

પ્રકાશક -

શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીનર્મદાશંકર મુળજીભાઈ સોમપુરા.

ઠેં, હુળવદ દરવાજા પાસે, ખારીમાં

મુ. ધ્રાંગધ્રા, કાઠીયાવાડ.

પ્રકાશક :- (ખીજી આવૃત્તિ)

સોમપુરા દિનકરરાય નર્મદાશંકર શિલ્પશાસ્ત્રી

હુળવદ દરવાજા પાસે, ખારીમાં,

મુ. ધ્રાંગધ્રા (૩૬૩૩૧૦).

(C)

—: ચેતવણી :—

આ પુસ્તકના તમામ હક્ક લેખક-
પ્રકાશકને સ્વાધિન છે. તેથી આ પુસ્તકના
લખાણ કે ચિત્રો કેાઈએ છાપવા-છપાવવા
કે નકલ કરવી નહીં. તેમ કરનાર ઉપર
કાયદેસરના પેગલા લેવામાં આવશે, ઉપરાંત
કાયદાની રૂએ દાવાના ખર્ચ ઉપરાંત થયેલ
લુકશાન માટે જવાબદાર રહેશે.

પ્રથમ આવૃત્તિ તા. ૧૧ : ૧૧ : ૧૯૩૯

દ્વિતીય આવૃત્તિ તા. ૧ : ૧૨ : ૧૯૬૦

મુદ્રક :- (પ્રથમ આવૃત્તિ)

પં. મોતીદાસ ચેતનદાસજી

કબીર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, સીયાબાગ,

વડોદરા.

મુદ્રક :- (ખીજી આવૃત્તિ)

વસંત. એમ. શાહ

વિમલ પ્રિન્ટરી,

શક્તિ રોડ, ધ્રાંગધ્રા.

ફોન : ૨૨૧૮

સમર્પણ

પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી
સ્વ. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુળજીભાઈ
સોમપુરાની સ્મૃતિમાં 'શિલ્પરત્નાકર'ની
બીજી આવૃત્તિ સાદર અર્પણ...

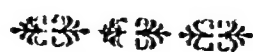
ગં.સ્વ. અન્નપૂર્ણાબેન ન. સોમપુરા
અ.સૌ. કૈલાસબેન દિ. સોમપુરા

શ્રી દિનકરરાય ન. સોમપુરા
શ્રી ગૌતમકુમાર દિ. સોમપુરા
શ્રી મનોજકુમાર દિ. સોમપુરા
શ્રી ઉદયકુમાર દિ. સોમપુરા

વિષય સૂચી.

(*)—(*)—(*)

૧. બીજી આવૃત્તિ વેળાએ	૭-૮
૨. બે બોલ	૯
૩. અંતકર્તાનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર	૧૧-૧૫
૪. પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૧૬-૧૯
૫. અંતકર્તાનું નિવેદન	૨૦-૩૨
૬. વિષયાનુક્રમણિકા	૧-૧૨
૭. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો	૧૩-૧૯
૮. પ્રથમ રત્ન-આયાદિ અંગ વિચાર ...	૧-૪૦
૯. દ્વિતીય રત્ન-પ્રાસાદોત્પત્તિ રચના વિધિ	૪૧-૭૪
૧૦. તૃતીય રત્ન-મંડોર્વરથી દ્વારશીખા લક્ષણાધિકાર	૭૫-૧૧૨
૧૧. ચતુર્થ રત્ન-મંડપથી પ્રતિમા દષ્ટિ લક્ષણાધિકાર	૧૧૩-૧૭૦
૧૨. પંચમ રત્ન-શિખર અને નિર્દોષ લક્ષણાધિકાર	૧૭૧-૨૨૦
૧૩. ષષ્ઠ રત્ન-કેશરાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૨૨૧-૨૬૦
૧૪. સપ્તમ રત્ન-તિલકસાગરાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૨૬૧-૨૮૮
૧૫. અષ્ટમ રત્ન-ઋષભાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર ...	૨૮૯-૩૩૦
૧૬. નવમ રત્ન-વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૩૩૧-૩૪૯
૧૭. દશમ રત્ન-મેર્વાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૩૫૦-૩૯૩
૧૮. એકાદશ રત્ન-દેવમૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર ...	૩૯૪-૪૬૯
૧૯. દ્વાદશ રત્ન-જિન પ્રતિમા સ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર	૪૭૦-૫૧૦
૨૦. ત્રયોદશ રત્ન-પ્રતિષ્ઠા વિધિ લક્ષણાધિકાર	૫૧૧-૫૫૬
૨૧. ચતુર્દશ રત્ન-જ્યોતિ મુદ્રૂર્ત લક્ષણાધિકાર	૫૫૭-૬૩૧
૨૨. પરિશિષ્ટ પ્રકરણ	૧-૧૪
૨૩. અગાઉના ગ્રાહકોનાં શુભ નામ	૧૫-૧૬
૨૪. શિલ્પશાસ્ત્ર પારિભાષિક શબ્દાર્થકોશ	૧-૧૫
૨૫. શુદ્ધિ પત્રક	

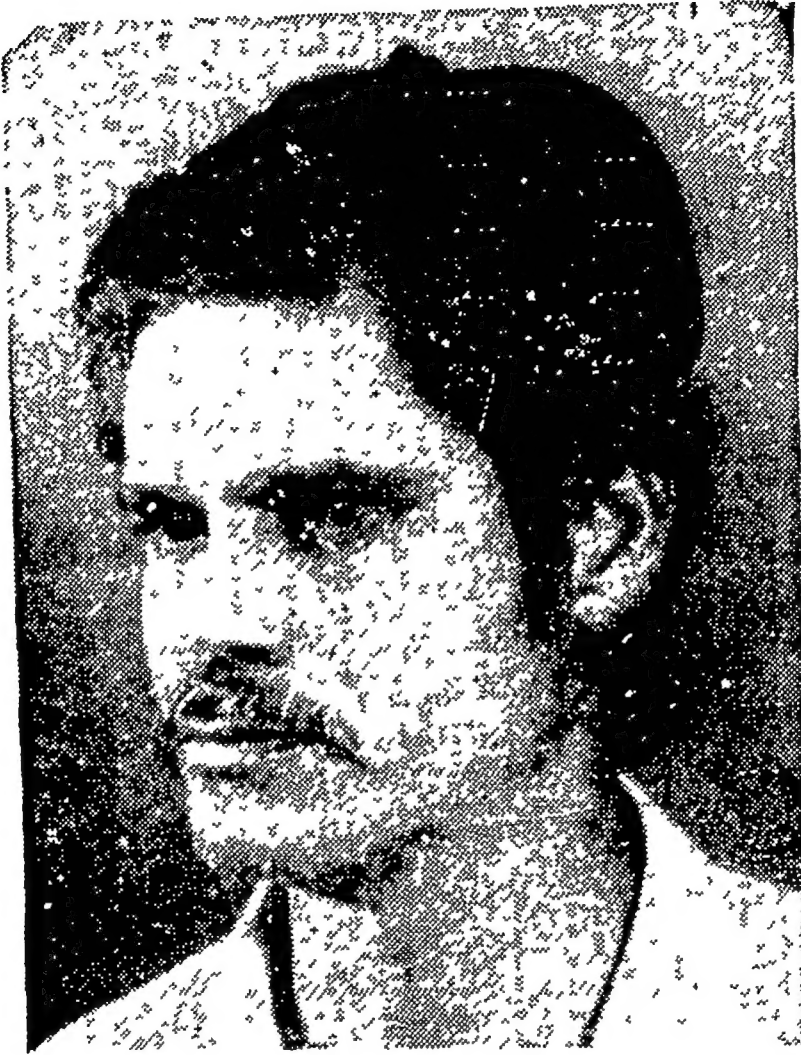
—: પુસ્તકે મળવાનાં ઠેકાણાં :—

શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરા

સોમપુરા દિનકરરાય નર્મદાશંકર

ઠે. હળવદ દરવાજા પાસે, ખારીમાં,

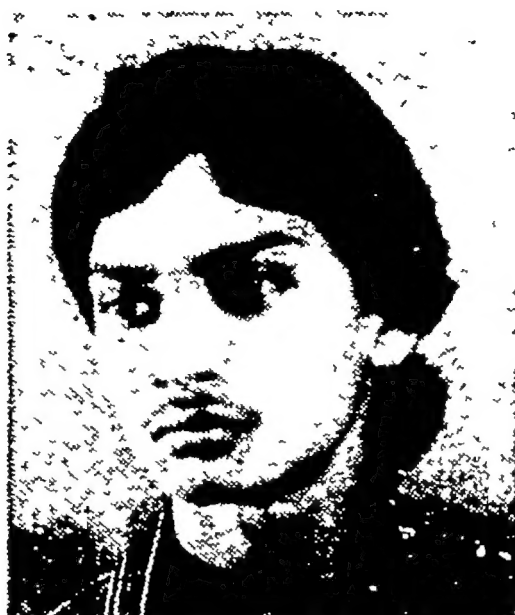
મુ. ધાંગધા પીન-૩૬૩૩૧૦.

શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુળજીભાઈ સોમપુરાના સુપુત્ર
અને 'શિલ્પરત્નાકર'ની બીજી આવૃત્તિના પ્રકાશક
શ્રી દિનકરરાય નર્મદાશંકર શિલ્પશાસ્ત્રી

જન્મ વિ.સં. ૨૦૦૫ના વૈશાખ વર્ષી ૧૧ને સોમવાર તા. ૨૪-૫-૧૯૪૯

સોમપુરા દિનકરરાય નર્મદાશંકર શિલ્પશાસ્ત્રીના મુપુત્રો.

ચિ. ગૌતમકુમાર
જન્મ તારીખ. ૨૪ મી ડીસેમ્બર
સને ૧૯૭૧

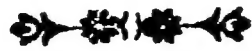

ચિ. મનોજકુમાર
જન્મ તારીખ. ૨૬ મી ડીસેમ્બર
સને ૧૯૭૨

ચિ. ઉદયકુમાર
જન્મ તારીખ. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી
સને ૧૯૭૬

—= બીજી આવૃત્તિ વેળાએ =—

ઘણા લાંબા સમય બાદ એટલે કે ૫૦ વર્ષે 'શિલ્પરત્નાકર'ની બીજી આવૃત્તિ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી આપની સમક્ષ રજુ કરતાં મને ઘણા જ આનંદ થાય છે. મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર સુલજીભાઈ સોમપુરાએ આ ગ્રંથની પ્રથમ આવૃત્તિ (પ્રત-૧૦૦૦) સંવત. ૧૯૬૫ તારીખ ૧૧-૧૧-૧૯૩૬ માં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ હતી. આ આવૃત્તિની તમામ પ્રતો વેચાઈ ગયેલ. ઘણા લાંબા સમયથી 'શિલ્પરત્નાકર' ગ્રંથની માંગણી ચાલુ હતી, પરંતુ આવા આર્ટના ગ્રંથોનું પ્રકાશન ખર્ચ ઘણું વધુ આવતુ હોવાથી નાણાંકીય મુશ્કેલીને કારણે છપાવી શકાયો ન હતો.

મારા ભત્રીજા અને પરમ મિત્ર શ્રી સોમપુરા બાલક્રીશન મહીપતરામને પણ આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ બહાર પડે તેમાં અંગત રીતે ઘણા રસ અને શુભલાવના હતી. 'શિલ્પરત્નાકર'ના પ્રકાશનની મુશ્કેલી તેમના ધ્યાનમાં હતી. આથી, જરૂરીયાતવાળા લોકોને આ ગ્રંથ આપી શકાય તે હેતુથી અગાઉથી ગ્રાહકોના નામ નોંધીને જેટલી પ્રતોનાં ઓર્ડર મળે તેટલી પ્રત છપાવવાનો એક શુભ દિવસે અમે નિર્ણય કરી લીધો અને પ્રકાશન માટેની સંપૂર્ણ જવાબદારી શ્રી બાલક્રીશનભાઈએ ખુશીથી ઉપાડી લઈ, મને આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિ જેમ અને તેમ વહેલી તકે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યો. આ કાર્યમાં શ્રી બાલક્રીશનભાઈએ મને તન, મન, ધનથી પૂર્ણ સહકાર આપ્યો છે. જે બદલ હું તેમને હાર્દિક આભાર માનું છું.

પ્રથમ નજરે આ ગ્રંથની કિંમત જે રાખી છે તે થોડી વધુ લાગે પરંતુ હાલમાં પ્રિન્ટિંગનો ખર્ચ, કાગળ, બાઈન્ડિંગ વિ. ઘણું જ મોંઘુ છે. તદઉપરાંત 'શિલ્પ રત્નાકર'ની પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થયાને ૫૦ વર્ષનો સમય વીતી જવાથી તેના ઘણા ખલોકો ખરાબ થઈ ગયેલા હતાં, જે બધા ખલોકો નવા બનાવી પ્રથમ આવૃત્તિના જેવું જ કામ બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરેલ છે. વળી ગ્રંથની નકલ પણ ઓછી છપાવેલ છે, જેથી ખર્ચ વધુ થયેલ છે. આ ગ્રંથની ઉપયોગીતા સ્વીકારી આપ મારા પ્રયત્નને સ્વીકારશે તેવી આશા રાખું છું.

આ પુસ્તક છાપવામાં વિમલ પ્રિન્ટરી, ધ્રાંગધ્રાના માલિક શ્રી વસંતભાઈ શાહે તથા નરેશભાઈએ અને તેમના પ્રેસના તમામ સ્ટાફે રૂંકા સમયગાળામાં જૂળ મહેનત લઈને સુંદર છપાઈ કામ કરી આપેલ છે. તે બદલ તેમનો હું હાર્દિક આભાર માનું છું.

પ્રુફ રીડીંગ અને અન્ય છપામણી દોષના ફારણે કેાઈ કેાઈ જગ્યાએ ક્રોનો, માત્રા, રેફ, અનુસ્વાર, હસ્ત વગેરે છપામણી ભૂલો રહી ગયેલ છે. અંથની પાછળ આપેલા શુદ્ધિ પત્રક મુજબ સુધારી લીધા પછી આ અંથ વાચવો બેઈએ. પ્રથમ આવૃત્તિની જે પ્રિન્ટીંગ ભૂલો હતી તે સુધારી લેવામાં આવી છે.

મારા પિતાશ્રીએ 'શિલ્પરત્નાકર' અંથની રચના કરી શિલ્પશાસ્ત્રના સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપતા પુસ્તકની ભેટ આપણી સમક્ષ મૂકી છે. આપ સૌ તેનો અભ્યાસ કરી શિલ્પકળાને શાસ્ત્રોક્ત રીતે જીવંત રાખી ભારતવર્ષની સ્થાપત્ય કળાના મહામૂલા વારસાને જાળવી સર્જનતા પામો એવી શુભેચ્છા પાડું છું.

તા. ૧૭-૧૦-૧૯૯૦
હળવદ દરવાજા પાસે,
ધ્રાંગધ્રા.

સોમપુરા દિનકરરાય નમદાશંકર
શિલ્પશાસ્ત્રી
હળવદ દરવાજા પાસે, ધ્રાંગધ્રા.

બે બેલ

‘શિલ્પરત્નાકર’ પુસ્તકના કર્તા શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈ સોમપુરાએ આ શિલ્પ ગ્રંથ આજથી પચાસ વર્ષ પહેલા છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરેલ, ત્યારે મારો જન્મ પણ થયેલ નહિ. આ ગ્રંથનો પૂર્ણ અભ્યાસ કરતા જાણુવા મળ્યું કે આ અમૂલ્ય ગ્રંથ બનાવવા ઘણી જ મહેનત તથા સમજની જરૂર છે. સ્વ. નર્મદાશંકરભાઈ શિલ્પશાસ્ત્રીએ તે જમાનામાં ઘણી મહેનત કરી, પૈસાના અભાવમાં આ ગ્રંથ બહાર પાડતાં ઘણી મુશ્કેલીઓ વેઠી હશે. કારણ કે પચાસ વર્ષ પહેલા પૈસાની કિંમત ઘણી હતી, છતાં તેઓએ આ ગ્રંથ બહાર પાડ્યો.

વિશેષમા સોમપુરા ભાઈઓને શિલ્પ કલા વિશે, પાયાથી કળશ સુધીના મંદિર બાંધવા વિશે, તેના દરેક પ્રકારો વિશે, જ્યોતિષ વિદ્યા વિશે, વાસ્તુ વિદ્યા વગેરે વિશે સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપતો આ ગ્રંથ સોમપુરા જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવામાં સહાયરૂપ થયો છે, અને આજ સુધી દરેક સોમપુરા ભાઈઓ આ ગ્રંથના સહારે ચાલ્યા છે અને સુખી થયા છે. નહીંતર શિલ્પનું જ્ઞાન આજે જોટલું છે. તે હોત નહિ અને હજી પણ સલાટ (સોમપુરાઓ) ઘંટીઓ ઘડતા હોત.

સોમપુરા ભાઈઓએ તેઓને ક્યારેય, કોઈપણ પ્રસંગમાં યાદ કર્યા નથી, કે જેમણે સોમપુરા ભાઈઓ માટે ઘણું મોટો ફાળો આ ગ્રંથ આપીને આપ્યો છે. તેમને કદી નથી યાદ કર્યા કે નથી તેમનું ક્યારેય સન્માન કરી તેમને માન આપ્યું.

બરેબર મને ઘણું ખેદ થાય છે કે આવા વિદ્વાન આપણી જ્ઞાતીમાં થયા છતાં આપણને તેમની કિંમત થઈ નથી. ખીજા વિદ્વાનો આ ગ્રંથ જોઈને કહે છે કે આ શિલ્પનો અજોડ ગ્રંથ છે. અને જેમણે ઘણી મહેનત કરીને તૈયાર કર્યો છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. મારા પિતાશ્રી સ્વ. મહિપતરામ ગણપતરામ સોમપુરાની ઘણી ઇચ્છા હતી કે આ ગ્રંથ છપાય, પણ જ્યારે જે કામ થવાનું હોય ત્યારે જ થાય છે. તેઓ હાલ હાજર નથી. આ કાર્ય પૂર્ણ થયું છે. અને ગ્રંથ ખીજા આવૃત્તિ રૂપે બહાર પડે છે, ત્યારે મને ઘણુંજ આનંદ થાય છે.

‘ગીતા ભવન’, લાલ ટાંકી પાસે,
ધ્રાંગધ્રા.

બાલકૃશ્ન. એમ. રાવલ

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ.
સેનાનામજેલ, સમથેર બહાદુર. ફરજ-દે-ખાસ-ઈ-દૌલતે-ઈન્દ્રીશીયા.

શ્રી.

સમર્પણ.

શ્રીમંત સરકાર

મહારાજ સાહેબ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ

સેનાખાસબેદ, શમશેર બહાદુર, ફરજંદે
-ખામ-ઇ-દૌલતે ઇંગ્લીશીયા.

ભારતવર્ષની કલાઓ પૈકી સ્થાપત્ય કલા ઘણીજ પ્રાચીન અને શાસ્ત્રસિદ્ધ છે. આ કલા ધર્મને અવલંબી ઘડાયેલી હોઈ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થોની સાધક બનેલી છે.

૧ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં તેની ઉપયોગિતા પુરવાર થયેલી છે, અને વિદેશી વિજ્ઞાનીઓએ પણ તેની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરેલી છે.

૨ હાલની પરિસ્થિતિમાં ભારતવર્ષની કલાની પડતી થતી આવી છે, પરંતુ સદ્ભાગ્ય અને ગૌરવની વાત તો એ છે શ્રીમંતના રાજ્યમાં કલાને પુરતું રક્ષણ અને ઉત્તોજન મળે છે, શ્રીમંતના રાજ્ય અમલનો મુખ્ય આદર્શ કલાની ઉન્નતિનો સાધક રહ્યો છે.

૩ આવા લોકહિતૈષી કાર્યો પ્રત્યે આપ શ્રીમંતનો પક્ષપાત અને સદ્ભાવ તેમજ ભારતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, વિદ્યા, કલા અને સમુન્નતિ માટેની આપશ્રીની ઉદાર લાગણી કાર્યદ્વારા અનેકવાર જગજહેર થયેલી છે. તેથી સ્થાપત્ય કલાના અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથોના અભ્યાસ પછી ગુજરાતી ભાષાન્તર સાથે કરેલો આ 'શિલ્પરત્નાકર' ગ્રંથ આપ શ્રીમંતની સેવામાં સાદર સમર્પિત કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

હું છું આપનો નમ્ર સેવક,

શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરા.

સને ૧૯૨૬ની સાલમાં મહેસાણા પ્રાંતની મુલાકાતે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ ગાયકવાડ આવેલા અને તે વખતે કચ્છાલ તાલુકાના શેરીસા ગામે બંધાતા જૈન દેરાસરનું બાયકામ બેવા પધારેલા ત્યારે મહેસાણા પ્રાંતના સુબા શ્રીનાડકણી સાહેબ, પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી શ્રીલાલ સાહેબ ગાયકવાડ તથા શિવશાસ્ત્રી શ્રીનર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ સોમપુરાનો લીધેલો ગ્રુપ ફોટો.

શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીનર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ સોમપુરા.
ધ્રાંગધ્રા (કાઠીયાવાડ).

‘શિલ્પરત્નાકર’ના કર્તા જન્મ વિ. સંવત ૧૯૩૯
કારતક સુદી ૧ શનિવાર તારીખ ૧૧ નવેમ્બર સને ૧૮૮૩.
સતલોકવાસ (સ્વર્ગવાસ) : તા. ૨૮-૧-૧૯૫૬ પોષ સુદ-૧૫ સંવત ૨૦૧૨.

સ્વ. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરાનું

* સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર *

સ્વ. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈનો જન્મ વિક્રમ સવંત ૧૯૩૬ ના કારતક સુદી એકમને શનિવાર તા. ૧૧-૧૧-૧૮૮૩ માં ધ્રાંગધ્રા ગામમાં થયેલ હતો. પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં પિતાની છત્રછાયા તેમણે શુભાવેલ. કિશોરાવસ્થા વિદ્યાભ્યાસમાં તથા સ્થાપત્યકળાનો થોડો ઘણો અભ્યાસ કરવામાં વિતાવી. શિલ્પકળામાં તેમને જન્મજાત અભિરુચી અને તેના વિજ્ઞાનને જાણવાનો શોખ હોવાથી સવંત ૧૯૬૧ ની સાલમાં ધ્રાંગધ્રાથી અમદાવાદ આવ્યા અને પતાશાની પોળમાં શેઠ માણેકચંદ કપુરચંદના માર્ગદર્શના જૈન દેરાસરનું કામ જે સ્થપતિ પ્રહલાદજી વનરાવન સોમપુરાની દેખરેખ નીચે ચાલતું હતું ત્યાં કલાકાર તરીકે કામ કરવા રહ્યા. તેની સાથે સાથે અવકાશના સમયે પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્ર સ્થાપત્ય કળાના હસ્ત લિખિત સંસ્કૃત ગ્રંથોનો ક્રિયા અને નકશાઓ સહિત ત્રણ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કર્યો. આ પ્રમાણે શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈએ સ્વ પુરૂષાર્થ બળે શાસ્ત્રીય જ્ઞાન સાથે શિલ્પકળાનું ક્રિયાત્મક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, અને શાસ્ત્રજ્ઞ કલાકાર તરીકે સારી ખ્યાતિ મેળવી.

સવંત ૧૯૬૩ ની સાલમાં દક્ષિણમાં કોલ્હાપુર જીલ્લાના વડગાંવના શેઠ મગનલાલ જીવરાજ તરફથી જૈન દેરાસરનું કામ નવેસરથી કરવા માટે શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈને નિમંત્રણ મળવાથી કેટલાક કારીગરોને સાથે લઈ તેઓ વડગાંવ ગયા અને ત્યાંના દેવાલયનું કામ પૂર્ણ કર્યું. ત્યાંના દેવાલયનું કામ ઘણું લોકપ્રિય થવાથી કોલ્હાપુર જીલ્લાના કુંભોજના ડુંગરઉપરના જૈન દેરાસરનું કામ તેમજ ધંચલ કરણજીના જૈન દેરાસરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ પણ તેમને સોંપવામાં આવ્યું. તે કામે ઈટાલીયન મારખલમાં ઘણુંજ સુંદર અને સંતોષકારક કરી તેઓ સવંત ૧૯૭૧ ની સાલમાં શુજરાતમાં પાછા આવ્યાં. કલોલ તાલુકાના શ્રી પાનસર દેરાસર જૈન કમીટીના મેમ્બર સાહેબોએ પાનસરના મહાવીર સ્વામીના જૈન દેરાસરનું કામ તેમને સોંપ્યું. પાનસરના શ્રી મહાવીર સ્વામીના જૈન પ્રાસાદનું કામ અંદરના ભાગમાં મકરાણાના આરસનું તથા બહારની બાજુએ જગતી સહીત ત્રણે શિખરનું અને મંડપોનું કામ હિંમતનગરના પથ્થરોનું ઘણું ભવ્ય, સુંદર અને આકર્ષક બનાવ્યું. સવંત ૧૯૭૪ ના વૈશાખ માસમાં

શ્રી મહાવીર સ્વામીના આ જૈન પ્રાસાદમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ઘણી મોટી ધામધૂમથી કરવામાં આવી હતી. સર્વંત ૧૯૭૫ માં મહેસાણા પ્રાંતના ગામ કેંચોલમાં નવેસરથી દેરાસરનું કામ કરવાનું હોવાથી શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈએ ત્યાં રહી ત્યાંના શિખરખંધ દેવાલયનું કામ અંદરથી આરસનું અને બહારથી હિંમતનગર પથ્થરોનું ઘણુંજ સુંદર પોતાની દેખરેખ નીચે તૈયાર કરાવેલ છે. બહુચરાણ નજીક મોઢેરામાં જૈન દેરાસર નવેસરથી તેમજ ચાણુસ્મા, ઉંઝા અને લાંઘણુજનાં જૈન દેરાસરનો સુધારો વધારો અને જીર્ણોદ્ધાર તેમની દેખરેખ નીચે કરવામાં આવેલો છે.

સર્વંત ૧૯૭૬ની સાલમાં મહેસાણા પ્રાંતના કલોલ તાલુકાનું શેરીસા ગામે શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનનો ઘણો વિશાળ અને ભવ્ય પાર્શ્વવલ્લભ પ્રાસાદ બાંધવા માટે અમદાવાદના નગરશેઠ કુટુંબના શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈએ નર્મદાશંકરભાઈને આમંત્રણ આપ્યું અને નકશાઓ તૈયાર કરાવી અંદાજે રૂપિયા પાંચ લાખના ખર્ચે ઘણો વિશાળ અને ભવ્ય પ્રાસાદ બનાવવાનું નક્કી કરી તેમની દેખરેખ નીચે સર્વંત ૧૯૭૬ના વૈશાખ માસમાં પ્રાસાદ નિર્માણનું કામ આરંભ કર્યું.

આ પ્રાસાદની રચના પ્રથમ ગર્ભગૃહ, કેળી મંડપ અને ગૃહ મંડપ તથા છ ચોકી અને નૃત્ય મંડપ તથા તેની ત્રણેય બાજુએ શણગાર ચોકીઓની રચના કરેલી છે. અંદરના ભાગમાં મકરાણી આરસના થાંભલા સપ્તશાખાના દ્વારો, પાટો, ધુમટો, છતો વગેરે ઘણાજ આકર્ષક તેમજ કેાતરણી કામવાળાં બનાવવામાં આવેલા છે. બહારના ભાગમાં જગતી, કણુપીક, મંડોવર અને શિખરનું સુંદર નકશીકામ જોવપુર (મારવાડ) ના ગુલાબી ચિતર પથ્થરોમાં કરવામાં આવેલું છે. આ પ્રાસાદનું શિખર સુધીનું ચૌદ આની કામ તૈયાર થયેલું તે અરસામાં ઈ.સ. સને ૧૯૨૬ના ફેબ્રુઆરી માસમાં કૈ. વા. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ એઓશ્રી મહેસાણા પ્રાંતની મુલાકાતે પધારેલા તે વખતે તેઓશ્રી આ નવા બંધાતા ભવ્ય જૈન પ્રાસાદની મુલાકાત લેવા શેરીસા ગામે પધાર્યા હતા. અને પ્રાસાદનું સુંદર દ્રકારીગરીયુક્ત શિલ્પકામ જોઈ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા હતાં. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈની સાથે શિલ્પ સ્થાપત્ય કળાના સંબંધમાં ઘણી જ રસપૂર્વક વાતચીત કરી તેઓએ કહેલું કે “મારી ધારણા હતી કે પ્રાચીન દેવાલયોના જે કામો થયેલા છે તેવા કામો કરનારા

શિલ્પીઓ હવે રહ્યા નથી પરંતુ તમને જોઈને મને ઘણો આનંદ થાય છે, કે હજીપણ સ્થાપત્યકળાના જાણકાર કલાકારો અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેથી મને ઘણો સંતોષ થયો છે. મારી ઈચ્છા છે કે શિલ્પકળાના પ્રાચીન હસ્ત-લિખિત ગ્રંથો ઉપરથી નકશાઓ સાથે સ્પષ્ટ રીતે દરેકને સમજાય તેવા સફળ ગુજરાતી અનુવાદ કરી એક વિશાળ ગ્રંથ તૈયાર કરી, છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા હું તમને ભલામણ કરું છું, અને તે માટે જોઈતી મદદ હું આપીશ.” આ ઉપરાંત શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુલજીભાઈને કલાભૂવનમાં અધ્યાપક તરીકે નિમણૂંક કરવાની આશા કરી. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની ઈચ્છાને માન આપી શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈ તા. ૯-૨-૧૯૨૬ ના રોજ વડોદરા આવ્યા અને શ્રીમંતે તેમને રાજમહેલમાં મુલાકાત આપી. તે વખતે ચીફ એન્જનીયર શ્રી તલવલકર સાહેબ અને કલાભૂવનના પ્રિન્સીપાલ શ્રી વહોરા સાહેબ હાજર હતા. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાલિષેકને ૫૦ વર્ષ પુરા થયાનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવાતો હોવાથી ગેસ્ટ હાઉસમાં ઉતારો આપી ચાર દિવસ સુધી મહેમાન તરીકે રાખવાનો હુકમ કરેલો, ત્યારબાદ ૧-૪-૧૯૨૬ ના રોજ તેમને કલાભૂવનમાં અધ્યાપક તરીકે નીમણૂંક કર્યાનો લેખીત ઓર્ડર મળવાથી ૫-૪-૧૯૨૬થી અધ્યાપક તરીકે કલાભૂવનમાં નિભાયા. રજાઓમાં બાંધકામ ખાતા તરફથી ચીફ એન્જનીયરીંગ ઓફીસમાં કિર્તિ મંદિરના નકશાઓ કરવાનું કામ તેમને સોંપવામાં આવેલ. આ સમયે તેમણે ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથ રચનાનું કાર્ય પણ શરૂ કર્યું.

વડોદરામાં કલાભૂવનમાં શિલ્પકળાના અધ્યાપક નીભાયા તે પહેલા તેમની દેખરેખ નીચે શેરીસાના પ્રાસાદનું તથા અમદાવાદના દાનવીર શેઠ જમનાદાસ ભગુભાઈ તરફથી ત્રણ ચાર લાખના ખર્ચે શ્રી માતર (ખેડા જિલ્લામાં) ગામના જૈન દેરાસર ફરતી ખાવન ‘જીનાલયનું’ કામ પણ ચાલતું હતું. આ કામે સંભાળવા માટે મહિનામાં દશ દિવસની રજા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ તરફથી મંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં બધાજામોને પહોંચી વળવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડતી હોવાથી તેમજ બીજા કામે ન કરી શકવાથી ૧૯૨૭ સુધી દોઢેક વર્ષ કલાભૂવનમાં અધ્યાપક તરીકે રહી છૂટા થયા.

ત્યારબાદ, માતરના જૈન દેરાસરનું બાવન જીનાલયનું કામ પુર્ણ કરી, અમદાવાદના નગરશેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ તરફથી પાટીતાણા ઘેટી પાગની દેરી, જોધપુરના ગુલાબી પથ્થરમાં, અને અંદરના ભાગે મકરાણી આરસમાં બનાવી છે. તેમજ શેત્રુંજ્ય પહાડ ઉપરના ભાગે શ્રી આદીશ્વર લગવાનની ટોચમાં, મુંબઈ નિવાસી બાબુ પન્નાલાલ શેઠ તરફથી મકરાણી આરસની શિખરબંધ દેરી, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી મારફત ઘણી સુંદર તૈયાર કરેલ છે. શ્રી કુંભારીયાજીના જૈન દેરાસરના ત્રણ દેરાસરોનો જીર્ણોદ્ધારનું કામ કેન્દ્રાકટથી નર્મદાશંકરભાઈના હસ્તક થયેલું છે.

અમદાવાદમાં શેઠ લલ્લુ રાયજીની જૈન બોર્ડીંગ એલીસ ખીજ, ગાંધી આશ્રમ રોડ ઉપર બાંધવામાં આવેલી છે. તેમાંના દેરાસરનું કામ નવેસરથી તેમની દેખરેખ નીચે કરવામાં આવેલ છે. માણેકચોક પાસે રૂપા સુરચંદની પોળમાં જૈન દેરાસરનું કામ પણ દોઢેક લાખના ખર્ચે મકરાણી સફેદ આરસમાં તથા જેસલમેરના પીળા આરસમાં કરવામાં આવેલું છે. સંત શાળા દ્વારા જેસલમેરના પીળા આરસમાં તથા સ્તંભો, મંડપનો ધુમટ વગેરે સફેદ આરસમાં દેલવાડાના જૈન દેરાસરને લગતાં સુંદર કેાતરણી કામવાળાં તથા સ્તંભોમાં ઝવેરાતનાં રંગબેરંગી પથ્થરો જડી વેલપત્તાં તેમજ નવી ડીઝાઇનનાં ઝાડપાન ચિતરી કામ કરવામાં આવેલું છે. આ દેવાલયમાં વાસુ પૂજ્ય લગવાનની પ્રતિષ્ઠા સર્વત્ર ૧૯૯૪ ના મહા માસમાં કરવામાં આવેલી છે. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈએ કેવળ જૈન દેવાલયોના જ કામ કર્યાં છે તેવું નથી. તેમણે ખીજ અનેક કામો કરેલા છે. અમદાવાદમાં સિવિલ હોસ્પિટલ પાસે બ્રહ્મચારીની વાડીમાં શિખરબંધી શિવાલય ઘણુંજ સુંદર બનાવેલું છે. તેમજ સને ૧૯૪૨ સર્વત્ર ૧૯૯૭-૯૮માં સચીન સ્ટેટના નામદાર નવાબ સાહેબ તરફથી એક મોસોલ્યમમાં મારબલનું ઘણુંજ સુંદર કામ નકશા-ખલાન બનાવી કરવામાં આવેલું છે. મોસોલ્યમની અંદર રાખવાની મારબલની કબરમાં ઝવેરાતનાં રંગબેરંગી પથ્થરોમાં વેલબુટાનું કામ ઘણુંજ આકર્ષક અને સુંદર બનાવેલું છે. આ મોસોલ્યમને જોવા માટે મુંબઈના પ્રખ્યાત એન્જનીયર અને સર જે. જે. સ્કુલ ઓફ આર્કિટેક્ચર પ્રિન્સીપાલ શ્રી બેટલી સાહેબ આવેલા. તેઓએ કામ જોઈને મુકત કંઠે પ્રસંસા કરેલી હતી.

રાણકપુરમાં આવેલા પ્રખ્યાત “ધરણી વિહાર” પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધારનું કામ પણ તેમને સોંપવામાં આવેલું. જે પાંચ લાખના ખર્ચે જેવું જૂનું કામ હતું તેજ પ્રમાણે નવું બનાવી બેસાડી તેની જૂનાવટમાં કેાઈ ખામી ન આવે તે રીતે બનાવી સર્વત્ર ૧૯૯૮ ની સાલમાં પુરૂ કરેલ.

તેમના બનાવેલા મંદિરોના નકશા-પ્લાન લાંડનમાં ભરાયેલા પ્રદર્શનમાં ઘણાજ વખણાયા હતા. અને ત્યાંથી પણ તેમને સર્ટિફિકેટ મળેલ છે.

આ સમય ગાળા દરમ્યાન તેમણે શિલ્પરત્નાકરની રચનાનું કાર્ય ચાલુજ રાખેલ હતું, જે સર્વત્ર ૧૯૯૫ અને સને ૧૯૩૯ માં “શિલ્પરત્નાકર” ગ્રંથ છપાઈને તૈયાર થયો. નેકનામદાર મહારાજ સાહેબશ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ એઓશ્રી વિલાયતથી મુંબઈ પધાર્યા અને દૈવયોગે એઓશ્રીને મુંબઈમાંજ કૈલાસવાસ થયો તેથી શ્રીમંતને ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથ સંમર્પણ કરવાનું સફલાર્થ મેળવી શકાયું નહીં. તેથી નેકનામદાર શ્રીમંત મહારાજ સાહેબશ્રી પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ એઓશ્રીને ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથ સંમર્પણ કરવામાં આવી, અને એઓશ્રીએ કૃપાવંત થઈ રૂ. ૧૦૦૦/- આપી ૧૦૦ પ્રતો ખરીદ કરવાનો હુકમ કરી ‘શિલ્પરત્નાકર’નું બહુમાન કરી સાથે પ્રોત્સાહન આપી રાજ્યની શાખા લાયબ્રેરી ખાતે તેને ખરીદવા મંજૂર કર્યો. અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ પણ ‘શિલ્પરત્નાકર’ની ૫૦ પ્રતો ખરીદી ઉત્તેજન આપ્યું. લાવનગર રાજ્યે પણ પાંચ પ્રતો મંગાવી અને બીજા ઘણાખરા રાજ્યોએ બે બે ચાર પ્રતો મંગાવી ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથની કદર સાથે ઉત્તેજન આપ્યું છે. બે વર્ષમાંજ ‘શિલ્પરત્નાકર’ની ઘણી પ્રતો ખપી ગઈ હતી અને ‘શિલ્પરત્નાકર’ લોક આદરને પાત્ર થયો.

નર્મદાશંકરભાઈએ આ “શિલ્પરત્નાકર” ગ્રંથ પ્રાચીન હસ્ત લેખીત

સ્થાપત્યનો અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથોના આધારે બાર વર્ષનો સતત પ્રયત્ન અને કાળજીભર્યા ક્રિયા તેમજ અનેક ગ્રંથોના પૂર્વાપર સબંધ સાથેના અભ્યાસ પછી તૈયાર કરી હજારોના સ્વર્ણે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. તેમાં દોરવામાં આવેલાં નકશા, ફોટા વગેરે બંને તૈયાર કરેલા છે.

આ રીતે પોતાનું સમગ્ર જીવન શિલ્પસ્થાપત્ય ક્ષેત્રે અર્પણ કરી, પોતાની કીર્તિ પ્રસારવી ૭૩ વર્ષની ઉંમરે ૨૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ ના રોજ સ્વલોકાવાસ પોમ્યા.

સ્વ. શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકરભાઈના પુરિવારમાં હાલમાં એક પુત્ર તથા ત્રણ પૌત્રો અને ત્રણ પુત્રીઓ છે. પુત્ર તથા પૌત્રો તેમના જ વ્યવસાયમાં જોડાયેલાં છે.

પ્રસ્તાવના.

ધ્રાંગધ્રાના મૂળ વતની અને હાલ અમદાવાદના રહેવાસી શિલ્પશાસ્ત્રી રા. નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈ સોમપુરાએ ઘણા પરિશ્રમને અંતે પ્રસિદ્ધ કરેલો પ્રસ્તુત શિલ્પરત્નાકર નામનો અંથ અવલોકનારે મારા તરફ મોકલાવ્યો અને દૂક સમયમાં શક્ય તે અંથાવલોકન મહેં કર્યું.

૨. આ અંથ તૈયાર કરવામાં કાળ, દ્રવ્ય અને બુદ્ધિનો સફળ્ય કરી અંથકારે તેનો લાલ જનતાને આપ્યો છે. રા. નર્મદાશંકરે જાતે શિલ્પ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી સ્વહસ્તે કેટલાક પ્રાસાદો એટલે દેવાલયોની રચનાનાં કામ પણ કર્યાં છે. શેરીસા, પાનસર, પાલીતાણા વિગેરે સ્થળોએ પ્રાચીન પદ્ધતિને અનુસરીને નવા થએલા પ્રાસાદોની રચનાનાં અંથકારના સ્વહસ્તે થએલાં કામ સુપ્રસિદ્ધ છે. આવા અનુભવી શિલ્પશાસ્ત્રીના પરિશ્રમથી પ્રસિદ્ધ થયેલા આ અંથની ગણના શ્રેયાન પંક્તિમાં કરવી તે યોગ્યજ થશે.

૩. રા. નર્મદાશંકરનો વડોદરા રાજ્ય સાથેનો સંબંધ ઘણો જુનો છે. સને ૧૯૨૬ માં કૈ. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ મહેસાણા પ્રાંતના કલોલ તાલુકાના પધાર્યા અને કલોલ નજીક શેરીશા ગામની મુલાકાત લીધી. તે પ્રસંગે તેઓશ્રીનો રા. નર્મદાશંકર સાથે પ્રથમ પરિચય થયો. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને શિલ્પશાસ્ત્ર અને કળા કૌશલ્ય પ્રત્યે લારે શોખ હતો અને તેના પરિણામ રૂપેજ રા. નર્મદાશંકરને વડોદરામાં કલા-લવનમાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે તથા રાજ્યના સાર્વજનિક જાંધકામ ખાતામાં પણ કામ કરવા માટે નીમવામાં આવ્યા. આ સંજોગોમાં મારો અંથકાર સાથે પરિચય થયો અને તે કાયમ છે.

૪. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની માર્ગદર્શી સૂચનાથી રા. નર્મદાશંકરે આ અંથ રચ્યો છે અને તેમ કરવામાં બાર વર્ષનો કાળશ્રેય થયો છે. અંથનો મુખ્ય ભાગ ૬૩૧ પૃષ્ઠનો છે. વિષયનો બોધ સુલભ કરવા માટે આકૃતિઓ તેમજ છાયાચિત્રો મોટા પ્રમાણમાં આપ્યાં છે. જેમાંની કેટલીક આકૃતિઓ રા. નર્મદાશંકરે જાતેજ સુંદર રીતે દોરેલી છે. આથી અંથકારની મહેનત અને દ્રવ્યના વ્યયનો પુરો ખ્યાલ થાય છે.

૫. આપણા દેશમાં કલાત્મક અંથ છાપવામાં ઘણી સુશીલન નડે છે અને તેમાંએ શિલ્પશાસ્ત્રના અંથ પ્રસિદ્ધિનું કામ તો અતિ અર્થાળ હોય છે આથી પાશ્વિમાર્થ એટલે સુધરેલી ઢબના અંથની મૂળ કિંમત વધી જાય છે. રત્નાકર અંથની કિંમત જનતાને લારે ન પડે તે અર્થે રા. નર્મદાશંકરે

ઝોછી રાખી છે. આમાં અંથકારની મહેનતનો મ્હોળદલો પણ મળે તેમ નથી. જેથી પ્રસ્તુત અંથ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી અંથકારે લીધેલા પરિશ્રમને તથા કરેલા પ્રયત્નને અપનાવી લેવા જનતાને મારી ખાસ લલામણુ છે.

૬. આ અંથનાં ૧૪ રત્નો એટલે વિલાગ છે જે વિષયાનુસાર ગોઠવ્યા છે. તેમાં મુખ્ય વિલાગ રત્ન ત્રીજીથી શરૂ થાય છે, જેમાં ભૂમિશોધન, ખાતવિધિ વિગેરે તથા પીઠ સુધીના પ્રાસાદના અંગોની રચનાની માહિતી આપી છે. ૪ થા વિલાગમાં પીઠથી મંડોવર સુધી તથા ગર્ભગૃહ એટલે સેંટમ (Sanctum) અને મંડપનું વિવેચન કરેલું છે. મંડપની અનેકવિધ રચનાના નકશા પણ તેમાં આપ્યા છે. ૫ મા રત્નમાં શિખર રચનાવિધિ તથા કળશના નિયમો છે. ૬ ઠા રત્નમાં કેશરાદિ રૂપ પ્રાસાદોની રચના વર્ણવેલી છે. ૭, ૮, ૯ અને ૧૦ મા રત્નોમાં પણ વૈરાળ્યાદિ પ્રાસાદ તથા ઋષભાદિ જૈન પ્રાસાદોના પ્રકાર દર્શાવ્યા છે. ૧૧ અને ૧૨ મા રત્નોમાં મૂર્તિઓનાં સ્વરૂપ, તીર્થકરો તથા યક્ષયક્ષિણીઓ અને વિદ્યાદેવીઓનાં વર્ણન આપ્યાં છે. ૧૩ મા રત્નમાં પ્રતિષ્ઠાવિધિ, વાસ્તુપૂજન તથા મુહૂર્ત જેવા માટે જ્યોતિષ વિષયનો સમાવેશ કરેલો છે.

૭. શિલ્પશાસ્ત્રમાં પ્રાસાદ અને તેના ઉપાગોના પ્રમાણ સંબંધી નિયમો છે. આવા નિયમો ઘડવા માટે લાંબા વખતનો વ્યવહાર અનુસવ હોવો જોઈએ. આવા નિયમો પાશ્ચાત્ય દેશમાં પણ શિલ્પપ્રેમી ગ્રીસ દેશના લોકોએ કરેલા હતા. અને તે સંબંધી ગ્રંથ વિટ્રુવિયસ (Vitruvius) નામના ગ્રંથકારે રચ્યો છે. આ ગ્રંથમાં અને આપણા દેશના શિલ્પ ગ્રંથમાં કેટલાક અંશે સામ્યતા છે. ઇસ્વીસનની શરૂઆતમાં વ્યાપારાર્થે ગ્રીસ અને રોમના ઠરીયાઈ વેપારી હિંદના દક્ષિણ કિનારે સૌરાષ્ટ્રથી ઠેઠ મલબાર, કાંકા સુધી પહોંચ્યા હતા, એટલે ઉપરોક્ત સામ્યતાનાં અનેક કારણો પૈકીનું આ એક કારણ હશે એવું સહેજે અનુમાન થાય છે.

૮. પરદેશના પરધર્મી શકરાજ રૂદ્રદમન જે અવંતી નરેશ થયો, તેણે ગિરનાર નજીક સુદર્શન નામનું તળાવ જે મૌર્યવંશીય ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક રાજાએ પ્રથમ ખાંધેલું તે સંબંધના શિલાલેખમાં તે સમયના પ્રાસાદોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૯. કવિકુલગુરુ કાલિદાસના મેઘદૂતમાં અવંતી નગરીનું વર્ણન આપેલું છે. તેમાં તે સમયના શિલ્પનું વ્યાપક સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.

૧૦. સસુદ્રગુપ્ત જેવા મહાન સમ્રાટે ઉદયગ એટલે હાલના ગિરનાર પર્વતના તળે સુદર્શન તળાવનો પુનરુદ્ધાર કર્યો, તે સમયે તે નજીક લગવાન વિજયનું સુંદર મંદિર રચ્યું.

૧૧. દશપૂર એટલે ગ્વાલિયર રિયાસતનું હાલના મંદોસરના શિલાલેખમાં, લાટ દેશના શિલ્પી માળવા અને રજપુતાનાના પ્રદેશમાં ઇ. સ. ૫ મી સદીમાં દાખલ થયા એવો ઉલ્લેખ છે, તેમજ તેમાં લાટ દેશના વિહારોની પણ નોંધ છે.

પ્રસ્તાવના.

ધ્રાંગધ્રાના મૂળ વતની અને હાલ અમદાવાદના રહેવાસી શિલ્પશાસ્ત્રી રા. નર્મદાશંકર મૂળજીલાઈ સોમપુરાએ ઘણા પરિશ્રમને અંતે પ્રસિદ્ધ કરેલો પ્રસ્તુત શિલ્પરત્નાકર નામનો ગ્રંથ અવલોકનારે મારા તરફ મોકલાવ્યો. અને દૂર સમયમાં શક્ય તે ગ્રંથાવલોકન મહેં કર્યું.

૨. આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં કાળ, દ્રવ્ય અને બુદ્ધિનો સદ્વ્યય કરી ગ્રંથકારે તેનો લાભ જનતાને આપ્યો છે. રા. નર્મદાશંકરે જાતે શિલ્પ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી સ્વહસ્તે કેટલાક પ્રાસાદો એટલે દેવાલયોની રચનાનાં કામ પણ કર્યાં છે. શેરીસા, પાનસર, પાલીતાણા વિગેરે સ્થળોએ પ્રાચીન પદ્ધતિને અનુસરીને નવા થયેલા પ્રાસાદોની રચનાનાં ગ્રંથકારના સ્વહસ્તે થયેલાં કામ સુપ્રસિદ્ધ છે. આવા અનુભવી શિલ્પશાસ્ત્રીના પરિશ્રમથી પ્રસિદ્ધ થયેલા આ ગ્રંથની ગણના ગ્રંથાન પંક્તિમાં કરવી તે યોગ્ય જ થશે.

૩. રા. નર્મદાશંકરનો વડોદરા રાજ્ય સાથેનો સંબંધ ઘણો જુનો છે. સને ૧૯૨૬ માં કૈ. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ મહેસાણા પ્રાંતના કલોલ તાલુકામાં પધાર્યા અને કલોલ નજીક શેરીશા ગામની મુલાકાત લીધી. તે પ્રસંગે તેઓશ્રીનો રા. નર્મદાશંકર સાથે પ્રથમ પરિચય થયો. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને શિલ્પશાસ્ત્ર અને કળા કૌશલ્ય પ્રત્યે ભારે શોખ હતો અને તેના પરિણામ રૂપેજ રા. નર્મદાશંકરને વડોદરામાં કલા-લવનમાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે તથા રાજ્યના સાર્વજનિક ખાંધકામ ખાતામાં પણ કામ કરવા માટે નીમવામાં આવ્યા. આ સંલેગોમાં મારો ગ્રંથકાર સાથે પરિચય થયો અને તે કાયમ છે.

૪. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની માર્ગદર્શી સૂચનાથી રા. નર્મદાશંકરે આ ગ્રંથ રચ્યો છે અને તેમ કરવામાં બાર વર્ષનો કાળશ્લેષ થયો છે. ગ્રંથનો મુખ્ય ભાગ ૬૩૧ પૃષ્ઠનો છે. વિષયનો બોધ સુલભ કરવા માટે આકૃતિઓ તેમજ છાયાચિત્રો મોટા પ્રમાણમાં આપ્યાં છે. જેમાંની કેટલીક આકૃતિઓ રા. નર્મદાશંકરે જાતેજ સુંદર રીતે દોરેલી છે. આથી ગ્રંથકારની મહેનત અને દ્રવ્યના વ્યયનો પુરો ખ્યાલ થાય છે.

૫. આપણા દેશમાં કલાત્મક ગ્રંથ છાપવામાં ઘણી સુશીખંત નડે છે અને તેમાં શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથ પ્રસિદ્ધિનું કામ તો અતિ ખર્ચાળ હોય છે આથી પાશ્વિમાત્ર એટલે સુધરેલી ઢળના ગ્રંથની મૂળ કિંમત વધી જાય છે. રત્નાકર ગ્રંથની કિંમત જનતાને ભારે ન પડે તે અર્થે રા. નર્મદાશંકરે

ઓછી રાખી છે. આમાં અંથકારની મહેનતનો મહોળદલો પણ મળે તેમ નથી, જેથી પ્રસ્તુત અંથ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી અંથકારે લીધેલા પરિશ્રમને તથા કરેલા પ્રયત્નને અપનાવી લેવા જનતાને મારી ખાસ લલામણુ છે.

૬. આ અંથનાં ૧૪ રત્નો એટલે વિભાગ છે જે વિષયાનુસાર ગોઠવ્યા છે. તેમાં મુખ્ય વિભાગ રત્ન ત્રીજીથી શરૂ થાય છે, જેમાં ભૂમિશોધન, ખાતવિધિ વિગેરે તથા પીઠ સુધીના પ્રાસાદના અંગોની રચનાની માહિતી આપી છે. ૪ થા વિભાગમાં પીઠથી મંડાવર સુધી તથા ગર્ભગૃહ એટલે સેંટમ (Sanctum) અને મંડપનું વિવેચન કરેલું છે. મંડપની અનેકવિધ રચનાના નકશા પણ તેમાં આપ્યા છે. ૫ મા રત્નમાં શિખર રચનાવિધિ તથા કળશના નિયમો છે. ૬ ઠા રત્નમાં કેશરાદિ ૨૫ પ્રાસાદોની રચના વર્ણવેલી છે. ૭, ૮, ૯ અને ૧૦ મા રત્નોમાં પણ વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદ તથા ઋષભાદિ જૈન પ્રાસાદોના પ્રકાર દર્શાવ્યા છે. ૧૧ અને ૧૨ મા રત્નોમાં મૂર્તિઓનાં સ્વરૂપ, તીર્થકરો તથા ચક્ષુચક્ષિણીઓ અને વિદ્યાદેવીઓનાં વર્ણન આપ્યાં છે. ૧૩ મા રત્નમાં પ્રતિષ્ઠાવિધિ, વાસ્તુપૂજન તથા મુહૂર્ત જેવા માટે જ્યોતિષ-વિષયનો સમાવેશ કરેલો છે.

૭. શિલ્પશાસ્ત્રમાં પ્રાસાદ અને તેના ઉપાંગોના પ્રમાણ સંબંધી નિયમો છે. આવા નિયમો ઘડવા માટે લાંબા વખતનો વ્યવહાર અનુસવ હોવો જોઈએ. આવા નિયમો પાશ્ચાત્ય દેશમાં પણ શિલ્પપ્રેમી ગ્રીસ દેશના લોકોએ કરેલા હતા. અને તે સંબંધી અંથ વિટ્રુવિયસ (Vitruvius) નામના અંથકારે રચ્યો છે. આ અંથમાં અને આપણા દેશના શિલ્પ અંથમાં કેટલાક અંશે સામ્યતા છે. ઇસ્વીસનની શરૂઆતમાં વ્યાપારાર્થે ગ્રીસ અને રોમના દરીયાઈ વેપારી હિંદના દક્ષિણ કિનારે સૌરાષ્ટ્રથી કેઠ, મલબાર, કાંઠા સુધી પહોંચ્યા હતા, એટલે ઉપરોક્ત સામ્યતાનાં અનેક કારણો પૈકીનું આ એક કારણ હશે એવું સહેજે અનુમાન થાય છે.

૮. પરદેશના પરધર્મી શકરાજ રુદ્રદમન જે અવંતી નરેશ થયો, તેણે ગિરનાર નજીક સુદર્શન નામનું તળાવ જે મૌર્યવંશીય ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક રાજાએ પ્રથમ ખાંધેલું તે સંબંધના શિલાલેખમાં તે સમયના પ્રાસાદોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૯. કવિકુલગુરુ કાલિદાસના મેઘદૂતમાં અવંતી નગરીનું વર્ણન આપેલું છે. તેમાં તે સમયના શિલ્પનું વ્યાપક સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.

૧૦. સસુદ્રગુપ્ત જેવા મહાન સમ્રાટે ઉદયગ એટલે હાલના ગિરનાર પર્વતના તળે સુદર્શન તળાવનો પુનરુદ્ધાર કર્યો, તે સમયે તે નજીક લગવાન વિજયનું સુંદર મંદિર રચ્યું.

૧૧. દશપૂર એટલે જ્વાલિયાર રિયાસતનું હાલના મંદોસરના શિલાલેખમાં, લાટ દેશના શિલ્પી માળવા અને રજપુતાનાના પ્રદેશમાં ઇ. સ. ૫ મી સદીમાં દાખલ થયા એવો ઉલ્લેખ છે, તેમજ તેમાં લાટ દેશના વિહારોની પણ નોંધ છે.

૧૨. પ્રસિદ્ધ ચીની મુસાફર હ્યુએનત્સંગ (Hieun Thsang) ૭ મી સદીની ચાલીસીના અરસામાં આખા ભારતવર્ષમાં ઘુમ્યો અને તે ગુજરાતમાં પણ ફર્યો હતો. તેણે કરેલા વર્ણનમાં બુદ્ધ ધર્મના ચૈત્યો, વિહારો તથા સનાતની ધર્મનાં દેવાલયોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૧૩. રાષ્ટ્રકૂટવંશસંસ્થાપક કૃષ્ણ રાજાએ એલોરામાં કૈલાસ નામનો સુંદર પ્રાસાદ બાંધ્યો અને તેનો ઉલ્લેખ એક તામ્રપટમાં મોટા હર્ષથી કર્યો છે. આ તામ્રપટ લાટ (ગુજરાત) દેશમાં આવતા કેટલાક ગામોનું દાન કરવા સંબંધમાં છે. જેથી લાટ દેશના શિલ્પ વિષે આવતો સંબંધ પ્રાચીન અને મહત્વનો છે.

૧૪. ભારતીય શિલ્પશાસ્ત્ર સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથનું આંગલભાષામાં પ્રથમ રચેલું પુસ્તક રામરાજના નામથી ઓળખાય છે. એના કર્તાનું નામ રામરાજ છે, તે મહૈસુર સંસ્થાનમાં ન્યાયાધીશ હતા. અને એનો આ ગ્રંથ લંડનની રાયલ એશીઆટીક સોસાયટીના આશ્રય નીચે ઇ. સ. ૧૮૩૪ માં પ્રસિદ્ધ થયો. ભરતભૂમિના શિલ્પ સાથે યુરોપીય દેશોનો પરિચય પ્રથમ આ ગ્રંથથી થયો. ત્યાર બાદ સર જેમ્સ ફરગ્યુસન નામે પ્રસિદ્ધ શિલ્પ-શાસ્ત્રવિશારદ ગ્રંથકારે હિન્દુસ્થાનના શિલ્પશાસ્ત્ર ઉપર, ઘણા રસ લઈ, કેટલાક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે તેમજ પુરાણ વસ્તુ સંશોધન ખાતેથી પ્રાચીન ચૈત્યો, દેવાલયો અને સ્થળોના સંરક્ષણાર્થે તેનું આસ્થાપૂર્વક પરિશીલન કરી, જનતાની તે તરફની લાગણી જગૃત કરી છે. આવા પ્રકારનું કામ, આપણા લોકપ્રિય ગુર્જર નરેશ કૈલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ એઓશ્રીએ ગુજરાત માટે કર્યું છે.

૧૫. ગુજરાતમાં પ્રાસાદ બાંધવાનાં સાધનો સુલભ હોવાથી લોકમાં પ્રાસાદ બાંધવાની લાગણી ઘણી છે. કઠણ પથ્થરની ખાણો- સોનગીર, આમનગર, આંગધા, પોરબંદર વિગેરે કંઈક છે, જેનો ઉપયોગ ઘણા વર્ષોથી પ્રાસાદો બાંધવા તરફ થયો છે. અરવલ્લી, દેવિધ્યાચળ તથા સહ્યાદ્રિ જેવા ગિરિરાજની વચ્ચે ગુજરાત દેશ હોઈ, ત્યાંના ઈમારતી લોકડાનો ઉપયોગ શિલ્પકળાનો વિસ્તાર તરફ થયો છે. આવા સંજોગોમાં સોલંકી વંશના મૂળરાજ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળ જેવા સુપ્રસિદ્ધ રાજપુરુષોના સમયમાં શિલ્પશાસ્ત્ર વિસ્તૃત થયું. ગુર્જર દેશની વિખ્યાત પાટનગરી પાટણમાં મંડન નામે સૂત્રધાર હતો, જેના સમય સંબંધે આધારભૂત ઉલ્લેખ કરવા સાધન નથી, પરંતુ મંડનચિત શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથોનુસાર રાણા કુંભે બાંધેલા પ્રાસાદો, કીર્તિસ્થંભો વિગેરે આજે પણ ચીતોડગઢમાં મોબુદ છે.

૧૬. ઈ. સ. ૧૬ મી સદીના પૂર્વચતુર્થાંશમાં પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર ટોડ મારવાડ અને મેવાડના કેટલાક સુંદર પ્રાસાદોમાં રેખાચિત્રો ખોદાનાં ગ્રંથમાં આપી, તે સંબંધી ખુબીની લાગણી ફેરીથી પ્રદીપ્ત કરી. આવા

અનેક પ્રકારના પ્રયત્નોથી ગત સૌકામાં પ્રાપ્ત થયું અને પૌર્વાત્ય કલાપ્રેમી વિદ્વાનોનું લક્ષ શિલ્પશાસ્ત્ર તરફ આકર્ષિત થયું અને તેથી સૂત્રધાર, શિલ્પી, કારીગર વિગેરે વર્ગના કામને ઉત્તેજન આપવા તરફ પ્રયત્ન થવા લાગ્યો, અને પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રનું પુનર્જીવન થયું.

૧૭. ઉપરોક્ત રામરાજ ગ્રંથમાં કરેલું વિવેચન દ્રાવિડ દેશને લાગુ પડે એવું છે તેના વિભાગ પણ પીઠ, સ્તંભ, પ્રસ્તર, વિમાન, ગોપુર એ પ્રમાણે પાડેલા છે. જે “માનસાર” ગ્રંથ ઉપરથી લીધેલા છે. થોડાક વર્ષ પૂર્વે અલાહાબાદના ડો. આચાર્યે માનસાર ઉપર ત્રણ ભાગમાં એક ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. માનસાર ગ્રંથમાં પ્રાસાદના મુખ્ય ભાગ તથા તેનાં ઉપોગના પ્રમાણ (Proportion) સંબંધી ચોકસાઈથી નિયમ આપેલા છે. પરંતુ ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથમાં અને અન્ય શિલ્પના ગ્રંથોમાં પણ આવા પ્રમાણ બાબત નિયમો આપ્યા છે. આવી જાતની સામ્યતા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શિલ્પના ગ્રંથનું બીજા એકજ હશે.

૧૮. કૈલાસવાસી રા. વજે એલ. સી. ઈ. એન્જનીયરે હિંદી શિલ્પ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી એ સંબંધના ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. તેમનાં કહેવા પ્રમાણે પ્રાચીન સમયમાં ૧૮ સંહિતા હતી. જે પૈકી કશ્યપ, ભૃગુ, મય અને વિશ્વકર્માની સંહિતા હાલ પણ પ્રચલિત છે. આ સંહિતાનો ઉલ્લેખ મત્સ્ય પુરાણમાં છે. ભૃગુ અને વિશ્વકર્માની સંહિતા લાટ દેશમાં વધુ પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં આવતી હતી અને તે દક્ષિણથી ઉત્તર પ્રદેશમાં પ્રથમ ચાલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટના રાજાઓના વખતમાં દાખલ થઈ હશે એમ અમને લાગે છે. આ સંહિતાનું થએલું એકીકરણ તે રાજવંશનો લોપ થવાના સમયનું હશે, કારણ કે તે એકીકરણમાં ગુજરાત પ્રદેશને લાટ એ નામથી સંબોધેલો છે. આવી સંહિતાઓનું એકીકરણ કરવાનું કાર્ય મુસલમાની રિસાયતમાં બંધ પડ્યું. મુસલમાની રિયાસતમાં મહમદ ગીઝની, મહમદ તઘલખ, અને મહમદ એગડા જેવાં કટ્ટર ધર્માભિમાનીના સમયમાં કેટલાકે પ્રાસાદો, મંદિરો વિગેરે બંદીત થયાં. અકબરે જેવાં પરમધર્મસંહિષ્ણુ બાદશાહના કાળમાં બંદીત થયેલા પ્રાસાદોનો જે જીર્ણોદ્ધાર થયો તે અલ્પ પ્રમાણમાં હતો.

૧૯. હાલ પ્રાચીન હિંદુ સંસ્કૃતિના પુનરુજ્જીવનની આશા ઉત્પન્ન થઈ છે. અને તેની સફળતા માટે પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રનો પુરેપુરો પરિચય થવાની આવશ્યકતા છે. આવા સંજોગોમાં રા. નર્મદાશંકર, જેવા વ્યાસંગી અને કાર્યદક્ષ શિલ્પીના હસ્તે પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થાય તે સંતોષની વાત છે. જેથી આ ગ્રંથને આશ્રય આપવા જનતાને અમારી હાર્દિક લલામણ છે.

સુ. શિવસદન, તા. ૪-૮-૩૬

અતાપગંજ, વડોદરા.	એફ.આર.આઈ.બી.એ. (લંડન), એલ.સી.ઈ. (મુંબઈ).
તા. ૪-૮-૩૬	સ્ટેટ આર્કીટેક્ટ, વડોદરા-સંસ્થાન.

ગ્રંથકર્તાનું નિવેદન

(*)—(*)—(*)

ભારતવર્ષની દિવ્ય ભૂમિમાં ધર્મ કર્મની એક એવી અપૂર્વ સંયોજના થયેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે કે આજે હજારો વર્ષ વીતી ગયાં હોવા છતાં પણ તેની વાસ્તવિકતા વધુને વધુ સ્પષ્ટ થતી જાય છે. હાલના વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં પણ તેની યથાર્થતા વિદ્વાનો દ્વારા માન્ય થતી જાય છે. આવા સમયે એની મહત્તા વિષે વિશેષ લખવું એ હીપકથી સૂર્યનાં દર્શન કરાવવા સમાન છે. ભારતની આ સંસ્કૃતિ જોટલી પુરાતન અને આદર્શ છે તેટલી જ તેની સ્થાપત્ય કળા પણ પ્રાચીન અને આદર્શ છે. ભારતના ઋષિ-મુનિઓએ જેમ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં પોતાના આત્મોન્નતિના આદર્શને ઓતપ્રોત કરી દીધો છે તેમ તેના વિદ્વાન સ્થપતિઓએ પોતાની સ્થાપત્ય કળામાં ભારતીય જીવનના આદર્શને સમાવી દીધો છે. ભારતની આજની તેની ગુલામી અને પતનાવસ્થામાં પણ ભારતવર્ષની આ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાપત્ય કળા અને તેમાં આત્મસમર્પણ કરનારા સ્થપતિઓનું જીવંત કળાકૌશલ્યના પ્રતીક સમા અને યદ્યદ્યથા બચી ગયેલા તેના ભગવાવશેષો આજે પણ દેશવિદેશના અનેકાનેક યાત્રીઓને પોતાના તરફ આકર્ષી રહ્યાં છે.

વિદેશીઓના આકર્ષણને લીધે આ કળાને પણ ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે. સ્થાપત્ય કળાના સુંદરમાં સુંદર કલામય અનેક પ્રાસાદો આજે ભૂમિશાયી થઈ પડેલા જોવામાં આવે છે અને તેના ભગવાવશેષો જોઈ આજે પણ યાત્રી તેની ભવ્યતાના ખ્યાલથી આશ્ચર્યચકિત બને છે. વિદેશીઓના આકર્ષણ પહેલાંનો કાળ સ્થાપત્ય કળાની ઉન્નતિનો કાળ હતો. તે વખતમાં શૈવ, બૌદ્ધ અને વૈષ્ણવ રાજા મહારાજાઓ તરફથી આ કળાને ઘણું સારું પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું. જૈન શાસનકાળમાં પણ તેના શાસકો તેમજ શેઠ શાહુકારો દ્વારા આ કળા વધુ પોષણ પામી હતી. આજે પણ જ્ઞાના મહોટા રૂપમાં શેઠ શાહુકારો આ કળાને પોતાના ધાર્મિક ભાવને લઈ પોષણ આપી રહ્યાં છે. પરંતુ હાલના અંગ્રેજી શાસન કાળમાં જો કે તેની રક્ષા તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે તો પણ પોષણ અને ઉત્તેજનના અભાવે દિને પ્રતિદિન હ્રાસ થતો જાય છે અને ભારતીય કળાને બદલે પાશ્ચિમાંત્ય કળાને ઉત્તેજન મળતું હોવાને લીધે રાજા મહારાજાઓ તથા શેઠ શાહુકારોનું ધ્યાન ભારતની આ પુનીત સ્થાપત્ય કળા કે જે વિજ્ઞાનસિદ્ધ છે, તેના તરફથી દૂર થયું છે અને ભારતની આ પ્રાચીન અને સુંદર કળાનો લગભગ અભાવ થતો જાય છે. આ ભારતનું એક મોટું દુર્દૈવજ ગણાય !

હિંદુ સંસ્કૃતિનો મૂળ આધાર ધર્મ છે અને ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થોમાં પણ ધર્મને જ પહેલો પુરુષાર્થ ગણવામાં આવેલો છે. તેથી બધા ગ્રંથોનો પ્રારંભ જેવી રીતે ધર્મવૃદ્ધિ થાય એ દૃષ્ટિએ જ થયેલો છે અને આજ કારણને લઈ શિલ્પશાસ્ત્ર (સ્થાપત્ય કળા) ની વિજ્ઞાનસિદ્ધ બાબતોમાં પણ ધર્મની ભાવના ચોતપ્રોત થયેલી જોવામાં આવે છે. એમાં પ્રાચીન ઋષિમુનિઓની રચના બુદ્ધિની એ ખૂબી છે કે શિલ્પશાસ્ત્ર જેવા સર્વોપયોગી શાસ્ત્રમાં પણ હિન્દુ સંસ્કૃતિના મૂળને સંકાન્ત કરી લીધું છે.

અનેક કળાના અગાધ સંમુદ્રરૂપ શિલ્પશાસ્ત્રના મુખ્ય આચાર્ય શ્રી વિશ્વકર્મા છે અને તેમણે શિલ્પના અનેક ગ્રંથો રચેલા છે. એ ગ્રંથોના આધારે બીજા શિલ્પકારોએ પણ રચેલા કેટલાક ગ્રંથો જોવામાં આવે છે. જ્યારે આપણે આ ગ્રંથો વાંચીએ છીએ ત્યારે તેમાં રહેલી ખૂબીઓ આપણને જાણવા મળે છે અને પ્રાચીન શિલ્પકારોના હાથે બનેલા પ્રાસાદોનાં વર્ણનો વાંચતાં તેમાં વર્ણવેલી અત્યંત અદ્ભુતતાને જોઈ ‘અતિશયોક્તિ કરેલી છે.’ એમ જે કહેવામાં અગર માનવામાં આવે છે તે કબૂલવા હૃદય ના પાડે છે. કારણ કે તેવા પ્રાસાદોના લગ્નાવશેષો જોઈ આજે પણ પાશ્વિમાત્ય કળાકારો તેની અદ્ભુતતા માટે મુક્તકંઠે પ્રશંસા જ કરે છે.

ગુજરાતમાં સિદ્ધપુરમાં આવેલો રૂદ્રમહાલય (રૂદ્રમંળ), તારંગાણ (તારંગા હિલ) ઉપરનો શ્રી અજિતનાથ પ્રભુનો શ્વેતાંબર જૈન પ્રાસાદ, ગિરિવર આબુમાં આવેલાં અદ્ભુત કેતરણી કામવાળાં દેલવાડાનાં જૈન દેરાસરો, બહેચરાણ નજીક આવેલો મુંઢેરા ગામનો પ્રાચીન સૂર્ય પ્રાસાદ, મારવાડ અને મેવાડની સંધિએ રાણપુરનો શ્રી ધરણીવિહાર નામનો ચોમુળ પ્રાસાદ અને સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રી સોમપુર (પ્રભાસ પાટણ) માં આવેલો શ્રી સોમનાથ મહાદેવનો પ્રાચીન પ્રાસાદ વગેરે પ્રાસાદો ભારતની આ સ્થાપત્ય કળાના ઉત્કૃષ્ટ નમુનાઓ છે. આ પ્રાસાદોની અદ્ભુત કારીગરી જોવાને પશ્ચિમના એંગ્લોનીયરો તેમજ ભારતના ગર્વનરો અને વાયસરાયો પણ જાણ્ય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેના ફોટાઓ પણ પાડી જાય છે. ઉપરના પ્રાસાદો તેમજ મોટી અંબાણ પાસેના શ્રી કુંભારીયાળના જૈન પ્રાસાદો વગેરેના ધુમટો, છતો, સ્તંભો મંડોવરો, શિખરો, દ્વારો અને સાંમરણો વગેરેની સુંદર કારીગરી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલાં ફોટાઓ ઉપરથી જોઈ શકાશે.

શિલ્પશાસ્ત્રરૂપી રત્નાકરમાં અનેક પ્રકારની કારીગરીના લંડારો ભર્યા છે. પરંતુ ભારતવર્ષની માલિકીપણાનું સ્વાભિમાન ધરાવતા પ્રચંડ બાહુબળશાલી શૂરવીર ક્ષત્રિયોમાં કુસંપ વધવાથી વિધર્મીઓ ફાવી ગયા. વિધર્મીઓના બુંદમી રાજ્ય અમલમાં તેઓ હિંદુઓને વટલાવતા અને મૂર્તિઓના હુકડે હુકડા કરી નાખતા તેમજ દેવાલયો તોડી નાખતા. જેવાં કે સિદ્ધપુરનો રૂદ્રમહાલય, અને સૌરાષ્ટ્ર-પ્રભાસ પાટણમાં આવેલો શ્રી સોમનાથ મહાદેવનો અલૌકિક પ્રાસાદ, એ કાળના બુંદમી શાશકોએ ઘણાં સુંદર દેવાલયોનો

નાશ કરી નાંખ્યો. એટલુંજ નહિ પરંતુ શિલ્પશાસ્ત્રનાં અનેક ગ્રંથરત્નો શિલ્પીઓ પાસેથી જોર જુલમથી પડાવી લઈ અગ્નિને ભેટ કરી દીધાં તેમજ અન્ય ધર્મનો નાશ કરી દીનમાં લાવવાથી મોટું પુણ્ય થાય છે એવી માન્યતાથી દીન ધર્મ સ્વીકારે તેને જીવતદાન આપતા અને અસ્વીકાર કરે તેને તરવારને ઘાટ ઉતારતા. આવા જુલમોને લીધે લાખો રૂપિયા ખર્ચા ખનાવેલાં અદ્ભુત કોતરણી કામવાળાં સુંદર દેવાલયોના રક્ષણનું કામ અશક્ય થઈ પડ્યું હતું તો પછી નવાં તો બનાવાયજ કેમ ? આવી પરિસ્થિતિને લીધે શિલ્પશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓની જરૂર નહિ રહેવાથી પરંપરાગત શિલ્પવિદ્યા શીખવાનું પણ અશક્ય થઈ પડ્યું. અને કદાચ કોઈએ ગુપ્ત રીતે ગ્રંથો સાચવી રાખ્યા હશે તો કામ કરાવનારાઓના અભાવે ઉધઈનો ભોગ થઈ પડ્યાં. આવી રીતે શિલ્પકળાના સુંદર ગ્રંથો છત્રલિપ્ત થઈ જવાથી કોઈની પાસે સાંગોપાંગ સંપૂર્ણ ગ્રંથો રહી શક્યા નહિ અને કોઈની પાસે રહ્યા તો કોઈ ગ્રંથનો અર્થો ભાગ તો કોઈનો પોણો ભાગ અને કોઈનો પા ભાગ રહ્યો. તેમા પણ હસ્તલિખિત ગ્રંથો એકબીજાના ઉતારા હોવાથી અને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન નહિ રહેવાથી અશુદ્ધ થઈ ગયેલા છે એટલે ગ્રંથકર્તાને આ ગ્રંથ રચવામાં શુદ્ધ અશુદ્ધ માટે ઘણી મુશ્કેલી વેઠવી પડી છે. તેમ છતાં ઉપરનાં કારણોને લઈ કોઈ ઠેકાણે ભૂલ કે અશુદ્ધિ રહી ગયેલ હોય તો વિદ્વાન વર્ગે ક્ષમા કરી મને સૂચિત કરશે તો હું તેમનો આભારી થઈશ અને બીજા આવૃત્તિમાં સુધારો કરીશ.

આ ગ્રંથ રચવામાં અપરાજીત, સૂત્રસંતાન, ક્ષીરાણુવ (ક્ષીરાણુ), દ્વીપાણુવ (દ્વીપારણુ) વૃક્ષાણુવ, (વૃક્ષારણુ), વાસ્તુકૌતુક, સમરાંગણુ, વાસ્તુસાર અને નિર્દોષ વાસ્તુ; આ પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથોનો સારાંશ તથા પ્રાસાદમંડન, રૂપમંડન, ચોવિસ તીર્થકરોના જિન પ્રાસાદ, આયતર્ણ અને કુંડસિદ્ધિ; આ પાંચ ગ્રંથો સંપૂર્ણ સમાવી લીધેલા છે તે સાથે પ્રાસાદનો દરેક અંગો જેવાં કે જગતી, પીઠ, મહાપીઠ, કણપીઠ, મંડોવર, દ્વારશાખા, સ્તંભો તથા કેશરોદિ, તિલકસાગરોદિ, ઋષભોદિ, વૈરાગ્યોદિ અને મેર્વાદિ પ્રાસાદોનાં શિખરો, મંડપો, સામરણો, મૂર્તિઓ અને પરિકરો વિગેરેના નકશાઓ આપવામાં આવેલા છે જેથી શિલ્પકળાના અભ્યાસીઓને આ ગ્રંથ ઘણો ઉપયોગી થઈ પડશે એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર અને જ્યોતિષીઓને પણ ઘણો ઉપયોગી છે; કેમકે કુંડોની રચનાના નકશાઓ સહિત મુહૂર્ત જોવા માટે જ્યોતિષના વિષયનું પણ સંપૂર્ણ વિવેચન ગ્રંથના ઓદમા રત્નમાં આપવામાં આવેલું છે એટલે એકંદરે આ ગ્રંથ સ્થાપત્ય કળાના શિક્ષણ માટે સર્વથા ઉપયોગી બને એવી યોજના રાખી કમવાર રચવામાં આવ્યો છે.

શિલ્પશાસ્ત્રમાં દેવાલયો અને મંકાનો વગેરે બનાવવામાં શરૂઆતથી અંત સુધી ઘણી સૂક્ષ્મ રીતે શુભાશુભનો વિચાર કરી દેવાલય કે મંકાન કેવી રીતે વધુ ઉત્તમ

અને સુખકર થાય તેની ખાસ કાળજી રાખવામાં આવી છે અને તેના માટે પ્રારંભમાં જ શુભ દિવસ, શુભ નક્ષત્ર અને આયાદિનો પુરો વિચાર કરી પછી કાર્યારંભ કરવાને જણાવવામાં આવેલું છે. આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા વગેરેના ગણિતથી ઉત્તમ પ્રકારનો મેળ સાધી કાર્યારંભ કરવામાં આવે તો સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી વિરૂદ્ધ કાર્ય થાય તો રહેનાર દુઃખ પામે છે. આવી રીતે ગૃહપ્રવેશ માટે પણ સુહૃત્ જોવાનું વિધાન કરેલું છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક કાર્યમાં શાસ્ત્ર સાથે કળાનું સામંજસ્ય સાધી દેવાલય કે ગૃહનિર્માણ કરવું એવો શિલ્પશાસ્ત્રનો મુખ્ય આશય છે. શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ તૈયાર થયેલાં દેવાલયો અને ગૃહો કરનાર, કરાવનારને તથા ગામ, નગર અને રાષ્ટ્રને સુખપ્રદ લાલકર્તા અને અભ્યુદય સાથે કલ્યાણકર્તા માનેલાં છે. અન્યથા કરનાર, કરાવનાર તેમજ ગામ, નગર અને દેશને હાનિકર્તા ગણેલાં છે. પરંતુ હાલમાં પોતાને શિક્ષિત માનતા સુધરેલા લોકો આ બધાં શાસ્ત્રીય વિચારોને વહેમ માની ઉપેક્ષા વૃત્તિ દેખાડે છે. પરંતુ જે વિચાર કરવામાં આવે તો જણાઈ આવશે કે તે વહેમ નથી પરંતુ વાસ્તવિક વસ્તુસ્થિતિ છે.

આપણે બાળકની જન્મ કુંડલી કરાવીએ છીએ. તેમાં જે તેના જન્મ વખતે સારા ગ્રહોનો યોગ થયો હોય તો તે બાળક પ્રસાદી અને સુખી જીવન ગાળનાર થાય છે અને નબળા ગ્રહોનો યોગ પડ્યો હોય તો તે બાળક અલ્પાયુષી અને દુઃખી જીવન વ્યતીત કરે છે. જન્મકુંડલીમાં બાર ભુવનો હોય છે અને બાર ભુવનોમાં ઉચ્ચ નીચ સ્થાનોમાં પડેલા ગ્રહોના આધારે બાળકના ભાવી જીવનનો અંદાજ આપણે બાંધીએ છીએ અને તે પ્રમાણે આપણી ધારણા ઘણા પણ અંશે સાચી પડે છે. તેવીજ રીતે ઘર કે દેવમંદિર બનાવતી વખતે પણ ઉત્તમ યોગ અને અનુકૂળ નક્ષત્ર, ગ્રહ, આય, વ્યય વગેરે આવેલાં હોય તો તેનું ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને ખરાબ હોય તો ખરાબ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ અને રચના બુદ્ધિનું કૌશલ્ય અને બુખી છે. તેને આપણે સૂક્ષ્મ વિચારનાં અભાવે જાણી શકતા નથી અને ઉપરછલા વિચારને વશ બની વહેમ છે એમ માની ધુતકારી કાઢીએ છીએ એ આપણી કેવળ અજ્ઞાનતા છે.

પ્રાચીન ઋષિમુનિઓ ઘણા બુદ્ધિમાન અને તત્ત્વવેત્તા હતા. એમણે રચેલા ગ્રંથોનો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચાર કર્યા સિવાય વહેમ કે હંબગ ગણી કાઢવા એ આપણું અદ્વૈતશીપણું ગણાય. આપણા પુરાણ વગેરે શાસ્ત્રોમાં વિમાન (વાયુમાન-એરોપ્લેન)ની વાતો આવે છે. તેને સુધરેલા ગર્ખાં માનતા; પરંતુ બુદ્ધિમાન અને પરિશ્રમી વિદેશી વિદ્વાનોએ એને ગર્ખાં નહીં માનતાં શોધખોળ કરી વિમાન બનાવી આપણી નજર સમક્ષ મૂક્યું અને

ત્યારેજ આપણે વિશ્વાસ કરતા થયા. આપણાજ ગ્રંથો ઉપરથી એ લોકોએ શોધખોળ કરી અનેક જાતની શોધો કરી છે. પશ્ચિમના કળાકારોને અનેક જાતની મદદ મળે છે તેમજ ત્યાંના ગૃહસ્થો કળાના શોખીન હોવાથી લાખો રૂપિયા ખર્ચી ધારેલું કામ પાર પાડે છે. આપણા હિંદુસ્થાનના રાજમહારાજઓ અને ગૃહસ્થોએ તો આ બાબતમાં પૂઠજ ફેરવી છે. પોતાના એશઆરામમાં મસ્ત બનેલા રહેવાથી ગમ્યાં માની બેદરકાર બન્યા અને પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પણ છોડ્યો અને કળાકારોને મદદ કરવામાંથી પણ ગયા એટલે કળા કે કળાકારોને કોણ સંભાળે ? આવા કારણોને લઈ ભારતવર્ષની કળાનો નાશ થયો છે. એક સુંદર ગુલાબનો છોડ છે અને તેને સુંદર ફુલો પણ આવે છે પરંતુ તેને જો પાણીરૂપી પોષણ ન મળે તો સહેજે સુકાઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે.

કેટલાક હાલના સુધરેલા લોકો કહે છે કે લાખો રૂપિયા ખર્ચી દેવમંદિરો બંધાવવાં અને તેમાં સુંદર કેતરણી કામ કરી નાહક પૈસા ખર્ચી નાખવા એ કેવળ મૂર્ખતા છે. તેના ફરતાં છોકરાઓને લણાવવા માટે સ્કુલો, બોડીંગ હાઉસો વગેરે બંધાવવામાં પૈસા ખર્ચવા એ ઉત્તમ છે. જો કે તેમની આવાંત જમાના પ્રમાણે માનવા યોગ્ય છે. વિદ્યા પ્રચાર માટે સ્કુલો અને બોડીંગ હાઉસો-નિવાસગૃહો બંધાવાં જોઈએ પરંતુ એકનો નિષેધ કરી બીજાની અગત્યતા બતાવવી એ કેવળ દુઃકી દષ્ટિએ જોવા સરખું છે. બુદ્ધિમાનોએ તો વિશાળ દષ્ટિએ બંને બાબતોનો પુરતો વિચાર કર્યો જોઈએ. કારણ કે કળા એ પણ એક વિદ્યા છે અને તેની રક્ષા કરવી તથા તેના ખૂજકોને ઉત્તેજન આપવું એ પણ ધનવાન દેશાલિમાની પુરૂષોત્તુ કર્તવ્ય છે. વિદ્યા, કળા, વહેપાર અને ખેતી એ કોઈપણ દેશનું અરેખરૂ ધર્મ છે. આપણો દેશ ધર્મપ્રધાન હોવાથી આપણી વિદ્યા, કળા, વહેપાર અને ખેતી પણ ધર્મોત્કૃષ્ણ રીતે થાય એ આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનો આદર્શ હતો. તેવી જ રીતે આપણા પ્રાચીન શિલ્પીઓએ પણ ધર્મોત્કૃષ્ણ દેવમંદિરો, રાજપ્રાસાદો અને ઘરોની રચના કરેલી છે. કહ્યું છે કે

“નગરાણાં ભૂષણાર્થે દેવાનાં નિલયાય ચ ।

લોકાનાં ધર્મહેત્વર્થે ક્રીડાર્થે સુરયોષિતામ્ ॥

“દેવમંદિર કે પ્રાસાદોની રચના નગરોની શોભા, દેવોના નિવાસ, લોકોની ધર્મવૃદ્ધિ અને દેવાંગનાઓની ક્રીડા માટે હોય છે.” વળી,

આલયં સર્વભૂતાનાં વિજયાય જિતાત્મનામ્ ।
ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં પ્રાપ્તિહેતુશ્ચ કામદઃ ॥

“પ્રાસાદ પ્રાણીમાત્રનું આશ્રય સ્થાન, વીર પુરુષોની કીર્તિ તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત તેમજ સર્વ કામનાઓને આપનારો હોય છે.”

સુંદર પ્રાસાદો સર્વ રીતે કલ્યાણકારી હોય છે.

ગીતનૃત્યૈશ્ચ વાદિત્રૈઃ પ્રેક્ષણીયૈર્મનોહરૈઃ ।

નાનાધ્વજપતાકૈશ્ચ તોરણૈશ્ચ વિભૂષિતાઃ ॥

પુરસજપ્રજાદીનાં સર્વકાલં તુ શાંતિદાઃ ।

સર્વકામપ્રદાશ્ચૈતે નિત્યં કલ્યાણકારકાઃ ॥

“ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યોથી નિત્ય શુભયમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાના પ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલંકૃત પ્રાસાદો નગર, રાજા અને પ્રજા વગેરેને સર્વકાળ સુખ શાંતિ આપનારા, સર્વ કામનાઓને પુરનારા તથા નિત્ય કલ્યાણ કરનારા છે.”

સુંદર દેવાલયો, લવ્ય મહાલયો કોઈ પણ દેશના ગૌરવ અને શોભાને વધારનારા છે. સુંદર દેવમંદિરો, મહેલો, બગીચાઓ, તલાવો, પ્રતોલ્યાઓ અને કીર્તિસ્તંભો કરાવવા; એ નગરોના અલંકાર છે. તેને લીધે નગરોની શોભા વધે છે અને પ્રાણીમાત્રને વિશ્રાન્તિ મળે છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં ધાર્મિક પુરુષોને વિજય અને કીર્તિ સમાયેલી છે. માટે રાજામહારાજાઓ અને સદ્ગૃહસ્થોએ પોતાના નગરોમાં સુંદર દેવાલયો અને રાજપ્રાસાદો તેમજ સુંદર ગૃહો કુશળ અને શાસ્ત્રવિશારદ શિલ્પીઓને હાથે બંધાવવા જોઈએ. કારણ કે લક્ષ્મી અંચલ હોવાથી તેનું રક્ષણ કરવા આપણે ગમે તેટલા ઉપાયો કરીએ તો પણ તે આપણા હાથમાંથી સરકી જશે. માટે તેના પહેરેગીર ન થતાં માલીક બની તેનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ અને તેથીજ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ સાથે સંસારમાં અક્ષય કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આનો આજે પણ આપણને પ્રત્યક્ષ પુરાવો જોવા મળે છે. બુઓ, ગિરિરાજ આણુ ઉપરના દેલવાડાના જૈન પ્રાસાદો. ત્યાંનું સુંદર કેાતરણી કામ અને સુંદર કલામય બાંધણી જોઈ પશ્ચિમના ઇજીપ્તીયરો તથા યાત્રીઓ મુગ્ધ બની જાય છે અને મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે. આ પ્રાસાદો પ્રસિદ્ધ ચાલુક્ય-વંશના રાજા ભીમદેવના સેનાધિપતિ વિમલદેવે તથા

પ્રખ્યાત મહામંત્રીઓ વસ્તુપાલ અને તેજપાલે બંધાવેલાં છે. તેમજ ગુજરાતમાં સિદ્ધપુરમાં મૂળરાજ સોલંકીએ રૂદ્રમહાલય (રૂદ્રમંળ), શ્રીરાણકપુર (મારવાડ) માં શેઠ ધનાશા પોરવાડે શ્રી ધરણીવિહાર નામનો અલૌકિક ચતુર્મુખ પ્રાસાદ અને અમદાવાદમાં શેઠ હઠીસીંગે બાવન જિનાલયો સાથેનું સુંદર દેવાલય બંધાવ્યું છે. જેથી આ ધાર્મિક પુરુષોની અમર કીર્તિ મુવળું અક્ષરોએ ઇતિહાસમાં લખાયેલી છે અને હજારો યાત્રીઓ દર વર્ષે યાત્રાએ જઈ તેમના નામને અમર બનાવે છે. અનેક રાજા-મહારાજાઓ અને શેઠ શાહુકારો થઈ ગયા. તેઓ શક્તિસંપન્ન અને ધનાઢય હતા પરંતુ લોભવૃત્તિના કારણે આવાં ધાર્મિક કાર્યો કરી શક્યા નહિ. જેને લીધે આજે તેમને કોઈ યાદ પણ કરતું નથી.

પરંતુ જેમ આવાં સુંદર કાર્ય ઉદાર દિલના ધાર્મિક પુરુષોથી જ બની શકે છે. તેમ તેના માટે કુળશીળવાન, ઉત્તમ અને શાસ્ત્રને જાણનાર શિલ્પીઓની પણ જરૂર છે. શિલ્પીઓ કેવા હોવા જોઈએ તે બાળતમાં તેમના ભેદો સાથે નીચે પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. શિલ્પીમાં નીચેના ગુણો તો અવશ્ય હોવા જોઈએ.

સ્થપતિઃ સ્થાપનાર્હઃ સ્યાત્સર્વશાસ્ત્રવિશારદઃ ।

ન હીનાંગોઽતિરિક્તાંગો ધાર્મિકસ્તુ દયાપરઃ ॥

અમાત્સર્યોઽનસૂયશ્ચ તાંત્રિકઃ સ્વભિજાતવાન્ ।

ગણિતજ્ઞઃ પુરાણજ્ઞઃ સાનન્દશ્ચાપ્યલુઘ્ધકઃ ॥

ચિત્રજ્ઞઃ સર્વદેશજ્ઞઃ સત્યવાદી જિતેન્દ્રિયઃ ।

અરોગી ચાપ્રમાદી ચ સંપ્રવ્યસનવર્જિતઃ ॥

સુનામા દૃઢવૈન્ધુશ્ચ વાસ્તુવિદ્યાન્ધિપારંગઃ ॥

❀ શિલ્પીના ૧૪ દોષો અંથાન્તરે ગણાવ્યા છે.

હીનાંગો હ્યધિકાંગશ્ચ પ્રલંબો વામનસ્તથા ।

કુષ્ટાંગો હ્યન્ધકશ્ચૈવ મુસ્ત્રવકઃ કૃશસ્તથા ॥

અસ્વરઃ શબ્દહીનશ્ચ કૃષ્ણાંગસ્તસ્કરસ્તથા ।

વિકલશ્ચૈવ વૈરૂપઃ શિલ્પિદોષાશ્વતુર્દશ ॥

“ઓછાં અંગવાળો, અધિક અંગવાળો, પ્રમાણથી ઉંચો, ઠીંગણો, કોઢવાળો, આંધળો, વાંકા મોઢાવાળો, પાતળો, સ્વરહીન, તોતડો, રંગે કાળો, ચોરવૃત્તિ વાળો, વિકલોંગ એટલે અપંગ અથવા અધાંગ, વાયુ વગેરેથી

“સ્થપતિ-મુખ્ય શિલ્પી-સૂત્રધાર સ્થાપના-રચનાવિધિમાં સંપૂર્ણ યોગ્યતાવાળો, સર્વ શાસ્ત્રોને જાણનારો તેમજ હીનાંગ અને અધિકાંગ વિગેરે શિલ્પીના ૧૪ * દોષોથી રહિત, ધાર્મિક, દયાવાન, માત્સર્ય અને ઇર્ષ્યા રહિત, તંત્રશાસ્ત્રને જાણનાર, X ઉત્તમ સોમપુરાના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, ગણીત શાસ્ત્રનો વિદ્વાન, પુરાણોનો જ્ઞાતા, આનંદી સ્વભાવવાળો, લોભ વૃત્તિથી રહિત, ચિત્રકળાનો વિજ્ઞાતા, સર્વ દેશોનું જ્ઞાનધરાવનારો, સાચું બોલનારો, જિતેન્દ્રીય, નીરોગી, અપ્રમાદી, સખ્ત મહાવ્યસનોથી મુક્ત, સુંદર નામવાળો, ઘણા અંધુવર્ગવાળો અને વાસ્તુવિદ્યામાં પારંગત હોવો જોઈએ.”

ઉપર જણાવેલા સ્થપતિ-મુખ્ય શિલ્પી ઉપરાંત બીજા ત્રણ શિલ્પકારોનું વર્ણન પણ ગ્રંથોમાં મળે છે. ‘મનુષ્યાલય ચંદ્રિકા’ નામના ગ્રંથના પહેલા અધ્યાયમાં ચાર પ્રકારના શિલ્પકારો બતાવેલા છે.

સ્થપતિઃ સૂત્રગ્રાહી તક્ષકસંજ્ઞશ્ચ વર્ધકિઃ ક્રમશઃ ।

સ્વોચિતકર્મણિ દક્ષા ગ્રાહ્યાસ્તે કારવશ્ચતુર્ધેતિ ॥

હુઃબી તેમજ બેડાળ; આ ચૌદ શિલ્પીના દોષો છે. સૂત્રધાર આ ચૌદ દોષોથી રહિત હોવો જોઈએ.”

X સોમપુરા સંબંધે નીચે પ્રમાણે પ્રભાસખંડમાં વર્ણન છે.

સૌરાષ્ટ્રે સોમપૂયા વૈ સોમેશસ્ય સમીપતઃ ।

સોમેન ચ કૃતો યજ્ઞઃ સ્વપાપસ્ય વિશુદ્ધયે ॥

તત્ર યજ્ઞે વૃતાં ચૈવ બ્રાહ્મણાઃ પરમોઽજ્જ્વલાઃ ।

તૈભ્યઃ સોમપુરં સર્વં નિવાસાર્થં દદૌ મુદા ॥

દક્ષિણાસ્વર્ણરત્નાદયં દાનાનિ વિવિધાનિ ચ ।

સોમેન સોમપુર્યાં વૈ સ્થાપિતાં ચૈ દ્વિજોત્તમાઃ ॥

તે વૈ સોમપુરાં વિપ્રાં વિજ્ઞેયાં નાત્ર સંશયઃ ।

નાડીમાર્ગાત્સમુત્પન્નાઃ પાર્વતીવચનાત્તદા ॥

“સૌરાષ્ટ્ર (સોરઠ) દેશમાં આવેલા પ્રભાસ પાટણ, સોમપુરીમાં સોમનાથ મહાદેવ તથા પૂર્વે ચંદ્રમાએ યોતાનો ક્ષયદોષ દૂર થવા માટે યજ્ઞ કર્યો હતો. તેમાં ઉત્તમ તેજસ્વી બ્રાહ્મણોને યજ્ઞ માટે વરણ કર્યા. યજ્ઞકાર્ય થઈ રહ્યા પછી તે બ્રાહ્મણોને સંપૂર્ણ સોમપુરી રહેવાને માટે દાન આપી. તેમજ રત્નો સાથે દક્ષિણા અને વિવિધ જાતનાં બીજાં દાનો પણ આપ્યાં. ચંદ્રમાએ સોમપુરીમાં દાનદક્ષિણા વિગેરેથી સંતુષ્ટ કરી બ્રાહ્મણોને ત્યાં નિવાસ કરાવ્યો તેઓ ‘સોમપુરી’ નામના બ્રાહ્મણો કહેવાયા. (હિલિના સોમપુરા

* જૂઓ પાનું નં. ૨૬

“સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક અને વર્ધક્રિ ક્રમે આ ચાર શિષ્યકારો પોતપોતાના કામમાં દક્ષ હોવા જોઈએ.” *

શિષ્યશાસ્ત્રમાં આ ચાર પ્રકારના શિષ્યકારોનું વર્ણન મળે છે. તે હાલના ઇન્જીનીયર ખાતાના સ્ટાફને લગલગ મળતું આવે છે. ખાંધકામ ખાતાના ઉપરીને પ્રાચીન વખતમાં સ્થપતિ કહેવામાં આવતો અને હાલમાં તેને ચીફ ઇન્જીનીયર કહે છે. સ્થપતિના હાથ નીચે રહી કળાનું કામ કરનારને સૂત્રગ્રાહી કહેતા અને હાલમાં તેને આર્કીટેક્ટ કહે છે.

વિના સ્થપત્યાદિચતુષ્ટયેન ગૃહાદિ કર્તુ ન ચ શક્યતેઽસ્માત્ ।

પ્રસાદિતૈસ્તૈરથ વિપ્રવર્ય સુસ્રક્ષ્મઘ્નીઃ કારયતાં ગૃહાણિ ॥

“હે વિપ્રવર્ય સ્થપતિ વગેરે ચારની મદદ વગર ગૃહાદિ કાર્ય કરવું અશક્ય છે. તેથી તેમને ખુશી કરી દીધું દષ્ટિવાળાં પુરૂષોએ ગૃહાદિ કાર્ય કરાવવું.”

શિષ્યોઓ પણ તે બ્રાહ્મણોના વંશજો છે.) અને તેઓ પાર્વતીના વચનથી બ્રહ્મદેવના કમલદંડના માર્ગે તે વખતે ઉત્પન્ન થયા હતા.”

* સ્થપતિ વગેરે ચાર શિષ્યકારોનાં કર્તવ્ય નીચે મુજબ ‘મનુષ્યાલય ચંદ્રિકા’ નામના ગ્રંથમાં બતાવેલાં છે.

જાનીયાત્સ્થાપનાર્હ સ્થપતિમથ ગુણૈઃ પ્રાયશસ્તેન તુલ્યઃ,

સૂત્રગ્રાહી સુતો વા સ્થપતિમતિગતિપ્રેક્ષકઃ શિષ્યકો વા ।

સ્થૂલાનાં તક્ષણાત્તક્ષક ઇતિ કથિતઃ સન્તતં હૃદયચિત્તો,

દાર્વાઘન્યોન્યસંમેલનપંદુરુદિતો વર્ધકિઃ સાવધાનઃ ॥

“સ્થાપનામાં સંપૂર્ણ યોગ્યતા ધરાવનારને ‘સ્થપતિ’ બોલવો. સ્થપતિના જેવાજ ગુણો ધરાવનાર અને સ્થપતિની મતિ અને ગતિને અનુસરનાર સ્થપતિના પુત્ર અથવા શિષ્યને ‘સૂત્રગ્રાહી’ બોલવો. મોટા પાષાણો ઘડી સુંદર કેાતર કામ કરનાર અને સદા પ્રસન્ન ચિત્ત રહેનાર કારીગરને તક્ષક, તથા લાકડાંનું સુંદર કેાતર કામ કરનાર કારીગરને વર્ધકિ બોલવો.”

અંથાન્તરે,

સ્થપતેસ્તસ્ય શિષ્યો વા સૂત્રગ્રાહી સુતોઽથવા ।

સ્થપત્યાજ્ઞાનુરોધી ચ સર્વકર્મવિશારદઃ ॥

સૂત્રદણ્ડપ્રમાણજ્ઞો માનોન્માનપ્રમાણવિત્ ।

તક્ષણાત્ સ્થૂલસ્રક્ષ્માણાં તક્ષકઃ સ તુ કીર્તિતઃ ॥

આ પ્રમાણે દેશ, કાળ, સમય તેમજ ગ્રહાદિનો ઉત્તમ યોગ, ભૂમિ આદિની શુદ્ધિ, પાષાણ વગેરેની પરીક્ષા અને ઉત્તમ સંયોજનાપૂર્વક પ્રાસાદ કે ગૃહ નિર્માણ કરવું એવો પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રનો સ્પષ્ટ આશય ઉપરના વર્ણન ઉપરથી જણાઈ આવે છે. વળી આવા સર્વાંગપૂર્ણ કાર્ય માટે યોગ્ય શિલ્પીની ખાસ આવશ્યકતા હોય છે. અને તેટલા માટે શિલ્પીના ગુણો સંબંધે પણ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એ આપણા પ્રાચીન શિલ્પકારોની અપૂર્વ બુદ્ધિમત્તાની પરાકાષ્ટા રૂપ છે.

શિલ્પના ગ્રંથોમાં એ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે દેવમંદિર, પ્રાસાદ કે ગૃહનું કાર્ય એકજ હાથે પુરું થવું જોઈએ. જો તેમ ન થાય તો મતિવિલેદને લઈ ક્રિયાવિલેદ થાય અને તેને લીધે શાસ્ત્રસિદ્ધ કાર્ય થઈ શકે નહિ અને કાર્યની જે સિદ્ધિ થવી જોઈએ તે પણ થઈ શકે નહિ. એટલા માટે શિલ્પીએ કરાવનાર રાજા કે ગૃહસ્થ પ્રત્યે વફાદાર રહેવું જોઈએ અને રાજા કે ગૃહસ્થે શિલ્પી પ્રત્યે પુરો વિશ્વાસ ધરાવવો જોઈએ.

મૃત્કર્મજ્ઞો ગુણી શક્તઃ સર્વકર્મસ્વતંત્રકઃ ॥

ગુરુમક્તઃ સદા હૃષ્ટઃ સ્થપત્યાઘનુગઃ સદા ॥

તક્ષિતાનાં તક્ષકેનાપ્યુપર્યુપરિ યુક્તિતઃ ॥

વૃદ્ધિકૃદ્ વર્ધકિઃ પ્રોક્તઃ સૂત્રગ્રાહનુગઃ સદા ॥

અભિ વિનાપિ સર્વેષાં કર્મ કર્તુ ન શક્યતે ॥

તસ્માદેવ સદા પૂજ્યઃ સ્થપત્યાદિચતુષ્ટયઃ ॥

સ્થપતિનો પુત્ર અથવા શિષ્ય સૂત્રગ્રાહી જાણવો અને તે સ્થપતિની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો અને સર્વ કાર્યોમાં નિપુણ હોવો જોઈએ.

સૂત્ર, દંડ અને પ્રમાણ તેમજ માન, ઉન્માન અને પ્રમાણને જાણનારો અને સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ પાષાણોને ઘડનાર હોય તેને તક્ષક કહ્યો છે.

માટીનું કામ જાણનારો, ગુણવાન સશક્ત, દરેક કાર્ય કરવામાં સ્વતંત્ર, ગુરુભક્ત, હંમેશા પ્રસન્નચિત્ત અને સ્થપતિ વિગેરેની આજ્ઞાને વશ વર્તનારો તેમજ તક્ષિત-ઘડેલા પાષાણોને સુધારો વધારો કરી વૃદ્ધિ કરનારો વર્ધકિ જાણવો અને તે સદા સૂત્રગ્રાહીને અનુસરનારો હોય છે.

આમના સિવાય કોઈપણ કાર્ય થઈ શકે નહિ. માટે સ્થપતિ વિગેરે ચાર શિલ્પકારોની સદા માન પ્રેતિષ્ઠા કરવી.

તેઓ ખન્ને પરસ્પર રીતે એક બીજા સાથે કાર્યસિદ્ધિ માટે જવાબદારીથી બંધાયેલા છે. શિલ્પના ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે;

एकहस्ते तु कल्याणं द्विहस्ते मृत्युरेव च ।

गृहदैवैकशिल्पिनं भाषितं त्रिश्वकर्मणा ॥

“એક હાથે થયેલું કાર્ય કલ્યાણકારી થાય છે અને બે હાથે થયેલા કાર્યમાં મૃત્યુનો સંભવ છે માટે ગૃહકાર્ય અને દેવકાર્ય એટલે દેવમંદિર વગેરે કાર્યો એકજ શિલ્પીના હાથે કરાવવાં એવું શ્રીવિશ્વકર્માએ કહેલું છે.”

આ તરફ પેણુ આજકાલના કામ કરાવનારાઓએ ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ. આજકાલ તો નકશો-પ્રદાન બીજાના હાથે તૈયાર થાય છે અને તે પ્રમાણે કામ કરવાનું ત્રીજાને સોંપાય છે. તેને લીધે તેની શાસ્ત્રશુદ્ધતા નાશ થવા પામે છે અને ગૃહ નિર્માણ જે ગૃહસ્થના સુખ અને કલ્યાણ માટે હોય છે તે દુઃખ અને વિનાશનું કારણ થઈ પડે છે.

વળી હાલમાં થોડાં વર્ષો થયાં આપણાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રોનાં વિજ્ઞાન-સિદ્ધ વિધાનોની વિરુદ્ધ જઈ લોખંડનો પણ દેવમંદિરો, રાજમહાલયો તેમજ ઘરોમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પરંતુ દેવમંદિર, રાજપ્રાસાદ કે ઘરમાં લોખંડનો ઉપયોગ આપણાં શાસ્ત્રોમાં નિષિદ્ધ કરેલો છે. નીચેના શ્લોકમાં લોખંડને ગૃહનિર્માણ કાર્યમાં ત્યાગ કરવા જણાવેલું છે.

काष्ठे मृदिष्टके चैव पाषाणे धातुरत्नजे ।

उत्तरोत्तरदृढं द्रव्यं लौहकर्म विवर्जयेत् ॥

“લાકડું, ઇંટો, પત્થર, ધાતુ, રત્ન; આ દ્રવ્યો એક બીજાથી વધારે દૃઢ મજબૂત છે અર્થાત્ લોકડાથી ઇંટો, ઇંટોથી પત્થર, પત્થરથી સોનું વગેરે ધાતુઓ અને ધાતુઓથી રત્નો વધુ મજબૂત છે. ગૃહોદિ કાર્યમાં લોહકર્મ (લોખંડનું કામ) કરવું નહિ.”

કારણ કે,

उत्तमोत्तमधात्वादि पाषाणेष्टिककाष्ठकम् ।

श्रेष्ठमध्याधमं द्रव्यं लौहं चैवाधमाधमम् ॥

“ધાતુ અને રત્ન; આ દ્રવ્ય ઉત્તમોત્તમ છે. પાષાણ, ઇંટ અને લોકડું; આ ત્રણ દ્રવ્યો અનુક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને અધમ છે પરંતુ લોહ આ દ્રવ્ય તો અધમાધમ એટલે અત્યંત હીન દ્રવ્ય છે.”

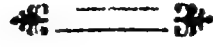
આવા તો અનેક વિષયો શિલ્પકળાના અગાધ સમુદ્રમાં પડેલા છે કે જે તેનો અત્રે વિસ્તારથી વિચાર કરવામાં આવે તો એક મોટો વિશાળ ગ્રંથ થઈ જાય એમાં સંદેહ નથી. આ બધા વિષયોને જાણવાની જિજ્ઞાસા ધરાવનાર સજ્જનોને આદ્યંત આ ગ્રંથ જોવાની ખાસ લલામણુ છે. તેમને આ ગ્રંથમાં સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીય શિલ્પકળાનું જ્ઞાન જાણવા મળશે.

આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના લખવા બદલ વડોદરા રાજ્યશિલ્પાધિકારી અને હાલના ચીફ ઈન્જનીયર સાહેબ શ્રીમાન્ રા. રા. વા. રા. તલવલકર સાહેબ એફ. આર. આઇ. બી. એ. (લંડન), એલ. સી. ઇ. (મુંબઈ) એમનો હું ઘણો આભારી છું. પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે આપે મારી સાથે એક સન્નિવૃત્ત તરીકેનો સંબંધ કાળજીપૂર્વક અત્યાર સુધી જાળવી રાખ્યો છે. તે માટે હું આપનો સ્નેહાધિન છું. પ્રસ્તાવના લખવા માટેની મારી પ્રાર્થના આપે સહુ સ્વીકારી મને તેમજ જનતાને આભારી બનાવ્યા છે. પ્રસ્તાવનામાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્ર સંબંધે જણાવેલા આપના વિચારો ઘણા મનનીય તેમજ પ્રોત્સાહક હોઈ આપની ઉત્તમ ગુણગતિનો પરિચય કરાવે છે.

તે પ્રમાણે આ ગ્રંથ માટે સુંદર અને ઉદાર અભિપ્રાયો આપવા બદલ રા. રા. ડો. હીરાનંદ શાસ્ત્રી, ડીરેક્ટર એફ. આર્કિટેક્ચરલ ડીપાર્ટમેન્ટ એફ. બરોડા સ્ટેટ (વડોદરા રાજ્ય પુરાતત્વ સંશોધન ખાતાના અધિકારી સાહેબ), કલાલવનના પ્રોફેસર રા. રા. વી. વી. વડનેરકર સાહેબ, ગુજરાતના સમર્થ નવલકથાકાર અને સાક્ષર રા. રા. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ એમ. એ. તેમજ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર અને 'કુમાર' માસિકના તંત્રી રા. રા. રવિશંકર મ. રાવળ (અમદાવાદ) એમનો પણ હું અત્યંત આભારી છું.

આ ગ્રંથની તૈયારી કરવામાં મને સર્વ રીતે મદદરૂપ થવા બદલ આ ગ્રંથના મુદ્રક પંડિત મોતીદાસજી એમનો હું અત્યંત આભારી થયો છું. આ ગ્રંથનું સુંદર છાપકામ પણ તેમની દેખરેખ નીચે થયેલું હોઈ ઘણી સારી રીતે કરી આપ્યું છે તે માટે પણ તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેમજ આ ગ્રંથનાં પ્રુફ અને કેપી તપાસવામાં કાળજીપૂર્વક શ્રમ લઈ કાર્ય કરવા માટે વેદશાસ્ત્રસંપન્ન શાસ્ત્રીશ્રી જહુરામ જીવણરામ વડોદરા એમનો પણ હું આભાર માનું છું.

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રથમ રત્ન.		ઘરની દિવાલમાં આય આપવા વિધે	૧૭
મંગલાચરણ	૧	નક્ષત્ર ફળ કાઢવાની રીત	૧૮
સૂત્રધાર લક્ષણ	૩	ક્ષેત્રફળ ઉપરથી નક્ષત્ર	
શુભ મુહુર્તમાં કાર્યારંભ	૪	ઉપજવવાની રીત	૧૯
ગજ વિધાન ...	૪	ગણુ વિચાર	૨૦
ગજમાં કુલ તથા રેખા વિધાન	૪	દેવગણ, રાક્ષસગણ, મનુષ્યગણ નક્ષત્ર	૨૦
જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ હસ્તમાન	૫	અધોમુખ નક્ષત્ર	૨૧
ગજના પુષ્પના દેવતાઓ દખાવાથી		તિર્થમુખ તથા ઉર્ધ્વમુખ નક્ષત્ર	૨૦
થતા દોષો ..	૬	નક્ષત્ર તથા ચંદ્રની દિશા	૨૧
પુષ્પાન્તરે હસ્ત ગ્રહણથી શુભાવશુભ	૬	ચંદ્રની દિશાનું ફળ	૨૧
અંશુલાદિથી પૃથ્વીનું પ્રમાણ	૭	નક્ષત્ર ગૈર	૨૧
અષ્ટવિધ સૂત્રનાં નામ ...	૭	વ્યય ઉપજવવાની રીત	૨૨
અષ્ટ પ્રકારના સૂત્રનો નકશો	૮	આઠ વ્યયનાં નામ અને આયની	
કાટખુણો બનાવવાની રીત	૮	સાથે આપવાની રીત	૨૨
આયાદિ એકવીસ અંગ વિચાર	૯	તારો ઉપજવવાની રીત	૨૩
આયાદિ એકવીસ અંગનાં નામ	૧૦	શુભાશુભ તારા	૨૪
આય, નક્ષત્ર વિગેરે મેળવવાનાં સ્થાન	૧૦	ક્ષેત્રની નાડી ઉપજવવાની રીત	૨૪
આય લાવવાની રીત અને નામ	૧૦	સર્પોકાર નાડીચક્ર તથા કોષ્ટક	૨૫
આય દેવાનાં સ્થાન	૧૧	નક્ષત્રની રાશિ ઉપજવવાની રીત	૨૬
પ્રતિકૂળ આય આપવાથી થતા દોષો	૧૧	રાશિચક્ર અને રાશિનો ઈષ્ટ	
ધ્વજાય, ધૂમ્રાય, સિંહાય દેવાનાં સ્થાન	૧૨	અનિષ્ટ લાવ	૨૭
શ્વાનાય, વૃષાય, ખરાય, ગજાય,	૧૨	ઘર અને ઘરધણીની રાશિથી	
ધ્વાંક્ષાય દેવાનાં સ્થાન	૧૩	ઈષ્ટ અનિષ્ટ જોવાનું કોષ્ટક	૨૮
એક બીજાને અનુકૂળ આય	૧૪	બાર રાશિના સ્વામી	૨૯
આયોને રહેવાની દિશા અને		રાશિના સ્વામીઓનો મિત્ર શત્રુ	
તેનાં સ્વરૂપ	૧૫	લાવ જોવાનું કોષ્ટક	૩૦
આયોના સ્વરૂપનો નકશો	૧૫	ક્ષેત્રના નામાક્ષર ઉપજવવાની રીત	૩૧
માણસનો આય લાવવાની રીત	૧૬	ઘરનાં ધ્રુવાદિ સોળ નામ	૩૧

વિષય	પૃષ્ઠ
અંશકે ઉપજવવાની રીત	૩૧
ઇન્દ્રાંશક આપવાનાં સ્થાન	,,
ચત્રાંશક તથા રાજાંશક આપવાનાં સ્થાન	૩૨
લગ્ન ઉપજવવા વિષે	,,
તિથિ ઉપજવવા વિષે તથા કોષ્ટક	૩૩
વાર ઉપજવવા વિષે	,,
કરણ ઉપજવવા વિષે	૩૪
યોગ ઉપજવવા વિષે તથા કોષ્ટક	,,
વર્ગ ઉપજવવા વિષે	૩૫
તત્ત્વ ઉપજવવા વિષે	૩૫
મનુષ્યના નામાક્ષર ઉપરથી વર્ગ લાવવાનું કોષ્ટક	૩૬
પાંચ તત્ત્વનાં નામ અને ક્રમ	,,
ધર અને પ્રાસાદના આયુષ્ય વિષે	,,
આયાદિ અંગો મેળવવા વિષે	૩૭
નક્ષત્ર, ગણ, ચંદ્રાદિ જોવાનું કોષ્ટક ..	૩૮
સમયોચિત્ત ક્ષેત્રની મૂળ રાશિ તથા નક્ષત્રનું કોષ્ટક	૩૯
દ્વિતીય રત્ન.	
પ્રાસાદોત્પત્તિ પ્રકરણ	૪૧
શુદ્ધ જાંઠના આઠ પ્રાસાદ	૪૮
દેશાનુસાર પ્રાસાદ વિધાન ...	,,
દેશાનુસાર પ્રાસાદોની ઉત્પત્તિ	૫૦
પ્રાસાદોની જ્ઞાતિ વિષે	,,
કલિંગાદિ પ્રાસાદોના સ્વરૂપ વિષે ...	,,
પ્રાસાદોના વર્ણ વિષે	૫૧
રાજસ, તામ્રસ અને સાત્ત્વિક પ્રાસાદ ,,	,,
કયા પ્રાસાદો કયા દેશમાં કરવા	,,
પ્રાસાદ રચનાવિધિ પ્રકરણ	૫૨

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રાસાદ કરવાનાં સ્થાન	૫૨
નગરાલિમુખ પ્રાસાદ વિધાન	,,
યથાશક્તિ પ્રાસાદ વિધાન	૫૩
પ્રાસાદ કરવાથી થતું પુણ્ય	,,
શિલ્પીને ગુરૂદ્વારા અભ્યાસ વિધાન ,,	,,
શુભ મુહૂર્ત જોવાનું વિધાન	૫૪
દિશ્ સ્થાપન	,,
ભૂમિ શોધન વિધિ	,,
શલ્ય શોધન વિધિ	૫૫
પ્રાસાદનું માપ કયાંથી લેવું	૫૬
કૂર્મશિલા સ્થાપન વિધિ ...	,,
નાગવાસ્તુ વિચાર ...	,,
નાગવાસ્તુ ગ્રંથ ...	૫૭
પાષાણ કૂર્મશિલા માન ...	૫૮
કૂર્મશિલા સ્વરૂપ અને કરવાની દિશા	૫૯
નવ શિલાઓનાં નામ ...	૬૦
પ્રાસાદ માને કૂર્મ તથા શિલા માને કૂર્મ ...	,,
અષ્ટદિશાની શિલાનાં નામ, માન અને સ્વરૂપ ...	૬૧
પ્રથમ શિલા સ્થાપન વિધિ ...	૬૨
કૂર્મશિલા સંહિત આઠ દિશાઓની શિલાનો નકશો ...	૬૩
કૂર્મશિલા સંપુટમાં રાખવા વિષે	૬૪
કૂર્મન્યાસ અને શિલા સ્થાપન વખતે બલિદાન ...	,,
પ્રાસાદ જગતી વિધાન ...	૬૫
જગતીના પ્રણા અને ફાલનાઓ વિષે	૬૭
જગતીની ઉચ્ચાઈનું પ્રમાણ ...	,,
,, બીજું પ્રમાણ ...	,,
જગતીમાં ઘાટ કરવાના વિધાનો ...	૬૮

વિષય

પૃષ્ઠ

પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ ભીટમાન ...	૬૯
પ્રાસાદ પીઠમાન ...	૭૦
પીઠમાન બીજું ...	૭૧
પીઠની ઉંચાઈમાં ગળદિ થરો કરવાના વિભાગ ...	૭૨
જંગતી, ભીટ, મંડોપીઠનો નકશો ...	૭૩
અલ્પ દ્રવ્યમાં સાધારણ પીઠમાન ...	૭૪
પ્રાસાદની ઉંચાઈના પ્રમાણથી પીઠમાન ..	

તૃતીય રત્ન.

મંડોવર-પ્રાસાદનું ઉલ્લેખીમાન ...	૭૫
બીજું અને ત્રીજું ઉલ્લેખીમાન ...	૭૬
ચોથું ઉલ્લેખીમાન ...	૭૭
આયદોષ સુધારવા હીનાધિક કરવા વિષે ..	
મંડોરાના અંગોનું પુનર્વિધાન કરવા વિષે
૧૪૪ ભાગનો મંડોવરો કરવાના થરો	૭૮
૧૪૪ ભાગના મંડોવરના અંગોનું સ્વરૂપ લક્ષણ ...	૭૯
૧ ખરો અને ૨ કુંભો
૩ કલશો, ૪ અંતરાલ અને ૫ કેવાલ	૮૦
૬ માંચી અને ૭ બાંધી	૮૧
૮ ડોઢિયો અને ૯ ભરણી	૮૩
૧૦ શિરાવંદી	૮૪
૧૧ માંલો કપોતાલી, ૧૨ અંતરાલ અને ૧૩ છાંજું ...	૮૫
૧૪૪ ભાગનો મંડોવરનો નકશો તથા ફોટોઓ ...	૮૬
૧૨૯ ભાગનો તથા ૧૦૮ ભાગનો મંડોવર ...	૮૭

વિષય

પૃષ્ઠ

૨૭ ભાગનો તથા ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ૫૭ ભાગનો મંડોવર ...	૮૮
સામાન્ય મંડોવર અને થરવાળા ચોલંબે કરવા તથા પ્રાસાદની નાસિકાઓ	૮૯
૪ જાતના મંડોવરનો નકશો તથા ફોટો	૯૦
પ્રાસાદના ભદ્રની ૫ અને ૭ નાસિકાઓ	૯૧
પ્રાસાદના ગલારાના ૫ પ્રકાર અને ભદ્રાદિ ફાલનાઓ કરવા વિષે ...	૯૨
પ્રાસાદની દિવાલની જડાઈનું પ્રમાણ	૯૩
પ્રાસાદને જમણી કરવા વિષે
જમ વિનાના પ્રાસાદો, જમ ભિન્નિમાન અને જમ કરવા વિષે ...	૯૪
મંડપ જમયુક્ત કરવા વિષે ...	૯૫
યથાશાસ્ત્ર પ્રાસાદ અને મંડપ વિધાન	૯૬
હીવો મૂકવાનો ગોખલો કરવા વિષે
પ્રાસાદની ફોળીનું પ્રમાણ ...	૯૭
પ્રાસાદને દારો મુકવાની દિશા
નાગરાદિ દારમાન
નાગરાદિ દ્વિતીય માન ...	૯૮
ભૂમિજાદિ પ્રાસાદ દારમાન ...	૯૯
દ્રાવિડાદિ દારમાન
પરસ્પર દારમાન કરવા વિષે ...	૧૦૦
દારશાખા લક્ષણ તથા શાખાનાં નામ	૧૦૧
દારશાખાની પહોળાઈનું માન ...	૧૦૨
ત્રિશાખા દાર પ્રમાણ તથા નકશો
પંચશાખા દારમાન તથા નકશો ...	૧૦૫
સપ્તશાખા દારમાન તથા નકશો ...	૧૦૭
નવશાખા દારમાન તથા નકશો
દારના ઉંબરાનું ચતુર્વિધ પ્રમાણ	૧૧૧
શિખાવટ પ્રમાણ ...	૧૧૨

વિષય	પૃષ્ઠ
ચતુર્થ રત્ન.	
પ્રાસાદોના મંડપોનું વિધાન ...	૧૧૩
પાંચ તથા વર્ધમાનાદિ અષ્ટ પ્રકારના મંડપ ...	૧૧૪
મંડપના પદ વિભાગ ...	૧૧૫
પ્રનાલે કરવાનું મગરના મુખનો ફોટો ...	૧૧૬
તાર ગાજીના જૈન પ્રાસાદના તલદર્શનનો નકશો	૧૧૭
ફૂલમાળના પ્રાસાદના તલદર્શનનો નકશો	૧૧૮
નવચોક્કીની વેદિકા તથા દેરાણી જોઠાણીના ગોખલાની ખાલુનો દેખાવ ફોટો ...	૧૧૯
છ ચોક્કીની વેદિકાનો પઠખાનો દેખાવ ...	,,
પ્રતોલી (શણગાર ચોક્કી) ની ઉચાઈનું પ્રમાણ ...	૧૨૧
પ્રાસાદ તથા મંડપની સોપાન પંક્તિ પ્રમાણ	૧૨૩
શેરીસાની ૬ ચોક્કીની દેરીનો નકશો ;,	
દ્વાદશ મંડપવિધાન તથા તલદર્શનના નકશા ...	૧૨૪
સપ્ત મંડપ વિધાન તથા નકશા ...	૧૨૫
સપ્ત વિંશતિ મંડપ વિધાન તથા નકશા ...	૧૨૭
મંડપના સ્તંભની ઉચાઈનું પ્રમાણ ...	૧૩૧
પાટ તથા સ્તંભ સમ વિષમ કરવા વિષે ...	,,
કુંભ, સ્તંભ, ભરણું અને શરના વાઢ વિષે	૧૩૨

વિષય	પૃષ્ઠ
સ્તંભની જાડાઈ પાંચ પ્રકારે	૧૩૨
સ્તંભના ઘાટની પાંચ પ્રકારની જાતિ ૩ જાતના સ્તંભના નકશા	૧૩૩
તથા ફોટાઓ ...	૧૩૪
જિનના દેવાલયોને મંડપ વિધાન ચોમુખ પ્રાસાદમાં મેઘનાદાદિ મંડપ વિધાન ...	૧૩૫
જિન દેવાલયની ચતુર્દિક્ષુ જિનાલય વિધાન	,,
પર તથા ૭૨ બોતેર જિનાલયનો ક્રમ પુંડરીક અને બલાણું વિધાન	,, ૧૩૬
પર જિનાલયનો નકશો તથા ફોટો પ્રાસાદની ચતુર્દિક્ષુ રથશાલાદિ વિધાન	૧૩૭
ઉપાગ્રય વિધાન	૧૪૦
જાળી તથા ગોખ મૂકવાનું પ્રમાણ મંડપોપરિ ઘુમટ વિધાન તથા નકશો અને ફોટો ...	,,
ઘુમટના થરોના વિભાગનું ખીલું પ્રમાણ	૧૪૨
મંડપ તથા પ્રાસાદને સાંભરણું વિધાન ...	૧૪૫
દેવતાઓનાં વાહનોના સ્થાન વિષે વાહનોદય પ્રમાણ ...	,, ૧૪૮
પ્રાસાદની ચતુર્દિક્ષુ અન્ય પ્રાસાદ વિધાન ...	,,
દક્ષિણ ન લાગવો વિષે ...	૧૪૯
પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મુખના દેવતાઓ દક્ષિણાભિમુખ દેવો અને હનુમાન	૧૫૦

વિષય પૃષ્ઠ

ગભારા અને દ્વારમાને મૂર્તિ	
અને સિંહાસનનું પ્રમાણ	૧૫૧
પ્રાસાદના માને ઉભી મૂર્તિનું પ્રમાણ	૧૫૨
શેષશાયી ભગવાનની સૂતી	
મૂર્તિનું પ્રમાણ	"
સર્વ દેવતાઓનાં પંચવિધ સિંહાસન	૧૫૩
દેવતાઓના સ્થાનોનાં મંડલ ...	"
દેવતાઓના સ્થાનોના ૨૮ ભાગ ...	૧૫૪
જૈન પ્રતિમાનું સિંહાસન	
કરવા વિષે	૧૫૬
શિવલિંગની જળાધારીનું પ્રમાણ	"
જળાધારી કરવાના સ્વરૂપના	
૧૮ ભાગ તથા નકશો	૧૫૭
૧૦ પ્રકારની જળાધારીનું પ્રમાણ	૧૫૯
શિવની જળાધારીઓનું કળ	૧૬૦
લિંગસહિત જળાધારી	
માપવાનાં પંચસૂત્ર	"
શિવાલયમાં લિંગ પ્રવેશ વિધાન	૧૬૧
સિંહાસનની પ્રણાલ કરવા વિષે	૧૬૨
શિવનું સ્નાનોદ્ધક ગુપ્ત માર્ગે	
જવા વિષે	૧૬૩
જૈન પ્રતિમાની દષ્ટિ દ્વારમાને	
કરવા વિષે	"
દ્વારમાને જિન તથા	
લક્ષ્મીનારાયણાદિની દષ્ટિ	
રાખવાનો નકશો	૧૬૪
સર્વ દેવતાની દષ્ટિનું પ્રમાણ	૧૬૫
પંચમ રત્ન.	
નાગરાદિ, દ્રાવિડાદિ અને	
સાંધારાદિ પ્રાસાદોનાં લક્ષણ	૧૭૧

વિષય પૃષ્ઠ

લતિન, શ્રીવત્સ અને નાગરાદિ	
જાતિનાં લક્ષણ ...	૧૭૨
લંબચોરસ તથા ગોળ પ્રાસાદો	
કરવા વિષે ...	"
૪ થી ૧૧૨ ભાગ સુધી પ્રાસાદોનાં	
તલ કરવાનું પ્રમાણ	"
રાણકપુરના અષ્ટલદ્રી સૂર્યપ્રાસાદનું	
તલ દર્શન અને ફોટો	૧૭૩
પ્રાસાદની ફાલણાઓના ૧૦૮	
લેદો વિષે	૧૭૪
એક તલ ઉપર શિખરો બહુ	
પ્રકારે થવા વિષે	"
ગભારામાં પાયચાની રેખા	
ગરવાથી દોષ	૧૭૫
શિખરની રેખાની ઉચાઈનું પ્રમાણ	"
પ્રાસાદના અંગાનુસાર શૃંગો	
ચઢાવવા વિષે	"
ભદ્રે ઉચ્ચશૃંગો કરવાનું પ્રમાણ	૧૭૬
શિખરના સ્કંધનું પ્રમાણ	"
શિખરમાં ગોખ, સિંહ અને	
શુકનાશનું પ્રમાણ	૧૭૭
શિખરનાં ઇંડકની ગણતરી તથા	
પાણીતાર વિષે	૧૭૮
મંડાવર, શિખર તથા શૃંગોની	
ઉચાઈનું પ્રમાણ	૧૭૯
પાયચામાં દર્શાઈના નાસક	
ચાડવાનું પ્રમાણ	"
વાલજરની રેખાઓનું પ્રમાણ	૧૮૦
શિખરની ઉચાઈ તથા રેખા	
છોડવાનું પ્રમાણ	"

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
ઉર્યુગ તથા દશાઈના નાસક		જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી થતું પુણ્ય	૧૯૭
અને વાલંજરની રેખા		જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું વિધાન ...	,,
છોડવાનો નકશો	૧૮૧	શિવાલય ન ચલાવવા વિષે ...	૨૦૦
શિખરની રેખા કમડીથી		મૂર્તિ ઉત્થાપન કરવાની વિધિ	,,
છોડવાનું પ્રમાણ	૧૮૩	દ્વિમૂઢ વિચાર ...	૨૦૧
શિખરની રેખા છોડવાના નકશાઓ	,,	લિન્ન દોષ પ્રકરણ ...	૨૦૨
ધ્વજપુરુષ પ્રમાણ	૧૮૪	નિર્દોષ લક્ષણ ...	૨૦૩
શિખરના આમલસારાનું પ્રમાણ	૧૮૫	જગતીથી મંડપાદિ નીચા	
કલશના ઘાટના લાગો, નકશા		કરવાથી દોષ ...	૨૦૪
તથા વિધાન	૧૮૬	ગૃહ વિષે દ્વાર તથા દાદરો	
પ્રાસાદ પુરુષ આમલસારામાં		મુકવા વિષે ...	૨૦૭
પધરાવવા વિષે.	૧૮૮	વર્જનીય ગૃહ અને નિર્દોષ પ્રકરણ	,,
પ્રાસાદના ધ્વજદંડનું પ્રમાણ	૧૮૯	ઘરડી જમીન ઉચ્ચી નીચી કરવા વિષે	૨૦૮
ધ્વજદંડની જાડાઈનું તથા પર્વના		સમૂલ, પ્રતિકાર અને અંતકધર વિષે	૨૦૯
અંકથી ધ્વજદંડનાં ૧૩ નામ ...	૧૯૦	ઘરના ખુણા વેધ ...	,,
દેવીના ધ્વજદંડનું અને પાટડીનું		વાઢલંગ તથા પછીતે દ્વાર	
પ્રમાણ ...	૧૯૧	મુકવા વિષે ...	૨૧૦
ધ્વજની પતાકાનું પ્રમાણ તથા નકશો	૧૯૨	સ્તંભ, બારણાં અને ગવાક્ષના	
ધ્વજદંડ રોપવાનું તથા		વાઢ વિષે ...	૨૧૧
કલાખાનું પ્રમાણ	,,	દ્વારનાં કમાડ વિગેરે વિષે ...	,,
ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ધ્વજદંડ		ઘર ઉપર વૃક્ષ અને પ્રાસાદની	
રોપવાની દિશા	૧૯૩	છાયા તજવા વિષે ...	૨૧૬
ધ્વજદંડની પાટડી કિંચિત્ ધ્વજાત		પુષ્પ તથા ફળવાળાં વૃક્ષ રોપવા વિષે	,,
તરફ રાખવાનું વિધાન	,,	દેવાલય માન હીન કરવા વિષે ...	૨૧૭
ધ્વજ ચઢાવ્યા પછી કરકવાનું ફળ	૧૯૪	પ્રતોલ્યાનું પ્રમાણ તથા નકશો	
ધ્વજ વગર શિખર નહિ રાખવા વિષે	,,	અને ફોટો	૨૧૮
શિખરને ધ્વજ ચઢાવવાનું પુણ્ય	,,	પ્રતોલ્યાના સ્તંભોનું માન અને	
શ્રીસોમનાથ મહાદેવના પ્રાસાદનો		સ્વરૂપ	૨૨૦
નકશો ...	૧૯૫		
મોંઢેરાના પ્રાસાદના દ્વારનો નકશો	૧૯૬		

વિષય

પૃષ્ઠ

પ્રથમ રત્ન.

કેશરાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદો
નકશાઓ સાથે ૨૨૧

સપ્તમ રત્ન.

તિલકસાગરાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદ
લક્ષણાધિકાર નકશા સહિત ૨૬૧

અષ્ટમ રત્ન.

ઋષલાદિ દ્વિસપ્તતિ પ્રાસાદ
લક્ષણાધિકાર નકશા સહિત ૨૮૬

નવમ રત્ન.

વૈરાગ્યાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદ
લક્ષણાધિકાર નકશા સહિત ૩૩૧

દશમ રત્ન.

મેર્વાદિ વિંશતિપ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર
નકશા સહિત ૩૫૦

એકાદશ રત્ન.

દેવમૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર
શિલા પરીક્ષા ૩૬૪

ધરમાં પ્રતિમા પૂજવાનું પ્રમાણ
પ્રાસાદમાં તથા પ્રાસાદ વિના

પૂજ્યા પ્રતિમા ૩૬૬

શુભમૂર્તિ તથા અંકિતમૂર્તિ

પૂજન વિચાર

પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય મૂર્તિ ૩૬૭

કૌરવને મુખ્ય પ્રાસાદ ન કરવા વિશે

અધિકહીનાંગ મૂર્તિ નિષેધ

વિરૂપ મૂર્તિ નિષેધ, સન્મુખ

વત્સમાં નિષિદ્ધ કાર્ય ૩૬૮

પાષાણમૂર્તિનું શિર વિધાન

એક તાલથી સાળ તાલની

મૂર્તિનું પ્રમાણ

વિષય

પૃષ્ઠ

ગણેશની પ્રતિમાનું પ્રમાણ ૩૬૯

છ તાલથી નવ તાલ મૂર્તિ વિલાગ ૪૦૦

મૂર્તિ વિસર્જન, તથા ગૃહપૂજા

નિષિદ્ધ મૂર્તિ ૪૦૨

મૂર્તિ સ્વરૂપ, આયુધ, વર્ણન

કમલાસન ૪૦૩

પ્રદ્યા, પિતામહ, વિરંચિ, સાવિત્રી ૪૦૪

પ્રદ્યાયતન ૪૦૫

પ્રદ્યાના અષ્ટ દ્વારપાલ

ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ,

અથર્વણુવેદનાં સ્વરૂપ ૪૦૬

નૃત્યશાસ્ત્ર, વિશ્વકર્મા, ઋષિનું સ્વરૂપ ૪૦૭

સૂર્યની ૧૨ મૂર્તિઓનું વર્ણન ૪૦૮

પંચદેવ પ્રતિષ્ઠા અને પંચદેવનાં

નામ ૪૧૦

સૂર્યાયતનમાં ખીજા ગ્રહોનાં સ્થાન ૪૧૧

સૂર્યનાં અષ્ટ દ્વારપાલનાં નામ

અને સ્વરૂપ

નવગ્રહ મૂર્તિનું સ્વરૂપ લક્ષણ ૪૧૫

અષ્ટ દિગ્પાલનાં સ્વરૂપ ૪૧૭

વિષ્ણુની ચાર મૂર્તિ તથા

વર્ણલેદે પૂજ્યા ૪૧૯

વિષ્ણુની ચતુર્વિંશ મૂર્તિ

સ્વરૂપ લક્ષણ ૪૨૧

કાર્તિક-સંકર્ષણ, ગરુડકર્ણ,

જમંત, ગોવર્ધન ૪૨૪

મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ અને નૃસિંહા-

વતાર, વામન, પરશુરામ, રામ, બલરામ

અવતાર, બુદ્ધાવતાર, કલ્કિ અવતાર ૪૨૫

જલશાયી ભગવાનનું સ્વરૂપ ૪૨૬

શાલિગ્રામ મૂર્તિ તથા શિલા લક્ષણ

વિષય	પૃષ્ઠ
ગરુડ તથા ગરુડનું સ્વરૂપ	૪૨૯
વૈકુંઠ, તથા વિશ્વરૂપ	૪૩૦
અનંત અને ત્રૈલોક્યમોહન ..	૪૩૧
વિષ્ણુ આયતન	—
વિષ્ણુના અષ્ટ દ્વારપાલ	૪૩૨
શિવ-મૂર્તિ સ્વરૂપ વર્ણન	૪૩૩
એકદશ રૂદ્ર સ્વરૂપ	૪૩૪
ઉમામહેશ્વર મૂર્તિ લક્ષણ	૪૩૭
હરિહર અને હરિહરપિતામહ મૂર્તિ	૪૩૮
ઉમાદેવી તથા નારાયણાશ્રિતા લક્ષ્મીદેવી	૪૩૯
યુગ્મ મૂર્તિ લક્ષણ	”
લિંગ સ્વરૂપ લક્ષણ, રત્નલિંગ, ધાતુલિંગ, પાષાણલિંગ વિગેરે	”
લિંગ ભેદે પ્રાસાદ ભેદ	૪૪૩
શુભ ચિન્હ, વર્ણ ભેદે શુભ રેખા	૪૪૫
લિંગ સ્વરૂપ માન, પૂજા માન વિગેરે	૪૪૬
ખાણુલિંગ સ્વરૂપ લક્ષણ, દોષ લક્ષણ, પૂજા વિધાન, ફલ વિગેરે	૪૪૭
લિંગદૈર્ઘ્ય, વિસ્તાર તથા વૃષમાન	૪૪૮
પીઠિકા (જળાધારી) સ્વરૂપ લક્ષણ	૪૫૦
મુખ લિંગ લક્ષણ	૪૫૧
એકદ્વાર તથા ચતુર્મુખ-શિવાયતન	૪૫૨
શિવના અષ્ટ દ્વારપાલ ...	”
દેવી સ્વરૂપ લક્ષણ વર્ણન-ઉમા, પાર્વતી, ગૌરી, રંગાગૌરી,	૪૫૪
ગૌરી આયતન તથા તેના અષ્ટ દ્વારપાલ	૪૫૫
ગણેશ સ્વરૂપ લક્ષણ	૪૫૬

વિષય	પૃષ્ઠ
ગણેશાયતન ...	૪૫૭
ગણેશના અષ્ટ દ્વારપાળ	”
શ્રી કાર્તિક સ્વામી	૪૫૮
પંચ લીલા દેવી	૪૫૯
મહાલક્ષ્મી, ક્ષેમંકરી	”
હરસિદ્ધિ, ત્રણ માત્રીદેવી, ચામુંડા યોગેશ્વરી, કાત્યાયની, મહિષાસુરમર્દિની	૪૬૧
ચંડિકાના અષ્ટ દ્વારપાલ, લક્ષ્મી, મહાલક્ષ્મી	૪૬૨
મહાવિદ્યા અને સરસ્વતી	૪૬૪
બ્રહ્માણી, માહેશ્વરી, કૌમારી, વૈષ્ણવી	”
વારાહી, ઇન્દ્રાણી	૪૬૫
રક્તચામુંડા	”
વીરેશ્વર ભગવાન, ક્ષેત્રપાલ	૪૬૬
ખટુક ભૈરવ	”
આઠ આયોનાં સ્વરૂપ	૪૬૭
દ્વાદશ રત્ન	”
શ્રીજિન મૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણ ...	૪૭૦
ચોવીસ તીર્થંકરોનાં નામ, વર્ણ	”
” ” લંછન, જન્મ નક્ષત્ર	૪૭૧
” ” જન્મ રાશી	૪૭૨
ચોવીસ યક્ષનાં નામ	”
” યક્ષિણીના નામ	”
૧૬ વિદ્યાદેવીનાં નામ	૪૭૩
યક્ષ યક્ષિણી સ્વરૂપ લક્ષણ	”
વિદ્યા દેવી-સ્વરૂપ લક્ષણ ...	૪૮૫
દેવીઓનાં આયુધની ઉચ્ચાઈનું પ્રમાણ	૪૮૮

વિષય	પૃષ્ઠ
શ્રીજિનદેવના અષ્ટ દ્વારપાલ	૪૮૯
સમોસણુ તથા સિંહાસન લક્ષણુ	૪૯૦
ઘરમંદિરમાં સ્થાપના ન કરવા વિષે
શ્રી જિન પ્રતિમા વિલાગ વર્ણન ...	૪૯૧
પ્રતિમા માન
ઝેઠી પ્રતિમાનું ચતુર્વિધ માન	૪૯૨
,, ત્રિવિધ માન
,, સ્વરૂપ-વિલાગ
ઝેઠી પ્રતિમાના પ્રમાણનાં ૪ સૂત્ર	૪૯૭
ઉંલી જિન મૂર્તિનું પ્રમાણ
માનહીન તથા શાસ્ત્રહીન	
ન કરવા વિષે	૪૯૮
આંગળમાને શુભાશુભ પ્રતિમા
પ્રતિમામાં શુભ અશુભ રેખા કે ડાઘ	૪૯૯
હીનાંગે દોષ વર્ણન	૫૦૦
પરિકર લક્ષણુ	૫૦૨
રથિકા સંયુક્ત છત્રણુ લક્ષણુ ...	૫૦૮
દિવાલને અડીને પ્રતિમા	
ન બેસાડવા વિષે
અંડિત તથા દુષ્ટ મનુષ્યના	
સ્પર્શ વિષે	૫૦૯
ઘરમંદિરમાં ધ્વજ ન રાખવા વિષે
વજ્રલેપ તથા તેનો શુભ	૫૧૦
ત્રયોદશ રત્ન.	
પ્રતિષ્ઠાવિધિ લક્ષણુધિકાર	
મંડપ વિધાન	૫૧૧
મંડપાર્થે ભૂમિ શોધનપૂર્વક	
દિક્શોધન
પ્રથમ મંડપ તથા વેદી પ્રમાણ	૫૧૩

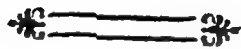
વિષય	પૃષ્ઠ
ધ્વજ અને પતાકા વિષે ...	૫૧૪
કુંડ વિધાન	૫૧૫
પૂર્વાદિ ક્રમથી નવ કુંડ નિવેશ પ્રકાર
પંચકુંડી તથા એક કુંડી નિવેશ પ્રકાર
વિગ્રાદિ વર્ણુક્રમથી તથા સ્ત્રીઓને	
કુંડ વિશેષ કથન	૫૧૬
હોમ સંખ્યા પ્રમાણે કુંડમાન.	..
કુંડોનું ભુજમાન	૫૧૭
૧ સર્વ કુંડોના પ્રકૃતિભૂત	
ચતુષ્કોણનું સાધન	૫૧૮
૨ ચોનિકુંડ	૫૧૯
૩ અર્ધ ચંદ્ર કુંડ ...	૫૨૦
૪ ત્રિકોણ અને ૫ વર્તુલ કુંડ	૫૨૧
૫ ચતુષ્કોણ કુંડ બે ભતના	૫૨૩
૭ પદ્મ કુંડ	૫૨૪
૮ અષ્ટકોણ કુંડ બે ભતના	૫૨૫
ખાત તથા કુંડમાન	૫૨૬
મેખલાના કનિષ્ઠાદિ ભેદ
મેખલા લક્ષણુ
ચોનિ લક્ષણુ ...	૫૨૭
મંડલ વિધાન
ઋત્વિજો તથા અન્ય વિધાન	૫૨૮
વસ્ત્રાલંકાર અને નૈવેદ્ય શિલ્પીને	
આપવા વિષે ...	૫૩૦
પ્રાસાદના દેવતાઓનું પૂજન	૫૩૧
દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી	
પ્રથમ દર્શન ...	૫૩૩
શિલ્પીએ આશિર્વાદ આપવા વિષે
સૂત્રધાર પૂજન
આચાર્ય પૂજન ...	૫૩૪

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રાસાદ તથા પ્રતિષ્ઠા કર્યાનું ફળ	૫૩૫
જૈન પ્રતિષ્ઠા વિષે ...	,,
ગ્રહ પ્રતિષ્ઠા વિષે ...	૫૩૬
વાષ્પીકૃપાદિ પ્રતિષ્ઠા વિષે	,,
સંપત્તિ તથા ૧૪ પુણ્યાહ	૫૩૭
સંપત્તિ પુણ્યાહ પ્રતિષ્ઠાનું મહાફળ	,,
વાસ્તુપુરૂષની ઉત્પત્તિ ...	૫૩૮
વાસ્તુ પૂજન ન કરવાથી દોષ	૫૪૧
વાસ્તુદેવોનું પૂજન વિધાન	,,
૬૪ પદનો વાસ્તુ ...	,,
૮૧ પદનો વાસ્તુ ...	૫૪૨
૧૦૦ પદનો વાસ્તુ ...	૫૪૩
વાસ્તુ પૂજન વિધિ ...	૫૪૬
દિગ્પાલ પૂજન વિધિ ...	૫૫૩
પૂજા સામગ્રી	૫૫૬
ચતુર્દશ રત્ન.	
જ્યોતિર્મુહૂર્ત લક્ષણાધિકાર,	
ત્યાજ્ય પ્રકરણ ...	૫૫૭
કેટલા ગ્રહો લોગવેલું નક્ષત્ર શુભ	
કામમાં લેવા વિષે	૫૫૮
રાહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર શુભ	
ક્યારે થાય ...	૫૫૯
ગૃહારંભમાં શુભાશુભ માસ	,,
ગૃહારંભમાં શુભાશુભ સંક્રાન્તિ	,,
પ્રતિષ્ઠામાં લેવાના માસ	૫૬૦
નંદાદિ તિથિઓમાં કરવાનાં કાર્ય	,,
સામાન્ય શુભાશુભ તિથિઓ	૫૬૧
શુભ નામક તિથિઓનું વર્ણન	૫૬૨
શુભાશુભ વાર ...	૫૬૩
પ્રતિષ્ઠાના વાર	,,

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રત્યેક વારમાં કરવાનાં કાર્ય ...	૫૬૪
વારનો આરંભ ક્યારે થાય	૫૬૫
ગ્રહ ચક્ર	૫૬૬
શુભાશુભ નક્ષત્ર	૫૬૭
નક્ષત્રમાં વિશેષ શુભાશુભ કાર્ય	૫૬૮
ગૃહારંભમાં નક્ષત્ર અને વારનું ફળ	૫૬૯
પુણ્ય નક્ષત્રની પ્રશંસા ...	૫૭૦
નક્ષત્ર કોષ્ટક ...	૫૭૧
યોગનાં નામ	૫૭૪
અશુભ યોગની તર્જવાની ઘડી ...	,,
કરણ પ્રકરણ ...	૫૭૫
કરણ ચક્ર	૫૭૬
ભદ્રા સંબંધમાં વિશેષ ...	૫૭૭
ભદ્રાનું અંગ વિભાગનું ફળ ...	,,
કલ્યાણી ભદ્રા ...	,,
ભદ્રાના દોષોનો અપવાદ ...	,,
ભદ્રા ચક્ર ...	૫૭૮
ચંદ્રનું શુભાશુભ ફળ ...	૫૭૯
શુકલપક્ષ વિશેષ ...	,,
તારાખલ તથા કોષ્ટક ...	૫૮૦
ચંદ્રની દિશા ...	,,
ચંદ્રની દિશાનું ફળ ...	૫૮૧
અન્ય દોષોને હરનાર ચંદ્ર ...	,,
ચારે દિશામાં ફરતો ચંદ્રની ઘડી	,,
રાશિ લગ્ન ચક્ર ...	૫૮૨
૧૨ રાશિના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના	
ઘાત ચંદ્રાદિ ...	૫૮૪
ગ્રહખલ અને ચંદ્રખલ વિષે ...	૫૮૫
તિથિવાર સિદ્ધિયોગ ...	,,

વિષય.	પૃષ્ઠ	વિષય.	પૃષ્ઠ
નક્ષત્ર વાર અમૃત સિદ્ધિયોગ ...	૫૮૬	આખો દિવસ અને આખી રાત મળી	
અમૃત સિદ્ધિયોગ તજવા વિષે	,,	લોગવાતા બારે રાશિઓનાં લગ્નનાં	
સિદ્ધિયોગ ચક્ર	,,	ઘડી પણ જોવાનું કોષ્ટક ..	૬૦૧
વાર, તિથિ, નક્ષત્ર મળી થતું		લગ્નનાં ઘડીપણ જોવાનું કોષ્ટક	
યોગ ચક્ર	૫૮૭	તથા લગ્ન કે જન્મકુંડલી બનાવવા	
નક્ષત્ર, વાર અને તિથિથી થતા		માટે લગ્ન શોધનની રીત	૬૦૨
અશુભ યોગ ચક્ર	૫૮૭	અમદાવાદમાં અચનાંશ ૨૩ ના	
સર્વ દોષોનો નાશ કરનાર રવિ યોગ	,,	આધારે વર્તેલું લગ્ન પત્ર ..	૬૦૪
આનંદાદિ ૨૮ યોગનું ચક્ર ...	૫૮૮	લગ્નકુંડળીમાં રાશિ અને ગ્રહો	
તિથિવારથી દુષ્ટ યોગ	૫૮૯	ખેસાડવાની રીત	૬૦૬
તિથિવાર નક્ષત્રોત્પન્ન દુષ્ટ યોગ		નવાંશ કુંડળી બનાવવાની રીત	૬૦૬
તથા સિદ્ધિયોગ ચક્ર	૫૯૨	નવાંશ ચક્ર	,,
ત્રિવિધ ગંડાંત તજવા વિષે	,,	લગ્ન, હોરા, ડેબકાર, નવાંશ,	
કુલિક, કંટક, કાલવેલા અને		દ્વાદશાંશ, ત્રિશાંશ માનતું કોષ્ટક	૬૧૦
ચમઘંટ નામક ત્યાજ્ય મુહૂર્ત ...	૫૯૪	ઘર તથા દેવમંદિરોના આરંભમાં	
દિવસે તથા રાત્રિએ કુલિકાદિ ચક્ર	,,	લગ્નબળ વિચાર	૬૧૧
દુષ્ટ ક્ષણ	,,	ગૃહારંભમાં શુભ યોગો ...	,,
માસ, તિથિ, નક્ષત્ર, લગ્ન શૂન્ય ચક્ર	૫૯૫	લગ્નેશ નેષ્ટ યોગ ક્ષણ ...	૬૧૨
તિથિ શૂન્ય લગ્ન ચક્ર	,,	પ્રવેશ તથા પ્રતિષ્ઠા વખતે	
આવશ્યક કાર્યે યોગનો અપવાદ	૫૯૫	લગ્નબળ	૬૧૩
અભિજિત નામનું મુહૂર્ત	૫૯૬	ગૃહ પ્રવેશ વખતે સૂર્ય જોવા વિષે	૬૧૪
છાયા મુહૂર્ત	,,	પ્રતિષ્ઠા કુંડળીમાં ગ્રહ સ્થાપના	,,
લેણદેણ જોવાનો વિચાર	૫૯૭	લગ્નેશ નિષેધ ગ્રહો વિષે	૬૧૫
પ્રતિમા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવનારને		દેવતા અનુકૂળ લગ્નબળ	,,
વૈર ભાવ જોવા વિષે	૫૯૮	ચંદ્રમાનું ક્ષણ	,,
લગ્નકુંડલી બનાવવાની રીત ..	,,	ગ્રહોની દષ્ટિ પડવા વિષેનું ક્ષણ....	૬૧૬
ગ્રહોની ઉચ્ચાદિ રાશિ ચક્ર ..	૬૦૦	ચંદ્ર અને ગ્રહોથી થતા ૪ કુયોગ	૬૧૭
ગ્રહોની દષ્ટિ	,,	ચુતિ દોષ વિષે	,,

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
લગ્ન શુદ્ધિ વિષે	૬૧૭	હોમ વળતે આહુતિ ચક્ર	
લગ્ન ગલ વિષે	૬૧૮	જોવાની રીત	૬૨૬
વિવાહ લગ્ને શુભ યોગ	૬૧૯	પ્રવેશ વળતે વત્સ, રાહુ તથા	
ગૃહારંભ વળતે વૃષ ચક્ર જોવું	૬૨૦	સૂર્યાદિ ગ્રહો જોવા વિષે	”
ખાત વળતે પૃથ્વી સૂતી કે		રાહુ સન્મુખ હોવા છતાં દ્વાર	
જોડી જોવા વિષે	૬૨૧	મુકવાનું વિધાન	૬૩૦
કૃમ્શિલા સ્થાપન વળતે		વત્સદોષ ઉત્પન્ન ન થવા વિષે	”
કૃમ્ ચક્ર જોવું	”	અથ પરિશિષ્ટ પ્રકરણ.	
દ્વાર સ્થાપનના મુહૂર્ત વળતે		જિન સિંહાસન માટે રાહુની	
વત્સ જોવા	૬૨૨	સર્વાંગ મૂર્તિ — ...	૧
ખારણું બેસાડતાં દ્વાર ચક્ર જોવું	૬૨૪	દ્વાર માને ઉભી પ્રતિમા	”
સ્તંભ ચોઢતી વળતે સ્તંભ ચક્ર જોવું	૬૨૫	પ્રાસાદમાને પ્રતિમાનું પ્રમાણ	”
મોલ તથા પાટ વળતે મોલ		કોળીનું પ્રમાણ	૨
ચક્ર જોવું	૬૨૬	કોળીના અગ્રભાગે મંડપ વિધાન વિગેરે	”
આમલસારો સ્થાપતી વળતે		પ્રાસાદનું દેવતા સ્વરૂપે વર્ણન ...	૫
ધંટા ચક્ર જોવા વિષે	૬૨૭	સૂત્રધાર પૂજન વિધિ	૭
પ્રવેશ વળતે કલશ ચક્ર જોવા વિષે	૬૨૮	ચોડવાનો વજ્રલેખ	૯
		વાસ્તુ સ્થાવતાર	૧૨

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો

(*)—(*)—(*)

વડોદરા રાજ્યના પુરાતત્ત્વ સંશોધન ખાતાના ડાયરેક્ટર શ્રીમાન્
રા. રા. ડો. હીરાનંદ શાસ્ત્રી એમનો અભિપ્રાય :—

Silpasastri Narmadasankar Muljibhai has done well in bringing out the Silparatnakara which is sure to prove highly useful for reference. I have gone through it and can say that it is carefully written and is an authentic work. The old Indian Architecture is being neglected nowadays and is giving way to Saracenic and European styles. Mr. Narmadasankar's Silparatnakara contains numerous authentic illustrations. They will certainly be of help in the study and understanding of that ancient—or rather mediaeval style of Indian Architecture in which the magnificent buildings, particularly temples, of Gujarat and Kathiawad were constructed. It would have been more advantageous had the learned Silpasastri discussed the history of architecture in India and added a critical introduction to his Silparatnakara. All the same Mr. Narmadasankar deserves every encouragement and I recommend his book to lovers of Indian Architecture. Such useful works should find room in important libraries where they can be easily consulted by the general public.

(Sd) Hiranand Sastri,
Director of Archaeology

(ઉપરના મૂળ અંગ્રેજી અભિપ્રાયનું ગુજરાતી ભાષાન્તર)

શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈએ જ્ઞાનકોષની દૃષ્ટિએ ચોક્કસ અતિ ઉપયોગી થઈ પડે એવો 'શિલ્પ રત્નાકર' ગ્રંથ બહાર પાડી એક ભારે રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવી છે. હું તે આદ્યન્ત જોઈ ગયો છું. એટલે હું ખાત્રીથી કહી શકું છું કે આ લખાણ બહુજ સંભાળપૂર્વક થયું હોઈ એ પુસ્તક એક પ્રમાણુ ગ્રંથ છે. અત્યારે પ્રાચીન હિન્દી સ્થાપત્યની ઉપેક્ષા થઈ રહી છે એટલું જ નહિ પણ વિશેષમાં એ કલા ઇસ્લામી ઢબ અને યુરોપીય પદ્ધતિઓ પ્રતિ ઢળતી જાય છે. પરિણામે વિદેશી સ્થાપત્યને અગ્ર સ્થાન મળતું જાય છે. શ્રીયુક્ત નર્મદાશંકરના શિલ્પ રત્નાકરમાં શિલ્પના નમુનાનાં અસંખ્ય ચિત્રો છે. તેનાથી જૂના લગ્ન મકાનો, ખાસ કરીને ગુજરાત અને કાઠીઆવાડનાં દેવાલયોની પ્રાચીન અથવા મધ્યમ યુગની

(૧૪)

સ્થાપત્ય કલા અને પદ્ધતિનો સમજપૂર્વક અભ્યાસ કરવાનું સરળ થઈ પડશે. આ વિદ્વાન શિલ્પશાસ્ત્રીએ હિન્દી સ્થાપત્યનો ઇતિહાસ આપી શિલ્પ રત્નાકરમાં એક ખારીક ચર્ચાત્મક પ્રસ્તાવના રજૂ કરી હોત તે તે વિશેષ ઉપકારક થઈ પડત. છતાંય એકંદરે આ ગ્રંથ અત્યંત આવકારદાયક અને હરેક રીતે ઉત્તેજનપાત્ર છે. હિન્દી સ્થાપત્યના પ્રેમીઓને આ શિલ્પ રત્નાકરની હું ખાસ ભલામણ કરું છું. વળી સામાન્ય જનતાના સરળ ઉપયોગ માટે અગત્યનાં સર્વ પુસ્તકાલયોમાં આવા ગ્રંથોને સ્થાન હોવું ઘટે.

(સહી.) હીરાનંદ શાસ્ત્રી,
પુરાતત્ત્વ વિદ્યા નિયામક.

આ ગ્રંથની એક કાચી પ્રત હિંદુસ્તાનના પુરાતત્ત્વ સંશોધન ખાતાના ડાયરેક્ટર જનરલ શ્રીમોન રા. રા. રાવખડાદુર કે. એન. દીક્ષિત સાહેબ તરફ રા. રવિશંકર રાવળ એમના મારફત મોકલવામાં આવી હતી. તેના ઉપર મળેલો અભિપ્રાય :—

D O. No. 464/39-7864.
Director General of Archaeology
in India.

Dear Mr. Rawal, New Delhi, the 12th Septr. 1939

I am much obliged to you for your letter without date and sending me an unbound volume of Silparatnakar. Your friend, Shastri Narmadashankar Sompura's work is really of inestimable value. It is surprising to see that without any knowledge of English he is able to draw the component parts of the temples according to the Silpa Shāstras and elucidate the meaning of the latter so well. He appears to be similar in architecture to what Pandit Bhagwanlal Indrajī was in the field of Sanskritic epigraphy.

I am glad to know that you are having an exhibition of the Roerich paintings in October.

Yours sincerely,
(Sd) K. N. Dikshit.

ડી. એ. નં. ૪૬૪/૩૯-૭૮૬૪

ડાયરેક્ટર જનરલ એફ આર્કયોલોજી ઇન ઇન્ડિયા
બહાલા મિત્ર રાવલ, ન્યુ દેલ્હી, ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૯.

હું તમારા પત્ર તેમજ શિલ્પ રત્નાકરની કાચી પ્રત મોકલી આપવા માટે ઘણા આભારી છું. તમારા મિત્ર શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર સોમપુરાનો ગ્રંથ

વાસ્તવમાં ઘણાજ કિંમતી છે. વધુ આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે ઇન્ડિયન સાધારણ જ્ઞાન ન ધરાવતા છતાં પણ, તેઓ શિલ્પશાસ્ત્રીય પદ્ધતિને અનુસરતાં દેવાલયોના અંગભૂત વિભાગોનું સુરેખ ચિત્રાંકન દોરી શક્યા છે અને વળી તેટલીજ સફળતાથી શિલ્પશાસ્ત્રના મર્મનું રહસ્યોદ્ઘાટન પણ કરી શક્યા છે. તેઓ સ્થાપત્ય કળામાં પંડિત ભગવાનલાલ ઈંદ્રજીના સમકક્ષ છે કે જેમણે સ્થાપત્યકળાના સંસ્કૃત ક્ષેત્રમાં નામના મેળવેલી છે.

વળી તમે ઓકટોબરમાં પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર રોરિકના ચિત્રોનું પ્રદર્શન ભરનાર છો એ જાણી હું ઘણા ખુશી થયો છું.

— — — (સહી.) કે. એન. દીક્ષીત.

વડોદરા-કલાલવનના પ્રોફેસર શ્રીમાન રા. રા. વી.વી. વડનેકર સાહેબનો અભિપ્રાય :—

The Art of Indian Architecture has suffered a great deal for the last so many centuries due to the several foreign invasions. Yet, that unbroken building tradition, with tremendous and vital force of genuine and inherited craftsmanship, has kept the art still living in India. Several manuscripts in Sanskrit on Indian Architecture, Sculpture, etc., are still in existence but in possession of the people who are by nature very conservative. In these modern days it is difficult to come across a person who is both an Architect and a Scholar, and even for such a person the task of collecting manuscripts, reading, collecting and interpreting the material so collected in suitable Gujarati phraseology is not an easy one.

Mr. Narbadashankar Muljibhai Sompura, Shilpashastri, is to be congratulated for having undertaken this difficult task. This book "Shilpa Ratnakar" is a treatise on ancient Indian Architecture and gives all the information which heretofore was available with great difficulty. The book is complete in every respect and deals with each problem from technical, aesthetic, constructional and even religious point of view. Many cases by way of illustrations have been quoted and the description of the rules, development, etc., with regard to each is conveyed in words which even a beginner would follow with rapt interest. Substantial datas have been

drawn from such treatises on Indian Architecture as, 'Aparajita', "Kshirarnava", "Sutrasantan", "Diparnava", "Vraksharnava", 'Vastukautuka', "Vastumandala", "Vastumanjari", "Vastusara", while treatises like "Prasadmandan" and "Rupamandana", have been completely incorporated in this book.

The book contains a large number of photographs, diagrams and other illustrations of a very instructive and explanatory nature, and are arranged and grouped in such a manner as to make reference very easy.

Mr. N. M. Sompura, Shilpashastri, has rendered a yeoman service to the cause of Indian Architecture. I have no doubt that his work, the first of its kind in Gujrati literature, would stimulate thought and keen interest among those discerning men and women the cultured public-on whom the future of the development of Indian Art and Architecture depends.

(Sd.) V. V. Vadnerkar,

L R. I. B. A (LONDON

CHARTERED ARCHITECT,

Head of the Department of Arts and
Architecture, Kala Bhavan, Baroda.

(ઉપરના અંગ્રેજી અભિપ્રાયનું ભાષાન્તર)

ગઈ કેટલીય સદીઓથી વિદેશી આક્રમણોથી હિન્દી સ્થાપત્ય કલાને ઘણું શોષણ પડ્યું છે. છતાંય તે સ્થાપત્યની પ્રથા વંશપરંપરાગત સાચી કારીગરીથી હિન્દમાં આજેય અખંડ અને જીવંતી જાગતી રહી છે. અત્યારે પણ હિન્દી સ્થાપત્ય અને શિલ્પને લગતા કેટલાયે સંસ્કૃત હસ્તલિખિત ગ્રંથો સ્વભાવે રૂઢીચુસ્ત લોકોના કળજમાં છે. આધુનિક યુગમાં સ્થાપત્યકાર અને તજજ્ઞ વિદ્વાન હોય એવી એકજ વ્યક્તિ મળવી દુર્લભ હોય છે, અને કદાચ એવી વ્યક્તિ જડી આવે તો પણ તેને માટે આ કલાના ગ્રંથોની હસ્તલિખિત પ્રતો શોધવી અને લેગી કરવી, અને એ રીતે સંગ્રહિત સામગ્રીને વાંચી, સમજી તેનો સમન્વય કરી ઉચિત ગુજરાતી પરિભાષામાં તેનો અર્થજોષ કરવો એ કંઈ સહેલું કામ નથી.

આવું લગીરથ કાર્ય ઉઠાવવા માટે શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્તમ નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈ સોમપુરાને ખરેખર અભિનંદન ઘટે છે. આ 'શિલ્પરતનાકર' આપણા પ્રાચીન-હિન્દી સ્થાપત્ય વિષે પ્રમાણુ ગ્રંથ છે. અત્યાર સુધી

અલભ્ય ગણાતી સઘળી માહિતી આ ગ્રંથમાં મળે છે. કળાકૌશલ્યના શાસ્ત્રીય નિયમો, પ્રત્યક્ષ બાંધકામ, સૌન્દર્ય અને ધાર્મિક વૃત્તિ વગેરે વિવિધ કુટિલ પ્રશ્નોની વિગતવાર ચર્ચાથી ભરપૂર આ ગ્રંથ સર્વાંગસંપૂર્ણ ગણી શકાય. વળી લેખકે આવી કઠણ સ્થાપત્ય કલાના નિયમોનું ખ્યાન, કલાના ઉગમ અને વિકાસનાં વર્ણનો એવી તો સચોટ શૈલીથી સરળ ભાષામાં કર્યા છે કે એ કલાના નવા અભ્યાસીને પણ એમાં ઉંડો રસ પડે.

‘અપરાજિત’, ‘ક્ષીરાર્ણવ’, ‘સૂત્રસંતાન’, ‘દીપાર્ણવ’, ‘વૃક્ષાર્ણવ’, ‘વાસ્તુ-કૌતુક’, ‘વાસ્તુમંડલ’, ‘વાસ્તુમંજરી’, ‘વાસ્તુસાર’, જેવા પ્રાચીન સ્થાપત્ય ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી સર્વ સામગ્રી આમાં પુષ્કળ સંગ્રહી છે, તેમજ ‘પ્રાસાદમંડન’ અને ‘રૂપમંડન’ જેવી પુસ્તિકાઓ સમગ્ર રીતે આમાં સમાવી લીધેલ છે.

સ્થાપત્યનાં અર્થબોધક ટીપ્પણો અને અસંખ્ય ચિત્રો, ફોટોગ્રાફો અને માહિતી ઈત્યાદિના સુવ્યવસ્થિત વર્ગીકરણ અને સુંદર સંકલનથી પુસ્તકનું વસ્તુદર્શન સરળ બન્યું છે.

આ ગ્રંથ પ્રકાશનથી શિલ્પશાસ્ત્રી ન. મ. સોમપુરાએ હિન્દી સ્થાપત્યની ભારે સેવા બજાવી છે અને મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ પ્રકારના આ સૌથી પ્રથમ પુસ્તકથી જેના પર હિન્દી કલા અને સ્થાપત્યનું ભાવી અવલંબે છે એવાં કેળવાયલાં વિવેકી સ્ત્રીપુરુષોમાં આ બાબતનો ઉંડો રસ અને વિચાર જાગૃત કરશે.

વી. વી. વડનેરકર, એલ. આર. આઇ. બી. એ. (લંડન).

ચાર્ટર્ડ આર્કીટેક્ટ,

કલા અને સ્થાપત્યના આચાર્ય, કલાલવન, વડોદરા.

મહાગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર, વડોદરા રાજ્યના પ્રેસરીયોર્ટસ્ ખાતાના અધિકારી અને સાક્ષર રા. રા. શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઇ એમ. એ. એમનો અભિપ્રાય :—

શ્રીયુત નર્મદાશંકર મુળજીભાઈ સોમપુરા રચિત શિલ્પરત્નાકર નામનો ગ્રંથ હું જોઈ ગયો. ગ્રંથ જોયા પછી શ્રીયુત નર્મદાશંકર જેવા સ્થપતિ માટે મને બહુ માનની લાગણી થઈ આવી. સર્વ જીવન ક્રિયાને શાસ્ત્ર બનાવી દેતી આર્ય સંસ્કૃતિ શિલ્પ સ્થાપત્યને પર્વ શાસ્ત્ર કેવી રીતે બનાવી રહી હતી તેનું પ્રત્યક્ષ દષ્ટાંત મને શિલ્પરત્નાકરના વાંચનમાંથી મળ્યું છે.

શાસ્ત્ર અને પ્રત્યક્ષ કળાનું સંમિશ્રણ કરતો આ શિલ્પ રત્નાકર ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષામાં અજોડ છે. ભાઈ નર્મદાશંકરની વિદ્વત્તા અને જ્ઞાન પ્રશંસાપાત્ર છે. કલાકાર અને કારીગર કહેવાતા વર્ગ તરફ જરા ઉચ્ચાપણાથી નીહાળતા લાણેલાઓ આ ગ્રંથ જોશે તો તેમને શ્રી. નર્મદાશંકરની કલા-ભાવના, વિદ્વત્તા અને અનુભવ પ્રત્યે જરૂર માન ઉત્પન્ન થશે. તેઓ માત્ર લેખક નથી. તેમને હાથે વર્તમાન યુગનાં કેટલાયે સ્થાપત્યો રચાયાં છે.

ગ્રંથને સંપૂર્ણ સફળતા અને સહાય મળે એમ હું ઈચ્છું છું. ગુજરાત આ ગ્રંથને નહીં સત્કારે તો ક્યાં ગ્રંથને સત્કારશે ?

૨૩ જુલાઈ ૧૯૩૯
વડોદરા.

રમણલાલ વ. દેસાઈ.

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રીયુત રા. રવિશંકર મ. રાવળ (અમદાવાદ) એમનો અભિપ્રાય :—

શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીમાન્ નર્મદાશંકરભાઈ,

આપે ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારીને ભારતીય સંસ્કૃતિની પરમ સેવા કરી છે. અનેક સૌકાઓથી સિદ્ધ થયેલી આપણી સ્થાપત્ય વિદ્યાનો સાંગોપાંગ અભ્યાસ ધરાવતા વિદ્વાનોમાં આપનું નામ આથી અમર થશે.

ઈંગ્રેજ ભાષાદ્વારા હિંદી સ્થાપત્યનું અધ્યયન જ્ઞાન પામેલા ઇંગ્લેન્ડના અને આર્કીટેક્ટોને આપના આ ગ્રંથના અનુશીલનથી બહુજ લાભ થશે. ઉપરાંત દેશી ભાષાભાષી આપણા દેશના કારીગરોને આ ગ્રંથમાંથી ભારતીય કળાના સ્વરૂપોનું વિધિયુક્ત જ્ઞાન મળશે. અને તેની અસરથી મકાનો (ફરનીચરો), ઉપસ્કરો અને વપરાશના બીજા પદાર્થો ભારતીય સ્વરૂપ પામશે. સાહિત્યકારોને પણ આમાંથી સાચી પરિભાષા મળી રહેશે. અનેક રીતે ઉપકારક થાય એવો આ ગ્રંથ પૂર્ણ લોકઆદરને પાત્ર થાય અને આપનો શ્રમ સફળ થાય એવું હૃદયપૂર્વક ઈચ્છું છું.

રવિશંકર મ. રાવળ.

श्री विश्वकर्मा

श्री गणेशाय नमः ।

शिल्परत्नाकरः ।

सद्गुरु देव नमः

॥ मंगलाचरणम् ॥

मंदाक्रान्ता ।

गौरीपुत्रं द्विरदवदनं भूतराजं गणेशं ।

शुण्डादण्डं सुवृहदुदरं रक्तवर्णं सुरेशम् ॥

देवश्रेष्ठं पशुपतिसुतं सिद्धिबुद्धिप्रदञ्च ।

सिद्धूराढ्यं स्वजनशुभदं विधिराजं नमामि ॥१॥

छात्रीनां सुभवाणां, प्राणिमात्राणां, उत्पत्तिनुं कारणं, शूढरूपी, दंडने
धारणं करनार, विशाल उदरवाणा, रक्तवर्ण, देवताओंनां ईश्वर, सिद्धि
अने बुद्धिना दाता, सिद्धरथी शोभायुक्त अंगवाणा, पोतानां लक्ष्मणनोनुं
उत्थाणु करनार पशुपति देवाधिदेव महादेव तथा पार्वतीनां पुत्र विघ्नहर्ता
देवश्रेष्ठ पशुपतिने हुं वंदन ॥१॥

वसंततिलका ।

वेदात्मिकां सुरनरोरगवंदितांघ्रि ।

बुद्धिप्रदां शुभनिनादितनादवीणाम् ॥

पूर्णं मयूरविहितासनहस्तमालां ।

देवीं नमामि कर्मलासनवक्त्रजाताम् ॥२॥

देव, अनुष्ठाहिथी पूजित अरुणवाणी, बुद्धिदात्री, उत्थाणुकारी, स्वर
वीणा, विगाडनारी, मोरनां साहसवाणी, साधुभां भावा धारण करनारी अने
उभययोनि प्रधाना सुभमांथी उत्पन्न थयेली, वेदस्वरूपिणी, पूर्ण सरस्वती
देवीने हुं वंदन ॥२॥

अनुष्टुप् छंद ।

हंसारूढञ्च शुभ्राङ्गं सेवितञ्च सुरासुरैः ॥

वन्देऽहं विश्वकर्माणं त्रिनेत्रं शिल्पकारणम् ॥३॥

હંસના ઉપર બેઠેલા, ગૌર વર્ણવાળા, મુર અને અસુરોથી સેવા કરાવેલા તથા શિલ્પશાસ્ત્રના કારણરૂપ ત્રિનેત્ર વિશ્વકર્માને હું નમસ્કાર કરું છું ૩.

સૂત્રધરા ।

કંવાસૂત્રામ્બુપાત્રં વહતિ કરતલે પુસ્તકં જ્ઞાનસૂત્રં ।

હંસારૂઢસ્ત્રિનેત્રઃ શુભમુકુટશિરાઃ સર્વતો વૃદ્ધકાયઃ ॥

ત્રૈલોક્યં યૈન સૃષ્ટં સકલસુરગૃહં રાજહર્મ્યાદિહર્મ્યં ।

દેવોઽસૌ સૂત્રધારો જગદલિલહિતઃ પાતુ વો વિશ્વકર્મા ॥૪॥

જેણે એક હાથમાં ગજ, બીજા હાથમાં સૂત્ર, ત્રીજા હાથમાં કમંડલ અને ચોથા હાથમાં પુસ્તક ધારણ કરેલું છે. વળી જે હંસ ઉપર બેઠેલા છે, જેને ત્રણ નેત્ર છે, મસ્તક ઉપર સુંદર મુકુટ જેણે ધારણ કરેલો છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં રહેલા, ત્રણે કોકના સપ્તાતેમજ સર્વ પ્રકારનાં દેવગૃહો, રાજગૃહો તથા બીજાં સર્વ સામાન્ય ગૃહોની રચના કરનાર અને સર્વ જગતના હિતકર્તા સૂત્રધાર વિશ્વકર્મા તમારું રક્ષણ કરે. ૪.

સર્ગાદ્યસૂત્રધારસ્ય પ્રસાદાદ્વિશ્વકર્મણઃ ॥

અનાયાસેન વૌધાય સર્વેષાં શિલ્પિનાં તથા ॥૫॥

નાનાગ્રંથાન્ સમાલોચ્ય સારમુદ્વત્ય સર્વતઃ ॥

નર્મદાશંકરાખ્યેન શિલ્પરત્નાકરઃ કૃતઃ ॥૬॥

ઉત્પત્તિ સમયના આદ્ય સૂત્રધાર વિશ્વકર્માની કૃપાથી સર્વ શિલ્પીઓને થોડા પરિશ્રમે શિલ્પશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે અનેક ગ્રંથોની આલોચના કરી સર્વ ગ્રંથોનો સાર સ્વર્ણ શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર નામના સૂત્રધારે શિલ્પરત્નાકર નામનો આ ગ્રંથ રચ્યો છે. ૫, ૬.

ગ્રંથેઽસ્મિન્ ગુર્જરે રૂપાતાઃ પ્રાસાદા યે સુસ્વાવહાઃ ॥

તેષાં લક્ષણલક્ષ્યાણિ તથાસ્તિ રચનાવિધિઃ ॥૭॥

આ ગ્રંથમાં ગુર્જર દેશમાં પ્રચલિત સુખદંડી પ્રાસાદોનાં લક્ષણો તેમજ લક્ષ્યો (સ્વરૂપો) વર્ણવેલાં છે અને પ્રાસાદોની સંપૂર્ણ રચનાવિધિ-ક્રિયા વિધિ પણ વર્ણવેલી છે. ૭.

પ્રથમં રત્નમં ।

સૂત્રધાર લક્ષણુ.

સુશીલશ્ચતુરો દક્ષઃ શાસ્ત્રજ્ઞો લોભવર્જિતઃ ॥

ક્ષમાવાન્ સ્યાદ્દ્વિજશ્ચૈવ સૂત્રધારઃ સ ઉચ્યતે ॥૧॥

સુશીલ, ચતુર, કાર્યમાં પ્રવીણ, શિલ્પશાસ્ત્રને પરિપૂર્ણ જાણનાર, લોભ રહિત ક્ષમાવાન અને દ્વિજ જ્ઞાતિ જે હોય તેને સૂત્રધાર જાણવો. ૧.

સ્વલક્ષણૈશ્વ સંપૂર્ણં યસ્મિન્રાજ્યે સુશિલ્પિનમ્ ॥

ન તત્ર જાયતે વિધ્નં કથિતં વિશ્વકર્મણા ॥૨॥

પોતાના લક્ષણોથી સંપન્ન એવા સુજ્ઞ શિલ્પીને જે રાજ્યમાં માનપૂર્વક નિવાસ કરાવવામાં આવે છે તે રાજ્યમાં કોઈપણ પ્રકારનું વિધ્ન આવતું નથી. એ પ્રમાણે વિશ્વકર્માએ કથન કરેલું છે. ૨.

શુભ સુહૃત્માં કાર્યારંભ.

શુભે માસે સિતે પક્ષે વર્તિતે ચોત્તરાયણે ॥

ચંદ્રતારાવલે પૂર્ણે સુલગ્ને ચ શુભે દિને ॥૩॥

સૂત્રધારે શુભ માસ, શુકલ પક્ષ અને ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં ચંદ્ર અને તારાનું પરિપૂર્ણ થવા જોઈ શુભ દિવસે અને શુભ લગ્નમાં નવીન કામનો આરંભ કરવો. ૩.

ગળ વિધાન.

હસ્તલક્ષણમાનન્શ્ચ ગાયત્રીમાનસંભવમ્ ॥

વિદ્ધેયં સૂત્રધારેણ સર્વકાર્યોપકારણમ્ ॥૪॥

હસ્ત (ગળ) નું લક્ષણ તથા પ્રમાણ ગાયત્રી મંત્રની વણી (૨૪)માંથી ઉદ્ભવેલું છે અને તે સર્વ પ્રકારના શિલ્પકાર્યોનું મુખ્ય સાધન છે, એ સૂત્રધારે જાણવું જોઈએ. ૪.

સૂર્યોદયપ્રતિઘાયાં સુદષ્ટિપથમાગતઃ ॥

જાલાન્તરગતો રશ્મિસ્તસ્મિન્ન્યદ્દ્યતે રજઃ ॥૫॥

પરમાણુરિતિ પ્રોક્તો રેણુશ્ચૈવ તદષ્ટભિઃ ॥

રેણવષ્ટભિશ્ચ કેશાગ્રઃ કેશાગ્રાષ્ટા ચ લિક્ષિકા ॥૬॥

લિક્ષા યૂકા યવૈશ્ચૈવ ચાષ્ટગુણૈર્મતોઽકુલઃ ॥

ગાયત્ર્યાક્ષરસંખ્યૈશ્ચ હસ્તઃ સ્યાત્શુભલક્ષણઃ ॥૭॥

સૂર્યોદય થયા પછી ગૃહાદિના જાળીયામાંથી સૂર્યનાં જે કિરણો આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે અને તેમાં જે સૂક્ષ્મ રજઃકણ જોવામાં આવે છે તેને ‘પરમાણુ’ કહે છે. એવાં આઠ પરમાણુ મળી એક ‘રેણુ’ થાય છે. આઠ રેણુનો એક ‘કેશાગ્ર’, આઠ કેશાગ્રની એક ‘લિક્ષા’ (લીંખ), આઠ લિક્ષાની એક ‘યૂકા’ (જૂ). આઠ યૂકાનો એક આડો ‘યવ’ (જવ) અને આઠ યવનો એક ‘અંગુલ’ (આંગળ) થાય છે. ગાયત્રી મંત્રના અક્ષરો ચોવીસ છે તેથી તેટલી સંખ્યાવાળો અર્થાત્ ચોવીસ આંગળનો એક ‘હસ્ત’ (ગજ) થાય છે. તે શ્રેષ્ઠ છે. ૫, ૬, ૭.

રક્તચંદનકાષ્ઠસ્ય મધૂકલ્પદિરૌ તથા ॥

વંશજો ધાતુજઃ કાર્યઃ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદૈઃ ॥૮॥

શિલ્પશાસ્ત્રના વિદ્વાન્ શિલ્પીઓએ રક્ત ચંદન, મહુડો, ખેર, વાંસ અને તાંબુ, ચાંદી તથા સોનાનો ગજ બનાવવો. ૮.

ગજમા કુલ તથા રેખા વિધાન.

પર્વરેખાસ્ત્રિમાત્રાભિસ્તાશ્ચ પુષ્પૈરલક્ષ્ણતાઃ ॥

અગ્રે રુદ્રો વિધિર્મધ્યે વિષ્ણુરન્તે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥૯॥

હસ્તમાં (ગજમાં) ત્રણ ત્રણ માત્રાઓ (આંગળો) ના અંતરે પર્વની રેખાઓ કરવી અને તેમને ફૂલો (ચોકડીઓ) વડે અલંકૃત કરવી. હસ્તના પહેલા છેડા ઉપર રુદ્ર, મધ્ય ભાગમાં પ્રજ્ઞા અને અંતના છેડા ઉપર વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૯.

રુદ્રો વાયુવિરૂપશ્ચ વહ્નિર્બ્રહ્મા યમસ્તથા ॥

વરુણો ધનદો વિષ્ણુઃ પુષ્પેષુ નવ દેવતાઃ ॥૧૦॥

રુદ્ર, વાયુ, વિશ્વકર્મા, અગ્નિ, પ્રજ્ઞા, કાલ, વરુણ, કુબેર અને વિષ્ણુઃ આ નવ દેવતાઓ પુષ્પોમાં રહેલા છે અર્થાત્ પર્વના દેવતાઓ છે. ૧૦.

એકૈકાકુલભાગેષુ ત્રયોવિંશતિરેખકાઃ ॥

૨૨ શો વાયુશ્ચ વિશ્વેશો વહ્નિર્બ્રહ્મા ચ માસ્કરઃ ॥૧૧॥

રુદ્રકાલવિરુપાશ્ર વસવોઽષ્ટૌ ગજાનનઃ ॥

વરુણઃ કાર્તિકેયશ્ચ ઇચ્છાદેવી ક્રિયા તથા ॥૧૨॥

જ્ઞાનચ ધનદશ્વદ્વૌ જયઃ શ્રીવાસુદેવકઃ ॥

વલરામશ્ચ કામારુચો વિષ્ણૂ રેખાસુ દેવતાઃ ॥૧૩॥

હસ્તમાં એકેક આંગળના અંતરે ત્રેવીસ રેખાઓ કરવી (અને તેમાં અનુક્રમે નીચે આપેલા દેવતાઓ સ્થાપવા), (૧) ઈશ, (૨) વાયુ, (૩) વિશ્વદેવા, (૪) અગ્નિ, (૫) બ્રહ્મા, (૬) સૂર્ય, (૭) રુદ્ર, (૮) કાલ, (૯) વિશ્વકર્મા, (૧૦) અષ્ટવસુ, (૧૧) ગણેશ, (૧૨) વરુણ, (૧૩) કાર્તિક સ્વામી, (૧૪) ઇચ્છાદેવી, (૧૫) ક્રિયાદેવી, (૧૬) જ્ઞાનદેવ, (૧૭) કુબેર, (૧૮) ચંદ્રમા, (૧૯) જય, (૨૦) શ્રીવાસુદેવ, (૨૧) બલરામ, (૨૨) કામદેવ અને (૨૩) વિષ્ણુ. આ પ્રમાણે અનુક્રમે ત્રેવીસ રેખાઓના ત્રેવીસ દેવતાઓ બાંધવા. ૧૧, ૧૨, ૧૩.

બ્રહ્મણઃ પશ્ચમં સ્થાનં દ્વિધા ભક્તશ્ચ કારયેત્ ॥

અષ્ટમશ્ચ ત્રિધા ભક્તં દ્વાદશશ્ચ ચતુર્વિધમ્ ॥૧૪॥

બ્રહ્મા (મધ્યભાગે સ્થિત) થી પાંચમા સ્થાનમાં બે, આઠમામાં ત્રણ અને બારમામાં ચાર રેખાઓ કરવી. ૧૪.

જ્યેષ્ઠઃ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ હસ્તમાન.

અષ્ટયવોદરેર્જ્યેષ્ઠો મધ્યમો ચવસપ્તભિઃ ॥

ષડ્ભિશ્ચૈવ લઘુર્જયઃ ત્રિવિધં હસ્તલક્ષણમ્ ॥૧૫॥

ઉત્તમ આઠ આડા જવના આંગળ પ્રમાણથી અનેલો ચોવીસ માત્રાનો હસ્ત જ્યેષ્ઠ, સાત આડા જવથી મધ્યમ અને છ આડા જવથી કનિષ્ઠ માનતો બાંધવા. આ પ્રમાણે વિવિધ હસ્તમાન બનાવવામાં આવે છે. ૧૫.

નગરગ્રામસ્વેતાદીન્ ક્રોશાદિયોજનાદિકમ્ ॥

વનોપવનમાર્ગાદીન્ જ્યેષ્ઠહસ્તેન માપયેત્ ॥૧૬॥

નગર, ગ્રામ, ખેડ, કોશ અને ચેજગ્રાદિ તેમજ વન, ઉપવન (બગીચાઓ) તથા માર્ગાદિ જ્યેષ્ઠ ગજથી માપવા. ૧૬.

પ્રાસાદપ્રતિમાલિઙ્ગં જગતીપીઠમંડપાન્ ॥

રાજાં નિર્વાસહર્મ્યાણિ મધ્યમેન ચ માપયેત્ ॥૧૭॥

દેવપ્રાચાદ, પ્રતિમા-મૂર્તિ, શિવલિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજમહેલ અને હવેલીઓ મધ્યમ ગજથી માપવા. ૧૭.

શય્યાસને ચ યાનાનિ છત્રસિંહાસનાદિકમ્ ॥

શસ્ત્રાસ્ત્રકૂપપાત્રાણિ કનિષ્ઠેન ચ માપયેત્ ॥૧૮॥

શય્યા (પલંગ, ખાટલો વગેરે), આસન, યાન (રથ, પાલખી આદિ), છત્ર, ત્રિહાસન, શસ્ત્રાસ્ત્ર, કૂપો. વાવ તથા પાત્રાદિ કનિષ્ઠ ગજથી માપવા. ૧૮.

ગજના પુષ્પના દેવતાઓ દબાવવાથી થતા દોષો.

ઉચ્ચાટનં તથા વ્યાધી રોગઃ સંતાપકારણમ્ ॥

અગ્નેર્મયં પ્રજાપીઢા મૃત્યુર્નિર્ધનપાતને ॥૧૯॥

પુષ્પસ્થદેવતાનાશ્ચ રુદ્રાદીનાં ક્રમાત્તથા ॥

એતે દોષાઃ પ્રજાયન્તે પીઢિતેન ચ પાણિના ॥૨૦॥

ઉચ્ચાટન (વિદેશગમન), અસાધ્ય વ્યાધિ, રોગ, સંતાપનું કારણ, અગ્નિનો ભય, પ્રભુઓને પીઠા, મૃત્યુ, નિર્ધનતા અને નર્કપાતક; આટલા દોષો પુષ્પોમાં રહેલા અનુક્રમે રુદ્રાદિ દેવતાઓને (ગજ ઉપાડતી વખતે) હાથથી પીડિત કરવા (દબાવવા)થી ઉત્પન્ન થાય છે (માટે ચુકિતથી ગજને પકડવો). ૧૯, ૨૦.

પુષ્પાન્તરે હસ્ત ગ્રહણથી ગુણાવગુણ.

બ્રહ્માનલકયોર્મધ્યે પુત્રલાભો ભવિષ્યતિ ॥

બ્રહ્મા યમસ્તયોર્મધ્યે કર્તા શિલ્પી ચ નશ્યતિ ॥૨૧॥

વિશ્વાનલકયોર્મધ્યે નિષ્પન્ને પુરવૃદ્ધિતા ॥

યમવરુણયોર્મધ્યે મધ્યમશ્ચ વિનિર્દિશેત્ ॥૨૨॥

ત્વષ્ટૃપવનયોર્મધ્યે શુભં તત્સર્વકામાદમ્ ॥

વરુણચક્ષરાદ્યોર્મધ્યે મધ્યમશ્ચ વિનિર્દિશેત્ ॥૨૩॥

બ્રહ્મા અને અગ્નિનાં મધ્યમાં ગજ પકડવાથી પુત્રલાભ, બ્રહ્મા અને કાળની મધ્યમાં કર્તા અને શિલ્પીનો નાશ, વિશ્વકર્મા અને અગ્નિનાં મધ્યમાં કાર્ય સંપૂર્ણ થતાં નગરની વૃદ્ધિ, કાળ અને વરુણનાં મધ્યમાં ભાગે મધ્યમ, વિશ્વકર્મા અને વાયુનાં મધ્યમાં શુભ અને સર્વ કામપ્રદ તથા વરુણ અને કુબેરનાં મધ્યમાં ભાગમાં પકડવાથી મધ્યમ કુળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

અનાવૃષ્ટિમયં લોકે દેશમજ્ઞો ન સંશયઃ ॥

રુદ્રપવનયોર્મધ્યે યદા હસ્તં તુ ધારયેત્ ॥૨૪॥

રુદ્ર અને વાયુના મધ્ય ભાગમાં જે ગજ ધારણ કરવામાં આવે તે લોકમાં, અનાવૃષ્ટિનો ભય તથા દેશભંગ થાય, એમાં સંશય આણવો નહિ ૨૪.

વિષ્ણુધનદયોર્મધ્યે હસ્તશ્ચૈવ ગ્રહેઘડિ ॥

વિવિધાસ્ત્ર મોગાશ્ચ કાર્યસિદ્ધિર્ન સંશયઃ ॥૨૫॥

વિષ્ણુ અને કુબેરના મધ્ય ભાગમાં જે ગજ પકડે તે વિવિધ પ્રકારના ભોગો તથા કાર્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે; એમાં સંશય નથી. ૨૫.

અંગુલાદિથી પૃથ્વીનું પ્રમાણ.

માત્રૈકાઙ્ગુલિકા કલા પરિમિતા માત્રાદ્વયં સર્વથા ।

પર્વત્રીણિ તથાઙ્ગુલાનિ વિહિતા મુષ્ટિશ્ચતુર્માત્રિકા ॥

માત્રાદ્વાદશભિર્વિતસ્તિરિતિ વાતાલોઽપિ વિજ્ઞાયતે ।

તાલૌ દ્વૌ ચ કરસ્તુ કિષ્કુરુદિતઃ પાદોનહસ્તદ્વયમ્ ॥૨૬॥

એક આંગળની એક 'માત્રા', જે માત્રાની એક 'કલા', ત્રણ માત્રા અથવા આંગળનો એક 'પર્વ', ચાર માત્રાની એક 'મુષ્ટિ', બાર માત્રાનો એક 'તાલ' અથવા 'વિતસ્તિ', જે તાલનો એક 'કર' અને પોણા જે કર (ગજ) નો એક 'કિષ્કુરુ' થાય છે. ૨૬.

ચાપસ્તૂર્યકરૈઃ સહસ્રયુગલૈશ્વાર્પમતઃ ક્રોશકઃ ।

ગચ્ચૂતિશ્ચ તથા બુધૈઃ પરિમિતા ક્રોશદ્વયાભ્યાં સદા ॥

ગચ્ચૂતિદ્વયમાનજન્યકથિતં માનં તથા યોજને ।

કોટીનાં શતયોજનૈઃ પરિમિતા ભૂમિશ્ચ સર્વા બુધૈઃ ॥૨૭॥

ચાર હાથનો એક ચાપ (દંડ), જે હજાર ચાપનો એક ક્રોશ (ગાઉ), જે ક્રોશની એક ગચ્ચૂતિ, અને જે ગચ્ચૂતિનો એક યોજન થાય છે. વિદ્વાનોએ સમગ્ર પૃથ્વીને સો કરોડ યોજનની કહી છે. ૨૭.

અષ્ટવિધ સૂત્રનાં નામ.

દૃષ્ટિઃ કરસ્તથા મૌશ્ચ કાર્પાસશ્ચાવલંબકમ્ ॥

કાષ્ઠસૃષ્ટિવિલેખ્યાનિ સૂત્રાણ્યષ્ટ વદન્તિ ચ ॥૨૮॥

૨ ગજ અને લેવાં દેવતા

અષ્ટ પ્રકારના સૂત્ર

રુદ્ર

વાયુ

વિશ્વકર્મા

અગ્નિ

વરુણ

કાર્તિક

વરુણ

સૈમ

વિષ્ણુ

૧ મહાદેવ

૨ વાયુ

૩ તિશ્વદેવ

૪ અગ્નિ

૫ વિધિ

૬ સૂર્ય

૭ રુદ્ર

૮ યમ

૯ વિશ્વકર્મા

૧૦ વસુ

૧૧ ગણેશ

૧૨ વરુણ

૧૩ કાર્તિકસ્વામી

૧૪ દેવદાસી

૧૫ ક્રિયાદેવી

૧૬ શાન

૧૭ ધનદ

૧૮ વેદ

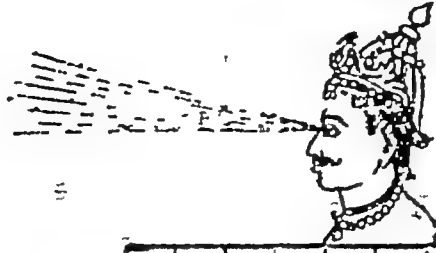
૧૯ જય

૨૦ વાસુદેવ

૨૧ હલી

૨૨ કામદેવ

૨૩ વિષ્ણુ

૧ દષ્ટિ સૂત્ર

૬ કાટ સુંળો

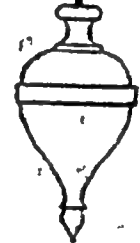
૩ મુજની યેરી

૪ મુતેરની યેરી

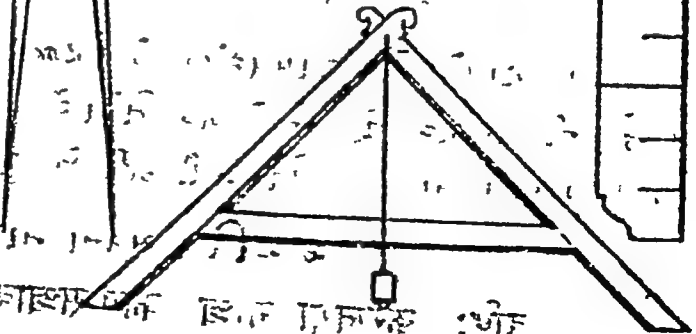
૫ બોલેલો

૬ પ્રકાર

૭ સાધના

શિલ્પ માત્રી

શિલ્પશાસ્ત્રના વિદ્વાનોએ આઠ પ્રકારના સૂત્રો કથન કરેલાં છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે :—

(૧) દષ્ટિ, (૨) ગજ, (૩) મુંજની દોરી, (૪) સુતરની દોરી, (૫) અવલંબક (ઓલંબો), (૬) કાષ (કાટખૂણો), (૭) સૃષ્ટિ (સાધણી અથવા લેવલ) અને (૮) વિલેખ્ય અર્થાત્ પ્રકાર; આ આઠ સૂત્રોનાં નામ છે ૨૮.

કાટખૂણો બનાવવાની રીત.

મૂર્યાङ्गुलमितं दैर्घ्ये विस्तृतौ च नवाङ्गुलम् ॥

उभयोः कोणसंलग्नं तिथ्यङ्गुलमुदीरितम् ॥૨૯॥

પહેલી રેખા બાર (૧૨) આંગળ લાંબી અને બીજી રેખા નવ (૯) આંગળ પહોળી દોરવી. તે એવી રીતે કે બે રેખાના છેડાનું અંતર પંદર (૧૫) આંગળ થાય. એટલે કાટખૂણો ચોક્કસ થયો જાણવો. ૨૯.

અથ આયાદિ એકવીસ અંગ વિચાર ।

આયથ્ર ક્ષેત્રનક્ષત્રે નક્ષત્રગણકસ્તથા ॥

કક્ષમોગસ્તુ ચંદ્રસ્ય નક્ષત્રવૈરશોધનમ્ ॥૩૦॥

વ્યયસ્તારાસ્તથા નાડી રાશિસ્તત્સ્વામિમિત્રતા ॥

નામાક્ષરફલશ્ચાપિ ત્વંશે લગ્નં તિથિસ્તથા ॥૩૧॥

ચારાઃ કરણયોગાશ્ચ વર્ગસ્તત્ત્વવિચારણમ્ ॥

ગૃહાદીનાં તથાડ્યુષ્યં સંશોધ્ય ભવનાદિષુ ॥૩૨॥

આયાદિક્રમતઃ ક્ષેત્રે ચાંગાનિ ત્વેકર્વિશતિઃ ॥

પ્રાસાદે ભવને ચૈવ મતિમાન્ ગણયેત્સુધીઃ ॥૩૩॥

બુદ્ધિશાળી ડાહ્યા પુરૂષે આયાદિ કમથી પ્રાસાદ તથા ભવનાદિના ક્ષેત્રમાં વિચારવાનાં આયાદિ એકવીસ અંગોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

આયાદિ એકવીસ અંગનાં નામ.

૧ આય ઉપજવવો.	૮ તારા.	૧૫ તિથિ.
૨ ક્ષેત્રક્ષણ ઉપજવવું.	૯ નાણાં.	૧૬ વાર.
૩ નક્ષત્ર ઉપજવવું.	૧૦ રાશિ.	૧૭ કરણ.
૪ નક્ષત્રના ગણ.	૧૧ રાશિ સ્વામિ મિત્રતા.	૧૮ યોગ.
૫ નક્ષત્રની દિશા.	૧૨ નામાક્ષર.	૧૯ વર્ગ.
૬ નક્ષત્ર ભેદ.	૧૩ અંશક.	૨૦ તરવ.
૭ વ્યય	૧૪ લગ્ન	૨૧ ક્ષેત્રનો આવકદા.

આય, નક્ષત્ર વિગેરે મેળવવાના સ્થાન વિષે.

મિત્તિમધ્યે ગૃહે માનં તન્મધ્યે શયનાસને ॥

પ્રાસાદે મિત્તિવાલેષુ મંડપે ચ સુરાલયે ॥૩૪॥

ગૃહાદિમાં લિત્તિની અંદરથી માપ લઈ ગણિત મેળવવું અને શયનાસન અર્થાત્ ખાટલો, પલંગ વિગેરેનું માપ પણ અંદરના ગાળેથી લેવું અથવા પલંગની બે ઈસા અને બે ઉપજાં છોડી અંદરના ગાળે માપ લેવું. દેવતાઓના પ્રાસાદ અને મંડપોનું માપ લિત્તિની બહારની બાજુએ કહોરોએ લઈ ગણિત મેળવવું. ૩૪.

આય લાવવાની રીત અને આયનાં નામ.

આય ક્ષણં વ્યયસ્તારા અંશકાનિ ક્રમેણ તુ ॥

ધામસ્ય દીર્ઘતા વ્યાસે ગુણિતે ચાષ્ટભાજિતે ॥૩૫॥

ધ્વજાદ્યાશ્ચૈવ શેષં વે લભતે નાત્ર સંશયઃ ॥

ધ્વજો ધૂમ્રસ્તથા સિંહઃ શ્વાનો વૃષો સ્વરો ગજઃ ॥૩૬॥

ધ્વજાશ્ચૈવ સમં દૃષ્ટ્વા પ્રાચ્યાદિષુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥

અન્યોન્યાભિમુક્તાસ્તે ચ ક્રમહંદાનુસારતઃ ॥૩૭॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા અને અંશક; એમને દેવમંદિર અને ઘર કરવાના કાર્યમાં અનુક્રમે શુભાશુભ ભેદ આરંભ કરવો.

પ્રથમ ઘર અથવા દેવમંદિરની બાજીનને લાંબી તથા પહોળી માપી આવેલી લંબાઈ પહોળાઈને શુભાકાર કરી આઠે ભાગવા, શેષ જે વધે તે અનુક્રમે ધ્વજાદિ આય બાણવા. એમાં સંશય કરવો નહિ.

(૧) ધ્વજ, (૨) ધૂમ્ર, (૩) સિંહ, (૪) શ્વાન, (૫) વૃષ, (૬) ખર, (૭) ગજ અને (૮) ધ્વાંક્ષ; એ આઠ આય છે અને એ આઠ આયો. પૂર્વાદિ દિશાઓના ક્રમથી અર્થાત્ પૂર્વ દિશામાં ધ્વજ, અગ્નિકોણમાં ધૂમ્રાય અને દક્ષિણ દિશામાં સિંહાય. એવી રીતે અનુક્રમથી આઠે દિશાએ સામસામા સુખ રાખી રહેલા જાણવા. ૩૫, ૩૬, ૩૭.

આય દેવાનાં સ્થાન.

ધ્વજો ગજો વૃષો સિંહઃ શસ્યતે સુરવેશ્મનિ ॥
અધમાનાં સ્વરો ધ્વાઙ્ગો ધૂમ્રઃ શ્વાનઃ સુસ્વાવહઃ ॥૩૮॥
કલ્યાણં કુરુતે સિંહો નૃપાણાશ્ચ વિશેષતઃ
વિપ્રસ્ય ચ ધ્વજો દેયો વૃષો વૈશ્યમુદાહૃતઃ ॥૩૯॥
શૂદ્રસ્ય વૈ ગજઃ પ્રોક્તઃ સર્વકામફલપ્રદઃ ॥
ધ્વજે ચૈવાર્થલાભશ્ચ સંતાપો ધૂમ્ર એવં ચ ॥૪૦॥
સિંહે ચ વિપુલાન્ ભોગાન્ કલહઃ શુનિ વૈ ભવેત્ ॥
ધનધાન્યં વૃષે ચૈવ સ્ત્રીમરણં તુ રાસભે ॥૪૧॥
ગજે ભદ્રાણિ પદ્યંતિ ધ્વાઙ્ક્ષે ચ મરણં ધ્રુવસ્ ॥
સ્વસ્વસ્થાને સ્થિતાઃ સર્વે સર્વદા શુભકારકાઃ ॥૪૨॥

દેવાલયોમાં ધ્વજ, વૃષાય અને ગજાય શ્રેષ્ઠ છે અને અધમ વર્ણના લોકોને ખરાય, ધ્વાંક્ષાય, ધૂમ્રાય અને શ્વાનાય સુખકારી છે. સિંહાય રાજાઓના મહેલોને વિષે વિશેષ સુખ આપનાર છે તથા બ્રાહ્મણોના ઘર વિષે ધ્વજ, વૈશ્યના ઘર વિષે વૃષાય અને શૂદ્રનાં ઘર વિષે ગજાય આપવો; એ પ્રમાણે ચારે વર્ણને પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે આયો આપવાથી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ કરે છે. ધ્વજાય સર્વ પ્રકારે અર્થ લાભ કરનારો છે. ધૂમ્રાય સંતાપકારક છે. સિંહાય નાના પ્રકારના ભાગોને આપનારો છે. વૃષાય ધન ધાન્ય આપનારો છે. ખરાય ધરધણીની સ્ત્રીનું મરણ કરનારો છે. ગજાય કલ્યાણપ્રદ છે અને ધ્વાંક્ષાય ધરધણીનો નાશ કરે છે. માટે સ્થાનબ્રહ્મ આય આપવા નહિ. પોતપોતાના સ્થાનમાં રહેલા સર્વ આયો શુભકર્તા છે. ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨.

પ્રતિકૂળ આય આપવાથી થતા દોષો.

સિંહે ચ સ્વામિનો ભક્ષઃ શ્વા પશૂંશ્ચૈવ ભક્ષયેત્ ॥
ધૂમ્રાયઃ પુત્રકં ભક્ષેત્ ધ્વાઙ્ક્ષઃ સ્ત્રીશ્ચૈવ ભક્ષયેત્ ॥૪૩॥

સિંહાય સ્વામીનો નાશ કરે છે. શ્વાનાય પશુઓનો નાશ કરે છે, ધૂમ્રાય પુત્રનો નાશ કરે છે અને ધ્વાંક્ષાય ઘરધણીની સ્ત્રીનું લક્ષણ કરે છે. ૪૩.

ધ્વજાય દેવાના સ્થાન.

પ્રાસાદે પ્રતિમા લિંગે જગતીપીઠમંડપે ॥

વેદિકુંડે કૃતે ચૈવ પતાકાછત્રચામરે ॥૪૪॥

વાપીકૂપતડાગાનાં કુંડાનાશ્ચ જલાશયે ॥

ધ્વજો શુભશ્ચ સંસ્થાને ધ્વજં તત્ર પ્રદાપયેત્ ॥૪૫॥

આસને દેવપીઠેષુ વસ્ત્રાલંકારભૂષણે ॥

કેયૂરમુકુટાદૌ ચ નિવેશયેદ્ ધ્વજઃ શુભઃ ॥૪૬॥

સર્વે પ્રકારના પ્રાસાદ, ઉભી તથા બેઠી પ્રતિમા અને મહાદેવના લિંગ વિષે તેમજ પ્રાસાદોની જગતી (ઓટલો), પીઠિકા અને મંડપ, બેદી, કુંડ (પાણીનો કુંડ), પતાકા (ધ્વજ), છત્ર, ચામર, વાવ, ફૂલો, પાણી ભરવાનાં ટાંકાં, તળાવ, દેવને બેસાડવાનું આસન, દેવની પીઠિકા, વસ્ત્ર. *અલંકાર (ઘરેણું), આભૂષણ, ગાંજી, ધ, હાર અને મુકુટ વિગેરે સ્થાનોમાં ધ્વજાય આપવો શુભ છે. ૪૪, ૪૫, ૪૬.

ધૂમ્રાય દેવાનાં સ્થાન.

અગ્નિકર્મણુ સર્વેષુ હોમશાલાગૃહેષુ ચ ॥

ધૂમ્રાગ્નિકુંડસંસ્થાને હોમકર્મગૃહેડપિ વા ॥૪૭॥

અગ્નિવડે જેની જીવિકા હોય, જેવા કે લુહાર, સોની, કંસારા અને ભાડભુંજ વિગેરેનાં ઘર, રસોઈખાનું, હોમશાળા અને આહૂતિ આપવાના કુંડો તથા હોમ કરવાના ઘરમાં ધૂમ્રાય આપવો. ૪૭.

સિંહાય દેવાનાં સ્થાન.

આયુધાનાં સમસ્તેષુ નૃપાણાં ભવનેષુ ચ ॥

સિંહાસને નૃપસ્થાને સિંહં તત્ર નિવેશયેત્ ॥૪૮॥

દરેક જાતનાં આયુધો રાખવાનાં ઘર, રાજાઓના મહેલો, રાજાઓને બેસવાનાં આસનો અને દરેક સિંહાસનોમાં તેમજ સિંહદ્વારોને વિષે સિંહાય આપવો. ૪૮.

* નાના દાગીનાઓ વિષે ગળ અને આંગળથી માપ લઈ ચક્રાય નહિ માટે આંગળ, નવ, યૂકા, લિસા અને કેશાગ્ર વડે માપ લઈ આય મેળવવો. કમરુ કે બીરા આદિ રત્નોનું આંગળે માપ થાય નહિ.

શ્વાનાય દેવાનાં સ્થાન

મ્લેચ્છાનાશ્ચ ગૃહે શ્વાનો વિષ્ણાગારે નટસ્ય ચ ॥

વેશ્યા ગૃહેષુ સર્વેષુ શ્વાનઃ શ્વાનોપજીવિનામ્ ॥૪૯॥

મ્લેચ્છ, ભંગી, અંત્યજ, નટ, વેશ્યા અને શ્વાન (કુતરા) વડે જેની આજીવિકા હોય તેવા લોકોનાં ઘર અને વિષ્ણાગાર (બજાર) માં શ્વાનાય આપવો. ૪૯.

વૃષાય દેવાનાં સ્થાન.

વણિક્કર્મસુ સર્વેષુ ભોજનસ્થાનમંડપે ॥

વૃષસ્તુરંગશાલાયાં ગોશાલાગોકુલેષુ ચ ॥૫૦॥

સર્વે પ્રકારના વેપારીઓની દુકાનો, વણિકનાં ઘર, ભોજનશાળા, મંડપ. અશ્વશાળા અને ગોશાળા ઇત્યાદિ સ્થાનોમાં વૃષાય આપવો. ૫૦.

ખરાય આપવાનાં સ્થાન

તંતુવિતનુસારાણાં વાદિત્રાણાં ગૃહેષુ ચ ॥

કુલારજકાદીનાં સ્વરં ગર્દભજીવિનામ્ ॥૫૧॥

તંતુનો ધંધો કરનારા વણકરોમાં, સર્વ પ્રકારની વાદિત્ર શાલામાં અને ગધેડાથી જીવન ચલાવનાર કુલાર, રાવલ, ગોલા, ઘોળી, ઓઠ વિગેરેના અને કલાલ તથા રંગરેજનાં ઘરોમાં ખરાય આપવો. ૫૧.

ગજાય દેવાનાં સ્થાન.

અન્યોપસ્કરકર્માદૌ ક્રિડાગારે ગૃહે ગજમ્ ॥

ગજં તુ ગજશાલાયાં સિંહં યત્નેન વર્જયેત્ ॥૫૨॥

શૂદ્રનાં ઘર, પાલખી, મેના, રથ, ગાડી, ગાડાં; શય્યા (ખાટલો, પલંગ, કોચ), સ્ત્રિઓનું કોડાગૃહ અને ગજશાળા (હાથીખાના) ઇત્યાદિ સ્થાનોમાં ગજાય આપવો, પરંતુ ગજશાળામાં સિંહાય કદાપિ આપવો નહિ. ૫૨.

ધ્વાંક્ષાય દેવાનાં સ્થાન.

મઠેષુ યંત્રશાલાસુ જૈનશાલાદિસંભવે ॥

ધ્વાંક્ષૈવ પ્રદાતવ્યો શિલ્પકર્મોપજીવિનામ્ ॥૫૩॥

અન્યાસીઓના મઠો, યંત્રેશાળાઓ (યંત્રો બનાવવાનાં કારખાનાં). જૈનશાળા અને શિલ્પકામ કરનાર શિલ્પીઓના ઘરોમા ધ્વાંક્ષાય આપવો. ૫૩.

સ્વે સ્વે સ્થાને સ્થિતાશ્ચિવ સર્વે કલ્યાણકારકાઃ ॥

સ્નેહાનુગાથ મૈત્રાદ્યાસ્તત્રાર્થે હિતકામદાઃ ॥૫૪॥

આઠે પ્રકારના આયો પોતપોતાના અનુકૂળ સ્થાને કલ્યાણકારી છે, પરંતુ પ્રતિકૂળ સ્થાને હાનિકર્તા છે. એક બીજાની પરસ્પરમાં સ્નેહ અને મૈત્રી બેઠી આય આપવાથી સર્વ પ્રકારે હિત અને કામનાઓને સફળ કરનારા છે. ૫૪.

એક બીજાને અનુકૂળ આય.

ધ્વજસ્થાને ગજં દદ્યાદ્ સિંહં વૃષભહંસ્તિનોઃ ॥

ધ્વજઃ સર્વેષુ દાતવ્યો વૃષો નાન્યત્ર દીયતે ॥૫૫॥

ધ્વજસ્થાને સ્થાનમાં ગજ આપવો. વૃષાય અને ગજસ્થાને સ્થાનમાં સિંહાય આપવામાં આવે તો સારો છે. ધ્વજસ્થાને દરેક આયોની સાથે શુભકર્તા છે. પણ વૃષાય ધ્વજસ્થાને સિંવાય બીજા કોઈ પણ આયો સાથે આપવો નહિ. ૫૫.

આયોને રહેવાની દિશાઓ.

પૂર્વે ચૈવ ધ્વજં દદ્યાદ્ ધૂમ્ર ચૈવાગ્નિસંસ્થિતે ॥

ચામ્યાયાં ચ તથા સિંહં નૈઋત્યે-શ્વાનમેવ ચ ॥૫૬॥

પશ્ચિમાયાં વૃષં દદ્યાદ્ વાયવ્યે સ્વરમુચ્યતે ॥

ઉત્તરે ચ ગજં દદ્યાદ્ ઈશાને ધ્વાર્ક્ષમેવ ચ ॥૫૭॥

ધ્વજસ્થાને પૂર્વ દિશાનો, ધૂમ્રાય અગ્નિકોણનો, સિંહાય દક્ષિણ દિશાનો, શ્વાનાય નૈઋત્ય-કોણનો, વૃષાય પશ્ચિમ દિશાનો, ખરાય વાયવ્ય કોણનો, ગજસ્થાને ઉત્તર દિશાનો અને ધ્વાંક્ષાય ઈશાન કોણનો સ્થામી છે. ૫૬, ૫૭.

આયોનાં સ્વરૂપ.

ધ્વજઃ પુરુષરૂપથ ધૂમ્રો માર્જારરૂપકઃ ॥

સિંહઃ સિંહાદિરૂપથ શ્વાનઃ શ્વાનાદિરૂપકઃ ॥૫૮॥

વૃષો વૃષમરૂપશ્ચ खरो रासमरूपकः ॥

गजश्च गजरूपेण ध्वाक्षः काकस्वरूपकः ॥५९॥

ધ્વજાયનું સ્વરૂપ પુરૂષના જેવું, ધૂમ્રાયનું બીલાડાના જેવું, સિંહાયનું સિંહના જેવું, શ્વાનાયનું કુતરાના જેવું, વૃષાયનું બળદના જેવું, ખરાયનું ગધેડાના જેવું, ગભાયનું હાથીના જેવું અને ધ્વાંક્ષાયનું કાગડાના જેવું સ્વરૂપ છે. ૫૮, ૫૯.

ઈશાન ધ્વાંક્ષ આય	પૂર્વ. ધ્વજ આય	અગ્નિ. ધુમ્ર આય
		
ઉત્તર. ગજ આય		દક્ષિણ. સિંહ આય
		
ધાયવ્ય સ્વર આય	પશ્ચિમ. વૃષભ આય	નૈરૂત. શ્વાન આય
		

સર્વે કુકુટરુપાશ્ચઃ પુરુષાકારપંગુલાઃ ॥

હસ્તાભ્યાં નરરુપાશ્ચ પાદાભ્યાં વિહગાત્મકાઃ ॥૬૦॥

સર્વે તુ સિંહગ્રીવાશ્ચ પ્રબલાશ્ચ મહોત્કટાઃ ॥

મહાગુણેશ્વરાઃ પ્રોક્તાઃ ક્ષેત્રપાશ્ચ દિશાષ્ટસુ ॥૬૧॥

વાસ્તુકર્મસુ સર્વેષુ ચાષ્ટાવાંયાદિસંપદઃ ॥

પૂજિતાઃ પ્રતિપૂજ્યંતે નિર્વિઘ્નં ચ પદે સ્થિતાઃ ॥૬૨॥

સર્વે આયોનો કેડથી નીચેનો ભાગ કુકડાના જેવો, કટિથી ઉપરના શરીરનો ભાગ તથા હાથ પુરુષના જેવા, પગો પક્ષિના જેવા અને સર્વે આયોનું ગળું સિંહના જેવું છે. આઠે આયો ઘણા પ્રબળ, તેજસ્વી અને શુભવાન છે. આઠે દિશાઓમાં ક્ષેત્રપાળ તરીકે રહેલા છે. સર્વ પ્રકારનાં વાસ્તુકર્મોમાં તેમજ શુભ કામોમાં આ આઠ આયોનું પૂજન કરવાથી પાતાના સ્થાનમાં રહી નિર્વિઘ્ન કામની સમાપ્તિ કરાવી મનોરથોને સફળ કરે છે. ૬૦, ૬૧, ૬૨.

માણુસનો આય લાવવાની રીત.

રુદ્રમાગાયતે ક્ષેત્રે કૃતે પંચાંશવિસ્તરે ॥

ઊર્ધ્વપંક્તૌ ક્રમાત્કોષ્ટેષ્વિન્દ્રધિષ્ણ્યદ્વિમાસ્કરાન્ ॥૬૩॥

તિથ્યષ્ટવેદરામેષુ રાગનન્દાન્ સમાલિખેત્ ॥

તદધો માતૃકાન્ વર્ણનાદ્યાન્તાંશ્ચ ક્રમાલિખેત્ ॥૬૪॥

ઋક્કલલ્લવિસર્ગાન્તસંયોગાક્ષરવર્જિતાન્ ॥

નામાક્ષરસ્ય સંઘાતં વસુભિર્વિભજેત્સુઘીઃ ॥૬૫॥

શેષમાયો મનુષ્યસ્ય ધ્વજાદ્યો દેહગો ભવેત્ ॥

નક્ષત્રં તારકાંશૌ ચ વ્યયાદ્યં ચાપિ દેહગમ્ ॥૬૬॥

ધ્વજાદીનાં ચતુર્ણાં તુ ચત્વારો વૃષભાદયઃ ॥

મક્ષકા ભવને વંજ્યાં ગૃહસ્વામિવિમક્ષકાઃ ॥૬૭॥

અગિયાર ભાગ લાંબું અને પાંચ ભાગ પહોળું ક્ષેત્ર બનાવવું અને તેમાં ઉપરની પંક્તિના કોઠામાં ૧૪, ૨૭, ૨, ૧૨, ૧૫, ૮, ૪, ૩, ૫, ૬ અને ૮ એ આંકો ક્રમથી લખવા. પછી તેની નીચેના કોઠાઓમાં અકારાદિ ક્રમથી ૩૬ સુધીના વર્ણો લખવા. તેમાં ઋ, ઋ, લ, લ, ળ, અનુસ્વાર, વિસર્ગ અને સંયુક્તાક્ષરો દેવા નહિ; એ પ્રમાણે કોષ્ટકમાં લખવું. ઉપરના કોષ્ટકમાં માણુસનો નામાક્ષરનો પહેલો અક્ષર

જેવો અને પછી ઉપરની પહેલી પંક્તિમાં જે અંક હોય તેની સાથે માણસના નામના જેટલા અક્ષરો હોય તેનો ગુણાકાર કરવો. ગુણાકારની સંખ્યાને બુદ્ધિમાન સૂત્રધારે આઠે લાગવી, શેષ વધે તે ક્રમથી માણસના ધ્વજાદિ આય જાણવા. નક્ષત્ર, તારા, અંશ અને વ્યય પણ મનુષ્યના લાવવા. ધ્વજાદિ (ધ્વજ, ધૂમ્ર, સિંહ અને શ્વાન) ચાર આયોના અનુક્રમે વૃષભાદિ (વૃષભ, ખર, ગજ અને દ્વાક્ષ) ચાર આયો લક્ષ્ય છે. હવે જે ગૃહનો આય ધણીના આયનું લક્ષણ કરે એટલે સ્વામીનું મૃત્યુ થાય. માટે સામસામા લક્ષક આયો આવે નહિ, તે ચતુર્થી તજવા. ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭.

મનુષ્યનો આય લાવવાનું કોષ્ટક.

૧૪	૨૭	૨	૧૨	૧૫	૮	૪	૩	૫	૬	૯
અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	ક
ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	ટ	ઠ
ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન	પ	ફ	બ
ભ	મ	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ	ક્ષ

ઉદાહરણ:-ધારો કે ધરધણીનું નામ નરદવરલાલ છે; તો તેનો પહેલો અક્ષર 'ન' આવ્યો. તે 'અ' વાળા કોઠામાંથી શોધી કાઢવો જોઈએ. તે પ્રમાણે 'ન' '૩' અંકવાળા કોઠામાં છે. ધરધણીના નામાક્ષર '૬' છે. તેની સાથે કોઠાના અંક '૩' નો ગુણાકાર કરતાં '૧૮' થયા. તે અઠારને આઠે લાગતાં '૨' શેષ વધ્યા. માટે ધરધણીનો આય ધૂમ્રાય આવ્યો. અને ધારો કે ધરનો આય ખરાય છે તો તે જે પરસ્પર લક્ષ ગણાય માટે તજવા.

ધરની દિવાલોમાં આય આપવા વિષે.

અગ્રમિતૌ ગર્જનં દદ્યોદ્ વામદક્ષિણયોર્ધ્વજઃ ॥૧૧॥

પૃષ્ઠમિતૌ તથા સિંહં સુખસૌભાગ્યદાયકાઃ ॥૧૨॥

ગૃહની આગળની દિવાલમાં ગજાય, ડાબી અને જમણી દિવાલોમાં ધ્વજાય તથા પછીતની દિવાલમાં સિંહાય આપવો તે સુખ તથા સૌભાગ્યને આપનાર છે, ૬૮.

ક્ષેત્રફળ કાઢવાની રીત.

આયામં ક્ષેત્રસંભૂતં વિસ્તારં ગુણયેદથ ॥

સપ્તવિંશતિહરેદ્ધાગં શેષં સ્યાત્ફલનિશ્ચયઃ ॥૬૯॥

ક્ષેત્રની (દેવમંદિર, ઘર કે કોઈપણ વસ્તુનું માપ કરી આય, નક્ષત્ર લાવવું હોય તો તે ક્ષેત્ર કહેવાય) લંબાઈ અને પહોળાઈને ગજઆંગળથી માપી લંબાઈ સાથે પહોળાઈનો ગુણાકાર કરી ૨૭ સે લાગતાં જે શેષ અંક રહે તે મૂળરાશિ અર્થાત્ ક્ષેત્રફળ જાણવું. ૬૯.

ઉદાહરણ:- ધારે કે કોઈએક દેવાલય ૬ ગજ ને ૧ આંગળ લાંબું અને ૬ ગજ ને ૧ આંગળ પહોળું છે. હવે ગુણાકાર કરવો સુગમ પડે એટલા માટે ગજના આંગળ કરવા. તે પ્રમાણે છ ગજ એક આંગળના ૧૪૫ આંગળ થયા. પહોળાઈ પણ તેટલીજ હોવાથી તેના પણ ૧૪૫ આંગળ થયા. ૧૪૫X૧૪૫ લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરતાં ગુણાકાર ૨૧૦૨૫ આવ્યો, તેને ૨૭ સે લાગતાં શેષ ૧૯ વધ્યા. તેથી ૧૯મી મૂળ રાશિ આવી. આ પ્રમાણે કદકરે ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઈને ગુણીને ૨૭ સે લાગી ક્ષેત્રફળ લાવવું.

ક્ષેત્રફળ (મૂળરાશિ) ઉપરથી નક્ષત્ર ઉપજાવવાની રીત.

ફલે ચાષ્ટગુણે તસ્મિન્ સપ્તવિંશતિભાજિતે ॥

યચ્છેષં લભતે તત્ર નક્ષત્રં તદ્ ગૃહેષુ ચ ॥૭૦॥

ક્ષેત્રફળનો જે અંક આવ્યો હોય તેને આઠે ગુણી ૨૭ સે લાગતાં જે શેષ વધે તે નક્ષત્રનો અંક જાણવો. એટલે તેટલામું ઘરનું નક્ષત્ર જાણવું. ૭૦.

ઉદાહરણ:- ઉપર ક્ષેત્રફળ અથવા મૂળરાશિનો અંક ૧૯ આવ્યો છે. તેને આઠે ગુણતાં ૧૫૨ થયા. તેને ૨૭ સે લાગતાં શેષ ૧૭ વધ્યા. એટલે અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં સત્તરમું નક્ષત્ર અનુરાધા આવ્યું. તે ઘરનું નક્ષત્ર સમજવું.

ગણ વિચાર.

સ્વગણે ચાત્તમા પ્રીતિર્મધ્યમા દેવમાનુષે ॥

કલહો દેવદૈત્યાનાં મૃત્યુર્માનવરાક્ષસે ॥૭૧॥

ઘર તથા ઘરધણીના નક્ષત્રનો ગણ એક હોય તો ઉત્તમ. દેવ અને મનુષ્યગણ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ જાણવી. દેવગણ અને દૈત્યગણ હોય તો કલહ કરાવે અને મનુષ્ય તથા રાક્ષસગણ હોય તો ઘરધણીનું મૃત્યુ થાય, ૭૧.

દેવગણુ નક્ષત્ર.

અશ્વિની રેવતી હસ્તો મૃગઃ સ્વાતિઃ પુનર્વસુઃ ॥

શ્રુતિઃ પુષ્પોઽનુરાધા ચ નવાનિ દેવતાગણઃ ॥૭૨॥

અશ્વિની, રેવતી, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ, શ્રવણ, પુષ્ય અને અનુરાધા, આ નવ નક્ષત્રો દેવગણુનાં જાણવાં. ૭૨.

રાક્ષસગણુ નક્ષત્ર

વિશાખા મૂલમશ્લેષા મઘા ચિત્રા ચ કૃત્તિકા ॥

ધનિષ્ઠા શતતારા ચ જ્યેષ્ઠા વૈ રાક્ષસો ગણઃ ॥૭૩॥

વિશાખા, મૂલ, અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, કૃત્તિકા, ધનિષ્ઠા, શતતારા અને જ્યેષ્ઠા; આ નવ નક્ષત્ર રાક્ષસગણુનાં જાણવાં. ૭૩.

મનુષ્યગણુ નક્ષત્ર.

ભરણી ત્રીણિ પૂર્વાણિ ચોત્તરાત્રયમેવ ચ ॥

આર્દ્રા ચ રોહિણી ચૈવ નવાનિ માનુષો ગણઃ ॥૭૪॥

ભરણી, ત્રણ પૂર્વા એટલે પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઠા અને પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાત્રય એટલે ઉત્તરાશ્લેષુની, ઉત્તરાષાઠા અને ઉત્તરા ભાદ્રપદ, આર્દ્રા અને રોહિણી; આ નવ નક્ષત્રો મનુષ્યગણુનાં જાણવાં. ૭૪.

અધોમુખ નક્ષત્ર.

મઘા મૂલં વિશાખા ચ કૃત્તિકા ભરણી તથા ॥

પૂર્વાત્રયં તથાઽશ્લેષાઽધોમુખાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૭૫॥

ભૂકાર્યમગ્નિકાર્યં ચ યુદ્ધશ્ચ વિવિધં તથા ॥

અક્ષકૂપતટાગાંશ્ચ ચાપીં શ્રુમિર્ગૃહાણિ ચ ॥૭૬॥

દ્યુતારંભં નિધિસ્થાનં નિધાનં સ્થાનં તથા ॥

ગણિતં જ્યોતિષારંભં સ્વાતં વિલપ્રવેશનમ્ ॥૭૭॥

અધોમુખાનિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥

મઘા, મૂલ, વિશાખા, કૃત્તિકા, ભરણી, પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઠા પૂર્વાભાદ્રપદ અને અશ્લેષા; આ નવ નક્ષત્ર અધોમુખનાં જાણવાં.

ભૂમિમાં કરવાનાં કાર્ય, જેવાં કે ભોંયડું વિગેરે, અગ્નિકાર્ય (અગ્નિ સંબંધી કાર્ય), વિવિધ પ્રકારનાં યુધ્ધો, ટાંકું, કૂવો, તળાવ, વાવ, ભૂમિમાં કરવાનાં ઘરો, બુગટું રમવું, બુગટું રમવાનું ઘર, દ્રવ્યનો ભંડાર કરવો, ધનસંચય કરવું, ખજાનો ખોલવો, ગણિત અને જ્યોતિષનો વિદ્યારંભ, ખાતકર્મ અને ગુહાપ્રવેશ તથા અધોમુખ જેટલાં કાર્યો હોય તે બધાં અધોમુખ નક્ષત્રોમાં કરવાં ૭૫, ૭૬, ૭૭.

તિર્યકમુખ નક્ષત્ર.

અશ્વિની રેવતી જ્યેષ્ઠા મૃગશીર્ષ પુનર્વસુઃ ॥૭૮॥

સ્વાતિહસ્તોઽનુરાધા ચં ચિત્રા તિર્યકમુખાનિ વૈ ॥

રેવતિજં વર્ણિજં કાર્યં સર્વત્રીજાનિ વાપયેત્ ॥૭૯॥

વાહનાનિ ચ યંત્રાણિ દમનં ચ વિનિર્દિશેત્ ॥

અશ્વઞ્ચ ગજમુષ્ટં ચ વૃષભં મહિષં ચરમ્ ॥૮૦॥

દમનં કૃષિવાણિજ્યે ગમનં ક્ષૌરકર્મ ચ ॥

અર્હટં ચક્રયંત્રાણિ શકટાનાં ચ વાહનમ્ ॥૮૧॥

તિર્યકમુખાનિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥

અશ્વિની, રેવતી, જ્યેષ્ઠા, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, સ્વાતિ, હસ્ત, અનુરાધા અને ચિત્રા; આ નવ નક્ષત્રો તિર્યકમુખનાં બનેલાં. ખાણો ખોદવી, સર્વ પ્રકારનો વ્યાપાર, દરેક જાતનાં ખીજતી વાવણી, નવીન વાહન તથા યંત્ર શરૂ કરવાં, ગાડાં, ગાડી અને રથ વિગેરે પહેલ વહેલાં બેઠવાં, ઘોડો, હાથી, ઉંટ, બળદ, પાડો અને ગધેડાં વિગેરે પ્રાણીઓ નવીન ખરીદવાં, વેચવાં તથા પળોટવાનાં કામ, ખેતી, વાણિજ્ય, ગામ જવું, ક્ષૌરકર્મ (પ્રથમ વાળ ઉતારવા), રહેંટ ચલાવવો અથવા ગોઠવવો અને નાના પ્રકારનાં ચક્રયંત્રો ને ચલાવવાં તેમજ ગોઠવવાં વિગેરે, તથા તિર્યક મુખનાં બધાં કાર્યો તિર્યકમુખ નક્ષત્રોમાં કરવાં શુભ છે. ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧.

ઉર્ધ્વમુખ નક્ષત્ર.

પુષ્યાદ્ર શ્રવણઞ્ચૈવ ચોત્તરાત્રયમેવ ચ ॥૮૨॥

રોહિણી શતતારા ચ ધનિષ્ઠા નવ સર્વદા ॥

ગ્રાસાદે તોરણં કાર્યં કૃષિં ચૈવ સમારમેત્ ॥૮૩॥

પટ્ટાભિષેકકાર્યં ચ ગ્રાસાદે ચ ધ્વજં ક્ષિપેત્ ॥

ઊર્ધ્વવક્રાણિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥૮૪॥

પુષ્ય, આર્દ્રા, શ્રવણ, ઉત્તરાશ્લેષુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, રોહિણી, શતભિષા અને ધનિષ્ઠા, આ નવ નક્ષત્ર ઊર્ધ્વમુખનાં છે. એઓ પ્રાસાદનાં તોરણ, ખેતી, રાજાઓને પટ્ટાભિષેક, પ્રાસાદને ધ્વજ ચઢાવવામાં અને ખીન્ન દરેક પ્રકારનાં ઊર્ધ્વમુખ કાર્યો કરવામાં શુભ જાણવાં. ૮૨, ૮૩, ૮૪.

નક્ષત્ર તથા ચંદ્રની દિશા.

કૃત્તિકાદિ સપ્ત સપ્ત પૂર્વાઘાશ્ચ પ્રદક્ષિણાઃ ॥

અષ્ટાવિંશતિયુક્તાનાં તત્ર ચંદ્રમુનિં હરેત્ ॥૮૫॥

કૃત્તિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે પૂર્વાદિ દિશાઓનાં જાણવાં અર્થાત્ કૃત્તિકાથી સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાનાં, મઘાથી સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દિશાનાં, અનુરાધાથી સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દિશાનાં અને શતતારકાથી ભરણી સુધીનાં છ નક્ષત્રો ઉત્તર દિશાનાં જાણવાં. ક્ષેત્રનું ગણિત કરતાં ક્ષેત્રનું નક્ષત્ર જે દિશા આવતું હોય તે દિશામાં ચંદ્ર જાણવો. ૮૫.

ચંદ્રની દિશાનું ક્ષણ.

અગ્રતો હરતે આયુઃ પૃષ્ઠતો હરતે ધનમ્ ॥

વામદક્ષિણયોશ્ચંદ્રો ધનધાન્યકરઃ સ્મૃતઃ ॥૮૬॥

પ્રાસાદે રાજહમ્યેષુ ચંદ્રો દદ્યાદિ ચાગ્રતઃ ॥

અન્યેષાં ચ ન દાતવ્યઃ શ્રીમદાદિગૃહેષુ ચ ॥૮૭॥

દરેક વર્ણનાં ઘરો બાંધવામાં, ચંદ્ર ઘરની સન્મુખ આવે તો ધરધણીનું આયુષ્ય નષ્ટ કરે અને ઘરની પાછળ આવે તો ધનનો નાશ કરે તથા ઘરના જમણા અથવા ડાબા અંગે ચંદ્ર આવે તો ધનધાન્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે અને તે ઘરમાં રહેનાર ઘરનો માત્રીક સુખી થાય છે. પ્રાસાદો, દેવમંદિરો તથા રાજાના મહેલોમાં ચંદ્ર સન્મુખ આપવાથી શ્રેષ્ઠ ફળ આપે છે. માટે ચંદ્ર સન્મુખ આપવો; પરંતુ ખીન્ન વર્ણો તથા શ્રીમંત લોકોના ઘરને વિષે કદાપિ ચંદ્ર અગ્રભાગે આપવો નહિ. ૮૬, ૮૭.

નક્ષત્રવૈર, જોવા વિષે.

વૈરં ચોત્તરફાલ્ગુનીશ્ચિયુગલે સ્વાતિભરણ્યોદ્વયોઃ ।

રોહિણ્યુત્તરષાઢ્યોઃ શ્રુતિપુનર્વસ્વોર્વિરોધસ્તથા ॥

ચિત્રાહસ્તકયોશ્ચ પુષ્યફણિનોજ્યૈષ્ઠાવિશાખદ્વયોઃ ।-

પ્રાસાદે ભવનાસને ચ શયને નક્ષત્રવૈરં ત્યજેત્-॥૮૮॥

ઉત્તરાશ્વાદશુની અને અશ્વિની નક્ષત્રો, સ્વાતિ અને ભરણી, રેહિણી અને ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ અને પુનર્વસુ, ચિત્રા અને હસ્ત, પુષ્ય અને અશ્લેષા તથા જ્યેષ્ઠા અને વિશાખા નક્ષત્રોને પરસ્પર વૈર છે. માટે પ્રાચાદ, ધર, આસન, શય્યા વિગેરેમાં નક્ષત્રવૈર તજવું. ૮૮.

વ્યય ઉપભવવાની રીત.

નક્ષત્રં વસુભિર્મત્તં યચ્છેપં તદ્ વ્યયો ભવેત્ ॥

एकैकायस्य संस्थाने व्ययश्च त्रिविधः स्मृतः ॥८९॥

समो व्ययः पिशाचश्च राक्षसश्च व्ययाधिकः ॥

व्ययो न्यूनो नरो रक्षेद् धनधान्यकरः स्मृतः ॥९०॥

ક્ષેત્રનું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તેના અંકને આઠે ભાગતાં જે શેષ થયે તે વ્યય બાબુવો. વ્યય એકેક આયની સાથે ત્રણ પ્રકારે આવી શકે. આયનો અને વ્યયનો અંક સરખો આવે તો તે વ્યય પિશાચ ગણાય (અને તે અશુભ બાબુવો). આય કરતાં વ્યયનો અંક વિશેષ આવે તો રાક્ષસ બાબુવો (તે પણ આરો નહિ) અને આય કરતાં વ્યયનો અંક ઓછો આવે તો તે મનુષ્ય ગણાય અને તે શ્રેષ્ઠ છે તથા તેને ધન ધાન્ય અને લક્ષ્મી આપનારો બાબુવો. ૮૯, ૯૦.

આઠ વ્યયનાં નામ.

शान्तः पौरश्च प्रद्योतः श्रियानंदो मनोहरः ॥

श्रीवत्सो विभवश्चैव चिंतात्मको व्ययाः स्मृताः ॥९१॥

૧ શાન્ત, ૨ પૌર, ૩ પ્રદ્યોત, ૪ શ્રિયાનંદ, ૫ મનોહર, ૬ શ્રીવત્સ, ૭ વિભવ અને ૮ ચિંતાત્મક; આ આઠ વ્યય બાબુવા. ૯૧.

ध्वजे शान्तः शुभो ज्ञेयो नित्यं कल्याणकारकः ॥

भोगपूजाबलं दत्ते गीतवाद्यसुरालये ॥९२॥

धूम्रस्थाने यदा शान्तो धातुद्रव्यफलप्रदः ॥

सिंहस्थाने तथा पौरो नित्यं भोगश्रियादिदः ॥९३॥

प्रद्योतः श्वानसंस्थाने नित्यं स्त्रीसुतसौख्यदः ॥

श्रियानंदो वृषस्थाने सर्वकामफलप्रदः ॥९४॥

मनोहरः खरे योज्यः सर्वसंपत्तिदायकः ॥

श्रीवत्सश्च गजे योज्यो गजसिंहबलाधिकः ॥९५॥

ધ્વાંક્ષે ચ વિભવઃ પ્રોક્તઃ, સર્વકામફલપ્રદઃ ॥

ચિંતાત્મકો વ્યયો નિત્યમાયાષ્ટસુ વિવર્જયેત્ ॥૧૬॥

ધ્વજાયની સાથે શાન્ત વ્યય આપવો તે નિત્ય કલ્યાણકર્તા છે અને ગીત ગાવાના સ્થાનમાં, વાજાંત્ર વગાડવાના સ્થાનમાં તથા દેવાલયમાં આપવાથી નાના પ્રકારના ભોગ, પૂજા અને બલને આપે છે. ૯૨.

ધૂમ્રાયની સાથે શાંત વ્યય આપવાથી ધાતુ અને દ્રવ્યનો લાભ કરે અને સિંહાયની જોડે પૌર વ્યય દેવાથી અનેક પ્રકારના ભોગ અને લક્ષ્મી આપે. ૯૩.

ધ્વાનાયની સાથે પ્રદ્યોત વ્યય આપવાથી નિત્ય સ્ત્રી અને પુત્રાદિકનું મુખ મળે અને વૃષાયની સાથે શ્રિયાનંદ વ્યય આપવાથી સર્વ કામનાઓની ક્ષણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય. ૯૪.

ખરાયની સાથે મનોહર વ્યય યોજવાથી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ આપે અને ગજાયની સાથે શ્રીવત્સ વ્યય યોજવાથી હાથી અને સિંહથી અધિક બળ પ્રાપ્ત થાય. ૯૫.

ધ્વાંક્ષાયની જોડે વિભવ વ્યય આપવાથી સર્વ કામનાઓનું ક્ષણ મળે પરંતુ આઠે આયોમાં ચિન્તાત્મક વ્યય નિત્ય ચત્રથી વર્જવો. ૯૬.

તારા ઉપજવવાની રીત.

ગણયેત્સ્વાર્મિનક્ષત્રાદ્ યાવદૃક્ષં ગૃહસ્ય ચ ॥

નવમિસ્તુ હરેદ્ ભાગં શેષં તારા પ્રકીર્તિતા ॥૧૭॥

શાંતા મનોહરા ક્રૂરા વિજયા ચ કુલોદ્ભવા ॥

પશ્ચિની રાક્ષસી બાલા ચાનંદા નવમી સ્મૃતા ॥૧૮॥

ઘરધણીના જન્મના નક્ષત્રથી ઘરના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જેટલા અંક આવે તેને નવે ભાગતાં જે શેષ રહે તે તારા સમજવી.

૧ શાંતા, ૨ મનોહરા, ૩ ક્રૂરા, ૪ વિજયા, ૫ કુલોદ્ભવા, ૬ પશ્ચિની, ૭ રાક્ષસી, ૮ બાલા અને ૯ ચાનંદા; આ નવ તારાઓ છે. ૯૭, ૯૮.

તારા જોવાનું ઉદાહરણ:— ઘરધણીના નામનું નક્ષત્ર અનુરાધા છે અને ઘરનું નક્ષત્ર રેવતી છે. હવે અનુરાધાથી ગણતાં રેવતી સુધી ૧૧ અંક આવ્યા તેને ૯ ભાગતાં શેષ ૨ જે વધ્યા એટલે બીજી તારા મનોહરા આવી એમ સમજવું.

શુભાશુભ તારા વિષે.

તારાઃ પટ્ ચ શુભાઃ પ્રોક્તાઃ ત્રિપંચસત્તર્જિતાઃ ॥

રાક્ષસીં કુલજાં કૂરાં વર્જયેત્ શુભકર્મસુ ॥૧૯॥

જન્મતારા દ્વિતીયા ચ પટ્ટી ચૈવ ચતુર્થકી ॥

અષ્ટમી નવમી તારા પટ્ તારાશ્ચ શુભાવહાઃ ॥૧૦૦॥

નિર્ધના સપ્તમી તારા પંચમી હાનિદાયકા ॥

તૃતીયા સર્વદા વર્જ્યાં તિલ્લસ્તારા વિવર્જયેત્ ॥૧૦૧॥

નવ તારાઓમાં ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી; એ ત્રણ તારાઓ છેડી બાકીની છ તારાઓને શુભ કહી છે. શુભ કાર્યોમાં રાક્ષસી, કુલોદલવા અને કૂરા; આ ત્રણ તારાઓ યત્નપૂર્વક વર્જવી. ૯૯.

શાતા, મનોહરા, પદ્મિની, વિજયા, બાલા, વીરા અને આનંદા; આ છ તારાઓ કલ્યાણકારી-છે, ૧૦૦.

સાતમી તારા રાક્ષસી ઘરઘણીને દરિદ્રી બનાવે, પાંચમી કુલોદલવા હાનિ કરે અને ત્રીજી કૂરા તારા તો સર્વદા વર્જનીય છે. માટે યત્નથી આ ત્રણે તારાઓનો ત્યાગ કરવો. ૧૦૧.

ક્ષેત્રની નાડી ઉપજાવવાની રીત.

ત્રયનાડ્યાત્મકં ચક્રં સર્પાકારસ્વરૂપકમ્ ॥

નવભાગાઢ્ઠિતં કુર્યાદશ્વિન્યાદિત્રિકં લિખેત્ ॥૧૦૨॥

અકનાડીસ્થિતં તસ્મિનૃક્ષં ચેદ્ વરકન્યયોઃ ॥

તૈન મરણં વિજાનીયાદંશતશ્ચ સ્થિતં ત્યજેત્ ॥૧૦૩॥

સ્વામિસેવકમિત્રાણાં ગૃહાણાં ગૃહસ્વામિનામ્ ॥

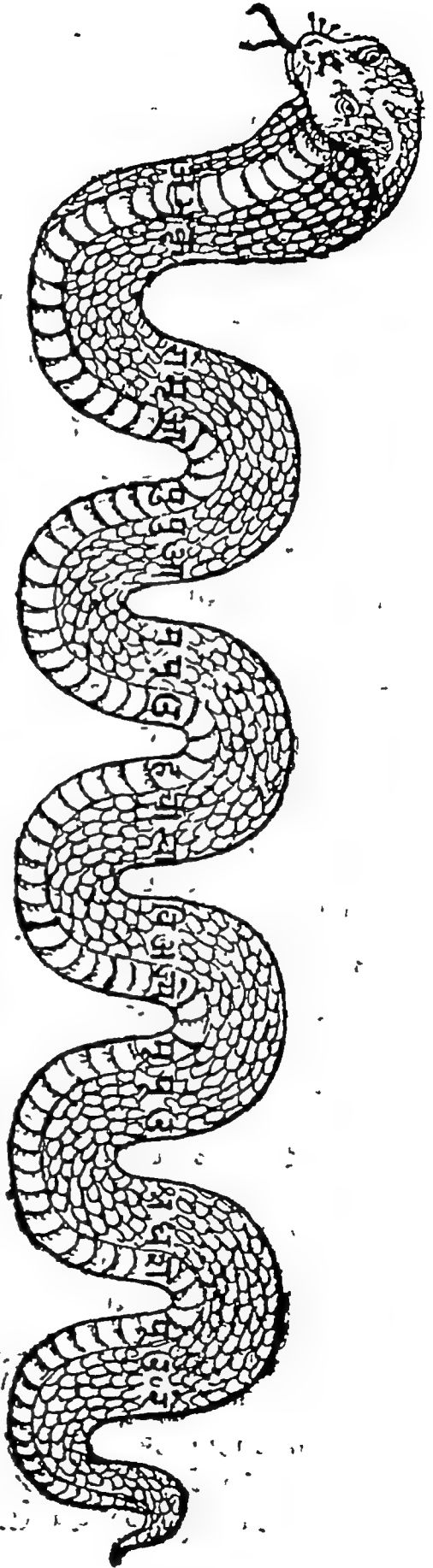
રાજાં તથા પુરોણાંચ નાડીવેધઃ સુખાવહઃ ॥૧૦૪॥

ત્રણ નાડીની રેખાઓથી યુક્ત સર્પાકાર સ્વરૂપ નવ (૯) ભાગોના વાંકા આકારવાળું એક ચક્ર-કેરવું અને પછી ચક્રના એક ભાગમાં અનુક્રમે અશ્વિન્યાદિ ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોનું ત્રિક (ત્રેકુણ) લખવું અર્થાત્ સીધી પશ્ચિમમાં વેધવું. (આ પ્રમાણે નવ ભાગમાં સુતાવીસ નક્ષત્રો આવી જશે). ૧૦૨.

આ પ્રમાણે બનાવેલા સર્પાકૃતિ ચક્રમાં વર અને કન્યાનું નક્ષત્ર એક નાડીમાં આવે તો વર કન્યાનું મૃત્યુ થાય તેથી નક્ષત્રોના અંશ અર્થાત્ ચરણ તજવા. ૧૦૩.

સ્વામી અને સેવક, મિત્ર મિત્ર, મૃદુ અને અમૃદુસ્વામી, રાજા અને નગરોને એક નાડીમાં વેધ થાય તો સુખદાયક છે. ૧૦૪.

સર્પાકાર નાંડીચક્ર.

સહિદી રીતે આદ્ય, મધ્ય અને અંત્ય સમજવાનું નાડીચક્ર.

આદ્ય.	અધિની.	આદ્રી.	ગુનવંદ્ય.	ઉત્તર કા.	હસ્ત.	જ્યેષ્ઠા.	મૂળ.	શતભિષા.	પૂર્વાભાદ્રપદ.
મધ્ય.	ભરણી.	મૃગશિર.	ગુભ્ય.	પૂર્વાફાલગુની.	ચિત્રા.	અનુરાધા.	પૂર્વાષાઠા.	ધનિષ્ઠા.	ઉત્તર ભા.
અંત્ય.	કૃત્તિકા.	રેહિણી.	આરદ્રેષા.	મઘા.	સ્વાતિ.	વિશાખા.	ઉત્તરાષાઠા.	શ્રવણ.	રેવતી.

નક્ષત્રની રાશિ ઉપજાવવાની રીત.

ગૃહક્ષેત્રેષુ ચદૃક્ષં પૃષ્ઠિમ્ સશરોનિતમ્ ॥

પંચત્રિંશત્શતૈર્મક્તે શેષં વૈ મેષકાદયઃ ॥૧૦૫॥

ક્ષેત્રનું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તેના અંકને ૬૦ જે સાહે ગુણવા. તેમાંથી મંચાસ (૫૦) બાદ કરી † (૧૩૫) એકસો પાંત્રીસે ભાગવા. શેષ જે વધે તેને (૧) એક ગણવો અને તે એકને ભાગાકારના જે અંક આવે તેમાં ઉમેરતાં જેટલા અંક થાય તેટલામી રાશિ જાણવી. ૧૦૫.

નક્ષત્રની રાશિ જાણવા વિધે.

અશ્વિન્યાદિત્રયં મેષે સિંહે પ્રોક્તં મઘાત્રયમ્ ॥

ધને મૂલત્રયં ચાપિ શેષાણિ નવરાશિષુ ॥૧૦૬॥

અશ્વિની, ભરણી અને કૃત્તિકા; આ ત્રણ નક્ષત્ર મેષ રાશિનાં, મઘા, પૂર્વાશ્લેષુની અને ઉત્તરાશ્લેષુની; આ ત્રણ સિંહ રાશિનાં તથા મૂલ, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા; આ ત્રણ ધન રાશિનાં નક્ષત્રો જાણવાં. અને બાકીનાં (૧૮) અઠાર નક્ષત્રો નવ રાશિનાં જાણવાં અર્થાત્ રોહિણી અને મૃગશિર, વૃષભ રાશિનાં, આર્દ્રા અને પુનર્વસુ મિથુન રાશિનાં, પુષ્ય અને આશ્લેષા કર્ક રાશિનાં, તેમજ હસ્ત અને ચિત્રા કન્યા રાશિ, સ્વાતિ અને વિશાખા તુલા રાશિ, અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા વૃશ્ચિક રાશિ, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા મકર રાશિ, શતતારા અને પૂર્વાભાદ્રપદ કુંભ રાશિ તથા ઉત્તરાભાદ્રપદ અને રેવતી મીન રાશિનાં નક્ષત્ર જાણવાં. ૧૦૬.

ઉદાહરણ :- ધારો કે ક્ષેત્રનું મૃગશિર નક્ષત્ર આવ્યું છે. અનુક્રમે અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં તે પાંચમું નક્ષત્ર થયું. નક્ષત્રના અંક (૫)ને રાત્રિદિવસની ઘડી (૬૦) ગુણવાથી (૩૦૦) થયા અને (૩૦૦) માંથી (૫૦) બાદ કરતાં (૨૫૦) બાકી રહ્યા. તેને (૧૩૫) ભાગવાથી શેષ* (૧૧૫) વધ્યા. તેનો (૧) અંક ગણી ભાગાકાર ના આવેલા અંક ૧ માં ઉમેરતાં (૨) જે થયા. એટલે બીજી રાશિ વૃષ આવે.

*૬૦ ગુણવાનું કારણ દિવસ તથા રાત્રિ મળીને ૬૦ ઘડી થાય છે અને રાત્રિ દિવસનાં ચાર ચરણ થાય છે તેથી એક એક ચરણ પંદર ઘડીનું થાય. એવાં નવ ચરણનાં સંવાળે નક્ષત્રની ૧ એક રાશિ થાય છે.

† એક ચરણની પંદર ઘડી થાય છે અને સવાળે નક્ષત્રનાં નવ ચરણ થાય છે. માટે પંદરને નવે ગુણવાથી ૧૩૫ થાય છે, તેથી એકસો પાંત્રીસે ભાગવામાં આવે છે.

* ભાગાકાર કરતાં શેષમાં જમે તેટલા વધે તો પણ તેનો (૧) અંક ગણવો. પરંતુ શેષમાં જે (૩૪) વધે તો રાશિનો પહેલો પાયો, (૬૮) વધે તો બીજો અને (૧૦૨) વધે તો ત્રીજો પાયો સમજવો.

રાશિ ચક્ર.

નક્ષત્ર.	રાશિ.	નક્ષત્ર.	રાશિ.	નક્ષત્ર.	રાશિ.
અશ્વિની.	મેષ.	મૃધા.	સિંહ.	મૂલ.	ધન.
ભરણી.	મેષ.	પૂર્વાશ્વિની.	સિંહ.	પૂર્વાષાઢા.	ધન.
કૃત્તિકા.	મેષ.	ઉત્તરાશ્વિની.	સિંહ.	ઉત્તરાષાઢા.	ધન.
રોહિણી.	વૃષ.	હસ્ત.	કન્યા.	શ્રવણ.	મકર.
મૃગશીર્ષ.	વૃષ.	ચિત્રા.	કન્યા.	ધનિષ્ઠા.	મકર.
આર્દ્રા.	મિથુન.	સ્વાતિ.	તુલા.	શતતારા.	કુંભ.
પુનર્વસુ.	મિથુન.	વિશાખા.	તુલા.	પૂર્વાભાદ્રપદ.	કુંભ.
પુષ્ય.	કર્ક.	અનુરાધા.	વૃશ્ચિક.	ઉત્તરાભાદ્રપદ.	મીન.
આશ્લેષા.	કર્ક.	જ્યેષ્ઠા.	વૃશ્ચિક.	રેવતી.	મીન.

રાશિનો ઇષ્ટ અનિષ્ટ ભાવ.

સપ્તમે ચોત્તમા પ્રીતિઃ ધ્રુવં મૃત્યુઃ પદ્મકે ॥

મધ્યમા નવપંચમ્યે પુષ્ટિર્દશચતુર્થકે ॥૧૦૭॥

તૃતીયૈકાદશે મૈત્રી દ્વિતીયે દ્વાદશે રિપુઃ ॥

અવં ચ ષડ્વિધં જ્ઞેયમિષ્ટાનિષ્ટં પરસ્પરમ્ ॥૧૦૮॥

ધરની રાશિથી ધરના સ્વામીની રાશિ સાતમી આવે તો ઉત્તમ પ્રીતિ કરનારી થાય છે. છઠી અથવા આઠમી આવે તો તે ખડાપ્રક જાણવું અને તેવા ધરમાં રહેનારનું મૃત્યુ થાય છે. નવમી અને પાંચમી રાશિ આવે તો તે મધ્યમ જાણવી. દશમી અને ચોથી રાશિ આવે તો તે પુષ્ટિકર્તા છે, ત્રીજી અને અગિયારમી આવે તો મિત્રભાવ કરે તથા બીજી અને બારમી આવે તો શત્રુભાવ ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી એક બીજી રાશિઓનો પરસ્પર ઇષ્ટાનિષ્ટ ભાવ સમજી ધર અને દેવાલયોનાં કામો કરવાં. ૧૦૭, ૧૦૮.

દાર તથા દારના માલીકની રાશિ સ્વ ઉપરથી હેબ અનિબદ્ધ જોવાનું ફોબદક.

૫૨ મજા

કાનુનીય

ક

દારની નક્ષત્ર.																														
અધિની.	ભરણી.	કૃતિકા.																												
રોહિણી.	મૃગશીર્ષ.																													
આર્દ્રા.	પુનર્વસુ.																													
પુષ્ય.	આશ્લેષા.																													
મઘા.	પૂર્વાશ્લેષાની.	ઉત્તરાશ્લેષાની																												
હસ્તા.	ચિન્તા.																													
સ્વાતિ.	વિશાખા.																													
અનુરાધા.	જ્યેષ્ઠા.																													
મૂલ.	પૂર્વાષાઢા.	ઉત્તરાષાઢા																												
શ્રવણ	ધનિષ્ઠા.																													
શતભિષા.	પૂર્વા ભાદ્રપદ.																													
ઉત્તરા ભાદ્રપદ.	રેવતી.																													

નામના	અ	બ	ક	ડ	મ	પ	ર	ન	ય	બ	અ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ	ક	અ	બ
-------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

ગ

કોષ્ટક સમજવાની રીત.

કોષ્ટકના 'સ્વ' વાળા અંશમાં 'અ' આદિ લઈને બારે રાશિઓના અક્ષરો મૂકેલા છે. તેમાં ધરધણીના નામનો પહેલો અક્ષર શોધી કાઢવો અને તે અક્ષરની નીચે તેની રાશિ જાણવી. 'ક' વાળા અંશમાં નક્ષત્ર લખેલાં છે. તેમાં ધરતું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તે શોધી કાઢવું અને 'ગ' વાળા અંશ તરફ નક્ષત્રની સીધી લાઈનમાં ધરધણીની રાશિનો કોઠો જ્યાં આગળ મળતો હોય ત્યાં સુધી પહોંચવું અને તે કોઠામાં લખેલું તેનું ફળ સમજવું.

ઉદાહરણ :- ધારો કે ધરધણીનું નામ 'નાનાલાલ' છે અને એના નામનો પહેલો અક્ષર 'ન' છે. 'સ્વ' વાળા કોઠામાં જોતાં 'ન' ની વૃશ્ચિક રાશિ આવી. સમજો કે ધરતું નક્ષત્ર મૃગશિર છે. 'ક' વાળા કોઠામાં જોતાં મૃગશિર નક્ષત્રની રાશિ વૃષ છે. હવે 'ગ' વાળા કોઠામાં જોતાં બંને રાશિઓના કોઠા જ્યાં આગળ મળે છે ત્યાં ફળ 'પ્રીતિ' લખેલું છે. એટલે તે શું જાણવું.

બાર રાશિના સ્વામી.

મેષવૃશ્ચિકયોર્મીમઃ શુક્રો વૃષતુલાધિપઃ ॥

કન્યામિથુનયોઃ સૌમ્યઃ પ્રોક્તઃ કર્કસ્ય ચંદ્રમાઃ ॥૧૦૯॥

સિંહસ્યાધિપતિઃ સૂર્યો-ધનમીનાધિપો ગુરુઃ ॥

શનિર્મકરકુંભસ્ય હ્યેતે રાશ્યધિપા મતાઃ ॥૧૧૦॥

આત્મક્ષેત્રે ન વાધન્તે સ્વસ્થા વૈ ક્ષેત્રપાલકાઃ ॥

શત્રુગૃહે પ્રવાધન્તે વિષમસ્થાનિકા ગ્રહાઃ ॥૧૧૧॥

મેષ અને વૃશ્ચિકનો મંગળ, વૃષ અને તુલાનો શુક્ર, કન્યા અને મિથુનનો બુધ, કર્કનો ચંદ્રમા, સિંહનો સૂર્ય, ધન અને મીનનો ગુરુ તથા મકર અને કુંભનો શનિ સ્વામી છે. આ સાત ગ્રહોને બાર રાશિના અને ક્ષેત્રના અધિપતિ દેવતાઓ જાણવા બારે રાશિના સ્વામી ગ્રહો પોતાની રાશિમાં સ્વસ્થ રહી પીડા કરતા નથી; પરંતુ તેઓને વિષમ સ્થાન કરી શત્રુના સ્થાનમાં મુકવામાં આવે તો તે પીડા કરે છે. તેથી શત્રુ-મિત્રલાભ જોઈ ઘરોમાં યોજવા. ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧.

મિત્રાણિ-કુજચન્દ્રેજ્યાઃ શત્રૂ શનિસિતૌ-રવેઃ :

મિત્રે સૂર્યબુધાવેતૌ-રિપુઃ કોઽપિ ન શીતગોઃ ॥૧૧૨॥

જીવેન્દુરવયો ભૂમિસૂનોર્મિત્રાણિ વિદ્રિપુઃ ॥

સૂર્યશુક્રૌ હિતૌ શત્રુચન્દ્રમા-બોધનસ્ય તુ ॥૧૧૩॥

મિત્રાણિ સૂર્યમૌમાન્જા વિચ્છુકૌ ત્વહિતૌ ગુરોઃ ॥

મિત્રે સૌમ્યશની શત્રુ ભાર્ગવસ્યેન્દુભાસ્કરૌ ॥૧૧૪॥

સુદ્ધદૌ વિત્તિસતૌ સૌરેઃ શત્રવોઽર્કકુજેન્દવઃ ॥

સર્વેષામેવ શ્વેતાનામનુક્તાસ્તે સમાઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૧૫॥

સૂર્યના મંગળ, ચંદ્રમા તથા ગુરુ મિત્ર; શનિ, શુક શત્રુ અને બુધ સમ છે. ચંદ્રના સૂર્ય, બુધ મિત્ર, શત્રુ કોઈ નથી અને મંગળ, ગુરુ, શુક, શનિ સમ છે. મંગળના ગુરુ, ચંદ્ર, સૂર્ય મિત્ર, બુધ શત્રુ અને શુક, શનિ સમ છે. બુધના સૂર્ય, શુક મિત્ર, ચંદ્રમા શત્રુ અને ગુરુ, શનિ, મંગળ સમ છે. ગુરુના સૂર્ય, મંગળ ચંદ્ર મિત્ર; બુધ, શુક શત્રુ અને શનિ સમ છે. શુકના બુધ, શનિ મિત્ર; ચંદ્ર, સૂર્ય શત્રુ અને મંગળ, ગુરુ સમ છે તથા શનિના બુધ, શુક મિત્ર; સૂર્ય, મંગળ, ચંદ્ર શત્રુ અને ગુરુ સમ છે. ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫.

રાશિના સ્વામીઓનો મિત્રશત્રુભાવ જોવાનું કોષ્ટક.

રાશિ.	સ્વામી.	મિત્રભાવ.	સમભાવ.	શત્રુભાવ.
સિંહ.	સૂર્ય.	ચંદ્ર, ગુરુ, મંગળ.	બુધ.	શુક, શનિ
કર્ક.	ચંદ્ર.	સૂર્ય, બુધ.	ગુરુ, શુક, મંગળ, શનિ	૦
મેષ, વૃશ્ચિક.	મંગળ.	સૂર્ય, ચંદ્ર, ગુરુ.	શુક, શનિ	બુધ
મિથુન, કન્યા.	બુધ.	સૂર્ય, શુક.	મંગળ, ગુરુ, શનિ.	ચંદ્ર.
ધન, મીન.	ગુરુ.	સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ	શનિ.	બુધ, શુક
વૃષ, તુલા.	શુક.	બુધ, શનિ.	મંગળ, ગુરુ.	સૂર્ય, ચંદ્ર.
મકર, કુંભ.	શનિ.	બુધ, શુક.	ગુરુ.	સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ

ક્ષેત્રનો નામોક્ષર ઉપલવવા વિષે.

ચતુર્ભિગુણિત ક્ષેત્ર ફલ ષોડશભિમજેત્ર ॥

શેષ ધ્રુવાદિકં જ્ઞેયં તન્નામાનિ યથાક્રમમ્ ॥૧૧૬॥

જે ક્ષેત્રફળ આપ્યું હોય તેને ચારે ગુણી (૧૬) સોળે ભાગતાં જે શેષ રહે તે ક્ષેત્રનાં ધ્રુવાદિ (૧૬) નામ બાણવાં. ૧૧૬.

ધરનાં ધ્રુવાદિ સોળ નામ.

ધ્રુવં ધાન્યં જયં નંદં સ્વરં કાંતં મનોહરમ્ ॥

સુમુખં દુર્મુખં ક્રૂરં સુપક્ષં ધનદં ક્ષયમ્ ॥૧૧૭॥

આક્રંદં વિપુલં ચૈવ વિજયં ષોડશોત્તમમ્ ॥

કથિતાર્લિંદભેદેન ધ્રુવાદિ નામ ષોડશ ॥૧૧૮॥

૧ ધ્રુવ, ૨ ધાન્ય, ૩ જય, ૪ નંદ, ૫ સ્વર, ૬ કાન્ત, ૭ મનોહર, ૮ સુમુખ, ૯ દુર્મુખ, ૧૦ ક્રૂર, ૧૧ સુપક્ષ, ૧૨ ધનદ, ૧૩ ક્ષય, ૧૪ આક્રંદ, ૧૫ વિપુલ, ૧૬ વિજય; આ ધ્રુવાદિ સોળ ધરનાં નામ છે અને તેઓના પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણ દોષ છે. આ સોળે ધરો અલિંદ (ઓસરી) ના ભેદે કરીને ધ્રુવાદિ નામો ધારણ કરે છે. * ૧૧૭, ૧૧૮.

અંશક ઉપજાવવાની રીત.

મૂલરાશી વ્યયં ક્ષિપ્ત્વા ગૃહનામાક્ષરાણિ ચ ॥

ત્રિભિરેવ હરેદ્ભાગં યચ્છેષમંશકઃ સ્મૃતઃ ॥૧૧૯॥

ઇન્દ્રો યમશ્ચ રાજા વૈ ચાંશકાઃ ત્રય એવ ચ ॥

ત્રિપ્રમાણં ત્રિધોક્તાશ્ચ જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠિકાઃ ॥૧૨૦॥

ધરની અથવા દેવાલયની મૂળ રાશિ (ક્ષેત્રફળ) ના અંકમાં આવેલા વ્યયનો તથા ધર અથવા પ્રાસાદના નામના અક્ષરો ગણી તે અંક ઉમેરી ત્રણેનો સરવાળો કરી ત્રણે ભાગતાં જે શેષ વધે તે અંશક બાણવા. (૧) એક વધે તો 'ઇન્દ્રાંશક', (૨) બે વધે તો 'યમાંશક', અને (૩) ત્રણ વધે તો 'રાજાંશક' સમજવો. અંશકો પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણો ધરાવે છે એટલે ઇન્દ્રાંશક ઉત્તમ, યમાંશક કનિષ્ઠ અને રાજાંશક મધ્યમ છે. ૧૧૯, ૧૨૦

ઇન્દ્રાંશક આપવાનાં સ્થાન.

પ્રાસાદે પ્રતિમાલિંગે જગતીપીઠમંડપે ॥

વેદ્યાં-કુંડે કૃતૌ ચૈવ ઇન્દ્રધ્વજપતાકયોઃ ॥૧૨૧॥

* ગૃહના નામાક્ષર અલિંદ ભેદે તથા લઘુ ગુરુ ભેદે પણ ઉપજાવાય છે. પરંતુ આ ગ્રંથ પ્રાસાદ સંબંધી વિશેષ હકીકત ધરાવતો હોવાથી તેનો વિસ્તાર કર્યો નથી. માટે અન્ય ગ્રંથમાં જોઈ લેવું.

સ્વર્ગોદિભોગયુક્તેષુ નૃત્યગીતમહોત્સવે ॥

અન્યેષુ શુભકાર્યેષુ શુભ ઇન્દ્રાંશકો મતઃ ॥૧૨૨॥

પ્રાસાદ, પ્રતિમા, મહાદેવનું લિંગ, દેવાલયની જગતી (ઓટલો), પીઠિકા, મંડપ, વેદિ, કુંડ, યજ્ઞ, ઈન્દ્રધ્વજ, પતાકા, સ્વર્ગ સમાન સુખ ભોજવવાનાં સ્થાન, નૃત્યશાળા, ગીતશાળા, મહોત્સવ સ્થાન અને ખીબા શુભ કાર્યોમાં ઇન્દ્રાંશક આપવો શુભ છે. ૧૨૧, ૧૨૨.

યમાંશક આપવાનાં સ્થાન.

ઐરવે ક્ષેત્રપાલે ચ નાણાગારે તથૈવ ચ ॥

ગ્રહમાતૃગણાદીનાં સંસ્થાનેષુ તથૈવ હિ ॥૧૨૩॥

વ્રણિક્કર્મવિધૌ ચૈવ મધમાંસાદિકોદ્ભવે ॥

આયુધાનાં સમસ્તાનાં યમાંશકં પ્રદાપયેત્ ॥૧૨૪॥

ક્ષેત્રપાલ, હૈરવ, બાણ ઇત્યાદિ શસ્ત્રાગારો, નવગ્રહ સ્થાન, દેવીઓનાં દેરાઓ, દરેક પ્રકારની વહેપારી દુકાનો (હાટો), મધમાંસાદિ વેચવાનાં તથા સમસ્ત આયુધો રાખવાનાં સ્થાનોમાં યમાંશક આપવો. ૧૨૩, ૧૨૪.

રાજાંશક આપવાના સ્થાન.

સિંહાસને ચ શય્યાયામશ્વાદિગજવાહને ॥

રાજ્યોપસ્કરહર્મ્યેષુ શુભો રાજાંશકો મતઃ ॥૧૨૫॥

દેવતાં તથા રાજાનાં સિંહાસન, શય્યા, અશ્વશાળા, ગજશાળા, રથાદિ વાહનો. રાજ્યની નાના પ્રકારની સામગ્રી રાખવાનાં સ્થાનો અને હવેલીઓમાં રાજાંશક આપવો શુભ મનાય છે. ૧૨૫.

દશ ઉપજાવવા વિષે.

આયમૃદ્ધં વ્યયં તારામંશકં તુ તથૈવ ચ ॥

તત્સર્વં માનુના મક્તં શેષં લગ્નમુદીરિતમ્ ॥૧૨૬॥

આય, મૃદ્ધ, વ્યય, તારા અને અંશક; એ પાંચના અંકોનો સરવાળો કરી (૧૨) બારે ભાગતાં જે શેષ રહે તે મેષાદિ ૧૨ રાશિલક્ષણલુપ્ત. ૧૨૬.

તિથિ ઉપજનવા વિષે.

આયમૃક્ષં વ્યયં તારામંશકં તુ તથૈવ ચ ॥

एकीकृत्य तु त्रिंशद्भिर्भक्तं शेषं तिथिर्भवेत् ॥१२७॥

नंदाद्यास्तिथयो ज्ञेयाः स्वनामसदृशं फलम् ॥

नंदा च ब्राह्मणे प्रोक्ता भद्रा चैव हि क्षत्रिये ॥१२८॥

वैश्यलोके जया ज्ञेया रिक्ता शूद्रे प्रदीयते ॥

शुभस्थानेषु सर्वेषु पूर्णां चैव नियोजयेत् ॥१२९॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા અને અંશકનો સરવાળો કરી તેને (૩૦) ત્રીસે ભાગતાં જે શેષ રહે તે તિથિ જાણવી (એટલે પંદરની અંદર રહે તો તેને શુકલ પક્ષની તિથિ અને પંદરની ઉપરાંત શેષ રહે તો કૃષ્ણ પક્ષની તિથિ જાણવી). નંદાદિ તિથિઓ પોતાના નામ પ્રમાણે ક્ષત્ર આપનારી છે. બ્રાહ્મણોને નંદા, ક્ષત્રિયોને ભદ્રા, વૈશ્ય લોકને જયા અને શૂદ્રોને રિક્તા તિથિ આપવી સારી છે. પૂર્ણા તિથિ સર્વ પ્રકારનાં શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપનારી છે. ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯.

નંદાદિ તિથિઓનું કોષ્ટક.

જાતિ.	તિથિ.	તિથિનો અંક.		
બ્રાહ્મણ	નંદા.	૧	૬	૧૧
ક્ષત્રિય.	ભદ્રા.	૨	૭	૧૨
વૈશ્ય	જયા	૩	૮	૧૩
શૂદ્ર	રિક્તા.	૪	૯	૧૪
શુભ સ્થાન.	પૂર્ણા.	૫	૧૦	૧૫

વાર ઉપજનવા વિષે.

क्षेत्रं रुद्रगुणं कृत्वा सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥

शेषं रव्यादयो वारा रविभौमौ विवर्जितौ ॥१३०॥

ક્ષેત્રકુળને (૧૧) અંગિયારે ગુણી (૭) સાતે ભાગતાં જે શેષ વધે તે અનુક્રમે રવિ આદિ વારો જાણવા. એમાં રવિવાર અને મંગળવાર તજવા. ૧૩૦.

સમસ્તમૂલનાંસાસુ સ્તંભૈઃ સ્યુશ્વતુરસિકાઃ ॥
 ગજૈશ્ચ સિંહચ્ચાલૈશ્ચ મકરૈઃ સમલક્ષ્મીતાઃ ॥૪૭॥
 કર્ણેષુ ચાષ્ટદિગ્પાલાઃ ગ્રાચ્ચાદિષુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥
 નટેશં પશ્ચિમે મદ્રે અંધકૈઃ સહ દક્ષિણે ॥૪૮॥
 ચણ્ડયુક્તોત્તરે દેવી દંષ્ટ્રાનનવિશોભિતા ॥
 સૂત્રદેવાશ્ચ કર્તવ્યાઃ પ્રતિરથે દિશાધિપાઃ ॥૪૯॥
 મુનીન્દ્રાં વારિમાર્ગેષુ પ્રલીનાસ્તપશાસને ॥
 મવાક્ષકાંશ્ચ મદ્રેષુ કુર્યાન્નિર્ગમભૂષિતાન્ ॥૫૦॥
 પચ્ચારભળકૈઃ સ્તંભૈર્હાથતિલકસંયુતૈઃ ॥
 વ્રહ્મવિષ્ણુમહાદેવૈરીલિકાલવર્ણયુતાન્ ॥૫૧॥

મંચિકા ઉપર પાંત્રીસ (૩૫) લાગની ઉંચી જંઘા કરવી. ગોળાકાર થાંભલીઓ સહિત નાસિકાઓની ફાલનાઓ કરવી. બધી મૂલ નાસિકાઓમાં થાંભલીઓની ચાક્રીઓ કરવી અને તે હાથી, સિંહ અને વ્યાલ (આસ) તથા મગરોથી અલંકૃત કરવી. જંઘાની કણ્ઠોમાં પૂર્વાદિ કમથી અષ્ટ દિગ્પાલો કરવા. પશ્ચિમ બાજુના ભદ્રમા નટેશ (નૃત્ય કરતા રૂદ્ર), દક્ષિણ ભદ્રમાં અંધકાસુરની સાથે લલતા રૂદ્ર અને ઉત્તરે ચંડ દૈત્યનો નાશ કરતી તથા દંષ્ટ્રાઓથી શોભિત મુખવાળી દેવી કરવી. પ્રતિરથમાં સૂત્રદેવો તથા દિશાધિપો કરવા. વારિમાર્ગોમાં તપમાં ધ્યાનાવસ્થિત થયેલા મુનીઓ કરવા. ભદ્રમાં મવાક્ષો કરવાં અને તે નીકારે મુશોભિત તથા પચ્ચારભળકો, સ્તંભો, હાથો, તિલકો તેમજ વ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર અને ઇલિકાલવણો (એટલે ગોળની થાંભલીઓ ઉપર અર્ધ ગોળાકાર તોરણો) થી સંયુક્ત કરવા ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧.

નાગરી ચ તથા લાટી વૈરાટી દ્રાવિડી તથા ॥

શુદ્ધાં તુ નાગરી જંઘા પરિકર્મવિવર્જિતા ॥૫૨॥

સ્ત્રીયુગ્મસંયુતા લાટી વૈરાટી પત્રસંકુલા ॥

મંજરીવહુલા કાર્યા જંઘા વૈ દ્રાવિડી સદા ॥૫૩॥

નાગરી મધ્યદેશે તુ લાટી લાટે પ્રકીર્તિતા ॥

દ્રાવિડી દક્ષિણે ભાગે વૈરાટી સર્વદેશજા ॥૫૪॥

નાગરી, લાટી, વૈરાટી અને દ્રાવિડી; આ ચાર પ્રકારની જંઘાઓ બાણવી. પરિકર્મરહિત શુદ્ધ નાગરી, સ્ત્રીની બેડીયુક્ત લાટી, પત્રોથી વ્યાસ બનાવેલી

અર્થાત્ પત્રોના જૂથવાળી વૈરાટી અને ઘણી મંજરીઓવાળી, દ્રાવિડી જંઘા કરવી. મધ્ય દેશમાં નાગરી, લાટ (ગુજરાત) દેશમાં લાટી, દક્ષિણ દેશમાં દ્રાવિડી અને સર્વ દેશોમાં વૈરાટી જંઘા કરવી. ૫૨, ૫૩, ૫૪.

૮ ઉદ્દગમ (હોઢિયો).

દશપશ્ચોન્નતઃ કાર્યં ઉદ્દમઃ સર્વકામદઃ ॥

છાદ્યભાગસ્તથાર્ધેન કષોતાલી તદર્ધતઃ ॥૫૫॥

પાદમન્તરપત્રશ્ચ સાર્ધપશ્ચોદ્દમોદયઃ ॥

દ્વિતીયશ્ચોદ્દમઃ કાર્યશ્ચાષ્ટસાર્ધસમુચ્છિતઃ ॥૫૬॥

અર્ધમન્તરપત્રશ્ચ તત્પ્રમાણાન્ધકારિકા ॥

ગ્રાસસ્ય પટ્ટિકા કાર્યા ઉચ્છ્રયે ત્રયભાગિકા ॥૫૭॥

વિચિત્રકપિરૂપાણિ નિર્ગમોદ્દમકર્ણિકાઃ ॥

ઉત્પતદ્લરૂપાશ્ચ દૃશ્યન્તે ભાવરૂપકાઃ ॥૫૮॥

હોઢિયો ભાગ પંદર ઉંચો કરવો અર્ધા-ભાગનું છાબું, પા ભાગની કષોતાલી, પા ભાગનું અંતરપત્ર અને સાડા પાત્ર ભાગનો પહેલો હોઢિયો ઉંચો કરવો. બીજો હોઢિયો સાડા આઠ ભાગનો ઉંચો કરવો. અર્ધા ભાગનું અંતરપત્ર અને અર્ધા ભાગની અંધારિકા કરવી ગ્રાસપટ્ટી ઉંચી ત્રણ ભાગની કરવી. હોઢિયાને નીકારે કણિકાઓ કરવી. વિચિત્ર રૂપોના કપિઓ-વાદરાઓ કુદાકુદા કરતા તથા નાના પ્રકારના ભાવો બતાવતા ભાસમ પડે તેવા સ્વરૂપમાં સમૂહરૂપ કરવા. ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮.

૯ ભરણી.

ભરણી ચાષ્ટમાગોચ્રા ચાર્ધશ્છન્દોવૃત્તોદ્ધવમ્ ॥

ઉદ્દમે ગ્રાસપટ્ટિશ્ચ ભરણસ્કંધિકોવટી ॥૫૯॥

વૃતાકારા ન કર્તવ્યા સમદલો નિર્ગમોદ્ધવો ॥

પાદોનં કામરૂપશ્ચ પાદો સ્યોત્સ્કંધપટ્ટિકા ॥૬૦॥

ચિષ્પિકા ચાર્ધમાગા તુ સપાદં કણકં તથા ॥

પટ્ટિકાન્તરપટ્ટિશ્ચ પાદપાદં વિકલ્પયેત્ ॥૬૧॥

દ્વિભાગઃ સ્કંધ આકાર્યો ભાગાર્ધં કર્ણકોત્પલમ્ ॥

પટ્ટિકાન્તરપટ્ટિશ્ચ પાદપાદં વિકલ્પયેત્ ॥૬૨॥

માગાર્ધશ્ચ ભવેત્સ્કંધો વર્તનં પાદોનભાગકમ્ ॥

અન્તર્પત્રાર્ધભાગં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૩॥

નાસિકોપાદ્ગસર્વેષુ પલ્લવાઃ કામરૂપકાઃ ॥

અશોકપલ્લવાકારાઃ કર્તવ્યાઃ સર્વકામદાઃ ॥૬૪॥

તમાલપત્રકાકારાઃ કણકે સ્કંધવંધકાઃ ॥

તલ્લીનાકારપત્રૈશ્ચ વૃતસ્ય ચોર્ધ્વમાર્ગકે ॥૬૫॥

લરણી ૮ લાગ ઉચી કરવી અને લરણીનો નીચેનો છંદ ગોળાકાર કરવો. નીકળતી આસપટ્ટી તેમજ લરણીની સ્કંધાવટી ગોળ કરવી. સમગ્ર લરણી ગોળાકાર કરવી નહિ પરંતુ નીકારે સમદલ કરવી. પોણા લાગનું કામરૂપ, પા લાગની સ્કંધપટ્ટિકા, અર્ધા લાગની ચિખ્પિકા, સવા લાગનું કણક તથા પા પા લાગની પટ્ટિકા અને અંતરાલ કરવું. બે લાગનો સ્કંધ, અર્ધા લાગનું કણોત્પલ અને પટ્ટિકાની અંતરાલ પા પા લાગની કરવી. અર્ધા લાગનો સ્કંધ, પોણા લાગનું વર્તન તથા અર્ધા લાગનું અંતરપત્ર કરવું, તે સર્વ કામનાઓને આપનાર છે. નાસિકાઓના સર્વ ઉપાંગોમાં કામરૂપ પલ્લવો કરવાં તે આશોપાલવના પત્રના જેવા આકારવાળાં કરવાં, તે સર્વ કામનાઓને આપનારા છે. કણકમાં તમાલપત્રના આકારવાળા લરણીના ઉપરના ગોળા ભાગે કણકમાં લીન થતા પત્રોથી સ્કંધના બંધકો-બંધો કરવાં. ૫૬, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫.

૧૦ શિરાવટ્ટી.

શિરાવટ્ટિશ્ચ દિગ્ભાગા ચોચ્છ્રયે ચ પ્રકીર્તિતા ॥

ભારપુત્તલિકૈર્યુક્તા કર્તવ્યા ચ ત્રિભાગિકા ॥૬૬॥

પાદોનસ્તુ ભવેત્સ્કંધઃ કર્ણઃ પાદોનભાગિકઃ ॥

અન્તર્પત્રાર્ધભાગં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૭॥

તદૂર્ધ્વે તુ પદે પટ્ટં પશ્ચભાગૈશ્ચ સંવૃતા ॥

તંત્રકેન પ્રયુક્તા ચ મુક્તાલક્ષારભૂષિતા ॥૬૮॥

શિરાવટ્ટી લાગ દશની ઉચી કરવી. તેમાં ત્રણ લાગની ભારપુત્તલિકાઓથી યુક્ત કરવી. પોણા લાગનો સ્કંધ, પોણા લાગનો કણ અને અર્ધા લાગનું અંતરપત્ર કરવું, તે સર્વ કામનાઓને આપનાર છે. તેના ઉપરના ભાગે પટ્ટ કરવો. ગોળાકારમાં શિરાવટ્ટી લાગ પાંચની કરવી અને તેને તંત્રપ્રયુક્ત તથા મોતીના અલંકારોથી વિભૂષિત કરવી. ૬૬, ૬૭, ૬૮.

૧૧ માલા કપોતાલી તથા ૧૨ અંતરાલ.

તદૂર્ધ્વં તુ કપોતાલી પૂર્વમાનવિકલ્પિતા ॥

દ્વિસાધ્વાન્તરપત્રં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૯॥

શિરાવટીના ઉપર પૂર્વ માન પ્રમાણે કપોતાલી (માલા કેવાલ) કરવી અને અંતરપત્ર અઢી લાગતું કરવું, તે સર્વ કામનાઓને આપનારું છે. ૬૯.

૧૩ છાદ્ય (છાબુ).

કૂટછાદ્યોદયે માનં ભાગાશ્ચેવ ત્રયોદશ ॥

ભાગાર્ધા સ્કંધપટ્ટિશ્ચ સ્કંધશ્ચ ત્રયભાગિકઃ ॥૭૦॥

ભાગાર્ધા મુખપટ્ટિશ્ચ ચતુર્ભાગશ્ચ છાદ્યકમ્ ॥

દણ્ડિકા ભાગિકા જ્ઞેયા ચાષ્ઠાર્ધાન્તરપત્રિકા ॥૭૧॥

કર્ણભાગઃ સપાદશ્ચ સ્કંધશ્ચ દ્વયભાગિકઃ ॥

સ્કંધપટ્ટિશ્ચ પાદા સ્યાત્ કર્તવ્યા સર્વકામદા ॥૭૨॥

ફટછાદ્યની ઉંચાઈના માનમાં તેર લાગ કરવા. તેમાં અર્ધા લાગની સ્કંધ પટ્ટી, ત્રણ લાગનો સ્કંધ, અર્ધા લાગની મુખપટ્ટી, ચાર લાગનો છાબુનો ઉદય, એક લાગની દંડિકા, ચાર લાગની અંતરપત્રિકા, સવા લાગનો કર્ણ, એ લાગનો સ્કંધ અને પા લાગની સ્કંધપટ્ટી કરવી, તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૭૦, ૭૧, ૭૨.

કપોતાલ્યાગ્રનિષ્કાસં કુર્યાત્તુ દશભાગિકમ્ ॥

ચતુર્ભાગો હ્યધઃસ્કંધઃ સાર્ધશ્ચ મણિવૃંધ્વકઃ ॥૭૩॥

ચિપ્પિકા તસ્ય તુલ્યાગ્રે કર્તવ્યા સર્વકામદા ॥

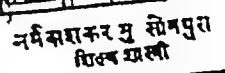
ઉચ્છ્રયં કથયિષ્યામિ શ્રુણુષ્વૈકાગ્રમાનસઃ ॥૭૪॥

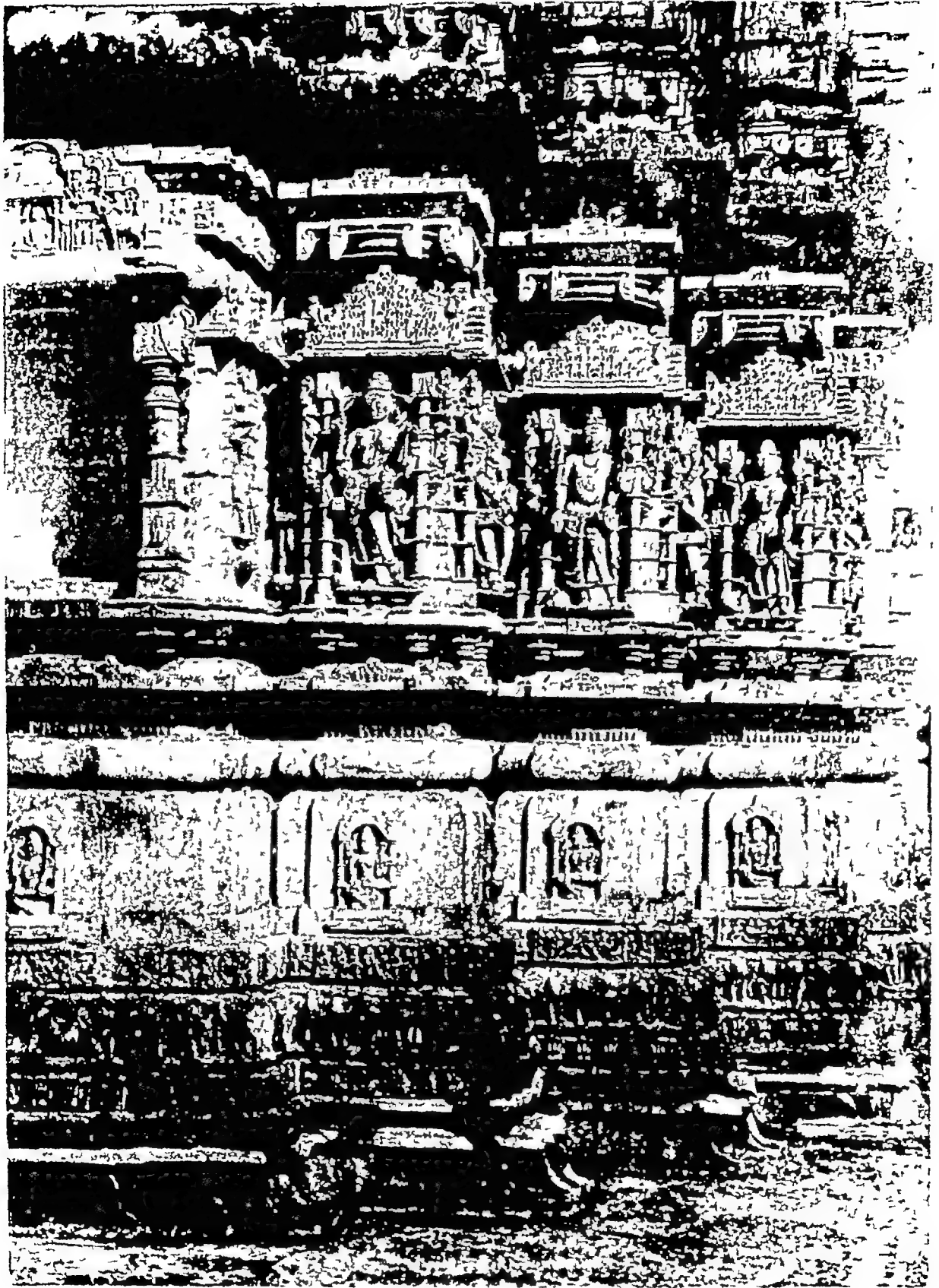
કપોતાલીથી નીકળતું છાબુ લાગ ૧૦ નું કરવું. છાબુનો નીચેનો સ્કંધ ચાર લાગનો કરવો અને મણિબંધ દોઢ લાગનો કરવો. મણિબંધના અગ્ર ભાગે તેના બરોબર ચિપ્પિકા કરવી, તે સર્વકામદા બનુવી. હવે છાબુના ઉપરના લાગતું પ્રમાણ કહું છું, તે એકાગ્ર મનવાળો થઈ શ્રવણ કર. ૭૩, ૭૪.

કામરૂપં ભવેદ્ભાગં પાદૈકા સ્કંધપટ્ટિકા ॥

ચિપ્પિકા ચૈવ ભાગાર્ધા પાદૈકા મુખપટ્ટિકા ॥૭૫॥

૧૪૪ ભાગ નો મંડોવર અને તુલુ ભાગ ૧૦

મંડોવર

શ્રી નેમનાથ જૈન દેરાસર, કુંભારીયાળ.

કર્ણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં ભાગાર્ધં દણ્ડકં મતમ્ ॥ ૭૫ ॥
મણિવંધસ્ય સંસ્થાને ત્રિભાગે સારિલંબનમ્ ॥ ૭૬ ॥

એક લાગનું ડામરૂપ, પાં લાગની સ્કંધપટ્ટી. અર્ધા લાગની ત્રિગિપટ્ટી. આ લાગની મુખપટ્ટીકા, એ લાગનો કણુ અને અર્ધા લાગનો દંડક કરવો તથા મણિવંધના સ્થાને ત્રણ લાગનું સારિલંબન કરવું. ૭૫, ૭૬.

પ્રવેશં ચૈવ षड્ભાગૈર્દ્વયષ્ટકઞ્ચૈવ નિર્ગતમ્ ॥
વાચન્ટરઞ્ચ षડ્ભાગૈઃ પ્રવેશં ચ ષટ્શકમ્ ॥ ૭૭ ॥
સ્વસ્વસ્થાને સ્થિતં સર્વં ચલં દદ્યાદ્ વૃહત્ક્રમમ્ ॥
વિભક્તિષોડશંશેન પૃથુત્વમુદકાન્તરે ॥ ૭૮ ॥

છ લાગનો છાદનો પ્રવેશ કરવો અને નીકારે દશ લાગ રાખવા. વારિમાર્ગે છ લાગનો તથા પ્રવેશ પણ છ લાગનો કરવો.

પોતપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત થયેલું સમગ્ર સ્વરૂપ ક્રમ પ્રમાણે મોટું બલ આપનાર છે અર્થાત્ પ્રાચાદને મજબૂત કરનાર છે. લાગના સાળાંમા લાગે પાણીતારની પહોળાઈ કરવી. ૭૭, ૭૮.

૧૨૯ લાગનો મેરૂમ ડોવરો.

મેરૂમણ્ડોવરે માઞ્ચી ભરણ્યુર્ધ્વેઽષ્ટભાગિકા ॥
પશ્ચવિંશતિકા જંઘા ચોદ્રમશ્ચ ત્રયોદશ ॥ ૭૯ ॥
અષ્ટાંશાં ભરણી શેષં પૂર્વવત્ કલ્પયેત્સુધીઃ ॥

મેરૂમંડોરાને માચીથી લરણી ઉપરના અંગોમાં સરાવટી લાગ ૮, જંઘા લાગ ૨૫. ડોઢિયો લાગ ૧૩ અને લરણી લાગ ૮ની કરવી તથા શેષ થયેલું પ્રમાણ બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ પૂર્વ પ્રમાણે અર્થાત્ ૧૪૪ લાગના મંડોરા પ્રમાણે નાણુવું. ૭૯.

૧૦૮ લાગનો મંડોવરો.

ગુરુકઞ્ચ ચતુર્ભાગં કુંભકં દશપશ્ચકમ્ ॥ ૮૦ ॥
પ્રવેશઞ્ચ ચતુર્ભાગં સ્કંધં ચ પત્રસંયુતમ્ ॥
કુંભલિસઞ્ચ षડ્ભાગં ત્રિશ્ચાગાન્તરપત્રકમ્ ॥ ૮૧ ॥

કપોતાલી ચ પદ્મભાગા મન્થિકાપિ તથૈવ ચ ॥
 દ્વાત્રિંશત્પાદિકોચ્છ્રાયા કાર્યા જંઘા વિચક્ષણૈઃ ॥૮૨॥
 ઉદ્દમં રુદ્રભાગં ચ કપિગ્રાસૈરલક્ષ્યતમ્ ॥
 ભરણી ચૈવ પદ્મભાગા કપોતાલી પડેવ તુ ॥૮૩॥
 ત્રિભાગાન્તરપત્રં ચ કર્તવ્યં ચ વિચક્ષણૈઃ ॥
 સ્વૃટછાદ્યશ્ચ દિગ્ભાગં સપ્તભાગાધિનિર્ગમઃ ॥૮૪॥

એક્યો આઠ ભાગના મંડોરામાં ચાર ભાગનો ખરો અને પંદર ભાગનો ડુંભો કરવો. ડુંભોના ઘાટ ચાર ભાગ અંદર પેશતો રાખવો તથા રૂકંધ પદ્મનાં પાદકાઓથી અલંકૃત કરવો. છ ભાગનો કળશો, ત્રણ ભાગની અંતરાલ, છ ભાગની કપોતાલી અને છ ભાગની મંચિકા કરવી. બુદ્ધિમાનોએ ખત્રીય ભાગની જંઘા કરવી તથા અગિયાર ભાગનો ડાઢિયો વાંદરા અને ગ્રાસ્યુઓથી યુગ્મોભિત કરવો. છ ભાગની ભરણી, છ ભાગની કપોતાલી અને ત્રણ ભાગની અંતરાલ કરવી. છાત્રું દશ ભાગનું કરવું અને નીકળતું સાત ભાગથી વધારે રાખવું. ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪.

૨૭ ભાગનો મંડોવર કરવા વિષે.

પીઠતો છાદ્યપર્યન્તં સપ્તવિંશતિભાજિતે ॥
 દ્વાદશસુરકાદીનાં ભાગસંખ્યા ક્રમેણ ચ ॥૮૫॥
 સ્યાદેકવેદસાર્ધોર્ધાસાર્ધાટ્ભિસિમિઃ ॥
 સાર્ધસાર્ધોર્ધભાગદ્વિસાર્ધદ્વયંશૈર્વિનિર્ગમઃ ॥૮૬॥

પીઠથી છાત્ર યુધી ૨૭ ભાગ કરવા અને તેમાં ખરાદિ બાર થરોની ભાગ-સંખ્યા કેમે નીચે પ્રમાણે જાણવી. ખરો ૧, ડુંભો ૪, કલશો ૧૧, અંતરાલ ૦૧, કેવાલ ૧૧, મંચી ૧૧, જંઘી ૮, ડાઢિયો ૩, ભરણી ૧૧, પુષ્પકંઠ ૧૧, અંતરાલ ૦૧ અને છાત્રું ૨૧ તથા નીકારે બે ભાગ કરવું. ૮૫, ૮૬.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ૫૭ ભાગના મંડોવરાના (વલાગો.

ચતુર્મુખે તુ પ્રાસાદે મળ્ડોવરમતઃ શ્રુણુ ॥
 સુરકશ્ચ દ્વિમિર્ભાગૈઃ કુંભકૈઃ સપ્ત એવ ચ ॥૮૭॥
 કલશશ્ચ ત્રિભાગોચ્છ્રો ભાગૈકાન્તરપત્રકમ્ ॥
 કપોતાલી ત્રિભાગેન ચાર્ધૃં વૈ ત્વંતરાલકમ્ ॥૮૮॥

મશ્વિકાયાસ્ત્રિભાગાશ્ચ જંધા પશ્ચદશોત્તમા ॥
 ઉદ્ગમઃ પશ્ચભાગશ્ચ ત્રિભાગા ભરણી ભવેત્ ॥૮૯॥
 અર્ધમન્તરપત્રં વૈ ચતુર્મિશ્ચ શિરાવટી ॥
 તેષાં ચતુર્મુખાનાં ચ પ્રાસાદે છાદનં શુભમ્ ॥૯૦॥
 કપોતાલી ત્રિભાગા ચ માલા ચ ત્રયમેવ ચ ॥
 ચતુર્ભિઃ કૂટછાદ્યશ્ચ પ્રહારો વેદસંજ્ઞક ॥૯૧॥

હવે ચતુર્મુખ પ્રાસાદને કરવાના મંડોવરનું પ્રમાણ સાંભળો. ખરો ૨, કુંભો ૭, કલશો ૩, અંતરપત્રિકા ૧, કપોતાલી ૩, અંતરાલ ૦૧, મંચિકા ૩, જંધા ૧૫, ડોઢિયો ૫, ભરણી ૩, અંતરપત્રિકા ૦૧ અને શિરાવટી ૪ લાગની કરવી. ચતુર્મુખ પ્રાસાદને શિરાવટીના મથાળેથી ઢાંકી દેવો શુભ છે. છાદન કર્યા પછી કપોતાલી ૩, માલા (માલા કેવાલ) ૩ અને છાન્નું ૪ લાગનું કરવું તથા પ્રહાર (નીકારે) ૪ લાગનો કરવો. ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧.

સામાન્ય મંડોવરો કરવા વિષે.

શિરાવટયુદ્ગમૌ માર્શ્વીં જંધારૂપાણિ વર્જयेत् ॥
 અત્પદ્રવ્યે મહત્પુણ્યં કથિતં વિશ્વકર્મણા ॥૯૨॥

સામાન્ય મંડોવરો કરવો હોય તો શિરાવટી, ડોઢિયો, માંચી અને જંધા; આટલાં સ્વરૂપો મંડોવરામાં છોડી દેવાં. કારણ કે શ્રીવિશ્વકર્માએ કહ્યું છે કે અદ્ય દ્રવ્યમાં પણ મોટું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૨.

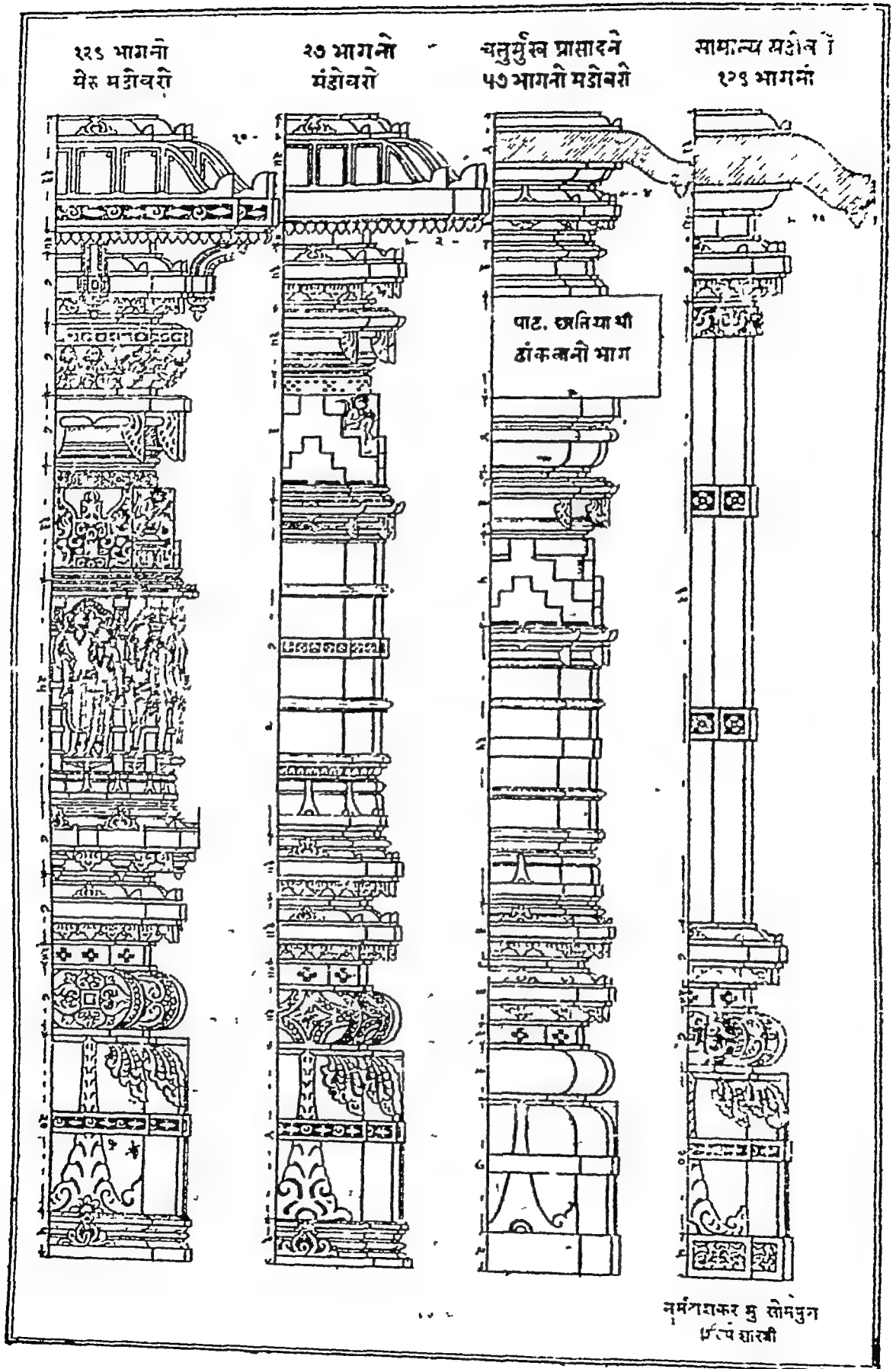
મંડોવરાના થરવાળાઓ ઓલંગે કરવા વિષે.

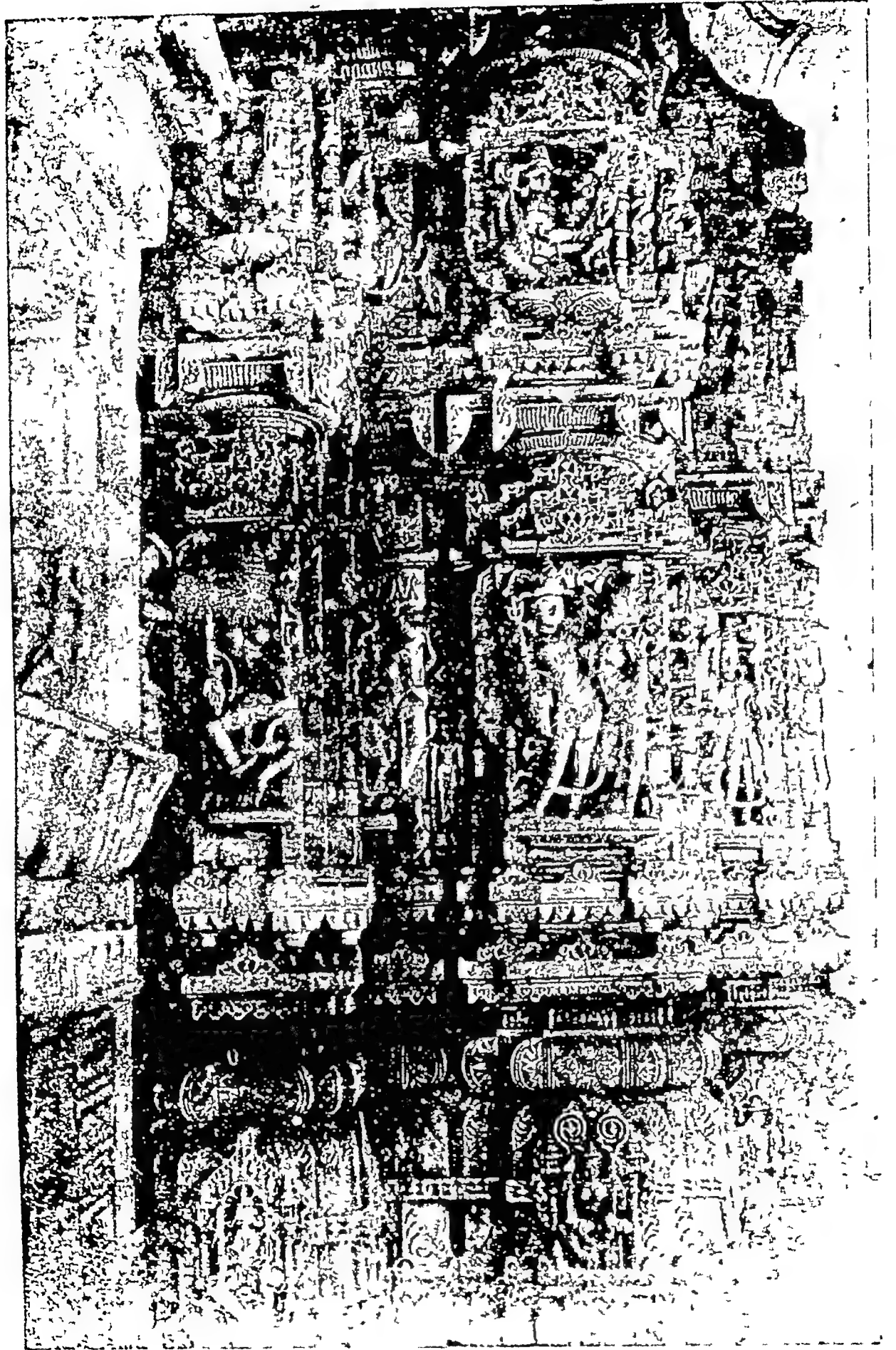
કુંભાદિસ્થાવરાણાં ચ નિર્ગમઃ સમસૂત્રતઃ ॥
 પીઠસ્ય નિર્ગમો વાહ્યે તથૈવાચ્છાદકસ્ય ચ ॥૯૩॥

કુંભાદિ થરવાળા, નિર્ગમે (નીકારે) ઓલંગામાં એકસૂત્રે કરવા અને પીઠ તથા છાન્નનો નિર્ગમ કુંભાદિથી બહારના ભાગે નીકળતો કરવો. ૯૩.

પ્રાસાદની પહોળાઈમાં નાસિકા પાડવા વિષે.

કુંભકાદિપ્રમાણં ચ પૃથુત્વં નાસિકાસુ વૈ ॥
 ત્રિપશ્ચસપ્તનંદાન્તમુપાઙ્ગફાલના વહિઃ ॥૯૪॥

* ચતુર્મુખ પ્રાસાદનો મંડોવર જૈન દેરાશર, માઉન્ટ આબુ. *

પૃથ્થ દર્શન મંડોલર જૈન દેરાસર રાણકુપુર મારવાડ.

કુંભાદિ થરોનું પ્રમાણ તથા (પ્રાસાદની) પહોળાઈ મૂલ નાસિકાઓએ (એટલે કણોએ) જાણવી. ત્રણ, પાંચ, સાત અને નવ ગુપ્તી ઉપાંગોની ક્ષાલનાઓ બહાર નીકળતી રાખવી. ૯૪.

કર્ણ પ્રતિરથઞ્ચૈવ કાર્ણિકા ચૈવ નંદિકા ॥

ઉપરથઞ્ચ ભદ્રં વૈ સુભદ્રઞ્ચૈવ સંમુખમ્ ॥૯૫॥

एताः स्युर्वै प्रयोक्तव्याः कर्णोपाङ्गादिनासिकाः ॥

मूलसीमादितो बाह्यं न ता वास्तुपरिग्रहे ॥૯૬॥

કર્ણ, પ્રતિરથ, કણિકા, નંદી, ઉપરથ, ભદ્ર અને સુભદ્ર અથવા ભાગે નીકળતાં કરવા. કણીદિ ઉપાંગોની આ નાસિકાઓ (ક્ષાલનાઓ) પ્રાસાદની મૂલ સીમાદિથી બહાર રાખવી. કારણ કે ક્ષાલનાઓ વાસ્તુના ઘેરાવામાં આવતી નથી. ૯૫, ૯૬.

પ્રાસાદના ભદ્રની પાંચ નાસિકાઓ.

अथातः संप्रवक्ष्यामि भद्रार्धं शिखरं तथा ॥

भद्रार्धं च ततो वत्स ज्ञातव्यं मूलनासिकम् ॥૯૭॥

भद्रे द्वात्रिंशभागाश्च कर्तव्याश्च विचक्षणैः ॥

मूलनासा द्विभागा च त्रिभागा द्वितीया तथा ॥૯૮॥

वेदभागा तृतीया च भद्रश्च૯૯॥

पंचमी फालना कार्या उपाङ्गं सदृशं भवेत् ॥૧૦૦॥

यावद्वસ્ત્રપ્રमाणेन विस्तारः क्रियते कटौ ॥

तावदंगुलमानेन फालनानां तु निर्गमः ॥૧૦૧॥

હવે ભદ્રાર્ધ અને શિખરનું પ્રમાણ કહું છું. તેમાં હે વત્સ, ભદ્રાર્ધનું પ્રમાણ મૂલ નાસિકાએ જાણવું. ભદ્રમાં બગીસ ભાગ કરવા અને તેમાં મૂલ નાસિકા જે ભાગની, બીજી ત્રણ ભાગની, ત્રીજી ચાર ભાગની અને ભદ્ર ચૌદ ભાગનું આખું કરવું. પાંચમી ક્ષાલના તથા તેનાં ઉપાંગો પહેલા પ્રમાણે કરવાં. જેટલા ગજનો ભદ્રનો વિસ્તાર હોય તેટલા આગળ ક્ષાલનાઓના ભાગ નીકળતા રાખવા. ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦.

સપ્ત નાસિકાઓ.

सप्तनासाः प्रवक्ष्यामि भद्रार्धं षड्विभागकम् ॥

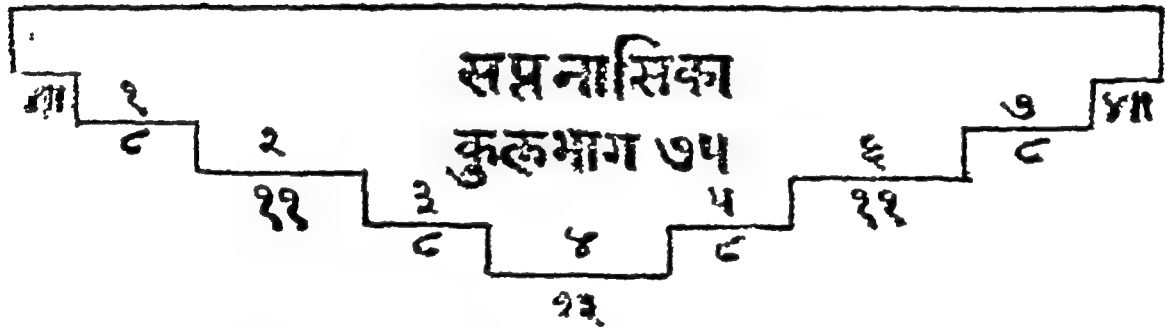
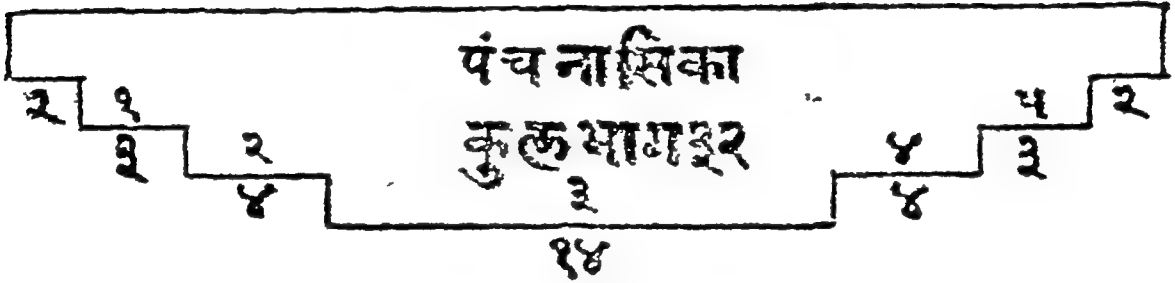
प्रथमा वसुभिर्भागैर्द्वितीया रुद्रसंख्यया ॥૧૦૨॥

તૃતીયા વસુભિ ભાગૈશ્વતુઃસાઘૈશ્ચ મૂલજા ॥

પૃષ્ઠી ચ સપ્તમી ચૈવ ફાલના નામનામતઃ ॥૧૦૨॥

હવે ભદ્રમાં પાડવાની સાત નાસિકાઓનું પ્રમાણ કહું છું. અર્ધું ભદ્ર છ ભાગનું, પહેલી ફાલના ૮ ભાગની, બીજી અગીયાર ભાગની, ત્રીજી આઠ ભાગની અને મૂળની નાસિકા સાડા ચાર ભાગની કરવી. છઠ્ઠી તથા સાતમી વિગેરે ફાલના પૂર્વમાને કરવી. ૧૦૧, ૧૦૨.

પ્રાસાદના ભદ્રમાં નાસિકાઓ પાડવાનો નકશો.

પ્રાસાદોના ગભારાના પાંચ પ્રકાર.

વાસ્તોઃ પશ્ચવિધં ક્ષેત્રં ચતુરસ્રમથાયતમ્ ॥

વૃતં વૃત્તામૃતશ્ચૈવાષ્ટાસ્રં દેવાલયાદિષુ ॥૧૦૩॥

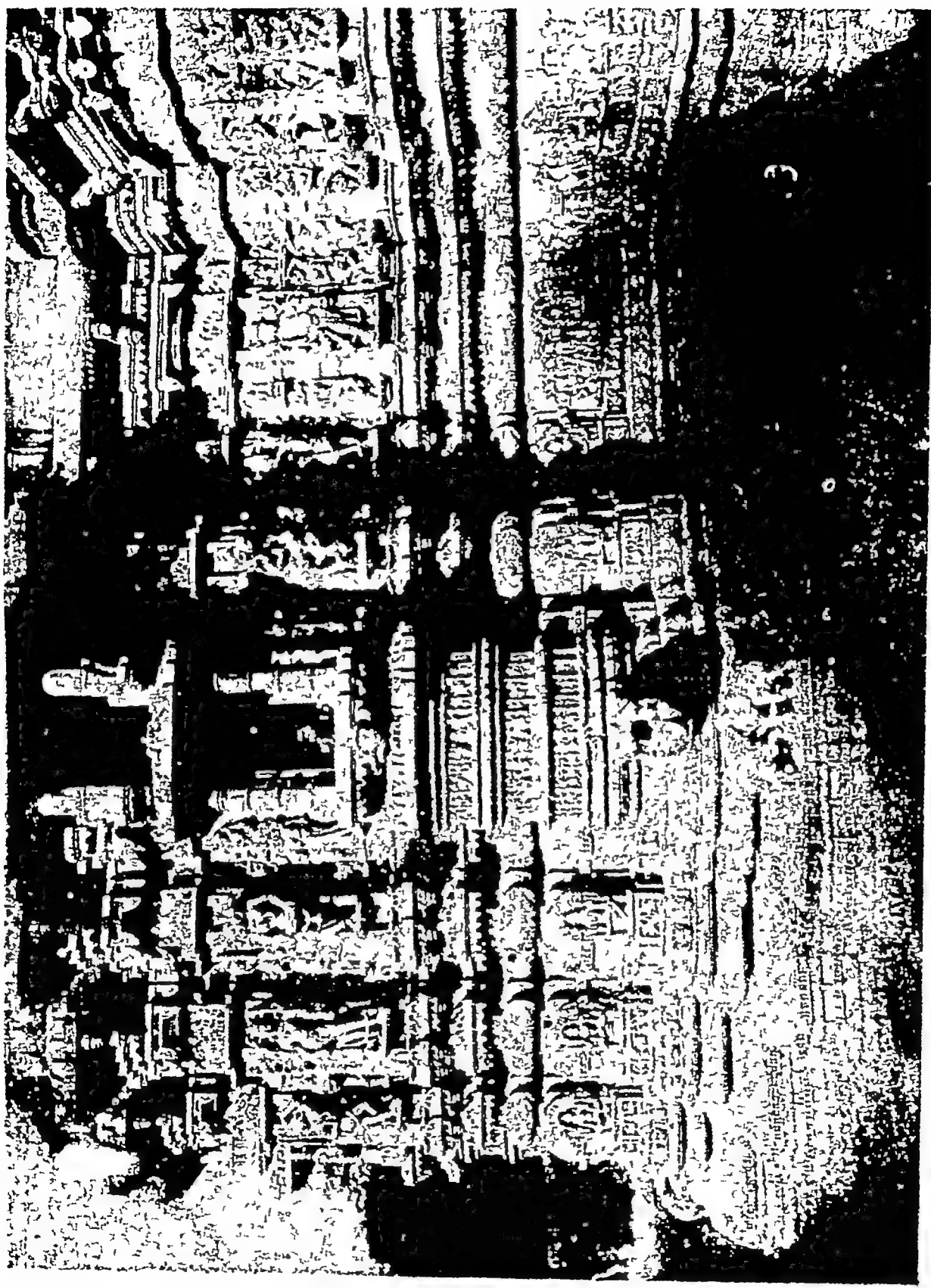
દેવાલયાદિમાં વાસ્તુક્ષેત્ર (દેવાલયનો ગભારો) સમચોરસ. લંબચોરસ, ગોળ, લંબગોળ અષ્ટકોણ; આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારે થાય છે. ૧૦૩.

ગભારામાં ભદ્રાદિ ફાલનાઓ કરવા વિધે.

ભદ્રકં ચતુરસ્રશ્ચ સુભદ્રં પ્રતિભદ્રકમ્ ॥

ફાલનીયં ગર્ભગૃહં મર્મ તત્ર ન પીઙ્યતે ॥૧૦૪॥

ચોરસ તથા ભદ્ર, સુભદ્ર અને પ્રતિરથ વિગેરે ફાલનાઓ ગભારામાં કરવી તેથી વાસ્તુપુરૂષનાં મર્મ અંગો ખીડાતાં નથી. ૧૦૪.

પાશ્ચદિશનિભંડોવર. જૈન દેરાશર. રાણકપુર, (ભારવાડ).

અઙ્ગુલૈકદ્વિત્રીણિ વા ગર્ભગૃહં યદાયતમ્ ॥

યમચુછી તદા નામ ભર્તુર્ગૃહં વિનાશકમ્ ॥૧૦૫॥

એક, બે અથવા ત્રણ આંગળ લાંબો ગભારો કરવામાં આવે તો યમચુદ્ધી નામનો ગભારો કહેવાય અને તે માલીકનો વિનાશકર્તા છે. ૧૦૫.

મધ્યે યુગસ્તંભચ્છાદ્યં સુભદ્રપ્રતિભદ્રકમ્ ॥

ફાલનીયં ગર્ભગૃહં દોષદં ગર્ભમાયતમ્ ॥૧૦૬॥

ગભારાની અંદર (૪) ચાર સ્તંભ આખા અર્થાત્ ગભારો નાનો હોય તો ચાર ખૂણે પાવલા થાંભલા મૂકવા અને ધુમટ વિગેરેથી ગભારો ઢાંકી દેવો તથા સુભદ્ર અને પ્રતિભદ્રયુક્ત ખાંચાવાળો ગભારો કરવો; કારણ કે લાંબો ગભારો દોષકર્તા છે. ૧૦૬.

દારુજે વલમીષ્વેવ આયતં ચ ન દૂષયેત્ ॥

પ્રશસ્તં સર્વકાર્યેષુ ચતુરસ્રં શુભપ્રદમ્ ॥૧૦૭॥

દારૂબદ્ધિ તથા વલભ્યાદિ બતિના પ્રાસાદોમાં લાંબો ગભારો દોષકર્તા ગણાતો નથી પરંતુ બધી બતિના પ્રાસાદોમાં ચોરસ ગભારો સર્વ કાર્યોમાં પ્રશસ્ત અને શુભકર્તા માનેલો છે. ૧૦૭.

પ્રાસાદની દિવાલની બહાઇતું પ્રમાણ.

ઇષ્ટકાર્મસંયુક્તે મિત્તિઃ પાદે પ્રકલ્પયેત્ ॥

પશ્ચમાંશે તથા સાર્ધે પડંશે ચૈવ શૈલજે ॥૧૦૮॥

દારુજે સપ્તમાંશે ચ સાંધારે ચાષ્ટમાંશકે ॥

ઘાતુજે રત્નજે ચૈવ મિત્તિઃ સ્યાદશમાંશકે ॥૧૦૯॥

ઇંટોના પ્રાસાદને ચોથા ભાગે, પાષાણના પ્રાસાદને પાંચમા, સાડા પાંચમા અથવા છઠ્ઠા ભાગે, દારૂજ એટલે લાકડાના પ્રાસાદને સાતમા ભાગે, સાધારાદિ બતિના પ્રાસાદને આઠમા ભાગે અને સુવર્ણાદિ ધાતુ તથા મણિ-માણિક્યાદિ રત્નોના પ્રાસાદને દશમા ભાગે ભિત્તિ બડી કરવી. ૧૦૮, ૧૦૯.

પ્રાસાદને ભ્રમણી કરવા વિષે.

દશહસ્તાધિકેભ્યઃ સ્યાત્ પ્રાસાદો ભ્રમસંયુતઃ ॥

નવાષ્ટદશભાગૈશ્વ ભ્રમભિત્તિર્વિધીયતે ॥૧૧૦॥

દશ (૧૦) ગજથી ઉપરાંતનો પ્રાસાદ બ્રમવાળો કરવો એટલે પ્રાસાદનો ઓસાર પોલો કરી અંદર ફરવાની બ્રમણી કરવી. તથા પ્રાસાદની પહોળાઈના આઠમા, નવમા અને દશમા ભાગે બ્રમની ભિત્તિ જાડી કરવી ૧૧૦.

બ્રમ વિનાના પ્રાસાદો કરવા વિષે.

પદ્ત્રિંશત્કરાધસ્તાદ્ યાવદ્વસ્તચતુષ્ટયમ્ ॥

નિરંધારા વિના બ્રામૈઃ કર્તવ્યાઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥૧૧૧॥

શાંતિ ઇચ્છતા પુરૂષે છત્રીસ (૩૬) ગજથી ચાર (૪) ગજ સુધીના પ્રાસાદો નિરંધાર (વગર બ્રમણીના) કરવા. ૧૧૧.

બ્રમભિત્તિમાન.

સપ્તમાદશમાંશેન ભિત્તિયુગ્મે બ્રમન્તિકા ॥

મધ્યકોષ્ઠોદ્ભવા રેખા બ્રમતિભિઃ ક્રમોદ્રતાઃ ॥૧૧૨॥

પચ્ચમાંશેન પૃથુત્વં દશહસ્તાન્ન મણ્ડુરમ્ ॥

તૃતીયાંશેન વિશ્રાન્તં હીનં કુર્યાત્સમુચ્છ્રયમ્ ॥૧૧૩॥

બ્રમવાળા પ્રાસાદને દિવાલની વચ્ચેમાં પ્રાસાદની પહોળાઈના પ્રમાણથી દશમા ભાગે બ્રમણી કરવી અને બ્રમણીના મધ્ય ભાગમાંથી ઉત્પન્ન થએલી રેખાઓ (ખાંચાઓ) કેમ પ્રમાણે સ્ત્રીધી ઉપર લઈ જવી.

બ્રમની દિવાલ પ્રાસાદના પ્રમાણથી પાંચમા ભાગે જાડી કરવી અને બ્રમણીનો મંડોવર દશ ગજથી વધારે ઉંચો (મોટામાં મોટા પ્રાસાદોને પણ) કરવો નહિ; પરંતુ ત્રીજા ભાગે વિશ્રાંત કરવો. અર્થાત્ ઢાંકી મજલા પાડી અનુક્રમે નીચેથી ઉપરના મજલા થોડા થોડા અંશે (ઉંચાઈમાં) નાના કરવા. ૧૧૨, ૧૧૩.

વિશોર્ધ્વન્તુ શતાર્ધાન્તં ભદ્રોદયપ્રમાણતઃ ॥

एवं युक्तिर्विधातव्या प्रासादे परमोदये ॥૧૧૪॥

વીસ ગજથી પચાસ ગજ સુધીના પ્રાસાદોને ભદ્રની ઉંચાઈના પ્રમાણે બ્રમણીની ઉંચાઈ રાખવી. આ યુક્તિ મોટા પ્રમાણના પ્રાસાદોની બ્રમણીના ઉદયમા કરવી. ૧૧૪.

પ્રાસાદને બ્રમ કરવા વિષે.

સપ્તમે સપ્તમં કુર્યાન્નિર્મમે નિર્મમં તથા ॥

अन्यथा कारयेद्यस्तु -सदोषं ब्रमहीनकम् ॥૧૧૫॥

વેધસંઘાતકં વાસ્તુ વિધ્યન્તિ તત્ર દેવતાઃ ॥

દેવવેધે હતઃ શિલ્પી સ્વામિનઃ કુલનાશનમ્ ॥૧૨૦॥

વેધનો ઘાતકર્તા જો વાસ્તુ થાય તો વાસ્તુમાં રહેલા દેવતાઓ વેધાય છે અને દેવતાઓનો વેધ થતાં શિલ્પી હણાય તથા વાસ્તુના માલિકના કુલનો નાશ થાય. ૧૨૦

યથાશાસ્ત્ર પ્રાસાદ તથા મંડપ વિધાન.

પ્રાસાદો મણ્ડપશ્ચૈવ વિના શાસ્ત્રેણ યઃ કૃતઃ ॥

વિપરીતં વિભાગેષુ યોઽન્યથા વિનિવેશયેત્ ॥૧૨૧॥

વિપરીતં ફલં તસ્ય અરિષ્ટં તુ પ્રજાયતે ॥

આયુર્નાશો મનસ્તાપઃ પુત્રનાશઃ કુલક્ષયઃ ॥૧૨૨॥

શાસ્ત્રપ્રમાણુ વગર પ્રાસાદ અને મંડપ તથા તલના વિભાગોમાં પણ વિપરીતપણે સ્વરૂપના લાગોનો નિવેશ કરવામાં આવે તો તેવા પ્રાસાદનું ફળ વિપરીત આવે અને તેથી અરિષ્ટ (દુઃખ, અશુભ) ઉત્પન્ન થાય છે તથા આયુષનો નાશ, મનમાં સંતાપ, પુત્રનાશ અને કુલનો ક્ષય થાય છે. ૧૨૧, ૧૨૨.

દીવો મુકવાનો ગોખલો કરવા વિધે.

દીપાલયં પ્રકર્તવ્યં ગૃહસ્ય દક્ષિણાઙ્ગકે ॥

વામાઙ્ગે તુ ન કર્તવ્યં સ્વામિયશઃ સુસ્થાપહમ્ ॥૧૨૩॥

પ્રાસાદ અથવા ઘરનો જમણા અંગમાં દીપાલય (દીવો મુકવાનો ગોખલો) કરવું; પરંતુ ડાબા અંગે કરવું નહિ; કારણ કે તે ઘરના સ્વામીના યશ અને સુખને હરણકર્તા છે. ૧૨૩.

પૂર્વે ચ દીપેઃ પશુવૃદ્ધિકથ્ ॥

વામે ચ દીપેઃ પશુનાશનથ્ ॥

પશ્ચાચ્ચ દીપોઽધનરાજલક્ષ્મી ॥

સ્ત્રેઽર્ચાદીપોઽધનપુત્રલાભઃ ॥૧૨૪॥

પૂર્વે લોગે દીવો પશુઓની વૃદ્ધિકર્તા, વામલાગમાં પશુઓનો નાશકર્તા, પાછળનો લાગમાં ધન અને રાજલક્ષ્મી આપનાર, તથા પશ્ચાત્, કોણમાં મૂકેલો દીવો ધન અને પુત્રનો લાભકર્તા છે. ૧૨૪.

દીવો ધનપુત્રલાભકર્તા, વામલાગમાં પશુઓનો નાશકર્તા, પાછળનો લાગમાં ધન અને રાજલક્ષ્મી આપનાર, તથા પશ્ચાત્, કોણમાં મૂકેલો દીવો ધન અને પુત્રનો લાભકર્તા છે. ૧૨૪.

જે પ્રાસાદ બ્રમયુક્ત કરવાનો કહ્યો છે તે પ્રાસાદ બ્રમવાળો કરવો અને નિર્બ્રમ (બ્રમ વગરનો) પ્રાસાદ બ્રમ વગરનો કરવો. અન્યથા કરે તો બ્રમહીન થાય અને તે સદોષ (દોષવાળો) ગણાય. ૧૧૫.

પ્રાસાદો બ્રમસંયુક્તો હ્યદોષઃ સિધ્યતિ તદા ॥

સદોષો બ્રમહીનઃ કર્તા તસ્ય વિનશ્યતિ ॥૧૧૬॥

બ્રમવાળો પ્રાસાદ નિર્દોષ કહેવાય અને તે ફળસિદ્ધિ આપે છે; પરંતુ બ્રમહીન પ્રાસાદ સદોષ-દોષવાળો થાય છે અને તેથી તેનો કર્તા નાશ પામે છે ૧૧૬.

મંડપ બ્રમયુક્ત કરવા વિષે.

પ્રાસાદં મણ્ડપશ્ચૈવ સબ્રમં સ્તંભસંયુગમ્ ॥

પુત્રપૌત્રાદિવૃદ્ધિશ્ચ રાજ્યં તસ્ય ભવેત્તદા ॥૧૧૭॥

બ્રમજાતિના પ્રાસાદોને પ્રાસાદ તથા મંડપ બ્રમયુક્ત કરવા અને મંડપનો બ્રમ થાંભલાઓ વડે કરવો. ઉપર પ્રમાણે બ્રમયુક્ત પ્રાસાદ તથા મંડપ કરવાથી પુત્ર પૌત્રાદિની વૃદ્ધિ તથા રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૧૭.

તસ્ય વાસ્તોર્ભવેદૃદ્ધિર્વૃદ્ધિર્ન ન કારયેત્ ॥

વૃદ્ધિસ્તુ શુભદા જ્ઞેયા હીને હાનિર્ન સંશયઃ ॥૧૧૮॥

બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો કરવા હોય તો તે મોટા (પ્રમાણના) કરવા; પરંતુ વૃદ્ધિહીન કરવા નહિ બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો પ્રમાણમાં જેમ વિશાળ કરવામાં આવે તેમ શુભ જાણવા. કારણ કે બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો પ્રમાણમાં નાના કરવામાં આવે તો હાનિકર્તા થાય, એમાં સંશય કરવો નહિ. ૧૧૮.

સર્વસંકલિતો વાયુઃ પથ્યાસંકીર્ણમુદ્ધરેત્ ॥

વેધસઘટિ વાસ્તૌ પરસ્પરવિરોધકાઃ ॥૧૧૯॥

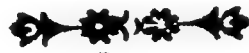
બ્રમયુક્ત પ્રાસાદની બ્રમણી સાંકડી થાય તો સર્વ માણસોના શ્વાસોચ્છ્વાસનો વાયુ ભેગો થાય. માટે પથ્યાસંકીર્ણતાનો ઉદ્ધાર કરવો અર્થાત્-બ્રમણી-સાંકડી કરવી નહિ (એટલા માટે બ્રમવાળા પ્રાસાદો મોટા મનના કરવા કહેલા છે). વેધયુક્ત વાસ્તુ (પ્રાસાદ) થાય તો તે પરસ્પર વિરોધકર્તા જાણવો ૧૧૯.

પ્રાસાદની કોળીનું પ્રમાણ.

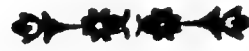
દશમક્તે દ્વિત્રિવેદૈર્ભગૈશ્ચૈવ તથાઘતઃ ॥

તૃતીયે પાદકે કોલિસ્તદૂર્ધ્વે શુકનાશકઃ ॥૧૨૫॥

પ્રાસાદના વ્યાસ (પહોળાઈ) ના દશ ભાગ કરી તેમાંના બે, ત્રણ અથવા ચાર ભાગની કોળી કરવી અથવા પ્રાસાદના વ્યાસના અર્ધા ભાગે, ત્રીજા ભાગે અગર ચોથા ભાગે કોળી કરવી અને તેના ઉપર શુકનાશ કરવો. ૧૨૫.

અથ દ્વારશાખા લક્ષણાધિકાર.

પ્રાસાદોને દ્વારો મૂકવાની દિશા.

एकं द्वारं भवेत्-पूर्वे द्वितीयश्चैव पश्चिमे ॥

તૃતીયં મધ્યદ્વારશ્ચ દક્ષિણાયાં વિવર્જયેત્ ॥૧૨૬॥

પહેલું દ્વાર પૂર્વ દિશામાં, બીજું પશ્ચિમમાં અને ત્રીજું મધ્યમાં એટલે પૂર્વ-પશ્ચિમની મધ્ય (ઉત્તર દિશામાં) કરવું અને દક્ષિણ દિશામાં દ્વાર કરવું નહિ. ૧૨૬.

चतुर्द्वारं चतुर्दिक्षु शिवब्रह्मजिनालये ॥

હોમશાલા ચતુર્દ્વારા કચિદ્રાજગૃહે તથા ॥૧૨૭॥

શિવ, બ્રહ્મા અને જિનના દેવાલયોને ચારે દિશાઓમાં ચાર દ્વાર કરવાં તથા હોમશાળા ચાર દ્વારવાળી કરવી તેમજ કોઈક પ્રસંગે રાજાઓના પ્રાસાદ અર્થાત્ મહેલને પણ ચાર દ્વાર કરવાં. ૧૨૭.

નાગરોદિ દ્વારમાન.

एकहस्ते तु प्रासादे द्वारश्च षोडशाङ्गुलम् ॥

इयं वृद्धिः प्रकर्तव्या यावद्वस्तुचतुष्टयम् ॥૧૨૮॥

चेदाङ्गुला भवेद् वृद्धिर्यावच्च दशहस्तकम् ॥

હસ્તવિંશતિમાને ચ હસ્તે હસ્તે ત્રયાઙ્ગુલા ॥૧૨૯॥

દ્વ્યક્ષુલા ચ ભવેદ્યાવત્ પ્રાસાદે ત્રિશહસ્તકે ॥

અક્ષુલેકા તતો વૃદ્ધિર્યાવત્ પંચાશહસ્તકમ્ ॥૧૩૦॥

એક ગજના પ્રાસાદને દ્વાર સોળ (૧૬) આંગળ ઉંચું કરવું અને ચાર ગજ સુધી સોળ સોળ આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ચાર ગજથી દશ ગજ સુધી ચાર (૪), દશથી વીસ ગજ સુધી ત્રણ (૩), વીસથી ત્રીસ ગજ સુધી બે (૨) અને ત્રીસથી પચાસ ગજ સુધી એક (૧) આંગળની વૃદ્ધિ દ્વારમાનમાં પ્રત્યેક ગજે કરવી. ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦.

નાગરં દ્વિવિધં દ્વારમુક્તં ક્ષીરાણવે તથા ॥

દશમાંશેન વૈ હીનં દ્વારં સ્વર્ગે મનોરમમ્ ॥૧૩૧॥

અધિકં દશમાંશેન પ્રાસાદે પર્વતાશ્રયે ॥

તાવત્ક્ષેત્રાન્તરે જ્ઞાતુમર્હસ્યાદિમુનીશ્વર ॥૧૩૨॥

ક્ષીરાણુવમાં નારદ પ્રત્યે વિશ્વકર્મા કહે છે કે, હે મુને! નાગરાદિ બાંધતું દ્વારમાન બે પ્રકારનું થાય છે. આવેલા માનમાંથી દશમા અંશે હીન દ્વાર કરવામાં આવે તો સ્વર્ગમાં મનોરમ થાય છે તથા પર્વતના આશ્રયમાં કરેલા દેવાલયને દશમા અંશે અધિક કરવામાં આવે તો શુભ છે. હે આદિ મુનીશ્વર! આ પ્રમાણે ક્ષેત્રાન્તરોમાં દ્વારમાન બાણી લેવાને તમે યોગ્ય છો. ૧૩૧, ૧૩૨.

શિવદ્વારં ભવેજ્જ્યેષ્ઠં કનિષ્ઠશ્ચ જિનાલયે ॥

મધ્યમં સર્વદેવાનાં સર્વકલ્યાણકારકમ્ ॥૧૩૩॥

ઉત્તમમુદયાર્ધેન મધ્યં પાદાધિકં તથા ॥

કનિષ્ઠં ચાધિકં તત્ર વિસ્તારે દ્વારમેવ ચ ॥૧૩૪॥

શિવાલયને જ્યેષ્ઠ, જિનાલયને કનિષ્ઠ અને બીજા સર્વ દેવતાઓનાં દેવાલયોને મધ્યમ દ્વારમાન કરવું તે સર્વ કલ્યાણકર્તા છે. ૧૩૩.

દ્વારની ઉંચાઈના અર્ધા ભાગે દ્વાર પહોળું કરવાથી જ્યેષ્ઠ, પહોળાઈના માનમાં પા ભાગે અધિક કરવાથી મધ્યમ અને તેમાં પણ કંઈક અધિક કરવાથી કનિષ્ઠ દ્વારમાન બાણવું. ૧૩૪.

નાગરાદિ દ્વિતીય દ્વારમાન.

અકહસ્તે તુ પ્રાસાદે દ્વારં ચ પોડશાક્ષુલમ્ ॥

પોડશાક્ષુલિકો વૃદ્ધિર્યાવદ્સ્તચતુષ્ટયમ્ ॥૧૩૫॥

અષ્ટહસ્તાન્તકં યાવદ્દીર્ઘં વૃદ્ધિર્ગુણાઙ્ગુલા ॥

દ્વયઙ્ગુલા પ્રતિહસ્તશ્ચ યાવદ્વસ્તશતાધકમ્ ॥૧૩૬॥

એક ગજના પ્રાસાદને દ્વાર સોળ આંગળ ઉંચું કરવું અને પછી ચાર ગજ સુધી દરેક ગજે સોળ આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ચારથી આઠ ગજ સુધી ત્રણ (૩) અને આઠથી પચાસ ગજ સુધી ગજે બે (૨) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ૧૩૫, ૧૩૬.

યાનવાહનપર્યંકં દ્વારં પ્રાસાદસન્નિ ॥

દૈર્ઘ્યાર્ધેન પૃથુત્વસ્ય શોભનં તત્કલાવધિ ॥૧૩૭॥

પાલખી, દેવતાઓનાં વાહન, પલંગ તથા પ્રાસાદ અને ગૃહનું દ્વાર; એ સર્વે લંબાઈના અર્ધા ભાગે પહોળાં કરવાં. અને ઉંચાઈના સોળમા ભાગે પહોળાઈમાં વધારવાથી શોભાયમાન થાય છે. ૧૩૭.

ભૂમિભદિ પ્રાસાદ દ્વારમાન.

एकहस्ते तु प्रासादे द्वारं सूर्याङ्गुलोदयम् ॥

हस्तेऽर्कवृद्धिश्च यावच्च पंचहस्तकम् ॥૧૩૮॥

पञ्चाङ्गुला च सप्तान्ता नवान्ता वेदवृद्धिका ॥

द्वयङ्गुला च शताध्वन्तु वृद्धिर्धैः कार्या करं प्रति ॥૧૩૯॥

उच्छ्रयार्धेन विस्तारं शुभं स्याच्च कलाधिके ॥

भूमिजे द्वारमानश्च प्रयुक्तं वास्तुवेदिभिः ॥૧૪૦॥

એક ગજના પ્રાસાદને દ્વાર બાર (૧૨) આંગળ ઉંચું કરવું અને પછી પાંચ ગજ સુધી ગજે બાર આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. પાંચથી સાત ગજ સુધી પાંચ આંગળ, સાતથી નવ ગજ સુધી ચાર (૪) આંગળ અને નવથી પચાસ ગજ સુધી ગજે બે આંગળની વૃદ્ધિ કરવી.

દ્વારની ઉંચાઈના અર્ધા ભાગે દ્વાર પહોળું કરવું. ઉંચાઈના સોળમા ભાગે અધિક પહોળું કરે તો તે શુભકર્તા છે. આ દ્વારમાન વાસ્તુશાસ્ત્રના જાણકાર વિદ્વાનોએ ભૂમિભદિ પ્રાસાદોમાં ચોંટાળેલું છે. ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦.

દ્રાવિડાદિ દ્વારમાન.

પ્રાસાદ એકહસ્તે તુ દ્વારં કુર્યાદશાઙ્ગુલમ્ ॥

દશાઙ્ગુલા તતો વૃદ્ધિર્યાવચ્ચ પદ્મહસ્તકમ્ ॥૧૪૧॥

અતઃ ऊर्ध्वं दशहस्ते वृद्धिः स्यात्पञ्च चाङ्गुला ॥

द्व्यङ्गुला च ततो वृद्धिर्यावत्पञ्चाशहस्तकम् ॥૧૪૨॥

पृथुत्वञ्च तदर्धेन शुभं स्याच्च कलाधिके ॥

द्राविडे द्वारविस्तारः प्रयुक्तो वास्तुवेदिभिः ॥૧૪૩॥

એક ગજના પ્રાસાદને દ્વાર દશ (૧૦) આંગળ ઉંચું કરવું અને પછી છ ગજ સુધી ગજે દશ આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. છ ગજથી દસ ગજ સુધી પાંચ (૫) અને દશથી પચાસ ગજ સુધી ગજે બે (૨) આંગળની વૃદ્ધિ દ્વારમાનની ઉંચાઈમાં કરવી.

ઉંચાઈના અર્ધાં ભાગે દ્વાર પહોળું કરવું અને શેભા માટે ઉંચાઈના સોળમા ભાગે પહોળાઈમાં વધારવું તે શુભ છે. વાસ્તુશાસ્ત્રના વેત્તાઓએ દ્રાવિડાદિ પ્રાસાદોમાં આ દ્વારમાન ચોળેલું છે. ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩.

પરસ્પર દ્વારમાન કરવા વિષે.

विमाने भौमिजं मानं द्राविडेभ्यु तथैव च ॥

मिश्रके लतिने चैव प्रशस्तं नागरोद्भवम् ॥૧૪૪॥

विमाने नागरच्छन्दं कुर्याद्वિमानपुष्पके ॥

सिंहावलोकने द्वारे नागरं शोभन मतम् ॥૧૪૫॥

बल्भ्यादौ भौमिजं मानं फांसागारेभ्यु દ્રાવિડમ્ ॥

घातुजे रत्नजे चैव दारुजे च रथारुहे ॥૧૪૬॥

વિમાનાદિ જાતિનાં પ્રાસાદોને ભૂમિજાદિ પ્રાસાદોનું દ્વારમાન કરવું તથા આ માન દ્રાવિડાદિ જાતિના પ્રાસાદોમાં પણ કરવું. મિશ્રકાદિ તથા લતિનાદિ જાતિનાં પ્રાસાદોને નાગરાદિ જાતિના પ્રાસાદોનું દ્વારમાન કરવું પ્રશસ્ત છે. ૧૪૪.

વિમાનાદિ તથા વિમાનપુષ્પકાદિ જાતિનાં પ્રાસાદોને તેમજ સિંહાવલોકનાદિ પ્રાસાદોને નાગરાદિ જાતિનું દ્વારમાન કરવું; કારણ કે નાગરાદિ દ્વારમાન પરમ શેભાચરમાન અને પ્રશસ્ત માનેલું છે. ૧૪૫.

વલ્ભ્યાદિ જાતિના (સૌજાતિ) પ્રાસાદોને ભૂમિજાદિ દ્વારમાન કરવું અને શાસનાદિ (નપુંષક જાતિ) પ્રાસાદોને તથા સુવર્ણાદિ ધાતુ અને મણિમાણિક્યાદિ રત્નોના પ્રાસાદોને તેમજ દારુજાદિ અને રથારુહાદિ જાતિના પ્રાસાદોને દ્રાવિડ દ્વારમાન કરવું. ૧૪૬.

દ્વારશાખા લક્ષણ.

નવશાખા મહેશસ્ય દેવાનાં સપ્તશાલિકાઃ ॥

પંચશાખાશ્ચ સમ્રાજાં ત્રિશાખા મણ્ડલેશ્વરે ॥૧૪૭॥

મહેશ્વરના દેવાલયને નવશાખા, ખીન્ત સર્વ દેવોના દેવાલયોને સપ્તશાખા, સમ્રાટોના પ્રાસાદોને (ચક્રવર્તી રાજાઓના મહેલોને) પંચશાખા અને માંડલિક રાજાઓના મહેલોને ત્રિશાખા કરવી. ૧૪૭.

શાખાનાં નામ.

પદ્મિની નવશાખા ચ સપ્તશાખા તુ હંસિની ॥

નંદિની પંચશાખા તુ ત્રિશાખા સુભગી સ્મૃતાં ॥૧૪૮॥

નવશાખાનું 'પદ્મિની', સપ્તશાખાનું 'હંસિની', પંચશાખાનું 'નંદિની' અને ત્રિશાખાનું 'સુભગી' નામ કહ્યું છે. ૧૪૮.

ધ્વજશ્ચ નવશાખાયાં વૃષભઃ પંચશાખાંકે ॥

ત્રિશાખાયાં તથા સિંહઃ સપ્તશાખાં ગજઃ સ્મૃતઃ ॥૧૪૯॥

નવશાખામાં ધ્વજ, પંચશાખાના દ્વારમાં વૃષભ, ત્રિશાખામાં સિંહ અને સપ્તશાખાના દ્વારમાં ગજ આપવો. ૧૪૯.

એકશાખં ભવેદ્ દ્વારં શુદ્રવૈશ્યદ્વિજેષુ વૈ ॥

દ્વિશાખં હોમશાલાયામગ્નિકર્મગૃહે તથા ॥૧૫૦॥

શુદ્ર, વૈશ્ય તથા બ્રાહ્મણના ઘરને એકશાખાનું તથા હોમશાળા અને અગ્નિકર્મથી આજીવિકા કરનારા લોકોના ઘરને બેશાખાનું દ્વાર કરવું. ૧૫૦.

પ્રાસાદા જ્ઞાતિરૂપૈશ્ચ દ્વારં તદ્વિધં સૂત્રતઃ ॥

તલછંદાનુસારેણ દ્વારશાખાં વિભંજયેત્ ॥૧૫૧॥

જાતિને અનુરૂપ પ્રાસાદો, પ્રાસાદોને અનુરૂપ સમસૂત્રે દ્વારો અને તલછંદાનુસાર દ્વારશાખાઓના વિભાગ કરવા. ૧૫૧.

ત્રયાક્ષાદિવિભેદેન ત્રયાક્ષ્યાનુસારતઃ ॥

શાસ્ત્રાત્રયં ત્રયાક્ષેષુ પંચાક્ષે પંચશાલિકાઃ ॥૧૫૨॥

સપ્તાંગે સપ્તશાખા ચ નવશાખા નવાઙ્ગકે ॥

હીનશાસ્ત્રા ન કર્તવ્યા અધિકં નૈવ દૂષયેત્ ॥૧૫૩॥

ત્રયાંગાદિ વિષમભેદ કરીને નવાંગ સુધી દ્વારશાખાઓના વિલાગ કરવા. નવાંગ પ્રાસાદમાં ત્રિશાખા, પંચાંગમાં પંચશાખા, સપ્તાંગમાં સપ્તશાખા અને નવાંગ પ્રાસાદમાં નવશાખા કરવી. પ્રમાણથી હીન શાખા કરવી નહિ, કેમ કે હીનશાખા કરવાથી કર્મ દોષ થાય છે અને અધિક શાખા કરવાથી દોષ થતો નથી. ૧૫૨, ૧૫૩.

દ્વારશાખાની પહોળાઈનું માન.

દ્વારોચ્છ્રયપ્રમાણેન શાખાં વિસ્તરયેત્સુધીઃ ॥

ષડંશેન ત્રિશાખા વૈ પશ્ચશાખા ચ પશ્ચભિઃ ॥૧૫૪॥

સપ્તશાખા યુગાંશેન નવશાખા ત્રિભિસ્તથા ॥

ઈદં માનઞ્ચ જ્ઞાતવ્યં શાસ્ત્રાનાં વિસ્તરે શુભમ્ ॥૧૫૫॥

બુદ્ધિમાન શિષ્યોએ દ્વારની ઉંચાઈના માને શાખાઓની પહોળાઈ કરવી. છઠ્ઠા ભાગે ત્રિશાખા, પાંચમા ભાગે પંચશાખા, ચોથા ભાગે સપ્તશાખા અને ત્રીજા ભાગે નવશાખા વિસ્તારમાં કરવી. આ માન શાખાઓનો વિસ્તાર કરવામાં શુભ જાણવું. ૧૫૪, ૧૫૫.

અઙ્ગુલં સાર્ધમર્ધં વા કુર્યાદ્દીનં તથાધિકમ્ ॥

આયદોષવિશુદ્ધયર્થં હસ્તવૃદ્ધી ન દૂષયેત્ ॥૧૫૬॥

એક આંગળ, દોઢ આંગળ અથવા અર્ધ આંગળ દ્વારમાનમાં ઓછું વધતું કરવું. કારણ કે આય લાવવામાં આવતા દોષની વિશુદ્ધિ માટે કરેલી વધવધ દોષરૂપ થતી નથી. ૧૫૬.

ત્રિશાખા દ્વાર પ્રમાણ.

ચતુર્ભાગાઙ્કિતં કૃત્વા ત્રિશાખાં વર્તયેજ્જતઃ ॥

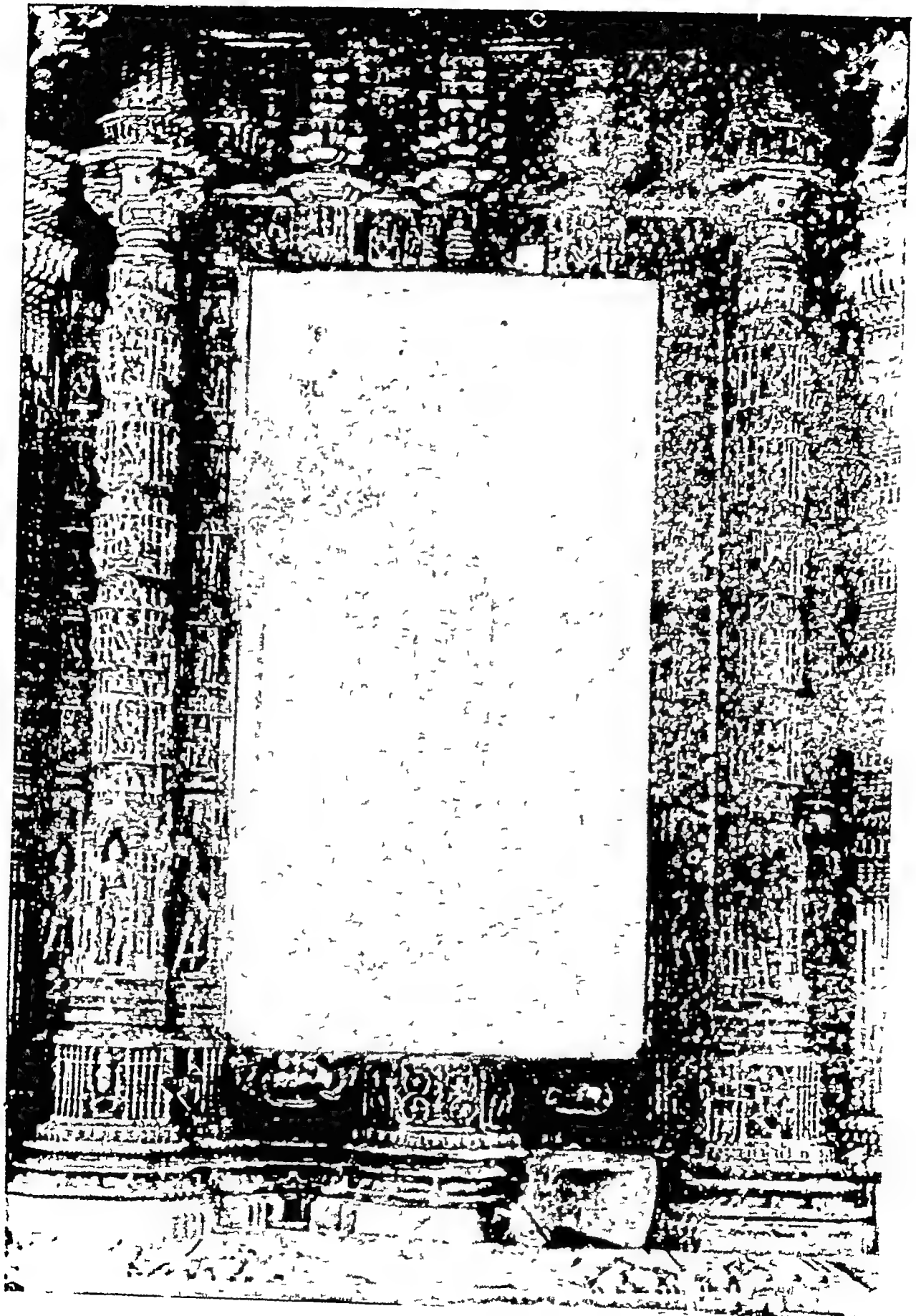
મધ્યે દ્વિભાગિકઃ સ્તંભો ભાગૈકેન ચ નિર્ગમઃ ॥૧૫૭॥

પન્નશાખા ચ કર્તવ્યા સ્વત્વશાખા તથૈવ ચ ॥

સ્ત્રીસંજ્ઞા ચ મવેત્શાખા પાર્શ્વયોઃ પૃથુભાગિકા ॥૧૫૮॥

પેટકે વિસ્તરઃ કાર્યઃ પ્રવેશસ્થ-યુગાંશકઃ ॥

કોણિકા સ્તંભમધ્યે-તુ ભૂષણાર્થાય પાર્શ્વયોઃ ॥૧૫૯॥

સમદલ રૂપસ્તંભવાળુ ત્રિશાળા દ્વાર, જૈન દેરાસર, માઉંટ આબુ.

દ્વારશાખામાં ચાર લાગ કરી ત્રિશાખાઓ કરવી. મધ્યમાં રૂપસ્તંભ એ લાગનો તથા નીકારે એક લાગનો કરવો. રૂપસ્તંભની બન્ને બાજુઓમાં એકેક લાગની પહોળી પત્રશાખા અને બલ્લશાખા કરવી અને તે સ્ત્રીસંસ્કૃત બાણવી.

પેટક એટલે શાખાનો આગળ પડતો બહારનો લાગ અર્થાત્ દ્વારપાલવાળો ઠેકીનો લાગ દ્વારના પ્રવેશના વિસ્તારના ચોથા લાગે પહોળો કરવો તથા શાખા અને રૂપસ્તંભના મધ્યમાં રૂપસ્તંભની બન્ને બાજુએ શોભા માટે કોણિકાઓ અર્થાત્ અંપાછડીઓ કરવી. ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯.

દ્વારશાખા રૂપસ્તંભનું બીજું પ્રમાણ.

एकांशं सार्धभागं च पादोनद्वयमेव च ॥

द्विभागं निर्गमे कुर्यात् स्तंभं द्रव्यानुसारतः ॥૧૬૦॥

એક લાગ (૧), દોઢ (૧૫) લાગ, પોણા બે (૧૫) લાગ અને બે (૨) લાગ નીકારે રૂપસ્તંભ કરવો. તે પોતાની દ્રવ્યશક્તિને અનુસરી કરવો. (આ પ્રમાણ ત્રિ, પંચ, સપ્ત અને નવશાખાઓમાં પણ થાય છે). ૧૬૦.

शाखोत्सेधचतुर्थांशे द्वारपालौ निवेशयेत् ॥

कार्लिदी वामशाखायां दक्षिणायां च जाह्नवी ॥૧૬૧॥

गंगार्कतनयायुग्ममुभयोर्वामदक्षिणे ॥

गंधर्वा निर्गता कार्या भागैकेन विचक्षणैः ॥૧૬૨॥

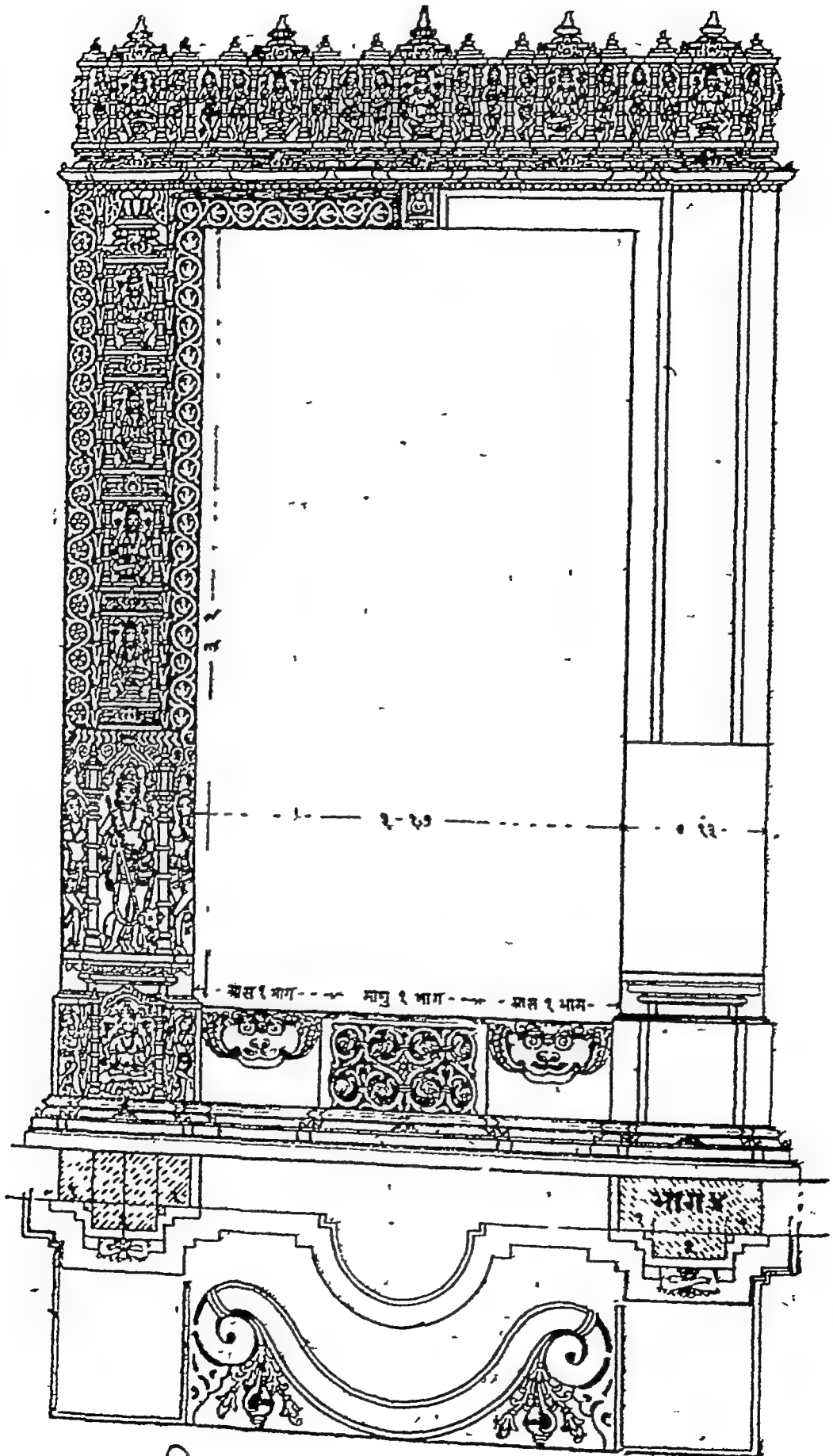
तत्सूत्रे खल्वशाखाया सिंहशाखांશकोद्रता ॥

नंदी च वामशाखायां महाकालं च दक्षिणे ॥૧૬૩॥

दक्षः स्यादन्तशाखायां निधिहस्ताः शुभोदयाः ॥

ત્રિશાખં ચ ત્રિતિ પ્રોક્તં પશ્ચશાખામતઃ શ્રુણુ ॥૧૬૪॥

શાખાની ઉંચાઈના ચોથા લાગે દ્વારપાલો કરવા અને વામશાખામાં યમુના દેવી તથા દક્ષિણ શાખામાં ગંગાદેવી કરવી. બન્ને શાખાઓની ડાબી જમણી બાજુએ ગંગા અને યમુના એમનું જોડું કરવું તથા બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીએ ગંધર્વા શાખા નીકારે એક લાગની કરવી. તેજ સૂત્રમાં પહેલી બલ્લશાખા અને એક લાગની સિંહશાખા કરવી. વામશાખામાં નંદી નામના ગણની મૂર્તિ અને દક્ષિણ શાખામાં મહાકાલની મૂર્તિ કરવી. અંતની શાખામાં દક્ષ પ્રજાપતિ કરવો અથવા હાથમાં નિધિકુંભો લીધેલા સુશોભિત દેવતાઓ કરવા. ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪.

ત્રિશાખાદ્વાર તથા શિખાવટનો નકશો.

આ પ્રમાણે ત્રિશાખા દ્વારમાન કહ્યું. હવે પંચશાખા દ્વારમાન અવણ કરે.

પંચશાખા દ્વારમાન.

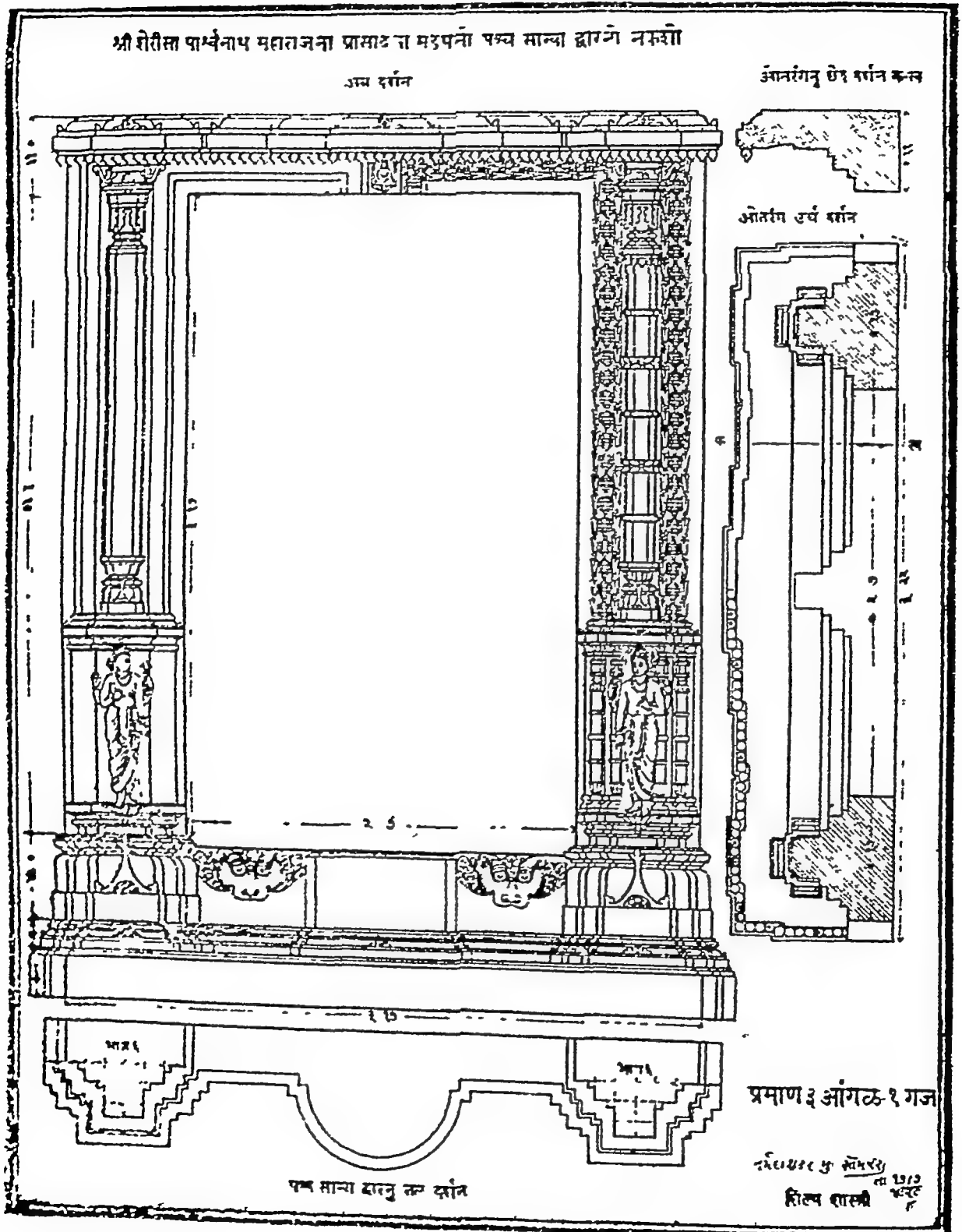
શાખાયા વિસ્તરે માનં પદ્મભાગેન તથા મજેત્ ॥
 ભાગભાગા ભવેત્શાખા રૂપસ્તંભો દ્વિભાગિકઃ ॥૧૬૫॥
 નિર્ગતશ્ચૈકભાગેન રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥
 કોણિકા સ્તંભમધ્યે તુ હ્યુભયોર્વામદક્ષિણેઃ ॥૧૬૬॥
 ગંધર્વા નિર્ગમે કાર્યા ભાગૈકેન વિચક્ષણેઃ ॥
 તત્સૂત્રે સ્વશાખા ચ સિંહશાખાંશકોદ્રતા ॥૧૬૭॥
 સપાદઃ સાર્ધભાગશ્ચ રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥
 તથોત્સેધાષ્ટમાંશેન શાખોદરં પ્રશસ્યતે ॥૧૬૮॥

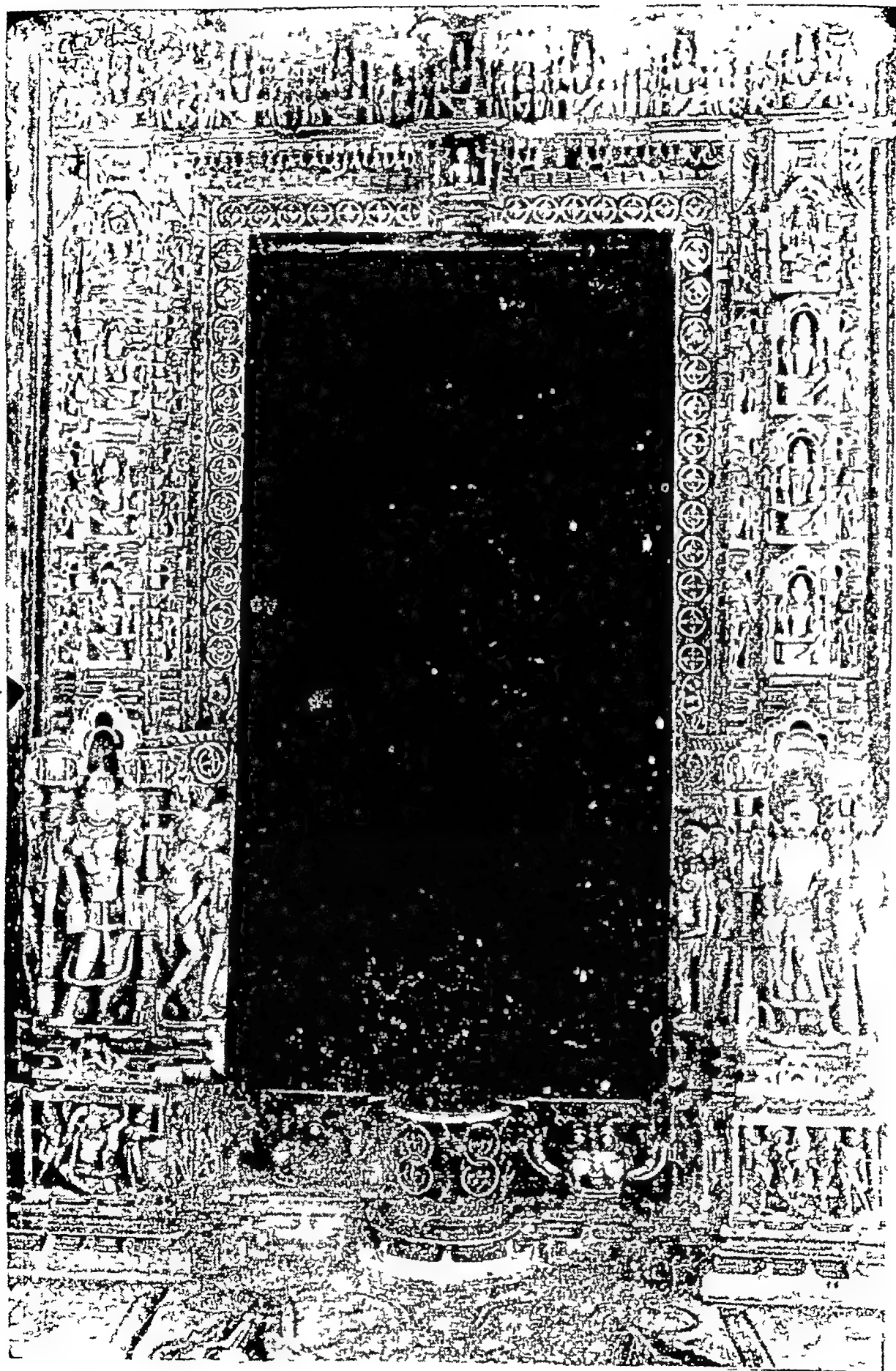
શાખાની પહેળાઈના માનમાં છ લાગ કરી પંચશાખાનો વિસ્તાર કરવો. દરેક શાખા એકેએક લાગની અને રૂપસ્તંભ એ લાગનો કરવો. રૂપસ્તંભ નીકારે એક લાગનો કરવો પ્રશંસનીય છે. બન્ને બાજુના વામદક્ષિણ ભાગે સ્તંભ તથા શાખાઓના મધ્ય ભાગમાં કોણિકાઓ કરવી. બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ ગંધર્વા શાખા નીકારે એક લાગની કરવી તેમજ તેના તેજ સૂત્રમાં ખલ્લવશાખા તથા સિંહશાખા એક લાગની કરવી. રૂપસ્તંભ નીકારે સવાયે અથવા દોઢો કરવો સારો છે તથા ઉંચાઈના આઠમાં ભાગે શાખાનું ઉદર કરવું પ્રશંસનીય છે. ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપસ્તંભસ્તૃતીયકઃ ॥
 ચતુર્થી સ્વશાખા ચ સિંહશાખા તતઃપરમ્ ॥૧૬૯॥
 પંચશાખેતિ વિખ્યાતાઃ સંક્ષેપં કથિતં મયા ॥
 અતઃ પરં પ્રવક્ષ્યામિ સપ્તશાખાપ્રમાણકમ્ ॥૧૭૦॥

પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપસ્તંભ, ચોથી ખલ્લવશાખા અને પાંચમી સિંહશાખા; આ પંચશાખાઓ પ્રસિદ્ધ છે. તે મેં સંક્ષેપમાં કહી. હવે પછી સપ્તશાખાનું પ્રમાણ કહીશ. ૧૬૯, ૧૭૦.

પચ્ચશાખા દ્વારનો નકશો તથા તલ.

શ્રીપાશ્વનાથ ભગવાનના મંડપનું 'ધંચશાખા દ્વાર, રાણકપુર, (મારવાડ).

સપ્તશાખા દ્વારમાન.

શાખાં વિસ્તરયેન્માનં વસુભાગવિભાજિતમ્ ॥
 ભાગૈકા ચ ભવેત્ શાખા મધ્યસ્તંભો દ્વિભાગિકઃ ॥૧૭૧॥
 કોણિકા ભાગપાદેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥
 નિર્ગમે ભાગસાર્ધેન રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥૧૭૨॥
 ગંધર્વા સિંહશાખા ચ નિર્ગમો ભાગ એવ ચ ॥
 નિર્ગમશ્ચ તદર્ધેન શેષાઃ શાખાઃ પ્રશસ્યતે ॥૧૭૩॥

શાખામાનમાં આઠ ભાગ કરી શાખાઓનો વિસ્તાર કરવો. દરેક શાખા એકેક ભાગની તથા વચ્ચેના રૂપસ્તંભ એ ભાગનો કરવો. વિસ્તારમાં તથા નીકારે પા ભાગની કોણિકા કરવી અને રૂપસ્તંભ નીકારે દોઢ ભાગ કરવો, તે સારો છે. ગંધર્વા અને સિંહશાખા નીકારે ભાગ એકેક તથા શેષ શાખાઓ નીકારે અર્ધા ભાગે કરવી પ્રશંસનીય છે, ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપશાખા તૃતીયિકા ॥
 સ્તંભશાખા ભવેન્મધ્યે રૂપશાખા તુ પञ्चમી ॥૧૭૪॥
 षष्ठ्याख्या खल्वशाखा च सिंहशाखा च सप्तमी ॥
 પ્રાસાદર્કર્ણસંયુક્તા સિંહશાખાગ્રસૂત્રતઃ ॥૧૭૫॥

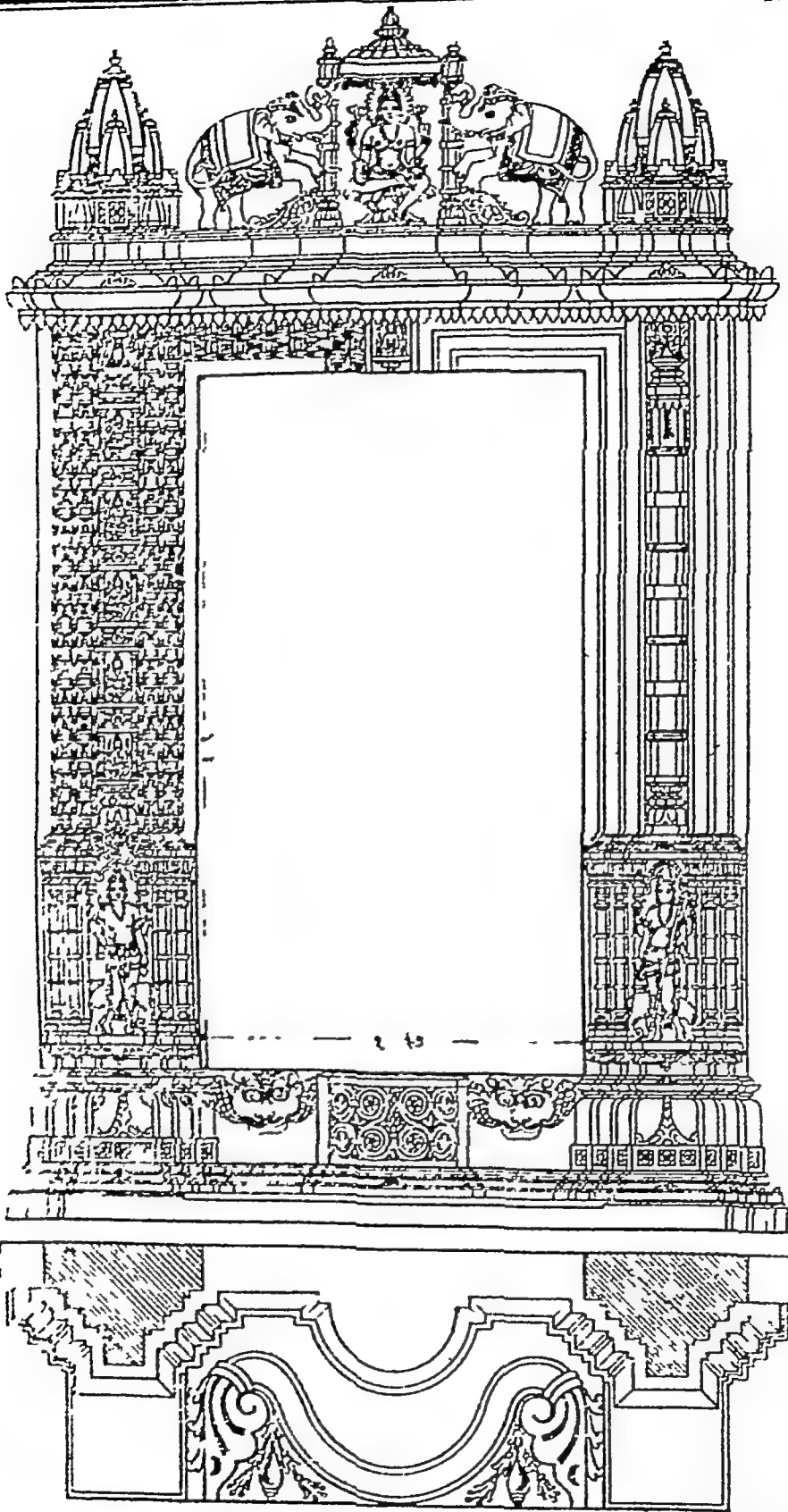
પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપશાખા, ચોથી રૂપસ્તંભ શાખા, પાંચમી રૂપશાખા, છઠ્ઠી ખલ્વશાખા અને સાતમી સિંહશાખા, આ સપ્ત શાખાઓ જાણવી. સિંહશાખા પ્રાસાદના કર્ણના એકસૂત્રમાં રાખવી. ૧૭૪, ૧૭૫,

નવશાખા દ્વારમાન.

નવશાખં પ્રવક્ષ્યામિ દેવાનાં દુર્લભં સદા ॥
 યત્ર વિશ્રામ્યતે શંખુસ્ત્રિદશૈઃ સંયુતઃ સદા ॥૧૭૬॥

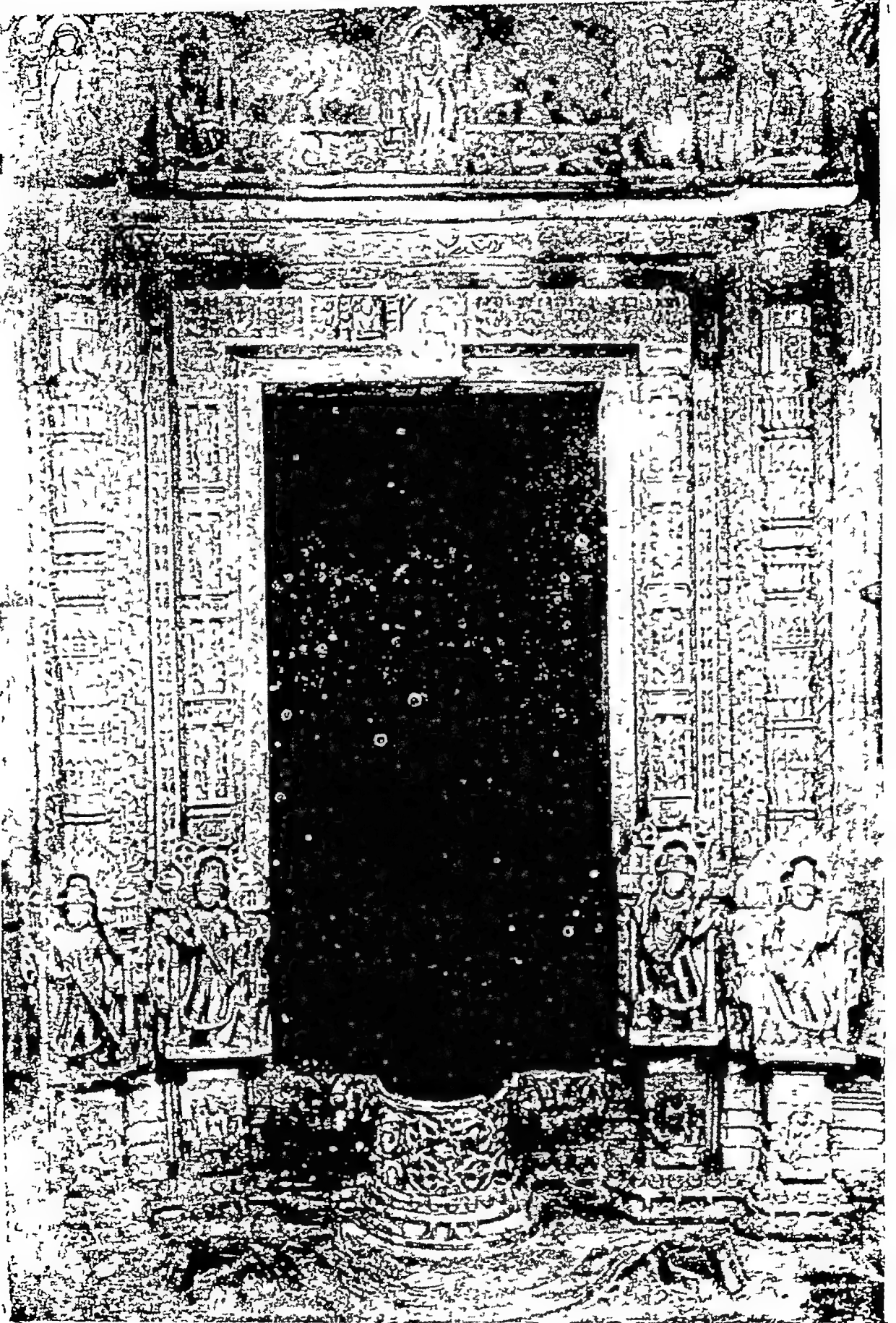
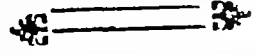
હવે નવશાખાનું દ્વારમાન કહીશ કે જે દેવતાઓને સદા દુર્લભ છે. કારણ કે નવશાખાયુક્ત પ્રાસાદમાં સદાસર્વદા દેવતાઓની સાથે શંખુ વિશ્રામ કરે છે. ૧૭૬.

શાખાં વિસ્તરયેન્માનં રુદ્રભાગવિભાજિતમ્ ॥
 દ્વિભાગઃ સ્તંભ ઇત્યુક્ત ઉભયોઃ કોણિકાયુતઃ ॥૧૭૭॥

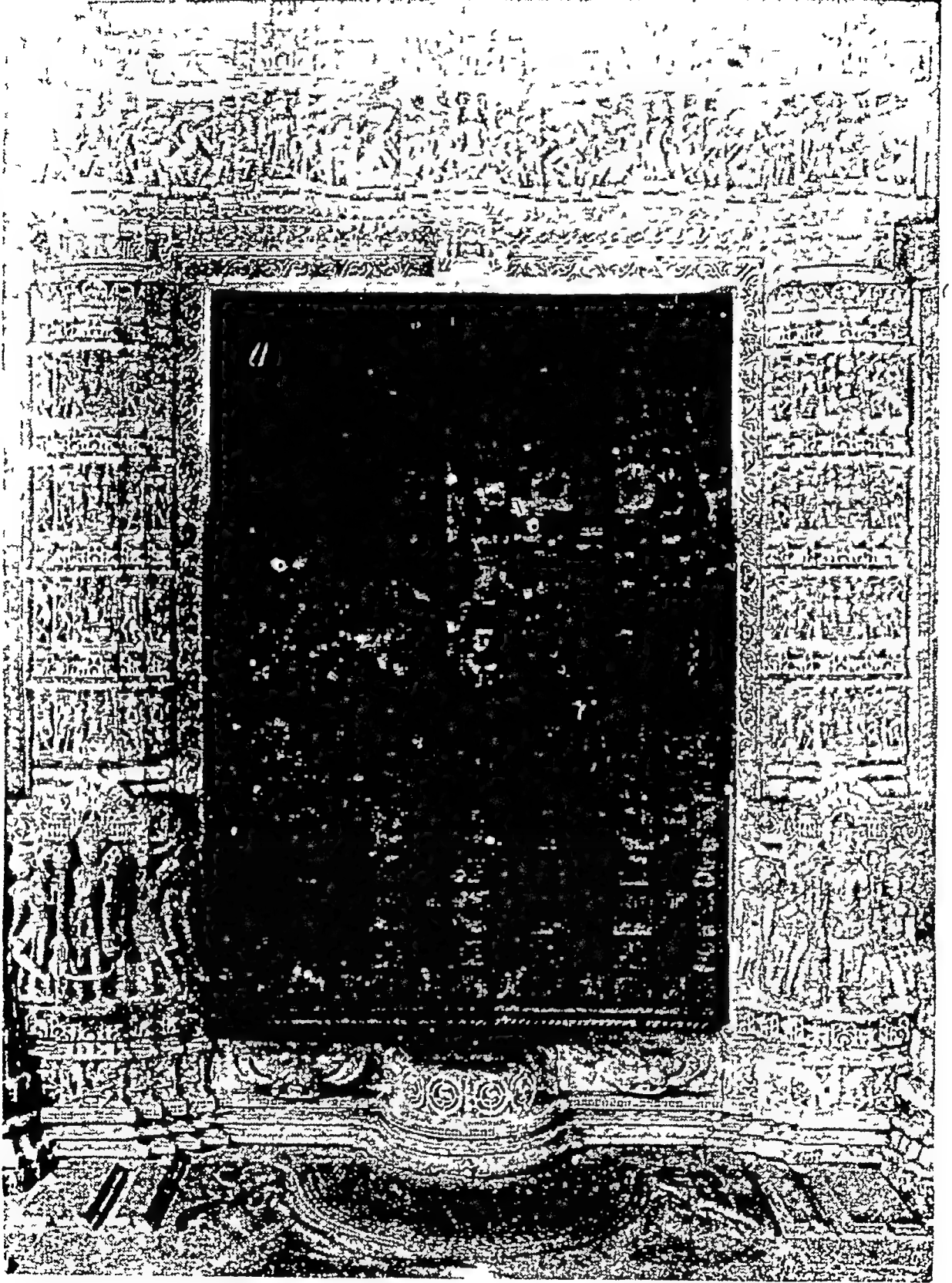

सप्त शाला द्वार तथा शंखचक्र नो नक्षत्रे

नर्मदाशंकर मु मोनपुत्र
शिखर रत्नाकर

શ્રીસૂર્યનારાયણના અષ્ટભદ્રી પ્રાસાદનું સમશાખા
દ્વાર. રાણકપુર. (મારવાડ).

શ્રીહરીસિંગના દેરાસરનું સપ્તશાખાવાળું મુખ્ય પ્રવેશ દ્વાર, અમદાવાદ.

નિર્ગમં ચાર્ધભાગેન પાદોનદ્વયમેવ ચ ॥

રૂપસ્તંભદ્વયં કાર્યં ગંધર્વાદ્વયમેવ ચ ॥૧૭૮॥

શાખાની પહોળાઈમાં (૧૧) અગીયાર લાગ કરી શાખાઓનો વિસ્તાર કરવો. બન્ને લાગમાં કેણિકાઓ સાથે બે લાગનો રૂપસ્તંભ કરવો અને નીકારે દોઢ અથવા પોણા બે લાગનો રાખવો. બે રૂપસ્તંભો તથા બે ગંધર્વશાખા કરવી. ૧૭૭, ૧૭૮.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપસ્તંભસ્તૃતીયકઃ ॥

ચતુર્થીં સ્વશાખા ચ ગંધર્વા ચૈવ પશ્ચમી ॥૧૭૯॥

ષષ્ઠકો રૂપકસ્તંભો રૂપશાખા તતઃ પરા ॥

સ્વશાખા ચ કર્તવ્યા સિંહશાખા તદન્તિકે ॥૧૮૦॥

પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપસ્તંભ શાખા, ચોથી ખલ્લશાખા, પાંચમી ગંધર્વશાખા, છઠ્ઠી રૂપસ્તંભ શાખા, સાતમી રૂપશાખા, આઠમી ખલ્લશાખા અને નવમી સિંહશાખા નવશાખાના દ્વારમાનમાં કરવી. ૧૭૯, ૧૮૦.

પેટકે વિસ્તરઃ કાર્યઃ પ્રવેશચતુરંશકે ॥

પશ્ચમાંશે પ્રકર્તવ્યશ્વતુઃસાર્ધમથોચ્યતે ॥૧૮૧॥

શાખાના પેટક (બહાઈ) નો વિસ્તાર દ્વારના પ્રવેશની પહોળાઈના ચોથા, પાંચમા અથવા સાડા ચાર અંશે કરવો. ૧૮૧.

एवञ्च नवशाखं तु विभक्तं विश्वकर्मणा ॥

प्रासादे च नवाङ्गं वै नवशोखं तु कारयेत् ॥૧૮૨॥

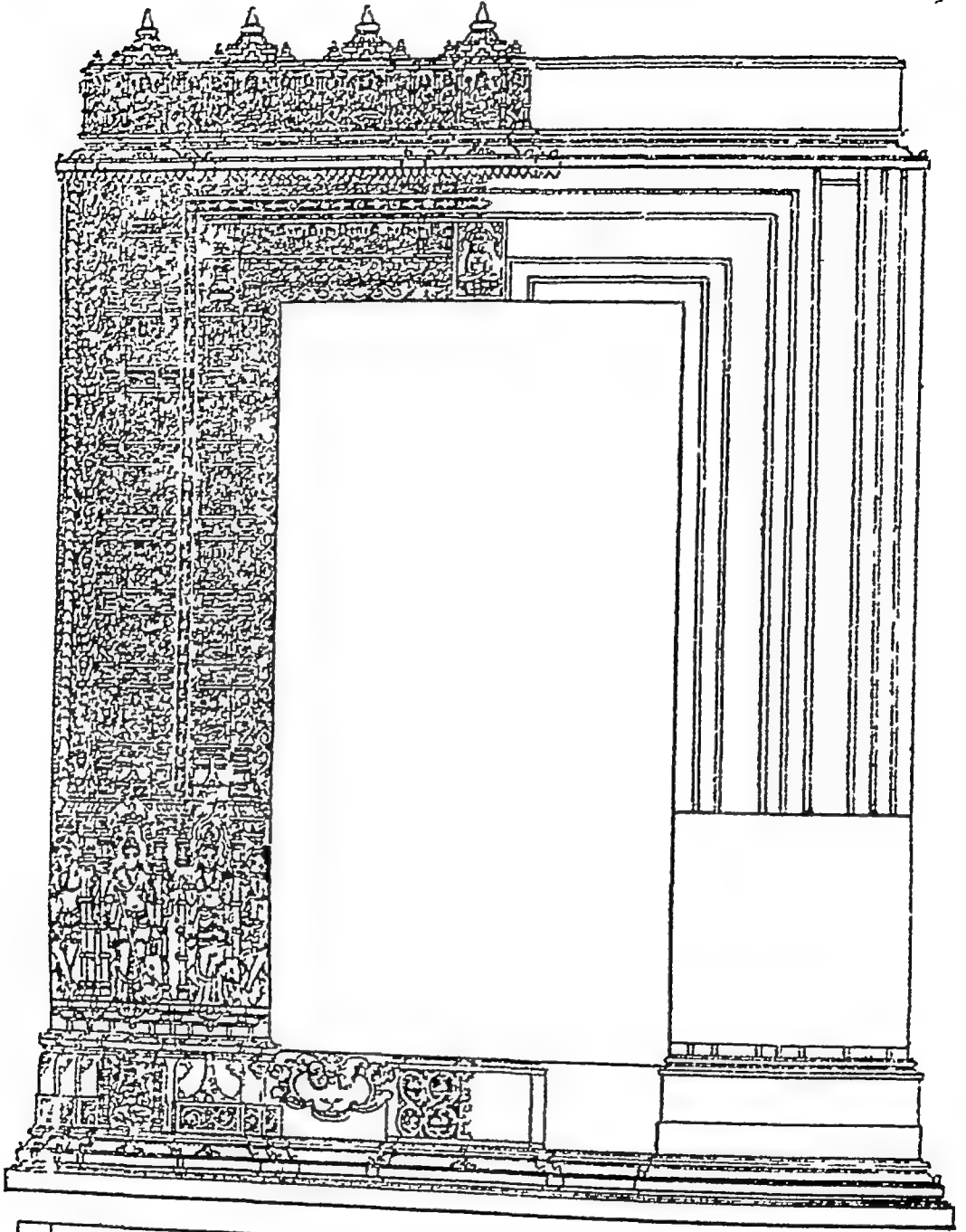
આ પ્રમાણે વિશ્વકર્માએ નવશાખા દ્વારના વિભાગો કહેલા છે અને નવશાખા દ્વારમાન નવાંગ પ્રાસાદના તલને કરવું. ૧૮૨.

यस्य देवस्य या मूर्तिः सैव कार्यान्तरङ्गके ॥

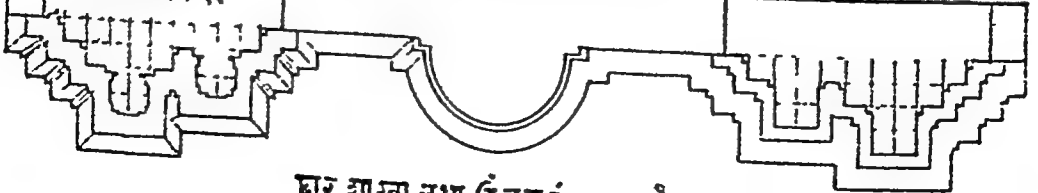
परिवारश्च शाखायां गणेशश्चोत्तराङ्गके ॥૧૮૩॥

જે દેવતા દેવાલયમાં સ્થાપન કરવાના હોય તેનીજ મૂર્તિઓતરંગમાં કરવી તથા શાખાઓમાં આવેલા પરિવારનાં પંક્તિબદ્ધ સ્વરૂપો પણ ઓતરંગમાં કરવાં અથવા ગણેશની મૂર્તિ ઓતરંગમાં કરવી ૧૮૩

નવ શાસ્ત્રા દ્વાર અગ્ર દર્શનનો નકશો

કેશાસ્ત્રા ભાગ ૧૬

દ્વાર શાસ્ત્રા તથા ઉંચરાનું તરુ દર્શન

નર્મદાસકર મુ. ભવે ૧૯૨૪

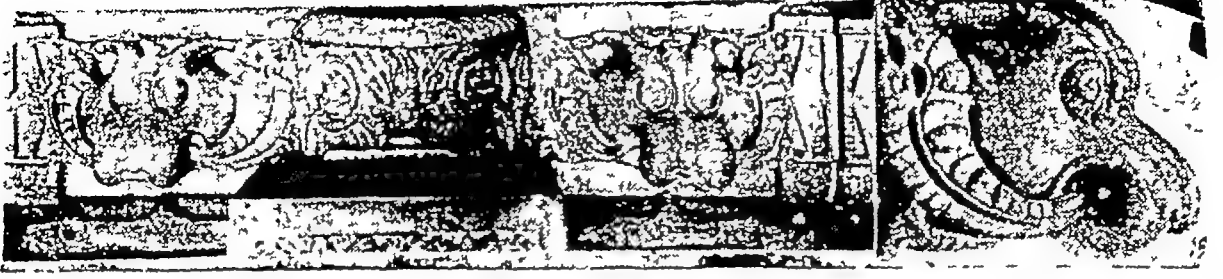
શિલ્પ શાસ્ત્રી

ગ્રાસ મુખ

અર્ધચંદ્ર

ગ્રાસમુખ

ખાલુનો દેખાવ

ઉદ્ધખર, શ્રીનેમનાથ જૈન દેરાશર, (કુંભારીયાળ).

જગતી વિગેરે ઠકાણે ખાંધણામાં કરવાનાં
ભુદી ભુદી જાતનાં નકશી કામ.

ઉક્તમાનાધિકં દ્વારં ધનધાન્યવિનાશકમ્ ॥

હીને પીડાં પ્રકુર્વીત નલિને શત્રુવિગ્રહમ્ ॥૧૮૪॥

સ્ત્રીરોગં ન્યૂનશાઘં ચ મધ્યસ્તંભેષુ માનતઃ ॥

હીનાઃ પીડાં પ્રકુર્વન્તિ અધિકે તુ ધનક્ષયઃ ॥૧૮૫॥

કહેલા દ્વારમાનથી અધિક દ્વારમાન કરે તો ધનધાન્યનો વિનાશ થાય
ઓછું કરે તો પીડા અને વાંકુંચુકું કરે તો શત્રુ સાથે લડાઈ થાય. કહેલી
શાખાઓથી ઓછી શાખાવાળું દ્વાર કરે તો સ્ત્રી રોગિણી થાય તથા શાખાના
મધ્ય ભાગે કરેલા રૂપસ્તંભો માનથી ઓછા કરે તો પીડા અને અધિક કરે તો
ધનનો ક્ષય થાય. ૧૮૪, ૧૮૫.

દ્વારના ઉદ્દુંબરનું પ્રમાણ.

મૂલકર્ણસ્ય સૂત્રેણ કુંભેનોદુમ્બરં સમમ્ ॥

તદધઃ પશ્ચરત્નાનિ સ્થાપયેત્ શિલ્પિપૂજનાત્ ॥૧૮૬॥

મૂલ કર્ણ (પ્રાસાદની રેખા) ના એકસૂત્રમાં કુંભાની બરેબર ઉદ્દુંબર
(ઉંબરો) રાખવો અને શિલ્પી તથા ઉદ્દુંબરની પૂજા કરી નીચે પશ્ચરત્નો
મૂકી સ્થાપન કરવો. ૧૮૬.

દ્વારવ્યાસત્રિભાગેન મધ્યે મંદારિકો ભવેત્ ॥

વૃત્તં મંદારિકં કુર્યાન્ મૃગાલપત્રસંયુતમ્ ॥૧૮૭॥

જાડચકુંભઃ કળાલી ચ કીર્તિર્વક્રદ્વયં તથા ॥

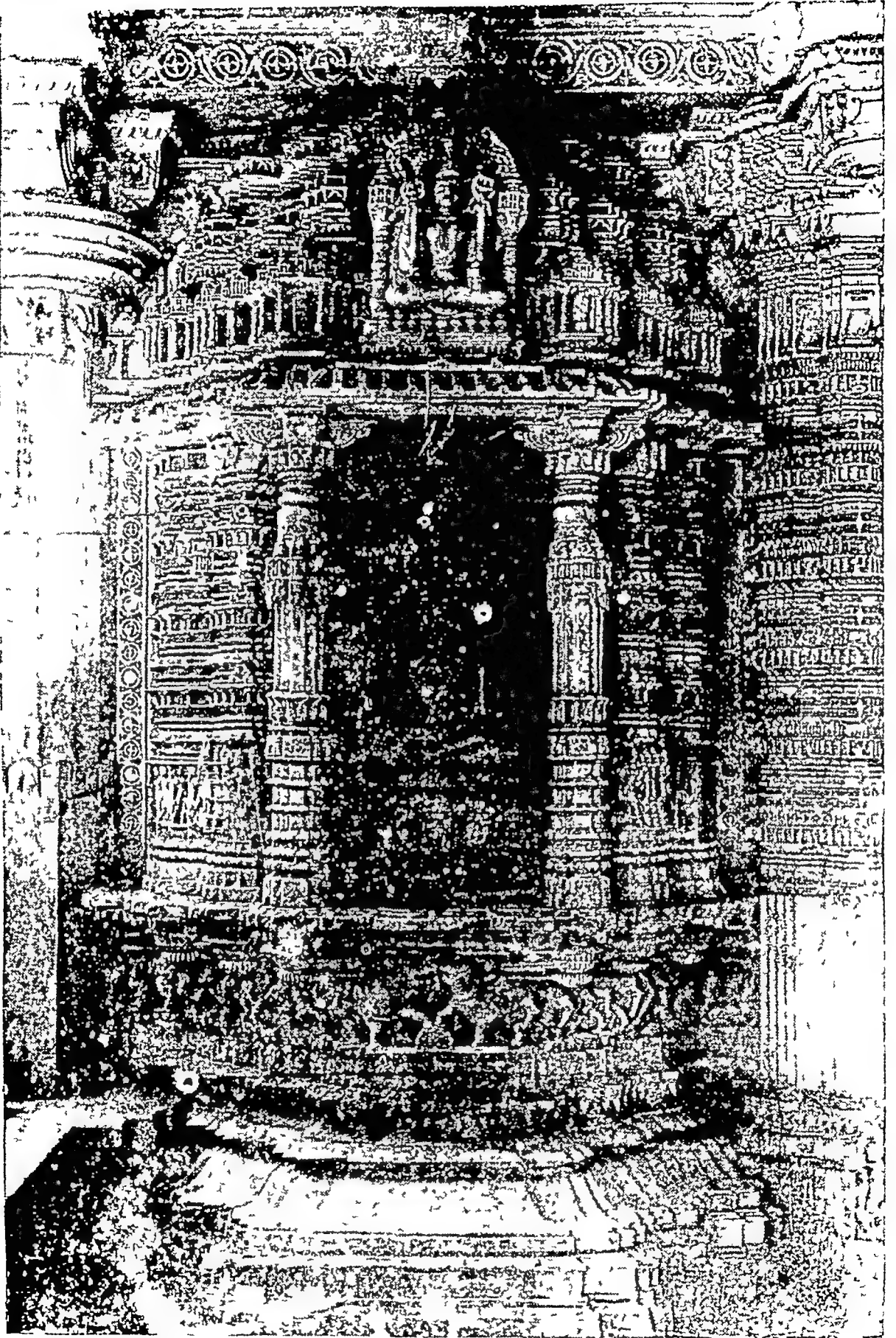
ઉદુમ્બરસ્ય પાર્શ્વે ચ શાખાયાસ્તલરૂપકમ્ ॥૧૮૮॥

દ્વારની પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે મધ્યમાં મંદારિક કરવો અને તે અર્ધ-
અંદ્રાકારે ગોળ કરવો તથા તેને કમળપત્ર સંયુક્ત કરવો. અર્ધઅંદ્રાકાર
માણાની નીચે બડંબો અને કણીયુક્ત કણપીઠ કરવી તથા માણાની બન્ને
તરફ ડોણિકા તથા આસનાં મુખ કરવાં તેમજ ઉંબરાની પડખે જે બાજુની
શાખાઓ હોય તેનાં તલરૂપ (તલકડા) કરવાં. ૧૮૭, ૧૮૮.

ઉદ્દુંબરનું ચતુર્વિધ પ્રમાણ.

ઉદુમ્બરં તથા વક્ષ્યે કુંભકાન્તં તદુચ્છ્રયમ્ ॥

તસ્યાર્ધેન ત્રિભાગેન પાદેન રહિતં ક્રમાત્ ॥૧૮૯॥

શ્રીનેમનાથ ભગવાનના દેરાશરનો દેરાણીબેઠાણાનો ગોખલો,
દેલવાડા (માઉટ આબુ)

चतुर्थं रत्नम् ।

अथ मण्डपादितोऽर्चादृष्टिलक्षणाधिकारः ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि मण्डपानां तु लक्षणम् ॥

प्रासादस्य प्रमाणेन मण्डपं कारयेद् ब्रुवः ॥१॥

अथ प्रासादोना भंडपोनु विधान.

हुवे प्रासादोने करवाना भंडपोनुं लक्षणे कहुं छुं. विद्वान् शिष्टपीथे प्रासादना प्रमाणेने अनुश्य भंडप करवो. १.

मूलकर्णेन सूत्रेण सलिलञ्च चतुष्किका ॥

मण्डपस्तद्विनिष्क्रान्तः प्रासादशिखरं ततः ॥२॥

प्रासादनी भूण रेणाना अेक सूत्रभां जेडीने डोणी (सलिल) तेमन्त्र योडी करवी अने तेनाथी नीकणतो भंडप करवो तथा प्रासादना डियर शिखर करवुं. २.

कर्णगूढो विलोकास्य एकत्रिद्वारसंयुतः ॥

प्रासादाग्रे प्रकर्तव्याः सर्वदेवस्य मण्डपाः ॥३॥

गूढभंडप अथवा विलोकास्य (गूढलो) भंडप अेक द्वार अथवा त्रय द्वारवाणो करवो. आ प्रमाणे सर्व देवताओना प्रासादोना अथ लागे भंडपो करवा. ३

गूढषिकास्तथानन्ताः क्रमेण मण्डपास्तथा ॥

जिनस्याग्रे प्रकर्तव्याः सर्वेषां तु बलाणकम् ॥४॥

जिनना हेवालयेना अथलागे क्रमे गूढ भंडपो अने तेना अथलागे योडीओ तथा योडीओना अथे रंगभंडपो (नृत्यभंडपो) करवा अने भलाणुक तो सर्व देवताओनां हेवालयेने करवा. ४.

પાંચ પ્રકારનાં મંડપપ્રમાણુ.

સમઃ સપાદઃ પ્રાસાદાત્ સાર્ધો પાદોનતદ્વયઃ ॥

દ્વિગુણો વા પ્રકર્તવ્યો મળ્ડપઃ પશ્ચધા મતઃ ॥૫॥

૧ પ્રાસાદના પ્રમાણુ, ૨ સવાયો, ૩ દોઢો, ૪ પોણા બેગણુ અથવા ૫ દ્વિગુણુ-બમણુ મંડપ કરવો. પ્રાસાદોને કરવાના મંડપોના આ પાંચ પ્રકાર માનેલા છે. ૫.

સમં સપાદં પશ્ચાશત્પર્યન્તં દશહસ્તકાત્ ॥

દશાન્તં પશ્ચતઃ સાર્ધં દ્વિપાદોનં ચતુઃકરે ॥૬॥

ત્રિહસ્તે દ્વિગુણ ચૈકહસ્તે ચૈવ ચતુષ્કિકા ॥

પ્રાયેણ મંડપં સાર્ધં દ્વિગુણં પ્રતિલિંદકમ્ ॥૭॥

દશથી પચાસ ગજ સુધીના પ્રાસાદને મંડપ પ્રાસાદના પ્રમાણુ સરખો અથવા સવાયો, પાંચથી દશ ગજ સુધી દોઢો, ચાર ગજના પ્રાસાદને પોણા બેગણુ અને ત્રણ ગજના પ્રાસાદને બમણુ કરવો તથા એક ગજના પ્રાસાદને ચોટ્ટી કરવી. ઘણું કરી મંડપ દોઢો કરવો. પરંતુ પ્રતિલિંદક એટલે વચલા પહની બન્ને બાજુ એકેક ચોટ્ટીવાળો મંડપ બમણુ કરવો. ૬. ૭.

ત્રિદ્વારશ્રેકવક્રઃ સ્યાન્મુખે ચૈવ ચતુષ્કિકા ॥

ગૂઢે પ્રકાશકે વૃત્તમર્ધોદયકરોટકમ્ ॥૮॥

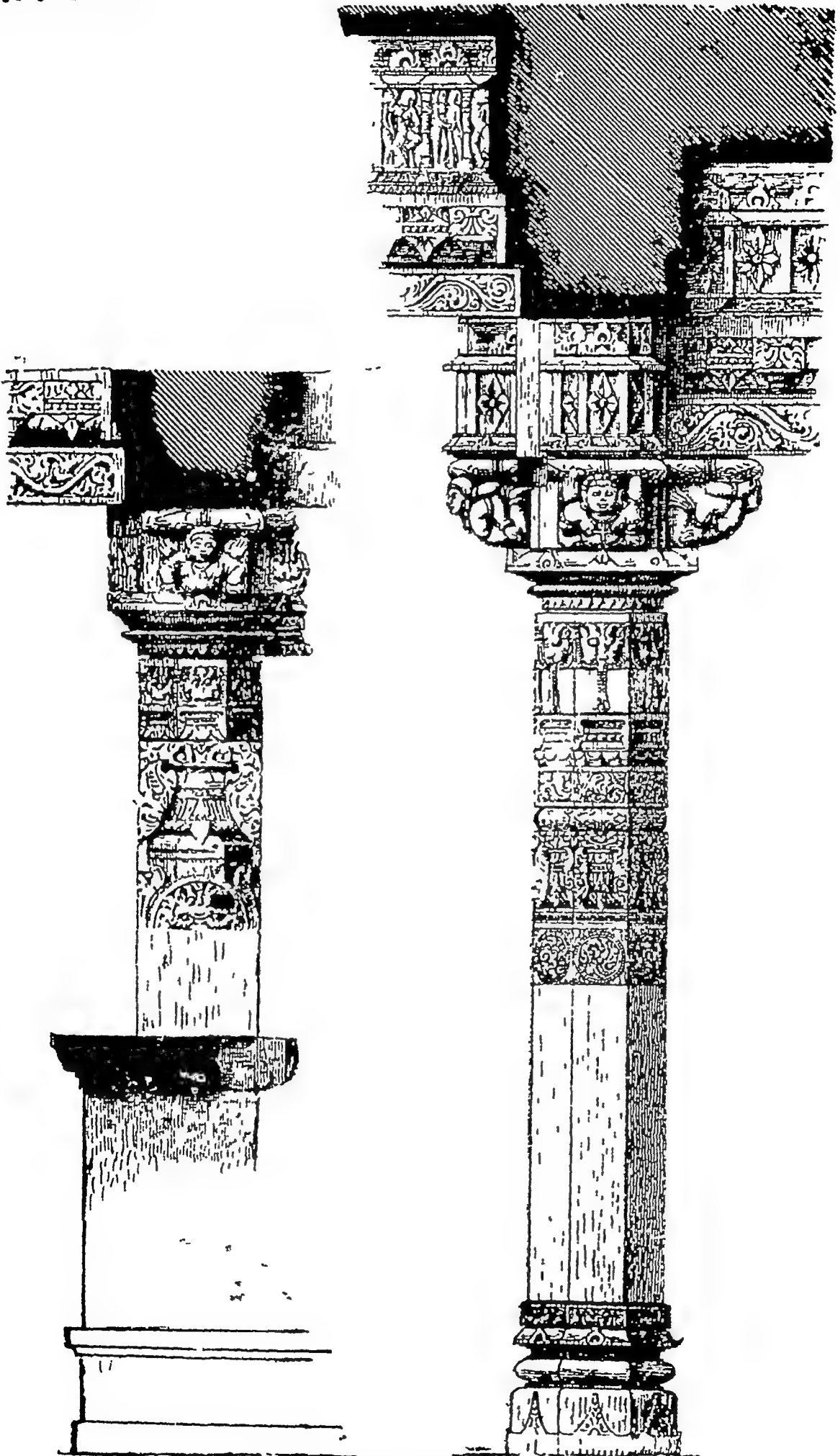
ગૂઢમંડપ ત્રણ દ્વારવાળો અથવા એક દ્વારવાળો કરવો અને તેની આગળ ચોટ્ટી કરવી ગૂઢ મંડપ અને ખુલ્લા મંડપ ઉપર કરોટક (કલાડિયો અર્થાત્ ઘુમટ) પહોળાઈના અર્ધા ભાગે ઉંચો અર્ધ ગોળાકાર કરવો. ૮.

વર્ધમાનાદિ અષ્ટ પ્રકારના મંડપ.

વર્ધમાનઃ સ્વસ્તિકાશ્ચો ગરુડઃ સુરનંદનઃ ॥

સર્વતોભદ્રકૈલાસૌ ઇન્દ્રનીલોઽથ રત્નકઃ ॥૯॥

૧ વર્ધમાન, ૨ સ્વસ્તિક, ૩ ગરુડ, ૪ સુરનંદન, ૫ સર્વતોભદ્ર, ૬ કૈલાસ, ૭ ઇન્દ્રનીલ અને ૮ રત્નસંલપ, આ વર્ધમાનાદિ આઠ મંડપોનાં નામ છે. ૯.

નૃત્ય મંડપના સ્તંભોનો દેખાવ.

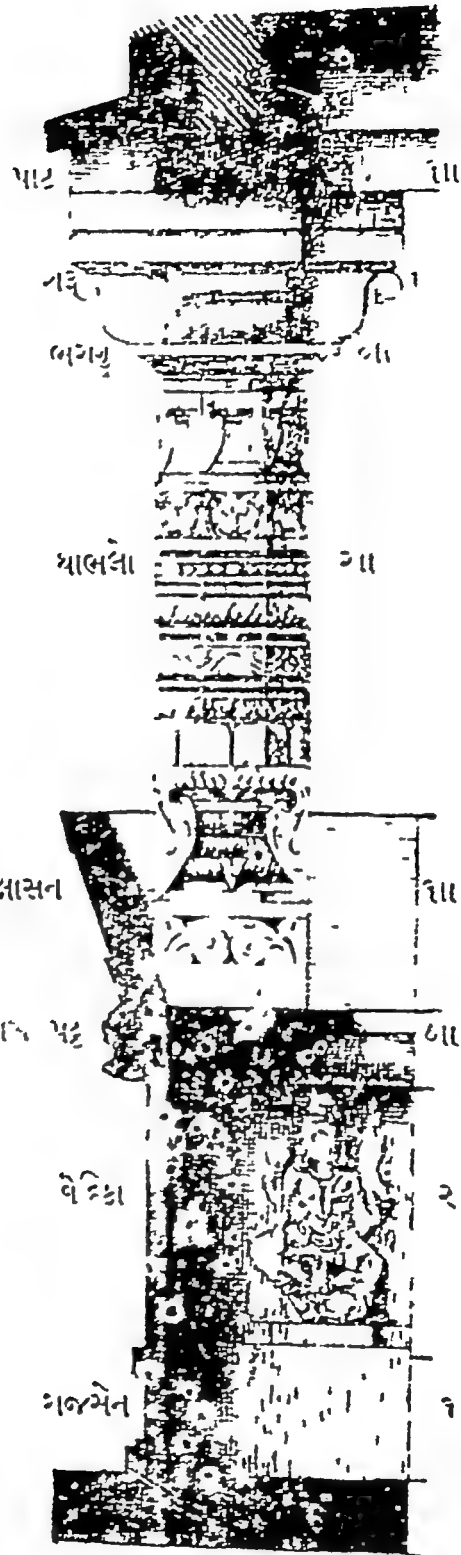
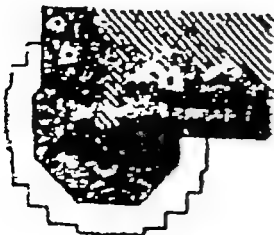
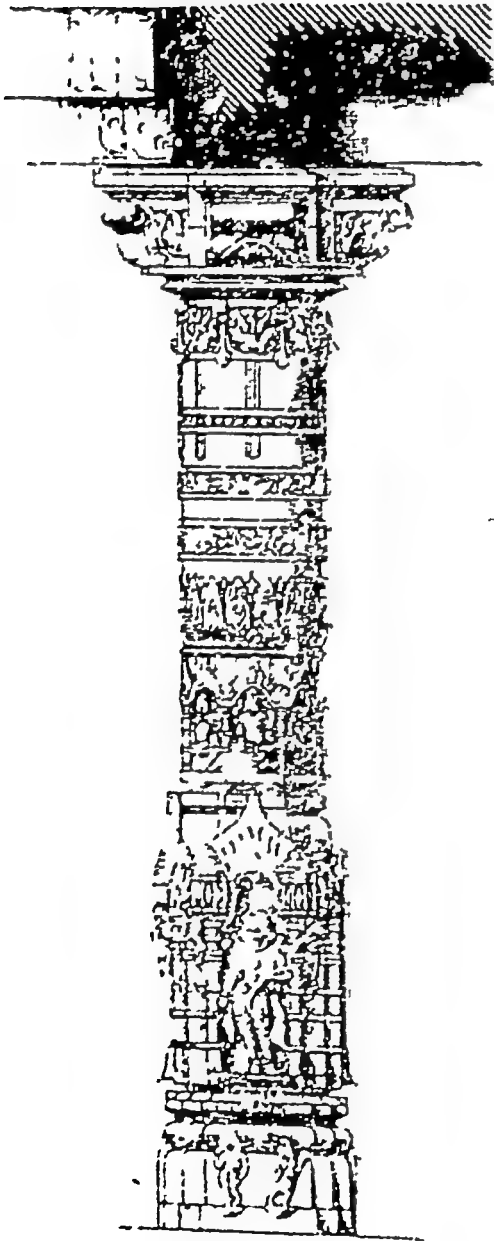
શિલ્પ રત્નાકર.

ચતુર્થ રત્ન.

શ્રી સુર્ય પ્રાસાદના થાંભલાનો દેખાવ. ગામ સુંઢેરા

મહાપત્તા સ્થંભ.

પ્રાસાદના સ્થંભ

દેવ ભાગ ૧૦૧

નૃત્યમંડપના સ્તંભોનો દેખાવ.

ચતુરસ્રો વર્ધમાનઃ સ્વસ્તિકો ભદ્રસંયુતઃ ॥
 પ્રતિરથૈર્યુતસ્તાક્ષર્યઃ પ્રતિભદ્રશ્ચ નંદનઃ ॥૧૦॥
 કર્ણિકઃ સર્વતોભદ્રઃ કૈલાસો ભદ્રકાધિકઃ ॥
 પ્રતિરથદ્વયેન્દ્રશ્ચ ત્રિભિઃ સ્યાદ્રત્નસંભવઃ ॥૧૧॥
 इत्यष्टौ च समाख्याता वर्धमानादिमण्डपाः ॥
 बाह्यछंदे प्रकर्तव्या मण्डपाः सर्वकामदाः ॥૧૨॥

(૧) વર્ધમાન મંડપ ચોરસ, (૨) સ્વસ્તિક લદ્રવાળો, (૩) ગરૂડ પ્રતિરથો વડે યુક્ત, (૪) સુરનંદન પ્રતિલદ્રવાળો, (૫) સર્વતોભદ્ર કેાણિકાયુક્ત, (૬) કૈલાસ અધિક લદ્રવાળો, અર્થાત્ મુખલદ્રવાળો, (૭) ઈન્દ્રનીલ ણે પ્રતિરથવાળો અને (૮) રત્નસંભવ ત્રણ પ્રતિરથવાળો કરવો. આ આઠ પ્રકારના વર્ધમાનાદિ મંડપો બાણવા અને તેની ક્ષાલનાઓ તલછંદથી બહારના ભાગે નીકળતી કરવી. આ મંડપો સર્વ કામનાઓને આપનારા છે. ૧૦, ૧૧, ૧૨.

दलेनार्धेन पादेन दलस्य निर्गमो भवेत् ॥
 मूलप्रासादकार्ये च पीठजंघे च मैखला ॥૧૩॥

મંડપોની ક્ષાલનાઓ નીકારે સમચોરસ, અર્ધા ભાગે કે ચોથા ભાગે કરવી. મૂલ પ્રાસાદના કાર્યમાં પીઠ, જંઘા અને મેખલા વિગેરે જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે મંડપમાં પણ એકસૂત્રે કરવી, ૧૩.

गवाक्षेनान्वितं भद्रमथ जालकसंयुतम् ॥
 गूढेऽथ कर्णगूढे वा मद्रे चन्द्रावलोकितम् ॥૧૪॥

મંડપમાં લદ્રો ગવાક્ષ (ગોખ) બારીવાળો કરવો. ગૂઢ અથવા કર્ણગૂઢ મંડપના લદ્રમાં ચંદ્રાવલોકિત અર્થાત્ ખુલ્લો ગોખ કરવો. ૧૪.

મંડપના પદવિભાગ.

पञ्चभागे द्वयं मध्ये सप्तभागे त्रयं तथा ॥
 चत्वारि नवभागे च शालामध्ये प्रमाणकम् ॥૧૫॥

ચતુષ્કચ્ર તથાષાંશં શુભં સ્તંભાનુસારતઃ ॥

સંવરણં વિતાનચ્ર હ્યર્ધમાનેન મણ્ડપે ॥૧૬॥

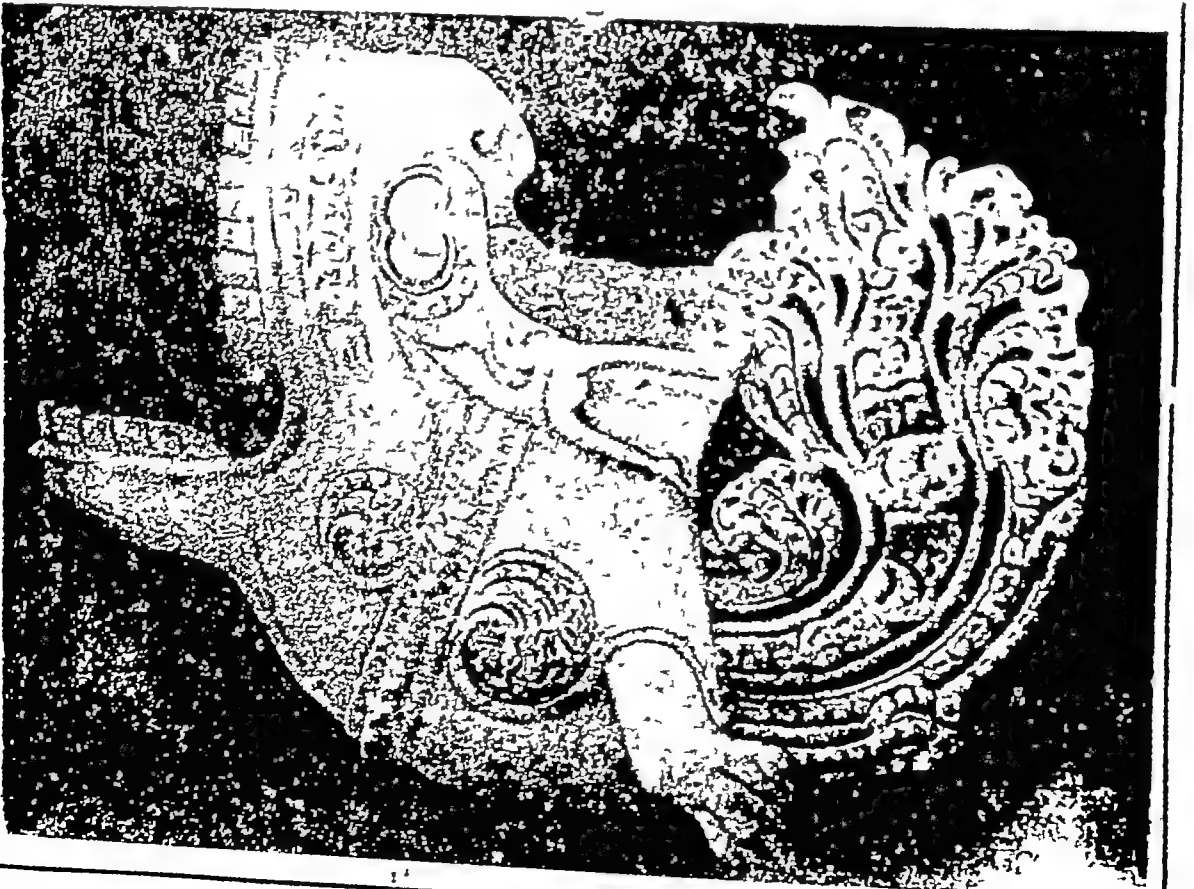
(૧) મંડપમાં પાચ લાગ કરી મધ્યશાલાનું પદ લાગ જે (૨), આત લાગ કરી લાગ ત્રણ (૩) અને નવ લાગ કરી લાગ ચાર (૪) નું કરવું. આ મંડપની મધ્યશાલાનું અર્થાત્ વચ્ચેના પદનું પ્રમાણ બાણવું. સ્તંભોને અનુચરી ચારસ તથા અષ્ટાશ મંડપ કરવો. શુભ છે તેમજ મંડપ ઉપર સામરણ તથા ધુમટ કરવો અને તેની ઉચ્ચાઈ પહોળાઈના અર્ધલાગે કરવી. ૧૫, ૧૬.

પ્રાકારૈર્મણ્ડિતાઃ કાર્યાશ્ચતુર્ધારાણિ મણ્ડપે ॥

મકરૈર્જલનિષ્કાસાઃ સોપાનતોરણાદિભિઃ ॥૧૭॥

મંડપા ભિત્તિઓથી યુક્ત કરવા તથા મંડપમાં ચારે દિશાઓમાં દ્વારો મહેવા મગરના મોઢાવાળી પાણી નીકળવાની પ્રનાલો કરવી તેમજ મંડપને પગથીયા તથા તોરણો (મેરાપો) વિગેરેથી સુશોભિત કરવો, ૧૭.

પ્રનાલો કરવાનું મગરનું મુખ.

ચતુરસ્રો વર્દ્ધમાનઃ સ્વસ્તિકો ભદ્રસંયુતઃ ॥
 પ્રતિરથૈર્યુતસ્તાર્ક્ચઃ પ્રતિભદ્રશ્ચ નંદનઃ ॥૧૦॥
 કર્ણિકઃ સર્વતોભદ્રઃ કૈલાસો ભદ્રકાધિકઃ ॥
 પ્રતિરથદ્વયેન્દ્રશ્ચ ત્રિભિઃ સ્યાદ્રત્નસંભવઃ ॥૧૧॥
 ઇત્યષ્ટૌ ચ સમાખ્યાતા વર્ધમાનાદિમણ્ડપાઃ ॥
 વાહ્યહંદે પ્રકર્તવ્યા મણ્ડપાઃ સર્વકામદાઃ ॥૧૨॥

(૧) વર્ધમાન મંડપ ચોરસ, (૨) સ્વસ્તિક લદ્રવાળો, (૩) ગરૂડ પ્રતિરથો વડે
 યુક્ત, (૪) સુરનંદન પ્રતિલદ્રવાળો, (૫) સર્વતોભદ્ર કેશિકાયુક્ત, (૬) કૈલાસ
 અધિક લદ્રવાળો, અર્થાત્ મુખલદ્રવાળો, (૭) ઇન્દ્રનીલ જે પ્રતિરથવાળો અને
 (૮) રત્નસંભવ ત્રણ પ્રતિરથવાળો કરવો. આ આઠ પ્રકારના વર્ધમાનાદિ
 મંડપો જાણવા અને તેની કાલનાઓ તલછંદથી બહારના ભાગે નીકળતી
 કરવી. આ મંડપો સર્વ કામનાઓને આપનારા છે. ૧૦, ૧૧, ૧૨.

દલેનાર્થેન પાદેન દલસ્ય નિર્ગમો ભવેત્ ॥

મૂલપ્રાસાદકાર્યે ચ પીઠજંઘે ચ મૈંસલા ॥૧૩॥

મંડપોની કાલનાઓ નીકારે સમચોરસ, અર્ધા ભાગે કે ચોથા ભાગે
 કરવી. મૂલ પ્રાસાદના કાર્યમાં પીઠ, જંઘા અને મૈંસલા વિગેરે જે પ્રમાણે
 હોય તે પ્રમાણે મંડપમાં પણ એકસૂત્રે કરવી, ૧૩.

ગવાક્ષેનાન્વિતં ભદ્રમથ જાલકસંયુતમ્ ॥

ગૂઢેઽથ કર્ણગૂઢે વા મદ્રે ચન્દ્રાવલોકિતમ્ ॥૧૪॥

મંડપમાં લદ્રે ગવાક્ષ (ગોખ) બરીવાળો કરવો. ગૂઢ અથવા, કર્ણગૂઢ
 મંડપના લદ્રમાં ચન્દ્રાવલોકિત અર્થાત્ ખુલ્લો ગોખ કરવો. ૧૪.

મંડપના પદવિભાગ.

પચ્ચભાગે દ્વયં મધ્યે સપ્તભાગે ત્રયં તથા ॥

ચત્વારિ નવભાગે ચ શાલામધ્યે પ્રમાણકમ્ ॥૧૫॥

ચતુષ્કચ્ચ તથાષાંશં શુભં સ્તંભાનુસારતઃ ॥

સંવરણં વિતાનચ્ચ હ્યર્ધમાનેન મણ્ડપે ॥૧૬॥

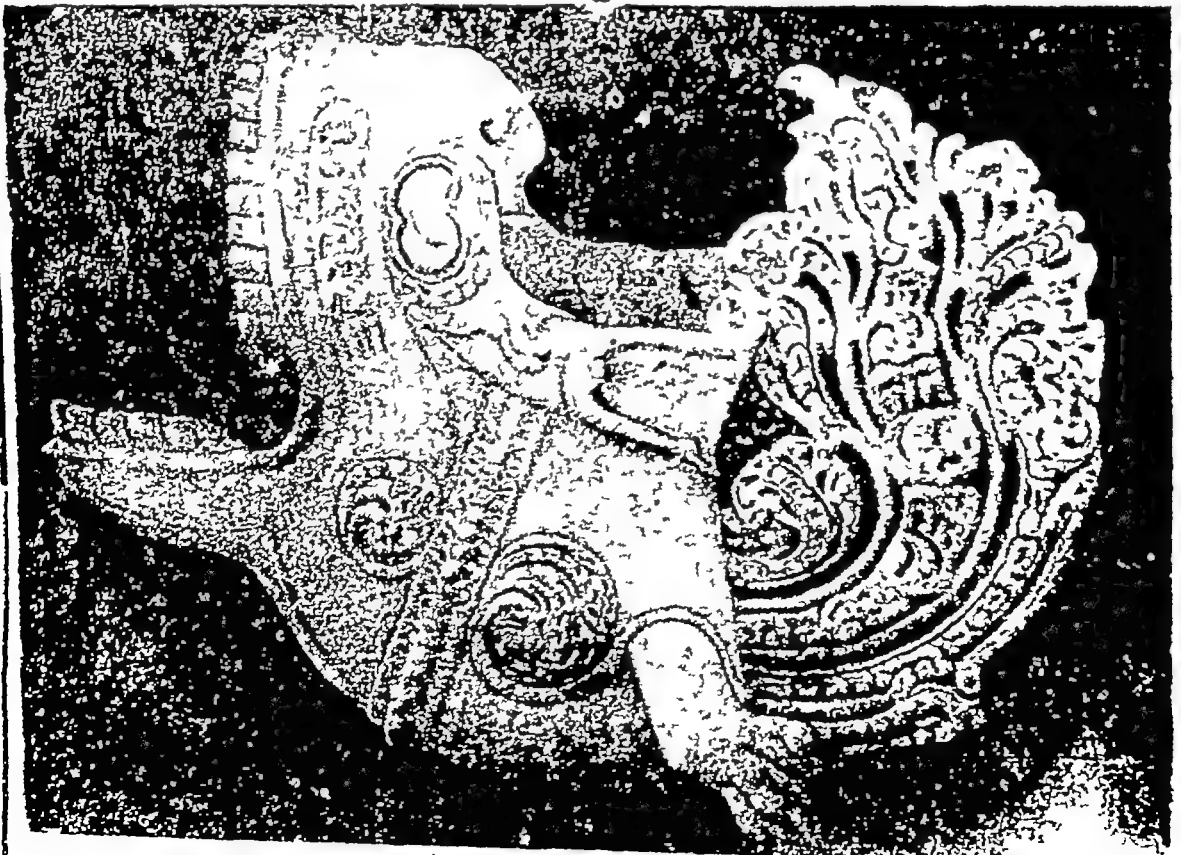
(૧) મંડપમાં પાચ ભાગ કરી મધ્યશાલાનું પદ ભાગ જે (૨), ચાત ભાગ કરી ભાગ ત્રણ (૩) અને નવ ભાગ કરી ભાગ ચાર (૪) તું કરવું. આ મંડપની મધ્યશાલાનું અર્થાત્ વચ્ચેના પદનું પ્રમાણ બહુવું. સ્તંભોને અનુચરી ચોરસ તથા અષ્ટાશ મંડપ કરવો. શુભ છે તેમજ મંડપ ઉપર સામરણ તથા ઘુમટ કરવો અને તેની ઉચ્ચાઈ પહોળાઈના અર્ધભાગે કરવી ૧૫, ૧૬.

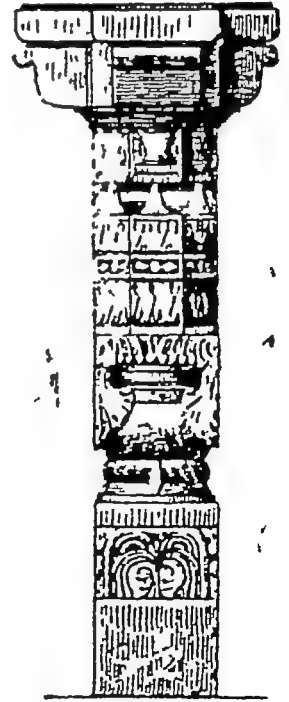
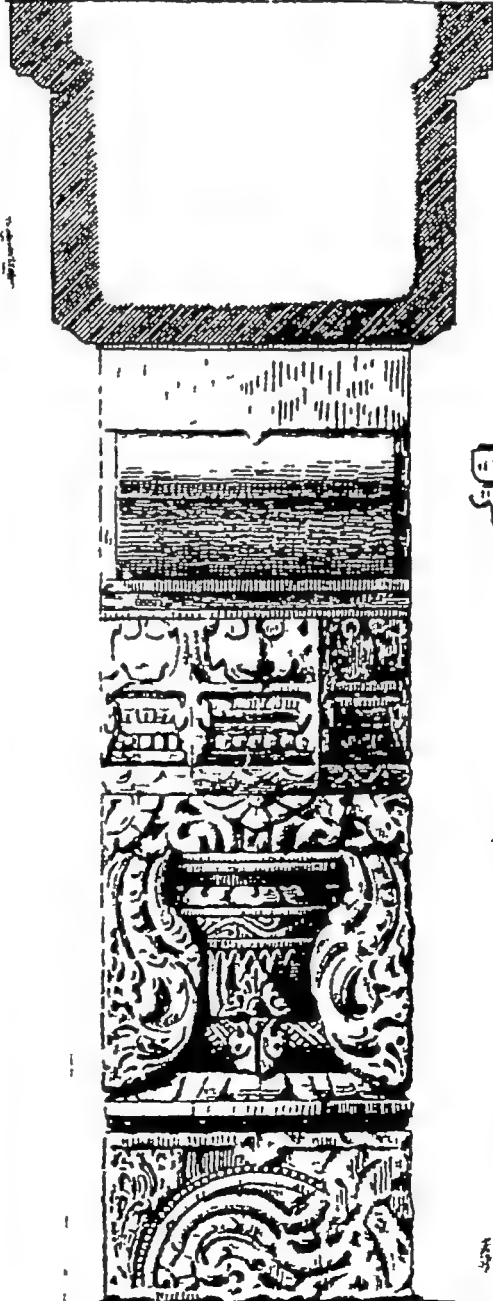
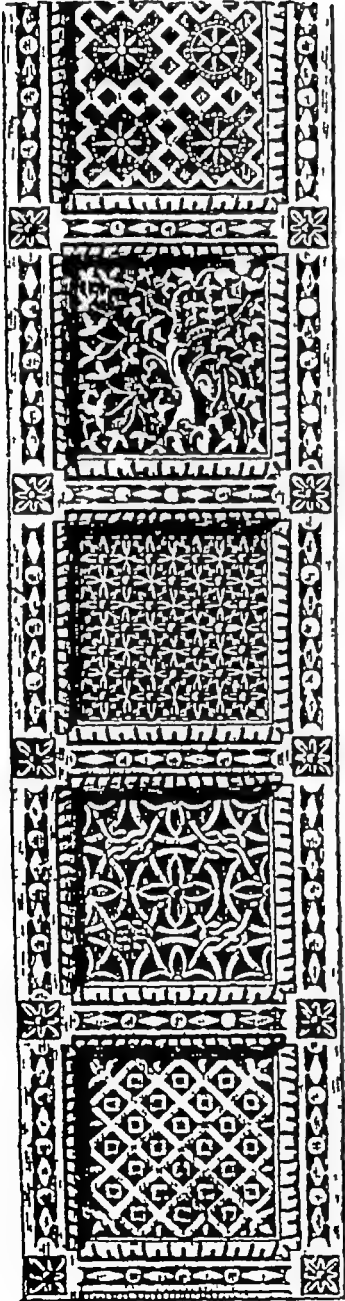
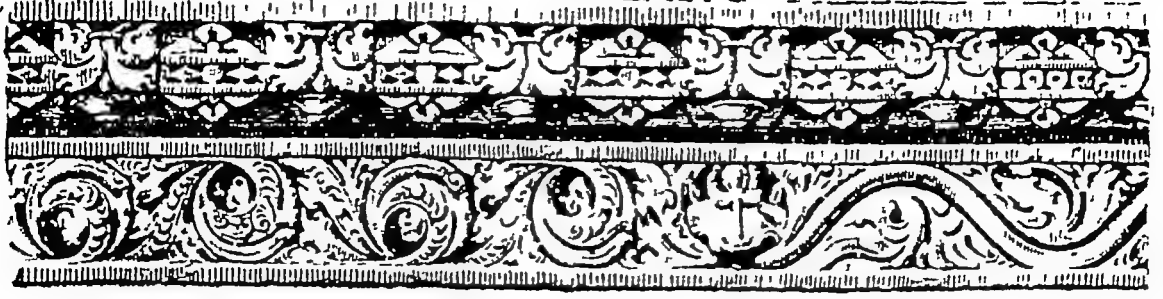
પ્રાકારૈર્મણ્ડિતાઃ કાર્યાશ્ચતુર્ધારાણિ મણ્ડપે ॥

મકરૈર્જલનિષ્કાસાઃ સોપાનતોરણાદિભિઃ ॥૧૭॥

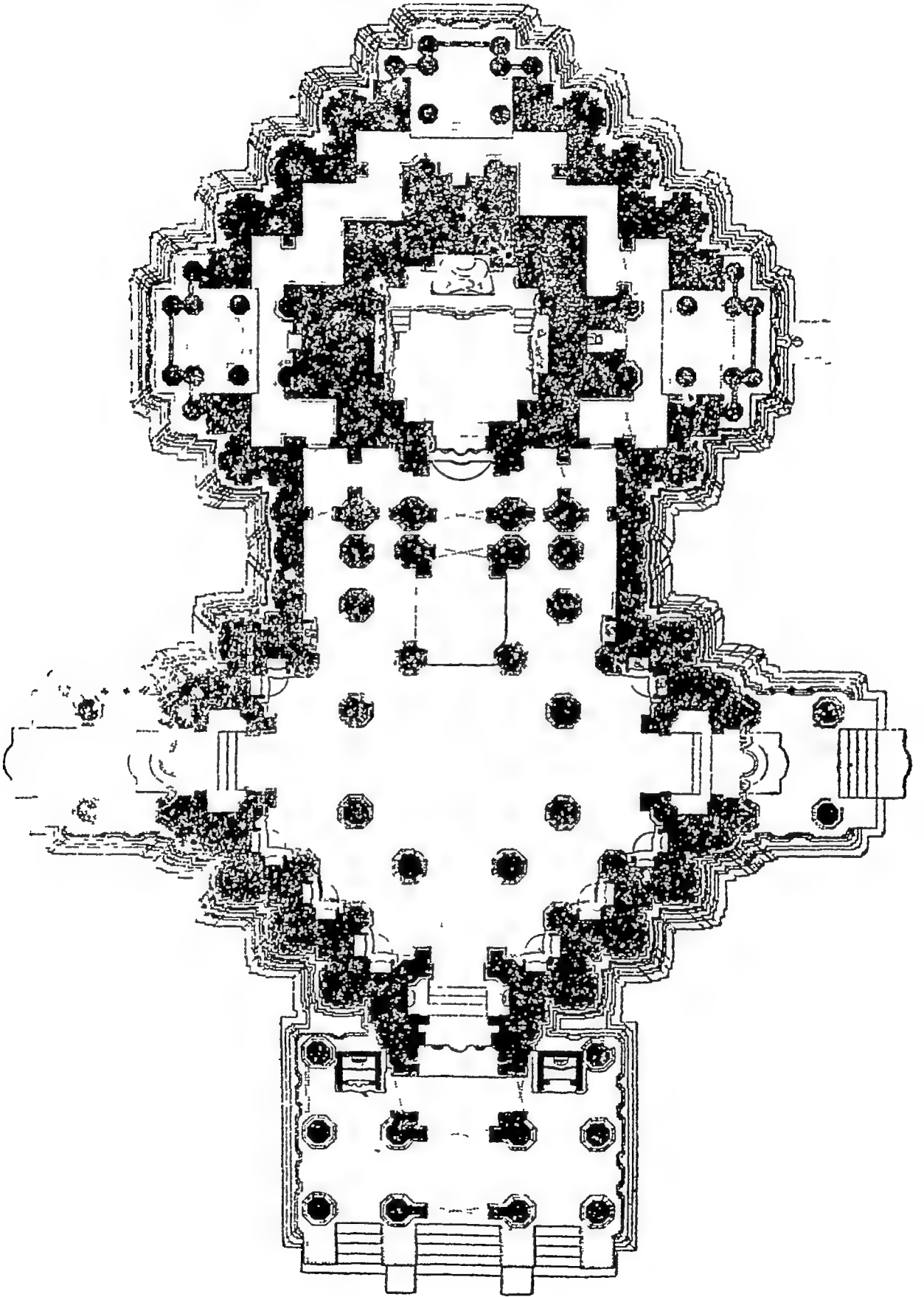
મંડપો ભિન્નિઓથી શુદ્ધ કરવા તથા મંડપમાં ચારે દિશાઓમાં દ્વારો મહેવા. મગરના મોઢાંવાળી પાણી નીકળવાની પ્રનાલો કરવી તેમજ મંડપને પગથીયા તથા તોરણો (મેરાપો) વિગેરેથી મુશોભિત કરવો, ૧૭.

પ્રનાલો કરવાનું મગરનું મુખ.

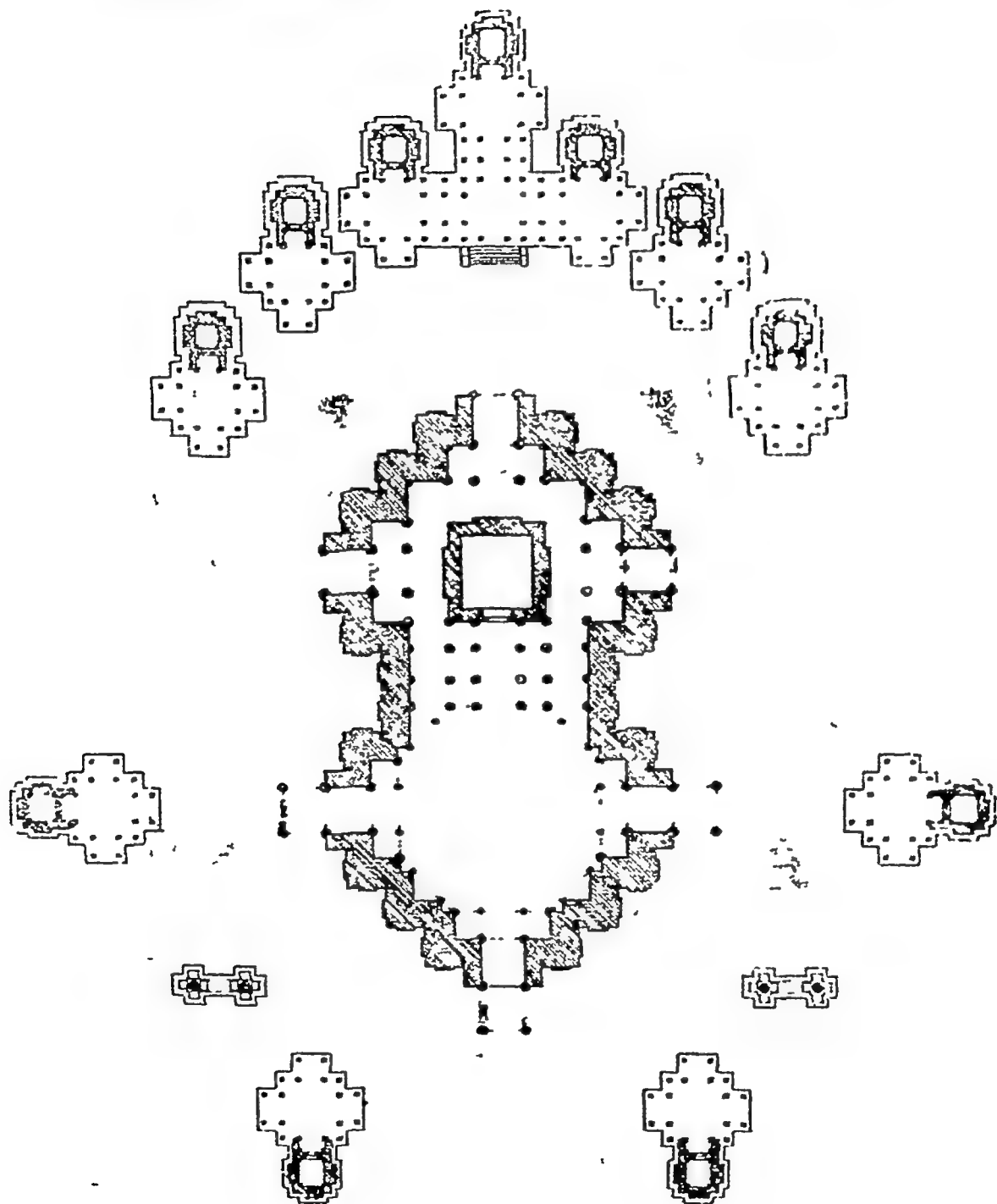

નૃત્ય મંડપના સ્તંભનો તથા પાટનો દેખાવ.

રૂદ્રમાળના ગ્રાસાદોતું તલ દર્શન. સિદ્ધપુર (ગુજરાત).

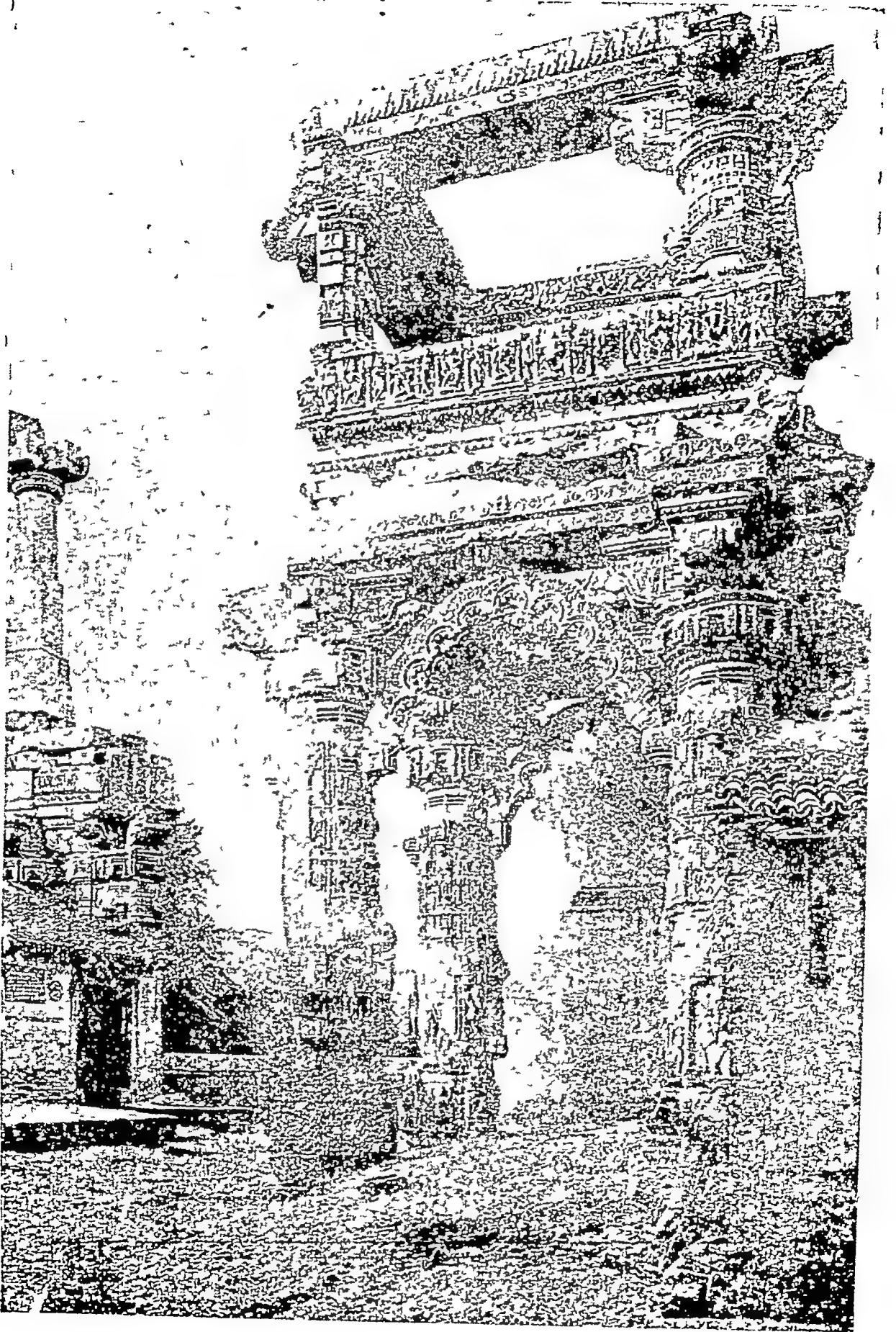

નદીની બેઠી

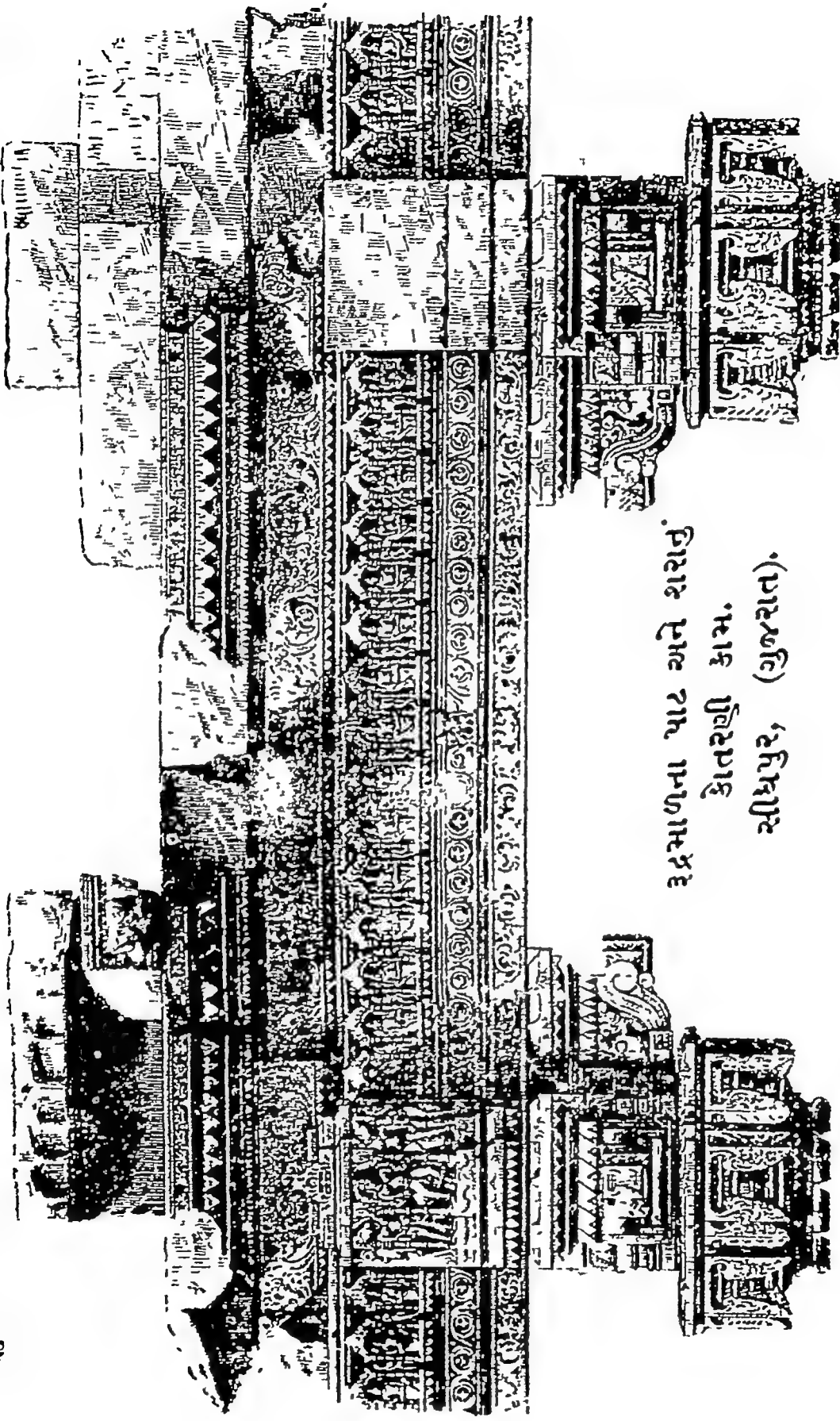

મુલ્ય ૧૦ ૨૦ ૩૦ ૪૦ ૫૦ રૂ

સરખની નદીનો ઘાટ

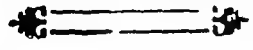

શ્રી રૂદ્રમાળનો રહેલો અવશેષ ભાગ, સીધપુર (ગુજરાત).

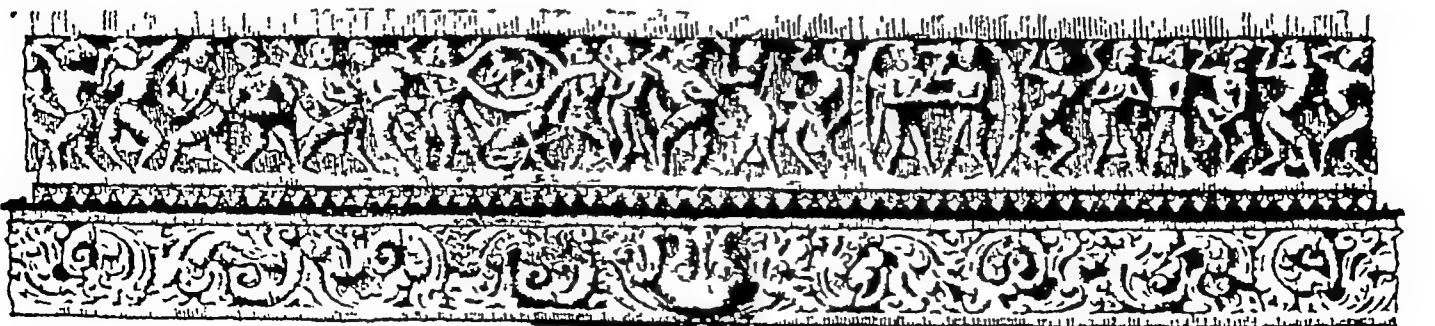
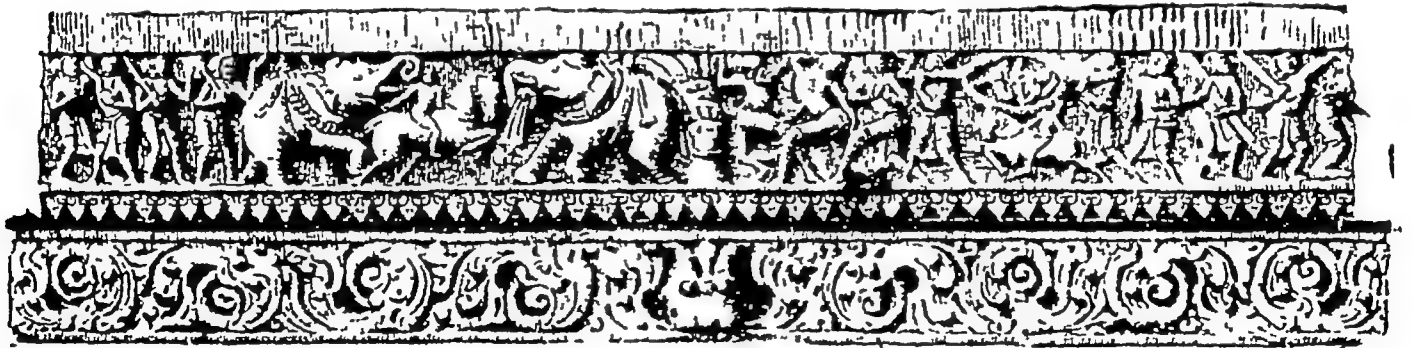
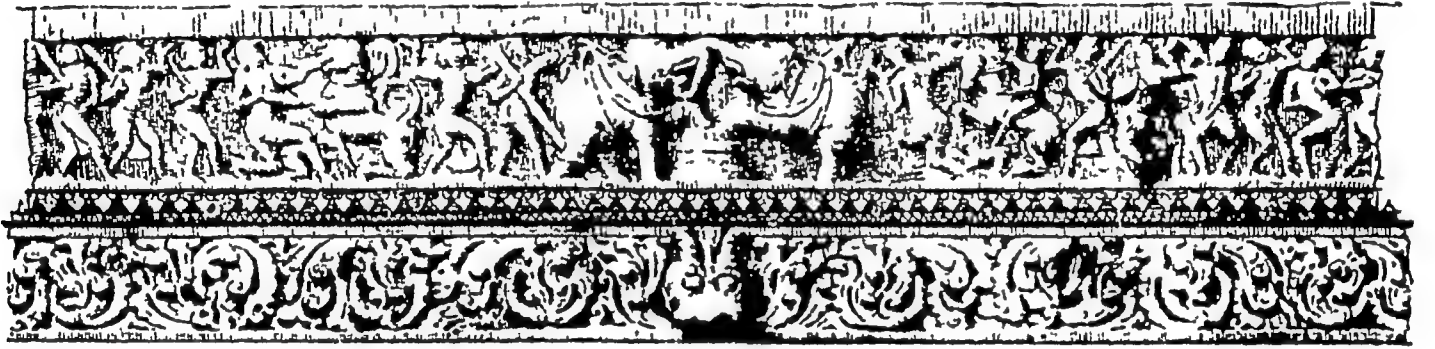
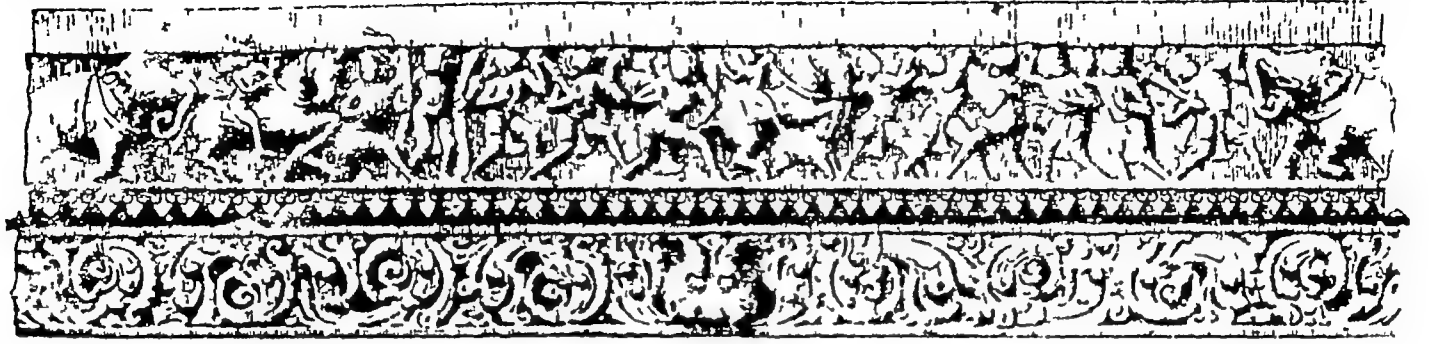
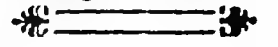

રૂદ્રમાળના પાટ અને શરાનું.
કોતરણી કામ.
સીધપુર, (ગુજરાત).

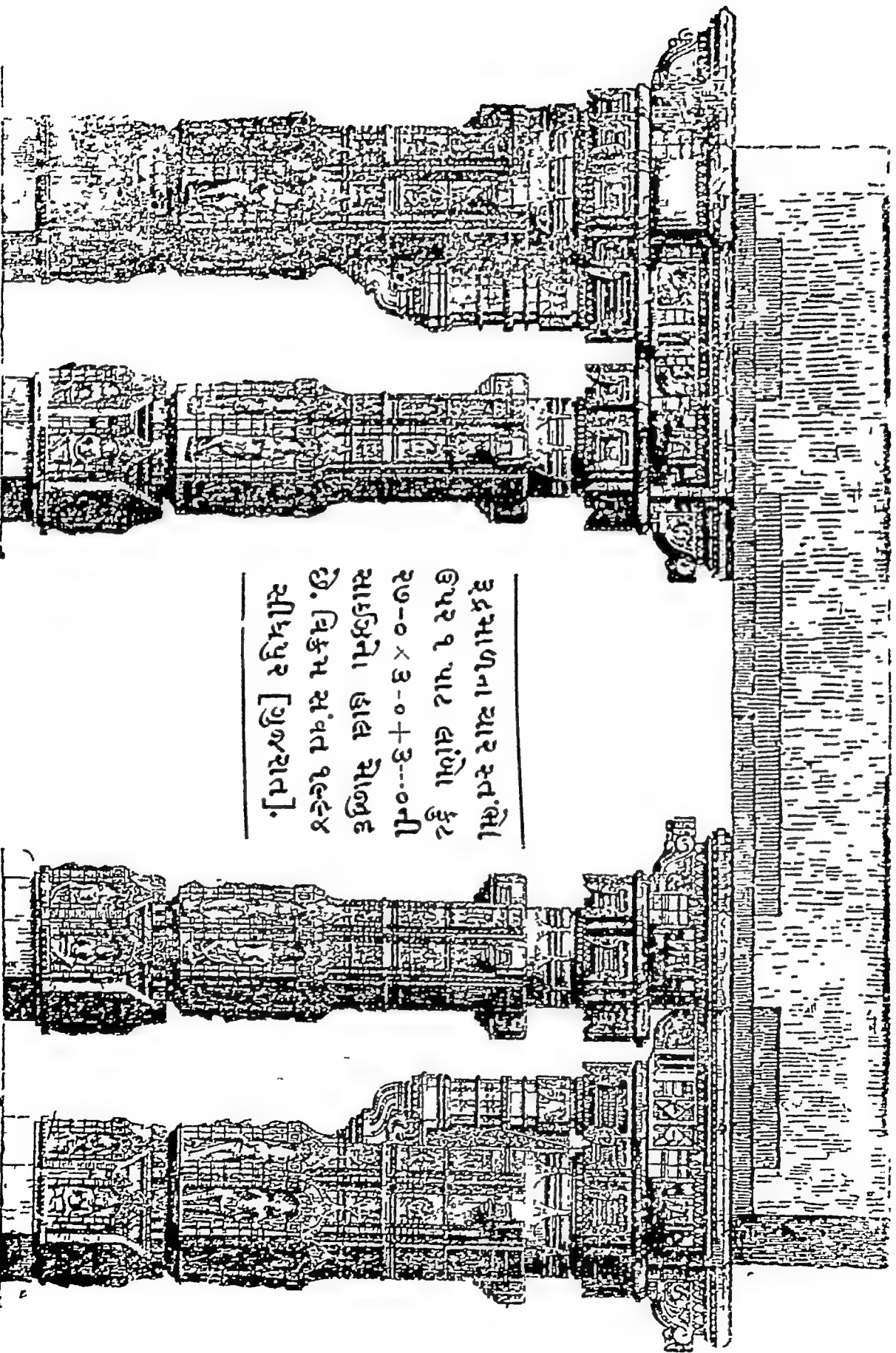
શિલ્પ રતનાકર.

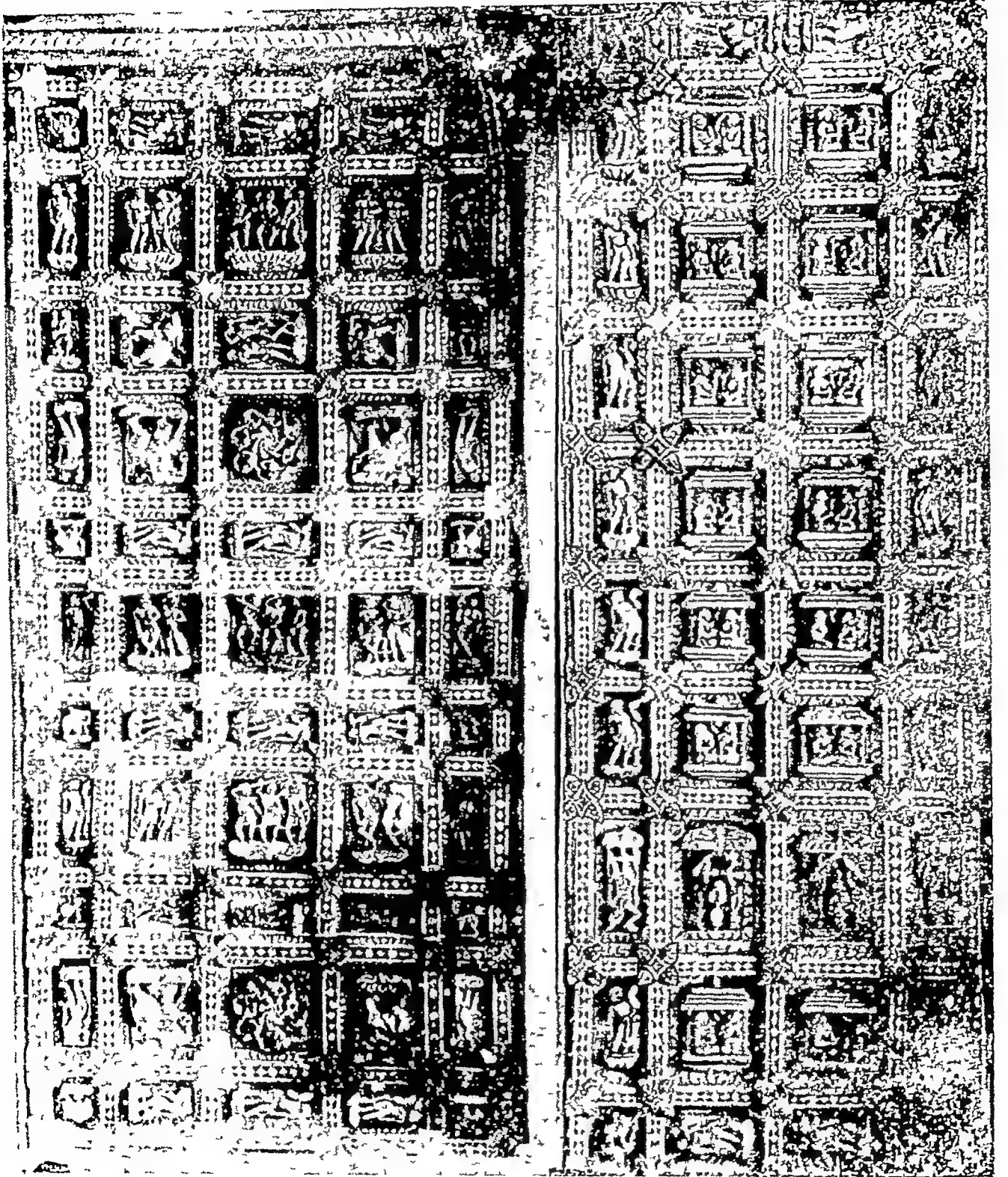
ચતુર્થ રતન.

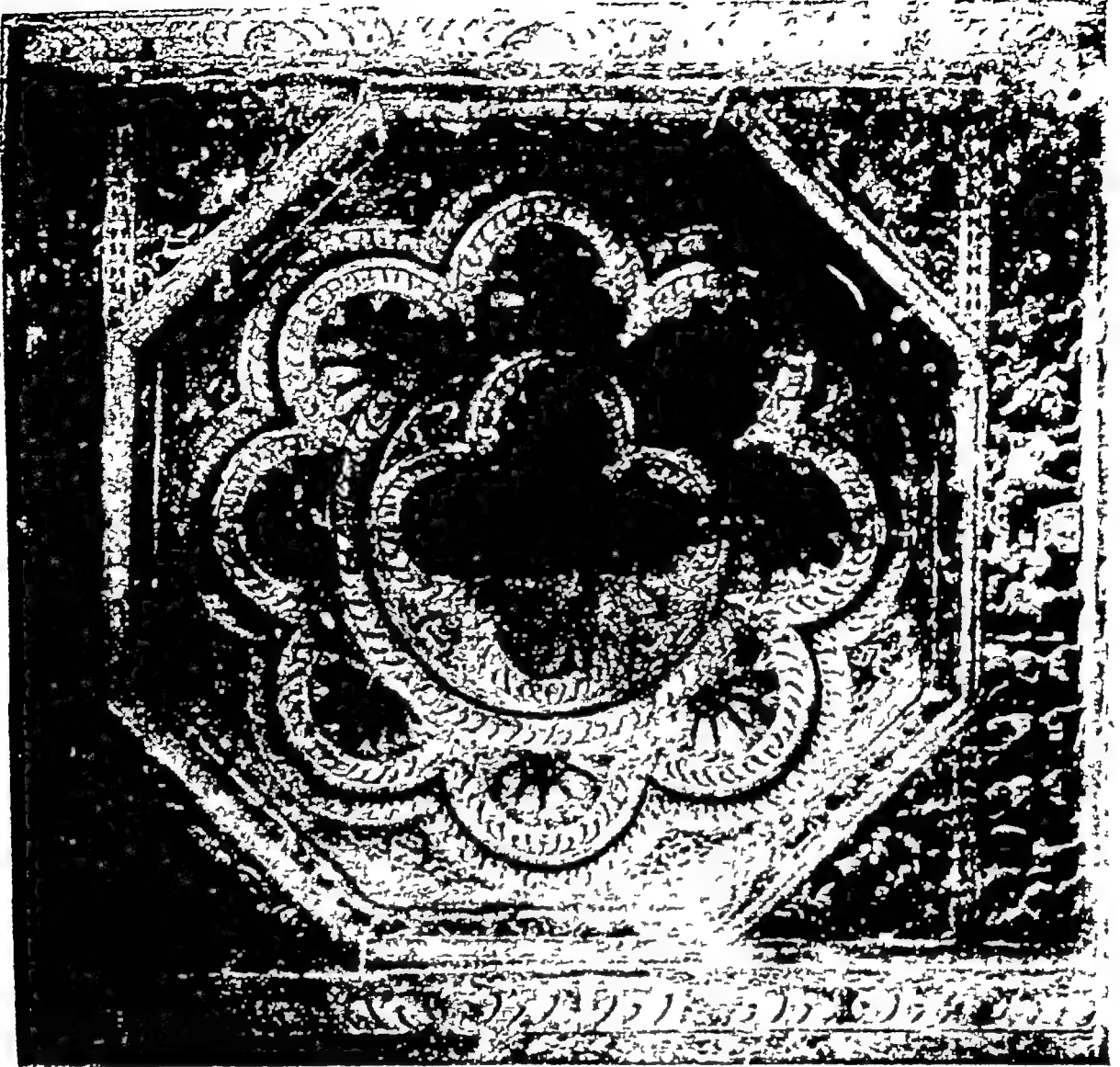
રૂદ્રમાળના પાટનું કોતરકામ, સીધપુર [ગુજરાત].

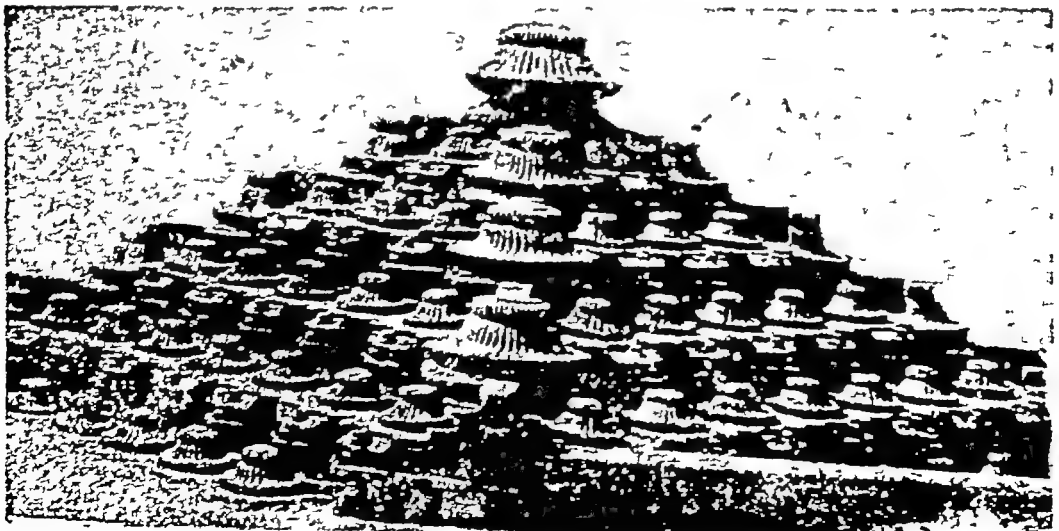
૩૬મીના ચાર સ્તંભો
 ઉપર ૧ પાટ લાંબો ફૂટ
 ૨૭-૦ x ૩-૦ + ૩-૦ની
 સાઈઝનો. હાલ મોજુદ
 છે. વિક્રમ સંવત ૧૯૮૪
 સીધપુર [ગુજરાત].

મંડપની છતમાં કોતરેલા તીર્થ કરોના ચારિત્રનો દેખાવ.
જૈન દેરાશર, (કુંભારીયાળ.)

નવચોટીની ઘુમટીની અંદરનો દેખાવ જૈન દેરાસર, (કુંભારીયાળ).

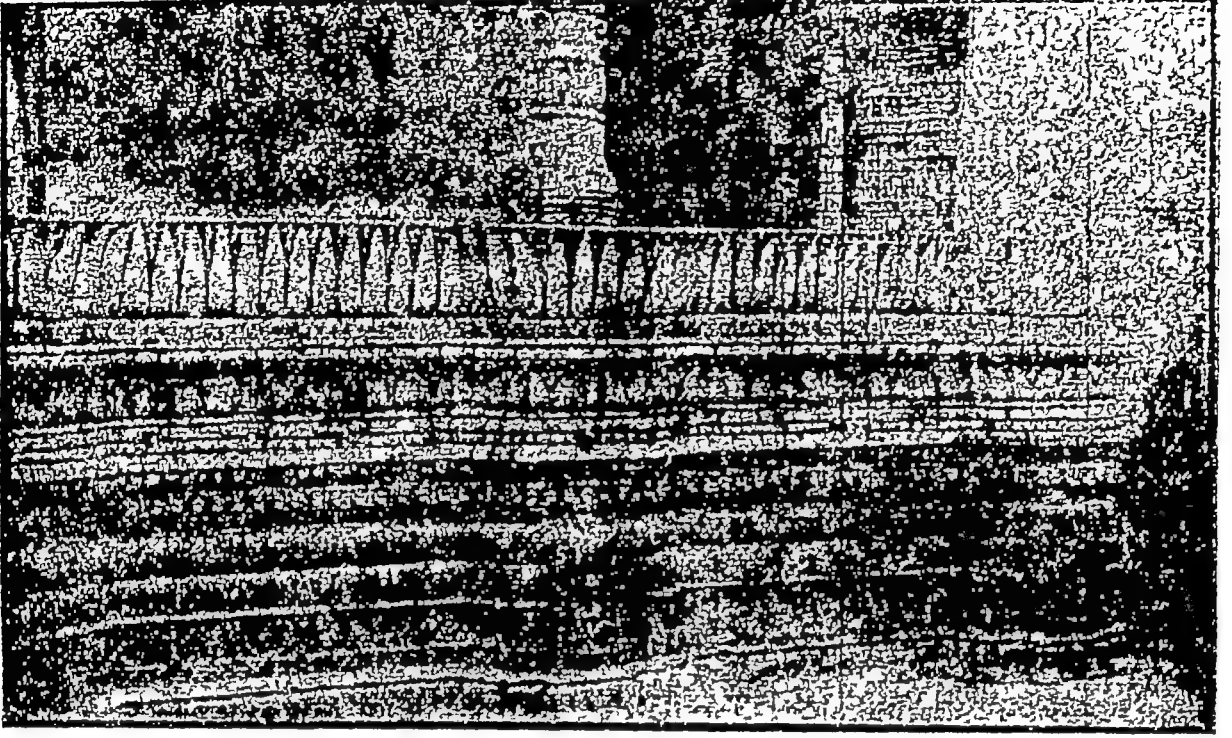

ગૂઢ મંડપ ઉપરનું સામરણ. જૈન દેરાસર, (કુંભારીયાળ),

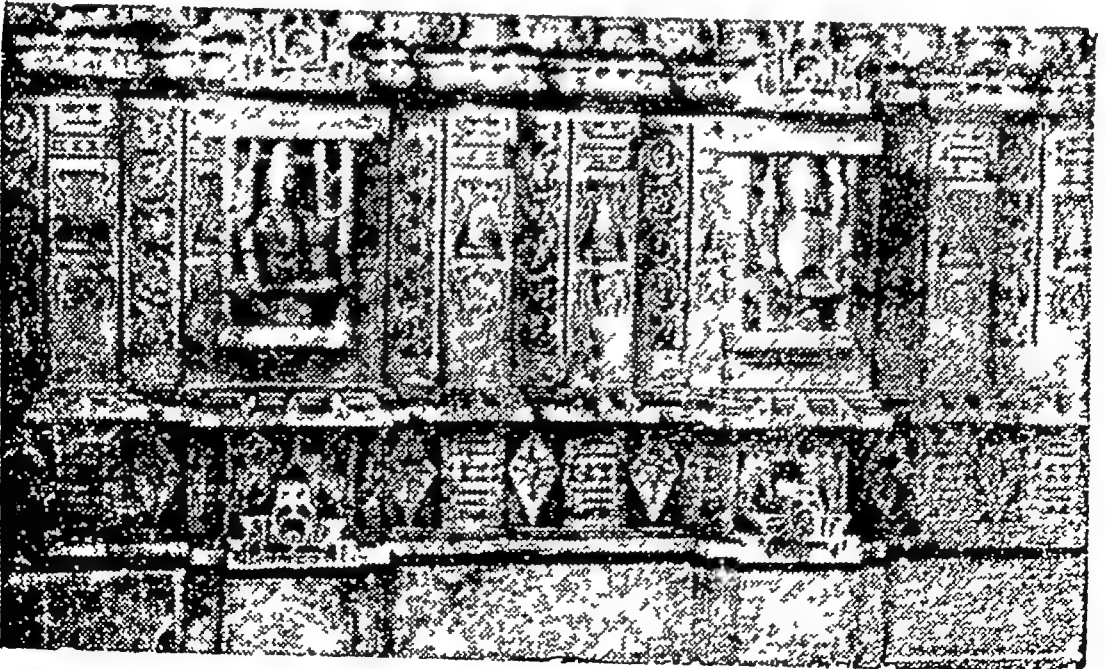

ધુમટમાં વિદ્યાધરોમાં કરેલાં સ્વરૂપો. જૈન દેરાસર. (કુંભારીઆળ).

જૈન દેરાસરના ગૂઢ મંડપની આગળ નવચોકીની વેદિકા અને દેરાણી
જેઠાણીના ગોખલાની ખાજુનો દેખાવ, આખુ.

જૈન દેરાસરના ગૂઢ મંડપની આગળ છ ચોકીની વેદિકાના
પડખાનો દેખાવ, કુંભારીયાળ.

વેદિકા પીઠરૂપૈશ્વ શોભાભિર્વહુભિર્યુતા ॥

વિચિત્રં તોરણં કુર્યાત્તત્ર દેવસ્થિતિસ્તથા ॥૧૮॥

નાના પ્રકારની શોભાવાળી પીઠાદિ સ્વરૂપની વેદિકા (મંડપ તથા શણગાર ચોટીની બીજી જગતી) કરવી અને તેમા શોભાયમાન વિચિત્ર તોરણો કરવા તથા દેવમૂર્તિઓ એસાડવી. ૧૮.

તોરણસ્તંભકોત્તંભા વિસ્તારે ગર્ભમાનતઃ ॥

ભિત્તિર્ગર્ભપ્રમાણેન તયોર્મધ્યેઽથવા ભવેત્ ॥૧૯॥

વેદિકા ઉપર તોરણના થાંભલાઓ ઉભા કરવા; તે ગર્ભ-ગભારાના વિસ્તારે, ભિત્તિના ગભે અથવા બે સ્તંભોની વચ્ચે જોડીને ઉભા કરવા. ૧૯.

મણ્ડપેષુ ચ સર્વેષુ પીઠાન્તે રજ્જ્ભૂમિકા ॥

કુર્યાદ્વૈ દ્વિત્રિપટ્ટેન ચિત્રપાષાણજેન વા ॥૨૦॥

દરેક પ્રકારના સર્વ મંડપોમાં પીઠના અંતમાં (પીઠના તલાંચા જરોબર) રંગભૂમિકા કરવી અને તેના ભોંયતળીયામાં બે ત્રણ પ્રકારના વિચિત્ર પટ્ટો કરવા અથવા રંગબેરંગી પાષાણોના ચિત્રપટ્ટોથી તેને શોભાયમાન કરવી અર્થાત્ રંગબેરંગી ગલીયા જેવી સુશોભિત કરવી. ૨૦.

મદ્રનિર્ગમતુલ્યં તુ જગતીમણ્ડનિર્ગમમ્ ॥

દ્વિતીયં તત્સમં કુર્યાત્ પ્રતિહારાસ્તદગ્રતઃ ॥૨૧॥

આદિમૂર્તેઃ પદત્યાગાત્ પ્રતિહારાશ્ચ પાર્શ્વયોઃ ॥

રાજસેનં ચતુર્ભાગં સપ્તભાગા ચ વેદિકા ॥૨૨॥

દ્વિભાગાસનપટ્ટશ્ચ કક્ષાસનકરોન્નતમ્ ॥

મણ્ડાગ્રે શુષ્કિકાગ્રે ચ પ્રતોલ્યાગ્રે તથૈવ ચ ॥૨૩॥

જગતી અને મંડપ ભદ્ર પ્રમાણે નીકળતો કરવો તથા પ્રતોલી કરવાની જગતી પણ ભદ્ર બરાબર નીકળતી કરવી અને તેના અગ્રભાગે પ્રતિહારો કરવા. ડાબીજમણી બાજુએ કરવાના આ પ્રતિહારો મુખ્ય મૂર્તિના વચ્ચલા ભાગના પદને છોડીને બન્ને બાજુએ કરવા.

રાજસેન ચાર ભાગનું કરવું. વેદિકા (બાંધી) સાત ભાગની કરવી, બે ભાગનો આસનપટ્ટ (દાસો) કરવો તથા કક્ષાસન (કઠેડો) હાથ ઉંચે રહે નેટલો કરવો. આ રચનાવિધિ મંડપના અગ્રભાગે, શુદ્ધિકાઓના અગ્રભાગે તેમજ પ્રતોલીના અગ્રભાગે જાણવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

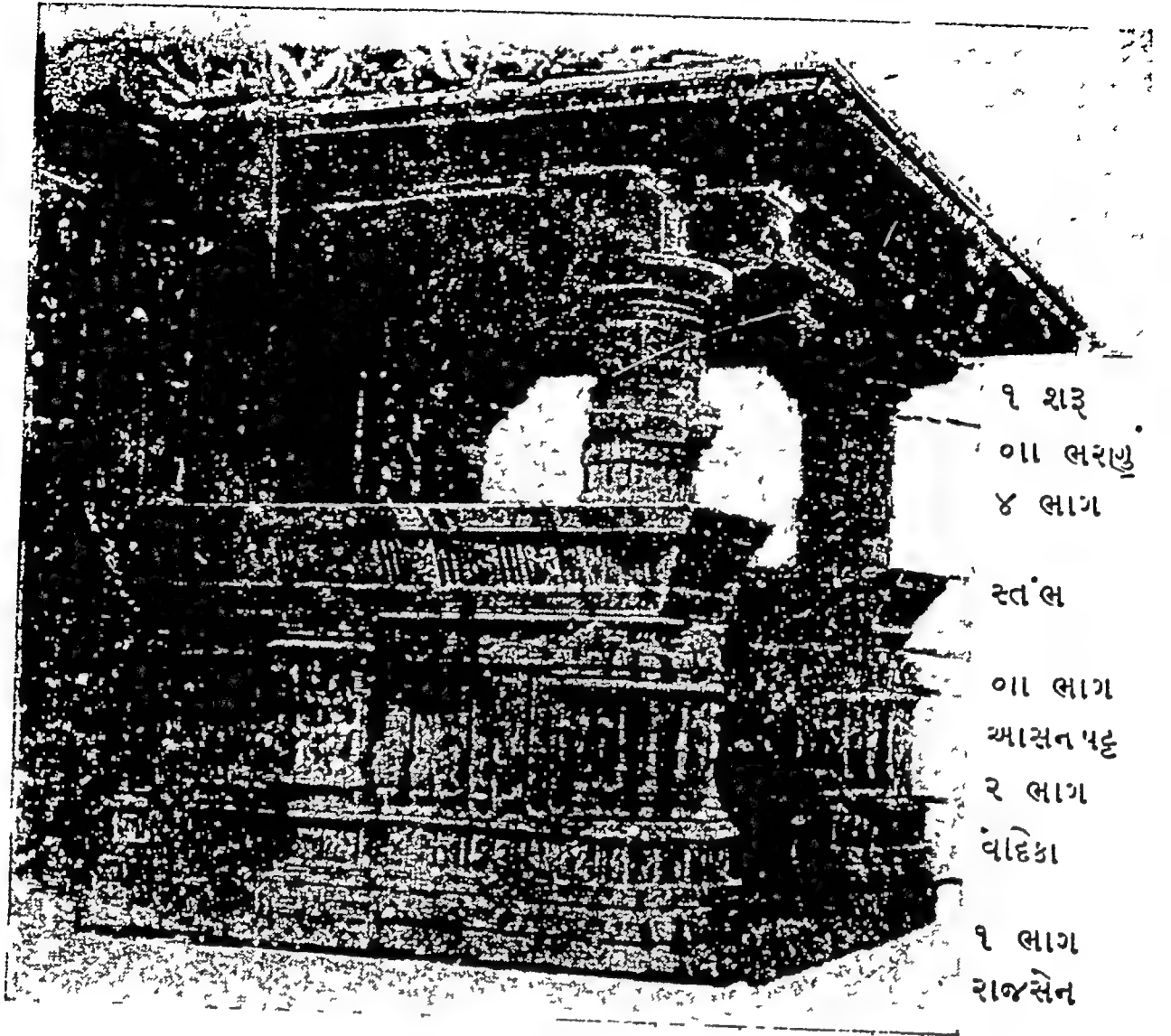
શિલ્પ રત્નાકર.

❀ ————— ❀

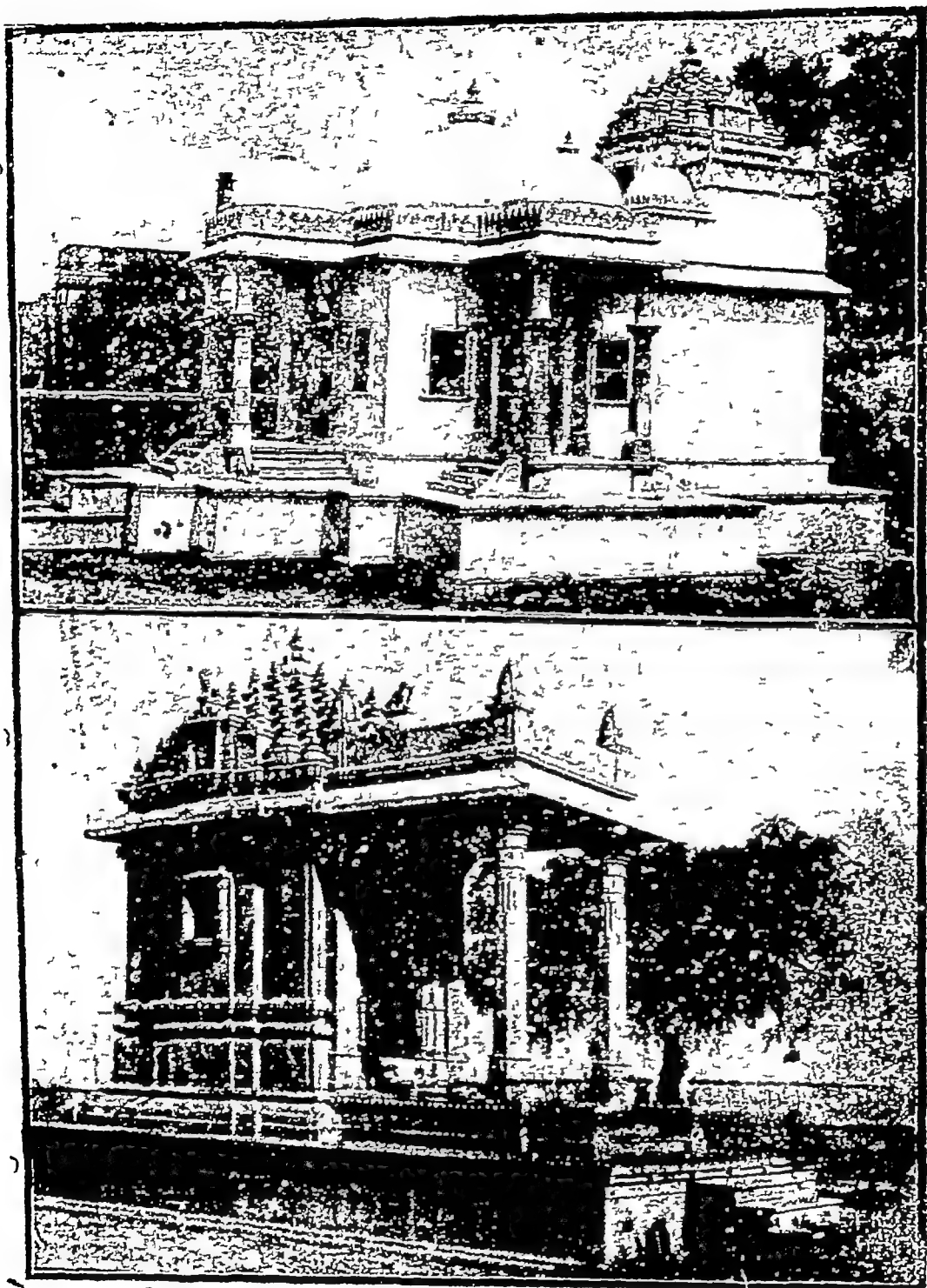
ચતુર્થ રત્ન

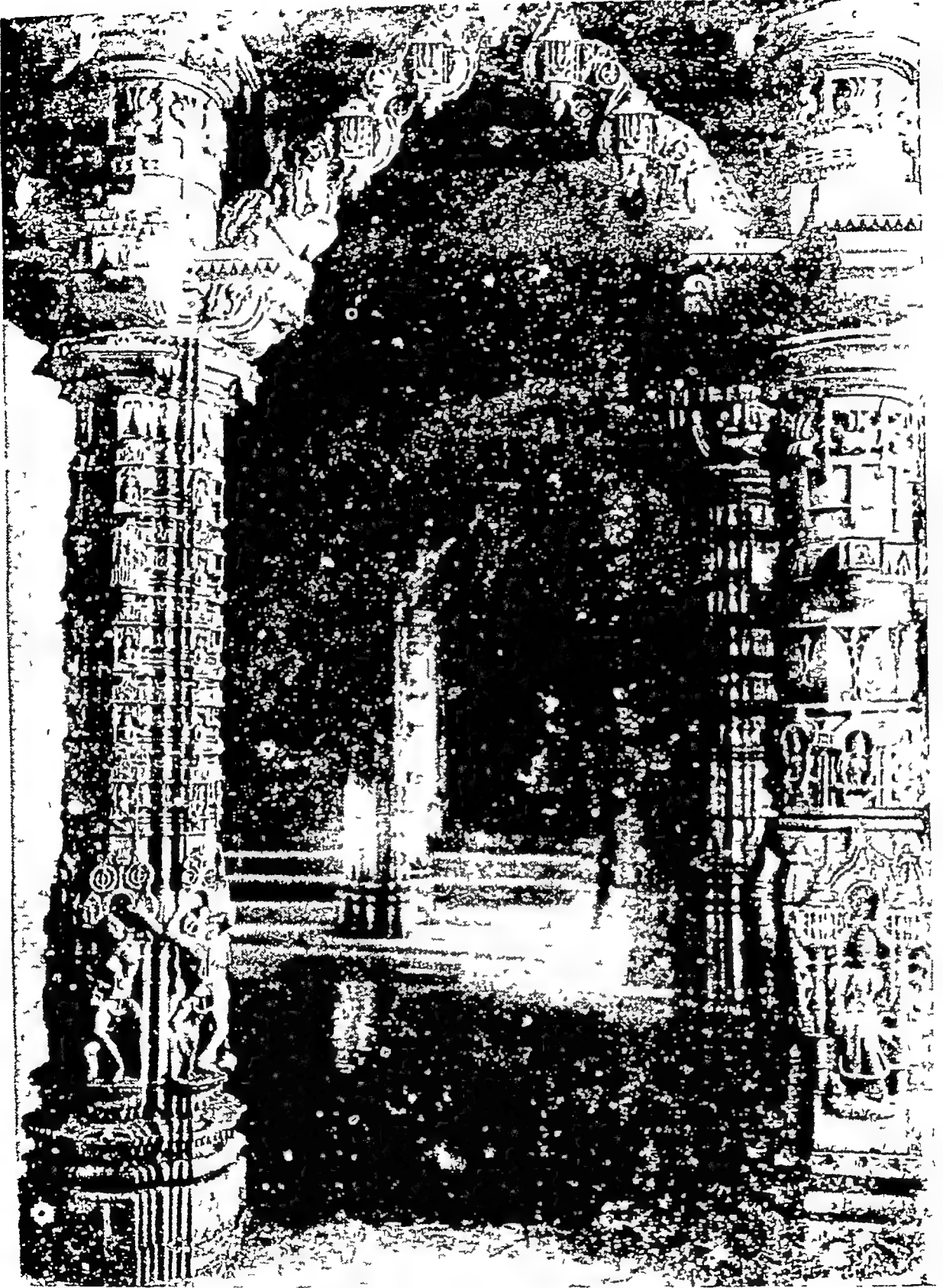
❀ ————— ❀

શણગાર ચોટ્ટી અને તેની ઉંચાઇનું પ્રમાણ.

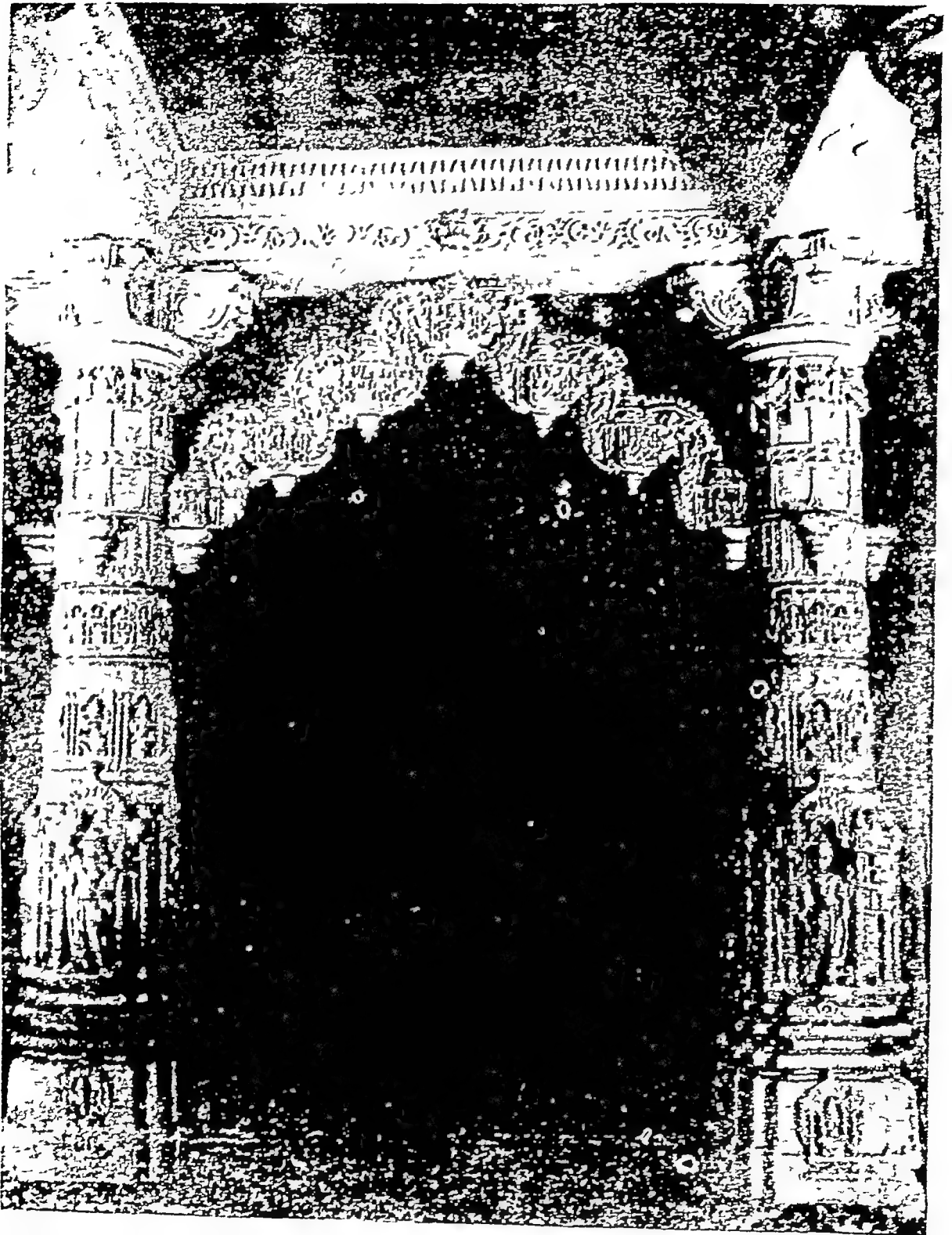

બાડીંગ ના દેરાસરનો દેખાવ. (અમદાવાદ).

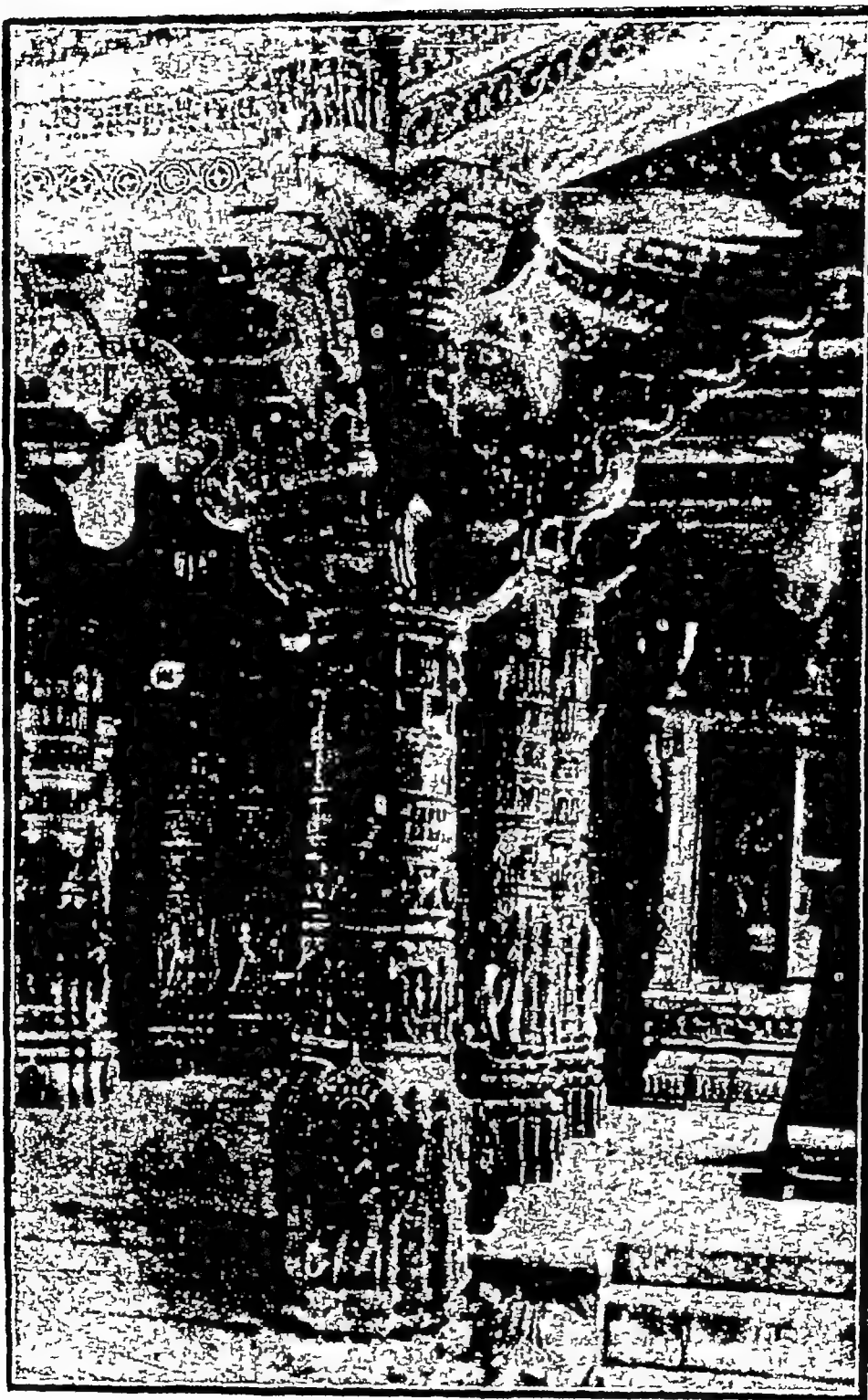

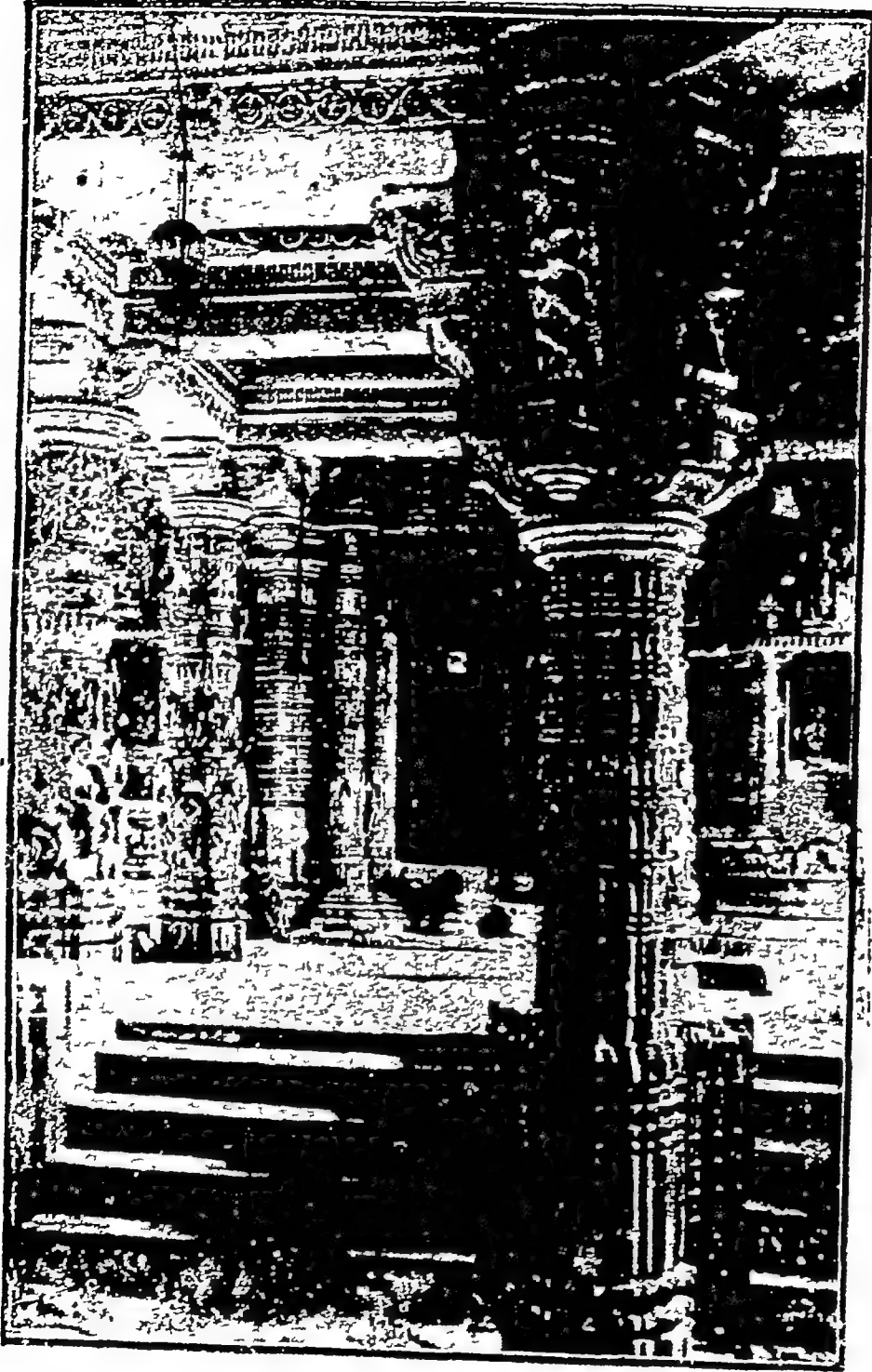
શ્રીનેમનાથ ભગવાનના નૃત્ય મંડપમાં દક્ષિણ તરફના ભદ્રકે અને સ્વસ્તિકે
સ્તંભો અને તેની વચ્ચેનું તોરણ જૈન દેરાશર. માઉન્ટ આબુ.

મૃત્યુ મંડપના બે સ્તંભ અને તોરણ. જૈન દેરાસર, કુંભાગ્રીયાણ.

રંગમંડપના સ્તંભોનો દેખાવ, શ્રવેતાંબર જૈન દેરાસર માઉન્ટઆબુ.

રંગમંડપના સ્તંભોનો દેખાવ, શ્વેતાંબર જૈનદેરાસર. માઉન્ટઆબુ.

પ્રતોલીની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વન્તુ ઉત્તરઙ્ગસ્ય મસ્તકે ॥
 કૃત્વા ચ દશ સાર્ધાનિ પદૈકં રાજસેનકમ્ ॥૨૪॥
 વેદિકા ચ દ્વિભાગા તુ ભાગાર્ધાસનપટ્ટકમ્ ॥
 સ્તંભશ્ચૈવ ચતુર્ભાગો ભાગાર્ધભરણં ભવેત્ ॥૨૫॥
 શીર્ષમેકેન ભાગેન પટ્ટશ્ચ સાર્ધભાગતઃ ॥
 કનિષ્ઠશ્ચ સમાખ્યાતં મધ્યમં શૃણુ સાંપ્રતમ્ ॥૨૬॥

નરપીઠના ઉપરથી ઓતરંગના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ લાગ કરવા અને તેમાં એક લાગનું રાજસેન, બે લાગની વેદિકા, અર્ધા લાગનું આસનપટ્ટ, ચાર લાગનો થાંભલો, અર્ધા લાગનું ભરણું, એક લાગનું સર્પ અને દોઢ લાગનો પાટડો કરવો. આ કૂટા મંડપમાં બેસવાની વેદિકા તથા કક્ષાસન વિગેરેનું માન તથા પ્રતોલીની ઉંચાઈનું કનિષ્ઠ માન કહ્યું. હવે મધ્યમ માન કહ્યું છું તે સાંભળ. ૨૪, ૨૫, ૨૬.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વં તુ ચૂટછાદ્યસ્ય મસ્તકે ॥
 કૃત્વા ચ દશ સાર્ધાનિ પૂર્વમાનેન મધ્યમા ॥૨૭॥

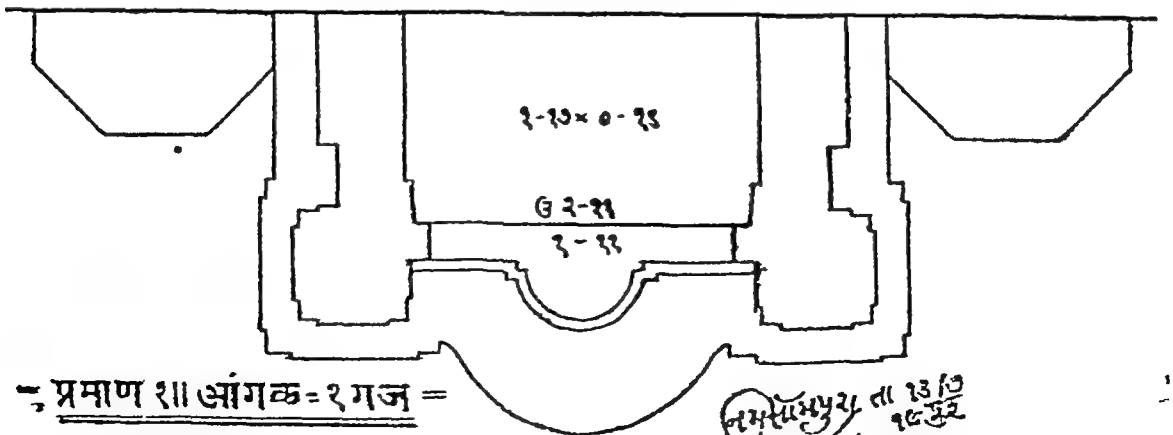
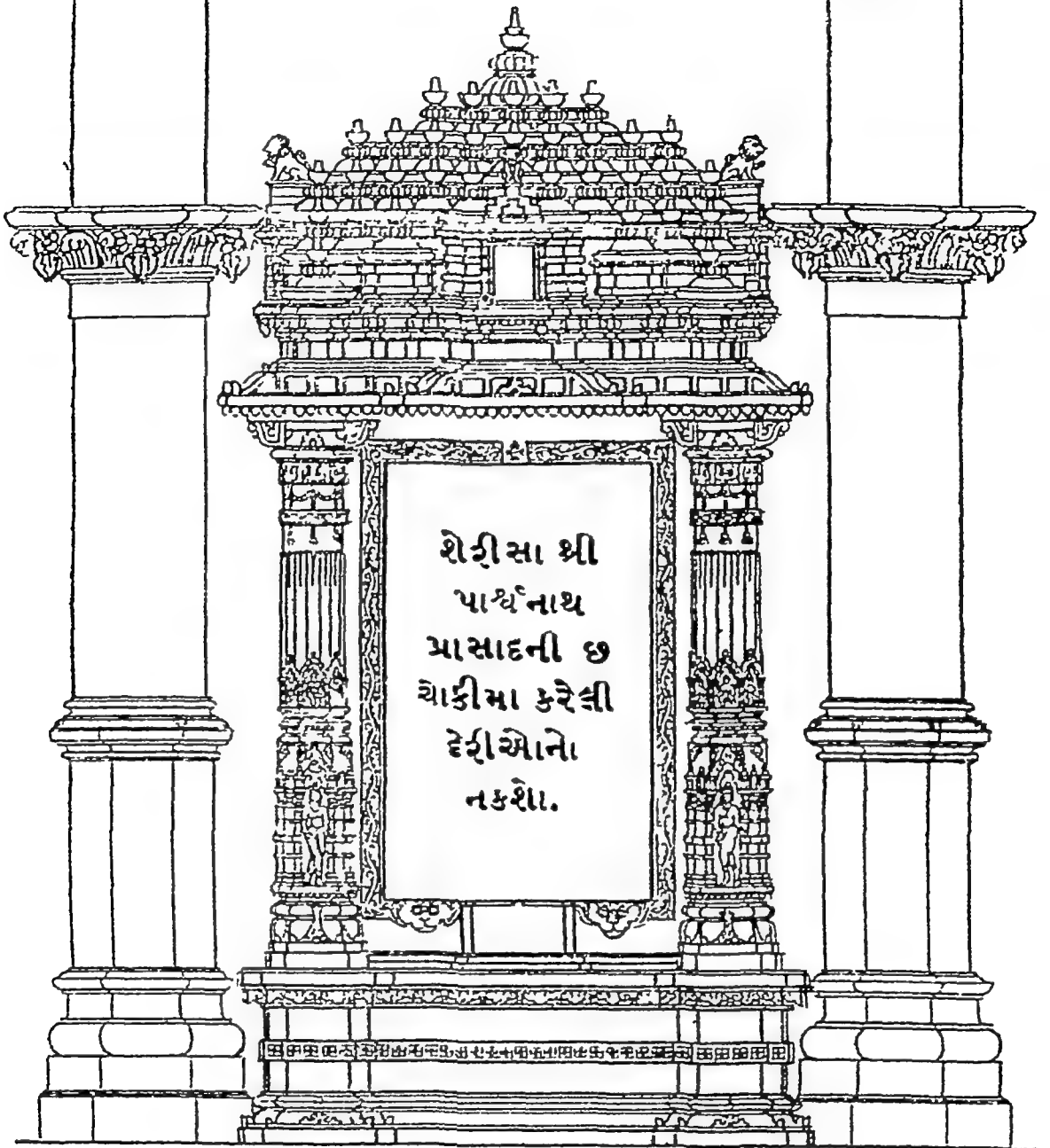
નરપીઠના ઉપરથી કૂટ છાબના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ પદ (લાગ) કરવા અને પછી તેમાં કનિષ્ઠ માનમાં બતાવ્યા પ્રમાણે થરના ભાગો કરવા. એટલે મધ્યમ માનની પ્રતોલી જાણવી. ૨૭.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વં તુ યાવદ્ભરણિમસ્તકે ॥
 પદાનિ દશ સાર્ધાનિ જ્યેષ્ઠમાનં વિધીયતે ॥૨૮॥

નરપીઠના ઉપરથી ભરણીના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ પદ કરી તેમાં પૂર્વ પ્રમાણે થરોનાં પદો કરવાં. આ જ્યેષ્ઠ માનનો વિધિ જાણવો. ૨૮.

મण्डपाग्रे प्रतोल्याग्रे सोपानं शुण्डिकाग्रतः ॥
 तोरणं कारयेत्तस्य पटपदानुसारतः ॥૨૯॥

મંડપના તેમજ પ્રતોલી (શણુગાર ચોટ્ટી) ના અગ્ર ભાગમાં સોપાનના અગ્ર ભાગો એકસૂત્રમાં રહે તેવી રીતે સોપાન (પગથીયાં) કરવા. પાટડાની નીચેની ફરકે તથા બન્ને સ્તંભો વચ્ચે શોભાયમાન તોરણો કરવા. ૨૯.

= પ્રમાણ ૧૥ આંગલ = ૨ ગજ =

નમો ભગવાતે તા ૧૩/૧૦
૧૯૫૨

ચતુર્થ રત્ન) મંડપાદિ લક્ષણાધિકાર. ૧૨૩
શેરીસા શ્રીપાર્શ્વનાથ ગ્રામ્હની છ ચાકીની દેરીઓના પડખાનો નકશો.

ગ્રામ્હ તથા મંડપની
સોપાનપંક્તિપ્રમાણ.

પરિવારગર્જયુક્તં,
પંક્તિસોપાનસંચયમ્ ॥

પંચસપ્તનવાદ્યૈશ્ચ,
કનિષ્ઠં માનમુત્તમમ્ ॥૩૦॥

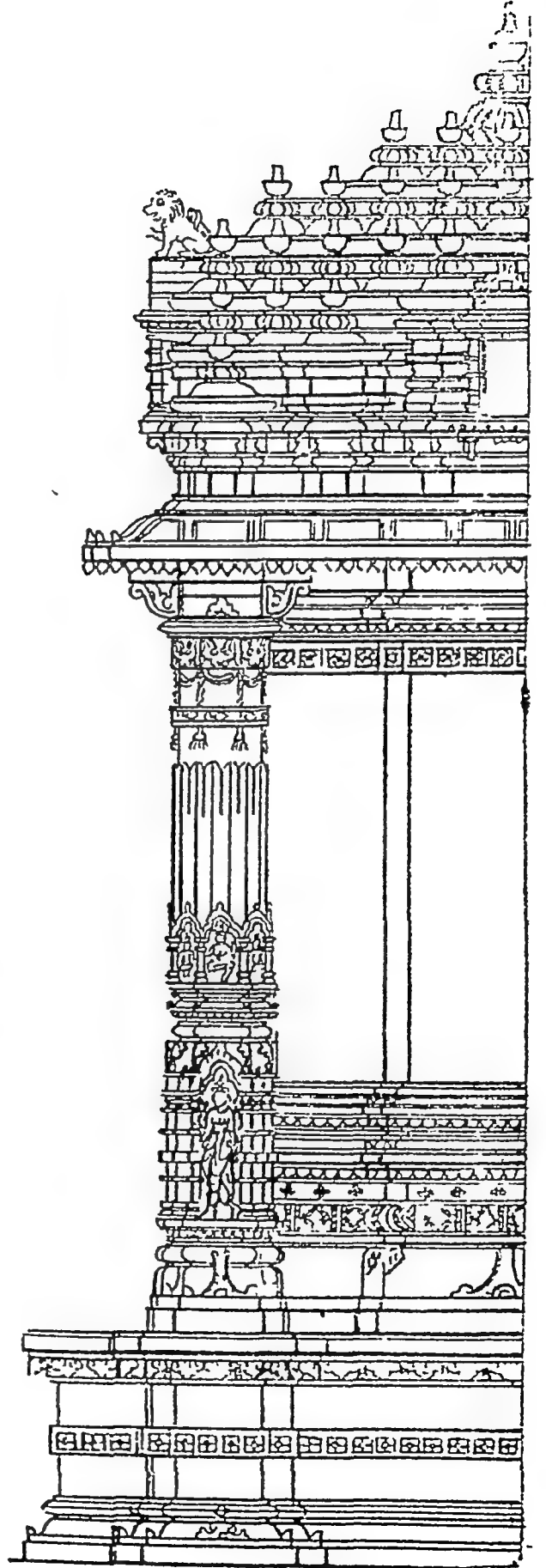
एकादश दश त्रीणि,
तथा वै दशपंचकम् ॥

मध्यमानश्च विज्ञेयं,
कल्याणं च कलौ युगे ॥૩૧॥

सप्तदशैव सोपान-
मेकोनविंशतिर्भवेत् ॥

ज्येष्ठमानं भवेत्तच्च,
ह्येकविंशस्तथोत्तरम् ॥૩૨॥

હાથીના પરિવારયુક્ત પંક્તિબદ્ધ
સોપાનોનો સચય કરવો અર્થાત્
સોપાનની બન્ને બાજુએ હાથણીઓનો
પરિવાર (હાથીનાં સ્વરૂપો) કરવાં અને
એક સરખા સૂત્રમા નીચે ઢળતાં
પગથીયાની પંક્તિ કરવી. સોપાન-
સંચયમાં પાત્ર, સાત અથવા નવ
પગથીયાં કરવા તે ઉત્તમ કનિષ્ઠ માન
છે. અગિયાર, તેર અથવા પંદર
પગથીયાં કરવાં તે મધ્યમાન જાણુપું
અને એ માન કલિયુગમાં કલ્યાણુકર્તા
છે. સત્તર, ઓગણીસ અથવા
એકવીસ પગથીયા કરવા તે જ્યેષ્ઠ
માન જાણુપું. ૩૦, ૩૧, ૩૨.

द्वादश मंडपनां नाम.

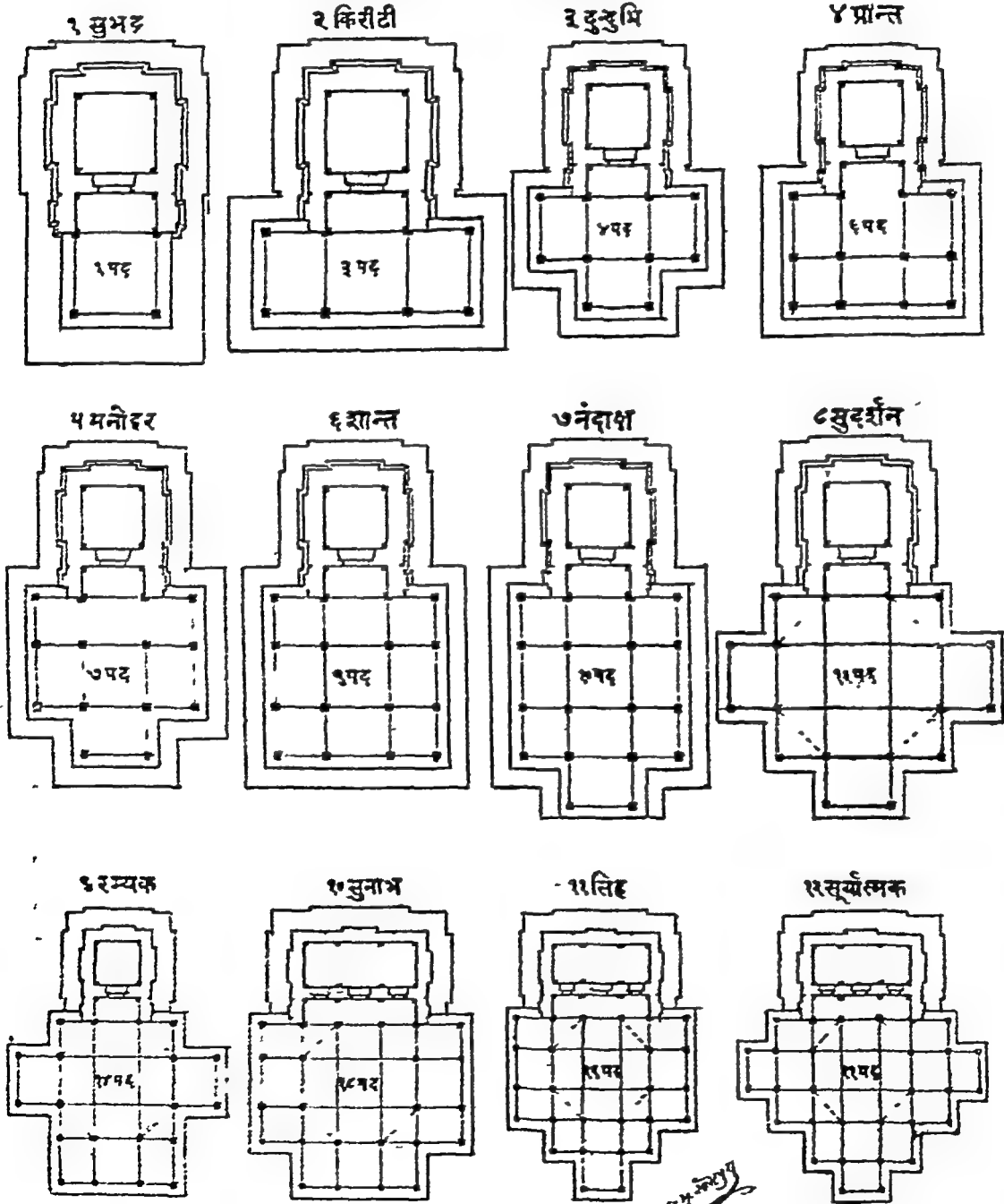
सुभद्रस्तु किरीटी च दुन्दुभिः प्रांतसंज्ञकः ॥

मनाहरस्तथा शान्तो नंदाक्षश्च सुदर्शनः ॥३३॥

रम्यकोऽथ सुनाभश्च सिंहसूर्यात्मकौ तथा ॥

निगूढाग्रे त्रिधा ख्याता द्वादश मुखमण्डपाः ॥३४॥

= द्वादश मंडपो ना तरुदर्शन =

૧ મુલદ્ર. ૨ કિરીટી. ૩ હુંદુલિ. ૪ પ્રાન્ત, ૫ મનોહર, ૬ શાત, ૭ નંદાક્ષ. ૮ મુદર્શન, ૯ રમ્યક. ૧૦ મુનાલ, ૧૧ સિંહ અને ૧૨ સૂર્યાત્મક. આ દ્વાદશ મંડપનાં નામ છે અને તે ગૂઢ મંડપના અગ્રભાગે ત્રણ રીતે કરવામા આવે છે અને મુખમંડપ તરીકે વિખ્યાત છે. ૩૩, ૩૪

દ્વાદશ મંડપ વિધાન.

एकत्रिवेदषट्सप्त—नवचतुष्किकान्वितः ॥

अग्रे भद्रं द्विपार्श्वे द्वे चाग्रपार्श्वद्वयस्तथा ॥૩૫॥

अग्रतश्चतुरस्रः स्यात्तथा पार्श्वेऽपि वै द्वयम् ॥

मुक्तकोणश्चतुष्कोणश्चेति द्वादश मंडपाः ॥૩૬॥

(૧) એક ચોડીવાળો (એક પદવાળો), (૨) ત્રણ ચોડીવાળો, (૩) ચાર ચોડીવાળો, ૪ (૪) ચોડીવાળો, (૫) સાત ચોડીવાળો, (૬) નવ ચોડીવાળો, (૭) અગ્ર ભાગે ભદ્રવાળો, (૮) બન્ને પડખે ભદ્રવાળો, (૯) અગ્ર ભાગે અને બન્ને પડખે ભદ્રવાળો, (૧૦) અગ્ર ભાગમાં ચોરસ અને બન્ને પડખે બે વધારે ભદ્રવાળો, (૧૧) મુક્તકોણ અને (૧૨) ચતુષ્કોણ; આ બાર મંડપો બાણવા. ૩૫, ૩૬. (દ્વાદશ મંડપ વિધાનના નકશા માટે જુઓ પાન ૧૨૪.)

गूढस्याग्रे प्रकर्तव्याश्चतुरस्रान्विता बहु ॥

चतुरस्रादिभेदेन वितानैर्बहुभिर्युताः ॥૩૭॥

ગૂઢ મંડપના અગ્ર ભાગે ચોરસ ચોડીઓવાળા બીજા મંડપો કરવા. આ પ્રમાણે ચોરસ આદિ લેદે કરી નાના પ્રકારના વિતાનો અર્થાત્ ધુમટોથી યુક્ત ઘણા પ્રકારના મંડપો થાય છે. ૩૭.

त्रिकाग्ररंगपर्यन्तं तत्रैव नृत्यमंडपान् ॥

प्रासादाग्रेऽथ सर्वात्र तांश्च कुर्याद् विधानतः ॥૩૮॥

ત્રણ ચોડીના અગ્ર ભાગથી લઈ રંગભૂમિકા સુધી નૃત્યમંડપો કરવા અથવા સર્વ પ્રાસાદોના અગ્ર ભાગમા વિધાન પ્રમાણે નૃત્યમંડપો કરવા ૩૮

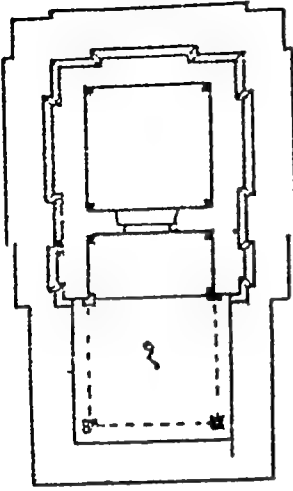
સપ્ત મંડપ વિધાન.

द्वाराग्रे स्तंभवेदाद्याः प्रथमो मंडपो भवेत् ॥

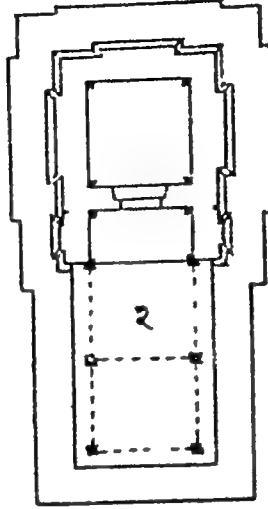
द्विद्विस्तांभविष्टद्विश्च षोडशव प्रकीर्तिताः ॥૩૯॥

तप्त प्रकार ना मंडपा ना तरु दर्शन

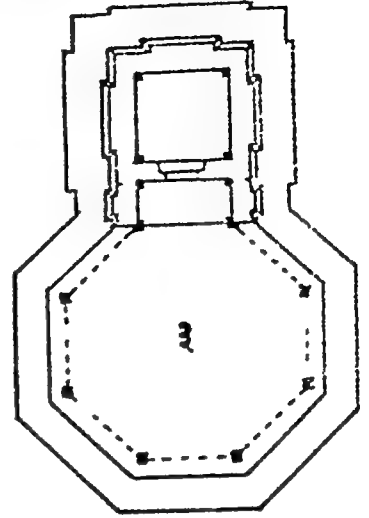
४ स्थंभनी

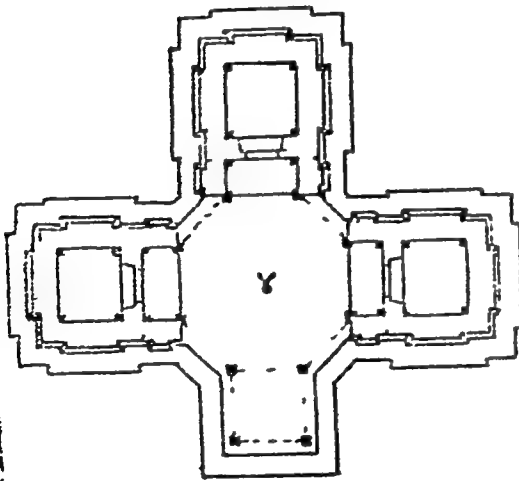
६ स्थंभनी

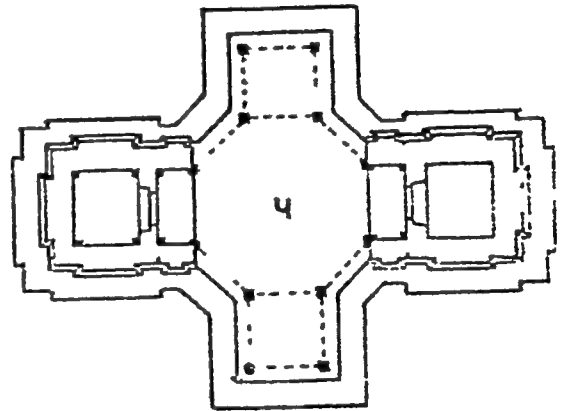
८ स्थंभनी

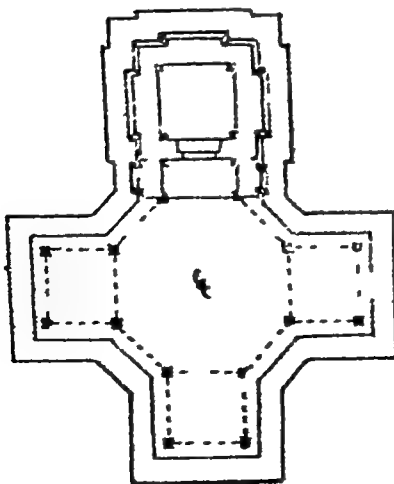
१० स्थंभनी

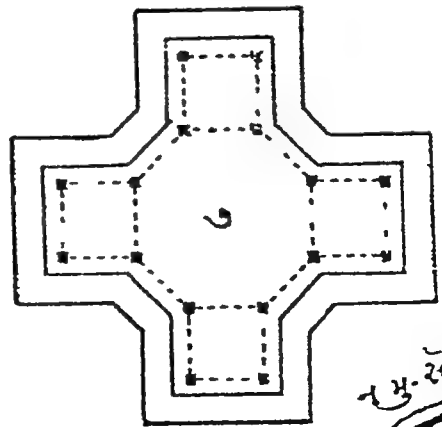
१२ स्थंभनी

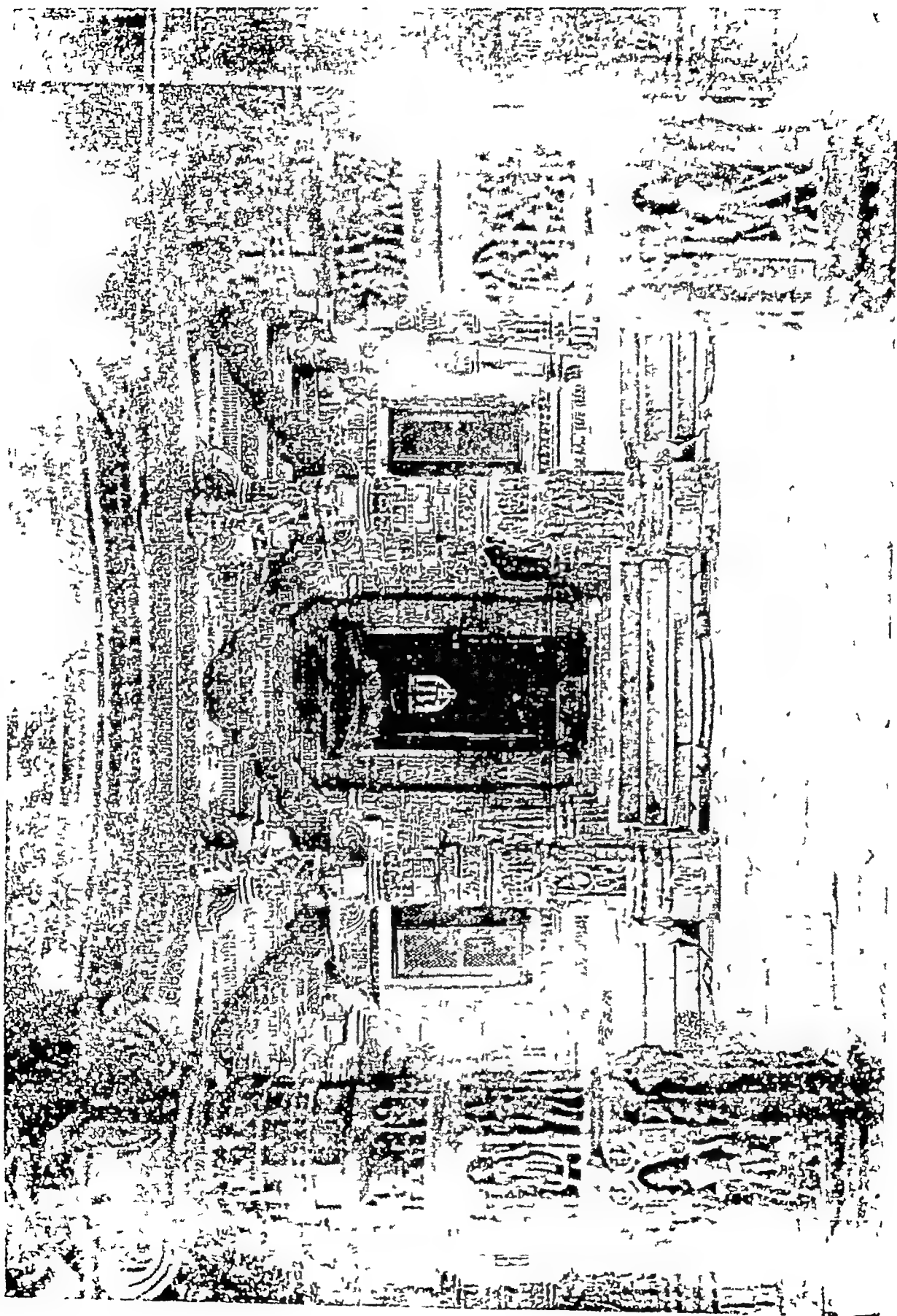
१४ स्थंभनी

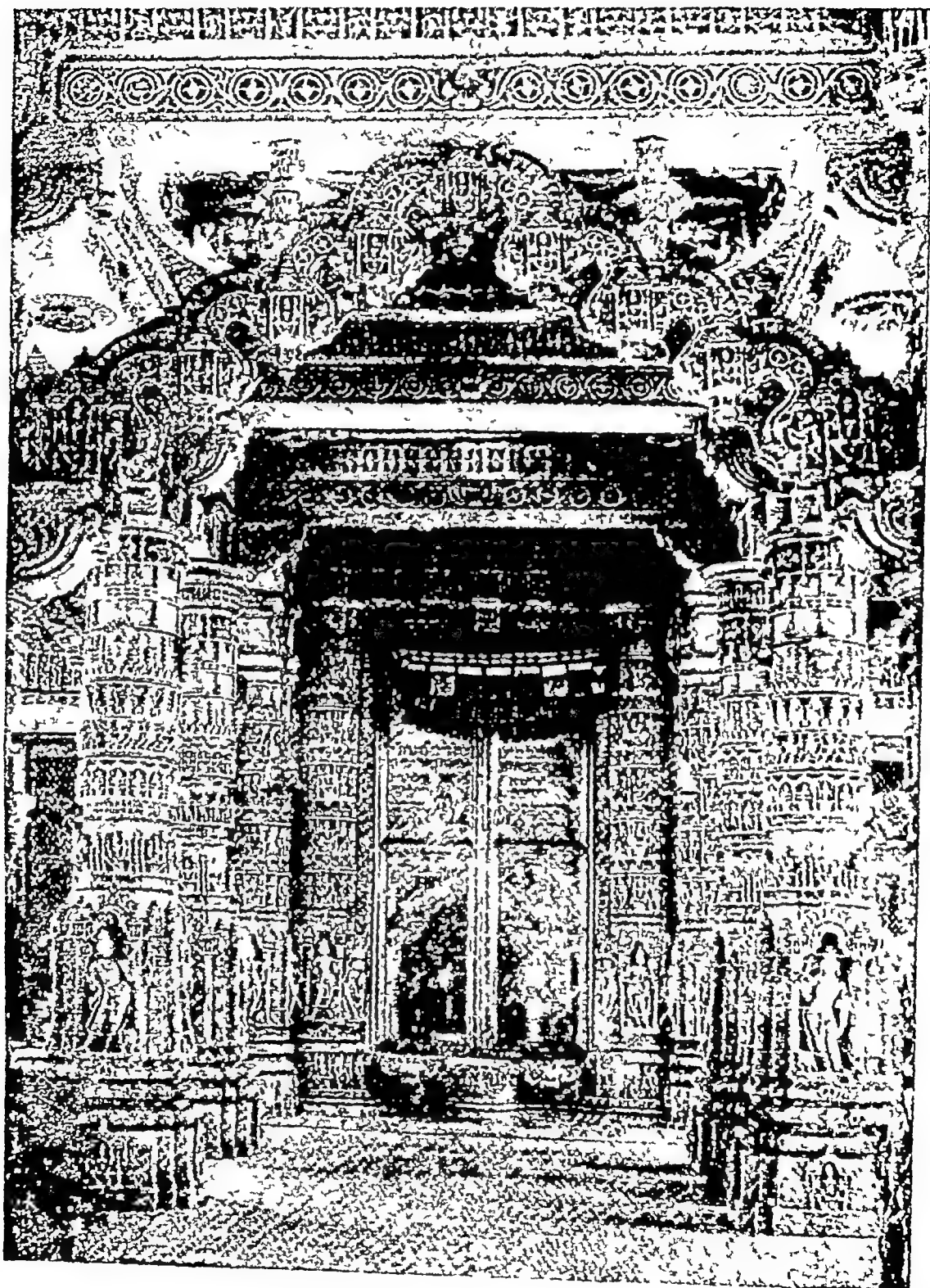
१६ स्थंभनी

२५-२६ मंथर

નવચોક્કી અને નૃત્ય મહાપત્રો દેખાવ. જૈન દેરાશર. માઉટ આબુ.

નૃત્ય મંડપનો દેખાવ. માઉન્ટ આબુ.

પ્રાસાદના દ્વારના અથ લાગે ચાર સ્તંભોનો પહેલો મંડપ કરવો અને ત્યાર પછી બે બે થાંભલા વધારવા. આવી રીતે ચોળ થાંભલા થતા સુધી વધારવાથી આત પ્રકારના મંડપો થાય છે. ૩૬ (સપ્ત મંડપ વિધાનના નકશા માટે જુઓ પાન ૧૨૬.)

સપ્તવિંશતિ મંડપ વિધાન.

સપ્તવિંશતિરુક્તાશ્ચ મંડપા વિશ્વકર્મણા ॥

તલૈસ્તુ વિષમૈસ્તુલ્યૈઃ ક્ષણૈઃ સ્તાંભસમૈસ્તથા ॥૪૦॥

પ્રથમો દ્વાદશસ્તાંભો દ્વિદ્વિસ્તાંભવિવર્ધનાત્ ॥

યાવત્ષષ્ટિચતુર્યુક્તાઃ સપ્તવિંશતિમંડપાઃ ॥૪૧॥

શ્રી વિશ્વકર્માએ સત્તાવીસ (૨૭) પ્રકારના મંડપો કરવાના કહેલા છે. તેમનાં તલો (ગાળા અર્થાત્ પદો) વિષમ (એકી) કરવા અને ક્ષણ તથા થાંભલાઓ સમ (બેકી) કરવા. ૪૦.

પહેલો મંડપ બાર (૧૨) થાંભલાઓનો કરવો અને પછી બે બે થાંભલાઓ વધારવાથી બીજા મંડપો થાય છે. આ પ્રમાણે ચોસઠ (૬૪) થાંભલાઓ સુધી વૃદ્ધિ કરવી એટલે સત્તાવીસ (૨૭) પ્રકારના મંડપો થશે. ૪૧.

સત્તાવીસ મંડપોનાં નામ.

પુષ્પકો પુષ્પભદ્રશ્ચ સુપ્રમો મૃગનંદનઃ ॥

કૌશિલ્યો બુદ્ધિસંકીર્ણો રાજભદ્રો દ્વયાવહઃ ॥૪૨॥

શ્રીવત્સો વિજયશ્ચૈવ વાસ્તુકીર્ણશ્ચ શ્રીધરઃ ॥

યજ્ઞભદ્રો વિશાલાક્ષઃ સુશ્રેષ્ઠઃ શત્રુમર્દનઃ ॥૪૩॥

ભૂજયો નંદનશ્ચૈવ તથા વિમાનભદ્રકો ॥

સુગ્રીવો હર્ષણશ્ચૈવ કર્ણિકારઃ પરાધિકઃ ॥૪૪॥

સિંહો વૈ સિંહભદ્રશ્ચ સમસૂત્રસ્તથૈવ ચ ॥

इत्येते मंडपाः प्रोक्ताः सप्तविंशतिसंख्यया ॥४५॥

૧ પુષ્પક, ૨ પુષ્પભદ્ર, ૩ સુપ્રભ, ૪ મૃગનંદન, ૫ કૌશિલ્ય, ૬ બુદ્ધિ સંકીર્ણ, ૭ રાજભદ્ર, ૮ દ્વયાવહ, ૯ શ્રીવત્સ, ૧૦ વિજય, ૧૧ વાસ્તુકીર્ણ, ૧૨ શ્રીધર, ૧૩ યજ્ઞભદ્ર, ૧૪ વિશાલાક્ષ, ૧૫ સુશ્રેષ્ઠ, ૧૬ શત્રુમર્દન, ૧૭ ભૂજય, ૧૮ નંદન, ૧૯ વિમાન, ૨૦ ભદ્રક, ૨૧ સુગ્રીવ, ૨૨ હર્ષણ, ૨૩ કર્ણિકાર. ૨૪ પરાધિક, ૨૫ સિંહ, ૨૬ સિંહભદ્ર અને ૨૭ સમસૂત્ર; આ સત્તાવીસ મંડપો કહેલા છે. ૪૨. ૪૩, ૪૪, ૪૫.

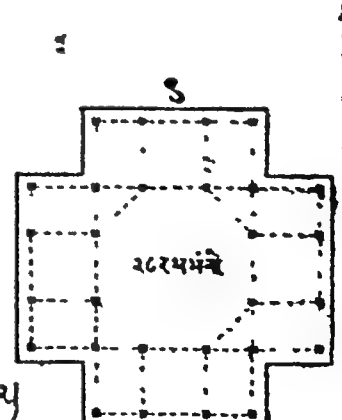
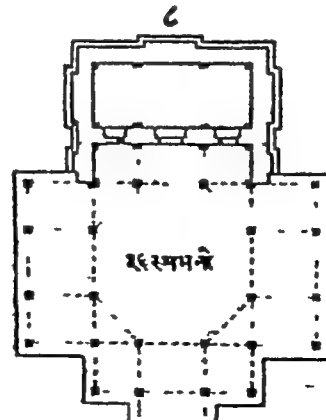
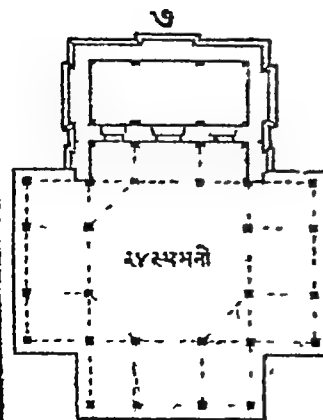
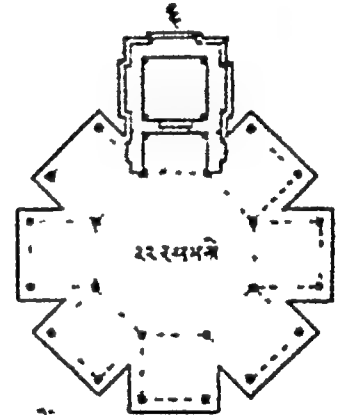
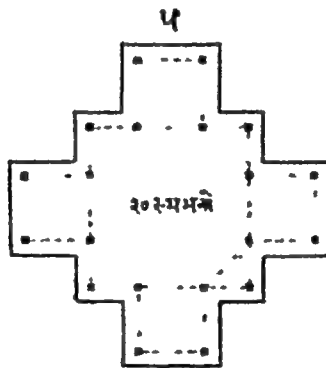
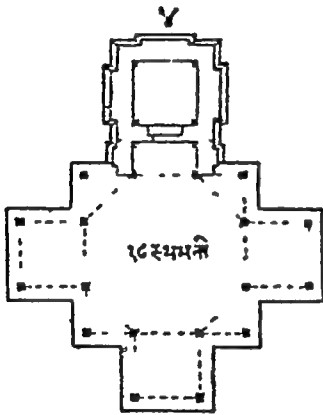
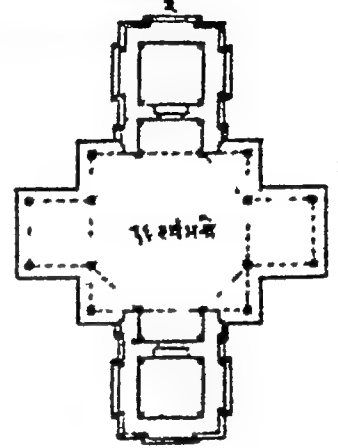
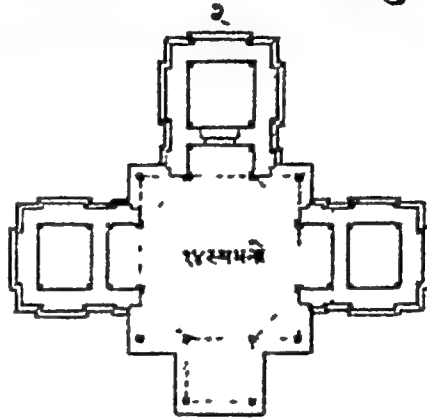
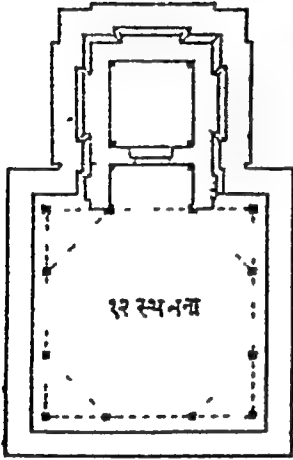
निगूढा नृत्यमाख्याता अतश्चंद्रावलोकनाः ॥

भद्रावलोकनाश्चैते जालकैः कर्णकानुगाः ॥४६॥

निस्तंभा भित्तिभित्तिश्चतुष्काष्टांशकोत्तमैः ॥

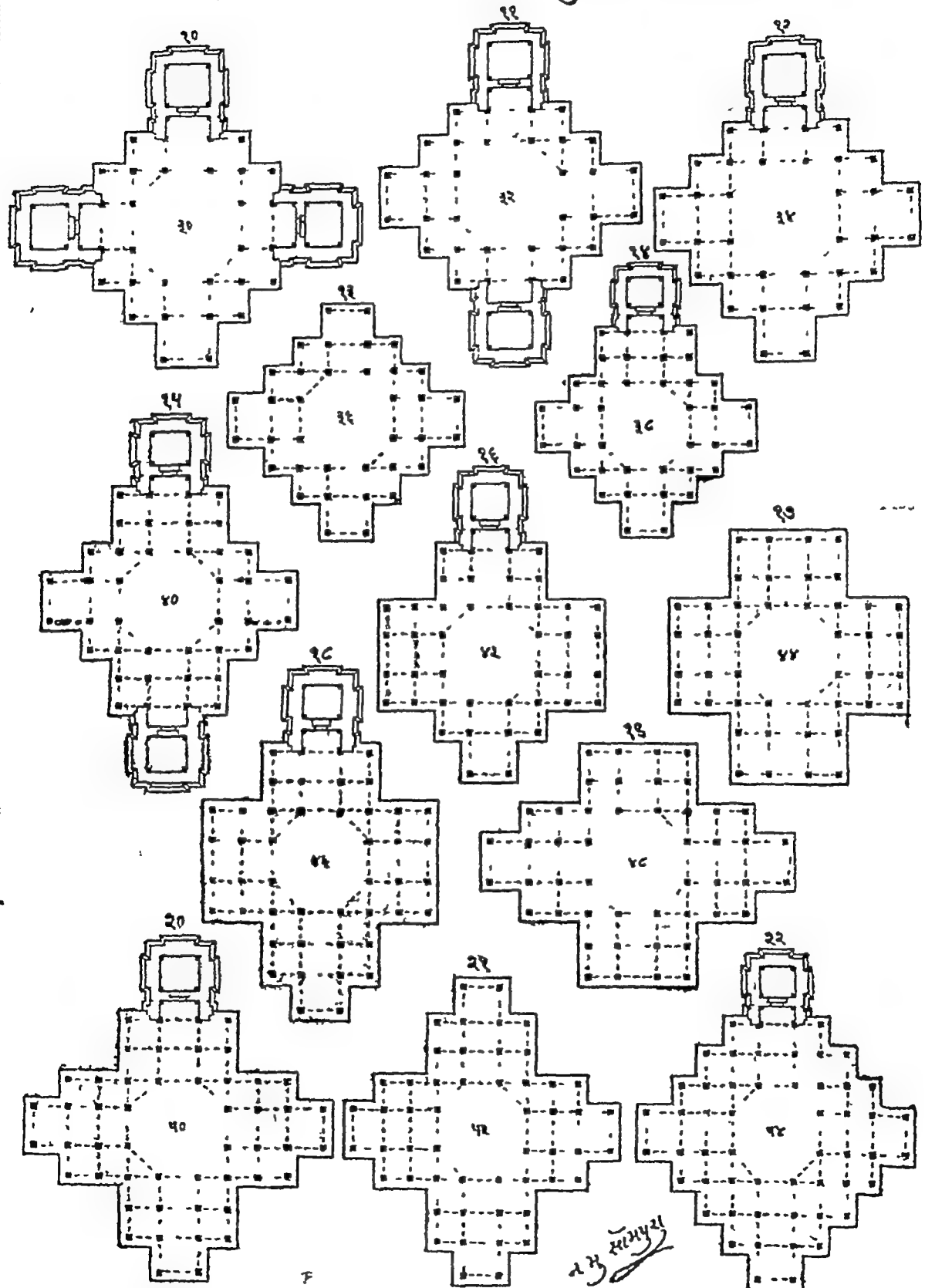
स्तम्भे युग्मस्तंभाश्च मूलसूत्रसमुद्भवाः ॥४७॥

१ सत्याविश प्रकारना मंडपेना १ थी ९ सुधीना तलुदर्शन

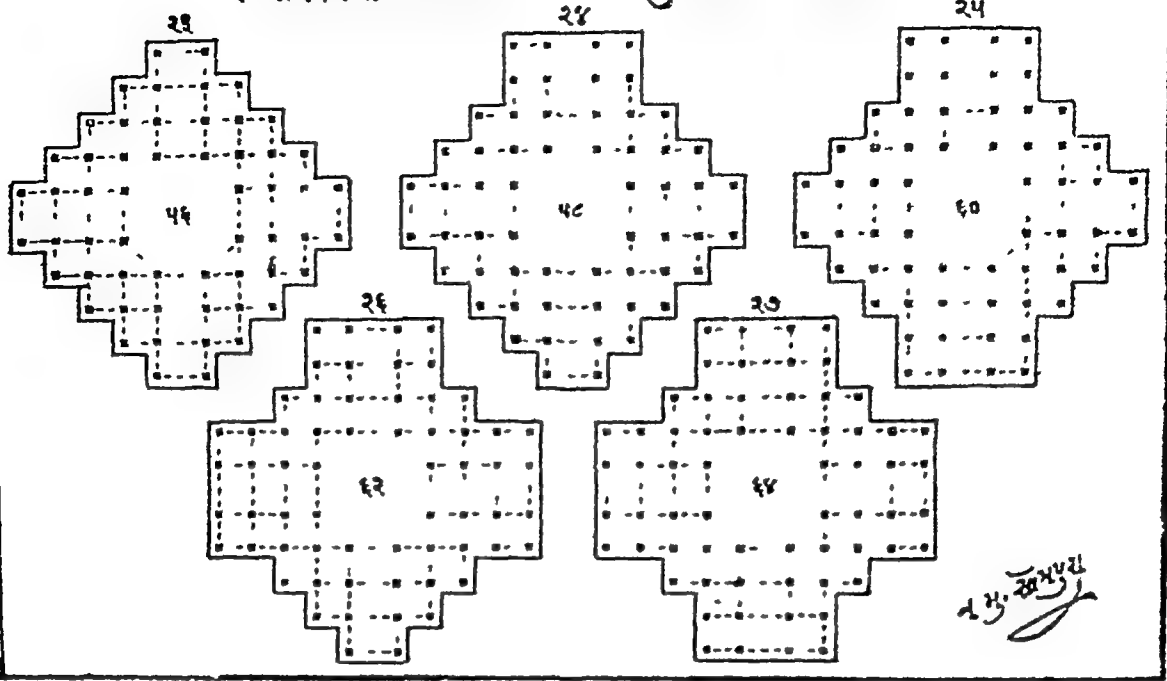
२ मु समुद्र

२७ प्रकारना मंडपोना १० थी २२ सुधीना तल दर्शन

२४ समुदाय

૨૭ પ્રકારના મંડપોના ૨૩ થી ૨૭ સુધીના તલુદર્શન

ગૃહ-દિવાલ વગરના સ્તંભોવાળા મંડપોને નૃત્ય મંડપો કહેલા છે. ભદ્ર અને રેખાઓ કરેલા ગવાણા (ગોળ) કે જે બળીઓવાળા હોય છે તેમને અંત્રાવલોકન કહે છે. થાંભલા વગરના મંડપો સિત્તિઓ વડે ચોરમ અગર અપકોણ કરવા અને થાંભલાવાળા કરવા તો યુગ્મ એટલે સ્તંભ-એકી થાંભલાઓ મૂલ સૂત્રને અનુસરી કરવા ૪૮ ૪૭.

ક્ષણમધ્યેષુ સર્વેષુ સ્તંભમેકં ન દાપયેત્ ॥

યુગ્મઞ્ચ દાપયેત્તત્ર વેધદોષવિવર્જિતમ્ ॥૪૮॥

મૂલસ્તંભે યદા સૂત્રં સ્તંભો દેયસ્તુ મંડપે ॥

તદા પુરનૃપાદીનાં યજમાનસ્ય વૈ જયઃ ॥૪૯॥

સ્તંભવેધે સમુત્પદ્યેત્પત્નિની નામ રાક્ષસી ॥

પીઢ્યન્તે પુરભૂપાદ્યા વાસ્તુવેધં સદા હરેત્ ॥૫૦॥

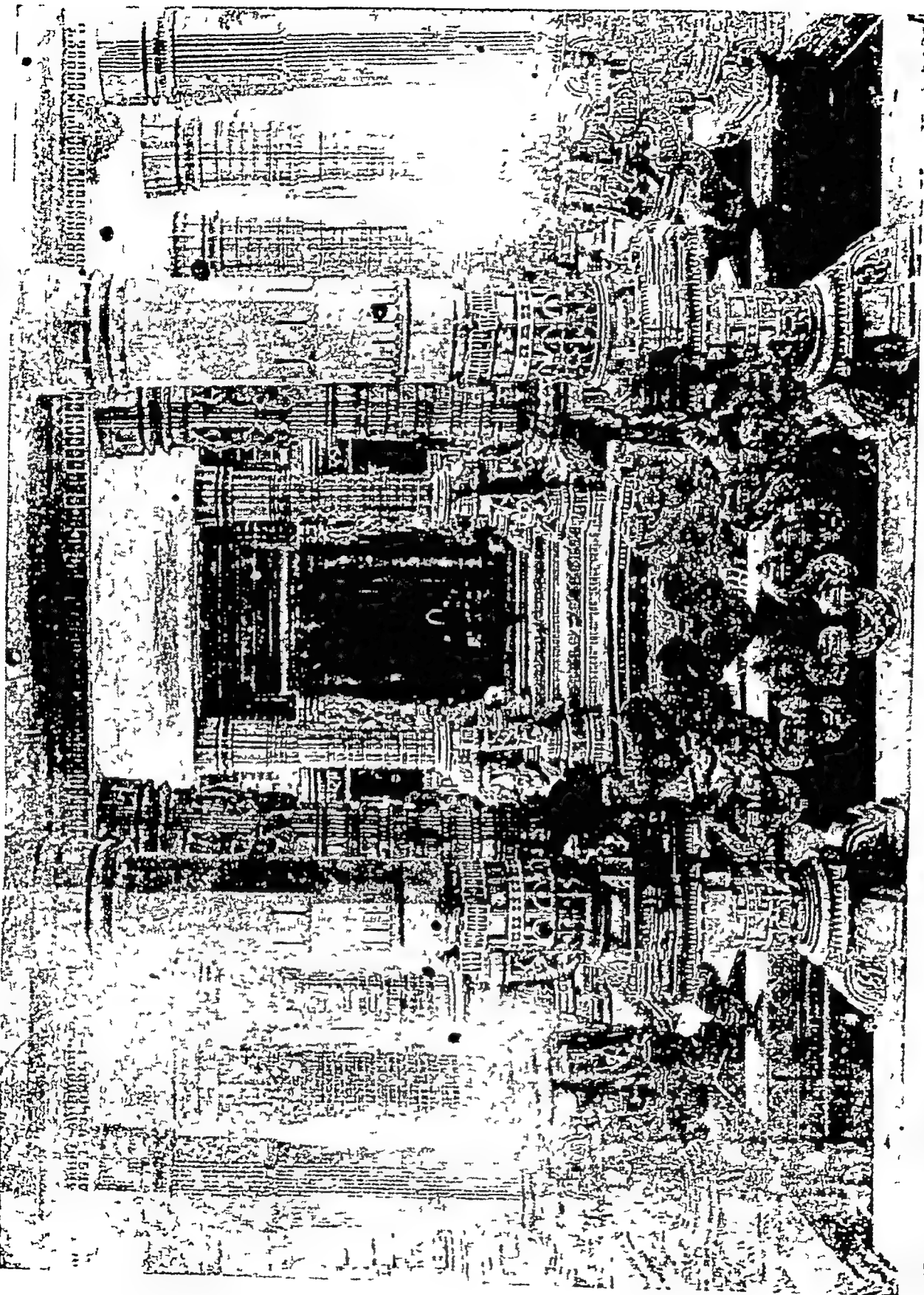
મંડપોમાં થાંભલાઓ કરવા તે એકી કરવા નહિ પરંતુ યુગ્મ-સ્તંભ (એકી) નાખવા અને વેધદોષ તજવો ૪૮.

મૂળ પ્રાસાદના સૂત્ર સાથે જો મૂળ સ્તંભનું સૂત્ર મેળવી મંડપમાં થાંભલાઓ કરવામાં આવે તો નગર અને રાજા વગેરે તથા યજમાનનો સર્વદા વિજય થાય છે ૪૯

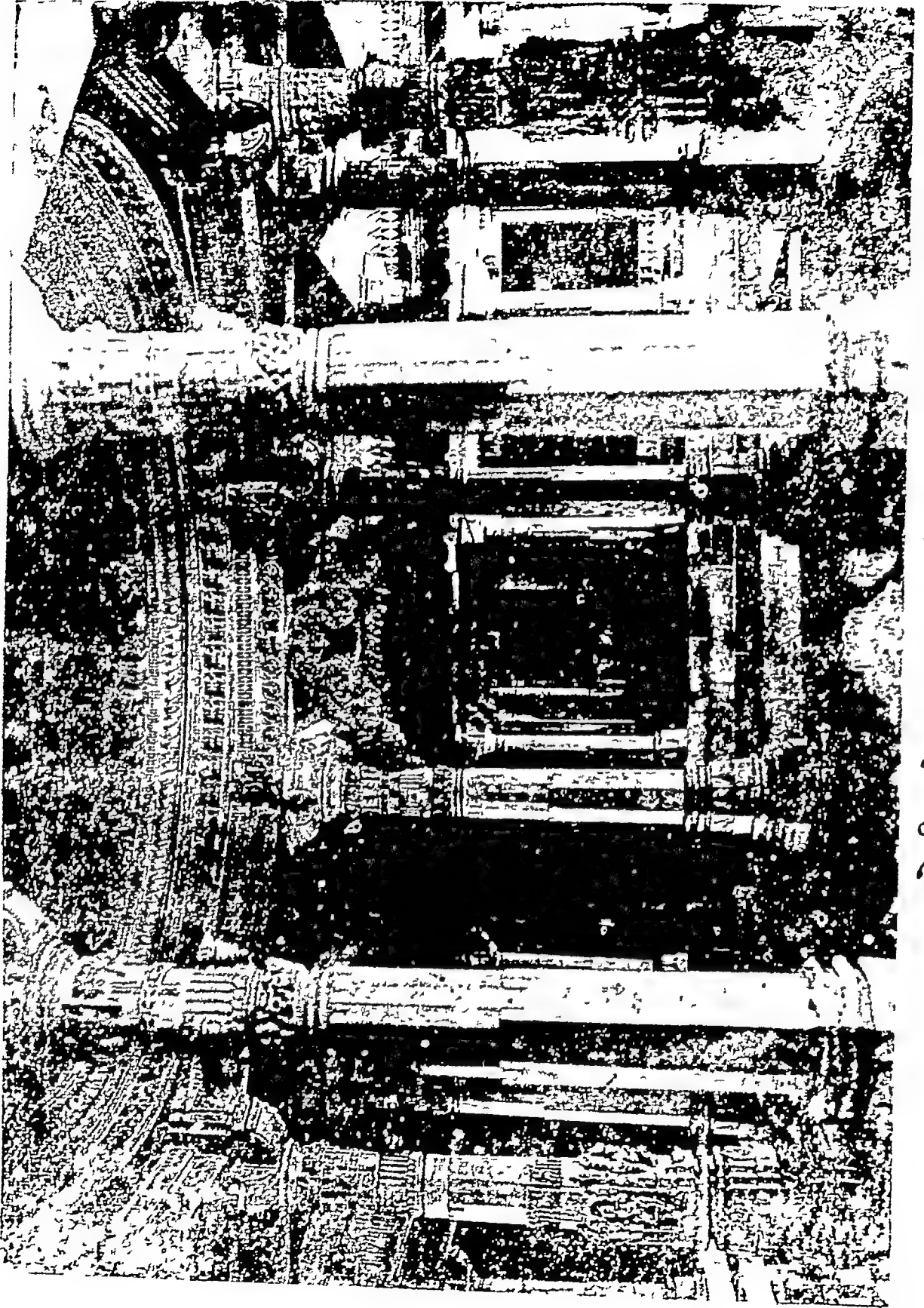
સ્તંભવેધ થાય તો પત્નિની નામની રાક્ષસી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેના વડે નગર, રાજા, પ્રજા વગેરેને પીડા પહોંચે છે. તેથી હંમેશાં વાસ્તુવેધ તજવો અર્થાત્ વાસ્તુવેધ થવા દેવો નહિ. ૫૦.

શિલ્પ રતનાકર

ચતુર્થ રતન

નવલોડી અને નૃપ મંડપ, શ્રીનેમનાથ જૈન દેરાશર. માઉન્ટ આબ

નવચોાકી અને નૃત્ય મંડપ. જૈન દેરાશર, શ્રીકુભારીયાળ.

મંડપના સ્તંભની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

મજેદશામિરેકાંશા કુંમિઃ સ્તંભશ્ચ પશ્ચમિઃ ॥

અર્ધેન ભરણં શીર્ષમર્ધેનૈકેન પટ્ટકઃ ॥૫૧॥

ઉલ્લણીમાં આઠ લાગ કરી તેમાં ૧ એક લાગની કુંભી, ૫ લાગનો સ્તંભ, ૦૧૧ અર્ધા લાગનું ભરણું, ૦૧૧ અર્ધા લાગનું શીર્ષ (શરૂ) અને એક લાગનો પાટ ઉચો કરવો. ૫૧.

સ્તંભની ઉંચાઈનું બીજું પ્રમાણ.

નવમક્તે સમુચ્છે તુ ભાગૈકા કુંમિકા સ્મૃતા ॥

ષડ્ભાગશ્ચ ભવેત્સ્તંભો ભાગાર્ધ ભરણં તથા ॥૫૨॥

ભાગાર્ધ ચ ભવેત્શીર્ષ ભાગૈકેન ચ પટ્ટકઃ ॥

ઉચ્છ્રયેન સમઃ કાર્યઃ સપાદો વિસ્તરોડથવા ॥૫૩॥

ઉલ્લણીની ઉંચાઈમાં ૬ નવ લાગ કરી તેમાં એક લાગની કુંભી, ૭ લાગનો થાંભલો, અર્ધા લાગનું ભરણું, અર્ધા લાગનું શરૂ તથા એક લાગનો પાટ કરવો અને ઉંચાઈથી સરખો અથવા સવાયો પહોળો કરવો. ૫૨, ૫૩.

દ્વિભાગેન નમચ્છાદ્યં તત્પેટં પટ્ટપેટકે ॥

અર્ધાશોર્ધ્વા કપોતાલી દ્વિભાગઃ પટ્ટવિસ્તરઃ ॥૫૪॥

પાટકઃ કૂટછાદ્યશ્ચ કુર્યાત્ પટ્ટસ્ય પેટકે ॥૫૫॥

સપશ્ચાંશઃ સપાદશ્ચ સાર્ધભાગશ્ચ વિસ્તરાત્ ॥૫૬॥

છાબું બે લાગ નમતું કરવું અને પાટના પેટકમાં તેનું પેટ કરવું અર્થાત્ પાટની ઉંચાઈમાં ત્રીજા લાગે ફાંસ પાડી છાબું ફાંસમાં બેસતું કરી પાટ અને છાબું તળાંચો-મથાળો એકસૂત્રમાં રાખવો. પાટના મથાળા ઉપર અર્ધા લાગની કપોતાલી (કેવાલ) કરવી અને પાટ વિસ્તારમાં પહોળો બે લાગનો કરવો. પાટ અને લાંબસીઓવાળું છાબું (કૂટછાદ્ય) પાટના તળાંચા તથા મથાળા બંદોબસ્ત એકસૂત્રમાં કરવું, તથા વિસ્તારમાં પાટ ઉંચાઈનો પાંચમો લાગ વધારી સવાયો અથવા ઢોઢો રાખવો. ૫૪, ૫૫.

પાટ તથા સ્તંભ સમ વિષમ કરવા વિશે.

મુખ્યમણ્ડપસંઘાતે યદા મિત્યન્તરં ભવેત્ ॥

ન દોષાઃ સ્તંભપટ્ટાદૌ સમેડપિ વિષમે તલે ॥૫૬॥

મુખ્ય મંડપની સાથે બીજો મંડપ કરવામાં જો ભિત્તિનું અંતર આવતું હોય તો સ્તંભ અને પાટ વિગેરે સમ અથવા વિષમ તલ કરવામાં આવે તો ખલુ દોષ આવતા નથી. ૫૬

કુંભિ, સ્તંભ, ભરણુ અને શરાના ત્રાઢ વિષે.

કુંભકેન સમા કુંભિઃ સ્તંભશ્ચૈવ તથોદ્ગમે ॥

ભરણી ભરણં જ્ઞાત્વા કપોતાલી તથા શિરમ્ ॥૫૭॥

કૂટછાદ્યમધઃસૂત્રે કૂર્યાત્પટ્ટસ્ય પેટકમ્ ॥

અર્ધોદયે કરોટશ્ચ કર્તવ્યં વિધિપૂર્વકમ્ ॥૫૮॥

કુંભાના એકસૂત્રમાં કુંભી, દોઢિયાના મથાળે એકસૂત્રમાં સ્તંભ, ભરણીની સાથે એકસૂત્રમાં ભરણુ તથા કપોતાલી અને શિર (શરૂ) એકસૂત્રમાં કરવું નીચે એકસૂત્રમાં કૂટછાદ્ય અને પાટનો તલાંચો (પેટક) એકસૂત્રમાં કરવો પહેળાઈથી અર્ધો ઉચાઈમાં વિધિપૂર્વક કરોટ (કલાડીયો-ધુમટ) કરવો. ૫૭, ૫૮.

સ્તંભની બહાઈ પાંચ પ્રકારે કરવા વિષે.

પ્રાસાદસ્ય દશાંશેન સ્તંભાનાં પૃથુવિસ્તરઃ ॥

કાર્ય એકાદશાંશેન દ્વાદશાંશેન વૈ તથા ॥૫૯॥

ત્રયોદશાંશમાનેન શત્રાંશેન તથોચ્યતે ॥

એતન્માનં યથોદિષ્ટં સ્તંભાનાં પૃથુવિસ્તરે ॥૬૦॥

સ્તંભોને પૃથુ (બહાઈનો) વિસ્તાર પ્રાસાદની પહેળાઈનો પ્રમાણના દશમા ભાગે, અગિયારમા ભાગે, બારમા ભાગે, તેરમા ભાગે અથવા ચૌદમા ભાગે કરેલા. સ્તંભોની બહાઈનું આ પાંચ પ્રકારનું માન યથાશાસ્ત્ર કહેલું છે. એટલે પ્રમાણની મજબૂતીના આધારે યોગ્ય માન લેવું. ૫૯, ૬૦.

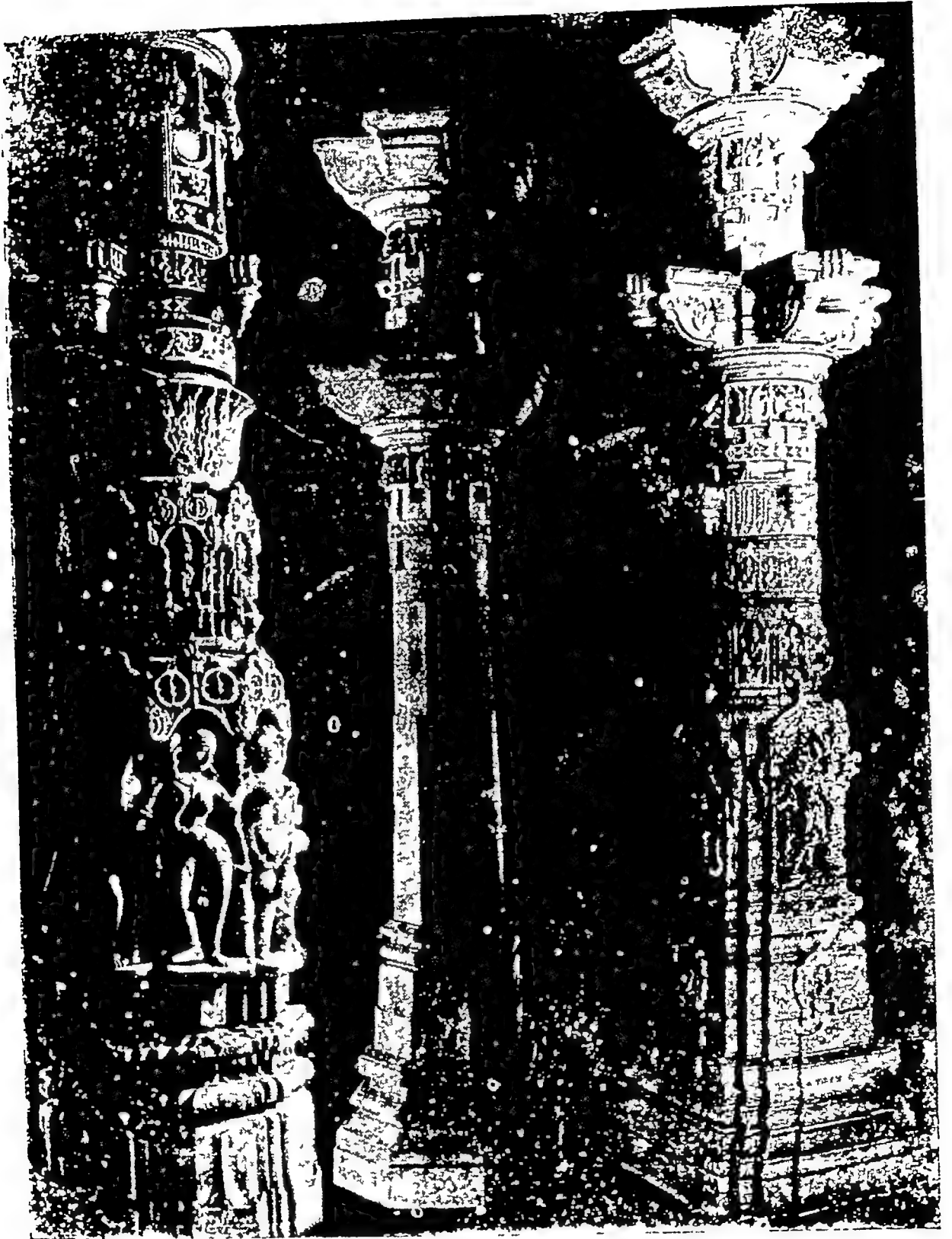
સ્તંભની બહાઈનું બીજું પ્રમાણ.

પ્રાસાદ એકહસ્તે તુ સ્તંભો વા ચતુરજ્જુલઃ ॥

દ્વિહસ્તે ત્રિજ્જુલાઃ સપ્ત ત્રિહસ્તે નવ એવ ચ ॥૬૧॥

તતો દ્વાદશહસ્તાન્તાં હસ્તે હસ્તે દ્વયાજ્જુલા ॥

સપાદાજ્જુલવૃદ્ધિઃ સ્યાત્યાવત્પોડશહસ્તકમ્ ॥૬૨॥

સ્વરિતકે સ્તંભ

અષ્ટાશ્વ સ્તંભ

ભદ્રકે સ્તંભ

અઙ્ગલિકા તતો વૃદ્ધિશ્ચત્વારિંશત્કરાવધિ ॥

તદૂર્ધ્વે ચ શતાર્ધાન્તં પાદોનાઙ્ગલિકા ભવેત્ ॥૬૩॥

અથવા એક ગજના પ્રાસાદને સ્તંભ ચાર (૪) આગળ, બે ગજના પ્રાસાદને સાત (૭) અને ત્રણ ગજના પ્રાસાદને નવ (૯) આગળ બંડો કરવો. ત્રણ ગજથી બાર ગજ સુધી દરેક ગજે બે બે આંગળ, બારથી સોળ ગજ સુધી સવા આંગળ, સોળથી ત્રાલીસ ગજ સુધી એક આંગળ અને ત્રાલીસથી પચાસ ગજ સુધીના પ્રાસાદને સ્તંભ બંડો કરવામા ગજે પોણા (૦.૫૫) આંગળ વૃદ્ધિ કરવી. ૬૧, ૬૨, ૬૩

સ્તંભના ઘાટની પાંચ પ્રકારની ભતિ વિષે.

રુચકા ભદ્રકાશ્ચૈવ વર્ધમાનાસ્તૃતીયકાઃ

અષ્ટાસ્રાઃ સ્વસ્તિકાશ્ચૈવ સ્તંભાઃ પ્રાસાદરૂપતઃ ॥૬૪॥

રુચકાશ્ચતુરસ્રાઃ સ્યુર્ભદ્રકા ભદ્રસંયુતાઃ ॥

વર્ધમાનોપભદ્રાઃ સ્યુરષ્ટાસ્રાશ્ચાષ્ટકા મતાઃ ॥૬૫॥

આસનોર્ધ્વે ભવેદ્ ભદ્રં સ્વસ્તિકાશ્ચાષ્ટકર્ણકૈઃ ॥

પશ્ચવિધાશ્ચ કર્તવ્યાઃ સ્તંભાઃ પ્રાસાદરૂપિણઃ ॥૬૬॥

પ્રાસાદને અનુરૂપ સ્તંભો પાંચ પ્રકારના થાય છે. તે અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે જાણવા. (૧) રુચક, (૨) ભદ્રક, (૩) વર્ધમાન, (૪) અષ્ટાસ્ર અને (૫) સ્વસ્તિક, આ પાંચ પ્રકારના સ્તંભોનાં નામ જાણવા. રુચક સ્તંભો ચારસ, ભદ્રક સ્તંભો ભદ્રસંયુક્ત, વર્ધમાન સ્તંભો ઉપભદ્રયુક્ત, અષ્ટાસ્ર સ્તંભો અષ્ટકોણ તથા સ્વસ્તિક સ્તંભો મથાળે ભદ્રસંયુક્ત અને અષ્ટકોણ જાણવા. આ પાંચ પ્રકારના સ્તંભો પ્રાસાદને અનુરૂપ કરવા. ૬૪, ૬૫, ૬૬.

સ્તંભોમાં કોતરકામ કરવા વિશે.

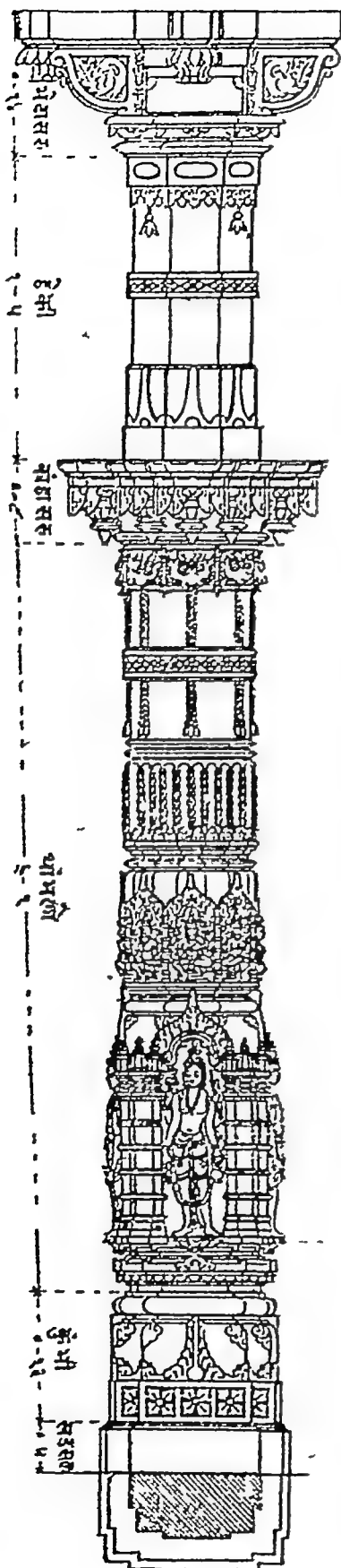
સ્તંભોઽષ્ટાસ્રસુવૃત્તભદ્રસહિતો રૂપેણ ચાલકૃતઃ

યુક્તઃ પલ્લવકૈસ્તથા ભરણકં યત્પલ્લવેનાવૃત્તમ્ ॥

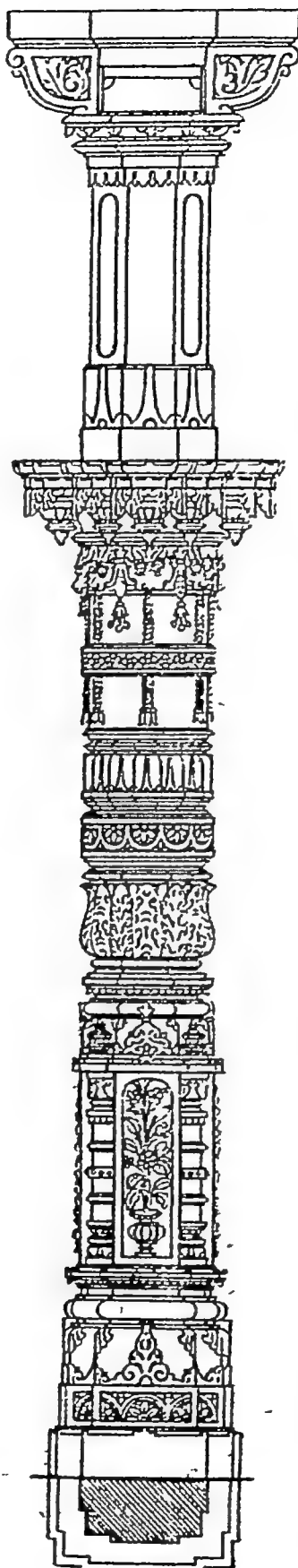
કુમ્ભી ભદ્રયુતા કુમારસહિતં શીર્ષં તથા કિન્નરાઃ ।

પત્રં ચેતિ ગૃહે ન શોભનમિદં પ્રાસાદકે શસ્યતે ॥૬૭॥

સ્તંભ અષ્ટકોણ, સુંદર ગોળાકાર, ભદ્ર સહિત, મૂર્તિઓના રૂપોથી અલંકૃત અને પલ્લવો (પાનપત્તાં) સહિત કોતરેલો હોય, ભરણ વેલોથી અલંકૃત અને કોતરકામ કરેલું હોય તેમજ કુંભી પણ ભદ્રયુક્ત તથા શરા ઓમાં કીચક અને કિન્નરોનાં સ્વરૂપો કોતરેલા હોય આવા સ્તંભો ઘરોની અંદર કરવા સારા નહિ પરંતુ પ્રસાદોમાં કરવામાં આવે તો તે ઉત્તમ જાણવા. ૬૭

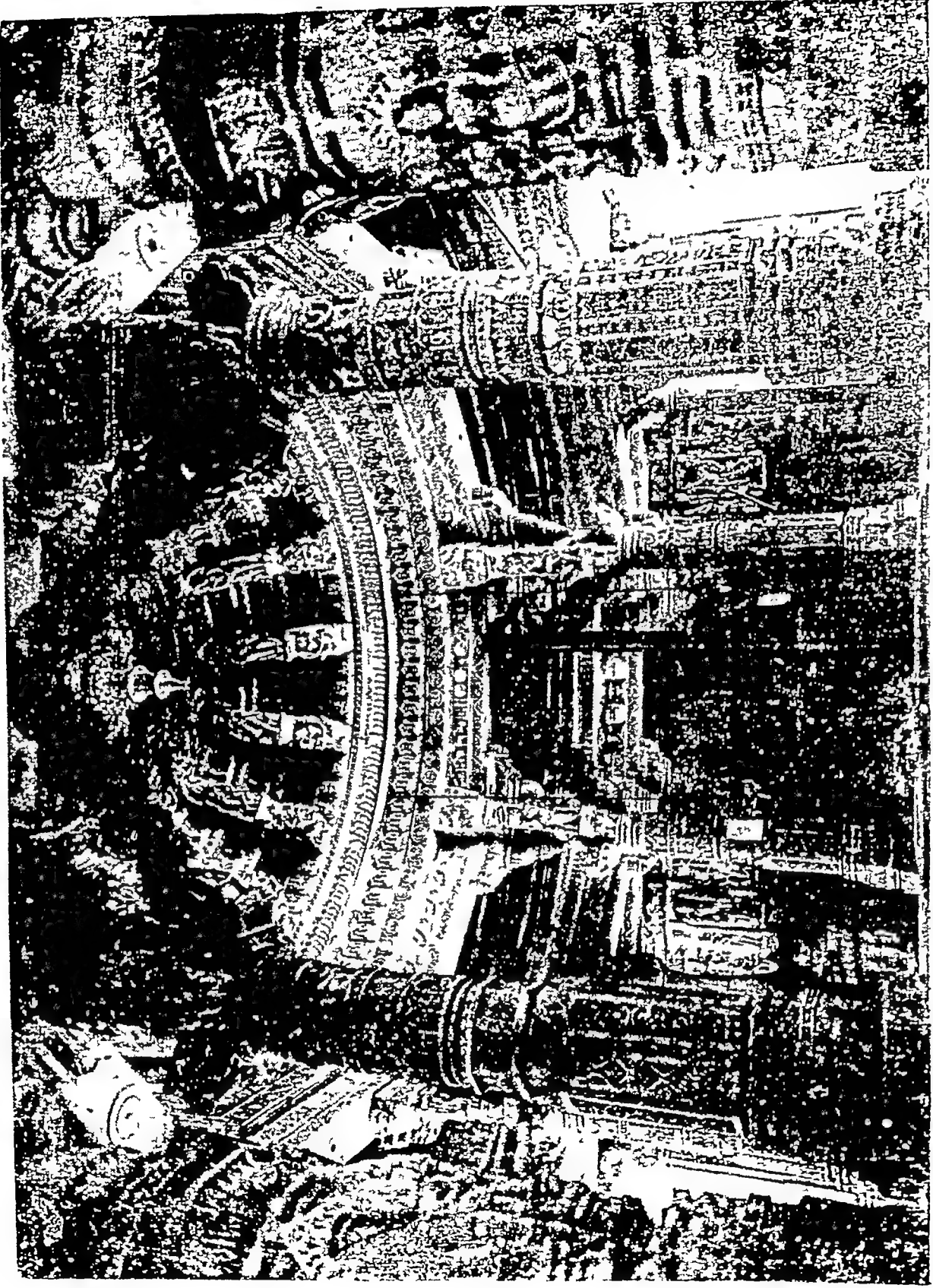
ગરભગ્રી

ગરભગ્રી

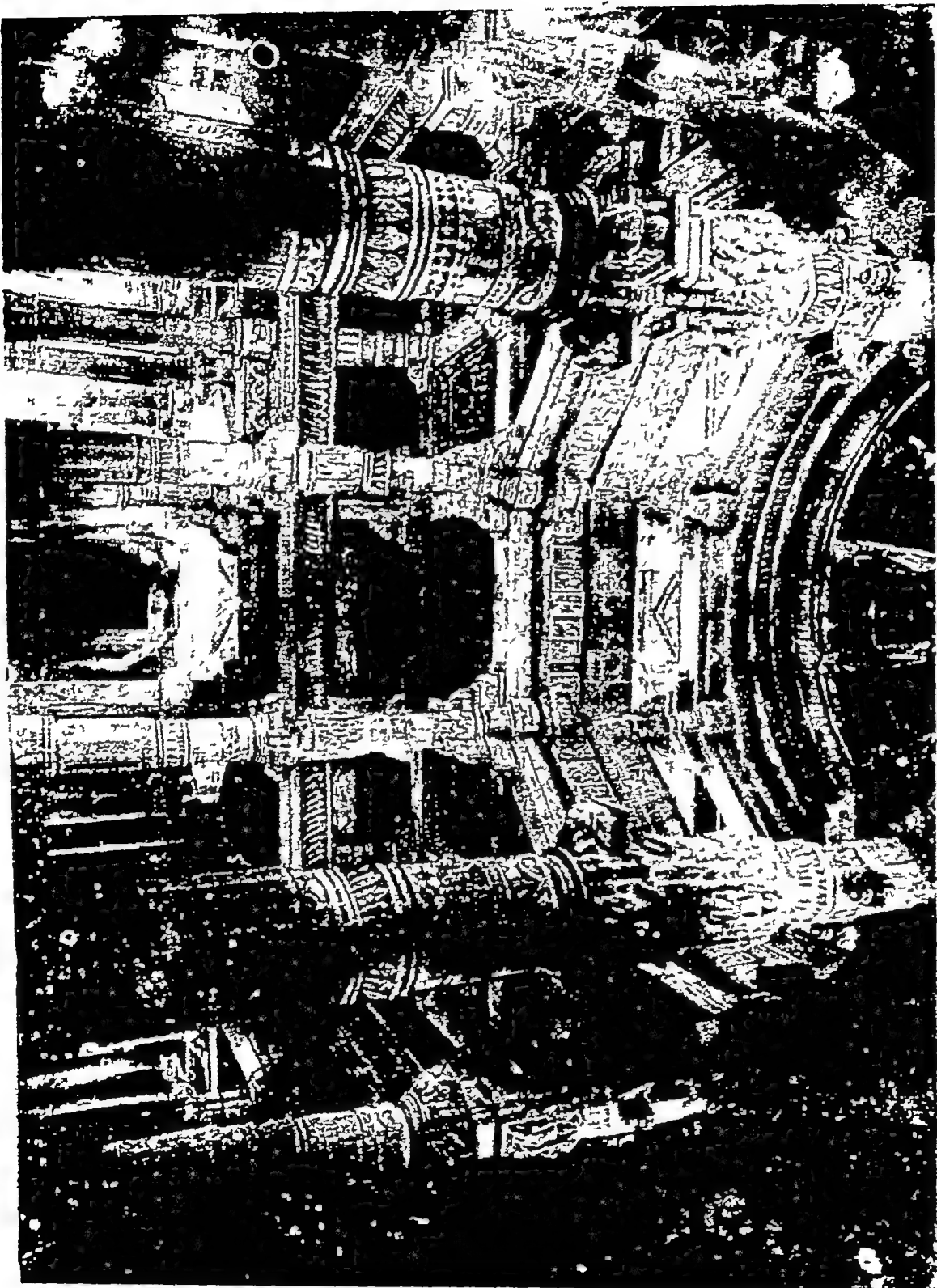
ગરભગ્રી

સેઘનાદ મંડપ. રાણેકપુર, (ભારવાડ).

શિલ્પ રત્નાકર.
❀————❀

અર્પુણ રત્ન
❀————❀

સેલનાદ મંડપનો દેખાવ. દાણકપુર, (આદવાડ).

જિનના દેવાલયોને મંડપવિધાન.

જિનાયે સોમસર્ણ ચ શુકાગ્રે ગૂઢમણ્ડપઃ ॥

ગૂઢસ્યાગ્રે ચતુષ્કા વૈ તદગ્રે નૃત્યમણ્ડપઃ ॥૬૮॥

જિનના દેવાલયના અગ્રભાગે સમોસર્ણ (સમોસણ), શુક (શુકનાશને બેસવાની જગ્યા કે જેને કોળી કહે છે) ના અગ્રભાગે ગૂઢમંડપ, ગૂઢમંડપના અગ્રભાગે ચોટ્ટી અને ચોટ્ટીના અગ્રભાગે નૃત્યમંડપ કરવો. ૬૮.

ચોમુખ પ્રાસાદમાં મેઘનાદાદિ મંડપવિધાન.

પ્રાસાદછન્દ-ઉક્તાશ્ચ મણ્ડપાઃ સર્વકામદાઃ ॥

સિંહદ્વારે વિશેષણ મેઘશ્ચ શ્રીમનોરમઃ ॥૬૯॥

તદગ્રે મેઘનાદશ્ચ કોષ્ઠાનિ પञ્ચવિંશતિઃ ॥

નાલિમણ્ડપ આખ્યાતે વિસ્તારે મેઘ ઉત્તમઃ ॥૭૦॥

મણ્ડપં મેઘનાદશ્ચ કુર્યાંચ દ્વિષણાન્તરે ॥

તથા સણાન્તરે નાલ્યં બલાણશ્ચ તુ મૂર્ધનિ ॥૭૧॥

પ્રાસાદના છંદાનુસાર કહેલા મંડપો સર્વકામનાઓને આપનારા છે ચોમુખ અને ભ્રમવાળા પ્રાસાદોના સિંહદ્વારે વિશેષ કરીને મેઘમંડપની માફક સુંદર મેઘ મંડપ અને તેની આગળ મેઘનાદ મંડપ કરવો અને તે પચીસ કોઠાનો કરવો. તેની આગળ નાલિમંડપ કરવો. એટલે કે પગથીયા ચઢવાનાં નીચે આવે તેવા મંડપને નાલિમંડપ કહે છે મેઘમંડપથી બે પદ છોડી મેઘનાદ મંડપ કરવો અને મેઘનાદ મંડપથી એક પદ છોડી નાલિમંડપ કરવો અને તેના ઉપર બલાણુક કરવું. ૬૯, ૭૦, ૭૧.

જિન દેવાલયની ચતુર્દિક્ષુ જિનાલય વિધાન.

દ્વિસપ્તયા દ્વિબાળૈર્વા ચતુર્વિંશતિતોડથવા ॥

જિનાલયૈશ્ચતુર્દિક્ષુ સહિતં જિનમંદિરમ્ ॥૭૨॥

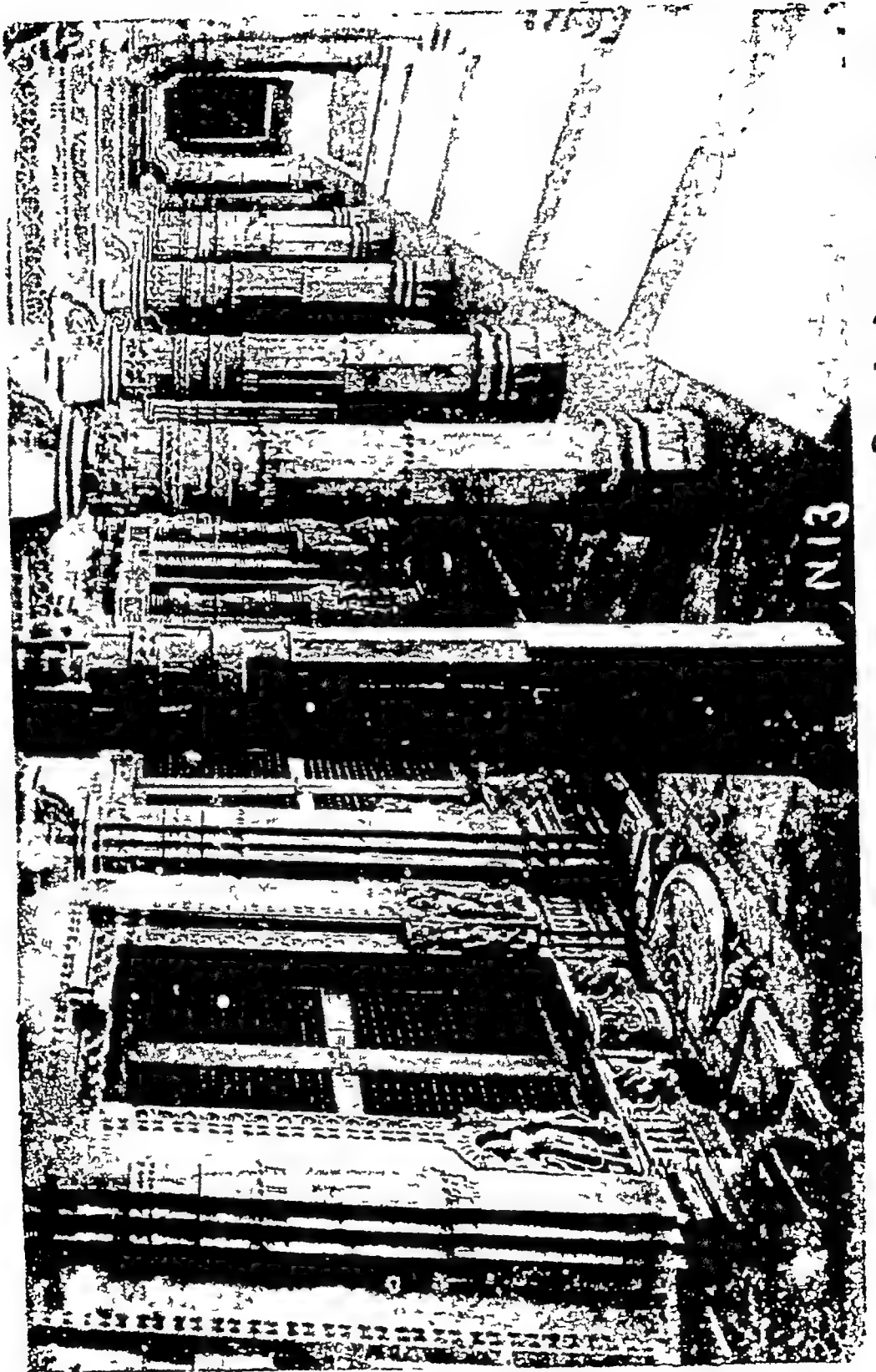
જિનાલયની ચારે દિશાઓમાં બોતેર (૭૨), બાવન (૫૨) અથવા ચોવીસ (૨૪) જિનાલય સહિત જિનમંદિર કરવું. ૭૨.

બાવન (૫૨) જિનાલયની દેરીઓનો ક્રમ.

વામદક્ષે ચતુર્વિંશદષ્ટોડગ્રે નવ પૃષ્ઠતઃ ॥

મૂલપ્રાસાદસંયુક્તે વર્ણસંખ્યાજિનાલયે ૧૭૩૧

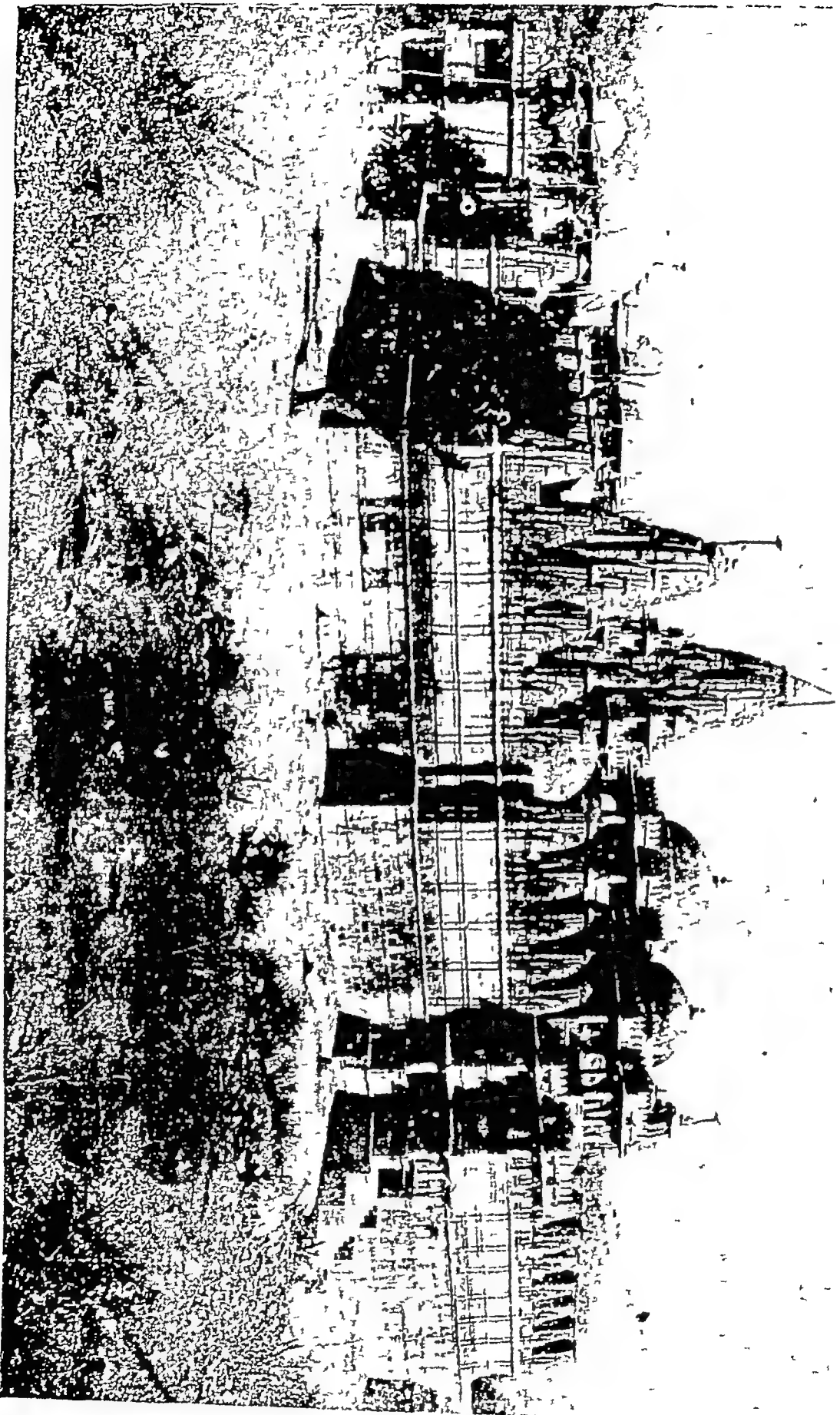
10

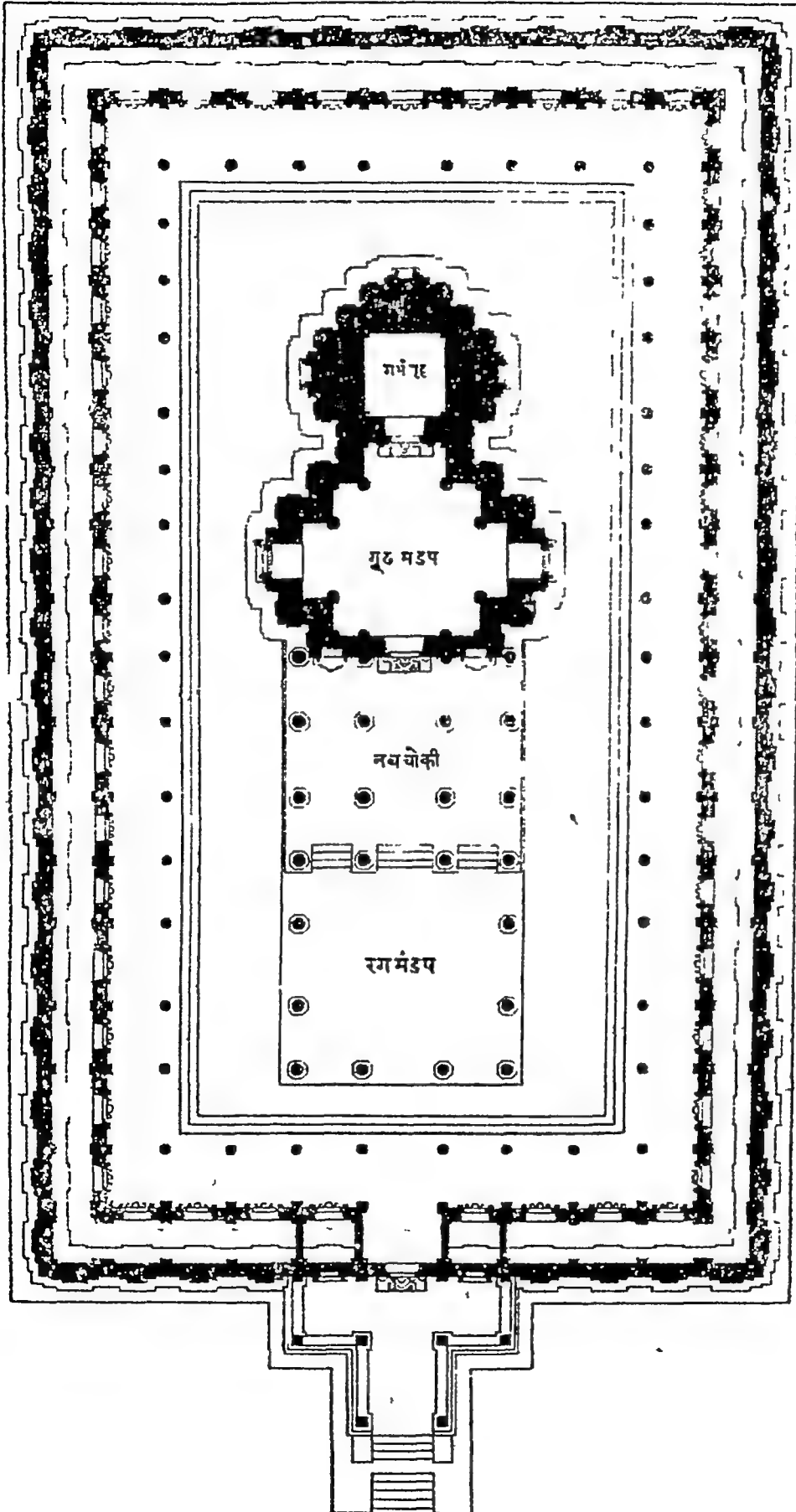
ખાવન (પર) જિનાલયની દેરીનાં અંદરનાં બારણાં અને સ્તંભોની પંક્તિ. જેનદેરાશર, માઉં ૮ આબુ.

三

三

શ્રી રાણકપુર (ભારવાડ). દર્શન. શ્રી રાણકપુર (ભારવાડ).

મૂલ પ્રાસાદની જગતી તથા પીઠની સમાન વિસ્તારવાળું એટલે એક જે પદ છોડી, શાલા અને અલિંદના ગર્ભે બલાણ કરવું અને તે ઉંચાઈમાં પ્રાસાદના બરોબર કરવું. ૭૮.

કનિષ્ઠમુક્તમે મધ્યે મધ્યં જ્યેષ્ઠે કનિષ્ઠિકે ॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चरससप्तपदान्तरे ॥७९॥

૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬ અને ૭ પદના અંતરે બલાણ કરવાથી અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ, મધ્ય અને કનિષ્ઠના લેદો થાય છે. એક પદના અંતરે કરે તો કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ, બે પદના અંતરે કનિષ્ઠ મધ્ય, ત્રણ પદના અંતરે કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠ, ચાર પદના અંતરે મધ્ય કનિષ્ઠ, પાંચ પદના અંતરે મધ્ય મધ્ય, છ પદના અંતરે મધ્ય જ્યેષ્ઠ અને સાત પદના અંતરે બલાણ કરે તો જ્યેષ્ઠ બલાણક બાબુવું. ૧૭૯.

मूलप्रासादसंद्वारे मंडपे च बलाणकम् ॥

न्यूनाधिकं न कर्तव्यं दैर्घ्ये हस्ताङ्गुलाधिकम् ॥८०॥

મૂલ પ્રાસાદના દ્વારની સન્મુખ તથા મંડપમાં બલાણ કરવું અને પ્રમાણથી ઉંચું કે નીચું કરવું નહિ. પરંતુ ઉંચાઈમાં જેટલા જગ અને આંગળા હોય તે પ્રમાણે બરાબર ઉંચું કરવું. ૮૦.

पेटकं चित्ररङ्गानि सर्वेषां समसूत्रतः ॥

आङ्गणेन समं पेटं जगत्याश्च श्रुतौ गजः ॥८१॥

जगत्यग्रे तथा कार्यं वामतंत्रबलाणकम् ॥

वामेऽथ दक्षिणे द्वारे वेदिका मत्तवारणम् ॥८२॥

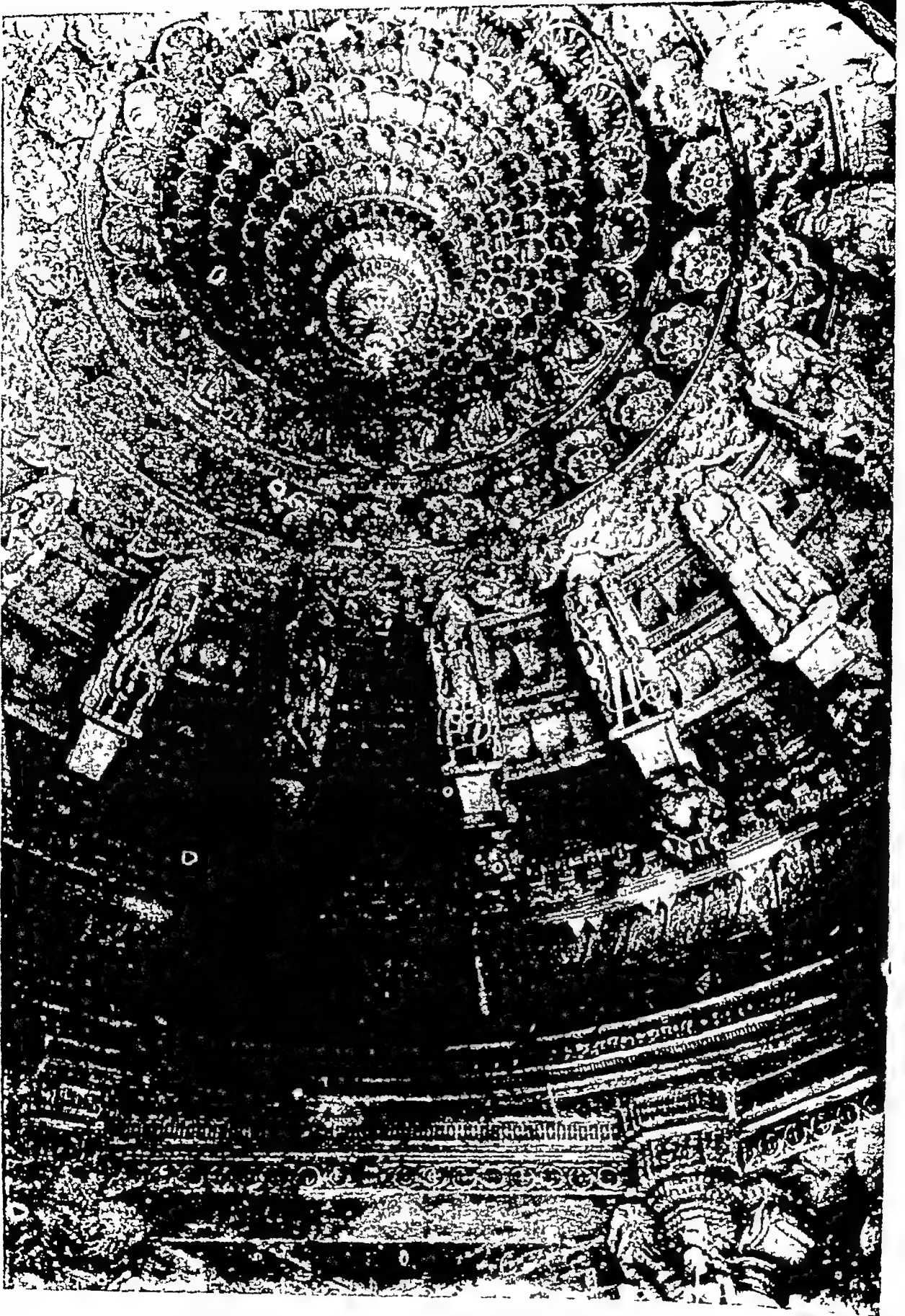
પાટકો અને ચિત્રરંજ (બારણાનો એતરંજ); એ બધા પોતપોતાના વાઢેવાઢ એકસૂત્રમાં કરવાં તેમજ આંગણાના લાગની સાથે સમાન સૂત્રમાં પાટકો કરવા. અને જગતીમાં જગ (હાથી) કરવા તથા જગતીના અથલાગે તે પ્રમાણે વામતંત્રનું બલાણ કરવું અને પ્રાસાદના ડાળા તથા જમણા દ્વારમાં વેદિકા તેમજ મત્તવારણ (કહેડો) કરવું. ૮૧, ૮૨.

सप्तोर्ध्वभूमयः कार्या नृत्यमण्डपसूत्रतः ॥

मत्तवारणकं वेदी वितानतोरणैर्युताः ॥८३॥

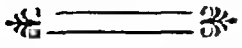
राजद्वारबलाणे च पञ्च वा सप्त भूमिकाः ॥

तद्धि मानं बुधैः प्रोक्तं पुष्करं वारिमध्यतः ॥८४॥

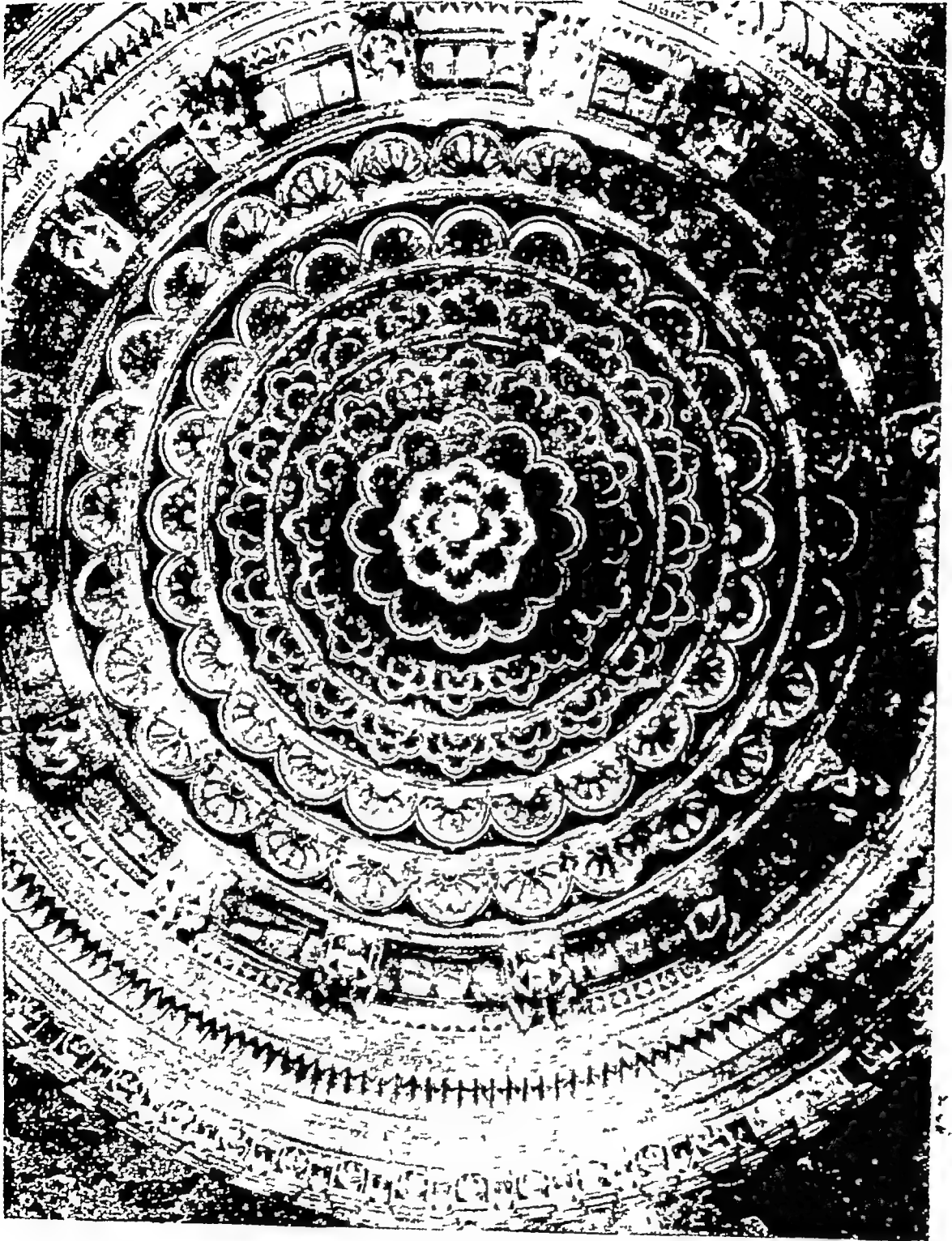
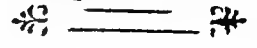

નૃત્ય મંડપના ઘુમ્મટનો દેખાવ. શ્રી નેમનાથ જૈનમંદિર, માઉન્ટ આબુ.

શિલ્પ રત્નાકર.

ચતુર્થ રત્ન

નૃત્ય મંડપના ઘુમ્મદત્તો દેખાવ, શ્રી કુંભારીયાળ જૈન દેરાશર.

નૃત્યમંડપના સમાન સૂત્રે બલાણુમાં ઊર્ધ્વભૂમિઓ (ઉપરની ભૂમિકાઓ) સાત સુધી કરવી અને તેમને મત્તવારણુ (કઠેડો) તથા વિતાન અને તોરણોથી યુક્ત વેદિકાઓ કરવી. ૮૩.

રાજપ્રાસાદને કરેલા બલાણુમાં પાંચ અથવા સાત ભૂમિકાઓ કરવી અને તેના પ્રમાણમાં વારિમાર્ગ (પ્રાસાદ અને બલાણુની વચ્ચે છુટ્ટી જગ્યા) મોટો રાખવો. એમ બુદ્ધિમાન સૂત્રધારોએ કહેલું છે. ૮૪.

हर्म्ये शालागृहे वापि कर्तव्यं गोपुराकृति ॥

एकभूमिस्त्रिभूमिश्च गृहाग्रे द्वारमस्तके ॥ ८५ ॥

રાજ્યના પ્રાસાદ તથા શાલાગૃહને નગરના દરવાજા જેવી આકૃતિવાળું બલાણુ કરવું અને ઘરના અગ્રભાગમાં તથા દ્વારના મસ્તકે એક ભૂમિ અથવા ત્રણ ભૂમિવાળું બલાણુ કરવું. (ઘરતી આગળ કરેલા બલાણુને ડેરી કહે છે). ૮૫.

मंडपाद्गर्भसूत्रेण वामदक्षिणयोर्दिशोः ॥

अष्टापदं प्रकर्तव्यं त्रिशालाया बलाणकम् ॥ ८६ ॥

મંડપના ગર્ભસૂત્રે ડાબી તથા જમણી દિશાઓમાં અષ્ટાપદ કરવું અને ત્રિશાલા (ત્રણ પદની ચોક્કી) ના અગ્રભાગે બલાણુ કરવું. ૮૬.

પ્રાસાદની ચતુર્દિકુ રથશાલાંદિનું વિધાન.

अपरे रथशाला च मठः सव्ये प्रतिष्ठितः ॥

उत्तरे सूदशाला च प्रोक्ता श्रीविश्वकर्मणा ॥ ८७ ॥

कोष्ठागारञ्च वायव्ये बहिर्भागे महानसम् ॥

पुष्पगेहं तथેશાને નૈઋત્યે પાત્રશાલિકા ॥ ૮૮ ॥

शस्त्रागारञ्च पुरतो वारुणे च जलाश्रयम् ॥

મઠસ્યોપરિતઃ કુર્યાદ્ વિદ્યાવાચનમંડપમ્ ॥ ૮૯ ॥

પ્રાસાદની પશ્ચિમે રથશાળા, દક્ષિણે મઠ અને ઉત્તરે સૂદશાળા (રસોઈઆઓની શાળા) કરવી એમ શ્રીવિશ્વકર્માએ કહેલું છે. ૮૭.

વાયુકોણમાં કોષ્ટાગાર (કોઠાર), અગ્નિકોણમાં મહાનસ (પાકશાળા), ઇશાન કોણમાં પુષ્પગૃહ, નૈઋત્ય કોણમાં પાત્રશાળા (વાસણો મૂકવાની શાળા), પ્રાસાદના અગ્રભાગે શસ્ત્રાગાર (આયુધશાળા) એટલે શસ્ત્ર મૂકવાનું સ્થાન, પશ્ચિમ

દિશામાં જલાશય (કુંડ, દૂવો, ટાકું) અને મઠની ઉપરની ભૂમિમાં વિદ્યાવાચનનો મંડપ કરવો અર્થાત્ વ્યાખ્યાન આદિ ઉપદેશ કરવાનો મંડપ કરવો. ૮૮. ૮૯

ઉપાશ્રય વિધાન.

પ્રાસાદસ્થોત્તરે યામ્યાં તથાગ્રે પશ્ચિમેડપિ ચ ॥

યતીનામાશ્રયં કુર્યાન્ મઠં તદ્ દ્વિત્રિભૂમિકમ્ ॥૯૦॥

દ્વિશાલમધ્યે પટ્તદારુઃ પટશાલાગ્રશોભિતા ॥

મત્તવારણમગ્રે ચ તદૂર્ધ્વં પટભૂમિષુ ॥૯૧॥

પ્રાસાદની ઉત્તરે, દક્ષિણે, પૂર્વે અથવા પશ્ચિમે યતિઓના નિવાસાર્થે ઉપાશ્રય કરવો અને તે બે ત્રણ ભૂમિવાળો કરવો. ૯૦.

મઠ અથવા ઉપાશ્રયમાં બે શાળાઓ મધ્યે પટ્તદારુ (બે દિવાલમાં ભીંતાડા સ્તંભ ચાર અને બે પાટડીઓ મળી નંગ ૬ ને પટ્તદારુ કહેવામાં આવે છે) મૂકવા. આગળના ભાગે સુશોભિત પટશાળા કરવી અને તેના અગ્રભાગે પટશાળાની ઉપરની ભૂમિકાઓમાં મત્તવારણ (કહેડા) કરવા. ૯૧.

જાળી તથા ગોખ મૂકવાનું પ્રમાણ.

દ્વારોર્ધ્વે ચ ત્રિભાગેન દ્વારં જાલગવાક્ષકે ॥

દૈર્ઘ્યે હીનં પ્રકર્તવ્યં સમસૂત્રશ્ચ મૂર્ધનિ ॥૯૨॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગની જાળી તથા ગોખ કરવો. જાળી અને ગોખ લંબાઈમાં નાના હોય તો દોષ નથી પરંતુ દ્વાર, જાળી અને ગોખ, એ ત્રણેના ઉપરના વાઢ એકસૂત્રમાં રાખવા. ૯૨.

મંડપોપરિ ઘુમ્મટ વિધાન.

ક્ષેત્રાર્ધસ્ય પટંશાઃ સ્યુરેકોનાષ્ટાસમુચ્યતે ॥

કલાસં ક્ષેત્રષટ્ત્રિભાગે ષષ્ઠાંશેન ચ સંયુતે ॥૯૩॥

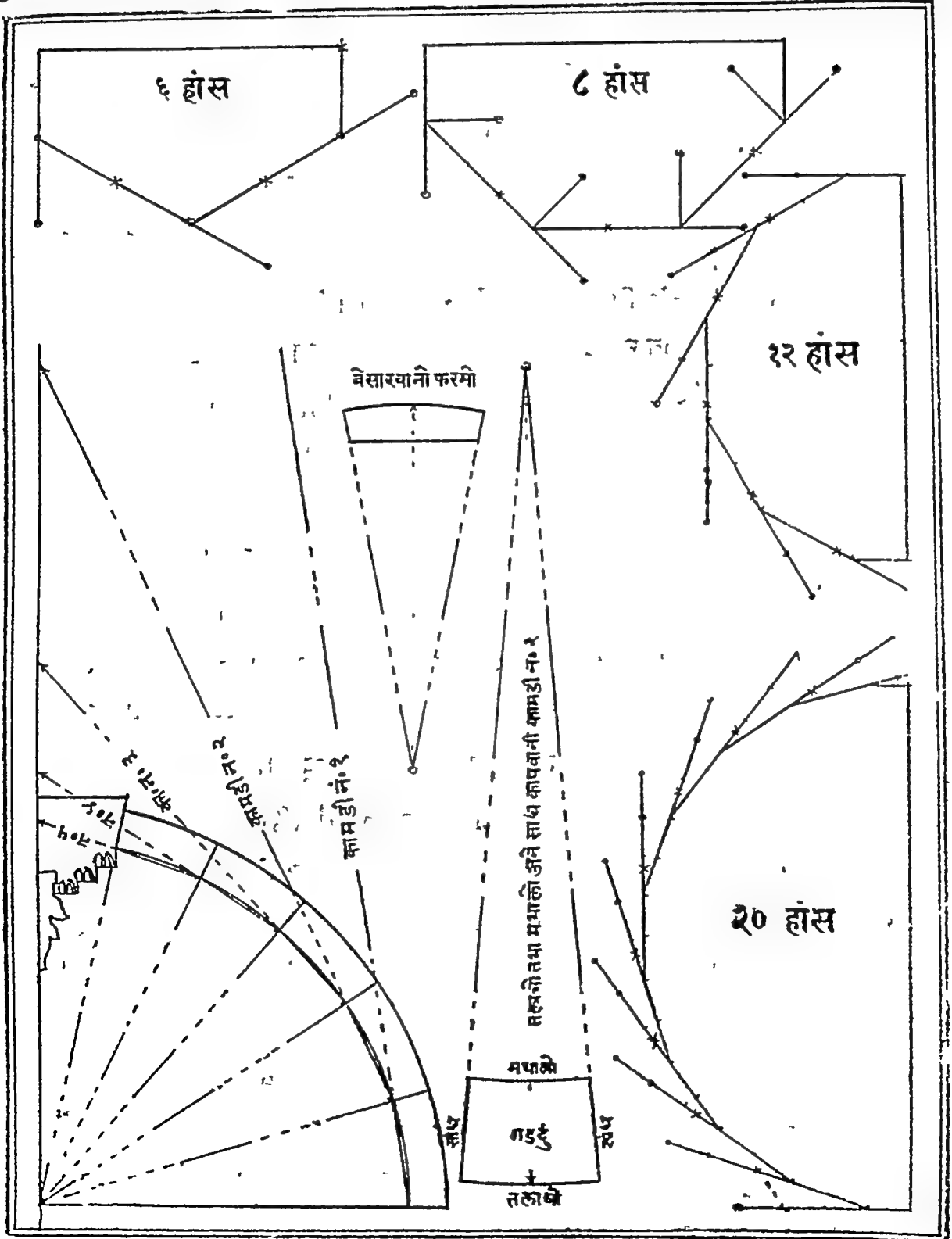
ક્ષેત્રના અર્ધના છ ભાગ કરવા અને તેમાંથી એક ભાગ છોડતાં બાકી રહેલા પાંચ ભાગનો અષ્ટાસ્ર (અઠાશ) તથા ક્ષેત્રના (બે જગ્યા હોય તેના) છ ભાગ કરી તેમાના પાંચ ભાગો છોડી છઠ્ઠા એક ભાગની કલાસ્ર (સોળ હાંશ) થાય છે. ૯૩.

અષ્ટાસ્રે પોડશાસ્રશ્ચ વૃત્તં કુર્યાત્તદૂર્ધ્વતઃ ॥

ઉદયં વિસ્તરાર્ધેન ષષ્ટયંશસંત્રિભાજિતે ॥૯૪॥

મંડપ ઉપર અઠાસ કરી તેના ઉપર સોળ હાંસ કરવી. અને પછી ઉપરના ભાગે ગોળાકાર ધુમ્મટ કરવો અને તે પહોળાઈના અર્ધા ભાગે ગોળાકાર ઉંચો કરવો તથા તેની ઉચાઈમા સાઠ (૬૦) ભાગ કરવા. ૬૪.

ધુમ્મટનાગડદા (દાદરી) તથા ૬, ૮, ૧૨, ૨૦ હાંસ છોડવાની રીતનો નકશો.

કર્ણદર્દરિકાઃ સપ્ત ભાગેન નિર્ગમોદયૌ ॥

રૂપકણ્ઠસ્તુ પચ્ચાંશો દ્વિભાગેનાત્ર નિર્ગમમ્ ॥૧૫॥

સાત ભાગની કણ્ઠદર્દરિકાઓ કરવી અને તે નિર્ગમે (નીકારે) તથા ઉચ્ચાઈમાં સરખી રાખવી. પાંચ ભાગનો રૂપકંઠ કરવો અને નીકારે બે ભાગ રાખવો. ૯૫.

વિદ્યાધરૈઃ સમાયુક્તં પોઢશાષ્ટદિવાકરૈઃ ॥

જિનસંખ્યામિતૈર્વાપિ દન્તાવલૈર્વિરાજિતમ્ ॥૧૬॥

સોળ (૧૬), આઠ (૮) અથવા બાર (૧૨) વિદ્યાધરોથી યુક્ત ધુમ્મટ કરવો. અથવા ચોવીસ (૨૪) હાથીઓ વડે વિરાજિત ધુમ્મટ કરવો. ૯૬.

વિદ્યાધરપૃથુત્વેન સપ્તાંશો નિર્ગમો ભવેત્ ॥

તદ્ધર્વે ચિત્રરૂપાશ્ચ નર્તિકા નૃત્યશોભિતાઃ ॥૧૭॥

વિદ્યાધરો તેમની પહોળાઈથી સાત ભાગ નીકારે કરવા અને તેમના ઉપર વિચિત્ર રૂપોને ધારણ કરેલી નૃત્ય કરતી શોભાયમાન નર્તિકા-નાચ કરતી પુતળીયો કરવી. ૯૭.

જગતુલ્યે તુ પટ્સાર્ધં દ્વિતીયા ચ પટ્માગિકા ॥

તૃતીયા સાર્ધપચ્ચાંશા કોલાણિ ત્રીણિ પંચ વા ॥૧૮॥

પહેલી જગતુલ્યા સાડા છ (૬), બીજી (૬) છ ભાગની તથા ત્રીજી સાડા પાંચ (૫) ભાગની કરવી અને ત્રણ અથવા પાંચ કોલ કરવા. ૯૮.

મધ્યે વિતાનં કર્તવ્યં ચિત્રવર્ણવિરાજિતમ્ ॥

નાટકાદિકથારૂપસ્વનાકારવિરાજિતમ્ ॥૧૯॥

મંડપની મધ્યમાં વિતાન (અર્ધ ગોળાકાર) કરવું અને તે નાના પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર રંગોથી શોભાયમાન તથા નાટકાદિના કથાભાગોને અનુસરતી, સંગીત કરતી (ગાતી), વાદ્યો વગાડતી અને નૃત્ય કરતી આકૃતિવાળી પુતળીયો વિગેરેથી ચિત્રિત કરવું. ૯૯.

ધુમ્મટના થરોના વિભાગનું બીજું પ્રમાણ.

ઉચ્છ્રયં વિસ્તરાર્ધેન પટ્પટ્ટિભિર્વિભાજિતે ॥

કર્ણદર્દરિકા કાર્યા સપ્તભાગપ્રમાણતઃ ॥૨૦૦॥

રૂપકઠશ્વતુર્ભાગઃ કલાવિદ્યાધરૈર્યુતઃ ॥

ગવાલુશ્ચૈવ પટ્તભાગં સાર્ધપટ્તભાગિકં તથા ॥૧૦૧॥

પશ્ચભાગં ભવેત્કોલં ચતુઃસાર્ધં ચતુર્થકમ્ ॥

एवं तु कारयेन्नित्यं वितनानेकमंडितम् ॥૧૦૨॥

ધુમટ તેની પહોળાઈના અર્ધા ભાગે ઉચો કરવો અને તેમાં છાસઠં (૬૬) ભાગ કરવા. તેમાં સાત (૭) ભાગની કણ્ઠુદ્દરી, સોળ વિદ્યાધરોથી યુક્ત ચાર (૪) ભાગનો રૂપકંઠ, સાડા છ (૬૧) ભાગનું પહેલું ગવાલું, છ ભાગનું બીજું ગવાલું, પાંચ ભાગનું કોલ અને ચોથું ગવાલું સાડા ચાર ભાગનું કરવું. આવી રીતે અનેક વિતાનોથી મંડિત થયેલો ધુમટ હંમેશાં કરવો. ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨.

एकादशशतान्येव वितनानां त्रयोदश ॥

शुद्धसंघाटमिश्राणि क्षिप्ताक्षिप्तानि यानि च ॥૧૦૩॥

અનેકવિધ લેદોને લીધે વિતાનો (ધુમટો) ની સંખ્યા અગિયારસો ને તેર (૧૧૧૩) થાય છે અને તે શુદ્ધ સંઘાટ, મિશ્ર સંઘાટ (એક બીજાના સંઘાટો પરસ્પર મેળવી કરેલા), ક્ષિપ્ત (નિર્ગમે નીકળતા થરો) અને અક્ષિપ્ત (નિર્ગમે નહિં નીકળતા થરો) વિગેરે અનેક પ્રકારના કરવામાં આવે છે. ૧૦૩.

वितनानि विचित्राणि वस्त्रचित्रादिभेदतः ॥

सप्तसु यानि लोकेषु तस्माद् हृद्यानि लोकतः ॥૧૦૪॥

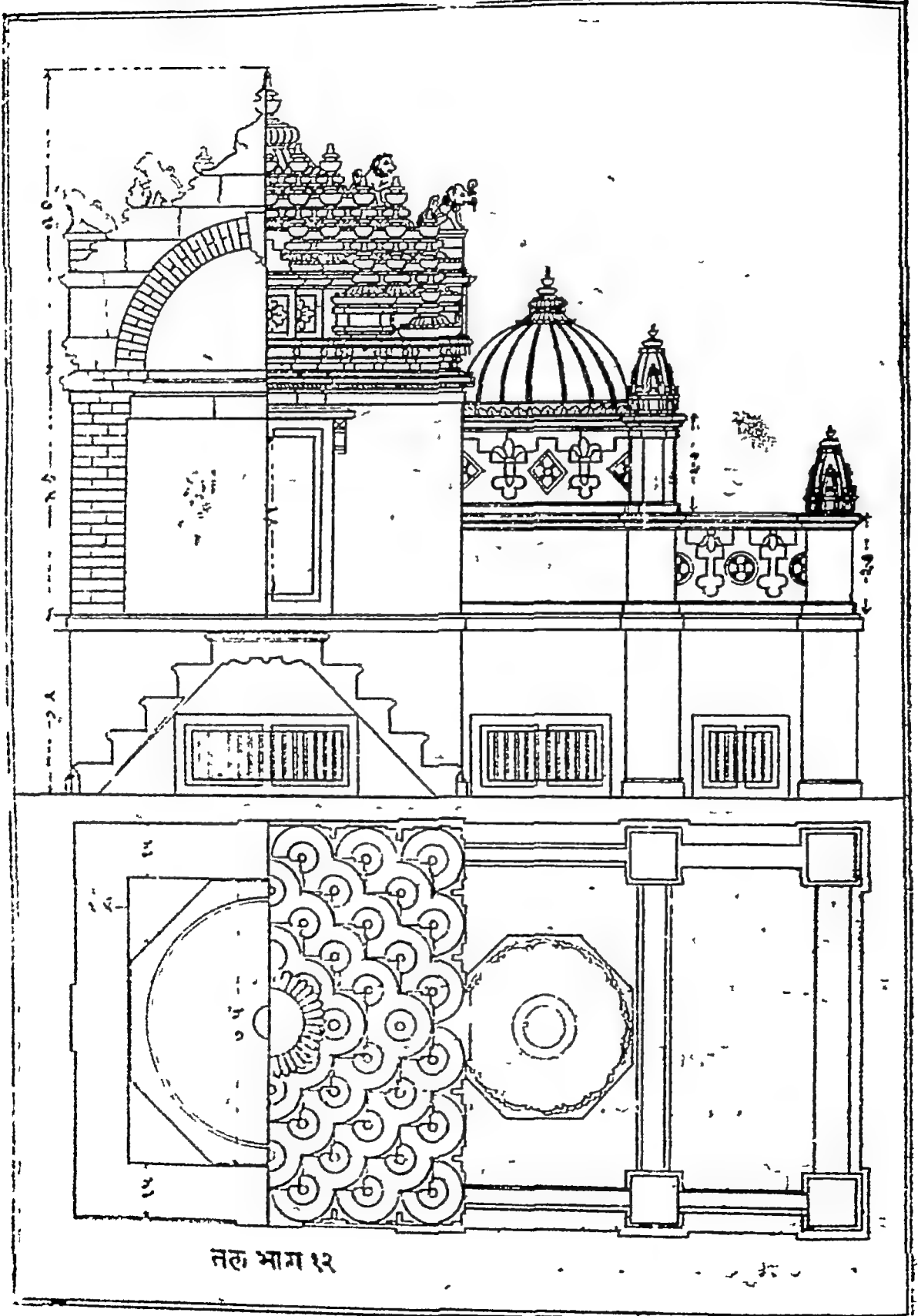
નાના પ્રકારના વસ્ત્રાલંકાર (પહેરવેશ) અને ચિત્રોના લેદને લીધે ચિત્ર વિચિત્ર અનેકવિધ વિતાનો (મંડપો) થાય છે તથા સાત લોકમાંના દેખાવોથી અલંકૃત કરવામાં આવતા હોવાથી જોતાંજ લોકોને આનંદ આપનારા થાય છે. ૧૦૪.

रत्नगर्भसूर्यकान्तिचन्द्रतारावितानकम् ॥

विचित्रमण्डपं जैनं कृतं तस्मै नमः सदा ॥૧૦૫॥

રત્નોથી જડેલો ગભારો, સૂર્યના કિરણો જેવી કાન્તિવાળાં ચિત્રો તથા ચંદ્ર અને તારાઓનાં દેખાવોથી યુક્ત એવો વિતાનવાળો વિચિત્ર જૈનમંડપ જેમણે કર્યો હોય તેમને સદા સર્વદા (અમારા) નમસ્કાર હો. ૧૦૫.

શ્રી વાસુપૃજ્ય મહારાજના દેરાસરના ગભારા ઉપરનું સાંભરણ
અને ઘુમટીનો નકશો. રૂપાસુરચંદની પોળ, અમદાવાદ.

મંડપ તથા પ્રાસાદને સાંભરણુ વિધાન.

માંર્ભણશ્ચ પ્રકર્તવ્યં પ્રથમં પંચઘંટનમ્ ॥

ચતુર્ઘંટાભિવૃદ્ધ્યા ચ યાવદેકોત્તરં શતમ્ ॥૧૦૬॥

પહેલું સાંભરણુ પાંચ ઘંટાવાળુ કરવું અને પછી ચાર ચાર ઘંટાઓ વધારી એકસોને એક ઘંટાઓ સુધી વૃદ્ધિ કરવી. ૧૦૬.

પञ्चविंशतिरिच्युक्ताः प्रथमं वसुभागिकम् ॥

वेदोत्तरं शतं यावद् वेदांशा वृद्धिरिष्यते ॥૧૦૭॥

પહેલું સાંભરણુ આઠ લાગતું કરવું અને ત્યાર પછી ચાર ચાર લાગતી વૃદ્ધિ એકસોને ચાર (૧૦૪) લાગ સુધી કરવી. આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ કરવાથી પચીસ પ્રકારનાં સાંભરણુ થાય છે. ૧૦૭.

भद्रार्धे रथिकार्धेन नवाङ्ग वामदक्षिणे ॥

રથિકાર્ધોદયેનૈવ ઘણ્ટાકૂટે તતો ચક્રમ્ ॥૧૦૮॥

ડાબી તથા જમણી બાજુએ લટના અર્ધા લાગમા રથના અર્ધા લાગે નવાંગ (નવ ઘંટાવાળુ સાંભરણુ) કરવું તથા રથિકાની પહોળાઈના અર્ધ લાગે રથિકા ઉપર ઘંટા તથા કૂટ કરવા અને તેના ઉપર બક (કલશ) કરવો. ૧૦૮.

कलाकूटान्विता पूर्वा पञ्चमिः कलशैर्युता ॥

भागैर्विषमतुल्यैश्च ह्येवं कुर्वीत लक्ष्यतः ॥૧૦૯॥

પહેલી ઘંટા કલાકૂટથી યુક્ત પાંચ કલશવાળી કરવી તથા એકી અને એકી ભાગો વડે આ પ્રમાણે લક્ષ્યપૂર્વક એકી ઘંટાઓની રચના કરવી. ૧૦૯.

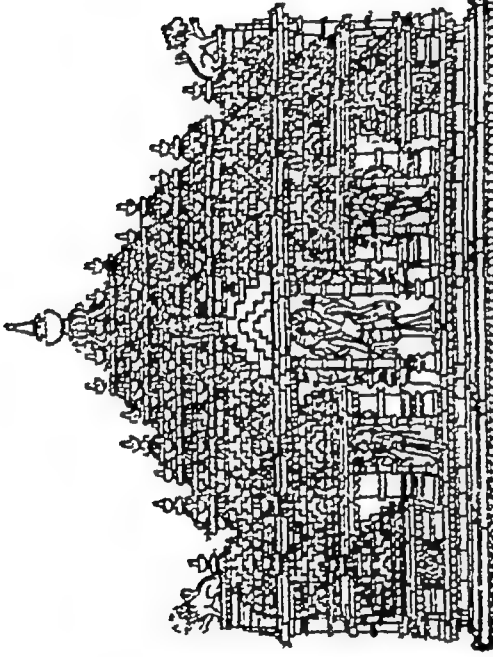
देवताओंनां वाडनानां स्थान विषे.

પ્રાસાદવાહનસ્થાનં કર્તવ્યં ચ ચતુષ્લિકા ॥

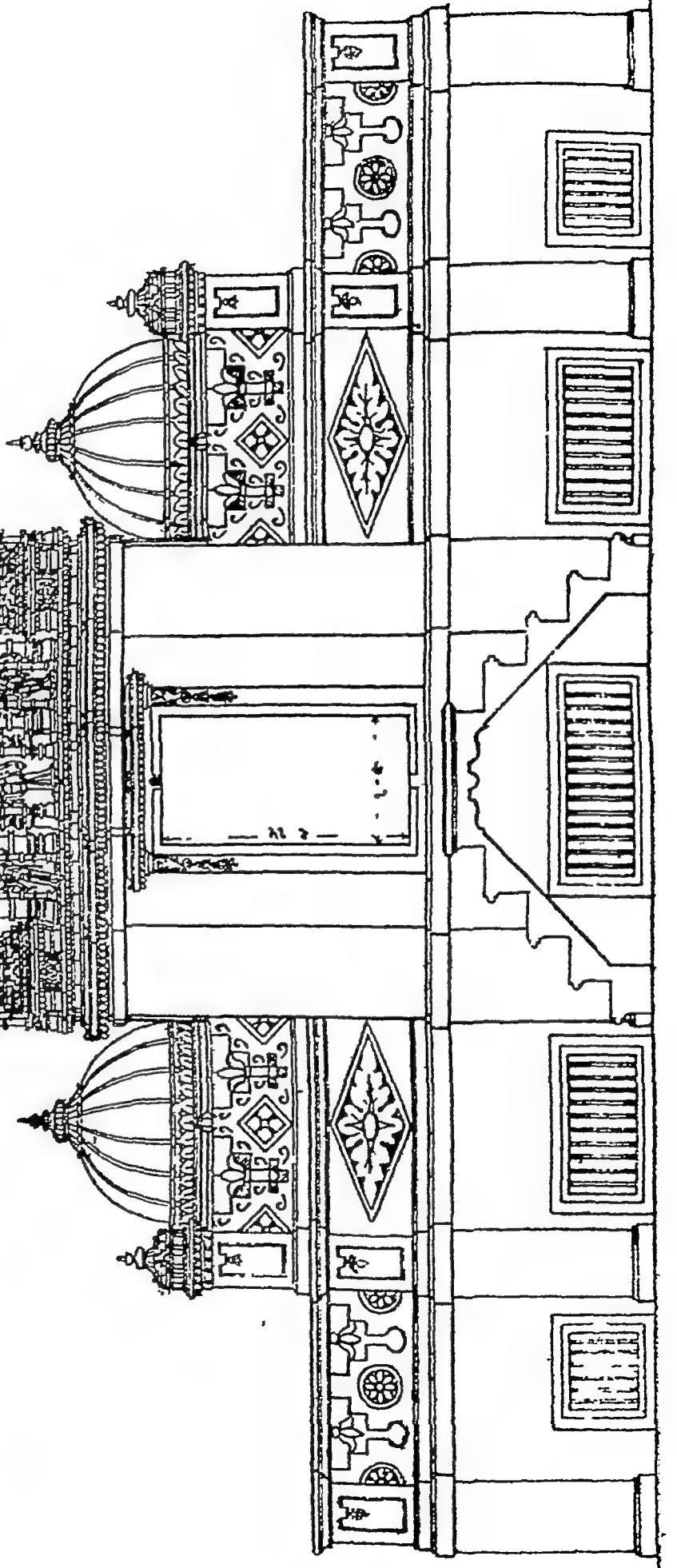
एकद्वित्रिचतुःपञ्चरससप्तपदान्तरे ॥૧૧૦॥

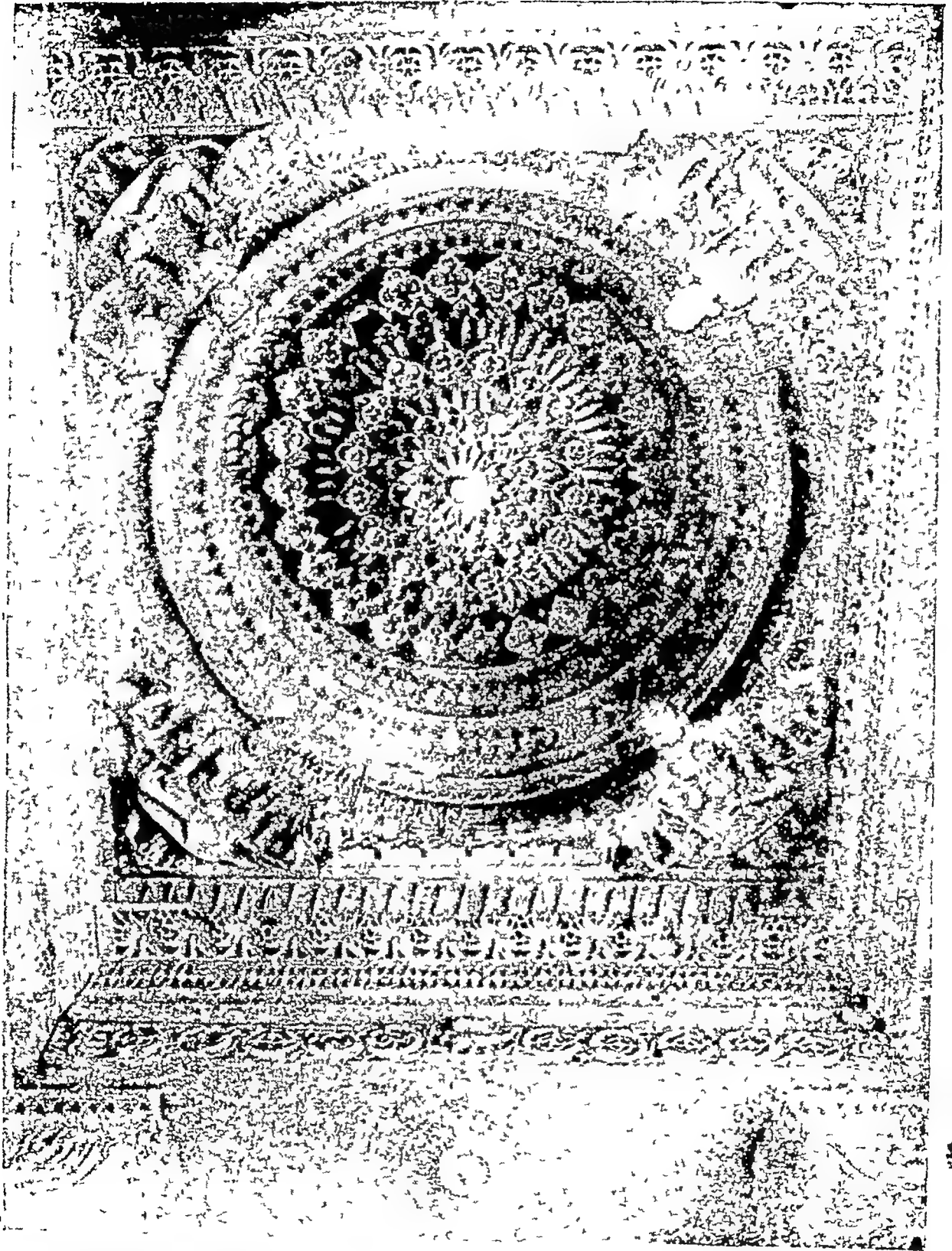
એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત પદના અંતરે પ્રાસાદના દેવતાના વાહનના સ્થાન માટે ચોક્કી કરવી. ૧૧૦.

તથા મૂર્તી રપ ઘંટાની
પ ઘંટાવાળા સાંભરણોનો
દેખાવનો નકશો.

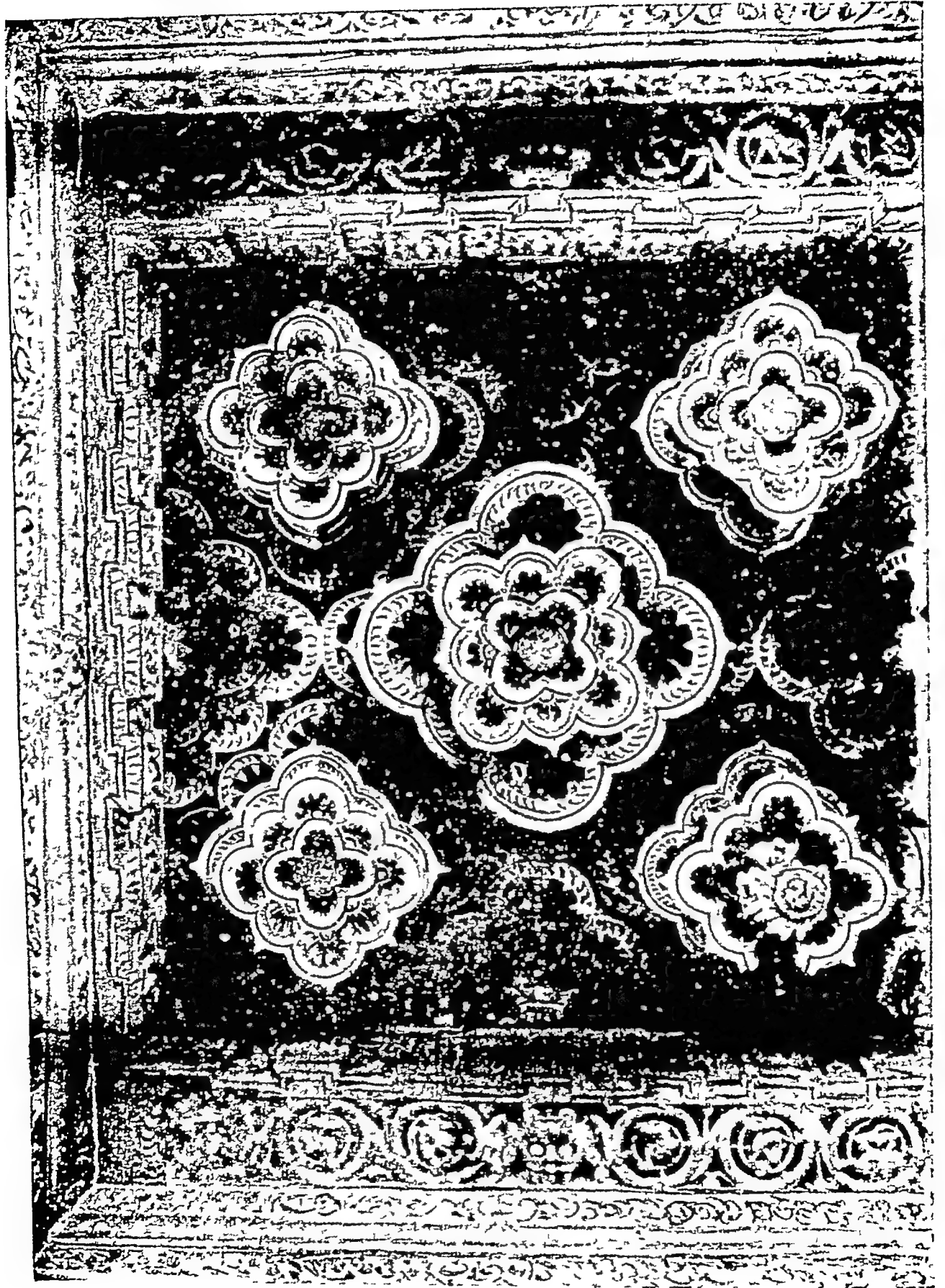

ભદ્રના ડોઢિયા મથાળા સુધી
અને તે ઉપર તથા મૂર્તી
અને બંને બાજુ દુર્ભરીના

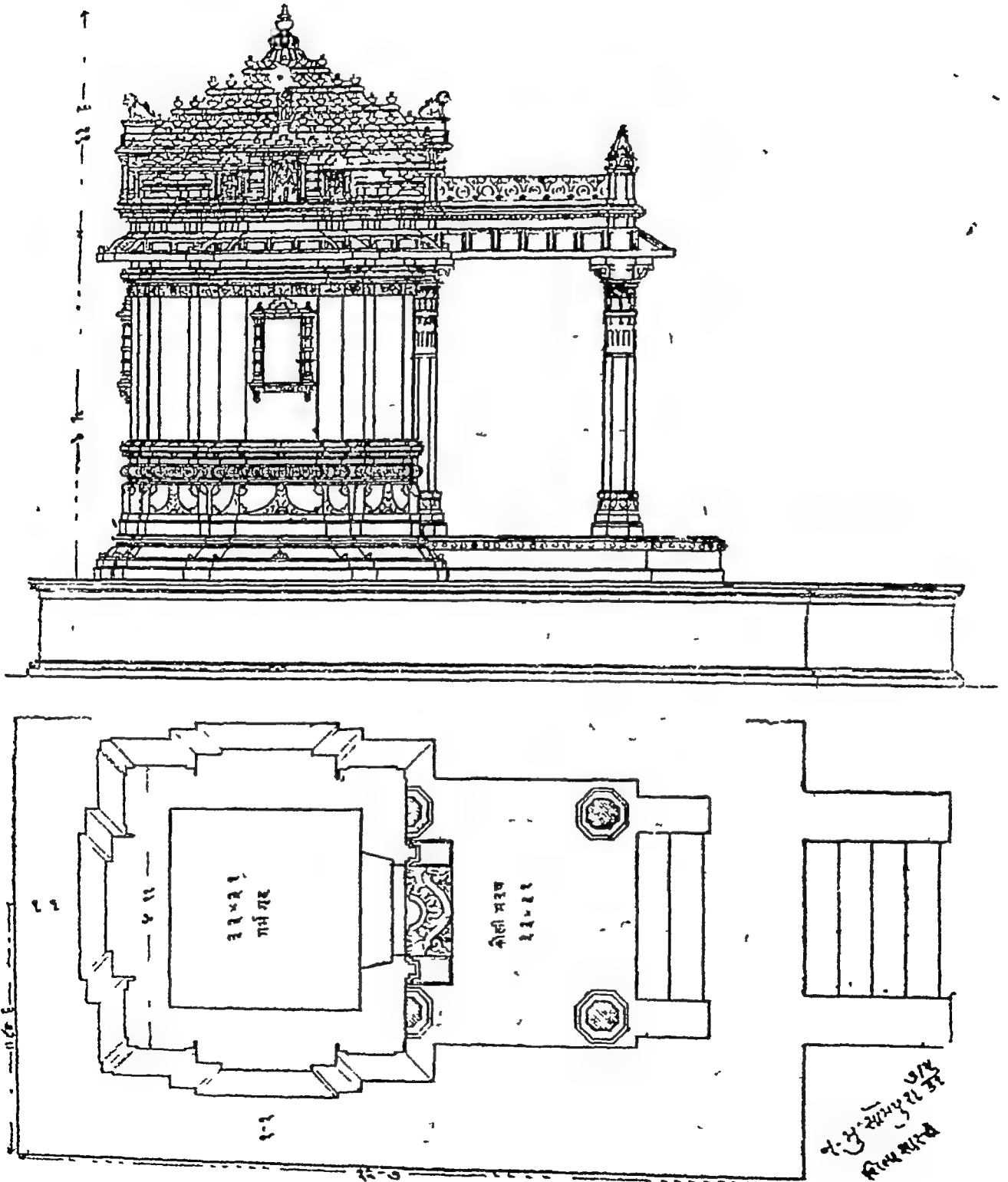

નવચોક્કીની ઘુમટીનો દેખાવ. શ્રીનેમનાથ જૈન મંદિર, માઉટ આબુ.

નવચોક્કીની છતનો દેખાવ, જૈન દેરાશર, કુંભારીઆજી.

ઘેરી પાગની દેરીનો નકશો. શ્રી શેત્રુંજય, ખાલીતાણા. (કાઠીયાવાડ)

વાહનોદય પ્રમાણ.

અર્ચાયાસ્તુ નવાંશેષ પञ્ચષટ્સપ્તભાગિકઃ ॥

ગુહનામિસ્તનાન્તો વા ત્રિવિધો વાહનોદયઃ ॥૧૧૧॥

દેવતાની મૂર્તિમાં પગથી શિખા સુધી નવ ભાગો કરવા. તેમાં પાંચ, છ અને સાત ભાગ સુધી વાહન ઉંચું કરવું અથવા ગુહભાગ, નાલિ અને સ્તનભાગ (વક્ષસ્થલ) ના બરોબર વાહનોદય કરવો એટલે વાહનની દૃષ્ટિની ઉંચાઈ રાખવી. ૧૧૧.

પાદજાનુકર્ટિ યાવદર્ચાયા વાહનસ્ય ચ ॥

વૃષસ્ય વિષ્ણુભાગાન્તઃ સૂર્યે વ્યોમસ્તનાન્તકઃ ॥૧૧૨॥

દેવતાના ચરણ, જાનુ (લીંચણ) અથવા કટિપર્યંત વાહનનો ઉદય કરવો અને મહાદેવના વૃષ (પોઠીયા) નો ઉદય લિંગના વિષ્ણુભાગના અંત (જળાધારી) સુધી તથા સૂર્યના વાહનનો ઉદય સ્તન સુધી કરવો. ૧૧૨.

પ્રાસાદની ચતુર્દિક્ષુ અન્ય પ્રાસાદ વિધાન.

અગ્રતઃ પૃષ્ઠતઃશ્ચ વામદક્ષિણયોર્દિશોઃ ॥

પ્રાસાદં કારયેદન્યં નાભિવેધં વિવર્જયેત્ ॥૧૧૩॥

દેવાલયના અગ્રભાગે, પાછળના ભાગે તથા ડાબી અને જમણી તરફ બીજા પ્રાસાદો કરવા અને તેમનો નાભિવેધ વર્જવો અર્થાત્ મુખ્ય પ્રાસાદ અને અને મંડપોના ગર્ભ કરવા. ગર્ભ છોડીને કરવાથી નાભિવેધ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૩.

શિવસ્યાગ્ર ન કર્તવ્યા ત્વર્ચારૂપેણ દેવતા ॥

પ્રભા નષ્ટા ન ભોગાય યથા તારા દિવાકરે ॥૧૧૪॥

શિવના દેવાલયની સન્મુખ બીજા દેવતાનું દેવાલય પૂજવાના રૂપમાં કરવું નહિ; કારણ કે તે દેવતાનું તેજ (પ્રભા) નષ્ટ થાય છે અને રૂપ આપવાને અસમર્થ બને છે. જેમ સૂર્યોદયમાં તારાઓ નષ્ટપ્રભાવાળા થાય છે અને પ્રકાશ આપી શકતા નથી તેમ શિવની આગળ બીજા દેવતાઓ નષ્ટપ્રભાવાળા થાય છે તેથી મુખ આપવાને અસમર્થ બને છે. ૧૧૪.

શિવસ્યાગ્રે શિવં કુર્યાદ્ બ્રહ્માણં બ્રહ્મણોઽગ્રતઃ ॥

વિષ્ણોરગ્રે ભવેદ્ વિષ્ણુર્જૈને જૈનો રવે રવિઃ ॥૧૧૫॥

શિવના દેવાલયના અગ્રભાગે શિવાલય, બ્રહ્માના દેવાલયના અગ્રભાગે બ્રહ્માનુ, વિષ્ણુના દેવાલયના અગ્રભાગે વિષ્ણુનું, જિનના દેવાલયના અગ્રભાગે જિનનું અને સૂર્યના દેવાલયના અગ્રભાગે સૂર્યનું દેવાલય કરવું. ૧૧૫.

બ્રહ્મા વિષ્ણુચૈકનાભિર્દ્વાભ્યાં દોષો ન વિદ્યતે ॥

શિવસ્યાગ્રે ન વાસશ્ચ દૃષ્ટિવેધે મહદ્ ભયમ્ ॥૧૧૬॥

બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ એકનાભિ (બન્નેના દેવાલય સામસામા) કરવા. એ બન્નેની એકનાભિ થવાથી દોષ થતો નથી, પરંતુ શિવાલયના અગ્રભાગે બ્રહ્મા અને વિષ્ણુનો વાસ (દેવાલય) કરવો નહિ, કારણ કે તેમનો દૃષ્ટિવેધ થતાં મહાન્ ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૬.

બ્રહ્મા વિષ્ણુચૈકનાભિર્જિને દોષો ન વિદ્યતે ॥

શિવાગ્રે ચાન્યદેવાશ્ચ દૃષ્ટિવેધે મહદ્ ભયમ્ ॥૧૧૭॥

જિનાલયમાં બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ એકનાભિ થાય તો દોષ થતો નથી, પરંતુ શિવાલયની સન્મુખ બીજા દેવતાઓ કરવા નહિ, કારણ કે તેમનો દૃષ્ટિવેધ થતાં મોટો ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૭.

ચાંડિકાગ્રે ભવેન્માત્રી યક્ષે ક્ષેત્રાદિભૈરવઃ ॥

સ્વસ્વામિભિશ્ચ વિજ્ઞેયા યે યસ્યાપિ હિતૈષિણઃ ॥૧૧૮॥

ચાંડિકાના દેવાલયના અગ્રભાગે માત્રીગણનાં દેવાલય કરવાં અને યક્ષરાજ કુબેરના દેવાલયના અગ્રભાગે ક્ષેત્રપાલને ભૈરવ વગેરેનાં દેવાલય કરવાં તથા સેવકસ્વામી, ઇષ્ટમિત્ર અને પરસ્પર હિતૈષી દેવતાઓનાં દેવાલય એકનાભિ (સામસામાં ગર્ભે) કરવાં. ૧૧૮.

શિવસૂર્યાગ્રતો ગેહં ન કુર્યાજ્જિનપૃષ્ઠતઃ ॥

પાર્શ્વયોર્બ્રહ્મવિષ્ણોશ્ચ ચણ્ડ્યાશ્ચતુર્દિશં ન વૈ ॥૧૧૯॥

શિવ અને સૂર્યના દેવાલયના અગ્રભાગે, જિનાલયના પૃષ્ઠ (પાછળના) ભાગે, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુના પાર્શ્વ (બન્ને બાજુના) ભાગે તથા ચાંડિકાની ચારે દિશાએ ઘર કરવું નહિ. ૧૧૯.

દૃષ્ટિદોષ ન લાગવા વિધે.

પ્રસિદ્ધરાજમાર્ગસ્ય પ્રાકારાન્તરતોડપિ વા ॥

સ્થાપયેદન્યદેવસ્ય તત્ર દોષો ન વિદ્યતે ॥૧૨૦॥

પ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ, કિલ્લા) નું અંતર પડતું હોય તો એક દેવના દેવાલયના સામું બીજા દેવતાનું દેવાલય કરવામાં દૃષ્ટિદોષ આવતો નથી. ૧૨૦.

પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મુખના દેવતાઓ.

पूर्वापरस्य देवानां कुर्यान्नो दक्षिणोत्तरम् ॥

ब्रह्मविष्णुशिवानाञ्च गृहं पूर्वापरामुखम् ॥१२१॥

પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશાના મુખવાળા દેવોનાં દેવાલયો દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશાના મુખવાળા કરવાં નહિ. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવના દેવાલય પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મુખના કરવાં. ૧૨૧.

पूर्वापरमुखा देवाः शुभाश्च पुरसन्मुखाः ॥

अशुभा दक्षिणास्यास्तु उत्तरामिमुखास्तथा ॥१२२॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्राकौ गृह इन्द्रश्च देवताः ॥

पूर्वापरमुखाश्चैते सर्वदा शुभकारकाः ॥१२३॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्राकौ पुरं हन्ति पराङ्मुखाः ॥

शिवो जिनो हरिर्धाता शुभाः सर्वदिशामुखाः ॥१२४॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમભિમુખ તથા નગરાભિમુખ દેવો શુભ છે; પરંતુ દક્ષિણ તથા ઉત્તરાભિમુખ દેવો અશુભ છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, સૂર્ય, કાર્તિક સ્વામી અને ઇન્દ્ર; આ દેવતાઓ પૂર્વ તથા પશ્ચિમદિશા સામે મુખવાળા સદા શુભકર્તા છે. ૧૨૨, ૧૨૩

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, અને સૂર્ય; આ દેવતાઓને પુરથી પરાં મુખ હોય અર્થાત્ નગર તરફ પીઠ કરીને રહેલા હોય તો પુરનો નાશ કરે છે. શિવ, તીર્થંકર, વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા, આ દેવો સર્વ દિશાના મુખવાળા શુભ છે. ૧૨૪.

દક્ષિણાભિમુખ દેવો.

विघ्नेशो भैरवश्चण्डी नकुलीशो ग्रहास्तथा ॥

मातरो धनदश्चैव शुभा दक्षिणादिङ्मुखाः ॥१२५॥

ગણેશ, ભૈરવ, ચંડિકા, નકુલીશ, નવચંડો, માતૃદેવતા અને કુબેર; આ દેવો દક્ષિણાભિમુખ શુભ છે અર્થાત્ એમનાં દેવાલયો દક્ષિણાભિમુખ કરવાં. ૧૨૫.

હનુમાન બેસાડવાની દિશા.

नैऋत्याभिमुखः कार्यो हनुमान् वानरेश्वरः ॥

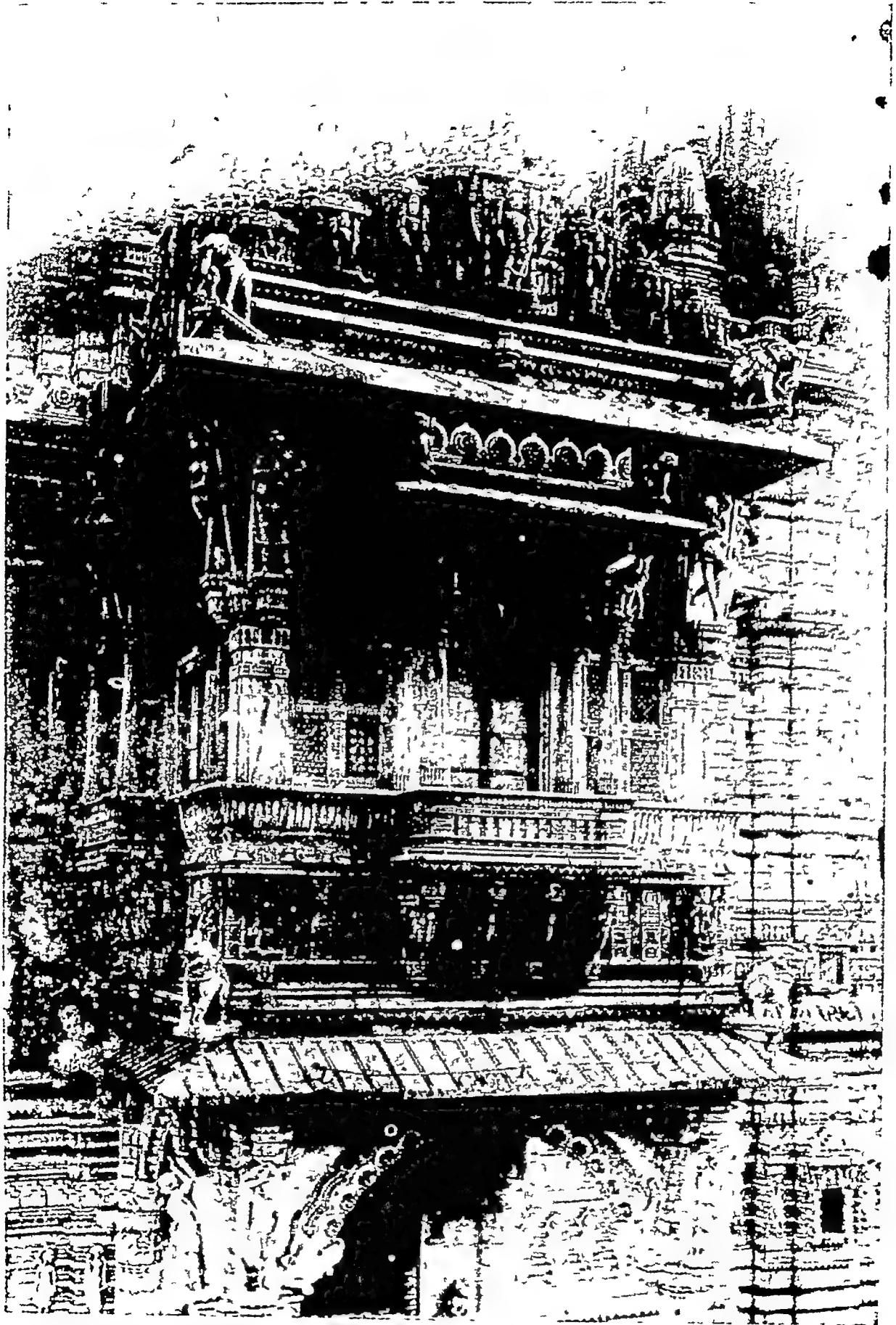
अन्ये विदिङ्मुखा देवा न कर्तव्याः कदाचन ॥१२६॥

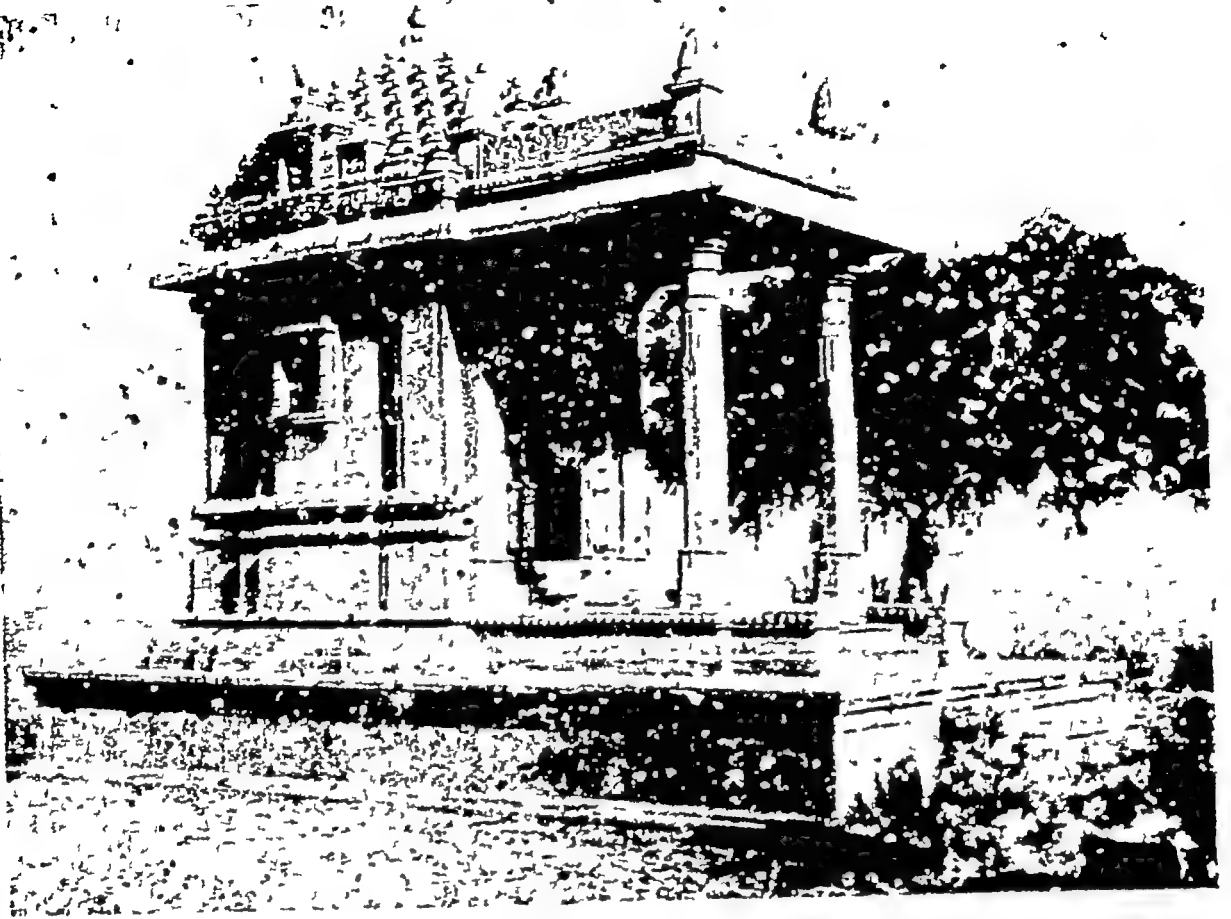
પુંડરીકજીનો પાર્શ્વદર્શનનો દેખાવ. શેઠ હઠીસીંગ જૈન દેરાસર, અમદાવાદ.

10

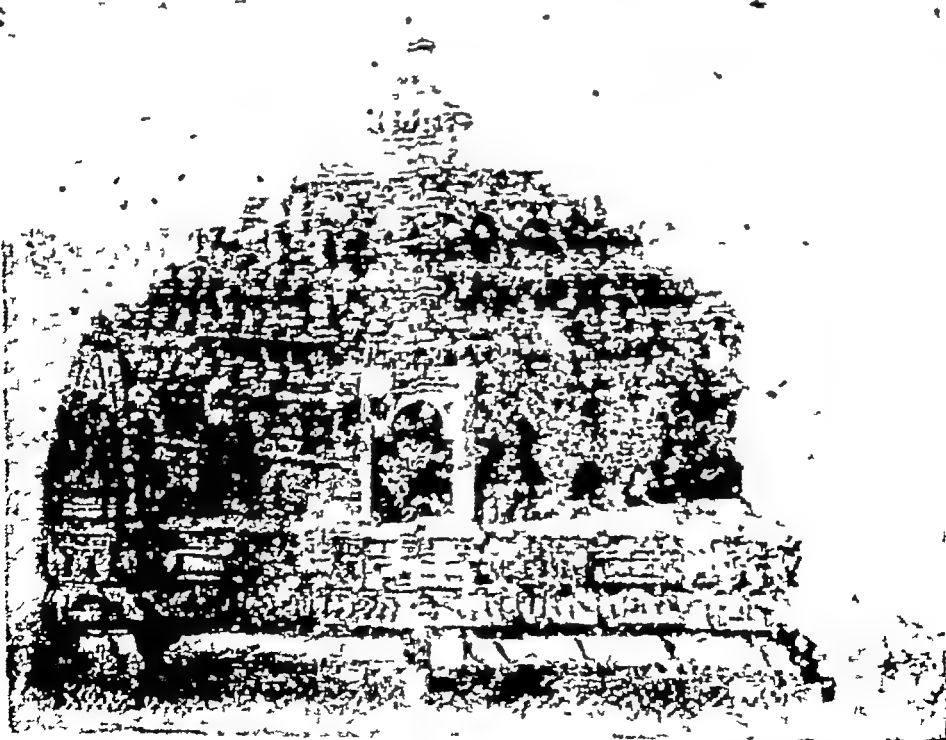
1

શાણુગાર ચોટ્ટી ઉપરનું સાંમરણ તથા ગોખ, શેઠ હઠીસી'ગનું
દેરાશર, અમદાવાદ.

ઘેટીયાગની સાંતરણયાળી તૈયાર થયેલી દેરી, શેત્રુજય (પાલીતાણા).

એક ચોટી ઉપરનું સાંભરણ, રાણકેપુર, મારવાડ.

વાનરપતિ હનુમાન નૈઋત્યાભિમુખ એસાડવા (હનુમાનનું દેવાલય દક્ષિણાભિમુખ પણ કરવું), કિન્તુ બીજા દેવતાઓ કદાપિ વિદિશ્મુખ અર્થાત્ કોણના મુખવાળા એસાડવા નહિ. ૧૨૬.

અથ મૂર્તિવિધાન પ્રકરણ ૧

તૃતીયાંશેન ગર્ભસ્ય પ્રાસાદે પ્રતિમોત્તમા ॥

મધ્યમા સ્વદશાંશેના પંચાંશેના કનીયસી ॥૧૨૭॥

પ્રાસાદનાં ગભારાના ત્રીજા ભાગે પ્રતિમા કરવી તે ઉત્તમ (બ્યેષ્ઠ માનની) જાણવી અને પ્રતિમાના આવેલા પ્રમાણના દશમા ભાગે હીન કરવાથી મધ્યમા અને પાંચમા ભાગે હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માનની પ્રતિમા જાણવી. (આ માન બેઠેલી જૈન પ્રતિમાની પલાંડીનું જાણવું). ૧૨૭.

દ્વારના માને મૂર્તિ અને સિંહાસનનું પ્રમાણ.

દ્વારોચ્છ્રયઞ્ચ નવધા ભાગમેકં પરિત્યજેત્ ॥

શેષે અંશે દ્વિભાગા ચ અંશેન દ્વારતોઽથવા ।

દ્વાત્રિશદ્ધિર્ભજેદ્ દ્વારં ચતુર્ભાગાન્ પરિત્યજેત્ ॥૧૨૮॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં નવ (૯) ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ છોડવો અને બાકીના આઠ ભાગમાં ચાર ભાગની પ્રતિમા ઉંચી તથા ચાર ભાગનું સિંહાસન ઉંચું કરવું. તેજ પ્રમાણે દ્વારની ઉંચાઈમાં બત્રીસ (૩૨) ભાગ કરી તેમાંથી ઉપરના ચાર ભાગો છોડવા. શેષ રહેલા અઠ્ઠાવીસ (૨૮) ભાગોમાં નીચે પ્રમાણે પ્રતિમા તથા સિંહાસનનું પ્રમાણ અનુક્રમે જાણવું. ૧૨૮.

દ્વારદૈર્ઘ્યે તથા વિશ્વતિથિશક્રકલાંશકૈઃ ॥

ઋધ્વે ચૈવાસનસ્થાનં મનુશક્રતિથીનકૈઃ ॥૧૨૯॥

દ્વારની લંબાઈ (ઉંચાઈ) માંના ચૌદ (૧૪), પંદર (૧૫), તેર (૧૩) અને સોળ (૧૬) ભાગોમાં પ્રતિમા તથા ચૌદ (૧૪), તેર (૧૩), પંદર (૧૫) અને ચાર (૧૨) ભાગોમાં સિંહાસન ઉંચું કરવું. ૧૨૯.

દ્વારની ઉંચાઈના માને મૂર્તિ અને સિંહાસનના ભાગનું કોષ્ટક

નંબર.	પગાશણ ભાગ.	પ્રતિમા ભાગ.	ઉપરના છોડવાના ભાગ.	દ્વારની ઉંચાઈમા કુલ ભાગ.
૧	૦ ભાગ.	૪ ભાગ.	૧ ભાગ.	૮ ભાગ.
૨	૧૪ ભાગ.	૧૪ ભાગ.	૪ ભાગ.	૩૨ ભાગ.
૩	૧૫ ભાગ.	૧૩ ભાગ.	૪ ભાગ.	૩૨ ભાગ.
૪	૧૩ ભાગ.	૧૫ ભાગ.	૪ ભાગ.	૩૨ ભાગ.
૫	૧૬ ભાગ.	૧૨ ભાગ.	૪ ભાગ.	૩૨ ભાગ.

પ્રાસાદના માને ઊભી મૂર્તિનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદ-એકહસ્તે તુ મૂર્તિરેકાદશાઙ્ગુલા ॥

દશાઙ્ગુલા તતો વૃદ્ધિર્યાવદ્વસ્તચતુષ્ટયમ્ ॥૧૩૦॥

દ્વચઙ્ગુલા દશહસ્તાન્તં શતાર્ધમઙ્ગુલસ્ય ચ ॥

અતિવૃદ્ધિર્દશાંશોના મધ્યમા ચ કર્નીયસી ॥૧૩૧॥

એક ગજના પ્રાસાદને મૂર્તિ અગિયાર (૧૦) આંગળ ઉચી કરવી અને પછી ચાર ગજ સુધી દરેક ગજે દશ (૧૦) આંગળ, ચારથી દશ ગજ સુધી બે (૨) આંગળ અને દશથી પચાસ ગજ સુધી એક (૧) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી.

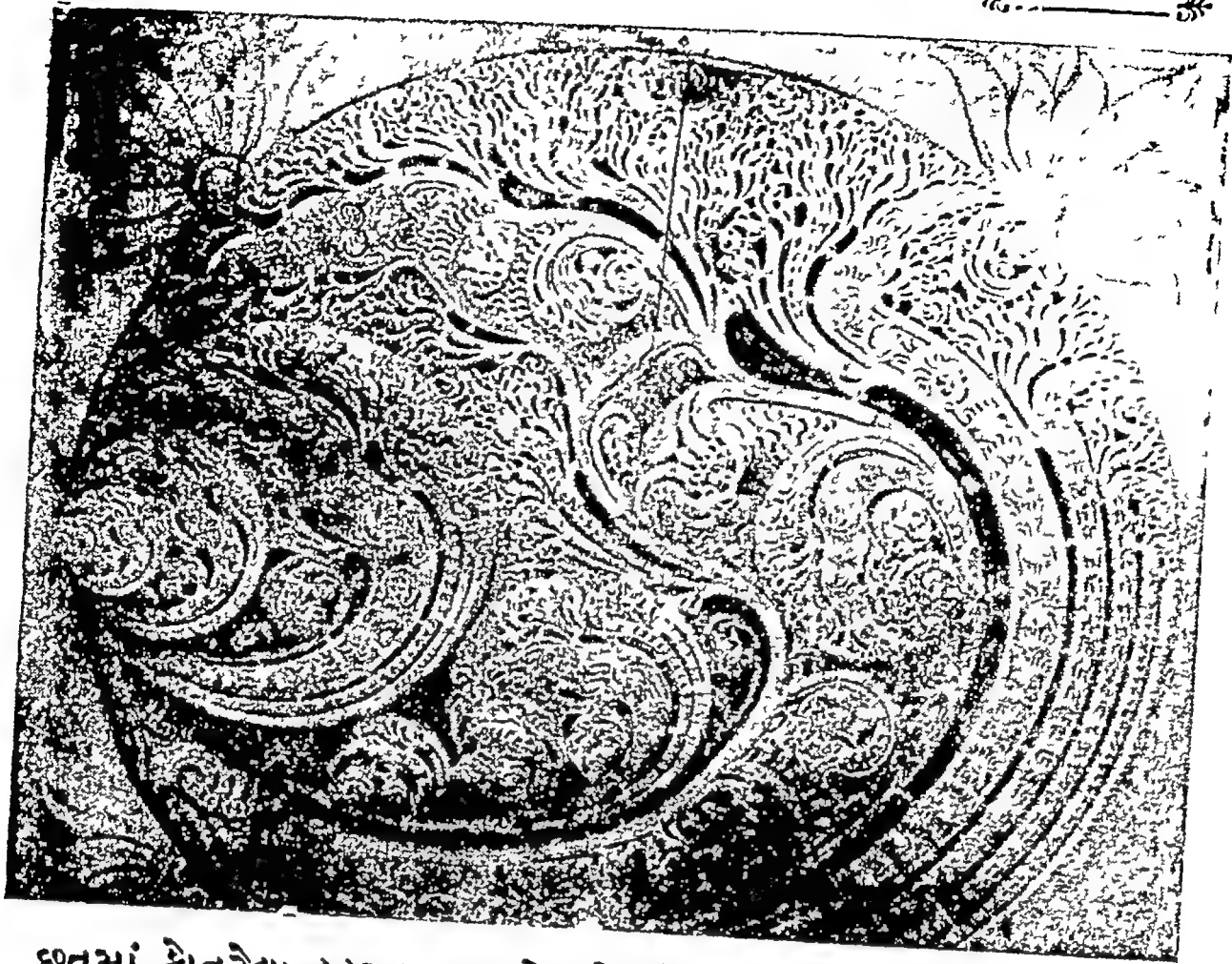
આ પ્રમાણે આવેલા ન્યેષ્ઠ માનમાથી દશમા ભાગે હીન કરવાથી મધ્યમા અને મધ્યમાના માનમાથી દશમા ભાગે હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માનની મૂર્તિ બાણવી. ૧૩૦, ૧૩૧.

શેષશાથી ભગવાનની સૂતી મૂર્તિનું પ્રમાણ.

સપ્તાંશે ગર્ભગેહે તુ દ્વૌ ભાગૌ પરિવર્જયેત્ ॥

પંચમાંગો મવેદેવઃ શયનસ્થઃ સુસ્વાવહઃ ॥૧૩૨॥

સાત ભાગ કરેલાં ગંભીરમાંના બે ભાગ છોડી પાંચ ભાગના સૂતેલા શેષશાથી ભગવાનની મૂર્તિ કરવી તે સુખ આપનારી છે. ૧૩૨.

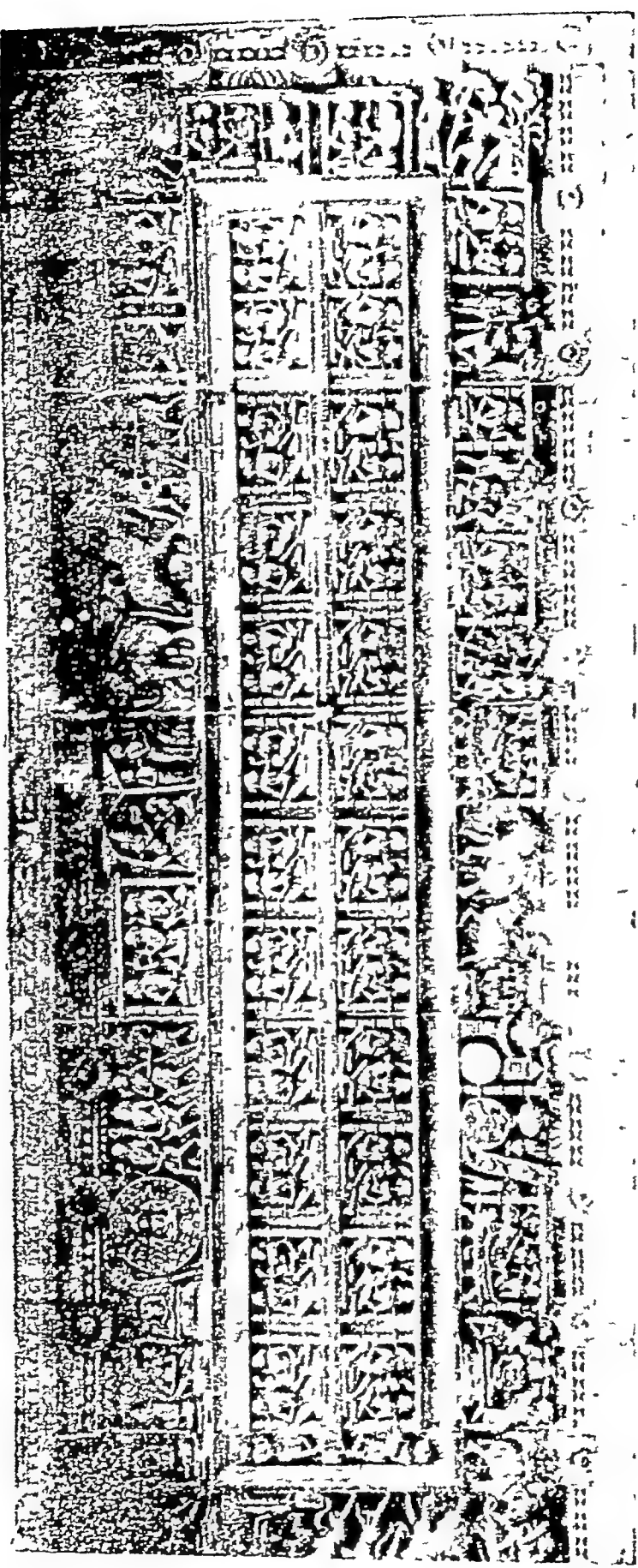
છતમાં કોતરેલા કુડચલવાળા વેલનો દેખાવ. શ્રીરાણકપુર (મારવાડ)

છતમાં કોતરેલા નાગપાશના સ્વરૂપનો દેખાવ.

શિલ્પ રત્નાકર.

અર્પુ રત્ન

રંગમંડપની બાજુની છતોમાં કેતરેલો તીર્થંકરોના ચારિત્રો દેખાવ. શ્રીકુંભારીઆજી.

સર્વ દેવતાઓનાં પાંચવિધ સિંહાસન પ્રમાણ.

પ્રાસાદગર્ભસ્ય દલં વિધેયં ।

દ્વારાગ્રસ્ત્રખંડં પરિવર્જનીયમ્ ॥

અન્યે દલે પશ્ચવિભાગકાર્યં ।

તસ્મિન્ વિધેયાનિ નિજાસનાનિ ॥૧૩૩॥

યક્ષાદયશ્ચ પ્રથમે વિભાગે ।

દ્વિતીયભાગેઽશ્વિલદેવતા વૈ ॥

બ્રહ્મા ચ વિષ્ણુશ્ચ જિનસ્તૃતીયે ।

ચતુર્થભાગાદધિકે હરસ્ય ॥૧૩૪॥

પ્રાસાદના ગભારાના સરખા બે ભાગ કરી દ્વાર તરફનો પહેલો ખંડ (વિભાગ) તજવો. પછી બાકી રહેલા બીજા ખંડમાં પાચ-વિભાગો કરવા અને તેમાં દેવતાઓનાં પોતપોતાનાં સિંહાસનો કરવાં. પાંચ વિભાગોમાંના પછીતથી પ્રથમ વિભાગમાં યક્ષાદિ, બીજા વિભાગમાં સર્વ દેવતાઓ, ત્રીજા વિભાગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને જિન દેવતાઓનું સિંહાસન કરવું તથા ચોથા ભાગથી અધિક પાચમાં વિભાગમાં અર્થાત્ ગભારાના મધ્ય ભાગે શિવનું સ્થાન કરવું. ૧૩૩, ૧૩૪

દેવતાઓનાં સ્થાનોનાં મંડલ વિધે.

પ્રાસાદાનાં સમસ્તાનાં વિમક્તિર્ગમિત્તયા ॥

ગર્ભમધ્યેષુ સર્વેષુ દેવતાઃ ક્રમસંસ્થિતાઃ ॥૧૩૫॥

ચતુરસ્રં તથાયત્તં વૃત્તં ચૈવ વૃતાયતમ્ ॥

અષ્ટાસ્રં ચ તથા પ્રોક્તં ગર્ભપ્રાસાદરૂપતઃ ॥૧૩૬॥

બ્રહ્મસ્થાનાદિગર્ભે ચ મિત્તિપર્યતમેશ્વલા ॥

વિમક્તિક્રમછંદેષુ મણ્ડલં ભવનાકૃતિ ॥૧૩૭॥

સમસ્ત પ્રાસાદોમાં ગભારાની ભિત્તિથી વિભાગો કરવા અને સર્વ પ્રકારના ગભારાઓના મધ્ય ભાગથી ક્રમાનુસાર દેવતાઓ બેસાડવા. ગર્ભ અને પ્રાસાદને અનુરૂપ દેવતામંડલ સમયોરસ, લંબયોરસ, ગોળ, લંબગોળ અને અષ્ટ ભાંસ કરવું. બ્રહ્માના સ્થાનાદિ રૂપ ગભારાને ભિત્તિ યુધ્ધી મેખલા કરવી તથા વિભાગ, ક્રમ અને છંદાનુસાર તેના ઉપર ભવનાકૃતિ મંડલ રચવું અર્થાત્ છત્રીઓ કરવી. ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭.

દેવતાઓના સ્થાનોના અઠ્ઠાવીસ ભાગ કરવા વિષે.

અષ્ટાવિંશત્ર વિજ્ઞેયા ગર્ભાનુરૂપમધ્યતઃ ॥

एकैकदेवताश्चैव क्रमशो मण्डले स्थिताः ॥૧૩૮॥

ગભાગને અનુરૂપ મધ્યમાંથી (પછીતની લિન્તિ તરફ) અઠ્ઠાવીસ (૨૮) વિભાગો કરવા અને તેમાં ક્રમાનુસાર મંડલોમાં એકેક દેવતા સ્થાપવા ૧૩૮

प्रथम मण्डले चैव यद् भवेद् गर्भमध्यतः ॥

शिवस्य परमं स्थानं यन्मेरोर्भुवि मध्यतः ॥૧૩૯॥

यवैर्यवार्धकं किञ्चित् कुर्यादीशानमाश्रितम् ॥

मण्डलोर्ध्वे समस्ताश्च ततः सूत्रेषु देवताः ॥૧૪૦॥

पादपद्माग्रसंस्थाने स्वके च पदमध्यतः ॥

पदस्य गर्भसंस्थाने पार्श्वगर्भादिके तथा ॥૧૪૧॥

कर्णपिष्पलिकासूत्रं भुजगर्भे तु संस्थितम् ॥

पादगुल्फगर्भसૂत्रे पदगर्भेषु देवताः ॥૧૪૨॥

પ્રથમ મંડલ જે ગભારાના મધ્યથી આરંભ થાય છે તેમાં શિવનું પરમ યુગ્મ સ્થાન, ભૂમિના મધ્યમાં જેમ મેરુનું સ્થાન છે તેમ જાણવું. યવમાત્ર યવવા યવાર્ધ જરા ઈશાન કોણ તરફ રહેલું સ્થાન કરવું અને ત્યાર પછી મંડલો ઉપર એકસત્રમાં સર્વ દેવતાઓ બેસાડવા. ચરણકમલના અગ્રમંસ્થાનના મધ્યમાં તેમજ મૂર્તિના ચરણના મધ્યભાગમાં, પદના ગર્ભસ્થાનમાં, પડખેના ગર્ભમાં તેમજ હાલના ગર્ભમાં કર્ણશ્લેષિકા (કાનના મધ્ય ભાગ) થી લીધેલું સૂત્ર પાદગુલ્ફ (પગની ઘુંટીથી) ના ગર્ભમાં એકસૂત્રે કરવું અને પદોના ગર્ભ દેવતાઓ એકસૂત્રે સ્થાપવા. ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨

द्वितीये हिरण्यगर्भो नकुलीशस्तृतीयके ॥

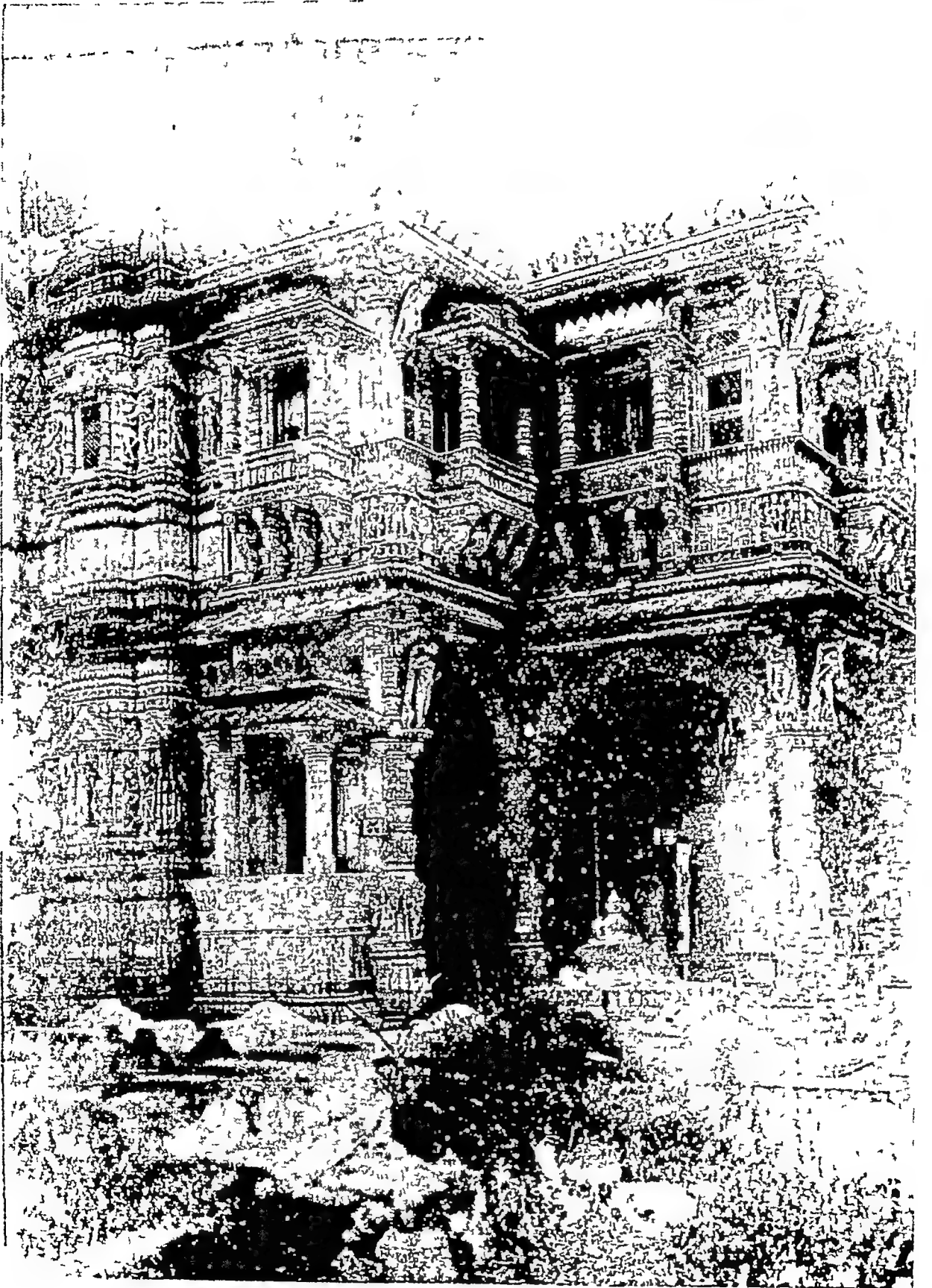
चतुर्थे चैव सावित्री रुद्रः स्यात्पदञ्चमे ॥૧૪૩॥

पष्ठके चैव पड्वक्त्रः सप्तमे च पितामहः ॥

अष्टमे वासुदेवश्च नवमे च जनार्दनः ॥૧૪૪॥

दशमे विश्वदेवाश्च ह्यग्निरेकादशे स्थितः ॥

द्वादशे भास्करश्चैव दुर्गा स्याच्च त्रयोदशे ॥૧૪૫॥

પુંડરીકજીનો પાશ્વદર્શનનો દેખાવ. શેઠ હઠીસીંગ જૈન દેરાશર, અમદાવાદ.

ચતુર્દશે ચ વિઘ્નેશો ગ્રહાશ્ચ દશપંચમે ॥
 ષોડશે ચ ભવેન્માત્રી ગણાશ્ચ દશસપ્તકે ॥૧૪૬॥
 ભૈરવોઽષ્ટાદશે ચૈવ ક્ષેત્રપૈકોનવિંશતિઃ ॥
 વિંશતૌ ચક્ષરાજશ્ચ હનુમાનેકવિંશતૌ ॥૧૪૭॥
 દ્વાવિંશતૌ ભૃગો ઘોરસ્તથાપરઃ પદાધિકે ॥
 ચતુર્વિંશે ભવેદૈત્યો રાક્ષસશ્ચ પદાધિકે ॥૧૪૮॥
 પિશાચશ્ચૈવ પદ્મવિંશે ભૂતાશ્ચૈવ પદાધિકે ॥
 તસ્યાગ્રે ચ પદે શૂન્યં ક્રમેણ સ્થિતમપ્પડલમ્ ॥૧૪૯॥

ખીન્ન મંડલમાં હિરણ્યગર્ભ, ત્રીજામાં નકુલીશ, ચોથામાં સાવિત્રી, પાંચમાંમાં રૂદ્રમૂર્તિ, છઠ્ઠામાં ષડ્વક્ત્ર (કાર્તિક સ્વામી), સાતમાંમાં પિતામહ (બ્રહ્મા), આઠમાંમાં વાસુદેવ, નવમાંમાં જનાર્દન, દશમાંમાં વિશ્વદેવ, અગિયારમાંમાં અગ્નિ, બારમાંમાં ભાસ્કર, તેરમાંમાં દુર્ગા, ચૌદમાંમાં વિઘ્નેશ, પંદરમાંમાં નવગ્રહો, સોળમાંમાં માત્રી દેવતાઓ, સત્તરમાંમાં ગણેશ, અઠારમાંમાં ભૈરવ, ઓગણીસમાંમાં ક્ષેત્રપાલ, વીસમાંમાં ચક્ષરાજ, એકવીસમાંમાં હનુમાન, બાવીસમાંમાં ઘોરભૃગ. તેવીસમાંમાં અપર દેવતા, ચોવીસમાંમાં દૈત્ય, પચીસમાંમાં રાક્ષસ, છવીસમાંમાં પિશાચ, સત્તાવીસમાંમાં ભૂતો અને તેની આગળનું છેલ્લું અઠાવીસમું મંડલ શૂન્ય રાખવું. આ પ્રમાણે અનુક્રમે મંડલની સ્થાપના કરવી. ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.

વિષ્ણુસ્થાન ઉમાદેવી બ્રહ્મસ્થાને સરસ્વતી ॥
 સાવિત્રી મધ્યદેશે તુ લક્ષ્મીઃ સર્વત્ર દાપયેત્ ॥૧૫૦॥
 વીતરાગો વિઘ્નરાજો યે ચોક્તા જિનશાસને ॥
 માતૃમણ્ડલમધ્યે તુ દેવતાનાં સમસ્તકમ્ ॥૧૫૧॥

વિષ્ણુના સ્થાનમાં ઉમાદેવી, બ્રહ્માના સ્થાને સરસ્વતી, મધ્યદેશે સાવિત્રી અને સર્વત્ર (સર્વ સ્થાનોમાં) લક્ષ્મીદેવી સ્થાપવી. વીતરાગ, વિઘ્નરાજ આદિ જે દેવો જિનશાસનમાં કહેલા છે તે સમસ્ત દેવતાઓ માતૃમંડલમાં સ્થાપવા. ૧૫૦, ૧૫૧.

પર્યંકસ્યાસનોર્ધ્વશ્ચ વિષ્ણુરૂપાણિ યદ્ ભવેત્ ॥
 વિષ્ણુસ્થાને જલેશાયી વારાહસ્તત્પદે રિથિતઃ ॥૧૫૨॥
 વિષ્ણુરૂપાણિ સર્વાણિ નવમં પદમાશ્રયેત્ ॥
 કલ્પિકસ્તથૈવ રેવન્તઃ પદવારાહમાશ્રયેત્ ॥૧૫૩॥

પર્યંકાશન ઉપર સૂતેલા શેષશાયી ભાગવાન અને વિષ્ણુના દશ અવતારના સ્વરૂપો વિષ્ણુસ્થાનમા સ્થાપવા તેમજ તે પદમા વારાહ સ્થાપવો તથા નવમા ભાગમા વિષ્ણુનાં સર્વ પ્રકારના સ્વરૂપોની મૂર્તિઓ સ્થાપવી અને વારાહના સ્થાનમા અશ્વ સાથે કલ્ક અવતારની મૂર્તિ સ્થાપવી ૧૫૨, ૧૫૩.

અર્ધનારીશ્વરો દેવો રુદ્રસ્થાને પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

હરિઃ શંભુરુમામૂર્તિર્વિષ્ણુસ્થાને પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૫૪॥

સપ્તમે બ્રહ્મસંસ્થાને મિશ્રમૂર્તિઃ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

ત્રિદેવસ્થાનકે ચૈવ હરિહપિતામહાઃ ॥૧૫૫॥

પિતામહશ્ચ ચન્દ્રાર્કો સ્થાપયેત્પદભાસ્કરે ॥

વેદાશ્ચ બ્રહ્મસંસ્થાને ઋષીણાં પદભાસ્કરે ॥૧૫૬॥

રૂદ્રના સ્થાનમા અર્ધનારીશ્વર તથા વિષ્ણુના સ્થાનમાં હરિ, શંકર અને ઉમાની મૂર્તિઓ સ્થાપવી. સાતમા બ્રહ્માના સ્થાનમાં મિશ્રમૂર્તિ (ત્રણે દેવોની ભેગી મૂર્તિ) દત્તાત્રેય, ત્રિદેવના સ્થાનકમાં હરિ, હર અને પિતામહ, સૂર્યના સ્થાનમાં પિતામહ, ચંદ્ર અને સૂર્ય, બ્રહ્માના સ્થાનમાં ચાર વેદો તથા સૂર્યના સ્થાનમા ઋષિઓની સ્થાપના કરવી. ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬.

અતઃપરં તુ યે દેવા ગ્રંથોક્તાશ્ચ મહત્પરાઃ ॥

સાન્નિધ્યં સર્વકાલન્તુ પરિકરે પ્રદાપયેત્ ॥૧૫૭॥

આ સિવાય જે દેવતાઓ અન્ય ગ્રંથોમાં કહેલા અને તેજસ્વી હોય તેમને પરિકર (મંડલ) માં સર્વકાલ જેના સાન્નિધ્યમાં તેઓ રહેતા હોય તેના સ્થાનમા સ્થાપવા. ૧૫૭.

જૈન પ્રતિમાનું સિંહાસન કરવા વિધે.

સિંહાસનશ્ચ જૈનાનાં ગજસિંહાવિભૂષિતમ્ ॥

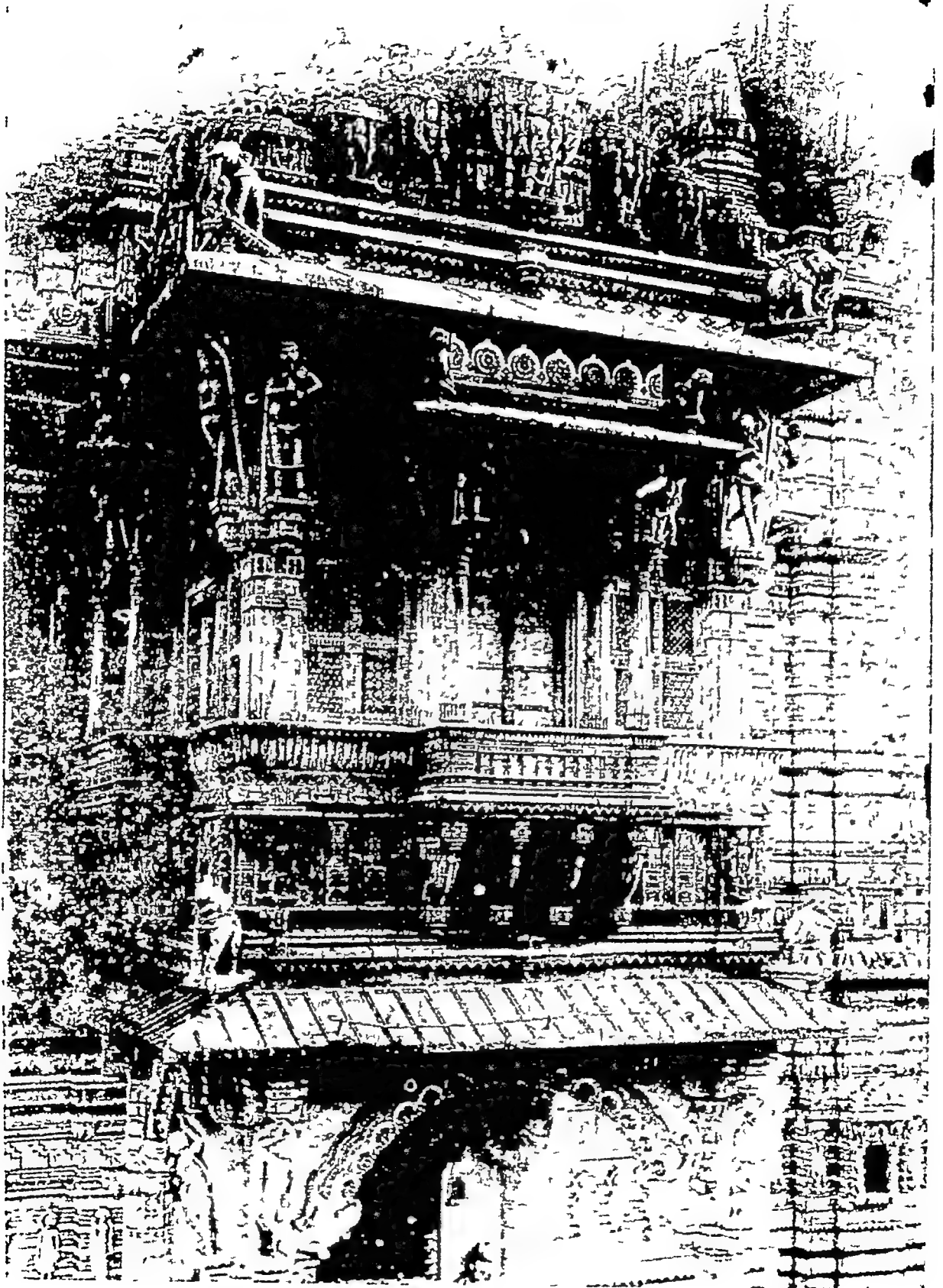
મધ્યે ચ ધર્મચક્રશ્ચ તત્પાર્શ્વે યક્ષયક્ષિણી ॥૧૫૮॥

જૈન દેવતાઓનું સિંહાસન હાથી અને સિંહથી વિભૂષિત, મધ્ય ભાગમાં ધર્મચક્રચુક્ર અને તેની આબુળાગુઓ યક્ષ તથા યક્ષિણી ચુક્ર કરવું. ૧૫૮.

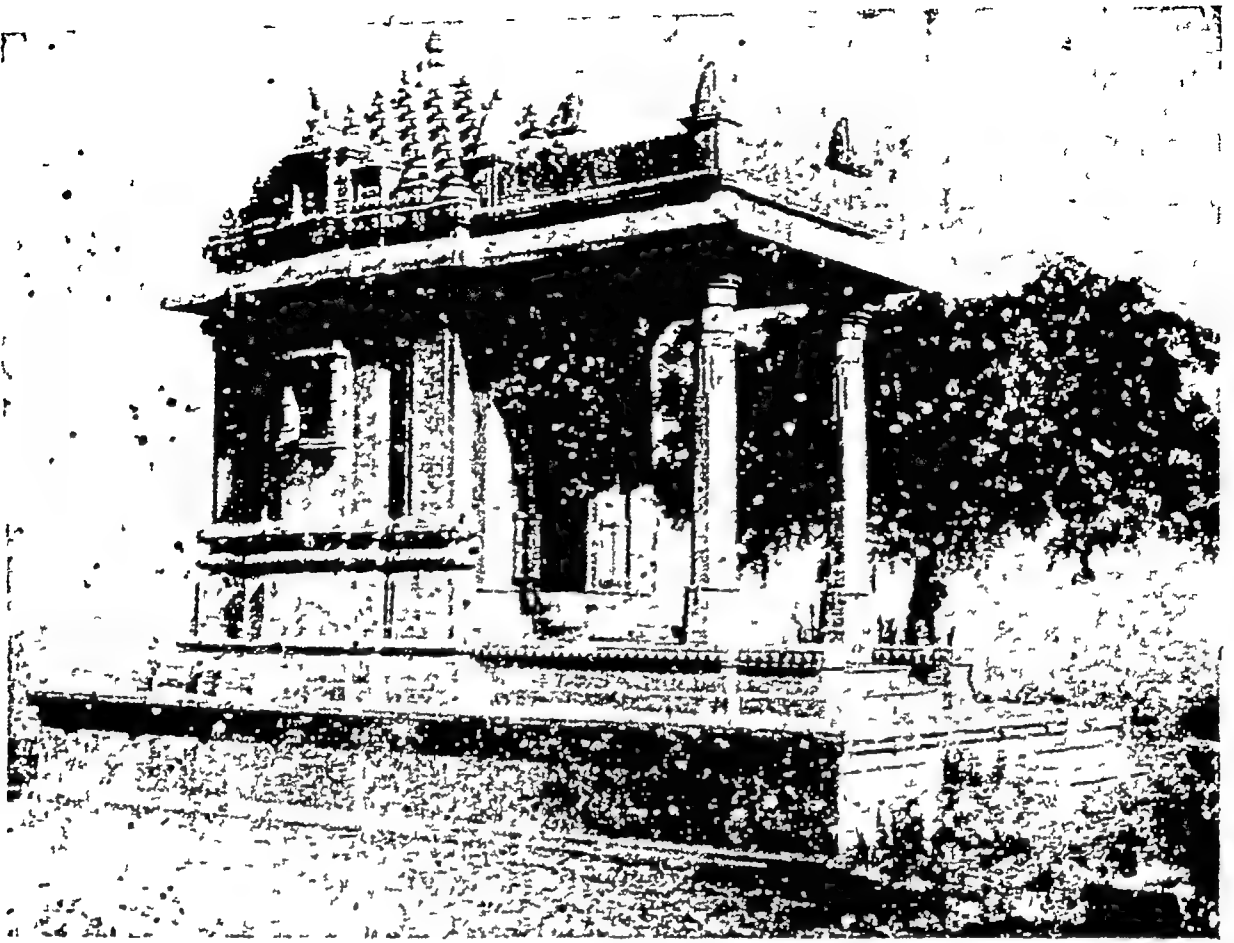
શિવલિંગની જળાધારીનું પ્રમાણ.

યોન્યાશ્ચ લિઙ્ગમુચ્છ્રેષ્ઠં તસ્માન્ન પીઠવિસ્તરમ્ ॥

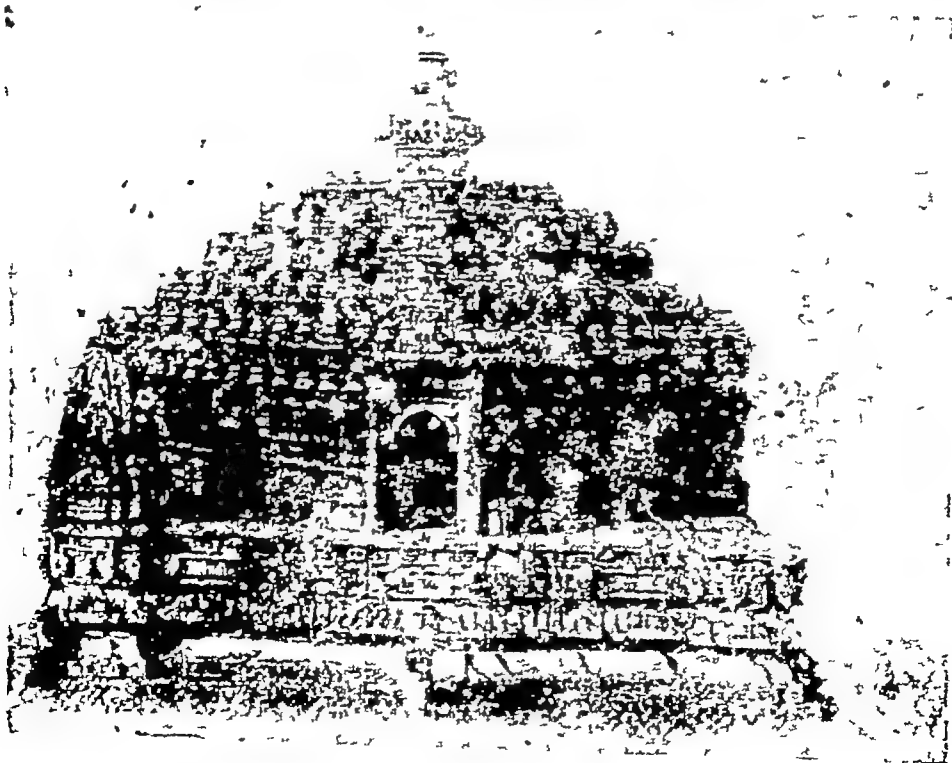
પીઠિકાયાઃ ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેઘલા તતઃ ॥૧૫૯॥

શાણુગાર ચોકી ઉપરનું સાંમરણ તથા ગોખ. શેઠ હીરીસીંગનું
દેરાશર. અમદાવાદ.

ઘેટીપાગની સાંગરણવાળી તૈયાર થયેલી દેરી, શેત્રુજય (પાલીતાણા).

એક થોડી ઉપરનું સાંભરણ. રાણકપુર, મારવાડ.

તદર્થેન મુખસ્યૈવ વિસ્તારશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥

તત્પદસ્ય ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેખલા તતઃ ॥૧૬૦॥

મેખલાયાઃ ત્રિભાગેન સ્વાતં વિદ્યાત્તથા મુધીઃ ॥

વિષ્ણુભાગોચ્છ્રયં યાવત્ પીઠિકા ચોચ્છ્રીતા તતઃ ॥૧૬૧॥

જળાધારીમાં લિંગ ઉભું કરવું અને તેની પહોળાઈના પ્રમાણે પીઠિકાનો ફરતો વિસ્તાર કરવો. પીઠિકાના ત્રીજા ભાગે જળાધારીની પ્રનાલ નીકારે કરવી. તેના અર્ધા ભાગે પ્રનાલનું મુખ પહોળું રાખવું. મુખના ત્રીજા ભાગે પાણીતારનો વિસ્તાર કરવો, અને પ્રનાલના ત્રીજા ભાગે મેખલા કરવી. મેખલાના ત્રીજા ભાગે પાણી જવાની પ્રનાલ ઉડી (ખાત) કરવી તથા પીઠિકા ઉંચી વિષ્ણુના ભાગ મુધી કરવી અર્થાત્ બે ભાગ ઉંચી કરવી. ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧.

જળાધારી કરવાના સ્વરૂપના ૧૮ ભાગ.

ઉચ્છ્રયેઽષ્ટાદશાન્ભાગાન્ કૃત્વા શાસ્ત્રવિચક્ષણઃ ॥

કર્ણં તુ સાર્ધભાગેન પટ્ટિકા ચાર્ધભાગિકા ॥૧૬૨ ॥

દ્વિતીયા ચાર્ધભાગેન સ્કંધશ્ચૈવ ત્રિભાગિકેઃ ॥

પટ્ટિકા સ્કંધમૂલે તુ ચાર્ધભાગં તતો ન્યસેત્ ॥૧૬૩॥

અંતઃપટ્ટં તથા કાર્યં સાર્ધભાગેન શોભિતમ્ ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ દ્વિભાગં કર્ણકં ભવેત્ ॥૧૬૪॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ સાર્ધાં ચાન્તરપટ્ટિકાઃ ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ ત્રિભિશ્ચ સ્કંધ એવ ચ ॥૧૬૫॥

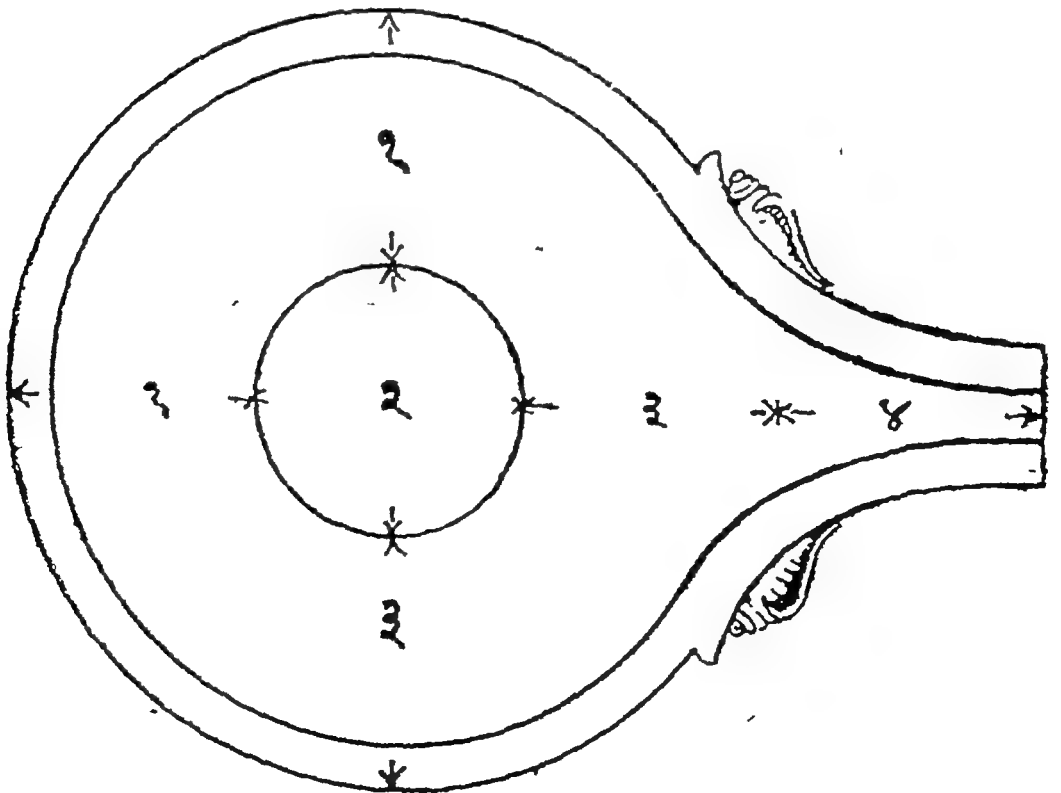
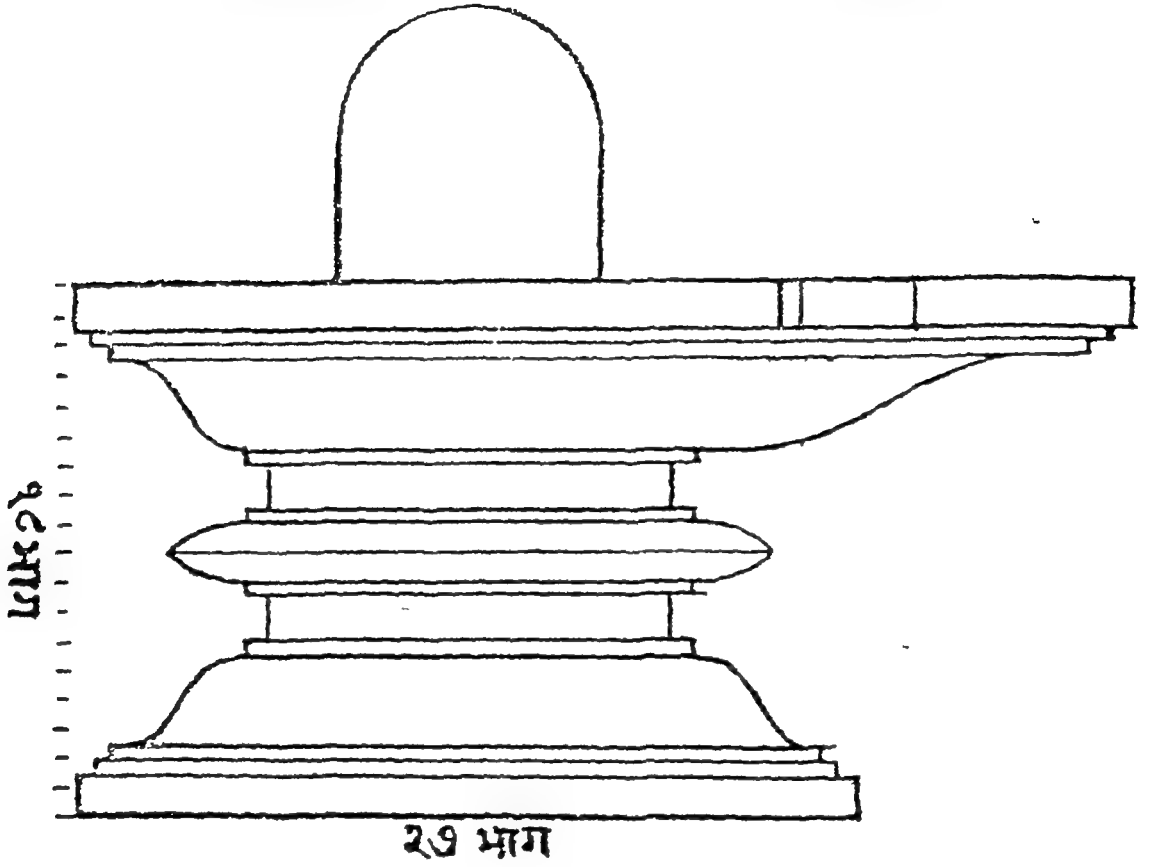
પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ દ્વિતીયા તત્સમા ભવેત્ ॥

સાર્ધભાગં તથા કર્ણમાયસ્થાનેષુ પટ્ટિકા ॥૧૬૬॥

પ્રવેશં સપ્તભિર્ભાગૈઃ પીઠિકા ચ તથા બુધ ॥

કર્ણં સાર્ધત્રયં જ્ઞેયં પાદોના પટ્ટિકા ભવેત્ ॥૧૬૭॥

જળાધારીની ઉંચાઈમાં અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા. તેમાં દોઢ ભાગનો કર્ણ, અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, બીજી પટ્ટિકા અર્ધા ભાગની અને સ્કંધ ત્રણ ભાગનો કરવો. સ્કંધના મૂળમાં અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી અને દોઢ ભાગનું અંતરપત્ર કરવું તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી બે ભાગનો કર્ણ કરવો. અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, દોઢ ભાગનું અંતરપત્ર તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી. ત્રણ ભાગનો સ્કંધ કરવો અને સ્કંધની નીચે

અર્ધા અર્ધા ભાગની બે પટ્ટિકાઓ કરવી, અને દોઢ ભાગનો કર્ણ કરવો. પીઠિકાનો પ્રવેશ (અંદર પેશતો ભાગ) સાત ભાગનો અને તેનો કર્ણ નીકળતો આઠા ત્રણ ભાગનો કરવો તથા પોણા ભાગની પટ્ટિકા નીકળતી કરવી. ૧૬૨. ૧૬૩, ૧૬૪. ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭.

‘યાવદ્દીર્ઘ મવેલ્લિજ્ઞં તાવત્પીઠસ્ય વિસ્તરઃ ॥

ઉમા તુ પીઠિકા જ્ઞેયા લિજ્ઞં શંકર ઉચ્યતે ॥૧૬૮॥

જેટલા પ્રમાણમાં લિંગ મોટું હોય તેટલા પ્રમાણમાં પીઠિકાનો વિસ્તાર (પહોળાઈ) કરવો. પીઠિકા ઉમારૂપ અને લિંગ શંકરરૂપ બાણુવું. ૧૬૮.

ન્યૂનાધિકા ન કર્તવ્યા ઉમાયાઃ શંકરસ્ય ચ ॥

ન્યૂનાધિકાકૃતિર્દોષં કુરુતે રાષ્ટ્રવિભ્રમમ્ ॥૧૬૯॥

ઉમા અને શંકર (જળાધારી તથા લિંગ) નાં સ્વરૂપો પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક કરવા નહિ, કારણ કે પીઠિકા અને લિંગ પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક આકૃતિવાળાં થાય તો દોષ અને દેશમાં વિભ્રમ પેદા થાય છે. ૧૬૯.

દશ ૧૦ પ્રકારની જળાધારીઓનું પ્રમાણ

અર્ધચંદ્રત્રિકોણાદ્યા વિજ્ઞેયા દશ પીઠિકાઃ ॥

एतासां रूपसंस्थानं कथयामि निबोधत ॥૧૭૦॥

અર્ધચંદ્રા અને ત્રિકોણા આદિ દશ પ્રકારની પીઠિકાઓ (જળાધારીઓ) બાણવી. તેમના સ્વરૂપ અને સંસ્થાન કહું છું તે તમે સાંભળો. ૧૭૦

સ્થળિડેલા ચતુરસ્રો ચ મેઘલૈકેન અસંસ્થિતાઃ ॥

દ્વિમેઘલા ભવેદ્ વાયી યક્ષી ચૈવ ત્રિમેઘલા ॥૧૭૧॥

પૂર્ણચંદ્રા ચ વિજ્ઞેયા રુદ્રાણાં સતતં પ્રિયા ॥

ષડસ્રી ચ ભવેદ્ વજ્રી મેઘલાત્રયમૂષિતા ॥૧૭૨॥

પોડશાસ્રી ભવેત્પદ્મા કિશ્ચિદ્ હસ્વાનુમૂલતઃ ॥

લગ્નજ્યાધનુષાંકારો અર્ધચંદ્રા ચ સા ભવેદ્ ॥૧૭૩॥

ત્રિકોણા ચોર્ધ્વતો હસ્વા શક્ત્યા ચ સદૃશી ભવેત્ ॥

‘વિશ્વા ચોત્તરપૂર્વેણ પ્રશસ્તા દક્ષિણાતિગા ॥૧૭૪॥

(૧) ચોરસ અને એક મેખલાવાળી જળાધારી સ્થંડિલા, (૨) ચોરસ અને બે મેખલાવાળી વાપી. (૩) ચોરસ અને ત્રણ મેખલાવાળી યક્ષી તથા (૪) ચોરસ અને ચાર મેખલાવાળી પૂર્ણચંદ્રા જળાધારી જાણુવી ને તે રૂદ્રોને હંમેશાં પ્રિય છે. (૫) પટકોણુ અને ત્રણ મેખલાવાળી વજ્રી, (૬) સોળ કોણુની અને મૂલ ભાગમા કંઈક નાની પદ્મા, (૭) ચઢાવેલા ધનુષના જેવા આકારવાળી અર્ધચંદ્રા, (૮) ઉપરના ભાગે નાની અને શક્તિ નામના આયુધના જેવા આકારવાળી ત્રિકોણા, (૯) ઉત્તર અને પૂર્વમાં કરેલી વિશ્વા અને (૧૦) દક્ષિણમા વૃદ્ધિ પામેલી પ્રશસ્તા જળાધારી જાણુવી. ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪.

શિવની જળાધારીઓના કૃણ વિષે.

યચ્છતે સ્થણ્ડિલા યાનં ધનધાન્યે તુ પુષ્કરી ॥
 ગોમહિષીપ્રદા વાપી યક્ષી સર્વાર્થસંપદમ્ ॥૧૭૫॥
 મણ્ડલા વહુલા કીર્તિ પૂર્ણચંદ્રા તુ શાંતિદા ॥
 શત્રુવિનાશિની વજ્રી પદ્મા સૌભાગ્યદાયિની ॥૧૭૬॥
 અર્ધચંદ્રા દદત્પુત્રા ત્રિકોણા શત્રુનાશિની ॥
 યોન્યર્થઞ્ચ દેવસ્ય પીઠિકાસ્ત્ર કીર્તિતાઃ ॥૧૭૭॥

(૧)સ્થંડિલા યાન (પાલખી), (૨) પુષ્કરી ધનધાન્ય, (૩) વાપી ગાય, કૌંઝ વિગેરે પશુ, (૪) યક્ષી સર્વાર્થ સંપત્તિ, (૫) મંડલા ધણી કીર્તિ, (૬) પૂર્ણચંદ્રા શાંતિ, (૭) વજ્રી શત્રુનો નાશ કરનારી, (૮) પદ્મા સૌભાગ્ય આપનારી, (૯) અર્ધચંદ્રા પુત્ર આપનારી અને (૧૦) ત્રિકોણા શત્રુનો નાશ કરનારી જાણુવી. યોનિના કાર્યમાં એમને દેવની પીઠિકાઓ કહેલી છે. ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭.

શૈલે નિયોજયેચ્છૈલા દારુજે દારુજા તથા ।

પાર્થિવે પાર્થિવા કાર્યા લોહજે લોહજોત્તમા ॥૧૭૮॥

પાપાણુના લિંગને પાપાણુની, લાકડાના લિંગને લાકડાની, માટીના લિંગને માટીની અને લોહના લિંગને લોહની જળાધારી કરવી. ૧૭૮.

(લિંગસહિત જળાધારી માપવાનાં પંચસૂત્રો.

લિલ્લં પરીધીપૃથુમૂલમ્ત્રં ।

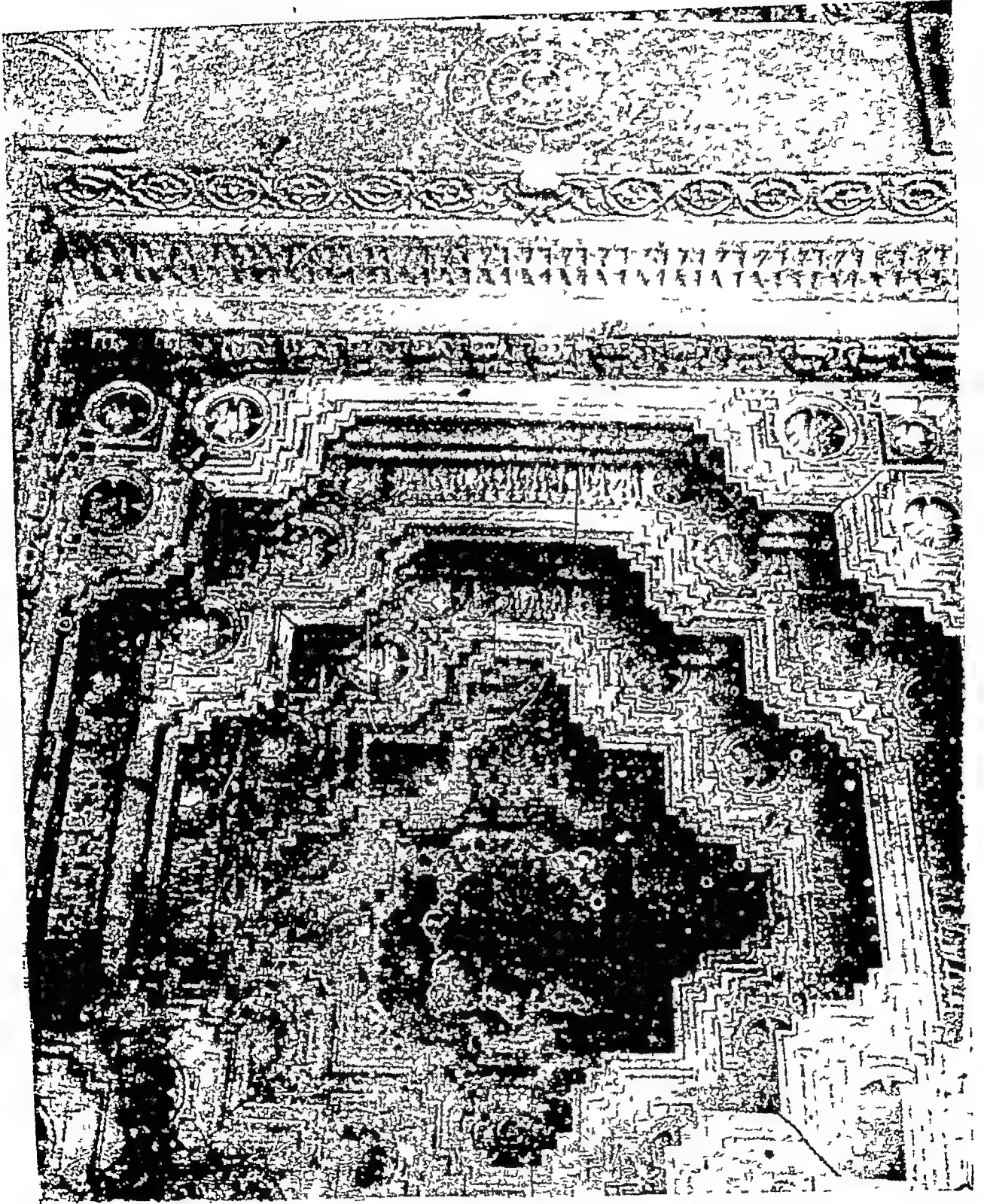
તતો દ્વિતીયં પૃથુ પીઠિકાયા મ્ ॥

ત્રહ્મા ચ વિષ્ણુસ્તથાશંકરાન્તં ।

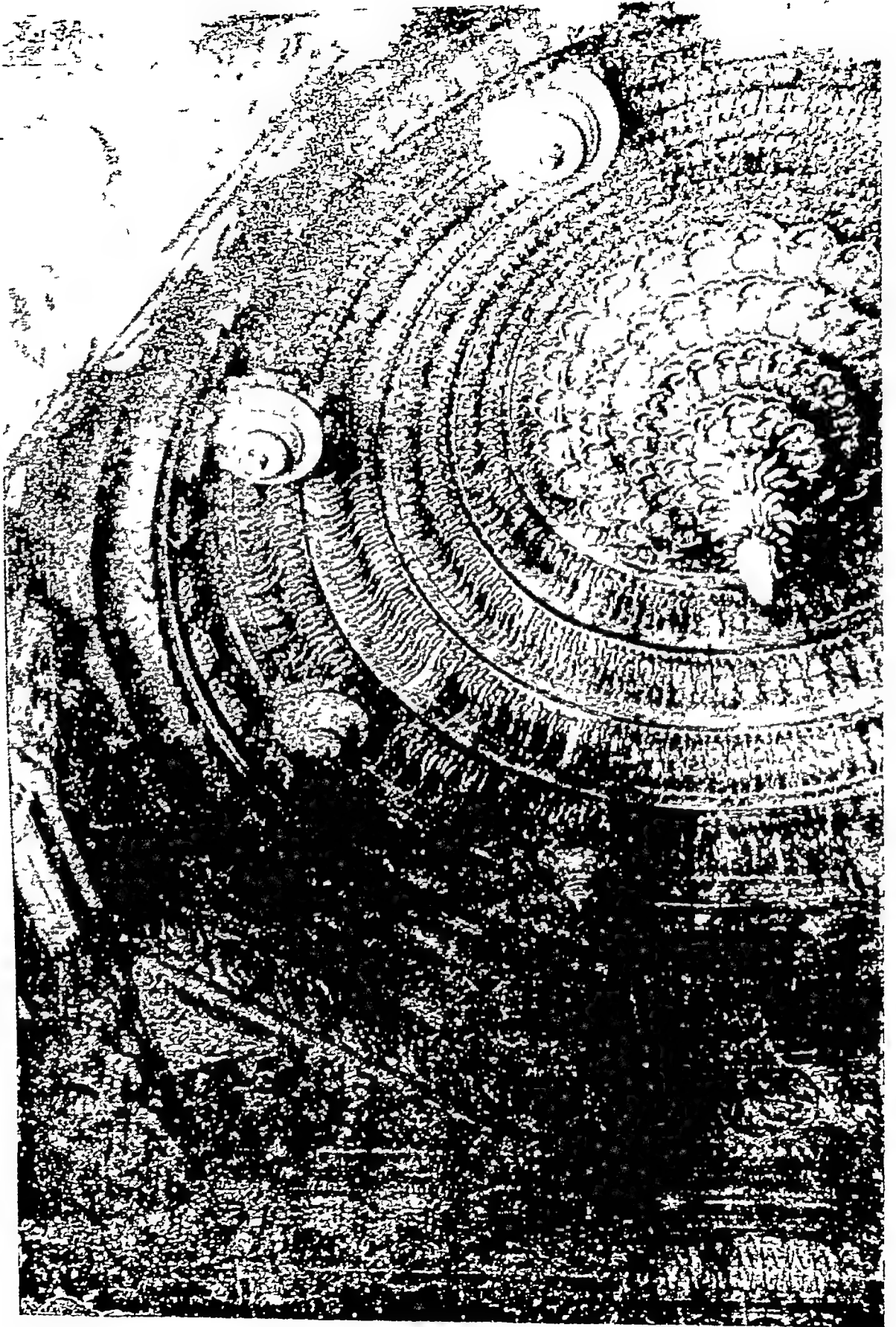
ચોર્ધ્વં ત્રિભાગં તૃતીયં ચ મ્ત્રમ્ ॥૧૭૯॥

શિલ્પ રત્નાકર.
—————

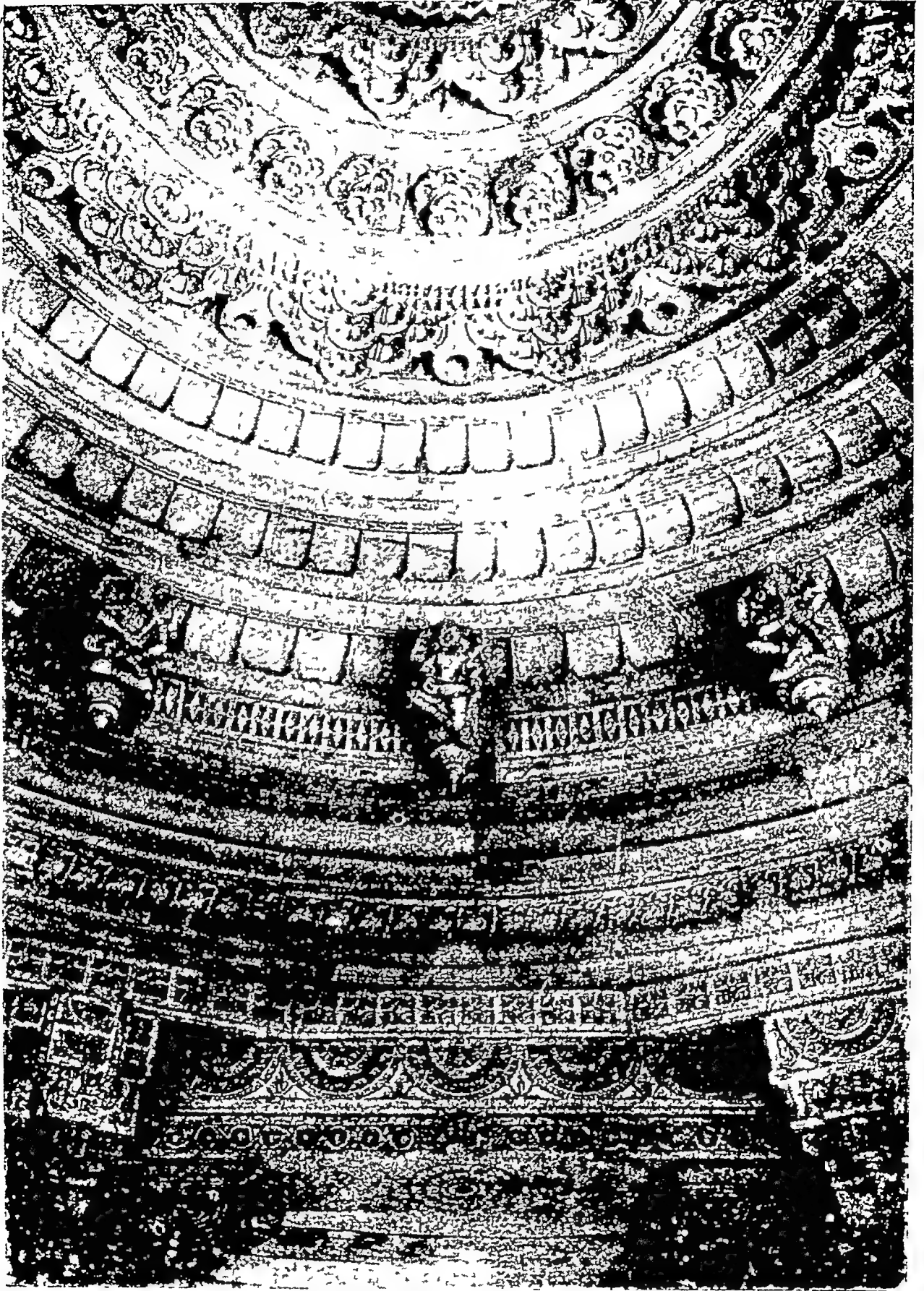
ચતુર્થ રત્ન.
—————

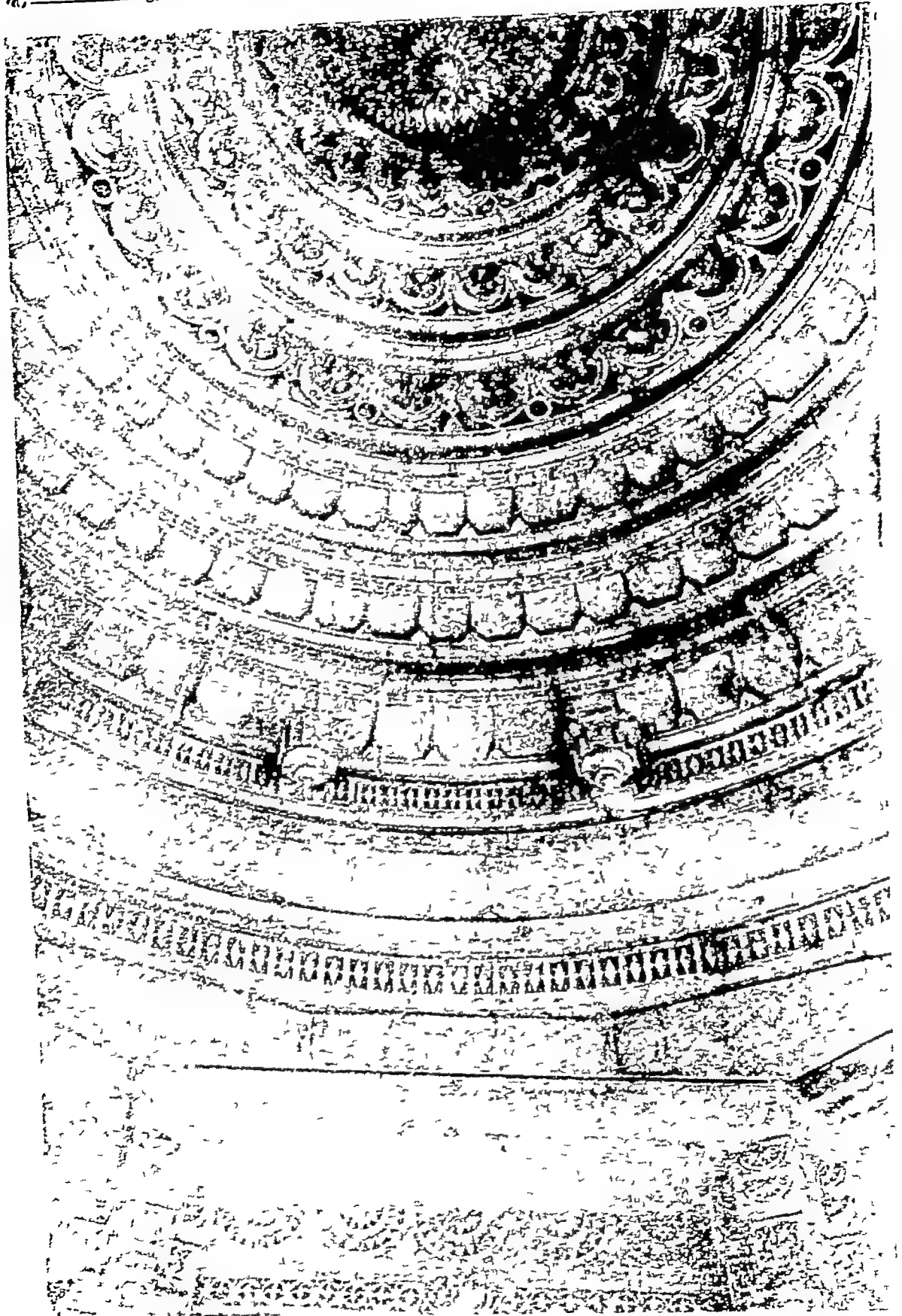
જિનાલયની ચોટીઓમા કરેલો ભદ્રિક ઘુમ્મટ, શ્રીનેમનાથ
જૈન મંદિર, માણિટ આબુ.

જિનાદયતા ખુણાના મંડપના લુમ્મટનો દેખાય. શ્રીનેમનાથ જૈન મંદિર.
માઉન્ટ ગામ.

ચોમુખ પ્રાસાદના પશ્ચિમ તરફના મંડપના દુર્ભટનો દેખાવ. માણિંટ ગ્રામ.

* યોસુખ પ્રાસાદના ઉત્તર તરફના ઘુમ્મટનો દેખાવ. માઉન્ટ આબુ. *

ચતુર્દશે ચ વિઘ્નેશો ગ્રહાશ્ચ દશપંચમે ॥
 પોડશે ચ બ્રવેન્માત્રી ગણાશ્ચ દશસપ્તકે ॥૧૪૬॥
 ભૈરવોઽષ્ટાદશે ચૈવ ક્ષેત્રપૈકોનવિંશતિઃ ॥
 વિંશતૌ યક્ષરાજશ્ચ હનુમાનેકવિંશતૌ ॥૧૪૭॥
 દ્વાવિંશતૌ ભૃગો ઘોરસ્તથાપરઃ પદાધિકે ॥
 ચતુર્વિંશે ભવેદૈત્યો રાક્ષસશ્ચ પદાધિકે ॥૧૪૮॥
 પિશાચશ્ચૈવ षઢ્વિંશે ભૂતાશ્ચૈવ પદાધિકે ॥
 તસ્યાગ્રે ચ પદે શૂન્યં ક્રમેણ સ્થિતમ્પડલમ્ ॥૧૪૯॥

ખીલ્લ મંડલમાં 'હિરણ્યગર્ભ', ત્રીલ્લમાં નકુલીશ, ચોથામાં સાવિત્રી, પાંચમાં રૂદ્રમૂર્તિ, છઠ્ઠામાં પશુવંશ (કાર્તિક સ્વામી), સાતમાં પિતામહ (બ્રહ્મા), આઠમાં વાસુદેવ, નવમાં જનાર્દન, દશમાં વિશ્વદેવ, અગિયારમાં અગ્નિ, બારમાં ભાસ્કર, તેરમાં દુર્ગા, ચૌદમાં વિઘ્નેશ, પંદરમાં નવગ્રહો, સોળમાં માત્રી દેવતાઓ, સત્તરમાં ગણેશ, અઠારમાં ભૈરવ, એગણીસમાં ક્ષેત્રપાલ, વીસમાં યક્ષરાજ, એકવીસમાં હનુમાન, બાવીસમાં ઘોરભૃગ, તેવીસમાં અપર દેવતા, ચોવીસમાં દૈત્ય, પચીસમાં રાક્ષસ, છવીસમાં પિશાચ, સત્તાવીસમાં ભૂતો અને તેની આગળનું છેલ્લું અઠાવીસમું મંડલ શૂન્ય રાખવું. આ પ્રમાણે અનુક્રમે મંડલની સ્થાપના કરવી. ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.

વિઘ્ણુસ્થાન ઉમાદેવી બ્રહ્મસ્થાને સરસ્વતી ॥
 સાવિત્રી મધ્યદેશે તુ લક્ષ્મીઃ સર્વત્ર દાપ્યેત્ ॥૧૫૦॥
 વીતરાગો વિઘ્નરાજો યે ચોક્તા જિનશાસને ॥
 માતૃમ્પડલમધ્યે તુ દેવતાનાં સમસ્તકમ્ ॥૧૫૧॥

વિઘ્ણુના સ્થાનમાં ઉમાદેવી, બ્રહ્માના સ્થાને સરસ્વતી, મધ્યદેશે સાવિત્રી અને સર્વત્ર (સર્વ સ્થાનોમાં) લક્ષ્મીદેવી સ્થાપવી. વીતરાગ, વિઘ્નરાજ આદિ જે દેવો જિનશાસનમાં કહેલા છે તે સમસ્ત દેવતાઓ માતૃમંડલમાં સ્થાપવા. ૧૫૦, ૧૫૧.

પર્યક્સ્યાંસનોર્ધ્વશ્ચ વિઘ્ણુરૂપાણિ યદ્ ભવેત્ ॥
 વિઘ્ણુસ્થાને જલેશાયી વારાહસ્તત્પદે સ્થિતઃ ॥૧૫૨॥
 વિઘ્ણુરૂપાણિ સર્વાણિ નવમં પદમાશ્રયેત્ ॥
 કલ્પિકસ્તથૈવ રેવન્તઃ પદવારાહમાશ્રયેત્ ॥૧૫૩॥

પર્યાંકાશન ઉપર સૂતેલા શેષશાયી લાગવાન અને વિષ્ણુના દશ અવતારના સ્વરૂપો વિષ્ણુસ્થાનમાં સ્થાપવાં તેમજ તે પદમાં વારાહ સ્થાપવો તથા નવમા ભાગમાં વિષ્ણુનાં સર્વ પ્રકારના સ્વરૂપોની મૂર્તિઓ સ્થાપવી અને વારાહના સ્થાનમાં અથ્થ સાથે કલિક અવતારની મૂર્તિ સ્થાપવી ૧૫૨.૧૫૩.

અર્ધનારીશ્વરો દેવો રુદ્રસ્થાને પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

હરિઃ શંભુરુમામૂર્તિર્વિષ્ણુસ્થાને પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૫૪॥

સપ્તમે બ્રહ્મસંસ્થાને મિશ્રમૂર્તિઃ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

ત્રિદેવસ્થાનકે ચૈવ હરિહપિતામહાઃ ॥૧૫૫॥

પિતામહશ્ચ ચન્દ્રાર્કો સ્થાપયેત્પદભાસ્કરે ॥

વેદાશ્ચ બ્રહ્મસંસ્થાને ઋષીણાં પદભાસ્કરે ॥૧૫૬॥

રુદ્રના સ્થાનમાં અર્ધનારીશ્વર તથા વિષ્ણુના સ્થાનમાં હરિ, શંકર અને ઉમાની મૂર્તિઓ સ્થાપવી. સાતમા બ્રહ્માના સ્થાનમાં મિશ્રમૂર્તિ (ત્રણે દેવોની લેગી મૂર્તિ) દત્તાત્રેય, ત્રિદેવના સ્થાનકમાં હરિ, હર અને પિતામહ. સૂર્યના સ્થાનમાં પિતામહ, ચંદ્ર અને સૂર્ય, બ્રહ્માના સ્થાનમાં ચાર વેદો તથા સૂર્યના સ્થાનમાં ઋષિઓની સ્થાપના કરવી. ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬.

અતઃપરં તુ યે દેવા ગ્રંથોક્તાશ્ચ મહત્પરાઃ ॥

સાન્નિધ્યં સર્વકાલન્તુ પરિકરે પ્રદાપયેત્ ॥૧૫૭॥

આ સિવાય જે દેવતાઓ અન્ય ગ્રંથોમાં કહેલા અને તેજસ્વી હોય તેમને પરિકર (મંડલ) માં સર્વકાલ જેના સાન્નિધ્યમાં તેઓ રહેતા હોય તેના સ્થાનમાં સ્થાપવા. ૧૫૭.

જૈન પ્રતિમાનું સિંહાસન કરવા વિધે.

સિંહાસનશ્ચ જૈનાનાં ગજસિંહાવિભૂષિતમ્ ॥

મધ્યે ચ ધર્મચક્રશ્ચ તત્પાર્શ્વે યક્ષયક્ષિણી ॥૧૫૮॥

જૈન દેવતાઓનું સિંહાસન હાથી અને સિંહથી વિભૂષિત, મધ્ય ભાગમાં ધર્મચક્રયુક્ત અને તેની આબુખાબુએ યક્ષ-તથા યક્ષિણી યુક્ત કરવું. ૧૫૮.

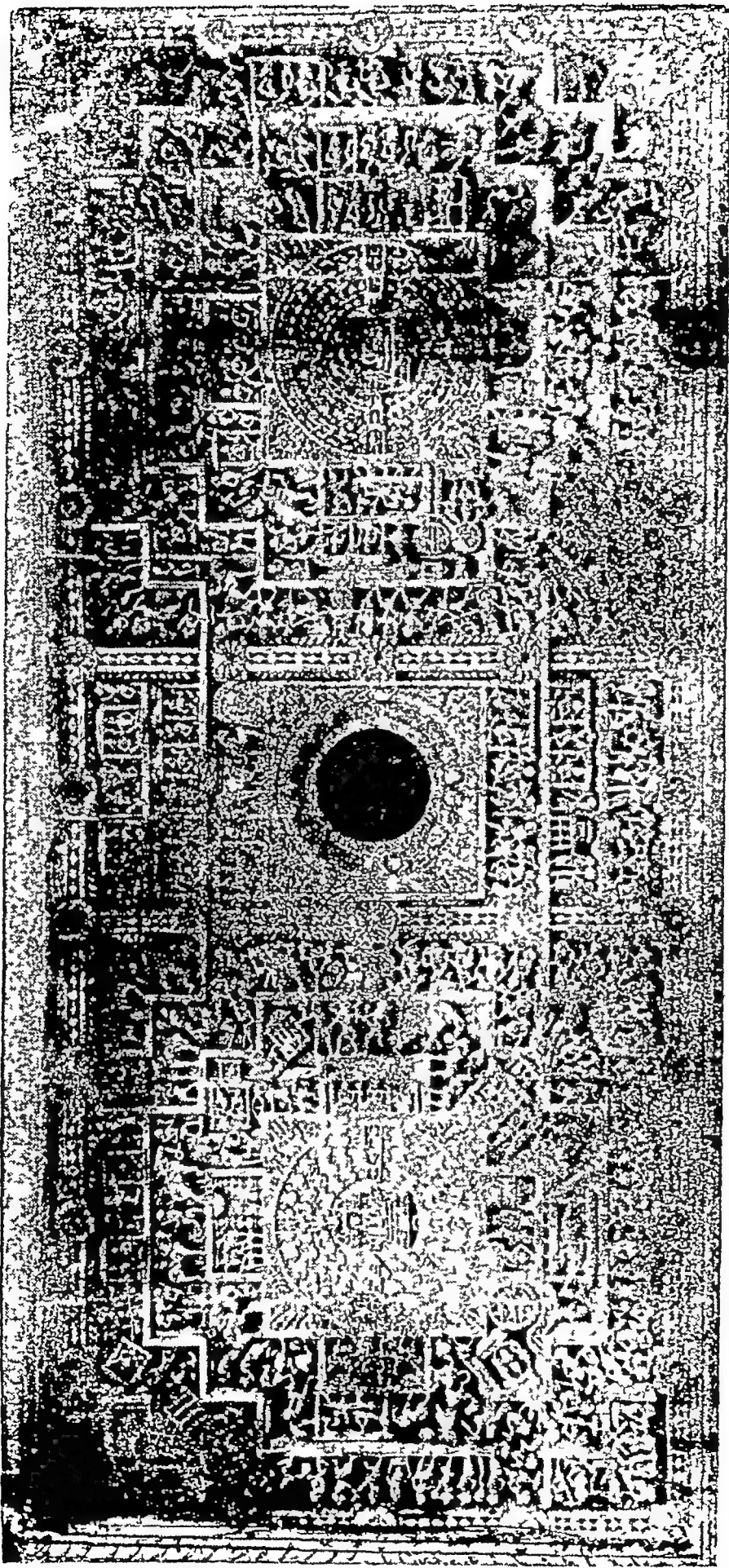
શિવલિંગની જળાધારીનું પ્રમાણ.

યોન્યાશ્ચ લિંગમુચ્છ્રેયં તસ્માન્ન પીઠવિસ્તરમ્ ॥

પીઠિકાયાઃ ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેસલા તતઃ ॥૧૫૯॥

શિલ્પ રત્નાકર.
❀

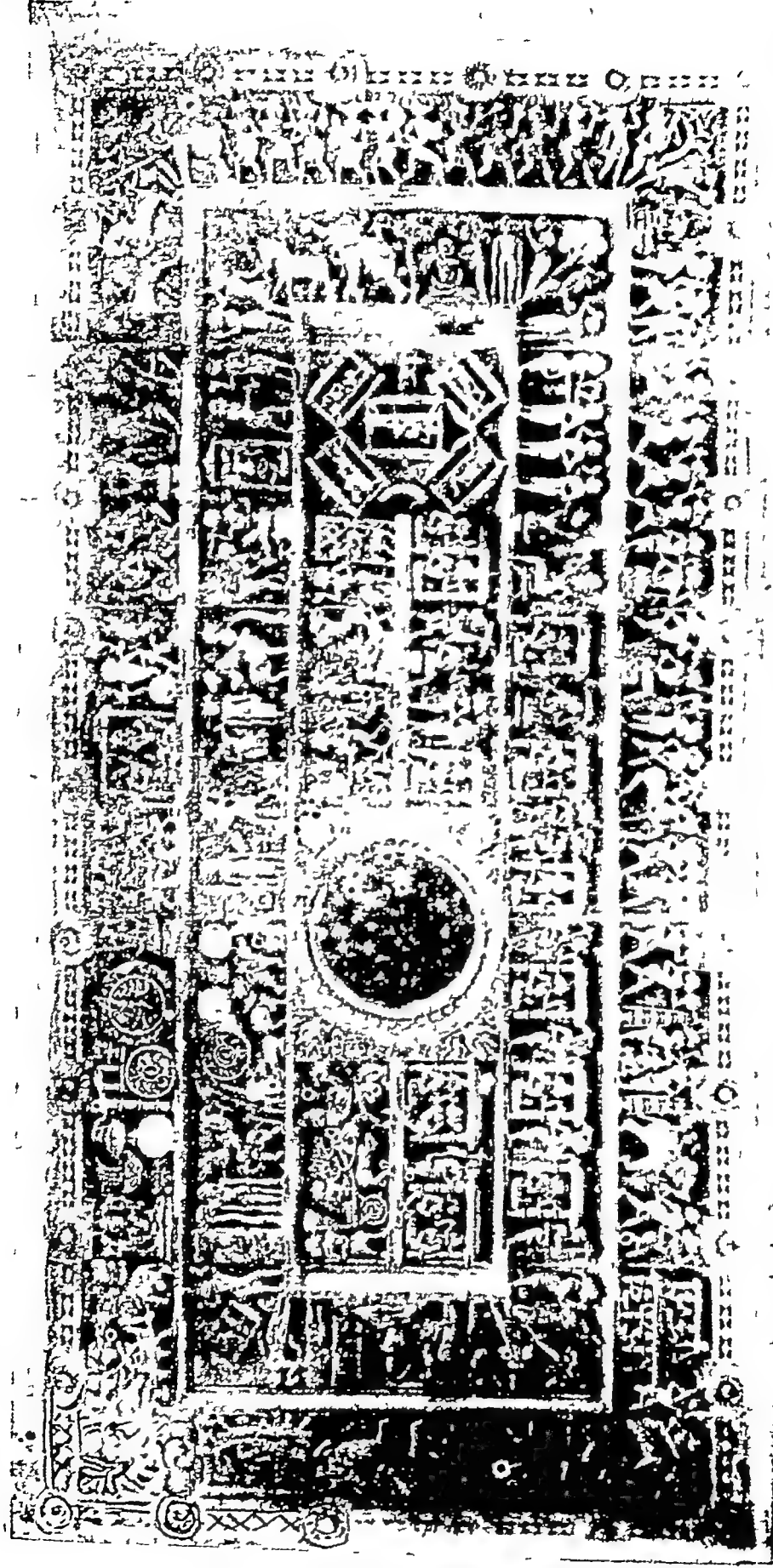
ચતુર્થ રત્ન
❀

રંગમંડપની બાજુની છતોમાં કોતરેલો તીર્થંકરોના ચારિત્રો દેખાવ, શ્રીકુંભારીઆજી.

શિલ્પ રત્નાકર.

ચતુર્થ રત્ન

રંગમંડપની બાજુની છતોમાં કેતરેલા તીર્થંકરના ચાલિત્રનો દેખાવ, શ્રીકુંભારીઆજી.

તદર્થેન મુખસ્યૈવ વિસ્તારશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥

તત્પદસ્ય ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેખલા તતઃ ॥૧૬૦॥

મેખલાયાઃ ત્રિભાગેન સ્વાતં વિદ્યાત્તથા સુધીઃ ॥

વિષ્ણુભાગોચ્છ્રયં યાવત્ પીઠિકા ચોચ્છ્રિતા તતઃ ॥૧૬૧॥

જળાધારીમાં લિંગ ઉભું કરવું અને તેની પહોળાઈના પ્રમાણે પીઠિકાનો ફરતો વિસ્તાર કરવો. પીઠિકાના ત્રીજા ભાગે જળાધારીની પ્રનાલ નીકારે કરવી તેના અર્ધા ભાગે પ્રનાલનું મુળ પહોળું રાખવું. મુળના ત્રીજા ભાગે પાણીતારનો વિસ્તાર કરવો, અને પ્રનાલના ત્રીજા ભાગે મેખલા કરવી. મેખલાના ત્રીજા ભાગે પાણી જવાની પ્રનાલ ઉડી (ખાત) કરવી તથા પીઠિકા ઉંચી વિષ્ણુના ભાગ સુધી કરવી અર્થાત્ જે ભાગ ઉંચી કરવી. ૧૫૬, ૧૬૦, ૧૬૧.

જળાધારી કરવાના સ્વરૂપના ૧૮ ભાગ.

ઉચ્છ્રયેઽષ્ટાદશાન્ભાગાન્ કૃત્વા શાસ્ત્રવિચક્ષણઃ ॥

કર્ણ તુ સાર્ધભાગેન પટ્ટિકા ચાર્ધભાગિકા ॥૧૬૨ ॥

દ્વિતીયા ચાર્ધભાગેન સ્કંધશ્ચૈવ ત્રિભાગિકેઃ ॥

પટ્ટિકા સ્કંધમૃલે તુ ચાર્ધભાગં તતો ન્યસેત્ ॥૧૬૩॥

અંતઃપટ્ટં તથા કાર્યં સાર્ધભાગેન શોભિતમ્ ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ દ્વિભાગં કર્ણકં ભવેત્ ॥૧૬૪॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ સાર્ધાં ચાન્તરપટ્ટિકાઃ ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ ત્રિભિશ્ચ સ્કંધ એવ ચ ॥૧૬૫॥

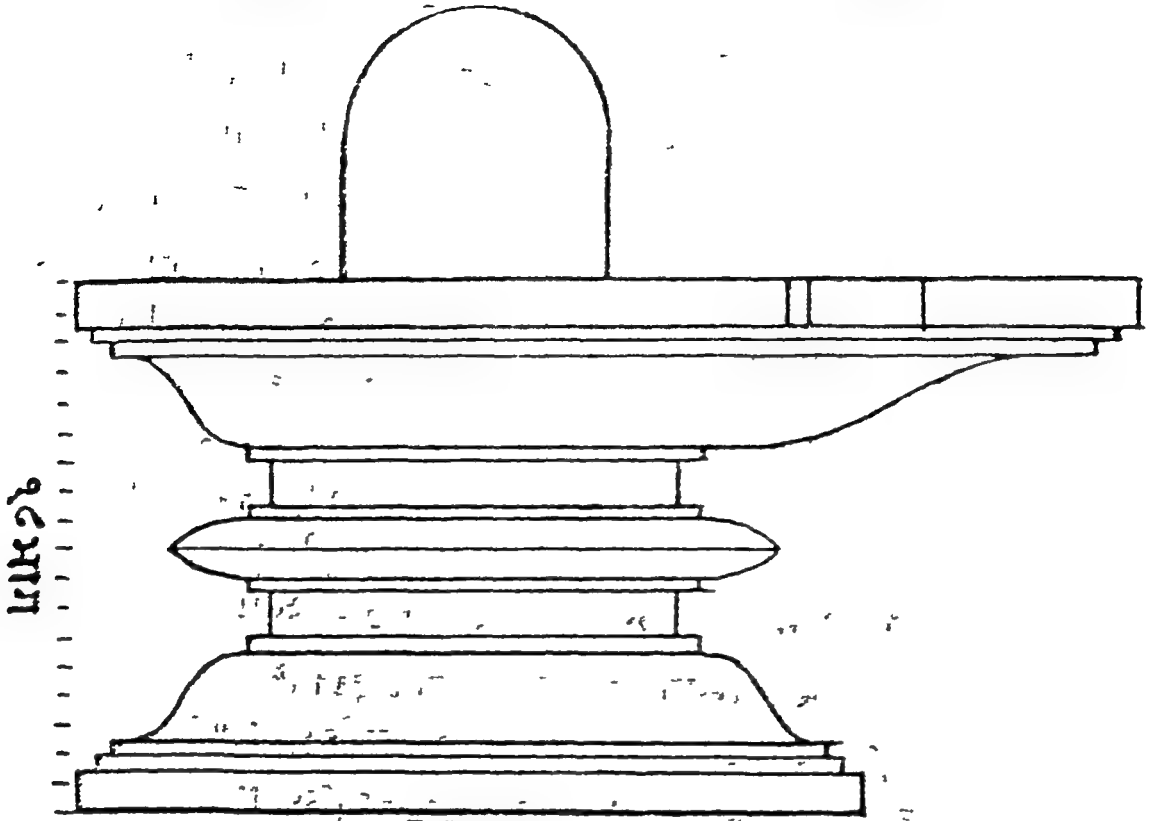
પટ્ટિકા ચાર્ધમાગા તુ દ્વિતીયા તત્સમા ભવેત્ ॥

સાર્ધભાગં તથા કર્ણમાયસ્થાનેષુ પટ્ટિકા ॥૧૬૬॥

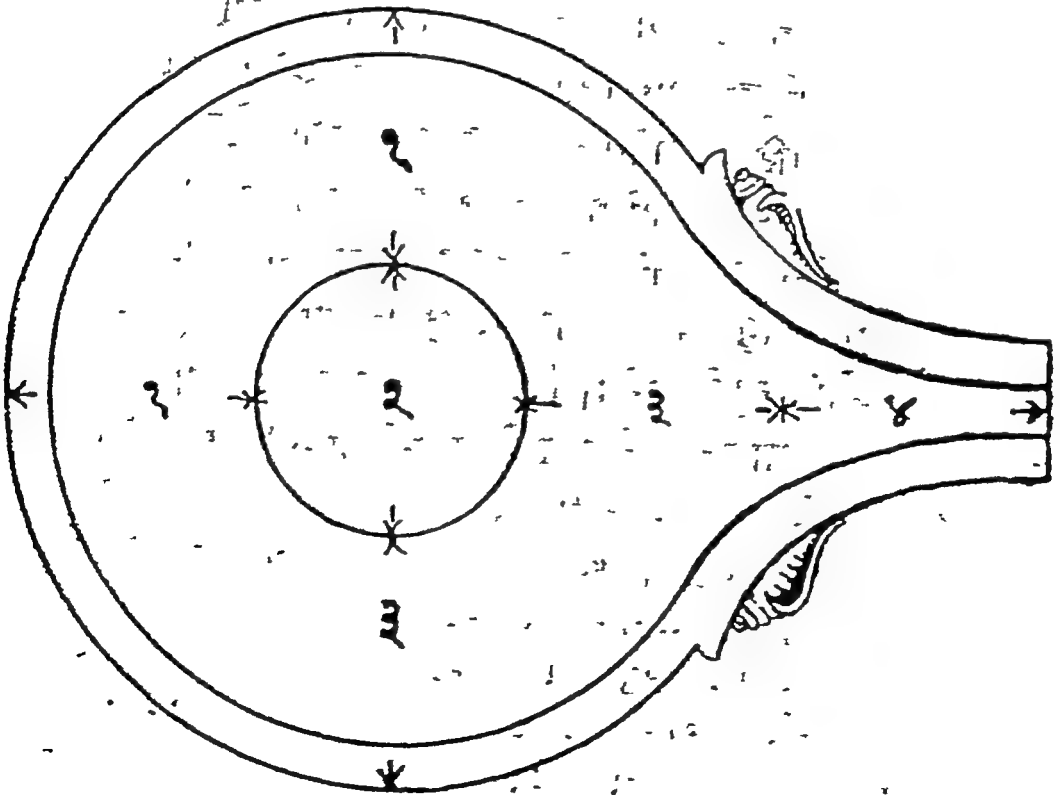
પ્રવેશં સપ્તભિર્ભાગૈઃ પીઠિકા ચ તથા બુધ ॥

કર્ણ સાર્ધત્રયં જ્ઞેયં પાદોના પટ્ટિકા ભવેત્ ॥૧૬૭॥

જળાધારીની ઉંચાઈમાં અઠાર (૧૮) ભાગ કરવા. તેમાં દોઢ ભાગનો કર્ણ, અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, બીજી પટ્ટિકા અર્ધા ભાગની અને સ્કંધ ત્રણ ભાગનો કરવો. સ્કંધનો મૂળમાં અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી અને દોઢ ભાગનું અંતરપટ્ટ કરવું તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી જે ભાગનો કર્ણ કરવો. અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, દોઢ ભાગનું અંતરપટ્ટ તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી. ત્રણ ભાગનો સ્કંધ કરવો અને સ્કંધની નીચે

૨૭ ભાગ

ચતુર્થકં લિङ्ગપ્રણાલમગ્રં ।

યત્ પञ્ચમં લિङ્ગશિર્ગસ્ય સૂત્રે ॥

ન્યૂનાધિકં હાનિકરં પ્રજાયૈ ।

પ્રતાપવૃદ્ધિઃ સમકાયસૂત્રે ॥૧૮૦॥

લિંગ બહુ હોય તેને કરતું સૂત્ર ફેરવતાં જે માપ થાય તે લિંગની પરિધિ કહેવાય તે તે પ્રથમ સૂત્ર બાણુવું. તેજ સૂત્રની લંગાઈ પ્રમાણે જળાધારી પહોળી રાખવી તે બીજું સૂત્ર, એજ સૂત્રની લંગાઈના બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર નામે ત્રણ ભાગ કરી વિષ્ણુના બીજ ભાગ સુધી જળાધારી ઉચી અને એક ભાગ શંકર (લિંગ જળાધારીથી ઉંચુ) નો મળી ત્રીજું સૂત્ર, એજ સૂત્રથી લિંગ થકી જળાધારીની પ્રનાલ નીકારે રાખવી તે ચોથું સૂત્ર અને એજ સૂત્ર પ્રમાણે જળાધારી સહિત લિંગના મસ્તક સુધી માપવું, એ પાંચમું સૂત્ર બાણુવું. આ પાંચ સૂત્રના પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક લિંગ અથવા જળાધારી થાય તો પ્રજાને હાનિકર્તા નિવડે અને સૂત્ર પ્રમાણે સમાન લિંગ અને જળાધારી કરે તો તેજની વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૭૬, ૧૮૦.

શિવાલયમાં લિંગપ્રવેશ વિધાન.

યામ્યાશ્રિતં સ્વામિવિનાશહેતુ ।

પ્રવેશલિङ્ગં દિવિધં સુવિજ્ઞૈઃ ॥

આકાશમાર્ગે કૃતરંગમધ્યે ।

પ્રાસાદ અર્ધે ચ તતો દ્વિતીયમ્ ॥૧૮૧॥

શિવાલયમાં દક્ષિણ દિશાએથી લિંગનો પ્રવેશ કરવો સ્વામીનો નાશકર્તા છે. પિદ્ધાનોએ લિંગપ્રવેશ બે પ્રકારે કહેલો છે. પહેલો આકાશ માર્ગે એટલે અધુરા શિખરમાંથી અને બીજો અર્ધો પ્રાસાદ થયા પછી કૃતરંગ એટલે એતરંગ થયા બાદ એતરંગ ઉપરથી પ્રવેશ કરવો શુભ માનેલો છે. ૧૮૧

સ્વદેશસૌખ્યં ધનરાજ્યવૃદ્ધિઃ ।

સ્વામી ચ નાકે તુ કરોતિ ચિન્તામ્ ॥

સ્વદેશધર્મો બહુલઃ પ્રજાયામ્ ।

ત્યજન્તિ રોગાઃ પશુપુત્રલાભઃ ॥૧૮૨॥

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે લિંગપ્રવેશ કરવામાં આવે તો સ્વદેશમાં સુખ. ધન અને રાજ્યની વૃદ્ધિ થાય, સ્વામી સ્વર્ગની ચિંતા કરે, પ્રજામાં ઘણા પ્રમાણમાં સ્વદેશધર્મની વૃદ્ધિ થાય, રોગો નાશ પામે અને પશુ, પુત્રનો લાભ થાય. ૧૮૨.

દ્વારમાર્ગે લિંગપ્રવેશ કરવાથી દોષ.

લિંગપ્રવેશો યદિ દ્વારમધ્યે ।

સ્વદેશભંગો નહિ રાજવૃદ્ધિઃ ॥

પૃષ્ઠિપ્રવેશો ન કરોતિ લિંગમ્ ।

કરોતિ સ્વાતં નહિ વામભાગે ॥૧૮૩॥

જો દ્વારના મધ્યમાથી લિંગનો પ્રવેશ કરવામાં આવે તો સ્વદેશનો ભંગ થાય તેમજ રાજ્યની વૃદ્ધિ થાય નહિ. પાછળના ભાગમાંથી લિંગનો પ્રવેશ તેમજ દક્ષિણ દિશા તરફ જળાધારીનો ખાત (પ્રનાલ) કરતા નથી. માટે આ જો કાર્યો કરવાં નહિ. અને વામ ભાગે પણ હીવાલ કેવી લિંગનો પ્રવેશ કરવો નહિ. ૧૮૩.

સિંહાસનની પ્રનાલ કરવા વિષે.

પૂર્વાપરં યદા દ્વારં પ્રણાલં ચોત્તરે શુભમ્ ॥

પ્રશસ્તં શિવલિંગાનામિતિ શાસ્ત્રાર્થનિશ્ચયઃ ॥૧૮૪॥

જ્યારે શિવાલયનું દ્વાર પૂર્વ કે પશ્ચિમ સુખનું હોય ત્યારે પ્રનાલ ઉત્તર દિશામાં કરવી શુભ છે. કેમકે શિવલિંગોની પ્રનાલ ઉત્તર દિશામાં કરવી પ્રશસ્ત છે. આ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રોનો સિદ્ધાન્ત છે. ૧૮૪.

અર્ચનાં તુ મુખં પૂર્વં પ્રણાલં વામતઃ શુભમ્ ॥

ઉત્તરાયાં ન વિજ્ઞેયા હ્યર્ચારૂપેણ દેવતા ॥૧૮૫॥

દેવતાઓનું સુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો વામભાગે અર્ચાત ઉત્તર દિશાએ પ્રનાલ કરવી શુભ છે અને ઉત્તર દિશામાં અર્ચા રૂપે દેવતાઓ કરવા નહિ. ૧૮૫.

જૈનયુક્તસમસ્તાશ્ચ યામ્યોત્તરઋમૈઃ સ્થિતાઃ ॥

વામદક્ષિણયોગેન કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૧૮૬॥

વામે વામં પ્રકર્તવ્યં દક્ષિણે દક્ષિણં શુભમ્ ॥

મણ્ડપાદિપ્રતિમાયાં તથા યુક્ત્યા વિધીયતે ॥૧૮૭॥

જિનના દેવાલયોમાં દક્ષિણ અને ઉત્તરના ક્રમે પ્રતિમાઓ ગેસાડવી અને તેમના વામદક્ષિણ યોગે પ્રનાલ કરવી, એ સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. વાન ભાગની પ્રતિમાને વામભાગે તથા દક્ષિણ ભાગની પ્રતિમાને દક્ષિણ ભાગે પ્રનાલ કરવી શુભ છે. મંડપાદિમાં સ્થાપેલી પ્રતિમાઓમાં પ્રનાલ માટે આ યુક્તિ કરવી. ૧૮૬, ૧૮૭.

મण्डपे ये स्थिता देवास्तेषां वामे च दक्षिणे ॥

प्रणालं कारयेद्वीमान् जगत्यां वै चतुर्दिशि ॥૧૮૮॥

મંડપમાં રહેલા દેવતાઓના વામ અને દક્ષિણ ભાગમાં બુદ્ધિમાન્ શિરપીઝ પ્રનાલ કરવી અને જગતીમાં ચારે દિશાએ પ્રનાલ કરવી શુભ છે. ૧૮૮.

शिवनुं स्नानोदकं गुप्तं मार्गे नवा विधे.

शिवस्नानोदकं गूढं मार्गे चण्डमुखे क्षिपेत् ॥

दृष्टौ न लंघनं तत्र हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥૧૮૯॥

શિવના સ્નાનનું જળ ચંડકષિની મૂર્તિના મુખદ્વારે થઈ ગુપ્ત રીતે ભૂમિની ચંદર જવા દેવું તેમજ તે જળના ઉપર દષ્ટિ ન પડવી જોઈએ તથા તેનું ઉલ્લંઘન ન થવું જોઈએ, કારણ કે તેમ થવાથી પૂર્વ જન્મના પુણ્યનો ક્ષય થાય છે. ૧૮૯.

नैनं प्रतिमानी दष्टिं द्वारभाने करवा विधे.

द्वारश्चैवाष्टभिर्भक्ते भागमेकं परित्यजेत् ॥

सप्तमे सप्तमै भागे दष्टिसूत्रं न चालयेत् ॥૧૯૦॥

દ્વારની ઊંચાઈમાં આઠ ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ છોડવો તથા સાતમા ભાગમાં આઠ ભાગ કરવા અને તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ છોડી સાતમા ભાગે દષ્ટિ રાખવી ઉત્તમ છે. દષ્ટિસૂત્ર ચલિત કરવું નહિ. ૧૯૦.

ऊर्ध्वदष्टिर्द्रव्यनाशमघस्था भोगहानिदा ॥

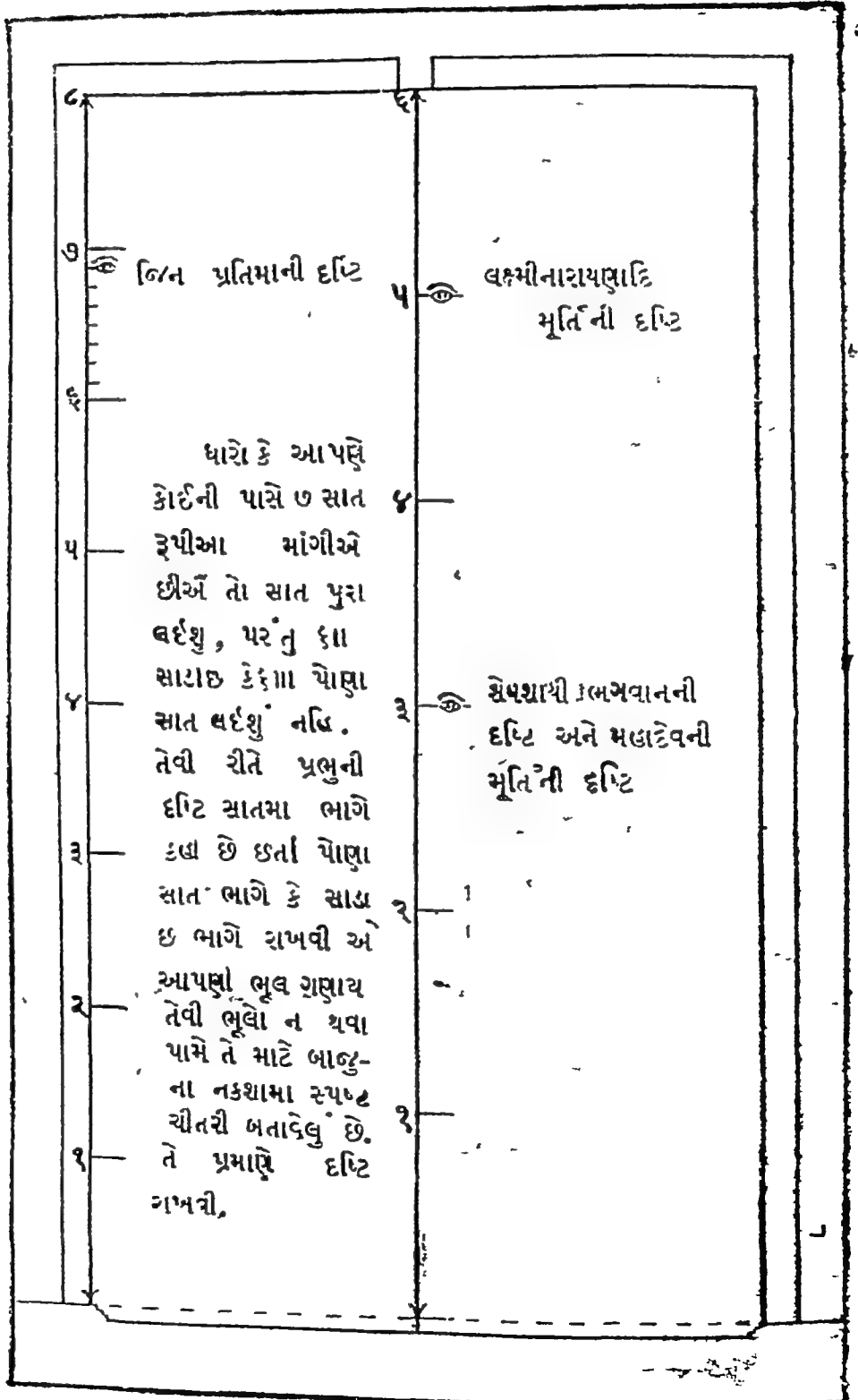
रेखादष्टिर्विधातव्या बहुपुण्यविवर्धिनी ॥૧૯૧॥

દષ્ટિસૂત્રથી ઉંચી દષ્ટિ રાખવામાં આવે તો દ્રવ્યનો નાશ કરે અને નીચી રાખવામાં આવે તો ભોગની હાનિ કરે છે. તેથી દષ્ટિસૂત્રની રેખામાં દષ્ટિ રાખવી તે ઘણા પુણ્યની વૃદ્ધિ કરનારી છે ૧૯૧.

દ્વારમાને જિન તથા લક્ષ્મીનારાયણાદિની દષ્ટિ રાખવાનો નકશો.

ટીપ્પણી:— હાથમા કેટલાક જૈન મુનિઓ પ્રભુની દષ્ટિ વિષે ખરૂં ગહરૂં નહિ સમજતા હોયે અર્થે
કરી મંપૂર્ણ માતમા ભાગે દષ્ટિ માનતા નથી અને સાતમા ભાગના મન્યમા એટલે ૧૫ સાડા છ ભાગ-
મા દષ્ટિ રાખવા વિવિધ કનારાઓને જણાવે છે. ખરી રીતે જોતા એ તેમની ભૂલ યાચ છે, કારણ કે

દ્વારની ઉચાઈમા
૮ આઠ ભાગ કરી
ઉપરનો ૧ એક
ભાગ તજવા અને
નીચેના ૭ સાતમા
ભાગમાં આઠ ભાગ
કરી આઠમો ઉપરનો
૧ ભાગ તજી ૭
સાતમા ભાગમા
પ્રભુની દષ્ટિ
રાખવી એવો
જોધકનો અર્થ
છે. તેમ છતાં તેનો
અર્થ એવો કરે છે
કે ૭ સાતમા ભાગ-
ની અદર વચ્ચે
દષ્ટિ રાખવી
પરંતુ તેમનું આ
માનવું તદ્દન
અસંભવિત છે
કેમકે તેમ કશાથી
ઉપરનો આઠમો ૧
એક ભાગ તજવા-
નું કહેવું છે
તેના બદલે ૧૫
દોઢ ભાગ તજય છે
અને ૭ ગાતમા
ભાગમા દષ્ટિ ન
આવતાં ૧૫ સાડા
છ ભાગે આવે છે
માટે આમ માનવું
અયોગ્ય છે.

વિષ્ણુ. શેષશાયી તથા મહાદેવની દષ્ટિ.

પદ્મભાગસ્ય ચ પશ્ચાંશે લક્ષ્મીનારાયણાદિકમ્ ॥

શયનાર્ચેશલિંગાનિ દ્વારાર્ધે ન વ્યતિક્રમેત્ ॥૧૯૨॥

દ્વારની ઉચાઈમાં છ ભાગ કરી તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ છોડી પાંચમા ભાગે લક્ષ્મીનારાયણ વિગેરે વિષ્ણુમૂર્તિઓની દષ્ટિ રાખવી તથા શેષશાયી ભગવાન અને મહાદેવની દષ્ટિ દ્વારના અર્ધા ભાગે રાખવી. પ્રમાણથી વ્યતિક્રમ કરવો નહિ. ૧૯૨.

સર્વ દેવતાઓની દષ્ટિનું પ્રમાણ.

બ્રહ્મવિષ્ણુશિવસ્યાન્તં તથૈવોદુમ્બરાન્તકમ્ ॥

સ્થાપયેત્ શિવલિંગાનાં દ્વારાર્ધે ન વ્યતિક્રમાત્ ॥૧૯૩॥

દ્વારોચ્છ્રયે તુ યન્માનં વસુભાગવિભાજિતમ્ ॥

શુભાશુભસ્થદષ્ટિશ્ચ હિતાહિતફલપ્રદા ॥૧૯૪॥

અથવા ચ પુનઃ પ્રોક્તં પદમેકોદ્રતાશ્ચકમ્ ॥

ચતુષ્ષટ્યુચ્છ્રયં કાર્યં શાસ્ત્રાન્તકમુદુમ્બરાત્ ॥૧૯૫॥

વિષમસ્થાનસર્વેષુ દેવદષ્ટિશ્ચ યોજિતા ॥

દ્વાત્રિશદ્દષ્ટિસ્થાનાનિ વિલોમાનિ કલાદ્વયમ્ ॥૧૯૬॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવના ભાગ સુધી, ઉપરા સુધી તેમજ દ્વારના અર્ધ ભાગ સુધી શિવલિંગોની દષ્ટિ રાખવી. આથી વ્યતિક્રમે રાખવી નહિ.

દ્વારની ઉચાઈમાં આવેલું જે માન તેને આઠ ભાગનું અને તે ભાગોનાં શુભ અને અશુભ સ્થાનોમાં રહેલી દષ્ટિ કેમે હિત અને અહિત ફલને આપનારી બાણુવી

ઉપરના આઠ ભાગોમાંના એકેક ભાગમાં કરી આઠ આઠ (૮) ભાગો કરવાથી કુલ દ્વારના ઉપરાથી આરંભી શાખાના અંત સુધીમાં એસઠ (૬૪) ભાગો થાય છે. તેમાંના સર્વ વિષમ (એકી) સ્થાનોમાં દેવતાની દષ્ટિ ચોખવી એસઠ ભાગોમાંના એકીવાળાં બત્રીસ સ્થાન દષ્ટિસ્થાન તથા એકીવાળા બત્રીસ સ્થાન વિલોમ એટલે દષ્ટિહીન સ્થાન બાણુવાં. - ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬.

શુભાશુભ દષ્ટિ વિષે.

શુભં પ્રતિષ્ઠિતા દષ્ટિર્વિલોમે ચાશુભોદ્રમઃ ॥

દષ્ટિદોષવિપાકેન સ્થાનનાશો ધનક્ષયઃ ॥૧૯૭ ॥

નગરે ગ્રામે પુરે રાષ્ટ્રે તીર્થે તપોવનાશ્રયે ॥

દષ્ટિપાતહતં યચ્ચ ન પુનશ્ચ પ્રરોહતિ ॥૧૯૮॥

યથાસ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠિત થએલી દષ્ટિ શુભ છે અને વિદ્યોમ સ્થાનમાં રહેલી દષ્ટિથી અશુભની ઉત્પત્તિ થાય છે દષ્ટિદોષના પરિણામે સ્થાનનો નાશ તથા ધનનો હાથ થાય છે.

નગર, ગ્રામ, પુર, રાષ્ટ્ર, તીર્થ, તપોવન અને આશ્રમ; આ સ્થાનો જે વિદ્યોમ સ્થાનમાં રહેલી દેવતાની દષ્ટિથી હુણાય તો તે ફરી સજીવન થતાં નથી અર્થાત્ સમૂલ નષ્ટ થાય છે. ૧૯૭, ૧૯૮.

ઊર્ધ્વદષ્ટિર્દ્રવ્યનાશો ભોગહાનિરધસ્તથા ॥

સુસદા સર્વકાલે ચ સમદષ્ટિર્ન સંશયઃ ॥૧૯૯॥

એવ્ય સ્થાનથી ઉંચી દષ્ટિ હોય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય અને નીચી હોય તો ભોગોની હાનિ કરે છે તથા સમદષ્ટિ સદાસર્વદા સર્વકાળ સુખ આપનારી છે એમાં કોઈ વાતનો સંશય નથી. ૧૯૯.

સર્વ દેવતાઓનાં દષ્ટિ સ્થાન.

ઉદુમ્બરાદયથા પ્રોક્તમુત્તરજ્ઞસ્ય મધ્યતઃ ॥

દેવતાક્રમસંસ્થાનં કથયામિ યથાવિધિ ॥૨૦૦॥

ઉદમરાથી એતરંગ સુધી જે પ્રમાણે દેવતાઓનાં કેમસ્થાન કહેલાં છે તે પ્રમાણે યથાવિધિ કહું છું. ૨૦૦.

આદિસૃષ્ટ્યષ્ટિતત્ત્વાનિ ચાપુર્લક્ષ્યમધિષ્ઠિતમ્ ॥

વિજ્ઞઃ પ્રાજ્ઞસ્તથા શાન્તિર્નવતત્ત્વે શિવઃ સ્થિતઃ ॥૨૦૧॥

આદિ, સૃષ્ટિ, અષ્ટિ, તત્ત્વ, આયુર, લક્ષ, વિજ્ઞ, પ્રાજ્ઞ તથા શાન્તિ; આ નવ તત્ત્વોમાં શિવ રહેલા છે. ૨૦૧.

પ્રથમે તુ ભવેદાદિઃ સૃષ્ટિશ્ચૈવ તૃતીયકે ॥

પંચમે ચ ભવેત્તત્ત્વમષ્ટિશ્ચ સપ્તમે સ્થિતઃ ॥૨૦૨॥

નવમે આયુષઃ સ્થાનં લક્ષમેકાદશે સ્થિતમ્ ॥

ત્રયોદશે ભવેદ્-વિજ્ઞો ભવેત્પ્રાજ્ઞો દ્વયાધિકે ॥૨૦૩॥

શાન્તિઃ સપ્તદશે જ્ઞેયા શિવતત્ત્વૈશ્વ સંસ્થિતાઃ ॥
 વ્યક્તાવ્યક્તં તદૂર્ધ્વેષુ ક્રમેણાપિ સુસંસ્થિતમ્ ॥૨૦૪॥
 અવ્યક્તશ્ચ પદં જ્ઞેયમેકોનવિંશતૌ સ્થિતમ્ ॥
 વ્યક્તાવ્યક્તૈકદિશશ્ચ વ્યક્તં ચ ત્રયદિશકે ॥૨૦૫॥

(૧) પ્રથમ સ્થાનમાં આદિ તત્ત્વ, (૩) ત્રીજા સ્થાનમાં સૃષ્ટિ તત્ત્વ, (૫) પાંચમામાં તત્ત્વ, (૭) સાતમામાં અષ્ટિ તત્ત્વ, (૯) નવમામાં આયુર તત્ત્વ, (૧૧) અગિયારમામાં લક્ષ્ય તત્ત્વ, (૧૩) તેરમામાં વિજ્ઞ તત્ત્વ, (૧૫) પંદરમામાં પ્રાજ્ઞ તત્ત્વ અને (૧૭) સત્તરમામાં શાન્તિ તત્ત્વ જાણવું. આ નવ શિવતત્ત્વો વડે સ્થિત થએલા સાતો જાણવા. આ નવ તત્ત્વોની ઉપર ક્રમથી વ્યક્તાવ્યક્ત તત્ત્વો રહેલાં છે.

(૧૯) ઓગણીસમા ભાગમાં અવ્યક્ત, (૨૧) એકવીસમામાં વ્યક્તાવ્યક્ત અને (૨૩) તેવીસમામાં વ્યક્ત જાણવું. ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૫.

પશ્ચવિંશે ફળીન્દ્રાણાં કાર્યાઃ કામકલોત્તમાઃ ॥
 સપ્તવિંશે સમુત્સેધં તત્કુર્યાજ્જલશાયિનઃ ॥૨૦૬॥
 ઝનત્રિંશે ગરુત્મન્તં માતરસ્ત્વેકત્રિંશતૌ ॥
 ત્રયત્રિંશે ભવેઘ્નો ભુંગવારાહ ઝર્ધ્વકે ॥૨૦૭॥
 સપ્તત્રિંશ ઉમારુદ્રૌ બોધશ્ચ તદ્વ્યાધિકે ॥
 ચન્દ્રવેદાત્મકે સ્થાને બ્રહ્મયુગ્મં પ્રદાપયેત્ ॥૨૦૮॥
 દુર્વાસા ગુણવેદાખ્યે હ્યગસ્ત્યો નારદસ્તથા ॥
 ભૂતવેદાત્મકે સ્થાને લક્ષ્મીનારાયણં વિદુઃ ॥૨૦૯॥
 ઘાતા ચ વિધિવત્સ્થાપ્યશ્ચત્વારિંશાધિસપ્તમે ॥
 પચ્ચાશત્તમ એકોને શારદા ગણનાયકૌ ॥૨૧૦॥
 તત્ર દ્વ્યાધિકે કાર્યાઃ પચ્ચાસન સુસંસ્થિતઃ ॥
 ત્રિપંચાશત્તમે કાર્યા હરસિદ્ધિશ્ચ કામદા ॥૨૧૧॥
 બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ સૂર્યશ્ચ વીતરાગોદ્ભવઃ ક્રમાત્ ॥
 ઝર્ધ્વે ચ દષ્ટિસંસ્થાનં પંચપંચાશતિક્રમાત્ ॥૨૧૨॥
 શુકાચાર્યસ્તદૂર્ધ્વે ચ ચપિડકૈકોનષ્ટિભિઃ ॥
 ભૈરવશ્ચૈકષ્ઠૌ વૈ વૈતાલશ્ચ ત્રિષ્ટિભિઃ ॥૨૧૩॥

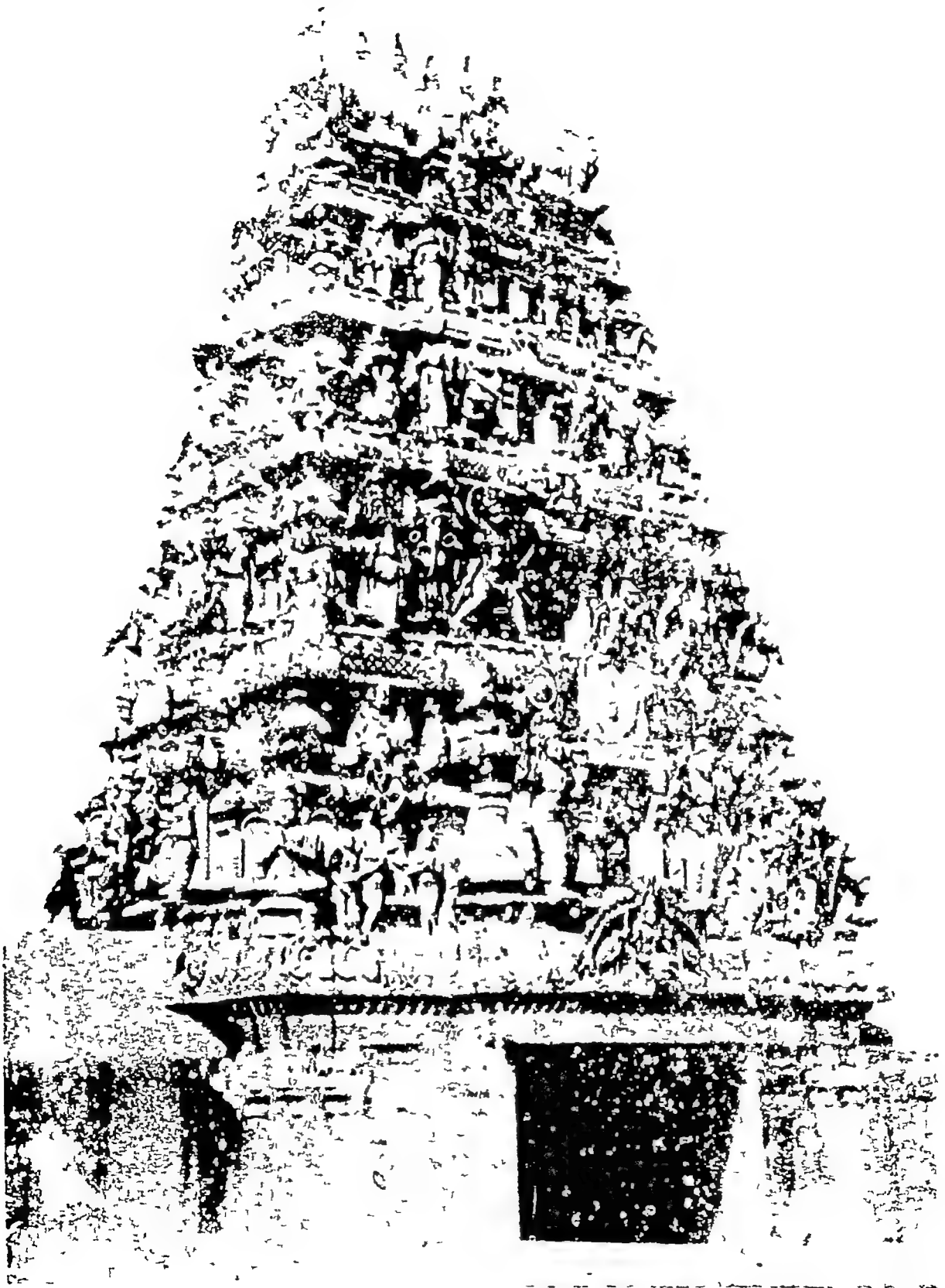
प्रासादना द्वारमाने सर्व देवोनी दृष्टिनां

द्वारना उंचरा मथाळेथी ओतरंगना तलाचा सुधीमां ६४ भाग करावा.

१७	शांति तत्व.	३४	कुवेरनी दृष्टि.
१६	०	३३	०
१५	प्राज्ञ तत्व.	३२	०
१४	०	३१	मातृगणनी दृष्टि.
१३	विज्ञ तत्व.	३०	०
१२	०	२९	गरुडनी दृष्टि.
११	लक्ष तत्व.	२८	०
१०	०	२७	जलशायी भगवाननी दृष्टि.
९	आयुर् तत्व.	२६	०
८	०	२५	शेषनागनी दृष्टि.
७	अष्टि तत्व.	२४	०
६	०	२३	व्यक्त.
५	तत्व.	२२	०
४	०	२१	व्यक्ताव्यक्त.
३	सृष्टि तत्व.	२०	०
२	०	१९	अव्यक्त.
१	आदि तत्व.	१८	०

६४ स्थान दृष्टि शिवनां तत्त्वो आ

સાંધારાદિ જાતિનો પ્રાસાદ.

શ્રીરંગજીનું મંદિર, પુષ્કરરાજ (અજમેર).

સૂત્ર સ્થાનોનું કોષ્ટક.

૪૯	શારદા અને ગણપતિની દષ્ટિ.	૬૪	૦
૪૮	૦	૬૩	વૈતાલની દષ્ટિ.
૪૭	ધાતા (બ્રહ્મા) ની દષ્ટિ.	૬૨	૦
૪૬	૦	૬૧	ભૈરવની દષ્ટિ.
૪૫	લક્ષ્મીનારાયણની દષ્ટિ.	૬૦	૦
૪૪	૦	૫૯	ચંડિકા દેવીની દષ્ટિ.
૪૩	દુર્વાસા, અગસ્ત્ય અને નારદની દષ્ટિ	૫૮	૦
૪૨	૦	૫૭	શુક્રાચાર્યની દષ્ટિ.
૪૧	બ્રહ્મા સાચિત્રીની દષ્ટિ.	૫૬	૦
૪૦	૦	૫૫	બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સૂર્યને જિનમૂર્તિની દષ્ટિ.
૩૯	બુદ્ધ ભગવાનની દષ્ટિ.	૫૪	૦
૩૮	૦	૫૩	મનોરથ પૂરનારી હરસિદ્ધિની દષ્ટિ.
૩૭	ઉમા અને રુદ્રની દષ્ટિ.	૫૨	૦
૩૬	૦	૫૧	પદ્માસને વેટેલા બ્રહ્માની દષ્ટિ.
૩૫	મૃંગ-વારાહ અવતારની દષ્ટિ.	૫૦	૦

બત્રીસ દષ્ટિસ્થાનોનું કોષ્ટક ઉપર આપવામાં આવ્યું છે. કોષ્ટકમાં તે તે દષ્ટિસ્થાન સામે કયા દેવની દષ્ટિ રાખવી તે બતાવેલું છે અને શૂન્ય સ્થાનોને જૂદાં પાડનારી લાંબી લીટી દોરેલી છે. વળી જિનદેવતાઓની દષ્ટિ માટે સ્વતંત્ર નકશો બનાવી મૂક્યો છે એટલે શિષ્યોઓને દષ્ટિસ્થાનના જ્ઞાન માટે ઘણી સરળતા થઈ પડશે એવી આશા છે. કોષ્ટકમાં દ્વારના ઉબરાથી આતરંગના તળાંચાના મથાળા સુધીમાં ૬૪ એસઠ લાગ કરી વિષમ લાગો દષ્ટિસ્થાન અને સમ લાગો શૂન્ય સ્થાન તરીકે બતાવેલા છે તે બાબત.

તદૂર્ધ્વશ્ચ પદં શૂન્યં મહામર્મં જ્ઞયાવદ્મ ॥

પાદે કાર્યા કર્તિ યાવદર્ચાદિષ્ટુ વાહને ॥૨૧૪॥

(૨૫) પચીસમા પદમા શેપનાગ, (૨૭) સત્તાવીસમામાં શેપશાયી લગવાન. (૨૯) ઓગણત્રીસમામા ગરૂડ, (૩૧) એકત્રીસમામાં માતૃગણ, (૩૩) તેત્રીસમામાં કુબેર, (૩૫) પાત્રીસમામા ભુંગવારાહ, (૩૭) સાડત્રીસમામા ઉમા અને રૂદ્ર, (૩૯) ઓગણચાલીસમામાં બુદ્ધ, (૪૧) એકતાલીસમામાં બ્રહ્માનું યુગ્મ (બ્રહ્મા અને સાવિત્રી), (૪૩) તેંતાલીસમામાં દુર્વાસા, અગસ્ત્ય તથા નારદ, (૪૫) પચીસતાલીસમામા લક્ષ્મીનારાયણ, (૪૭) ચુડતાલીસમામાં ધાતા, (૪૯) ઓગણપચાસમામા શારદા અને ગણપતિ, (૫૧) એકાવનમામાં પદ્માસનમા ગેઠેલા બ્રહ્મા, (૫૩) ત્રેપનમામા મનોરથ પૂરનારી હરસિદ્ધિ, (૫૫) પંચાવનમામાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સૂર્ય અને વીતરાગ, (૫૭) સત્તાવનમામાં શુકાચાર્ય, (૫૯) ઓગણસાઠમામા ચંડિકા, (૬૧) એકસઠમામા ભૈરવ, (૬૩) ત્રેસઠમામાં વૈતાલ અને તેના ઉપરનું (૬૪) ચોસઠનું પદ શૂન્ય રાખવું. કારણ કે તે મહામર્મનું સ્થાન છે અને નાશ કરનાર છે. વાહનની દૃષ્ટિ અર્ચાના પગ અથવા કટિ સુધી રાખવી. ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨, ૨૧૩, ૨૧૪.

ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં દૃષ્ટિસ્થાપનપૂજનાત્ ॥

સર્વાર્ચાદિષ્ટિસંસ્થાનં મુક્તિમુક્તિપ્રદં ભવેત્ ॥૨૧૫॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते

शिल्परत्नाकरे मण्डपादितोऽर्चादृष्टिलक्षणाधिकारे

चतुर्थं रत्नं समाप्तम् ॥

દૃષ્ટિના સ્થાપન અને પ્રજનથી ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ; આ ચારે પુરુષાર્થોની સિદ્ધિ થાય છે તથા સર્વ દેવતાઓની દૃષ્ટિઓનું આ સ્થાપન લોગ અને મુક્તિને આપનારું છે. ૨૧૫.

इति श्रीवास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर मूलज्ज्ञाध
सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नाम्ना अथनुं मंडप, मूर्ति-
विधान, देवदृष्टि लक्षणाधिकारनु चोथुं रत्न संपूर्ण.

પન્ચમં રત્નમ્ ।

અથ શિખર-નિર્દોષયોર્લક્ષણાધિકારઃ ।

વિચિત્રરૂપસંવાતૈર્ભદ્રે ગવાક્ષભૂપિતૈઃ ॥
વિતાનફાલનાશુંગૈર્નેકૈર્નાગરા મતાઃ ॥૧॥

નાગરાદિ પ્રાસાદનાં લક્ષણુ.

જે પ્રાસાદો વિચિત્ર શોભાયમાન રૂપોના ઘાટવાળા હોય, લદ્રમાં ગવાશ્રો (ગોખોથી) વિભૂષિત કરેલા હોય અને વિતાનો (ધુંમટો), ફાલણાઓ તથા અનેક પ્રકારના શુંંગોથી યુક્ત હોય તે નાગરાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૧.

દ્રાવિડાદિ જાતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણુ.

પીઠોપરિ ભવેદ્ વેદી પીઠાનિ ત્રીણિ પન્થ વા ॥
પીઠતો દ્રાવિડે રેખા લતાશ્રૃંગાદિસંયુતાઃ ॥૨॥

જે પ્રાસાદોને પીઠ ઉપર વેદી હોય તથા ત્રણ અથવા પાંચ પીઠ હોય તેમજ જેમાં પીઠથી વેલપત્તાઓવડે યુક્ત રેખાઓ કરેલી હોય તથા લતા, શુંંગો વિગેરેથી વિભૂષિત હોય તે દ્રાવિડાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૨.

સાંધારાદિ જાતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણુ.

ભૂમિકોપરિ ભૂમિશ્ચ હ્રસ્વવૃદ્ધિવિવેકતઃ ॥
વિભક્તા દલસંયુક્તા સાંધારાસ્તત્પ્રકીર્તિતાઃ ॥૩॥

જે પ્રાસાદોને મજલા ઉપર મજલા હોય અને તે એકએકથી ઉપરા ઉપરી નાના કમથી કરેલા હોય તથા તલ પ્રમાણે વિભાગ કરેલા અને દલોથી યુક્ત હોય તે સાંધારાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૩.

લતિન, શ્રીવત્સ તથા નાગરાદિ જાતિનાં લક્ષણ.

શૃંગ્ણેનકેન લતિનાઃ શ્રીવત્સા વારિસંયુતાઃ ॥

નાગરા ભ્રમસંયુક્તા ઊર્ધ્વે શૃંગ્ણૈશ્ચ ભૂષિતાઃ ॥૪॥

એકશૃંગવાળા લતિનાદિ જાતિના, વારિમાર્ગ (પાણીતાર) વાળા શ્રીવત્સાદિ જાતિના તથા ભ્રમવાળા અને ઉપરના ભાગે શૃંગો વડે સુશોભિત કરેલા પ્રાસાદો નાગરાદિ જાતિના જાણવા. ૪.

લંબચોરસ તથા ગોળ પ્રાસાદો કરવા વિધે.

વિસ્તારે તુ ચતુર્ભાગમાયમે પञ્ચભાગકમ્ ॥

ઊર્ધ્વે ત્રિકલશાન્ કુર્યાત્ પૃષ્ઠાગ્રે ચૈવ સિંહકમ્ ॥૫॥

ત્રેત્રની પહોળાઈમાં ચાર (૪) ભાગો અને લંબાઈમાં પાંચ (૫) ભાગો કરવા તથા ઉપરના ભાગે ત્રણ (૩) કલશો કરવા તેમજ પાછળના ભાગે અને આગળના ભાગે સિંહ બેસાડવા. ૫.

વૃત્તાયતાસ્તુ કર્તવ્યાઃ સાર્થં વામે ચ દક્ષિણે ॥

કર્ણાન્તે ભ્રામયેત્તત્ર વૃત્તે મદ્રાણિ ચાષ્ટ વૈ ॥૬॥

લંબગોળ પ્રાસાદો કરવા અને તેમની ડાબી તથા જમણી બાજુ તરફ મળી દોઢ ભાગ વધારવા. આ પ્રમાણે કરવાથી લંબગોળ પ્રાસાદો થાય છે. કર્ણથી દૂરતી પ્રાસાદોના તલોની ફાલણાઓ બહાર નીકળતી કરવી તથા ગોળ ગભારાને આડ ભદ્રો કરવાં અને તેથી 'અષ્ઠભદ્રી' પ્રાસાદો થાય છે. ૬.

પ્રાસાદો વર્તુલાધિષ્ટઃ પ્રાયેનૈકાણ્ડકઃ શુભઃ ॥

ત્રેણ્યણ્ડકાનિ કર્ણે વા મણ્ડપં તત્સ્વરૂપકમ્ ॥૭॥

ગોળાકાર પ્રાસાદ વિશેષ કરીને એક ઇંડકનો શુભ છે અથવા કહો હારળાંધ ઇંડકો કરવાં અને મંડપ પણ પ્રાસાદના સ્વરૂપ પ્રમાણે કરવો. ૭.

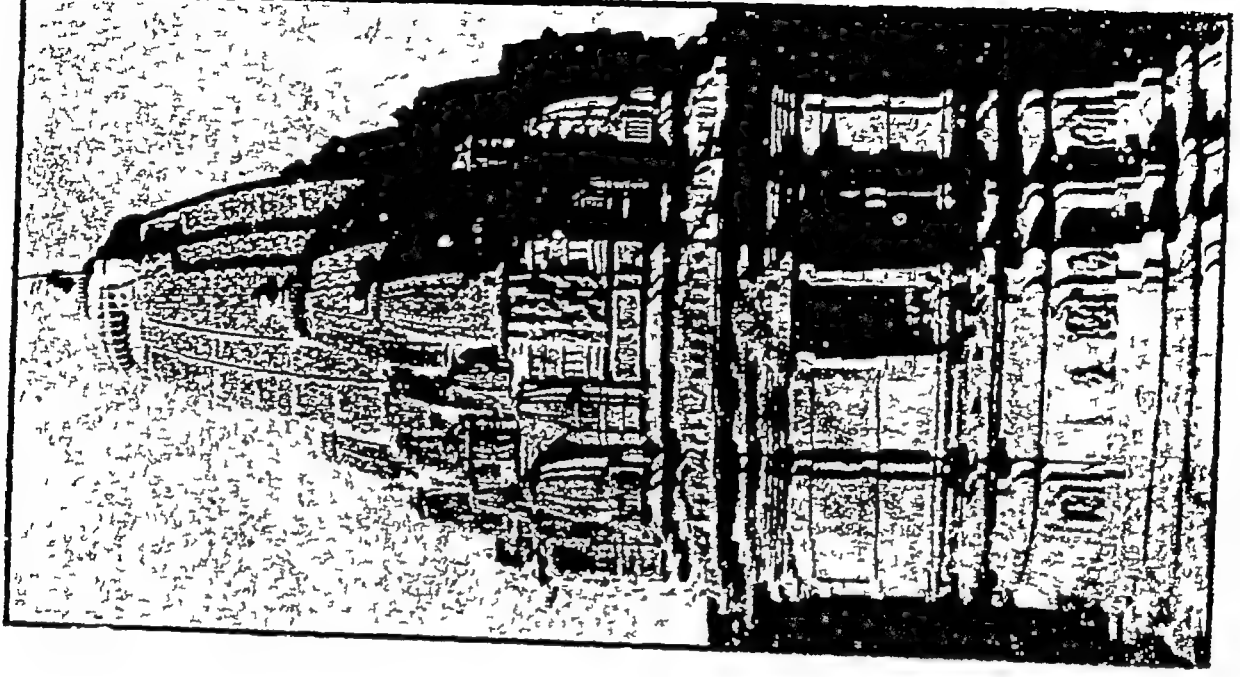
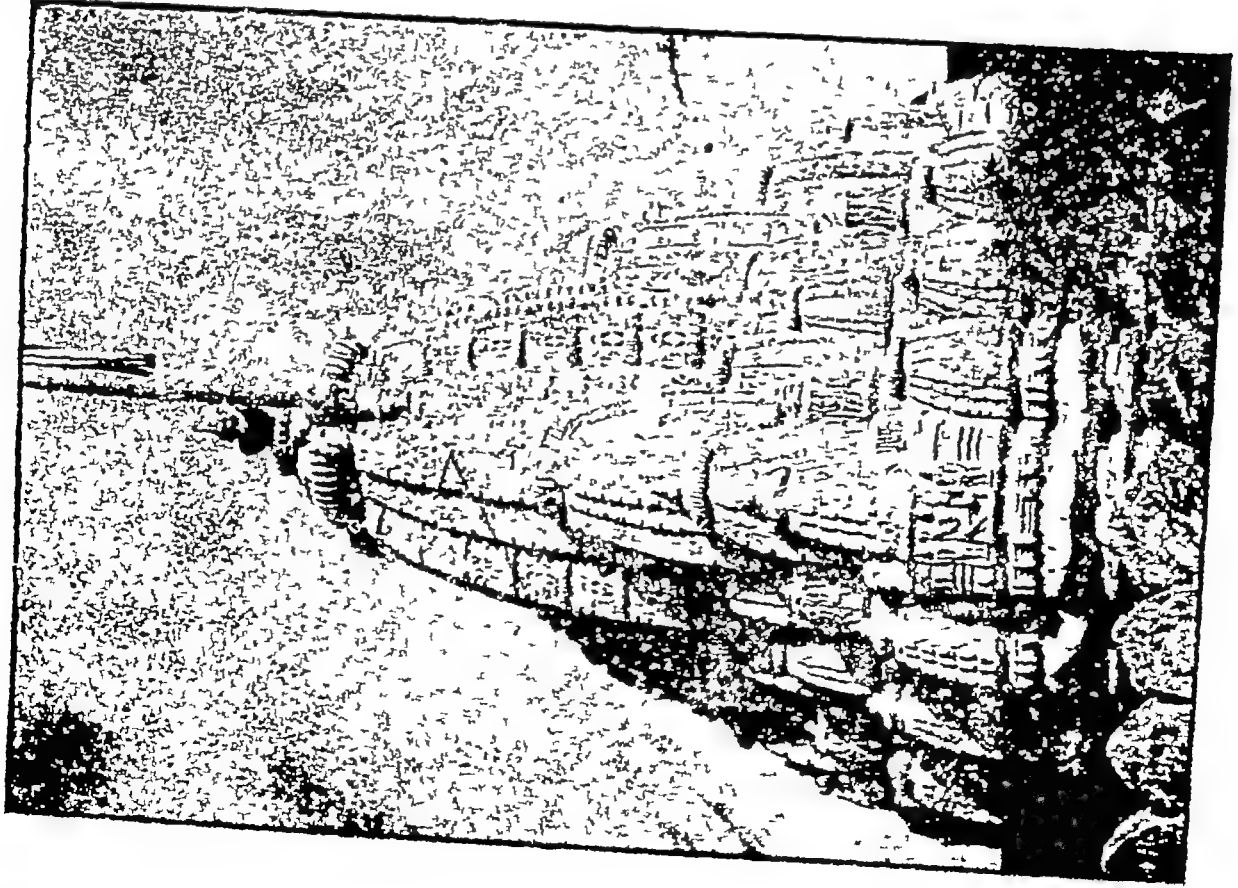
૪ થી ૧૧૨ ભાગ સુધી પ્રાસાદોનાં તલ કરવાનું પ્રમાણ.

ચતુર્ભાગં સમારમ્ય યાવત્સૂર્યોત્તરં શતમ્ ॥

સમાંશૌર્વિષમૈઃ કાર્યા અનન્તભેદફાલનાઃ ॥૮॥

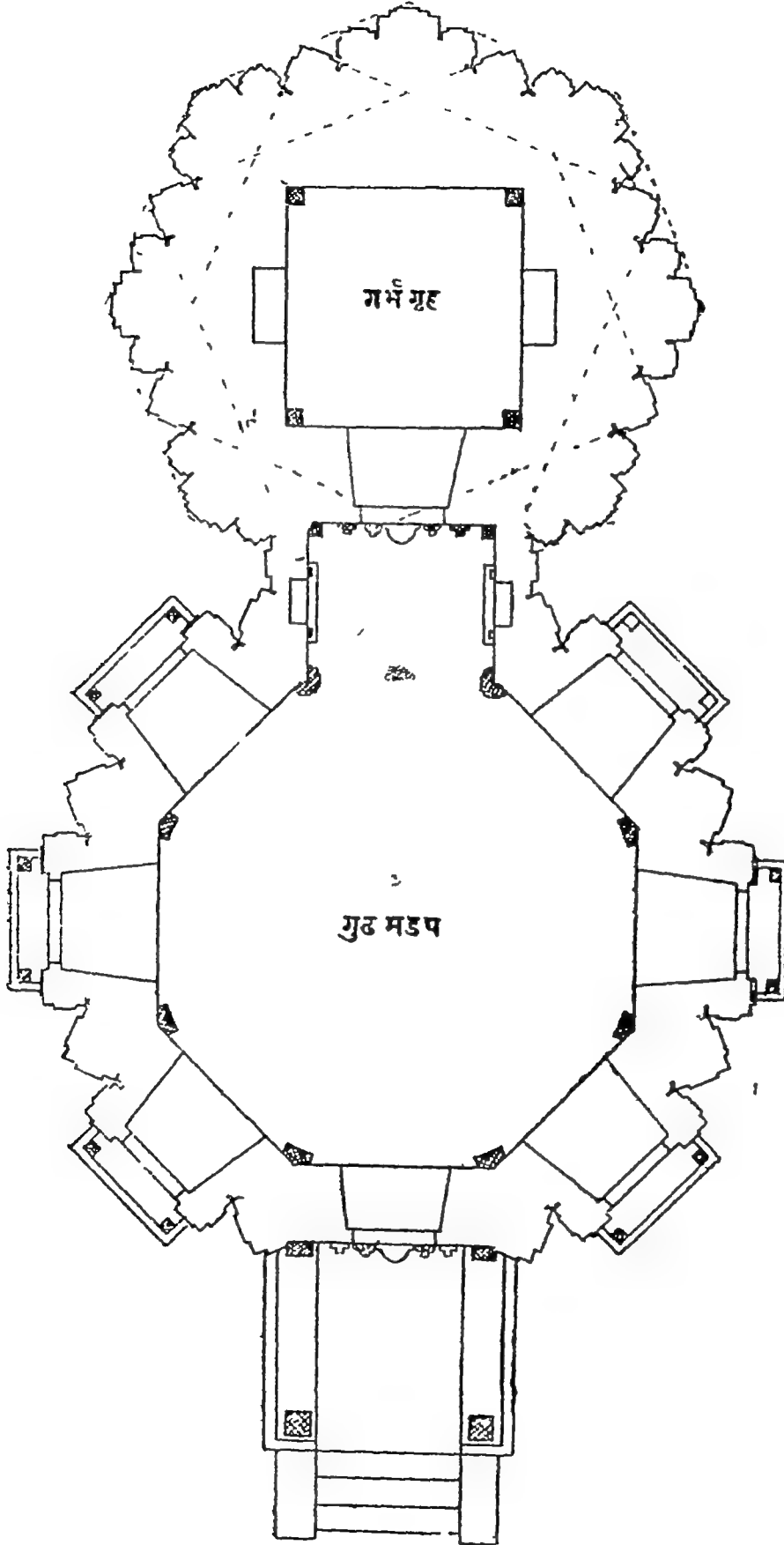
શિલ્પ રત્નાકર,
—*—

૫૨મ રત્ન.
—*—

કતિનાદિ જાતિના પ્રાસાદ તદા ભાગ ૧૦, કુંભારીયાળ.

શ્રી સૂર્યનારાયણના અષ્ટભદ્રી પ્રાસાદનું તલદર્શન, શ્રી રાણકપુર, મારવાડ.

ચાર (૪) ભાગથી આરભ કરી એકસો બાર (૧૧૨) ભાગ સુધી પ્રાસાદનાં તલો થઈ શકે છે તેમજ સમાશ (બેક્રી) અને વિપમાંશ (એક્રી) ના લેદોએ કરી અનંત લેદોવાળી ફાલણાઓ થઈ શકે છે. ૮.

પ્રાસાદની ફાલણાઓના ૧૦૮ લેદો વિષે

અષ્ટોત્તરશતં ભેદા અંશવૃદ્ધયા ભવન્તિ તે ॥

સમશૈર્વિપયૈઃ કાર્યા અનન્તભેદફાલનાઃ ॥૯॥

એક એક ભાગની વૃદ્ધિ કરવાથી ફાલણાઓના એકસો આઠ (૧૦૮) લેદો થાય છે. આવી રીતે સમાશ અને વિપમાશના લેદોએ કરી અનંત પ્રકારની ફાલણાઓ થાય છે ૯.

એક તલ ઉપર શિખરો બહુ પ્રકારે થવા વિષે.

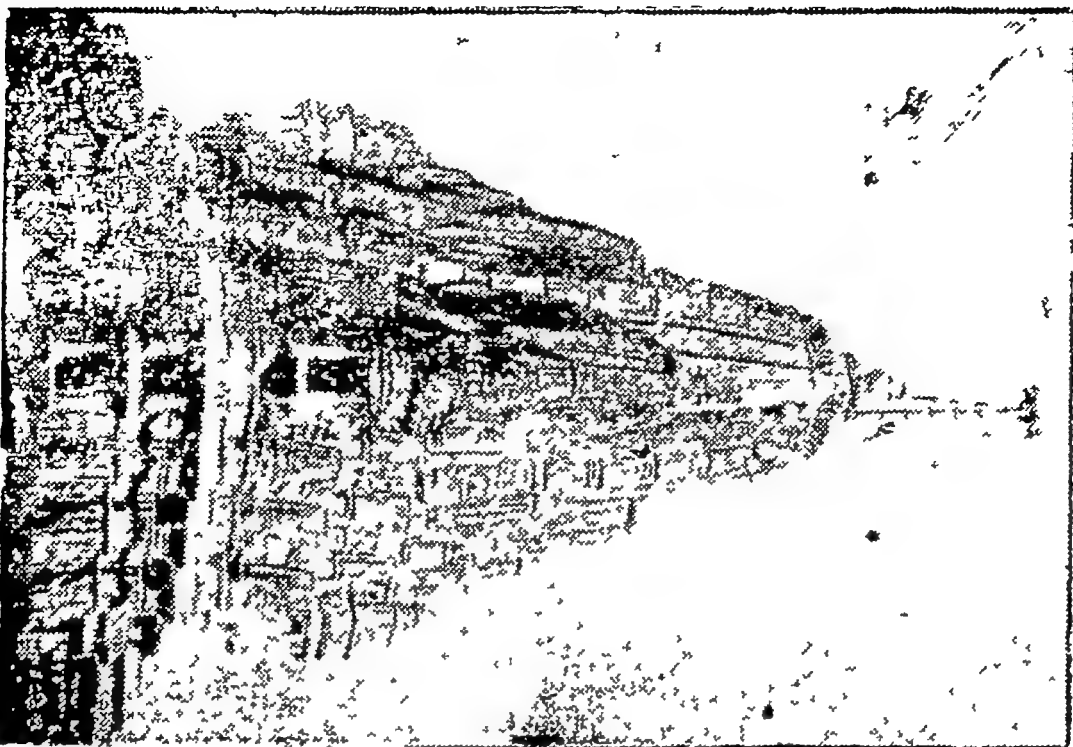
एकस्यापि तलस्योर्ध्वे निष्पद्यन्ति नान्यतानि ॥

तेषां नामानि जायन्ते

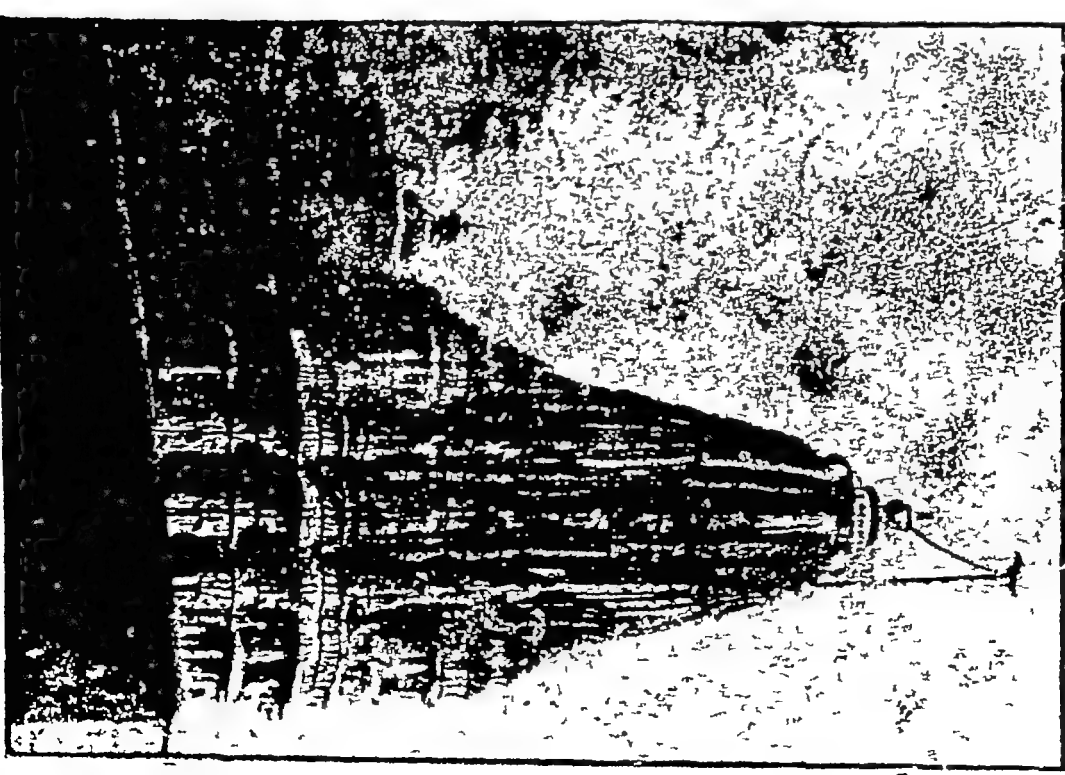
શિલ્પ રત્નાકર.
કૃતિ—કૃતિ

નાગરાદિ જાતિના પ્રાસાદ.

પ્રવચન રત્ન
કૃતિ—કૃતિ

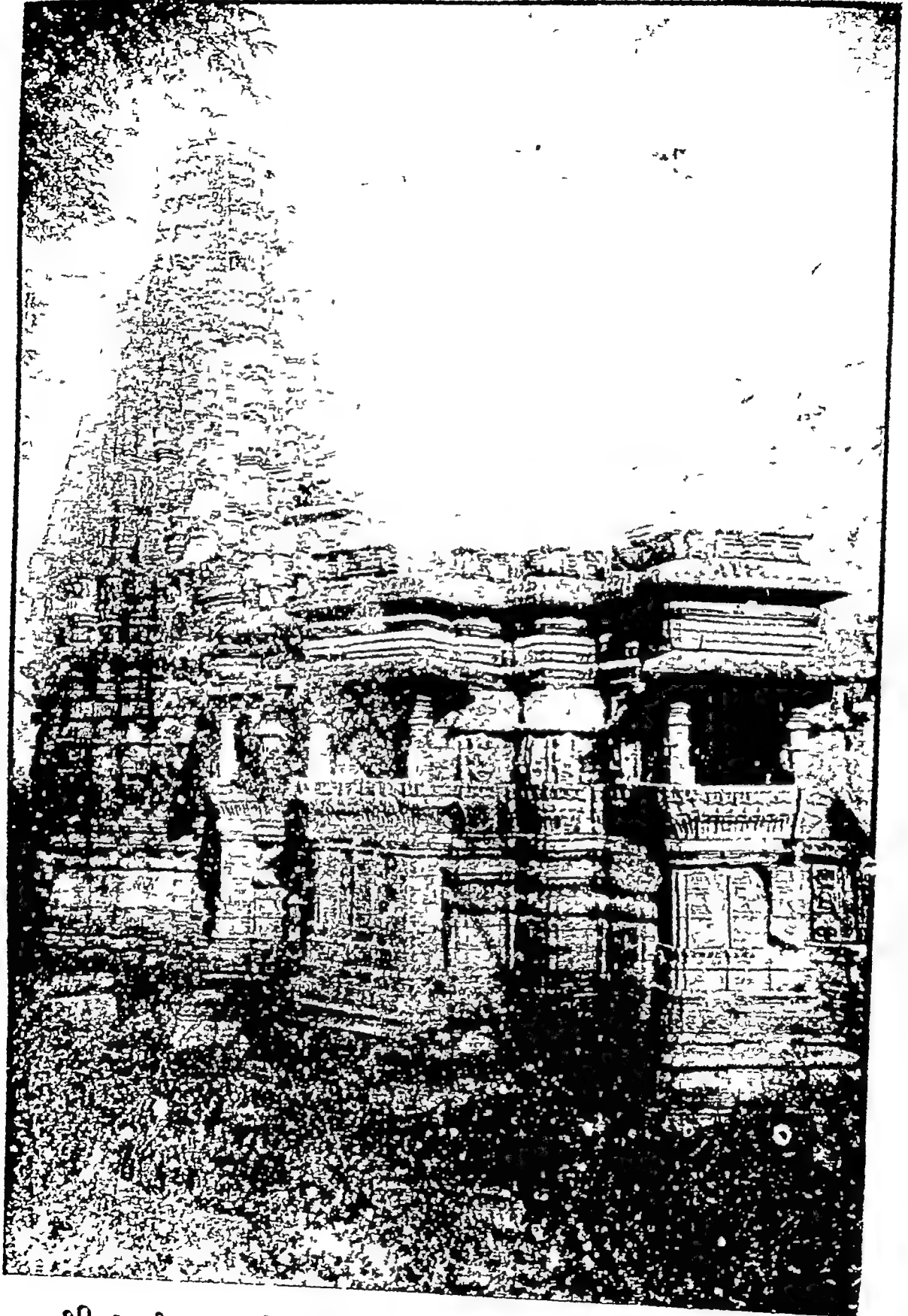

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના
શિખરનો દેખાવ.
શ્રી રાણિકપુર, (મારવાડ)

પ્રવચન દર્શન.

કર્ણ દર્શન.

શ્રી સૂર્યનારાયણનો અષ્ટભદ્રી પ્રાસાદ. શ્રીરાણકુપુર (મારવાડ)

ગભારામાં પાયચાની રેખા ગરવાથી દોષ.

નિરંધારેષુ સર્વેષુ નાગરે મિશ્રકેડપિ વા ॥

વિમાનનાગરે છંદે કુર્યાદ્ વિમાનપુષ્પકે ॥૧૩॥

ભિત્તિપૃથુત્વમાનં યત્ તત્સંખ્યા ચ ઋષોદ્રતા ॥

ગર્ભમધ્યે યથા રેખા મહામર્મલ્લયોદ્ભવા ॥૧૪॥

અકલ્પિત્રિક્રમાન્નૈવ રેખા ગર્ભસમુદ્ભવા ॥

સંકીર્ણા દોષદા જ્ઞેયા વિપુલા ચ સુસ્થાવહા ॥૧૫॥

સર્વ પ્રકારના નિરંધારાદિ, નાગરાદિ, મિશ્રકાદિ, વિમાનનાગરછંદ અને વિમાનપુષ્પકાદિ પ્રાસાદોને ગભારાની ભિત્તિ પહોળી હોય તેના માને ક્રમ અર્થાત્ શૃંગની સંખ્યા ચઢાવવી, પરંતુ જો ગભારાની અંદર પાયચાની રેખા ગરે તો તે મહામર્મનો લ્લય કરનારી છે. ૧૩, ૧૪.

એક, બે અને ત્રણ ક્રમ એટલે શીખરાં ચઢાવવા ને તે શીખરના પાયચાની રેખા અને ગભારા ફરક સુધી ચઢાવી શકાય છે પરંતુ જો શીખરના પાયચાની રેખા ગભારા કરતાં સાકડી થાય તો દોષ કરનારી જાણવી અને વિપુલા એટલે વિસ્તારવાળી થાય તો સુખ આપનારી જાણવી. ૧૫.

શિખરની રેખાની ઉચ્ચાઇનું પ્રમાણ.

રેખાવિસ્તારમાનેન સપાદેન સમુચ્છ્રયઃ ॥

ત્રિભાગસહિતશ્ચૈવ સાર્થ કૃત્વા વિચક્ષણૈઃ ॥૧૬॥

રેખાત્રયં પ્રકર્તવ્યં જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠકમ્ ॥

સ્કંધસ્યોર્ધ્વોદયે ઘણ્ટા સર્વકામફલપ્રદા ॥૧૭॥

શિખરની રેખાઓની ઉચ્ચાઈ રેખાના અથવા દરેક શૃંગ અને ઉરુશૃંગના પાયચાની પહોળાઈના માનથી સાવથી, પહોળાઈનો ત્રીજો ભાગ મેળવી અગર પહોળાઈથી દોઢી કરવી. આ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માન શિખરની રેખાઓનું જાણવું. શિખરના સ્કંધ ઉપર આમલસારો કરવો તે સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારો છે. ૧૬, ૧૭.

પ્રાસાદના અંગાનુસાર શૃંગો ચઢાવવા વિધે.

પ્રહારાંશં પુનર્દઘાત્ પુનઃ શૃંગાણિ કારયેત્ ॥

પ્રાસાદઃ શૃંગશૃંગેષુ વિભક્તશ્ચ પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૮॥

નીચેના શૃંગોના મધ્યગર્ભને દબાવતાં બીજાં શૃંગો ચઢાવવાં અને તે એવી રીતે ચઢાવવાં કે પોતાના અંગો સાથે પ્રાસાદ શૃંગો ઉપર ચઢાવેલા શૃંગોમાં સ્પષ્ટ વિલક્ષ્ણ થયેલો માલમ પડે. ૧૮

અધોભાગં સમસ્તસ્ય કુર્યાદ્ વાદ્યવિભૂષિતમ્ ॥

પક્ષમાગે હૃદયઃશૃંગમૂર્ધ્વે શૃંગં ચરોદ્રમમ્ ॥૧૯॥

સમસ્ત શૃંગોના નીચેના ભાગે વાદ્યયુક્ત સ્વરૂપો કરવાં તથા શૃંગોની પડખે અને ઉપરની પડખે દોઢિયાથી નેડેલી શૃંગિકાઓ (શિખરીઓ) કરવી. ૧૯

ઉરુશૃંગે યદા લુપ્તં રેલાકર્ણોદકાન્તરમ્ ॥

સૂત્રકારાપકે પીઠા કર્તરિ વૈ મહદ્ભયમ્ ॥૨૦॥

રેખાના કર્ણોનો ખુલ્લો ભાગ ને ઉરુશૃંગોથી દબાવવામાં આવે તો સૂત્રધારને પીઠા તથા પ્રાસાદ કરાવનારને મોટો ભય ઉત્પન્ન થાય. ૨૦.

ભદ્રે ઉરુશૃંગો કરવાનું પ્રમાણ.

ઉરુશૃંગાણિ ભદ્રે તુ હ્રેકાદિગ્રહસંખ્યયા ॥

ત્રયોદશ સમૂર્ધ્વેઽધો લુપ્તઃ સપ્તોરુશૃંગકૈઃ ॥૨૧॥

ઘણ્ટાવાહ્યં પ્રમાણશ્ચ સ્કન્ધાન્તં કારયેદ્ બુધઃ ॥

એકેકયુક્તિસૂત્રશ્ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૨૨॥

ભદ્ર ઉપર ઉરુશૃંગો એકથી નવ સુધી કરી શકાય છે. પહેલા ઉરુશૃંગના પાયચાના તળાચાંથી બીજા ઉરુશૃંગના સ્કન્ધ (બાંધણા) સુધી તેર (૧૩) ભાગ કરવા અને નીચેના સાત ભાગ સુધી પહેલું ઉરુશૃંગ ઉચું કરી બીજા ઉરુશૃંગને દબાવવું.

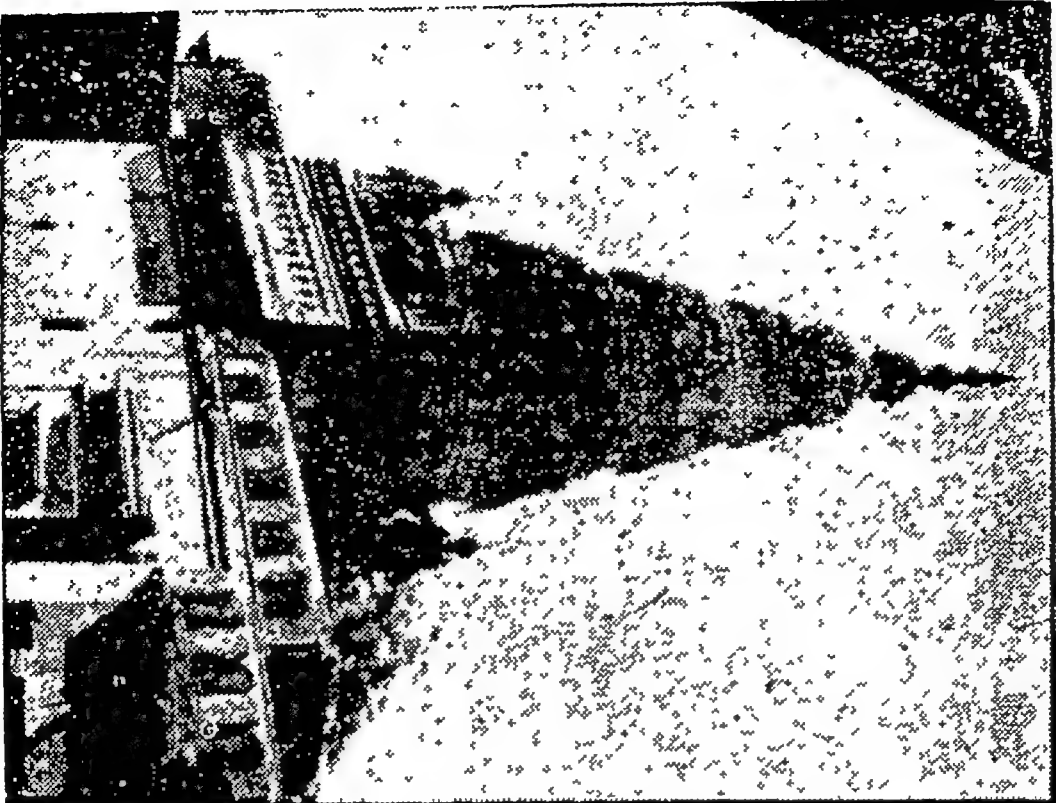
એક બીજા ઉરુશૃંગોને યુક્તિપૂર્વક દબાવવાનું આ પ્રમાણ ઉરુશૃંગોના સ્કન્ધ સુધી જાણવું અને બુદ્ધિમાન પુરૂષે આમલસારો પ્રમાણથી બહાર સમજવો. આ પ્રમાણે યુક્તિસૂત્રે સુશોભિત કરવાથી સર્વ કામનાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૧, ૨૨.

શિખરના સ્કન્ધનું પ્રમાણ.

રેલામૂલસ્ય દિગ્ભાગાઃ કુર્યાદગ્રે પદ્મશકાઃ ॥

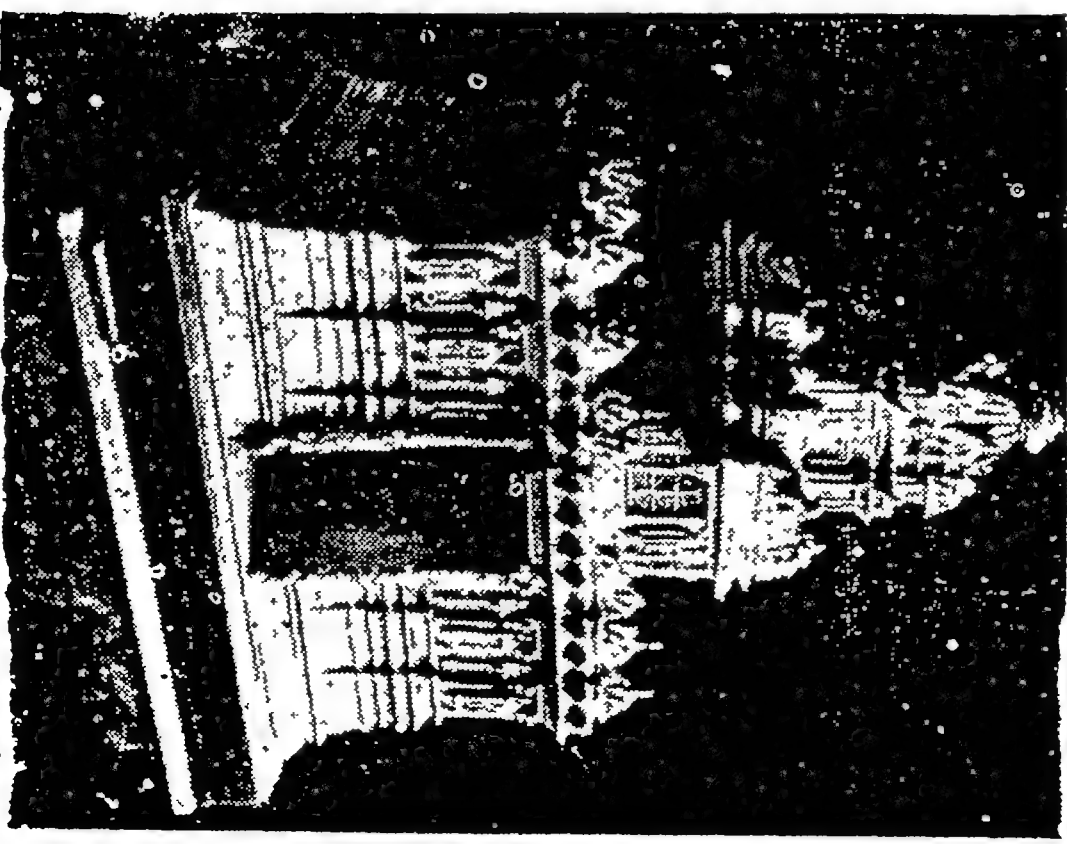
પદ્મવાહ્યં દોષદં પ્રોક્તં પશ્ચમધ્યે ન શોભનમ્ ॥૨૩॥

શિલ્પ રંગીકર.

શ્રીવિરજ ભવાનીનું મંદિર, વાયા સોલાપુર

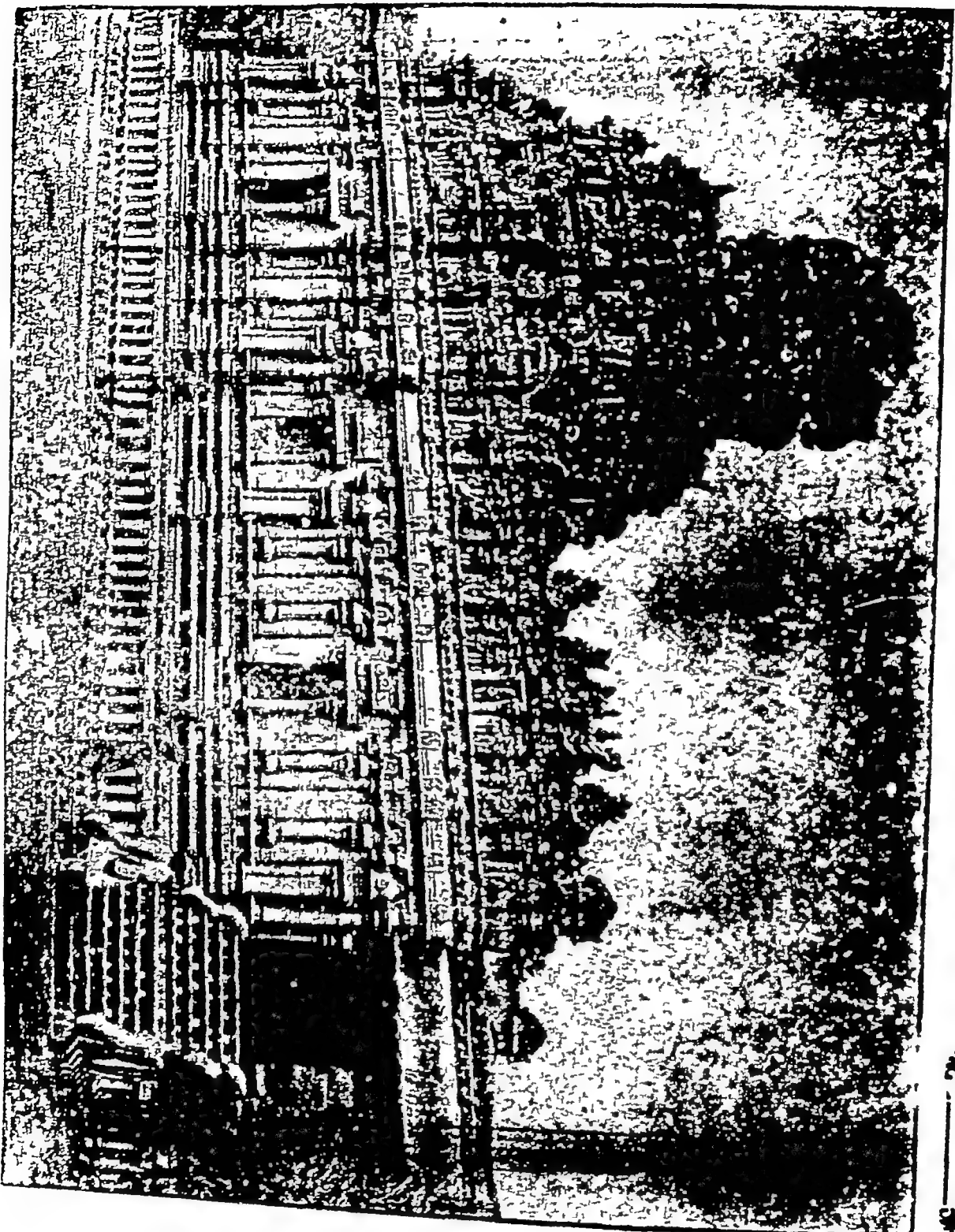
પંચમ રંગ

ગોપુર (કાવિઝળાતિ, વલારદરના મોડલ ઉપરથી)
કલાભિવન, બરોડા.

૧૯૬૫ રત્નાકર.
❀————❀

૫૨૫૨ રત્ન
❀————❀

દ્રાવિડ જાતિનો આસાદ, પગોડા (તંજોર).

રેખાના મૂળ (પાયચા) માં દશ લાગ કરવા અને ઉપરનો સ્કંધ (બાધણનો મથાળો) છ લાગનો કરવો. છ લાગથી મોટો સ્કંધ કરવાથી દોષકર્તા થાય છે અને પાચ લાગથી નાનો કરવામાં આવે તો શોભાયમાન થતો નથી. ૨૩.

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન સ્કંધાધિકં ન કારયેત્ ॥

માનપ્રમાણસંયુક્તં શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા ચ કારયેત્ ॥૨૪॥

આયુરારોગ્યસૌભાગ્યં લભતે નાત્ર સંશયઃ ॥

મૂલસ્કંધેપ્રતિષ્ઠે તુ સ્કંધવેધ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥૨૫॥

શિલ્પિના હન્યતે સ્વામી સ્કંધવેધે ન સંશયઃ ॥

નિર્ગમો હસ્તસંખ્યાતૈરજ્ઞુલૈ રૂપમાદિશેત્ ॥૨૬॥

તેથી અર્ધ પ્રકારે પ્રમાણથી અધિક સ્કંધ કરવો નહિ. પરંતુ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી માન અને પ્રમાણ યુક્ત કરવો આમ કરવાથી આયુષ્ય, આરોગ્ય અને સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમાં જરા પણ સંશય નથી. ધ્વજદંડને મૂલસ્કંધમાં પ્રવેશી જાય અર્થાત્ સ્કંધમાં જો ધ્વજદંડનો પ્રવેશ થઈ જાય તો સ્કંધવેધ થયો ગણાય છે અને સ્કંધવેધ થાય તો શિલ્પી સ્વામીનો નાશકર્તા થાય છે, એમ નિ.સંદેહ જાણવું. ગળે આગળના માને ધ્વજદંડનો કલાઓ નીકળતો કરવો આ રીતે તેના ઘાટનું સ્વરૂપ કરવું ૨૪, ૨૫, ૨૬.

શિખરમાં ગોખ, (સંહ અને શુકનાશનુ પ્રમાણ.

આદ્યે ક્રમે ગવાક્ષઞ્ચ દ્વિતીયે માઢમેવ ચ ॥

સિંહસ્થાનં તૃતીયે ચ ચતુર્થે સિંહમાશ્રયેત્ ॥૨૭॥

છાજ ઉપરથી શિખરના પહેલા શૃંગના મથાળા સુધી ગવાક્ષ, બીજા શૃંગના મથાળા સુધી માઢરો, ત્રીજા શૃંગના મથાળા સુધી સિંહસ્થાન અને ચોથા શૃંગના મથાળા સુધી શુકનાશનો સિંહે કરવો. ૨૭.

ત્રિમૂર્તયસ્તુ મદ્રાન્તે રથિકા સર્વકામદા ॥

શુકનાશસ્તથા સિંહા મદ્રે ત્વેકૈકસંયુતાઃ ॥૨૮॥

ત્રણે બાજુના ભદ્રોના ગવાક્ષોમાં દેવતાની મૂર્તિઓ કરવી. આ પ્રમાણે કરેલી રથિકા સર્વ કામને આપનારી છે પ્રાસાદના અગ્રભાગે શુકનાશ અને ત્રણે બાજુના ભદ્રો ઉપર એકેક સિંહ કરવો. ૨૮.

છાદ્યતઃ સ્કંધપર્યન્તમેકવિંશતિભાજિતે ॥

નન્દશ્ક્રાન્તયોર્મધ્યે પ્રમાણં પञ્ચધા મતમ્ ॥૨૯॥

કુમારઃ કપિરૂઢશ્ચ નિઘણ્ટો હિ નિશાચરઃ ॥

ચન્દ્રઘોષશ્ચ વિજ્ઞેયઃ શુકનાશશ્ચ પञ્ચધા ॥૩૦॥

છાજ્ઞના મથાળાથી સ્કંધ (શિખરના બાંધણા મથાળા) સુધી એકવીસ (૨૧) લાગ કરવા. તેમાંના ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ લાગ સુધીમાં શુકનાશ ઉચ્ચ કરવાનું પ્રમાણ પાંચ પ્રકારે માનેલું છે. આ પાંચ પ્રકારના શુકનાશોનાં નામ અનુક્રમે (૧) કુમાર, (૨) કપિરૂઢ, (૩) નિઘંટ, (૪) નિશાચાર અને (૫) ચંદ્રઘોષ છે. આ પાંચ પ્રકારના શુકનાશો જાણવા. ૨૯, ૩૦.

एकतो विषमैर्नन्दैः सिंहस्थानानि कल्पयेत् ॥

तस्या विभक्तिसूत्रे तु कोलिकायामसूत्रतः ॥૩૧॥

કોળીના લાગમાં લંબાઈના સૂત્રે એકથી નવ સુધીની વિષમ સંખ્યાએ અર્થાત્ ૧, ૩, ૫, ૭ અને ૯ લાગ સુધી સિંહ એટલે શુકનાશનાં સ્થાનો કરવાં. ૩૧.

मण्डपे स्तंभकं दद्यान् मध्यपट्टानुसारतः ॥

शुकनाशसमावण्टा न्यूना तेन न चाधिका ॥૩૨॥

મંડપમાં સ્તંભ કરવા તે પાટના મધ્ય ગળે તલાંચા બરોબર કરવા. મંડપનો આમલસારો શુકનાશની બરોબર ઉચ્ચ કરવો. આમલસારો શુકનાશથી નીચો કર્યો હોય તો સારો પરંતુ ઉચ્ચ કરવો સારો નથી. ૩૨.

શિખરના ઇંડકની ગણતરી તથા પાણીતાર વિષે.

शृङ्गोरुशृङ्गप्रत्यङ्गेरण्डकान् गणयेत् सुधीः ॥

नवाङ्गे तिलकं कर्णे कुर्यात्प्रासादभूषणम् ॥૩૩॥

कर्णप्रतिरथरथं चोपरथं सुमद्रकम् ॥

वार्यन्तराश्च भार्गवेषु शुद्धाश्चैवाङ्गसंख्यया ॥૩૪॥

શૃંગ, ઉરુશૃંગ અને પ્રત્યંગોથી અંડકો (ઇંડકો)ની ગણતરી બુદ્ધિમાન પુરૂષે કરવી તથા પ્રાસાદની શોભા માટે કર્ણ ઉપર તેમજ નવ અંગોના ખૂણાઓ ઉપર તિલક કરવાં

કર્ણ, પ્રતિરથ, રથ, ઉપરથ અને સુલદ્ર વિગેરેના વાર્યન્તરો (પાણીતાર) ના માર્ગો અંગની સંખ્યા પ્રમાણે સ્પષ્ટ કરવા. ૩૩, ૩૪.

મંડોવર, શિખર તથા શૃંગોની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

મૂલશિલાં સમારભ્ય હૃદયે કલશાન્તિકમ્ ॥

વિભક્તિર્વિશભાગૈસ્તુ અત ઊર્ધ્વ પ્રકલ્પયેત્ ॥૩૫॥

અષ્ટમિરુદયે જ્યેષ્ઠમષ્ટસાર્ધૈશ્ચ મધ્યમમ્ ॥

કનિષ્ઠં નવમિર્ભાગૈર્મળડોવરં ત્રિધા સ્મૃતમ્ ॥૩૬॥

શેષે ચૈવોર્ધ્વભાગે તુ કર્તવ્યઃ શિખરોદયઃ ॥

ઇદં માનં સમુદ્દિષ્ટં પ્રયુક્તં વાસ્તુવેદિભિઃ ॥૩૭॥

મૂલ શિલા અર્થાત્ ખરનાં તલથી કેલશના છેડા સુધી ઉંચાઈમાં વીસ (૨૦) ભાગ કરવા અને પછી આ ભાગોમાં પ્રાસાદનાં ઉપરનાં અંગોની કેલપના કરવી. ઉંચાઈમાં મંડોરો આઠ ભાગે કરવામાં આવે તો ન્યેષ્ઠ, સાડા આઠ ભાગે મધ્યમ અને નવ ભાગે કનિષ્ઠ માનનાં જાણવેા. આ પ્રમાણે મંડોવર ત્રણ પ્રકારનો જાણવેા તથા બાકી રહેલા ઉંચાઈના ભાગમાં શિખરનો ઉદય કરવા. મંડોવર તથા શિખરનો ઉદય કરવામાં વાસ્તુશાસ્ત્રના વિદ્વાનોએ આ માન પ્રયુક્ત કરેલું એટલે પ્રયોગમાં લીધેલું છે એમ જાણવું. ૩૫, ૩૬, ૩૭.

શિખરનાં શૃંગો કરવાનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદે દશભાગસ્ય દ્વિત્રિવેદાંશસંમિતઃ ॥

પ્રાસાદાર્ધેન પાદેન ત્રિભાગે નિર્મિતસ્તથા ॥૩૮॥

પ્રાસાદમાં દશ (૧૦) ભાગો કરી તેમાંના બે (૨), ત્રણ (૩) અને ચાર (૪) ભાગ સુધી અથવા પ્રાસાદના પા ભાગે, અર્ધા ભાગે તથા પોણા ભાગે શિખર (શૃંગો) નો ઉદય કરી શકાય છે. ૩૮.

પાયચામાં દશાઈના નાસક પાડવાનું પ્રમાણ.

દશાંશાઃ શિખરે મૂલે ચાગ્રે તત્ર નવાંશકાઃ ॥

સાર્ધાંશકૌ રથૌ કોણૌ દ્વૌ શેષં મદ્રમિષ્યતે ॥૩૯॥

શિખરની મૂલ રેખાના પાયચાના તળાંચે દશ (૧૦) ભાગ કરવા અને ઉપર બાંધણા મથાળે નવ (૯) ભાગ કરવા. તેમાં બન્ને ભાગના બે કણેઈ, દોઢ દોઢ ભાગના બે પઢરા અને ત્રણ ભાગનું ભદ્ર મળી કુલ દશ ભાગ તળાંચે જાણવા. બાંધણા મથાળેના ભાગમાં પણ બન્ને ભાગના બે કણેઈ, દોઢ દોઢ ભાગના બે પઢરા અને બે ભાગનું વચ્ચે ભદ્ર કરવું. કુલ ભાગ નવ ૯ જાણવા. ૩૯.

વાલંજરની રેખાઓનું પ્રમાણ.

તથા વાલંજરે પ્રાજો ભાગભેદં વિશેષતઃ ॥

દ્વાવિંશપદકં કાર્યં ચતુર્ભિર્મૂલનાસિકા ॥૪૦॥

પ્રતિરથે ત્રયો ભાગા દ્વિતીયે દ્વયમેવ ચ ॥

દ્વિભાગૈશ્ચૈવ ભદ્રાર્થં ભાગભાગૈશ્ચ નિર્ગમમ્ ॥૪૧॥

બુદ્ધિમાન શિષ્યોએ વાલંજરમા લાગ કરવાનો ભેદ વિશેષે કરીને વાળુએ શિખરના પાંચગામા બાવીસ (૨૨) લાગો કરવા. તેમા ચાર (૪) લાગની મૂલ નાસિકા, ત્રણ લાગનો પ્રતિરથ (પદરે), બે લાગનો ત્રીજો પદરે તથા બે લાગનું અડધું લટ્ટ કરવું અને નીકારે એક એક લાગ કરવું. ૪૦, ૪૧.

ત્રયોદશ ચ કર્તવ્યાઃ સ્કન્ધોર્ધ્વે તુ પ્રયત્નતઃ ॥

ત્રિધોર્ કર્ણવિભાગૈશ્ચ દ્વિભાગ ઊર્ધ્વકર્ણકઃ ॥૪૨॥

તથા રથપ્રમેદેન શેષં ભદ્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥

વાલંજરે ચ વિજ્ઞેયા રેખાભેદાઃ સ્વયં તથા ॥૪૩॥

શિખરના બાધણા મથાળામાં તેર (૧૩) લાગો કરવા. તેમાં ત્રણ લાગનો કર્ણ, બે લાગનો ઉર્ધ્વ કર્ણ (પદરે) તથા એક એક લાગનો રથ અને લટ્ટ કરવું. આ પ્રમાણે વાલંજર નામની શિખરની નમણની રેખાઓના ભેદ વાળી લેવા. ૪૨, ૪૩.

શિખરની ઉચ્ચાઈ તથા રેખા છોડવાનું પ્રમાણ.

સપાદં શિખરં કાર્યં માર્ધિકં શિખરં તથા ॥

સપાદકર્ણયોર્મધ્યે રેખાઃ સ્યુઃ પચ્ચવિંશતિઃ ॥૪૪॥

ઉદયે કર્ણયોર્મધ્યે રેખાશ્ચ પચ્ચવિંશતિઃ ॥

પ્રોક્તા રેખાઃ કલાભેદૈર્નમનં પચ્ચવિંશતિઃ ॥૪૫॥

શિખર કર્ણ (પાંચગા) થી સવાયું અથવા દોઢું ઉચું કરવું તથા સવાયા ઉચા શિખર અને કર્ણના મધ્ય લાગમાં પચીસ (૨૫) રેખાઓ છોડવી તેમજ શિખર અને કર્ણના મધ્ય લાગની ઉચ્ચાઈમાં આડી અને ઉભી પચીસ (૨૫) રેખાઓ છોડવી ઉપર કહેલી રેખાઓ સોળ ભેદે કરી પણ છોડી શકાય છે. આ પ્રમાણે રેખાઓનું નમણ (ગોળાકાર) પચીસ પ્રકારે બાળવું, ૪૪, ૪૫.

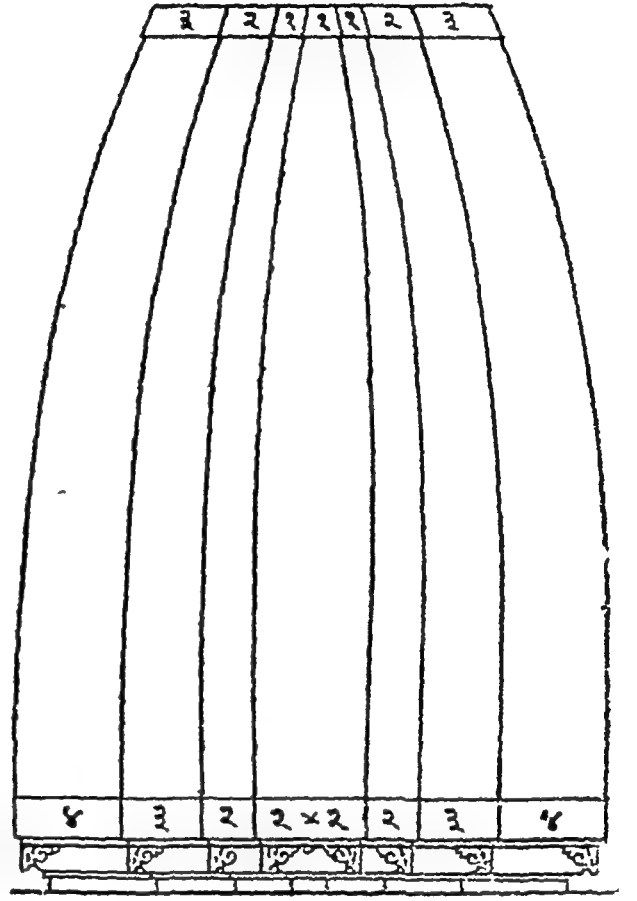
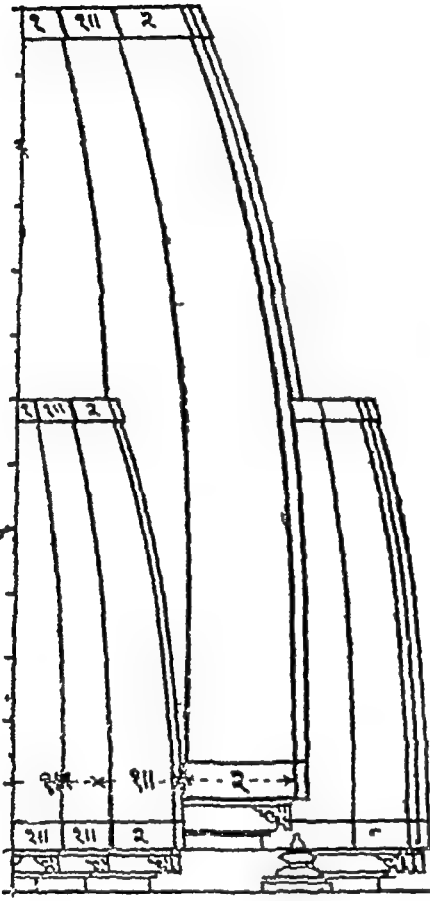
પાંચમ રત્ન]

નાગરાદિ પ્રાસાદનાં લક્ષણ.

૧૮૧

ઉચ્ચશૃંગ અને દશાર્ધના નાસકે વાલજરના નાસકે છોડવાનો નકશો.
છોડવાનો નકશો. બાંધણાના બાંધણાના મથાળે કુલ ભાગ ૧૩.
મથાળે કુલ ભાગ ૬.

પાયચાના તળાંચાથી બાંધણા મથાળા સુધી ભાગ ૧૩
કરી ૭ ભાગ ઉચ્ચશૃંગ ઉંચું કરવું.

પાયચા તળાંચે કુલ ભાગ ૧૦ પાયચા તળાંચે કુલ ભાગ ૨૨.

પશ્ચનન્દકયુગ્માન્તં સ્ખન્ડાનિ તાન્યનુક્રમાત્ ॥

અંશવૃદ્ધિઃ કલા કાર્યા દૈર્ઘ્યે તુલ્યકલા સમા ॥૪૬॥

પાયચાથી બાંધણા સુધી ઉંચાઈમાં અને બાંધણેથી નમણુમા પાંચ ભાગથી ઓંગણુત્રીસ (૨૯) ભાગ સુધી અતુકમે સરળા ભાગ કરવા એટલે પાંચ ભાગ ઉંચાઈમાં અને પાંચ ભાગ નમણુની પહોળાઈમાં કરવા. આમા એકેક ભાગ કમે વધારવાથી રેખા છોડવાના પચીસ લેદ થાય છે ૪૬.

અષ્ટાદિતોઽષ્ટપચ્ચન્તં ચતુર્વૃદ્ધિશ્ચ પોડશ ॥

દૈર્ઘ્યે તુલ્યા કલા સ્કંધે ચૈકર્હીનં ન શોભનમ્ ॥૪૭॥

આઠ (૮) થી અડસઠ (૬૮) સુધી ચાર ચાર ભાગે વૃદ્ધિ કરવાથી રેખા છોડવાના સાળ (૧૬) લેદ થાય છે અર્થાત્ ૮, ૧૨, ૧૬ અને ૨૦ એવી રીતે ઉંચાઈ તથા

પહેળાઈમાં સરખા લાગ કરવા. ઓછા વધતા લાગ કરવા નહિ; કેમકે તે શોભાયમાન લાગતું નથી. ૪૭.

ऊर्ध्वे चाष्टदशांशाः स्युस्तिर्यक् षोडश वै तथा ॥

चित्रेऽस्मिंश्च भवत्येवं रेखाणां षट्शरद्वयम् ॥૪૮॥

ઉંચાઈમાં અઠાર (૧૮) લાગ કરવા તથા તિર્યક્ એટલે બાંધણે નમણુમાં (૧૬) લાગ કરવા. આ ચિત્રમાં આ પ્રમાણે રેખાઓ છોડવાના બસો છપ્પન (૨૫૬) પ્રકાર થાય છે. (ઉંચાઈમાં ૧૮ અને બાંધણાની નમણુમાં ૧૬ લાગ કદ્દા છે. માટે નીચે બે લાગ છોડી રેખાની નમણુ છોડવી.) ૪૮.

त्रिखण्डात् खण्डवृद्धिश्च यावदष्टादशैव च ॥

एकैकशः कलाष्टौ च समार्चा यस्य षोडश ॥૪૯॥

द्वितीये प्रथमे खण्डे कलाष्टौ द्वितीये नव ॥

तृतीये दशखण्डेषु शेषेष्वधोऽष्ट वै क्रमात् ॥૫૦॥

अष्टदिकसूर्यभागैश्च त्रिखण्डा च तृतीयका ॥

अनेन क्रमयोगेन कोष्ठकैस्तं प्रपूरयेत् ॥૫૧॥

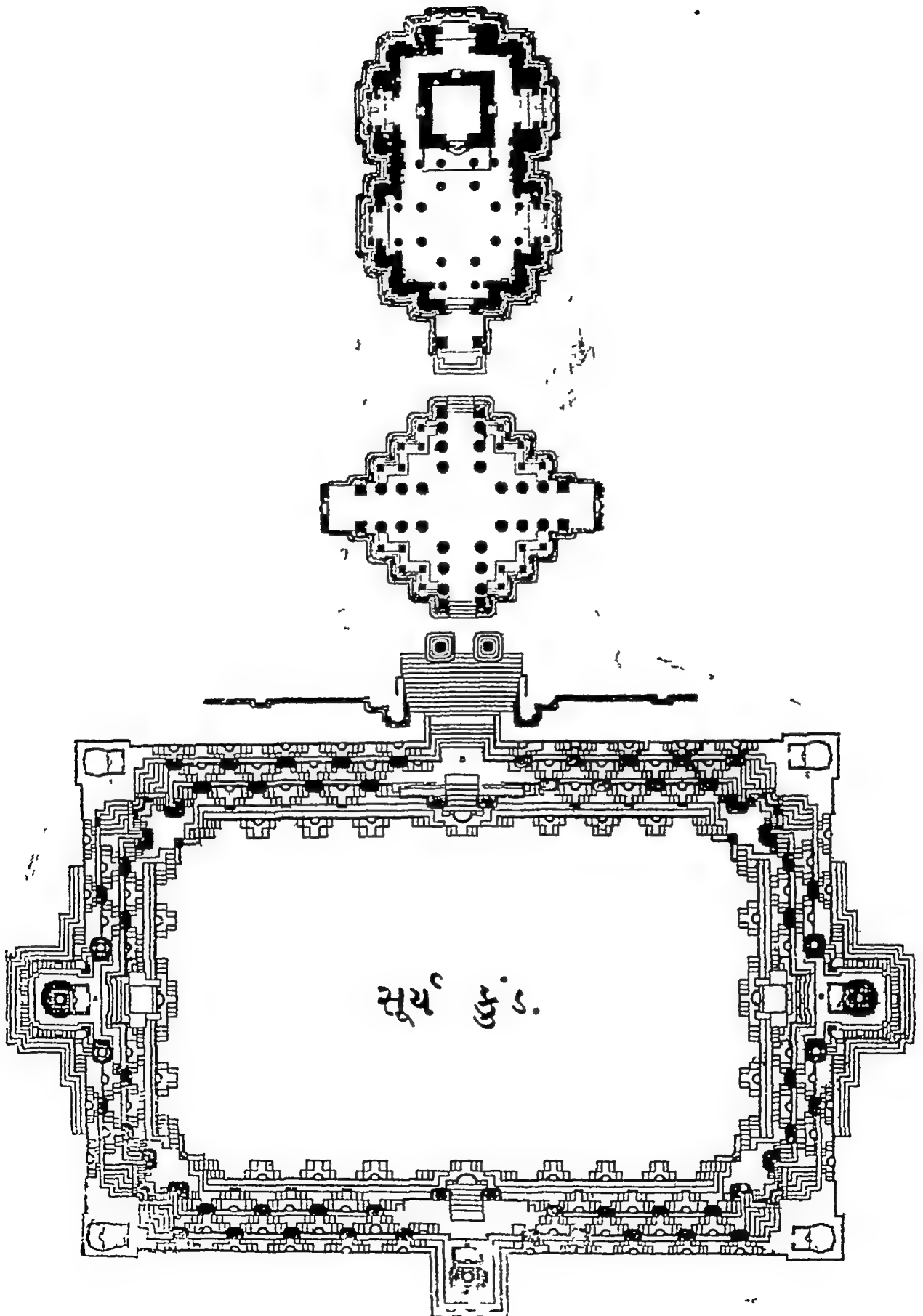
ત્રિખંડથી ખંડ વૃદ્ધિ અઠાર (૧૮) ખંડ સુધી કરવી. એક એકની આઠ કળાએ કરી સોળ સોળ સમાર્યાઓ (ભેદો) થાય છે. પહેલી સમાર્યા, ત્રિખંડાના ત્રણ ખંડોમાં આઠ આઠ લાગો કરવા અને તેની કુલ સંખ્યા (સમાર્યા) ચોવીસ (૨૪) બનણુવી. બીજી. ત્રિખંડાના પ્રથમ ખંડમાં આઠ, બીજામાં નવ તથા ત્રીજામાં દશ લાગ કરવા. કુલ સત્તાવીસ. આફ્રીની ત્રિખંડાઓના ખંડોમાંના પહેલા નીચેના ખંડમાં આઠ આઠ કલા અને બીજા તથા ત્રીજા ખંડોમાં ક્રમે એકેક તથા અબ્બે કલાની વૃદ્ધિ કરવી તે સોળ ત્રિખંડાઓ પૂરી થતાં સુધી કરવી.

પહેલા ખંડમાં આઠ (૮), બીજા ખંડમાં દશ (૧૦) અને ત્રીજા ખંડમાં બાર (૧૨) લાગ કરવા. કુલ સમાર્યા ત્રીસ (૩૦) લાગની ત્રીજી ત્રિખંડા બનણુવી. આ ક્રમયોગથી કોષ્ટકો વડે ત્રિખંડાનો સોળ સમાર્યા પૂર્ણ કરવી. ૪૯, ૫૦, ૫૧.

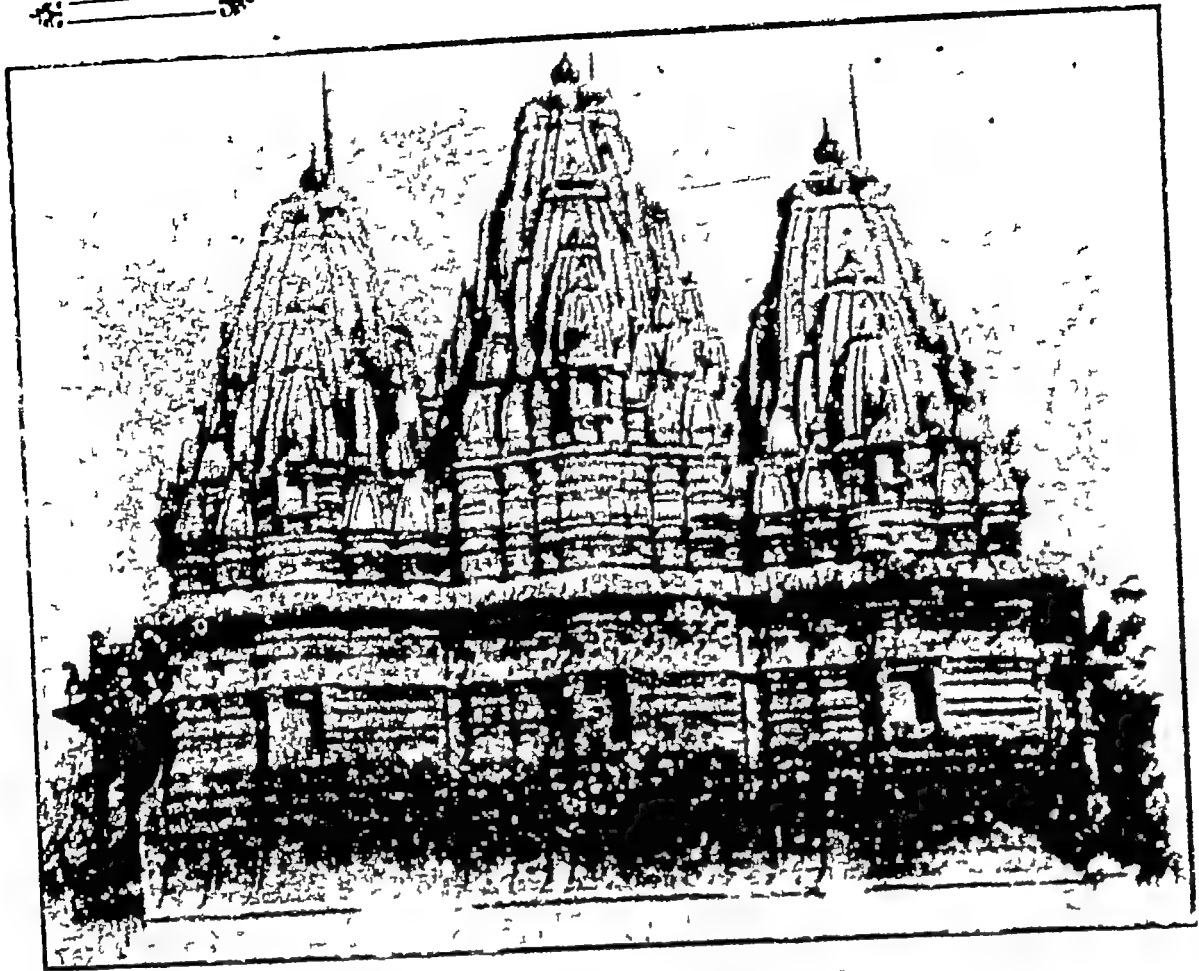
रेखाणां जायते संख्या षट्पञ्चाशत्तत्तद्वयम् ॥

दैर्घ्ये भवन्ति यावन्त्यः कलाः स्कंधेऽपि तत्समाः ॥૫૨॥

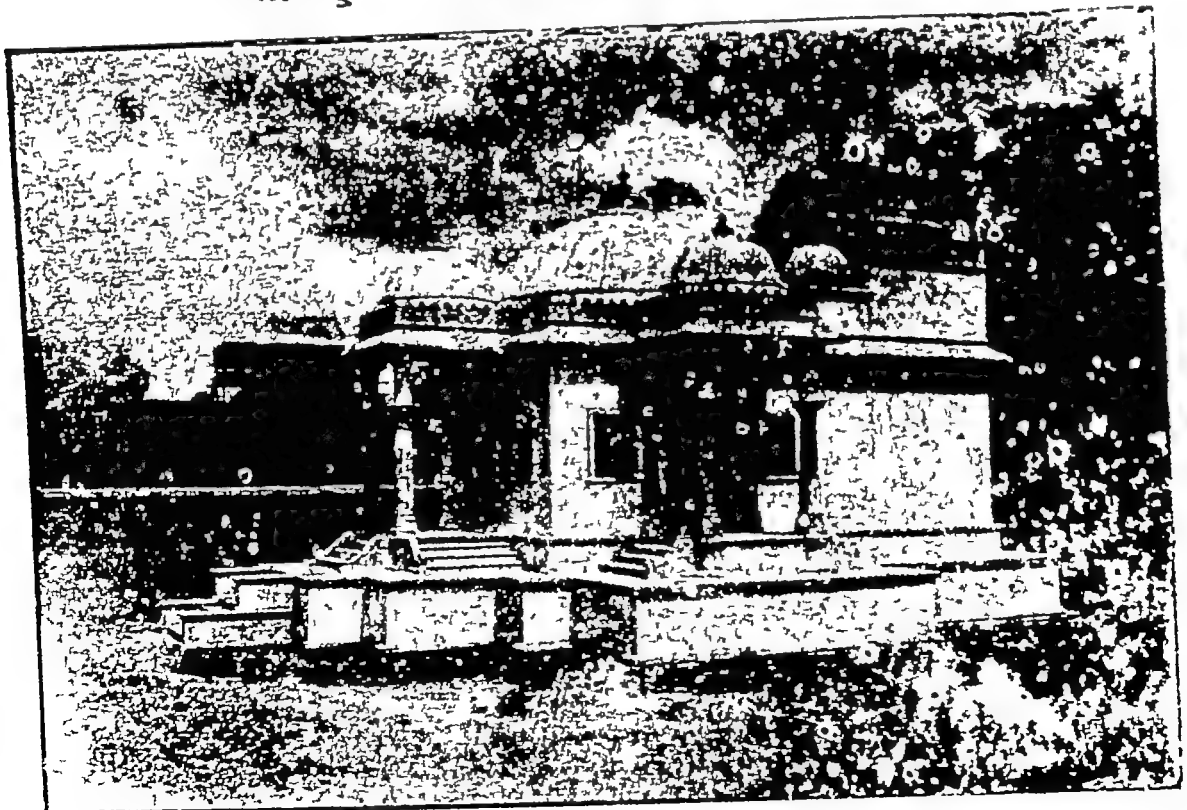
આ પ્રમાણે કુલ રેખાઓની સંખ્યા બસો છપ્પન (૨૫૬) થાય છે. જેટલી રેખાઓ ઉંચાઈમાં થાય છે તેટલીજ રેખાઓ સ્કંધે નમણુમાં પણ બનણુવી. ૫૨.

સૂર્ય પ્રાસાદ અને તેની આગળ નૃત્ય મંડપ તથા સૂર્ય કુંડના તદ્દદર્શનનો નકશો. ગા. મુંઢેરા, ઉત્તર ગુજરાત.

ભોયણીના દેરાશરનો પાછળનો દેખાવ.

બોહીંગના દેરાશરનો દેખાવ. (અમદાવાદ)

(શિખરની રેખા કામડીથી છોડવાનું પ્રમાણ.

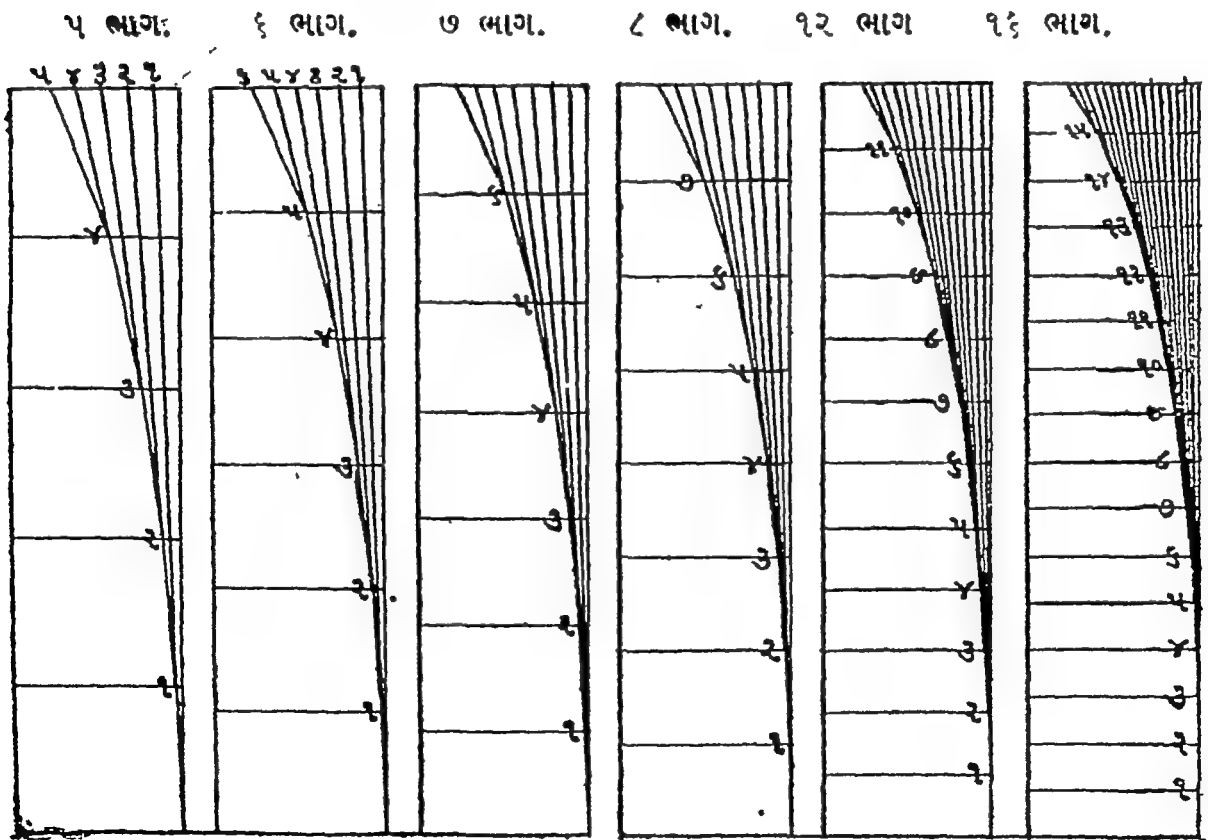
રેખામૂલસ્ય વિસ્તારાંત પદ્મકોશં સમાલિખેત્ ॥

ચતુર્ગુણેન સૂત્રેણ સપાદશિખરોદયઃ ॥૫૩॥

રેખા (પાયચા) ના મૂળના વિસ્તારથી ચાર ગણું સૂત્ર લાંબું રાખી વગર ખીલેલા કમળ પુષ્પ (પદ્મકોશ) ના આકારે શિખરની નમણુ છોડવી અને શિખરની ઉંચાઈ સવાથી કરવી. ૫૩.

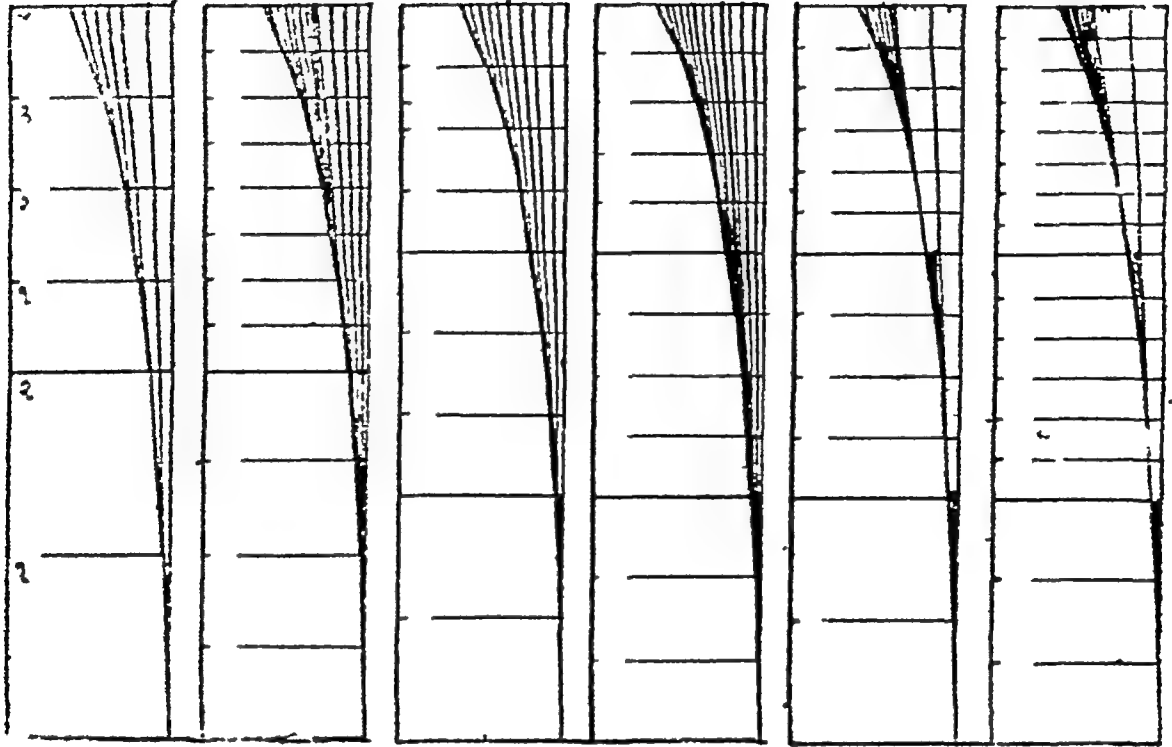
૫ ભાગથી ૨૯ ભાગ સુધી નીચે પ્રમાણે એકેક ભાગ વધારવાથી રેખા છોડવાના ૨૫ ભેદ થાય છે.

૮ ભાગથી ૬૮ સુધી ચાર ચાર ભાગ વધારવાથી નીચે પ્રમાણે રેખા છોડવાના ૧૬ ભેદ થાય છે.

દ્વિખંડાના ભેદ ૬ ત્રિખંડા એકેકની વૃદ્ધિ ત્રિખંડા બળખેની વૃદ્ધિ
નીચે પ્રમાણે. ભેદ ૮. ભેદ ૮.

૧ ૮, ૧-૮, ૧-૧૦, ૮-૧૦, ૨-૩-૪ ૩-૪-૫, ૪-૫-૬, ૫-૬-૭, ૨-૪-૬, ૩-૬-૮, ૪-૮-૧૦,
૩-૫, ૮-૧૦, ૬-૭-૮, ૭ ૮-૯, ૮-૯-૧૦, ૫-૧૦-૧૨, ૬-૧૨-૧૪, ૭-૧૪-૧૬,
૮-૧૦-૧૧, ૮-૧૬-૧૮, ૮-૧૦-૧૨

દ્વિખંડાના ભેદના નકશા ૨. ત્રિખંડાના ભેદના નકશા ૨. ત્રિખંડાના બીજા ભેદના
નકશા ૨.

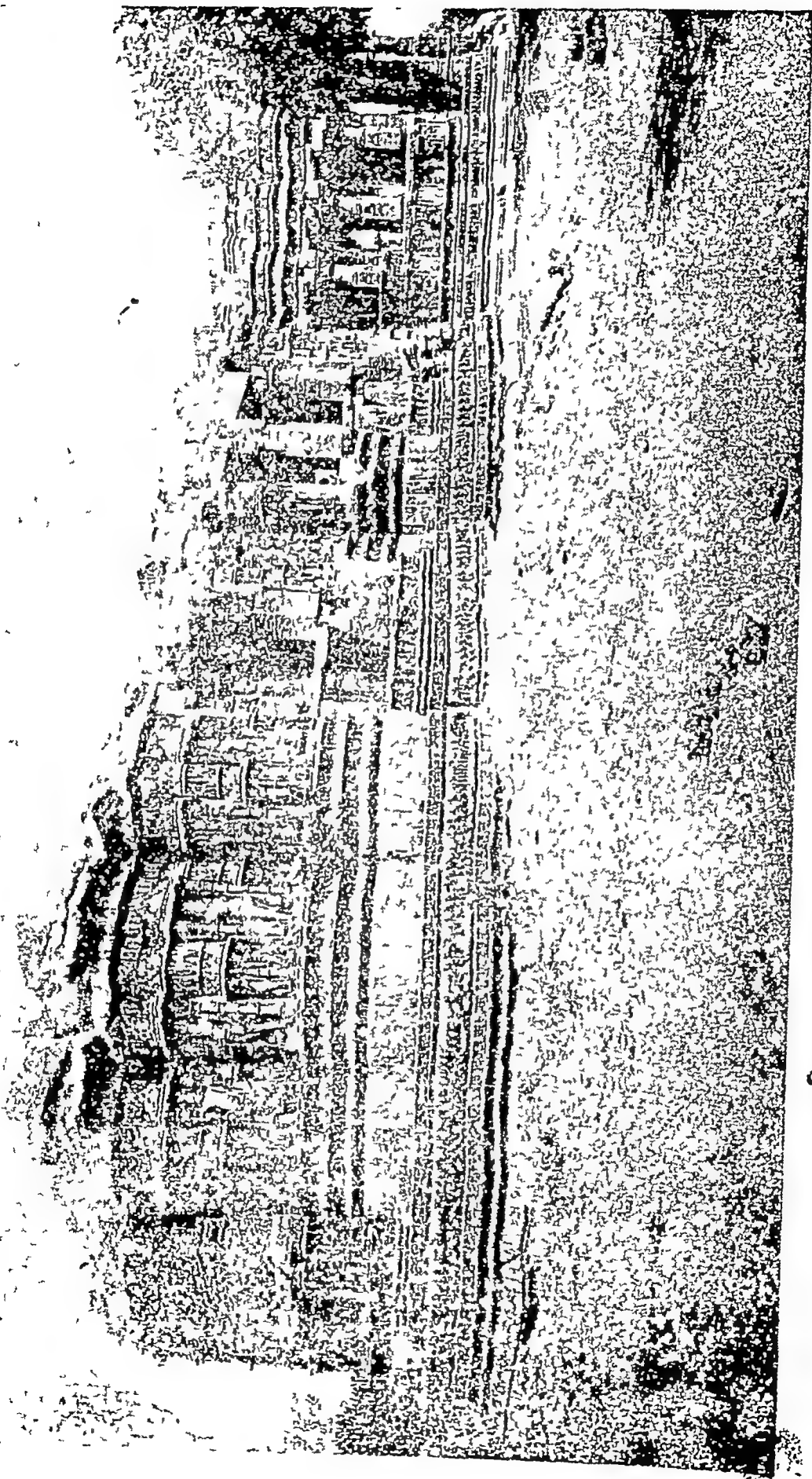
રેખા છોડવાની રીતના ઉપર પ્રમાણે બળખે નમુના બતાવેલા છે તેથી
રીતે દરેક બતના ભેદોના લાગ પ્રમાણે રેખાની ગોળાઈ છોડવી.

ધ્વજાધરપુરુષ પ્રમાણ.

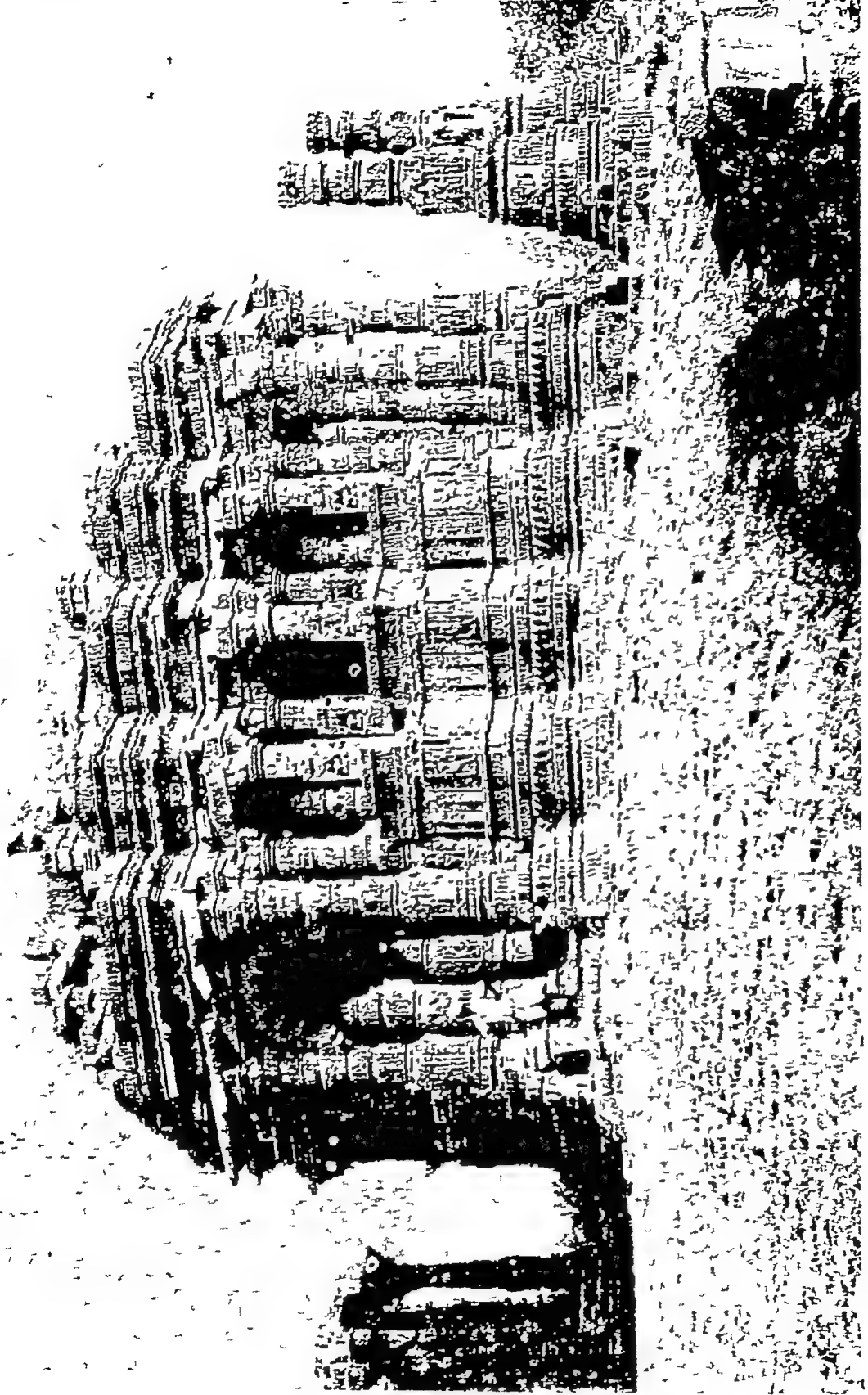
રેખાયા: પૃષ્ઠકે ભાગે તસ્યાન્તે પાદવર્જિતમ્ ॥

ધ્વજાધરસ્તુ કર્તવ્યો દક્ષિણે ચ પ્રતીરથે ॥૫૪॥

ત્રિખંડાના પાંચચાથી બાધણા સુધી રેખાની ઉચ્ચાઈમાં છ (૬) લાગ ફરી
છઠ્ઠા ભાગમાં ચાર (૪) લાગ કરવા અને તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ છોડી
કેવળ રહેલા ત્રણ ભાગનો દક્ષિણ બાજુના પ્રતિરથમાં ધ્વજાધર અર્થાત્
ધ્વજાધરપુરુષ કરવો. ૫૪.

શ્રીસૂર્યપ્રાસાદનું પાર્શ્વદર્શન. ગામ મુંઢરા, (ગુજરાત).

સૂર્યપ્રાસાદની આગળ કરેલા મંડપનું અને તેના અગ્ર ભાગે બે રત્નબની ઉત્તંગ નામની પ્રતોલ્યાનું
પાશ્વર્થદર્શન. ગામ મુંદેરા (ગુજરાત).

ધ્વજપુરુષનું બીજું માન.

શિખરાર્ધે ત્રિભાગાર્ધ વંશાધારં સુનિશ્ચલમ્ ॥

પતાકા ચ કરે વામે ધ્વજસ્તમ્ભોઽથ દક્ષિણે ॥૫૫॥

પાયગ્રાથી શિખરના સ્કંધ સુધીમાં બે લાગ કરી ઉપરના અર્ધા લાગમાં ત્રણ (૩) લાગ કરવા અને તેના અર્ધા લાગે દૃઢ વંશાધાર કરવો. તેના ડાબા હાથમાં ધ્વજ આપવી અને વંશાધારને જમણા હાથે ધ્વજસ્તંભ પકડેલો કરવો. ૫૫.

પ્રાસાદપૃષ્ઠદેશે તુ દક્ષિણે ચ પ્રતીરથે ॥

ધ્વજાધરસ્તુ કર્તવ્ય ईशाने नैऋतेऽथवा ॥૫૬॥

પ્રાસાદના પૃષ્ઠ લાગે જમણી બાજુના પઢરામાં ધ્વજપુરુષ કરવો. પૂર્વમુખના પ્રાસાદને ધ્વજપુરુષ નૈઋત્યમાં અને પશ્ચિમમુખના પ્રાસાદને ઇશાન કોણમાં કરવો. ૫૬.

શિખરના આમલસારાનું પ્રમાણ.

રથયોરુભયોર્મધ્યે વૃત્તમામલસારકમ્ ॥

ઉત્સેધો વિસ્તરાર્ધેન ચતુર્ભાગવિભાજિતમ્ ॥૫૭॥

ગ્રીવા ચામલસારસ્ય પાદોનાથ સપાદકઃ ॥

ચન્દ્રિકાભાગમેકેન ભ્રમિરામલસારિકા ॥૫૮॥

પ્રાસાદના સ્કંધે બે રથ(બે પઢરા)ની વચ્ચેમાં પઢરા બરાબર ગોળ આમલસારો કરવો અને પહોળાઈથી અર્ધ ઉંચો કરવો. ઉંચાઈમાં ચાર (૪) લાગ કરવા. તેમાં આમલસારાનું ગળું પોણા (૦૫૫) લાગ રાખવું તથા આમલસારો સવા (૧૫) લાગનો કરવો. ચંદ્રિકા (ચંદ્રસ-ગલત) લાગ એક (૧) અને તેના ઉપર ગોળ આમલસારી (અંબરી) લાગ એકની કરવી. ૫૭, ૫૮.

આમલસારો તથા ઇંડાનું પ્રમાણ.

કોશાન્તરે તથા સપ્તમક્તે ગ્રીવા તુ ભાગતઃ ॥

સાર્ધમામલસારઞ્ચ પદ્મપત્રઞ્ચ સાર્ધકમ્ ॥૫૯॥

ત્રિભાગ ઉચ્ચકલશે ત્રિભાગસ્તસ્ય વિસ્તરઃ ॥

પ્રાસાદસ્યાષ્ટમાંશેન પૃથુત્વં કલશેઽણ્ડકમ્ ॥૬૦॥

ષોડશાંશૈર્યુતં શ્રેષ્ઠં દ્વાત્રિંશાંશૈસ્તુ મધ્યમમ્ ॥

અણ્ડકે ત્રિવિધં માનં વિજ્ઞેયં સર્વકામદમ્ ॥૬૧॥

પદ્મકોશ (સ્કંધના બાંધણા) માં સાત (૭) લાગ કરવા. તેમાં એક (૧) લાગની ગ્રીવા ઉંચી, આમલસારો લાગ દોઢ ઉંચો અને પદ્મપત્ર (ચંદ્રસ અથવા ગલત) તથા ઝાંઝરી પોણા પોણા (૦૧૧) લાગની કરવી.

કલશ ત્રણ (૩) લાગ ઉંચો અને બે (૨) લાગ પહોળો કરવો. પ્રાસાદ કણે પહોળો હોય તેના આઠમા લાગે કલશ (ધડુ) પહોળું કરવું અને પહોળાઈથી દોઢું ઉંચું કરવું. સોળમા લાગે પહોળાઈમાં વધારવાથી શ્રેષ્ઠ તથા બત્રીસમા લાગે વધારવાથી મધ્યમ માનનો કલશ બાણવો. આ પ્રમાણે ઈંડકનું ત્રિવિધ માન બાણવું તે સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર છે. ૫૯, ૬૦, ૬૧.

કલશનું બીજું પ્રમાણ

પञ्चमांशेन रेखायाः पृथुत्वं तस्य कारयेत् ॥

घण्टाविस्तारपादेन तस्य पादयुतं पुनः ॥૬૨॥

कुर्यात्कलशविस्तारमुच्छ्रयं तस्य सार्धकम् ॥

नागरे लतिने स्थस्थं सांधारे चैव मिश्रके ॥૬૩॥

મૂલ રેખાની (પાયચાની) પહોળાઈના પાંચમા લાગે કલશની પહોળાઈ કરવી અથવા આમલસારાની પહોળાઈના ચોથા લાગે કલશ પહોળો કરવો અને તેમાં કલશના આવેલા પ્રમાણનો ચોથો લાગ વધારવો. આ પ્રમાણે કલશનો વિસ્તાર કરવો અને દોઢો ઉંચો કરવો. લતિનાદિ, નાગરાદિ, સાંધારાદિ અને મિશ્રકાદિ જાતિના પ્રાસાદોને કલશનું આ માન યોગ્ય છે. ૬૨, ૬૩.

કલશના ઘાટના ભાગો.

उच्छ्रयं नवभागश्च विस्तारं षड्भागिकम् ॥

प्रमाणे सूत्रमाख्यातं कलशं सर्वकामदम् ॥૬૪॥

ग्रीवा पीठं भवेद् भागः त्रिभागेनाण्डकं तथा ॥

कर्णिके भागतुल्ये च त्रिभागं बीजपूरकम् ॥૬૫॥

अग्रैकांशश्च मूले द्वौ बह्वेदांशकर्णिके ॥

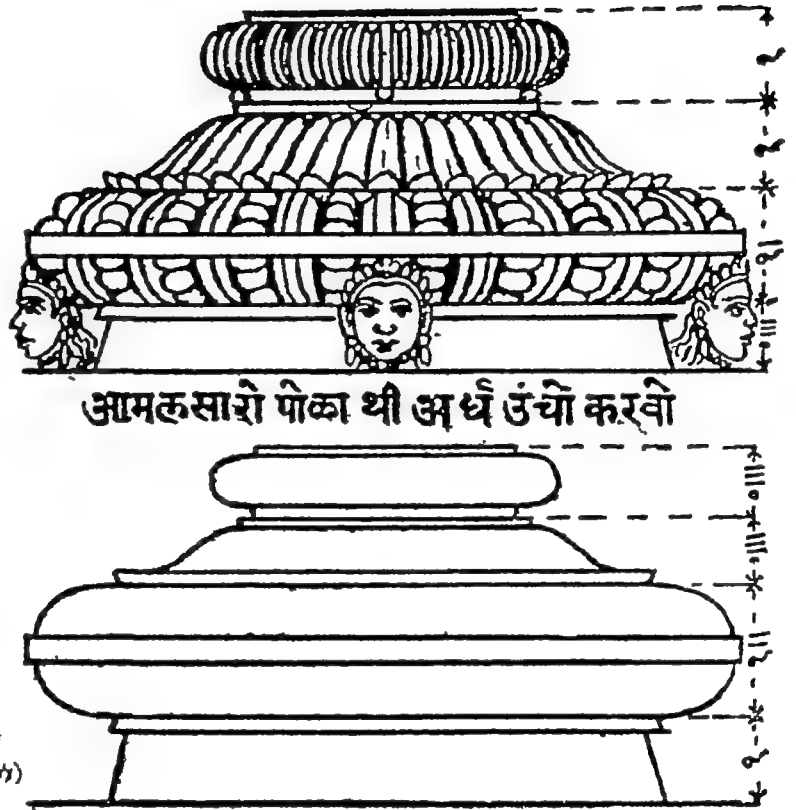
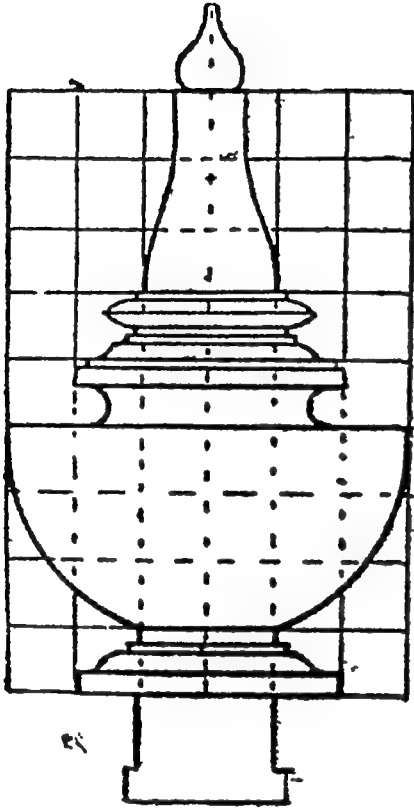
ग्रीवा द्वौ पीठमर्धं द्वौ षड्भागविस्तराण्डकम् ॥૬૬॥

કલશ ઉંચો નવ ભાગનો અને પહોળો છ ભાગનો કરવો. પ્રમાણમાં કહેલા સૂત્રાનુસાર કલશ કરવાથી સર્વ કામનાઓને આપનારો થાય છે.

ગ્રીવા (ગણું) તથા પીઠ (નીચેની ગલત) મળી એક (૧) લાગ, અંડક ત્રણ (૩) લાગ, છબ્બ તથા કણી એકેક લાગ અને બીજપૂર (ડોડલો) ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો.

પહોળાઈમાં ડોડલાનો અગ્રભાગ એક(૧) ભાગ અને મૂળમાં જડો બે ભાગ, કણી ત્રણ ભાગ, છબ્બ ચાર ભાગ, ગ્રીવા બે ભાગ, અડધું પીઠ બે ભાગ (આખું ચાર ભાગ) અને અંડક છ (૬) ભાગનું પહોળું કરવું. ૬૪, ૬૫, ૬૬.

કલશ સાથે આમલસારાનો નકશો.

આમલસારો પેઢા થી અર્ધ ઉંચો કરવો

શિખરના ઇંડા (કળશ) નું વિધાન

શૈલજે શૈલજં કુર્યાદ્ દારુજે દારુજં તથા ॥

ધાતુજે ધાતુજશ્ચૈવ ઇષ્ટકે ત્વૈષ્ટકં શુભમ્ ॥૬૭॥

ચિત્રે ચિત્રં વિધાતવ્યં હૈમજં સર્વકામદમ્ ॥

શ્રેષ્ઠશ્ચ સર્વશ્રેષ્ઠાનાં સુવર્ણકલશં ધ્વજમ્ ॥૬૮॥

પાષાણના પ્રાસાદને પાષાણનો, દારૂ (કાષ) ના પ્રાસાદને કાષનો, સોનું, ચાંદી આદિ ધાતુના પ્રાસાદને મૂળ ધાતુઓનો, ઇંડોના પ્રાસાદને ઇંડોનો અને ચિત્ર પ્રાસાદને ચિત્ર કલશ કરવો. પરંતુ સોનાનો કલશ કરવો તે સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. સોનાનો કલશ અને ધ્વજદંડ કરવો તે સર્વોત્તમ છે. ૬૭, ૬૮.

ક્ષીરાર્ણવસમુત્પન્નં પ્રાસાદસ્યાધ્યજાતકમ્ ॥

મજ્જાલેષુ ચ સર્વેષુ કલશં સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥૬૯॥

ક્ષીરાણુવમાંથી ઉત્પન્ન થએલા (કહેલા) પ્રાસાદપૂજના અર્થ અર્થાત્ પૂજન પ્રકારથી સર્વ પ્રકારનાં મંગલ ગીતો તથા વાદ્યો સાથે વિદ્વાને પ્રાસાદના કલશની પૂજા કરી સ્થાપના કરવી. ૬૯.

પ્રાસાદપુરૂષ પ્રાસાદના આમલસારામાં પધરાવવા વિષે.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ પુરુષસ્ય પ્રવેશનમ્ ॥

ન્યસેચ દેવતાગારે જીવસ્થાને ફલં લભેત્ ॥૭૦॥

હવે હું પ્રાસાદપુરૂષ પધરાવવાનો વિધિ કહું છું. દેવાલયોમાં જીવસ્થાને (જેમ શરીરમાં બ્રહ્મરંદ્ર એ જીવસ્થાન મનાયેલું છે તેમ પ્રાસાદપુરૂષ શરીરમાં આમલસારો એ જીવસ્થાન બળવું) પ્રાસાદપુરૂષ પધરાવવાથી પ્રાસાદ કર્યો સફળ થાય છે. ૭૦

પ્રમાણશ્વાસ્ય વક્ષ્યામિ પ્રાસાદે ચૈવ હસ્તકે ॥

તથાર્ધાંગુલસંખ્યા ચ કર્તવ્યા નાત્ર સંશયઃ ॥૭૧॥

અર્ધાંગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિર્યાવત્પશ્ચાશ્ચ હસ્તકમ્ ॥

એવંવિધશ્ચ કર્તવ્યં સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥૭૨॥

હવે પ્રાસાદપુરૂષનું પ્રમાણ કહું છું. એક ગળના પ્રાસાદને અર્ધા (૦૧) આંગળનો પ્રાસાદપુરૂષ કરવો. આ વિષે શંકા લાવવી નહિ અને ત્યાર પછી એકથી પચાસ ગળ સુધી દરેક ગળે અર્ધા (૦૧) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. આ પ્રમાણે પ્રાસાદપુરૂષ કરવો તે સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારો છે. ૭૧, ૭૨.

શયનશ્ચાપિ નિર્દિષ્ટં પદ્મશ્ચ દક્ષિણે કરે ॥

ત્રિપતાકં કરં વામં કારયેદ્ હૃદિ સંસ્થિતમ્ ॥૭૩॥

ઘૃતપાત્રશ્ચ તન્મધ્યે તામ્રજાતં સુવર્ણજમ્ ॥

સુવર્ણપુરુષં તત્ર રૂપ્યપર્યંકશાયિનમ્ ॥૭૪॥

પર્યંકસ્ય ચતુઃપાદે કુંભાશ્ચત્વાર એવ ચ ॥

સહેમનિધિસંયુક્તા આત્મમુદ્રાભિમુદ્રિતાઃ ॥૭૫॥

પ્રાસાદપુરૂષનું (ચાંદીનું) શયનાસન (પર્યંક, પલંગ) કરવાનો નિર્દેશ કરેલો છે. પ્રાસાદપુરૂષના દક્ષિણ હાથમાં કમળ આપવું તથા ડાબો હાથ ત્રણ પતાકાવાળી ધ્વજા ધારણ કરેલો અને છાતી ઉપર રાખેલો કરવો. તે એવી રીતે કે ધ્વજા પકડેલો હાથનો લાગ છાતી ઉપર રહે અને ધ્વજા-પતાકાનો લાગ ખભા ઉપર આવે.

આમલસારામાં તાંબાનું અથવા સોનાનું બનાવેલું ધૃતપાત્ર મૂકવું તેમજ સોનાનો બનાવેલો પ્રાસાદપુરૂષ પધરાવવો અને તેને ચાંદીના પલંગ ઉપર રેશમી ગાદલું, ઓશિકુ અને ઓછાડ પાથરી સૂવાડવો.

પલંગના ચારે પાયાની પાસે ચાર કુંભો મૂકવા અને તે સુવર્ણ દ્રવ્ય યુક્ત તથા પોતાની મુદ્રા-ચિન્હ સ્વરૂપથી મુદ્રિત કરેલા મૂકવા અર્થાત્ પલંગના ચારે પાયાની પાસે મૂકવાના જે નિધિકુંભો કરવા કહેલા છે તે તાબા અથવા સોનાના કરવા અને તેમા સોના નાણું નાખવું તથા જે નિધિના તે કુંભો હોય તેની મુદ્રા તેના ઉપર અંકિત કરવી. જેમકે શંખ નામનો નિધિકુંભ હોય તો તે કુંભ ઉપર શંખનું ચિન્હ કરવું, મહાપદ્મ હોય તો કમળ અને કચ્છપ હોય તો કાચબાની મુદ્રાથી મુદ્રિત કરવો કે જેથી અમુક નામનો નિધિકુંભ છે તે સ્પષ્ટ રીતે ઓળખી શકાય. તે નિધિકુંભો ક્રમે શંખ, પદ્મ, મહાપદ્મ અને મકર નામના જાણવા. ૭૩, ૭૪, ૭૫.

પ્રાસાદના ધ્વજદંડનું પ્રથમ પ્રમાણ.

પ્રાસાદવ્યાસમાનેન દણ્ડમાનં પ્રકીર્તિતમ્ ॥

મધ્યં હીનં દ્રશાંશેન પશ્ચમાંશેન ચાવરમ્ ॥૭૬॥

પ્રાસાદ કણું (રેખાએ) જેટલો પહોળો હોય તે પ્રમાણે ધ્વજદંડ લાંબો કરવો તે જ્યેષ્ઠ માન, તેમાંથી દશમાં લાગે નાનો કરવાથી મધ્યમ માન અને પાચમા લાગે નાનો કરવાથી કનિષ્ઠ માનનો (ધ્વજદંડ) જાણવો. ૭૬.

દ્વિતીય પ્રમાણ.

દણ્ડઃ કાર્યસ્તૃતીયાંશે શિલાતઃ કલશાન્તિકમ્ ॥

મધ્યમદ્વાંશહીનેઽસૌ ષડ્ભાગથ્થ કનિષ્ઠિકઃ ॥૭૭॥

શિલા એટલે જગતીના મથાળાથી કલશની ટોચ સુધી ઉંચાઈના ત્રણ ભાગો કરી એક ભાગ જેટલો લાંબો ધ્વજદંડ કરવો. આ જ્યેષ્ઠ માન જાણવું. તેમાંથી આઠમા અંશે નાનો કરવાથી મધ્યમ માન અને છઠ્ઠા ભાગે નાનો કરવામાં આવે તો કનિષ્ઠ માનનો ધ્વજદંડ જાણવો. ૭૭

તૃતીય પ્રમાણ.

મૂલરેખાપ્રમાણેન કનિષ્ઠં દણ્ડસંભવમ્ ॥

મધ્યમં દ્વાદશાંશેન ષડંશેન તથોત્તમમ્ ॥૭૮॥

મૂલ રેખા (શિખરના પાયચા)ના પ્રમાણે ધ્વજદંડ લાંબો કરવાથી કનિષ્ઠ માન જાણવું. આવેલા માનમાં તેનો બારમો ભાગ વધારવાથી મધ્યમ માન અને છઠ્ઠો ભાગ વધારવાથી જ્યેષ્ઠ માનનો ધ્વજદંડ જાણવો. ૭૮.

પિંડશ્ચ કથિતં વત્સ ઉદયશ્ચ હ્યતઃ શ્રુણુ ॥

પ્રાસાદકોણમર્યાદાં સપ્તહસ્તાન્તકં મતમ્ ॥૭૯॥

ગર્ભમાને ચ કર્તવ્યં હસ્તાઃ સ્યુઃ પશ્ચર્વિંશતિઃ ॥

રેલામાનશ્ચ કર્તવ્યં યાવત્પશ્ચાશહસ્તકમ્ ॥૮૦॥

ધ્વજદંડનું માન કહ્યું. હવે કયું માન કયાથી કયા સુધી લેવું તે કહ્યું છું તે સાલજા. એકથી સાત હાથ સુધી પ્રાસાદના કોણ માને, પચીસ હાથ સુધી ગભારાના માને તથા પચાસ હાથ સુધી પાયચાના વિસ્તારના માને ધ્વજદંડની લંબાઈ કરવી. ૭૯, ૮૦.

ધ્વજદંડની જાડાઈનું પ્રમાણ.

एकहस्ते तु प्रासादे दंडः पादोन आङ्गुलः ॥

अर्धाङ्गुला भवेद् वृद्धिर्यावत्पश्चाशहस्तकम् ॥૮૧॥

એક ગજના પ્રાસાદને ધ્વજદંડ પોણો (૦૧૧) આંગળ જાડો કરવો અને પછી દરેક ગજે અર્ધા(૦૧) આંગળની વૃદ્ધિ પચાસ (૫૦) ગજ સુધી કરવી. ૮૧.

वंशमयोऽथ कर्तव्य आङ्गनो मधुकस्तथा ॥

सीसपः खादिरश्चैव पिंडश्चैव तु कारयेत् ॥૮૨॥

ધ્વજદંડ વાંસનો, અંગન વૃક્ષનો, મધુક (મહુડા) નો, સીસમનો તથા ખેરના વૃક્ષનો કરવો, અને તે પિંડના આકારનો એટલે ગોળાકાર કરવો. ૮૨.

सुवृत्तः सारदारुश्च ग्रन्थिकोटरवर्जितः ॥

पर्वमिर्विषमः कार्यः समग्रन्थिः सुखावहः ॥૮૩॥

ચુંદર ગોળાકાર, સારા પાકા અને કઠણ લાકડાનો, અંથિ (ગાંઠ), કોટર (કાંણી) થી રહિત, વિષમ (એકી) પર્વ (ગાળા) વાળો અને સમઅંથિ એટલે એકી ગાંઠ (કાંકણી) વાળો ધ્વજદંડ કરવો સુખકારી જાણવો. ૮૩.

पर्वना अंकी ध्वजदंडनां तेर (१३) नामो.

जयन्तस्त्वेकपर्वश्च त्रिपर्वः शत्रुमर्दनः ॥

पिङ्गलः पञ्चपर्वश्च सप्तभिर्मानुसंभवः ॥૮૪॥

શ્રીમુખો નવપર્વૈશ્ચ ત્વેકાદશે તુ નન્દનઃ ॥
 ત્રયોદશે ત્રિદિવ્યશ્ચ તિથિષુ દિવ્યશેખરઃ ॥૮૫॥
 સપ્તદશે ચ કાલો વૈ ઉત્કટ ઝનવિંશકઃ ॥
 સૂર્યાક્ષસ્ત્વેકવિંશશ્ચ દ્વિચધિકે કમલોદ્ભવઃ ॥૮૬॥
 દ્વચધિકે વિશ્વકર્મશ્ચ નામાનિ પર્વસંખ્યયા ॥
 ત્રયોદશ વિજાનીયાત્ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદઃ ॥૮૭॥

(૧) એક પર્વનો જયંત, (૨) ત્રણ પર્વનો શત્રુમર્દન, (૩) પાંચ પર્વનો પિંગલ, (૪) સાત પર્વનો ભાનુસંભવ, (૫) નવ પર્વનો શ્રીમુખ, (૬) અગિયાર પર્વનો નંદન, (૭) તેર પર્વનો ત્રિદિવ્ય, (૮) પંદર પર્વનો દિવ્યશેખર, (૯) સત્તર પર્વનો કાલદંડ, (૧૦) આગણીસ પર્વનો ઉત્કટ, (૧૧) એકવીસ પર્વનો સૂર્યાક્ષ, (૧૨) તેવીસ પર્વનો કમલોદ્ભવ અને (૧૩) પચીસ પર્વનો વિશ્વકર્મ; આ તેર ધ્વજદંડનાં નામો છે અને તે પર્વોની સંખ્યાના માને થાય છે. એ રહસ્ય શિલ્પશાસ્ત્રમાં વિશારદ પુરૂષે જાણી લેવું. ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭

દેવીના ધ્વજદંડનું પ્રમાણ.

સમપર્વે યદા દંડસ્તત્ર શક્તિમયં બહુ ॥
 સમે ચ વિષમે પ્રોક્તં શુભં તદ્ભવને દ્વયમ્ ॥૮૮॥

સમપર્વ એટલે બેકી પર્વવાળો દંડ શક્તિમય ગણાય છે એટલે દેવીના ભવનોમાં સમ અને વિષમ પર્વ (બન્ને પ્રકારનો) ધ્વજદંડ શુભ કહેલો છે. ૮૮.

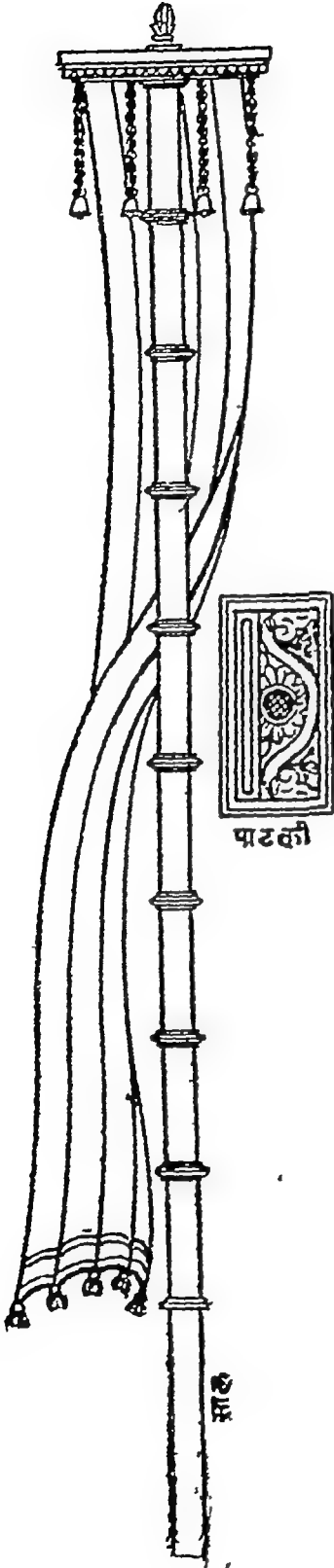
ધ્વજદંડની પાટલીનું પ્રમાણ.

તદૂર્ધ્વે સંપ્રવક્ષ્યામિ મર્કટીશ્ચ સુશોભનામ્ ॥
 દંડદીર્ઘષડંશેન મર્કટી ચાર્ધવિસ્તરા ॥૮૯॥
 સમુચ્છિન્નતા ત્રિભાગૈશ્ચ કિકિળીમંડિતા શુભા ॥
 કલશં કારયેત્તસ્યાઃ પશ્ચમાંશેન દીર્ઘતઃ ॥૯૦॥
 અર્થચંદ્રાકૃતિર્મધ્યે પક્ષે કુર્યાદ્ ગગારકમ્ ॥
 વંશોર્ધ્વે કલશશ્ચૈવ પક્ષે ઘંટાપ્રલમ્બનમ્ ॥૯૧॥

હવે હું ધ્વજદંડના ઉપરના ભાગે કરવાની સુશોભિત મર્કટીનું પ્રમાણ કહું છું. દંડની લાંબાઈના છઠ્ઠા ભાગે મર્કટી (પાટલી) લાંબી કરવી તથા લાંબાઈના અર્ધા ભાગે પહોળી અને પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે જાડી કરવી તેમજ કાંગરીના ઘાટોથી સુશોભિત કરવી તે શુભકર્તા જાણવી.

મકંટીની લાંબાઈના પાંચમા ભાગે કલશ ઉંચો કરવો તથા મકંટીના નીચેના મધ્ય ભાગે અર્ધચંદ્રાકાર કરવો અને તેની બન્ને બાજુએ ગગારક (ગગારા) કરવા.

દંડની ઉપર કલશ મુકવો અને પાટલીની બાજુઓએ ફરતી લટકતી ઘંટડીઓ લટકાવવી. ૮૯, ૯૦, ૯૧.

ધ્વજની પતાકાનું પ્રમાણ.

ધ્વજાદંડપ્રમાણે,
દૈર્ઘ્યાદંશેન વિસ્તરે ॥

નાનાવસ્ત્રવિચિત્રાદ્યા,
ત્રિપજ્જાગ્રમુખા ક્રમાત્ ॥૯૨॥

ધ્વજદંડના પ્રમાણે લાંબી ધ્વજની પતાકા કરવી અને તે લાંબાઈના આઠમા ભાગે પહોળી કરવી. ધ્વજની પતાકા નાના પ્રકારના રંગબેરંગી વસ્ત્રોથી શોભાયમાન ત્રણ અથવા પાંચ પટવાળી કરવી. ૯૨.

ધ્વજદંડ રોપવાનું પ્રમાણ.

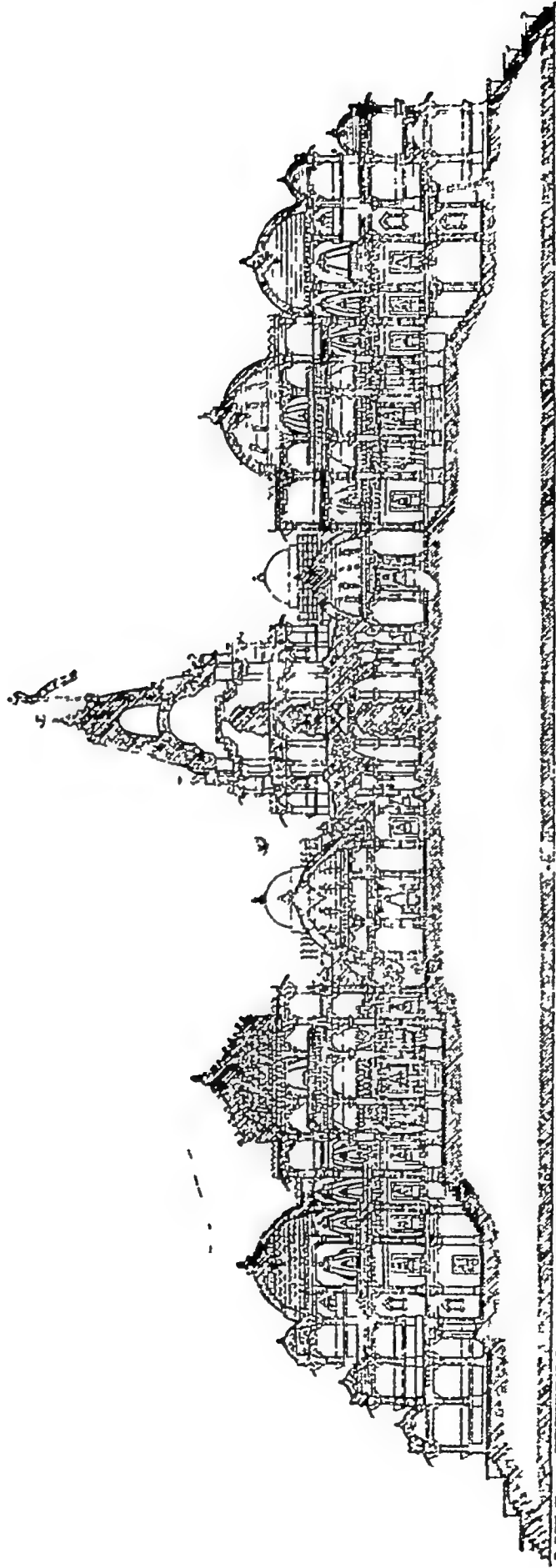
મૂલગર્ભસ્ય યન્માનં,
દક્ષિણાં દિશમાશ્રિતે ॥

અનુગમ્યોપરિ કાર્યો,
ધ્વજાદંડસ્ય ચોચ્છ્રયઃ ॥૯૩॥

ગભારાના મૂળના માને જમણી દિશાનો આશ્રય કરી રહેલા સ્કંધના અનુગમ્ય (પઠરા) ઉપર ધ્વજદંડને ઉભો કરવો. ૯૩.

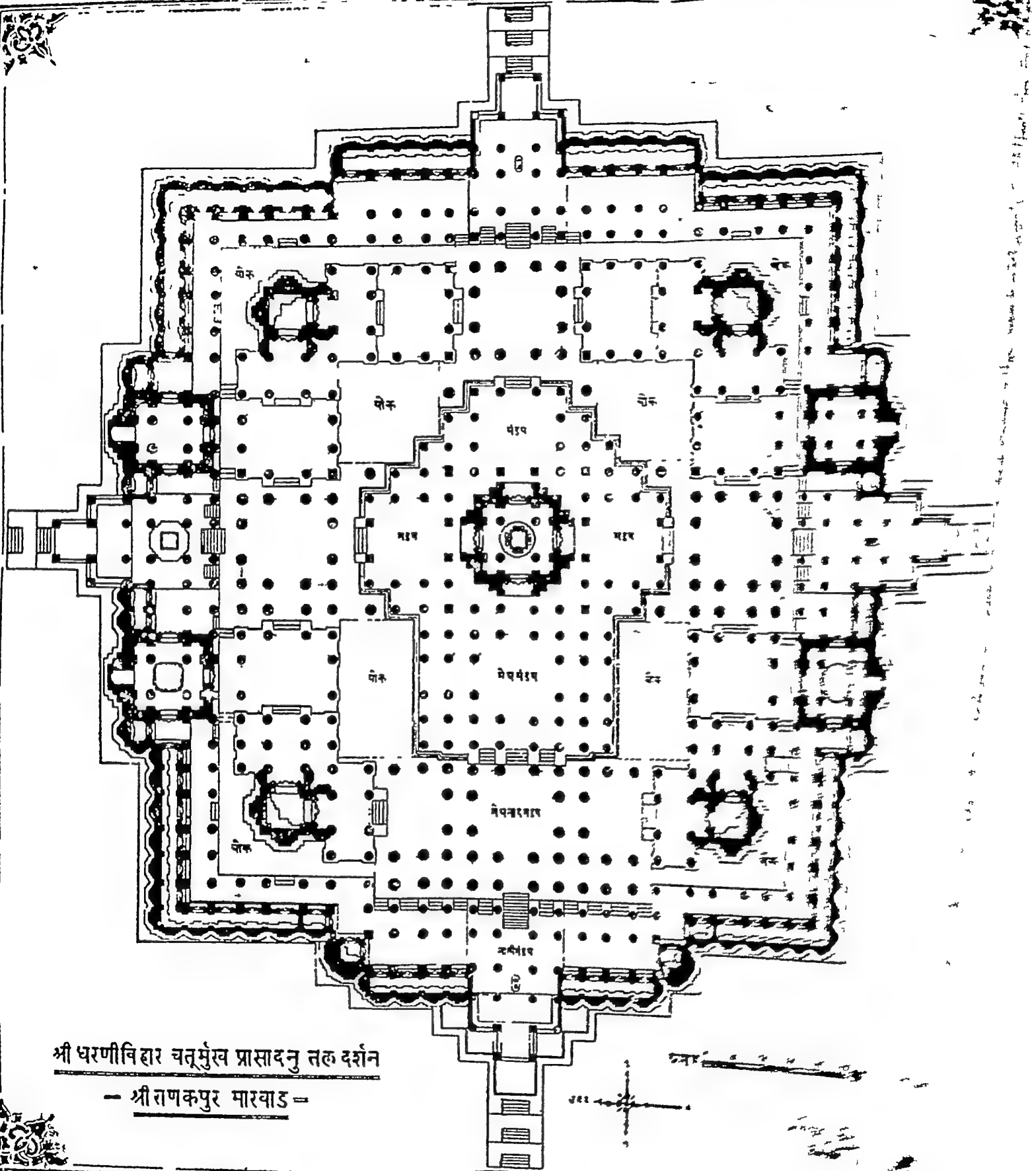
ધ્વજદંડના કલાબાનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદે પૃષ્ઠિભાગે તુ,
દક્ષિણે ચૈવ ચાનુગે ॥
સ્તંભવેદ્યેસ્તુ કર્તવ્યો,
ભિત્તિપટ્ટસમાંશકે ॥૯૪॥

૧૫૫૫૫૫ ૭ મુદ્રા
કિલ્લમાલ

— શ્રી ધરણીવિહાર ચતુર્મુખ પ્રાસાદનું છેદ દર્શન શ્રીરાગનકપુર મારવાડ — પ્રમાણ ૧:૧૦૦૦ — તાલુકો

શ્રી ધરણીવિહાર ચતુર્મુખ પ્રાસાદનું તલ દર્શન

— શ્રી રાણકપુર મારવાડ —

ઘુણ્ટોદયપ્રમાણેન સ્તંભિકા-ઉદયો ભવેત્ ॥

હસ્તસ્યાજ્જુલિધિસ્તારં તસ્યાઘઃ કલશો ભવેત્ ॥૧૫॥

પ્રાસાદના પાટલી ભાગે જમણે પઢરે ધ્વજદંડનો કલાખો કરવો અને તેની પહોળાઈ ભીંતના છઠ્ઠા ભાગે રાખવી. આમલસારાની ઉચાઈ બરાબર કલાખો ઉચે રાખવો અને ધ્વજદંડની બેઠક જેટલા ગજનો પ્રાસાદ હોય તેટલા આંગળ પહોળી કરવી તથા નીચે લાંબસીના આઠારે કળશ કરવો અને તેમાં ધ્વજદંડનું સાલ ઘાલવાનો છેદ પાડવો. ૯૪, ૯૫.

પ્રાસાદે મેરુશૃંગે તુ મદ્રે કોણે ચિ ચાનુમે ॥

મૂલપ્રાસાદમાનેન દૃષ્ટ્યં ધ્વજલક્ષણમ્ ॥૧૬॥

મેરુશૃંગ પ્રાસાદમાં તો ભદ્રે, કણે અથવા પઢરે મૂલ પ્રાસાદના માને ધ્વજદંડ રોપવાનું લક્ષણ બાણુ ૯૬.

તોરણે તુ તથા ચૈવ શુકનાસે ચલાણકે ॥

મૂલપ્રાસાદમાનેન ધ્વજાદંડનિવેશનમ્ ॥૧૭॥

તોરણ, શુકનાસે તથા બલાણકેમાં મૂલ પ્રાસાદનાં માને ધ્વજદંડ રોપવો. ૯૭.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ધ્વજદંડ રોપવાની દિશા.

ચતુર્મુખે તતો વક્ષ્યે પ્રાસાદે સર્વકામદે ॥

ઈશાનીં દિશમાશ્રિત્ય ધ્વજાદંડનિવેશનમ્ ॥૧૮॥

હવે ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં ધ્વજદંડ રોપવાનું પ્રમાણ કહું છું. ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. તેમાં ઈશાન દેાણનો આશ્રય કરી ધ્વજદંડનો નિવેશ કરવો. ૯૮.

ધ્વજદંડની પાટલી કિંચિત્ ઈશાન તરફ રોપવાનું વિધાન.

ઈશાન્યાં કુસ્તે કિંચિત્ સ્થપકઃ સ્થાપકઃ સદા ॥

રાજ્યવૃદ્ધિઃ સ્થલે વૃદ્ધિઃ પ્રજા સૌખ્યેન નન્દતિ ॥૧૯॥

સૂત્રધાર તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર માલિક ઈશાન દેાણનો કિંચિત્ આશ્રય કરેલી ધ્વજદંડની પાટલી રાખે તો તેના રાજ્યની તેમજ સ્થાનની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રજા સદા સર્વદા સુખથી આનંદ પામે. ૯૯.

ધ્વજા ચઢાવ્યા પછી ધ્વજા ફડકવાનું ફળ.

વાતાહતપતાકાનાં ફુકારો યત્ર દૃશ્યતે ॥

તત્કૃતં નિષ્ફલં યાતિ પુણ્યં તસ્ય ન વિદ્યતે ॥૧૦૦॥

પ્રતિષ્ઠા વળતે ધ્વજા ચઢાવતાં પવનને લીધે જોરથી ફડકડાટ કરતી પતાકા દેખાય તો કરેલું કાર્ય નિષ્ફળ જાય છે અને તેનું પુણ્ય પણ મળતું નથી. ૧૦૦.

પુરે ચ નગરે કોટે રથે રાજગૃહે તથા ॥

વાપીકૂપતડાગેષુ ધ્વજા કાર્યા સુશોભના ॥૧૦૧॥

પુરમાં, નગરમાં, કોટ ઉપર, રથ ઉપર, રાજમહેલ ઉપર તથા વાવ દુવેા અને તલાવના કિનારા ઉપર; એ સર્વ સ્થળે સુશોભિત ધ્વજા ચઢાવવી. ૧૦૧.

ધ્વજા વગર શિખર નહિ રાખવા વિધે.

નિશ્ચિન્હં શિખરં દક્ષી ધ્વજાહીનં સુરાલયમ્ ॥

અસુરા વાસમિચ્છન્તિ ધ્વજાહીનં ન કારયેત્ ॥૧૦૨॥

ચિન્હ રહિત શિખર તથા ધ્વજા રહિત દેવાલયને જોઈ અમુરો વાંસ કરવાને ઇચ્છે છે માટે ધ્વજા સિવાય પ્રાસાદો રાખવા નહિ. ૧૦૨.

શિખરને ધ્વજા ચઢાવવાનું પુણ્ય.

ધ્વજોચ્છ્રાયેન તુષ્યન્તિ દેવતાઃ પિતરસ્તથા ॥

દશાશ્વમેધિકં પુણ્યં સર્વતીર્થધરાદિકમ્ ॥૧૦૩॥

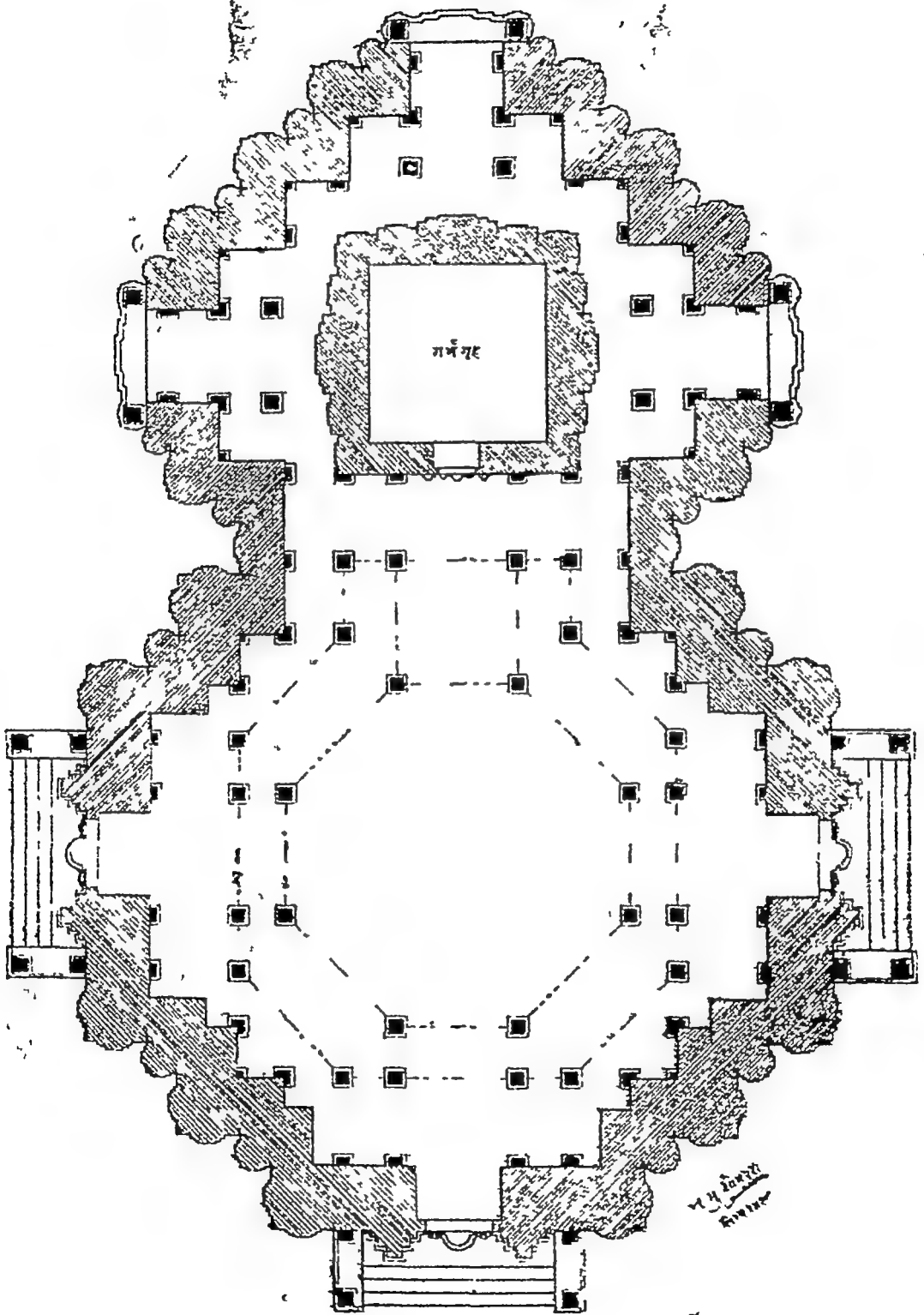
પચ્ચાશત્પૂર્વપચ્ચાજ્ઞાનાત્માનસ્ર તથાધિકમ્

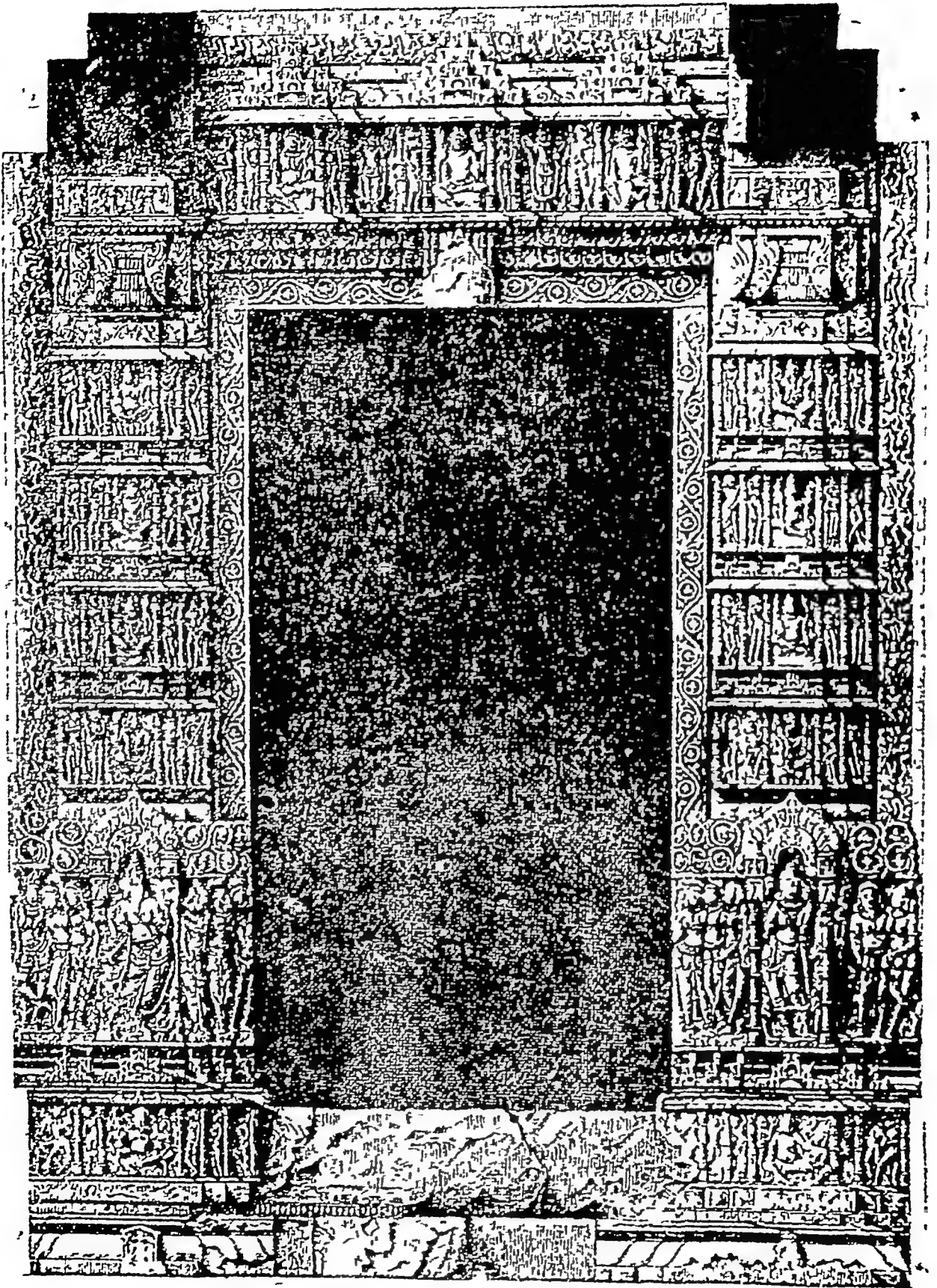
શતમેકોત્તરં સોઽપિ તારયેન્નરકાર્ણવાત્ ॥૧૦૪॥

ધ્વજા ચઢાવવાથી દેવતાઓ તથા પિતૃલોકો પ્રસન્ન થાય છે અને દશ અશ્વમેધ યજ્ઞનું, સમસ્ત તીર્થોમાં સ્નાનનું તથા સમસ્ત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કર્યાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જે પુરૂષ ધ્વજા ચઢાવે છે તે પચાસ થઈ ગયેલા પૂર્વજોનો તથા પચાસ પછીના વંશજોનો અને અધિકમા પોતાનો એમ કુલ એકસો ને એક (૧૦૧) પુરૂષોનો નરક રૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે ૧૦૩, ૧૦૪.

શ્રી સોમનાથ મહાદેવનાં પ્રાસાદનું તરુ દર્શન પ્રભાસપાટણ.

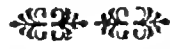
પ્રમાણ મુ. ૫ ૧૫ ૨૦ ૨૫ ૩૦ ૩૫

મોઢેરા ટેમ્પલની દ્વારશાળા.

અથ નિર્દેષ પ્રકરણ ।

જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી યતુ પુણ્ય.

ત્રાપીકૂપતડાગાનિ પ્રાસાદમવનાનિ ચ ॥

જીર્ણાન્યુદ્ધારયેદ્યસ્તુ પુણ્યમષ્ટગુણં લભેત્ ॥૧૦૫॥

જીર્ણ થયેલાં વાવ, ફવો, તલાવ, પ્રાસાદ અને ઘર વિગેરેનો જે જીર્ણોદ્ધાર કરાવે છે તેને નવા કરવાથી તેટલું પુણ્ય થાય તેનાથી આઠગણું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૦૫.

જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું વિધાન.

તદ્રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ પૂર્વસૂત્રં ન ચાલયેત્ ॥

હીને તુ જાયતે હાનિરધિકે સ્વજનક્ષયઃ ॥૧૦૬॥

ચલિતે ચાલિતે વાઽપિ દિઘ્મૂઢસ્થનવાદિષુ ॥

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન પૂર્વસૂત્રં ન ચાલયેત્ ॥૧૦૭॥

પ્રથમ જે પ્રાસાદ કે ભવનાદિ કરેલાં હોય તે રૂપનો તથા તેજ પ્રમાણનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો. પરંતુ પૂર્વસૂત્રને છોડી ખીજ સ્વરૂપનો કરવો નહિ. પ્રથમ કરેલા પ્રમાણથી ઓછો કરે તો હાનિ થાય અને અધિક કરવામાં આવે તો કુટુંબીઓનો નાશ થાય. પૂર્વસૂત્રને અલિત અથવા ચાલિત કરવાં, કરાવવાથી તેમજ નવાં કરાવવાથી દિઘ્મૂઢ થવાનો સંભવ રહે છે માટે સર્વ પ્રયત્નોથી પૂર્વસૂત્રને છોડી જીર્ણોદ્ધાર કરવો નહિ. ૧૦૬, ૧૦૭.

વાસ્તુદ્રવ્યાવિકં કુર્યાત્ મૃત્કાષ્ઠે શૈલજૈર્હિવા ॥

શૈલજે ધાતુજં જૈવ ધાતુજે રત્નજં તથા ॥૧૦૮॥

વાસ્તુ (પ્રાસાદ અથવા ઘર) પહેલાં કરેલું હોય તેનાથી અધિક કરવું અર્થાત માંટીનું હોય તો લાકડાનું, લાકડાનું હોય તો ઘંટનું અને ઘંટનું હોય તો પાષાણનું કરવું. પાષાણનું હોય તો સુવર્ણાદિ ધાતુનું અને ધાતુનું હોય તો મણિમાણિક્યાદિ રત્નોનું કરવું. (પરંતુ હીનદ્રવ્ય કરવું નહિ). ૧૦૮.

અધિક અથવા હીન અગ કરવાથી શુભાશુભ.

આયહીને હ્યપત્યશ્ચ વ્યયહીને ચ ભોગજમ્ ॥

સ્તંભવેધે મયં ધોરં સ્વકુલોચ્છેદનં ભવેત્ ॥૧૦૯॥

મર્મવેધે હનેદ્ વંધું ત્રિશૂલે ચ મહામયમ્ ॥

માનહીને પ્રજાપીડા સ્થૂલે ચોરમયં તથા ॥૧૧૦॥

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન હીનાઙ્ગં નૈવ કારયેત્ ॥

અધિકાઙ્ગશ્ચ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદમૂષ્ણૈર્ગુણૈઃ ॥૧૧૧॥

છણેદ્દાર કરતાં આયહીન થાય તો પુત્રાદિનો નાશ, વ્યયહીન થાય તો ભોગો અંબધી દુઃખ, સ્તંભનો વેધ આવે તો ભયંકર દુઃખ અને પોતાના કુલનો નાશ થાય. મર્મવેધ થતાં બંધુનો નાશ, ત્રિશૂલ (વાંકુંચુંકું) થાય તો મહાન્ ભય, પૂર્વમાનથી હીન થાય તો પ્રજાપીડા અને બહુ થાય તો ચોરનો ભય થાય; માટે સર્વ રીતે હીનાંગ છણેદ્દાર કરવો નહિ. બને તો પ્રાસાદની શોભા વધારનારા શુભોથી અધિકાંગ છણેદ્દાર કરવો સારો છે. પરંતુ હીનાંગ કદાપિ કરવો નહિ. ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧.

છણું અશુક ઉચ્ચાઇથી રહિત પાડી નવું કરવા વિષે.

અવ્યક્તં મૃન્મયં ચાલ્યં ત્રિહસ્તાન્તશ્ચ શૈલજમ્ ॥

દારુજં પુરુષાર્ધશ્ચ અત ઝઘ્વં ન ચાલયેત્ ॥૧૧૨॥

માટીનું દેવાલય આકારરહિત થઈ ગયું હોય તો તેને પાડી નવું કરવું. ગળ ત્રણેક જેટલું પાષાણનું તથા અર્ધા પુરૂષ જેટલું અર્થાત્ દોઢેક ગળ લાકડાનું દેવાલય ઉંચું રચ્યું હોય અને માટીનું પડી ગયું હોય તો તે પાડી નવું કરવું. પરંતુ ઉપર કહેલા પ્રમાણથી ઉપરાંત ઉંચું હોય તો પાડવું નહિ. ૧૧૨.

વાસ્તુભંજ કરવાથી દોષ.

અચલં ચાલયેદ્ વાસ્તું પુરપ્રાસાદપ્રંદિરમ્ ॥

પતિતૌ નર્કધોરે ચ યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ ॥૧૧૩॥

ઘર, નગર તથા દેવાલયનું વાસ્તુ છણું થયું ન હોય (તેમજ પોતાની જેળે પડી બાય તેમ ન હોય) તેવા વાસ્તુને ચલિત કરે અર્થાત્ પાડે તો પાડનાર તથા પડાવનાર બન્ને ન્યાં સુધી આકાશમાં ચંદ્ર સૂર્ય પ્રકાશે ત્યાં સુધી ઘોર નરકમાં પડે છે ૧૧૩.

અર્ણોદ્ધારમાં આચાર્ય તથા શિષ્યોની સલાહ.

અથ તં ચાલયેદાદૌ જીર્ણાંજ્ઞં ચૈવ દૂષિતમ્ ॥

આચાર્યશિષ્યભિઃ પ્રાજ્ઞૈઃ શાસ્ત્રદષ્ટ્યા સમુદ્ધરેત્ ॥૧૧૪॥

હવે જો અર્ણુ થયેલા પ્રાસાદાદિનું દૂષિત કેઈ અંગ ફરીથી કરવું હોય તેા બુદ્ધિમાન પુરુષોએ પહેલાં વિચારશીલ આચાર્ય તથા શિષ્યોની સલાહ લેવી અને ત્યાર પછી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે અર્ણોદ્ધાર કરવો. ૧૧૪.

અર્ણુ પ્રાસાદ અથવા ઘર પાડવાની વિધિ.

સુમુહૂર્તે દિને ઋક્ષે લગ્ને ચન્દ્રે ચલોત્તમે ॥

ચન્દ્રતારાવલે ચૈવ યોગે ચામૃતસંભવે ॥૧૧૫॥

દેવપૂજાં તતઃ કૃત્વા ક્ષેત્રપાલાદિસંયુતામ્ ॥

દિક્પાલેષુ ચલિં દદ્યાદ્ વાસ્તુદેવેષુ સર્વતઃ ॥૧૧૬॥

આચાર્યશિષ્યિનાં પૂજાં વત્સાલક્ષ્મીસંયુતામ્ ॥

તૈશ્વાપિ યુક્તઃસર્વૈસ્તુ ગચ્છેદ્વૈ દેવસંકુલમ્ ॥૧૧૭॥

સ્વર્ણજં રૂપ્યજં વાપિ કુર્યાન્નાગવૃષાદિકમ્ ॥

તસ્ય દન્તેન શૃંગેણ પતિતં પાતયેત્સુધીઃ ॥૧૧૮॥

શુભ દિવસ. શુભ નક્ષત્ર, શુભ લગ્ન, ઉત્તમ બલવાન ચંદ્ર અને ચંદ્રતારાના બલ સંયુક્ત શુભ મુહૂર્તમાં તથા અમૃતસિદ્ધિયોગમાં અર્ણોદ્ધાર કરવો.

શુભ મુહૂર્ત જોયા પછી જે દિવસે અને જે સમયે અર્ણોદ્ધાર આરંભ કરવાનો હોય તે વખતે માલીકે ક્ષેત્રપાલસહિત દેવતાની પૂજા કરવી. અને દિક્પાલો તથા વાસ્તુદેવોને સર્વ રીતે બલિ આપવો તેમજ આચાર્ય અને શિષ્યોની પણ વસ્ર અને અલંકારાદિથી પૂજા કરવી. પૂજન કાર્ય થઈ રહ્યા પછી સર્વને સાથે લઈ અર્ણોદ્ધાર કરવાના સ્થળે જવું.

વિદ્વાન પુરૂષે અર્ણોદ્ધારનું કાર્ય આરંભતા પહેલાં સેનાનો અગર રૂપાનો હાથી અથવા પોઠિયો બનાવરાવવો અને તે હાથીની દંતશૂળ અગર પોઠિયાના શિંગડા વડે પ્રાસાદના અર્ણુ થયેલા અંગને પાડવું અને પછી સર્વ ભાગ પાડી નાખાવવો. ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮.

અન્યવાસ્તુચ્યુતં દ્રવ્યમન્યવાસ્તૌ ન યોજયેત્ ॥

પ્રાસાદે ન ભવેત્ પૂજા ગૃહે ચ ન વસેદ્ ગૃહી ॥૧૧૯॥

ખીજા મકાનનો તથા દેવાલયનો પડી ગયેલ પાપાણુ, લાકડું, ઈંટ, ચૂનો વિગેરે સામાન હોય તે ખીજા મકાન या દેવાલયના કામમાં લેવો નહિ અને લેવામાં આવે તો પૂજા પ્રતિષ્ઠા થાય નહિ તથા જો મકાનના કામમાં લેવામાં આવે તો તે ગ્રમમાં તેનો માલીક રહેવા પામે નહિ ૧૧૬.

શિવાલય ન ચલાવના વિષે :

સ્વસંસ્થાને સ્થિતં યત્ર વિપ્ર વાસ્તુશિવાલયમ્ ॥

અચાત્યં સર્વદેવેષુ ચલિતે રાષ્ટ્રવિભ્રમઃ ॥૧૨૦॥

હું વિપ્ર ! જે સ્થળે વાસ્તુ કરી શિવાલય કરેલું હોય અને પોતાના સંસ્થાનમાં સ્થિત હોય તો ચલાવવું નહિ, કારણ કે સર્વ દેવોમાં શિવાલય અચાલ્ય છે અને જો તેને ચલિત કરવામાં આવે તો દેશભંગ થાય. ૧૨૦.

અચાત્યં ચાલયેદ્ વાસ્તુ પ્રાસાદં બ્રહ્મરૂઢ્યોઃ ॥

દેશચ્છેદો ભવેત્તસ્ય અચિરેણૈવ સાપ્રતમ્ ॥૧૨૧॥

બ્રહ્મા અને શિવના અચાલ્ય વાસ્તુ પ્રાસાદને ચલિત કરે તો થોડાજ કાળમાં તેના દેશનો ઉચ્છેદ થાય. ૧૨૧.

દેવસ્યોત્થાપનૈવ કુલં નાશયતિ ધ્રુવમ્ ॥

સ્ત્રીપુત્રમરણૈવ પદ્માસે પૂજકાત્યયઃ ॥૧૨૨॥

અચલ દેવતાનું ઉત્થાપન કરવાથી નિશ્ચય કુલનો નાશ થાય છે તેમજ સ્ત્રી પુત્રનું મરણ નીપજે છે તથા પૂજા કરનારનો જ માત્રમાં નાશ થાય છે. ૧૨૨.

ભૂતિ ઉત્થાપન કરવાની વિધિ :

પ્રાસાદપ્રતિમોત્થાપશ્વરભ્યે શુભે દિને ॥

લજ્વન ચલયેદેવં સર્વદોષવિવર્જિતે ॥૧૨૩॥

અર્ધ દોષથી વિમુક્ત એવા શુભ દિવસે ચર લક્ષમાં પ્રાસાદની પ્રતિમાનું ઉત્થાપન કરવું અને પ્રથમ લજ્વન (લંછન) વડે દેવને ચલિત કરવા. ૧૨૩.

લજ્વનઞ્ચ ગજાશ્વસ્ય રુપ્યકં વજ્રકં તથા ॥

શિલ્પિના હિયતે દોષઃ સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥૧૨૪॥

હાથી અગર અશ્વત્થુ ડૂપાતુ અથવા વજ્રતુ લંચન કરવું તે સર્વ કામનાઓના ક્ષણને આપનાર છે. આ પ્રમાણે લંચન વડે પ્રતિભોત્થાપન કરવાથી થતો દોષ શિલ્પી દ્વારા દૂર કરાય છે. ૧૨૪.

સોમપુરાસ્વહસ્તેન સંચરેદેવશુદ્ધયે ॥

શિલ્પિહસ્તે કૃતે સૌખ્યં શૂદ્રવર્ણં વિવર્જयेत् ॥૧૨૫॥

સોમપુરા જ્ઞાતિના શિલ્પીના હસ્તે દેવશુદ્ધિનો આરંભ કરવો; કારણ કે સોમપુરા જ્ઞાતિના શિલ્પીના હસ્તે દેવશુદ્ધિ કરાવવાથી ગુણકારક થાય છે. અને દેવશુદ્ધિના કાર્યમાં શૂદ્ર વર્ણને વર્જવો. ૧૨૫.

(દિઙ્મૂઢ વિચાર.

સૂત્રપાતસ્તુ કર્તવ્યઃ સાનુપ્રાચ્યોરનન્તરમ્ ॥

ચતુરસ્રં સમં કૃત્વા દિઙ્મૂઢં પરિવર્જयेत् ॥૧૨૬॥

પહેલાં પૂર્વપશ્ચિમમાં સૂત્ર છોડવું અને પછી સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી દિઙ્મૂઢનો દોષ વર્જવો. ૧૨૬.

(દિઙ્મૂઢ થવાથી દોષ.

પૂર્વપશ્ચિમદિઙ્મૂઢો વાસ્તુઃ સ્ત્રીનાશકઃ સ્મૃતઃ ॥

દક્ષિણોત્તરદિઙ્મૂઢઃ સર્વનાશકરો ભવેત્ ॥૧૨૭॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં દિઙ્મૂઢ દોષવાળો વાસ્તુ સ્ત્રીનો નાશકર્તા બન્યો તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં દિઙ્મૂઢ થયેલો વાસ્તુ સર્વ નાશકર્તા થાય. ૧૨૭.

દિઙ્મૂઢેન કૃતે વાસ્તૌ પુરપ્રાસાદમન્દિરે ॥

અર્થનાશઃ ક્ષયો મૃત્યુર્નિર્વાણં નૈવ ગચ્છતિ ॥૧૨૮॥

નગર, રાજમહેલ કે દેવમંદિરનું દિઙ્મૂઢ દોષવાળું વાસ્તુ કરવામાં આવે તો દ્રવ્યનાશ, કુલક્ષય અને મૃત્યુ થાય તથા કર્તામોક્ષને પ્રાપ્ત થતો નથી. ૧૨૮.

દિઙ્મૂઢનો દોષ ન લાગવા વિષે.

દિશોશ્ચ વિદિશોશ્ચૈવ વાસ્તુવેધવિશોધનમ્ ॥

જીર્ણેન વર્તિતે વાસ્તૌ વેધદોષો ન વિધતે ॥૧૨૯॥

એ દિશા અને એ ખણાઓમાં વાસ્તુવેધનું શોધન કરવું. છૂણુંદ્વાર કરેલ વાસ્તુમાં વેધદોષ લાગતો નથી. ૧૨૯.

पूर्वोत्तरदिशामूढं मूढं पश्चिमदक्षिणे ॥

તત્રમૂઢશ્ચ મૂઢં વા યત્ર તીર્થસમાહિતમ્ ॥૧૩૦॥

પૂર્વ અને ઉત્તર કે પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાઓથી દિઠ્મૂઢ દોષવાળા પ્રાસાદો કરવા નહિ, પરંતુ તીર્થસ્થાનમાં મૂઢ અથવા અમૂઢ બંધાવતું નથી. ૧૩૦.

सिद्धायतनतीर्थेषु नदीनां संगमेषु च ॥

સ્વયંભૂવાણલિઙ્ગેષુ તત્ર દોષો ન વિદ્યતે ॥૧૩૧॥

સિદ્ધ પુરૂષોના આશ્રમ, તીર્થસ્થાન, નદીઓના સંગમ અને સ્વયંભૂ બાણલિંગમાં દિઠ્મૂઢ વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી. ૧૩૧.

મિત્ર દોષ પ્રકરણ.

मण्डलं जालकश्चैव कलिकं सुखिरं तथा ॥

છિદ્રં છન્દિશ્ચ કારાશ્ચ મહાદોષાં ઇતિ સ્મૃતાઃ ॥૧૩૨॥

દેવાલયમાં મંડળો વળે-ખાડા પડે, કરેળિયાનાં બળાં થાય, લમરીનાં દર થાય, તિરાડો પડે-ખાડાં પડે, ચૂનાની છોમાં તિરાડો પડે અને ભીંતમાં ફાટો પડે, આ સાત મોટા દોષો બળવા. ૧૩૨.

भिन्नं दोषकरं यत्स्यात् प्रासादमठमन्दिरम् ॥

મુક્તામિજાલકં દ્વાર રશ્મિમિશ્ર પ્રમેદિતમ્ ॥૧૩૩॥

પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિર ભિન્ન દોષવાળું થાય તે કહું છું. કરેળિયાએ દ્વારના પ્રવેશમાં બળ કરેલી હોય તથા ભિત્તિ વિગેરેની તિરાડોમાંથી સૂર્યનાં કિરણો અંદર આવતાં હોય તો તે પણ ભિન્ન દોષકર્તા બળવું. ૧૩૩.

ब्रह्मविष्णुशिवेनानां भिन्नं दोषकरं न हि ॥

જિનગૌરીગણેશનાં ગૃહે મિત્રં વિવર્જયેત્ ॥૧૩૪॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ અને સૂર્ય, એમના દેવાલયોમાં ભિન્ન દોષ લાગતો નથી. જિનાલયમાં તથા ગૌરી અને ગણેશના દેવાલયોમાં ભિન્ન દોષ તજવો. ૧૩૪.

અવ્યક્તવ્યક્તં ગૃહં કુર્યાત્તથેષ્ટાનિષ્ટમૂર્તિકમ્ ॥

યથા સ્વામી શરીરસ્ય પ્રાસાદસ્યાપિ તાદૃશમ્ ॥૧૩૫॥

દેવાલયો તેમજ ઘરો વ્યક્ત અને અવ્યક્ત કરવાં અર્થાત્ ગુણદોષ જોઈ કરવા તથા ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ મૂર્તિઓના યોગ જોવા, કેમ કે જેવી રીતે શરીરનો સ્વામી પોતાના શરીરનું ઈષ્ટ વસ્તુથી રક્ષણ કરે છે અને અનિષ્ટ વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે તેવી રીતે પ્રાસાદના વિષયમાં પણ જાણવું. ૧૩૫.

एकं वा बहुधा रूपं ब्रह्मणः शिवसूर्ययोः ॥

स्वके स्वकेन वै स्थाप्यं प्रासादं भिन्नवर्जितम् ॥૧૩૬॥

બ્રહ્મા શિવ અને સૂર્ય; એમનાં એક અથવા અનેક રૂપો તેમના પોતાના પ્રાસાદોમાં સ્થાપવા અને પ્રાસાદમાં ભિન્ન દોષ વર્જવો. ૧૩૬.

નિર્દોષ લક્ષણ.

छन्दभेदो न कर्तव्यो जातिभेदस्तथा पुनः ॥

उत्पद्यते महामर्म जातिभेदे कृते सति ॥૧૩૭॥

પ્રાસાદમાં છંદ તથા જાતિભેદ કરવો નહિ. પ્રાસાદની જાતિનો ભેદ તથા તલનો ભેદ કર્યાથી મહામર્મ—મહાસંકટ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૩૭.

परीते विपरीते वा राजराष्ट्रभयङ्करम् ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन एकजात्यैवमाचरेत् ॥૧૩૮॥

જે છંદ તથા જાતિનો પ્રાસાદ હોય તેને છોડીને અથવા તેનાથી વિપરીત કરવામાં આવે તો રાષ્ટ્રને ભયકર્તા થાય છે. માટે સર્વ પ્રકારે ચત્ત્રપૂર્વક એક જાતિ તથા એક છંદ કાર્ય કરવું પણ જાતિભેદ કરવો નહિ. ૧૩૮.

द्वारहीने हतं चक्षुर्नालिहीने धनक्षयः ॥

अपदे स्थापिते स्तंभे महारोगं विनिर्दिशेत् ॥૧૩૯॥

પ્રમાણથી નાનો દ્વારવાળું દેવાલય કરવાથી નેત્રહીન, પ્રનોલહીન કરવાથી ધનનો નાશ અને પદહીન સ્તંભો મૂકવાથી મહારોગ થાય. ૧૩૯.

સ્તંભઞ્યાસોદયે હીને કર્તા તત્ર વિનશ્યતિ ॥

પ્રાસાદે પીઠહીને તુ નશ્યન્તિ ગજવાજિનઃ ॥૧૪૦॥

સ્તંભો પહોળાઈ અને ઉંચાઈમાં પ્રમાણહીન કરવાથી કર્તાનો નાશ થાય છે તથા પીઠહીન પ્રાસાદ કરવાથી હાથી અને ઘોડાઓનો નાશ થાય છે. ૧૪૦.

રથોપેરથહીને તુ પ્રજાપીડાં વિનિર્દિશેત્ ॥

કર્ણહીને તુ પ્રાસાદે ફલં નૈવ હિ વિસ્તરે ॥૧૪૧॥

રથ અને ઉપરથહીન પ્રાસાદ કરવાથી પ્રજાને પીડા કર્તા થાય તથા કર્ણહીન પ્રાસાદ થાય તો પ્રાસાદ કરાવ્યાનું કંઈ પણ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૧૪૧.

જંઘાહીને હરેદ્ બન્ધું કર્તૃકારાદિકં તથા ॥

શિખરે હીનમાને તુ પુત્રપૌત્રધનક્ષયઃ ॥૧૪૨॥

જંઘાહીન પ્રાસાદ કરવાથી બંધુ, કર્તા અને કરાવનાર આદિનો નાશ થાય. તેમજ માનહીન શિખર કરવાથી પુત્ર, પૌત્ર અને ધનનો ક્ષય થાય. ૧૪૨.

અતિદીર્ઘે કુલચ્છેદો હસ્વે વ્યાધિસમુદ્ભવઃ ॥

તસ્માચ્છાસ્ત્રકૃતે માને સુખદં સર્વકામદમ્ ॥૧૪૩॥

પ્રાસાદ પ્રમાણથી ઘણો ઉંચો કરવામાં આવે તો કુલનો નાશ થાય અને પ્રમાણથી નીચો કરવામાં આવે તો વ્યાધિની ઉત્પત્તિ થાય. તેથી શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રમાણથી પ્રાસાદનું માન કરવું તે સર્વ પ્રકારનાં સુખ તથા કામનાઓને આપનાર બળવું. ૧૪૩.

માનપ્રમાણસંયુક્તા શાસ્ત્રદષ્ટિશ્ચ કારયેત્ ॥

આયુઃપૂર્ણઞ્ચ સૌભાગ્યં લભતે પુત્રપૌત્રકમ્ ॥૧૪૪॥

માન અને પ્રમાણ સંયુક્ત શાસ્ત્રદષ્ટિથી ઘર અથવા પ્રાસાદ કરવાથી પૂર્ણ આયુષ્યની સાથે સૌભાગ્યવૃદ્ધિ અને પુત્રપૌત્રાદિકનું પૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪૪.

જગતીથી મંડપાદિ નીચા કરવાથી દોષ.

જગત્યા ન લોપ્યા શાલા શાલાતથૈવ મળ્ડપઃ ॥

પ્રાસાદે મળ્ડપેનૈવ પ્રસ્તે વૈ દોષકારકમ્ ॥૧૪૫॥

જગતીથી શાલા (શણુગાર ચોકી) નીચી કરવી નહિ તેમજ શાલાથી મંડપ નીચો કરવો નહિ અને મંડપથી પ્રાસાદનો ગભારો નીચો કરવો નહિ, કેમકે નીચો કરવાથી પ્રાસાદ દોષકારક થાય છે. ૧૪૫.

પ્રાસાદોચ્છ્રયવિસ્તારો જગતી વામદક્ષિણે ॥

છાયાભેદો ન કર્તવ્યસ્તથા લિંગસ્ય પીઠિકા ॥૧૪૬॥

જગતી ડાબી તથા જમણી બાજુએ પ્રાસાદના પ્રમાણથી ઉચ્ચાઈ તથા પહોળાઈમાં સરખી રાખવી અને છાયાભેદ (પહોળો અથવા સાંકડો) કરવો નહિ તેવીજ રીતે લિંગની પીઠ (જળાધારી) પણ બન્ને બાજુએ સરખી રાખવી જોઈએ. લિંગથી એક તરફ પહોળી અને બીજી તરફ સાંકડી હોવી જોઈએ નહિ. ૧૪૬.

છન્દભેદો ન કર્તવ્યઃ પ્રાસાદમઠમંદિરે ॥

સ્ત્રીમૃત્યુશોકસન્તાપપુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૪૭॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિરમાં છંદભેદ કરવો નહિ; કેમકે છંદભેદ કરવાથી સ્ત્રીનું મૃત્યુ, શોક, સન્તાપ તથા પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ થાય છે. ૧૪૭.

રાજમાર્ગાન્તરે વેધો ન પ્રાકારાન્તરેઽપિ ચ ॥

સ્તંભપદાદિવેધસ્તુ ન મિત્યન્તરતો ભવેત્ ॥૧૪૮॥

રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ, કિલ્લો) વચ્ચે આવતો હોય તો સામસામા દેવાસથો કરવામાં વેધદોષ લાગતો નથી તેમજ સ્તંભોના પહોળો વેધ પણ જો વચ્ચે લિપ્તિનું અંતર પડતું હોય તો લાગતો નથી. ૧૪૮.

પદહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

અકસ્તંભે કૃતે દ્વારે પુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૪૯॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિર પદહીન કરવાં નહિ. દ્વારની વચ્ચે એક ચાલલો આવે તો પુત્ર, પતિ અને ધનનો ક્ષય થાય છે. ૧૪૯.

સ્તંભિકાકુંભિકાસર્વતલમાનં ન લોપયેત્ ॥

ઉદુમ્બરશિરં સર્વં સમસૂત્રંચ કારયેત્ ॥૧૫૦॥

સ્તંભો અને કુંભિઓ; એ સર્વનું તલમાન લોપવું નહિ અને તે સર્વ ઉપરાંત મથાળાએ સમસૂત્રમાં રાખવાં. ૧૫૦.

વાપીમણ્ડપગેહાનાં તૃતીયસ્તંભવર્જનમ્ ॥

શિલ્પિનો નરકં યાન્તિ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૧૫૧॥

વાવ, મંડપ અને ઘરોમાં ત્રણ થાંભલા મૂકવા નહિ અર્થાત્ જો, ચાર અથવા છ એમ જેટલી સંખ્યાના થાંભલાઓ મૂકવા, અને જો એટલી થાંભલા મૂકવામા આવે તો શિલ્પીઓ નરકમાં પડે અને ઘર કરાવનાર સ્વામીના સર્વ ધનનો નાશ થાય. ૧૫૧.

ટીપ — પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરતાં ડાબી કે જમણી બાજુ એટલી થાંભલા કરવાથી બાહુલીન થાય માટે કરવા નહિ. પણ પ્રાસાદની લંબાઈમાં પદના હિસાબે કરવાથી દોષ આવતો નથી.

પદલોપં દિશાલોપં ગર્ભલોપં તથૈવ ચ ॥

ઉભૌ તૌ નરકં યાતઃ સ્થાપકઃ સ્થપકઃ સદા ॥૧૫૨॥

પ્રાસાદમાં પદલોપ, દિશાલોપ તથા ગર્ભલોપ થાય તો પ્રાસાદ કરાવનાર તથા કરનાર બન્ને સદાના માટે નરકે જાય છે. ૧૫૨.

થરમજ્જો યદા યસ્ય કોપિતાસ્ત્ર દેવતાઃ ॥

શિલ્પિનશ્ચ ક્ષયં યાન્તિ તદ્ભવેત્ સ્વામિમૃત્યુદમ્ ॥૧૫૩॥

જો દેવાલયના ઇંટો કે પાષાણના થરોનો લંગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલા દેવતાઓ ક્રોધાચ્છાન થાય છે અને તેથી શિલ્પીઓનો ક્ષય થાય છે તથા તેવું દેવાલય સ્વામીનું મૃત્યુકર્તા નીવડે છે. ૧૫૩.

શૂચિમુક્ષં ભવેચ્છિદ્રં પૃષ્ઠે યદા કરોતિ ચ ॥

પ્રાસાદે ન ભવેત્પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસાઃ ॥૧૫૪॥

પ્રાસાદ અથવા ઘરની પછીતના ભાગમાં સોયના મુખ જેવડું છિદ્ર રહી જાય અગર રાખે તો તેવા પ્રાસાદમાં દેવ પૂજા થતી નથી અને ઘરમાં રાક્ષસો નિવાસ કરી ક્રીડા કરે છે. ૧૫૪.

શાસ્ત્રમાર્ગ પરિત્યજ્ય આત્મબુદ્ધિર્યદા ભવેત્ ॥

તત્ફલં સર્વતો નાસ્તિ પ્રાસાદમઠપંદિરમ્ ॥૧૫૫॥

શાસ્ત્રની મર્યાદા અને વિધિનો ત્યાગ કરી જે કર્તા કેવળ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિર કરે છે, તે સર્વથા નિષ્ફળ જાય છે. અર્થાત્ કેવળ બુદ્ધિના આધારે કરેલા પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરનું સમગ્ર ક્ષણ નાશ પામે છે માટે શાસ્ત્રમાર્ગ છોડી અહીં બુદ્ધિથી કદાપિ કાર્ય કરવું નહિ. ૧૫૫.

જગતીથી શાલા (શણગાર ચોટ્ટી) નીચી કરવી નહિ તેમજ શાલાથી મંડપ નીચો કરવો નહિ અને મંડપથી પ્રાસાદનો ગભારો નીચો કરવો નહિ; કેમકે નીચો કરવાથી પ્રાસાદ દોષકારક થાય છે. ૧૪૫.

પ્રાસાદોચ્છ્રયવિસ્તારો જગતી વામદક્ષિણે ॥

છાયાભેદો ન કર્તવ્યસ્તથા લિંગસ્ય પીઠિકા ॥૧૪૬॥

જગતી ડાબી તથા જમણી બાજુએ પ્રાસાદના પ્રમાણથી ઉચ્ચાઈ તથા પહોળાઈમાં સરખી રાખવી અને છાયાભેદ (પહોળો અથવા સાંકડો) કરવો નહિ તેવીજ રીતે લિંગની પીઠ (જળાધારી) પણ બન્ને બાજુએ સરખી રાખવી જોઈએ. લિંગથી એક તરફ પહોળી અને બીજી તરફ સાંકડી હોવી જોઈએ નહિ. ૧૪૬.

છન્દભેદો ન કર્તવ્યઃ પ્રાસાદમઠમંદિરે ॥

સ્ત્રીમૃત્યુશોકસન્તાપપુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૪૭॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિરમાં છંદભેદ કરવો નહિ, કેમકે છંદભેદ કરવાથી સ્ત્રીનું મૃત્યુ, શોક, સંતાપ તથા પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ થાય છે. ૧૪૭.

રાજમાર્ગાન્તરે વેધો ન પ્રાકારાન્તરેऽપિ ચ ॥

સ્તંભપદાદિવેધસ્તુ ન મિત્યન્તરતો મવેત્ ॥૧૪૮॥

રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ, કિલ્લો) વચ્ચેમાં આવતો હોય તો સામસામા દેવાક્રયો કરવામાં વેધદોષ લાગતો નથી તેમજ સ્તંભોના પદોનો વેધ પણ જો વચ્ચેમાં લિપ્તિનું અંતર પડતું હોય તો લાગતો નથી. ૧૪૮.

પદહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

एकस्तंभे कृते द्वारे पुत्रपतिधनक्षयः ॥૧૪૯॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિર પદહીન કરવાં નહિ. દ્વારની વચ્ચે એક થાલલો આવે તો પુત્ર, પતિ અને ધનનો ક્ષય થાય છે. ૧૪૯.

સ્તંભિકાકુંભિકાસર્વતલમાનં ન લોપયેત્ ॥

उदुम्बरशिरं सर्व-समसूत्रञ्च कारयेत् ॥૧૫૦॥

સ્તંભો અને કુંભિયો; એ સર્વનું તલમાન લોપવું નહિ અને તે સર્વ ઉંખરાના મથાળાએ સમસૂત્રમાં રાખવાં. ૧૫૦.

વાપીમણ્ડપમેહાનાં તૃતીયસ્તંભવર્જનમ્ ॥

શિલ્પિનો નરકં યાન્તિ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૧૫૧॥

વાવ, મંડપ અને ઘરોમાં ત્રણ થાંભલા મૂકવા નહિ અર્થાત્ જો, ચાર અથવા છ એમ બેટી સંખ્યાના થાંભલાઓ મૂકવા. અને જો એટી થાંભલા મૂકવામાં આવે તો શિલ્પીઓ નરકમાં પડે અને ઘર કરાવનાર સ્વામીના સર્વ ધનનો નાશ થાય. ૧૫૧.

ટીપ :- પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરતાં ડાબી કે જમણી બાજુ એટી થાંભલા કરવાથી બાહુલીન થાય માટે કરવા નહિ. પણ પ્રાસાદની લંબાઈમાં પદના હિસાબે કરવાથી દોષ આવતો નથી.

પદલોપં દિશાલોપં ગર્ભલોપં તથૈવ ચ ॥

ઉર્મૌ તૌ નરકં યાતઃ સ્થાપકઃ સ્થપકઃ સદા ॥૧૫૨॥

પ્રાસાદમાં પદલોપ, દિશાલોપ તથા ગર્ભલોપ થાય તો પ્રાસાદ કરાવનાર તથા કરનાર બન્ને સદાના માટે નરકે જાય છે. ૧૫૨.

થરમજ્ઞો યદા યસ્ય કોપિતાસ્ત્ર દેવતાઃ ॥

શિલ્પિનશ્ચ ક્ષયં યાન્તિ તદ્ભવેત્ સ્વામિમૃત્યુદમ્ ॥૧૫૩॥

જો દેવાલયના ઇંદો કે પાપાણુના થરોનો ભંગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલા દેવતાઓ ક્રોધાયમાન થાય છે અને તેથી શિલ્પીઓનો ક્ષય થાય છે તથા તેવું દેવાલય સ્વામીનું મૃત્યુકર્તા નીવડે છે. ૧૫૩.

શૂચિમુખં ભવેચ્છિદ્રં પૃષ્ઠે યદા કરોતિ ચ ॥

પ્રાસાદે ન ભવેત્પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસાઃ ॥૧૫૪॥

પ્રાસાદ અથવા ઘરની પછીતના ભાગમાં સોયના મુખ જેવડું છિદ્ર રહી જાય અગર રાખે તો તેવા પ્રાસાદમાં દેવ પૂજા થતી નથી અને ઘરમાં રાક્ષસો નિવાસ કરી ક્રીડા કરે છે. ૧૫૪.

શાસ્ત્રમાર્ગ પરિત્યજ્ય આત્મબુદ્ધિર્યદા ભવેત્ ॥

તત્ફલં સર્વતો નાસ્તિ પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥૧૫૫॥

શાસ્ત્રની મર્યાદા અને વિધિનો ત્યાગ કરી જે કર્તા કેવળ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિર કરે છે તે સર્વથા નિષ્ફળ જાય છે. અર્થાત્ કેવળ બુદ્ધિના આધારે કરેલા પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરનું સમગ્ર ફળ નાશ પામે છે માટે શાસ્ત્રમાર્ગ છોડી અહીં બુદ્ધિથી કદાપિ કાર્ય કરવું નહિ. ૧૫૫.

ગૃહ વિષયક વિવેચન.

ઉપર્યુપરિ ભૂમીનાં દ્વારં કુર્યાત્પ્રદક્ષિણમ્ ॥

નાપસઞ્ચેન કુર્વીત ગૃહમારોહણં તથા ॥૧૫૬॥

ઉપરાઉપરિ ભૂમિવાળા એટલે બે ત્રણ માળવાળા ઘરોને દક્ષિણ કંમે અર્ચાત્ જમણી બાબુએ દ્વાર કરવાં તથા આરોહણ એટલે સીડી અથવા દાદરો મૂકવો તે પણ જમણી બાબુએ મૂકવો પરંતુ ડાબી બાબુએ મૂકવો નહિ. ૧૫૬.

ચાર પ્રકારનાં પ્રવેશદ્વાર વિષે.

ઉત્સન્નઃ પૂર્ણવાહુશ્ચ હીનવાહુસ્તથાપરઃ ॥

પ્રતિકાર્યં ઇતિ પ્રોક્તં પ્રવેશાનાં ચતુષ્ટયમ્ ॥૧૫૭॥

ઉત્સન્નશ્ચોત્તરમુખે પૂર્ણવાહુશ્ચ પૂર્વતઃ ॥

હીનવાહુસ્તથા યામ્યે પ્રતિકાર્યઃ સવારુણે ॥૧૫૮॥

૧ ઉત્સન્ન, ૨ પૂર્ણબાહુ, ૩ હીનબાહુ અને ૪ પ્રતિકાર્ય; આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના દ્વારના પ્રવેશ કહ્યા છે. ૧૫૭.

ઉત્તરાભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો તે ઉત્સન્ન, પૂર્વાભિમુખ હોય તો પૂર્ણબાહુ, દક્ષિણાભિમુખ હોય તો હીનબાહુ અને પશ્ચિમાભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો તે પ્રતિકાર્ય બાબુવો. ૧૫૮.

વર્જનીય ગૃહ.

ગૃધ્રકાકકપોતાશ્ચ કપિસંગ્રામભૂષણાઃ ॥

વર્જયેદ્ગૃહચિત્રેષુ શ્રેયસ્ત્ર ન વિદ્યતે ॥૧૫૯॥

ઘરની દિવાલોમાં કરવાના ચિત્રોમાં ગીધ, કાગડો, હોલો, વાંદરો તથા યુદ્ધ સંબંધીનાં ચિત્રો ચીતરવાં નહિ; કારણ કે તેવા ઘરમા રહેનારને મુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૧૫૯.

ઘર વિષે નિર્દોષ પ્રકરણ.

નિર્દોષં શાસ્ત્રદષ્ટેન નિર્દોષં જીર્ણમેવ ચ ॥

નિર્દોષં બ્રહ્મણો વર્જ્યં નિર્દોષં સિધ્યતિ ધ્રુવમ્ ॥૧૬૦॥

શાસ્ત્રનિર્દોષ વિધિ અનુસાર તૈયાર થયેલું, જીર્ણ થયેલું અને બ્રાહ્મણોએ તજી દીધેલું નિર્દોષ બાબુવું. ૧૬૦.

બ્રહ્મક્ષત્રિયવૈશ્યાનાં શૂદ્રાણાં ભવનેષુ ચ ॥

અકદારમયં શ્રેષ્ઠં બહુદારં વિવર્જયેત્ ॥૧૬૧॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તથા શૂદ્રોના ઘરમાં એક આરણ્યાવાળું ઘર શ્રેષ્ઠ છે. ઘણાં આરણ્યાવાળું ઘર કરવું નહિ. ૧૬૧.

સૂર્યકં હ્યધિકં પૃષ્ઠે વિકર્ણશ્ચૈવ કારયેત્ ।

શિલ્પિનો નરકં યાન્તિ સ્વામી ચ નિર્ધનો ભવેત્ ॥૧૬૨॥

સૂર્યકાના આકારવાળું, પાછળના ભાગે પહોળું અગર વાંકાચૂકા ખૂણાવાળું ઘર કરવામાં આવે તો શિલ્પીઓ નરકમાં પડે અને ઘરધણી નિર્ધન થાય. ૧૬૨.

સૂર્યાકારં ગૃહં કાર્યં વિકર્ણં નૈવ કારયેત્ ॥

અગ્રતઃશ્ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠં પૃષ્ઠિનં પરિવર્જયેત્ ॥૧૬૩॥

સૂર્યકાના આકારનું ઘર કરવું પરંતુ વાંકાચૂકા ખૂણાવાળું કરવું નહિ. આગળના ભાગે પહોળું થાય તો સારું પરંતુ પાછળના ભાગે કરવું નહિ. તે સારું નથી. ૧૬૩.

દૃષ્ટ્વા રૌદ્રકરાલશ્ચ ભીષણં શતરૌદ્રકમ્ ॥

વર્જયેચ્ચ ગૃહં શીઘ્રં શ્રેયસ્તત્ર ન વિદ્યતે ॥૧૬૪॥

જો ઘર જોવામાં ભયંકર, વિકરાલ, ભીષણ અને હલ્તરો રૌદ્રસ્વરૂપવાળું દેખાય અર્થાત્ જોને જોતાંની સાથેજ આપણા મનમાં ભય ઉત્પન્ન થાય તેવા ઘરનો શીઘ્ર ત્યાગ કરવો. કારણ કે તેવા ઘરમાં રહેવામાં સુખ નથી. ૧૬૪.

ત્રિકોણં ગૌમુસ્ત્રશ્ચૈવ ધનનાશઃ પતિવ્રજઃ ॥

ત્રિકોણં મૃત્યુદં જ્ઞેયં પડંશં ધર્મનાશનમ્ ॥૧૬૫॥

જો ખૂણાવાળું તથા ગાયના મુળ જેવું ઘર કરે તો કેમે ધનનો નાશ અને ધરધણીનું પરદેશગમન થાય. ત્રિકોણ ઘર મૃત્યુ આપનાર અને છડાંસનું ઘર કરે તો તે ધર્મનો નાશ કરનાર બાબુવું. ૧૬૫.

ધરની જમીન ઉંચી નીચી કરવા નિષે.

અલિંદાશ્ચૈવ લિંદાશ્ચ વામતંત્રાનુસારતઃ ॥

બાહ્યદારં તુ કર્તવ્યં કિંચિન્મૂળાદિકં ભવેત્ ॥૧૬૬॥

ઘરના ઓરડા કરતાં પરસાળ (ઓસરી) નીચી કરવી અને પરસાળ કરનાં છુટ પરસાળ નીચી કરવી. તેવી રીતે જેટલા આગળના ખંડો હોય તે બધા એકએકથી ન્યૂન કરવા પણ ઉચિત કરવા નહિ. ૧૬૬.

સમૂહ ઘર વિષે.

कर्णाधिकश्च हीनास्यं यद् गृहं तादृशं भवेत् ॥

समूलं तद्विजानीयात् हन्यते बन्धुबान्धवः ॥૧૬૭॥

જે ઘરના ઓરડાનો કરે લાંબો હોય અને પછીત ટુંકી હોય તો તેવું ઘર સમૂહ કહેવાય. તેવા ઘરમાં રહેનારના પરિવારનો નાશ થાય. માટે ઓરડો જરા પહોળો રાખવો અને લંબાણુમા જરા ટુંકો રાખવો. ૧૬૭.

પ્રતિકાર ઘર વિષે.

पृष्ठे बाहुसमे मृत्युर्द्धारवास्तु यदा भवेत् ॥

प्रतिकार्यश्च तद् विद्याद् न वासं तत्र कारयेत् ॥૧૬૮॥

જે ઘરની પછીતે અથવા બાબુના કરે બારણું હોય તે ઘરને પ્રતિકાર્ય (પ્રતિકાર) ઘર કહે છે. તેવા ઘર વિષે વાસ ન કરવો. ૧૬૮.

અંતક ઘર વિષે.

वामे ज्येष्ठं भवेत्तत्र दक्षिणे च कनिष्ठिकम् ॥

अंतकाख्यं भवेद् वेश्म हन्यते कुलसंपदः ॥૧૬૯॥

એક ઘરનાં બે ઘર કરેલાં હોય, તેમાં ડાબી બાબુનું મોટું અને જમણી તરફનું ઘર નાનું હોય. તો તે ઘર અંતક કહેવાય અને તે કુલની સંપત્તિને નાશ કરે. (માટે બન્ને ઘર સરખાં કરવાં અગર જમણું મોટું કરવું અને મોટું ઘર મોટા ભાઈને રહેવા આપવું તો દોષ નથી.) ૧૬૯.

ઘરના ખૂણાવેધ વિષે.

त्रिकोणं पंचकोणं वा रथाकारं तथैव च ॥

वेधश्च नाडिरेखाणां ताराया वंशनाशकः ॥૧૭૦॥

ઘરના ત્રણ ખૂણા પડે અથવા પાંચ ખૂણા પડે તેવું ઘર કરવામાં આવે તો તથા રથના આકારે (પાછળ મહોળું અને આગળ સાકડું) તેમજ નાડી, રેખા અને તારાનો વેધ જેમાં હોય તેવું ઘર વંશનો નાશકર્તા આવે છે. ૧૭૦.

અલિદ, સારવટ તથા કુલીના દોષ વિશે.

નૈકો લઘુર્વામદિશાવિભાગે ।

મધ્યે પટો દારુણવર્ણમેહમ્ ॥

સ્તંભાસનં હીનમપિ ક્ષયાય ।

યદાધિકં રોગકરં તદા સ્યાત્ ॥૧૭૧॥

ઘરની ડાબી બાજુ એક નાનો અલિદ હોય તે સારો નહિ, ઘરના મધ્યે એક પાટડો હોય તે ઘર ભયંકર આકૃતિનું બળુવું અને થાંભલાની કુંભી પ્રમાણુ કરતા નાની હોય તો ક્ષયકર્તા તથા જે પ્રમાણુ કરતાં મોટી હોય તો રોગકર્તા બળુવી. ૧૭૧.

વાઢભ ગ કરવાથી દોષ વિશે.

સમાનસૂત્રે શુભમગ્રમિત્તિઃ ।

શ્રેણીવિભંજે સુતવિત્તનાશઃ ॥

ગર્ભસ્ય વેધે ન સુસ્ત્રી કદાચિત્ ।

સ્વામી વિભિન્નેન ચ દોષકારી ॥૧૭૨॥

ઘરની સર્વ ભીંતો અગ્ર ભાગે સમાન સૂત્રમાં રાખવી શુભ છે. જે વાઢનો ભ ગ કરવામાં આવે તો પુત્ર અને ધનનો નાશ થાય તેમજ જે ઘરનો ગર્ભવેધ થાય તો સ્વામી કદાપિ સુખી રહી શકતો નથી. કારણકે વાઢભંગ દોષકર્તા થાય છે. ૧૭૨.

પડખે તથા પછીતે દ્વાર-મૂકવા વિષે.

કુર્ક્ષો દ્વારં ન કર્તવ્યં પૃષ્ઠે દ્વારં વિવર્જયેત્ ॥

પૃષ્ઠે ચૈવ ભવેદ્રોગી કુલક્ષયઞ્ચ નિર્દિશેત્ ॥૧૭૩॥

ઘરની પડખે બારણું મૂકવું નહિ-તેમજ પછીતે પણ દ્વાર વર્જવું. અને જે પછીતે દ્વાર કરે તો રોગી થાય તથા કુલનો ક્ષય થાય. ૧૭૩

પૃષ્ઠે ગવાક્ષકં નૈવ વામાંગે પરિવર્જયેત્ ॥

અગ્રતશ્ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠ-જયમાનં સદા જયઃ ॥૧૭૪॥

ઘરની પછીતે તેમજ ઘરના ડાબા પડખે ગોખ (ગરખો) મૂકવો નહિ, પરંતુ ઘરના આગળના ભાગમાં ગવાક્ષ મૂકે તો તે શ્રેષ્ઠ અને સદા જય કર્તા બળુવો. ૧૭૪.

દ્વાર ગર્ભથી જરા ઇશાન તરફ સ્થાપવા વિષે.

મધ્યે ન સ્થાપયેદ્ દ્વારં ગર્ભનૈવ પરિત્યજેત્ ॥

કિંચિન્માત્રં તથેશાને દ્વારં તુ સ્થાપયેદ્વુધઃ ॥૧૭૫॥

ઘરની મધ્યમાં બારણું મૂકવું નહિ, તેમ ગર્ભ પણ તજવો નહિ. પરંતુ કિંચિન્માત્ર ઇશાન તરફ દ્વારનું સ્થાપન કરવું. ૧૭૫.

બારણાના તલનો લોપ ન કરવા વિષે.

દ્વારસર્વેષુ ગેહાનાં તલમાનં ન લોપયેત્ ॥

અગ્રતો પૃષ્ઠતઃ સમસૂત્રશ્ચ કારયેત્ ॥૧૭૬॥

ઘરમાં જેટલાં બારણાં મૂક્યાં હોય તે બધાંના તલમાનનો લોપ કરવો નહિ. પરંતુ સર્વ દ્વારો આગળના ભાગે તથા પાછળના ભાગે સમસૂત્રે કરવાં. ૧૭૬.

સ્તંભ, બારણાં અને ગવાક્ષનો વાદ એકસૂત્રમાં કરવા વિષે.

દ્વારસ્તંભગવાક્ષં તુ મઙ્ગકોણશ્ચ કોણયેત્ ॥

મુખમણ્ડપસંયુક્તં શ્રેણીભંગો ન કારયેત્ ॥૧૭૭॥

દ્વારના સ્તંભ તથા ગવાક્ષના સ્તંભ તેમજ ગવાક્ષ અને દ્વાર એમના વાદના કોણેકોણ મળવા જોઈએ તથા સર્વ કાર્ય મુખમંડપને જોડીને સૂત્રમાં કરવું. કોઈના વાદનો ભંગ કરવો નહિ. ૧૭૭.

દ્વારનાં કમાડ વિષે.

ઉત્તાના અર્થનાશાયાઽધોમુખા વ્યાધિસાધકાઃ ॥

મિલિતા વ્યાધિપીડાયૈ વિકર્ણાશ્ચ નિહન્તિ વૈ ॥૧૭૮॥

દ્વારનાં કમાડ અંદરના ભાગે ઉપરથી નમતાં હોય તો અર્થનો નાશ કરે, બહારના ભાગે ઉપરથી નમતાં હોય તો વ્યાધિ કરે, આપોઆપ વસાઈ જાય તેવાં હોય તો વ્યાધિની પીડા કરે તથા વિકર્ણ (વાંકાંચુંકાં) હોય તો ઘરના ધણીનો નાશ કરે. ૧૭૮.

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષો હૃશ્વત્યશ્ચ યદા ભવેત્ ॥

અન્તરે ભિત્તિકા કાર્યા ત્વન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૭૯॥

બારણા વચ્ચે બરાબર સામે જો પીપળાનું વૃક્ષ હોય તો વચ્ચમાં ભીંત કરવી એટલે બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી. ૧૭૯.

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષઃ ક્ષીરવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

નિત્યશ્ચ ક્ષીરનૈવેદ્યમન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૮૦॥

બારણા વચ્ચે સામે જો કોઈ ક્ષીરવૃક્ષ એટલે દૂધવાળું ઝાડ હોય તો તેને હમેશાં દૂધનું નૈવેદ્ય ધરાવવું. જેથી બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી. ૧૮૦.

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ કલ્પવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

સપ્તકલ્પૈઃ સમં જ્ઞેયં પુત્રપૌત્રાદિવર્ધનમ્ ॥૧૮૧॥

ઘરોના દ્વારના મધ્ય ભાગે જો કલ્પવૃક્ષ હોય તો સાત કલ્પો સુધી પુત્ર, પૌત્રાદિની વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૮૧

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષો નિન્વવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

અસુરેષુ ભવેદિષ્ટમન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૨॥

દ્વારના મધ્યમાં જો લીમડાનું ઝાડ હોય તો તે અસુરોના ઘરોને દેષ્ટ છે. બીજાના ઘરોમાં વર્જવું. ૧૮૨.

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષો વટવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

અન્તરે મિત્તિકા કાર્યા હ્યન્યવાસ્તુ ન દૂષિતમ્ ॥૧૮૩॥

જો દ્વારના મધ્યમાં વડનું ઝાડ હોય તો વચ્ચમાં ભીંત કરવી જેથી બીજા વાસ્તુનો દોષ આવતો નથી. ૧૮૩.

છિદ્રપૃષ્ઠં ન કર્તવ્યં ધ્રુવાદિગૃહ્પોડય ॥

અલિન્દઃ પૃષ્ઠદ્વારશ્ચ હ્યન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૮૪॥

ધ્રુવાદિ સોળ ઘરોને પછીતે છિદ્ર કરવું નહિ પછીતે એસરી(પરસાળ) કરી દ્વાર મૂક્યું હોય તો બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી. ૧૮૪.

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ હ્યેકસ્તમ્ભં ન કારયેત્ ॥

યુગ્મેષુ ચ ભવેચ્છ્લેષ્ઠમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૫॥

ઘરોના બારણાંઓની વચ્ચે અથવા સન્મુખ એકી સ્તંભ કરવો નહિ. પરંતુ જો એકી સ્તંભ હોય તો સારા છે. માટે એકી સ્તંભનો ત્યાગ કરવો. ૧૮૫

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ કોણમેકં ન કારયેત્ ॥
યુગ્મેષુ ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૬॥

ઘરોના દ્વારની મધ્યમાં અથવા સન્મુખ એકી ખૂણા કરવો નહિ. એકી ખૂણા હોય તો સારા છે. માટે એકી ખૂણાનો ત્યાગ કરવો. ૧૮૬.

પૃષ્ઠે કાર્યં ગવાક્ષં ન વામાઙ્ગે પરિવર્જયેત્ ॥
અગ્રતઃશ્ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠં જયમાનો ચ સર્વદા ॥૧૮૭॥

ઘરની પછીતના લાગમાં ગોખ કે બારી કરવી નહિ તેમજ ડાબી બાજુએ પણ કરવી નહિ. આગળના ભાગે બારી કે ગોખ કરવો સારો છે અને તે જય તથા માનને સદા વધારનારો છે ૧૮૭.

યદા પૃષ્ઠે ચ કર્ત્તવ્યમગ્રતઃ પરિવર્જયેત્ ॥
તદ્વૃહમશુભં જ્ઞેયં પુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૮૮॥

જો ઘરની પછીતે બારી કરે અને આગળના ભાગમાં કરે નહિ તો તે ઘર અશુભકારી છે તેમજ પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ કરે છે. ૧૮૮.

ચતુર્દ્વારં ચતુર્દિક્ષુ હૃર્ધ્વશ્ચતુર્ગવાક્ષકમ્ ॥
નૃપાણાં ભવને શ્રેષ્ઠમન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૯॥

રાજાના મહેલો ચારે દિશામાં ચાર દ્વારવાળા અને ઉપર ચાર બારી-વાળા હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. ખીલને માટે સારા નથી. ૧૮૯.

દ્વારસ્તમ્ભગવાક્ષાણાં મંજ્ઞો ન કોણકર્ણયોઃ ॥
મુખમણ્ડપસંયુક્તં શ્રેણીમઙ્ગં ન કારયેત્ ॥૧૯૦॥

દ્વાર, સ્તંભ, ગોખ તેમજ કોણ અને કર્ણ; એમનો ભંગ કરવો નહિ; પરંતુ મુખમંડપ બરાબર કરવાં. કોઈ કોઈનો શ્રેણીભંગ કરવો નહિ. ૧૯૦.

મજ્જતા લોપિતા યેન વ્રહ્મદોષો મહાભયઃ - ॥

શિલ્પિનો નિષ્કુલં યાન્તિ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૧૯૧॥

જેણે શ્રેણીભંગ કર્યો હોય તેને મહા ભયંકર પ્રહારિતાનો દોષ લાગે છે તેમજ શિલ્પીઓના વંશનો નાશ થાય છે અને ઘરધણીના સર્વ ધનનો ક્ષય થાય છે. ૧૯૧.

શીષે શીષે ન મર્વં સ્યાત્ શ્રેણીભક્તં ન કારયેત્ ॥

અગ્રતઃ પૃથ્વર્થવ મમગ્રવજ્ઞ કારયેત્ ॥૧૯૨॥

પ્રદેશના ધરેશ્વર કેન્દ્રનુસારમાં આગવા; પરંતુ શ્રેણીભંગ કરવો નહિ તેમજ આગવા આગળના નમામ કરતાં એકસૂત્રે ઘોળવા. ૧૬૨

દૃષ્ટકાકર્મમર્વેષુ થરમાનં ન લોપયેત્ ॥

પાષાણે તુ પ્રકર્તવ્યં ન દોષમદૃષ્ટાદિકમ્ ॥૧૯૩॥

પ્રદેશના સુમસ્ત કાનેશમાં થરમાનનો લોપ કરવો નહિ. પત્થરના કામમાં થરમાનનો લોપ થાય તો અદૃષ્ટાદિ દોષ લાગતો નથી. ૧૬૩.

યદા કાર્યં ગવાર્થં તુ શ્રેણીભક્તં ન કારયેત્ ॥

સ્વામિનઃ ઘોષણં શ્રેયં વૃષ્ણાસે કૃતનાશનમ્ ॥૧૯૪॥

જે સવાર કરવા હોય તે તેમનો શ્રેણીભંગ કરવો નહિ. શ્રેણીભંગ થાય તો સ્વામીનું ઘોષણ થઈ ૭ માસમાં મૃત્યુ થાય. ૧૬૪.

મધ્યમસ્થમે ન વન્માનં તન્માનમગ્રતો ભવેત્ ॥

શ્રીષે શ્રીષે ભવેદ્વૃદિરન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૯૫॥

અંદરના સ્તંભનું જે માન હોય તે માન આગલા ભાગમાં દેવું. આગળના ભાગનું તલ નીચું હોય તો સ્તંભમાં વૃદ્ધિ કરી વાદ મેળવવો. નેમી બીજા પાસનું દોષ લાગતો નથી. ૧૬૫.

પરુવાનં વિશાલજ્ઞ પચ્ચશાલજ્ઞ સપ્તકમ્ ॥

દર્પ્યે શુદ્ધિમ્ ક્ષયમ્પ્યા વિસ્તારે ન જ દોષકૃત્ ॥૧૯૬॥

એક યાજ્ઞ, ત્રણ યાજ્ઞ, પાંચ યાજ્ઞ અને સાત યાજ્ઞવાજ્ઞ ધરતી કાંઈક અને પરીક્ષાર્થમાં વૃદ્ધિ કરવી તે દોષકારક નથી. ૧૬૬.

કારં મર્વમુદાગાન્તુ ઘૃષ્ણં જાતં ન કારયેત્ ॥

જાતં જાતં મર્વં જાતં ગવાર્થં સ્વામિમૌઘ્યદમ્ ॥૧૯૭॥

તર્વ પ્રાચીનાં પ્રદેશનાં દાદેશમાં ઉપરના બાજે બાજી કરવી નહિ; કમલ કે રહેલ બાજીને ઉપરના બાજ (એટલે કરોળીના બાજાં કરી રહેલ) ઉપરના મર્યાના બાજ) રહેલો છે. પરંતુ બારી કરી હોય તો તે અવગણ્યના કુખને વધતનારી છે. ૧૬૭.

પૃષ્ઠે દ્વારં ન કર્તવ્યમેકભૂમિગૃહેऽપિ ચ ॥
દ્વિતીયભૂમિકં દ્વારં ન દોષમદૃષ્ટાદિકમ્ ॥૧૯૮॥

એક ભૂમિ (માળ) વાળા ઘરમાં પછીતે દ્વાર મૂકવું નહિ. બે ભૂમિવાળા ઘરમાં પાછળ દ્વાર મૂકવું હોય તો અદૃષ્ટાદિ દોષ લાગતો નથી. ૧૯૮.

યુગ્મગૃહે પ્રકર્તવ્યમેકસ્વામિગૃહેऽપિ ચ ॥
મધ્યે મિત્તિદ્વયં કાર્યમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૯૯॥

બે જોડે ઘરો, એક ઘરધણીનાં હોય તો પણ તેમની વચ્ચે બે ભીંત કરવી અર્થાત્ દરેક ઘરની બુદ્ધી ભીંત કરવી. એક ભીંતે બે ઘર કરવા નહિ. ૧૯૯.

કરહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥
સ્ત્રીનાશઃ શોકસન્તાપૌ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૨૦૦॥

પ્રાસાદ, ઘર અને મંદિર કરહીન એટલે ડાળી અને જમણી બાજુ પ્રમાણમાં નાનું મોટું કરવું નહિ. કરહીન થાય તો સ્ત્રીનો નાશ, શોક અને સંતાપ તથા ઘરધણીના સર્વ ધનનો ક્ષય થાય છે. ૨૦૦.

શાલાગ્રે ચ પ્રકર્તવ્યમાકાશશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥
મળદ્વપઃ સુદૃઢઃ કાર્યઃ સ્વામિતેજઃસુખાવહઃ ॥૨૦૧॥

શાળાના આગલા ભાગમાં ખુલ્લો એક રાખવો અને તેના આગળ સારો દૃઢ મંડપ કરવો તે ઘરધણીના તેજને વધારનાર તથા સુખ આપનાર છે. ૨૦૧.

एकभूमिस्तु कर्तव्या द्वितीयां चैव कारयेत् ॥
भूमिभूमिसमायुक्तं न दोषमदृष्टादिकम् ॥२०२॥

એક તેમજ બે ભૂમિવાળું ઘર કરવું. લંબાઈ અને પહોળાઈમાં ઉપર અને નીચે સમાન ભૂમિવાળા ઘરને અદૃષ્ટાદિક દોષ લાગતો નથી. ૨૦૨.

एकशालं गृहं कार्यं द्वारञ्च सन्मुखं भवेत् ॥
द्विशालञ्च चतुःशालं ह्यग्रे द्वारञ्च सन्मुखम् ॥२०३॥

એક શાળાનું ઘર કરવું અને તેનું દ્વાર સન્મુખ રાખવું. બે શાળા તથા ચાર શાળાવાળા ઘરનું દ્વાર પણ આગળના ભાગે સન્મુખ રાખવું. ૨૦૩.

પૃષ્ઠે ધ્વજઃ પ્રદાતવ્યઃ સ્થાપયેદગ્રતો ગજમ્ ॥

વમદક્ષિણયોર્હાનિરેતન્માનશ્ચ મંદિરમ્ ॥૨૦૪॥

ઘરની પછીતની દિવાલમાં ધ્વજ અને આગલી દિવાલમાં ગજ આપવો. ધ્વજ અગર ગજ ડાબી કે જમણી બાજુની દિવાલમાં આપવામાં આવે નો હાનિ કરે છે. મંદિર પણ આ માન પ્રમાણે કરવું. ૨૦૪.

અશાસ્ત્રં મંદિરં કૃત્વા પ્રાજારાજગૃહં તથા ॥

તદ્ગ્રહમશુભં જ્ઞેયં શ્રેયસ્તત્ર ન વિદ્યતે ॥૨૦૫॥

શાસ્ત્રવિધિ રહિત દેવમંદિર તેમજ પ્રજા અગર રાજાનું ઘર કરવામાં આવે તો તે અશુભ બાબતું. તેવા ઘરમાં નિવાસ કરવો શ્રેયસ્કર્તા નથી. ૨૦૫.

ઘર ઉપર વૃક્ષ અને પ્રાસાદની છાયા તજવા વિષે.

યામયોર્વેદમનિ છાયાં વૃક્ષપ્રાસાદજાં ત્યજેત્ ॥

સૌમ્યાદિતઃ શુભાઃ પુલ્કવટૌદુમ્બરપિપ્પલાઃ ॥૨૦૬॥

દિવસના બીજા અને ત્રીજા પ્રહર (પહોર)ની વૃક્ષ તથા પ્રાસાદની છાયા ઘર ઉપર ત્યાગવી; કારણકે તે દોષકર્તા છે. પરંતુ પહેલા અને ચોથા પહોરની છાયા દોષકારક નથી. ઘરની ઉત્તરે પીપળો, પૂર્વે વડ, દક્ષિણે ઉમરડો તથા પશ્ચિમે પીંપર, એ વૃક્ષો રોપવા શુભ છે. ૨૦૬.

સૌવર્ણમપિ વૃક્ષશ્ચ ધારયેન્ન ગૃહાશ્રમે ॥

આશ્રયન્તિ ચ ભૂતાઘ્નાઃ કર્ણિ કુર્વન્તિ દારુણમ્ ॥૨૦૭॥

ઘરની પાસે સોનાનું વૃક્ષ હોય તો પણ રોપવું નહિ; કારણકે ભૂત, પિશા-ચાદિ વૃક્ષોનો આશ્રય કરી નિવાસ કરે છે તથા દારૂણ કલહ ઉત્પન્ન કરે છે. ૨૦૭.

પુષ્પ તથા ફળવાળાં વૃક્ષ રોપવા વિષે.

લજ્જરીદાદિમીરમ્ભાદ્રાક્ષાજમ્બૂલકર્ણિકાઃ ॥

નૃપાણાં ભવને શ્રેષ્ઠા અન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૦૮॥

લજ્જરી, દાડમ, કેળ, દ્રાક્ષ, બાંબુ અને સોપારીનાં આઠો રાજપ્રાસાદોમાં રોપવાં ઉત્તમ કહ્યાં છે બીજે ટેકાણે રોપવાં નહિ ૨૦૮.

જાતિપુષ્પાણિ સર્વાણિ નાગવલ્લીદલાનિ ચ ॥

નૃપાણાં ભવને શ્રેષ્ઠાન્યન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૦૯॥

પૂર્ણીફલાનિ સર્વાણિ દેવવૃક્ષાસ્તથૈવ ચ ॥

શુભં ભવતિ ભૂપાલે હ્યન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૧૦॥

બીજી, બીજી વગેરે કુલોની વેલો તેમજ નાગરવેલ તથા સોપારીનાં આડ તેમજ દેવવૃક્ષો રાજલવનમાં રોપવા સારાં છે. બીજે ઠેકાણે રોપવાં નહિ. ૨૦૯, ૨૧૦.

વર્જયેદ્વૈદ્યશૂદ્રાણાં ક્ષત્રિયાણાં શુભં ભવેત્ ॥

દ્વારે સિંહો નૃપાણાં તુ સંગ્રામે ચ સદા જયઃ ॥૨૧૧॥

વૈશ્ય અને શૂદ્રના ઘરના દ્વાર ઉપર અગર દ્વારના બેચ પડખે સિંહ કરવા નહિ. રાજાઓના પ્રાસાદના દ્વાર ઉપર સિંહ કરવા શ્રેષ્ઠ છે અને હુમેશાં સંગ્રામમાં વિજય મળે છે. ૨૧૧.

દેવાલય માનહીન કરવા વિષે.

દીર્ઘે માનાધિકે હસ્વે વક્રે ચાપિ સુરાલયે ।

છંદભેદે જાતિભેદે હીનમાને મહદ્ભયમ્ ॥૨૧૨॥

દેવાલય ઉચાઈમાં પ્રમાણથી લાંબું, નાનું, વાંકું અગર છંદભેદ અને જાતિભેદ વાળું હોય તથા માનહીન કરેલું હોય તો મોટો ભય કરે. ૨૧૨.

દશ રેખા છોડવાનું, પ્રમાણ.

રેલામાનં કથં પ્રોક્તં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

નામભાગપ્રભેદેન કથં ચૈવાપરાજિતે ॥૨૧૩॥

ચંપિતા લોપિતા યેન યમદોષો મહાન્ ભવેત્ ॥

શિલ્પિનો નર્ક યાંતિ સ્વામિસર્વધનધ્વજઃ ॥૨૧૪॥

નવભાગં ભવેત્ક્ષેત્રં ભાગૈશ્ચ સદનં સ્થરેત્ ॥

રેલારૂપં પ્રમાણં તુ સ્ત્રવપટ્ટિ પરિત્યજેત્ ॥૨૧૫॥

પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરમાં છોડવાનું રેખામાન અપરાજિતમાં દેવી રીતદું કહેલું છે તેના નામ, ભાગ અને ભેદો સાથે કહ્યા. દશ રેખા ઉપર દિવાલ કે સ્થૂંલ આવવાથી દળાય કે તેને લોપ થાય તો યમદોષ ઉત્પન્ન થાય છે અને શિલ્પી નરકમાં જાય તથા સ્વામીના સર્વ ધનનો નાશ થાય.

ક્ષેત્રમાં નવ લાગ કરવા અને લાગના પ્રમાણે વસ્તુની રેખાઓ છોડવી. સૂત્રપટ્ટીનો ત્યાગ કરવો એટલે સૂત્રપટ્ટી છોડી દિવાલ કે સ્તંભ મુકવો. ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૫.

ગૃહકર્મસુ સર્વેસુ ચૈકાશીતિપદં ભવેત્ ॥

કામદં નામ તદ્ વાસ્તુ દશ રેખાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧૬॥

યશોદા વસુધાહિલ્યા સીતા તારા મનોહરા ॥

પદ્મિની હંસિની વીરા દ્રોપદી ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧૭॥

દરેક પ્રકારના ગૃહકાર્યમાં એકાશી પદનો કામદ નામનો વાસ્તુ પૂજવો. તેની દશ રેખાઓ કહેલી છે. (૧) યશોદા, (૨) વસુધા, (૩) અહિલ્યા, (૪) સીતા, (૫) તારા, (૬) મનોહરા. (૭) પદ્મિની, (૮) હંસિની, (૯) વીરા અને (૧૦) દ્રોપદી, આ દશ રેખાઓના નામ જાણવા. ૨૧૬, ૨૧૭.

પ્રતોલ્યાનું પ્રમાણુ.

પ્રાકારે દેવસંચાગ્રે રાજદ્વારે મહસ્મૃતૌ ॥

જલાશયાગ્રે કર્તવ્યં સર્વાગ્રે ચ પ્રતોલ્યકમ્ ॥૨૧૮॥

કિલ્લામાં (કિલ્લાના દરવાજામાં પેશતા નગરની અંદર), દેવાલયની આગળ, રાજમહેલના દ્વાર (દરવાજા) આગળ, કોઈ મોટા મહોત્સવની સ્મૃતિ તરીકે તેમજ કોઈ રાજ્યના વિજયના સ્મારક રૂપે તથા જળાશયના અથ્ર લાગે; આ સર્વ સ્થળે તેમના આગળના લાગમાં પ્રતોલ્યક કરવી અર્થાત્ કીર્તિસ્તંભ ઉભો કરવો. ૨૧૮.

ચાર પ્રકારની પ્રતોલ્યાનાં નામ અને લક્ષણુ.

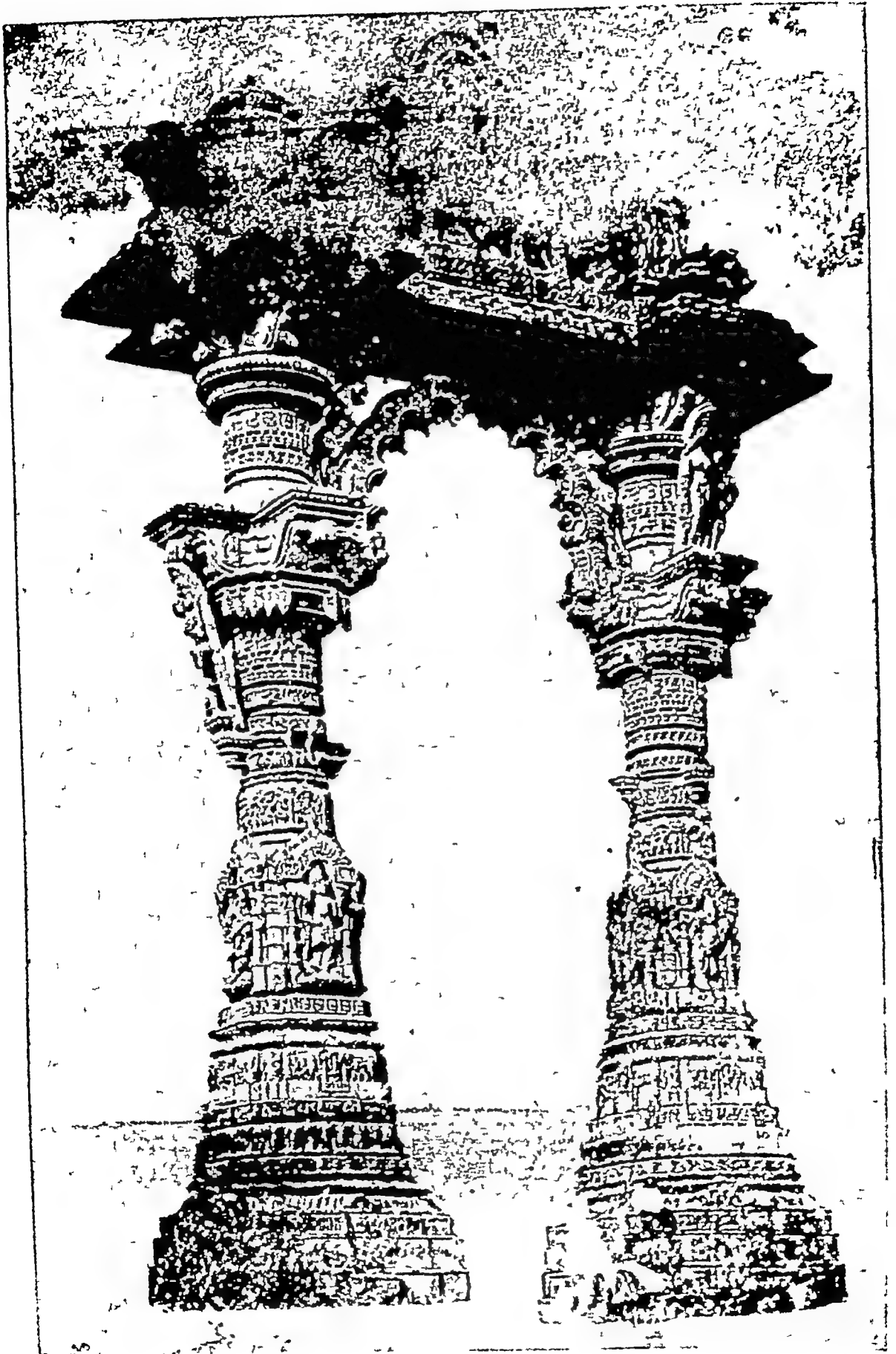
સ્તમ્ભદ્વયેન ચોત્તંગો યુગ્મૈર્માલાધરસ્તથા ॥

ચતુરસ્રશ્વતુસ્તમ્ભૈર્વિચિત્રઃ પરિકીર્તિતઃ ॥૨૧૯॥

ઉભયપક્ષે તુ સ્તમ્ભઃ સ્પોદ્દેદિકા ચિત્રરૂપિકા ॥

ષટ્સ્તમ્ભૈશ્ચ શોભાઢ્યો મકરધ્વજ ઉચ્યતે ॥૨૨૦॥

(૧) જે સ્તંભવાળા પ્રતોલ્યક અર્થાત્ (કીર્તિસ્તંભ)ને ઉત્તંગ, (૨) જે જોડે સ્તંભવાળાને માલાધર. (૩) ચોરસ અને ચાર સ્તંભવાળાને વિચિત્ર તથા (૪) જે એકેક અને જે જોડે સ્તંભવાળા તેમજ વિચિત્ર સ્વરૂપોવાળી વેદિકા સાથેના છ સ્તંભવાળાને મકરધ્વજ કહે છે. ૨૧૯, ૨૨૦.

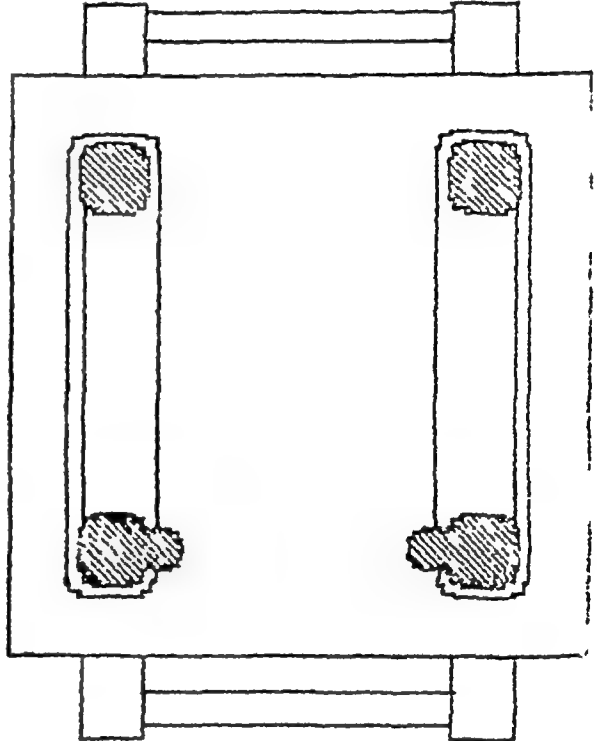
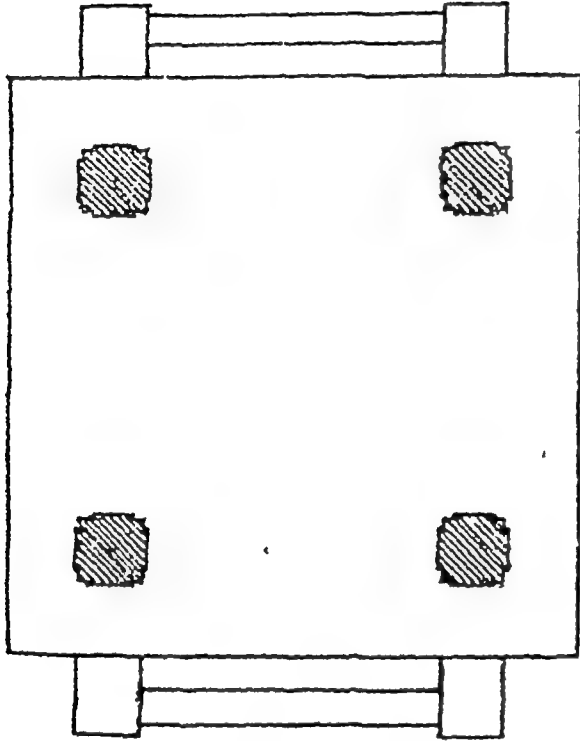
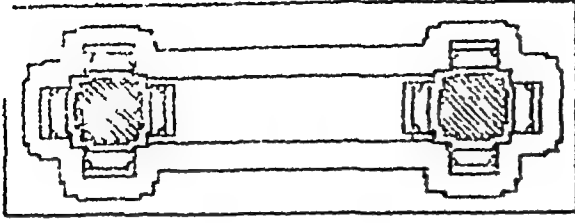

બે સ્તંભવાળી ઉત્તંગ નામની પ્રતોદ્યા. વડતગર (ગુજરાત)

ચાર પ્રકારની પ્રતોલ્યાનાં તલદર્શન.

૧ ઉત્તમ

૨ માલાધાર.

૩ વચિત્ર.

૪ મકરધ્વજ

પહોળાઈ-કંચાઈના માને ત્રિવિધ માનનું પ્રમાણ.

પ્રતોલ્યાનાં પ્રવક્ષ્યામિ કનિષ્ઠમધ્યમોત્તમમ્ ॥

ઉચ્છ્રૂયં ત્રિવિધં વત્સ ! દ્વારપ્રાકારકાદપિ ॥૨૨૧॥

પ્રતોલ્યાદ્વારમુંઘ્રિતં હસ્તપન્ચદશોત્તમમ્ ॥

ત્રયોદશં તથા મધ્યમેકાદશં કનિષ્ઠકમ્ ॥૨૨૨॥

ઉત્તમશ્ચાષ્ટહસ્તૈસ્તુ સપ્તહસ્તૈશ્ચ મધ્યમઃ ॥

કનિષ્ઠઃ પટ્તહસ્તૈશ્ચ વિસ્તારસ્ત્રિવિધોદિનઃ ॥૨૨૩॥

હવે પ્રતોલ્યાની ઉચાઈ અને પહોળાઈનું ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માન કહું છું. હે પુત્ર ! પ્રતોલ્યાની ઉચાઈ દારના પ્રકાર એટલે ઘેરાયાના માને ત્રણ પ્રકારની થાય છે તે નીચે પ્રમાણે જાણવી. પ્રતોલ્યાનું દ્વાર (એટલે ઉલ્લાહીનું માન)

પંદર હાથ હેતુ હોય તો ઉત્તમ, તેર હાથ હોય તો મધ્યમ અને અગિયાર હાથ હેતુ હોય તો કનિષ્ઠ માનનું જાણવું. તેવીજ રીતે પ્રતોલ્યાની પહોળાઈ પણ ત્રણ પ્રકારની જાણવી. આઠ હાથની પહોળાઈ હોય તો ઉત્તમ, સાત હાથની હોય તો મધ્યમ અને છ હાથની હોય તો કનિષ્ઠ માનની જાણવી. ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩.

પ્રતોલ્યાના સ્તંભોનું માન, લક્ષણ અને સ્વરૂપવિધાન.

પ્રાસાદસ્ય તુ માનેન પદશ્ચૈવ હિ કારયેત્ ॥

પીઠશ્ચ દ્વયપાદોનં ભાગૈકેન ચ કુંભિકા ॥૨૨૪॥

પશ્ચભાગો ભવેત્સ્તંભો ભાગાર્ધ ભરણં ભવેત્ ॥

શરમેકેન ભાગેન ગડદી પીઠમાનિકા ॥૨૨૫॥

શરં ચ પૂર્વમાનેન ભાગૈકં પટ્ટમેવ ચ ॥

તદૂર્ધ્વે કૂટછાદ્યન્તુ તિલકં સ્તમ્ભમસ્તકં ॥૨૨૬॥

ત્રિસપ્તનવભાગેષુ ત્વીલિકાલવણાનિ વૈ ॥

મધ્યે સદાશિવં કુર્યાત્ બ્રહ્મવિષ્ણુ ચ પાર્શ્વયોઃ ॥૨૨૭॥

તદૂર્ધ્વે દક્ષિણોદ્ભૂતમીલિકામિરલકૃતમ્ ॥

એવં સર્વવિધાનેન કર્તવ્યશ્ચ પ્રતોલ્યકમ્ ॥૨૨૮॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते

शिल्परत्नाकरे शिखिर निर्दोषयोर्लक्षणाधिकारे गुर्जरभाषायां

पञ्चमं रत्नं समाप्तम् ॥

પ્રાસાદના સ્તંભના પદ પ્રમાણે પ્રતોલ્યાના સ્તંભનું પદ રાખવું. પ્રતોલ્યાની ડાબી પીઠ પોણા બે (૧૧૧) લાગ ઉચી કરવી. એક (૧) લાગની કુંભી, પાચ (૫) લાગ નો સ્તંભ, અર્ધા (૦૧) લાગનું ભરણું, એક (૧) લાગનું શરૂં, પોણા બે (૧૧૧) લાગની ગડદી (ઠેકી) તથા એક (૧) લાગનું મોટું શરૂં કરવું અને પાટ એક (૧) લાગનો ઉચો કરવો તેના ઉપર કૂટછાદ (ગલત સહિત વાધરાવાળું છાલું) કરવું અને તેના ઉપર બન્ને સ્તંભના ગર્ભે મથાળે તિલક કરવાં તેમજ વચલા ગાળામા ત્રણ, સાત અને નવ લાગો કરી તેના ઉપર ઈલિકાલવણ એટલે ગોળાકાર તોરણો કરવાં. પ્રતોલ્યાના મધ્ય લાગમા શંકર અને આજુબાજુના પડખે બ્રહ્મા તથા વિષ્ણુની મૂર્તિઓ કરવી. તેમના ઉપર પણ ઈલિકા તોરણો કરવાં. ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮.

इति श्रीवास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर मूलजुभाष

सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना ग्रंथनुं शिखर અને

निर्दोष लक्षणाधिकारनुं पांचमुं रत्न संपूर्ण.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદ. શ્રીરાણકપુર, મારવાડ.

ષષ્ઠં રત્નમ્ ।

અથ શ્રીકેશરાદિપશ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

લેદ માન.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદાનાં તુ લક્ષણમ્ ॥

યુગ્મત્રીણ્યેકવેદેષુ પઙ્ચત્ત્વારસ્તથાભિદઃ ॥૧॥

(અત્ર સંતાન નામના ગ્રંથમાં વિશ્વકર્મા પાતાના પુત્રને ઉદ્દેશી કહે છે,) હે પુત્ર, કેશરાદિ જાતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણ કહું છું ને સાભળ. નીચે જોતાવેલા તલાનુસાર આ પ્રાસાદોના સાત લેદ વડે પચીસ પ્રાસાદ થાય છે. પહેલા લેદના ૨, બીજાના ૩, ત્રીજાના ૧, ચોથાના ૪, પાંચમાના ૫. છઠ્ઠાના ૬ અને સાતમા લેદના ૪ લેદ જાણવા. ૧.

તુલ્યભાગ પ્રમાણ.

સમતલાઃ પ્રકર્તવ્યાઃ સમતલાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

વસુદિગ્મૂર્યસ્વઃ સ્વપ્નઢાષ્ટાદશદ્વયવિંશિતિઃ ॥૨॥

કેશરાદિ પ્રાસાદો સમતલના કરવા અને તે સાત તલના કહ્યા છે. તે તલ નીચે પ્રમાણે વસુ (૮), દિગ્ (૧૦), સૂર્ય (૧૨), સ્વ (૧૪), અંક (૧૬), અષ્ટાદશ (૧૮) અને દ્વયવિંશતિ (૨૨) ભાગના જાણવા. ૨.

પ્રાસાદાઃ કેશરાદ્યાશ્ચ સર્વકામફલપ્રદાઃ ॥

ત્રિલોકેષુ સદા પૂજ્યાઃ કથિતાઃ પશ્ચવિંશતિઃ ॥૩॥

કેશરાદિ પચીસ પ્રાસાદો સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારા છે અને ત્રણે લોકોમાં સદા પૂજવા યોગ્ય છે. ૩.

ઈંડકમાને પ્રાસાદલેદ.

આદ્યઃ પશ્ચાન્નકો જ્ઞેયઃ કેશરી નામ નામતઃ ॥

તાવત્કાર્યા ચતુર્વદ્ધિર્યાવદેકોત્તરં શતમ્ ॥૪॥

પહેલો પાત્ર ઈંડકનો કેશરી નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને પછી પ્રત્યેક પ્રાસાદે ચાર ચાર ઈંડકની વૃદ્ધિ એકસો એક ઈંડક મુધી કરવી ૪.

નામ

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદનો નંદશાલિકઃ ॥
 નંદીશો મંદિરથૈવ શ્રીવત્સશ્ચામૃતોદ્ભવઃ ॥૫॥
 હિમવાન્ હેમકૂટશ્ચ કૈલાસઃ પૃથિવીજયઃ ॥
 ઇન્દ્રનીલો મહાનીલો ભૂધરો રત્નકૂટકઃ ॥૬॥
 વૈદૂર્યઃ પદ્મરાગશ્ચ વજ્રકો મુકુટોજ્વલઃ ॥
 ઐરાવતો રાજહંસો ગરુડો વૃષભધ્વજઃ ॥૭॥
 મેરુઃ પ્રાસાદરાજશ્ચ દેવાનામાલયં હિ સઃ ॥
 કેશરાઘ્યાઃ સમાખ્યાતા નામતઃ પञ्चविंशतिઃ ॥૮॥

(૧) કેશરી, (૨) સર્વતોભદ્ર, (૩) નંદન, (૪) નંદશાલિક, (૫) નંદીશ.
 (૬) મંદર, (૭) શ્રીવત્સ, (૮) અમૃતોદભવ, (૯) હિમવાન્, (૧૦) હેમકૂટ.
 (૧૧) કૈલાસ, (૧૨) પૃથિવીજય, (૧૩) ઇન્દ્રનીલ, (૧૪) મહાનીલ. (૧૫)
 ભૂધર, (૧૬) રત્નકૂટક, (૧૭) વૈદૂર્ય, (૧૮) પદ્મરાગ, (૧૯) વજ્રક, (૨૦)
 મુકુટોજ્વલ. (૨૧) ઐરાવત, (૨૨) રાજહંસ, (૨૩) ગરુડ, (૨૪) વૃષભધ્વજ
 અને (૨૫) પ્રાસાદરાજ મેરુ, અને તે દેવાનું સ્થાન છે ઉપર પ્રમાણે નામે
 કરી કેશરાદિ પચીસ પ્રાસાદો કહ્યા. ૫, ૬, ૭, ૮.

કેશરી પ્રાસાદ પ્રથમ-૧ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટધા પ્રતિમાજિતે ॥

બ્રમણીભાગમેકેન ભિત્તયોર્ગર્ભપોડશી ॥૯॥

સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી તેના આઠ લાગ કરી તેમાંના એક લાગની બ્રમણી
 કરવી અને લીંતો સોળમા લાગે કરવી.

માર્ગેનૈવ ચ કર્તવ્યા જ્ઞાતવ્યા ચ સદા બુધૈઃ ॥

મધ્યપંક્તિર્વિદધ્યાચ્ચ વાહ્યપંક્તિશ્ચ કથ્યતે ॥૧૦॥

બુદ્ધિમાન ગુરુપોએ એક લાગની બ્રમણી કરવી અને સદા એજ માનથી
 બ્રમણી જાણવી. ઉપર પ્રમાણે મધ્ય લાગની પંક્તિ કરવી. હવે બહારના
 લાગની પંક્તિ કહીએ છીએ. ૧૦.

મદ્રાર્ધન્તુ દ્વયં કાર્યં દ્વિભાગં કોણમુચ્યતે ॥

નિર્ગમભાગમેકેન ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૧॥

અર્ધુ લદ્ર બે ભાગ. કોણ બે ભાગ અને લદ્ર નીકારે એક ભાગનું કરવું. કુલ ભાગ આઠ બાણવા. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૧.

રેખાઃ પટ્ટત્રિંશભાગેન કોણે શૃંગં તથોપરિ ॥

પશ્ચાળકસ્તુ વિજ્ઞેયઃ કેશરી નામ નામતઃ ॥૧૨॥

શિખરના નમણની રેખાઓ છત્રોસ ભાગે ખેંચવી અને કોણે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ પાંચ ઇંડકનો કેશરી નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૨.

ઈદશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં તુ સુશોભનમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવઃ સદાશિવઃ ॥૧૩॥

જે પુરૂષ આવેા સુશોભિત કેશરી પ્રાસાદ કરે છે તે સદાશિવના સ્થાન (કૈલાસ) ને પામે છે. ૧૩.

રાજ્યલક્ષ્મીપ્રદો દિવ્યઃ શત્રુપક્ષક્ષયંકરઃ ॥

રાજ્યાર્થી લભતે રાજ્યં પુત્રાર્થીં વહુપુત્રકાન્ ॥૧૪॥

કન્યાર્થીં લભતે કન્યાં વિદ્યાર્થીં શાસ્ત્રમામુયાત્ ॥

યં યં ચિન્તયતે કામં તં તં પ્રાપ્નોતિ માનવઃ ॥૧૫॥

કેશરી પ્રાસાદ રાજ્યલક્ષ્મીને આપનારો તથા શત્રુપક્ષનો ક્ષય કરનારો છે. આ પ્રાસાદ કરવાથી રાજ્યાર્થી રાજ્ય મેળવે, પુત્રાર્થી બહુ પુત્રોને પ્રાપ્ત કરે, કન્યાર્થી કન્યા મેળવે અને વિદ્યાર્થી શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેમજ મનુષ્ય જેજે કામનાનું ચિંતન કરે તેજે કામનાને પ્રાપ્ત કરે. ૧૪, ૧૫.

ઇતિશ્રી કેશરી પ્રાસાદ, કુલ ભાગ ૮, ઇંડક ૫, પ્રથમ પ્રાસાદ ૧.

સર્વતોભદ્ર પ્રાસાદ દ્વિતીય-દ્વિતીય-લેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ઠ્યા ભાજિતે પુનઃ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં શાલા ભાગદ્વયા તથા ॥૧૬॥

નિર્ગમભાગમેકેન ભાગૈકેન ચ મિત્તયઃ ॥

અમર્ણીભાગમેકેન ગર્ભ પોડશભાગિકમ્ ॥૧૭॥

(૧) કેશરીપ્રાસાદ. (૨) સર્વતો
ભદ્ર પ્રાસાદ.

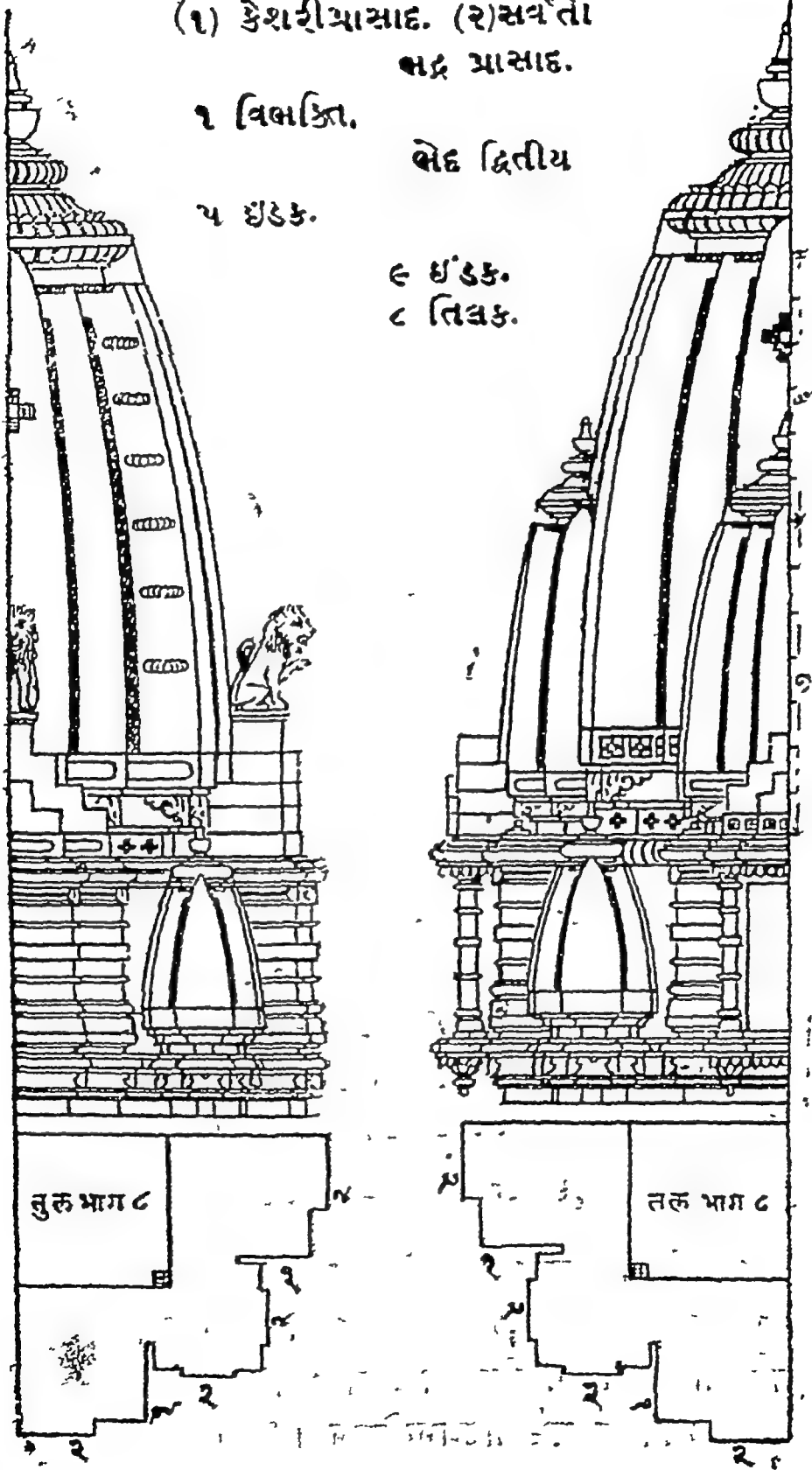
૧ વિકાકિા.

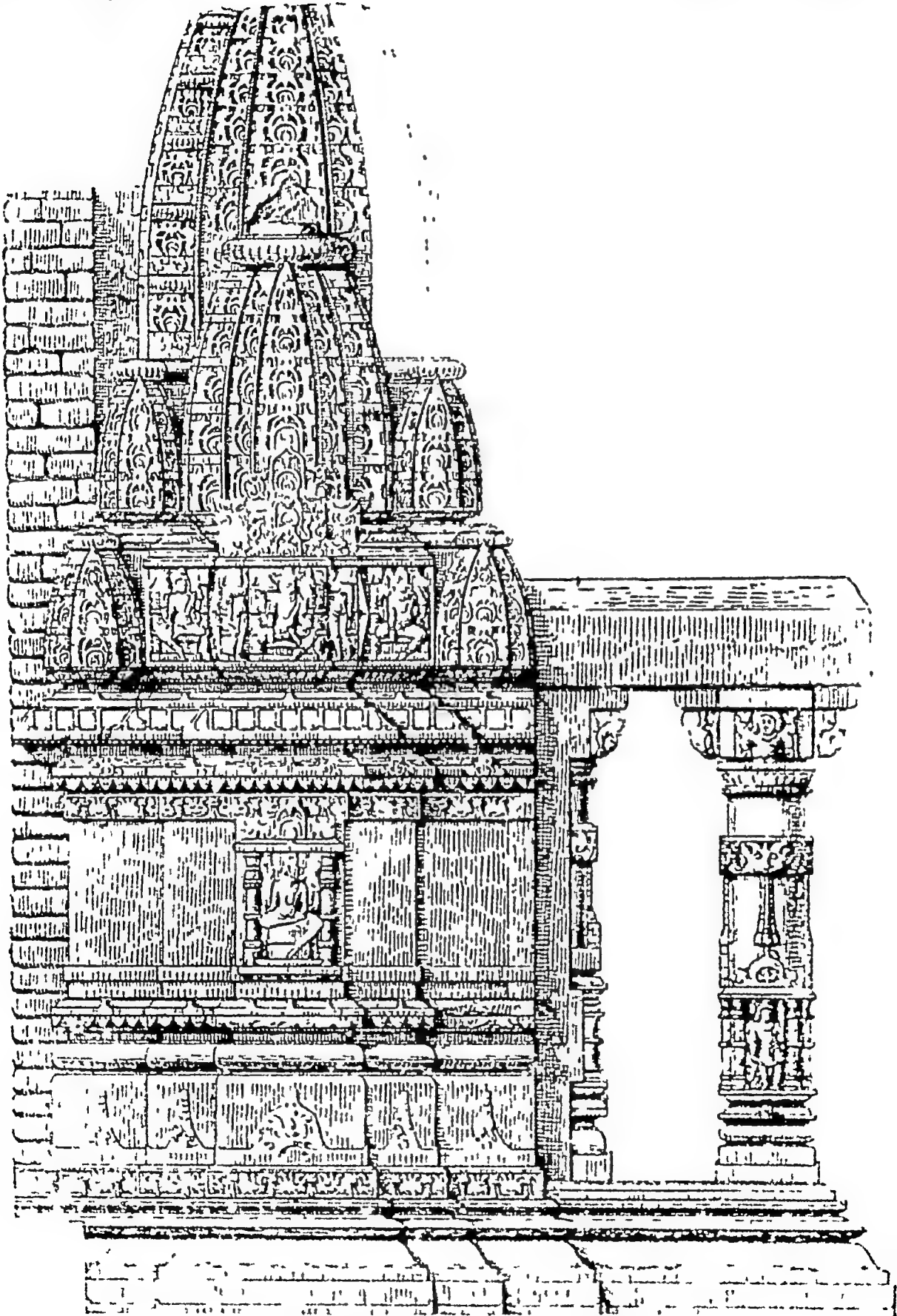
ભેદ દ્વિતીય

૫ ઇંડક.

૯ ઇંડક.

૮ તિલક.

કેશરાદિ જાતિનો નંદન પ્રાસાદ.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠ લાગ કરી કેાણુ બે લાગ, અડધું લદ્ર લાગ બે અને નીકારે એક લાગ કરવું તથા પ્રાસાદની બ્રમણી એક લાગની અને સ્ત્રીતો ચોળમા લાગે કરવી. ૧૬, ૧૭.

કોણે શૃંગ્લં તથા કાર્યં ભદ્રે શૃંગ્લં તથૈવ ચ ॥

રેખાઃ પોડશભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા વુધૈઃ ॥૧૮॥

કેાણુ ઉપર તથા લદ્રે એક એક શૃંગ અઢાવવું અને શિખરના નમણની રેખાઓ સોળ લાગે જેવવી. ૧૮.

ભદ્રે રથિકા તિલકં સાર્ધાં પાદં તથૈવ ચ ॥

નવાણ્ડકસ્તુ વિજ્ઞેયઃ સર્વતોભદ્રનામતઃ ॥૧૯॥

લદ્રે રથિકા (દોઢિયો) દોઢ લાગની તથા તિલક પા પા લાગનાં કરવાં. આ નવ ઇંડકનો સર્વતોલદ્ર નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૧૯.

દેવાનાશ્ચ હિતાર્થાય રાજા સૌખ્યેન નંદતિ ॥

મુક્તિમુક્તિકરો દિવ્યઃ પ્રાસાદઃ સર્વભદ્રકઃ ॥૨૦॥

આ તેજસ્વી સર્વતોલદ્રક પ્રાસાદ વૈભવ તથા મુક્તિનો દાતા અને દેવતાઓને હિતકર્તા છે તેમજ રાજા પરિપૂર્ણ મુખ લોગવે છે. ૨૦.

ઇતિશ્રી સર્વતોલદ્ર પ્રાસાદ, તુલલાગ ૮, ઇંડક ૬, તિલક ૮, દ્વિતીય પ્રાસાદ ૨.

નંદન પ્રાસાદ તૃતીય-૨ વિભક્તિ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે દશઘા ભાગભાજિતે ॥

શાલાર્ધ સાર્ધભાગેન ચાનુગં સાર્ધમેવ ચ ॥૨૧॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ચતુર્દિશુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

રેખાઃ પટ્ત્રિંશભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા વુધૈઃ ॥૨૨॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ લાગ કરી અડધું લદ્ર દોઢ લાગ, પઢરો દોઢ લાગ તથા કેાણુ બે લાગનો કરવો. ચારે દિશામાં ઉપરોક્ત વ્યવસ્થા કરવી અને શિખરની નમણની રેખાઓ છત્રીસ લાગે જેવવી. ૨૧, ૨૨.

કોણે શૃંગ્લદ્વયં કાર્યં ભદ્રે શૃંગ્લં તથૈવ ચ ॥

ચાનુગે તિલકં કાર્યં ભદ્રે ચ રથિકોપરિ ॥૨૩॥

અનેનૈવ તુ યોગેન કર્તવ્યઃ શિલ્પિનોદયઃ ॥

ત્રયોદશાણ્ડકૈશ્વૈવ પ્રાસાદો નંદનો મતઃ ॥૨૪॥

કોણ ઉપર બે શૃંગ અને ભદ્રે એકેક શૃંગ ચઢાવવું. પઢરે તિલક અને ભદ્રે રથિકા (દોઢિયો) કરવી. ઉપરોક્ત યોગે કરી શિલ્પીએ ઉદય કરવો. તેર ઇંડકવાળો આ નંદન નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૨૩. ૨૪.

નંદને ગોત્રવૃદ્ધિઃ સ્યાન્નન્દન્તે પુત્રપૌત્રકાઃ ॥

ઈદશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેદક્ષયં પદમ્ ॥૨૫॥

નંદન પ્રાસાદ કરવામાં આવે તો ગોત્રની વૃદ્ધિ થાય અને પુત્રપૌત્રાદિ મુજોપલોગનો લોકતા બને. આ પ્રમાણે નંદન પ્રાસાદ બે કરે છે તે અક્ષય પદને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૫.

ઈતિશ્રી નંદન પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૦, ઇંડક ૧૩, તિલક ૮, તૃતીય પ્રાસાદ ૩.

નંદશાક્ષી પ્રાસાદ ચતુર્થ-દ્વિતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશઘા ભાગભાજિતે ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્ય સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥૨૬॥

શાલા ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમશ્રૈકભાગિકઃ ॥

વાહ્યપંક્તિશ્ચ કર્તવ્યા ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતા ॥૨૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ લાગ કરી કોણ લાગ બે, યઢરો લાગ દોઢ, શાલા (અડધું ભદ્ર) લાગ દોઢની કરવી અને નીકારે એક લાગની કરવી તથા ચારે બાજુની દિશાએ બાહ્યપંક્તિની આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી. ૨૬. ૨૭.

રેખાઃ પટ્ટત્રિસ્રભાગેત્ કર્તવ્યાસ્તુ સદા ચુઘ્રૈઃ ॥

પંક્તિકોણેષુ શૃંગૃચ્ચ તિલકૃચ્ચ નિયોજયેત્ ॥૨૮॥

રથોપરિ ચ કૂટન્તુ હ્યર્ધ્વે રેખાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

ચાનુગે ચ ચતુર્દિક્ષુ શૃંગમેકં નિયોજયેત્ ॥૨૯॥

બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ શિખરના નમણની રેખાઓ છત્રીસ લાગે કરવી તથા કોણ ઉપર એક શૃંગ અને તિલક કરવું. ભદ્રનો ખૂણાઓ ઉપર દૂટ કરવાં અને તેના ઉપરથી ઉડ્ડશૃંગની રેખાઓ ખેંચવી. તથા પઢરે ચારે દિશામાં એકએક શૃંગ ચઢાવવું. ૨૮. ૨૯.

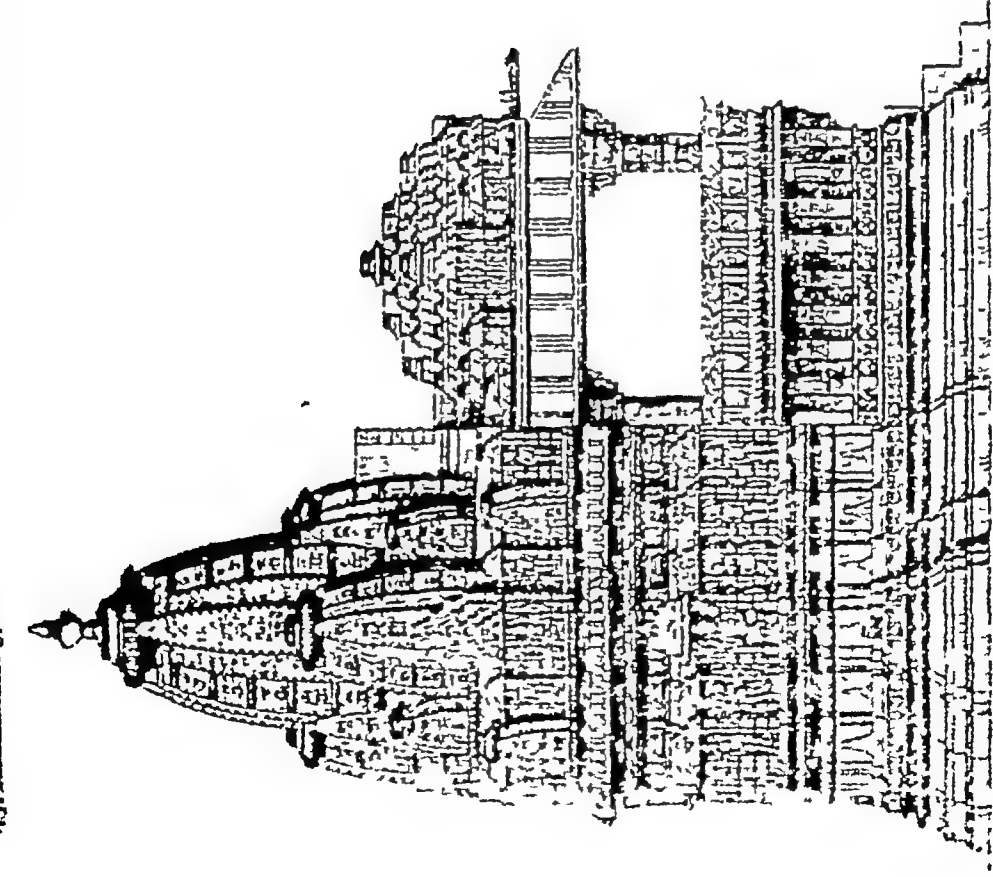
ભદ્રે ત્વ શૃંગમેકં તુ દિશાસુ સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥

સસદશાળકોપેતઃ પ્રાસાદો નંદિશાલિકઃ ॥૩૦॥

શિલ્પ રત્નાકર.

કેશરાદિ જાતિનો નંદન પ્રાસાદ.

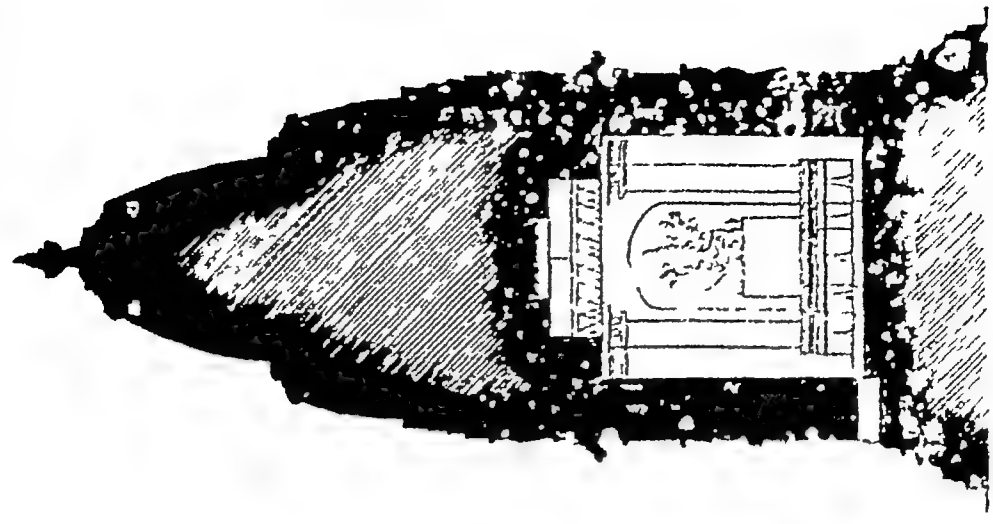
પર રત્ન

પાશ્ર્વ દર્શન

ચોકીના ભાગનું
છેદ દર્શન

ગભારાનું છેદ દર્શન

ચારે દિશાએ લૂટી એકએક ઉરુશૂંગુ ચઢાવવું સત્તર ઇંડકનો આ નંદિશાલિક પ્રાસાદ બાણવો. ૩૦.

ઇતિશ્રી નંદિશાલિક પ્રાસાદ, તુલસીજીવન, ઇંડક ૧૭, તિલક ૪, ચતુર્થ પ્રાસાદ ૪

(૩) નંદન પ્રાસાદ (૪) નંદશાસ્ત્રી પ્રાસાદ

૨ તિલકિત.

૧૩ ઇંડક. ૧૭ ઇંડક.

૮ તિલક.

૪ તિલક.

॥ ૩૬૬ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૬૭ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૬૮ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૬૯ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૦ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૧ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૨ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૩ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૪ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૫ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૬ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૭ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૮ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૭૯ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૦ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૧ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૨ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૩ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૪ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

॥ ૩૮૫ ॥ કલ્પ સંહત્તે ભગવાન ! સ્વર્ગ ભલોક તે મેળ

તલભાગ ૨૦

તલભાગ ૨૦

નંદીશ પ્રાસાદ પચમ-તૃતીય દોઢ.

નંદીશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વર્તનાં ચ યથાવિધિ ॥
 ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશધા પ્રતિભાજિતે ॥૩૧॥
 કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥
 શાલા ચ ભાગસાર્ધેન નિર્ગમશ્રેકભાગિકઃ ॥૩૨॥

નંદીશ પ્રાસાદ અને તેના લક્ષણો યથાવિધિ કહું છું. ચારસ્ર ક્ષેત્રમાં દશ ભાગ કરી કોણુ બે ભાગ, પઢરો દોઢ ભાગ તથા શાલા દોઢ ભાગની કરવી અને નીચરે એક ભાગની રાખવી ૩૧, ૩૨.

एवं ते कथितं वत्स ! चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ॥
 चानुगे शृङ्गमेकं तु कोणे शृङ्गद्वयं तथा ॥૩૩॥
 શાલાયાં રથિકા યોજ્યા ચૈકં શૃંગ્લન્ટુ દાપયેત્ ॥
 રેખાઃ ષટ્ત્રિંશભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા વુઘૈઃ ॥૩૪॥

હું પુત્ર, ઉપર કહેલા લક્ષણો ચારે દિશામાં યોજવાં અને પઢરે એક તથા કોણુ બે બે શૃંગ ચઢાવવાં. ભદ્રે દોઢિયો કરવો અને એક ઉરશૃંગ ચઢાવવું. વળી છત્રીસ ભાગે શિખરના નમણની રેખાઓ ખેંચવી. ૩૩, ૩૪.

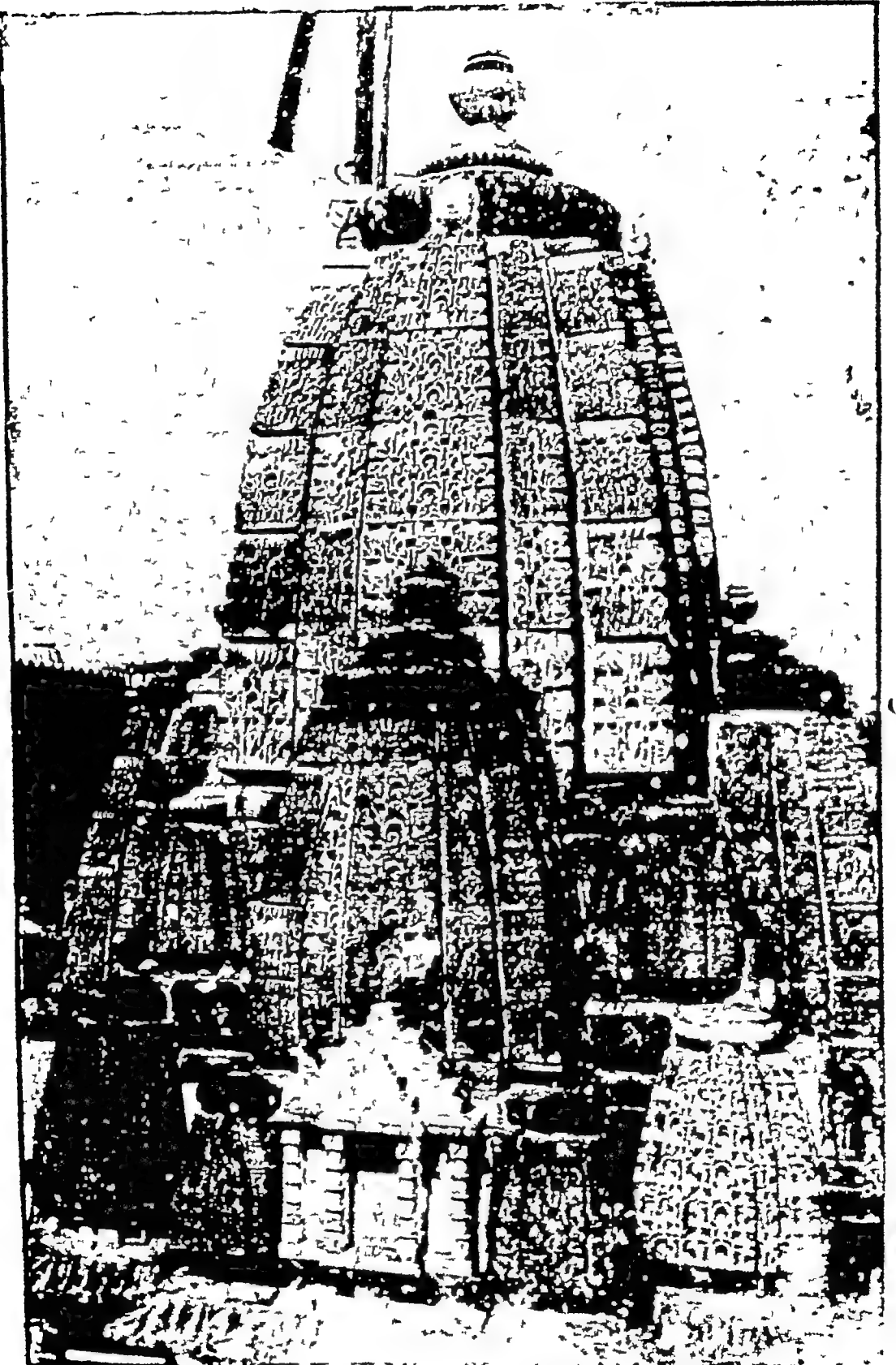
एकविंशाण्डकैर्वत्स नंदीशो नाम उच्यते ॥
 ईदृशं कुरुते यस्तु स लभेदक्षयं पदम् ॥૩૫॥

હું વત્સ ! એકવીસ ઇંડકો ચઢાવવાથી નંદીશ નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે અને આ પ્રાસાદનો કરનાર અક્ષય પદને પામે છે. ૩૫.

ઈતિશ્રી નંદીશ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૦, ઇંડક ૨૧, પચમ પ્રાસાદ ૫.

મંદિર પ્રાસાદ ૫૪-૩ વિભક્તિ.

મંદિરશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ સૂર્યમાને વિભાજિતે ॥
 મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ચાનુગં દ્વયભાગિકમ્ ॥૩૬॥
 કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥
 કોણે શૃંગદ્વયં સ્થાપ્યં ચાનુગે શૃંગમેવ ચ ॥૩૭॥
 મદ્રે શૃંગદ્વયં કાર્યં ચાનુગે તિલકં ન્યસેત્ ॥
 રેખાવિસ્તારભાગશ્ચ ચતુષ્પટિપ્રમાણકઃ ॥૩૮॥

તલ ભાગ ૧૦ નંદીશ પ્રાસાદ. કેશરાદિ જાતિ. શ્રીકુંભારીયાણ.

હવે મંદિર પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું તે સાંભળ, ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાર લાગ કરી ભદ્રાર્ધ લાગ બે, પઢરો લાગ બે તથા કોણ લાગ બેનો કરવો અને એ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. કોણ બે બે અને પઢરે એકએક શૃંગ તથા ભદ્રે બે બે ઉરશૃંગ અને પઢરે એકએક તિલક ચઢાવવું અને શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર ચાસઠ લાગે કરવો. ૩૬, ૩૭, ૩૮.

નાનારૂપધરો દિવ્યો મંદિર : શુભલક્ષણ : ॥

આગદ્વાદશસંયુક્તઃ પશ્ચવિંશાષ્ટકકૈર્યુતઃ ॥૩૯॥

નાના રૂપોને ધારણ કરનારો, દિવ્ય, તુલ લાગ બારનો તથા પચીસ ઇંકવાળો શુભ લક્ષણ મંદિર પ્રાસાદ બાણવો. ૩૯.

ઈતિશ્રી મંદિર પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૨, ઇંક ૨૫, તિલક ૨, પદ્મ પ્રાસાદ ૬.

શ્રીવત્સ પ્રાસાદ સસમ-૪ વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

ભદ્રં આગદ્વયં કાર્ય ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૦॥

દ્વિભાગશ્ચાનુગં દ્વયં કોણં આગદ્વયં તથા ॥

ભદ્રે નિર્ગમ ભાગૈકશ્ચાનુગં પૂર્વમાનતઃ ॥૪૧॥

કોણં-સમદલં કૃત્વા ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥

એવમેવ સમાખ્યાતં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૪૨॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ લાગ કરી અર્ધુ ભદ્ર લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પઢરો લાગ બે અને કોણ લાગ બેનો કરવો. તથા ભદ્ર નીકારે લાગ એક, પઢરો સમચોરસ, કોણ સમદલ અને નંદિકા પણ સમદલ કરવી.

ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૪૦, ૪૧, ૪૨.

૦૧ નાનકડો

ભદ્રે ચ રથિકા યોજ્યા નંદી તિલકભૂષણા ॥

કોણે શૃંગદ્વયં કાર્ય ભદ્રે શૃંગદ્વયં તથા ॥૪૩॥

પ્રતિકર્ણેષુ કર્તવ્યા ચૈકશંગવ્યવસ્થિતા ॥

ચતુર્થે તુ દ્વયં કાર્ય તિલકશ્ચ સુશોભનમ્ ॥૪૪॥

ભદ્રે દેવિયો અને નંદીએ તિલક કરવું તથા કોણે શૃંગ ત્રણ, ભદ્રે બે ઉરશૃંગ, પઢરે એક શૃંગ અને સુશોભિત બાળે તિલકો કરવાં. ૪૩, ૪૪.

રેખાણાઞ્ચૈવ વિસ્તારં ચતુષ્પટિવિભાગકૈઃ ॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈરેકોનત્રિશદ્વકૈઃ ॥૪૫॥

શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર ચોસઠ લાગે કરવો. ચોવીસ તિલકો અને ઓગણત્રીસ ઇંડકવાળો શ્રીવત્સ પ્રાસાદ બાળવો. ૪૫.

ઇતિશ્રી શ્રીવત્સ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૪, ઇંડક ૨૯, તિલક ૨૪, સુપ્રતમ પ્રાસાદ ૭.

અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ અષ્ટમ-દ્વિતીય લેદ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૬॥

પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગં તુ કોણઞ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નિર્ગમે ચાનુગં વત્સ દ્વિભાગં તત્ર કલ્પયેત્ ॥૪૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ લાગ કરી અડધું ભદ્ર લાગુ બે. નંદિકા લાગુ એક, પ્રતિકર્ણ લાગ બે અને કોણલાગ બેનો કરવો તથા નીકારે પઢરે બે લાગનો કરવો. ૪૬, ૪૭.

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેડપિ તથૈવ ચ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા શૃંગત્રયસમન્વિતા ॥૪૮॥

નંદિકા ચૈવ વિજ્ઞેયા તિલકેન વિભૂષિતા ॥

ચાનુગે શૃંગમેકં સ્યાત્તિલકં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૪૯॥

કોણે કોણે વિધાતવ્યા શૃંગત્રયવ્યવસ્થિતા ॥

ઊર્ધ્વે રેખાશ્ચ કર્તવ્યાશ્ચતુષ્પટિષ્ઠૈસ્તથા ॥૫૦॥

નીકારે નંદી એક લાગ કરવી ભદ્રે રથિકા અને ત્રણ ઇંડક, નંદિકાએ તિલક, પઢરે એક શૃંગ અને તિલક તથા કોણે ત્રણ ત્રણ શૃંગો કરવાં અને ઉપર નમણની રેખાઓ ચોસઠ લાગે બેંચવી. ૪૮, ૪૯, ૫૦.

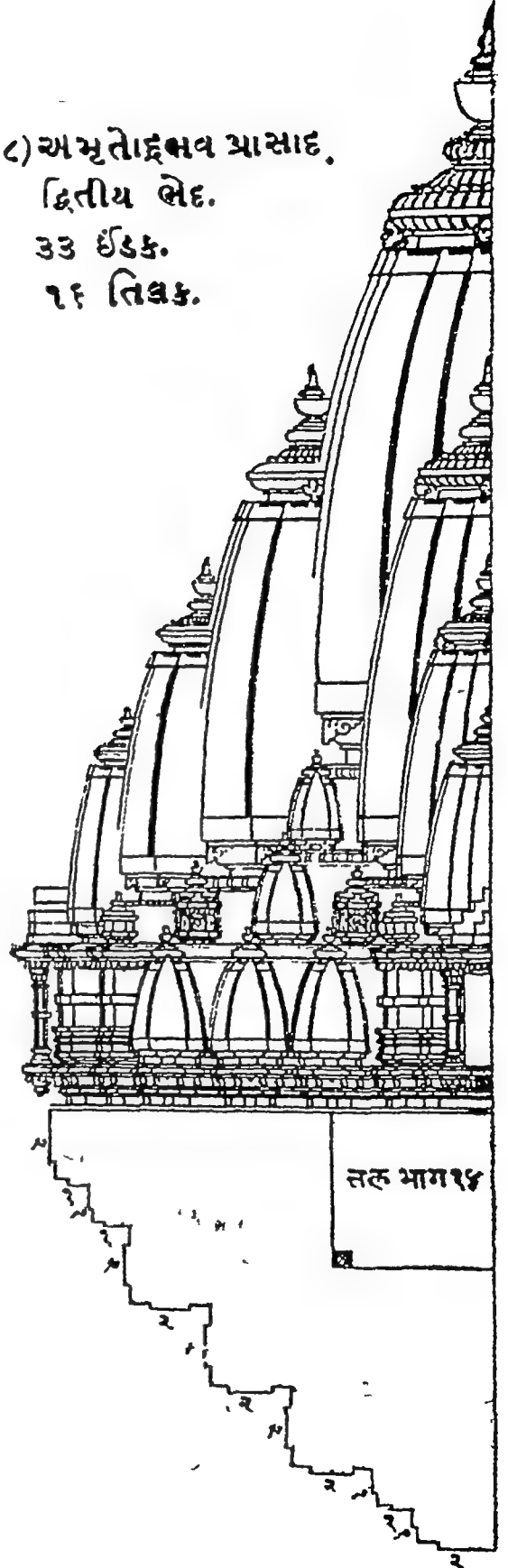
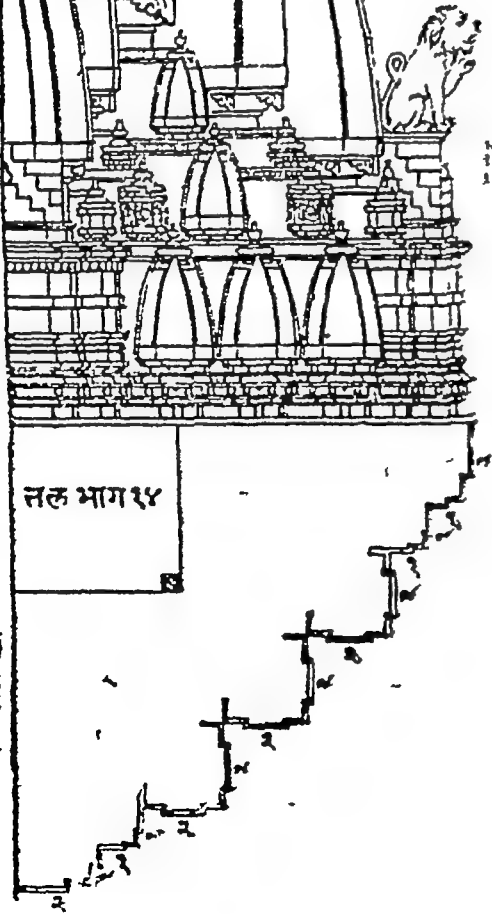
ત્રયસિંશાળકૈયુક્તઃ કલાતિલકભૂષિતઃ ॥

અમૃતોદ્ભવનામા ચ સદા વૃદ્ધિકરો નૃણામ્ ॥૫૧॥

તેત્રીસ ઇંડકો તથા સોળ તિલકોથી વિભૂષિત થએલો અમૃતોદ્ભવ નામનો આ પ્રાસાદ હંમેશા માણસોને વૃદ્ધિકર્તા બાળવો. ૫૧.
ઇતિશ્રી અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૪, ઇંડક ૩૩, તિલક ૧૬, અષ્ટમ પ્રાસાદ ૮.

(૭) શ્રીવત્સ ગ્રામીણ.
૪ વિભાગી.
૨૯ ઇંડક.
૨૪ તિલક.

(૮) અમૃતોદ્ભવ ગ્રામીણ,
દ્વિતીય ભેદ.
૩૩ ઇંડક.
૧૬ તિલક.

હિમવાન્ પ્રાસાદ નવમ તૃતીય ભેદ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૫૨॥

ચાનુગં દ્વયભાગશ્ચ તત્પ્રમાણશ્ચ કોણકમ્ ॥

ભાગૈકં નિર્ગમે ભદ્રં ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૫૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ લાગ કરી અડધું ભદ્ર લાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પઢરો લાગ બે અને કોણ લાગ બેનો કરવો. ભદ્ર તથા નંદિકા નીકારે એકએક લાગની કરવી. ૫૨, ૫૩.

ભાગિકશ્ચાનુગં જ્ઞેયં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

ત્રિશૂંગં રથિકા ભદ્રે નંદિકાશૂંગમેવ ચ ॥૫૪॥

પ્રતિકર્ણે ચ કર્તવ્યં શૂંગમેકં તથોપરિ ॥

ચાનુગે તિલકં જ્ઞેયં કર્ણે શૂંગદ્વયં તથા ॥૫૫॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં કાર્યં શોભનં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

રેખાવિસ્તારમાનશ્ચ ચતુષ્પષ્ટિપદર્મતમ્ ॥૫૬॥

પઢરો નીકારે એક લાગ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉડશૂંગ, નંદિકાએ એકએક શૂંગ, પ્રતિકર્ણે એક શૂંગ તથા તિલક, કર્ણે બે શૂંગ અને સુશોભિત એક તિલક કરવું તેમજ નમણની રેખાઓનું વિસ્તારમાન ચોસઠ લાગે કરવું. ૫૪, ૫૫, ૫૬.

હિમવાંશ્વ સદા પૂજ્યઃ સપ્તત્રિંશાણ્ડકૈર્યુતઃ ॥

તિલકૈશ્વૈવ કર્તવ્યઃ સૂર્યાલંકારભૂષિતૈઃ ॥૫૭॥

સાડચીસ ઇંડકો તથા બાર તિલકથી સંયુક્ત હિમવાન્ પ્રાસાદ કરવા તે સદા પૂજ્યા યોગ્ય છે. ૫૭.

ઈતિશ્રી હિમવાન્ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૪, ઇંડક ૩૭, તિલક ૧૨, નવમ પ્રાસાદ ૯.

હેમકૂટ પ્રાસાદ દશમ-અતુર્થ ભેદ.

હેમકૂટશ્ચ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદઃ શુભલક્ષણઃ ॥

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥૫૮॥

શુભ લક્ષણ હેમકૂટ પ્રાસાદ કરવો ને ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ લાગ કરવા. ૫૮.

શાલાધ્વં દ્વયભાગશ્ચ ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥

દ્વિભાગં ચાનુગં જ્ઞેયં કોણં ભાગદ્વયં તથા ॥૫૯॥

ભદ્રાધ્વં ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે અને કોણ ભાગ બેનો કરવો. ૫૯.

કર્ણે ચ પ્રતિકર્ણે તુ નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥

સમાનશ્ચ પ્રકર્તવ્યં ભદ્રં નિર્ગમભાગિકમ્ ॥૬૦॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા નીકારે સમદલ કરવી તથા ભદ્ર નીકારે એક ભાગનું કરવું. ૬૦.

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા સાર્ધપાદેન ભૂષિતા ॥

કર્ણે શૃંગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે દ્વયં તથા ॥૬૧॥

શૃંગં શૃંગં તથા સ્થાપ્યં તિલકં વામદક્ષિણે ॥

ભદ્રે શૃંગત્રયં કાર્યં તદૂર્ધ્વે મંજરી તથા ॥૬૨॥

ભદ્રે દોઢ ભાગનો દોઢિયો, કર્ણે ત્રણ શૃંગ, પ્રતિકર્ણે બે શૃંગ, એ પ્રમાણે શૃંગ ચઢાવવાં અને નંદિકાએ એકએક તિલક કરવું તથા ભદ્રે ત્રણ ઉરશૃંગ અને ફૂટ કરવાં. ૬૧, ૬૨.

છાયાયા વિસ્તરઃ કાર્યશ્વતુષ્પટ્ટિપદૈસ્તથા ॥

एकाधिकैस्तथा चैव चत्वारिंशद्विरण्डकैः ॥૬૩॥

तिलकैरष्टभिर्युक्तः कूटाकारैर्विभूषितः ॥

हेमकूटकनामोऽयं प्रासादश्च सुशोभनः ॥૬૪॥

પ્રાસાદની છાયાનો વિસ્તાર અર્થાત્ નમણની રેખાનો વિસ્તાર એસડે ભાગે કરવો. એકતાલીસ ઇંડકો તથા આઠ તિલકોથી સંયુક્ત અને ફૂટાકાર મંજરીઓથી વિભૂષિત થએલો આ હેમકૂટ નામનો સુશોભિત પ્રાસાદ બાંધવો. ૬૩, ૬૪.

ઈતિશ્રી હેમકૂટ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૪, ઇંડક ૪૧, તિલક ૮, દશમ પ્રાસાદ ૧૦.

કૈલાસ પ્રાસાદ એકાદશ-૫ વિભક્તિ.

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे कलासंख्याविभाजिते ॥

भद्रं भागद्वयं कार्यं नंदिका भागिकैव च ॥૬૫॥

(૯) હિમવાનપ્રાસાદ. (૧૦) હેમકુંટપ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

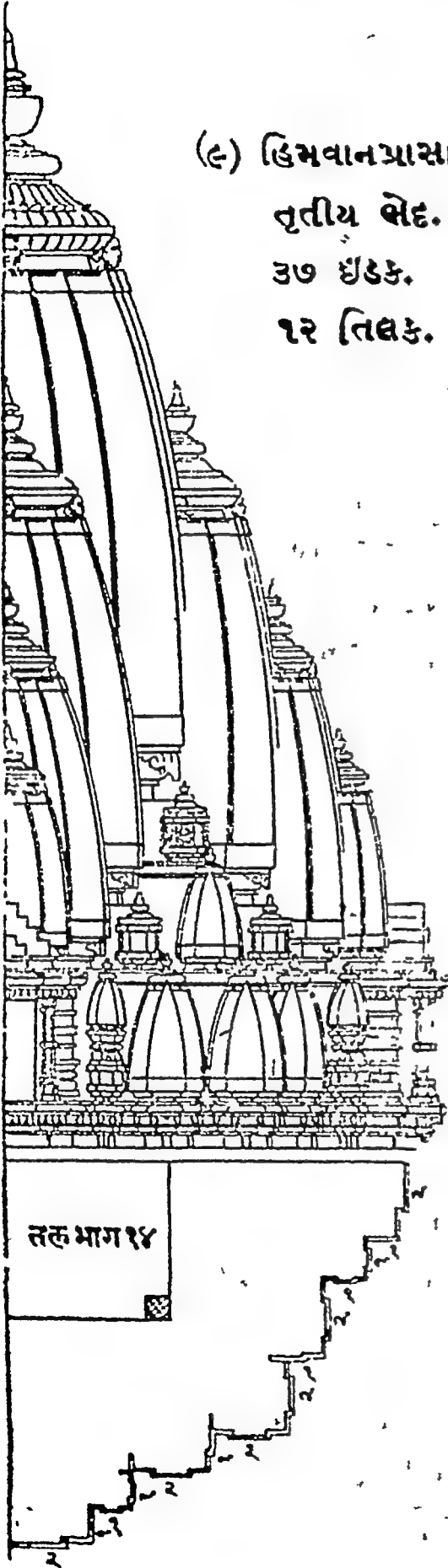
ચતુર્થ ભેદ.

૩૭ ઇંડક.

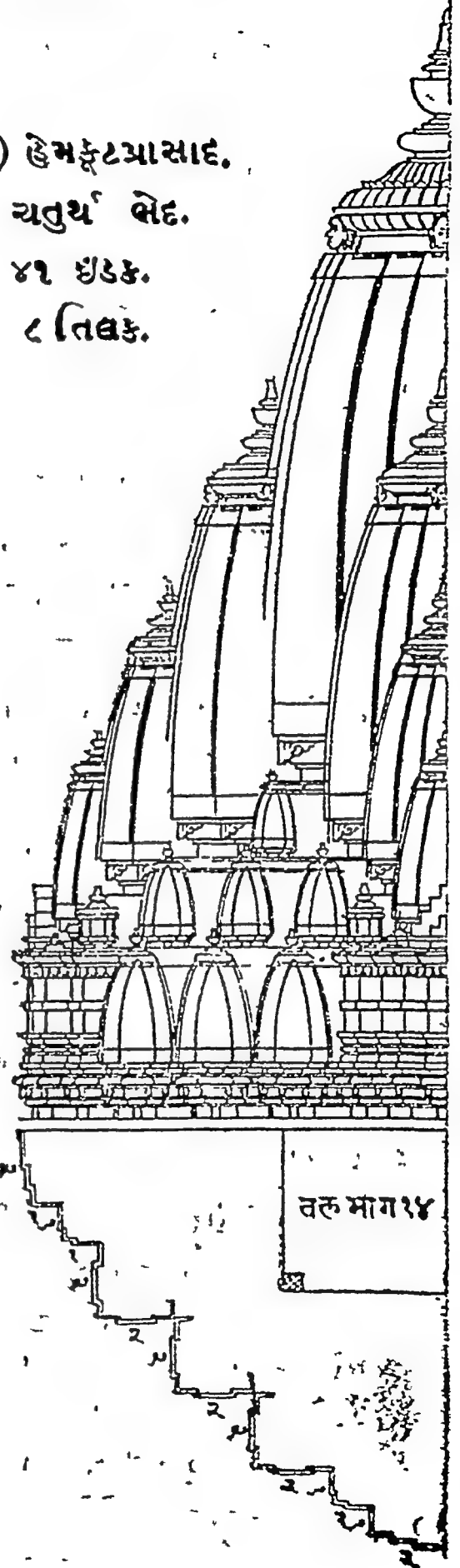
૪૧ ઇંડક.

૧૨ તિલક.

૮ તિલક.

તરુ ભાગ ૧૪

તરુ ભાગ ૧૪

પ્રતિરથં દ્વિભાગશ્ચ નંદિકા ચૈવ ભાગિકા ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ભદ્રં ભાગવિનિર્ગતમ્ ॥૬૬॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણં ચ કર્ણશ્ચૈવ તથૈવ હિ ॥

સમદલશ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૬૭॥

ચારસ શ્વેત્રમાં સોળ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ-ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિરથ ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, કોણ ભાગ બે તથા ભદ્ર નિર્ગત ભાગ એક તેમજ કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા; એ સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા બાબતી. ૬૫, ૬૬, ૬૭.

અત ऊर्ध्वं પ્રવક્ષ્યામિ શિખરં ક્રિયતે પુનઃ ॥

પ્રથમે ચૈવ કર્તવ્યં દ્વિતીયે પાદકે તથા ॥૬૮॥

શૃંગં શૃંગં તથા યોજ્યમુપર્યુપરિ સંસ્થિતમ્ ॥

તૃતીયે તિલકં કાર્યં હૃદ્યે રેખાશ્ચ સ્થાપયેત્ ॥૬૯॥

તલવિભાગ કદા પછી હવે શિખરની ક્રિયા કહું છું. પ્રથમ પંક્તિ એટલે કર્ણ, નંદિકા, પદરે; એ શિખરની પહેલી પંક્તિ બાબતી. એના ઉપર એકેક શૃંગ, દ્વિતીય પાદ એટલે કર્ણ અને નંદિકા; એ શૃંગની દ્વિતીય પંક્તિ બાબતી. એના ઉપર બીજું એક શૃંગ ઉપરાઉપરી ચઢાવવું અને તૃતીય પાદ એટલે કર્ણની રેખાએ તિલક કરવું અને તેના ઉપર રેખાનો પાથએ સ્થાપવો. ૬૮, ૬૯.

ચતુષ્પદિપદૈઃ પ્રોક્તો રેખાવિસ્તારમાનતઃ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તદૂર્ધ્વે શૃંગ્લક્ષ્યમ્ ॥૭૦॥

ચોસઠ ભાગે રેખાની નમણુ કરવી અને ભદ્રે દોઢિયો તથા ત્રણ ઉર્ધ્વ-શૃંગ ચઢાવવાં. ૭૦.

પશ્ચભિરધિકૈશ્ચૈવ ત્રિત્વારિશદ્ધિરણ્ડકૈઃ ॥

ચતુર્ભિસ્તિલકૈર્યુક્તઃ કૈલાસો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૧॥

પીસતાલીસ ઇંડકો તથા ચાર તિલકો વડે વિભૂષિત થયેલો લક્ષણાન્વિત આ કૈલાસ નામનો પ્રાસાદ બાબતી. ૭૧.
ઈતિશ્રી કૈલાસ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૬, ઇંડક ૪૫, તિલક ૪, એકાદશ પ્રાસાદ ૧૧.

પૃથિવીભય પ્રાસાદ દ્વાદશ-દ્વિતીય ભેદ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાવિભાજિતે ॥

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥૭૨॥

પ્રતિરથં દ્વિભાગશ્ચ નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥૭૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ લાગ કરી અડધું ભેદ લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પ્રતિરથ લાગ બે, બીજી નંદિકા લાગ એક તથા કોણ લાગ બેનો કરવો અને આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી ૭૨, ૭૩.

उरुत्रयसमायुक्ता भद्रे च रथिका तथा ॥

कर्णे च प्रतिकर्णे च नंदिकायां तथैव च ॥૭૪॥

आद्यपंक्तिस्तु कर्तव्या सर्वा शृङ्गव्यवस्थिता ॥

શૃંગ દ્વિતીયપંક્તૌ તુ તૃતીયે ચ તથા સ્મૃતમ્ ॥૭૫॥

ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરુશૃંગ; કર્ણ. પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા એટલે પ્રથમ પંક્તિએ એકેક શૃંગની વ્યવસ્થા કરવી, દ્વિતીય પંક્તિ એટલે કર્ણ અને નંદીએ એકેક શૃંગ અને તૃતીય પંક્તિ એટલે શૃંગની ત્રીજી પંક્તિ અર્થાત્ કર્ણ ત્રીજી એકેક શૃંગ ચઢાવવું. ૭૪, ૭૫.

रेखाविस्तारमानन्तु चतुष्पटिपदैः स्मृतम् ॥

तथा चैकोनपञ्चाशदण्डकैः पृथिवीजयः ॥૭૬॥

નમણની રેખાને વિસ્તાર ચોસઠ લાગે કરવો. ઓગણપચાસ ઇંડોટી વિભૂષિત થએલો આ પૃથિવીજય નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૭૬

ઇંદ્રનીલ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૬, ઇંડક ૪૯, દ્વાદશ પ્રાસાદ ૧૨.

ઈન્દ્રનીલ પ્રાસાદ ત્રયોદશ-તૃતીય ભેદ.

इन्द्रनीलं प्रवक्ष्यामि प्रासादं सुरवल्लभम् ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાવિભાજિતે ॥૭૭॥

હવે દેવોને પ્રિય એવો ઈન્દ્રનીલ પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ લાગ કરવા. ૭૭.

भद्रं भागद्वयं कार्यं भागेनैकेन नंदिका ॥

દ્વિભાગશ્ચાનુગં જ્ઞેયં નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥૭૮॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ભદ્રં ભાગવિનિર્ગતમ્ ॥

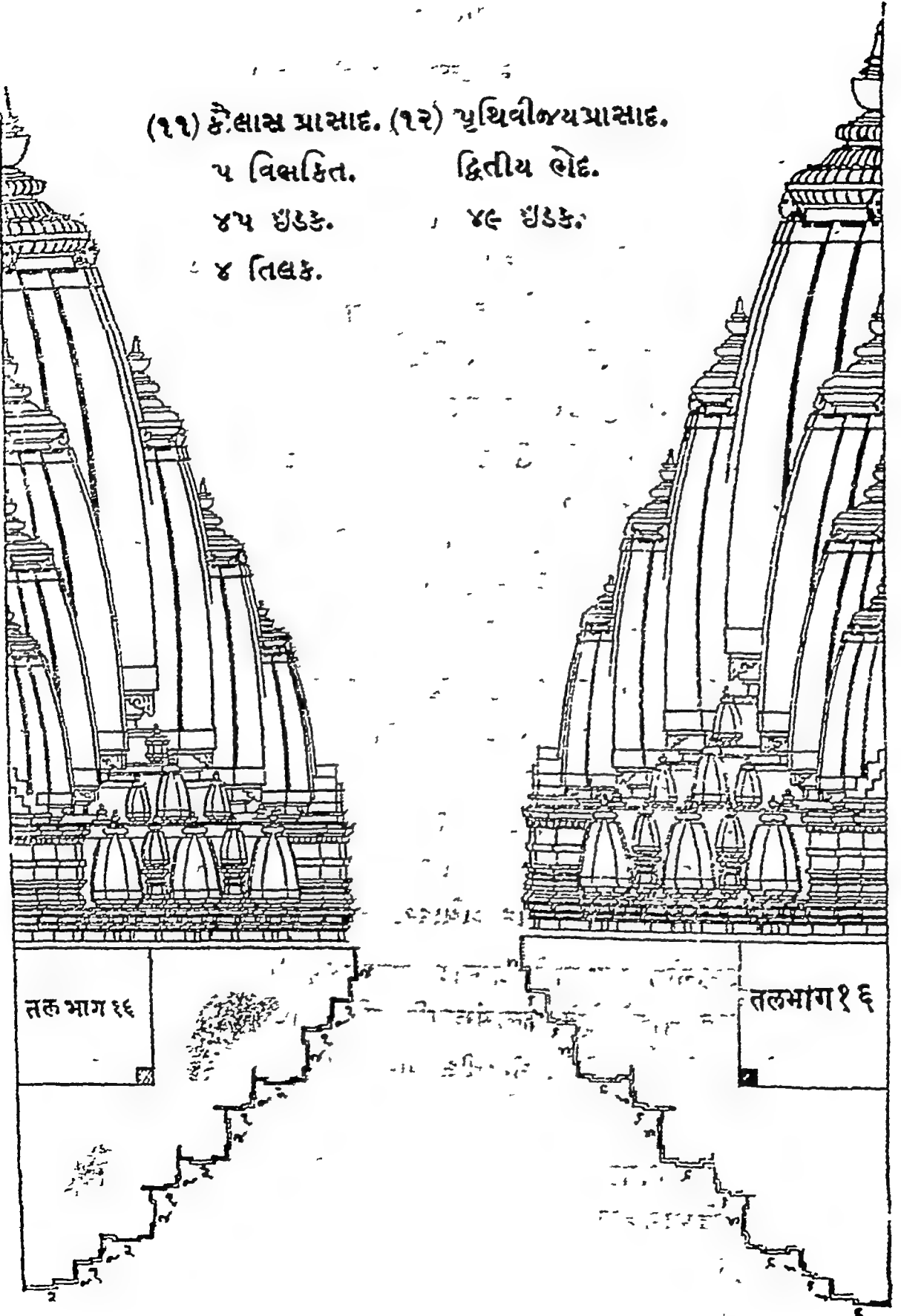
નંદિકા પ્રતિકર્ણશ્ચ નિર્ગમં વિસ્તરેણ તુ ॥૭૯॥

(૧૧) કૌસાભ પ્રાસાદ. (૧૨) પૃથિવીજયપ્રાસાદ.

૫ વિભક્તિ. દ્વિતીય ભેદ.

૪૫ ઇંકડા. ૪૯ ઇંકડા.

૪ તિલક.

ભદ્રાર્ધ લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પઢરો લાગ બે, બીજી નંદિકા લાગ એક અને કેણુ લાગ બેનો કરવો તથા નીકારે ભદ્ર એક લાગ અને નંદિકા તેમજ પ્રતિકર્ણ વિસ્તાર બરોબર નીકારે કરવો. ૭૮, ૭૯.

આઘપંક્તિસ્તુ કર્તવ્યા શૃંગશૃંગનિયોજિતા ॥

શૃંગ દ્વિતીયપંક્તૌ તુ તિલકં વામદક્ષિણે ॥૮૦॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તથોરુત્રયમેવ ચ ॥

શતં યુગાધિકા ષષ્ઠી રેખાયાં ક્રિયતે વુધૈઃ ॥૮૧॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકાએ એકએક શૃંગની પ્રથમ પંક્તિ; કર્ણ, નંદિકા અને પઢરે એકએક શૃંગની બીજી પંક્તિ કરવી અને નંદિકાએ એકએક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉચ્ચ શૃંગ ચઢાવેલાં તેમજ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ રેખાની નમણુ એકસો આસઠ લાગે કરવી, ૮૦, ૮૧.

અષ્ટમિસ્તિલકૈશ્વેવ ત્રયપચ્ચાશદળકૈઃ ॥

દેવાસુરમનુષ્યાણામિન્દ્રનીલથ સિદ્ધિદઃ ॥૮૨॥

ત્રેપન ઇંડકો તથા આઠ તિલકો વડે સુશોભિત થએલો આ ઈન્દ્રનીલ નામનો પ્રાસાદ દેવ, અસુર અને મનુષ્યોને સિદ્ધિપ્રદ બાણવો. ૮૨.

ઈતિશ્રી ઈન્દ્રનીલ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૬, ઇંડક ૫૩, તિલક ૮, ત્રયોદશપ્રાસાદ ૧૩.

મહાનીલ પ્રાસાદ ચતુર્દશ-ચતુર્થ ભેદ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મહાનીલસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાત્રિભાજિતે ॥૮૩॥

હવે મહાનીલ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ લાગ કરવા, ૮૩.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥

ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગેન નંદિકા શુભા ॥૮૪॥

કર્ણદ્વિભાગમિત્યુક્તં નિર્ગમં મદ્રભાગિકમ્ ॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણન્તુ પૂર્વવિસ્તરમાનતઃ ॥૮૫॥

અર્ધુ ભદ્ર લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પઢરો લાગ બે, બીજી નંદી લાગ એક તથા કર્ણ લાગ બેનો કરવો. ભદ્ર નીકારે એક લાગ અને નંદિકા તથા પ્રતિકર્ણ સમદલ કરવાં, ૮૪, ૮૫,

દિશાયાં વિદિશાયાં તુ સ્થાપયેચ્ચ સદા વુધઃ ॥

શૃંગં શૃંગં તથા કાર્યં કર્ણે ચ તૃતીયં ન્યસેત્ ॥૮૬॥

દ્વિપદે તિલકં સ્થાપ્યં મદ્રે ચ રથિકા તથા ॥

શૃંગત્રયં તુ શાલાયામૂર્ધ્વે શિખરવિસ્તરઃ ॥૮૭॥

દિશા-વિદિશામાં ઉપરોક્ત વ્યવસ્થા કરવી અને પૂર્વ પ્રમાણે પ્રથમ (શૃંગ) પંક્તિ તથા દ્વિતીય પંક્તિમાં શૃંગ ચઢાવવાં અને કર્ણે ત્રીજી એકએક વધારે શૃંગ ચઢાવવું. બીજી પંક્તિમાં નંદીએ તિલક કરવું તથા ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરશૃંગો ચઢાવવા. ઉપરના ભાગે શિખરનો વિસ્તાર કરવો. ૮૬, ૮૭.

શતં યુગાધિકા પટ્ટિઃ કર્તવ્યા તુ સદા વુધૈઃ ॥

તિલકાષ્ઠો મહાનીલઃ સપ્તપચ્ચાશદણ્ડકૈઃ ॥૮૮॥

રેખાની નમણુ એકસો ચોસઠ ભાગે કરવી. આઠ તિલક અને સપ્તપચ્ચાશ ઇંડકોથી સંયુક્ત આ મહાનીલ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૮૮.

ઈતિશ્રી મહાનીલ પ્રાસાદ તુલ ભાગ ૧૬ ઇંડક ૫૭, તિલક ૮, ચતુર્દશ પ્રાસાદ ૧૪.

ભૂધર પ્રાસાદ પંચદશ પંચમ-લોહ.

ભૂધરઞ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ લભતે यस્ય ભૂફલમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાભાગવિભાજિતે ॥૮૯॥

હવે ભૂધર પ્રાસાદ કહું છું કે જે કરવાથી પૃથ્વીનો લાભ થાય છે. પ્રાસાદનો ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ ભાગ કરવા. ૮૯.

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગેન નંદિકા શુભા ॥

પ્રતિરથં દ્વિભાગઞ્ચ નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥૯૦॥

કર્ણ દ્વિભાગિકં જ્ઞેયં નિર્ગમં મદ્રભાગિકમ્ ॥

સમદલં તુ કર્તવ્યં પ્રતિકર્ણઞ્ચ નંદિકા ॥૯૧॥

અડધું ભદ્ર ભાગ જે, નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિરથ ભાગ જે, બીજી નંદિકા ભાગ એક, કર્ણ ભાગ જે, ભદ્ર નીકારે એક ભાગ તથા પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા નીકારે સમદલ કરવાં. ૯૦, ૯૧.

(૧૩) ઇન્દ્રનીલ પ્રાસાદ. (૧૪) મહાનીલ
તૃતીય ભેદ. પ્રાસાદ.
૫૩ ઇંડક. ચતુર્થ ભેદ.
૮ તિલક. ૫૭ ઇંડક.
૮ તિલક.

તલ ભાગ ૧૬

તલ ભાગ ૧૬

વાહ્યપંક્તિઃ સદા સ્થાપ્યા હ્યતશ્ચ શિખરં શૃણુ ॥
 શિખરે પ્રથમે પટ્ટે શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૨॥
 તથા દ્વિતીયપાદેષુ હ્યુપાંગં વામદક્ષિણે ॥
 મદ્રે શૃંગત્રયં કાર્યં રથિકાશ્ચ નિયોજયેત્ ॥૧૩॥

ઉપર પ્રમાણે બાહ્ય પંક્તિ સ્થાપાવી. હવે શિખરના ભાગો સાંભળ. શિખરની પ્રથમ પંક્તિ તથા દ્વિતીય પંક્તિ એકએક શૃંગની કરવી અને કણ્ઠ તેમજ પ્રતિકણ્ઠની વામદક્ષિણે અર્થાત્ બીજી નંદિકાએ ઉપાંગ-પ્રત્યંગ ચઢાવવું ભદ્રે ત્રણ ઉશૃંગ અને એક દોઢિયો કરવો. ૯૨, ૯૩.

રેખાણાશ્ચિવ વિસ્તારઃ કાર્યો વિસ્તારમાનતઃ - ॥
 અણ્ડકૈરેકપટ્ટિભિઃ પ્રાસાદો ભૂધરોમતઃ ॥૧૪॥

પ્રથમ કહેલા વિસ્તારમાને નમણની રેખાનો વિસ્તાર કરવો. એકસઠ ઈંડકોથી શોભાયમાન આ ભૂધર નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૯૪.

પ્રતિશ્રી ભૂધર પ્રસાદ, તુલભાગ ૧૬, ઈંડક ૬૧, પંચદશ પ્રાસાદ ૧૫.

રત્નકૂટ પ્રાસાદ પેડશ-૬ વિભાકિત.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ રત્નકૂટસ્ય લક્ષણમ્ ॥
 ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૫॥

હવે રત્નકૂટ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. સમચોરસ્ર ક્ષેત્રમાં અઢાર ભાગ કરવા. ૯૫.

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં નિર્ગમે ભાગિકં તથા ॥
 નાંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ વા ॥૧૬॥
 દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગિકમ્ ॥
 સમદલં પ્રકર્તવ્યં નાંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૭॥
 વિસ્તરે નિર્ગમે કુર્યાત્ કોણં ભાગદ્વયં તથા ॥
 એતચ્ચ સ્થાપયેત્પ્રાણો દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥૧૮॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક, નંદિકા ભાગ એક તથા નીકારે પશ્ચિમ એક ભાગ, બીજી નંદિકા સમદલ ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ બે સમદલ, ત્રીજી

નંદિકા સમદલ લાગ એક અને કોણ લાગ બેનો સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં રચના કરવી. ૯૬, ૯૭, ૯૮.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥

તિલકં રથિકા મદ્રે ચત્વારિ શૃંગકાનિ વૈ ॥૯૯॥

નંદિકા શૃંગિકા કાર્યા સ્થાપયેત્પૂર્વમાનતઃ ॥

તૃતીયપટ્ટતિલકં હ્યુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૧૦૦॥

ચાનુગે શૃંગકં સ્થાપ્યમૂર્ધ્વે શિખરવિસ્તરઃ ॥

શતયુગાધિકા પટ્ટી રેખાયાશ્ચ વિધીયતે ॥૧૦૧॥

તેના ઉપર સર્વ લક્ષણોથી સંયુક્ત શિખર કરવું. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગ, તિલક અને દોઢિયો કરવો તથા નંદિકાએ પૂર્વ પ્રમાણે શૃંગો સ્થાપવાં. ત્રીજી પંક્તિએ તિલકો કરવાં, વામદક્ષિણ લાગે ઉપાંગ એટલે પ્રત્યંગ કરવાં. પઢરે પણ શૃંગ કરવાં અને ત્યાર પછી એકસો ચોસઠ પદના લેદે નમણની રેખાઓ ખેંચવી. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧.

દ્વિદ્વાર્વિંશચતુષ્ષટિકૂટતિલકમૂષિતઃ ॥

રત્નકૂટઃ સદા સ્થાપ્યશ્રાવણકૈઃ પશ્ચવટિમિઃ ॥૧૦૨॥

ચુંવાળીસ તિલકો, ચોસઠ કૂટો અને પાંસઠ ઈંડકોથી ચોલાયમાન કરાયેલો આ રત્નકૂટ નામનો પ્રાસાદ બાંધવો, ૧૦૨.

ઈતિશ્રી રત્નકૂટ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૮, ઈન્ડક ૬૫, તિલક ૪૪, ઈંડ ૬૪, પોડશ પ્રાસાદ ૧૬.

વૈદ્ય પ્રાસાદ સપ્તદશ-દ્વિતીય લેદ.

વૈદ્યશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં રત્નવલ્લભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૦૩॥

હુંવે રત્નોમાં પ્રિય એવા વૈદ્ય પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું. ચારસર સેત્રમાં અઠાર લાગ કરવા. ૧૦૩.

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગેનૈકેન નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥૧૦૪॥

દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગિકમ્ ॥

સમદલં તથા કાર્યં ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥૧૦૫॥

(૧૫) ભૂધર ગ્રાસાદ. (૧૬) રત્નકુટ ગ્રાસાદ.

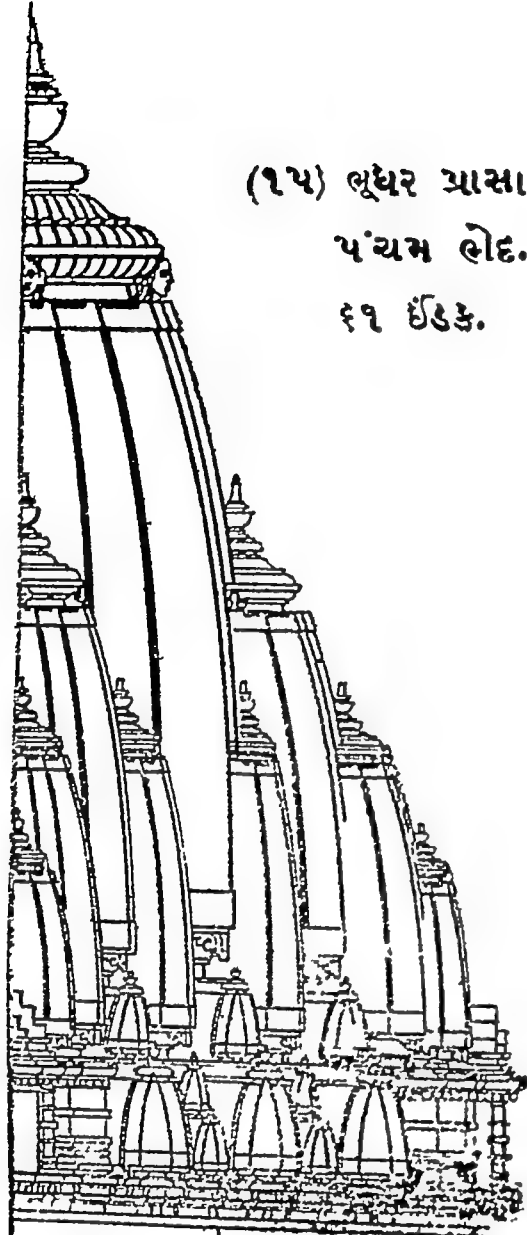
પંચમ લોદ.

૬ વિભક્તિ.

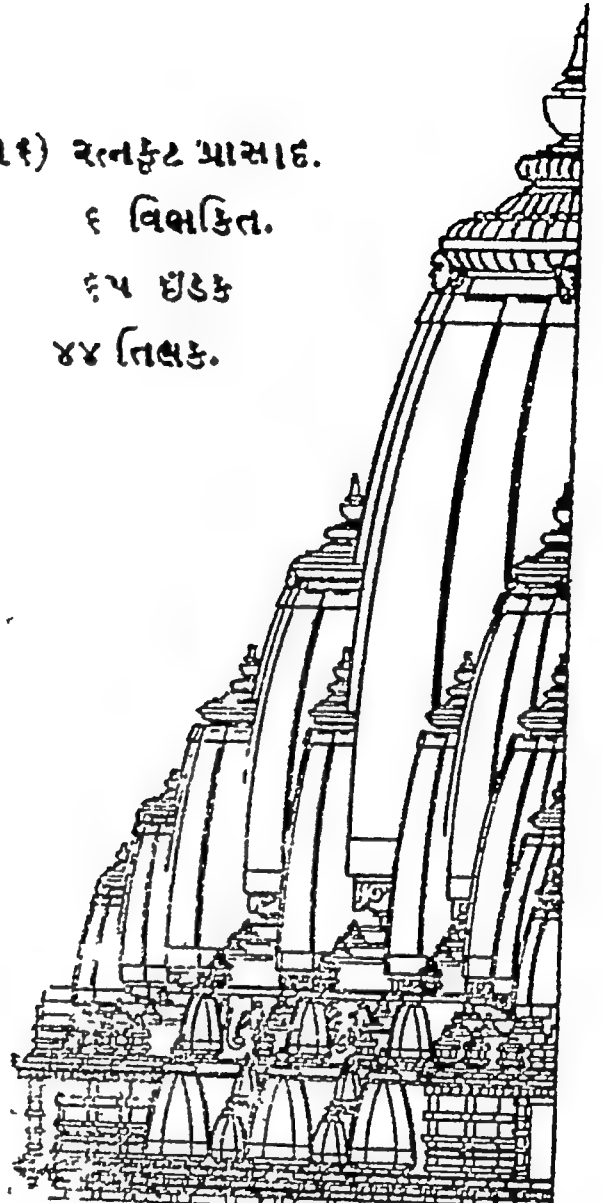
૬૧ ઈંડક.

૬૫ ઈંડક

૪૪ તિલક.

તલભાગ ૧૬

તલભાગ ૧૬

નિર્ગમે ચ સમા પ્રોક્તા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

સમદલશ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૦૬॥

ભદ્રાર્ધ લાગ બે અને નીકારે લાગ એક, વિસ્તારમાં અને નીકારે નંદિકા લાગ એક, ખીણ નંદિકા પણ લાગ એક, પ્રતિકર્ણ સમદલ લાગ બે, ત્રીણ નંદિકા સમદલ લાગ એક, અને કેાણુ સમદલ લાગ બેનો કરવો. ચારે દિશામાં આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી. ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં ભદ્રે ચ રથિકા ભવેત્ ॥

તદૂર્ધ્વમુરુચત્ત્વારિ નંદિકાશૃઙ્ગમેવ ચ ॥૧૦૭॥

દ્વિતીયે દ્વિતિલકશ્ચ ત્રીણિ શૃઙ્ગાનિ ચાનુગે ॥

નંદિકા તિલકયુગ્મા કોણે ચ ત્રયશૃઙ્ગકમ્ ॥૧૦૮॥

દ્વિપદે ચૈવ કર્તવ્યમુપાઙ્ગ વામદક્ષિણે ॥

શતં યુગાધિકા પટ્ટિઃ પદરેખાશ્ચ વિસ્તરેત્ ॥૧૦૯॥

તેના ઉપર શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને તેના ઉપર ચાર ઉરુશૃંગ કરવાં. નંદિકાએ એક શૃંગ કરવું ખીણ નંદીએ બે તિલક કરવાં. પઢરે ત્રણ શૃંગ કરવાં. ત્રીણ નંદીએ બે તિલક કરવાં કેાણુ ઉપર ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં અને ખીણ પદમા વામ દક્ષિણે નંદી ઉપર પ્રત્યંગ ચઢાવવાં. એકસો ચોસઠ પદના લાગે રેખાઓ વિસ્તારવી. અર્થાત્ રેખાની નમાણુ છોડવી. ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯.

નવષટ્ઘ્વઘ્નકોપેતો વૈદૂર્યશ્ચૈવ કલ્પયેત્ ॥

ચત્વારિંશત્તિલકૈશ્વ ઘણ્ટાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥૧૧૦॥

અગણોતર ઇંડકો, ચાલીસ તિલકો અને ઘંટાકૂટોથી સંયુક્ત આ વૈદૂર્ય પ્રાસાદ બાણુવો. ૧૧૦.

ઈદંશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

તસ્ય સિધ્ધ્યન્તિ દેવાશ્ચ સુલભમંક્ષયં પદમ્ ॥૧૧૧॥

આવા પ્રકારનો સર્વ કામનાઓને આપનારો વૈદૂર્ય પ્રાસાદ બંધ કરે છે તેના ઉપર દેવો પસન્ન થાય છે અને તેને અક્ષય પદ સુલભ થાય છે. ૧૧૧.

ઈતિશ્રી વૈદૂર્ય પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૮, ઇંડક ૬૬, તિલક ૪૦, સપ્તદશ પ્રાસાદ ૧૭.

પદ્મરાગ પ્રાસાદ અષ્ટાદશ-તૃતીય ભેદ.

પદ્મરાગં પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે સપ્તાદશવિભાજિતે ॥૧૧૨॥

હવે સર્વ કામનાઓને આપનારા પદ્મરાગ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું.
ચારસ્ર ક્ષેત્રમાં અઢાર લાગ કરવા. ૧૧૨.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥
પલ્લવીભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥૧૧૩॥
દ્વિતીયા ચ તથા પ્રોક્તા ચાનુગં તુ દ્વિભાગિકમ્ ॥
નિર્ગમે ચ તથા કાર્યં નંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૧૪॥
નિર્ગમે ચ તથા સ્થાપ્યા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥
સમદલઞ્ચ કર્તવ્યં સ્થાપયેચ્ચ દિશાષ્ટસુ ॥૧૧૫॥

અડધું ભદ્ર (શાલા) લાગ બે અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા
લાગ એક સમદલ તથા બીજી નંદિકા પણ તે પ્રમાણે એક લાગની કરવી.
પદ્મે લાગ બે સમદલ કરવો. ત્રીજી નંદિકા લાગ એક સમદલ કરવી
અને કોણ લાગ બે સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે આઠે દિશાઓમાં સ્થાપના
કરવી. ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫.

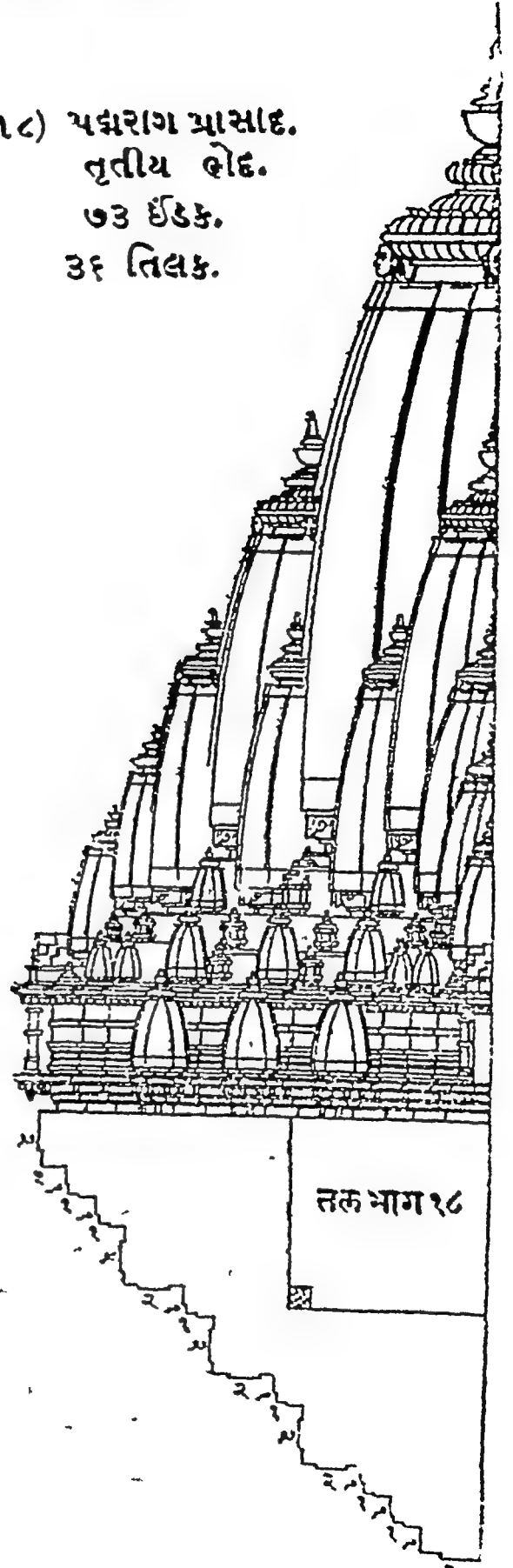
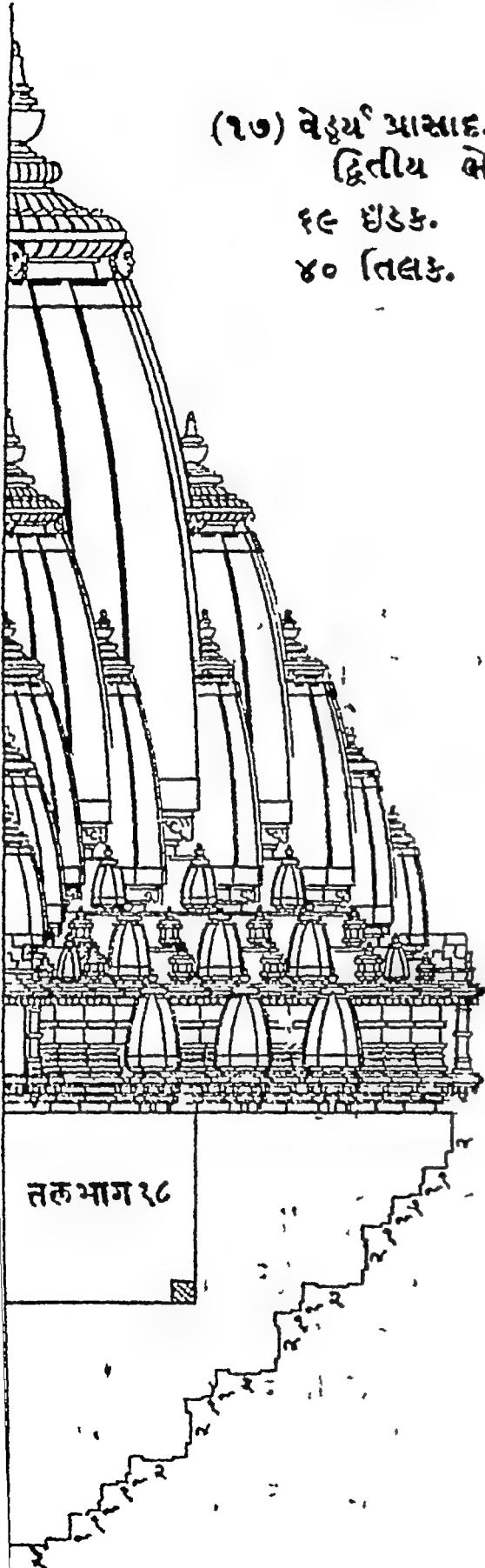
વિચિત્રા રથિકા કાર્યા ભદ્રે ગવાક્ષનિર્ગતા ॥
તદૂર્ધ્વે હુરુચત્વારઃ સાર્ધપાદેન ભૂપિતાઃ ॥૧૧૬॥
નંદિકાયા દ્વયોર્ધ્વે તુ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥
શૃંગોર્ધ્વે તિલકં સ્થાપ્યં પ્રતિકર્ણે ત્રિશૃંગકમ્ ॥૧૧૭॥
અગ્રે પલ્લવિકાયાં તુ દ્વિતીયે તિલકદ્વયમ્ ॥
કોણે શૃંગદ્વયં સ્થાપ્યમૂર્ધ્વે તિલકમંજરી ॥૧૧૮॥
દ્વિતીયકે પદે કાર્યમુપાર્જં વામદક્ષિણે ॥
રેખાનાં પદવિસ્તારં સમં ચત્વારિ સંચયેત્ ॥૧૧૯॥

ભદ્રે ગોખ (અરુખ) નીકળતો કરવો તથા વિચિત્ર રથિકા કરવી અને
તેના ઉપર ચાર ઉરુશૃંગો કરવાં અને તે વિસ્તારથી દોઢાં ઉચાં કરવાં. ભદ્ર
પાસેની બન્ને નંદિકાઓએ એકએક શૃંગ ચઢાવવું અને શૃંગો ઉપર તિલક
કરવું. પ્રતિકર્ણે ત્રણ શૃંગો કરવાં અને તેની આગળની નંદિકાએ બીજા
પદમાં બે તિલક કરવાં. કોણ ઉપર બે શૃંગ ચઢાવવાં, અને ઉપરના લાગે
તિલક ચુકત એક મંજરી કરવી. બીજી પંક્તિમાં નંદીએ પ્રત્યંશ કરવાં અને
સમચારસ્ર લાગે રેખા છોડવાનો વિસ્તાર કરવો. ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯.

ટીપ :- રેખા છોડવાના કેટલા લાગ કરવા તે જતાવ્યા નથી માટે
ઉપર પ્રમાણે લાગ સમજવા.)

(૧૭) વેદ્ય પ્રાસાદ.
દ્વિતીય ભેદ.
૬૯ ઈંડક.
૪૦ તિલક.

(૧૮) પદ્મરાગ પ્રાસાદ.
તૃતીય ભેદ.
૭૩ ઈંડક.
૩૬ તિલક.

ત્રિસપ્તત્યષ્ઠકૈર્યુક્તઃ પન્નરાગો વિધીયતે ॥

ષટ્ત્રિંશત્તિલકૈશ્વૈવ સુરૂપથ સુશોભનઃ ॥૧૨૦॥

તોતેર ઇંડકો તથા છત્રીસ તિલકોથી સંયુક્ત સુંદર અને શોભાયમાન પન્નરાગ પ્રાસાદ કરવો. ૧૨૦.

છત્રીશ્રી પન્નરાગ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૮, ઇંડક ૭૩, તિલક ૩૬, અષ્ટાદશ પ્રાસાદ ૧૮.

વળક પ્રાસાદ એકોનવિંશતતમ-ચતુર્થ લેદ.

વજ્રકશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્રષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૨૧॥

સર્વ શોભાથી અલંકૃત કરાએલો વળક પ્રાસાદ કહું છું. ચારસ ક્ષેત્રમાં અઠાર લાગ કરવા. ૧૨૧.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેઽપિ તથૈવ ચ ॥૧૨૨॥

દ્વિતીયા ચ તથા કાર્યા ચાનુગશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નિર્ગમે ચ સમં પ્રોક્તં નંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૨૩॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ દિશાસુ વૈ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૧૨૪॥

શાલા લાગ બે અને નીકારે લાગ એકની કરવી. નંદિકા લાગ એકની સમદલ, ધીણ નંદી પાણુ લાગ એકની સમદલ, પઢરો લાગ બેનો સમદલ, ત્રીણ નંદિકા લાગ એકની સમદલ અને કોણુ લાગ બેનો સમદલ કરવો તથા ચારે દિશામાં આ પ્રમાણે સ્થાપવા અને તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ સંયુક્ત શિખર કરવું. ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪.

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

નંદિકાયા દ્વયે ચૈવ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૨૫॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં સ્થાપ્ય ચાનુગે ત્રયશૃંગકમ્ ॥

તાલદ્વયા ચ સંસ્થાપ્યા નંદિકા તિલકાંકિતા ॥૧૨૬॥

કોણે શૃંગત્રયં કાર્યમુપાઙ્ગ વામદક્ષિણે ॥

રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ પદાનાં કારયેદ્ બુધઃ ॥૧૨૭॥

ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉચ્ચુંગ કરવાં ભદ્ર પાસેની ગન્ને નંદિકાઓએ એકએક શુંગ અને તિલક સ્થાપવું. પઢરે ત્રણ શુંગો ચઢાવવાં. ત્રીજી નંદીએ ત્રણ ત્રણ તિલક એટલે તાલદ્વય અર્થાત્ ચોવીસ તિલક કરવાં. કોણ ઉપર ત્રણ ત્રણ શુંગ ચઢાવવાં અને વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું. તેના ઉપર બુદ્ધિમાન પુરૂષે ભાગ પ્રમાણે રેખા વિસ્તાર કરવો. ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭.

શતશ્ચ યુગવેદાનાં રેખાવિસ્તારકલ્પેના ॥

સપ્તસપ્ત્યાધિકૈશ્ચ પ્રાસાદો વજ્રકો મતઃ ॥૧૨૮॥

દ્વાત્રિંશત્તિલકૈર્યુક્તો ઘણ્ટાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥

વજ્રકં કારયેદ્યત્રતુ વજ્રં પતતિ શત્રુષુ ॥૧૨૯॥

રેખાનો વિસ્તાર એકસો ચુંવાળીસ પદોએ કરવો. સીતોતેર ઇંડકો અને અત્રીસ તિલકો તથા ઘંટાકૂટો વડે યુક્ત આ વજ્રક પ્રાસાદ બાણવો જે પુરૂષ આ પ્રાસાદ કરાવે છે તેના શત્રુઓ ઉપર વજ્ર પડી શત્રુનો નાશ થાય છે. ૧૨૮, ૧૨૯.

ઈતિશ્રી વજ્રક પ્રાસાદ, તુલભાગ ૧૮, ઇંડક ૭૭, તિલક ૩૨, એકો-
નવિંશતમ પ્રાસાદ ૧૯.

મુકુટોન્નવલ પ્રાસાદ વિંશતિતમ-પંચમ લોહ.

મુકુટં સુન્દરં વક્ષ્યે પ્રાસાદં મુકુટોજ્જ્વલમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્રષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૩૦॥

મુકુટના સમાન સુંદર આકારવાળા મુકુટોન્નવલ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહ્યું છે. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા. ૧૩૦.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા નિર્ગમે ભાગિકા તથા ॥

વિસ્તરેત્પૂર્વમાનેન કોણં દ્વિભાગસુન્દરમ્ ॥૧૩૧॥

एतत्तु સ્થાપયેત્પ્રાજ્ઞો દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૧૩૨॥

શાલા ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એકની કરવી. તલનાં બીજાં નંદિકાદિ અંગો પૂર્વમાને વિસ્તારવાં અને કોણ ભાગ બેનો સમદલ કરવો. એ પ્રમાણે બુદ્ધિમાને દિશા-વિદિશામાં વ્યવસ્થા કરવી અને તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ યુક્ત શિખર કરવું. ૧૩૧, ૧૩૨.

પ્રથમપલ્લવિકાયાં તુ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા શૃંગચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૩૩॥

(૧૯) વજ્રક પ્રાસાદ. (૨૦) મુકુરોગ્ગવલ
પ્રાસાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

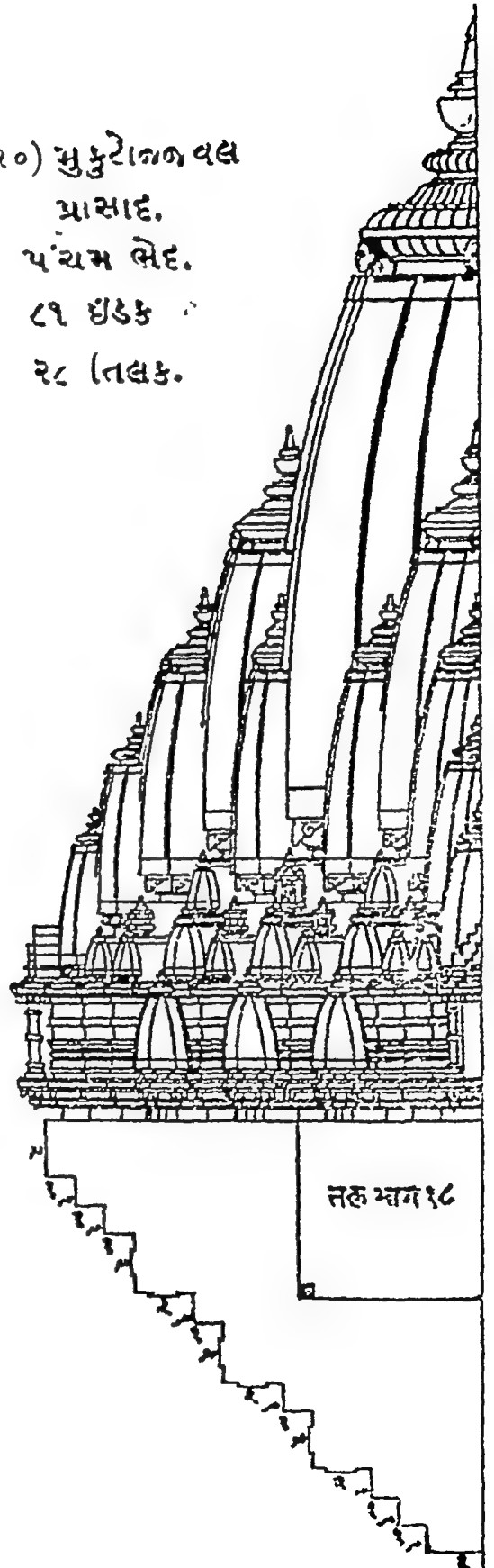
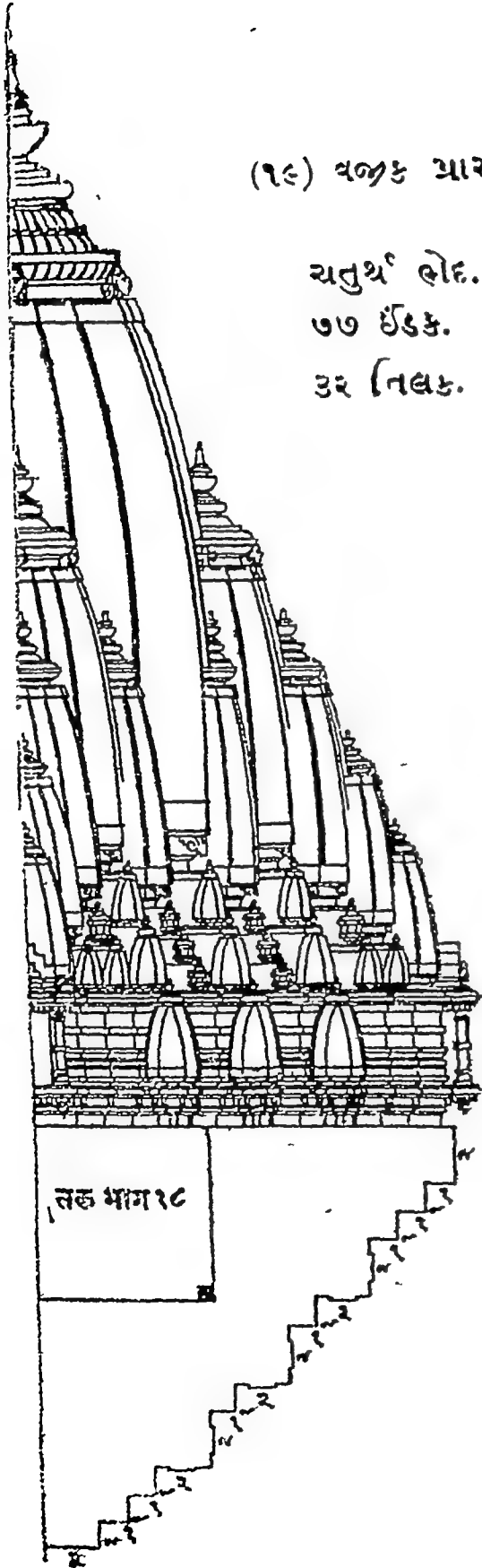
૭૭ ઇંક.

૩૨ તલક.

પંચમ ભેદ.

૮૧ ઇંક.

૨૮ તલક.

દ્વિપદે ચૈવ સંસ્થાપ્યં તિલકં શૃંગમન્તરે ॥

તિલકં પાદતૃતીયે હુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૧૩૪॥

રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ કુર્યાદ્દૈ પૂર્વમાનતઃ ॥

एवं लक्षणसंयुक्तः प्रासादो मुकुटोज्ज्वलः ॥१३५॥

કર્ણ પાસેની પહેલી નંદીએ એક શૃંગ ચઢાવવું. બદ્રે દેહિયો અને ચાર ઉરશૃંગ કરવાં. બીજી પંક્તિએ નંદીએ તિલક કરવું. બીજાં અંગો ઉપર પૂર્વ પ્રમાણે બાણવું. ત્રીજી પંક્તિએ એટલે કણે તિલક કરવાં અને વામદક્ષિણ બાજે પ્રત્યંગ કરવું તથા પૂર્વમાને રેખાઓનો વિસ્તાર કરવો. ઉપરોક્ત લક્ષણોથી યુક્ત મુકુટોજ્જ્વલ નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૩૩, ૧૩૪. ૧૩૫.

एकाशीत्यण्डकैरष्टाविंशतितिलकैस्तथा ॥

तस्य चोमापतिः सिध्येत् कूटमुकुटमंडितः ॥१३६॥

એકાશી ઇંડકો તથા અઠાવીસ તિલકો વડે મુશોભિત અને કૂટરૂપી મુકુટને ધારણ કરેલો આ મુકુટોજ્જ્વલ પ્રાસાદ જે કરાવે છે તેના ઉપર ઉમાપતિ પ્રસન્ન થાય છે. ૧૩૬.

ઈતિશ્રી મુકુટોજ્જ્વલ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૮, ઇંડક ૮૧.

તિલક ૨૮, વિંશતિતમ પ્રાસાદ. ૨૦.

ऐरावत प्रासाद ऐकविंशतितम-५०४ लेद.

ऐरावतं प्रवक्ष्यामि प्रासादं सर्वकामदम् ॥

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे पूर्वमाने विभाजिते ॥१३७॥

સર્વ કામનાઓને આપનારા એરાવત પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું. ચારસૂ ફેરમા પૂર્વાનુસાર અઢાર લાગ કરવા. ૧૩૭.

भद्रं भागद्वयं कार्यं भागैकेन च निर्गतम् ॥

पल्लवीभागमेकेन निर्गमेऽपि तथा भवेत् ॥१३८॥

द्वितीया तत्समा प्रोक्ता प्रतिकर्ण द्विभागिकम् ॥

समदलं च कर्तव्यं भागैकेन च नंदिका ॥१३९॥

निर्गमे च तथा कार्या कोणश्चैव द्विभागिकम् ॥

निर्गમે तत्समं प्रोक्तं स्थापयेच्च दिशासु वै ॥१૪૦॥

ભદ્રાર્ધે ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. પદ્મવી (નંદિકા) ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કર્ણ ભાગ બે. એ બધાં અંગો સમદલ કરવાં તથા ઉપર પ્રમાણે સર્વ દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦.

શિખરં કાસ્યેત્તત્ર સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

શૃંગ્લન્તુ પ્રથમપંક્તૌ સ્થાપયેચ્ચ સદા બુધઃ ॥૧૪૧॥

દ્વિતીયા પંક્તિકા કાર્યા સુશૃંગ્લતિલકાન્તરા ॥

તૃતીયપદશૃંગ્લન્તુ હુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૧૪૨॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

ઊર્ધ્વે રેખાઃ પ્રકર્તવ્યાઃ શતવેદયુગેઃ પદૈઃ ॥૧૪૩॥

સર્વ શોભા સ યુક્ત શિખર કરવું. પ્રથમ પંક્તિમાં એકએક શૃંગ. દ્વિતીય પંક્તિમાં એટલે (કર્ણ અને પદરે) શૃંગ તથા નંદિકાઓ તિલક કરવું. તૃતીય પંક્તિમાં એકએક શૃંગ ચઢાવવું તથા વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું. ભદ્રે દોઢિયે અને ચાર ઉરુશૃંગ કરવાં અને એકસા ચુવાળીસ પદ ભેદે રેખાઓ ખેંચવી. ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩

પશ્ચાશીત્યપડકૈર્યુક્તઃ પ્રાસાદો ગજરાજકઃ ॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈઃ કર્તવ્યશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥૧૪૪॥

પંચાસી ઇંડકો અને ચોવીસ તિલકોથી યુક્ત એવો ઐરાવત પ્રાસાદ સર્વદા બુદ્ધિમાન પુરુષોએ કરવો. ૧૪૪.

પ્રાસાદં કારયેદ્યસ્ત્વૈરાવતં સુરવલ્લભમ્ ॥

ત્રેલોક્યં હુમ્પતે તસ્ય યશસ્વી વસુધાતલે ॥૧૪૫॥

દેવતાઓને પ્રિય એવો આ ઐરાવત પ્રાસાદ બે કરાવે છે તેનાથી સમગ્ર ત્રેલોક્ય ક્ષોભ પામે છે અને તે પુરુષ વસુધાતલ ઉપર યશસ્વી થાય છે ૧૪૫.

અતિશ્રી ઐરાવત પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૮૫, તિલક ૨૪, એકવિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૧.

રાજહંસ પ્રાસાદ દ્વાવિંશતિતમ-૭ વિભક્તિ.

રાજહંસં પ્રવક્ષ્યામિ રાજાશ્ચ વૃદ્ધિકારકમ્ ॥

ચતુરભીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૪૬॥

રાજાઓના રાજ્ય અને પરિવારની વૃદ્ધિ કરનારા રાજહંસ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું ચોરસ ક્ષેત્રને બાવીસે ભાગવું, ૧૪૬.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥
 પલ્લવી ભાગિકા કાર્યા સમદલા સુશોભના ॥૧૪૭॥
 ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્વ વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥
 દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં તૃતીયશ્ચ તથૈવ ચ ॥૧૪૮॥
 કોણં ભાગદ્વયં કલ્પ્યં નિર્ગમેડપિ તથા ભવેત્ ॥
 એતદ્ વત્સ પ્રકર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૪૯॥

શાલા-અર્ધુ લદ્ર જે ભાગ અને નીકાને એક ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી. પહેલો પઢરો ભાગ જે, ખીજો પઢરો ભાગ જે અને ત્રીજો પઢરો પણ ભાગ જે તથા કેણુ ભાગ જે સમદલ કરવો. હે વત્સ! ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥
 મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુચત્ત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૫૦॥
 પલ્લવી શૃંગસંયુક્તા કર્તવ્યા લક્ષણાન્વિતા ॥
 કર્ણૌ વૈ પ્રાતિકર્ણૌ ચ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૫૧॥
 દ્વિતીયપંક્તિશૃંગન્તુ હ્યુપાદ્ધં વામદક્ષિણે ॥
 તૃતીયપંક્તિતિલકં કુર્યાચ્ચૈવ સુશોભનમ્ ॥૧૫૨॥
 રેખાણાશ્ચૈવ વિરતારં તદૂર્ધ્વે કલ્પયેત્સુધીઃ ॥
 ષટ્પશ્ચદ્વિશતનાં તુ ભાગૈઃ કુર્યાચ્ચ સર્વદા ॥૧૫૩॥

તેના ઉપર સર્વ શોભાથી સંયુક્ત શિખર કરવું. લદ્રે દોઢિયો અને ચાર-ઉશૃંગ કરવાં. નંદિકાએ લક્ષણાન્વિત એકએક શૃંગ કરવું તથા કર્ણો અને પ્રાતિકર્ણો એકએક શૃંગ કરવું. ખીજી પંક્તિમાં પણ એકએક શૃંગ કરવું તૃતીય પંક્તિમાં એટલે કર્ણો સુશોભિત તિલક કરવું અને વામ-દક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું. તેના ઉપર બુદ્ધિમાનપુરૂષે બસો છપ્પન ભાગે શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર કરવો. ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩.

एकोनवतिसंख्यैरण्डकै राजहंसकः ॥

चतुर्भिसंतिलकैर्युक्तः सर्वदा सौख्यदायकः ॥૧૫૪॥

નેવ્યાસી ઇંડકો તથા ચાર તિલકોથી સંયુક્ત આ રાજહંસ પ્રાસાદ બાણેના અને તે સર્વદા સુખદાયી છે. ૧૫૪.

ઈતિશ્રી રાજહંસ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૮૯, તિલક ૪, દ્વાવિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૨.

(૨૧) ઔરાવતપ્રાસાદ.

૫૭૬ લેદ.

૮૫ ઇંડક.

૨૪ તિલક.

(૨૨) રાજહંસ
પ્રાસાદ.

૭ ત્રિભાકિત.

૮૯ ઇંડક.

૪ તિલક.

તલુ ભાગ ૧૯

તલુ ભાગ ૨૨

ગરૂડ પ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિતમ-પ્રથમ લેઢ.

ગરુડસ્ય પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૫૫॥

ગરૂડ પ્રાસાદનું લક્ષણયુક્ત સ્વરૂપ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં ગાવીસ ભાગ કરવા. ૧૫૫.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકા ચ વિનિર્ગતા ॥

પલ્લવી ભાગિકા કાર્યા સમદલા સુશોભના ॥૧૫૬॥

ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં તૃતીયન્તુ તથૈવ ચ ॥૧૫૭॥

કોણં ભાગદ્વયં કલ્પ્યં નિર્ગમે ચ તથા ભવેત્ ॥

એતદ્ વત્સ પ્રકર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૫૮॥

શાલા ભાગ બે અને નીકારે એક ભાગની કરવી. નંદિકા એક ભાગની સમદલ કરવી તથા પહેલો પઢરો, બીજો પઢરો અને ત્રીજો પઢરો ભાગ બેનો સમદલ તેમજ કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. હે વત્સ! આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૫૯॥

પલ્લવી તિલકારૂઢા સિંહાવ્યાલસમન્વિતા ॥

પ્રતિકર્ણે તથા કર્ણે શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૬૦॥

દ્વિતીયપંક્તિશૃંગશ્ચ તૃતીયા ચ તથૈવ હિ ॥

ઉપાંગશ્ચ પ્રકર્તવ્યં શોભનં વામદક્ષિણે ॥૧૬૧॥

તેના ઉપર શાલા સંયુક્ત શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉર્ધ્વશૃંગો કરવા. નંદિકાએ તિલક કરવું અને તે સિંહાવ્યાલાદિથી યુક્ત કરવું. પ્રતિકર્ણ અને કર્ણે એકએક શૃંગ, બીજી તથા ત્રીજી પંક્તિએ પણ એકએક શૃંગ ચઢાવવું. વામદક્ષિણ ભાગે સુશોભિત પ્રત્યંગ કરવું, ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧.

રેસ્તાવિસ્તારમાનશ્ચ પટ્પશ્ચદ્વિશતૈઃ પદૈઃ ॥

ત્રિનવત્યપ્પદકૈર્ધૃત્તો વસુતિલકસંયુતઃ ॥૧૬૨॥

ખસો છાપન પદના લેદે કરી નમણની રેખાઓના વિસ્તારનું માન કરવું.
ત્રાણું ઇડકો અને આઠ તિલકોથી સંયુક્ત ગરૂડ પ્રાસાદ બાળવો. ૧૬૨.

દાનવાનાં વિધાતાય ગરુડશ્ચ નિયોજયેત્ ॥

સિદ્ધિશ્ચ સર્વકામાનાં પ્રતિપક્ષયસ્તથા ॥૧૬૩॥

અચુરેના નાશ માટે રાજ્યમાં ગરૂડ પ્રાસાદ યોજવો. તે સર્વ કામના-
ઓની સિદ્ધિ કરનારો તથા શત્રુપક્ષનો હ્વય કરનારો છે. ૧૬૩.

ઈતિશ્રી ગરૂડ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૨૨, ઇડક ૯૩, તિલક ૮, ત્રયોવિંશ-
તિતમ પ્રાસાદ ૨૩.

વૃષભ પ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિતમ-તૃતીય લેદ.

વૃષભશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૬૪॥

લક્ષણયુક્ત વૃષભ નામના પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું. ચારસ ક્ષેત્રમાં
ભાજીસ વિભાગ કરવા. ૧૬૪.

મદ્રં ભાગદ્વયશ્ચૈવ માર્ગેકેન ચ નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમે તુ તથાપિ ચ ॥૧૬૫॥

ચાનુગં તુ દ્વિમાર્ગેશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

દ્વિતીયં તુ તથા કાર્યં તૃતીયશ્ચ તથૈવ ચ ॥૧૬૬॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં નિર્ગમેઽપિ ચ તત્સમમ્ ॥

एवञ्च स्थापयेत्प्राज्ञो दिशासु विदिशासु वै ॥૧૬૭॥

લદ્રાર્ધ લાગ જે અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા લાગ એકની
સમદલ કરવી. પહેલો, બીજો અને ત્રીજો પદરો લાગ બેબે તથા ડોણ
લાગ બે સમદલ કરવો. બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ આ પ્રમાણે આરે દિક્ષાઓમાં
વ્યવસ્થા કરવી. ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭.

अथातः शिखरं कार्यं सर्वशोभासमन्वितम् ॥

મદ્રેં ચ રથિકાં કાર્યાં ચતુરસ્રસમન્વિતા ॥૧૬૮॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણેષુ કોણે શૃંગં નિયોજયેત્ ॥

द्वितीयपंक्तिशृङ्गान्तु शृङ्गश्चैव तृतीयके ॥૧૬૯॥

તિલકશ્ચ તૃતીયાયામુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

રેખાવિસ્તારમાનન્તુ પટ્પશ્ચદ્વિશતૈઃ પદૈઃ ॥૧૭૦॥

ત્યારપછી સર્વ શોભાથી અલંકૃત શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયે અને ચાર હિરણ્ય ગ ચઢાવવાં. નંદિકા, ત્રણે પ્રતિકર્ણા અને કોણે એકએક શૃંગ યોજવું. બીજી પંક્તિ તથા ત્રીજી પંક્તિ પણ એકએક શૃંગ યુક્ત કરવી. અને ત્રીજી પંક્તિમાં કોણે તિલક કરવું તથા વામદક્ષિણે લાગે પ્રત્યંગ કરવું. શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર બસો છપ્પન પદના ભેદે કરવો. ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦.

ઋષિગ્રહસમાયુક્તેરણ્ડકૈર્વૃષભઃ સ્મૃતઃ ॥

ચતુર્ભિસ્તિલકૈશ્વૈવ કર્તવ્યસ્તુ સદા ચુરૈઃ ॥૧૭૧॥

ઋષિ એટલે સાત અને ગ્રહ એટલે નવ અર્થાત્ સત્તાણું ઈંડકો તથા ચાર તિલકવાળો આ વૃષભ નામનો પ્રાસાદ કહ્યો છે અને તે ડાહ્યા પુરૂષોએ સર્વદા કરવા યોગ્ય છે. ૧૭૧.

પ્રાસાદં કારયેદ્ વત્સ સર્વાઙ્ગં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

હરવાહનસંયુક્તં દેવાનામપિ દુર્લભમ્ ॥૧૭૨॥

હે વત્સ ! સર્વાંગ અને સંપૂર્ણ લક્ષણોથી પરિપૂર્ણ આ વૃષભ નામનો પ્રાસાદ દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. ૧૭૨.

ઈતિશ્રી વૃષભ પ્રાસાદ, તુલ્ય લાગ ૨૨, ઈંડક ૯૭, તિલક ૪, ચતુર્વિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૪.

મેરૂ પ્રાસાદ પચ્ચવિંશતિતમ-ચતુર્થ ભેદ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મેરોશ્ચ લક્ષણં શુભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૭૩॥

હવે મેરૂ પ્રાસાદનું શુભ લક્ષણ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા. ૧૭૩.

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

પલ્લવી ભાગમેકેન નિર્ગમેડપિ તથા ભવેદ્ ॥૧૭૪॥

ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥

દ્વિતીયં કોણભાગન્તુ તૃતીયશ્ચ તથૈવ હિ ॥૧૭૫॥

(૨૩) ગરૂડ પ્રાસાદ. (૨૪) વૃષભ પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

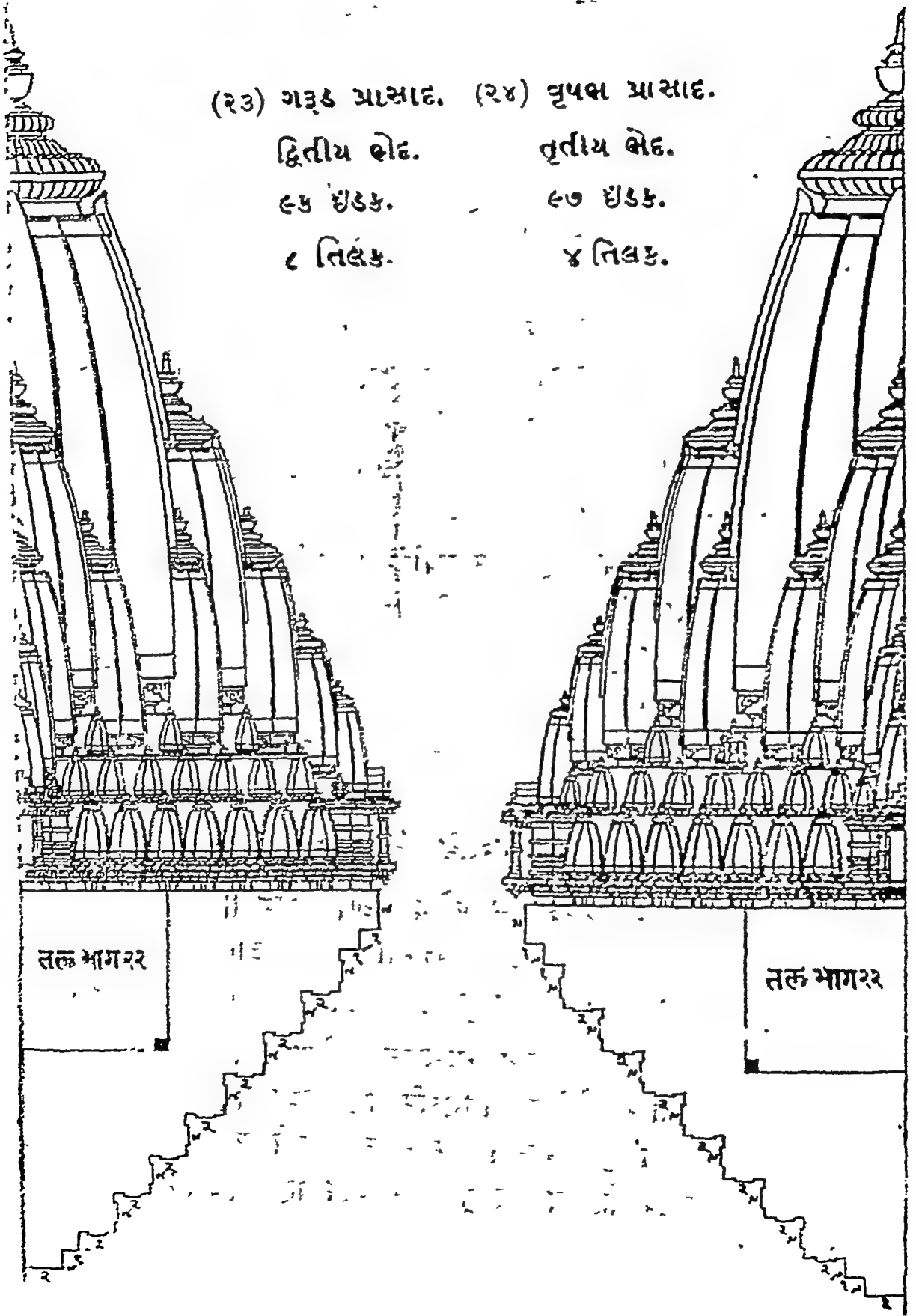
તૃતીય ભેદ.

૯૫ ઇંડક.

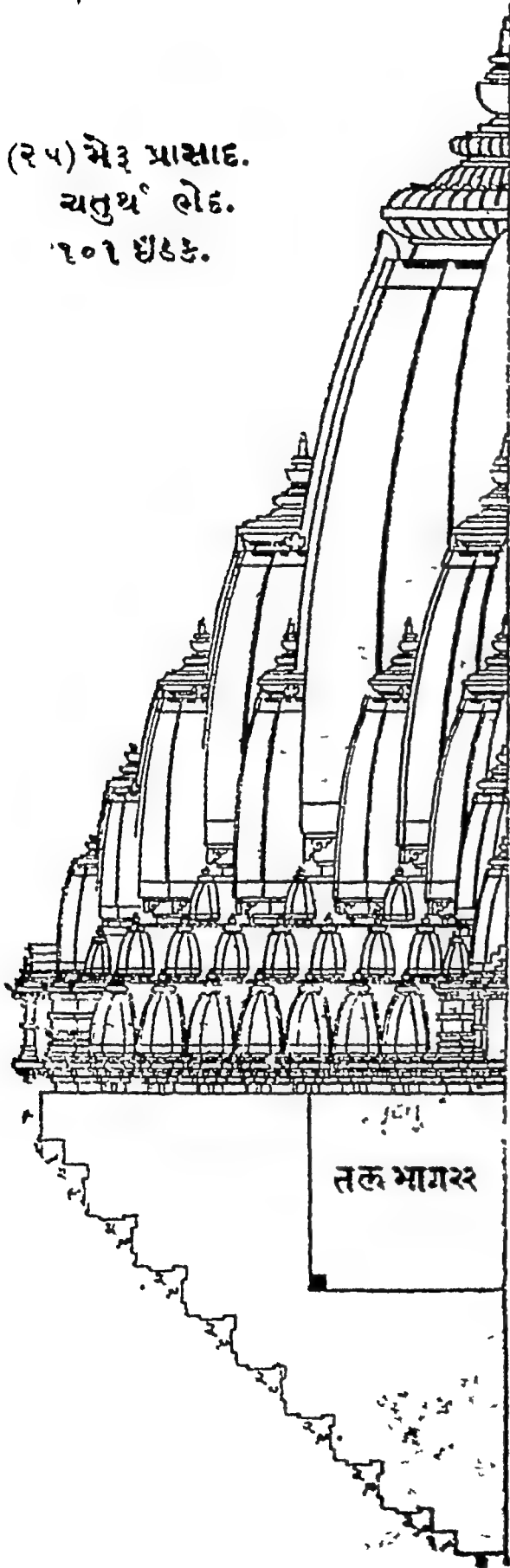
૯૭ ઇંડક.

૮ તિલક.

૪ તિલક.

(૨૫) મેર પ્રામાદ.
ચતુર્થ લોહ.
૧૦૧ ઇંક.

તલુ ભાગર

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં,
નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥

एवञ्च स्थापयेत्प्राज्ञ-
श्चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ॥૧૭૬॥

લદ્રાર્ધ લાગ જે અને નીકારે લાગ એક કરવું નંદિકા લાગ એક સમદલ કરવી. પહેલો, ણીજે અને ત્રીજે પદરે તથા કેાણુ; એ બધાં અંગો બખ્ખે લાગ સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગોની વ્યવસ્થા કરવી. ૧૭૪. ૧૭૫, ૧૭૬.

अथातः शिखरं कार्यं,
सर्वलक्षणलक्षितम् ॥

भद्रे च रथिका कार्या,
ह्युरुचत्वारि कल्पयेत् ॥૧૭૭॥

नंदिकाप्रतिकर्णेषु,
कर्णे चैव तथैव च ॥

शृङ्गं शृङ्गं तथा कार्यं,
प्रथमपंक्तिभूषणम् ॥૧૭૮॥

द्वितीयपादशृङ्गान्तु,
તૃતીયેષુ તથૈવ ચ ॥

तृतीयपादके स्थाप्य-
मुपाङ्गं वामदक्षिणे ॥૧૭૯॥

रेखाणाञ्चैव विस्तारः,
कर्तव्यश्च सदा बुधैः ॥

षट्पञ्चद्विशतानां तु,
પદૈ રેલાશ્ચ કલ્પયેત્ ॥૧૮૦॥

સર્વ લક્ષણોથી લક્ષિત એવું શિખર કરવું લદ્રે દોદિયે અને

ચાર ઉરશૃંગો અઢાવવાં. નંદિકા, ત્રણ પ્રતિકર્ણો અને ડોણ ઉપર એટલે પ્રથમ પંક્તિ એકએક શૃંગથી વિભૂષિત કરવી. બીજી પંક્તિએ એટલે ત્રણ પદરો અને ડોણ ઉપર તથા ત્રીજી પંક્તિએ એટલે બીજો પદરો અને ડોણ ઉપર એકએક શૃંગ અઢાવવું. ત્રીજી પંક્તિએ વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું અને બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ રેખાઓનો વિસ્તાર સર્વદા બસો, છપ્પન પદના લેદે રેખાઓ ખેંચી કરવો. ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૦.

एकोत्तरशतैर्वत्स मेरुश्च कल्प्यतेऽण्डकैः ॥

प्रासादः सिध्यते यस्य लभते चाक्षयं पदम् ॥१८१॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे केशरादिपञ्चविंशतिप्रासादलक्षणाधिकारे
गुर्जरभाषायां षष्ठं रत्नं समाप्तम् ॥

એકસો એક ઇંડકો વડે વિભૂષિત થયેલો આ મેરુ પ્રાસાદ બાણવો જે આ પ્રાસાદ કરાવે છે તે અક્ષય પદનો લોકતા બને છે. ૧૮૧.

ઈતિશ્રી મેરુ પ્રાસાદ, તુલ્ય ભાગ ૨૨, ઇંડક ૧૦૧, પંચવિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૫.

ઈતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીચુત નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પ રત્નાકર નામના ગ્રંથનું કેશરાદિ
પંચવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું

છઠું રત્ન સંપૂર્ણ.

સપ્તમં રત્નમ્ ।

અથ તિલકસાગરાદિપશ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

વિશ્વકર્મા ઉવાચ ।

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદાનાં યથાક્રમમ્ ॥
સર્વેષાં ધામજાતીનાં સારસંબોધહેતુના ॥૧॥
વિભક્તિહંદતિલકેસ્તિલકસાગરોદ્ભવાઃ ॥
ક્ષીરાર્ણવે સમુત્પન્નાં નામ્ના તિલકસાગરાઃ ॥૨॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ ! સાંભળ, હવે હું તને બધી જાતના પ્રાસાદોનો નાર સમજાવ એવા હેતુથી યથાક્રમે વિભાગ, છંદ અને તિલકોના ભેદે યથા તિલકસાગરાદિ જાતના પ્રાસાદો કહું છું, આ પ્રાસાદોની ઉત્પત્તિ ક્ષીર-
હિમમાંથી થયેલી છે અને તિલકસાગરાદિ નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. ૧, ૨.

પ્રશસ્તાઃ શાંતિદાઃ સર્વે પ્રસાદાય ભવન્તિ ચ ॥
વિભક્તિતલહંદેષુ શિખરસ્યોર્ધ્વલક્ષણમ્ ॥૩॥
શૃંગોરુશ્ચૃન્નપ્રત્યંગા રથોપરથકર્ણિકાઃ ॥
સંક્ષેપં કથયિષ્યામિ યાદૃશાઃ શાંતિકારકાઃ ॥૪॥

પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળા અને શાંતિ આપનારા આ પ્રાસાદો દેવોને ઘણા પ્રિય છે. વિભાગ, તલ અને છંદથી શિખર, શુધી શૃંગ, ઉર્ધ્વશૃંગ, પ્રત્યંગ, રથ, ઉપરથ અને કર્ણ; એ બધાં અંગો વિભાગ પ્રમાણે કરવાં, હું આ બધાનાં લક્ષણ સંક્ષેપમાં કહીશ કે જેથી તેઓ શાંતિ આપનારા થાય. ૩, ૪.

શિખરસ્ય પ્રમાણેન ચોચ્છ્રયો મળ્ડપસ્ય ચૈ ॥
હીનાંગે હીનહંદે ચ વહ્નજ્ઞેર્ધ્વે ચ દીનતા ॥૫॥
અકસ્કંધે વહુશાખે સ્કંધહીનૈકશાખયોઃ ॥

પ્રશસ્તાઃ શાખાયુક્તાસ્તુ હંદાલક્ષારશોમિતાઃ ॥૬॥

શિખરના પ્રમાણથી મંડપ ઉંચો કરવો. આ પ્રાસાદો ઓછા અંગવાળા, દીનછંદવાળા, અધિક અંગવાળા અને અર્ધાંગવાળા થાય તો દરિદ્રતા આપે છે.

તેથી હીનસ્કંધવાળા અગર એક શાળા (રેખા) વાળા કરવા નહિ 'પરંતુ એક સ્કંધવાળા તથા ઘણી રેખાઓવાળા કરવા. તલછંદના પ્રમાણે ઘણી રેખાઓ વડે અલંકૃત થયેલા આ પ્રાસાદોની મહિમા ઘણી છે. ૫, ૬.

તિલકસાગરાદિ પચીસ પ્રાસાદોનાં નામ.

તિલકસાગરશ્ચાદ્યો ગૌરીતિલકરુદ્રકૌ ॥

શ્રીતિલકો હરિશ્ચૈવ લક્ષ્મીભૂતિલકૌ તથા ॥૭॥

રંભાતિલક ઇન્દ્રશ્ચ મંદિરો હૈમવાંસ્તથા ॥

કૈલાસતિલકઃ પૃથ્વીતિલકશ્ચ ત્રયોદશઃ ॥૮॥

ત્રિભુવનેન્દ્રનીલૌ ચ સર્વાંગતિલકસ્તથા ॥

સુરવલ્લભનામા ચ સિંહશ્ચ મકરધ્વજઃ ॥૯॥

મંગલસ્તિલકાક્ષશ્ચ પદ્મકઃ સોમકસ્તથા ॥

વિજયતિલકશ્ચૈવ ત્રેલોક્યતિલકસ્તથા ॥૧૦॥

પશ્ચર્વિશ્વ ઇમે પ્રોક્તાઃ પ્રાસાદાસ્તિલકાભિથાઃ ॥

તિલકસાગરનામ્ના પ્રસિદ્ધા ભુવનોત્તમાઃ ॥૧૧॥

(૧) તિલકસાગર, (૨) ગૌરીતિલક, (૩) રુદ્રતિલક, (૪) શ્રીતિલક, (૫) હરિ-
તિલક, (૬) લક્ષ્મીતિલક, (૭) ભૂતિલક, (૮) રંભાતિલક, (૯) ઈન્દ્રતિલક, (૧૦)
મંદિરતિલક, (૧૧) હૈમવાન્તિલક, (૧૨) કૈલાસતિલક, (૧૩) પૃથ્વીતિલક,
(૧૪) ત્રિભુવન્તિલક, (૧૫) ઈન્દ્રનીલતિલક, (૧૬) સર્વાંગતિલક, (૧૭) સુરવલ્લ-
ભતિલક, (૧૮) સિંહતિલક, (૧૯) મકરધ્વજતિલક, (૨૦) મંગલતિલક, (૨૧)
તિલકાક્ષ, (૨૨) પદ્મતિલક, (૨૩) સોમતિલક, (૨૪) વિજયતિલક, અને
(૨૫) ત્રેલોક્ય તિલક.

આ તિલકસાગરાદિ નામના પચીસ પ્રાસાદોનાં નામ બાબુવાં. આ પ્રાસાદો
તિલકસાગરાદિ નામે સુપ્રસિદ્ધ છે અને ભુવનોમાં ઉત્તમ છે. ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧.

તિલકસાગર પ્રાસાદ-પ્રથમ. ૧ વિભક્તિ.

છંદાલક્ષારસંયુક્તાઃ કથ્યન્તે મુનિસત્તમ ॥

વેદાસ્યશ્ચ ચતુઃસ્તમ્ભૈર્દિશાંપતિસુરૈર્ઘૃતમ્ ॥૧૨॥

છાદ્યકૂટસમાયુક્તઃ ઘણ્ટાસિંહસમુદ્ભવમ્ ॥

ઈદંશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેચ્ચાક્ષયં પદમ્ ॥૧૩॥

હું મુનિશ્રેષ્ઠ નારદજી ! હવે છંદ અને અલંકારો વડે શોભાયમાન થયેલા તિલકસાગરાદિ પ્રાસાદો કહું છું.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચાર સ્તંભ કરવા અને તેમાં ચારે દિશાઓના દિગ્ગજાઓની મૂર્તિઓ કરવી. છાત્રુ તથા દ્વંડ કરવાં તેમજ આમલસારો તથા સિંહ કરવા. આ પ્રાસાદનું નામ તિલકસાગર છે અને કરનાર અશ્રયપદનો લોખ્તા થાય છે ૧૨, ૧૩.

ઈતિશ્રી તિલકસાગર પ્રાસાદ, તુલ્યચતુરસ્ર, ઇંડક ૧, પ્રાસાદ ૧ લેા.

ગૌરીતિલક પ્રાસાદ દ્વિતીય-દ્વિતીય લેદ.

અષ્ટતિલકસંવાતઃ કર્ણે રેખાસમાયુતઃ ॥

અષ્ટતિલકસંયુક્તો ગૌરીતિલકસંજ્ઞકઃ ॥૧૪॥

ઉપર પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર કરી પ્રાસાદની રચના કરવી. વિશેષમાં આઠ તિલકો કરવાં અને કર્ણ ઉપર રેખાઓ ખેંચવી. આઠ તિલકોવાળો આ પ્રાસાદ ગૌરીતિલક નામનો બનેલો. ૧૪.

ઈતિશ્રી ગૌરીતિલક પ્રાસાદ, તુલ્યચતુરસ્ર, ઇંડક ૧, તિલક ૮, પ્રાસાદ ૨ લે.

રૂદ્રતિલક પ્રાસાદ-તૃતીય.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥

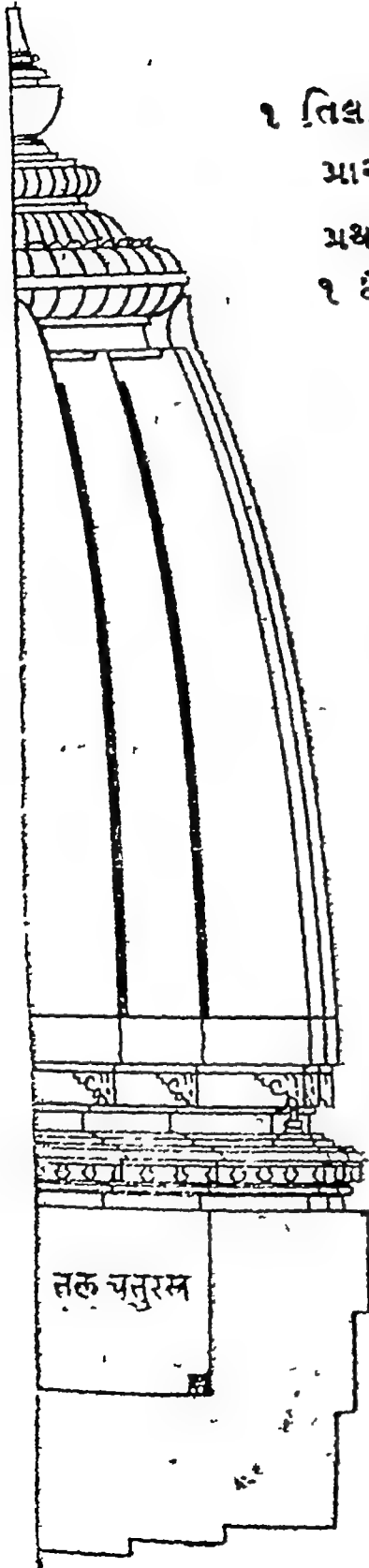
કર્ણે ભાગદ્વયં કાર્યં મદ્રં ભાગદ્વયં તથા ॥૧૫॥

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં કુર્યાચ્ચતુર્દિક્ષુ સુશોભનમ્ ॥

રૂદ્રતિલકનામોડયં હ્રેકાળ્ડી સર્વકામદઃ ॥૧૬॥

સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી આઠ ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ બે ભાગ અને અર્ધુ ભદ્ર પદ્મ બે ભાગનું કરવું. કર્ણ ઉપર તિલક કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓ સુશોભિત પ્રાસાદ કરવો. આ પ્રાસાદનું નામ રૂદ્રતિલક બનેલું. એક ઇંડકવાળો આ પ્રાસાદ સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. ૧૫, ૧૬.

ઈતિશ્રી રૂદ્રતિલક પ્રાસાદ, તુલ્ય ભાગ ૮, ઇંડક ૧, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૩ લે.

૧ તિલકસાગર

પ્રાસાદ.

પ્રથમ વિભક્તિ.

૧ ઈંડક.

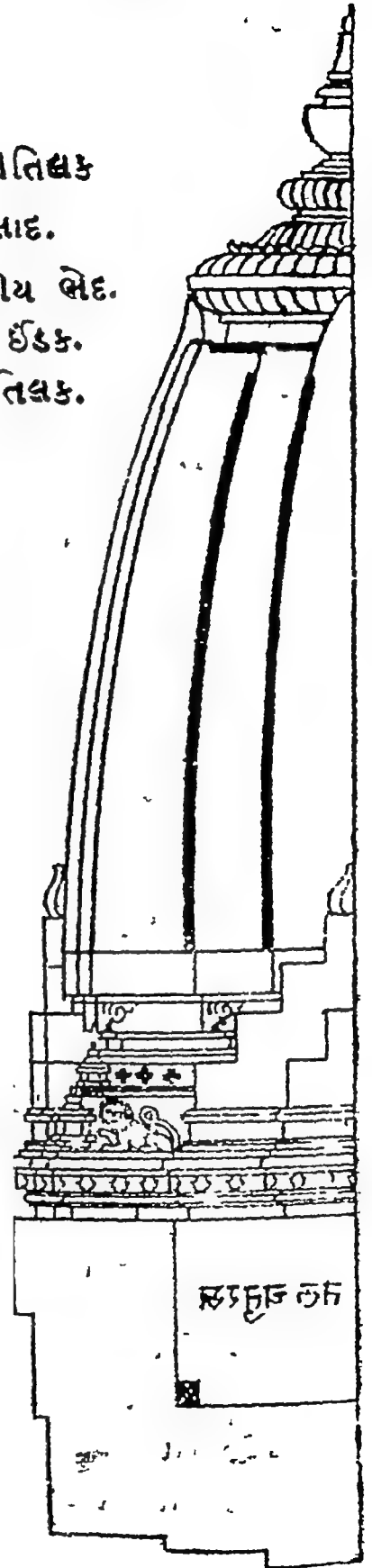
૨ ગૌરીતિલક

પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૧ ઈંડક.

૮ તિલક.

૩ રૂદ્રતિલકે પ્રાસાદ.

૨ વિશકિત.

૧ ઇંડક.

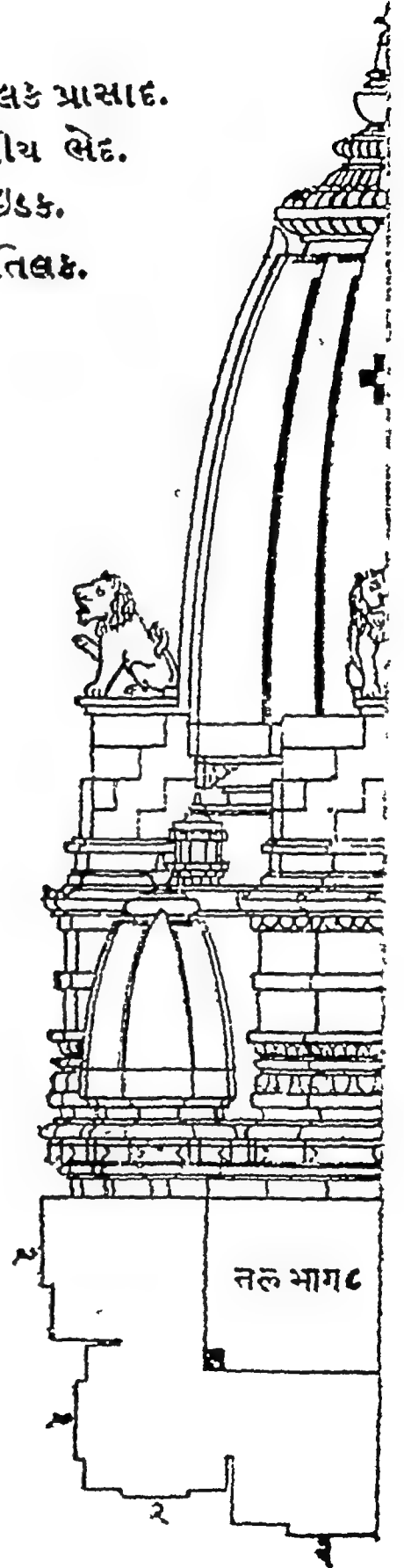
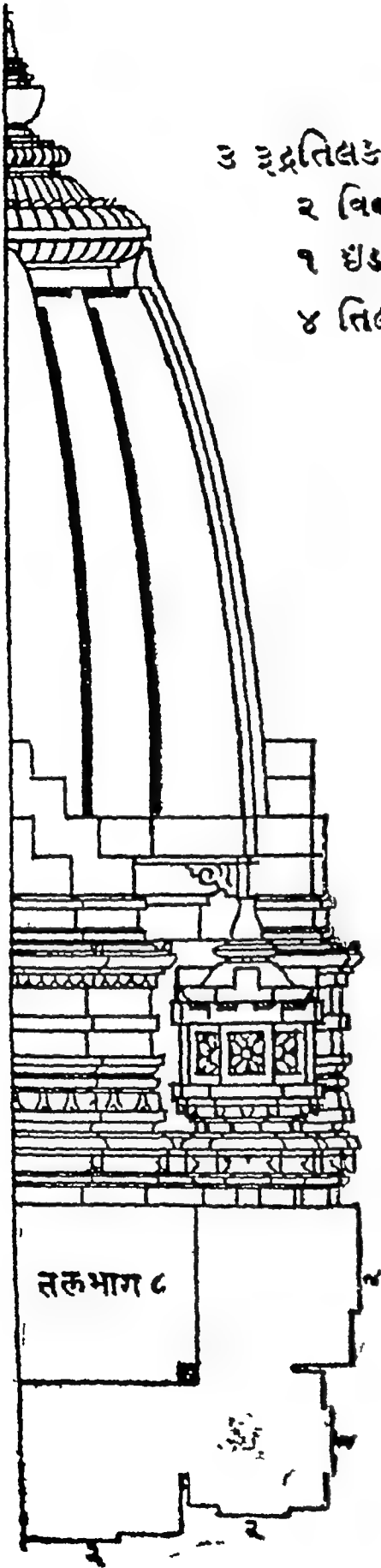
૪ તિલક.

૪ શ્રીતિલકે પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૫ ઇંડક.

૪ તિલક.

શ્રીતિલક પ્રાસાદ ચતુર્થ-દ્વિતીય ભેદ.

કર્ણે શૃંગ પ્રદાતવ્યં તદ્ધર્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
 ભદ્રે સિંહસ્તથા કાર્યઃ પञ્ચાષ્ટકવિભૂષિતઃ ॥
 શ્રીતિલકઃ સમાખ્યાતઃ કર્તૃશાંતિશ્રિયાવહઃ ॥૧૭॥

ઉપર પ્રમાણે તલમાં કરી વધારેમાં કણે શૃંગ અને તિલક કરવાં તથા ભદ્રે સિંહ કરવા. પાંચ ઇંડક વડે શોભાયમાન થયેલો શ્રીતિલક નામનો આ પ્રાસાદ કર્તાને શાંતિ અને લક્ષ્મી આપે છે. ૧૭.

ઈતિશ્રી શ્રીતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૮, ઇંડક ૫, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૪થો.

હરિતિલક પ્રાસાદ પંચમ-તૃતીય ભેદ.

ભદ્રે શૃંગ પ્રદાતવ્યં ચતુર્દિશુ વ્યવસિતમ્ ॥
 નવાષ્ટકસમાયુક્તશ્ચતુર્ભિસ્તિલકૈર્યુતઃ ॥
 હરિતિલકસંજ્ઞો વૈ સિદ્ધકિન્નરસેવિતઃ ॥૧૮॥

આઠ લાગના ચારસ ક્ષેત્રમાં પૂર્વ પ્રમાણે તલમાં કરવું. ત્રિશેષમાં ભદ્રે એક ઉશૃંગ ચઢાવવું. નવ ઇંડક તથા ચાર તિલકો વડે શોભિત આ હરિતિલક પ્રાસાદ સિદ્ધો તેમજ કિન્નરોથી સેવાયેલો છે. ૧૮.

ઈતિશ્રી હરિતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૮, ઇંડક ૯, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૫ થો.

લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ પદ્મ-ચતુર્થ ભેદ.

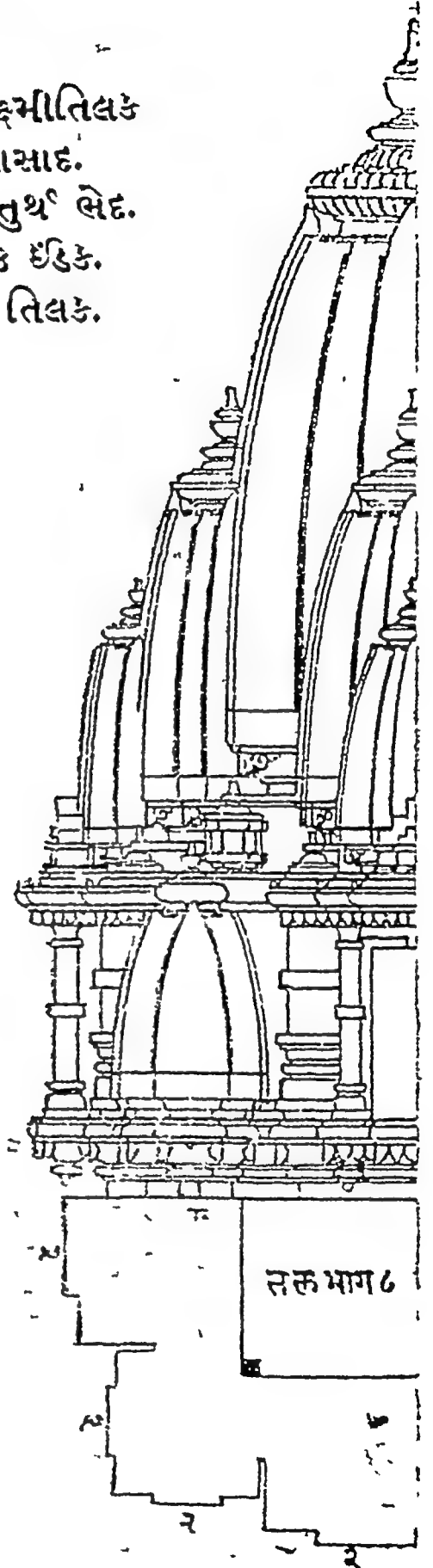
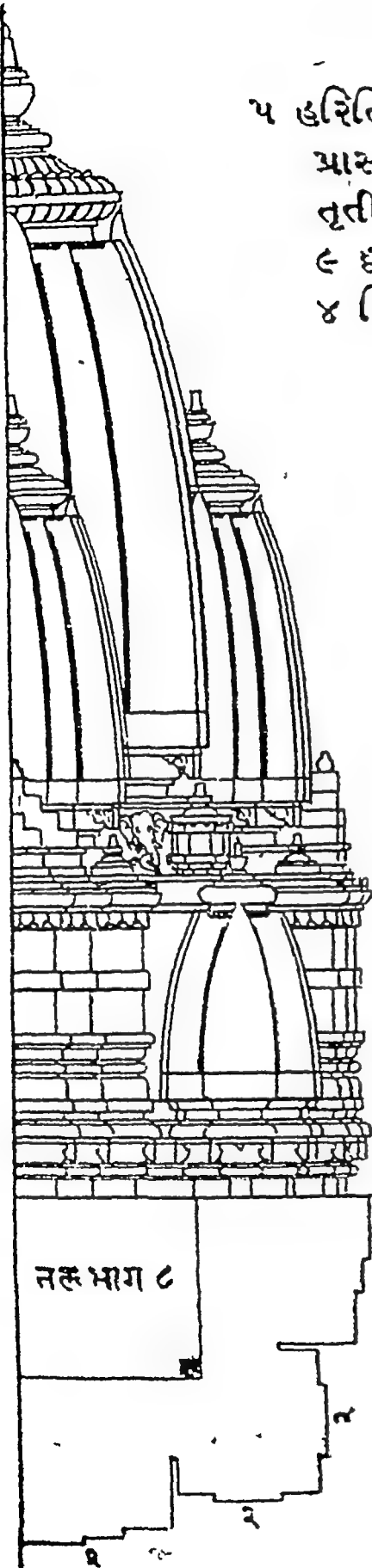
ભદ્રે શૃંગ દ્વિતીયજ્ઞ રથિકાં સ્થાપયેત્તથા ॥
 ચત્વારિ તિલકાન્યેવ હ્યષ્ટકાનિ ત્રયોદશ ॥
 લક્ષ્મીતિલકનામોડયં શ્રિયઃ પ્રીત્યર્થહેતવે ॥૧૯॥

ક્ષેત્રમાન ઉપર પ્રમાણે કરી ભદ્રે ધીન્નું વધારે એક શૃંગ ચઢાવવું અને ઘાડિયો કરવો. ત્રેર ઇંડકો અને ચાર તિલકો વાળો લક્ષ્મીતિલક નામનો આ પ્રાસાદ લક્ષ્મીની પ્રસન્નતાને વધારનારો બાણવો. ૧૯.

ઈતિશ્રી લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૮, ઇંડક ૧૩, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૬ થો.

૫ હરિતિલક
પ્રાસાદ.
તૃતીય ભેદ.
૯ ઇંડક.
૪ તિલક.

૬ લક્ષ્મીતિલક
પ્રાસાદ.
ચતુર્થ ભેદ.
૧૩ ઇંડક.
૪ તિલક.

ભૂતિલક પ્રાસાદ સપ્તમ-૩ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશથા ભાજિતે પુનઃ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

શાલા ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમં ચ પદોનકમ્ ॥૨૦॥

ચારસ ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમાં બે ભાગનો કણું, દોઢ ભાગનો પઢરો અને દોઢ ભાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું. ભદ્ર નીકારે નીકળતું પોણા ભાગનું કરવું. ૨૦.

પ્રથમપંક્તિકોણેષુ ઙ્ગં તત્ર નિયોજયેત્ ॥

તથોપરિ તિલકં તુ હૃદ્ધર્વેરેખાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧॥

અનુગે ચ ચતુર્દિક્ષુ શ્રદ્ધમેકં નિયોજયેત્ ॥

તસ્યોર્ધ્વે તિલકં ચૈવ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૨૨॥

મદ્રે શ્રદ્ધદ્વયં પ્રોક્તં દિશાસુ સ્થાપયેદ્બુધઃ ॥

દ્વાદશતિલકાન્યેવ હૂનર્ત્રિશાણ્ડકાનિ ચ ॥

ભૂતિલકઃ સમાખ્યાતઃ સર્વકામાર્થસાધનઃ ॥૨૩॥

કણુંની પહેલી પંક્તિએ શૃંગ તથા તિલક કરવાં. પઢરે પણ શૃંગ તથા તિલક કરવાં અને ડાબે જમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવાં. ભદ્રે બે શૃંગ ચઢાવવાં. આ રીતે ચારે દિશામાં રચના કરવી. બાર તિલક તથા ઓગણત્રીસ ઇંડકવાળો ભૂતિલક નામનો આ પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ કામ તેમજ અર્થને સાધનારો છે. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

ઇતિશ્રી ભૂતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૨૯, તિલક ૧૨, પ્રાસાદ ૭ મો.

રંભાતિલક પ્રાસાદ અષ્ટમ-દ્વિતીય ભેદ.

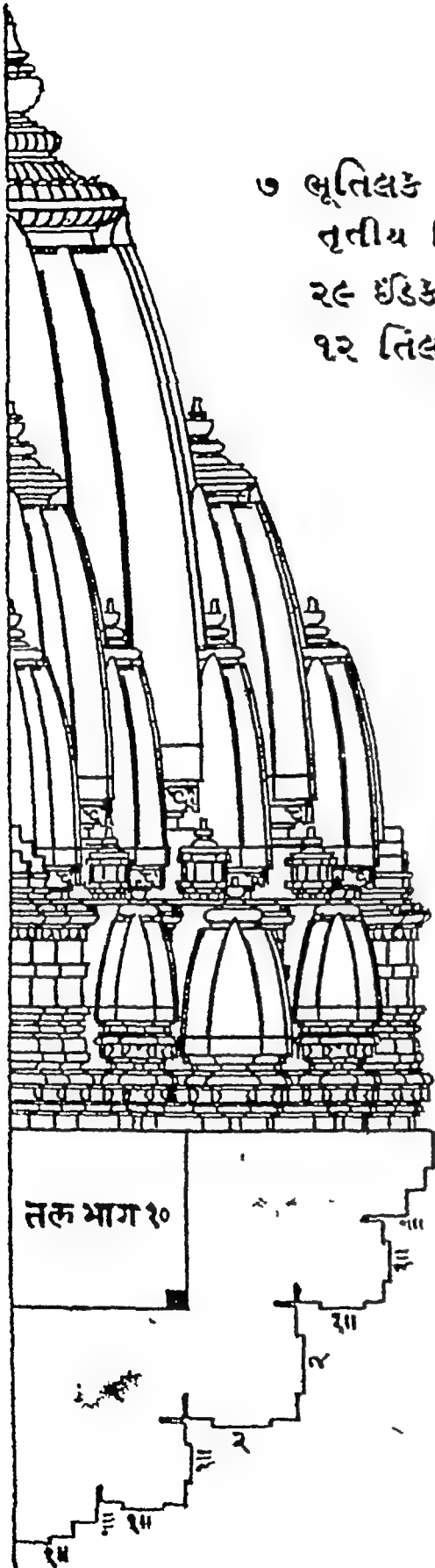
કર્ણે શ્રદ્ધદ્વયં કાર્યં તિલકશ્ચ તથાનુગે ।

અષ્ટમિસ્તલકૈર્યુક્તસ્રયસ્ત્રિશદ્ધિરણ્ડકૈઃ ॥

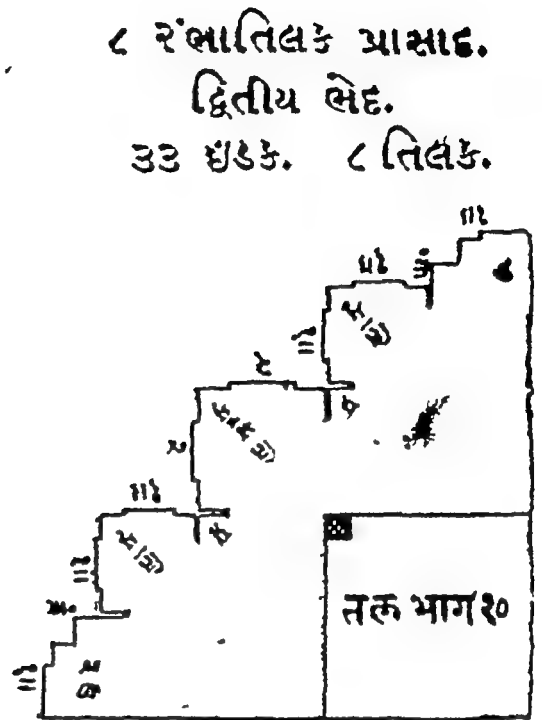
રંભાતિલકનામા ચ કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૨૪॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમાં કણું બે શૃંગ કરવાં અને પઢરે તિલક ચઢાવવું. આઠ તિલક અને તેત્રીસ ઇંડકવાળો આ રંભાતિલક નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને શાંતિની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે આ પ્રાસાદ કરવો. ૨૪.

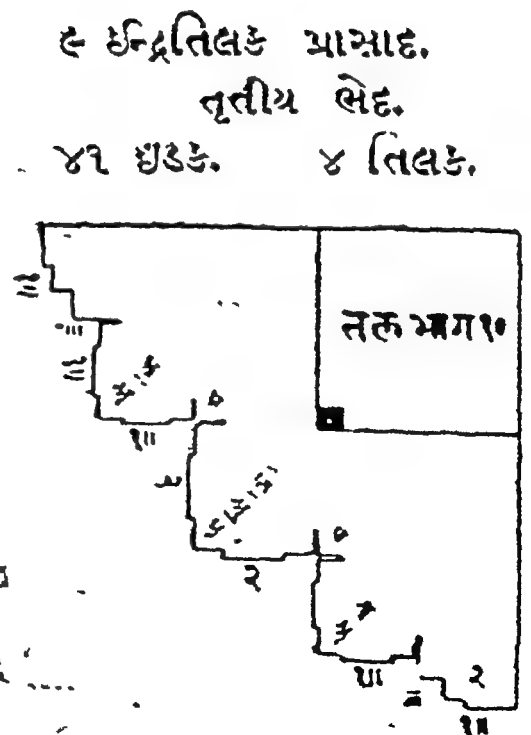
ઇતિશ્રી રંભાતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૩૩, તિલક ૮, પ્રાસાદ ૮ મો.

૭ ભૂતિલકે પ્રમાદ.
તૃતીય વિશકિત.
૨૯ ઇંડક.
૧૨ તિંલક.

૮ રંજાતિલકે ગ્રામ્માદ.
દ્વિતીય ભેદ.
૩૩ ઇંડકે. ૮ તિલકે.

૬ ઇન્દ્રતિલક પ્રામાદ.
તૃતીય ભેદ.
૪૧ છંદક. ૪ તિલક.

ઇન્દ્રતિલક પ્રાસાદ નવમ-તૃતીય લેદ.

પ્રતિરથેષુ શૃંગૈકં કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

અળ્હાન્યેકચત્વારિંશચત્વારિ તિલકાનિ ચ ॥

ઇન્દ્રતિલકસંજ્ઞશ્ચ પૂજ્યઃ સુરનરેશ્વરૈઃ ॥૨૫॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમા પઢરે એકેક શૃંગ ચઢાવવું અને કર્ણે તિલક કરવા. એકતાલીસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળા આ પ્રાસાદનું નામ ઈન્દ્ર-તિલક છે અને તે દેવતા તથા રાજાઓને પૂજવા યોગ્ય છે. ૨૫.

ઈતિશ્રી ઈન્દ્રતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૦, ઇંડક ૪૨, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૬ મો.

મંદિરતિલક પ્રાસાદ દશમ-૪ વિભક્તિ.

મંદિરતિલકં વક્ષ્યે સૂર્યભાગં વિભાજયેત્ ॥

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ચાનુગં દ્વયભાગિકમ્ ॥

કોળં ભાગદ્વયં કૃત્વા ચતુર્દિશુ નિયોજયેત્ ॥૨૬॥

હવે મંદિરતિલક પ્રાસાદ કહું છું. ચારસ શ્લેષના બાર લાગ કરી તેમા બે લાગનું અર્ધું ભદ્ર, બે લાગનો પ્રતિરથ અને બે લાગનો કર્ણ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામા રચના કરવી ૨૬.

કોળે શૃંગદ્વયં સ્થાપ્યં ચાનુગે શૃંગમેવ ચ ॥

દ્વિતીયક્રમે તિલકં ચતુર્દિશુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૨૭॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુશૃંગત્રયં તથા ॥

પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગમુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥૨૮॥

તદધો મંજરી કાર્યા પદ્માકારા સુવર્તિતા ॥

ચતુર્વિંશતિલકશ્ચ હ્યળ્હકસપ્તત્રિંશતિઃ ॥

નાનારૂપધરો દિવ્યો મંદિરો મંદિરોપમઃ ॥૨૯॥

કર્ણે બે તથા પઢરે એક શૃંગ ચઢાવવું. બીજી પંક્તિએ તિલક કરવાં. ભદ્રે દોઢિયો તથા ત્રણ ઉરશૃંગ કરવાં. ઉરશૃંગને પડખે પ્રત્યંગ કરવાં અને તેની નીચે કમળ પુષ્પના જેવી મંજરીઓ કરવી. સાડત્રીસ ઇંડક તથા ચોત્રીસ તિલકવાળો આ પ્રાસાદ મંદિરતિલક નામુલો. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

ઈતિશ્રી મંદિરતિલક પ્રાસાદ, તલલાગ ૧૨, ઇંડક ૩૭, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૦ મો.

હેમવાન્-તિલક પ્રાસાદ એકાદશ-દ્વિતીય ભેદ.

પ્રતિરથોર્ધ્વે શૃંગાણિ કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

વિંશતિતિલકૈઃ પञ્ચચત્વારિશદ્ધિરણ્ડકૈઃ ॥

હેમવાંશ્ચ તદા નામ કર્તવ્યઃ સર્વશાંતિદઃ ॥૩૦॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમાં પ્રતિરથે શૃંગ ચઢાવવું અને કર્ણે તિલક કરવાં. ખીસતાળીસ ઈંડક અને વીસ તિલકવાળો આ હેમવાન્ તિલક નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ પ્રકારે શાંતિ આપનારો છે. ૩૦.

ઈતિશ્રી હેમવાન્ તિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઈંડક ૪૫, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૧૧ મો.

કૈલાસતિલક પ્રાસાદ દ્વાદશ-તૃતીય ભેદ.

પ્રતિરથે ચ તિલકં સ્થાપયેચ્ચ સુશોભનમ્ ॥

અણ્ડાકાન્યૂનપञ्ચાશદ્ ગાયત્રી તિલકાનિ ચ ॥

કર્ણોર્ધ્વે તુ યદા શૃંગં નામ્ના કૈલાસસંભવઃ ॥૩૧॥

ઉપર પ્રમાણેના તલ ઉપર વધારેમા પઢરે તિલક કરવા અને કર્ણે શૃંગ ચઢાવવું. આગણપચાસ ઈંડક અને ચોવીસ તિલકવાળો આ પ્રાસાદ કૈલાસતિલક જાણવો. ૩૧.

ઈતિશ્રી કૈલાસતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઈંડક ૪૬, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૨ મો.

પૃથ્વીતિલક પ્રાસાદ ત્રયોદશ-ચતુર્થ ભેદ.

તિલકં યદિ કર્ણોર્ધ્વે શૃંગં પ્રતિરથોર્ધ્વકે ॥

અણ્ડાનિ સપ્તપञ્ચાશદ્ વિંશતિતિલકાનિ ચ ॥

પૃથ્વીતિલકસંજ્ઞશ્ચ પૃથ્વીભ્રમણપુણ્યદઃ ॥૩૨॥

પૂર્વ પ્રમાણેના તલ ઉપર વધારેમાં કર્ણે તિલક અને પઢરે શૃંગ ચઢાવવું. આ સત્તાવન ઈંડક અને વીસ તિલકવાળો પ્રાસાદનું નામ પૃથ્વી-તિલક છે અને તે પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણાનું પુણ્ય આપનાર જાણવો. ૩૨.

ઈતિશ્રી પૃથ્વીતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઈંડક ૫૭, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૧૩ મો.

૧૦ મંદિરતિલકે ગ્રાસાદ. ૧૧ હેમવાન તિલકે ગ્રાસાદ.
દ્વિતીય ભેદ.

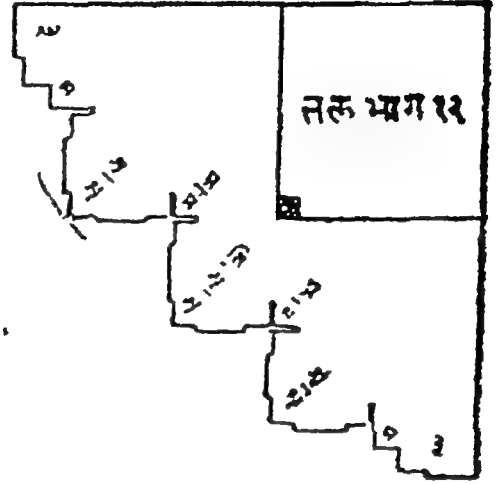
ચતુર્થ વિલક્ષિત.

૪૫ ઇંડક.

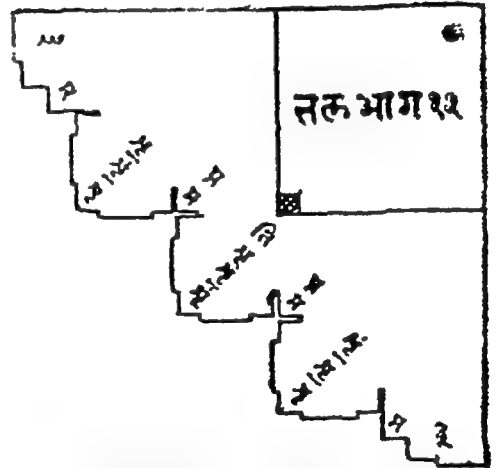
૨૦ તિલક.

૩૭ ઇંડક.

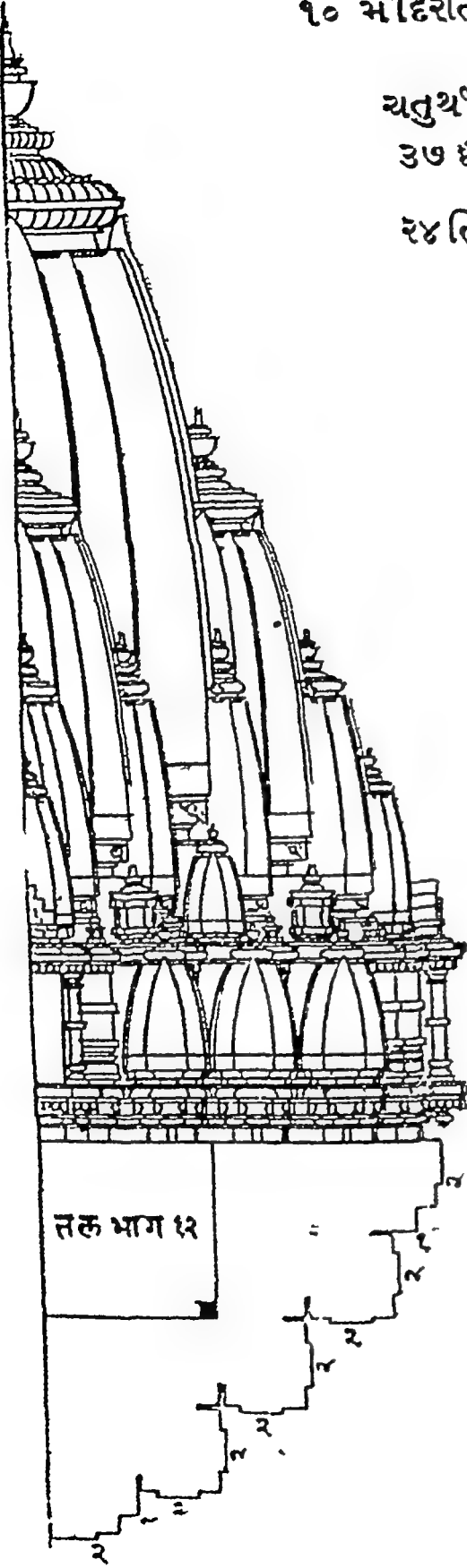
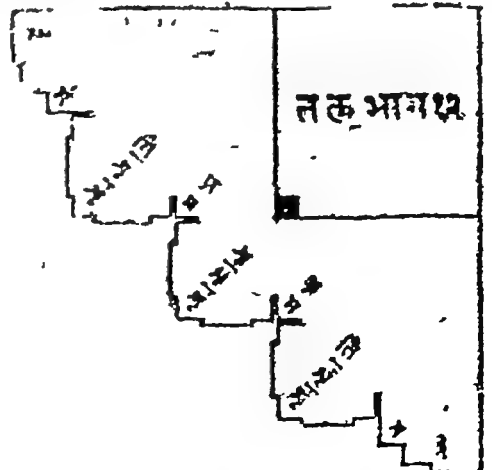
૨૪ તિલક.

૧૨ કૈલાસ તિલકે ગ્રાસાદ. તૃતીય ભેદ.
૪૯ ઇંડક. ૨૪ તિલક.

૧૩ પૃથ્વી તિલકે ગ્રાસાદ. ચતુર્થ ભેદ.
૫૭ ઇંડક. ૨૦ તિલક.

ત્રિભુવનતિલક પ્રાસાદ ચતુદશ-૫ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥

શાલાર્ધશ્ચ ચતુર્ભાગં દ્વિપદં નિર્ગમં સ્મૃતમ્ ॥૩૩॥

નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમે ચ તથા ભવેત્ ॥

અનુગં ચ ચતુર્ભાગં વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥૩૪॥

કોણિકાભાગમેકેન નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥

કોણશ્ચૈવ ચતુર્ભાગં નિર્ગમે વિસ્તરે તથા ॥૩૫॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠ્ઠાવીસ ભાગ કરવા અને તેમાં ચાર ભાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું અને નીકારે ભાગ બે કરવા, નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી, પદરે ચાર ભાગનો સમદલ, ક્ષિણિકા ભાગ એક સમચોરસ અને કણ્ઠ ચાર ભાગનો સમદલ કરવો. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સસ્તિલકં ચ તૃતીયકમ્ ॥

કર્ણે ચ પ્રતિકર્ણે ચ કુર્યાન્નૈવં ચતુર્દિશિ ॥૩૬॥

શ્રીવત્સતિલકશ્ચૈવ નંદિકાયાં ક્રમદ્વયમ્ ॥

ભદ્રે વૈ રથિકા કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥૩૭॥

તદૂર્ધ્વે હ્યુરુચત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥

તદધો મંજરી જ્ઞેયા પદ્માકારા સુવર્તિતા ॥૩૮॥

ષટ્ત્રિંશતિતિલકાનિ કૂટાકારસુશોભિતમ્ ॥

પશ્ચપટ્ટિસ્થાપણાનિ ત્રિભુવનસમાહૃયઃ ॥૩૯॥

કર્ણ અને પદરે બાજબે શ્રીવત્સ શૃંગ અને તિલક કરવાં, નંદીએ શ્રીવત્સ અને તિલક તથા ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉર્ધ્વશૃંગો કરવાં. ડાબેજમણે પ્રત્યંગ કરવાં તથા નીચે કમળ પુષ્પના આકારે મંજરીઓ કરવી. છત્રીસ તિલક અને આસઠ ઇંડકવાળો આ ત્રિભુવનતિલક નામનો પ્રાસાદ બાબુવો. ૩૬, ૩૭, ૩૮. ૩૯. ઇતિશ્રી ત્રિભુવનતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૨૮, ઇંડક ૬૫, તિલક ૩૬, પ્રાસાદ ૧૪મો.

ઈન્દ્રનીલતિલક પ્રાસાદ પંચદશ-દ્વિતીય ભેદ.

તૃતીયક્રમશઃશ્ચ તિલકં પ્રતિરથોર્ધ્વકે ॥

ઝનસપ્તતિરણાનિ પટ્ટત્રિંશતિલકાનિ ચ ॥

ઈન્દ્રતિલકનામોઽયં કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૪૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ માન કરી વધારેમાં કળે ત્રીજી પંક્તિએ તિલક છે તે ઉતારી શૃંગ ચઢાવવું અને પ્રતિરથે તિલક કરવું. અગણોત્રી-તેર ઇંડક અને બત્રીસ તિલકવાળો આ ઈન્દ્રનીલતિલક નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૪૦.

ઈતિશ્રી ઈન્દ્રનીલતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૨૮, ઇંડક ૬૯ તિલક ૩૨, પ્રાસાદ ૧૫ મો.

સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ પોઠશ-૬ વિભક્તિ.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ સર્વાંગતિલકં શુભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતે ॥૪૧॥

મદ્રશ્ચ પટ્પદં વત્સ ચતુર્ભાગૈશ્ચ નિર્ગમઃ ॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥

અગ્રે ચ કોણિકા કાર્યા પૂર્વમાનેન કલ્પના ॥૪૨॥

હે વત્સ, હવે સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ કહું છું તે સાંભળ. ચોરસ ક્ષેત્રના બત્રીસ લાગ કરવા અને તેમાં છ લાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું અને તે નીકળતું ચાર લાગ રાખવું. નંદિકા એક લાગની સમદલ કરવી અને આગળનો લાગ ત્રિભુવનતિલક પ્રાસાદના પ્રમાણે કરવો. એટલે પઢરો ચાર લાગ સમદલ કણિંકા લાગ એકની સમચોરસ તથા કળું લાગ ચારનો સમદલ કરવો. ૪૧, ૪૨.

શ્રીવત્સચતુસ્તિલકં કર્તવ્યશ્ચ ચતુર્દિશિ ॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગા હિ વિભૂષિતા ॥૪૩॥

તદૂર્ધ્વે ચોરુચત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥

તદધો મંજરી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥૪૪॥

આમલસારશ્ચ કલશં પૂર્વમાનેન કારયેત્ ॥

ત્રિસપ્તત્પદકૈર્યુક્તસ્તિલકાન્યષ્ટવિંશતિઃ ॥

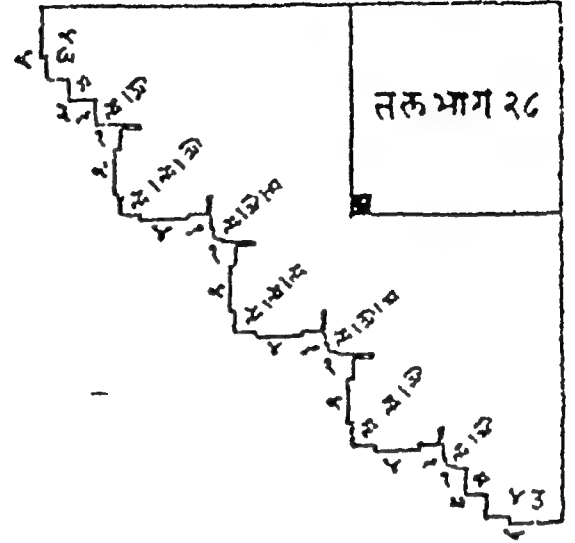
સર્વાંગતિલકો નામ પ્રાસાદઃ સર્વશાંતિદઃ ॥૪૫॥

ત્રિભુવનતિલક પ્રમાણે કણિંકાનાં અંગે કરી કળે એક શ્રીવત્સ વધારી તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી ચાર ઉરશૃંગ કરવો અને ડાબે જમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવાં. નીચે મંજરી કરવી. આમલસારો અને કળશ કરવો. તોતેર ઇંડક અને અઠાવીસ તિલકનો આ સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ બાણવો. ૪૩, ૪૪, ૪૫.

ઈતિશ્રી સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૩૨, ઇંડક ૭૩, તિલક ૨૮, પ્રાસાદ ૧૬ મો.

(૧૫) ઇંદ્રનીલ તિલક પ્રાસાદ.
દ્વિતીય લેદ.

૬૯ ઇંડક. ૩૬ તિલક.

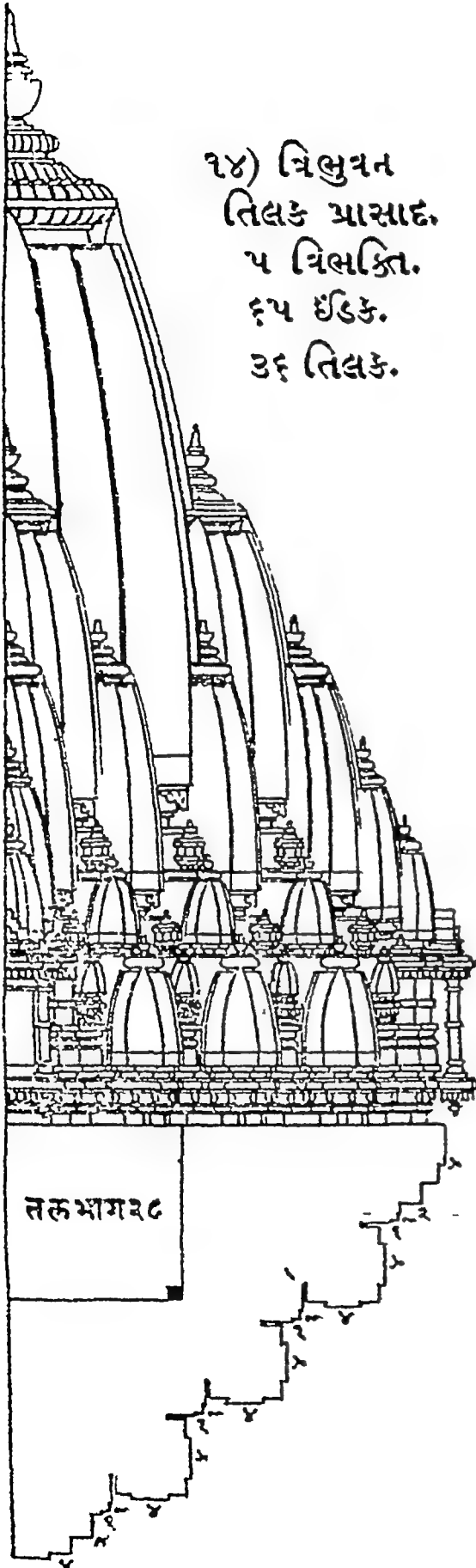
૧૪) ત્રિભુવન
તિલક પ્રાસાદ.
૫ વિલક્ષિત.
૬૫ ઇંડક.
૩૬ તિલક.

સુરવલ્લભતિલક પ્રાસાદ. સપ્તદશ-
દ્વિતીય લેદ.

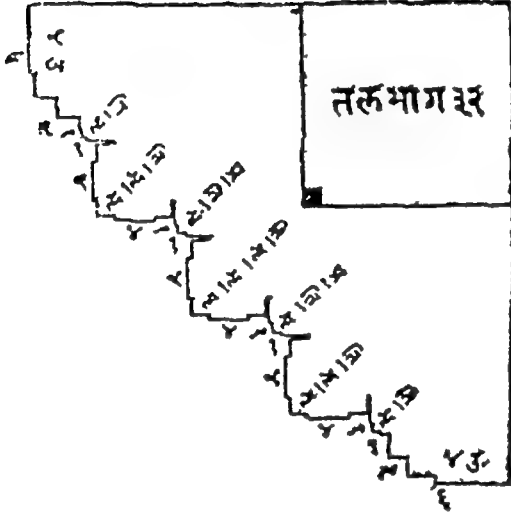
કોણેષુ ત્રીણિ શૃંગાણિ,
પ્રતિરથે ત્રયમેવ ચ ॥
સપ્તસપ્તતિરણ્ડાનિ;
ગાયત્રીતિલકાન્ ચ ॥
વલ્લભશ્ચ સમાખ્યાતઃ,
સર્વકામાર્થસાધકઃ ॥૪૬॥

ઉપર પ્રમાણે તલ કરી કર્ણે અને પદરે
ત્રણ ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં. સીત્તોતેર ઇંડક
અને ચોવીસ તિલકવાળે, સર્વ કામનાઓ
તથા અર્થની સિદ્ધિ કરનારો આ સુરવલ્લભ-
તિલક પ્રાસાદ-જાણવો. ૪૬.

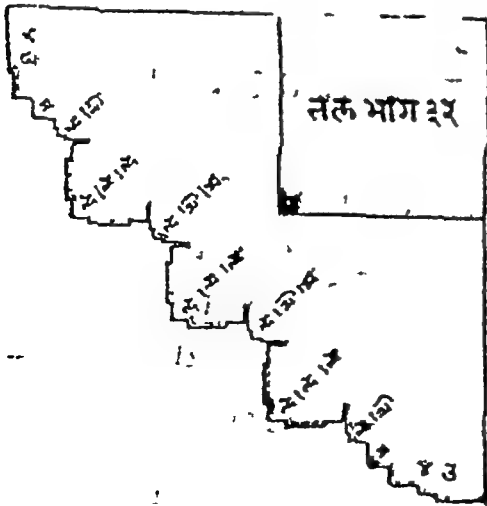
ઇતિશ્રી સુરવલ્લભતિલક પ્રાસાદ, લાગ
૩૨, ઇંડક ૭૭, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૭ મો.

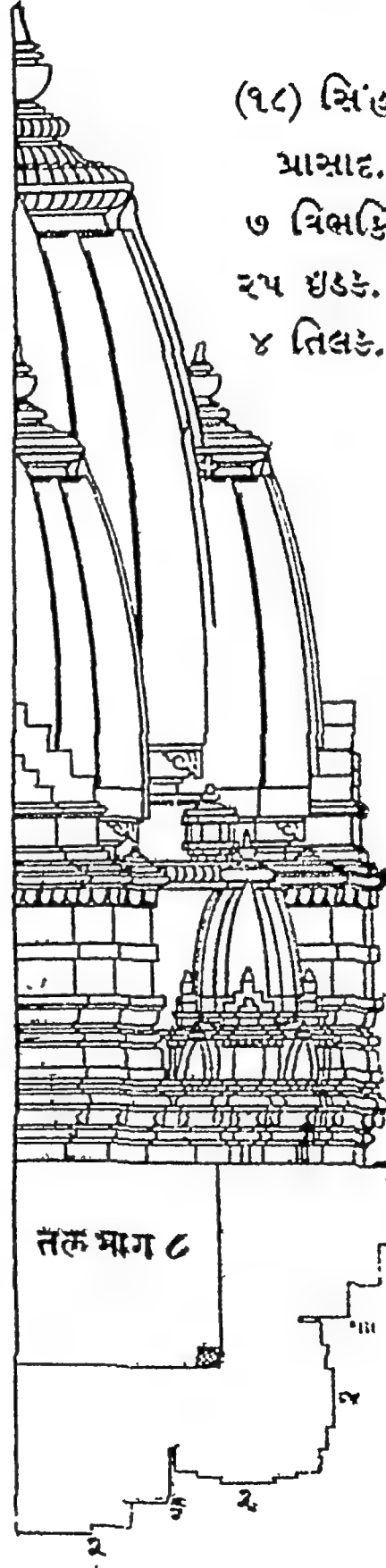
(૧૬) સર્વાંગ તિલકે ગ્રામ્યાદ.
૬ વિભક્તિ.
૭૩ ઇંડકે. ૨૮ તિલકે.

(૧૭) સુરવલ્લભ તિલકે ગ્રામ્યાદ.
દ્વિતીય ભેદ.
૭૭ ઇંડકે. ૨૪ તિલકે.

(૧૮) મિંહ તિલકે
ગ્રામ્યાદ.
૭ વિભક્તિ.
૨૫ ઇંડકે.
૪ તિલકે.

સિંહતિલક પ્રાસાદ અષ્ટાદશ-૭ વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥

શાલાર્ધ તુ દ્વિભાગશ્ચ ભાગૈકેન ચ નિર્ગમમ્ ॥૪૭॥

કોણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૪૮॥

ચારસ ક્ષેત્રના આઠ ભાગ કરવા અને તેમાં અર્ધુ લદ્ર જે ભાગનું કરવું અને એક ભાગ નીકળતું રાખવું. કણુ જે ભાગનો કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં રચના કરી તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ સંયુક્ત શિખર કરવું. ૪૭, ૪૮.

કેશરી તિલકશ્ચૈવ ક્રમાદ્ દ્વયશ્ચ કોણકે ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગા વામદક્ષિણે ॥૪૯॥

તદૂર્ધ્વે શૃંગમેકશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કૃત્વા પદ્માકારં સુવર્તિતમ્ ॥૫૦॥

અંડાનિ પશ્ચવિંશશ્ચ ચત્વારિ તિલકાનિ ચ ॥

સિંહતિલકનામૌડ્યં સર્વકાર્યાર્થસાધકઃ ॥૫૧॥

કણુ પાંચ ઇંડકવાળું કેશરી શૃંગ કરવું અને તેના ઉપર એક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવું અને તેના ઉપર સુંદર કમળકોશના આકારે શિખર કરવું. પચીસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ સિંહતિલક પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ કાર્ય અને અર્થને આપનારો છે. ૪૯, ૫૦, ૫૧.

ઇતિશ્રી સિંહતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૮. ઇંડક ૨૫, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૧૮ મો.

મકરધ્વજ પ્રાસાદ એકોનવિંશતિ-૮ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશધા પ્રવિભાજિતે ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાતુરંગમ્ ॥

શાલાં ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમશ્ચ પદોનકમ્ ॥૫૨॥

ચારસ ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમાં જે ભાગનો કણુ, દોઢ ભાગનો પઢરો તથા દોઢ ભાગનું અર્ધુ લદ્ર કરવું અને તે નીકળતું પોણા ભાગ રાખવું. ૫૨.

કેશરી તિલકશ્ચૈવ ક્રમદ્વયવ્યવસ્થિતમ્ ॥

કોણમાનં પ્રતિરથે કર્તવ્યં શાસ્ત્રપારગૈઃ ॥૫૩॥

મદ્રે વૈ રથિકા કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥

દ્વિશૃંગં સ્થાપયેદૂર્ધ્વં પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૫૪॥

તસ્પાદો મંજરી કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥

સપ્તસપ્તતિરણ્ડાનિ પ્રાસાદઃ મકરધ્વજઃ ॥૫૫॥

દ્વાદશતિલકાન્વેષ ઘણ્ટાકૂટસનન્વિતઃ ॥

યાદશો છંદપ્રાસાદો મણ્ડવથ તયૈવ હિ ॥

ઈદશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેન્નાક્ષયં પદમ્ ॥૫૬॥

કણે કેશરી શૃંગ અને તિલક કરવું તથા પઢરે પણ તેજ પ્રમાણે કેશરી શૃંગ અને તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી બે ઉરુશૃંગ ચઢાવવા અને ડાબે જમણે પ્રત્યંગ કરવાં. નીચે મંજરીઓ કરવી. સીત્તોતેર ઇંડક અને બાર તિલકવાળો આ મકરધ્વજ પ્રાસાદ જાણવો. જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવોજ મંડપ કરવો. આ રીતે જે પ્રાસાદ કરે છે તે અક્ષય પદનો લોકતા બને છે. ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬.

ઈતિશ્રી મકરધ્વજ પ્રાસાદ, લાગ ૧૦, ઇંડક ૭૭, તિલક ૧૨, પ્રાસાદ ૧૬ મો.

મંગલતિલક પ્રાસાદ ત્રિંશતિ દ્વિતીય લેદ.

મકરધ્વજે તુ પ્રાસાદે કર્તવ્યાસ્તુ નવાણ્ડકાઃ ॥

કોળે દ્વિતીયશૃંગં તુ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૫૭॥

તસ્પાદો મંજરી કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥

પ્રતિરથે ચ તિલકં ઘણ્ટાકૂટૈષ સંસ્થિતમ્ ॥૫૮॥

તિલકાન્વટ હણ્ડાનિ પચ્ચત્વાર્શિશ્દ શતમ્ ॥

મંગલતિલકો નામ કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૫૯॥

મકરધ્વજ પ્રાસાદના તલમાન ઉપર શૃંગો નવાંડક કરવાં અને કણે બીબું વધારેનું એક નવાંડક શૃંગ ચઢાવવું. ડાબે જમણે પ્રત્યંગ કરવા અને નીચે મંજરીઓ કરવી. પઢરે તિલક કરવાં. એકસો પીસ્તાડીસ ઇંડક અને આઠ તિલકવાળો આ મંગલ તિલક નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને શાંતિની ઇચ્છા રાખનારે કરવો. ૫૭, ૫૮, ૫૯.

ઈતિશ્રી મંગલતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૦, ઇંડક ૧૪૫, તિલક ૮, પ્રાસાદ ૨૦ મો.

તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ એકત્રિંશતિ-તૃતીય લેદ.

ચતુરભીકૃતે ક્ષેત્રે દશભાગવિભાજિતે ॥

કોળે ભાગદ્વય કાર્ય સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥૬૦॥

શાલાર્ધં સાર્ધભાગેન નિર્ગમં ચ પદોનકમ્ ॥

તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનં ચ કથ્યતે ॥૬૧॥

ચોરસ ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમાં બે ભાગનો કર્ણ, દોઢ ભાગનો પઢરો તથા દોઢ ભાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું અને નીકળતું પોણા ભાગ રાખવું. આ તલમાન કહ્યું. હવે ઉપરનું માન કહું છું. ૬૦, ૬૧.

કેશરી સર્વતોભદ્રસ્તિલકં કોણકે તથા ॥

અનુગે કેશરી દાપ્યશ્વતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥૬૨॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગા વામદક્ષિણે ॥

તદૂર્ધ્વે શ્રીણિ શૃંગાણિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૬૩॥

તસ્યાધો મંજરી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥

સપ્તદશાધિકશતૈશ્ચાણ્ડકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥૬૪॥

ચત્વારિ તિલકાન્યેવ ઘણ્ટાકૂટસમન્વિતઃ ॥

યાદૃશઃ છંદપ્રાસાદો મંળપશ્ચ તથૈવ હિ ॥૬૫॥

ઈદશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સુરવલ્લભમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવો સદાશિવઃ ॥૬૬॥

કર્ણ સર્વતોભદ્ર, કેશરી અને તિલક કરવું તથા પઢરે કેશરી શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવા અને મંજરીઓ કરવી. અંકસો સપ્તર ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ બાળવો. જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવો મંડપ કરવો. આવી રીતે દેવતાઓને પ્રિય એવો આ પ્રાસાદ જે કરે છે તે સદાશિવના પરમ સ્થાનને પામે છે. ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬.

ઈતિશ્રી તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૧૭, તિલક ૪, પ્રાસાદ રૂપે. પદ્મતિલક પ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ-ચતુર્થ ભેદ.

તથા શ્રૃંગેષુ કર્તવ્યાઃ સર્વભદ્રનવાણ્ડકાઃ ॥

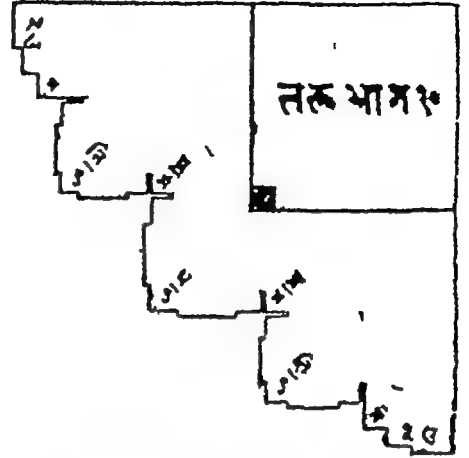
શતાધિકોનપચ્ચાશદ્ હ્રણ્ડાનિ તિલકં યુગમ્ ।

પદ્મકશ્ચ તદા નામ કર્તૃશાંતિશ્રિયાવહઃ ॥૬૭॥

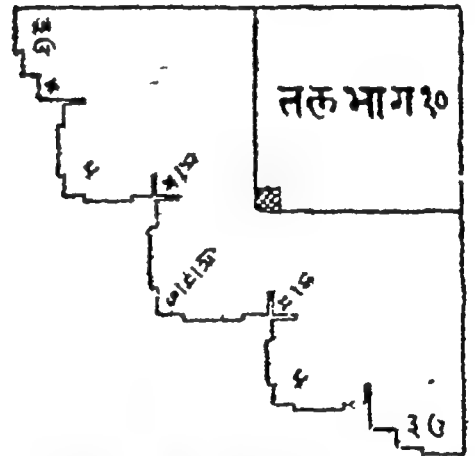
ઉપર પ્રમાણે તલમાન કરી બધાં શૃંગો નવાંડી સર્વતોભદ્રનાં કરવા, એકે યોગણપચાસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ પ્રાસાદ પદ્મતિલક અને તે કર્તાને શાંતિ તથા લક્ષ્મી આપનારો છે. ૬૭

ઈતિશ્રી પદ્મતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૪૮, તિલક ૪, પ્રાસાદ રૂપે.

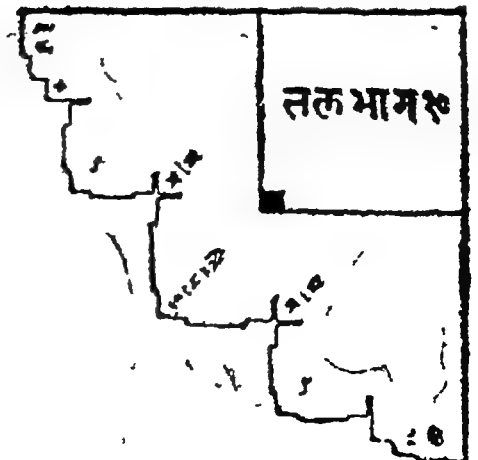
(૨૦) મંગલ તિલક પ્રાસાદ.
દ્વિતીય ભેદ.
૧૪૫ ઇંડક. ૮ તિલક.

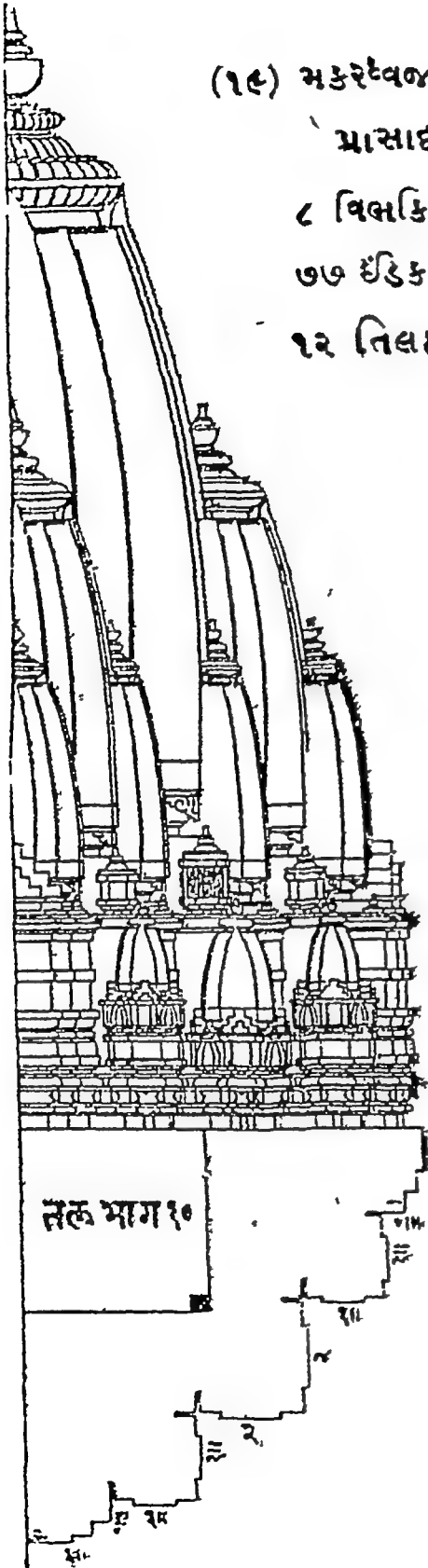
(૨૧) તિલકાક્ષ તિલક પ્રાસાદ.
તૃતીય ભેદ.
૧૧૭ ઇંડક. ૪ તિલક.

(૨૨) પદ્મ તિલક પ્રાસાદ.
ચતુર્થ ભેદ.
૧૪૯ ઇંડક. ૪ તિલક.

(૧૯) મકરેન્દ્ર તિલક
પ્રાસાદ.
૮ વિભક્તિ.
૭૭ ઇંડક.
૧૨ તિલક.

સોમતિલક પ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ-૬ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે સૂર્યમાગત્રિભાજિતે ॥

શાલાર્ધ દ્વયમાગચ્ચ ચાનુગચ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૬૮॥

કોણં દ્વિભાગભિત્યુક્તં સ્થાપયેદ્વિદિશાદિશિ ॥

તલમાનં સમાખ્યાંતમૂર્ધ્વમાનચ્ચ કથ્યતે ॥૬૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના બાર ભાગ કરવા અને તેમાં અર્ધુ ભદ્ર જે ભાગનું, પઢરે જે ભાગનો તથા કણુ જે ભાગનો કરવો. આ પ્રમાણે તલમાન કચું હુવે ઉપરનું માન કહું છું. ૬૮, ૬૯.

કોણે ક્રમદ્વયં કાર્યં સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥

સર્વતોભદ્રતિલકં પ્રતિરથે નિયોજયેત્ ॥૭૦॥

કોણિકાભદ્રકોણેષુ તિલકૈકં નિયોજયેત્ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા ચિત્રા તવંગા વામદક્ષિણે ॥૭૧॥

તદધો મંજરી કાર્યા પદ્માકારા સુવર્ત્તિકા ॥

પંચષષ્ટિશંતગ્રૈશ્ચ હ્રણ્ડકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥૭૨॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈર્ઘપટાકૂટૈશ્ચ સંયુતઃ ॥

તસ્યાગ્રે મણ્ડપઃ કાર્યઃ પ્રાસાદસ્યાનુરૂપતઃ ॥૭૩॥

તથા સંવર્ણકા કાર્યા ઘણ્ટાતિલકશોભિતા ॥

ઈદૃશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સોમતિલકમ્ ॥

મ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવો સદાશિવઃ ॥૭૪॥

કણુ સર્વતોભદ્રનાં જે શૃંગો કરવા. પઢરે સર્વતોભદ્ર અને તિલક કરવું ભદ્રની અને પ્રતિરથમાંથી નીકળેલી કોણીએ એકેક તિલક કરવું. ભદ્ર દોઢિયો કરી ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં અને ડાળેજમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવા. નીચે મંજરીઓ કરવી. એકસો પાંસઠ ઇંડક તથા ચોવીસ તિલકવાળો આ સોમતિલક પ્રાસાદ બાણવો. તેના આગળ પ્રાસાદને અનુરૂપ મંડપ કરવો અને તે ઘંટા અને કૂટથી સંયુક્ત કરવો. તેના ઉપર ઘંટા અને તિલકોથી સુશોભિત સાંમરણ કરવું. આવી રીતનો સોમતિલક પ્રાસાદ જે કરે છે તે સદાશિવના શ્રેષ્ઠ સ્થાનને પામે છે ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪.

ઈતિશ્રી સોમતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૨. ઇંડક ૧૬૫, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૨૩ મા.

(વજ્રયતિલક પ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ-દ્વિતીય લોક.)

શ્રુણુ વ્રંતસ પ્રવક્ષ્યામિ વિજયતિલકં શુભમ્ ॥

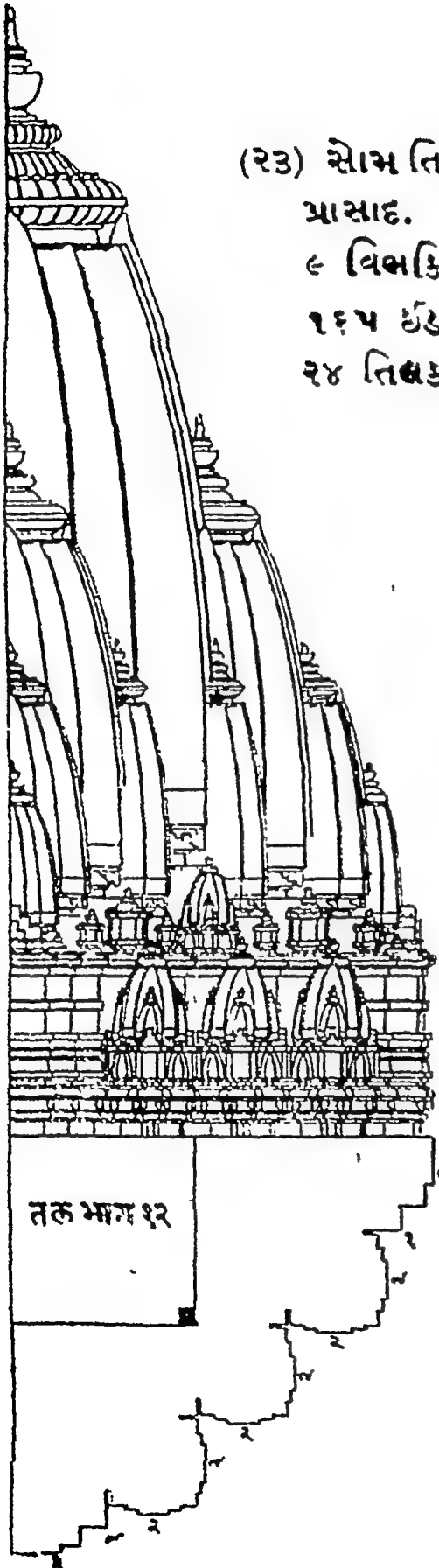
કર્ણાન્તં ગર્ભપર્યન્તં વિભક્તૌ ભાગયોજના ॥૭૫॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥
 ભાગદ્વયઞ્ચ શાલાર્ધ ભાગૈકેન ચ નિર્ગમમ્ ॥૭૬॥
 દ્વિભાગમનુગં જ્ઞેયં વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥
 કોણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥૭૭॥

વિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ! સાંભળ, હવે હું તને વિજયતિલક પ્રાપ્તાનું
 લક્ષણ અને તેની કણ્ઠથી ગર્ભપર્યંતની લાગયોજના પણ કહું છું.

ચારસ ક્ષેત્રના બાર ભાગ કરી તેમાં બે ભાગનું અર્ધું ભડ કરવું અને
 એક ભાગ નિકારે કરવું. પછે સમદલ કરવો તથા કણ્ઠ પણ સમદલ
 ગણવો. ચારે બાજુએ આ પ્રમાણે રચના કરવી. ૭૫, ૭૬, ૭૭

તલમાનં સમાख्याતમૂર્ધ્વમાનઞ્ચ કથ્યતે ॥
 સર્વતોભદ્રતિલકં કોણે ચ ક્રમદ્વયમ્ ॥૭૮॥
 ક્રમદ્વયં પ્રતિરથે સર્વતોભદ્રકં તથા ॥
 કેશરી ચ સમાख्याતઃ શૃંગઞ્ચ ભદ્રકોણગમ્ ॥૭૯॥
 અનેનૈવ તુ ભાગેન ભદ્રં ગવાક્ષભૂષિતમ્ ॥
 મત્તવારણસંયુક્તમીલિકાતોરણૈર્યુતમ્ ॥૮૦॥
 તસ્યોર્ધ્વે રથિકા કાર્યા ચિત્રા ગવાક્ષભૂષિતા ॥
 સંવરણેન સંયુક્તા ઘણ્ટાકૂટસમન્વિતા ॥૮૧॥
 તસ્યોર્ધ્વે ચ હુરુત્રીણિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
 પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગમુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥૮૨॥
 તદધો મંજરી કાર્યા તવંગાનેકભૂષિતા ॥
 યાદૃશઃ છન્દપ્રાસાદો મણ્ડપશ્ચ તથૈવ હિ ॥૮૩॥
 તદૂર્ધ્વે સંવરણા કાર્યા ઘણ્ટાંતિલકસંયુતા ॥
 ગજસિંહસમાકીર્ણા નાનાભરણભૂષિતા ॥ ૮૪॥
 નવાષ્ટાધિશતૈરણૈર્વિજયતિલકઃ સ્મૃતઃ ॥
 વિંશતિસ્તિલકાન્યેવ ઘણ્ટાકૂટયુતાનિ ચ ॥૮૫॥
 ઈદૃશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં વિજયં શુભમ્ ॥
 વિજયં સર્વકાલેષુ શિવપુર્યાં સ ગચ્છતિ ॥૮૬॥

(૨૩) સોમ તિલક
ગ્રાસાદ.
૯ વિભક્તિ.
૧૬૫ ઈંડક.
૨૪ તિલક.

ઉપર ગ્રમાણે તલમાન કહી હરે
ઉપરનું માન કહું છું. કણે બે કમ એટલે
કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં શૃંગ કરવાં અને
તિલક ગઢાવવાં. પઢરે સર્વતોભદ્ર અને
કેશરી શૃંગ કરવું. ભદ્રે ગવાદ કરવું અને
તેને મત્તવારણ એટલે કઠેડો પણ કરવો.
અને તે ઈલિકાતોરણો વડે સુશોભિત
કરવો. તેના ઉપર સુશોભિત દંઢિયો કરવો.
અગર તેને સાંમરણવાળો તથા ઘંટા અને
ફૂટોથી યુક્ત કરવો. તેના ઉપર ભદ્રે ત્રણ
ઉરશૃંગો કરવાં અને કાળેજમણે અંગે
પ્રત્યંગ કરવાં. નીચે મંજરીઓ કરવી.

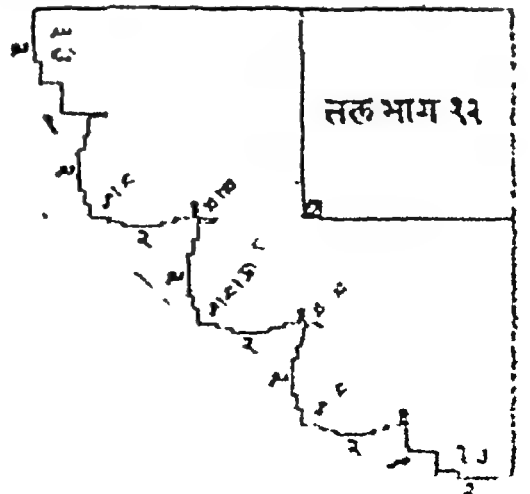
જેવા છંદનો ગ્રાસાદ હોય તેવો
મંડપ કરવો અને તેના ઉપર સાંમરણ
કરવું અને તેને ઘંટા તથા ફૂટોથી સુશોભિત
કરવું. તેમાં હાથી અને સિંહો પણ
કરવા અને નાના આલરણોથી વિભૂષિત
મૂર્તિઓ કરવી. એકસો નેવાસી ઈંડક
તથા વીસ તિલકવાળો આ વિજયતિલક
ગ્રાસાદ જે કરે છે તેનો સર્વ કાળમાં
વિજય થાય છે.

(૨૪) વિજયતિલક ગ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૧૮૯ ઈંડક.

૨૦ તિલક.

તલ ભાગ ૧૨

તલ ભાગ ૧૨

અને મરણ બાદ શિવપુરીમાં બંધ છે. ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪-૮૫, ૮૬
અંતિશ્રી વિજયતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઇંકડ ૧૮૬, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૨૪ મો.

ત્રૈલોક્યતિલક પ્રાસાદ પંચવિંશતિ-૧૦ વિભાગિન.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ ત્રૈલોક્યતિલકં વરમ્ ॥
ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતે ॥૮૭॥
કર્ણાન્તં ગર્ભપર્યન્તં વિભાગાનાં સુનિશ્ચયમ્ ॥
મદ્રન્તુ રસભાગાશ્ચ યુગભાગાશ્ચ નિર્ગમઃ ॥૮૮॥
નંદિકા ચન્દ્રભાગા ચ વિસ્તરે નિર્ગમે સમા ॥
પ્રતિરથં વેદભાગં નિર્ગમે ચ તથૈવ હિ ॥૮૯॥
કોણિકેન્દુભાગા ચ નિર્ગમે ચેન્દુભાગિકા ॥
કોણં તુ યુગભાગાશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥૯૦॥
પીઠોપરિ ચ સંસ્થાપ્યં મદ્રં ગવાક્ષભૂષિતમ્ ॥
મત્તવારણસંયુક્તમીલિકાવલણૈર્યુતમ્ ॥૯૧॥
ઈદશં કારયેદ્યસ્ય મદ્રં પ્રાસાદભૂષણમ્ ॥
તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનશ્ચ કથ્યતે ॥૯૨॥

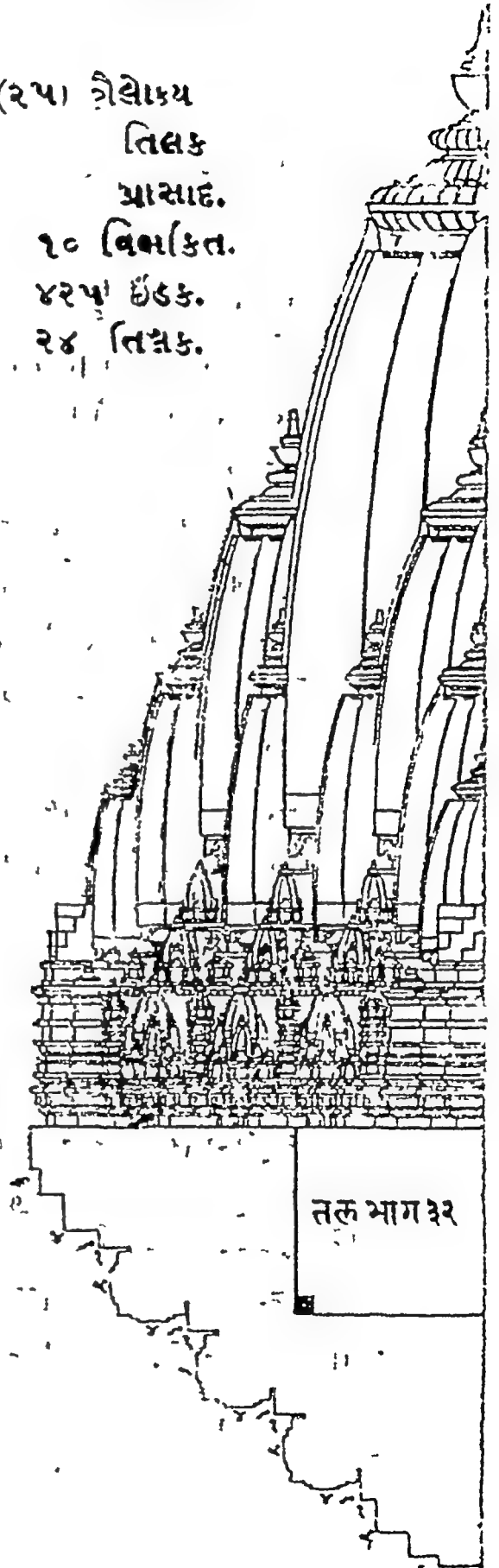
. શ્રીવિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ ! સાંભળ, હવે હું શ્રેષ્ઠ ત્રૈલોક્યતિલકનું
લક્ષણ કહું છું. ચારસ ક્ષેત્રમાં બત્રીસ લાગ કરવા અને તેમાં કણ્ઠથી ગર્ભ
સુધીના લાગોનો જે નિશ્ચય થયેલો છે તે સાંભળો. અધુન લદ્ર છ લાગોનું
કરવું અને નીકારે ચાર લાગ રાખવું. એક લાગની નંદી સમઢલ કરવી
ચાર લાગનો પઢરો સમઢલ કરવો અર્થાત્ પહોળો તેમજ નીકળતો સરખો
રાખવો. કણિકા એક લાગની સરખી કરવી તથા કણ્ઠ ચાર લાગનો સરખો
કરવો આ બધું પીક ઉપર રચી ભદ્ર કરવું તે ગોખથી યુક્ત કરવું અને
તેને મત્તવારણ એટલે કઠેડો કરવો. તેને ધલિકાના વલણેથી યુક્ત કરવો
અર્થાત્ તોરણયુક્ત જે સ્તંભો કરવા. પ્રાસાદના ભૂષણ રૂપ ભદ્રને આવી રીતે
સુશોભિત બનાવવું. આ પ્રમાણે તલમાન કહી હવે ઉપરનું માન કહું છું.
૮૭, ૮૮ ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨.

કેશરી સર્વેતોમદ્રો નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥

અનુક્રમેણ સંસ્થાપ્યઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતઃ ॥૯૩॥

નંદિકાકોણિકાયાં તુ,
 કેશરીશ્ચ નિયોજયેત્ ॥
 તવંગદૈશ્વ સંયુક્તં,
 તિલકશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥૯૪॥
 કેશરી મર્વતોભદ્રો,
 નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥
 પ્રતિરથે ચ સંસ્થાપ્ય-
 શ્વતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૯૫॥
 ભદ્રોર્ધ્વે રથિકા કાર્યા,
 ભદ્રં ગવાક્ષમૂષિતમ્ ॥
 તદૂર્ધ્વે સંવર્ણ કાર્યં,
 ઘણ્ટાતિલકસંયુતમ્ ॥૯૬॥
 ફેલિકાવલણૈર્યુક્તં,
 ગજસિંહસમન્વિતમ્ ॥
 તદૂર્ધ્વે ચ હુરુત્રીણિ,
 સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૯૭॥
 પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગ-
 મુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥
 તદધો મંજરી કાર્યા,
 પદ્માકારસમન્વિતા ॥૯૮॥

(૨૫) ત્રૈલોક્ય
 તિલક
 પ્રાસાદ.
 ૧૦ વિભક્ત.
 ૪૨૫' ઈંડક.
 ૨૪ તિલક.

કણે અનુક્રમથી કેશરી, સર્વતોભદ્ર
 અને નંદનનાં શૃંગો કરવા. નંદીએ
 તથા કોણીએ કેશરી શૃંગ બઢાવવું.
 ભદ્રે દોઢિયો અને તિલક કરવું તથા
 પઢરે કેશરી, સર્વતોભદ્ર અને નંદનનાં
 શૃંગ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં
 વ્યવસ્થા કરવી. ભદ્રે દોઢિયો, કરવો
 અગર ગવાક્ષ પણ કરવો. તેના ઉપર
 સાંમરણું કરવું અને તે ઘંટા અને

નિલકેશી યુક્ત કરવું. તેમાં ઈલિકાનાં વલણ તથા ગજ અને શિહા કરવા તેના ઉપર ત્રણ ઉરશુંગો કરવા. ડાબેજમણે પ્રત્યંગો કરવાં. નીચે મંજરીઓ પત્રકેશાકારે કરવી. ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮.

દ્વાત્રિશપદમધ્યાચ વિંશતિપદભાજિતે ॥

एते भागाः समाख्याता रेखाविस्तारमादिशन् ॥९९॥

रेखाविस्तारमानेन सपादेन तथोच्छ्रयः ॥

तवंगदैश्च संयुक्तमुद्रमैश्च समाकुलम् ॥१००॥

बाणाक्षिवेदसंख्यानि ह्यण्डकानि च दृश्यते ॥

तिलकानि चतुर्वિंशं તવંગોદ્રમસંયુતઃ ॥१૦૧॥

आमलसारश्च कलशः कर्तव्यस्तु सुशोभनः ॥

पताकामर्कटीदण्डं पूर्वमानेन कारयेत् ॥१०२॥

यादृशः छंदप्रासादो मण्डपश्च तथैव हि ॥

तदूर्ध्वं संवर्णं कार्यं घण्टાકૂટૈશ્ચ સંયુતમ્ ॥१૦૩॥

गजसिंहविरलैस्तु मुनिविद्याधरैर्युतम् ॥

दृश्यश्चैव तथा सांध्यं प्रासादो भुवनोपमः ॥१०४॥

अथर्वदेवलोकेन कर्ता कारापकैः समः ॥

अतिसाकाम्यमाप्नोति स्वर्गोत्पत्तिश्च देवता ॥१०५॥

अन्यथा कुरुते यस्तु शिल्पी चैवाल્पबुद्धिमान् ॥

शिल्पिनो निष्कुलं યાન્તિ કર્તૃકારાપકાવુમૌ ॥१૦૬॥

अतः सर्वप्रयत्नेन शास्त्रदृष्टेन कारयेत् ॥

આયુરારોગ્યસૌભાગ્યં કર્તૃકારાપકસ્ય ચ ॥१૦૭॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते

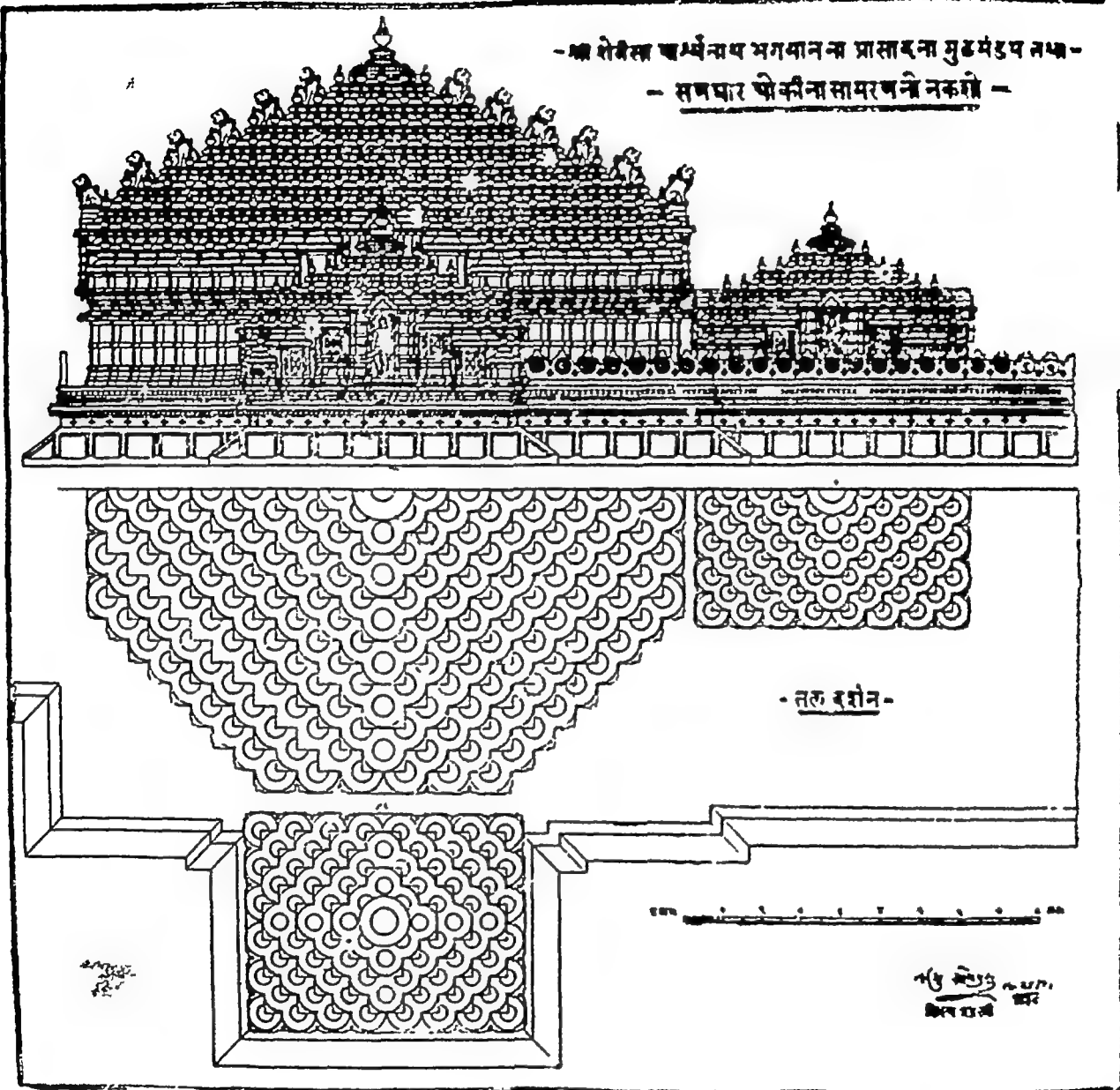
शिल्परत्नाफरे तिलकसागरादिपञ्चविंशतिप्रासादलक्षणाधिकारे

गुर्जरभाषायां सप्तमं रत्नं समाप्तम् ॥

જત્રીસ લાગના તળમાં રેખાવિસ્તારનો પાયથો વીસ લાગનો કરવો અને રેખાવિસ્તારના માનથી સવાથો ઉચો કરવો તથા તવંગડ એટલે ગોળ અને દોઢિયાથી યુથોલિત કરવો. ચારસો પચીસ ઈંડક, એવીસ તિલક અને

શ્રી ૩ હાલિયાળુ' જીમ દેરાસર. અમદાવાદ.

શ્રી પદ્મનાથ ભગવાનના દેરાસરના ગૃહ મંડપનો નકશો. શેરીસા, (ઉત્તરગુજરાત).

ગોળ તથા દોઢિયા વડે તેમજ આમલસારો અને કળશ વિગેરેથી સુશો-
ભિત પ્રાસાદ કરવો. પતાકા, મર્કટી અને ધ્વજદંડ પૂર્વમાન પ્રમાણે કરવાં.
જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવો મંડપ કરવો અને તેના ઉપર સાંમરણ
કરવું. તે ઘંટા અને ફોટો સહિત કરવું તેમજ ગજ, સિંહ, વિરાલ, વિદ્યા-
ધર. મુનિ વિગેરેની આકૃતિઓ વડે તેમજ સંધ્યા કરતા મુનિઓની
મૂર્તિઓ વડે અલંકૃત કરવું.

ભુવનોપમ આ પ્રાસાદનો કર્તા કરનારાઓની સાથે અથર્વ નામના દેવ-
લોકને પામે છે અને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થઈ દેવત્વ મેળવે છે, જે વિધિ છોડી
ખીજી રીતે પ્રાસાદ રચે છે એવો અલ્પબુદ્ધિ શિલ્પી પોતે તથા કર્તા
બંનેના કુળને નિર્વાંશ બનાવે છે. માટે સર્વ પ્રયત્નથી શાસ્ત્રદૃષ્ટિયુક્ત
પ્રાસાદો કરાવવા. શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી થયેલા પ્રાસાદો કર્તા તેમજ કરનારાઓનાં
આયુષ્ય. આરોગ્ય અને સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧,
૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭.

ઈતિશ્રી ત્રૈલોક્યતિલક, પ્રાસાદ, ભાગ ૩૨, ઇંડક ૪૨૫, તિલક ૨૪. પ્રાસાદ ૨૫ મી.

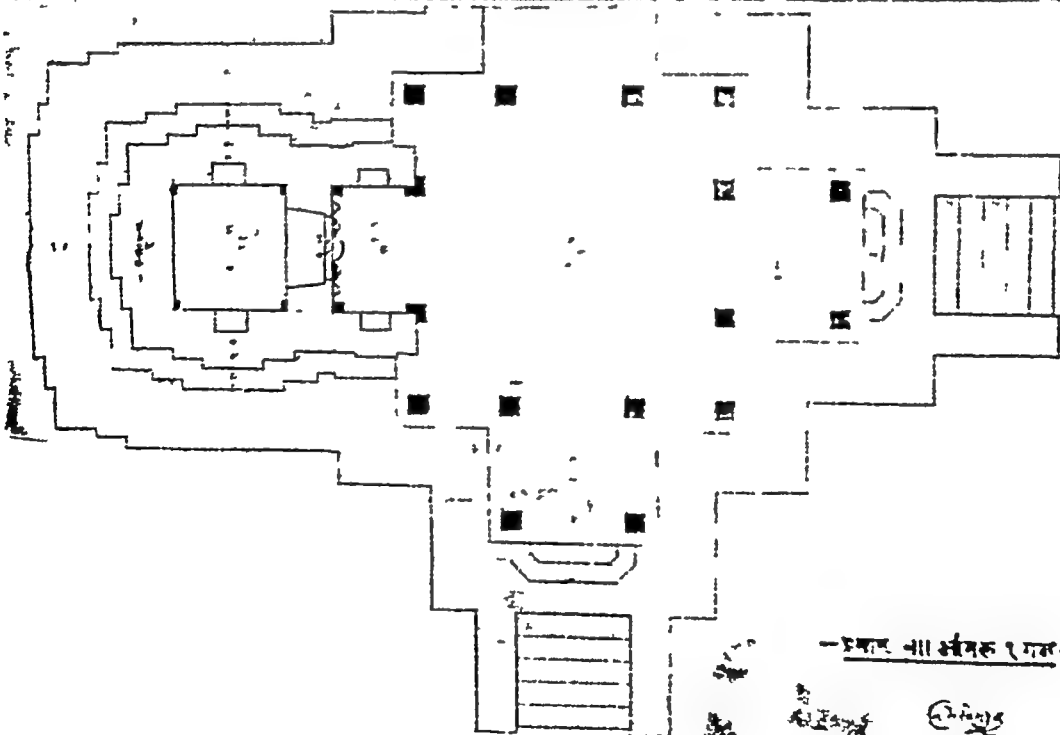
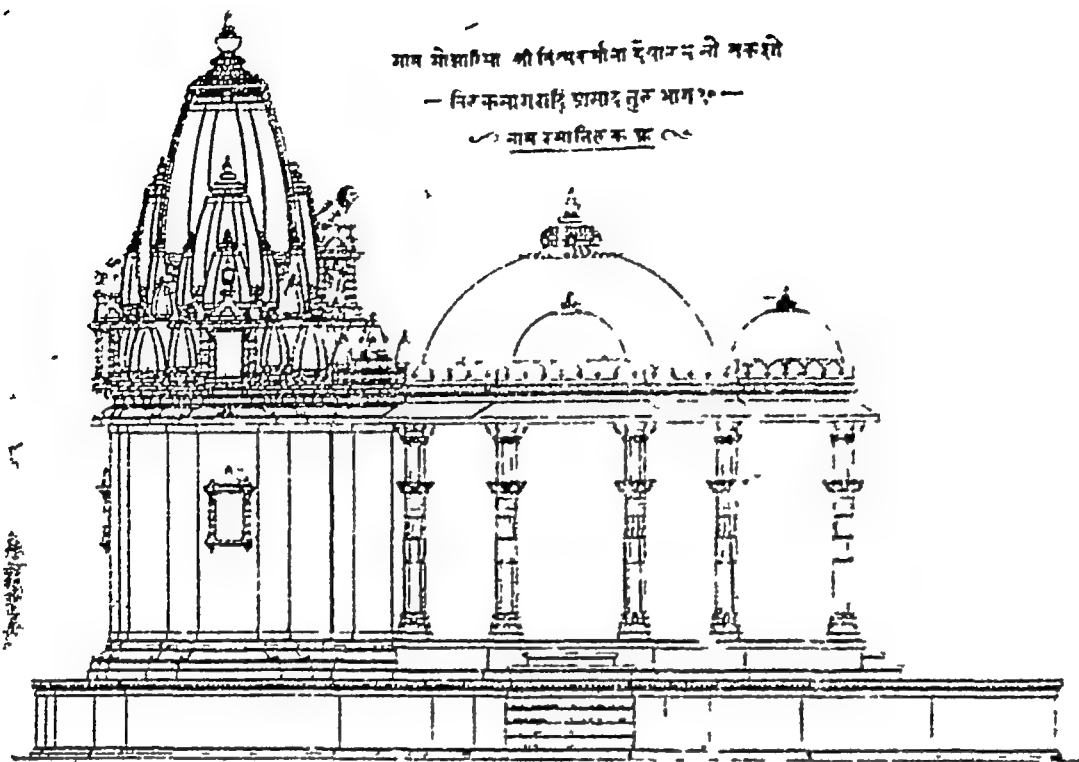
ઈતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચરિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું તિલકસાગરદિ
પંચવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું
સાતમું રત્ન સંપૂર્ણ.

માય મોક્ષાધિપા શ્રી વિશ્વવર્માના દેવાગરની મકરશે

— નિરકનાગરાદિ પ્રાચીન તુલ્ય ભાગ ૧૦ —

નાથ રમ્યાનિલક કા

— પ્રમાણ ના શ્રીમદ્ ૧ મુદ્ર —

શિલ્પ રત્નાકર

કર્ણદર્શન.

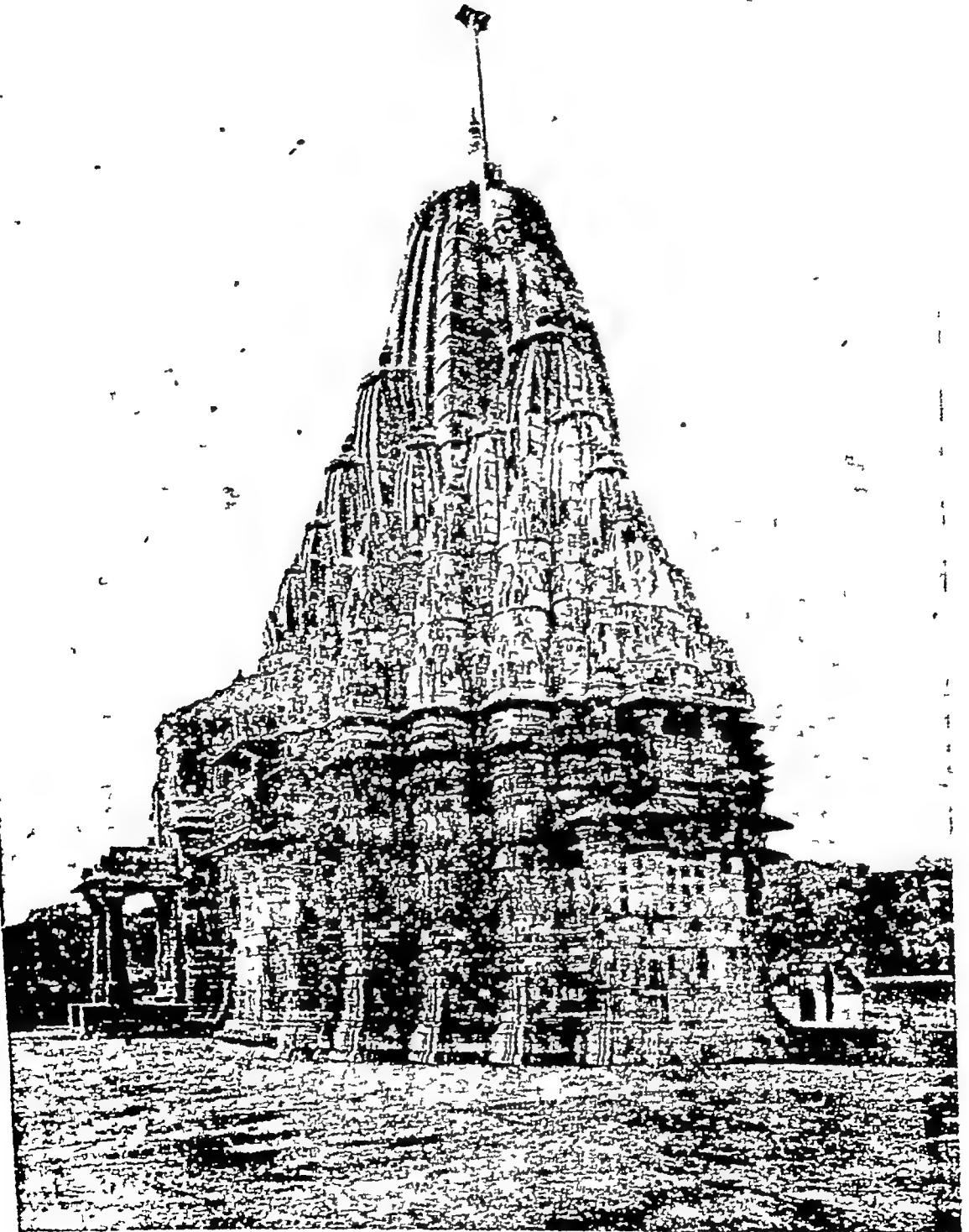

શ્રી અજિતનાથ શ્રવેનાંબર જૈન પ્રાસાદ, શ્રી નારંગાણ.

શિલ્પ રતનાકર.
ક્ર. _____

અષ્ટમ રતન.
ક્ર. _____

કર્ણદર્શન.

શ્રી અજિતનાથ સ્વેતામ્બર જૈન પ્રાસાદ, શ્રી તારગાળ.

અષ્ટમં રત્નમ્ ।

॥ અથ કૃપભાદિદ્વિસપ્તતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ॥

શ્રીરાણ્યેવે કૃપભાદિપ્રાસાદાનાં વિષયે જયવિશ્વકર્મણોઃ સંવાદઃ ।

મેરુપૃષ્ઠે સમાસીનં વિશ્વકર્મમહાપ્રભુમ્ ॥

વેદવેદાઙ્ગસંપન્નમપ્સરોગણસેવિતમ્ ॥૧॥

દેવદાનવગંધર્વસિદ્ધવિદ્યાધર્મૈર્નરૈઃ ॥

કૃપિસંવસમાકીર્ણં સેવિતં વિવિધૈર્ગણૈઃ ॥૨॥

વિશ્વકર્મણિ સંયુક્તં સમાગમ્ય જયોઽવ્રવીત્ ॥

પ્રણમामિ પ્રભો ત્વાશ્ચ સર્વજ્ઞ વિશ્વકારક ॥૩॥

મેરુના શિખર ઉપર બીરાજેલા, વેદવેદાંગને જાણનારા, અપ્સરાઓના જાણીથી સેવાયેલા, દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, સિદ્ધિ અને વિદ્યાધરોથી પૂજિત થયેલા, ઋષિઓના સમુદાયથી ઘેરાયેલા તથા બીજા નાના પ્રકારના દેવાના જાણીથી સેવાતા અને વિશ્વનાં કાર્યો કરવામાં યોગ્યયેલા એવા મહાપ્રભુ શ્રીવિશ્વકર્મા પાસે આવી તેમને પુત્ર જય કહેવા લાગ્યો કે હે “અમર વિશ્વની રચના કરનાર સર્વજ્ઞ પ્રભો! આપને હું પ્રણામ કરું છું. ૧, ૨, ૩.

જય ઉવાચ ।

પ્રાસાદાસ્તુ ત્વયા પ્રોક્તા વૈરાજ્યકુલસંભવાઃ ॥

વિભક્તિતલમેતેષાં ત્વયા પ્રોક્તં સુવિસ્તરમ્ ॥૪॥

જયે કહ્યું: “હે પ્રભો! આપે વૈરાજ્ય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાસાદોને વિધિ કહ્યો છે તેમજ તેમના વિભાગો અને તલોનાં લક્ષણો પણ ઘણા વિસ્તારપૂર્વક કહ્યાં છે.” ૪.

જિનેન્દ્રા ચીતરાગાથ કેવલિજ્ઞાનસંભવાઃ ॥

ત્રિલોકેશાશ્ચ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદેવેષુ પૂજિતાઃ ॥૫॥

પ્રાસાદા જિનનામાનો વિભક્ત્યા કૃપભાદયઃ ॥

રચનાવિધિમેતેષાં કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥૬॥

“હે પ્રભો! હવે કૃપા કરી મને મોહ વિગેરેથી રહિત, કેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિવાળા, ત્રિલોકના ઇશ તથા સર્વજ્ઞ અને સર્વ દેવતાઓમાં પૂજ્યેલા એવા શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુ ઋષભાદિ તિર્થંકરોના પોતપોતાના નામવાળા પ્રાસાદોની રચનાવિધિ કહો.” ૫, ૬.

જગત્યાઃ પીઠમાકારં મણ્ડોરં શિશ્વરોત્તમમ્ ॥

દ્વારમાનં જગત્યજ્ઞં મંડપં પરમોત્તમમ્ ॥૭॥

કલશમામલસારં પતાકાં દણ્ડમર્કટીમ્ ॥

રૂપં વૈ લક્ષણં તાત કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥૮॥

“હે પ્રભો! જગતી તથા તેની પીઠાનાં સ્વરૂપો, મંડોરો, તેના ઉપર રચવાનાં ઉત્તમ પ્રકારનાં શિળરો, દ્વારમાન, જગતીનાં અંગો, શ્રેષ્ઠ મંડપો, કલશ અને આમલસારો, પતાકા, ધ્વજદંડ અને મર્કટી (પાટલી), એમનાં સ્વરૂપો તથા લક્ષણો કૃપા કરી મને કહો.” ૭, ૮,

વિશ્વકર્મા ઉવાચ ।

શૃણુ વત્સ મહાપ્રાજ્ઞ યચ્ચ ત્વં પરિપૃચ્છસિ ॥

પ્રાસાદાંશ્ચ જિનેન્દ્રાણાં કથયામિ સમાસતઃ ॥૯॥

વિશ્વકર્માએ કહ્યું: “હે પુત્ર! તું જે પૂછે છે તે શ્રીજિનેન્દ્ર મહાપ્રભુઓના પ્રાસાદોની જે વિધિ છે તે સર્વ સંક્ષેપથી હું તને કહું છું તે તું સાંભળ.” ૯

મધ્યપ્રાસાદમેરુશ્ચ મદ્રપ્રાસાદનાગરઃ ॥

અંતકો દ્રાવિડશ્ચૈવ લતિનશ્ચ મહીધરઃ ॥૧૦॥

એવમાદિવિચારેણ ઋષભાદિઃ પ્રજાયતે ॥

જિનેન્દ્રાણાં પ્રિયાશ્ચૈવ ધર્માર્થકામમોક્ષદાઃ ॥૧૧॥

મધ્ય મેરુ, કલ્યાણુકારી નાગરાદિ, અંતકાદિ, દ્રાવિડાદિ, લતિનાદિ અને મહીધરાદિ વિગેરે જાતિના પ્રાસાદોમાંથી ઋષભાદિ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત પ્રાસાદોનાં અંગો, તલો અને શિળરાદિનો વિચાર કરી ઋષભાદિ પ્રાસાદો કરવામાં આવે છે. આ પ્રાસાદો શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુઓને વિશેષ કરીને પ્રિય છે અને તે ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષ; એ ચારે પુરુષાર્થોને આપનારા છે. ૧૦, ૧૧.

ઋષભાદિ ૭૨ પ્રાસાદોનાં નામ.

ઋષભશ્ચૈવ કૈલાસઃ સુરેન્દ્રો હ્રજિતસ્તથા ॥

ગજેન્દ્રોઽથ વિશાલશ્ચ સ્વયંમૂર્ધ્વૈવ સપ્તમઃ ॥૧૨॥

क्षीराक्षश्चैव संतोषो ह्यभिनन्दनसंज्ञकः ॥
 अविघ्नश्च प्रमोदश्च सुरवल्लभनामकः ॥१३॥
 सुमतिश्च सुबुद्धिश्च सुप्रियश्चैव षोडशः ॥
 पद्मप्रभुश्च विज्ञेयः पद्मरागोऽथ पुष्टिदः ॥१४॥
 सुपार्श्वश्चैव विज्ञेयः प्रासादस्तु सुनन्दनः ॥
 श्रीवल्लभस्तथा प्रोक्तश्चन्द्रप्रभसुनामकः ॥१५॥
 चन्द्रशेखरसंज्ञश्च विमानो सुविधिस्तथा ॥
 सुश्रियो वसुपुष्पश्च शीतलोऽथ श्रियेन्दुकः ॥१६॥
 दनुराजश्रियांशौ च श्रीवत्सः पुत्रदस्तथा ॥
 शीतलो नाम विज्ञेयः प्रासादः कीर्तिदायकः ॥१७॥
 मनोहरस्तथा प्रोक्तः स्वकुलः कुलनन्दनः ॥
 वासुपूज्योऽथ संख्यातो रत्नसंभवसंज्ञकः ॥१८॥
 विमलो मुक्तिसंघट्टो ह्यनन्तश्च सुरेन्द्रकः ॥
 वृक्षराजश्च विज्ञेयो धर्मदो धर्मवृक्षकः ॥१९॥
 शान्तश्चैव प्रसंख्यातः कामदायककुन्धुदौ ॥
 शक्तिदो हर्षणश्चैव नाम्ना कमलकन्दकः ॥२०॥
 केवली च तथार्हन्तो महेन्द्रः पापनाशनः ॥
 मानसंतुष्टिसंज्ञश्च गौरवश्च सुनामकः ॥२१॥
 सुमतिकीर्तिनामश्च जिनेन्द्रायतनस्तथा ॥
 राजेन्द्रश्चैव नेमीन्द्रो यतिभूषणनामकः ॥२२॥
 सुपुष्पश्चैव विज्ञेयः पार्श्ववल्लभसंज्ञकः ॥
 पद्मावृतो यरूपश्च वीरविक्रमनामकः ॥२३॥
 मष्टादयश्च विज्ञेयः तुष्टिपुष्टिर्जिनप्रियः ॥
 नाम्नेवं कथितं सर्वं द्वासप्ततिजिनालयम् ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि स्वरूपं लक्षणान्वितम् ॥२४॥

१ ऋषभ, २ क्षीराक्ष, ३ सुरेन्द्र, ४ अजित, ५ गजेन्द्र, ६ विशाल,
 ७ स्वयंभू, ८ क्षीराक्ष, ९ संतोष, १० अभिनन्दन, ११ अविघ्न, १२ प्रमोद,
 १३ सुरवल्लभ, १४ सुमति, १५ सुबुद्धि, १६ सुप्रिय, १७ पद्मप्रभु, १८
 पद्मराग, १९ पुष्टिद, २० सुपार्श्व, २१ सुनन्दन, २२ श्रीवल्लभ, २३ चन्द्रप्रभ,

૨૪ ચન્દ્રશેખર, ૨૫ વિમાન, ૨૬ સુવિધિ, ૨૭ મુશ્રિય, ૨૮ વસુપુષ્પ, ૨૯ શીતલ, ૩૦ શ્રિચેન્દ્ર, ૩૧ હનુરાજ, ૩૨ શ્રિયાંશ, ૩૩ શ્રીવત્સ, ૩૪ પુત્રદ, ૩૫ શીતલ, ૩૬ કીર્તિદાયક, ૩૭ મનોહર, ૩૮ સ્વકુલ, ૩૯ કુલ-નદન, ૪૦ વાસુપુષ્પ, ૪૧ રત્નસંલવ, ૪૨ વિમલ, ૪૩ મુક્તિસંઘટ્ટ, ૪૪ અનન્ત, ૪૫ સુરેન્દ્ર, ૪૬ વૃક્ષરાજ, ૪૭ ધર્મદ, ૪૮ ધર્મવૃક્ષ, ૪૯ શાન્ત, ૫૦ કામદાયક, ૫૧ કુન્થુદ, ૫૨ શકિતદ, ૫૩ હર્ષણ, ૫૪ કમલકન્દ, ૫૫ કેવલી, ૫૬ અહન્ત, ૫૭ મહેન્દ્ર, ૫૮ પાપનાશન, ૫૯ માનસંતુષ્ટિ, ૬૦ ગૌરવ, ૬૧ સુમતિકીર્તિ, ૬૨ જિનેન્દ્રાયતન, ૬૩ રાજેન્દ્ર, ૬૪ નેમીન્દ્ર, ૬૫ યતિભૂપણ, ૬૬ સુપુષ્પ, ૬૭ પાર્થવલ્લભ, ૬૮ પદ્માવૃત, ૬૯ ચરૂપ, ૭૦ વીગ્વિક્રમ, ૭૧ મધાદય અને ૭૨ મો તુષ્ટિપુષ્ટિ પ્રાસાદ જાણવો. આ પ્રમાણે યોતેર પ્રાસાદ જે જિનદેવોને પ્રિય છે તે સર્વ જિનાલયનાં નામો કહ્યા હવે તેમનું લક્ષણ સહિત સ્વરૂપ કહું છું. ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪.

(૧) શ્રાઘ્વલપ્રાસાદ-૧લી વિકસિત.

ચતુરસ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશત્પદમાજિતે ॥

કર્ણભાગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણં તથૈવ ચ ॥૨૫॥

ઉપરથં ત્રિભાગઞ્ચ મદ્રાર્ધં વેદભાગિકમ્ ॥

નંદિકા કર્ણિકા ચૈવ લેખભાગા વ્યવસ્થિતા ॥૨૬॥

ચારસ ક્ષેત્ર 'કરી તેના બગીચા (૩૨) લાગ કરવા. તેમાના ત્રણ (૩) લાગનો કણ કરવો તેમજ પ્રતિકર્ણ પાણ ત્રણ (૩) લાગનો કરવો. ઉપરથ લાગ ત્રણ (૩) અને અર્ધુ લદ્ર લાગ ચાર (૪) નું કરવું તથા કણ અને પ્રતિકર્ણ તેમજ ઉપરથ અને લદ્રની વચ્ચે એક એક લાગની નંદિકા અને કર્ણિકા કરવી ૨૫, ૨૬

કર્ણે ચ કર્મચત્વારિ પ્રતિકર્ણે ક્રમત્રયમ્ ॥

ઉપરથે દ્વયં ત્રેયં કર્ણિકાદ્વયમેવ ચ ॥૨૭॥

વિંશતિર્હ્યુરુશૃંગાણિ પ્રત્યક્ષં પોહશં ભવેત્ ॥

કર્ણે ચ કેશરી દદ્યાન્નંદનો નંદશાલિકઃ ॥૨૮॥

નંદીશઃ પ્રથમં કર્મ હ્યુર્ધ્વે તિલકશોભનમ્ ॥

આદિજિનાય કર્તવ્યઃ પ્રાસાદો નામ ચર્પમઃ ॥૨૯॥

કર્ણ ઉપર ચાર કર્મ, પ્રતિકર્ણ ઉપર ત્રણ કર્મ, ઉપરથ ઉપર બે તથા કર્ણિકાઓ ઉપર બે બે કરવા. ચારે દિશાઓનાં મળી ઉરુશૃંગ વીસ (૨૦) અને પ્રત્યંગે સાળ (૧૬) કરવાં. કર્ણના ઉપરનાં ચાર કર્મોમાં પહેલું કર્મ નંદીશ, બીજું

(૧) ઋષભપ્રાસાદ
૧લી વિભક્તિ.
૭૩૩ ઇંડક.
૪ તિલક.

નંદશાલિક, ત્રીજું નંદન અને ચોથું કેશરી
ચઢાવવું તથા ઉપર મુશોલિત તિલક કરવું.
આ પ્રાસાદનું નામ ઋષભ પ્રાસાદ છે અને
તે પહેલા તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને માટે
કરવો. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

ઈતિશ્રી ઋષભપ્રાસાદ પ્રથમ, તુલ લાગ
૩૨ ઇંડક ૭૩૩, તિલક ૪.

(૨) કૈલાસપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

કૈલાસો નામ વિજ્ઞેયઃ,

સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૩૦॥

ઉપર પ્રમાણે સ્વરૂપ અને પ્રમાણ કરવું
અને વધારેમાં ઉપરથે તિલક ચઢાવવું. આ
કૈલાસ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૩૦.

ઈતિશ્રી કૈલાસપ્રાસાદ દ્વિતીય,

૪૩૩ ૭૩૩, તિલક ૧૨.

(૩) સુરેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

કૈલાસસ્ય તું સંસ્થાને,

હુપરથોર્ધ્વે મંજરી ॥

સુરેન્દ્રશ્ચ તદા નામ,

પુરે વૈ ધર્મવર્ધનઃ ॥૩૧॥

કૈલાસ પ્રાસાદના તલ તથા સ્વરૂપ
ઉપર વધારેમાં ઉપરથે એક મંજરી કરવી
આ સુરેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને
તે નગરમા ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો છે. ૩૧.

ઈતિશ્રી સુરેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય

૪૩૩ ૭૩૩, તિલક ૧૨, મંજરી ૮.

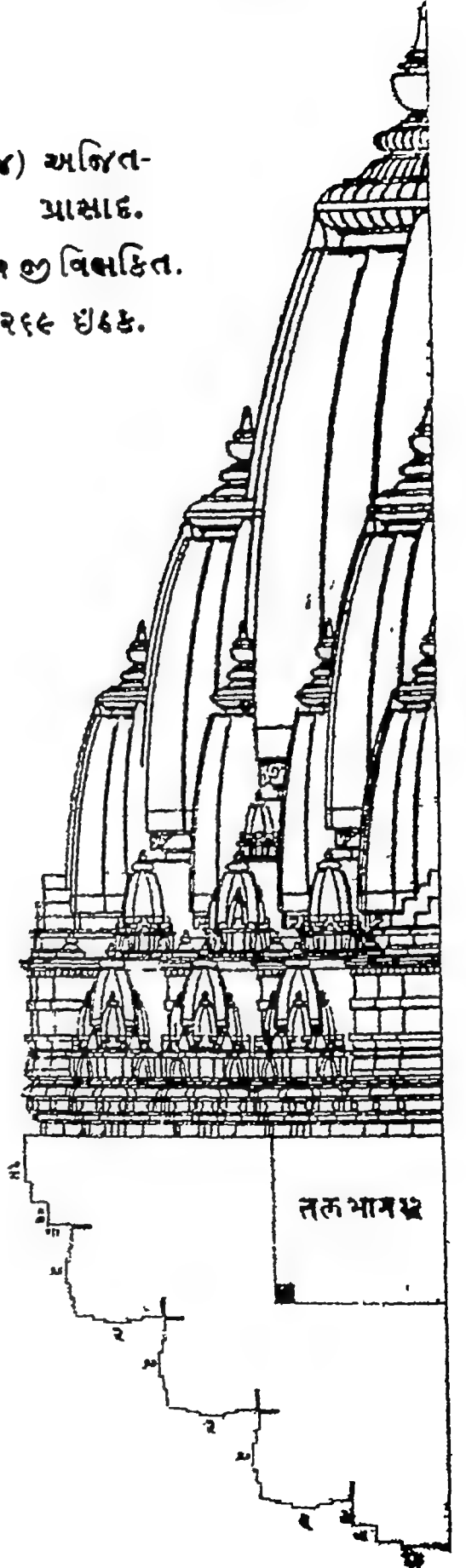
તલ ભાગ ૩૨

(૪) અજિતપ્રાસાદ ચતુર્થ-
૨ જી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
દ્વાદશપદભાજિતે ॥
કર્ણભાગદ્વયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥૩૨॥
મદ્રાર્ધ સાર્ધભાગેન,
નંદી તુ ચાર્ધભાગતઃ ॥
કર્ણે કર્મત્રયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણે ક્રમદ્વયમ્ ॥૩૩॥
અષ્ટૌ ચૈવોરુશૃંગાણિ,
પ્રત્યંગમષ્ટકં ભવેત્ ॥
કર્ણે ચ કેશરી દાપ્યઃ,
સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥૩૪॥
નંદનશ્ચ પ્રદાતવ્ય-
શ્ચતુષ્કર્ણેષુ શોભિતઃ ॥
અજિતો નામ પ્રાસાદો,
વિજ્ઞેયઃ સુરવલ્લભઃ ॥૩૫॥

સમચોરસ ક્ષેત્રના બાર (૧૨) લાગ કરવા. તેમાં કર્ણુ લાગ બે (૨), પ્રતિકર્ણુ ભાગ બે (૨), નંદીલાગ અર્ધો (૦.૫) અને અર્ધુ લદ્ર લાગ દોઢ (૧.૫) નું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમા વ્યવસ્થા કરવી. કર્ણુ ત્રણ કર્મ અને પ્રતિકર્ણુ બે કર્મ કરવા. ચારે દિશાએ મળી આઠ ઉરુશૃંગ અને આઠ પ્રત્યંગ કરવાં. કર્ણુ પહેલું કર્મ નંદન, બીજું સર્વતોલદ્ર અને ત્રીજું કેશરી ચઢાવવું (પ્રતિકર્ણુ પહેલું નંદન અને બીજું કેશરી ચઢાવવું). આ પ્રાસાદનું

(૪) અજિત-
પ્રાસાદ.
૧ જી વિભક્તિ.
૨૯૬ છંદક.

અજિત નામ છે અને તે દેવોને ઘણું પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ બીજા તીર્થ-
કર શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુને કરવો. ૩૨. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

ઈતિશ્રી અજિતનાથપ્રાસાદ ચતુર્થ, તુલ લાગ ૧૨, ઇંડક ૨૬૯.

(૫) ગજેન્દ્રપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

અજિતસ્ય ચ સંસ્થાને મદ્ર ત્રયોરુશ્ચક્રકમ્ ॥

ગજેન્દ્રો નામ વિખ્યાતઃ સર્વદેવેષુ વલ્લભઃ ॥૩૬॥

અજિત પ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે ત્રણ ઉરુશૃંગ ચઢાવવાં.
આ ગજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે. ૩૬.

ઈતિશ્રી ગજેન્દ્રપ્રાસાદ પંચમ, ઇંડક ૨૭૩.

(૬) વિશાલપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તિલકં નંદિકાયાઞ્ચ વિશાલો નામ નામતઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૩૭॥

ગજેન્દ્રપ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપ ઉપર વધારેમાં નંદિકાએ એક તિલક
ચઢાવવું. આ વિશાલ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ દેવોને કરવો.
આ પ્રાસાદ સર્વ તીર્થકરોને ઘણું પ્રિય છે. ૩૭.

ઈતિશ્રી વિશાલપ્રાસાદ ૫૪, ઇંડક ૨૭૩, તિલક ૧૬.

(૭) સ્વયંભપ્રાસાદ-૩ જ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાદશવિભાજિતે ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્યં કર્ણિકા ભાગિકા તથા ॥૩૮॥

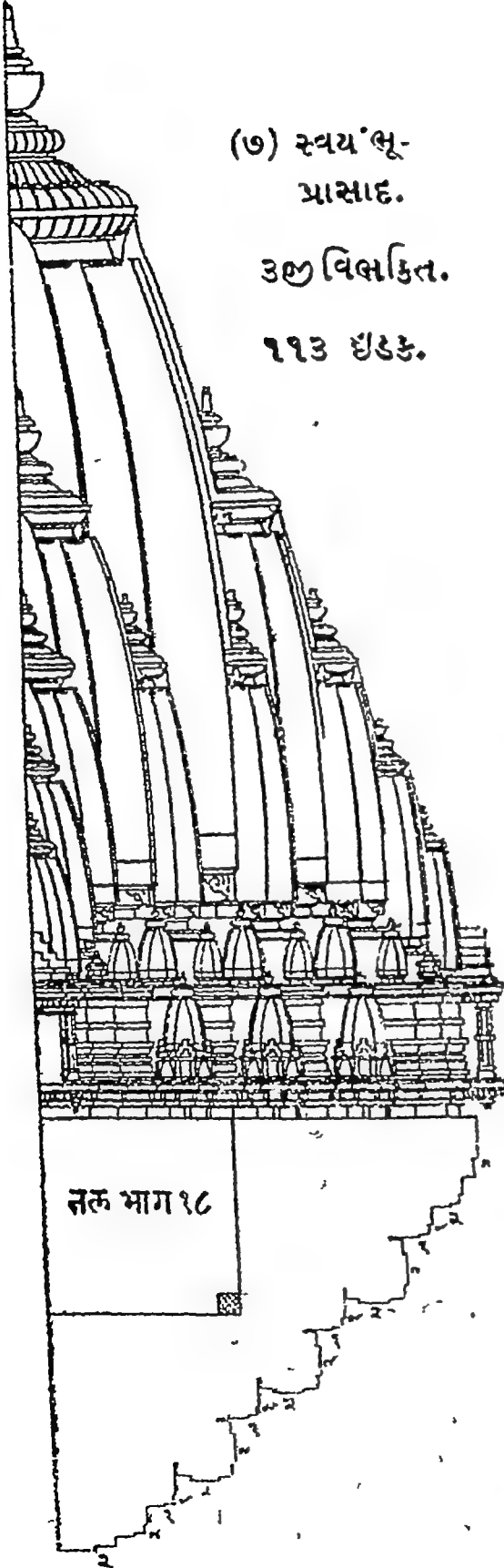
પ્રતિરથં કર્ણમાનેન નંદિકા પદવિશ્રુતા ॥

મદ્રાદ્વૈ ત્રયભાગેન ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૩૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા. બે ભાગનો કર્ણ, એક ભાગની
કર્ણિકા, બે ભાગનો પ્રતિરથ, એક ભાગની નંદિકા અને અને અડધું ભદ્ર
ત્રણ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે બાજુ રચના કરવી, ૩૮, ૩૯

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં કેશરી ચ શ્રીવત્સકમ્ ॥

પ્રતિકર્ણં કર્ણમાનેન કર્ણિનંદ્યોશ્ચ શૃંગકમ્ ॥૪૦॥

(૭) સ્વયંભૂ-
પ્રાસાદ.

૩૭ વિભક્તિ.

૧૧૩ ઇંડક.

મદ્રે ચૈવોરૂચત્વારિ,
પ્રત્યક્ષમષ્ટકં ભવેત્ ॥

સ્વયંભૂશ્ચૈવ નામોઽયં,
જિનેન્દ્રો સંભવપ્રિયઃ ॥૪૧॥

કર્ણે જે કર્મ દેશરી અને શ્રીવત્સનાં કરવા. પ્રતિકર્ણે પણ દેશરી અને શ્રીવત્સના જે કર્મ કરવાં. કર્ણિકા અને નંદીએ શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે ચાર ઉચ્ચશૃંગો કરવાં અને આઠ પ્રત્યંગો ચઢાવવાં. સ્વયંભૂ નામનો આ પ્રાસાદ શ્રીસંભવનાથ તીર્થ કરને પ્રિય છે. ૪૦, ૪૧. ઈતિશ્રી સ્વયંભૂપ્રાસાદ સપ્તમ, તુલ-ભાગ ૧૮. ઇંડક ૧૧૩.

(૮) ક્ષીરાક્ષપ્રાસાદ દ્વિતીય શ્લોક.

તદ્ગુપ્તં તત્પ્રમાણશ્ચ,
કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેદ્ ॥

ક્ષીરાક્ષશ્ચૈવ નામોઽયં,

પ્રાસાદસ્તુ મનોહરઃ ॥૪૨॥

સ્વયંભૂપ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપમાં વધારેમાં 'કર્ણ' ઉપર તિલક કરવું. આ ક્ષીરાક્ષ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૪૨.

ઈતિશ્રી ક્ષીરાક્ષપ્રાસાદ અષ્ટમ,
ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૪.

(૯) સંતોષપ્રાસાદ તૃતીય શ્લોક.

તત્તુલ્યશ્ચ તદૂર્ધ્વેન,

કર્ણી નંદી ચ શૃંગિકો ॥

સંતોષશ્ચૈવ પ્રાસાદઃ,

કર્તવ્યશ્ચ સુસ્થાવહઃ ॥૪૩॥

ઉપર પ્રમાણેના તલ અને સ્વરૂપમાં કણીઓ
તેમજ નંદિકાએ શૃંગ ચઢાવવું. આ સંતોષ
નામનો પ્રાસાદ બાણવો.

(૧૦) અભિનં-
દન પ્રાસાદ.

ઈતિશ્રી સંતોષપ્રાસાદ નવમ; ઈંડક ૧૨૮, તિલક ૪.
(૧૦) અભિનંદન પ્રાસાદ ૪ થી વિભક્તિ.

૪ થી વિભક્તિ.
૧૭૭ ઈંડક.
૧૨ તિલક.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે,
ત્વષ્ટાદશવિભાજિતે ॥

ત્રયસ્રયસ્ત્રિષુ સ્થાને,
હસ્તાંગુલનિર્ગમમ્ ॥૪૪॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણે કર્મદ્વયમ્ ॥

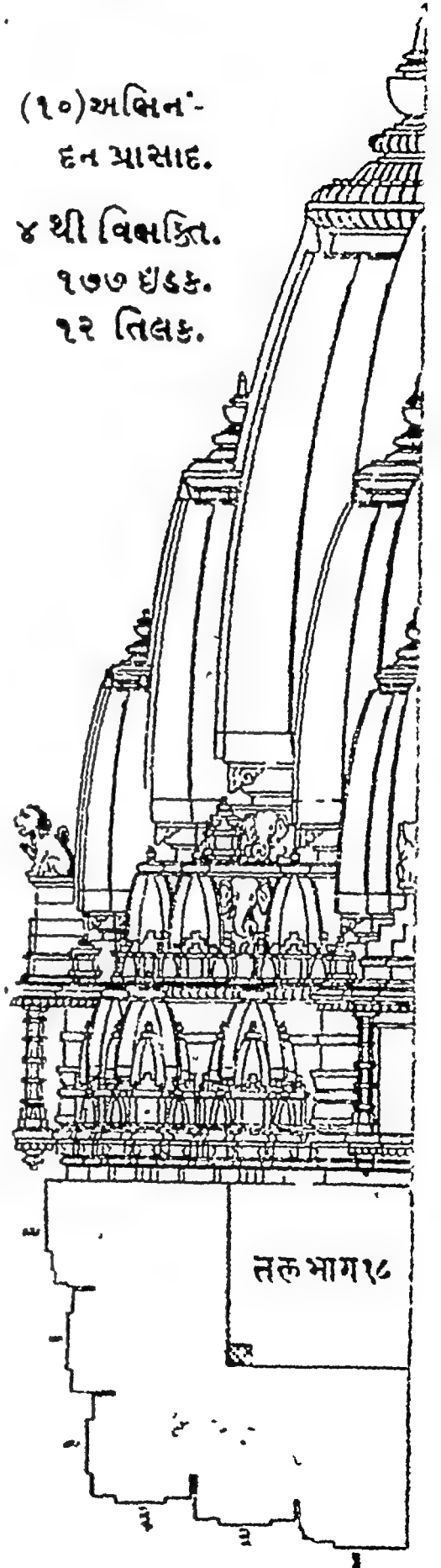
ભદ્રં ચૈ હુરુવાહુભ્યાં,
કર્તવ્યં ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૪૫॥

અભિનંદનનામોડયં,
તિલકૈશ્વ સુખાવહઃ ॥

પ્રાસાદં કુરુતે યસ્તુ,
સ્વર્ગલોકે સ મોદતે ॥૪૬॥

ચારસ ક્ષેત્રના અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા.
અડધું ભદ્ર, કણું અને પ્રતિકણું; એ ત્રણેય ત્રણ
ત્રણ ભાગના કરવા અને નીકારે હસ્તાંગુલ એટલે
પ્રાસાદ કણું જેટલા ગજ પહોળો હોય તેટલા
આંગળ કરવા. કણું કેશરી અને સર્વંતોભદ્રનાં બે
કર્મ કરવા. પ્રતિકણું પણ બે કર્મ કરવાં. ભદ્રે બે
ઉચ્ચશૃંગ ચઢાવવાં. કણું, પ્રતિકણું અને ભદ્ર
ઉપર તિલક કરવાં. આ અભિનંદન નામનો
પ્રાસાદ બાણવો અને તે સુખ આપનારો છે. આ
પ્રાસાદ જે કરે છે તે સ્વર્ગલોકમાં સુખ પામે છે.
૪૪, ૪૫, ૪૬.

ઈતિશ્રી અભિનંદનપ્રાસાદ દશમ, તુલભાગ ૧૮,
ઈંડક ૧૭૭, તિલક ૧૨.

(૧૧) અવિદ્નપ્રાસાદ દ્વિતીય લોહ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

અવિદ્નો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદો વિપુલઃ શ્રિયા ॥૪૭॥

અલિનંદન પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા વધારેમાં રથે તિલક કરવું. આ અવિદ્ન નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે પુષ્કળ લક્ષ્મી આપનારો છે ૪૭.

ઈતિશ્રી અવિદ્નપ્રાસાદ એકાદશ, ઇંડક ૧૭૭, તિલક ૨૦.

(૧૨) પ્રમોદપ્રાસાદ તૃતીય, લોહ.

અવિદ્નસ્ય ચ સંસ્થાને હુરુશૃંગં તૃતીયકમ્ ॥

પ્રમોદો નામ પ્રાસાદો વિજ્ઞેયઃ સુરભૂષણઃ ॥૪૮॥

અવિદ્નપ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપ ઉપર લટકે વધારેમાં ત્રીજું ઉશૃંગ ચઢાવવું. આ દેવતાઓને ભૂષણરૂપ પ્રમોદ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૪૮,

ઈતિશ્રી પ્રમોદપ્રાસાદ દ્વાદશ, ઇંડક ૧૮૧, તિલક ૨૦.

(૧૩) સુરવલ્લભપ્રાસાદ ચતુર્થ, લોહ

કર્ણે શ્રીવત્સ્કં કાર્યં પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યો દેવાનાશ્ચ સદા પ્રિયઃ ॥૪૯॥

અવિદ્નપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા વધારેમા કર્ણે એક શ્રીવત્સ શૃંગ કરવું. આ સુરવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ દેવોને હંમેશાં પ્રિય છે ૪૯.

ઈતિશ્રી સુરવલ્લભપ્રાસાદ ત્રયોદશ, ઇંડક ૧૮૫, તિલક ૨૦.

(૧૪) સુમતિનામ પ્રાસાદ—૫મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

કર્ણો દ્વિભાગવિસ્તીર્ણો પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૫૦॥

નિર્ગમસ્તત્સમો જ્ઞેયો નંદિકા ભાગવિશ્રુતા ॥

મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગેન કર્તવ્યશ્ચ ચતુર્દશમ્ ॥૫૧॥

ચારસ્ર ક્ષેત્રના ચૌદ (૧૪) ભાગ કરવા, જે ભાગનો કર્ણ તથા જે ભાગનો પ્રતિકર્ણ કરવો. નીકારે સમઢલ કરવા અને એક ભાગની નંદિકા કરવી. જે ભાગનું અડધું ભાગ કરવું આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં યોજના કરવી. ૫૦. ૫૧.

કર્ણે શૃંગદ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

મદ્રે ચૈવૌરુચત્વારિ પ્રત્યક્ષશ્ચ તતોઽષ્ટભિઃ ॥૫૨॥

નંદિકાયાં શૃંગકૂટં,

સુમતિર્નામ નામતઃ ॥

તસ્ય સંદર્શનાદેવ,

સુક્તિભાગૂ નાત્ર સંશયઃ ॥૫૩॥

(૧૪) સુમતિ
પ્રાસાદ.

૫ મી વિભક્તિ.

૫૭ ઈંડક.

કર્ણ ઉપર જે શૃંગ કરવાં અને પ્રતિકર્ણ
પણ જે શૃંગ કરવાં. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગો
કરવાં અને આઠ પ્રત્યંગ કરવાં નંદીએ
એક શૃંગ અને દૂટ કરવું. આ સુમતિ
નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે દર્શનમાત્ર-
થી સુક્તિ આપનારો છે. ૫૨, પંક.

ઈતિશ્રી સુમતિપ્રાસાદ અનુદેશ, તુલ
ભાગ ૧૪, ઈંડક ૫૭.

(૧૫) સુબુદ્ધિપ્રાસાદ દ્વિતીયાંભેદ

સુમતૈશ્ચૈવ સંસ્થાને,

કર્ણે પચ્ચાળકં તથા ॥

સુબુદ્ધિશ્ચ તદા નામ,

કર્તવ્યો બુદ્ધિવર્ધનઃ ॥૫૪॥

સુમતિપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં
વધારેમાં કર્ણ ઉપર પંચાંડી કેશરી કર્મ
કરવું. આ સુબુદ્ધિનામનો પ્રાસાદ બાણવો
અને તે બુદ્ધિને વધારનારો છે. ૫૪.
ઈતિશ્રી સુબુદ્ધિપ્રાસાદ અનુદેશ, ઈંડક ૭૩.

(૧૬) સુપ્રિયપ્રાસાદ તૃતીયાંભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં,

રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

સુપ્રિયો નામ વિજ્ઞેયઃ

પુરે વૈ પ્રીતિવર્ધનઃ ॥૫૫॥

તલભાગ ૧૪

સુબુદ્ધિ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા
વધારેમા રથે એક તિલક કરવું. આ
સુગ્રિય નામનો પ્રાસાદ બાણવેા અને (૧૭) પદ્મવલ્લભા-
નં નગરમા પ્રીતિ વધારનારો છે. ૫૫. પ્રાસાદ.

દતિશ્રી સુગ્રિયપ્રાસાદ પાંડશ,
ઘડક ૭૩, તિલક ૮.

૬ઠી વિભક્તિ.

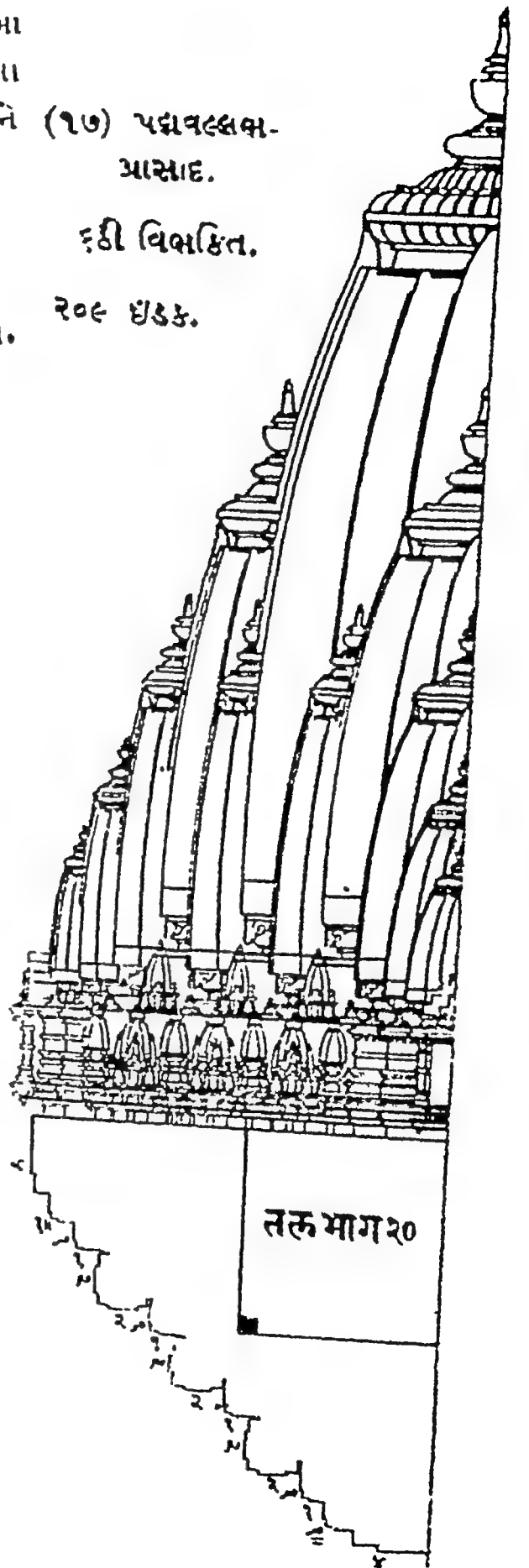
૨૦૬ ઘડક.

(૧૭) પદ્મવલ્લભપ્રાસાદ-૬ઠી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
વિંશઘા પ્રતિભાજિતે ॥
કર્ણ દ્વિભાગિકં જ્ઞેયં,
કર્ણિકા ભાગવિશ્રુતા ॥૫૬॥
પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગેન,
નંદિકા પંદવિશ્રુતા ॥
મદ્રાદ્રઞ્ચ ચતુર્ભાગં,
સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૫૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રના વીસ(૨૦) ભાગ કરવા
કર્ણ જે ભાગનો અને કર્ણિકા એક ભાગની
કરવી. પ્રતિકર્ણ જે ભાગનો અને નંદિકા
એક ભાગની તથા અડધું ભાગ ચાર
ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશા-
માં રચના કરવી. ૫૬, ૫૭.

કેસરી સર્વતોમદ્રં,
મંદ્રે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥
કર્ણિકાયાં મૃજ્જકૂટં,
નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥૫૮॥
મદ્રે ચૈવૌરુચત્કારિ,
પ્રત્યજ્ઞઞ્ચ તતોઽષ્ટમિઃ ॥
પદ્મવલ્લભનામોઽયં,
જિતેન્દ્રો પદ્મવલ્લભઃ ॥૫૯॥

રથ અને કર્ણ ઉપર કેશરી અને સર્વતોલદ્રનાં કર્મ કરવાં. કોણિકાએ શૃંગ અને ફૂટ કરવાં અને નંદિકાએ પણ શૃંગ અને ફૂટ ચઢાવવાં. ભદ્રે આર (૪) ઉરશૃંગ અને આઠ (૮) પ્રત્યંગ કરવાં. આ પદ્મવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે શ્રીપદ્મપ્રભુને પ્રિય છે. ૫૮, ૫૯.

ઈતિશ્રી પદ્મવલ્લભપ્રાસાદ સપ્તદશ, તુલ લાગ ૨૦, ઈંડક ૨૦૯.

(૧૮) પદ્મરાગપ્રાસાદ દ્વિતીય લેહ.

પદ્મવલ્લભસંસ્થાને કર્તવ્યઃ પદ્મરાગકઃ ॥

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં દદ્યાત્ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૬૦॥

પદ્મવલ્લભપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારેમાં કર્ણે તિલક કરવું. આ સ્વરૂપ અને લક્ષણયુક્ત પદ્મરાગ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૬૦.

ઈતિશ્રી પદ્મરાગપ્રાસાદ અષ્ટાદશ, ઈંડક ૨૦૯, તિલક ૪.

(૧૯) પુષ્ટિવિવર્ધન પ્રાસાદ તૃતીય લેહ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

પુષ્ટિવિવર્ધનો નામ તુષ્ટિપુષ્ટયોશ્ચ વર્ધનઃ ॥૬૧॥

પદ્મરાગપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારે રથ ઉપર તિલક કરવું. આ પુષ્ટિવિવર્ધન નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે તુષ્ટિપુષ્ટિને વધારનારો છે. ૬૧.

ઈતિશ્રી પુષ્ટિવિવર્ધનપ્રાસાદ એકેનવિંશતિ, ઈંડક ૨૦૯, તિલક ૧૨.

(૨૦) સુપાશ્વનામ પ્રાસાદ-૭મી વિભક્તિ.

દિગ્ભાગે ચ કૃતે ક્ષેત્રે કર્ણે ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

પ્રતિરથં સાર્ધભાગં નિર્ગમે તત્સમં ભવેત્ ॥૬૨॥

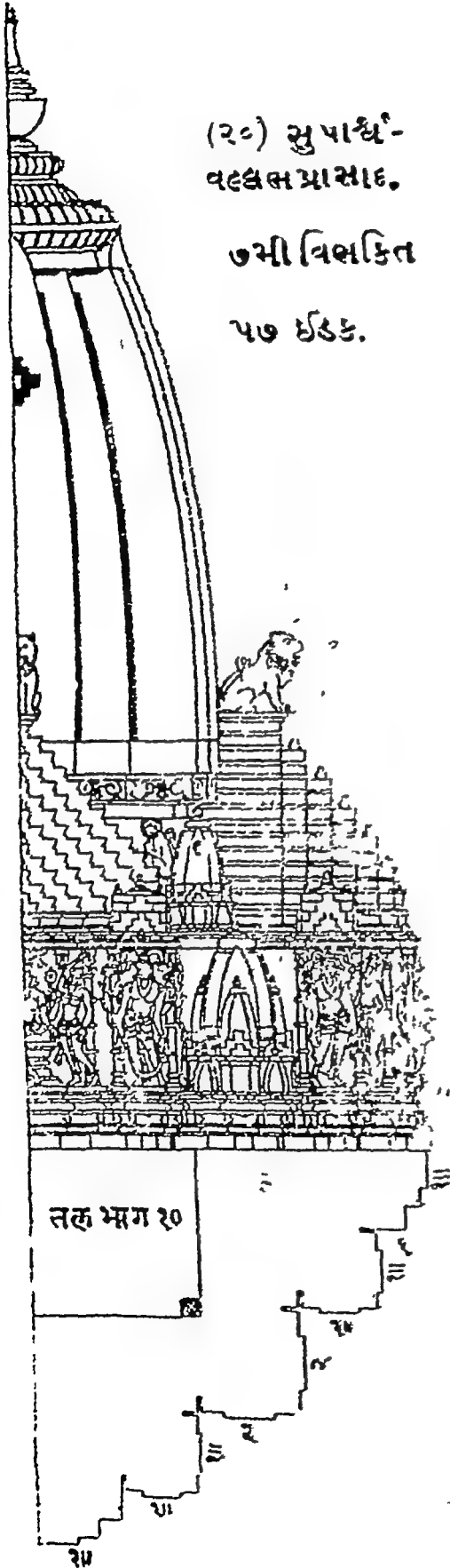
ભદ્રં ચૈવ ત્રિભાગેન કપિલાભદ્રમાનયોઃ ॥

નિર્ગમં પદમાનેન ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥૬૩॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં રથે ભદ્રે તથોદ્રમઃ ॥

સુપાશ્વો નામ વિજ્ઞેયો ગૃહરાજઃ સુખાવહઃ ॥૬૪॥

ચોરસ ક્ષેત્રના દશ(૧૦) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ ભાગ બે(૨) અને પ્રતિકર્ણ ભાગ દોઢ(૧.૫) નો કરવો. નીકારે સમચોરસ કરવો અને આખું ભદ્ર ભાગ ત્રણ (૩) તુલું કરવું તેમજ ભદ્રના માનમાં કપિલા ભદ્ર કરવું અને તે એક ભાગ નિકળતું રાખવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી. ૬૨, ૬૩.

કર્ણ ઉપર બે(૨) કર્મ ચઢાવવાં અને પ્રતિરથે તથા ભદ્રે ડાહિયો કરવો. આ પ્રાસાદનું નામ સુપાર્શ્વપ્રાસાદ છે અને તે સાતમા શ્રીસુપાર્શ્વનાથ પ્રભુને માટે કરવો. આ પ્રાસાદ પ્રાસાદોનો રાજા છે અને તે સુખ આપનારો છે. ૬૪.

ઘટિશ્રી સુપાર્શ્વવલ્લભપ્રાસાદ વિશતિ, તુલ લાગે ૧૦, ઇંડક ૫૭.

(૨૧) સુનંદપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

પ્રાસાદા વહવઃ સન્તિ,

ચતુર્વિંશતિમૂર્તિષુ ॥

તન્ન પ્રાજ્ઞેન સંદેહઃ,

કર્તવ્યઃ પુનરાગતે ॥૬૫॥

૨થે વૈ શ્રદ્ધમેકં સ્યાદ્,

ભદ્રે ચૈવ ચતુર્દિશમ્ ॥

સુનંદન સ વિજ્ઞેયઃ,

કૃતે ચ વિપુલાં શ્રિયમ્ ॥૬૬॥

ચોવીસ તીર્થકરોને બહુ પ્રકારના પ્રાસાદો કરવામા આવે છે. તેથી ફરીથી પણ એજ તીર્થકરોને બીજા પ્રાસાદો કરવાનું કહેવામાં આવે તો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ તેમાં શંકા કરવી નહિ. ૬૫

સુપાર્શ્વપ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને પ્રતિરથે એક શૃંગ ચઢાવવું તથા ભદ્રે પણ એક ઉરશૃંગ કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ ચોળના કરવી. આ પ્રાસાદનું નામ સુનંદનપ્રાસાદ છે. આ પ્રાસાદ કરવાથી પુણ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૬.

ઘટિશ્રી સુનંદપ્રાસાદ એકવિંશતિ, ઇંડક ૬૬.

(૨૨) શ્રીવલ્લભપ્રાસાદ તૃતીય લોદ.
 રથોર્ધ્વે તિલકં દદ્યાત્ ભદ્રે ચૈવ ચતુર્દિશમ્ ॥
 શ્રીવલ્લભસ્તદા નામ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૬૭॥

પ્રતિરથ ઉપર તિલક ચઢાવવું અને ભદ્રે પણ ચારે દિશાએ ભદ્રના
 ખુણા ઉપર તિલક કરવાં. આ શ્રીવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે
 સર્વ તીર્થંકરોને પ્રિય છે. ૬૭.

ઈતિશ્રી શ્રીવલ્લભપ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ. ઇંડક ૬૯, તિલક ૧૬.

(૨૩) ચંદ્રપ્રભપ્રાસાદ ચતુર્થ લોદ.
 ઉરુશૃંગં પુનર્દદ્યાત્ ચંદ્રપ્રભશ્ચ નામતઃ ॥
 સર્વદેવેષુ કર્તવ્યો જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥૬૮॥

શ્રીવલ્લભપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે ફરી એક ઉચ્ચશૃંગ ચઢાવવું.
 આ ચંદ્રપ્રભ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. તે જાધા દેવોને માટે કરવો. વિશેષ
 કરીને તીર્થંકરોને માટે કરવો. ૬૮.

ઈતિશ્રી ચંદ્રપ્રભપ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ. ઇંડક ૭૩, તિલક ૧૬.

(૨૪) ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ પંચમ લોદ.
 રથોર્ધ્વે કેશરી કર્મ તસ્ય શૃંગં વિવર્જયેત્ ॥
 ચંદ્રશેખરનામોઽયં પ્રાસાદો વીતરાગકઃ ॥૬૯॥

પ્રતિરથ ઉપરનું શૃંગ કાઢીને તે સ્થળે કેશરી કર્મ (પાંચ ઇંડકનું)
 કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ છે અને તે વીતરાગને માટે કરવો. ૬૯.

ઈતિશ્રી ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ. ઇંડક ૧૦૫, તિલક ૧૬.

(૨૫) વિમાનપ્રાસાદ પચ્છ લોદ.

કર્ણે ચ તિલકં દદ્યાત્ પ્રાસાદશ્ચ વિમાનકઃ ॥
 સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરી કર્ણે તિલક કરવું. આ સ્વરૂપ અને
 લક્ષણાન્વિત વિમાન, નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૭૦.

ઈતિશ્રી વિમાનપ્રાસાદ પંચવિંશતિ. ઇંડક ૧૦૫, તિલક ૨૦.

(૨૬) સુવિધિપ્રાસાદ સપ્તમ ભેદ.

પ્રતિરથે દ્વયં કર્મ સુવિધિર્નામ નામતઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૧॥

ઉપર પમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરવું અને પ્રતિરથ ઉપર એ કર્મ સર્વતોભદ્ર અને કેશરી કરવા. આ સ્વરૂપ અને લક્ષણાન્વિત સુવિધિ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૭૧.

ઈતિશ્રી સુવિધિપ્રાસાદ પડ્વિંશતિ, ઇંડક ૧૭૭, તિલક ૧૨.

(૨૭) સુશ્રિયપ્રાસાદ અષ્ટમ ભેદ.

તદ્ગુણે તત્પ્રમાણે ચ રથે તિલકશ્ચ દાપયેત્ ॥

સુશ્રિયો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદઃ સુરભૂષણઃ ॥૭૨॥

ઉપર પ્રમાણે કહેલા સ્વરૂપમાં પ્રતિરથે એક તિલક ચઢાવવાથી દેવોને ભૂષણરૂપ સુશ્રિય નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૭૨.

ઈતિશ્રી સુશ્રિયપ્રાસાદ સપ્તવિંશતિ, ઇંડક ૧૭૭, તિલક ૨૦.

(૨૮) વસુપુષ્પકપ્રાસાદ નવમ ભેદ.

સુશ્રિયસ્ય ચ સંસ્થાને ભદ્રે શૃંગ્ગવિવર્ધનમ્ ॥

વસુપુષ્પકનામોડયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૭૩॥

સુશ્રિયપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે એક ઉદ્દ્યુગ વધારવાથી જિન તીર્થંકરોને વલ્લભ એવો વસુપુષ્પક નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૭૩.

ઈતિશ્રી વસુપુષ્પકપ્રાસાદ અષ્ટાવિંશતિ, ઇંડક ૧૮૧, તિલક ૨૦.

(૨૯) શીતલપ્રાસાદ-૮મી વિશકિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશત્પદભાજિતે ॥

પશ્ચમાગો ભવેત્કર્ણઃ પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૭૪॥

કર્ણપ્રતિકર્ણયોર્મધ્યે કોણિકા ભાગવિશ્રુતા ॥

ભદ્રં ચૈવ ચતુર્ભાગં નંદિકા પદવિશ્રુતા ॥૭૫॥

સમદલશ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

પ્રાસાદસ્ય સ્વરૂપશ્ચ કર્તવ્યં વિધિમાનતઃ ॥૭૬॥

ચોરસ ક્ષેત્રના ગંત્રીસ (૩૨) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ ભાગ પાંચ (૫) તેમજ પ્રતિકર્ણ પણ ભાગ પાંચ (૫) નો કરવો. કર્ણ અને પ્રતિકર્ણની

વચ્રમા ડોણી લાગ એક (૧) ની કરવી. અધુન
ભદ્ર લાગ ચાર(૪) અને નંદિકા લાગ એક
(૧)ની કરવી. નીકારે સમઢલ કરવું. આ પ્રમાણે
ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા કરવી ૭૪, ૭૫, ૭૬.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ,
સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥
કર્ણે ચૈવ પ્રદાતઙ્ગ્યં,
રથે ચૈવ તુ તત્સમમ્ ॥૭૭॥
નંદિકાકર્ણિકાયાન્ન,
ઢિશંગતિલકં ન્યસેત્ ॥
ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,
શીતલો નામ વિશ્રુતઃ ॥૭૮॥
પ્રત્યક્ષજિનરૂપશ્ચ,
સુશ્રિયસ્ય વિવિઢ્વનઃ ॥
સુખદોઙ્ગ્યં પ્રકર્તઙ્ગ્ય-
શ્વન્દ્રપ્રભુજિનાય ચ ॥૭૯॥

કર્ણ ઉપર પહેલું કર્મ સર્વતોભદ્ર, ખીલું
કેશરી અને ત્રીલું શ્રીવત્સ નામનું ચઢાવવું.
તેમજ પ્રતિરથે પણ તેજ પ્રમાણે સર્વતોભદ્ર,
કેશરી અને શ્રીવત્સ કર્મ ચઢાવવાં. નંદિકાએ
તથા ડોણિકાએ બે બે શૃંગ અને એક તિલક
ચઢાવવું. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગો કરવાં. આ
પ્રાસાદનું નામ શીતલ પ્રાસાદ બાણુવું અને
તે લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો તથા સર્વ સુખોને
આપનારો છે. પ્રત્યક્ષ જિન સ્વરૂપ એવો આ
પ્રાસાદ શ્રીચંદ્રપ્રભુ ભગવાનને માટે કરવો.
૭૭, ૭૮, ૭૯.

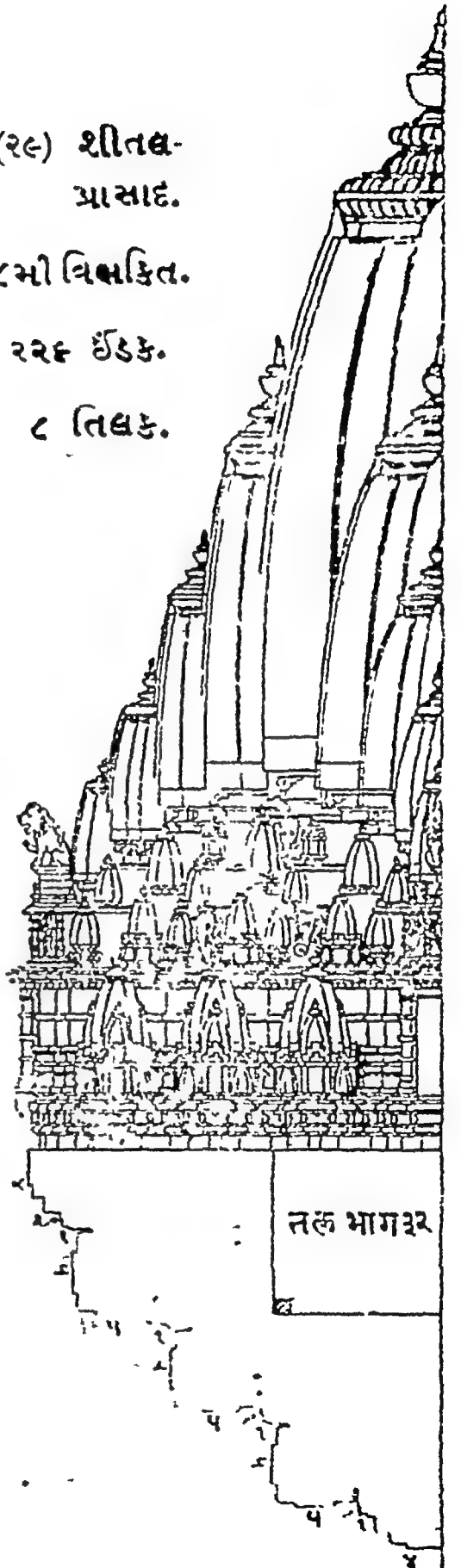
ઈતિશ્રી શીતલપ્રાસાદ એકોનત્રિંશત,
તુલલાગ ૩૨, ઇંક ૨૨૯, તિલક ૮.

(૨૯) શીતલ-
પ્રાસાદ.

૮મી વિભક્તિ.

૨૨૬ ઇંક.

૮ તિલક.

(૩૦) શ્રિયેન્દુપ્રાસાદ દ્વિતીય લેહ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

શ્રિયેન્દુર્નામ વિજ્ઞેયઃ સુરરાજશ્રિયાવહઃ ॥૮૦॥

શીતલ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી રથે એક તિલક ચઢાવવું. આ શ્રિયેન્દુ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે ઇંદ્રના વૈભવને આપનારો છે. ૮૦. ઇતિશ્રી શ્રિયેન્દુપ્રાસાદ ત્રિંશત, ઇંડક ૨૨૯, તિલક ૧૯.

(૩૧) દનુરાજપ્રાસાદ તૃતીય લેહ.

નંદિકાકર્ણિકાયાશ્ચ તિલકં તુ સુશોભનમ્ ॥

દનુરાજસ્તદા નામ કર્તવ્યથ ગૃહોત્તમઃ ॥૮૧॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી નંદિકા અને કોણિકાઓ ઉપર એક એક સુશોભિત તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ દનુરાજ છે અને તે પ્રાસાદોમાં ઉત્તમ જાણવો. ૮૧.

ઇતિશ્રી દનુરાજપ્રાસાદ એકત્રિંશત, ઇંડક ૨૨૯, તિલક ૩૨.

(૩૨) શ્રિયાંશપ્રાસાદ-૯ માં વિકાસિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિભાજિતે ॥

મદ્રાર્ધં ત્રિપદં વત્સ દ્વૌ રથૌ કર્ણતત્સમઃ ॥૮૨॥

નિર્ગતં તત્પ્રમાણેન સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

કર્ણે રથે તથા મદ્રે દ્વે શૃંગે તિલકં ન્યસેત્ ॥૮૩॥

શ્રિયાંશો નામ વિજ્ઞાતો વિપુલશ્રીવિવર્ધનઃ ॥

કાર્યઃ સુવિધિનાથાય ધર્માર્થમોક્ષસાધનઃ ॥૮૪॥

અમચોરસ ક્ષેત્રના ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ ઉપર અને ભદ્રાર્ધ; એ સર્વે અંગો ત્રણ ત્રણ ભાગનાં કરવાં તથા નીકારે પશુ સમ-દલ તલ પ્રમાણે શોભાયમાન કરવાં. કર્ણ અને પ્રતિરથે બે બે શૃંગો અને તિલક ચઢાવવાં તથા ભદ્રે બે ઉચ્ચશૃંગ કરવાં. પુષ્કળ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો તથા ધર્મ, અર્થ, મોક્ષને આપનારો આ શ્રિયાંશ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે શ્રીસુવિધિનાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૮૨, ૮૩, ૮૪,

ઇતિશ્રી શ્રિયાંશપ્રાસાદ દ્વાત્રિંશત, તુલભાગ ૨૪, ઇંડક ૪૯, તિલક ૧૨.

(૩૨) શ્રિયાંશ-
પ્રાસાદ.
૯મી વિભક્તિ.
૪૯ ઇંડક.
૧૨ તલક.

(૩૩) શ્રીવત્સપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં,
તિલકં ચોપરથકે ॥
શ્રીવત્સો નામ વિજ્ઞેયઃ,
શ્રીપતેશ્ચ સુસ્વાવહઃ ॥૮૫॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું
અને વિશેષમાં ઉપરથે તિલક ચઢાવવું.
આ પ્રાસાદનું નામ શ્રીવત્સ પ્રાસાદ છે
અને તે લક્ષ્મીપતિના મુખને આપનારો
છે. ૮૫.

ઈતિશ્રી શ્રીવત્સપ્રાસાદ ત્રયસ્ચિંશત્,
ઇંડક ૪૯, તિલક ૨૦.

(૩૪) પુત્રદપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

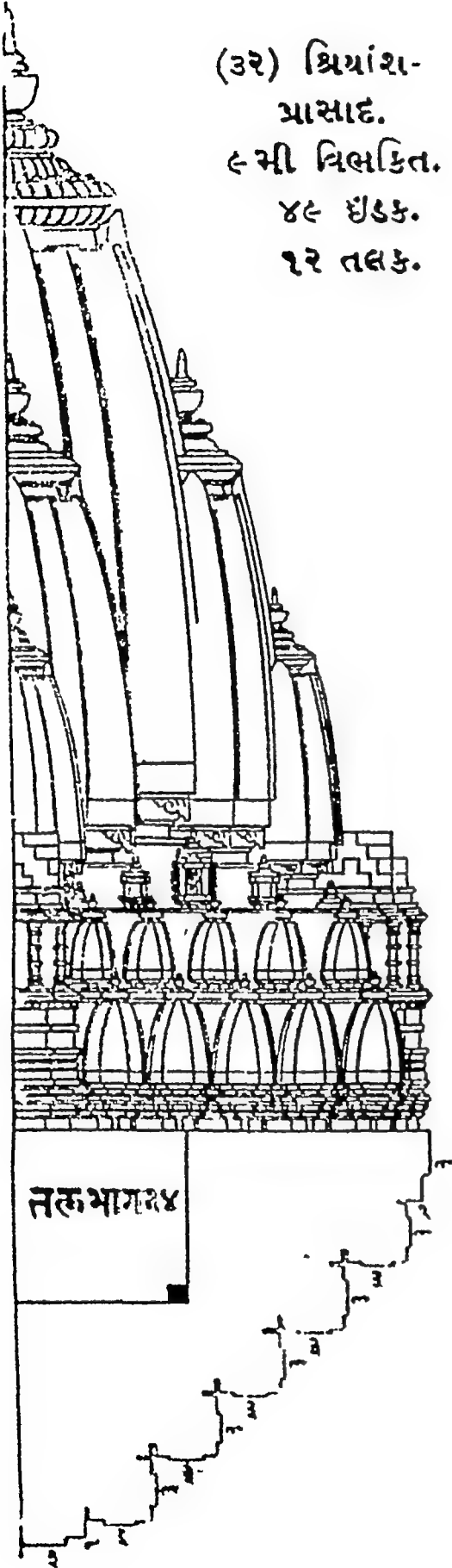
તા સ્થાને ચ કર્તવ્યઃ,
કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
પુત્રદો નામ વિજ્ઞેયઃ,
પુત્રપૌત્રાદિવર્ધનઃ ॥૮૬॥

શ્રીવત્સ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં
વધારે કર્ણ ઉપર તિલક ચઢાવવું આ પુત્રદ
નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે પુત્રપૌત્રાદિ
પરિવારની વૃદ્ધિ કરનારો છે. ૮૬.

ઈતિશ્રી પુત્રદપ્રાસાદ ચતુસ્ચિંશત્,
ઇંડક ૪૯, તિલક ૨૪.

(૩૫) શીતલપ્રાસાદ-૧૦મી વિભક્તિ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે,
ચતુર્વિંશતિભાજિતે ॥
કર્ણશ્ચૈવ સમાખ્યાતં,
ચતુર્ભાગં ચ વિશ્રુતમ્ ॥૮૭॥

તલભાગ૨૪

પ્રતિરથં ત્રયં જ્ઞેયં;

મદ્રાર્ધં ભૂતભાગિકમ્ ॥

રથે કર્ણે ચ શ્રૃંગૈકં,

તદૂર્ધ્વે તિલકદ્વયમ્ ॥૮૮॥

દ્વાદશૈવોરુશ્રૃંગાણિ;

પ્રત્યંગાનિ તતોડટ્ટભિઃ ॥

શીતલથ તદા નામ,

પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૮૯॥

ચારસ ક્ષેત્રના ચોવિસ (૨૪) લાગ કરવા. કર્ણુ લાગ ચાર(૪), પ્રતિરથ લાગ ત્રણ (૩) અને અર્ધુ લદ્ર લાગ પાંચ (૫) નું કરવું. કર્ણુ તથા પ્રતિરથ ઉપર એકેક શૃંગ કરવું અને તેના ઉપર બે બે (૨) તિલકો ચઢાવવાં. લદ્રે બાર (૧૨) ઉર્શૃંગો ચઢાવવાં અને આઠ(૮) પ્રત્યંગો કરવાં. આ પ્રાસાદનું નામ શીતલપ્રાસાદ છે અને દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથ પ્રભુને માટે કરવો ૮૭, ૮૮, ૮૯.

ઇતિશ્રી શીતલપ્રાસાદ પંચત્રિંશત્, તુલ

લાગ ૨૪, ઇંડક ૩૩, તિલક ૨૪.

(૩૬) કીર્તિદાયકપ્રાસાદ દ્વિતીય લેહ.

તદ્વરૂપતં તત્પ્રમાણથ્વ,

કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥

કર્ણોર્ધ્વે ચ દ્વયં શ્રૃંગં,

પ્રાસાદઃ કીર્તિદાયકઃ ॥૯૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ બાંધવું. વિશેષમાં કર્ણુ બે શૃંગો કરવાં. આ પ્રાસાદ કીર્તિદાયક નામનો બાંધવો. ૯૦

ઇતિશ્રી કીર્તિદાયકપ્રાસાદ પંચત્રિંશત્,

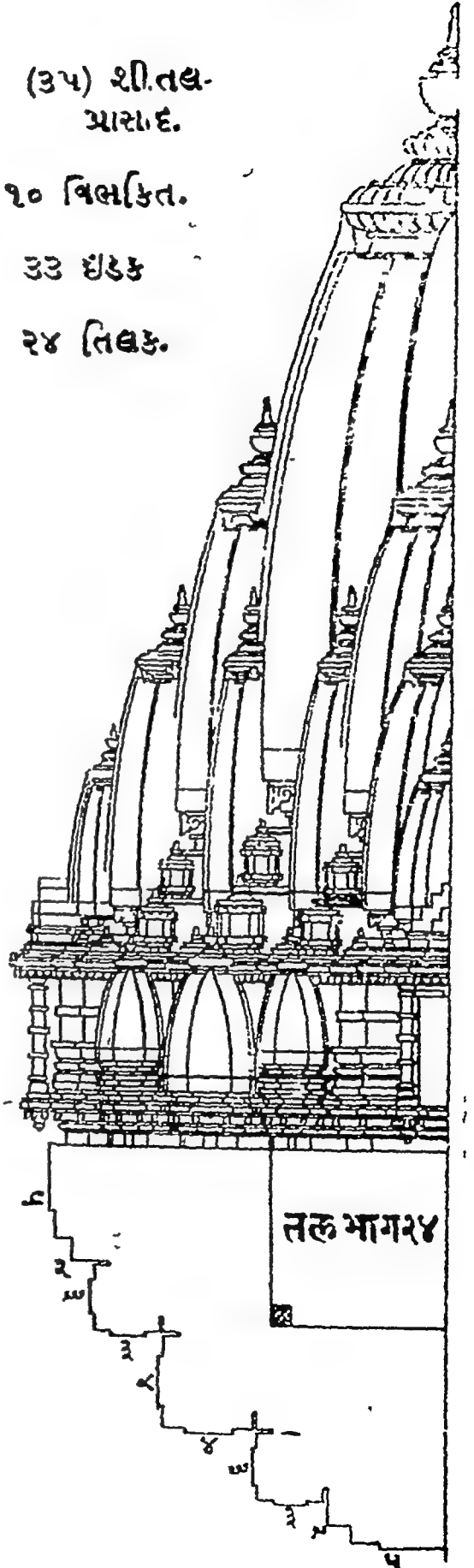
ઇંડક ૩૭, તિલક ૨૦.

(૩૫) શી.તલ-
પ્રાસાદ.

૧૦ વિલકિત.

૩૩ ઇંડક

૨૪ તિલક.

તલ ભાગ ૨૪

(૩૭) મનોહરપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

કર્णेન સદૃશં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ મદ્રોઘ્વે તત્સમં તથા ॥૯૧॥

મનોહરશ્ચ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદો જિનમાર્ગતઃ ॥

ધર્મલાભશ્ચ વૃદ્ધિશ્ચ સંગતિર્મહતાં ભવેત્ ॥૯૨॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને કર્ણુ સમાન પ્રતિરથે બે શૃંગ ચઢાવવાં તથા ભદ્રે ઉરશૃંગ છે તેજ પ્રમાણે કરવાં. આ મનોહર નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે ધર્મનો લાભ, વૃદ્ધિ અને મહાત્માઓની સંગતિ આપનારો થાય છે, ૯૧, ૯૨,

ઈતિશ્રી મનોહરપ્રાસાદ સપ્તત્રિંશત્, ઈંડક ૪૫, તિલક ૧૨.

(૩૮) સ્વકુલપ્રાસાદ-૧૧ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્રષ્ટાદશવિભાજિતે ॥

કર્ણભાગત્રયં કાર્યં રથભાગત્રયં તથા ॥૯૩॥

મદ્રાર્દ્રં ત્રિપદં વત્સ ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥

નિર્ગમં પદમાનેન હસ્તાન્નુલપ્રમાણતઃ ॥૯૪॥

શૃંગશ્ચ તિલકં કર્ણે રથે મદ્રે તુ શૃંગકમ્ ॥

સ્વકુલો નામ વિજ્ઞેયઃ શ્રેયાંશજિનવહ્નભઃ ॥૯૫॥

સુમચોરસ શ્રેત્રના અઠાર (૧૮) ભાગ કરવા. હે પુત્ર! તેમાં કર્ણુ, પ્રતિરથ અને અર્ધું ભદ્ર ત્રણ ત્રણ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી. નીકારે પદમાને અથવા હસ્તાંશુલ પ્રમાણે એટલે જેટલા ગજનો કર્ણુ પ્રાસાદ હોય તેટલો આગળ નીકારે રાખવો.

કર્ણુ અને રથ ઉપર એક એક શૃંગ અને તેના ઉપર એક એક તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે એક ઉરશૃંગ કરવું. સ્વકુલ નામનો આ પ્રાસાદ ૧૧ મા શ્રેયાંશ-નાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૯૩, ૯૪, ૯૫.

ઈતિશ્રી સ્વકુલપ્રાસાદ અષ્ટત્રિંશત્, તુલ ભાગ ૧૮, ઈંડક ૧૭, તિલક ૧૨.

(૩૯) કુલનંદનપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥

ઉરશૃંગાદકં કુર્યાત્પ્રાસાદે કુલનંદને ॥૯૬॥

(૩૮) સ્વકુલ-
પ્રાસાદ.
૧૧મી વિભક્તિ
૧૭ ઇંકડ.
૧૨ તિલક.

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરી ભદ્રે
ચારે દિશાએ મળી આકં ઉરૂશૃંગ કરવા. આ
પ્રાસાદ કુલનંદન નામનો બાણુવો. ૯૬.
ધતિશ્રી કુલનંદનપ્રાસાદ એકેનચત્વારિંશત,
ઇંકડ ૨૧, તિલક ૧૨.

(૪૦) વાસુપૂજ્ય પ્રાસાદ-૧૨ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥
પદાનાં તુ ચતુર્ભાગં,
કર્ણે ચૈવ તુ કારયેત્ ॥૧૭॥
કોણિકા પદમાનેન,
પ્રતિરથં ત્રિભાગકમ્ ॥
નંદિકાભાગમેકેન;
ભદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૧૮॥
કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં;
પ્રતિકર્ણે ક્રમદ્વયમ્ ॥
નંદિકર્ણોઃ શૃંગ્લૂટ-
મૂર્ધ્વે તિલકશોભનમ્ ॥૧૯॥
ભદ્રે ચોરુત્રયં કાર્યં,
પ્રત્યંગાષ્ટકલક્ષિતમ્ ॥
વાસુપૂજ્યસ્તદા નામ,
વાસુપૂજ્યસુવલ્લભઃ ॥૨૦॥

તલ ભાગ ૧૮

ચોરસ ક્ષેત્રના બાવીસ (૨૨) ભાગ કરવા.
તેમાં કર્ણ ભાગ (૪) નો તથા કોણિકા ભાગ
એક (૧) ની કરવી. પ્રતિરથ ભાગ ત્રણ (૩) તથા
નંદિકા ભાગ એક (૧) ની અને અધુરું ભદ્ર
ભાગ બે (૨) નું કરવું.

કર્ણે ત્રણ કર્મ કરવાં અને પ્રતિરથે બે કર્મ કરવા. નંદિકા અને કેણિકાએ એક એક શૃંગકૂટ કરવું અને તેના ઉપર શોભા-યમાન તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે ત્રણ ઉરશૃંગો અને આઠ પ્રત્યંગો કરવાં.

વાસુપૂજ્ય નામનો આ પ્રાસાદ બારમા શ્રીવાસુપૂજ્ય પ્રભુને પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ તેમને માટે કરવો. ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦.

ઈતિશ્રી વાસુપૂજ્યપ્રાસાદ ચત્વારિંશત, તુલ લાગ ૨૨, ઈંડક ૨૫૭, તિલક ૧૬.

(૪૧) રત્નસંલવપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદૂરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં;

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

રત્નસંભવનામોડયં;

ગૃહરાજઃ સુખાવહઃ ॥૧૦૧॥

ધર્મદઃ કીર્તિદશ્વૈવ;

પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥

ધર્મરૂપાશ્ચ કર્તારઃ,

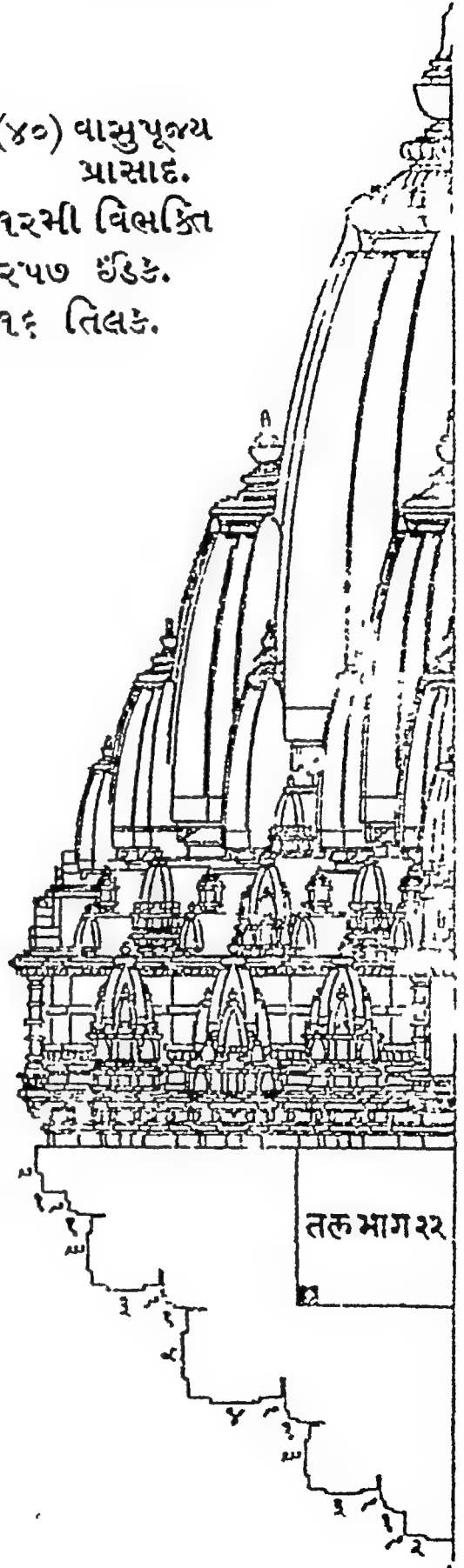
કરોડપિ ધર્મનાયકઃ ॥૧૦૨॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને વધારામાં કર્ણ ઉપર એક(૧) તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ 'રત્નસંલવ' છે.

આ બધા પ્રાસાદોમાં સર્વોત્તમ છે તથા સર્વ પ્રકારનું સુખ, ધર્મ અને કીર્તિને આપનારો તથા નગરમાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો છે. આ પ્રાસાદના કરનાર ધાર્મિક અને કરાવનાર ઉત્તમ ધાર્મિક બાબવા. ૧૦૧, ૧૦૨.

ઈતિશ્રી રત્નસંલવપ્રાસાદ એકચત્વારિંશત, ઈંડક ૨૫૭, તિલક ૨૦.

(૪૦) વાસુપૂજ્ય
પ્રાસાદ.
૧૨મી વિભક્તિ
૨૫૭ ઈંડક.
૧૬ તિલક.

(૪૨) વિમલવલ્લભપ્રાસાદ-૧૩મી વિકસિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિભાજિતે ॥

પાદોનપશ્ચભાગેન કર્ણસ્ત્ર વિધીયતે ॥૧૦૩॥

તત્સમઃ પ્રતિકર્ણશ્ચ પાદૈકા કોણિનંદિકા ॥

મદ્રાર્ધં સાર્ધપંચાર્ધં નિર્ગમં ભાગમેવ ચ ॥૧૦૪॥

મમાનશ્ચ રથં જ્ઞેયં કર્તવ્યશ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

પ્રાસાદસ્ય સ્વરૂપશ્ચ કર્તવ્યં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૧૦૫॥

ચોરસ ચત્રના ચોવિસ (૨૪) ભાગ કરવા તેમાં કણું ભાગ ત્રણ (૩) અને પ્રતિરથ પણ તેજ પ્રમાણે ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો તથા કોણી અને નંદિકા એક એક ભાગની કરવી. અર્ધું ભદ્ર ભાગ ચાર (૪) તું કરવું અને નીકારે એક ભાગ રાખવું. પ્રતિરથ નીકારે સમચોરસ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ ચોળના કરવી. ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫.

કર્ણે શૃંગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

નંદિકાકોણિકાયાશ્ચ શૃંગકૂટં સુશોભનમ્ ॥૧૦૬॥

મદ્રે ચૈવોરુચત્યારિ પ્રત્યંગાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥

વિમલવલ્લભનામોઽયં પ્રાસાદો વિમલપ્રિયઃ ॥૧૦૭॥

પ્રાસાદેઽસ્મિન્કૃતે ચૈવ ધર્મ મોક્ષં ચ વિદતિ ॥

ઈહ લોકે લભેત્કીર્તિં સ્વર્ગે ચૈવ મહીયતે ॥૧૦૮॥

કણું અને પ્રતિરથે ત્રણ ત્રણ (૩) શૃંગ કરવાં. નંદિકા અને કોણિકાએ સુશોભિત એકએક શૃંગ તથા કૂટ કરવાં, ભદ્રે ચાર (૪) ઉરુશૃંગો ચઢાવવાં અને આઠ (૮) પ્રત્યંગો કરવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ 'વિમલવલ્લભ' અને તે ૧૩ મા શ્રીવિમલનાથ પ્રભુને પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ કરવાથી ધર્મ અને મોક્ષ મળે છે તથા કરાવનાર આ લેશ્વરની કીર્તિ અને સ્વર્ગમાં પ્રતિષ્ઠા પામે છે. ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮.

ઈતિશ્રી વિમલવલ્લભપ્રાસાદ દ્વિચત્વારિંશત્, તુલ્લભાગ ૨૪, ઈકક ૭૭.

(૪૩) સુકિતસંઘટ્ટપ્રાસાદ દ્વિતીય લેહ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં દ્વાપયેત્તિલકં રથે ॥

કર્ણિકાયાં દ્વિશૃંગં હિ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૧૦૯॥

મુક્તિસંઘટ્ટનામોઽયં;

શુક્તિમુક્તિપ્રદાયકઃ ॥

સર્વજિનેષુ કર્તવ્યો,

યથેચ્છં કામદાયકઃ ॥૧૧૦॥

(૪૨) વિમલ-
વલ્લભ પ્રાસાદ.

૧૩મી વિસક્રત.

૭૭ ઇંડક.

ઉપર પ્રમાણે તથા સ્વરૂપ કરવું. વિશેષમાં રથે એક તિલક ચઢાવવું અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવાં; આ પ્રાસાદ જિનદેવોને ઘણો પ્રિય છે. “મુક્તિસંઘટ્ટ” નામનો આ પ્રાસાદ વૈભવ અને મોત્સને આપનારો તથા ઇચ્છિત સર્વ કામનાઓની સિદ્ધિ કરનારો છે. તે સર્વ જિનદેવતાઓને માટે શુભ છે. ૧૦૯, ૧૧૦.

ઈતિ શ્રી મુક્તિસંઘટ્ટપ્રાસાદ ત્રિચત્વારિ-
શત્, ઇંડક ૮૫, તિલક ૮.

(૪૪) અનંત પ્રાસાદ-૧૪મી વિસક્રિત.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે,

વિંશતિપદભાજિતે ॥

ત્રીણિ ત્રીણિ પદં નંદ્યાં,

પુનસ્ત્રીણિ ચ ભદ્રકે ॥૧૧૧॥

નિર્ગમં પદમાનેન,

ત્રિષુ સ્થાનેષુ ભદ્રકે ॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં;

રયોર્ધ્વે ચૈવ તત્સમમ્ ॥૧૧૨॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,

નંદિકાયાં ક્રમદ્વયમ્ ॥

અનંતો નામ વિદ્યેય-

શ્રાનન્તશ્રિયમાલભેમ્ ॥૧૧૩॥

તલુ ભાગ ૨૪

સમચોરસ ક્ષેત્રના વીસ (૨૦) ભાગ કરવા.
તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ લદ્ર ત્રણ ત્રણ
(૩) લાગતું કરવું તેમજ નંદિકા લાગ એક
(૧) ની લદ્રની પાસે કરવી. નીકારે સર્વ
અંગો એક એક લાગનાં રાખવાં

કર્ણ અને રથ ઉપર ત્રણ ત્રણ કર્મ ચઢાવવા.
ઉચ્ચૃંગ ચાર (૪) કરવા અને નંદિકાએ શૃંગ
બે (૨) કરવા. આ ‘અનંત’ નામનો પ્રાસાદ
જાણવો અને તે ચૌદમા શ્રી અનંતનાથ પ્રભુને
માટે કરવો. આ પ્રાસાદ કરવાથી અનંત
લક્ષ્મી મળે છે. ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩.

ઈતિશ્રી અનંતપ્રાસાદ ચતુશ્ચત્વારિંશત,
તુલ લાગ ૨૦, ઇંડક ૪૫૩.

(૪૫) સુરેન્દ્રપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

અનંતસ્યૈવ સંસ્થાને;

રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

સુરેન્દ્રો નામ વિજ્ઞેયઃ,

સર્વદેવેષુ વલ્લભઃ ॥૧૧૪॥

અનંત પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ
કરવું અને વિશેષમાં રથ ઉપર એક તિલક
ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ “સુરેન્દ્ર” પ્રાસાદ
છે અને તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે. ૧૧૪.

ઈતિશ્રી સુરેન્દ્રપ્રાસાદ પંચચત્વારિંશત,
ઇંડક ૪૫૩, તિલક ૮.

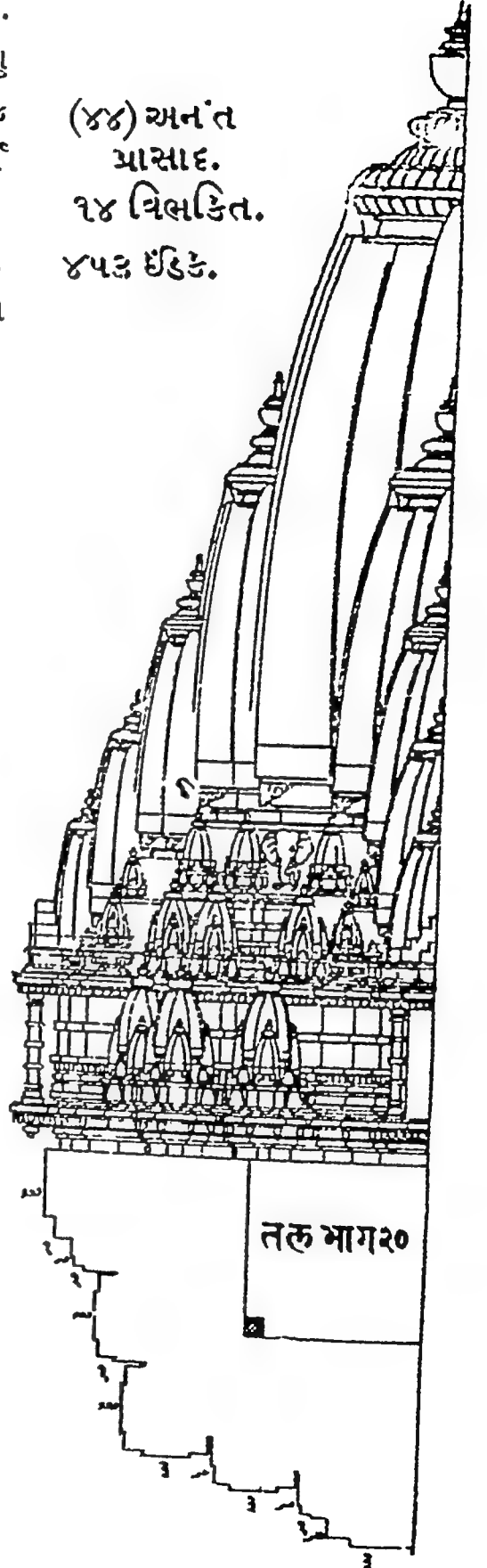
(૪૬) વૃક્ષરાજપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

નંદિકાર્યાં પ્રદાતવ્યં,

વૃક્ષરાજેતિ નામતઃ ॥

કૃતેનાનેન દેવાનાં;

સુખં ભવતિ શાશ્વતમ્ ॥૧૧૫॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને નંદિકાએ એક તિલક વધારવું. આ પ્રાસાદ “વૃક્ષરાજ” નામનો બાણુવો અને આ પ્રાસાદ કરવાથી દેવોને નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૧૫.

ઈતિશ્રી વૃક્ષરાજપ્રાસાદ ૫૬ અત્વારિશત્, ઇંડક ૪૫૩, તિલક ૧૬.

(૪૭) ધર્મદપ્રાસાદ-૧૫મી વિલકિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥

કર્ણ રથં ચ મદ્રાર્ધ યુગભાગં વિધીયતે ॥૧૧૬॥

નિર્ગમં તત્પ્રમાણેન નંદિકોણી દ્વિભાગિકા ॥

કેશરી સર્વતોમદ્રં રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૧૭॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં જ્ઞેયં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

નંદિકાકોણિકાયાશ્ચ શૃંગોર્ધ્વે શૃંગમુત્તમમ્ ॥૧૧૮॥

મદ્રે ચૈવોરુત્વારિ પ્રત્યક્ષાનિ ચતુર્દિશમ્ ॥

ધર્મદો નામ વિખ્યાતઃ પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥૧૧૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠાવીસ (૨૮) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ અને ઋધુ લદ્ર ચાર ચાર (૪) ભાગનું કરવું. નીકારે પણ તેજ પ્રમાણે કરવું. નંદિકા અને કોણિકા એકએક ભાગની સમદલ કરવી. કર્ણ અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોમદ્ર અને બીજું શૃંગ કેશરી કરવું તથા તેમના ઉપર શોભા-યમાન એક એક તિલક ચઢાવવું. નંદિકા અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવાં. લદ્રે ચાર ઉર્શૃંગો અને ચારે દિશાએ મળી આઠ પ્રત્યંગો કરવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ ધર્મદ પ્રાસાદ છે અને તેના કરવાથી નગરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે અને ૧૫ મા શ્રીધર્મનાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯. ઈતિશ્રી ધર્મદપ્રાસાદ સપ્તઅત્વારિશત્, તુલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૨૨૫, તિલક ૧૨.

(૪૮) ધર્મવૃક્ષપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ.

રથોર્ધ્વે ચ કૃતે શૃંગે ધર્મવૃક્ષ નામતઃ

ધર્મવૃદ્ધિશ્ચ ઋદ્ધિશ્ચ જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥૧૨૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ બાણુવું અને રથ ઉપર તિલકના બદલે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ ધર્મવૃક્ષ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો અને તે ધર્મની

વૃદ્ધિ કરનારો, રિદ્ધિને આપનારો અને
જિનેન્દ્રોને વિશેષ પ્રિય છે. ૧૨૦.

ઈતિશ્રી ધર્મવૃક્ષપ્રાસાદ અષ્ટત્વારિંશત.
ઈંડક ૨૩૩, તિલક ૪.

(૪૯) શાંતપ્રાસાદ-૧૬મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
દ્વાદશાંશવિભાજિતે ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્યં,
પ્રતિકર્ણં તથૈવ ચ ॥૧૨૧॥

મદ્રાર્ધં સાર્ધભાગેન,
નંદિકા ચાર્ધભાગતઃ,

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં,
પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥૧૨૨॥

નંદિકાયાં શૃંગકૂટે,
હુરુશૃંગાશૃણિ દ્વાદશ ॥

શાંતો નામ ચ વિજ્ઞેયઃ,
કર્તવ્યઃ સર્વદેવતાઃ ॥૧૨૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રના બાર (૧૨) ભાગ કરવા.
કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ બે બે ભાગના કરવા.
અર્ધું ભદ્ર દોઢ ભાગ તથા નંદિકા અર્ધા
ભાગની કરવી. કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ બે બે
કર્મો કરવાં. નંદિકાએ એક શૃંગ અને તેના
ઉપર કૂટ કરવું તથા ભદ્રે ચારે દિશાએ
મળી બાર (૧૨) ઉચ્ચશૃંગો કરવાં.

શાંત નામનો આ પ્રાસાદ સર્વ જિન
દેવોને માટે કરવો. (વિશેષ કરી ૧૬ મા
શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે
છે. આ પ્રાસાદને શ્રીલિંગપ્રાસાદ પણ
કહે છે). ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩.

ઈતિશ્રી શાંતપ્રાસાદ એકેનપંચાશત,

તુલ્યભાગ ૧૨, ઈંડક ૧૮૯.

(૪૭) ધર્મદ-
પ્રાસાદ.

૧૫મી વિભક્તિ.

૨૨૫ ઈંડક.

૧૨ તિલક.

તલુ ભાગ ૨૯

(૫૦) કામદાયકપ્રાસાદ દ્વિતીય લેહ.

તદ્દરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,

કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥

ઉરુશૃંગં પુનર્દદ્યાત્,

પ્રાસાદઃ કામદાયકઃ ॥૧૨૪॥

પૂર્વ માન પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું
અને ભદ્રે કૃત્રી એક ઉરુશૃંગ વધારવું. આ
પ્રાસાદનું નામ કામદાયકપ્રાસાદ છે. ૧૨૪.

ઇતિશ્રી કામદાયકપ્રાસાદ, ૫૦ ચાશત, ઇંડક ૧૯૩.

(૫૧) શ્રીકુંથુનાથપ્રાસાદ-૧૭મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

ચાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥

કર્ણઃ સ્યાદેકભાગશ્ચ,

પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૧૨૫॥

નંદિકા ચૈવ ભાગાર્ધા,

ત્રિપદં ભદ્રવિસ્તરમ્ ॥

નિર્ગમં પદમાનેન;

સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૨૬॥

કર્ણે ચ કેશરી દદ્યાત્,

તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

પ્રતિકર્ણે ચ તદ્દરૂપં,

નંદ્યાં તુ તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૨૭॥

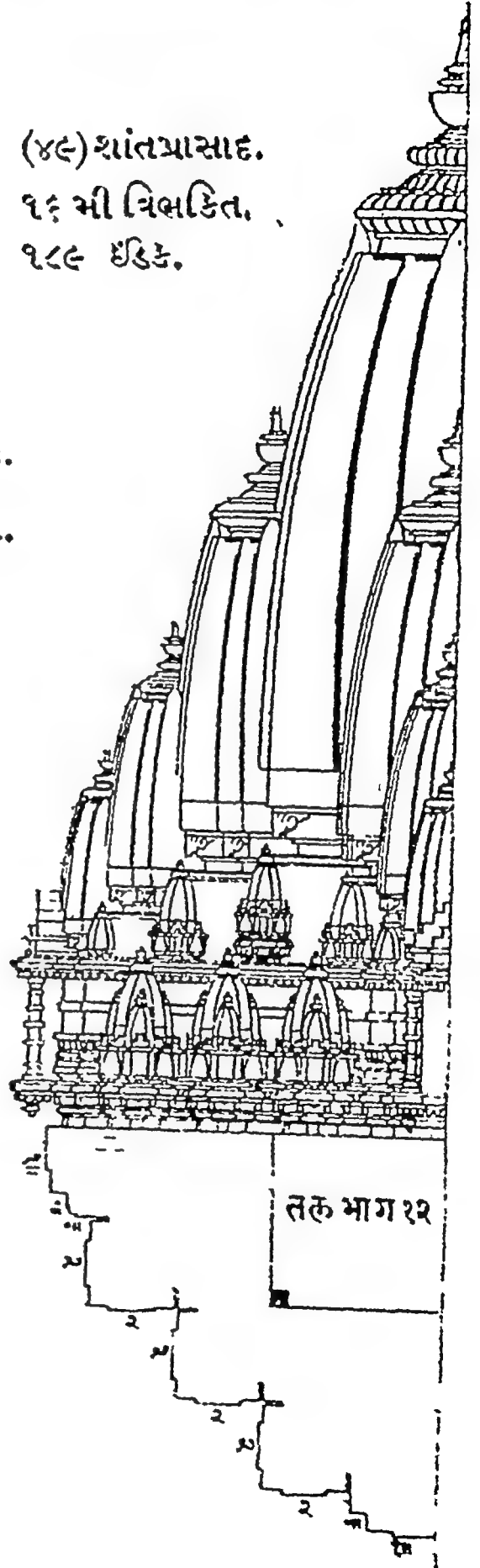
ભદ્રે શૃંગદ્વયં કાર્યં,

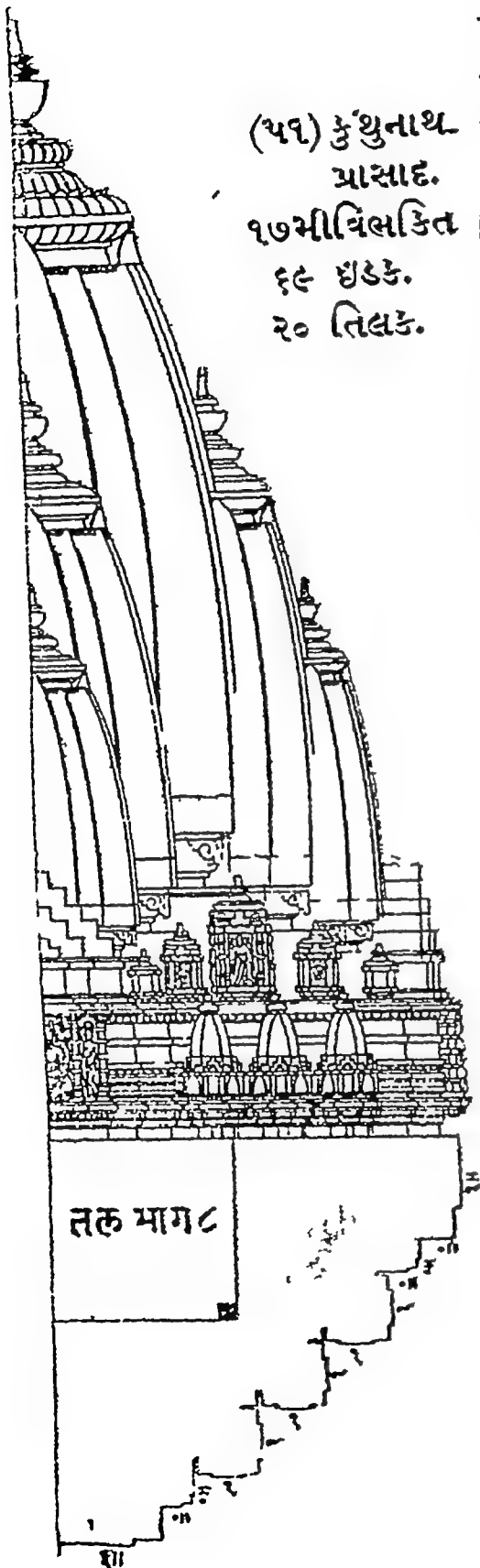
કુંથુર્નામેતિ નામતઃ ॥

દેવાનાં વલ્લભઃ શ્રેષ્ઠો,

જિનેન્દ્રઃ કુંથુવલ્લભઃ ॥૧૨૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ(૮) ભાગ કરવા. કર્ણ
અને પ્રતિકર્ણ એકેક(૧) ભાગના કરવા. ભદ્રની

પડખે અર્ધા લાગની નંદિકા કરવી અને આખું
ભદ્ર ત્રણ લાગનું કરવું તથા નીકારે એક લાગ
(૫૧) કુંથુનાથ પ્રાસાદ. કળે કેશરીશૃંગ કરવું અને તેના ઉપર એક
૧૭મી વિલકિત તિલક ચઢાવવું. પ્રતિકળે પાણી કળું સમાન એક
૬૬ ઇંડક. કેશરી શૃંગ અને તિલક કરવું. નંદિકાએ એક
૨૦ તિલક. તિલક કરવું. ભદ્રે બે ઉરુશૃંગ કરવાં. આ કુંથુ-
નાથપ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વદેવોને પ્રિય
એવા સર્વ શ્રેષ્ઠ જિનેન્દ્ર ૧૭ મા શ્રીકુંથુનાથ
પ્રભુને માટે કરવો. ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮.

ઈતિશ્રી કુંથુનાથપ્રાસાદ એકપંચાશત્, તલ
લાગ ૮, ઇંડક ૬૬, તિલક ૨૦.

(૫૨) શકિતદપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં;

રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

શક્તિદો નામ વિજ્ઞેયઃ,

શ્રીદશૈવ સુસ્વાવહઃ ॥૧૨૯॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને
૨થ ઉપર એક તિલક છે તેની ઉપર ખીલું એક
તિલક કરવું. આ શકિતદ નામનો પ્રાસાદ
બાણવો અને તે લક્ષ્મી તથા સુખને આપનારો
છે. ૧૨૯

ઈતિશ્રી શકિતદપ્રાસાદ દ્વિપંચાશત્,
ઇંડક ૬૬, તિલક ૨૮.

(૫૩) હૃપીશુપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

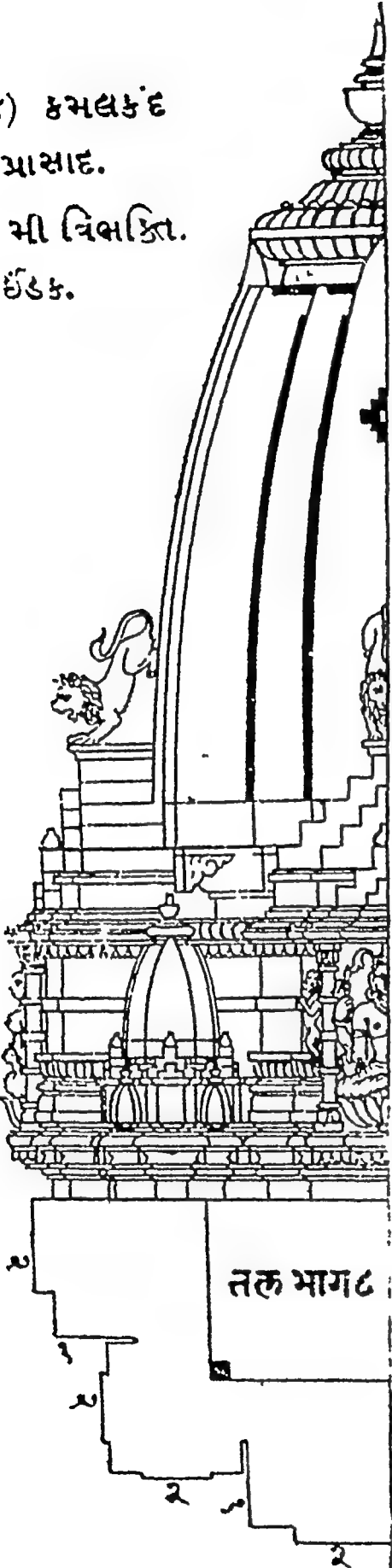
કર્ણોર્ધ્વે તુ પ્રદાતવ્યં,

શૃંગં શૃંગં તથૈવ ચ ॥

પ્રાસાદો હર્ષણો નામ,

જિનાનાં હર્ષદાયકઃ ॥૧૩૦॥

(૫૪) કમલકંદ
પ્રાસાદ.
૧૮ મી વિભક્તિ.
૨૧ ઈંડક.

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને
કર્ણ ઉપર એકેક શૃંગ ચારે દિશાએ વધારે ચઢા-
વવું. આ પ્રાસાદનું નામ હર્ષણુપ્રાસાદ જાણવું
અને તે જિનેન્દ્રોને હર્ષ આપનાર છે, ૧૩૦.

ઇતિશ્રી હર્ષણુપ્રાસાદ ત્રિપંચાશત,

ઇંડક ૭૧, તિલક ૨૮.

(૫૪) કમલકંદ શ્રીઅરનાથવદલલ
પ્રાસાદ-૧૮ મી વિભક્તિ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે,

ચાષ્ઠભાગવિભાજિતે ॥

કર્ણ દ્વિભાગિકં જ્ઞેયં,

મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૧૩૧॥

કર્ણે ચ મૃદ્ધમેકં તુ,

કેશરી ચ વિધીયતે ॥

મદ્રે ચૈવોદ્રમઃ કાર્યો,

જિનેન્દ્રધારનાથકઃ ॥૧૩૨॥

ઇતિ ત્વં વિદ્ધિ મો વત્સ,

પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥

કમલકંદનામોડયં,

જિનશાસનમાર્ગતઃ ॥૧૩૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ (૮) ભાગ કરી કર્ણ
એ (૨) ભાગનો કરવો અને અર્ધું ભદ્ર પણ
એ (૨) ભાગનું કરવું. કર્ણ ઉપર કેશરી
નામનું એક શૃંગ ચઢાવવું અને ભદ્રે દોઢિઓ
કરવો. હે વત્સ! આ પ્રાસાદની રચનાવિધિ
આ પ્રમાણે છે અને તે ૧૮ મા શ્રીઅરનાથ
પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે. આ પ્રાસાદનું
નામ જિનશાસનાનુસાર “કમલકંદ” જાણવું
૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩.

ઇતિશ્રી કમલકંદ શ્રીઅરનાથવદલલપ્રાસાદ
ચતુઃપંચાશત, તુલ ભાગ ૮, ઈંડક ૨૧

(૫૫) કેવલીનામપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ.

કર્ણે ચ તિલકં જ્ઞેયં શ્રીશૈલેશ્વરવલ્લભઃ ॥

કેવલી નામ પ્રાસાદઃ સર્વજિનેષુ પૂજિતઃ ॥૧૩૪॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ બાણુવું અને કર્ણે એક તિલક વધારવું. શ્રીશૈલેશ્વરને વલ્લભ એવો આ “કેવલી” નામનો પ્રાસાદ બાણુવો અને તે સર્વજિનોમાં પૂજાયેલો છે. ૧૩૪.

ઈતિશ્રી કેવલીપ્રાસાદ પંચપંચાશત્ર, ઈંડક ૨૧, તિલક ૪.

(૫૬) અહંન્તપ્રાસાદ તૃતીય લેદ.

મદે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રાસાદે ત્વરિનાશને ॥

દાપિતોડસૌ જિનેન્દ્રેણ ચાર્હન્તેન મહાત્મના ॥૧૩૫॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને લદ્રે ચાર ઉરશૃંગો ચારે દિશાએ મળી ચઢાવવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “અહંન્ત” છે અને તે મહાત્માશ્રી જિનેન્દ્ર અહંન્ત પ્રમુખે આપેલો છે. ૧૩૫.

ઈતિશ્રી અહંન્તપ્રાસાદ પદ્મપંચાશત્ર, ઈંડક ૨૫, તિલક ૪.

(૫૭) મહેન્દ્રનામ શ્રીમદ્દિનાથવલ્લભપ્રાસાદ-૧૯ મી વિલક્ષિત.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાદશપદભાજિતે ॥

કર્ણે ભાગદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથશ્ચ સાર્ધકમ્ ॥૧૩૬॥

મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિસાર્ધન્તુ ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથે તથૈવ ચ ॥૧૩૭॥

દ્વાદશૈવોરુષ્ટજ્ઞાણિ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

મહેન્દ્રેતિ નામોડયં જિનેન્દ્રો મલ્લિવલ્લભઃ ॥૧૩૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના બાર (૧૨) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણુ ભાગ બે (૨), પ્રતિરથ ભાગ દોઢ (૧.૫) અને અર્ધુ લદ્ર ભાગ અઢી (૨.૫) નું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા કરવી. કર્ણુ અને પ્રતિરથ ઉપર બે બે કર્મ કરવા. લદ્રે ચારે દિશાએ મળી બાર ઉરશૃંગો ચઢાવવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ મહેન્દ્ર પ્રાસાદ છે અને તે ઓગણીસમા જિનેન્દ્ર શ્રીમદ્દિનાથ પ્રમુખે માટે કરવામાં આવે છે. ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮.

ઈતિશ્રી શ્રીમહેન્દ્રપ્રાસાદ સ્તપંચાશત્ર તુલ ભાગ ૧૨, ઈંડક ૧૮૧, તિલક ૮.

(૫૭) મહેન્દ્ર-
પ્રાસાદ.

૧૯મી વિલકિત.

૧૮૧ ઇંક.

૮ તિલક.

(૫૮) પાપનાશનપ્રાસાદ (દ્વિતીય ભેદ.

રથોર્ધ્વે તિલકં દદ્યાત્,

પ્રાસાદો પાપનાશનઃ ॥

જ્ઞાનમોક્ષપ્રદાતા વૈ,

જિનેન્દ્રાનાશ્ચ વિશ્રુતઃ ॥૧૩૯॥

મહેન્દ્ર પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ બાણુવું અને વિશેષમાં રથ ઉપર એક તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ “પાપનાશન” છે અને તે સર્વ જિનોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલો તથા જ્ઞાન અને મોક્ષનો દાતા છે. ૧૩૯.

ઈતિશ્રી પાપનાશનપ્રાસાદ અષ્ટપંચાશત્,
ઇંક ૧૮૧, તિલક ૧૬.

(૫૯) માનસંતુષ્ટિપ્રાસાદ મુનિસુવ્રત
૧૯૨૯-૨૦ મી વિલકિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

વાહુઢયં રથં કર્ણ,

મદ્રાર્ધશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥૧૪૦॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ,

કર્ણે રથે ક્રમઢયમ્ ॥

દ્વાદશૈવોરુષ્ટઙ્ગાણિ,

સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૧૪૧॥

માનસંતુષ્ટિનામોઢયં,

જિનેન્દ્રો મુનિસુવ્રતઃ ॥

વ્રતાદિ નિયમં પૂર્ણ,

દર્શનાદેવ સિધ્યતિ ॥૧૪૨॥

ચોરસ ક્ષેત્રના ચૌદ (૧૪) ભાગ કરવા. તેમાં અર્ધ કર્ણ અને પ્રતિરથ બેબે ભાગના કરવા.

તેલ ભાગ ૧૨

અધુન લદ્ર લાગ ત્રણનું કરવું. કણું અને પ્રતિરથ ઉપર બે બે કમ કરવાં. તેમાં પહેલું કેશરી અને બીજું શ્રીવત્સ ચઢાવવું, ચારે દિશાએ મળી લદ્રે બાર (૧૨) ઉરથુંગો કરવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ “માનસંતુષ્ટિ” છે અને તે વીસમા જિનેન્દ્ર શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીને માટે કરવામાં આવે છે. તેમજ આ પ્રાસાદના દર્શન કરવા માત્રથીજ સર્વ પ્રકારના વ્રતનિયમાદિક પૂર્ણ થાય છે. ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨.

ઈતિશ્રી માનસંતુષ્ટિપ્રાસાદ એકોનપદિ, હલ લાગ ૧૪, ઇંડક ૮૫, તિલક ૮.

(૬૦) ગૌરવપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

માનસંતુષ્ટિસંસ્થાને,
કર્ણે દ્વિકેશરીં ન્યસેત્ ॥

ગૌરવો નામ વિજ્ઞેયઃ,

કર્તવ્યઃ ત્રિષુ મૂર્તિષુ ॥૧૪૩॥

માનસંતુષ્ટિપ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને કણું ઉપર બે કેશરી કર્મ ચઢાવવા. આ પ્રાસાદનું નામ ગૌરવ છે અને તે ત્રિમૂર્તિના માટે કરવો. ૧૪૩.

ઈતિશ્રી ગૌરવપ્રાસાદ પદિ, ઇંડક ૧૦૧, તિલક ૮.

(૬૧) સુમતિકીર્તિનામ શ્રીનમિ-
નાથવલ્લભપ્રાસાદ-૨૧ મી વિભક્તિ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે,

પદ્વિંશપદ્મભાજિતે ॥

કર્ણે ભાગાસ્તુ ચત્વારઃ,

પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥૧૪૪॥

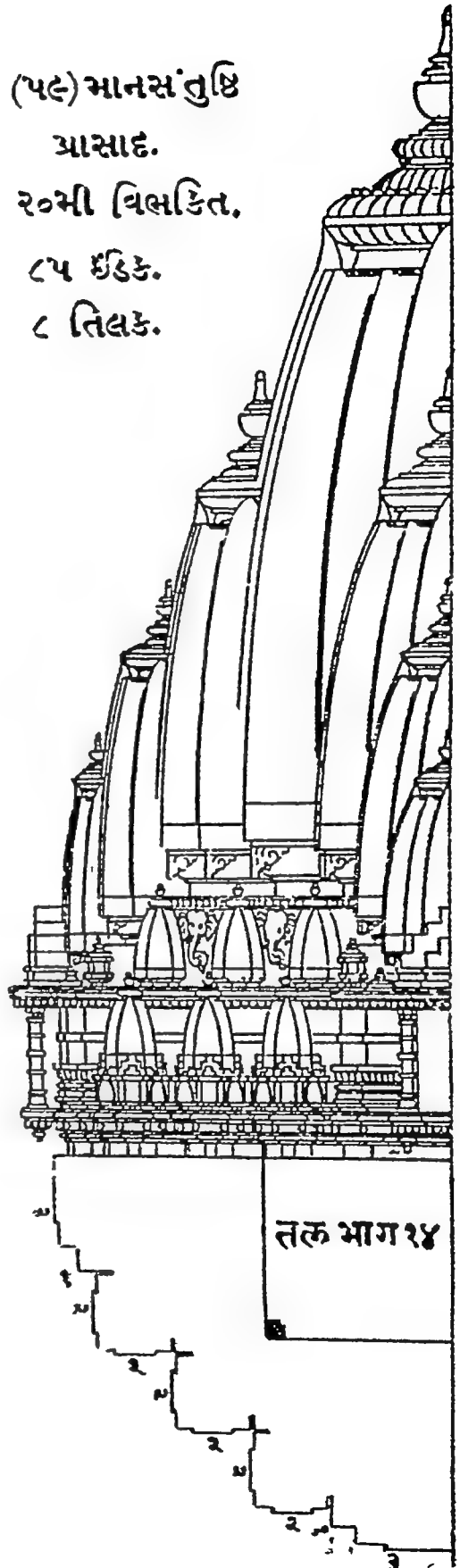
(૫૯) માનસંતુષ્ટિ

પ્રાસાદ.

૨૦મી વિભક્તિ.

૮૫ ઇંડક.

૮ તિલક.

તલ ભાગ ૧૪

(૬૧) સુમતિકીર્તિ.
પ્રાસાદ.

૨૧ મી વિલક્ષિત.

૪૭૩ ઇંક.

૧૬-તિલક.

ભદ્રં દિગ્ભાગિકં કુર્યા-
ચ્ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં,
પ્રતિકર્ણે કર્મદ્વયમ્ ॥૧૪૫॥

દ્વાદશૈવોરુશ્રૃંગાણિ,
પ્રત્યંગાણિ દ્વાત્રિંશતિઃ ॥

મંદિરં પ્રથમે કર્મે,
સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥૧૪૬॥

કેશરી તૃતીયે કર્મે,
મંજરીતિલકૈર્યુતમ્ ॥

સુમતિકીર્તિનામોડ્યં,
નમિનાથસ્ય વલ્લભઃ ॥૧૪૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રના છબીસ (૨૬) લાગ કરવા. કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ બન્ને ચાર ચાર લાગના કરવા. આખું ભદ્ર દશ લાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે તરફ વ્યવસ્થા કરવી. કર્ણે મંદિર, સર્વતોભદ્ર અને કેશરી નામે ત્રણ કર્મ અને પ્રતિકર્ણે મંદિર અને સર્વતોભદ્ર નામે બે કર્મ કરવાં તથા તેમના ઉપર સુશોભિત મંજરીઓ કરવી. બાર ઉચ્ચુંગો તથા બત્રીસ(૩૨) પ્રત્યંગો કરવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “સુમતિકીર્તિ” છે અને એકવીસમા શ્રી નમિનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭.

ઈતિશ્રી સુમતિકીર્તિનામ શ્રીનમિનાથવલ્લભ-
પ્રસાદ એકષષ્ટિ, તુલ લાગ ૨૬,
ઈંક ૪૭૩, તિલક ૧૬.

તલ ભાગરદ

(૬૨) જિનેન્દ્રાયતનપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથે શૃંગ્લં ચ દાપયેત્ ॥

જિનેન્દ્રાયતનો નામ પ્રાસાદઃ સુરસુપ્રિયઃ ॥૧૪૮॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને વિશેષમાં રથે એક શૃંગ બધારવું. આ પ્રાસાદનું નામ જિનેન્દ્રાયતન છે અને તે દેવોને ઘણું પ્રિય છે. ૧૪૮.

ઇતિશ્રી જિનેન્દ્રાયતનપ્રાસાદ દ્વિપદિ, ઇડક ૪૮૧, તિલક ૮.

(૬૩) રાજેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યમુરુશૃંગાણિ પોડશ ॥

પૂજિતે લભતે રાજ્યં સ્વર્ગે ચ પૃથિવીતલે ॥૧૪૯॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી ભદ્રે સોળ (૧૬) ઉરુશૃંગો કરવાં. આ રાજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ બાણવો. આ પ્રાસાદ કરી પૂજવાથી પૂજનારા સ્વર્ગ તેમજ પૃથ્વીનું રાજ્ય મેળવે છે. ૧૪૯.

ઇતિશ્રી રાજેન્દ્રપ્રાસાદ ત્રિપદિ, ઇડક ૪૮૫, તિલક ૮.

(૬૪) નેમીન્દ્રનામ શ્રીનેમિનાથવલ્લભપ્રાસાદ-૨૨ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥

વાહ્યન્દુયુગ્મરૂપૈશ્વ દ્વયેન્દુભ્યાં ક્રમેણ વૈ ॥૧૫૦॥

ભદ્રાર્ધશ્ચ દ્વયં કાર્યં સ્થાપયેતુ ચતુર્દિશમ્ ॥

કેશરી સર્વતોમદ્રં કર્ણે ચૈવ ક્રમદ્વયમ્ ॥૧૫૧॥

કેશરી તિલકશ્ચૈવ રથોર્ધ્વે તુ પ્રકીર્તિતમ્ ॥

કર્ણિકા નંદિકા ચૈવ શૃંગ્લતિલકભૂષિતા ॥૧૫૨॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રત્યક્ષં પોડશં ભવેત્ ॥

નેમીન્દ્રસમનામોડ્યં પ્રાસાદો નેમિવલ્લભઃ ॥૧૫૩॥

સમચોરસ ક્ષેત્રના બાવીસ (૨૨) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણુ ભાગ બે (૨), કર્ણિકા ભાગ એક (૧), પ્રતિકર્ણુ ભાગ બે (૨), કોણિકા ભાગ એક (૧), ઉપરથ ભાગ બે (૨) નંદિકા ભાગ એક (૧) અને ભદ્રાર્ધ ભાગ બે (૨)નું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી.

કર્ણ ઉપર પહેલું શૃંગ સર્વતોલદ્ર અને
બીનું કેશરી શૃંગ મળી બે કર્મો કરવાં અને
પ્રતિરથ અને ઉપરથ ઉપર કેશરી શૃંગ અને
એક તિલક ચઢાવવું. કોણિકાઓ અને
નંદિકાઓ એકએક શૃંગ તથા એકેક
તિલકથી વિભૂષિત કરવી. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગો
ચઢાવવાં અને સોળ પ્રત્યંગ કરવા. આ
અતિ સુંદર પ્રસાદનું નામ નેમીન્દ્ર પ્રાસાદ
છે અને તે આવીસમા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને
પ્રિય છે. ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩.

ઈતિશ્રી નેમીન્દ્રનામ. શ્રીનેમિનાથવલ્લભપ્રાસાદ
ચતુષ્પદિ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૧૬૩, તિલક ૪૦.

(૬૫) યતિભૂષણપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તત્તુલ્યં તત્પ્રમાણશ્ચ,
રથે શૃંગશ્ચ દાપયેત્ ॥

વલ્લભઃ સર્વદેવાનાં,

કોઽન્યઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૫૪॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું
અને રથ ઉપર તિલક ઢાલી એક શૃંગ
ચઢાવવું. આ પ્રાસાદને 'યતિભૂષણ' પ્રાસાદ
કહે છે અને તે દેવતાઓને પ્રિય છે તથા સર્વ
દેવતાઓને માટે કરવામાં આવે છે ૧૫૪.

ઈતિશ્રી યતિભૂષણ સુરવલ્લભપ્રાસાદ
પંચપદિ, ઇંડક ૨૦૧, તિલક ૩૨.

(૬૬) સુપુષ્પપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્વૃષ્ટં તત્પ્રમાણશ્ચ;

રથે દદ્યાચ્ચ કેશરી ॥

સુપુષ્પો નામં વિજ્ઞેયઃ,

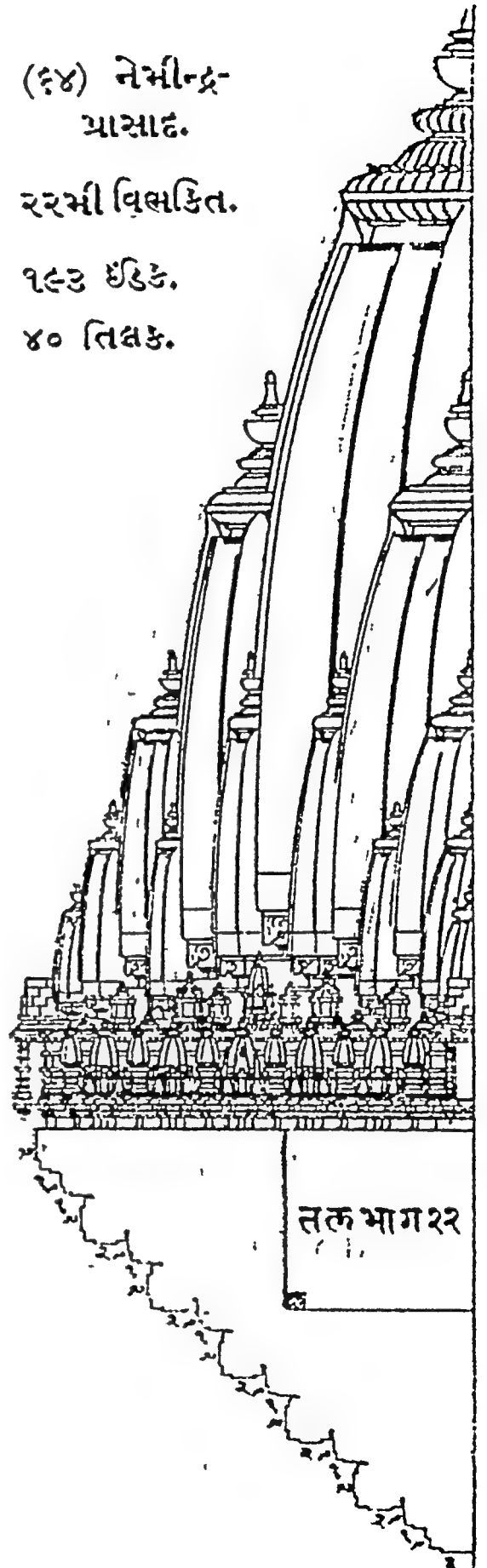
પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૫૫॥

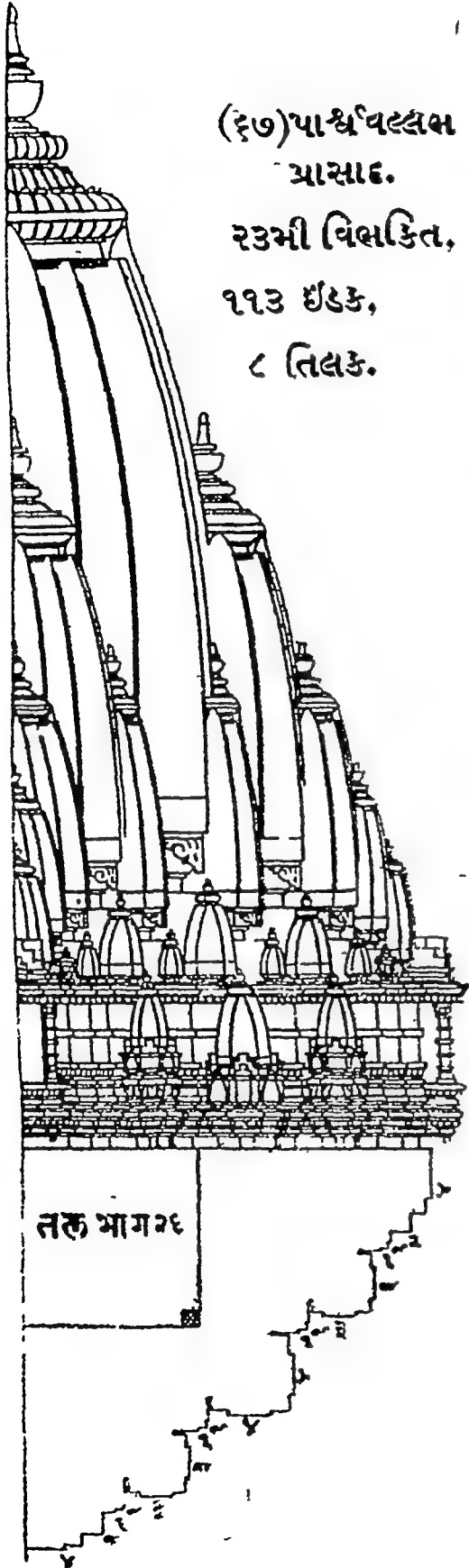
(૬૪) નેમીન્દ્ર-
પ્રાસાદ.

૨૨મી વિલકિત.

૧૬૩ ઇંડક.

૪૦ તિલક.

(૬૭) પાર્શ્વવલ્લભ
પ્રાસાદ.

૨૩મી વિભક્તિ,

૧૧૩ ઇંડક,

૮ તિલક.

પૂર્વ પ્રમાણે પ્રાસાદનું તલ તથા
સ્વરૂપ કરવું અને વિશેષમાં રથે શૃંગને
બદલે એક કેશરી શૃંગ ચઢાવવું. આ
પ્રાસાદનું નામ “સુપુષ્પ” છે અને તે
દેવોને ઘણું પ્રિય છે, ૧૫૫.

ઈતિશ્રી સુપુષ્પપ્રાસાદ પદ્મપદ્મિ,
ઇંડક ૨૩૩, તિલક ૩૨.

(૬૭) પાર્શ્વવલ્લભપ્રાસાદ-
૨૩ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે

ષડ્વિંશતિવિભાજિતે ॥

કર્ણાદિગર્ભપર્યન્તં,

વિભાગાનાં તુ લક્ષણમ્ ॥૧૫૬॥

વેદરૂપગુણેન્દુભિ-

ર્ભદ્રાર્ધન્તુ ચતુષ્પદમ્ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ,

રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૫૭॥

કર્ણિકાયાં તતઃ શ્રૃંગ્;

પ્રત્યંગાનિ તતોઽષ્ટમિઃ ॥

મદ્રે ચૈવોરુચત્ત્વારિ,

પ્રાસાદઃ પાર્શ્વવલ્લભઃ ॥૧૫૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના ઇન્વીસ (૨૬) લાગ કરવા.
કર્ણથી તે ગર્ભ સુધી કરવાના વિભાગોનું
લક્ષણ આ પ્રમાણે બતાવવું. કર્ણ લાગ વેદ
એટલે ચાર (૪), કેશિકા લાગ રૂપ એટલે
એક (૧), પ્રતિકર્ણ લાગ શુભ એટલે ત્રણ
(૩) અને નંદિકા લાગ ઇન્દુ એટલે એક તથા
ભદ્રાર્ધ લાગ ચાર (૪) નું કરવું.

કર્ણ અને રથ ઉપર પહેલું શૃંગ કેશરી અને બીજું શ્રીવત્સ ચઢાવવું. ડોણિકાઓએ એકએક શૃંગ કરવું અને આઠ (૮) પ્રત્યંગો કરવાં તથા ભદ્રે ચાર (૪) ઉરુશૃંગો ચઢાવવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “પાર્શ્વવલ્લભ” છે અને તેવીસમા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે. ૧૫૬, ૧૫૭. ૧૫૮. ઇતિશ્રી પાર્શ્વવલ્લભપ્રાસાદ સપ્તષષ્ઠિ, તુલ લાગ ૨૬, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૮.

(૬૮) પદ્માવૃતપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

પદ્માવૃતશ્ચ વિજ્ઞેયઃ કર્તવ્યઃ સર્વદેવતાઃ ॥૧૫૯॥

પૂર્વ પ્રાસાદના માને તલ અને સ્વરૂપ કરવું. અને વિશેષમાં કર્ણ ઉપર એક તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ “પદ્માવૃત” છે અને તે સર્વ દેવોને માટે કરવો. ૧૫૯.

ઇતિશ્રી પદ્માવૃતપ્રાસાદ અષ્ટષષ્ઠિ, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૧૨.

(૬૯) યરૂપપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્રૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

યરૂપો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૬૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી પ્રતિકર્ણે કર્ણ સમાન શૃંગો તથા તિલક ચઢાવવાં. દેવતાઓને પ્રિય એવા આ પ્રાસાદનું નામ યરૂપ છે. ૧૬૦.

ઇતિશ્રી યરૂપપ્રાસાદ એકેનસપ્તતિ, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૨૦.

(૭૦) વીરવિક્રમનામ શ્રીમહાવીરસ્વામીવલ્લભપ્રાસાદ-

૨૪ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિભાજિતે ।

કર્ણ ત્રિભાગિકં જ્ઞેયં પ્રતિકર્ણશ્ચ તત્સમમ્ ॥૧૬૧॥

કર્ણિકા નંદિકા ભાગા ભદ્રાર્ધશ્ચ ચતુષ્પદમ્ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥૧૬૨॥

રથે કર્ણે પ્રદાતવ્યં પ્રત્યક્ષાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥

ભદ્ર ચૈવોરુચત્વારિ કર્ણિકાશ્ચ મુત્તમમ્ ॥૧૬૩॥

વીરવિક્રમનામોઽયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ।

કથિતો હિ મયા તુભ્યં જિનાર્થં લોકવિશ્રુતઃ ॥૧૬૪॥

સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી તેના ચોવીસ (૨૪)
લાગ કરવા. તેમાં કણું લાગ ત્રણનો કરવો
તેમજ પ્રતિકણું પણ ત્રણ લાગનો કરવો અને
કોણિકા તથા નંદિકા એકએક લાગની કરવી.
અધુનું લદ્ર ચાર (૪) લાગનું કરવું. કણું
અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોલદ્ર. બીજું
કેશરી અને ત્રીજું શ્રીવત્સ ચઢાવવું. આઠ
(૮) પ્રત્યંગો કરવાં. લદ્ર ચાર (૪) ઉડશૃંગો
ચઢાવવાં અને નંદિકાએ તેમજ કોણિકાએ
ઉત્તમ એક એક શૃંગો ચઢાવવાં.

શ્રીવિશ્વકર્મા પોતાના પુત્ર જયને સંજોધી
કહે છે કે, હે પુત્ર, મેં તને જિનેન્દ્રોને અત્યંત
પ્રિય વીરવિક્રમ નામનો ચોવીસમી વિલક્ષિતો
સીતોરમો પ્રાસાદ કહ્યો કે જે ત્રિલોકમાં પ્રખ્યાત
છે અને તે ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર
સ્વામીને માટે કરવામાં આવે છે. - ૧૬૧,
૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪.

ઇતિશ્રી વીરવિક્રમનામ શ્રીમહાવીરસ્વામીવદ્વલ
પ્રાસાદ સપ્તતિ, તુલ લાગ ૨૪, ઇંડક ૨૨૧.
(૭૧) મધ્યાદય પ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપઞ્ચ પ્રકર્તવ્યં

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેદ્ ॥

મધ્યાદયથ વિજ્ઞેયઃ,

પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૧૬૫॥

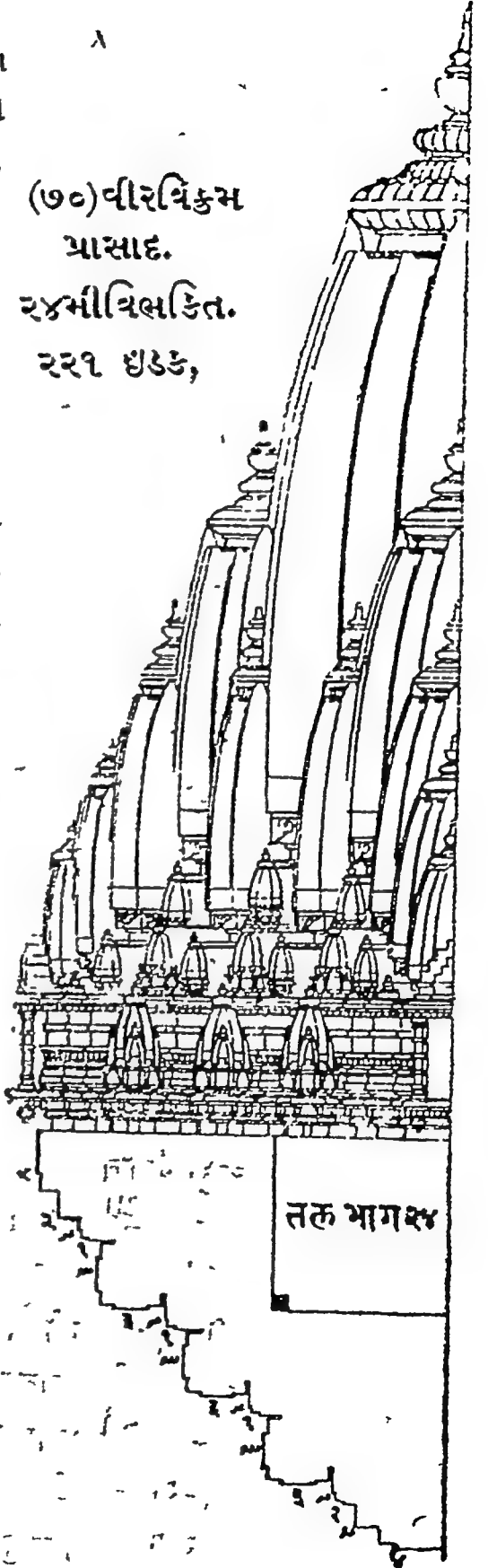
ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને
વિશેષમાં કણું એક તિલક ચઢાવવું. આનું નામ
“મધ્યાદયપ્રાસાદ” છે અને તે જિનેન્દ્રોને અતિ
પ્રિય છે. ૧૬૫.

ઇતિશ્રી મધ્યાદય નામ જિનવલ્લભપ્રાસાદ
એકસપ્તતિ, ઇંડક ૨૨૧, -તિલક ૪.

(૭૦) વીરવિક્રમ
પ્રાસાદ.

૨૪મી વિલક્ષિત.

૨૨૧ ઇંડક,

(૭૨) તુષ્ટિપુષ્ટિ નામ પ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યમુરુશ્ચક્ષાણિ પશ્ચ વૈ ॥

તુષ્ટિપુષ્ટિશ્ચ નામા વૈ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૧૬૬॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને ભદ્રે પાંચ ઉદ્દશ્યંગો અઢાયનાં. આતું નામ “તુષ્ટિપુષ્ટિપ્રાસાદ” છે અને તે સર્વ તીર્થ કરોને ઘણું પ્રિય છે. ૧૬૬.

ઈતિશ્રી તુષ્ટિપુષ્ટિ નામ જિનવલ્લભપ્રાસાદ, દ્વિસપ્તતિ, ઇંક ૨૨૫, તિલક ૪.

જિનેન્દ્રપ્રાસાદોનો મહિમા.

ચતુર્વિંશવિભક્તાનિ જિનેન્દ્રાણાં વિશેષતઃ ॥

ચતુર્દિશં ચતુર્દારં પુરમધ્યે સુખાવહમ્ ॥૧૬૭॥

વિશેષ કરીને જિનેન્દ્રોના પ્રાસાદોનાં તથો ચોવીસ પ્રકારના છે. આ તથોમાતું દેાઇપણ દેવાલય નગરના મધ્યે ચારે દિશાએ અતુર્મુળ કરવામાં આવે તે તે સુખ આપનારું છે. ૧૬૭.

શાન્તિદાઃ પુષ્ટિદાશ્ચૈવ પ્રજારાજ્યસુખાવહાઃ ॥

અશ્વગજવલીવૈર્દેર્મહીપૈર્નૈદિકૈસ્તથા ॥૧૬૮॥

સર્વાં શ્રિયમવાપ્નોતિ સ્થાપિતે ચ મહીતલે ॥

નગરે ગ્રામે પુરમધ્યે પ્રાસાદા ઋષભાદયઃ ॥૧૬૯॥

જગત્યા મળ્ડપૈર્યુક્તાઃ ક્રિયન્તે વસુધાતલે ॥

શિલ્પાયત્તશ્ચ રાજ્યં વૈ સ્વર્ગે ચૈવ મહીતલે ॥૧૭૦॥

દક્ષિણોત્તરમુખાશ્ચ પ્રાચીપશ્ચિમદિહ્મુખાઃ ॥

વીતરાગસ્ય પ્રાસાદાઃ પુરમધ્યે સુખાવહાઃ ॥૧૭૧॥

इतिश्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते

शिल्परत्नाकरेऋषभादिप्रासादलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषायामष्टमं

रत्नं समाप्तम् ॥

આ પ્રાસાદો શાંતિ અને પુષ્ટિને આપનારા તથા રાજ, પ્રજા અને રાજ્યને સુખ આપનારા છે. આ પ્રાસાદો પૃથ્વીતલમાં સ્થાપન કરવાથી ઘોડા, હાથી, બળદ, અને મહીલાદિ પશુ, ધન તથા માંગલિક વસ્તુથી સત્વત્ર સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે.

નગરમાં, ગ્રામમાં અથવા પુરના મધ્યભાગમાં જગતી અને મંડપો અંયુક્ત ઋપભાદિ પ્રાસાદો યૃત્વીતલમાં કરવામાં આવે છે. કારણ કે રાજલક્ષ્મી સ્વર્ગમાં તેમજ પૃથ્વીમાં શિલ્પને આધિન છે.

પુરના મધ્યભાગે, દક્ષિણોત્તર મુખ અથવા પૂર્વપશ્ચિમ મુખનો વીતરાજ વિનેન્દ્રોના પ્રાસાદો કરવા સુખાવહ છે. ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૭૧.

કૃતિત્રી વારતુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મૂલભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું ઋપભાદિ દ્વિસમૃતિ
પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું આઠમું રત્ન સંપૂર્ણ.

નવમં રત્નમ્ ।

અથ વૈરાજ્યાદિપञ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રી નાગરાદિ જાતિ-ત્રૈરાજ્યાદિ-પંચાવંશતિ પ્રાસાદ.

વૈરાજ્યાદીનથો વક્ષ્યે પ્રાસાદાન્ પञ્ચવિંશતિમ્ ॥

ચતુરસો ભવેદેકઃ ત્રયાઙ્ગાસ્ત્રાય એવ ચ ॥૧॥

પञ્ચાઙ્ગાશ્ચ તથા પञ્ચ સપ્તાઙ્ગાઃ સપ્ત કારયેત્ ॥

નવાઙ્ગા નવ વિખ્યાતાઃ પ્રાસાદાઃ પञ્ચવિંશતિઃ ॥૨॥

હવે વૈરાજ્યાદિ પચીસ પ્રાસાદોનું સ્વરૂપ લક્ષણ કહું છું. તેમાં એકાંગનો એક પ્રાસાદ ચતુરસ જાણવો અને ત્રયાંગના ત્રણ પ્રાસાદો જાણવા. પંચાંગના પાંચ પ્રાસાદો, સપ્તાંગના સાત પ્રાસાદો તથા નવાંગના નવ પ્રાસાદો જાણવા. આ પ્રમાણે વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદોની કુલ સંખ્યા પચીસ જાણવી. ૧, ૨.

એકાંગ એક પ્રાસાદ.

વૈરાજ્યચતુરસશ્ચ કર્તવ્યો વિવિધપૂર્વકમ્ ॥

વૈરાજ્ય નામનો એકાંગી એક (૧) પ્રાસાદ વિધિપૂર્વક સમચારસ કરવો.

ત્રયાંગ ત્રણ પ્રાસાદ.

અતસ્તુ નંદનશ્ચૈવ સિંહઃ શ્રીનંદનસ્તથા ॥૩॥

ત્રયાઙ્ગા વૈ ત્રયશ્ચૈતે કર્તવ્યાશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥

(૧) નંદન, (૨) સિંહ (સિંહકર્ણ) તથા (૩) શ્રીનંદન; આ ત્રણ પ્રાસાદો ત્રયાંગી જાણવા. અને તે ત્રયાંગ તલ ઉપર સર્વદા બુદ્ધિમાનોએ કરવા. ૩.

પંચાંગ પંચ પ્રાસાદ.

મન્દિરો મલયશ્ચૈવ વિમાનઃ સુવિશાલકઃ ॥૪॥

ત્રૈલોક્યભૂષણશ્ચૈવ પञ્ચાઙ્ગાશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

(૧) મંદિર, (૨) મલય, (૩) વિમાન, (૪) સુવિશાલ અને (૫) ત્રૈલોક્ય-ભૂષણ; આ પાંચ પ્રાસાદો પંચાંગી જાણવા. ૪.

સપ્તાંગ સપ્ત પ્રાસાદ.

સપ્તાંગાન્ કથયિષ્યામિ પ્રાસાદાન્ સર્વકામદાન્ ॥૫॥

શાન્તિદા વિઘ્નહર્તારઃ શુદ્ધવંશે સમુદ્રવાઃ ॥

મહેન્દ્રો રત્નશીર્ષશ્ચ સિતશૃંગોઽથ ભૂધરઃ ॥૬॥

ભુવનમણ્ડલાક્ષશ્ચ ત્રૈલોક્યવિજયસ્તથા ॥

ક્ષિતિવલ્લભનામા ચ સપ્તાંગાશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૭॥

હવે સર્વ અંમનાઓને આપનારા સપ્તાંગ પ્રાસાદોનાં નામ કહું છું.
જે શાન્તિપ્રદાતા, વિઘ્નહરનારા અને શુદ્ધવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે.

(૧) મહેન્દ્ર, (૨) રત્નશીર્ષ, (૩) સિતશૃંગ, (૪) ભૂધર, (૫) ભુવન મંડપ.
(૬) ત્રૈલોક્યવિજય અને (૭) ક્ષિતિવલ્લભ; આ સાત પ્રાસાદોને સપ્તાંગી
પ્રાસાદ કહેલા છે. ૫, ૬, ૭.

નવાંગ નવ પ્રાસાદ.

મહીધરશ્ચ કૈલાસો નવમાલ્યસ્તૃતીયકઃ ॥

ગંધમાદનનામા ચ સર્વાંગસુન્દરસ્તથા ॥૮॥

વિજયાનન્દનામા ચ સર્વાંગતિલકસ્તથા ॥

મહાભોગશ્ચ વિજ્ઞેયો મેરુશ્ચ નવમઃ સ્મૃતઃ ॥૯॥

પ્રાસાદા નવસંખ્યાશ્ચ નવાંગાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

વૈરાજ્યાદ્યાઃ સમાખ્યાતાઃ પ્રાસાદાઃ પ્રશ્નવિશતિઃ ॥૧૦॥

(૧) મહીધર, (૨) કૈલાસ, (૩) નવમાલ્ય, (૪) ગંધમાદન, (૫) સર્વાંગસુન્દર,
(૬) વિજયાનંદ, (૭) સર્વાંગતિલક, (૮) મહાભોગ અને (૯) નવમો મેરુ.
આ નવ પ્રાસાદો નવાંગી બાબવા.

આ પ્રમાણે લેદો સહિત વૈરાજ્યાદિ પચીસ પ્રાસાદોનાં નામ કહ્યાં. ૮, ૯, ૧૦.

એતેષાં રૂપનિર્વાણં કથયામિ યથાવિધિ ॥

શૃણુ વત્સ મહાપ્રાજ્ઞ તલ્લંદનિરૂપકમ્ ॥૧૧॥

હે મહાબુદ્ધિશાળી વત્સ ! હવે આ પ્રાસાદોનું સ્વરૂપનિર્વાણ યથાવિધિ
કહું છું કે જે તલ અને છંદનું નિરૂપણ કરનાર છે, તે સાંભળ. ૧૧.

एते समतला ज्ञेयाः समनिर्गमनिर्गताः ॥

समजातिः समं सूत्रं शुद्धच्छन्दाः प्रकीर्तिताः ॥१२॥

આ પ્રાસાદો સમતલ તથા સમદલ જાણવા. સમજાતિ અને સમસૂત્રવાળા
આ પ્રાસાદોને શુદ્ધચંદના પ્રાસાદો કહ્યા છે. ૧૨.

विभक्तिभिन्नछंदानां विभक्तिसूत्रनिर्गताः ॥

निर्गता गर्भसूत्रैश्च गर्भाण्येवमनेकधा ॥१३॥

પ્રાસાદની વિલક્ષિતને લીધે લિન્ન લિન્ન છંદોનાં તથા સમદલ, ગર્ભસૂત્ર
જોડે અર્ધલાગે (અને હસ્તાંગુલ પણ) નીકળતાં કરવામાં આવે છે. તેવીજ
રીતે ગલારા પણ અનેક પ્રકારના થાય છે. ૧૩.

समाश्च विषमाश्चैव समाश्चैव तथा समाः ॥

विषमा विषमा ज्ञेया विषमाः कीर्तिताः समाः ॥१४॥

સમ પ્રાસાદોને વિષમ ગલારો તથા સમ પ્રાસાદોને સમ ગલારો પણ
કરવો. વિષમને વિષમ તથા વિષમ પ્રાસાદને સમ ગલારો પણ કરી શકાય છે. ૧૪.

विचित्राङ्गा विभक्ताश्च विचित्रं सूत्रनिर्गताः ॥

विचित्रशिखराकाराः कर्मवैचित्र्यशोभिताः ॥१५॥

વળી આ પ્રાસાદો અનેક પ્રકારના અંગોવાળા તેમજ વિલક્ષિતવાળા તથા
નાતા પ્રકારના સૂત્રોથી નીકળતા અને નાના પ્રકારના શિખરોવાળા તથા
વિચિત્ર પ્રકારનાં કર્મ (ઈંડકો) વડે સુશોભિત કરવામાં આવે છે. ૧૫.

वैराज्य प्रसाद प्रथमः

वैराज्यञ्च प्रवक्ष्यामि प्रसादं सर्वकामदम् ॥

यत्र-विश्राम्यते रुद्रो विष्णुर्ब्रह्मा रविस्तथा ॥१६॥

સર્વ કામનાઓને આપનાર વૈરાજ્ય પ્રાસાદનું લક્ષણ કહ્યું. જુ. જેમાં
રુદ્ર, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સૂર્ય નિવાસ કરે છે અર્થાત્ આ પ્રાસાદ રુદ્ર,
વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સૂર્યને માટે કરવો. ૧૬.

एकद्वारश्चतुर्द्वारं द्वारत्रयमथोच्यते ॥

द्वारद्वयश्च कर्तव्यं दूषणं न कदाचन ॥१७॥

એક દ્વારવાળો, ચાર દ્વારવાળો, ત્રણ દ્વારવાળો અને બે દ્વારવાળો
પ્રાસાદ કરવો. તેમાં દોષ લાગતો નથી. ૧૭.

માહેન્દ્રોત્તરયામ્યશ્ચ પૂર્વાપરોત્તરાદિકમ્ ॥

અપરોત્તરયામ્યશ્ચ ત્રિદારં ત્રિવિધોદ્રતમ્ ॥૧૮॥

ત્રણ દ્વારવાળા દેવાલયને પૂર્વ, ઉત્તર અને દક્ષિણ; પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર અથવા પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ; એમ ત્રણ પ્રકારે દ્વાર મૂકવાં. ૧૮.

પૂર્વાપરદ્વયં દ્વારં યામ્યોત્તરશ્ચ દૂષયેત્ ॥

એકદ્વારશ્ચ માહેન્દ્રં ચતુર્દારં ચતુર્દિશમ્ ॥૧૯॥

એ દ્વારવાળા દેવાલયનાં એ દ્વાર પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં કરવા. પરંતુ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં કરવાં નહિ. એક દ્વારવાળા દેવાલયનું એક દ્વાર પૂર્વદિશામાં કરવું અને ચતુર્દારવાળા દેવાલયને ચાર દ્વાર ચારે દિશાઓમાં કરવાં. ૧૯.

પૂર્વશ્ચ મુક્તિદં દ્વારં મુક્તિદં વરુણોદ્રતમ્ ॥

યામ્યોત્તરં શિવે દ્વારં કૃતે દોષો મહદ્ભયમ્ ॥૨૦॥

પૂર્વદિશામાં કરેલું દ્વાર ભુક્તિ આપનારું અને પશ્ચિમ દિશામાં મૂકેલું દ્વાર મુક્તિ આપનારું જાણવું. શિવાલયને ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં દ્વાર કરવામાં આવે તો મોટો દોષ અને લયકર્તા થાય છે. ૨૦.

એકદ્વારશ્ચ માહેન્દ્રમન્યથા દોષદં ભવેત્ ॥

મદ્રં સર્વત્ર કલ્યાણં ચતુર્દારં શિવાલયમ્ ॥૨૧॥

એક દ્વારવાળા દેવાલયનું દ્વાર પૂર્વદિશામાંજ કરવું. બીજી દિશામાં કરે તો દોષકર્તા થાય. ચતુર્દારનું શિવાલય સર્વત્ર સારું અને કલ્યાણકર્તા જાણવું. ૨૧.

બ્રહ્મવિષ્ણુરવીન્ કુર્યાદ્ યથોક્તં પૂર્વમેવ હિ ॥

જિને સમોસરણાદ્યં દિશાદોષો ન વિદ્યતે ॥૨૨॥

પૂર્વેકી પ્રમાણે યથાવિધિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને સૂર્યનાં દેવાલયોને દ્વારો કરવાં તથા જિનેન્દ્રને સમોસરણાદિ કરવું એટલે દિશાદોષ લાગતો નથી. ૨૨.

(૧) વૈરાજ્ય એકાંગ પ્રથમ પ્રાસાદ સ્વરૂપલક્ષણ.

ચતુરસ્રં સમં શુદ્ધં ષોડશાક્ષે પ્રકલ્પિતમ્ ॥

વૈદાલ્યે ગર્ભમાલ્યાતં મિત્તિઃ સૂર્યપદોદ્ભવા ॥૨૩॥

ચમ અને શુદ્ધ છંદનું સોળ લાગનું સમચોરસ ક્ષેત્ર કરવું. તેમાં ચાર લાગતો ગલારો કરવો અને ખાર લાગની (બ્રમણી સહિત) ભિત્તિ કરવી, ૨૩.

અમનિર્વાણકસ્તમ્ભસીમા પ્રાગ્રીવકોદ્રતા ॥

ચતુર્ભાગોન્નતા મિત્તિઃ સપાદં શિશ્વરોન્નતમ્ ॥૨૪॥

અમને ઢાંકનારા થાંભલાઓના મથાળે પ્રાગ્રીવ એટલે પાટડા નાખી ઠાતિઆ ઢાંકવા. સ્તંભમાં અગર સ્તંભને નોડીને મૂર્તિઓ કરવી. ચાર લાગની બે ભિત્તિઓ તેમજ બીજી બાબુ પણ (૪) લાગની બે ભિત્તિઓ કરવી. તેમજ ચાર (૪) લાગની અન્ને તરફ મળી અમણી કરવી અને સવાયું ઉચું શિખર કરવું. ૨૪.

ચતુર્ગુણેઃ પૃથક્સૂત્રેઃ પદ્મકોશં સમાલિખેત્ ॥

સ્કંધકોશાન્તરઞ્ચ સપ્તભાગૈશ્ચ કારયેત્ ॥૨૫॥

ચારગુણા પૃથક્ સૂત્રો પડે શિખરના પદ્મકોશની રેખાઓ એંચવી અને સ્કંધ તથા કોશની વચ્ચેના લાગમાં અર્થાત બાંધણામાં સાત ભાગ કરવા. ૨૫.

આમલસારાના ઘાટના ભાગ.

ગ્રીવાભાગસમુત્સેધં સાર્ધમામલસારકમ્ ॥

પદ્મપત્રં તથા સાર્ધં ત્રિભાગં કલશોન્નતમ્ ॥૨૬॥

આમલસારાની ગ્રીવા એક ભાગ ઉંચી કરવી. આમલસારો દોઢ ભાગ, પદ્મપત્ર (ઝાંઝરી મળી) દોઢ ભાગ અને કલશ ત્રણ ભાગ ઉંચો કરવો. ૨૬.

શુકનાશસ્તથા સિંહાઃ કર્ણોર્ધ્વે ચ પ્રકલ્પયેત્ ॥

જગતી પદ્મગુણા રુચાતા ચતુર્મુખા ચ કામદા ॥૨૭॥

શુકનાશ અને બાબુના ખૂણાઓએ સિંહો કરવા. પ્રાસાદથી પાંચગણી પહોળી જગતી કરવી ચારી કહી છે. ચોમુળ જગતી કામનાઓને પૂછું કરનારી છે. ૨૭.

ઈમં યઃ કારમેદેવં પ્રાસાદઞ્ચ વિરાજકમ્ ॥

एकविंशतिस्वर्गेषु लभते राज्यमीप्सितम् ॥૨૮॥

જે પુરુષ ઉપર પ્રમાણે લક્ષણયુક્ત વૈરાગ્ય પ્રાસાદ કરાવે છે અગર કરે છે તે એકવીસ સ્વર્ગો મધ્યે એટલે એકવીસ બ્રહ્માંડમાં ઈચ્છિત રાજ્યને પામે છે. ૨૮.

ઈતિશ્રી વૈરાગ્ય પ્રાસાદ પ્રથમ, હુંલ ચતુરસ્ર, ઈડક ૧.

અથ ત્રયાઙ્ગ પ્રાસાદ.

(૨) નંદન પ્રાસાદ-ત્રયાંગ પ્રથમ પ્રાસાદ.

વૈરાજ્યસ્ય ચ સંસ્થાને નંદનં કારયેત્શુભમ્ ॥

કર્ણભાગં તુ ચૈકૈકમુદકાન્તરભૂષિતમ્ ॥૨૯॥

દ્વિભાગશ્ચ ભવેદ્ ભદ્રમર્ધભાગેન નિર્ગતમ્ ॥

ભાગાર્ધ પાર્શ્વસૂત્રં તુ નિર્ગમે તત્સમં તથા ॥૩૦॥

સાર્ધભાગસ્ય વિસ્તારે મુખમદ્રં વિવીયતે ॥

વૈરાજ્યપ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્ર પ્રમાણે ક્ષેત્ર કરી તે ઉપર કન્યાભુક્તર્તા નંદન પ્રાસાદ કરવો. વારિમાર્ગ સાથે કર્ણ એક લાગતો કરવો અને આભુ ભદ્ર જે લાગતું કરવું અર્થાત્ અર્ધુ ભદ્ર એક લાગતું કરવું અને નીકારે અર્ધો લાગ રાખવું. અર્ધો લાગતું પાર્શ્વસૂત્ર સમદલ (પા પા લાગતું ભદ્રની બન્ને બાજુ) કરવું તથા તેનાથી નીકળતું દોઢ લાગના વિસ્તારમા મુખભદ્ર કરવું. ૨૯, ૩૦.

કર્ણે ચ શૃંગમેકૈકં મદ્રે દ્વયોરુમંજરી ॥૩૧॥

શિશ્વરં ત્રયવિસ્તારં પાદોનવેદમુચ્છિદ્રતમ્ ॥

પદ્મકોશોદ્રવે સૂત્રે ઘટં પશ્ચ શિશ્વાન્તકમ્ ॥૩૨॥

રથિકોદ્રવમદ્રન્તુ નંદનં સર્વકામદમ્ ॥

નંદતૈ ચેહ લોકે સઃ સ્વર્ગે વા ત્રિદશૈઃ સહ ॥૩૩॥

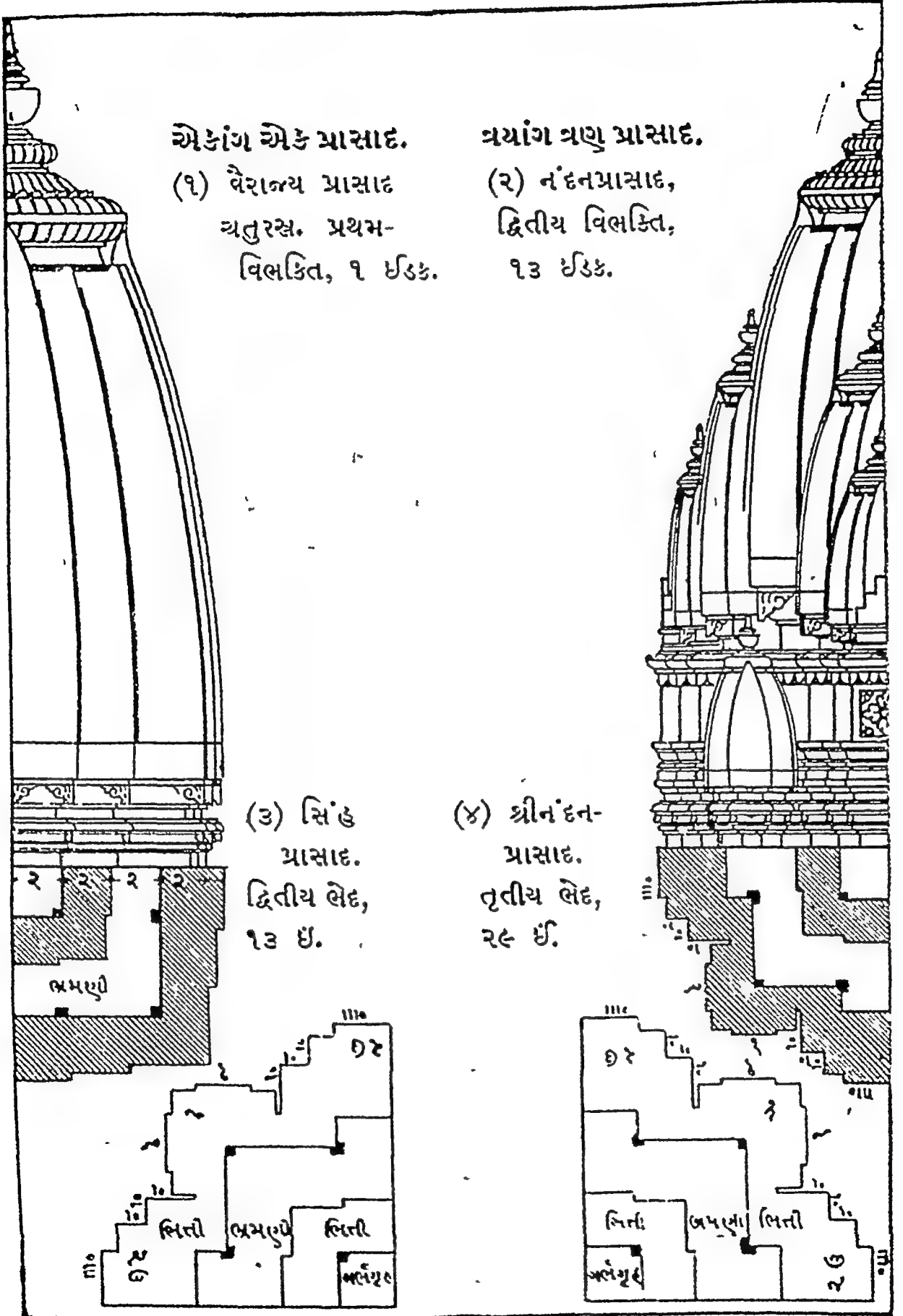
કર્ણે એકએક શૃંગ તથા ભદ્રે જે ઉરશૃંગ ચઢાવવાં. શિશ્વરનો વિસ્તાર ત્રણ લાગ કરવો અને પોણાચાર લાગે ઉચું કરવું. પદ્મકોશના સમસૂત્રે શિખાપર્યંત અર્થાત્ કલશની શિખા સુધી લાગ પાંચ કરવા. ભદ્રે ડાંઢિયો કરવો. આ નંદન નામે પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ કામનાઓને પ્રભુ કરનારો છે. જે પુરૂષ આ પ્રાસાદ કરાવે છે તે આ લોકમા મુખ લોગવે છે તેમજ સ્વર્ગમા પણ દેવોની સાથે આનંદ લોગવે છે. ૩૧, ૩૨, ૩૩.

ઈતિશ્રી નંદનપ્રાસાદ દ્વિતિય, તુલલાગ ૪, ઇંડક ૧૩

(૩) સિંહપ્રાસાદ- ત્રયાંગ દ્વિતીય પ્રાસાદ.

મુખમદ્રે પ્રતિમદ્રમુદ્રમથ રથોપરિ ॥

કર્ણશૃંગે તથા સિંહઃ મિહનામા સ ઉચ્યતે ॥૩૪॥

તલ ઉપર પ્રમાણે કરવું અને વધારેમાં મુળભદ્રમાં એક પ્રતિભદ્ર કરવું. તેના ઉપર ડાહિયો કરવો. કણે શૃંગ અને તેના ગાળામાં ત્રિહું કરવો. આ સિંહ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૩૪.

देवानां तु प्रकर्तव्यं सिंहसूत्रं तु शाश्वतम् ॥

तुष्येद् गिरिसुता तस्य धनपुत्रसुभाग्यकम् ॥૩૫॥

દેવાને માટે સિંહ પ્રાસાદ કરવો. એથી પાર્વતી પ્રસન્ન થાય છે અને ધન, પુત્ર તથા સૌભાગ્યને આપે છે. ૩૫.

ઈતિશ્રી સિંહપ્રાસાદ તૃતીય, ઇંડક ૧૩.

(૪) શ્રીનંદનપ્રાસાદ—ત્રયાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

कर्णे शृङ्गं तु कर्तव्यं पञ्चाण्डकविभूषितम् ॥

श्रीनंदनस्तदा नाम कर्तुः संतानवर्धनः ॥૩૬॥

ઉપર પ્રમાણે તલ કરી કણે પંચાંડક શૃંગ ચઢાવવું. આ શ્રીનંદન નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે કર્તાને સંતાનની વૃદ્ધિ કરનારો છે. ૩૬.

ઈતિશ્રી નંદનપ્રાસાદ ચતુર્થ, ઇંડક ૨૬.

ઈતિશ્રી ત્રયાંગ ત્રણ પ્રાસાદ.

अथ पञ्चाङ्ग पञ्च प्रासाद.

(૫) મન્દિરપ્રાસાદ—પંચાંગ-પ્રથમ પ્રાસાદ.

षड्भागभाजिते क्षेत्रे कर्णश्च भागभागिकम् ॥

द्विभागश्च भवेद् भद्रं निर्गमे चार्धभागिकम् ॥૩૭॥

प्रतिरथश्च भागैकं भागैकश्च विनिर्गतम् ॥

चतुर्भागमितं गर्भं कर्तव्यं तु सदा बुधैः ॥૩૮॥

ચૈરસ ક્ષેત્રમાં છ લાગ કરી કણે લાગ એકનો કરવો, ભદ્ર આખું લાગ બેનું કરવું અને નીકારે અર્ધો લાગ રાખવું. પ્રતિરથ એક લાગ સમદલ કરવો અને જભારે ચાર લાગનો કરવો. બુદ્ધિમાનોએ સર્વદા આ પ્રમાણે તલમાન કરવું ૩૭, ૩૮.

भद्रे कर्णे द्वयं शृङ्गमेकं प्रतिरथे स्मृतम् ॥

एवंविधश्च कर्तव्यो मंदिरश्च शिवात्मजम् ॥૩૯॥

યત્પુણ્યઞ્ચ ભવેન્મેરૌ કૃતે તુ લક્ષણાન્વિતે ॥

મેરુપુણ્યાર્ધપુણ્યં તુ લભતે મંદિરે કૃતે ॥૪૦॥

ભદ્રે અને કર્ણે એ એ શૃંગો તથા પ્રતિરથે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ પ્રમાણે મંદિર પ્રાસાદ કરવો અને તે ગણેશને માટે કરવો.

તે પુણ્ય મેરુ પ્રાસાદ કરાવવાથી થાય છે તેનાથી અર્ધા અર્ધ પુણ્ય મંદિરપ્રાસાદ કરાવવાથી થાય છે. ૩૯, ૪૦.

ઈતિશ્રી મંદિરપ્રાસાદ પંચમ, તુલ લાગ ૬, ઇંડક ૨૫.

(૬) મલયપ્રાસાદ-પંચાંગ-દ્વિતીય પ્રાસાદ.

મદ્રે શૃંગત્રયં કુર્યાન્મલયો નામ નામતઃ ॥

અન્યઞ્ચ પૂર્વવજ્ઞેયં પ્રાસાદઃ સર્વકામદઃ ॥૪૧॥

ભદ્રે ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં અને અન્ય સર્વે પૂર્વવત્ જાણવું. આ મલય નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારો છે. ૪૧.

ઈતિશ્રી મલયપ્રાસાદ ષષ્ઠ, ઇંડક ૨૯.

(૭) વિમાનપ્રાસાદ-પંચાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

ત્યક્ત્વૈકમદ્રશૃંગં તુ પ્રત્યંગાનિ ચ દાપયેત્ ॥

પ્રતિરથે તિલકઞ્ચ વિમાનઃ સર્વકામદઃ ॥૪૨॥

ભદ્રેથી એક ઉરશૃંગ ઉતારી કર્ણની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં અને પ્રતિરથે તિલક કરવું. આ સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારો વિમાન નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૪૨.

ઈતિશ્રી વિમાનપ્રાસાદ સપ્તમ, ઇંડક ૩૩, તિલક ૮.

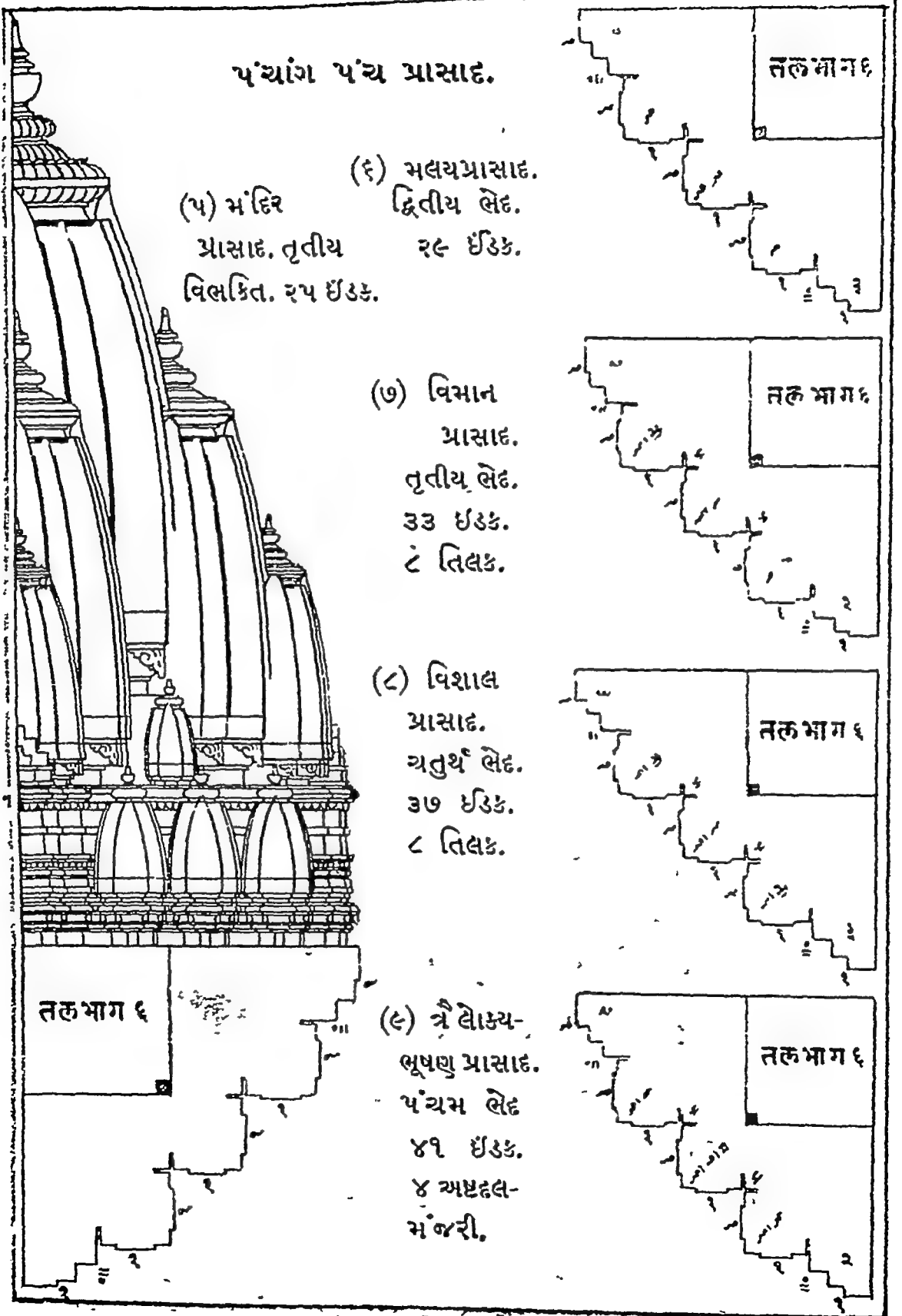
(૮) વિશાલપ્રાસાદ-પંચાંગ-ચતુર્થ પ્રાસાદ.

તલઞ્ચ પૂર્વવજ્ઞેયં પ્રાસાદે સુવિશાલકે ॥

તૃતીયં શૃંગકં મદ્રે સંભવેત્સુવિશાલકઃ ॥૪૩॥

વિશાલ પ્રાસાદનું તલ પૂર્વવત્ જાણવું અને ભદ્રે ત્રીજું એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી વિશાલ નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૩.

ઈતિશ્રી વિશાલપ્રાસાદ અષ્ટમ, ઇંડક ૩૭, તિલક ૮.

(૯) ત્રૈલોક્યભૂષણપ્રાસાદ-પંચાંગ-પંચમ પ્રાસાદ.

ત્યક્ત્વૈકમદ્રશ્તૃક્ષ્ણં તુ વિક્રમં પ્રતિરથકે ॥

કર્ણે ચાષ્ટદલં કુર્યાન્ નામ્ના ત્રૈલોક્યભૂષણઃ ॥૪૪॥

બદ્રેથી એક ઉરશૃંગ ઉતારી પ્રતિરથે એક વધારવું અને કર્ણે આષ્ટદલ મંજરી કરવી. આ ત્રૈલોક્યભૂષણ નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૪૪.

ઇતિશ્રી ત્રૈલોક્યભૂષણપ્રાસાદ નવમ, ઇડક ૪૧. મંજરી ૪.

ઇતિશ્રી પંચાંગ પંચ પ્રાસાદ.

અથ સપ્તાઙ્ગ સપ્ત પ્રાસાદ.

(૧૦) મહેન્દ્રપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-પ્રથમ પ્રાસાદ.

અષ્ટમાગાયત્રે ક્ષેત્રે ભુજકર્ણો વિશોધ્યતે ॥

કર્ણ પ્રતિરથં રથં મદ્રાર્ધં ભાગભાગિકમ્ ॥૪૫॥

પ્રતિરથં ભાગેકમધાર્ધં રથમદ્રકમ્ ॥

ઉદકાન્તારયુક્તાદ્યં પશ્ચાંશં ગર્ભવિસ્તરમ્ ॥૪૬॥

ચારસ ક્ષેત્રમાં આઠ લાગ કરી કર્ણ, પ્રતિરથ, ઉપરથ અને ભદ્રાર્ધ એક એક લાગવું કરવું. પ્રતિરથ નીકારે એક લાગ તથા ઉપરથ અને ભદ્ર નીકારે અર્ધો અર્ધો લાગ કરવો. કર્ણ વારિમાર્ગ-પાણીતાર સાથે કરવો અને ગભારાનો વિસ્તાર પાંચ લાગનો કરવો. ૪૫, ૪૬.

દ્રે શ્રૃંગે તિલકં કર્ણે પ્રતિરથે દ્વયં તથા ॥

ઉપરથે ચૈકશ્રૃંગં હુરુશ્રૃંગાણિ દ્વાદશ ॥૪૭॥

કર્ણે બે બે શૃંગો અને એક તિલક, પ્રતિરથે એ બે શૃંગ, ઉપરથે એક શૃંગ અને ભદ્રે કુલ બાર ઉરશૃંગો ચઢાવવાં. ૪૭.

પશ્ચાંશં મૂલશિખરં ઘણ્ટાકલશસંયુતમ્ ॥

કર્તા ચૈવેપ્સિતાન્ ભોગાન્ મહેન્દ્રે પામુવાત્સદા ॥૪૮॥

શિખરના મૂળમાં બાંધણા મથાળે પાંચ લાગ કરવા અને (તે પ્રમાણે ૫ લાગની ઉંચાઈમાં) શિખર ઘંટાકલશ સંયુક્ત કરવું. આ મહેન્દ્ર પ્રાસાદ બાણવો. આ પ્રાસાદ કરાવવાથી કર્તા ઇચ્છિત ભોગોને સર્વદા પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૮.

ઇતિશ્રી મહેન્દ્રપ્રાસાદ દશમ, કુલ લાગ ૮, ઇડક ૪૫, તિલક ૪.

(૧૧) રત્નશીર્ષપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-દ્વિતીય પ્રાસાદ.

તલઞ્ચ પૂર્વવજ્ઞેયં પ્રાસાદે રત્નશીર્ષકે ॥

કર્ણે શૃંગત્રયં કુર્યાદ્ રત્નશીર્ષઃ સં ઓચ્યતે ॥૪૯॥

રત્નશીર્ષ પ્રાસાદના તલવિભાગ પૂર્વવત કરવા અને વિશેષમાં કર્ણે ત્રણ શૃંગો ચઢાવવાં. આ રત્નશીર્ષ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. ૪૯.

ઈતિશ્રી રત્નશીર્ષપ્રાસાદ એકાદશ, ઈંડક ૪૯.

(૧૨) સિતશૃંગપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

ત્યક્ત્વૈકમદ્રશૃંગાન્તુ મતાલમ્બઞ્ચ કારયેત્ ॥

તસ્ય છાદ્યોર્ધ્વકર્ણેષુ તતઃ શૃંગાણિ દાપયેત્ ॥૫૦॥

સિતશૃંગસ્તદા નામ ઈશ્વરસ્ય સદાપ્રિયઃ ॥

एवંविधश्च कर्तव्यः प्रासादः सर्वकामदः ॥૫૧॥

લટ્ટેથી એક ઉચ્ચશૃંગ કાઢી મતાલમ્બ ઓટલે ગોખ કરવો અને તેના છાદના ખૂણા ઉપર એક એક શૃંગ ચઢાવવું. આ સિતશૃંગ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. અને તે ઈશ્વરને સર્વદા પ્રિય છે તથા સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. ૫૦, ૫૧.

- ઈતિશ્રી સિતશૃંગપ્રાસાદ દ્વાદશ, ઈંડક ૫૩.

(૧૩) ભૂધરપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-ચતુર્થ પ્રાસાદ.

તચ્છૃંગેષુ તિલકાનિ હુપરથે તથૈવ ચ ॥

પ્રતિરથોર્ધ્વરેખોર્ધ્વે તિલકાનિ પ્રદાપયેત્ ॥૫૨॥

શ્રેષ્ઠં પચ્ચાળકં શૃંગં ભૂધરાખ્યઃ સં ઓચ્યતે ॥

કર્ણ, ઉપરથ તથા પ્રતિરથે તિલક ચઢાવવાં અને ગોખના ખૂણાના શૃંગોએ પંચાંડીક શૃંગ કરવાં. આ ભૂધર નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. ૫૨.

ઈતિશ્રી ભૂધરપ્રાસાદ ત્રयोदश, ઈંડક ૮૫, તિલક ૨૦.

(૧૪) ભુવનમંડપપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-પંચમ પ્રાસાદ,

શ્રીવત્સથૈવ રેખોર્ધ્વે નામ્ના ભુવનમંડપઃ ॥૫૩॥

ઉપર પ્રમાણે તલ શૃંગો કરી કર્ણે એક શ્રીવત્સ શૃંગ વધારવાથી ભુવનમંડપ નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૫૩.

ઈતિશ્રી ભુવનમંડપપ્રાસાદ ચતુર્દશ, ઈંડક ૮૬, તિલક ૧૬.

(૧૫) ત્રૈલોક્યવિજયપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-પદ્મ પ્રાસાદ.

ઉપરથે દ્વયં શૃંગ્લં કુર્યાંચ તિલકં તથા ॥

ત્રૈલોક્યવિજયો નામ પ્રાસાદઃ સર્વકામદઃ ॥૫૪॥

ઉપર પ્રમાણે તલ કરી ઉપરથે બે શૃંગો અને તિલક કરવાથી ત્રૈલોક્ય-વિજય નામનો પ્રાસાદ થાય છે, અને તે સર્વ કામનાઓને આપનારો છે ૫૪.

છતિશ્રી ત્રૈલોક્યવિજયપ્રાસાદ પંચદશ, ઇંડક ૯૭, તિલક ૧૬

(૧૬) ક્ષિતિવલ્લભપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-સપ્તમ પ્રાસાદ.

તદ્વસ્તુ તત્પ્રમાણશ્ચ કર્તવ્યં ક્ષિતિવલ્લભે ॥

મદ્રે શૃંગ્લં પુનર્દયાન્નામ્ના વૈ ક્ષિતિવલ્લભઃ ॥૫૫॥

ક્ષિતિવલ્લભ પ્રાસાદનું પૂર્વવત્ ૩૫ અને તલમાન કરી વિશેષમાં ભદ્રે એક ઉચ્ચાંગ કરી ગઢાવવાથી ક્ષિતિવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૫૫.

છતિશ્રી ક્ષિતિવલ્લભપ્રાસાદ પોડશ, ઇંડક ૧૦૧, તિલક ૧૬.

છતિશ્રી સપ્તાંગ સપ્ત પ્રાસાદ.

અથ નવાઙ્ગ નવ પ્રાસાદ.

(૧૭) મહીધરપ્રાસાદ-નવાંગ-પ્રથમ પ્રાસાદ.

મહીધરં પ્રવક્ષ્યેઽહં શતમૂલવિભાજિતમ્ ॥

પદિકં ચ તતઃ કર્ણં મદ્રં દ્વિપદમિશ્રિતમ્ ॥૫૬॥

કર્ણસ્યોભયપક્ષે તુ પ્રતિરથાનિ ચ ત્રયમ્ ॥

નિર્ગતાનિ સમાશેન ભાગાર્ધં મદ્રનિર્ગમમ્ ॥૫૭॥

હવે મહીધર પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ લાગ કરી એક લાગનો કર્ણ, આખું ભદ્ર-લાગ બે અને કર્ણના બન્ને પડખે ત્રણ ત્રણ પ્રતિરથો એકએક લાગના કરવા અને તે નીકારે સમંદલ કરવા. ભદ્ર નીકારે લાગ અર્ધો રાખવું. ૫૬, ૫૭.

ષટ્ત્વિંશતિભાગમાજિતં ગર્ભં સપ્તભાગમથોચ્યતે ॥

કર્ણે પ્રતિરથે મદ્રે દે દે શૃંગ્લે ચ કારયેત્ ॥૫૮॥

રથોપરથે તિલકં પ્રત્યઙ્ગશ્ચ રથોપરિ ॥

મત્તાલમ્બયુતે મદ્રં મહીધરશ્ચ નામતઃ ॥૫૯॥

ગભારો છ અથવા સાત લાગનો કરવો. ક્ષણે, પ્રતિરથે અને લટ્ટે
જે જે શૃંગો ચઢાવવાં. રથે અને ઉપરથે તિલક કરવું. રથે પ્રત્યંગ ચઢાવવું
અને લટ્ટે ગોળ કરવો. આ મહીધર નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૫૮. ૫૯.
ઈતિશ્રી મહીધરપ્રાસાદ સપ્તદશ, તલ લાગ-૧૦, ઇંડક ૪૧, તિલક ૧૬.

(૧૮) કૈલાસપ્રાસાદ-નવાંગ-ત્રિતીય પ્રાસાદ.

મદ્રે શૃંગ તૃતીયશ્ચ કૈલાસશ્ચ તદોચ્યતે ॥

લટ્ટે એક ત્રીજું ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી કૈલાસ નામનો પ્રાસાદ જાણવો.
ઈતિશ્રી કૈલાસપ્રાસાદ અષ્ટાદશ, ઇંડક ૪૫, તિલક ૧૬.

(૧૯) નવમાલ્યપ્રાસાદ-નવાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

મદ્રે ત્યક્ત્વા રથે શૃંગ નવમાલ્યઃ સ ઉચ્યતે ॥૬૦॥

લટ્ટેથી એક ઉરશૃંગ ઉતારી રથે એક શૃંગ ચઢાવવાથી નવમાલ્ય
નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૬૦.

ઈતિશ્રી નવમાલ્યપ્રાસાદ એકોનવિંશતિ, ઇંડક ૪૯, તિલક ૮.

(૨૦) ગંધમાદનપ્રાસાદ-નવાંગ-ચતુર્થ પ્રાસાદ.

તથા મદ્રે પુનર્દયાત્ સ મૈવદ્ ગંધમાદનઃ ॥

તથા ફરી લટ્ટે એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી ગંધમાદન નામનો પ્રાસાદ
થાય છે.

ઈતિશ્રી ગંધમાદનપ્રાસાદ વિંશતિ, ઇંડક ૫૩, તિલક ૮.

(૨૧) સર્વાંગસુંદરપ્રાસાદ-નવાંગ-પંચમ પ્રાસાદ.

ત્યક્ત્વા મદ્રે રથે શૃંગ સર્વાંગસુંદરસ્તથા ॥૬૧॥

લટ્ટેથી એક ઉરશૃંગ કાઢી ઉપરથે એક શૃંગ ચઢાવવાથી સર્વાંગસુંદર
નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૬૧.

ઈતિશ્રી સર્વાંગસુંદર પ્રાસાદ એકવિંશતિ, ઇંડક ૫૭, તિલક ૧૬.

(૨૨) વિજયાનન્દપ્રાસાદ-નવાંગ-ષષ્ઠ પ્રાસાદ.

મદ્રે દયાત્ પુનઃ શૃંગ વિજયાનન્દસંજ્ઞકઃ ॥

ભદ્રે ફરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી વિજયાનંદ નામનો પ્રાસાદ થાય છે.
 ઇતિશ્રી વિજયાનંદપ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ, ઇંક ૬૧, તિલક ૧૬

(૨૩) સર્વાંગતિલકપ્રાસાદ-નવાંગ-સપ્તમ પ્રાસાદ.

મતાલમ્બયુતં ભદ્રમુરુશૃંગં પરિત્યજેત્ ॥૬૨॥

મતાલંબોભયકર્ણે શૃંગદ્વયશ્ચ કારયેત્ ॥

સર્વાંગતિલકો દ્વેયઃ કર્તુઃ સંતાનભોગદઃ ॥૬૩॥

ભદ્રે ગોખ કરવો અને એક ઉરશૃંગ કાઢી નાખવું. ગોખના બન્ને કર્ણે
 (ખણાઓએ) એક એક શૃંગ કરવું. આ સર્વાંગતિલક નામનો પ્રાસાદ
 બાણવો. તે કર્તાને સંતાન અને પૈલવની સિદ્ધિ આપનારો છે. ૬૨, ૬૩.
 ઇતિશ્રી સર્વાંગતિલકપ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ, ઇંક ૬૫, તિલક ૧૬.

(૨૪) મહાભોગપ્રાસાદ-નવાંગ-અષ્ટમ પ્રાસાદ.

ઉરુશૃંગં તતો દદ્યાન્ મતાલમ્બસમન્વિતમ્ ॥

મહાભોગસ્તદા નામ સર્વકામફલપ્રદઃ ॥૬૪॥

મતાલંબ સહિત ભદ્રે ફરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી મહાભોગ નામનો
 પ્રાસાદ થાય છે અને તે સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારો છે. ૬૪.
 ઇતિશ્રી મહાભોગપ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ, ઇંક ૬૬, તિલક ૧૬.

(૨૫) મેરૂપ્રાસાદ-નવાંગ-નવમ પ્રાસાદ.

કર્ણપ્રતિરથરથોપરથાદિસમુદ્ભવઃ ॥

મેરૂશ્ચાર્પિ સમાખ્યાતઃ સર્વદેવેશ્ચ સંયુતઃ ॥૬૫॥

કર્ણ, પ્રતિરથ, રથ અને ઉપરથાદિએ એક એક શૃંગોની વૃદ્ધિ સહિત
 વર્તમાન મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. અને તે સમસ્ત દેવતાઓ વડે નિવાસ
 કરાણેલો બાણવો. ૬૫.

સર્વકાશ્વનમયે મેરૌ યત્ પુનસ્ત્રિપ્રદક્ષિણૈઃ ॥

શૈલે પક્ષેષ્ટકે સપ્ત લભેત્ પુણ્યં સમાધિકમ્ ॥૬૬॥

સુવર્ણમય-મેરૂ પર્વતની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવાથી જે ફળ મળે છે તેથી
 અધિક ફળ પદ્મરના તથા પાટી ઈટેના કરેલા મેરૂ નામના પ્રાસાદની
 સાત પ્રદક્ષિણા કરવાથી મળે છે. ૬૬.

નવાંગ નવ પ્રાસાદ.

(૧૮) કૈલાસ પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ

૪૫ ઇંડક, ૧૬ તિલક.

(૧૭) મહીધર પ્રાસાદ.

પંચમ વિલક્ષિત.

૪૧ ઇંડક, ૧૬ તિલક.

(૧૯) નવમાલ્ય પ્રાસાદ

તૃતીય ભેદ.

૪૯ ઇંડક, ૮ તિલક.

(૨૦) ગંધમાદન

પ્રાસાદ. ચતુર્થ ભેદ.

૫૩ ઇંડક, ૮ તિલક.

(૨૧) સર્વાંગચુંદર પ્રાસાદ.

પંચમ ભેદ.

૫૭ ઇંડક, ૧૬ તિલક.

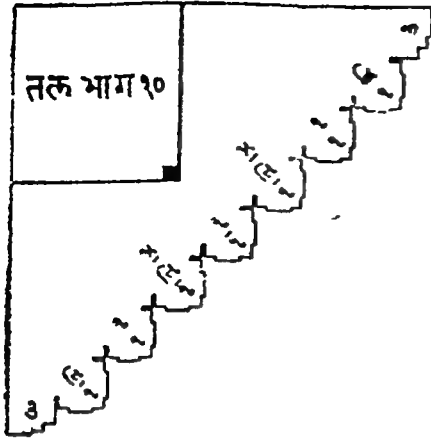
તલભાગ ૧૦

તલભાગ ૧૦

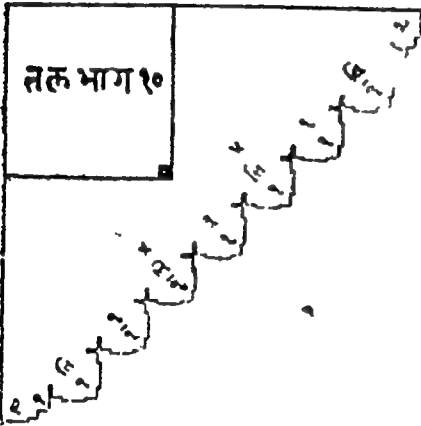
તલભાગ ૧૦

તલભાગ ૧૦

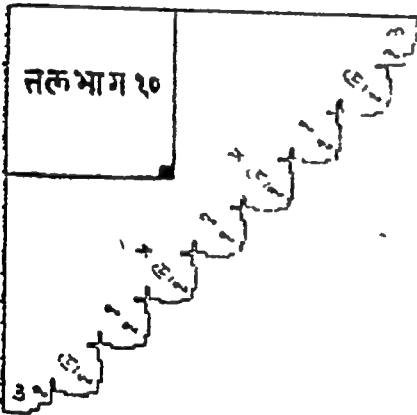
તલભાગ ૨૦

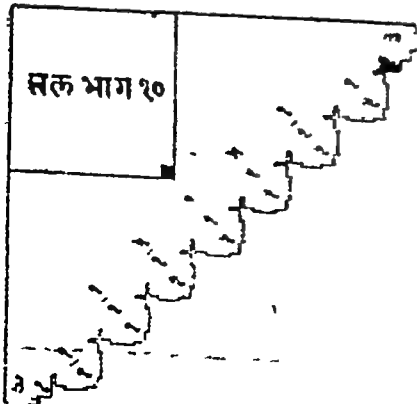
(૨૨) વિજયનંદ પ્રાસાદ.
૫૪ લેદ.
૬૧ ઈંડક.
૧૬ તિલક.

(૨૩) સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ.
અષ્ટમ લેદ.
૬૫ ઈંડક.
૬૧ તિલક.

(૨૪) મહાભોગ પ્રાસાદ.
અષ્ટમ લેદ.
૬૬ ઈંડક.
૧૬ તિલક.

(૨૫) મેરુ પ્રાસાદ
નવમ લેદ.
૬૭ ઈંડક.

વૈરાજ્યપ્રમુખા યત્ર નાગરા બ્રહ્મણોદિતાઃ ॥

ચલ્લમાઃ સર્વદેવાનાં શિવસ્યાપિ વિશેષતઃ ॥૬૭॥

ઇતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશંકરસોમપુરાવિરચિતે
શિલ્પરત્નાકરે વૈરાજ્યાદિપચ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયાં
નવમં રત્નં સમાપ્તમ્ ॥

પ્રહ્લદેવે કહેલા વૈરાજ્ય પ્રમુખ નાગરાદિ પ્રાસાદો સર્વ દેવતાઓને
પ્રિય છે અને વિશેષ કરીને શિવને વધારે પ્રિય છે. ૬૭.

ઇતિશ્રી મેરૂપ્રાસાદ પંચવિંશતિ, ૬૭૬ ૬૭૭.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું વૈરાજ્યાદિ પંચવિંશતિ
પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું નવમું રત્ન સંપૂર્ણ.

દશમં રત્નમ્ ।

અથ મેર્વાદિવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રીમેર્વાદિ વિંશતિપ્રાસાદ ।

જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ-પ્રથમ મેરૂ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ જ્યેષ્ઠપ્રાસાદવર્તનામ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વિસપ્તતિવિભાજિતે ॥૧॥

હવે જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી તેને ગોતેર લાગેથી વિભાજિત કરવું અર્થાત્ ચોરસ ક્ષેત્રમાં ગોતેર લાગ કરવા. ૧.

મિત્તિથ સાર્ધચત્વારઃ સાર્ધતૂર્યાં ભ્રમન્તિકા ॥

યુક્તોક્તભાગમાનેન મધ્યપ્રાસાદવર્તના ॥૨॥

લિત્તિ ચાડા ચાર લાગની તથા ભ્રમણી ચાડા ચાર લાગની કરવી. ઉક્ત ભાગમાને પ્રાસાદના અંદરની ફરતી ભ્રમણી અને લિત્તિમાન ચોરસ. ૨.

દ્વિતીય પ્રાસાદ કલ્પના.

ચતુરસ્રીકૃતં ક્ષેત્રં દશધા ભાજ્યેત્પુનઃ ।

ભ્રમણીભાગમેકેન ભાગૈકેન ચ મિત્તયઃ ॥૩॥

ફરી સમચોરસ ક્ષેત્રને દશ ભાગે ભાગવું અને ભ્રમણી તથા લિત્તિએ એક એક લાગની કરવી. ૩.

કોણં ભાગદ્વયં પ્રોક્તં પ્રતિરથં સાર્ધાશકમ્ ॥

મદ્રં ભાગત્રયં કાર્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૪॥

કોણ ભાગ બે, પ્રતિરથ ભાગ દોઢ અને આખું લદ્ર ભાગ ત્રણતું કરવું. આ ભ્રમણે દસાઈ તથા ભ્રમણીની અંદર કરવાની વ્યવસ્થા ચારે દિશામાં કરવી. ૪.

તૃતીય પ્રાસાદ કલ્પના.

પ્રાસાદા દ્વિતીયાઃ રચાતા જનાનંદસુખાવહાઃ ॥

દશઘા ચાષ્ટઘા કૃત્વા તૃતીયાંશ્વ પ્રકલ્પયેત્ ॥૫॥

ઉપર પ્રમાણે દ્વિતીય પ્રાસાદોની રચના કરવી. આ પ્રાસાદો માણસોને આનંદ તેમજ સુખ આપનારા છે. તેવીજ રીતે દશ લાગે અથવા, આઠ લાગે તૃતીય પ્રાસાદોની પણ કલ્પના કરવી. ૫.

દ્વિભાગં કોણમિત્યુક્તં ભદ્રં ભાગદ્વયં ભવેત્ ॥

પ્રાસાદાશ્ચ તૃતીયા વૈ હરયે બ્રહ્મણે પ્રિયાઃ ॥૬॥

તલ લાગ આઠના ક્ષેત્રમાં કેાણુ લાગે તે તથા ભદ્રાર્ધ લાગ બેનું કરવું. આ પ્રમાણે તૃતીય પ્રાસાદોની રચના કરવી. આ પ્રાસાદો હરિ અને બ્રહ્માને પ્રિય છે. ૬.

વિષ્ણુ રુદ્રસ્તથા બ્રહ્મા મેરુમધ્યે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥

ત્રિપ્રાસાદે ત્રયો દેવા રાજાનાં તુ સુખાવહાઃ ॥૭॥

તલાનુસારે વણુવેલા ત્રણ પ્રકારના મેરુ નામના પ્રાસાદોમાં ક્રમે વિષ્ણુ, રુદ્ર અને બ્રહ્માને સ્થાપન કરવા. આ પ્રાસાદો રાજાઓને સુખ આપનારા છે. ૭.

તલમાનં સમારૂપાતમૂર્ધ્વમાનં તું કથ્યતે ॥

પૂર્વોક્તિસપ્તત્યંશાઃ કર્ણાદિભદ્રકાન્તરે ॥૮॥

પ્રાસાદના મધ્ય ભાગનું માન કહ્યું. હવે ઉપરનું (બહારનું) માન કહીએ છીએ. પૂર્વે કહેલા બોતેર તલભાગે કણુદિથી ભદ્રાર્ધ સુધીના અંતરમાં યોજવા ૮.

અયેઠ મેરુ સ્વરૂપ વણુન.

રસકરયુગયુગ્મ-ક્રતુનયનનિગમ-

યુગ્મમિશ્ચૈવ કર્ણવ્યા સંખ્યાભિર્ભાગકલ્પના ॥૯॥

રસ (૬), કર (૨), યુગ (૪), યુગ્મ (૨), ક્રતુ (૬), નયન (૨), નિગમ (૪) અને યુગ્મ (૨); એ સંખ્યાએ કણુથી લઈ ભદ્ર સુધીના અંગોના ભાગની યોજના કરવી. ૯.

પંચભાગસમં ભદ્રં પદ્મભાગેન વિનિર્ગતમ્ ॥

તવંગરંથેકા ભદ્રે પશ્ચંશ્રદ્ધાણિ ચોપરિ ॥૧૦॥

ભદ્રાર્ધ લાગ આઠ અને નીકારે લાગ છ નું કરવું તેમજ ભદ્રે ગોળ તથા દોઢિઓ અને પાંચ ઉરશુંગો ચઢાવવાં. ૧૦.

સર્વતોભદ્રનંદીશૌ પ્રાસાદઃ પૃથિવીજયઃ ॥

ઉપર્યુપરિ સંસ્થાપ્યાઃ કોગમધ્યે વ્યવસ્થિતાઃ ॥૧૧॥

કોણે સર્વતોભદ્ર, નંદીશ અને પૃથિવીજય પ્રાસાદનાં કંમ અનુક્રમે ઉપરા ઉપરી ચઢાવવાં. સર્વતોભદ્ર ઇંડક ૯, નંદીશ ઇંડક ૨૧ અને પૃથિવીજય ઇંડક ૪૯ નો બાણવો. ૧૧.

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદિશાલસ્વતીયકઃ ॥

ચાનુગોપરિ દાતવ્યાઃ ક્રમત્રયં ચ કલ્પયેત્ ॥૧૨॥

કણુના સમલાગી પઢરે કેશરી, સર્વતોભદ્ર અને નંદિશાલનાં કંમ ચઢાવવાં. કેશરી ઇંડક ૫ અને નંદિશાલ ઇંડક ૧૭ નો બાણવો. ૧૨.

કેશરી કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સકઃ ॥

પ્રતિપૂર્વેષુ નિર્દિષ્ટા ભદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૩॥

ભદ્રની વામદક્ષિણ બાણુની નંદિકાઓ ઉપર કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સનાં ઇંડકો ચઢાવવાં. શ્રીવત્સ એક ઇંડકનો બાણવો. ૧૩.

કેશરી કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સકઃ ॥

સ્થાપયેચ તથા વત્સ કોગસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૪॥

હે વત્સ! કોણુની વામદક્ષિણ બાણુએ આવેલી નંદિકાઓ ઉપર કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સનાં ઇંડકો ચઢાવવાં. ૧૪.

નંદિકાઃ ષડ્ વિખ્યાતાઃ ષટ્ક્રમાચ્ચ વ્યવસ્થિતાઃ ॥

શ્રીવત્સાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટાઃ પ્રતિકર્ણસ્ય દક્ષિણે ॥

શ્રીવત્સાસ્ત્ર કર્તવ્યા નાન્યથા કારયેદ્ બુધઃ ॥

ભદ્રે ચ નાસિકા કાર્યા શ્રીવત્સાસ્ત્ર નિર્મિતઃ ॥૧૫॥

કોણુ અને ભદ્રની વચ્ચે નાની મોટી મળી કુલ છ નંદિકાઓ કરેલી છે. તે અગ્રી નંદિકાઓ ઉપર ઉપરોક્ત શ્લોકો પ્રમાણે કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સનાં ઇંડકો ચઢાવવાનાં કહ્યાં છે. પરંતુ વિશેષતા એટલી

દશમ રત્ન] મેવાદિવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર. ૩૫૩
 જાણવી કે પ્રત્યેક પ્રતિકર્ણના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલી જે ભાગવાળી
 નંદિકાઓએ એક દેશરી સિવાય બીજાં બધાં ઇંડકેા શ્રીવત્સના ચઢાવવાં.
 આનાથી વિપરીત કાર્ય બુદ્ધિમાનોએ કરવું નહિ અને ભદ્રે નાસિકા કરી
 તેના ઉપર એક શ્રીવત્સનું ઇંડક ચઢાવવું. ૧૫.

પ્રત્યંગાસ્ત્ર કર્તવ્યાશ્વત્વારો વામદક્ષિણે ॥

વસુમિશ્વ સમારૂપાતાઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૬॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ તથા ભદ્રની વામદક્ષિણે, એમ ચાર ઠેકાણે પ્રત્યંગ
 ચઢાવવાં અને તે દરેક આઠ આઠની સંખ્યાવાળાં જાણવાં. આ પ્રમાણે ચારે
 દિશાઓમાં સ્થાપના કરી કુલ બત્રીસ (૩૨) પ્રત્યંગ કરવા. ૧૬.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ રેખાણામપિ લક્ષણમ્ ॥

દ્વિસપ્તતિપદે ચૈવ ચતુઃપશ્ચાંશભાજિતૈઃ ॥૧૭॥

હવે રેખાઓનું પણ લક્ષણ કહું છું. બેતેર પદના પ્રાસાદમાં ચોપન
 પદના ભેદે કરી શિખરની નમણની રેખાઓ બેંચવી. ૧૭.

एकोत्तरसहस्रैश्च भूपितश्च शुभाण्डकैः ॥

ज्येष्ठमेरुः समाख्यातः प्रासादः सर्वसत्तमः ॥૧૮॥

એક હજાર ને એક શુભ ઇંડકેા વડે સુશોભિત જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ
 જાણવો. આ પ્રાસાદ સર્વજાતિના પ્રાસાદોમાં સર્વોત્તમ છે. ૧૮.

ઇતિશ્રી જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૭૨, ઇંડક ૧૦૦૧, પ્રથમ પ્રાસાદ.

મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ-દ્વિતીય મેરૂ.

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि मेरुमध्यमलक्षणम् ॥

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे चतुष्पष्टिविभाजिते ॥૧૯॥

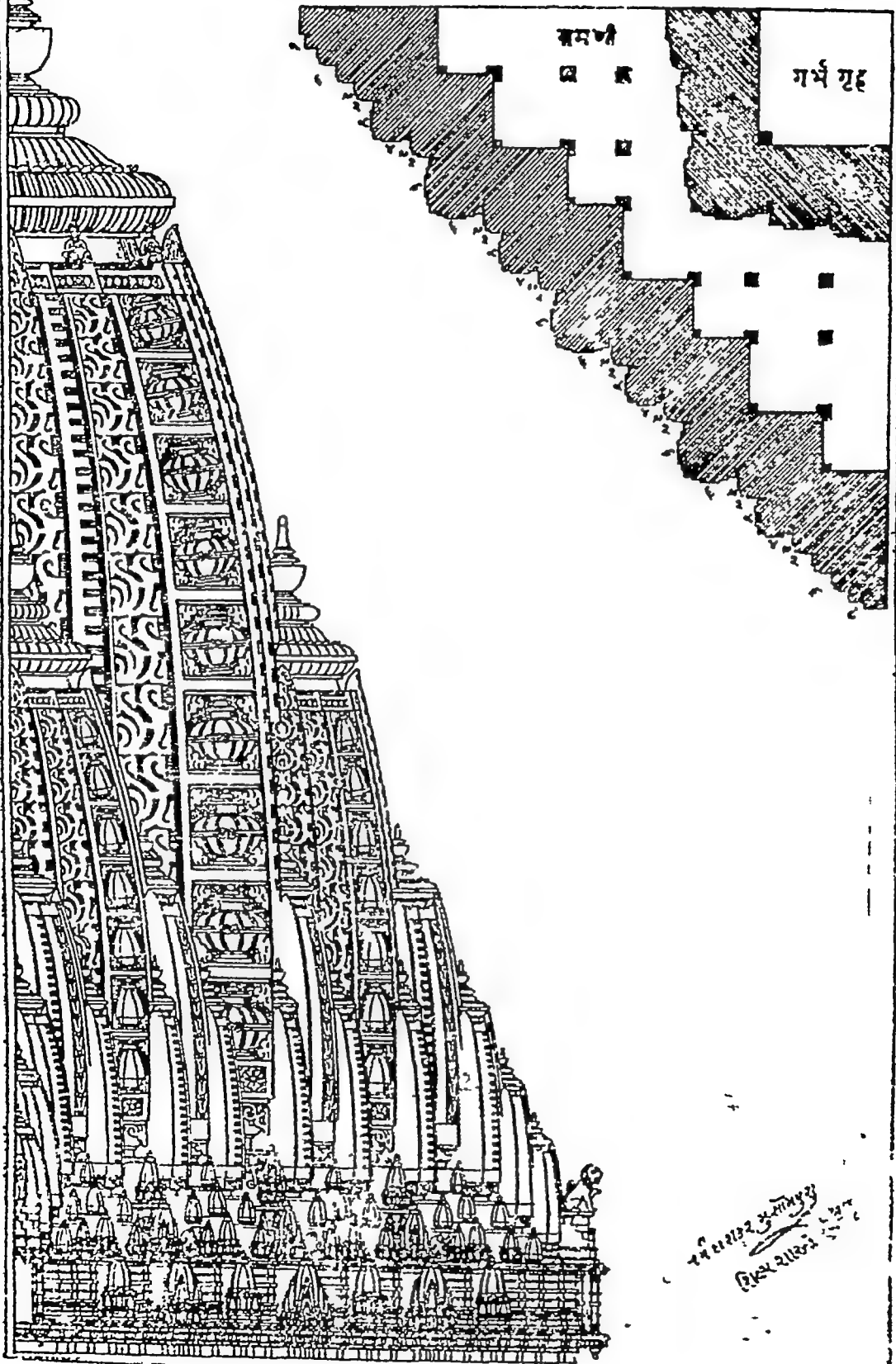
હે વત્સ! હવે મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. ચોરસ
 ક્ષેત્રમાં ચોસઠ ભાગ કરવા. ૧૯.

मुनियमगुणवेद-रसयुगर्तुभिस्तथा ॥

गर्भादिकोणपर्यन्तं त्रिभागं भद्रनिर्गतम् ॥૨૦॥

મુનિ (૭), યમ (૨), ગુણ (૩), વેદ (૪), રસ (૬), યુગ (૪) અને ઋતુ (૬);
 એ સંખ્યાઓ વડે ગર્ભાદિથી કોણ પર્યંતના ભાગો કરવા અને ભદ્ર
 નીકારે ત્રણ ભાગ રાખવું. ૨૦.

જ્યેષ્ઠ બેરુપ્રસાદ પ્રથમ: તલુ ભાગ ૭૨ ફેડક ૧૦૦૧

મદ્રં તુ સપ્તભિર્ભાગૈર્નંદિકા ચ દ્વિભાગિકા ॥
 દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા ભાગત્રયવ્યવસ્થિતા ॥૨૧॥
 પ્રતિકર્ણ તથા વાક્ય-ભાગૈશ્વ પરિકલ્પયેત્ ॥
 પ્રતિરથં તતો વત્સ નિર્દિષ્ટં રસભાગિકમ્ ॥૨૨॥
 પ્રતિકર્ણ તથા ચાગ્રે ચતુર્ભાગૈશ્વ યોજયેત્ ॥
 પદ્મભાગિકં તથા કોણં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૨૩॥

ભદ્ર લાગ સાત, પહેલી નંદિકા લાગ બે, બીજી નંદિકા લાગ ત્રણ, પ્રતિકર્ણ લાગ ચાર, પ્રતિરથ લાગ છ, પ્રતિકર્ણ લાગ ચાર અને કોણ લાગ છ નો કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

બ્રમણી રસભાગેન પદ્મભાગેન ચ ભિત્તયઃ ॥
 ભાગવિંશતિવિસ્તારં રેખોર્ધ્વં કારયેદ્ બુધઃ ॥૨૪॥

છ લાગની બ્રમણી તથા છ છ લાગની ભિત્તિઓ કરવી અને બુદ્ધિમાન પુરૂષે રેખાઓ વીસ લાગે ખેંચવી. ૨૪.

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદનો નંદિશાલિકઃ ॥
 અનુક્રમેણ સંસ્થાપ્યાઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતાઃ ॥૨૫॥

કેશરી સર્વતોભદ્ર, નંદન અને નંદશાલી પ્રાસાદનાં ક્રમે કોણ ઉપર અનુક્રમે વ્યવસ્થિત ચઢાવવાં. નંદનનાં ઇન્ડક ૧૩ જાણવાં. ૨૫.

શ્રીવત્સદ્વૌ તથા કાર્યૌ, કેશરી ચ તૃતીયકઃ ॥
 પ્રતિકર્ણે તુ દાતવ્યા હુપર્યુપરિ સંસ્થિતાઃ ॥૨૬॥

શ્રીવત્સ, શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇન્ડકો પ્રતિકર્ણ ઉપરાઉપરી ક્રમે ચઢાવવાં. ૨૬.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોભદ્રકસ્તથા ॥
 ચાનુગોપરિ દાતવ્યાઃ પ્રાસાદત્રયભૂષણાઃ ॥૨૭॥

શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં ક્રમે પહેલે ચઢાવવાં. ૨૭.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ નંદિકાયાં નિયોજયેત્ ॥
 દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા શ્રીવત્સદ્વયભૂષણા ॥૨૮॥

શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇડકો. પ્રથમ નંદિકાએ ચઢાવવાં તથા બીજી નંદિકા બે શ્રીવત્સનાં ઇડકો. વડે શણગારવી. ૨૮.

પ્રતિરથેહનુગે કર્ણે નંદિકાર્યાં તથૈવ ચ ॥

તદર્ધે ત્રિભાગં કૃત્વા પ્રત્યક્ષં વામદક્ષિણે ॥૨૯॥

પઢરો, પ્રતિરથ, કર્ણ અને નંદિકા, એમના ઉપરના ભાગે ત્રણે ઠેકાણે વામદક્ષિણે પ્રત્યગ ચઢાવવું. ૨૯.

एतदेव समाख्यातं दिशासु विदिशासु च ॥

पूर्वोक्ताश्चाण्डકા ज्ञेयाः सकलश्च तथैव हि ॥૩૦॥

દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ઉપર પ્રમાણે ઇડક યોજના કરવી. અને પૂર્વોક્ત પ્રમાણે ઇડકો બાણવાં તથા શિખરનું માન પણ પૂર્વ પ્રમાણે કરવું. ૩૦

पञ्चपञ्चशताण्डानि मध्यमश्च प्रकीर्तितः ॥

तथा संवरणैर्युक्तो वरालिकासमाकुलः ॥૩૧॥

कूटकैश्च विचित्रैश्च घण्टिकाभिः सुशोभनः ॥

गजसिंहैः समाख्यातो मुनिविद्याधरैर्युतः ॥૩૨॥

પાંચસો પાંચ (૫૦૫) ઇડકોને ધારણ કરનારો, સામરણ યુક્ત, વરાલિકાઓ વડે વ્યાપ્ત, વિચિત્ર ફૂટકો, અને ઘંટિકાઓથી સુશોભિત, હાથી અને સિંહ સંયુક્ત તથા મુનિઓ અને વિદ્યાધરોથી સંપન્ન એવો આ મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૩૧, ૩૨

मंडपश्च तदेवास्य सर्वशोभासमन्वितः ॥

तद्रूपे तत्प्रमाणेन मध्यमेरुः प्रकीर्तितः ॥૩૩॥

સર્વ પ્રકારની શોભા વડે અલંકૃત થયેલો મંડપ પણ પ્રાસાદના રૂપ અને પ્રમાણાનુસાર કરવો. ૩૩.

ईदृशं कुरुते यस्तु प्रासादं वास्तुशोभनम् ॥

प्रयाति परमं स्थानं यत्र देवः सदाशिवः ॥૩૪॥

ઉપરોક્ત લક્ષણોથી સંપન્ન મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ જે પુરૂષ કરાવે છે તે જ્યાં સર્વદા સદાશિવ દેવ ગિરાજમાન થયેલા છે તેવા પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪. ઇતિશ્રી મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ, તેલે ભાગ ૬૪, ઇડક ૫૦૫, દ્વિતીય પ્રાસાદ.

કનિષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ-તૃતીય મેરૂ.
કનિષ્ઠ પ્રવક્ષ્યામિ;

પ્રાસાદં મેરુસંજ્ઞકમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

ચતુઃપચ્ચાંશભાજિતે ॥૩૫॥

કનિષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદનું સ્વરૂપલક્ષણ કહ્યું.
છું. સમચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોપન લાગ કરવા ૩૫.

શત્રુરામાગ્નિદર્શન-

ગુણપદ્મિસ્તથા ક્રમાત્ ॥

મદ્રાદિકર્ણપર્યંતં,

વિભાગાન્યોજયેત્ સુધીઃ ॥૩૬॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષે શત્રુ (૬), રામ (૩),
અગ્નિ (૩), દર્શન (૬), ગુણ (૩) અને ૧૭.
એ સંખ્યાઓ વડે ક્રમે લટકી લઈ કપ્પડ
સુધીના વિભાગોની યોજના કરવી. ૩૬.

પદ્મભાગશ્ચૈવ મદ્રાધં,

દ્વિભાગશ્ચૈવ નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા ચ ત્રિભાગૈશ્વ,

નિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥૩૭॥

દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા,

હંગપ્રત્યંગકલ્પના ॥

ચાનુગશ્ચ તથા પદ્મિન્ન

નિર્ગમેડપિ તથૈવ ચ ॥૩૮॥

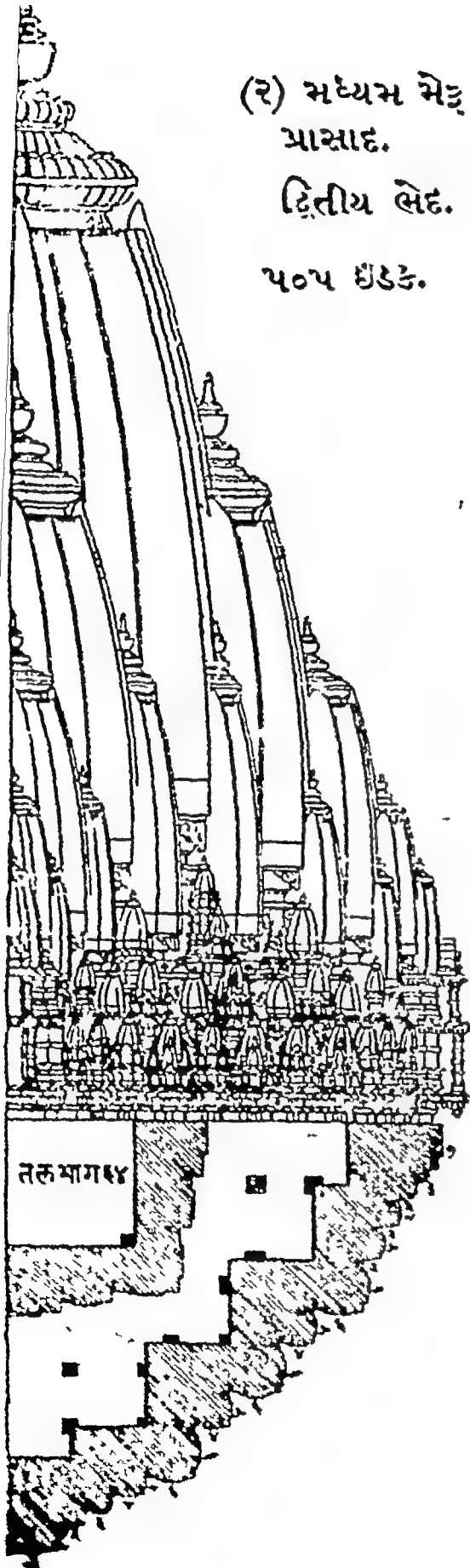
નંદિકા ચ ત્રિભિર્ભાગૈ-

નિર્ગમે વિસ્તરે તથા ॥

કોણં પદ્મભાગિકં જ્ઞેયં,

ચતુર્દિક્ષુ જ્યવસ્થિતમ્ ॥૩૯॥

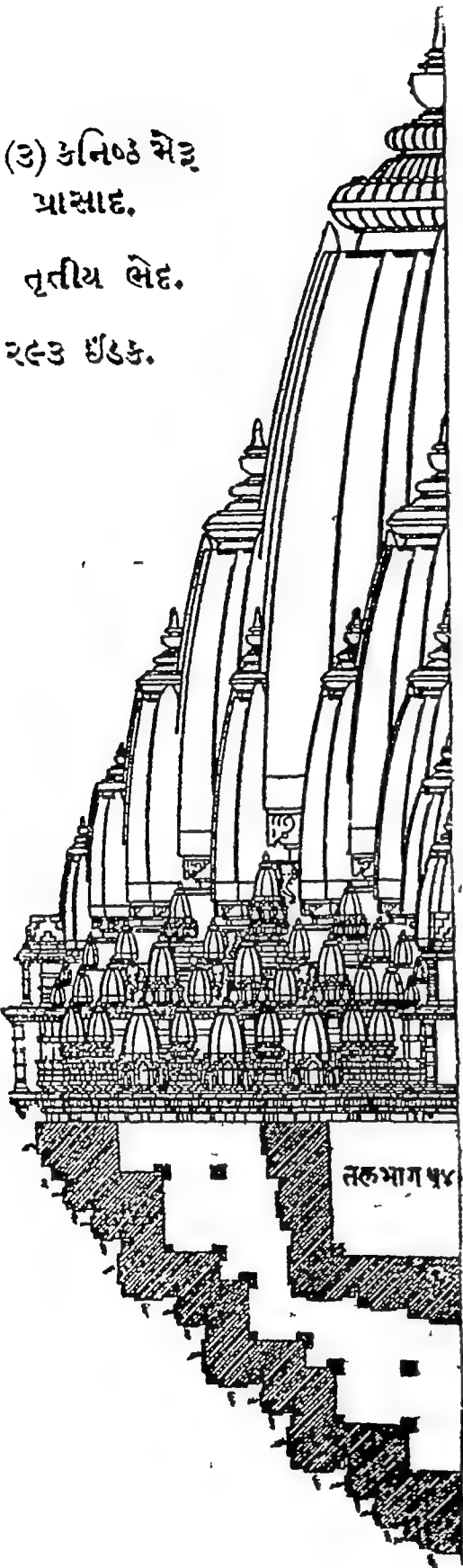
લટકાર્ધ લાગ છ અને નીકારે લાગ બે,
નંદિકા લાગ ત્રણ, ખીલ નંદિકા લાગ ત્રણ,
પદ્મ લાગ છ, ત્રીલ નંદિકા લાગ ત્રણ

(૩) કેનિઠ્ઠ મેઝ
પ્રાસાદ.

તૃતીય લેદ.

૨૯૩ ઈંક.

અને કોણુ લાગ છ; એ બધાં અંગો
નીકારે સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે
ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરી અંગોની
સ્થાપના કરવી. ૩૭, ૩૮, ૩૯.

ભિત્તિશ્ચ સાર્ધચત્વરઃ,

સાર્ધતૂર્યાં ભ્રમન્તિકા ॥

રેખાસ્તુ સદશા ભાગૈ-

મધ્યપ્રાસાદકલ્પિતૈઃ ॥૪૦॥

ભિત્તિ સાડા ચાર લાગ તથા ભ્રમણી
સાડા ચાર લાગની કરવી અને શિખરના
નમણુની રેખાઓ મધ્ય મેઝ પ્રાસાદમાં
કહેલા લાગમાન પ્રમાણે ખેંચવી ૪૦.

પ્રતિરથે તથા કોણે,

ક્રમઘ્રયવ્યવસ્થિતાઃ ॥

અણ્ઠકૈશ્વૈવ વિજ્ઞેયઃ,

કેશરી નામ નામતઃ ॥૪૧॥

નંદિકાયાં પ્રતિકર્ણે,

શ્રીવત્સં તત્ર કારયેત્ ॥

ઉપર્યુપરિ સંસ્થાપ્યા,

ક્રમધારા વ્યવસ્થિતા ॥૪૨॥

મદ્રે'ચ નાસિકા કાર્યા,

શ્રીવત્સદ્વયકલ્પના ॥

શાલાયાં મૃદ્ધચત્વારિ,

પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૪૩॥

પ્રતિરથ અને કોણુ ઉપર ત્રણ ત્રણ
કેશરી શૃંગ ચઢાવવાં. નંદિકા તથા
પ્રતિકર્ણે ત્રણ ત્રણ શ્રીવત્સ ઉપરાઉપરી
ક્રમે ચઢાવવાં. ભદ્રમાં નાસિકા કરી એ
શ્રીવત્સ કરવાં તથા ચાર ઉરુશૃંગ
ચઢાવવાં અને વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ
ચઢાવવું ૪૧, ૪૨, ૪૩.

ત્રિનવતિદ્વિશતૈશ્ચ હ્રણ્ડકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

કનિષ્ઠશ્ચ તથા દ્વેયઃ પ્રાસાદો મેરુસંજ્ઞકઃ ॥૪૪॥

ગણે ત્રાણું ઇંડકોથી અલંકૃત કરેલો આ કનિષ્ઠ મેરુ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૪૪.

મણ્ડપશ્ચૈવ કર્તવ્યઃ સર્વશોભાસમન્વિતઃ ॥

ઘણ્ટાકૂટઃ સ વિજ્ઞેયો ગણવિદ્યાધરપ્રિયઃ ॥૪૫॥

સર્વ શોભા યુક્ત મંડપ ઘંટાકૂટ સંપન્ન કરવો અને તે ગણ તથા વિદ્યાધરને પ્રિય છે. ૪૫.

ઈદૃશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સુરવલ્લભમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવઃ મદ્રાશિવઃ ॥૪૬॥

દેવતાઓને વલ્લભ એવો આ પ્રાસાદ જે પુરૂષ કરાવે છે તે જ્યાં સર્વદા સદાશિવ દેવ ધિરાજમાન થયેલા છે તેવા પરમ સ્થાનને પામે છે. ૪૬.

ઇતિશ્રી કનિષ્ઠ મેરુ પ્રાસાદ, તલ લાગ ૫૪, ઇન્ડક ૨૬૩, તૃતીય પ્રાસાદ.

મંદિર પ્રાસાદ-ચતુર્થ મેરુ.

મંદિરં કથયિષ્યામિ પ્રાસાદં મંદિરોપમમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્રષ્ટાત્રિંશવિભાજિતે ॥૪૭॥

મંદિરે જેવો મંદિર પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં આડત્રીચ વિભાજો કરવા ૪૭.

ચતુર્ભિશ્ચૈવ ભાગૈસ્તુ મદ્રવિસ્તારમાદિશેત્ ॥

નિર્ગમશ્ચ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૮॥

દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા ભાગદ્વયન્યવસ્થિતા ॥

ચાનુગં પશ્ચભાગૈસ્તુ નંદિકા ચ દ્વિભાગિકા ॥૪૯॥

કોણં તુ પશ્ચભાગૈશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ દિશ્નાસુ વૈ ॥

મિત્તિઃ સાર્ધત્રયા કાર્યા સાર્ધત્રયમ્નમન્તિકા ॥૫૦॥

લઘુ વિસ્તારમાં ચાર લાગ તથા નિકારે જે લાગ કરવું. નંદિકા લાગ એક, બીજી નંદિકા લાગ જે, પઢરો લાગ પાંચ, ત્રીજી નંદિકા લાગ જે

અને કોણુ ભાગ પાચ; આ બધાં અંગો પ્રમદ્લ કરવાં આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ભિત્તિ તથા બ્રમણી સાડા ત્રણ ત્રણ ભાગની કરવી, ૪૮, ૪૯-૫૦.

રેલાશ્ચ દ્વાદશૈર્ભાગૈશ્ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતાઃ ॥

ત્રયશ્ચ કેશરી કોણે હૃદ્ધર્વે શ્રીવત્સકલ્પના ॥૫૧॥

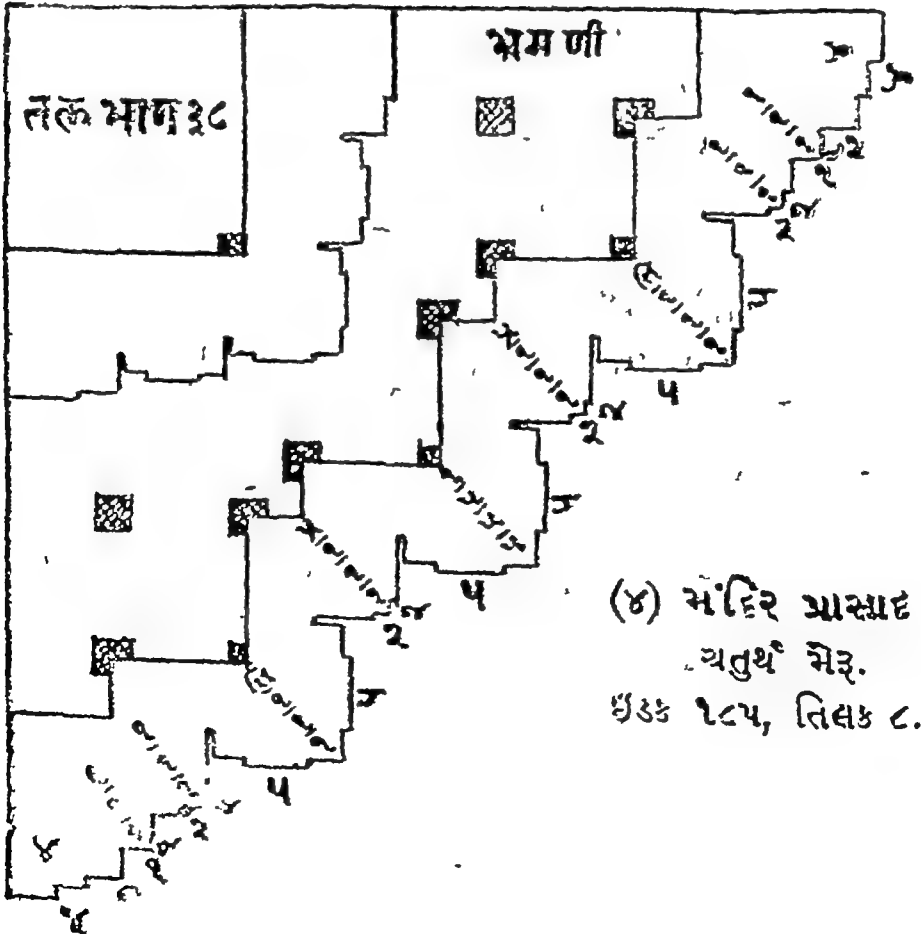
શ્રીવત્સશ્ચૈવ શ્રીવત્સૌ હૃદ્ધર્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥

નંદિકાશ્ચ સમાખ્યાતાઃ ક્રમત્રયવ્યવસ્થિતાઃ ॥૫૨॥

શાલાયામુરુચત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥

રેલોધ્વં દ્વાદશૈર્ભાગૈઃ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૫૩॥

મધ્ય પ્રાસાદનું તલ બાર (૧૨) ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા કરવી કોણુ ઉપર ત્રણ કેશરી અને એક શ્રીવત્સ તથા પઢરે ત્રણ શ્રીવત્સ અને તિલક કરવું અને બધી નંદિકાઓ ઉપર ત્રણ ત્રણ શ્રીવત્સનાં ઇંડકો ચઢાવવા. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગો તથા વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવાં અને રેખાઓના ઉર્ધ્વ ભાગે બાર ભાગ કરી મુંદર ઘાટ યુક્ત શિખરનું સ્વરૂપ કરવું. ૫૧, ૫૨, ૫૩.

પચ્ચાશીતિશતૈશ્ચૈવ હ્યણ્ડકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

પ્રાસાદો મંદિરો જ્ઞેયઃ સૌખ્યદો મંદિરોપમઃ ॥૫૪॥

એકએા પંચાશી ઈન્ડકો વડે સુશોભિત થયેલો આ મંદિર પ્રાસાદ
જાણવો અને તે સુખ આપનારો છે. ૫૪.

કંતિશ્રી મંદિર પ્રાસાદ, તલ લાગ ૩૮, ઈન્ડક ૧૮૫, તિલક ૮, ચતુર્થ પ્રાસાદ.

લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ-પંચમ મેરૂ.

લક્ષ્મીકોટરમાચક્ષે પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

લક્ષ્મીદં સૌખ્યદશ્ચૈવ સર્વાર્થસિદ્ધિદાયકમ્ ॥૫૫॥

સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર, લક્ષ્મી અને સુખને આપનાર તથા
સર્વાર્થની સિદ્ધિ કરનાર લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદનું લક્ષણ કહ્યું છું. ૫૫.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાત્રિંશવિભાજિતે ॥

શાલાયાં ભાગચત્વારો નિર્ગમે દ્વયભાગિકા ॥૫૬॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેન તુ તત્સમા ॥

ચાનુગે ભાગચત્વારો નિર્ગમે દ્વયભાગિકમ્ ॥૫૭॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમં પૂર્વમાનતઃ ॥

ચાનુગં વેદભાગેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥૫૮॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમં પૂર્વમાનતઃ ॥

કોણે તુ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૫૯॥

ચારસ ક્ષેત્રમાં આઠત્રીસ લાગ કરી લદ્રાર્ધ લાગ ચાર અને નીકારે
લાગ બેનું કરવું. નંદિકા લાગ એક સમદલ કરવી. પદરો લાગ ચાર
અને નીકારે લાગ બે નો કરવો. બીજી નંદિકા લાગ એક, પ્રતિકર્ણ લાગ
ચાર, ત્રીજી નંદિકા લાગ એક અને કોણ લાગ ચાર સમદલ કરવો.
આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગો સ્થાપવાં. ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯.

ભિત્તિર્દ્વિભાગિકા જ્ઞેયા ભ્રમણી દ્વયભાગિકા ॥

રેસોર્ધ્વ દશભિર્ભાગૈર્મધ્યપ્રાસાદકલ્પના ॥૬૦॥

ભિત્તિ લાગ બે તથા ભ્રમણી લાગ બેની કરવી. રેખાનું પ્રમાણ દશ
લાગે લખવું. આ પ્રમાણે મધ્ય પ્રાસાદની રચના કરવી. ૬૦.

કેશરી કેશરી ચૈવ ક્રમદ્વયવ્યવસ્થિતાઃ ॥

કોણમધ્યે તુ સંસ્થાપ્યા રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વતઃ ॥૬૧॥

નંદિકાશ્રૈવ કર્તવ્યાસ્તિલકદ્વયભૂષિતાઃ ॥

ચાનુગે કોણમાનેન સ્થાપયેચ્ચ સદા બુધઃ ॥૬૨॥

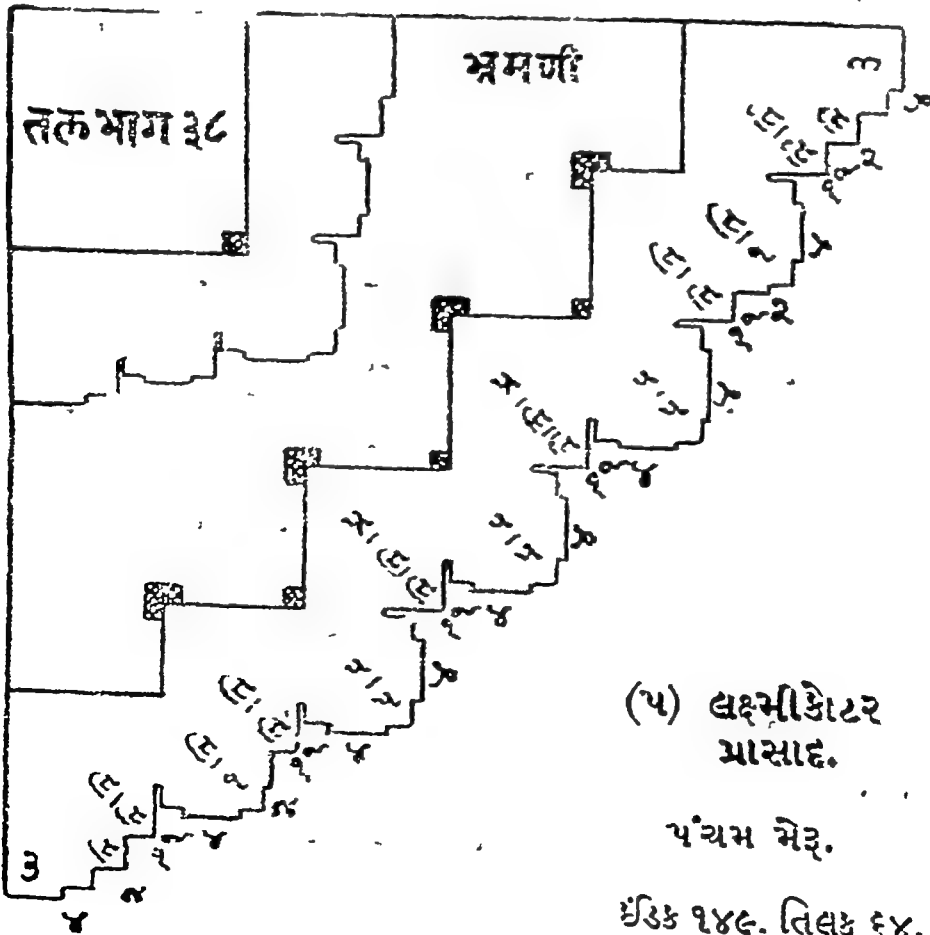
શ્રીવત્સનંદિકા કાર્યા તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

નાસિકા તિલકં ભદ્રે ત્રયશૃઙ્ગં તથૈવ ચ ॥૬૩॥

રેખોર્ધ્વે દશભાગૈશ્ચ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥

પૂર્વોક્તભાગમાનેન હ્યષ્ટકઃ ક્રિયતે બુધૈઃ ॥૬૪॥

કોણ ઉપર જે કેશરી ઇંડકો કેમે ચઢાવવાં અને ઉપર રેખાવિસ્તાર કરવો. મધી નંદિકાઓ જે જે તિલકોથી વિભૂષિત કરવી. પઢરે કોણ પ્રમાણે ઇંડકો ચઢાવવાં ચાર લાગવાળી નંદિકાઓ શ્રીવત્સ તથા તિલક કરવું. ભદ્રના ખૂણે તિલક અને ત્રણ ઉડશૃંગો કરવાં. રેખાઓનું ઉર્ધ્વ લાગમાન દશ લાગે કરવું. વામદક્ષિણ લાગે, પ્રત્યંગ, ચઢાવવું અને બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ કલશના ઇંડકનું માન પૂર્વોક્ત માને કરવું. ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪.

ગ્રહવેદૈકસંખ્યાભિરણ્ડકૈલક્ષ્મીકોટરઃ ॥

પ્રાસાદૈશ્વેવ કર્તવ્યઃ સર્વશોભાસમન્વિતઃ ॥૬૫॥

એકસો ઝોગણુપચાસ ઇંડિકેથી સંપન્ન અને સર્વ શોભાયુક્ત લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ કરવો. ૬૫.

ઇંતિશ્રી લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ, તલ લાગ ૩૮, ઇંડક ૧૪૯, તિલક ૬૪, પંચમ પ્રાસાદ.

કૈલાસ પ્રાસાદ-૫૦૪ મેરૂ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ કૈલાસં સુરવલ્લભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ભાગપટ્ટત્રિંશભાજિતે ॥૬૬॥

હે વત્સ ! હવે દેવતાઓને વલ્લભ એવો કૈલાસ પ્રાસાદ કહું છું તે સાંભળ. ચોરસ ક્ષેત્રમાં છત્રીસ ભાગ કરવા. ૬૬.

ભદ્રાર્ધં ભાગચત્વારો નિર્ગમેણ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નંદિકા દ્વયભાગેન વિસ્તરેણ તથૈવ ચ ॥૬૭॥

અગ્રે ચ નંદિકા કાર્યા પૂર્વમાનેન કલ્પિતા ॥

ચાનુગં વેદભાગેન નંદિકા દ્વયભાગિકા ॥૬૮॥

કોણં તુ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેચ્ચં દિશાસુ વૈ ॥

તદૂર્ધ્વે શિશ્વરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૬૯॥

ભદ્રાર્ધ લાગ ચાર અને નીકારે લાગ બેનું કરવું. પ્રથમ નંદિકા લાગ બે, બીજી નંદિકા લાગ બે, પઢરો લાગ ચાર, ત્રીજી નંદિકા લાગ બે અને કોણુ લાગ ચાર; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી અને ઉર્ધ્વ લાગે સર્વ લક્ષણયુક્ત શિશ્વર કરવું. ૬૭, ૬૮, ૬૯.

કોણે શ્રુજ્જત્રયં કાર્યં શ્રીવત્સં તત્ર સ્થાપયેત્ ॥

ચાનુગે ચ ત્રયં શ્રુજ્ઞં નંદિકાત્રયમેવ ચ ॥૭૦॥

નંદિકોર્ધ્વે તથા પ્રાજ્ઞૈઃ કાર્યા તિલકકલ્પના ॥

મદ્રે ગવાક્ષકં કાર્યં વિચિત્રિતમુરુત્રયમ્ ॥૭૧॥

કોણુ ઉપર ત્રણુ શ્રીવત્સ શૃંગ સ્થાપવાં. પઢરે તેમજ ત્રણુ નંદિકાઓએ પછી ત્રણુ શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવાં અને નંદિકાઓ ઉપર તિલક કરવાં. લદ્રો વિચેત્ર ગવાક્ષ સાથે ત્રણુ ઉરુશૃંગો કરવાં. ૭૦, ૭૧.

રેસોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભાગૈઃ પ્રત્યક્ષં વામદક્ષિણે ॥

મળ્ડપઃ ક્રિયતે વત્સ પ્રાસાદતલરૂપકઃ ॥૭૨॥

રેખાઓનો ઉર્ધ્વ વિસ્તાર બાર લાગે કરવો અને વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું તથા હે વત્સ! પ્રાસાદના તલના સ્વરૂપ પ્રમાણે મંડપ કરવો. ૭૨.

एकोनविंशतिश्चैव ह्यण्डकैश्च विभूषितः ॥

चतुर्विंशतिलकैश्च कैलासस्तु सुशोभनः ॥૭૩॥

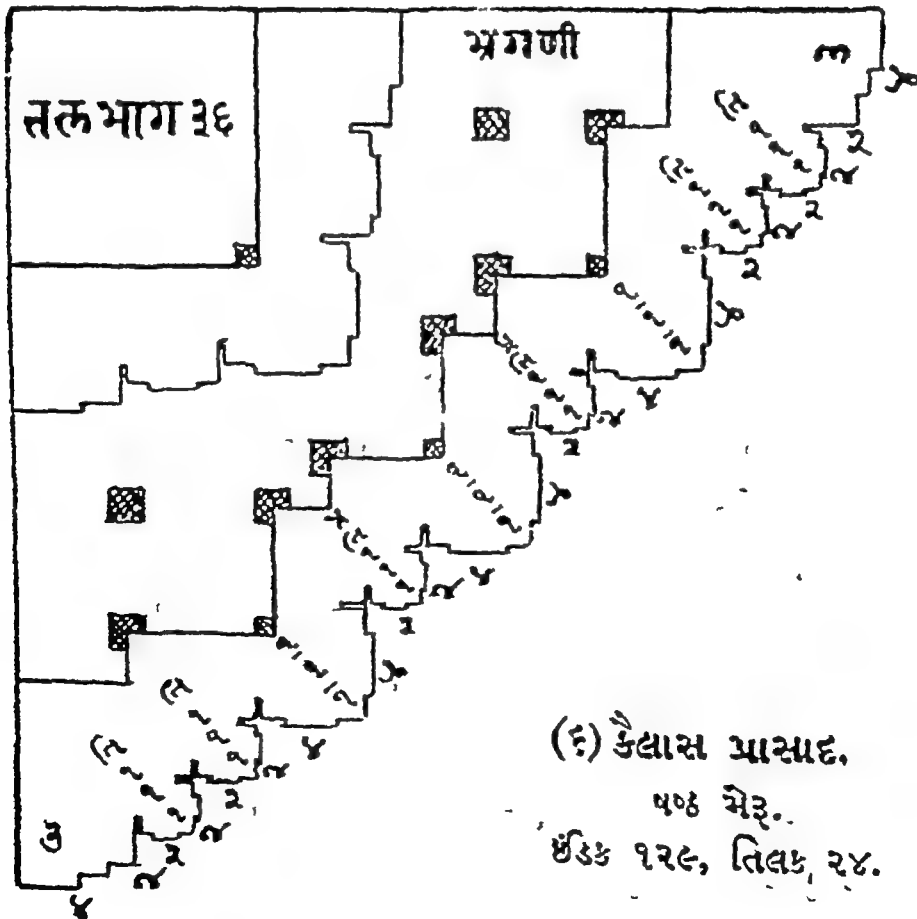
એકસો એગણત્રીસ ઇંડકો તથા ચોવીસ તિલકો વડે વિભૂષિત અને મુશોભિત થયેલો કૈલાસ પ્રાસાદ બાણવો. ૭૩.

कैलासः क्रियते येन प्रासादः पुण्यहेतवे ॥

उमापतिः प्रसन्नः स्याल्लभते चाक्षयं पदम् ॥૭૪॥

જે પુરૂષ પુણ્યાર્થે કૈલાસ પ્રાસાદ કરાવે છે તેના ઉપર ઉમાપતિ પ્રસન્ન થાય છે અને તે અક્ષય પદને પામે છે. ૭૪.

ઈતિશ્રી કૈલાસ પ્રાસાદ, તલ લાગે ૩૬, ઇંડક ૧૨૯, તિલક ૨૪, ૫૪ પ્રાસાદ.

(૬) કૈલાસ પ્રાસાદ.

૫૪ મેરુ.

ઇંડક ૧૨૯, તિલક ૨૪.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પશ્ચવક્રસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૭૫॥

હે વત્સ ! હવે પંચવક્ર પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે શ્રવણ કર. ચારસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા, ૭૫.

મદ્રાર્ધ દ્વિવિભાગૈસ્તુ ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન દ્વિતીયા તુ તથૈવ ચ ॥૭૬॥

ચતુરંગં દ્વિભાગૈશ્ચ નિર્ગમે ચૈવ તત્સમમ્ ॥

નંદિકા પૂર્વમાનેન કર્ણશ્ચેતિ દ્વિભાગિકઃ ॥૭૭॥

एवં च स्थापयेत्प्राज्ञो दिशासु विदिशासु वै ॥

ભિત્તિશ્ચ સાર્ધભાગેન સાર્ધભાગા અમન્તિકા ॥૭૮॥

લદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક, ખીછ નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે, ત્રીછ નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ બે. આ બધા અંગો સમઢલ કરવા, આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગો સ્થાપવાં, ભિત્તિ ભાગ દોઢ અને અમણી ભાગ દોઢની કરવી, ૭૬, ૭૭, ૭૮.

મધ્યપ્રાસાદકં કાર્યં દશધા કલ્પયેત્પુનઃ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૭૯॥

મધ્ય પ્રાસાદ એટલે બ્રમણીની અંદરના પ્રાસાદનું તલ દશ ભાગનું કરવું અને તેના ઉપર લક્ષણયુક્ત શિખરનું સ્વરૂપ કરવું, ૭૯.

કેશરી નંદનશ્રૈવ નંદિશાલસ્ત્રતીયકઃ ॥

કોણોર્ધ્વેતુ વિનિર્દિષ્ટાઃ પંચવક્રવિભૂષણાઃ ॥૮૦॥

નંદિકાપ્રતિકર્ણેષુ તિલકાનિ નિયોજયેત્ ॥

મદ્રે ચ રથિકા જ્ઞેયા તદૂર્ધ્વે ચ ત્રયોરુકમ્ ॥૮૧॥

પ્રત્યઙ્ગં તત્ર કર્તવ્યં કર્ણસ્ય વામદક્ષિણે ॥

રેસોર્ધ્વં રસભાગેન કર્તવ્યશ્ચ સદા તુષ્ટિઃ ॥૮૨॥

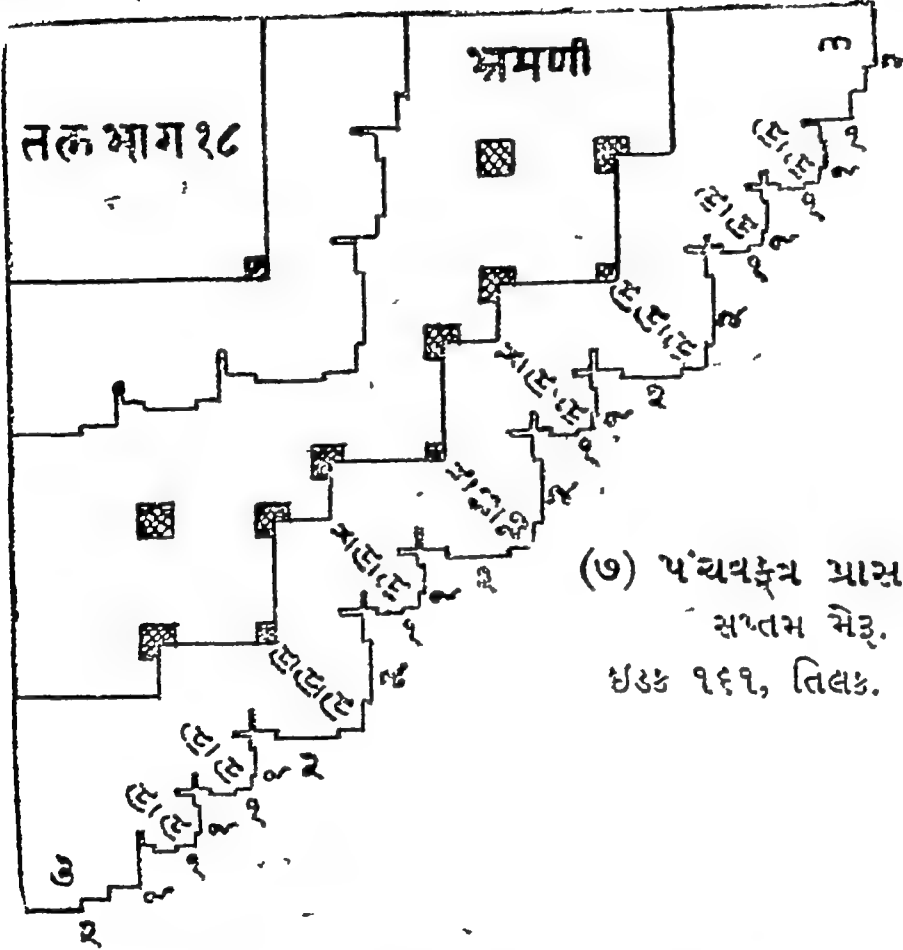
કોણ ઉપર કેશરી, નંદન અને નંદિશાલનાં ઇંડકો ચઢાવવાં, નંદિકાઓ તથા પ્રતિકર્ણ ઉપર તિલકો કરવાં, લદ્રે દોઢિઓ અને ત્રણ ઉર્ધ્વગો કરવાં, વામદક્ષિણભાગે પ્રત્યંગ કરવું, ઉર્ધ્વભાગે રેખાઓ છ ભાગે બેંચવી, ૮૦, ૮૧, ૮૨.

શતમેકાધિકા પશ્ચિરણ્ડકાનિ નિયોજયેત્ ॥

દ્વિસપ્તતિલકાનિ પંચવક્રે તુ કલ્પયેત્ ॥૮૩॥

એકસો એકસઠ ઇંડકો અને બોતેર તિલકોવાળો પંચવક્ર પ્રાસાદ
બાણવે ૮૩.

ઇતિશ્રી પંચવક્ર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૧૬૧, તિલક ૭૨, સપ્તમ પ્રાસાદ.

(૭) પંચવક્ર પ્રાસાદ.

સપ્તમ મેરુ.

ઇંડક ૧૬૧, તિલક. ૭૨.

વિમાન પ્રાસાદ-અષ્ટમ મેરુ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ વિમાનસ્ય તુ લક્ષણમ્ ॥

ષડ્વિંશપ્રમિતા વત્સ નિર્દિષ્ટા તત્ર કલ્પના ॥૮૪॥

હે વત્સ ! હવે વિમાન પ્રાસાદનું લક્ષણ ઠહું છું તે શ્રવણ કર. આ પ્રાસાદના ચોરસ દ્વેત્રમાં છવીસ ભાગ કરવા. ૮૪.

મદ્રાર્ધ તુ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગેનૈવ વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેનર્નિર્ગમેડપિ તથૈવ હિ ॥૮૫॥

દ્વિતીયા ચ દ્વિભાગૈશ્ચ પદૈકેન વિનિર્ગતા ॥

પ્રતિરથ ત્રિભાગૈર્નિર્ગમેડપિ ચ તત્સમમ્ ॥૮૬॥

તથાહિ નંદિકા દૃષ્ટા ભાગદ્વયસમન્વિતા ॥

નિર્ગમે ચ પદૈકેન કોણં સ્યાચ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૮૭॥

લદ્રાર્ધ લાગ જે અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા લાગ એક સમદલ કરવી. ણીજી નંદિકા લાગ જે અને નીકારે લાગ એક કરવી. પઢરે લાગ ત્રણ સમદલ કરવો. ત્રીજી નંદિકા લાગ જે અને નીકારે એક લાગ તથા કોણ લાગ જે સમદલ કરવો. ૮૫, ૮૬, ૮૭.

સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિક્ષુ વિદિશાયાં તથૈવ ચ ॥

ભિત્તિર્દ્વિભાગિકા દૃષ્ટા દ્વિભાગેન ભ્રમન્તિકા ॥૮૮॥

ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગોની સ્થાપના કરવી. અને ભિત્તિ લાગ જે તથા ભ્રમણી લાગ જેની કરવી. ૮૮.

મધ્યે પ્રાસાદમાને તુ દશભાગાન્ પ્રકલ્પયેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥૮૯॥

મધ્ય પ્રસાદનું તલમાન દશ ભાગોનું કરવું. અને તેના ઉપર સર્વ પ્રકારે શોભાશુક્ત શિખર કરવું. ૮૯.

કોણે શ્રદ્ધત્રયં કાર્યં ચાનુગે ચ તથૈવ હિ ॥

નંદિકાયાં ચ શ્રદ્ધૈકમૂર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥૯૦॥

નંદિકાયાં તિલકં ચ ભદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૯૧॥

પ્રત્યક્ષં વામસન્ધ્યે ચ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

રેણોર્ધ્વં નવભિર્ભાગૈરિત્યુક્તશ્ચ સ્વયંભુવા ॥૯૨॥

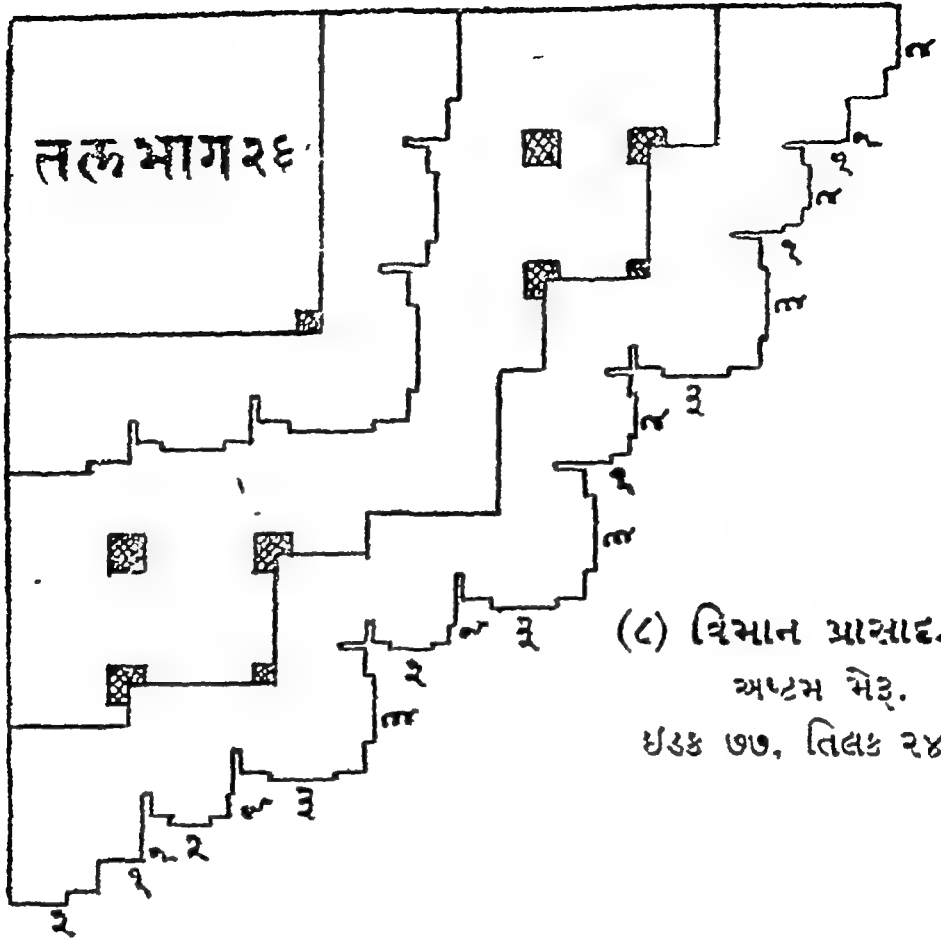
કોણે ત્રણ શૃંગ તેમજ પઢરે પંચ ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં. જે નંદિકાઓ ઉપર એક એક શૃંગ અને તિલક કરવું તથા લદ્રના વામદક્ષિણે રહેલી નંદિકાએ તિલક ચઢાવવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. મથાળાના લાગે નવ ભાગે રેખાઓ ખેંચવી એમ પ્રહ્લાએ કહેલું છે. ૯૦, ૯૧, ૯૨.

ચતુર્વિંશતિલકૈશ્વ ઘણ્ટાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥

સપ્તસપ્તતિભિશ્ચૈવ વિમાનશ્રાણ્ડકૈર્મતઃ ॥૯૩॥

ચોવીસ તિલકો, ઘંટાકૂટો ને સ્ત્રીતોતેર ઇંડકો વડે શોભિત વિમાન પ્રાસાદ બનાવવો. ૯૩.

ઇતિશ્રી વિમાન પ્રાસાદ, તલ લાગ ૨૬, ઇંડક ૭૭, તિલક ૨૪, અષ્ટમ પ્રાસાદ.

ગંધમાદન પ્રાસાદ-નવમ મેરુ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

ગન્ધર્વેઃ સેવિતં નિત્યં પ્રાસાદં ગંધમાદનમ્ ॥૧૪॥

હે વત્સ ! ગંધર્વેઓ નિત્ય સેવેલો અને સ્વરૂપલક્ષણથી યુક્ત ગંધમાદન નામનો પ્રાસાદ હવે કહું છું તે શ્રવણ કર. ૬૪.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે षड્વિંશત્પદભાજિતે ॥

મદ્રાર્ધ માગચત્વારસ્તદર્ધેન તુ નિર્ગમઃ ॥૧૫॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેઽપિ ચ તત્સમા ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમઃ સ્યાત્તથૈવ હિ ॥૧૬॥

ચાતુરં માગચત્વારો વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥૧૭॥

દ્વિતીયા ચ દ્વિભાગૈસ્તુ નિર્ગમે ચ પ્રકીર્તિતા ॥

પહ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમે સ્પાત્તથૈવ ચ ॥૯૮॥

કોણં ચ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેચ દિશાસુ વૈ ॥

વાહ્યપંક્તિશ્ચ સંસ્થાપ્યા મધ્યપંક્તિશ્ચ કથ્યતે ॥૯૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ઇત્રીસ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે જે ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ ચાર, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક, ચોથી નંદિકા ભાગ જે, પાંચમી નંદિકા ભાગ એક તથા કોણ ભાગ ચાર; આ બધાં અંગો નીકારે સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બહારની પંક્તિનું માન કહ્યું. હવે અંદરની પંક્તિનું પ્રમાણ કહ્યું છું. ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વયા કાર્યા સાર્ધત્રયા ભ્રમન્તિકા ॥

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં વિભજ્ય દશભાગકૈઃ ॥૧૦૦॥

ભિત્તિ ભાગ અઢી તથા ભ્રમણી ભાગ સાડા ત્રણની કરવી અને મધ્ય પ્રાસાદનું તલ દશ (૧૦) ભાગનું કરવું. ૧૦૦.

કોણં ભાગદ્વયં કુર્યાત્ સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

ભદ્રાર્ધ સાર્ધભાગેન સ્થાપયેચ દિશાસુ વૈ ॥૧૦૧॥

મધ્યે પંક્તિસ્તુ વિરુદ્ધાતા ઊર્ધ્વપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥

અત ઊર્ધ્વં તુ શિખરં જ્ઞાતવ્યશ્ચ સદા વુદ્ધૈઃ ॥૧૦૨॥

ઉપર બતાવેલા દશ ભાગોમાં કોણ ભાગ જે, પઢરો-ભાગ દોઢ અને ભદ્રાર્ધ ભાગ દોઢનું કરવું. એ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ઉપર પ્રમાણે મધ્ય પંક્તિનું પ્રમાણ કહ્યું. હવે ઉર્ધ્વપંક્તિનું પ્રમાણ કહ્યું છે. એની ઉપર શિખરનું માન સર્વદા ડાહ્યા પુરૂષોએ બાણી લેવું. ૧૦૧, ૧૦૨.

કેશરીત્રયકોણં તુ ઊર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥

પહ્લવીપદમાત્રાશ્ચ પશ્ચતિલકભૂષિતાઃ ॥૧૦૩॥

દ્વિપદાનંદિકાયાશ્ચ શૃંગચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં કાર્યં કૂટાકારં સુશોભનમ્ ॥૧૦૪॥

ચાનુગે ચ તતો વત્સ કેશરીદ્વયકલ્પના ॥

તદૂર્ધ્વે મંજરી કાર્યા સર્વલક્ષણસંયુતા ॥૧૦૫॥

અગ્રપલ્લવિકાયાં તુ તિલકં પૂર્વમાનતઃ ॥

પશ્ચ વૈ હુરુશ્રૃંગાણિ નંદિકા તિલકદ્વયા ॥૧૦૬॥

કેાણ ઉપર ત્રણ કેશરી ઇડકો ચઢાવવાં અને ઉપર તિલક કરવું. એક લાગની બધી નંદિકાઓ પાંચ પાચ તિલકો સંયુક્ત કરવી. જે લાગની બધી નંદિકાઓ ઉપર ચારચાર શૃંગો અને ઉપર એક તિલક કરવું. પઢરે જે કેશરી અને ઉપર સુંદર મંજરી અર્થાત્ તિલકો કરવાં. ભદ્રે પાંચ ઉરુશૃંગો ચઢાવવાં અને ભદ્રની પાસેની નંદીએ જે તિલકો કરવાં. ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬

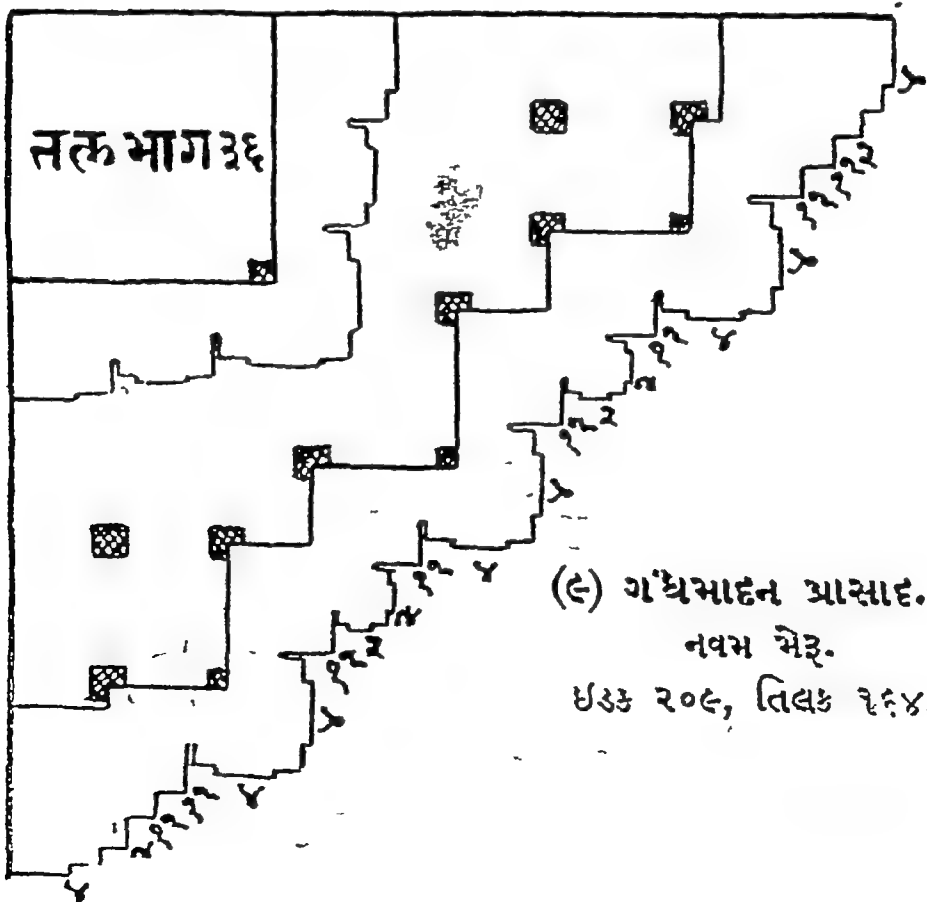
ત્રયોદશવિભાગૈશ્વ રેસોર્ધ્વં તત્ર કારયેત્ ॥

પૂર્વમાનપ્રમાણેન જ્ઞાતવ્યશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥૧૦૭॥

ઉપરની રેખાની ગોળાઈ તેર લાગે છોડવી અને બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ પૂર્વમાન પ્રમાણે શિખરનું સ્વરૂપલક્ષણ બાણવું. ૧૦૭.

ચતુષ્પષ્ટિશતૈશ્વ તિલકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥

નવાધિકંદ્વિશતાણ્ડૈઃ પ્રાસાદો ગંધમાદનઃ ॥૧૦૮॥

(૯) ગંધમાદન પ્રાસાદ.

નવમ મેર.

ઇડક ૨૦૯, તિલક ૧૬૪.

એકસો ચોસઠ તિલકો તથા બસો નવ ઇંડકોથી વિભૂષિત થયેલો આ ગંધમાદન પ્રાસાદ બાળુવો. ૧૦૮.
ઇંતિથી ગંધમાદન પ્રાસાદ, તલ લાગ ૩૬, ઇંડક ૨૦૯, તિલક ૧૬૪, નવમ પ્રાસાદ.

મુક્તકોણ પ્રાસાદ-દશમ મેરૂ.

વર્તનાં મુક્તકોણસ્ય શ્રુણુ વત્સ યથાવિધિ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે પઙ્ચવિંશતિવિભાજિતે ॥૧૦૯॥

હે વત્સ ! હવે મુક્તકોણ પ્રાસાદની વર્તના કહું છું તે તું યથાવિધિ શ્રવણ કર. ચોરસ ક્ષેત્રમાં છવીસ ભાગ કરવા. ૧૦૯.

પદત્રયં ચ શાલાર્ધ પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા દ્વિપદા જ્ઞેયા નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥૧૧૦॥

ચાનુગં ત્રયભાગૈશ્ચ નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥

નંદિકા દ્વિપદા કાર્યા તત્સમા ચ વિનિર્ગતા ॥૧૧૧॥

કોણં પદત્રયં વત્સ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

ભિત્તિઃ પદદ્વયા જ્ઞેયા દ્વિભાગેન ભ્રમન્તિકા ॥૧૧૨॥

ભદ્રાર્ધ લાગ ત્રણ અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા લાગ બે, પદરો લાગ ત્રણ, બીજી નંદિકા લાગ બે અને કોણ લાગ ત્રણ; આ બધાં આંગે સમદલ કરવા. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં સ્થાપના કરવી. ભિત્તિ લાગ બે તથા ભ્રમણી લાગ બેની કરવી. ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨.

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં દશભાગૈશ્ચ પૂર્વતઃ ॥

તસ્યોર્ધ્વે શિખરં કાર્યં શોભનશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥૧૧૩॥

અર્ધદા બુદ્ધિમાનોએ પ્રાસાદના મધ્ય ભાગે પૂર્વ પ્રમાણે દશ ભાગનું તલ કરી ઉપર શોભાયુક્ત શિખર કરવું. ૧૧૩.

કેશરીદ્વયકોણં તુ તિલકમૂર્ધ્વમાદિશેત્ ॥

દ્વિપદા નંદિકાઃ સર્વાઃ શ્રૃંગોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૧૪॥

કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સઃ પ્રતિકર્ણે તથા ભવેત્ ॥

વિચિત્રા રથિકા કાર્યા ભદ્રે વૈ સ્યાદુરુત્તરમ્ ॥૧૧૫॥

પ્રત્યંગાસ્ત્ર દાતવ્યાઃ કર્ણસ્ય વામદક્ષિણે ॥

ઊર્ધ્વે મંજરિકા સ્થાપ્યા સર્વશોભાસમાકુલા ॥૧૧૬॥

કોણે એ કેશરી ઇંડકો અને ઉપર એક તિલક કરવું. એ લાગવાળી બધી નંદિકાઓએ એક એક શૃંગ અને ઉપર તિલક કરવું. પઢરે કેશરી અને શ્રીવત્સનાં ઇંડકો ચઢાવવાં. ભદ્રે વિચિત્ર દોઢિયો અને ત્રણ ઉરશૃંગો કરવાં તથા કોણની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં અને તેના ઉપર સર્વ શોભાયુક્ત મંજરિકા સ્થાપવી. ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬.

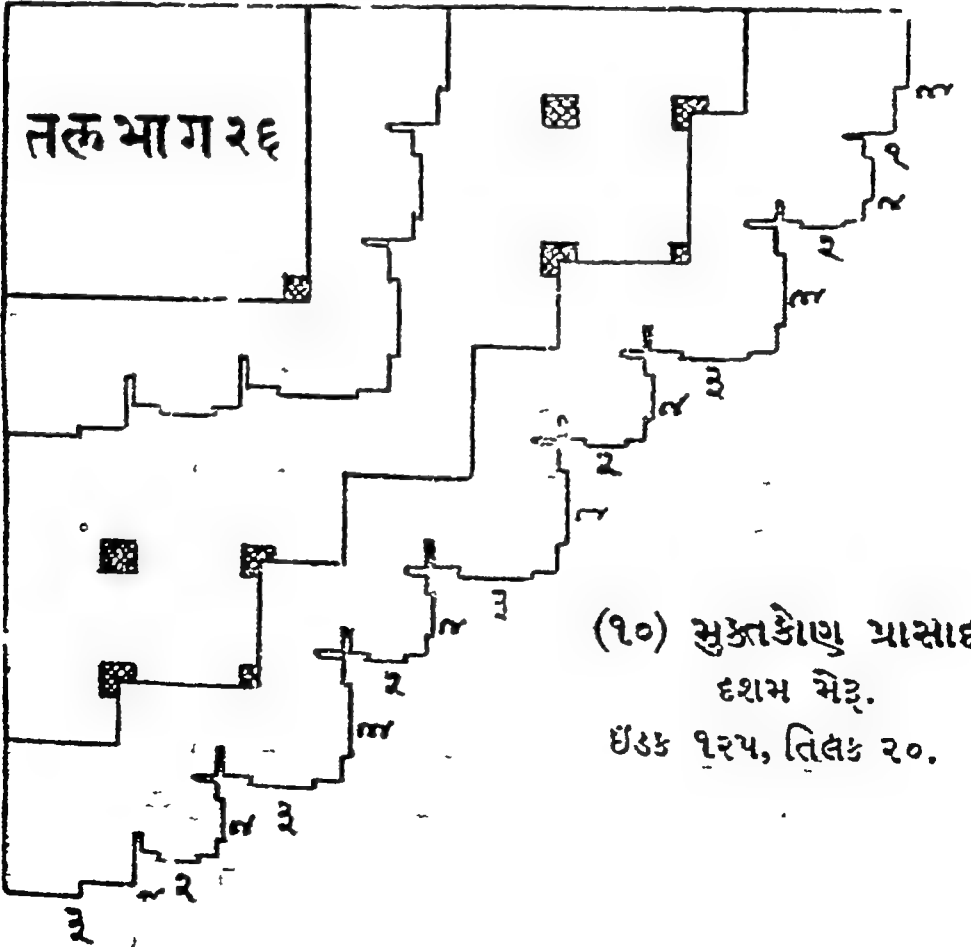
રેલોર્ધ્વં નવભાગૈશ્વ કાર્યં વત્સ સુલક્ષણમ્ ॥

વિંશતિતિલકૈર્યુક્તઃ કૂટાકારૈઃ સુશોભનઃ ॥૧૧૭॥

પન્ચવિંશશતાગ્રૈસ્તુ હ્યણ્ડકૈશ્વ વિભૂષિતઃ ॥

મુક્તિમુક્તિપ્રદો જ્ઞેયઃ પ્રાસાદો મુક્તકોણકઃ ॥૧૧૮॥

રેખાના ઉપરના ભાગે નવ ભાગ કરી શિખરની રેખાઓ છોડવી. વીસ તિલકોથી સંયુક્ત, કૂટાકારો વડે સુશોભિત અને એકસો પચીસ ઇંડકોથી વિભૂષિત

થએલો તથા વૈભવ અને મુકિતને આપનારો આ મુકતકોણુ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. ૧૧૭, ૧૧૮.

ઈતિશ્રી મુકતકોણુ પ્રાસાદ, તલ લાગ ૨૬, ઈંકડ ૧૨૫, તિલક ૨૦, દશમ પ્રાસાદ.

ગિરિપ્રાસાદ-એકાદશ મેરૂ.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં ગિરિસંજ્ઞકમ્ ॥

ગન્ધર્વકિન્નરૈઃ સેવ્યં નાનાલક્ષણલક્ષિતમ્ ॥૧૧૯॥

હે વત્સ! ગંધર્વો અને કિન્નરોએ સેવવા થોડ્ય અને નાના પ્રકારનાં લક્ષણોથી યુક્ત એવો ગિરિ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું તેશ્રવણ કર. ૧૧૯.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતે ॥

ભદ્રાર્ધં ભાગચત્વારો ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥૧૨૦॥

નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥૧૨૧॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥

પ્રતિરથં દ્વિપદશ્ચ નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥૧૨૨॥

નંદિકા પદમાત્રેણ પદૈકેન વિનિર્ગતા ॥

ચાનુગં દ્વિપદં કાર્યં નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૨૩॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેણ તદર્ધતઃ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૨૪॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં બત્રીસ લાગ કરી ભદ્રાર્ધ લાગ ચાર અને નીકારે લાગ એકતું કરવું. નંદિકા એક લાગ, પઢરો બે લાગ, બીજી નંદિકા એક લાગ, પ્રતિરથ બે લાગ, ત્રીજી નંદિકા એક લાગ, બીજી પઢરો બે લાગ. આ સર્વ અંગો સમદલ કરવાં. ચોથી નંદિકા એક લાગ અને નીકારે અર્ધા લાગની કરવી તથા કોણુ બે લાગનો સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચતુર્દિશામાં અંગો સ્થાપવાં. ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪.

एषा तु बाह्यिका पंक्तिर्मध्यपंक्तिस्तु कथ्यते ॥

મિત્તિર્ભાગદ્વયા કાર્યા ભ્રમણી ચ દ્વિમાગિકા ॥૧૨૫॥

ઉપર પ્રમાણે બહારની પંક્તિ કહી. હવે અંદરની પંક્તિનું પ્રમાણ કહીએ છીએ. મિત્તિ લાગ બે અને ભ્રમણી લાગ બેની કરવી. ૧૨૫.

કોળે ચ શ્રદ્ધચત્વારિ કર્તવ્યાનિ સદા યુઘૈઃ ॥

પલ્લવીપદિકાઃ સર્વાઃ તિલકત્રયમૂષણાઃ ॥૧૨૬॥

ચાનુગે ત્રયશ્રદ્ધં તુ તિલકશ્ચ તથોપરિ ॥

દ્વિતીયે ચાનુગે વત્સ શ્રદ્ધચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૨૭॥

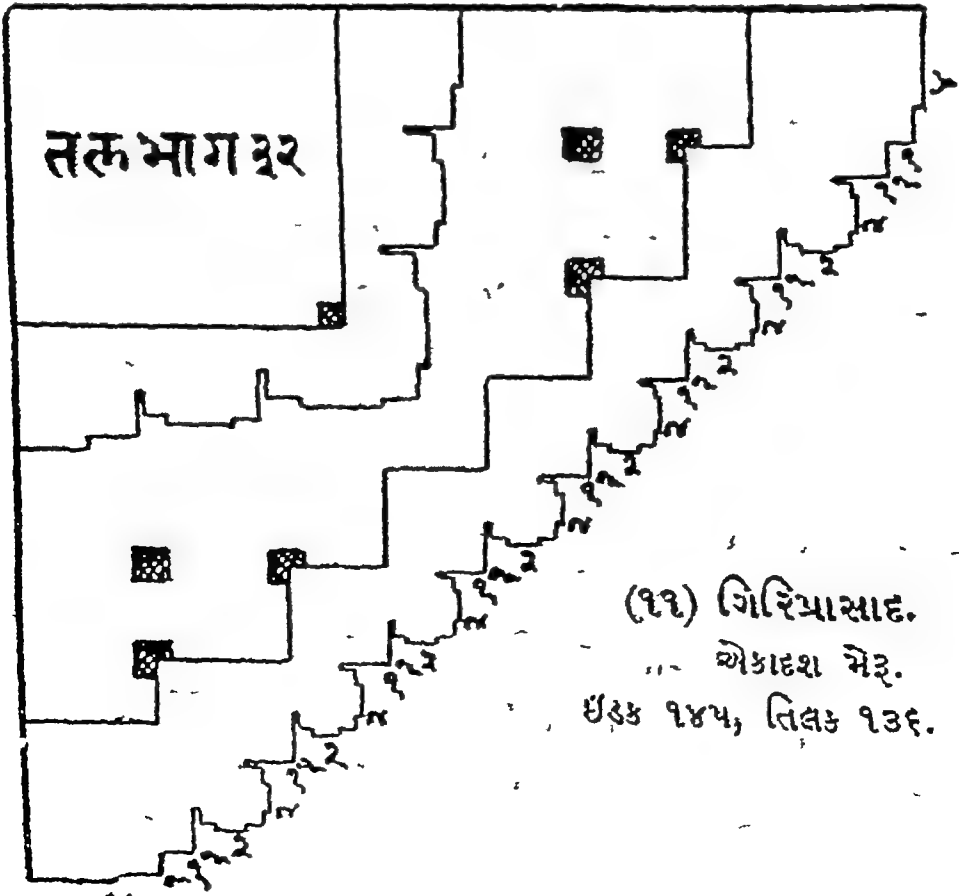
તૃતીયે ત્રયશ્રદ્ધશ્ચ તિલકશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુચ્ચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૨૮॥

પ્રત્યક્ષાશ્ચ પ્રદાતન્યા ઉરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥

તદૂર્ધ્વે મંજરી કાર્યા પન્નિકા ચૈવ વર્તિકા ॥૧૨૯॥

સર્વદા બુદ્ધિમાનોએ કેણુ ઉપર ચાર શૃંગ કરવા તથા એક એક લાગની બધી નંદિકાઓ ત્રણ ત્રણ તિલકોથી વિભૂષિત કરવી. પહેલે પઢે ત્રણ શૃંગ અને તિલક કરવું. બીજે પઢે ચાર શૃંગ, ત્રીજે ત્રણ શૃંગ અને એક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉરશૃંગો ચઢાવવાં તથા ઉરશૃંગની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગો કરવાં. કેણુ અને પહેલે પઢે બે બે તથા ભદ્રના ખૂણે એક તિલક એટલે મંજરી કરવી. તે પન્નકોશના રૂપમાં વર્તુલાકારની કરવી. ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯.

રેખોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભાગૈઃ કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥

પૂર્વમાનેન કર્તવ્યં રેખોર્ધ્વ તુ વિચક્ષણૈઃ ॥૧૩૦॥

બુદ્ધિશાળી પુરૂષોએ પાચચાની રેખા બાર (૧૨) ભાગે છોડવી અર્થાત પૂર્વમાનાનુસાર રેખાઓ ખેંચવી. ૧૩૦.

પટ્ટત્રિંશતિશતસંખ્યૈતિલકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥

શતૈકપશ્ચચત્વારિંશદણ્ડૈસ્તુઃ ગિરિઃ સ્મૃતઃ ॥૧૩૧॥

એકસો છત્રીસ તિલકો અને એકસો પીસતાળીસ ઇંડકો વડે શોભાયમાન આ ગિરિ પ્રાસાદ બાણવો. ૧૩૧.

ઇતિશ્રી ગિરિ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૨, ઇંડક ૧૪૫, તિલક ૧૩૬, એકાદશ પ્રાસાદ.

તિલક પ્રાસાદ-દ્વાદશ મેરૂ.

તિલકન્તુ પ્રવક્ષ્યામિ યથાવદનુપૂર્વશઃ ॥

ચતુર્ગત્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૩૨॥

હવે તિલક પ્રાસાદનું સ્વરૂપ લક્ષણ કહું છું. સમચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા. ૧૩૨.

મદ્રાર્ધ દ્વિપદં વત્સં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥૧૩૩॥

પલ્લવી પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥

ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥૧૩૪॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

કોણં ભાગદ્વયં વત્સ સ્થાપયેચ દિશાસુ વૈ ॥૧૩૫॥

સદ્રાર્ધ ભાગેએ અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક, ખીણ નંદિકા ભાગ એક, પહરો ભાગ બે, ત્રીણ નંદિકા ભાગ એક અને ડોણ ભાગ બે; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં અને ચારે દિશાએ સ્થાપવાં. ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫.

एतत्तु बाह्यपंक्त्यां वै ज्ञातव्यञ्च सदा बुधैः ॥

भित्तिः सार्धविभागेन सार्धभागा भ्रमन्तिका ॥૧૩૬॥

અથ પ્રાસાદકં કાર્યં દશભાગૈશ્ચ પૂર્વશઃ ॥

एवञ्च मध्यपङ्क्त्यां तु ततश्च शिखरं शृणु ॥१३७॥

બુદ્ધિમાનોએ ઉપરોક્ત માન બહારની પંક્તિનું બાણુવું. લિત્તિ દોઢ ભાગ તથા બ્રમણી દોઢ ભાગની કરવી અને પૂર્વવત્ દશ ભાગનું તલ કરવું. આ પ્રમાણે મધ્ય પંક્તિનું માન બાણુવું. હવે શિખરનું લક્ષણ શ્રવણ કર. ૧૩૬, ૧૩૭.

॥ वितिलकं तथा कोणे त्रितिलकं तु चानुगे ॥

नंदिकाः पदिकाः सर्वास्तिलकद्वयभूषणाः ॥१३८॥

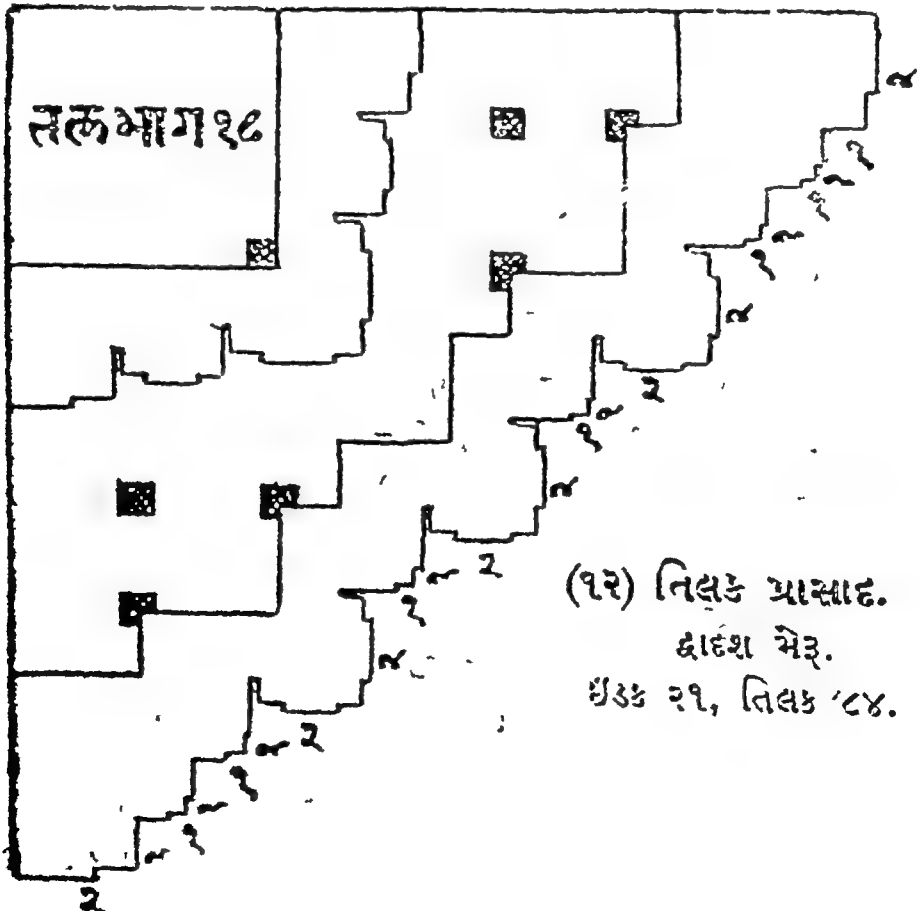
भट्टे च रथिका चित्रा ह्युत्तरयसमन्विता ॥

प्रत्यंगञ्चैव कर्तव्यं कर्णस्य वामदक्षिणे ॥१३९॥

रेखोर्ध्वं चैव षड्भागैः कर्तव्यं तु सदा बुधैः ॥

एवं च शिखरे मानं ज्ञातव्यं सर्वदा शुभम् ॥१४०॥

કોણ તથા પદરે ત્રણત્રણ તિલક કરવાં અને એક એક ભાગની બધી નંદિકાઓ જે જે તિલકોનાં આભૂષણોવાળી કરવી. ભટ્ટે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરશૃંગો

(૧૨) તિલક પ્રાસાદ.

દ્વાદશ મેર.

ઘડક ૨૧, તિલક ૮૪.

અઢાવવાં તથા કણુની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ કરવું. રેખાઓની ગોળાઈ ૭ લાગે છોડવી. આ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી શિષ્યોઓએ શિખરમાન અર્ધદા બાજુવું. ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦.

ચતુરશીતિમિશ્રૈવ તિલકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥

અળ્લકૈરેકવિંશૈસ્તુ તિલકાશ્રયઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥૧૪૧॥

ચોર્યાંશી તિલકો અને એકવીસ ઇંડકો વડે શોભાયમાન આ તિલક નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાજુવો. ૧૪૧.

ઇતિશ્રી તિલક પ્રાસાદ, તલ લાગ ૧૮, ઇંડક ૨૧, તિલક ૮૪, દ્વાદશ પ્રાસાદ.

અન્દ્રશેખર પ્રાસાદ-૧યોદશ. મેરૂ.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ ચન્દ્રશેખરલક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશદિમાજિતે ॥૧૪૨॥

હો વત્સ ! હવે અન્દ્રશેખર પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે ધ્રનણ કર. ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોત્રીસ લાગ કરવા. ૧૪૨.

મદ્રાર્ધ પશ્ચમિઃ કાર્ય પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

પલ્લવીપદમેકેન નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૪૩॥

દ્વિતીયા દ્વિપદા જ્ઞેયા નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥

ચાનુગં તુ ચતુર્ભાગં પદમધ્યા તુ પલ્લવી ॥૧૪૪॥

નિર્ગમેણ પદા વત્સ કર્તવ્યા તુ સદા બુધૈઃ ॥

કોર્ણ સમદલં કાર્ય ભાગચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૪૫॥

અતોડટ્ટદલમધ્યાચ્ચ પલ્લવી પદશોભિતા ॥

एतद् वै ब्राह्मपंक्त्यां तु स्थापयेच्च विचक्षणः ॥૧૪૫॥

ભદ્રાર્ધ લાગ પાંચ અને નીકારે લાગ એક કરવું. પલ્લવી-નંદિકા લાગ એક તથા બીજી નંદિકા લાગ બે સમદલ કરવી. પદરે લાગ ચાર અને એક લાગ નીકારે કરવો. ત્રીજી નંદિકા લાગ એક તથા કણુ લાગ ચાર; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે બહારની અંકિતમાન ચારે દિશામાં કરવું. ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫.

મધ્યપંક્ત્યુદ્ભવે વત્સ જ્ઞાતવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥

મિત્તિઃ સાર્ધદ્વયા જ્ઞેયાં સાર્ધદ્વયા ભ્રમન્તિકા ॥૧૪૬॥

દશભાગૈર્વિભક્તે તુ મધ્યપ્રાસાદકલ્પના ॥

તદૂર્ધ્વ શિખરં વત્સ પદ્માકારં સુશોભનમ્ ॥૧૪૭॥

બુદ્ધિમાનોએ અંદરની પંક્તિનું સ્વરૂપમાન સર્વદા નીચે પ્રમાણે બાણવું.
લિપ્તિ લાગ અઢી અને ભ્રમણી લાગ અઢીની કરવી. અંદરના પ્રાસાદનું તલમાન
દશ લાગનું કરી તેના ઉપર પદ્માકાર સુશોભિત શિખર કરવું. ૧૪૬, ૧૪૭.

કર્ણે શ્રૃંગ્મયં કાર્યમૂર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥

ચાનુગે ચ દ્વયં શ્રૃંગં દ્વયશ્રૃંગા તુ નાટિકા ॥૧૪૮॥

ઊર્ધ્વે દ્વિતિલકં દાપ્યં કૂટાકારં સુવર્ણિકમ્ ॥

નંદિકાશ્રૃંગમેકં તુમદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૪૯॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા ઉરુશ્રૃંગચતુષ્ટયમ્ ॥

પ્રત્યંગાથ પ્રદાતવ્યા ઉરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥૧૫૦॥

કોણે ત્રણ શૃંગ અને એક તિલક કરવું. પહેરે બે શૃંગ કરવાં. નાટિકા
(બે નાની નંદિકા)એ બે બે શૃંગ ચઢાવવાં. મોટી નંદિકાએ અને ભદ્રની વામ-
દક્ષિણે એક એક શૃંગ ચઢાવવું અને આ બધાં અંગો ઉપર બે બે તિલકો કરવાં
તથા ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉરુશૃંગ કરવાં તથા ભદ્રના ખૂણે એક તિલક કરવું
અને ઉરુશૃંગની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગો ચઢાવવાં. ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦.

રેખોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભાગૈઃ કર્તવ્યશ્ચ વિચક્ષણૈઃ ॥

પતાકામર્કટીદણ્ડાન્ પૂર્વમાનેન કારયેત્ ॥૧૫૧॥

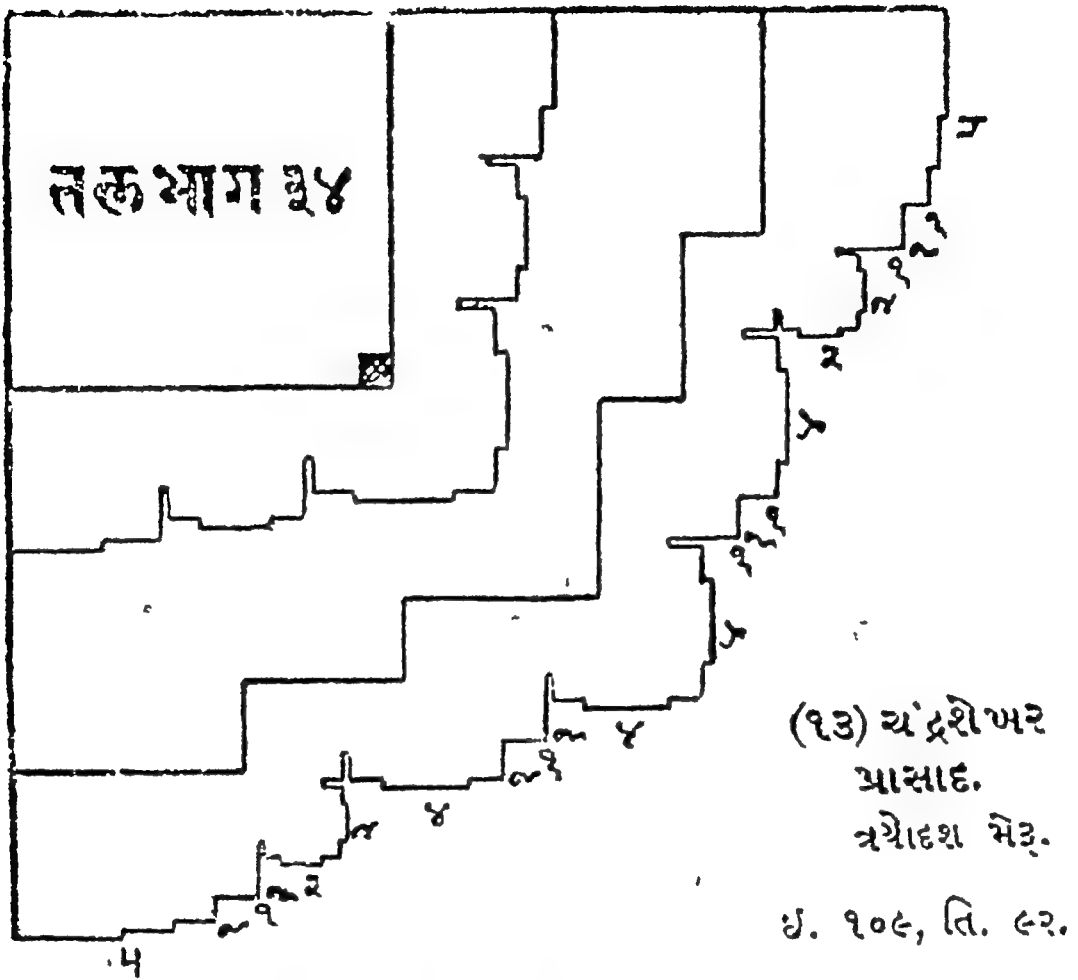
બુદ્ધિમાનોએ ઉપરની રેખાઓ ખાર (૧૨) લાગે છોડવી અને પતાકા,
મર્કટી તથા દંડ પૂર્વમાને કરવા. ૧૫૧.

દ્વયનવતિભિશ્ચૈવ તિલકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

નવોત્તરશતાણ્દૈશ્વ પ્રાસાદશ્ચન્દ્રશેખરઃ ॥૧૫૨॥

બાણું તિલકો તથા એકસો નવ ઇંડકો વડે શોભાયમાન આ ચંદ્રશેખર
નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૧૫૨.

ઇતિશ્રી ચંદ્રશેખર પ્રાસાદ, તલ લાગ ૩૪, ઇંડક ૧૦૬, તિલક ૯૨,
ત્રયોદશ પ્રાસાદ.

મંદિરતિલક પ્રાસાદ-ચતુદ્શ મેડ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ મંદિરતિલકં શુભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥૧૫૩॥

હે વત્સ ! હવે શુભ મંદિરતિલક પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાવીસ ભાગ કરવા. ૧૫૩.

મદ્રાર્ધઞ્ચ ચતુષ્પાદં દ્વિપદેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા દ્વિપદા કાર્યા નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૫૪॥

ચાનુર્ગં ભાગચત્વારિ નિર્ગમે વિસ્તરેડપિ ચ ॥

કોણઞ્ચ પદચત્વારિ કર્તવ્યં ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૧૫૫॥

લદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ બેનું કરવું. નંદિકા ભાગ બે, પદરે ભાગ ચાર તથા કોણ ભાગ ચારનો સમઘલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૫૪, ૧૫૫.

एतच्च बाह्यपंकत्यास्तु मध्यपङ्क्तिश्च कथ्यते ॥

प्रासादं स्थापयेत्तत्र भजेद् द्वादशभिः पदैः ॥१५६॥

पूर्वमानेन कर्तव्यं सूत्रयेल्लक्षणान्वितम् ॥

तदूर्ध्वेशिखरं कार्यं सर्वशोभासमन्वितम् ॥१५७॥

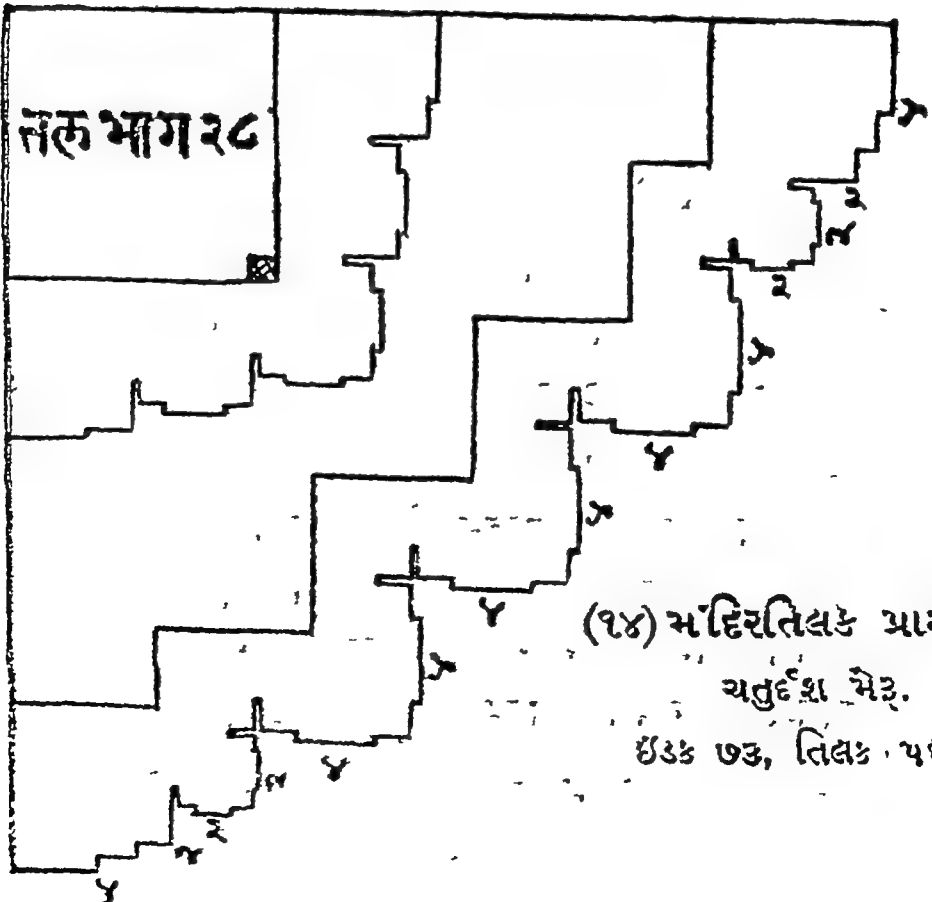
આ બાહ્ય (બહારની) પંક્તિનું માન બાણુવું. હવે મધ્યપંક્તિનું માન કરું છું. અંદરની પંક્તિના બાર લાગ કરી પ્રાસાદ સ્થાપવો અને પૂર્વમાને એટલે ભિત્તિ તથા બ્રમણી લક્ષણયુક્ત કરી તેના ઉપર સર્વ શોભા વડે અલંકૃત થએલું શિખર કરવું. ૧૫૬, ૧૫૭.

श्रीवत्सः केशरी चैव सर्वतोभद्रमेव च ॥

एतानि त्रयशृङ्गाणि कर्णोर्ध्वे तु प्रदापयेत् ॥१५८॥

चानुगे तिलकव्रीणि त्रितिलका च नंदिका ॥

भद्रे च रथिका कार्यां મુરુત્રયસમન્વિતા ॥૧૫૯॥

(૧૪) મંદિરતિલક પ્રાસાદ.

અતુર્દશ મેર.

ઠીક ૭૩, તિલક ૫૬.

તદ્ધર્વે મંજરી કાર્યા પદ્માકારા સુવર્તિકા ॥

રેસોધર્વમષ્ટભાગૈશ્વ કર્તવ્યં તુ સદા બુઘૈઃ ॥૧૬૦॥

છળું શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોલદ્ર; એ ત્રણ શૃંગો અઢાવવાં. પઢરે અને નંદિકાએ ત્રણત્રણ તિલકો કરવાં તથા લદ્રે રથિકા તેમજ ત્રણ ઉડ્ડશૃંગો અઢાવવા અને તેના ઉપર પદ્માકારે સુવર્તુલા મંજરી કરવી. રેખાઓની વર્તના આઠ ભાગે જોઈવી. ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૦.

પટ્પશ્ચાશત્તિલકૈશ્વ મંદિરતિલકઃ સ્મૃતઃ ॥

ત્ર્યધિકૈઃ સપ્તતિભિશ્ચ હ્યપઢકૈઃ સુત્રિભૂષિતઃ ॥૧૬૧॥

છપ્પન તિલકો અને તેતેર ઇંડકો વડે શોભાયમાન થયેલો આ મંદિર નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૧૬૧.

ઇતિશ્રી મંદિરતિલક પ્રાસાદ, તેલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૭૩, તિલક ૫૬, અતુર્દશ પ્રાસાદ.

સૌભાગ્ય પ્રાસાદ-પંચદશ મેઙ્.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ સૌભાગ્યં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

પ્રાસાદં કારયેદ્યસ્તુ સૌભાગ્યં લભતે સદા ॥૧૬૨॥

હું વત્સ! હવે લક્ષણયુક્ત સૌભાગ્ય પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર. જે આ પ્રાસાદ કરાવે છે તે સર્વદા સૌભાગ્યને પામે છે. ૧૬૨.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥

ભાગદ્વયં તુ ભદ્રાર્ધ પદમેકં ચ નિર્ગમે ॥૧૬૩॥

પ્રતિરથં દ્વિભાગૈશ્વ નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૧૬૪॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાર ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ જે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. પ્રતિરથ ભાગ જે અને કોણ ભાગ જે સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૬૩, ૧૬૪.

एषा च बाह्यपंक्तिस्तु मध्यपंक्तिश्च कथ्यते ॥

મિત્તિર્ભાગેન કર્તવ્યા ભાગૈકેન ચ વર્તિકા ॥૧૬૫॥

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં પદના પદસંખ્યયા ॥

અથાતઃ શિસ્વરં વક્ષ્યે સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૧૬૬॥

આ બાહ્યપંક્તિ બાણવી. હવે મધ્યપંક્તિ કહું છું. લિપ્તિ તથા વર્ત્તિકાભ્રમણી એક એક લાગની કરવી અને પૂર્વમાને એટલે તલમાન બાર લાગતું બાહ્યપંક્તિ પ્રમાણે કરવું. હવે લક્ષણાન્યત શિખરતું સ્વરૂપ કહું છું. ૧૬૫, ૧૬૬.

શ્રીવત્સદ્વયિકા કાર્યા કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતા ॥

ચાનુગે શૃંગ્લમેકં તુ તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૬૭॥

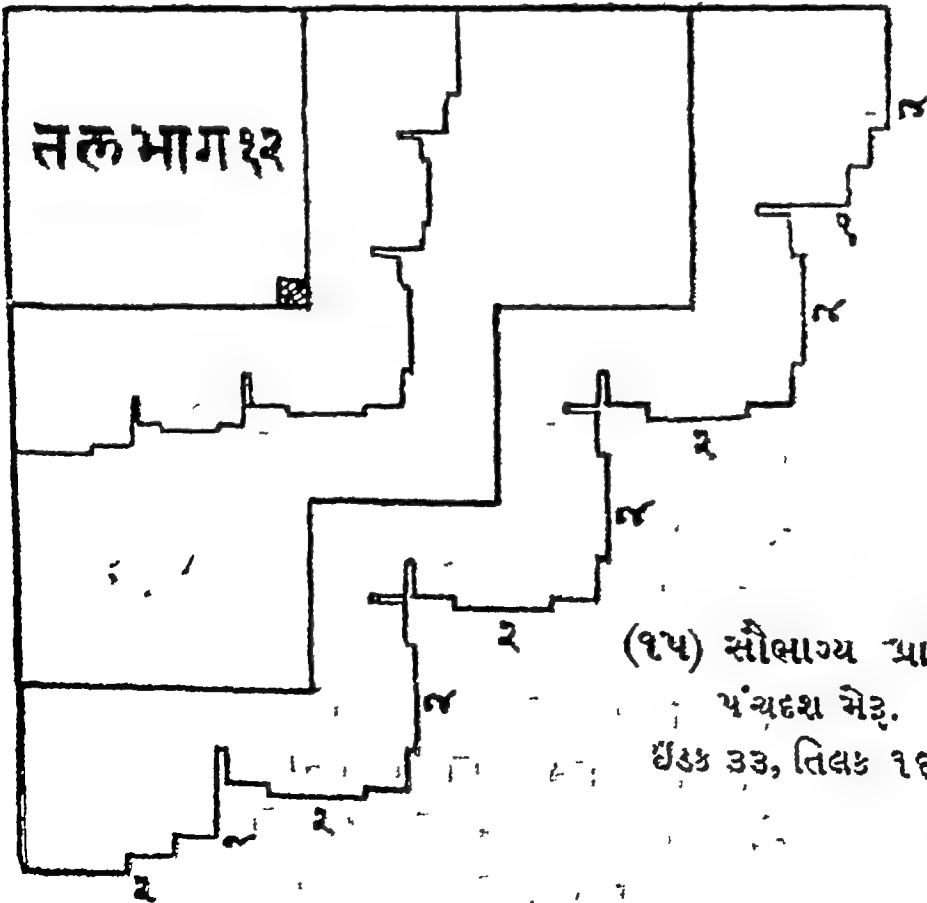
મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુદ્વયસમન્વિતા ॥

પ્રત્યંગશ્ચ તથા કાર્ય કર્ણસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૬૮॥

તદૂર્ધ્વે મંજરી કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥

રેલોર્ધ્વે ભાગચત્વારો જ્ઞાતવ્યાસ્તુ સદા બુધૈઃ ॥૧૬૯॥

કોણે બે શ્રીવત્સ ચઢાવવાં. પઠરે એક શૃંગ અને ઉપર તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે બે ઉરુશૃંગ સાથે રથિકા કરવી અને કર્ણના વામદક્ષિણ લાગે પ્રત્યંગ ચઢાવવું તથા તેના ઉપર સર્વ શોભાયુક્ત મંજરી કરવી અને ચાર લાગે રેખાઓ ખેંચવી. ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯.

પોડશતિલકૈશ્વેવ કૂટાકારૈઃ સુશોભનઃ ॥

અષ્ટકત્રયત્રિશદ્ધિઃ સૌભાગ્યથ પ્રકીર્તિતઃ ॥૧૭૦॥

કૂટાકાર સુંદર સોળ તિલકો તથા તેત્રીસ ઇંડકો વડે સુશોભિત આ સૌભાગ્ય નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૧૭૦.

ઇતિશ્રી સૌભાગ્ય પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૨, ઇંડક ૩૩, તિલક ૧૬, પંચદશ પ્રાસાદ.

સુન્દર પ્રાસાદ-પોડશ મેરૂ.

સુન્દરશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં શુભલક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૭૧॥

હવે શુભ લક્ષણવાળો સુંદર નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા. ૧૭૧.

ભાગત્રયં તુ મદ્રાર્ધ દ્વિભાગેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૧૭૨॥

ચાનુગશ્ચ ત્રિભિર્ભાગૈર્વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥

નંદિકા પૂર્વમાનેન કર્તવ્યા તુ સદા બુધૈઃ ॥૧૭૩॥

કોણં ભાગત્રયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

એવશ્ચ ગ્રાહ્યપંક્તિશ્ચ જ્ઞાતવ્યા સુવિચક્ષણૈઃ ॥૧૭૪॥

સદ્રાર્ધ ભાગ ત્રણ અને નીકારે બે ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક, પદરે ભાગ ત્રણ, બીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ ત્રણ સમઢલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં સ્થાપના કરવી. વિચક્ષણ પુરૂષોએ ઉપર પ્રમાણે બાહ્ય પંક્તિનું સ્વરૂપ બાણવું. ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪.

ભિત્તિશ્ચ દ્વિપદા કાર્યા દ્વિપદા ચ ભ્રમન્તિકા ॥

રેસોર્ધ્વં દશભિર્ભાગૈસ્તદૂર્ધ્વે શિખરં સ્મૃતમ્ ॥૧૭૫॥

ભિત્તિ ભાગ બે અને ભ્રમણી ભાગ બેની કરવી તથા રેખાનું તલમાન દશ ભાગે કરી તેના ઉપર શિખર કરવું. ૧૭૫.

કોણમધ્યે તુ કર્તવ્યા શ્રીવત્સત્રયકલ્પના ॥

ચાનુગે દ્વયશ્રૃંગશ્ચ જ્ઞાતવ્યં તિલકં તથા ॥૧૭૬॥

નંદિકાઃ પદિકાઃ સર્વાસ્તિલકદ્વયભૂષણાઃ ॥

મદ્રે ચ રથિકા સ્થાપ્યા હુરુત્રયવિભૂષિતા ॥૧૭૭॥

પ્રત્યંગશ્ચ તથા સ્થાપ્યમુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥

રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ ગર્ભોર્ધ્વે સપ્તભાગિકમ્ ॥૧૭૮॥

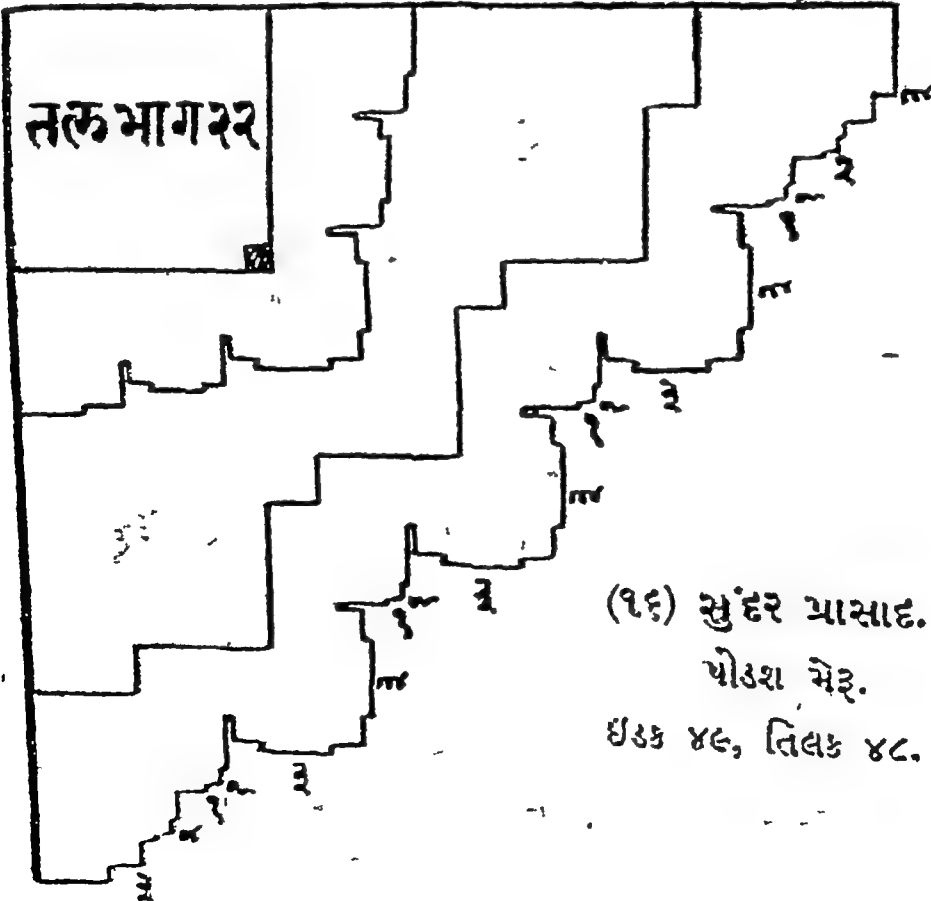
કોણે ત્રણે શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવાં. પઢરે જે શૃંગ અને એક તિલક કરવું. એક એક લાગની બધી નંદિકાઓ જે જે તિલકો વડે સુશોભિત કરવી. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉડશૃંગ કરવા. ઉડશૃંગની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવું. રેખાઓના ઉપર લાગે વિસ્તાર લાગ સાતનો કરવો અને તે ગભારાના ઉપરના લાગે બાણવો. ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮.

વેદાદિગ્પાલસંખ્યૈશ્ચ તિલકૈઃ સુવિભૂષિતઃ ॥

ઊનપશ્ચાશદણ્ડૈશ્ચઃ પ્રાસાદૈશ્ચ સુન્દરઃ ॥૧૭૯॥

અઝતાલીસ તિલકો અને ઓગણપચાસ ઇંડકો વડે શોભાયમાન આ સુંદર નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૧૭૯.

ઈતિશ્રી સુંદર પ્રાસાદ, તલ લાગ ૨૨, ઇંડક ૪૯, તિલક ૪૮, પોડશ પ્રાસાદ.

શ્રીતિલક પ્રાસાદ-સમદશ મેરૂ.

શ્રીતિલકં પ્રવક્ષ્યામિ વિપુલશ્રીપ્રદો મતઃ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે પદત્રિંશતિમાજિતે ॥૧૮૦॥

હવે શ્રીતિલક નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું કે જે વિપુલ લક્ષ્મીને આપનારો છે. ચોરસ ક્ષેત્રમાં વીસ લાગ કરવા. ૧૮૦.

ભદ્રાર્ધ દ્વિપદં કાર્યં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

પલ્લવી પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૮૧॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥

દ્વિપદં ચાનુગં વત્સ પૂર્વમાનેન લાઙ્ગ્યેત્ ॥૧૮૨॥

કોણં ભાગત્રયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

કથિતા વાહ્યપંક્તિશ્ચ મધ્યપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥૧૮૩॥

ભદ્રાર્ધ લાગ બે અને નીકારે લાગ એક કરવું. પદલવી લાગ એક, પદરો લાગ બે, બીજો પદરો લાગ બે અને કોણુ લાગ ત્રણુ સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બાહ્યપંક્તિનું પ્રમાણ કહું. હવે મધ્ય પંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વિપાદા ચ ભ્રમણી હિ તથા ભવેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥૧૮૪॥

ભિત્તિ તથા ભ્રમણી બન્ને અડી અડી લાગની કરવી અને ઉપરના ભાગે સર્વ શોભાયુક્ત શિખર કરવું. ૧૮૪.

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥

ક્રમત્રયેણ સંસ્થાપ્યઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૮૫॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં યોજ્યં કૂટાકારં સુશોભનમ્ ॥

શ્રીવત્સદ્વયતિલકં ચાનુગેષુ પ્રદાયેત્ ॥૧૮૬॥

પલ્લવીપદમાત્રાર્યાં તિલકશ્ચ પ્રદાપયેત્ ॥

વિચિત્રા રથિકા મદ્રે હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૮૭॥

કોણુ ઉપર કેશરી, સર્વતોભદ્ર અને નંદન પ્રાસાદનાં ઇંડકો અનુક્રમે ચઢાવવાં અને ઉપર તિલક કરવું. પહેલે પદરે બે શ્રીવત્સ અને એક

તિલક તથા ખીજે પઢેરે એક શ્રીવત્સ અને એક તિલક કરવું. એક લાગની નંદિકાએ તિલક ચઢાવવું અને ભદ્રે વિચિત્ર રથિકા સાથે ચાર ઉચ્ચુંગો કરવા ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭.

પञ्चभागप्रमाणेन रेखोर्ध्वश्चैव विस्तरेत् ॥

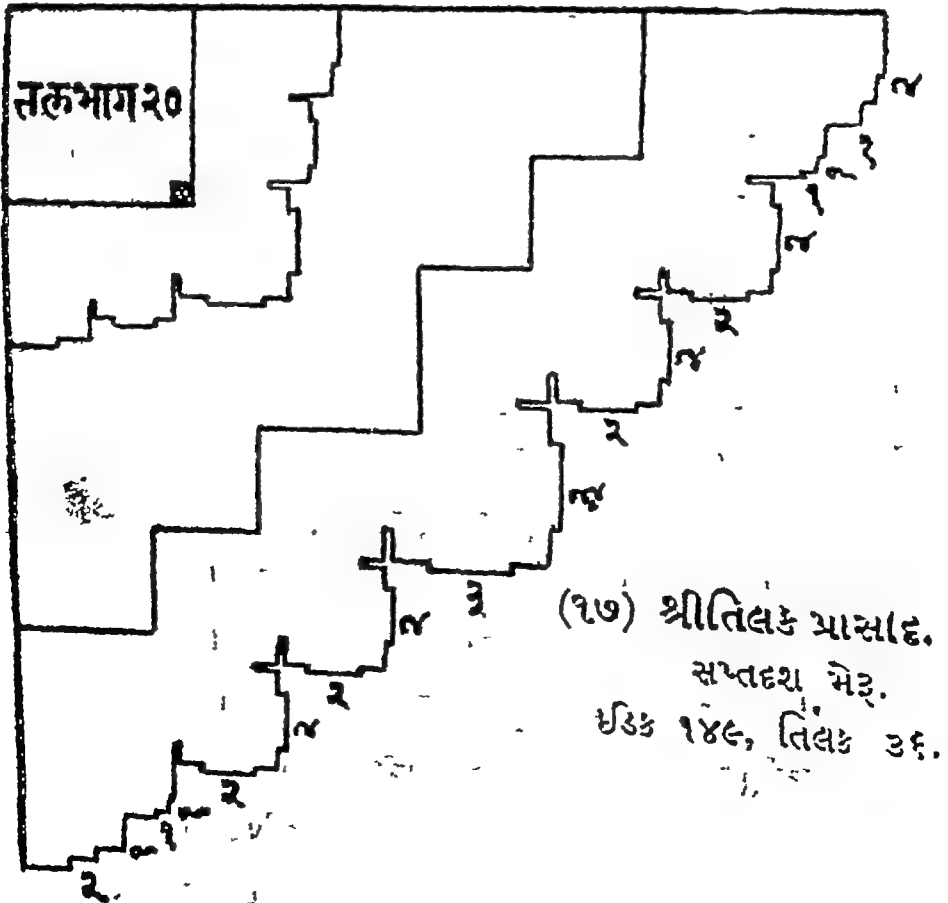
एवंविधश्च कर्तव्यं ज्ञातव्यश्च सदा बुधैः ॥૧૮૮॥

ઉપરના ભાગે રેખાઓ પાંચ ભાગે વિસ્તારવી. આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ રેખામાનનું પ્રમાણ સર્વદા જાણવું. ૧૮૮.

षड्विंशत्तिलकैश्चैव कूटाकारसुवर्त्तिभिः ॥

ऊनपञ्चाशदधिकैः श्रीतिलकः शताण्डकैः ॥૧૮૯॥

કૂટાકાર અને વર્તુલાકાર છત્રીસ તિલકો તથા એકસો ઓગણપચાસ ઇંડકો વડે શોભાયમાન થયેલો આ શ્રીતિલક નામનો મેરૂ પ્રાસાદ જાણવો. ૧૮૯. ઇતિશ્રી શ્રીતિલકપ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૦, ઇંડક ૧૪૯, તિલક ૩૬, સપ્તદશ પ્રાસાદ.

વિશાલ પ્રાસાદ-અષ્ટાદશ મેરૂ.

વિશાલશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વિશાલપદમુચ્યતે ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥૧૯૦॥

હવે વિશાલ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર. કે જેનાથી વિશાલ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચારસ ક્ષેત્રમાં અઠ્ઠાવીસ (૨૮) ભાગ કરવા. ૧૯૦.

શાલાધં ત્રિપદં કાર્યં દ્વિપદેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૧૯૧॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમે વિસ્તરેડપિ ચ ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમે ચૈવ તત્સમા ॥૧૯૨॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણતથૈવ ચ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૯૩॥

કોણે ચ ભાગચત્ત્વારઃ સ્થાપયેત્તુ ચતુર્દિશમ્ ॥

બાહ્યપંક્તિશ્ચ વિરુદ્ધાતા મધ્યપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥૧૯૪॥

લદ્રાધં ભાગ ત્રણ અને નીકારે ભાગ બે કરવું. નંદિકા ભાગ એક, પદરે ભાગ બે, ખીજી નંદિકા ભાગ એક, ખીજી પદરે ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કેણુ ભાગ ચાર; આ સર્વ અંગો સમઠલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બાહ્ય પંક્તિનું માન કહ્યું. હવે મધ્ય પંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વિભાગા ચ સાર્ધદ્વયા ભ્રમન્તિકા ॥

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં દશભાગવિભાજિતે ॥૧૯૫॥

ભિત્તિ અટ્ટી ભાગ તથા ભ્રમણી અટ્ટી ભાગની કરવી. અને મધ્ય પ્રાસાદનું તત્તમાન દશ ભાગે કરવું. ૧૯૫.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥

ક્રમત્રયેણ કોણે તુ સ્થાપનીયા વિચક્ષણૈઃ ॥૧૯૬॥

નંદિકાસ્તિલકારૂઢાઃ કર્તવ્યાઃ સર્વદા શુભાઃ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ તિલકઞ્ચૈ ચાનુમેવ ॥૧૯૭॥

શ્રીવત્સતિલકશ્ચાપિ ચાનુગે તુ દ્વયં ન્યસેત્ ॥

ચાનુગનંદિકાનાં તુ હ્યુર્ધ્વે ચૈવ સુમંજરી ॥૧૯૮॥

પ્રત્યંગાસ્ત્ર કર્તવ્યા ઊર્ધ્વે ચૈવાપિ મંજરી ॥

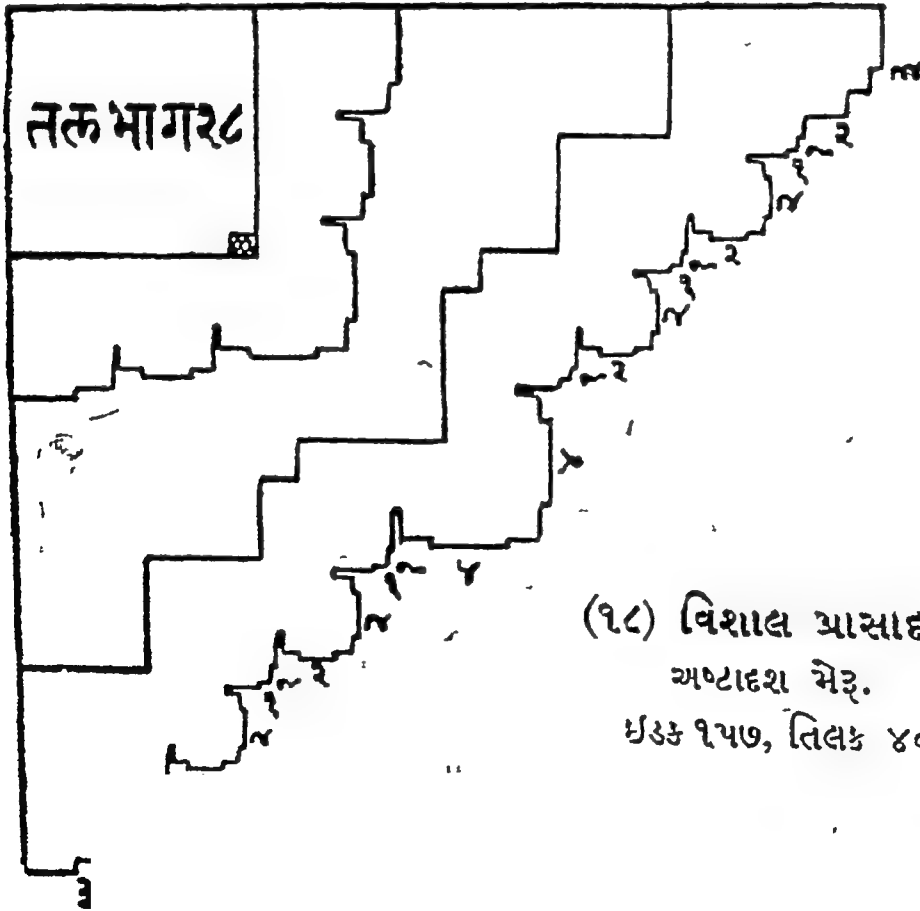
ઉરુચતુઃસમાયુક્તં મદ્રં ગવાક્ષભૂષણમ્ ॥૧૯૯॥

શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોભદ્ર પ્રાસાદનાં ઇંડકો કેાણે અનુક્રમે ચઢાવવાં. બાધી નંદિકાઓ ઉપર તિલક કરવાં. પહેલા પઢરાએ શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇંડકો તથા તિલક તેમજ બીજા પઢરાએ બે શ્રીવત્સ અને તિલક ચઢાવવાં. પઢરા અને નંદીઓએ ફૂટાકાર મંજરીઓ કરવી તથા પ્રત્યંગો કરી તેમના ઉપર પણ મંજરી કરવી. ભદ્રે ગવાક્ષ અને ચાર ઉરુચતુઃ કરવાં. ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯.

રેસોર્ધ્વં નવભિર્ભાગૈઃ કર્તવ્યં તુ સદા વુધૈઃ ॥

પૂર્વમાનેન જ્ઞાતવ્યં સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૨૦૦॥

ઉપરના બાંધણાના મથાળે નવ ભાગે રેખાઓ ખેંચવી. શિખરનું પૂર્વમાન પ્રમાણે લક્ષણ યુક્ત સ્વરૂપ બાણી લેવું. ૨૦૦.

(૧૮) વિશાલ પ્રાસાદ

અષ્ટાદશ મેટ્ર.

ઇંડક ૧૫૭, તિલક ૪૦.

ચત્વારિંશતિલકૈશ્વ કૂટાકારૈઃ સુશોભનૈઃ ॥

સપ્તપચ્ચાશદધિકૈર્વિશાલશ્ચ શતાણ્ડકૈઃ ॥૨૦૧॥

કૂટાકાર સુશોભિત ચાલીસ તિલકો તથા એકસો સત્તાવન ઇંડકોવાળો આ વિશાલ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૨૦૧.

ઇતિશ્રી વિશાલ પ્રાસાદ, તલ લાગ ૨૮, ઇંડક ૧૫૭, તિલક ૪૦, અષ્ટાદશ-પ્રાસાદ.

શ્રીપર્વતકૂટ પ્રાસાદ-એકોનવિંશતિતમ મેરૂ.

શ્રીકૂટશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વિપ્રાણાં સાધ્યતે શ્રિયા ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥૨૦૨॥

હવે શ્રીપર્વતકૂટ પ્રાસાદ કહું છું. જેનાથી પ્રાસાદોને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચારસ ક્ષેત્રમાં લાગ કરવા. ૨૦૨.

પદદ્વયં તુ શાલાર્ધં ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેડપિ ચ ॥૨૦૩॥

દ્વિતીયા તત્સમા કાર્યા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

एतत्तु कथितं वत्स चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ॥૨૦૪॥

લદ્રાર્ધ લાગ થે અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા લાગ એક, બીજી નંદિકા લાગ એક તથા કોણ લાગ લે સમદલ કરવો. હે પુત્ર! આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં માન થોળવું. ૨૦૩, ૨૦૪.

ભિત્તિશ્ચ સાર્ધભાગેન સાર્ધભાગા ભ્રમન્તિકા ॥

मध्ये प्रासादकं स्थाप्यं पदानां दशकल्पना ॥૨૦૫॥

ભિત્તિ તથા ભ્રમણી દોઢ દોઢ લાગની કરવી અને અંદરના પ્રાસાદનું તલ દશ લાગનું કરવું. ૨૦૫.

कोणं भागद्वयं कार्यं सार्धभागेन चानुगम् ॥

शालार्धं सार्धभागेन स्थापयेद्दिग्विदिक्षु च ॥૨૦૬॥

ભિત્તિશ્ચ કર્ણમાનેન શેષં ગર્ભગૃહં ભવેત્ ॥

तदूर्ध्वे शिखरं कार्यं सर्वशोभासमन्वितम् ॥૨૦૭॥

ઉપર કહેલા દશ ભાગમાં બે ભાગનો કોણ, દોઢ ભાગનો પઢરો અને દોઢ ભાગનું ભદ્રાર્ધ કરવું અને તે સર્વ ચારે તરફ કરવું. ભિત્તિ કણના માને કરવી અને શેષ ગભારો બાણવો. તેના ઉપર સર્વ શોભાવડે અલંકૃત કરાયેલું શિખર કરવું. ૨૦૬, ૨૦૭.

ક્રમત્રયેણ કોણે તુ તિલકાનિ પ્રદાપયેત્ ॥

સર્વાશ્ચ નંદિકાઃ કાર્યાસ્તિલકદ્વયભૂષણાઃ ॥૨૦૮॥

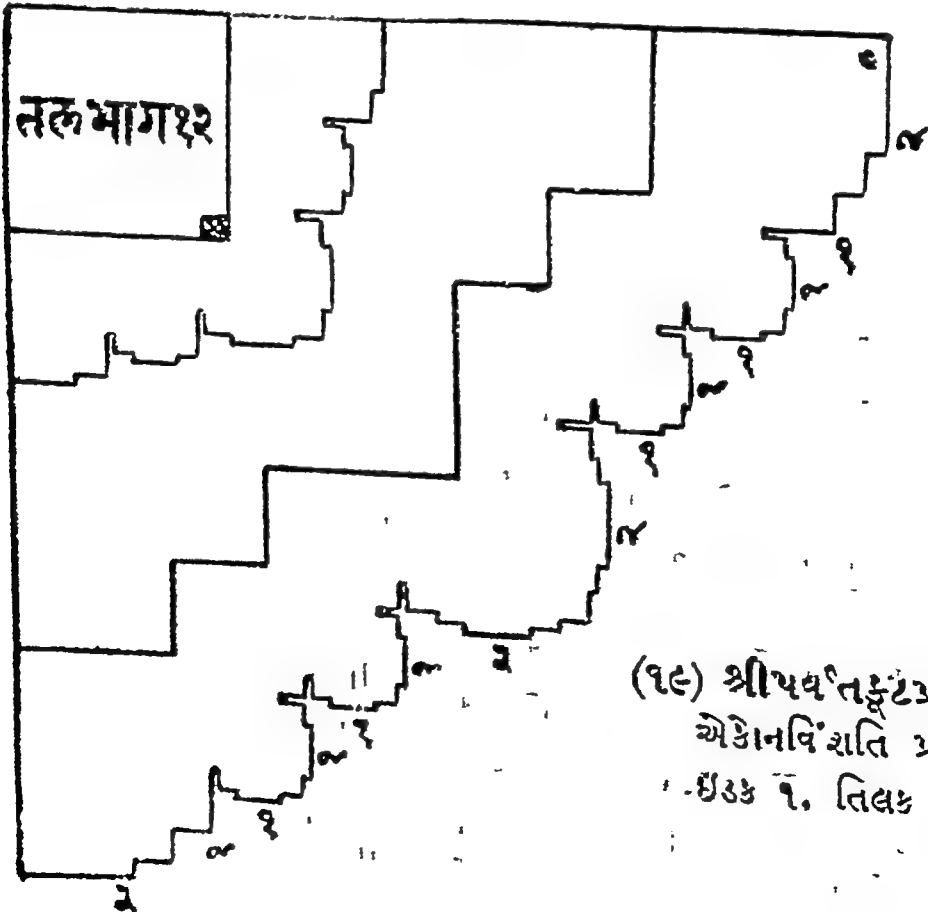
તત્સમા દ્વિતીયા સ્થાપ્યા તિલકં પૂર્વમાનતઃ ॥

મત્તેવારણસંયુક્તં શિખરં પૂર્વલક્ષણમ્ ॥૨૦૯॥

ઈલિકાતોરણૈર્યુક્તં ઘણ્ટાકલશભૂષિતમ્ ॥

તિલકસિંહસંપૃક્તં મુનિવિદ્યાધરૈર્યુતમ્ ॥૨૧૦॥

કોણે અનુક્રમે ત્રણ તિલકો સ્થાપવાં. બધી નંદિકાઓ બે બે તિલકો વડે સુશોભિત કરવી. પૂર્વલક્ષણાનુસાર મત્તવારણ, ઇલિકાતોરણ. ઘંટા, કલશાદિથી વિભૂષિત તથા સિંહ, તિલક, મુનિ અને વિદ્યાધરો સંયુક્ત શિખર કરવું. ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦.

પણત્રયેષુ સંસ્થાપ્યા ચતુષ્કી દ્વાદશોચ્યતે ॥
સાંવરણઞ્ચ કર્તવ્યં ગજસિંહસમન્વિતમ્ ॥૨૧૧॥
તદૂર્ધ્વે શિખરં સ્થાપ્યં સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
રેસોર્ધ્વં દ્વિપદં જ્ઞેયં તદૂર્ધ્વે ચાણ્ડકં શુભમ્ ॥૨૧૨॥

ત્રણ ત્રણ પદની ત્રણ ચોટીઓ મળી કુલ બાર ચોટીઓવાળો મંડપ કરવો. હાથીઓ અને સિંહોથી સંયુક્ત તેના ઉપર સાંવરણ કરવું અને સ્વરૂપ લક્ષણ યુક્ત શિખર કરવું. મથાળે જે ભાગે રેખાઓ ખેંચવી અને તેના ઉપર શુભ એક ઇંક અઢાવવું ૨૧૧, ૨૧૨.

દ્વિતીયી પર્વતકૂટ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૨, ઇંક ૧, તિલક ૪૪, એકોનવિંશતિ પ્રાસાદ.

નંદિવર્ધન પ્રાસાદ-વિંશતિતમ મેરૂ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં નંદિવર્ધનમ્ ॥
નન્દન્તે હમરાઃ સર્વે કૃતે વૈ નંદિવર્ધને ॥૨૧૩॥

હે વત્સ ! હવે હું નંદિવર્ધન નામનો વીસમો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું તે તું શ્રવણ કર. નંદિવર્ધન પ્રાસાદ કરાવવાથી સર્વ દેવતાઓ પ્રસન્ન થાયછે, ૨૧૩.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ભાગદ્વાવિંશભાજિતે ॥
શાલાર્ધ ત્રિપદં કાર્યં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥૨૧૪॥
ચાનુગં દ્વયભાગન્તુ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥
નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૨૧૫॥
દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં જ્ઞાતવ્યં તુ સદા વુદ્ધેઃ ॥
નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૨૧૬॥
કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥
ભિત્તિશ્ચ ભાગિકા જ્ઞેયા ભાગત્રયભ્રમન્તિકા ॥૨૧૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ ત્રણ અને નીકારે ભાગ એક કરવું. પઢરો ભાગ જે, નંદિકા ભાગ એક, બીજો પઢરો ભાગ જે, બીજી નંદિકા ભાગ એક તથા કોણ ભાગ જે: આ સર્વ અંગો સમદલ આરે દિશાઓમાં કરવાં. ભિત્તિ એક ભાગની તથા ભ્રમણી ત્રણ ભાગની કરવી. ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૭.

મધ્યે પ્રાસાદકસ્થાનમષ્ટભાગન્તુ કલ્પયેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૨૧૮॥

મધ્ય પ્રાસાદનું તલમાન આઠ ભાગનું કરવું અને તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ યુક્ત શિખર કરવું. ૨૧૮.

ક્રમત્રયં તુ કોણે સ્યાત્ શ્રીવત્સત્રયકલ્પના ॥

ચાનુગે શૃંગયુગ્મન્તુ તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૨૧૯॥

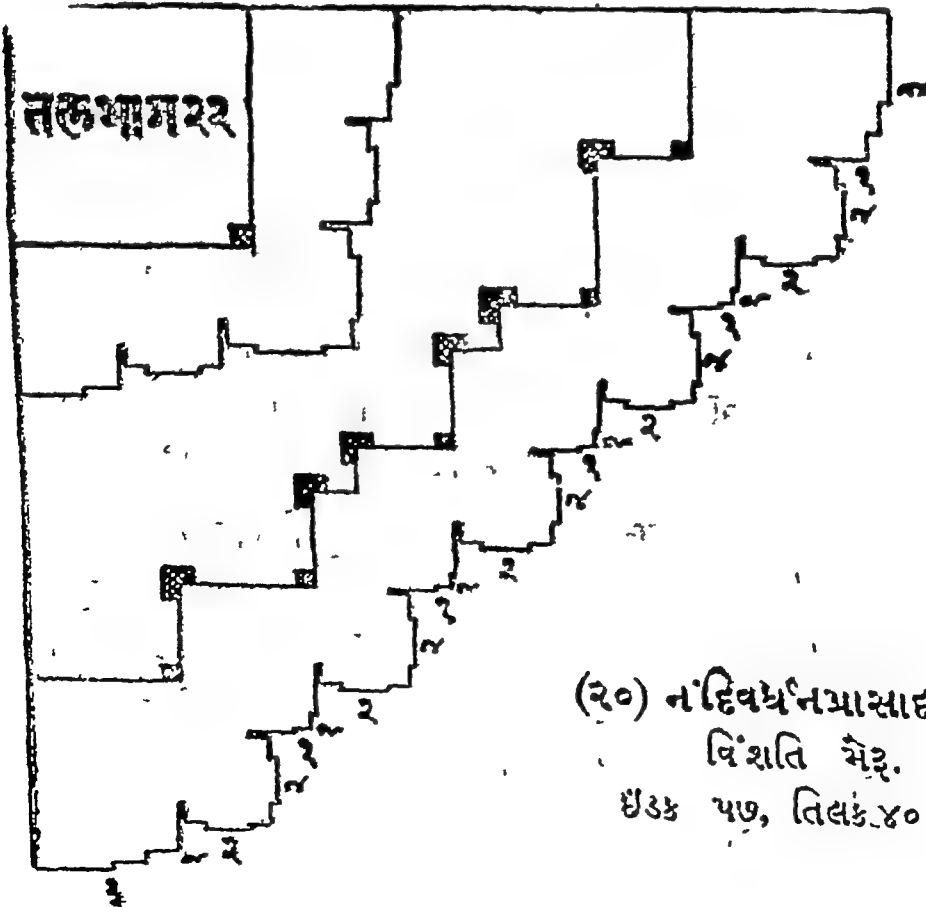
નંદિકાતિલકં યુગ્મં કોણસ્ય વામદક્ષિણે ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્રુત્રયસમન્વિતા ॥૨૨૦॥

નંદિકાતિલકં યુગ્મમૂર્ધ્વે પ્રત્યંગકં ન્યસેત્ ॥

ઊર્ધ્વે ચ મંજરી કાર્યા યાવદૂર્ધ્વા ચ ષટ્પદા ॥૨૨૧॥

કોણ ઉપર અનુક્રમે ત્રણ શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવાં. અને પદરાઓએ બે બે શૃંગ અને એક એક તિલક ચઢાવવું. કોણના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલી

(૨૦) નંદિવર્ધનપ્રાસાદ.

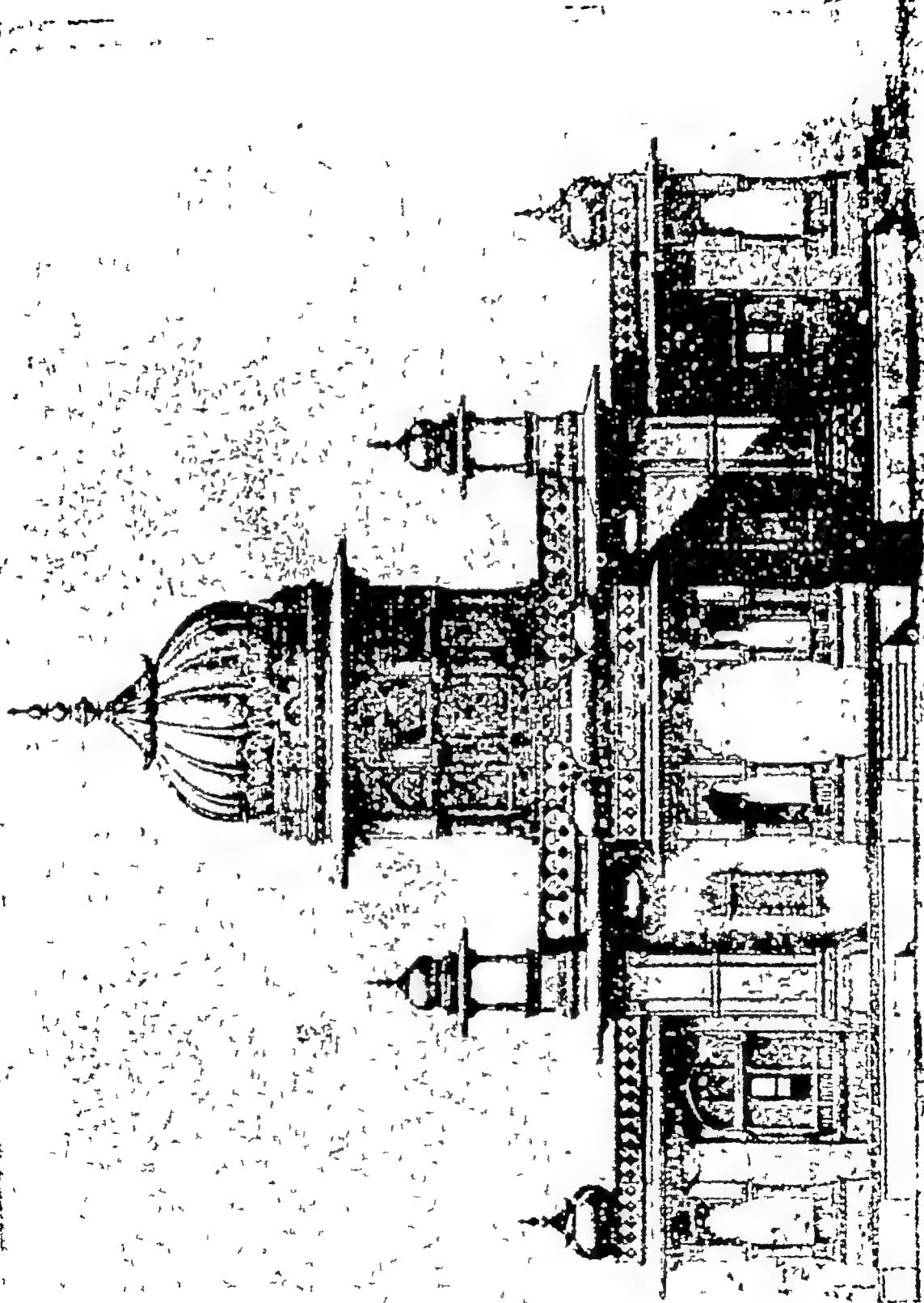
વિંશતિ મેરુ.

ઊંડક ૫૭, તિલક ૪૦.

એકાદશ સ્તંભ.

મેગલાઈ સ્વામિની છત્રી.

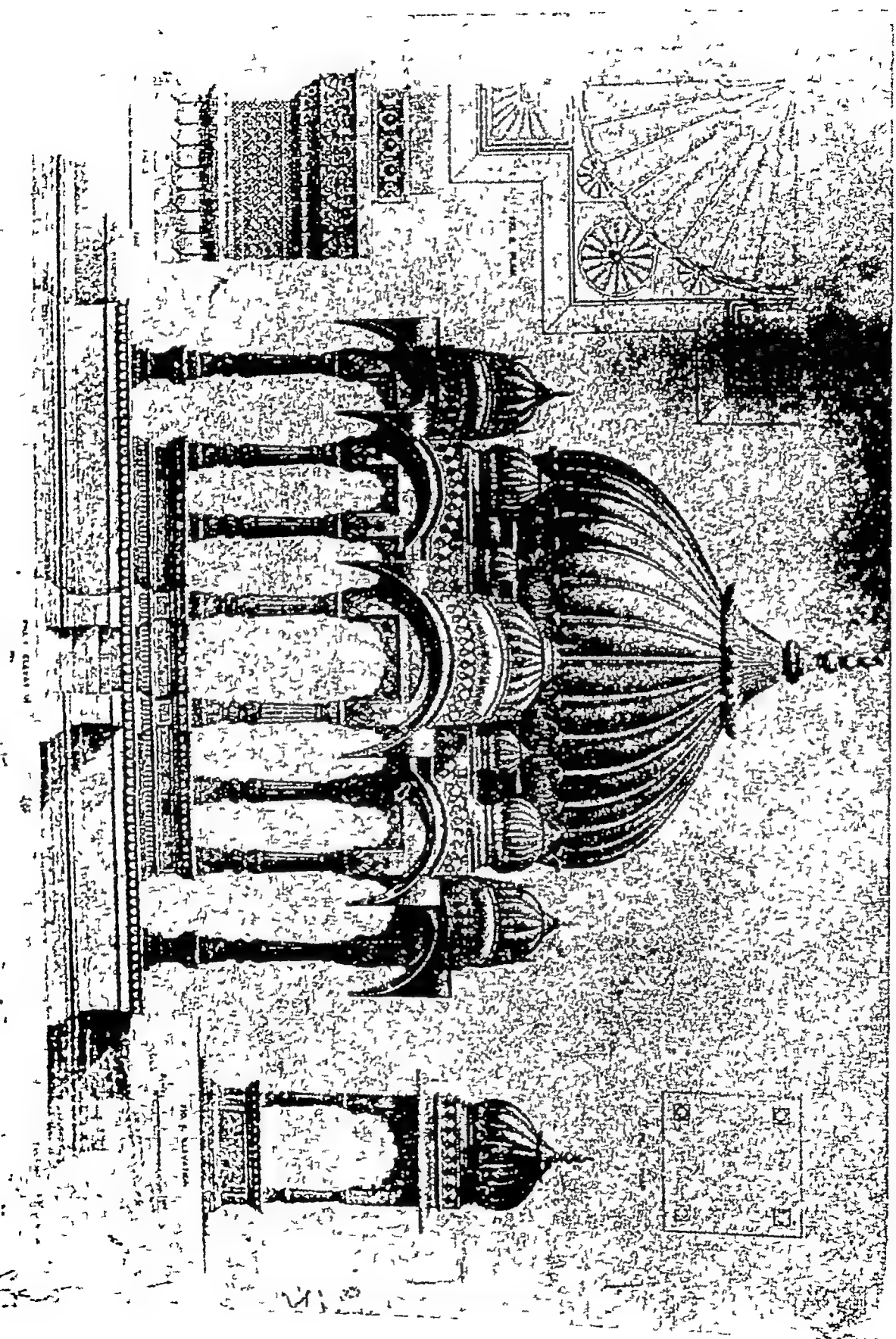
શિવ સ્તંભ.

શિષ્ય રતનાકર.

છપીનો દેખાવ.

બેકાદશ રતન

નંદિકાએ જે તિલકો કરવાં લદ્દે રચિકા અને ત્રણ ઉડ્ડશુંગે। ચઢાવવા
અને બીજી નંદિકાએ જે તિલકો કરવાં તથા પ્રત્યંગ ચઢાવવું અને તેના
ઉપર મંડરી કરવી. અને છ ભાગે રેખા જેવળી. ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧.

ચત્ત્વાર્શતિલકૈશ્વ કૂટાકારૈઃ સુવર્તિમિઃ ॥

સપ્તપચ્ચાશદણ્ડેસ્તુ પ્રાસાદો નંદિવર્ધનઃ ॥૨૨૨॥

ઇતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશંકરસોમપુરાવિરચિતે
શિલ્પરત્નાકરે મેર્વાદિવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયાં
દશમં રત્નં સમાપ્તમ્ ॥

ફટાકાર અને સુવર્તુલ ચાલીસ તિલકો અને સત્તાવન ઇંડકોથી શોભાય-
માન થયેલો આ નંદિવર્ધન નામનો વીસમો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૨૨૨.

ઇતિશ્રી નંદિવર્ધન પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૫૭, તિલક ૪૦,
વિંશતિતમ પ્રાસાદ.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીચુત નર્મદાશંકર મુલજીસાહે
સોમપુરાવિરચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું મેર્વાદિવિંશતિ
પ્રાસાદલક્ષણાધિકાર નામનું દશમું રત્ન સંપૂર્ણ.

एकादशं रत्नम् ।

अथ देवमूर्तिस्वरूपलक्षणाधिकारः ।

३५ विधान.

प्रासादे लिङ्गमूर्तीनां प्रमाणं शास्त्रलक्ष्यतः ।

मनुष्यपशुपक्ष्यादिरूपं कुर्यात्तदाकृति ॥१॥

प्रासादમાં સ્થાપવાનાં લિંગ તેમજ મૂર્તિઓનું પ્રમાણ શાસ્ત્રદ્રષ્ટિથી કરવું તથા મનુષ્ય, પશુ અને પક્ષી આદિ સ્વરૂપો તેમની આકૃતિઓ પ્રમાણે કરવાં. ૧.

शिला परीक्षा.

निविडा निर्व्रणा मृद्वी सुगंधा मधुरा शिला ॥

सर्वार्चालिङ्गपीठेषु श्रेष्ठा कान्तियुता च या ॥२॥

ઝીણા પોગરની, છિદ્ર રહિત, મૃદ્વી (કેમળ ઝીણા પોગરની). સુગંધીવાળી, જોવામાં પ્રિય લાગે તેવી અને કાંતિયુક્ત શિલા સર્વ પ્રકારની પ્રતિમાઓ, શિવલિંગો તથા જળાધારીઓ વિગેરેના કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ છે. ૨.

विमलं हेमकांस्यादि चिह्नं लोहमयं हि यत् ॥

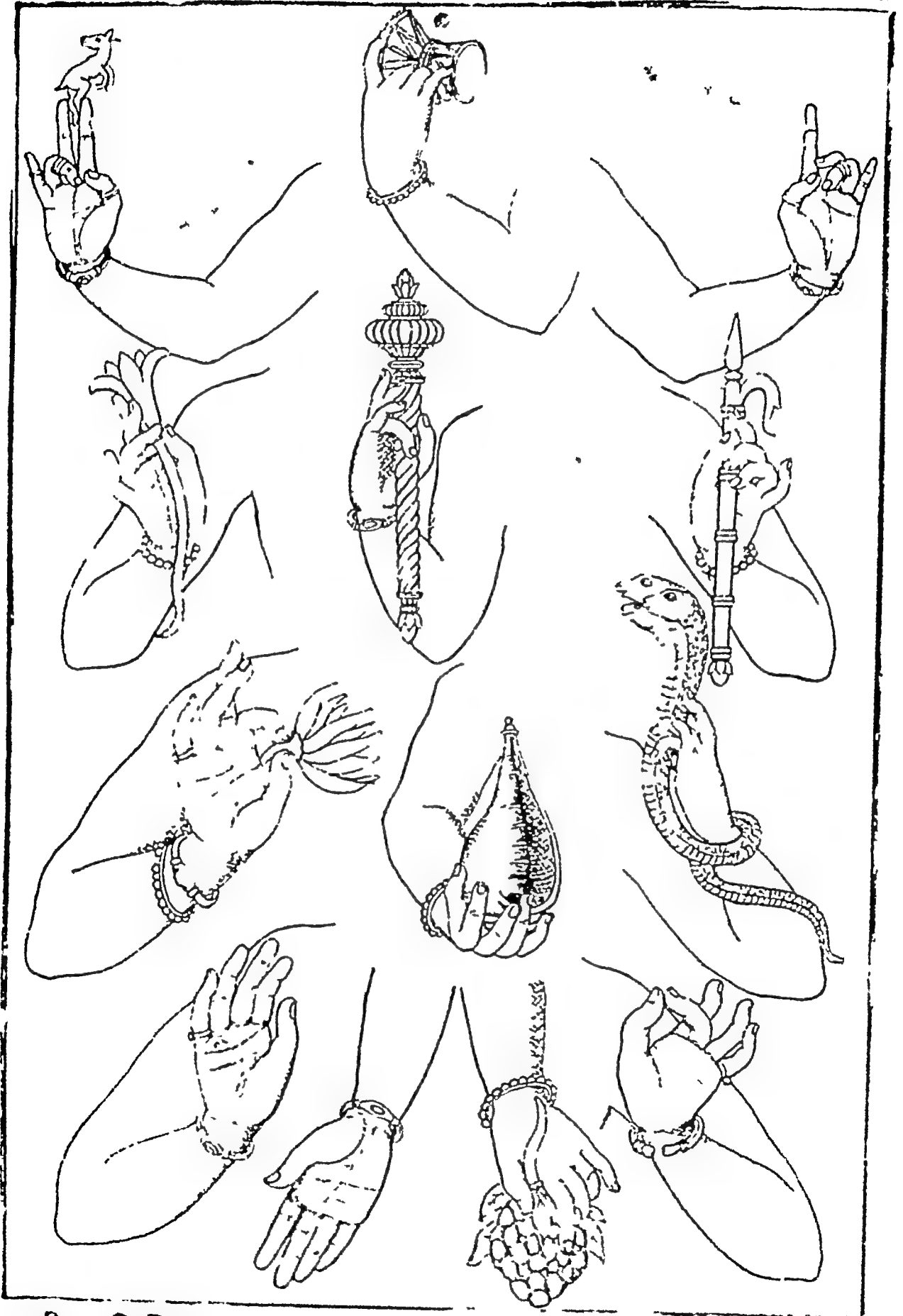
तथान्यद्वિવિधं ચિહ્નં પ્રતિમાયાં મયાવહમ્ ॥૩॥

શુદ્ધ સોનું અને કાંસુ વિગેરે ધાતુ તેમજ લોહાનું ચિન્હ તથા ઘીનું જુદા જુદા પ્રકારનાં ચિન્હો જે પ્રતિમામાં હોય તો તે ભય આપનારી જાણુવી. ૩.

भृङ्गकपोतकुमुदमाषमुद्गसितोपमा ॥

पाण्डुरा घृतपद्माभा सर्वार्चासु शिला शुभा ॥४॥

ભમરો, હોલો, કેમળનું પોયણું, અડદ, મગ અને સુખડના જેવા રંગવાળી, સફેદ, ઘી તથા રાતા કેમળના જેવી કાંતિવાળી શિલા સર્વ પ્રકારની પ્રતિમાઓમાં કલ્યાણકારી છે. ૪.

ગ્રાચીન મૂર્તિઓની મુદ્રાઓ અને હસ્તમાં પકડેલા આયુધોના થોડા નમુના.

મુદૂર્ત વિધાન.

સુદિને સુમુદૂર્તે ચ શકુને શાન્તચેષ્ટિતે ॥

પ્રતિમાગૃહકાષ્ઠાદિ કર્મ કુર્યાન્ન ચાન્યથા ॥૫॥

શુભ દિવસે સારા મુદૂર્તમાં શાંત ચેષ્ટાવાળાં શકુન જોઈ પ્રતિમા ગ્રહવાનું, ઘર બનાવવાનું તથા કાષ્ઠ વગેરેનું કાર્ય કરવું. અશુભ સમયમાં કરવું નહિ. ૫.

શિલા જાતિ.

एकवर्णा घना स्निग्धा मूलाग्रादार्जवान्विता ॥

अजघण्टारवा या सा पुंशिलेति प्रकीर्तिता ॥६॥

જે શિલા એક રંગી, ઝીણા પોગરની, ચિકણી, મૂળથી અથ્ર મુથી એક અરળી, બકરાના શબ્દ અને ઘંટાના અવાજ જેવા અવાજવાળી હોય તે પુરુષશિલા કહેવાય છે. ૬.

स्थूलमूला कृशाग्रा या कंसतालसमध्वनिः ॥

स्त्रीशिला कृशमूलाग्रस्थूला पंढातिनिःस्वना ॥७॥

જે શિલા મૂળ લાગમાં જડી, આગળના લાગમાં પાતળી તથા કિડતાલના જેવા અવાજવાળી હોય તે સ્ત્રીશિલા કહેવાય છે. તેમજ જે શિલા મૂળના લાગમાં પાતળી, આગળના લાગમાં જડી તથા અવાજ વિનાની હોય તે નપુંસકશિલા કહેવાય છે. ૭.

लिङ्गानि प्रतिमाश्चैव कुर्यात् पुंशिलया बुधः ॥

युञ्ज्यात् स्त्रीशिलया सम्यक् पीठिकाशक्तिमूर्त्तयः ॥८॥

पण्डोपलेन कर्तव्या ब्रह्मकूर्मशिले तथा ॥

प्रासादतलकुण्डादि कर्म कुर्याद्विचक्षणः ॥९॥

બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ શિવલિંગો તથા પ્રતિમાઓ પુંશિલાની કરવી. પીઠિકાઓ તથા સ્ત્રીજાતિની પ્રતિમાઓ સ્ત્રીશિલાની કરવી તથા બ્રહ્મશિલા, કૂર્મશિલાઓ તેમજ પ્રાસાદોનાં તલ અને કુંડાદિ કાર્ય બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ પંડ-નપુંસક શિલાનું કરવું. ૮, ૯.

घरमां प्रतिमा पूजयानुं प्रभाणु.

आरभ्यैकाङ्गुलादूर्ध्वं पर्यन्तैकादशाङ्गुलम् ॥

गृहेषु प्रतिमा पूज्या नाविका शस्यते ततः ॥१०॥

ગ્રંથમાં એક આંગળથી ૧૧ આંગળ સુધીની પ્રતિમાઓ પૂજવી. એથી અધિક પ્રમાણની પ્રતિમાઓ પૂજવી સારી નથી. ૧૦.

પ્રાસાદમાં પૂજવાની પ્રતિમા તથા પ્રાસાદ વિના પૂજ્ય પ્રતિમા.

તદૂર્ધ્વ નવહસ્તાન્તં પૂજનીયા મુરારાયે ॥

દશહસ્તાદિતો યાઽર્ચા પ્રાસાદેન વિનાઽર્ચયેત્ ॥૧૧॥

બાર આંગળથી નવ ગજ સુધીની પ્રતિમાઓ દેવાલયમાં પૂજવી; પરંતુ દશ ગજ ઉપરની પ્રતિમાઓ પ્રાસાદ વિનાની પૂજવી. ૧૧.

ચોટીમાં પૂજવાની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

દશાદિકરવૃદ્ધયા તુ પદ્વિંશપ્રતિમાઃ પૃથક્ ॥

વાણવેદકરાન્ યાવચ્ચ ચતુષ્કયાં પૂજયેત્સુધીઃ ॥૧૨॥

દશ ગજથી વધારી છઠ્ઠીસ ગજ સુધીની તથા વધારેમાં વધારે પીસતાલીસ ગજ સુધીની પ્રતિમાઓ બુદ્ધિમાન પુરૂષે મૂર્તિ ઉપર ચતુષ્કી (ચોટી) કરી પૂજવી. ૧૨.

શુભ મૂર્તિ.

અટ્લોહમયી મૂર્તિઃ શૈલરત્નમયા તથા ॥

શ્રેષ્ઠવૃક્ષમયા વાપિ પ્રવાલાદિમયી શુભા ॥૧૩॥

અટ્લધાતુ, પાષાણ, રત્ન, શ્રેષ્ઠ વૃક્ષ અને પ્રવાળાં વગેરેની મૂર્તિઓ શુભ છે. ૧૩.

અંકિતમૂર્તિ પૂજાવિચાર.

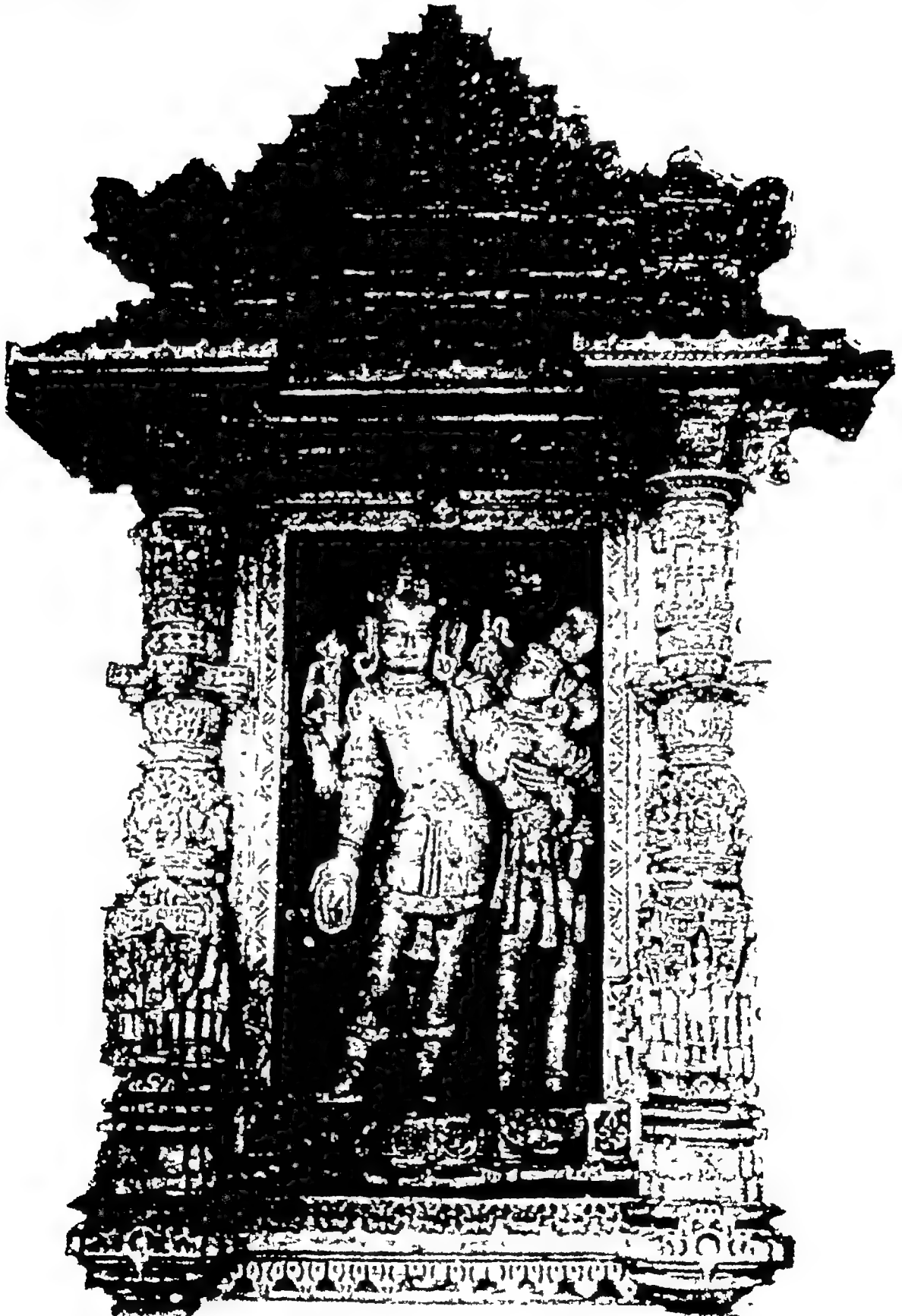
અતીતાદ્રશતા યા સ્યાત્ સ્થાપિતા યા મહોત્તમૈઃ ॥

ઋણિહતા સ્ફુટિતાઽપ્યર્ચ્યા હ્યન્યથા દોષદાયિકા ॥૧૪॥

જે પ્રતિમાને સો વર્ષ થઈ ગયાં હોય અને જે મહાત્મ પુરૂષોએ સ્થાપિત કરેલી હોય તે પ્રતિમા અંકિત અથવા તૂટેલી હોય તે પણ પૂજવી. બીજી અંકિત પ્રતિમાનું પૂજન કરવાથી દોષકર્તા થાય છે. ૧૪.

વિષમસ્થાનમાશ્રિત્ય ભગ્નં યથાસ્થિતં પુરા ॥

તત્ર સ્થાને સ્થિતા દેવા ભગ્નાઃ પૂજ્યાઃ ફલપ્રદાઃ ॥૧૫॥

શેઠ હઠીસીંગના દેરાશરના પુ'હરીકજીના મુખ્ય પ્રવેશદ્વારની પાછે
કરેલા ગોખલાનો દેખાવ, અમદાવાદ.

વિષમ સ્થાન (જંગલ) માં દેવાલય કરેલાં હોય તથા તેમાં દેવતાઓ સ્થાપન કરેલા હોય તે ખંડિત થયા હોય તો પણ તેવી જ સ્થિતિમાં પૂજન કરવાથી કૃણ આપનારા થાય છે. ૧૫.

પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય મૂર્તિ.

રત્નધાતુવિલેપાઢ્યા વજ્ર્યા સંસ્કારયોગ્યકા ॥

કાષ્ઠપાપાણજા મગ્નાઃ સંસ્કારાર્હાં ન દેવતાઃ ॥૧૬॥

જે મૂર્તિ રત્ન તથા ધાતુની તથા વિલેપવાળી અને બેડાળ હોય તો તે પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય છે. તેમજ કાષ્ઠ અને પાપાણુ નિર્મિત મૂર્તિઓ ખંડિત હોય તો તે પુનઃ સંસ્કાર (સુધારી પૂજવા) ને યોગ્ય થતી નથી. ૧૬.

ભૈરવને મુખ્ય પ્રાસાદ ન કરવા વિષે.

ભૈરવઃ શસ્યતે લોકે પ્રેત્યાયતનસંસ્થિતઃ ॥

ન મૂલાયતને કાર્યો ભૈરવઃ સુભયંકરઃ ॥૧૭॥

દક્ષિણ દિશામાં રહેલો ભૈરવ લોકમાં મુખકારી છે. પરંતુ મુખ્ય પ્રાસાદ કરી ભૈરવની પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ, કારણ કે ભૈરવ મહાભયંકર દેવતા છે. ૧૭.

અધિકેહીનાંગ મૂર્તિ નિષેધ.

નરસિંહો વરાહો વા તથાન્યેઽપિ મયંકરાઃ ॥

નાધિકાઙ્ગા ન હીનાઙ્ગાઃ કર્તવ્યા દેવતાઃ ક્વચિત્ ॥૧૮॥

તેવી જ રીતે નરસિંહ, વરાહ ભગવાન વિગેરે બીજા દેવો પણ ભયંકર છે તેથી તેમનાં પણ મુખ્ય દેવાલયો કરી સ્થાપન કરવા નહિ. તેમજ દેવતાઓની પ્રતિમાઓ અધિક અંગવાળી અને હીન અંગવાળી કદાપિ કરવી નહિ. ૧૮.

પ્રતિમા કાણ્ડેપાદ્મદન્તચિત્રાયસા ગૃહે ॥

માનાધિકા પરીવારરહિતા નૈવ પૂજ્યતે ॥૧૯॥

જે પ્રતિમા કાષ્ઠની, લેપની, પથ્થરની, દાતની. રંગથી ચિત્રેલી અને લોહની હોય; તેમજ જે અધિક માનવાળી તથા દેવ પરિવાર રહિત હોય તે પ્રતિમા ઘરમાં પૂજવી નહિ. ૧૯.

વિરૂપ મૂર્તિ નિષેધ.

નર્દનં રોદનં હાસ્યમુન્મીલનનિમીલને ॥

દેવા યત્ર પ્રકુર્વન્તિ તત્ર વિદ્યાન્મહદ્ધયમ્ ॥૨૦॥

જે પ્રતિમાની આકૃતિ ગર્જના કરતી, રડતી, મીંચેલી અથવા વિકાળ આંખોવાળી હોય તો તે મોટો ભય ઉત્પન્ન કરે. (માટે તેવી આકૃતિની પ્રતિમા કરવી નહિ.) ૨૦.

સન્મુખ વત્સમાં નિષિદ્ધ કાર્ય.

વત્સે નામિમુખે કુર્યાદ્વાસં દ્વારજ્ઞ વાસ્તુનઃ ॥

પ્રવેશં પ્રતિમાદીનાં ગુર્વીણાન્ન વિશેષતઃ ॥૨૧॥

વત્સ સન્મુખ આવતો હોય તો વાસ્તુમાં પ્રવેશ કરવો નહિ અને દ્વાર મૂકવું નહિ તથા વિશેષ કરીને મોટી પ્રતિમાઓનો પ્રવેશ સન્મુખ વત્સ હોય ત્યારે કરવોજ નહિ. ૨૧.

પાષાણુ મૂર્તિનું શિરવિધાન.

પ્રાક્પશ્ચાદક્ષિણે સૌમ્યે સ્થિતા મૂર્તૌ તુ યાં શિલા ।

પ્રતિમાયાઃ શિરસ્તસ્યાઃ કુર્યાત્પશ્ચિમદક્ષિણે ॥૨૨॥

પૃથ્વીમાં શિલાના જે ભાગો પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં રહેલા હોય તે ધ્યાનમાં રાખી તે શિલાના પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશા તરફના શિલાભાગમાં પ્રતિમાનું શીર્ષ કરવું. ૨૨.

એક તાલથી પાંચ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

ગ્રાસવક્રમેકભાગો દ્રૌ પક્ષી કુક્ષરાશ્રયઃ ।

કિન્નરાશ્વાશ્ચ ચતુસ્તાલાઃ પશ્ચાંશાશ્ચ સુરા વૃષાઃ ॥૨૩॥

એક ભાગનું ગ્રાહનું મુખ કરવું. જે ભાગના પક્ષી કરવા. ત્રણ તાલના હાથી કરવા. ચાર તાલના કિન્નરો અને ઘોડા કરવા તથા પાંચ તાલના દેવતાઓ તથા વૃષો (આખલા) કરવા. ૨૩.

છથી સાત તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

શૂકરો ચામનશ્વાપિ પટ્ટાલો ગણનાયકઃ ।

સપ્તમાગાઃ પ્રકર્તવ્યા વૃપશૂકરમાનવાઃ ॥૨૪॥

વરાહાવતાર. વામનાવતાર અને ગણેશપતિ, એ છ તાલના કરવા અને વૃષભ, ગૃકર તથા મનુષ્ય સાત તાલનાં કરવાં. ૨૪.

આઠથી દશ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

અષ્ટાંશા પાર્વતી દેવી સર્વે દેવા નવાંશકાઃ ॥

દશતાલો ભવેદ્રામો વલી રુદ્રો જિનસ્તથા ॥૨૫॥

પાર્વતી દેવીની પ્રતિમા આઠ તાલની કરવી અને બીજા બધા દેવતાઓ નવ તાલના કરવા. રામ, બલદેવ, રુદ્ર અને જિન. એ દશ તાલના કરવા. ૨૫.

અગીયારથી તેર તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

તાલા એકાદશ સ્કંદો હનુમાન્મૂતચણ્ડિકાઃ ।

તાલા દ્વાદશ વૈતાલી રાક્ષસાશ્ચ ત્રયોદશ ॥૨૬॥

કાતિકેશ્વામી, હનુમાન. ભૂત અને અંડિકાદેવી, એ બધાં અગીયાર તાલનાં કરવા. બાર તાલનો વૈતાલ કરવો અને રાક્ષસો તેર તાલના કરવા. ૨૬.

ચૌદથી સોળ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

દૈત્યાશ્વતુર્દશાંશાશ્ચ ભૃગુરૂપાસ્તતોડધિકાઃ ॥

કલાંશાઃ ક્રૂરદેવાઃ સ્યુરત ઝર્ધ્વ ન કારયેત્ ॥૨૭॥

દૈત્યો ચૌદ તાલના કરવા અને ભૃગુઋષિની પ્રતિમા પંદર તાલની કરવી તથા ક્રૂર દેવી દેવતાઓ સોળ તાલના કરવા. પરંતુ આથી ઉપરાંત મોટા કરવા નહિ. ૨૭.

તાલાનુસાર મૂર્તિવિધાન.

ગણેશની પ્રતિમાનું સ્વરૂપ.

ગણેશો મૂષ્કારૂઢો ધત્તે ઢન્તપરશ્વધૌ ॥

પક્કજં મોદક સૃષ્ટ્યા નાગાસ્યો નાગમણ્ડિતઃ ॥૨૮॥

ગણેશની મૂર્તિ ઉંદર ઉપર બેઠેલી અને ચારે હાથમાં જમણા કબે દાંત, ફરશી. કમળ અને લાડુ ધારણ કરેલી, હાથીના જેવા મુખવાળી તથા સર્પના ભૂષણવાળી કરવી. ૨૮.

છ તાલ મૂર્તિ વિભાગ.
ગણેશની પ્રતિમાનું માન.

મુખ તાલદ્વયં તસ્ય જઠરં તત્સમં ભવેત્ ॥
ગુહ્યં વેદાઙ્ગુલશ્ચોરુઃ સપ્ત જંઘા ચ તત્સમા ॥૨૯॥
ગુણાઙ્ગુલં ભવેજ્ઞાનુઃ પાદઃ કાર્યો ગુણાઙ્ગુલઃ ॥
રસતાલમિતિ પ્રોક્તં સપ્તતાલમથોચ્યતે ॥૩૦॥

મુખ જે તાલ, મુખથી પેટ સુધી જે તાલ, જઠરથી ગુહ્યલાગ સુધી ચાર આંગળ, ગુહ્યલાગથી ઢીંચણ સુધીનો સાથળનો લાગ સાત આંગળ, બનુ (ઢીંચણ) ત્રણ આંગળ, ઢીંચણથી પગ સુધીનો જંઘાલાગ સાત આંગળ અને પગનો લાગ ત્રણ આંગળ કરવો. આ પ્રમાણે છ તાલની ઉભી મૂર્તિનું બણવું. હવે સપ્તતાલનું પ્રમાણ કહું છું. ૨૯, ૩૦.

સપ્તતાલ મૂર્તિવિભાગ.

સપ્તતાલં પ્રવક્ષ્યામિ કેશાન્તં ચ ત્રયભાગકમ્ ॥
ન્યકં તાલપ્રમાણં સ્યાત્ કંધરાસ્ત્વઙ્ગુલત્રયાઃ ॥૩૧॥
સાર્ધસપ્તાઙ્ગુલં વક્ષો મધ્યં નવભિરઙ્ગુલૈઃ ॥
સાર્ધસપ્તમેદૂનામી હુરુષ્ટાદશાઙ્ગુલૈઃ ॥૩૨॥
જાન્વઙ્ગુલત્રયં શ્રેષ્ઠં જઙ્ઘાષ્ટદશાઙ્ગુલૈઃ ॥
પાદોત્સેધસ્તિમાત્રશ્ચ મનુજાઃ સપ્તતાલકૈઃ ॥૩૩॥

હવે સપ્તતાલનું પ્રમાણ કહું છું. કેશાન્ત ત્રણ લાગ, મુખ એક તાલ, ગળું ત્રણ આંગળ, છાતી સાડાસાત આંગળ, ઉદરનો લાગ નવ આંગળ, ઢિંગ અને નાભિ વચ્ચેનો લાગ સાડા સાત આંગળ, સાથળ અઢાર આંગળ, ઢીંચણ ત્રણ આંગળ, જંઘા અઢાર આંગળ અને પગ ત્રણ આંગળના કરવા. આ પ્રમાણેના સાત તાલના પ્રમાણથી મનુષ્યોની મૂર્તિઓ કરવી. ૩૧, ૩૨, ૩૩.

અષ્ટતાલ મૂર્તિવિભાગ.

અષ્ટતાલં પ્રવક્ષ્યામિ દેવ્યાશ્ચંડ્યાશ્ચ લક્ષણમ્ ॥
અષ્ટતાલે મુખ તાલં કેશાન્તં ત્ર્યઙ્ગુલં સ્મૃતમ્ ॥૩૪॥

ગ્રીવા ચ વ્યઙ્ગુલા કાર્યા હૃદયન્તુ નવાઙ્ગુલમ્ ॥
મધ્યં દ્વાદશમાત્રશ્ચ નાભિમેદૂ નવાઙ્ગુલૈઃ ॥૩૫॥
ઉરુઃ સ્યાદેકવિંશત્યા જાનુશ્ચૈવ ગુણાઙ્ગુલૈઃ ॥
જઙ્ગા તથૈકવિંશત્યા પાદમૂલં ગુણાઙ્ગુલમ્ ॥૩૬॥

હુએ આઠ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ કહું છું અને તે દેવી ચંડિકાનું જાણવું. અષ્ટતાલના પ્રમાણમા મુખ એક તાલ. કેશાન્ત ત્રણ આંગળ, કંઠ ત્રણ આંગળ, હૃદય નવ આંગળ, મધ્યભાગ (હૃદયથી નાભી) બાર આંગળ, નાભિ અને લિંગ વચ્ચેનો ભાગ નવ આંગળ, સાથળ એકવીસ આંગળ, ડીંચણ ત્રણ આંગળ, જંઘા (ડીંચણથી નીચે પગની ધુંટી મુધ્રી) એકવીસ આંગળ અને પાદમૂલ ત્રણ આંગળનું કરવું. ૩૪, ૩૫, ૩૬.

નવતાલ મૂર્તિ વિભાગ.

નવતાલં તુ વિજ્ઞેયં બ્રહ્માદ્યા દેવતા યથા ॥
કેશાન્તશ્ચ ત્રિમાત્રં તુ કર્તવ્યં દેવરૂપકમ્ ॥૩૭॥
યાવન્માનો ભવેત્તાલો વિમજ્જેચૈવ ભાગિકૈઃ ॥
સૂર્યરામદશાર્કાન્ધિવસુજિનયુગાર્હતા- ॥૩૮॥
વેદા વક્ત્રં ગલં હૃત્કં નાભિરુદરગુલ્ફકં ॥
તથોરુજાનુજઙ્ગાશ્ચ ચરણશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥૩૯॥

નવ તાલના માનની બ્રહ્માદિ દેવતાઓની મૂર્તિઓ કરવામા આવે છે. તેનું માન નીચે પ્રમાણે જાણવું. કેશાન્ત ત્રણ આંગળ. મુખ બાર આંગળ, કંઠ ત્રણ આંગળ, હૃદય દશ આંગળ, નાભિ બાર આંગળ, ઉદર ચાર આંગળ, ગુહ્ય આઠ આંગળ. સાથળ એવીસ આંગળ, ડીંચણ ચાર આંગળ, જંઘા એવીસ આંગળ અને પગ ચાર આંગળના કરવા. ૩૭, ૩૮, ૩૯.

મુલ્કસ્યાપિ ત્રિભાગેન લલાટં નાસિકા હનુઃ ॥

ઈદં માનવિભાગાંશ્ચ બુધઃ કુર્પાત્તુ વિસ્તૃતૌ ॥૪૦॥

મુખના ત્રણ ભાગ કરી એક એક ભાગનાં કપાળ, નાસિકા અને દાદી કરવી. તથા મૂર્તિના વિસ્તારનું માન અને વિભાગો બુદ્ધિમાને નીચે પ્રમાણે જાણવા. ૪૦, વિસ્તારે મૂર્તિ વિધાન.

વિસ્તરે સ્તનગર્ભે તુ દ્વાદશાઙ્ગુલમીરિતમ્ ॥

તદ્વાહ્યે વેદવેદાંશે કશ્ચ એકાન્તરે તતઃ ॥૪૧॥

સપ્તસપ્તાંગુલૌ ગ્રાહૃ દૈર્ઘ્યે તૌ પોડશાંગુલૈઃ ॥
 કરોડષ્ટાદશમાત્રશ્ચ વિસ્તરેડગ્રે ગુણાંગુલઃ ॥૪૨॥
 દૈર્ઘ્યે સૂર્યાંગુલઃ પાણિર્વિસ્તરે પશ્ચમાત્રિકઃ ॥
 મધ્યં મન્વઃકુલં વ્યાસે કટિઃ પ્રોક્તા જિનાંગુલા ॥૪૩॥
 મૂલ એકાદશોરુઃ સ્યાજ્જઘ્ના પ્રાન્તે યુગાંગુલા ॥
 ચતુર્દશાંગુલઃ પાદઃ સ્તનોર્ધ્વશ્ચ યુગાંગુલમ્ ॥૪૪॥
 કક્ષાસ્કંધસ્તદૂર્ધ્વશ્ચ કર્તવ્યશ્ચાષ્ટભાગિકઃ ॥

ગ્રીવા ચાષ્ટાંગુલા વ્યાસે પાદઃ પ્રોક્તઃ પડાંગુલઃ ॥૪૫॥

જે સ્તનોનો વચ્ચેનો ભાગ વિસ્તારમાં બાર આંગળ અને સ્તનથી બગલ સુધીની બન્ને બાજુ ચાર ચાર આંગળ કરવી તથા કાળ અને બાહુ વચ્ચે એક આંગળનું અંતર રાખવું. બન્ને હાથ સાત સાત આંગળ બાકા અને બલાથી કોણી સુધી સોળ સોળ આંગળ લાંબા કરવા. કરોડ (કોણીથી પહોંચા સુધીનો ભાગ) અઠાર આંગળ અને કાંડાનો વિસ્તાર ત્રણ આંગળ કરવો. હથેળી બાર આંગળ લાંબી અને પાંચ આંગળ પહોળી કરવી. કમર (મધ્ય ભાગ)ની પહોળાઈ ચૌદ આંગળની રાખવી અને કટિ (કેડ) ચોવીસ આંગળ પહોળી રાખવી. સાથળનું મૂળ અગિયાર આંગળ, જંઘાનો નીચેનો પગ પાસેનો ભાગ ચાર આંગળ પહોળો રાખવો તથા પગ ચૌદ આંગળ લાંબો કરવો. બાહુથી સ્તનનો ભાગ ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. કાળથી બલાનો ઉપરનો ભાગ આઠ આંગળ રાખવો. કંઠ આઠ ભાગ અને પગ છ ભાગ પહોળા રાખવા ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫.

ષટ્સપ્તનવાંશાનામુદ્દેશોઽત્ર પ્રદર્શિતઃ ॥

જ્ઞેયો માનવિભાગસ્ય વિસ્તરઃ પૂર્વશાસ્ત્રતઃ ॥૪૬॥

ઉપર પ્રમાણે છ તાલ, સપ્તતાલ, અષ્ટતાલ અને નવ તાલના ઉદ્દેશ ભાગો બતાવ્યા છે વિશેષમાં પૂર્વાચાર્યોનાં શાસ્ત્રો બોધ માન અને ભાગોનો વિસ્તાર બતાવી દેવો. ૪૬.

મૂર્તિ વિસર્જન.

અન્નપ્રત્યક્ષમગ્રાં તુ ધીમાન્ મૂર્તિં વિસર્જયેત્ ॥

નચાભરણમાલાસ્ત્રમગ્રાન્ તાન્ન વિસર્જયેત્ ॥૪૭॥

બુદ્ધિશાળી પુરૂષે અંગ, પ્રત્યંગથી તૂટેલી મૂર્તિનું વિસર્જન કરી દેવું; પરંતુ તેનાં નખ, આભરણો, માલા, આયુધો વિગેરે ભક્ષ હોય તો વિસર્જન કરવા નહિ. ૪૭.

ગૃહે પૂજનિષિદ્ધ મૂર્તિ.

ગૃહે લિङ્ગદ્વયં નાર્ચ્યં ગણેશત્રયમેવ ચ ॥

શક્તિત્રયં તથા શક્ત્યં મત્સ્યાદિદશકાઙ્કિતમ્ ॥૪૮॥

ઘરમાં બે શિવલિંગ, ત્રણ ગણેશની મૂર્તિઓ, ત્રણ શક્તિની મૂર્તિઓ અને મત્સ્ય (માછલું) વિગેરે દશ ચિન્હોથી અંકિત થયેલો શંખ પૂજવો નહિ. ૪૮.

દ્વે ચક્રે દ્વારિકાયાસ્તુ શાલિગ્રામદ્વયં તથા ॥

દ્વૌ શંખૌ નાર્ચયેદ્દેહે સૂર્યયુગ્મં તથૈવ ચ ॥૪૯॥

દ્વારકાનાં બે ચક્રો, બે શાલિગ્રામો, બે શંખો તથા બે સૂર્યની મૂર્તિઓ. ઘરમાં પૂજવી નહિ. ૪૯.

एतेषां पूजनान्नूनमुद्वेगं प्राप्नुयाद्गृही ॥

तुलस्यां नार्चयेच्चण्डीं दीपं सूर्यं गणेश्वरम् ॥५०॥

ઉપર કહેલા દેવતાઓનું ઘરમાં પૂજન કરવાથી નિશ્ચય ગૃહસ્થ ઉદ્વેગને પામે છે. તથા તુલસીના ક્યારામાં ચંડી, દીવો, સૂર્ય અને ગણેશની પૂજા કરવી નહિ. ૫૦.

મૂર્તિ-સ્વરૂપ-લક્ષણ-આયુધ વર્ણન.

ब्रह्मादीनाञ्च देवानां देवीनाञ्च यथाक्रमम् ॥

आयुधानि तथा वर्णान् वाहनं कथयाम्यथ ॥५१॥

હવે બ્રહ્માદિ ત્રિદેવ. બીજા બધા દેવતાઓ તથા દેવીઓનાં આયુધો, વર્ણો અને વાહનોનું વર્ણન કરું છું. ૫૧.

કેમલાસન.

ऋग्वेदादिप्रभेदेन कृतादियुगभेदतः ॥

विष्णुादिवर्णभेदेन चतुर्वक्त्रचतुर्भुजः ॥५२॥

ઋ-વેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ અને અથર્વવેદ; એ ચાર વેદોના ભેદે કરી તેમજ સત્યયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિયુગ, એ ચાર યુગોના તથા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર; એ ચાર વર્ણોના ભેદે કરી બ્રહ્માની મૂર્તિ ચાર મુખ તથા ચાર હાથવાળી બાણવી. ૫૨.

દક્ષિણાધઃકરાત્સૃષ્ટ્યા જપમાલાં તથા સુચમ્ ॥

ગ્રન્થં કમણ્ડલું ધત્તે સકૂર્ચઃ કમલાસનઃ ॥૫૩॥

નીચેના દક્ષિણ હાથથી આરંભી અનુક્રમે ચારે હાથોમા જપમાલા, શરવો, પુસ્તક અને કમંડલુ ધારણ કરેલા, દાઢી મૂછવાળા તથા કમળના આસન ઉપર બેઠેલા કમલાસન (બ્રહ્મા) બાણવા. ૫૩.

બ્રહ્મા.

પુસ્તકશ્ચાક્ષસૂત્રં સુચિશ્ચૈવ કમણ્ડલુમ્ ॥

બ્રહ્મણશ્ચભવેન્મૂર્તિઃ કૃતે સ્યાત્સુખદાયિની ॥૫૪॥

પુસ્તક, રૂદ્રાક્ષની માળા, શરવો અને કમંડલુને ધારણ કરેલી બ્રહ્માની મૂર્તિ બાણવી અને તે સત્યયુગમાં સુખદાયી છે. ૫૪.

પિતામહ.

કમણ્ડલુશ્ચાક્ષસૂત્રં સુચિશ્ચ પુસ્તકં તથા ॥

પિતામહસ્ય સ્યાન્મૂર્તિસ્ત્રેતાયાં સૌખ્યદાયિની ॥૫૫॥

કમંડલુ. અક્ષમાલા, શરવો અને પુસ્તકને ધારણ કરેલી પિતામહની મૂર્તિ બાણવી અને તે ત્રેતાયુગમાં સુખ આપનારી છે. ૫૫.

વિરંચિ.

અક્ષસૂત્રં પુસ્તકશ્ચ સુચિશ્ચૈવ કમણ્ડલુમ્ ॥

વિરંચેશ્ચ ભવેન્મૂર્તિર્દ્વાપરે સુખદાયિની ॥૫૬॥

અક્ષસૂત્ર, પુસ્તક, શરવો અને કમંડલુને ધારણ કરેલી વિરંચિની મૂર્તિ દ્વાપર યુગમાં સુખદાયી બાણવી ૫૬.

સાવિત્રી.

અક્ષસૂત્રં પુસ્તકશ્ચ ધત્તે પદ્મકમણ્ડલ્ ॥

ચતુર્વક્ત્રા તુ સાવિત્રી શ્રોત્રિયાણાં ગૃહે હિતા ॥૫૭॥

અક્ષસૂત્ર (સ્ફટિકની માળા), પુસ્તક, કમળ તથા કમંડલુને અનુક્રમે ચારે હાથોમા ધારણ કરેલી અને ચાર મુખવાળી સાવિત્રીની મૂર્તિ શ્રોત્રિયો (અગ્નિહોત્રીઓ) ના ઘરમાં હિતકારી છે ૫૭.

અભ્યાયતન.

અગ્રેયાં તુ ગણેશસ્ય માતૃસ્થાનં તુ દક્ષિણે ॥
 નૈઋત્યે તુ સહસ્રાસ્રાક્ષં વરુણ્યાં જલશાયિનમ્ ॥૫૮॥
 વાયવ્યે પાર્વતીરુદ્રૌ ગ્રહાંશ્ચૈવોચરે ન્યસેત્ ॥
 ઈશાને કમલાદેવીં પ્રાચ્યાં તુ ધરણીધરમ્ ॥૫૯॥

અભ્યાના આસાદમાં અગ્નિદેવતામાં ગણેશ. દક્ષિણ દિશામાં માતૃદેવી,
 નૈઋત્ય દેવતામાં ઇન્દ્ર, પશ્ચિમદિશામાં જલશાયી, વાયવ્ય દેવતામાં કમલાદેવી.
 ઉત્તરદિશામાં નવગ્રહ અને પૂર્વદિશામાં ધરણીધરનું સ્થાપન કરવું. ૫૮, ૫૯.

અભ્યાના અષ્ટ દ્વારપાલ.

ત્રહ્ણણોઽષ્ટૌ પ્રતીહારાન કથયિષ્યામ્યનુક્રમાત્ ॥
 પુરુષાકારગમ્ભીરાઃ સકૂર્ચા મુકુટોજ્જ્વલાઃ ॥૬૦॥

અભ્યાના આઠ દ્વારપાલ હવે હું અનુક્રમે કહીશ. તેઓ પુરુષાકારના.
 ગંભીર સ્વભાવ ધારણ કરેલા, દાઢી અને મૂંછાવાળા તથા ઉજ્જ્વલ મુકુટ
 ધારણ કરેલા જાણીએ. ૬૦.

પૂર્વ દિશાના દ્વારપાલ.

પદ્મસક્ષ્પુસ્તકં દણ્ડઃ સત્યો વામેઽથ દક્ષિણે ॥
 સત્યાપસત્યહસ્તે ચ પદ્મદણ્ડથ્થ ધર્મકઃ ॥૬૧॥

પૂર્વ દિશાના ડાબા ભાગમાં ડાબા જમણા હાથમાં પદ્મ, માલા. પુસ્તક
 અને દંડધારી સત્ય નામનો દ્વારપાલ જાણીએ તથા પૂર્વ દિશાના જમણા
 ભાગમાં પદ્મ, દંડ. માલા અને પુસ્તકને ધારણ કરનાર ધર્મ નામનો
 દ્વારપાલ જાણીએ. ૬૧.

દક્ષિણ દિશાના દ્વારપાલ.

અક્ષં પદ્માગમૌ દણ્ડં કરૈર્ધતે પ્રિયોદ્ભવઃ ॥
 દણ્ડાગમસક્કલકૈર્યજ્ઞઃ સ્યાત્સર્વકામદઃ ॥૬૨॥

અક્ષમાલા. પદ્મ, પુસ્તક અને દંડધારી પ્રિયોદભાવ નામે તથા દંડ.
 પુસ્તક, માલા અને હાલધારી સર્વકામનાઓને આપનારો યજ્ઞ નામે દ્વાર-
 પાલ જાણીએ અને તે દક્ષિણ દિશાના પ્રતીહાર છે. ૬૨.

પશ્ચિમ દિશાના દ્વારપાલ.

અક્ષસૂત્રગદાચેટદણ્ડૈર્વિજયનામકઃ ॥

અધોહસ્તાપસન્ધ્યેન ચેટકે યજ્ઞમદ્રકઃ ॥૬૩॥

અક્ષસૂત્ર, ગદા, ઢાલ અને દંડધારી વિજય નામે તથા અક્ષસૂત્ર, ગદા, દંડ અને ઢાલધારી યજ્ઞમદ્ર નામે પ્રતીહાર બાણવો. આ બે પ્રતીહારો પશ્ચિમ દિશાના છે. ૬૩.

ઉત્તર દિશાના દ્વારપાલ.

અક્ષપાશાઙ્કુશદણ્ડૈર્ભવથ સર્વકામદઃ ॥

દણ્ડાઙ્કુશપાશપદ્મૈર્વિભવઃ સર્વશાન્તિદઃ ॥૬૪॥

અક્ષસૂત્ર, પાશ, અંકુશ અને દંડધારી સર્વ કામનાઓને આપનારો ભવ નામે તથા દંડ, અંકુશ, પાશ અને પદ્મધારી સર્વ શાંતિકર વિભવ નામે દ્વારપાલ બાણવો. આ બે પ્રતીહારો ઉત્તર દિશાના છે. ૬૪.

ઋગ્વેદનું સ્વરૂપ.

ઋગ્વેદઃ શ્વેતવર્ણઃ સ્યાદ્વિમુજો રાસમાનનઃ ॥

અક્ષમાલામ્ઠવુપાત્રશ્ચ વિભ્રન્ સ્વાધ્યયને રતઃ ॥૬૫॥

સફેદ વર્ણનો, ગદર્ભના મુખવાળો, બે હાથવાળો અને અક્ષમાળા તથા કમંડલુને ધારણ કરનારો તેમજ સ્વાધ્યયનમાં પ્રીતિવાળો ઋગ્વેદ બાણવો. ૬૫.

યજુર્વેદનું સ્વરૂપ.

અજાસ્યઃ પીતવર્ણઃ સ્યાદ્ યજુર્વેદોઽક્ષસૂત્રધૃક્ ॥

વામે ચાઙ્કુશપાણિસ્તુ ભૂતિદો મજ્જલપ્રદઃ ॥૬૬॥

બકરાના મુખવાળો, પીળા વર્ણવાળો તથા અક્ષસૂત્ર જેણે જમણા હાથમાં અને અંકુશ વામહાથમાં ધારણ કરેલું છે એવો ઐશ્વર્ય આપનારો અને મંગલ કરનારો યજુર્વેદ બાણવો. ૬૬.

સામવેદનું સ્વરૂપ.

નીલોત્પલદલાભાસઃ સામવેદો હયાનનઃ ॥

અક્ષમાલાવૃતઃ સન્ધ્યે વામે કંબુધરઃ સ્મૃતઃ ॥૬૭॥

નીલ કમલના દલ સમાન કાંતિવાળો, ઘોડાના મુખવાળો તથા જમણા હાથમાં અક્ષમાલા અને ડાળા હાથમાં શંખધારી સામવેદ બાણવો. ૬૭,

અથર્ણવેદનું સ્વરૂપ.

અથર્વાનાભિધો વેદો ધવલો મર્કટાનનઃ ॥

અક્ષસૂત્રઞ્ચ સર્વદ્વં વિભ્રાણો વિજયશ્રિયૈ ॥૬૮॥

ઘોળા વર્ણવાળો, માંડડાના મુખવાળો તથા જમણા હાથમાં અક્ષસૂત્ર અને ડાળા હાથમાં ગદ્ગંજ (ઇસ) ધારી અથર્ણવેદ વિજય અને લક્ષ્મી આપનારો બાણવો. ૬૮.

નૃત્યશાસ્ત્રનું સ્વરૂપ.

નૃત્યશાસ્ત્રં સિતં રમ્યં મૃગવક્ત્રં જટાધરમ્ ॥

અક્ષસૂત્રં ત્રિશૂલઞ્ચ વિભ્રાણઞ્ચ ત્રિલોચનમ્ ॥૬૯॥

મૃગના જેવા મુખવાળો, મનોહર, સુંદર ગૌરવર્ણવાળો, જટાધારી. ત્રિનેત્ર તથા જમણા હાથમાં અક્ષમાલા અને ત્રિશૂલધારિણી નૃત્યશાસ્ત્રની મૂર્તિ બાણવી. ૬૯.

વિશ્વકર્માનું સ્વરૂપ.

વિશ્વકર્મા ચતુર્વાહુરક્ષમાલાઞ્ચ પુસ્તકમ્ ॥

કમ્પ્રાં કમળડલું ધત્તે ત્રિનેત્રો હંસવાહનઃ ॥૭૦॥

અનુકંમે આરે હાથમાં અક્ષમાલા, પુસ્તક, ગજ અને કમંડલુને ધારણ કરેલા, ત્રણ નેત્રવાળા તથા હંસના વાહનવાળા વિશ્વકર્મા બાણવા. ૭૦.

ઋષિનું સ્વરૂપ.

જટિલાઃ કમશ્રુલાઃ શાન્તા આસીના ધ્યાનતત્પરાઃ ॥

કમળડલ્લક્ષ્મણાભ્યાં સંયુતા કપયઃ સ્મૃતાઃ ॥૭૧॥

જટાધારી, દાઢી અને મુછોવાળા, શાંત સ્વભાવના, ખેંઠેલા, ધ્યાનરૂપ તથા કમંડલુ અને અક્ષમાલાથી જોડેલા બન્ને હાથ યુક્ત છે એવા ઋષિઓ બાણવા. ૭૧.

સૂર્યની બાર મુર્તિઓનું વર્ણન.

૧ લી સુધામ્ની.

દક્ષિણે પૌષ્કરા મારા કરે વામે કમ્પટલુઃ ॥

પદ્માભ્યાં શોભિતૌ હસ્તૌ સુધામ્ની પ્રથમા સ્મૃતા ॥૭૨॥

જેના નીચેના જમણા હાથમાં કમળની માળા તથા ડાબા હાથમાં કમ્પટલુ છે તેમજ ઉપરના બન્ને હાથ પક્ષોથી શોભાયમાન છે એવી સૂર્યની સુધામ્ની નામની પહેલી મૂર્તિ બાણવી. ૭૨.

૨ છ મિત્રા.

ગૂલં વામકરે यस્ય દક્ષિણે સૌમ્ય એવ ચ ॥

મિત્રનામા ત્રિવચના કુશેશયવિભૂષિતા ॥૭૩॥

નીચેના ડાબા હાથમાં ત્રિશૂલ અને જમણા હાથે અભય ધારણ કરેલી, ત્રણ નેત્રવાળી તથા ઉપરના બન્ને હાથ કમળથી સુશોભિત છે એવી સૂર્યની મિત્રા નામની બીજી મૂર્તિ બાણવી. ૭૩.

૩ છ આર્યમણી.

પ્રથમે તુ કરે ચક્રં તથા વામે ચ કૌમુદી ॥

મૂર્તિરાર્યમણી જ્ઞેયા સપદ્મૌ પાણિપલ્લવૌ ॥૭૪॥

જમણા હાથમાં ચક્ર તથા ડાબા હાથમાં ગદા અને બીજા બન્ને હાથ પદ્મથી વિભૂષિત થએલી એવી સૂર્યની આર્યમણી નામની ત્રીજી મૂર્તિ બાણવી. ૭૪.

૪ થી રોદ્રી.

અક્ષમાલા કરેં ચાસ્યા ગદા વામે પ્રતિષ્ઠિતા ॥

સા મૂર્તી રૌદ્રી જ્ઞાતવ્યા પ્રણાલપદ્મભૂષિતા ॥૭૫॥

જેના જમણા હાથમાં માલા અને ડાબા હાથમાં ગદા છે તથા બન્ને હાથ કમળદંથી વિભૂષિત છે તે સૂર્યની રૌદ્રી નામની ચોથી મૂર્તિ બાણવી. ૭૫.

૫ મી વાઙ્મણી.

ચક્રં તુ દક્ષિણે યસ્યા વામે પાશઃ સુશોભનઃ ॥

સા વારુની સવેન્મૂર્તિઃ પદ્મપત્રકરદ્વયા ॥૭૬॥

એકાદશ રત્ન]

દેવમૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર.

૮૦૬

જેના દક્ષિણ હાથમાં ચક્ર અને વામ હાથમાં ત્રિશૂલિત પાશ છે તથા
જેના બન્ને હાથ કમળદેખાથી વિભૂષિત થયેલા છે તે સૂર્યની વારણી નામની
પાંચમી મૂર્તિ બાણવી. ૭૬.

૬ થી સંમતા.

કમળહંતુ દક્ષિણતો હ્યક્ષમાલાશ્ચ વામતઃ ॥

સા ભવેન્સંમતા સૂર્યમૂર્તિઃ પદ્મવિભૂષિતા ॥૭૭॥

જમણા હાથમાં કમંડલુ અને ડાબા હાથમાં અક્ષમાલા ધારણ કરેલી
તથા બન્ને હાથ પદ્મદેખાથી શોભિત છે એવી સૂર્યની સંમતા નામની
છઠ્ઠી મૂર્તિ બાણવી. ૭૭.

૭ થી ભગમૂર્તિ.

યસ્યાસ્તુ દક્ષિણે શૂલં વામહસ્તે સુદર્શનમ્ ॥

ભગમૂર્તિઃ સમાખ્યાતા પદ્મહસ્તા શુભાય વૈ ॥૭૮॥

જેના જમણા હાથમાં ત્રિશૂલ અને ડાબા હાથમાં સુદર્શન ચક્ર છે તથા
બન્ને હાથમાં કમલદેખા છે તે સૂર્યની ભગ નામની સાતમી મૂર્તિ બાણવી
અને તે કલ્યાણ કરનારી છે. ૭૮.

૮ થી વિશ્વમૂર્તિ.

અથ વામકરે માલાં ત્રિશૂલં દક્ષિણે કરે ॥

સા વિશ્વમૂર્તિઃ સુલદા પદ્મલાઙ્છનલક્ષિતા ॥૭૯॥

ડાબા હાથમાં માલા અને જમણા હાથમાં ત્રિશૂલ ધારણ કરનારી તથા
પદ્મના લાંછનવાળી એટલે બન્ને હાથમાં કમળ ધારણ કરેલી સૂર્યની
વિશ્વમૂર્તિ નામની આઠમી મૂર્તિ બાણવી. ૭૯.

૯ થી પૂષા.

પૂષાખ્યા ચ રવેર્મૂર્તિઃત્રિભુજા પદ્મલાઙ્છના ॥

સર્વપાપહરા જ્ઞેયા સર્વલક્ષણલક્ષિતા ॥૮૦॥

સૂર્યની પૂષા નામની નવમી મૂર્તિ બે હાથવાળી અને કમળના લાંછન-
વાળી તેમજ સર્વ લક્ષણો સહિત સર્વ પાપોને હરણ કરનારી બાણવી. ૮૦.

૧૦ થી સાવિત્રી.

દક્ષિણે તુ ગદા યસ્યા વામે હસ્તે સુદર્શનમ્ ॥

પદ્માદ્યા યા તુ સાવિત્રી મૂર્તિઃ સર્વાર્થસાધિની ॥૮૧॥

જેના જમણા હાથમાં ગદા અને ડાળા હાથમાં સુદર્શન ચક્ર છે તથા બન્ને હાથ પદ્મરેખાથી સુશોભિત છે તે સૂર્યની સર્વ કાર્યને આધનારી સાવિત્રી નામની દશમી મૂર્તિ બાણવી. ૮૧.

૧૧ મી ત્વાષ્ટ્રી.

સૂચશ્ચ દક્ષિણે હસ્તે વામે હેમજકીલકમ્ ॥

મૂર્તિસ્ત્વાષ્ટ્રી ભવેત્સા ચ પદ્મરુદ્ધકરદ્વયા ॥૮૨॥

જેના જમણા હાથમાં શરવો અને ડાળા હાથમાં સોનાની ખીલી છે તથા બન્ને હાથમાં પદ્મના ચિહ્ન છે તે સૂર્યની ત્વાષ્ટ્રી નામની અગિયારમી મૂર્તિ બાણવી. ૮૨.

૧૨ મી વૈષ્ણવી.

સુદર્શનકરા સઙ્ગે પદ્મહસ્તા તુ વામતઃ ॥

एपा च द्वादशी मूर्तिर्विष्णोरमिततेजसः ॥૮૩॥

જેના જમણા હાથમાં સુદર્શન ચક્ર અને ડાળા હાથમાં કમળ ધારણ કરનારી એવી આ અમિત તેજસ્વી સૂર્યની વૈષ્ણવી નામની બારમી મૂર્તિ બાણવી. ૮૩.

બાર આદિત્યનાં નામ.

धाता मित्रोऽर्यमा रुद्रो वरुणः सूर्य एव च ॥

भगो विवस्वान् पूषा च सविता त्वष्टृविष्णुकौ ॥૮૪॥

૧ ધાતા, ૨ મિત્ર, ૩ અર્યમા, ૪ રુદ્ર, ૫ વરુણ, ૬ સૂર્ય, ૭ ભગ, ૮ વિવસ્વાન, ૯ પૂષા, ૧૦ સવિતા, ૧૧ ત્વાષ્ટ્રા અને ૧૨ વિષ્ણુ, આ બાર આદિત્યોના નામ બાણવા. ૮૪.

પંચદેવ પ્રતિષ્ઠા.

सूर्यैकदन्ताच्युतशक्तिरुद्रा विघ्नेशशक्तीश्वरत्रिष्णुसूर्याः ।

श्रीनाथविघ्नेशभगाम्बिकेशश्चण्डीशहेरम्बपतङ्गताक्षर्याः ॥

श्रीकण्ठसूर्याखुरथाम्बिकाजाः प्रदक्षिणं मध्यविदीक्ष्य पूज्याः ।

स्वस्थानगाः सर्वमनोरथास्ते यच्छान्तिं विघ्नानि परत्र संस्थाः॥૮૫॥

સૂર્ય પંચાયતન, ગણેશ પંચાયતન, વિષ્ણુ પંચાયતન, શક્તિ પંચાયતન અને રુદ્ર પંચાયતનમાં નીચે પ્રમાણે યથાવિધિ પંચદેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

એકાદશ રત્ન] દેવમૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર. ૪૧૧

સૂર્ય પંચાયતનમાં સૂર્ય, ગણેશ, વિષ્ણુ. શક્તિ અને રૂદ્ર, ગણેશ પંચાયતનમાં ગણેશ, શક્તિ, રૂદ્ર, વિષ્ણુ અને સૂર્ય; વિષ્ણુ પંચાયતનમાં વિષ્ણુ, ગણેશ, સૂર્ય, શક્તિ અને રૂદ્ર; શક્તિ પંચાયતનમાં શક્તિ રૂદ્ર, ગણેશ, સૂર્ય અને વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર પંચાયતનમાં રૂદ્ર, સૂર્ય, ગણેશ, શક્તિ અને વિષ્ણુ; આ પંચદેવ ઉપર પ્રમાણે જેનું દેવાલય હોય તેને મધ્યમાં સ્થાપી પ્રદક્ષિણુ વિધિથી પૂજવા. આ પંચદેવો પોતપોતાના સ્થાનમાં રહી સર્વ મનોરથોને પૂરનારા છે પરંતુ વિપરીત સ્થાન થવાથી તેઓ વિધ્નકર્તા થાય છે. ૮૫.

પંચદેવનાં નામ.

સૂર્યો વિનાયકો વિષ્ણુચ્ચંડી શમ્ભુસ્તથૈવ ચ ॥

અનુક્રમેણ પૂજ્યાસ્તે ફલદાસ્સ્યુઃ સદાચને ॥૮૬॥

સૂર્ય, ગણેશ, વિષ્ણુ, ચંડી અને શંભુ, આ પંચદેવ ઉપર કહેલા અનુક્રમે પૂજવા. તે સર્વદા ફલ આપનારા થાય છે. ૮૬.

સૂર્યાયતનમાં બીજા ગ્રહોનાં સ્થાન.

આગ્રયાં તુ કુજઃ સ્થાપ્યો ગુરુર્યામ્યે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥

નૈઋત્યે રાહુસંસ્થાનં શુક્રસ્થાનઞ્ચ પશ્ચિમે ॥૮૭॥

વાયવ્યે કેતુસંસ્થાનં સૌમ્યાયાં વુધ એવ ચ ॥

ઈશાને ચ શનિઃ સ્થાપ્યઃ પ્રાચ્યાં સ્થાપ્યઞ્ચ ચન્દ્રમાઃ ॥૮૮॥

સૂર્યાયતનમાં મધ્યમાં સૂર્ય, અગ્નિકોણમાં મંગળ, દક્ષિણ દિશામાં શુક્ર, નૈઋત્ય કોણમાં રાહુ, પશ્ચિમ દિશામાં શુક્ર, વાયવ્ય કોણમાં કેતુ, ઉત્તર દિશામાં બુધ, ઇશાન કોણમાં શનિ અને પૂર્વદિશામાં ચંદ્રમા સ્થાપવા. ૮૭, ૮૮.

સૂર્યના અષ્ટ દ્વારપાલનાં નામ અને સ્વરૂપ.

દણ્ડી ચ પિંગ્લઞ્ચૈવ આનન્દશ્વાન્તકસ્તથા ॥

ચિત્રો વિચિત્રો જ્ઞાતવ્યઃ કિરણાક્ષઃ સુલોચનઃ ॥૮૯॥

સર્વે ચ પુરુષાકારાઃ કર્તવ્યાઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥

ચતુર્દારેષુ ચ સ્થાપ્યા દિશાઞ્ચૈવ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૯૦॥

દંડી, પિંગલ, આનંદ, અન્તક, ચિત્ર, વિચિત્ર, કિરણાક્ષ અને સુલોચન; આ આઠ સૂર્યના પ્રતીકારો (દ્વારપાલો) નાં નામ છે. સુખ શાન્તિની વાંચના રાણતા પુરૂષે તે સર્વ પુરૂષાકારના કરવા અને દિશાઓના ક્રમથી ચારે દ્વારોમાં સ્થાપવા. ૮૯, ૯૦.

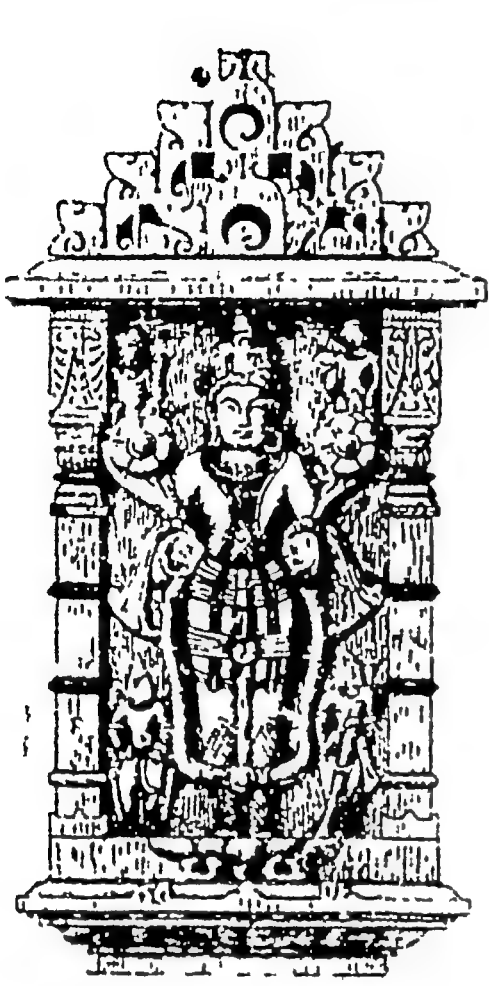
પ્રાચીન દેવાલયમાં કોતરેલી મૂર્તિઓના નમુના.

સૂર્ય પ્રાસાદના મંદોલરમાં કરેલી
સૂર્યની મૂર્તિ, સુંદેરા. (ગુજરાત).

એકાદશ રત્ન] દેવમૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર.
પ્રાચીન પ્રાસાદોના મંડોવરમાં કરેલી મૂર્તિઓ.

૪૧૩

પૂર્વ દિશાના.

તર્જની કિરણં તામ્રચૂડદણ્ડાયુધે તથા ॥

વામભાગે સ્થિતો દણ્ડી પિંગ્લશ્ચ તતઃ શ્રુણુ ॥૯૧॥

તર્જની, કિરણ, તામ્રચૂડ (કુકડો) અને દંડ ધારણ કરેલો તથા પૂર્વ દિશાના વામ ભાગમાં રહેલો દંડી નામનો દ્વારપાલ જાણવો. હવે પિંગલ નામનો દ્વારપાલ કહું છું તે સાંભળો. ૯૧.

શક્તિશ્ચ કિરણસ્થાને કિરણં તામ્રચૂડકે ॥

તર્જનીદણ્ડયુક્તશ્ચ પિંગ્લઃ પૂર્વદક્ષિણે ॥૯૨॥

કિરણના સ્થાનમાં શક્તિ, તામ્રચૂડના સ્થાનમાં કિરણ તથા તર્જની અને દંડ પૂર્વવત્ ધારણ કરનારો પિંગલ નામનો અગ્નિકોણ તરફનો પૂર્વ દિશાનો દ્વારપાલ જાણવો. ૯૨.

દક્ષિણ દિશાના.

દ્વિતર્જન્યૌ વજ્રદણ્ડૌ વિશ્વાચ્ચાનન્દકઃ સ્મૃતઃ ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે સ ભવેદન્તકઃ શુભઃ ॥૯૩॥

બે તર્જની, વજ્ર અને દંડધારી આનંદ તથા તર્જની અને દંડને ડાબાજમણા કરવાથી અન્તક નામનો દ્વારપાલ જાણવો. આ બે દક્ષિણ દિશાના છે. ૯૩.

પશ્ચિમ દિશાના.

દ્વે તર્જન્યૌ પદ્મદણ્ડૌ ધત્તે ચિત્રશ્ચ પશ્ચિમે ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે વિચિત્રો નામ નામતઃ ॥૯૪॥

બે તર્જની, પદ્મ અને દંડધારી ચિત્ર તથા તર્જની અને દંડને ડાબાજમણા કરવાથી વિચિત્ર, આ બે પશ્ચિમ દિશાના દ્વારપાલ જાણવા. ૯૪.

ઉત્તર દિશાના.

તર્જન્યૌ કિરણં દણ્ડં કિરણાક્ષશ્ચ ધારયન્ ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે પ્રતીહારઃ સુલોચનઃ ॥૯૫॥

બે તર્જની, કિરણ અને દંડને ધારણ કરનારો કિરણાક્ષ તથા તર્જની અને દંડને ડાબાજમણી ધારણ કરનારો સુલોચન, આ બે ઉત્તર દિશાના પ્રતીહાર જાણવા. ૯૫.

નવગ્રહ મૂર્તિનું સ્વરૂપ લક્ષણ.

આદિત્યનું સ્વરૂપ.

સર્વલક્ષણસંયુક્તં સર્વાભરણમૂપિતમ્ ॥

દ્વિભુજશ્ચૈકવક્ત્રશ્ચ શ્વેતપદ્મજઘૃત્કરમ્ ॥૯૬॥

વર્તુલં તેજસાં વિશ્વં મધ્યસ્થં રક્તવાસસમ્ ॥

સપ્તમુખહૈર્યુક્તં રથે સારથિના યુતમ્ ॥

આદિત્યસ્ય ત્વિદં રૂપં કુર્યાત્ પાપપ્રણાશનમ્ ॥૯૭॥

સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, સર્વ પ્રકારના આભરણોથી અલંકૃત, જે હાથવાળી, એક ભુજવાળી, શ્વેત કમળ ધારણ કરનારી તથા તેજના ગોળાકાર ગિંગ-મંડલના મધ્ય ભાગમાં રહેલી અને રાતા કપડાંવાળી તથા સપ્તભુજી અશ્વયુક્ત રથારૂઢ થયેલી આદિત્યની મૂર્તિ કરવી અને તે સર્વ પાપોનો નાશ કરનારી જાણવી. ૯૬, ૯૭.

અહોના વર્ણ.

શ્વેતઃ સોમઃ કુજો રક્તો વૃધઃ પીતો ગુરુસ્તથા ॥

શુક્રઃ શ્વેતઃ શની રાહુઃ કૃષ્ણો ધ્રુમાસ્તુ કેતવઃ ॥૯૮॥

ચંદ્ર શ્વેત, મંગળ રાતો, બુધ અને શુક્ર પીળા, શુક્ર શ્વેત, શનિ અને રાહુ શ્યામ તથા કેતુ ધૂમ્ર વર્ણના જાણવો. ૯૮.

ચંદ્ર.

ચંદ્રશ્ચૈવ વિશ્રાતન્યઃ શ્વેતઃ શ્વેતામ્બરાદૃતઃ ॥

દશશ્વેતાશ્વસંયુક્ત આરૂઢઃ સ્પંદને શુભે ॥૯૯॥

દ્વિભુજો દક્ષિણે પાણૌ ગદાં વિભ્રન્પૃથ્વીદરઃ ॥

વામસ્તુ વરદો હસ્તઃ શશાઙ્કસ્ય નિરૂપ્યતે ॥૧૦૦॥

શ્વેત વર્ણવાળો, શ્વેત વસ્ત્રને ધારણ કરનારો, શ્વેત દશ ઘોડાના શુભ રથમાં બેઠેલો, જે ભુજવાળો, જમણા હાથમાં ગદાધારી અને વામહસ્ત વરદયુક્ત એવો ચંદ્રમા જાણવો. અન્યાન્તરે હરણનું વાહન કહેલું છે. ૯૯. ૧૦૦.

મંગલ.

ચતુર્ભુજો મેષારૂઢશ્ચાઙ્ગારસદશાકૃતિઃ ॥

દક્ષિણે વરદઃ શક્તિર્વામે શૂલગદં કુજઃ ॥૧૦૧॥

મંગળ ચાર ભુજવાળો, ઘેટા ઉપર ગેઠેલો અને અંગારા જેવી રાતી આકૃતિવાળો કરવો. જમણા નીચલા હાથમાં વરદ અને ઉપરના હાથમાં શસ્ત્રિ તથા ડાળા બન્ને હાથમાં અનુક્રમે શૂલ અને ગદા આપવી. ૧૦૧.

બુધ.

સિંહારૂઢો બુધો જ્ઞેયઃ કર્ણિકારસમગ્રભઃ ॥

પીતશાલ્યમ્બરધરઃ સ્વર્ણભૂષાવિભૂષિતઃ ॥૧૦૨॥

વરદસહ્ગસંયુક્તઃ લેટકેન સમન્વિતઃ ॥

ગદયા ચ સમાયુક્તો વિભ્રાણો દોશ્વતુષ્ટયે ॥૧૦૩॥

સિંહ ઉપર ગેઠેલો, કરેણના પુષ્પ જેવી કાંતિવાળો, પીળી થઈ ગયેલી ડાંગેરના જેવાં પીત વસ્ત્રોને ધારણ કરનારો, સોનાના અલંકારોથી શણગારેલો તથા આદિ હાથમાં વરદ. તરવાર, ઢાલ અને ગદાને ધારણ કરનારો બુધ બાણવો. ૧૦૨, ૧૦૩.

ગુરુ.

વૃહસ્પતિર્ગજારૂઢઃ પીતવર્ણશ્વતુર્ભુજઃ ॥

વરદશ્ચાક્ષસૂત્રશ્ચ વિભ્રન્ દણ્ડકમણ્ડલ્ ॥૧૦૪॥

હાથી ઉપર ગેઠેલો, પીતવર્ણવાળો, ચાર ભુજવાળો તથા વરદ, અક્ષ-માલા, દંડ અને કમંડલુને ધારણ કરનારો બૃહસ્પતિ બાણવો. અંથાન્તરેશ્વર ગુરુતું વાહન હંસ પણ માનેલું છે. ૧૦૪.

શુક્ર.

શુક્રસ્તુ શ્વેતવર્ણયઃ હયારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

અક્ષસૂત્રશ્ચ દણ્ડશ્ચ ઘટે પાશકમણ્ડલ્ ॥૧૦૫॥

શ્વેત વર્ણવાળો, અશ્વ ઉપર ગેઠેલો, ચાર ભુજવાળો તથા અક્ષમાલા, દંડ, પાશ અને કમંડલુને ધારણ કરેલો શુક્ર બાણવો. ૧૦૫.

શનિ.

શૌરિશ્વતુર્ભુજો નીલો જ્ઞેયો મહિષવાહનઃ ॥

વરદવાણસંયુક્તઃપાણજલધરો ભવેત્ ॥૧૦૬॥

ચાર હાથવાળો, શ્યામ રંગનો, પાડાના વાહનવાળો તથા વરદ, પાણુ, ધનુષ્ય અને કલશને ધારણ કરનારો શનિ બાણવો. ૧૦૬.

રાહુ.

સિંહાસનગતો રાહુર્વિકાલવદનોઽસિતઃ ॥

કેતુ.

સર્પપુચ્છાકૃતિર્ધૃમ્નો વરગદાન્વિતાઃ કરાઃ ॥૧૦૭॥

સિંહાસન ઉપર બેઠેલો, કેવળ ભયંકર મુખની આકૃતિવાળો તથા શ્યામ રંગનો રાહુ બળુવો. તેમજ વગર માથાનો, કેડથી સર્પના પૂછડા જેવી આકૃતિવાળો, ધૂમાડાના જેવા વર્ણનો અને જેના હાથો વરદ અને ગદાથી સંયુક્ત છે એવો કેતુ બળુવો. ૧૦૭.

ગ્રહ સ્વરૂપ.

ગ્રહાઃ કિરીટિનઃ કાર્યા નવતાલપ્રમાણકાઃ ॥

રક્તકુંડલકેયૂરહારાભરણભૂષિતાઃ ॥૧૦૮॥

ગ્રહો સુકુટધારી, નવતાલના પ્રમાણવાળા, રાતાં કુંડલો, યાતુબંધો અને ક્ષારોના આભૂષણોવડે શણગારેલા કરવા. ૧૦૮.

અષ્ટ દિગ્પાલ.

ઇન્દ્ર.

ચરં વજ્રાઙ્ગુશૌ ચૈવ કુંડિં ધત્તે કરૈસ્તુ યઃ ॥

ગજારૂઢઃ સહસ્રાક્ષ ઇન્દ્રઃ પૂર્વદિશાધિપઃ ॥૧૦૯॥

વર, વજ્ર, અંકુશ અને અમૃતની કુંડી (કલશ)ને પ્રદક્ષિણ કમથી ચારે હાથમાં ધારણ કરનારા, હાથીના વાહનવાળા તથા હજાર નેત્રવાળા પૂર્વદિશાના અધિપતિ ઇન્દ્રદેવ બળુવા. ૧૦૯.

અગ્નિ.

ચરદઃ શક્તિહસ્તશ્ચ સમૃણાલકમંડલુઃ ॥

જ્વાલાપુષ્પાનિમો દેવો મૈષારૂઢો હતાશનઃ ॥૧૧૦॥

વરદ, શક્તિ, કમળદંડ અને કમંડલુધારી, જ્વાલાના સમૂહ જેવી શક્તિવાળા અને ઘેટા ઉપર બેઠેલા અગ્નિકોણના અધિપતિ અગ્નિદેવ બળુવા. ૧૧૦.

યમ.

લેખનીં પુસ્તકં ધતે કુક્કુટં ઢંડમેવ ચ ॥

મહામહિષમારુઢો યમઃ કૃષ્ણાન્ન ઈરિતઃ ॥૧૧૧॥

લેખણુ, પુસ્તક, કુકડો તથા ઢંડધારી, મોટા પાડા ઉપર બેઠેલા અને કાળા શરીરવાળા દક્ષિણ દિશાના અધિપતિ યમદેવ બાણવા. ૧૧૧.

નેન્દતિ.

સ્વજ્ઞશ્ચ ચેટકં હસ્તૈઃ કર્તિકાં વૈરિમસ્તકમ્ ॥

દંઢ્ટ્રી કરાલવદનઃ શ્વાનારુઢશ્ચ રાક્ષસઃ ॥૧૧૨॥

તરવાર, ઢાલ, કરવત અને શત્રુના મસ્તકને ધારણ કરનારા, મોટી દાઢીવાળા, ભયંકર મુખવાળા તથા કુતરાના વાહનવાળા નૈરત્ય કોણના અધિપતિ રાક્ષસ બાણવા. ૧૧૨.

વરુણ.

વરં પાશોત્પલે કુણ્ડીં હસ્તૈર્વિભ્રત્ક્રમાન્ન ચઃ ॥

નત્રગારુઢઃ સ કર્તવ્યો વરુણઃ પશ્ચિમાશ્રિતઃ ॥૧૧૩॥

વરદ, પાશ, કમળ તથા અમૃતકુંડીને ધારણ કરનારા તથા મગર ઉપર બેઠેલા પશ્ચિમ દિશાના અધિપતિ વરુણદેવ બાણવા. ૧૧૩.

વાયુ.

વરં ધ્વજાં પતાકાશ્ચ કમંડલું કરૈર્દઘત્ ॥

મૃગારુઢો હરિદ્વર્ણઃ પવનો વાયુદિગ્પતિઃ ॥૧૧૪॥

વરદ, ધ્વજ, પતાકા અને કમંડલુધારી, હરિણ ઉપર આરૂઢ થયેલા તથા લીલા વર્ણના વાયુકોણના અધિપતિ પવનદેવ બાણવા. ૧૧૪.

કુબેર.

વિભર્તિ યો ગદાકુમ્ભવીજાનિ ચ કમંડલુમ્ ॥

હસ્તેષુ ધનદો જ્ઞેયઃ સૌમ્યાયાં ગજવાહનઃ ॥૧૧૫॥

કમે હાથમાં ગદા. નિધિકુંભ, બીજેઈ અને કમંડલુને ધારણ કરનારા તથા હાથી ઉપર બેઠેલા ઉત્તર દિશાના અધિપતિ કુબેર બાણવા. ૧૧૫.

ઇશાનદેવ (શંકર).

વરં તથા ત્રિશૂલશ્ચ નાગેન્દ્રં વીજપૂરકમ્ ॥

વિભ્રાણો વૃષમારુદ્ધ ઈશાનો ધવલદ્યુતિઃ ॥૧૧૬॥

વર. ત્રિશૂલ, નાગેન્દ્ર (સર્પરાજ) અને બીજોરાને ધારણ કરનારા, નંદી ઉપર જોડેલા તથા શ્વેત કાંતિવાળા ઇશાન કોણના અધિપતિ ઇશાન-દેવ બાણવા. ૧૧૬.

વિષ્ણુની ચાર મૂર્તિ.

યુગભેદે મૂર્તિ પ્રમાણ.

વાસુદેવઃ સંકર્ષણઃ પ્રદ્યુમ્નશ્ચાનિરુદ્ધકઃ ॥

શ્વેતો રક્તઃ પીતઃ કૃષ્ણઃ કૃમાત્કૃતયુગાદિષુ ॥૧૧૭॥

કૃતાદિ ચાર યુગમાં અનુક્રમે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધની મૂર્તિ રંગે શ્વેત, રક્ત, પીત અને કૃષ્ણ બાણવી. ૧૧૭.

દ્વિજાતિ પૂજ્યા મૂર્તિ.

પૂજ્યા દ્વિજાતિમિશ્રેતે છત્રામં ક્રકુટાણ્ડવત્ ॥

ત્રણ્ણામંશ્ચ ચાલેન્દ્રપમં કુર્યાત્ શિરઃ ક્રમાત્ ॥૧૧૮॥

ઉપર કહેલી મૂર્તિઓ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, અને વૈશ્યોએ પૂજવી અને કમથી એ મૂર્તિઓનું મસ્તક છત્ર જેવું ફકડાના ઇંડાના જેવું, કલમના જેવું તેમજ બાલચંદ્રના જેવું કરવું. ૧૧૮.

ત્રિપ્રપૂજ્યા મૂર્તિ.

નારાયણશ્ચ કૈશવો માધવો મધુસૂદનઃ ॥

પૂજિતા મૂર્તયો હેતા વિપ્રાણાં સૌખ્યદાયિકાઃ ॥૧૧૯॥

નારાયણ, કૈશવ, માધવ અને મધુસૂદન; એમની મૂર્તિઓનું પૂજન બ્રાહ્મણોને સુખદાયક છે. ૧૧૯.

ક્ષત્રિયપૂજ્યા તથા વૈશ્યપૂજ્યા મૂર્તિ.

મધુસૂદનવિષ્ણૂ ચ ક્ષત્રિયાણાં ફલપ્રદૌ ॥

ત્રિવિક્રમો વામનશ્ચ વૈશ્યાનામર્ચને શુભૌ ॥૧૨૦॥

દ્વત્રિયોત્તે માટે મધુસૂદન અને વિષ્ણુની મૂર્તિ ક્લ આપનારી છે તથા વૈશ્યને માટે ત્રિવિક્રમ અને વામનની મૂર્તિ પૂજામાં શુભ છે. ૧૨૦.

શૂદ્રપૂજ્યા મૂર્તિ.

પૂજિતા શ્રીધરી મૂર્તિઃ શૂદ્રાણાશ્ચ સુખાવહા ॥

ચતુર્વર્ણેઃ સદા પૂજ્યા મૂર્તયશ્ચ શુભપ્રદાઃ ॥૧૨૧॥

શૂદ્રોત્તે માટે શ્રીધર (લક્ષ્મીનારાયણ)ની મૂર્તિ પૂજવી સુખકારી છે. ઉપર પ્રમાણે ચારે વર્ણોએ મૂર્તિઓ સદા પૂજવી તે કલ્યાણ કરનારી છે. ૧૨૧.

ચર્મકારાદિને પૂજ્યા મૂર્તિ.

ચર્મકદ્રજકાનાશ્ચ નટસ્ય વરટસ્ય ચ ॥

મેદમિહ્લકિરાતાનાં હૃષીકેશઃ સુખાવહઃ ॥૧૨૨॥

મોચી, ઘોષી, નટ, રંગરેજ, પંઠ, ભીલ અને કિરાત વિગેરે બ્રહ્મચરિયોત્તે માટે હૃષીકેશની મૂર્તિ પૂજવી સુખાવહ છે. ૧૨૨.

કુંભારાદિને તથા બ્રહ્મચારી આદિને પૂજ્યા મૂર્તિ.

કુમ્ભકારવણિગ્વેશ્યાચક્રિકધ્વજિનામપિ ॥

સર્વેષાં પ્રકૃતીનાશ્ચ પદ્મનાભઃ સુખાવહઃ ॥

દામોદરઃ સૌખ્યદઃ સ્યાદ્ બ્રહ્મચાર્યૈકદંડિનામ્ ॥૧૨૩॥

કુંભાર, વેપારી, વેશ્યા, ઘાંચી, કલાલ તથા સર્વ સામાન્ય પ્રબલને માટે પદ્મનાભની મૂર્તિ પૂજવી સુખકર્તા છે. બ્રહ્મચારીઓ તથા એકદંડી સંન્યાસીઓને માટે દામોદરની મૂર્તિ પૂજવી સુખદ છે. ૧૨૩.

સર્વવર્ણ પૂજ્યા મૂર્તિ.

હરિહરસ્વર્ણગર્ભા નરસિંહોઽથ વામનઃ ॥

વારાહઃ સર્વવર્ણેષુ સૌખ્યદા હિતકારકાઃ ॥૧૨૪॥

હરિ, હર, હિરણ્યગર્ભ, નરસિંહ, વામન અને વારાહ; એમની મૂર્તિઓ સર્વ વર્ણોત્તે સુખ તથા કલ્યાણકર્તા છે. ૧૨૪.

વિષ્ણુની ચતુર્વિંશ મૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ વાસુદેવ, ૨ કેશવ.

વાસુદેવો ગદાશંખચક્રપદ્મવિભૂષિતઃ ॥

કેશવઃ કમલં ધત્તે કમ્બુ ચક્રં ગદામપિ ॥૧૨૫॥

ગદા, શંખ, ચક્ર અને પદ્મથી વિભૂષિત થયેલા વાસુદેવ તથા કેશવ, શંખ, ચક્ર અને ગદાને ધારણ કરનારા કેશવ જાણવા. ૧૨૫.

૩ નારાયણ, ૪ માધવ.

નારાયણઃ કમ્બુપદ્મગદાચક્રધરો ભવેત્ ॥

માધવસ્તુ ગદાં ચક્રં શંખં વહતિ પર્ક્કજમ્ ॥૧૨૬॥

શંખ, પદ્મ, ગદા અને ચક્રધારી નારાયણ તથા ગદા, ચક્ર, શંખ અને પદ્મધારી માધવ જાણવા. ૧૨૬.

૫ પુરુષોત્તમ, ૬ અધોક્ષજ.

પુરુષોત્તમસ્તુ ચક્રપદ્મશંખગદાધરઃ ॥

અધોક્ષજઃ મરસિજગદાશંખસુદર્શનઃ ॥૧૨૭॥

ચક્ર, પદ્મ, શંખ અને ગદાધારી પુરુષોત્તમ તથા પદ્મ, ગદા, શંખ અને સુદર્શન ચક્રધારી અધોક્ષજ જાણવા. ૧૨૭.

૭ સંકર્ષણ, ૮ ગોવિંદ.

સંકર્ષણો ગદાકમ્બુસરસીરુહચક્રમૃત્ ॥

ગોવિંદો ધરતે ચક્રં ગદાં પદ્મં ચ કમ્બુકમ્ ॥૧૨૮॥

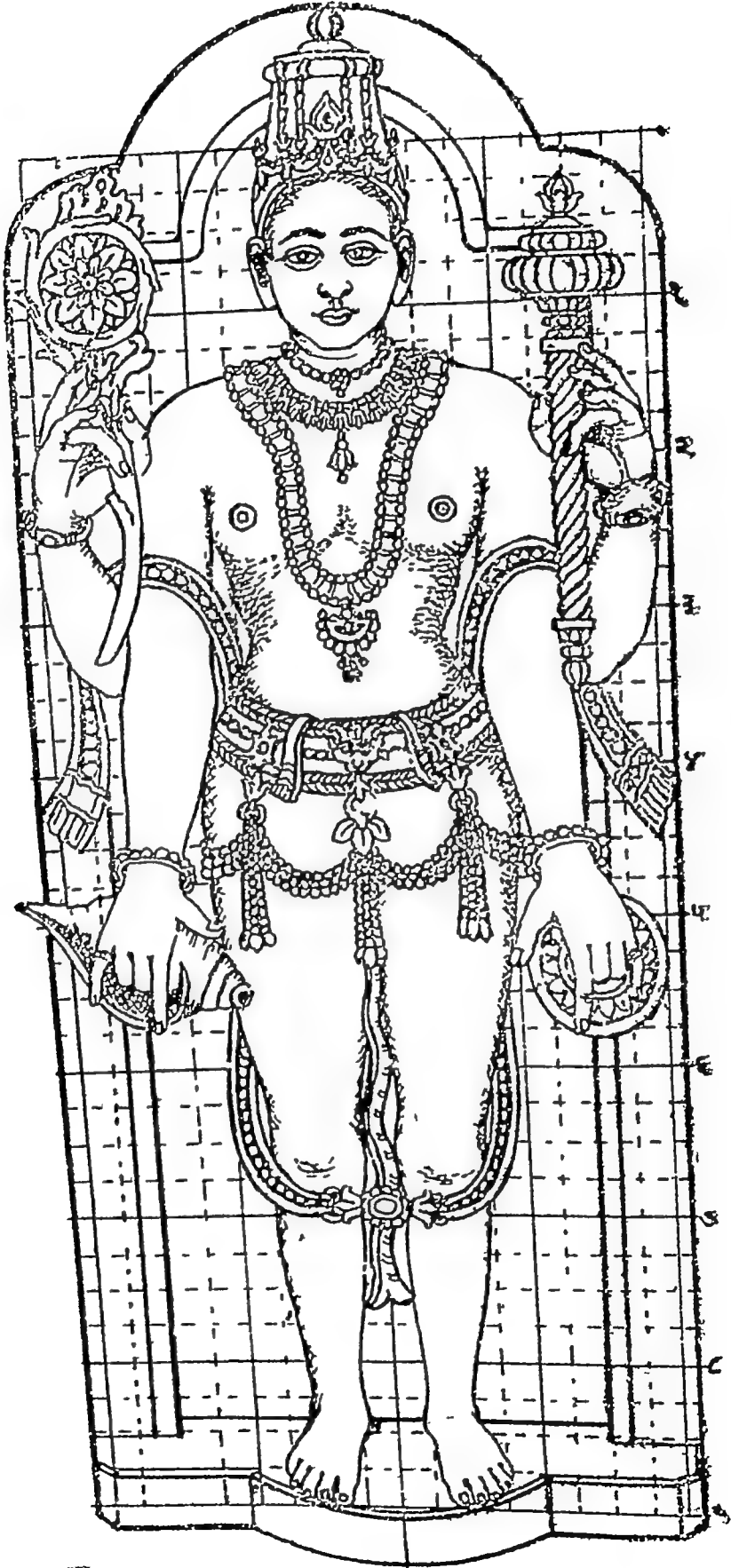
ગદા, શંખ, પદ્મ અને ચક્રધારી સંકર્ષણ તથા ચક્ર, ગદા, પદ્મ અને શંખધારી ગોવિંદ જાણવા. ૧૨૮.

૯ વિષ્ણુ, ૧૦ મધુસૂદન.

વિષ્ણુઃ કૌમોદકીં પદ્મં પાંચજન્યં સુદર્શનમ્ ॥

મધુસૂદનકચક્રં શંખં સરસિજં ગદામ્ ॥૧૨૯॥

કૌમોદકી ગદા, પદ્મ, પાંચજન્ય શંખ અને સુદર્શન ચક્રધારી વિષ્ણુ તથા ચક્ર, શંખ, પદ્મ અને ગદાધારી મધુસૂદન જાણવા. ૧૨૯.

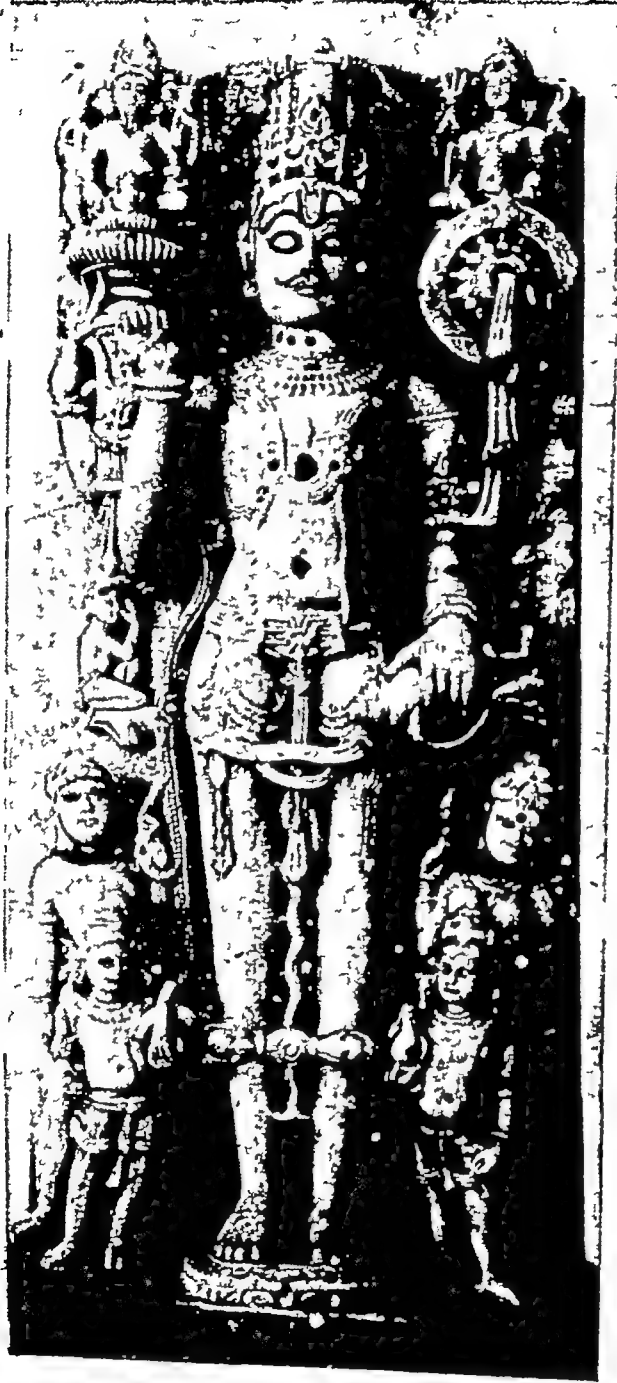
શ્રીરાણકપુર (ભારવાડ)ના સૂર્ય પ્રાસાદમાં સ્થાપિત સૂર્ય તથા
સૂર્યાણીની પ્રતિમાઓ.

શ્રીસૂર્યદેવની મૂર્તી

શ્રીસૂર્યાણીની મૂર્તી

૧૪ મી ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુની પ્રાચીન મૂર્તિ.

૧૧ અચ્યુત, ૧૨ ઉપેન્દ્ર.

અચ્યુતસ્તુ ગદાપદ્મચક્રશંખસમન્વિતઃ ॥

ઉપેન્દ્રો વહતે શંખં ગદાં ચક્ર કુશેશયમ્ ॥૧૩૦॥

ગદા, પદ્મ, શંખ અને ચક્રવાળા અચ્યુત તથા શંખ, ગદા, ચક્ર અને પદ્મને ધારણ કરનારા ઉપેન્દ્ર જાણવા. ૧૩૦.

૧૩ પ્રદ્યુમ્ન, ૧૪ ત્રિવિક્રમ.

પ્રદ્યુમ્નશ્ચ ચક્રશંખગદામ્ભોજાનિ પાણિભિઃ ॥

ત્રિવિક્રમઃ પદ્મગદાચક્રશંખાન્ વિભર્તિ યઃ ॥૧૩૧॥

ચક્ર, શંખ, ગદા અને પદ્મધારી પ્રદ્યુમ્ન તથા પદ્મ, ગદા, ચક્ર અને શંખ ધારણ કરનાર ત્રિવિક્રમ જાણવા. ૧૩૧.

૧૫ વામન, ૧૬ શ્રીધર.

વામનસ્તુ શંખચક્રગદાપદ્મલસત્કરઃ ॥

શ્રીધરો વારિજં ચક્રં ગદાં શંખં દધાતિ યઃ ॥૧૩૨॥

શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મવડે શોભિત હસ્તવાળા વામન તથા પદ્મ, ચક્ર, ગદા અને શંખને ધારણ કરનારા શ્રીધર (લક્ષ્મીનારાયણ) જાણવા. ૧૩૨.

૧૭ નરસિંહ, ૧૮ જનાર્દન.

નરસિંહશ્ચક્રપદ્મગદાકમ્બુવિરાજિતઃ ॥

જનાર્દનોઽમ્બુજં ચક્ર કમ્બુ કૌમોદર્કીં દધત્ ॥૧૩૩॥

ચક્ર, પદ્મ, ગદા અને શંખથી વિરાજિત નરસિંહ તથા પદ્મ, ચક્ર, શંખ અને કૌમોદરી ગદાધારી જનાર્દન જાણવા. ૧૩૩.

૧૯ અનિરુદ્ધ, ૨૦ હૃષીકેશ, ૨૧ પદ્મનાભ.

અનિરુદ્ધો લસચક્રગદાશંખારવિન્દવાન્ ॥

હૃષીકેશો ગદાં ચક્રં પદ્મં શંખશ્ચ ધારયન્ ॥

પદ્મનાભઃ પાશ્વજન્યં પદ્મ ચક્રં ગદામપિ ॥૧૩૪॥

ચક્ર, ગદા, શંખ અને કમળવડે શોભાયમાન હસ્તવાળા અનિરુદ્ધ; ગદા, ચક્ર, પદ્મ અને શંખને ધારણ કરનારા હૃષીકેશ તથા પાંચજન્ય શંખ, પદ્મ, ચક્ર અને ગદાધારી પદ્મનાભ બાણવા. ૧૩૪.

૨૨ દામોદર, ૨૩ હરિ.

દામોદરોઽમ્બુજં શંખં ગદાં ધત્તે સુદર્શનમ્ ॥

હરિર્ધારયતે કમ્બું ચક્રં તામરસં ગદામ્ ॥૧૩૫॥

પદ્મ, શંખ, ગદા અને સુદર્શન ચક્રને ધારણ કરનારા દામોદર તથા શંખ, ચક્ર, પદ્મ અને ગદાધારી હરિ બાણવા. ૧૩૫.

૨૪ કૃષ્ણ.

કૃષ્ણઃ કરૈઃ પાશ્વજન્યં ગદાં પદ્મં સુદર્શનમ્ ॥

ધત્તે સર્વગુણોપેતઃ સ ચૈવ પુરુષોત્તમઃ ॥૧૩૬॥

પાંચજન્ય શંખ, ગદા, પદ્મ અને સુદર્શન ચક્રધારી, સર્વકલા સંપન્ન કૃષ્ણ બાણવા અને તે પુરુષોત્તમ પણ કહેવાય છે. ૧૩૬.

एतास्तु मूर्तयो ज्ञेया दक्षिणाधःकरैः क्रमात् ॥

वासुदेवादिवर्णाः स्युः षड् षडेते तदादयः ॥૧૩૭॥

દક્ષિણ બાણુના નીચેના હાથના ક્રમે ચારે ભુજાઓમાં આચુધના દેરદાર વડે આ વિભુની એવીસ મૂર્તિઓ બાણવી. તથા વાસુદેવાદિ છ છ દેવો અનુક્રમે એકેક વર્ણના બાણવા. ૧૩૭.

કાર્તિક સંકર્ષણ, ગરુડધ્વજ.

सङ्कर्षणः कार्तिकोऽञ्जशक्तिखेटकम्बुभिः ॥

गरुडध्वजतार्क्ष्यस्थोऽञ्जशंखध्वजचिह्नवान् ॥૧૩૮॥

કમળ, શક્તિ, ઢાલ અને શંખધારી કાર્તિક સંકર્ષણ તથા કમળ, શંખ, ધ્વજદંડ અને ધ્વજધારી ગરુડ ઉપર બેઠેલા ગરુડધ્વજ બાણવા. ૧૩૮.

જયન્ત, ગોવર્ધન.

जयन्तोऽक्षचक्रदण्डपद्मैर्वादित्रसंवृतः ॥

गोवर्धनश्चाक्षचक्रशंखप गर्वां हितः ॥૧૩૯॥

રામ. લક્ષ્મણ. જાનકી અને હનુમાનજીની મૂર્તિ.

અશ્વમાલા, ચક્ર, દંડ અને કમલધારી તથા વાજિંત્રાળા નયંત અને
અશ્વમાલા, ચક્ર, શંખ અને પદ્મ સહિત ગાયેના હિતકર્તા ગોવર્ધન
જાનુવા. ૧૩૯.

મત્સ્ય, કૃમ્, વારાહઅવતાર.

મત્સ્યકૃર્મો સ્વસ્વરૂપૌ નૃવરાહો મદામ્બુજે ॥

વિભ્રમાલ્યો વરાહાસ્યો દંડગ્રેગ ધૃતા ધરા ॥૧૪૦॥

મત્સ્યાવતાર અને કૃમ્પિતાર; આ બે અવતારો પોતાના સ્વરૂપના છે. વરાહા-
વતાર મનુષ્યાકૃતિ ગદા અને પદ્મ ધારણ કરેલા, ભુંડના જેવા મુખવાળા.
વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત તથા દંડના અથ ભાગે પૃથ્વી ધારણ કરેલા જાણવા. ૧૪૦.

નૃસિંહાવતાર.

નૃસિંહઃ સિંહવક્ત્રોઽતિદંડ્રાલઃ કુટિલૌહકઃ ॥

હિરણ્યોરુથલાસક્તવિદારણકરદ્વયઃ ॥૧૪૧॥

સિંહના મુખવાળા, અત્યંત મોટી દાઢીવાળા, જેનું ઉદર લયંકર છે
જેવા તથા હિરણ્યકશિપુના વક્ત્રસ્થલને ચીરવામા આસક્ત થએલા નૃસિંહા-
વતાર જાણવા. ૧૪૧.

વામન, પરશુરામ, રામ, બલરામ અવતાર.

વામનઃ સશિલઃ શ્યામો દણ્ડવાત્રપીતામ્બરઃ

જટાજિનધરો રામો ભાર્ગવઃ પરશું દધત્ ॥

રામઃ શરેષ્ઠૃક્ શ્યામઃ સસીરમૂસલો ચલઃ ॥૧૪૨॥

શિખાધારી, શ્યામવર્ણના, પીતામ્બર પહેરેલા, દંડ અને કમંડલુને
ધારણ કરનારા વામનાવતાર, જટાધારી, મૃગચર્મ ઓઢેલા અને પરશુને
ધારણકર્તા પરશુરામ, શ્યામવર્ણ અને ધનુષબાણધારી રામાવતાર તથા હલ
અને મૂસલધારી બલરામ જાણવા. ૧૪૨.

બુધ્ધાવતાર, કલિક અવતાર.

બુદ્ધઃ પદ્માસનો રક્તસ્પત્કાનરણમૂર્ધજઃ ॥

કલ્યાણવત્સો ધ્યાનસ્થો દ્વિબુજશ્ચોર્ધ્વપાણિકઃ ॥

કલિકઃ સસ્રહ્ગોઽશ્વારૂઢો દરેરથ વરા હમે ॥૧૪૩॥

પદ્માસનમાં બેઠેલા, રાતા વર્ણના, અલંકારો અને કેશ જેમણે ત્યાગેલા છે એવા અને કાળમાં વઘ જેમણે ધારણ કરેલું છે, ધ્યાનાવસ્થામાં રહેલા, બે હાથવાળા અને એક હાથ જેમણે ઉંચો કરેલો છે એવા ખુદ્ધ લગવાન જાણવા. ખડ્ગધારી અને અશ્વારૂઢ કલ્કિ અવતાર જાણવા. આ પ્રમાણે દેવોને વરદાનરૂપે મળેલા હરિના આ દશ અવતારો જાણવા. ૧૪૩.

જલશાયી.

સુપ્તરૂપં શેષતત્ત્વે દક્ષો દણ્ડધ્રુજોઽસ્ય તુ ॥
શિરોધરો વા વામસ્તુ સપુષ્પશ્ચ જલેશયઃ ॥૧૪૪॥
તન્નાભિપદ્મજે ધાતા શ્રીર્ભૂમિશ્ચ શિરોઽધ્રિમે ॥
નિધ્યસ્ત્રાદિસ્વરૂપાણિ પાર્શ્વયોર્મધુકૈટભૌ ॥૧૪૫॥

શેષનાગ ઉપર સૂતેલા, દક્ષિણ હાથમાં કમળદંડ ધારણ કરેલા, વામ હસ્ત જેમણે ઉશિકા તરીકે રાખેલો છે, જેમની નાભિમાંથી કમળ પુષ્પ નીકળેલું છે અને તે નાભિ કમળમાં બ્રહ્મા બિરાજેલા છે, મસ્તક પાસે પૃથ્વી દેવી ઉભેલા છે, લક્ષ્મી જેમની ચરણસેવા કરી રહ્યાં છે, નિધિ અને આયુધ વિગેરે સ્વરૂપો સહિત તથા બન્ને પાર્શ્વ લાગમાં મંધુ અને કૈટભ નામના દૈત્યો ઉભા રહેલા છે એવા જલશાયી લગવાન જાણવા. ૧૪૪, ૧૪૫

શાલિગ્રામ-મૂર્તિ લક્ષણ.

નાગભોગસમાકારા શિલા સૂક્ષ્મા ચ યા મવેત્ ।
પૂજનીયા પ્રયત્નેન સ્થિરા સ્નિગ્ધા સુવર્તુલા ॥૧૪૬॥

નાગની ફેણ જેવા આકારવાળી, ઝીણા પોગરની, સ્થિર અને ગોળાકાર તથા સુંવાળી શાલિગ્રામ શિલા પ્રયત્નથી પૂજવી. ૧૪૬.

શુભ લક્ષણ.

તત્રાપ્યામલકીમાના સૂક્ષ્મમાના ચ યા મવેત્ ॥
તસ્યામેવ સદા કૃષ્ણઃ શ્રિયા સહ વસત્યસૌ ॥૧૪૭॥

તેમાં પણ જે શિલા આમળાના જેવડા માનની તેમજ તેથી પણ સૂક્ષ્મ માનની હોય તેમાં લક્ષ્મી સાથે કૃષ્ણ સદા નિવાસ કરે છે ૧૪૭.

યથા યથા શિલા સૂક્ષ્મા તથા તથા મહત્ફલમ્ ॥

તસ્માત્સંપૂજયેન્નિત્યં ધર્મકામાર્થમુક્તયે ॥૧૪૮॥

શાલિગ્રામની શિલા જેમ જેમ સૂક્ષ્મ તેમ તેમ મહાફલદાતા છે. તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષાર્થે સૂક્ષ્મ માનની શિલા નિત્ય પૂજવી જોઈએ. ૧૪૮.

નિષિદ્ધ લક્ષણ શાલિગ્રામ શિલા.

કપિલા કર્વુરા મગ્ના રૂક્ષા છિદ્રાકુલા ચ યા ॥

રેલાકુલા સ્થિરા સ્થૂલા વહુચક્રૈકચક્રિકા ॥૧૪૯॥

વૃહન્મુખી વૃહચક્રા વદ્ધચક્રા ચ યા પુનઃ ॥

વૃદ્ધચક્રાઽથવા યા સ્પાદિન્નચક્રા ત્વધોમુખી ॥૧૫૦॥

દગ્ધા સુરક્તા ચાઽપૂજ્યા ભીષણા પંક્તિચક્રિકા ॥

પૂજયેદ્યઃ પ્રમાદેન દુઃસ્વમેવ લભેત્ સદા ॥૧૫૧॥

જે શાલિગ્રામની શિલા કપિલ વર્ણવાળી, કાખર ચિતર વર્ણવાળી, ખડખડી, લાંગેલી, છિદ્રવાળી, રેખાવાળી, સ્થિર ન રહે એવી, લાડી, વણાં ચક્રોવાળી, એકજ ચક્રવાળી, મોટા મુખવાળી, મોટાં મોટાં ચક્રોવાળી, બંધાયેલાં ચક્રવાળી, જૂદાં જૂદાં ચક્રવાળી, નીચે મુખવાળી, દગ્ધા (ખજેલી), અત્યંત રાતી, ભયંકર આકારવાળી તથા હારણંધ ચક્રવાળી હોય તે પૂજવી નહિ અને પ્રમાદથી એવી શિલાની જે પૂજા કરે છે તેને કેવળ સદા દુઃખજ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧.

લખિડતા સ્ફુટિતા મિન્ના પાર્શ્વમિન્ના પ્રભેદિતા ॥

શાલિગ્રામસમુદ્ભૂતા શિલા દોષપ્રદા નહિ ॥૧૫૨॥

ખંડિત થએલી, કાટ પડેલી, ચીરાવાળી, બાજુએ કાટ પડેલી અગર વડેલી શાલિગ્રામની શિલા હોય તે દોષકારક થતી નથી. ૧૫૨.

શિલાભેદે પુણ્ય.

સ્નિગ્ધા સિદ્ધિકરા ત્રેયા કૃષ્ણા કીર્તિપ્રદાયિકા ॥

પાષ્ણુરા પાપદહના પીતા પુત્રપ્રદાયિકા ॥

નીલા દિશતિ લક્ષ્મીન્ન રક્તા ભોગપ્રદાયિની ॥૧૫૩॥

સુવાળી શાલિગ્રામ શિલા સિદ્ધિ કરનારી, કૃષ્ણ રંગની શિલા કીર્તિ આપનારી, શ્વેત રંગની પાપને બાળનારી, પીળા વર્ણની પુત્ર આપનારી, નીલા રંગની લક્ષ્મી આપનારી અને લાલ રંગની સુખ આપનારી બાણુવી. ૧૫૩.

વર્ણુ લેદે શાલિગ્રામ મૂર્તિલેદ.

કપિલો નારસિંહશ્ચ વામનશ્ચાતસીનિભઃ ॥

વાસુદેવો સિતો જ્ઞેયો રક્તઃ સંકર્ષણો મતઃ ॥૧૫૪॥

દામોદરસ્તુ નીલામશ્ચાનિરુદ્ધસ્તથૈવ ચ ॥

શ્યામો નારાયણઃ ક્ષેત્રવૈષ્ણવઃ કૃષ્ણવર્ણકઃ ॥

બહુવર્ણસ્ત્વનન્તાશ્ચયઃ શ્રીધરઃ પીત ઉચ્યતે ॥૧૫૫॥

કપિલ વર્ણુવાળા શાલિગ્રામ નરસિંહ ભગવાન બાણુવા. અળશીના પુષ્પ જેવા વર્ણુવાળા વામન, શ્વેત વર્ણુવાળા વાસુદેવ, રાતા વર્ણુવાળા સંકર્ષણ, શ્યામ વર્ણુવાળા દામોદર, અનિરુદ્ધ અને નારાયણ, કૃષ્ણ વર્ણુવાળા ક્ષેત્ર-વૈષ્ણવ, બહુ વર્ણુવાળા અનંત અને પીળા વર્ણુવાળા શ્રીધર શાલિગ્રામ બાણુવા. ૧૫૪, ૧૫૫.

સુખ લક્ષણ.

વૃત્તસૂત્રેષ્ટમો ભાગ ઉત્તમં વક્ત્રલક્ષણમ્ ॥

મધ્યમં તુ ચતુર્માસં કનિષ્ઠશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥૧૫૬॥

શાલિગ્રામ શિલાની ગોળાઈ (પરિઘ) ના માપથી આઠમા ભાગે સુખ હોય તો તે ઉત્તમ; ચોથા ભાગે મધ્યમ અને ત્રીજા ભાગે કનિષ્ઠ બાણુવું. ૧૫૬.

લક્ષ્મીનારાયણ શાલિગ્રામ.

લક્ષ્મીનારાયણો દેવસ્ટિભિશ્ચક્રૈર્વ્યવસ્થિતઃ ॥

પૂજનીયઃ પ્રયત્નેન શુક્તિમુક્તિફલપ્રદઃ ॥૧૫૭॥

ત્રણ ચક્રો જેમાં છે એવી શાલિગ્રામની શિલા લક્ષ્મીનારાયણની બાણુવી અને તે પ્રયત્નપૂર્વક પૂજવી, કારણ કે તે સુખ અને મુક્તિ આપનારી છે. ૧૫૭.

પ્રતિષ્ઠા અવિધાન શાલિગ્રામ.

અહં બ્રહ્માદયો દેવાઃ સર્વભૂતાનિ કૈશવઃ ॥

સદા સન્નિહિતાસ્તત્ર પ્રતિષ્ઠાકર્મ નાસ્ત્યતઃ ॥૧૫૮॥

લક્ષ્મીનારાયણની શાલિગ્રામ શિલામાં હું (વિશ્વકર્મા), ગ્રહાદિ દેવો-
ર્ગ સર્વ ભૂતો અને દેશવ; એ સર્વ દેવતાઓ સદા રહેલા છે. તેથી તેનું
પ્રતિષ્ઠા કર્મ થતું નથી. ૧૫૮.

આહુતિપુણ્ય.

શાલિગ્રામશિલાગ્રે તુ યો જુહોતિ હુતાશનમ્ ॥

एकाहुतिर्हुता सम्यक् कल्पकोटिगुणोत्तरा ॥૧૫૯॥

શાલિગ્રામ શિલાની મૂર્તિ આગળ જે અગ્નિમાં હોમ કરી એક પણ આહુતિ
સારી રીતે આપે છે તેને તે કોટિકલ્પનું પુણ્ય આપનારી થાય છે. ૧૫૯.

ગરૂડ.

ताक्षर्यो मरकतप्रेक्षः कौशिकाकारनासिकः ॥

चतुर्भुजस्तु कर्तव्यो वृत्तनेत्रमुखस्तथा ॥૧૬૦॥

गृध्रो रुजानुचरणः पक्षद्वयविभूषितः ॥

प्रभासंस्थानसौवर्णः कलापेन विराजितः ॥૧૬૧॥

छत्रञ्च पूर्णकुम्भञ्च करयोस्तस्य कारयेत् ॥

करद्वयश्च कर्तव्यस्तथा विरचिताञ्जलिः ॥૧૬૨॥

હીલા વર્ણનો. ધ્રુવડ જેવી નાસિકાવાળો, ચાર ભુજવાળો, ગોળ નેત્ર
તથા ગોળ મુખવાળો, ગીધના જેવા સાથળ, બનુ અને પગવાળો, જે પાંગો-
વાળો. સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળો, મોરની ઢળા માફક ખુલ્લી પાંગોવાળો.
એક હાથમાં છત્ર અને બીજા હાથમાં કુંભ તથા જે હાથ અંજલિ અર્થાત્
નમસ્કાર મુદ્રાવાળા જેના છે એવો ગરૂડ બાણવો. ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૨.

ગરૂડનું સ્વરૂપ

वामोऽग्रे कुञ्चितः पश्चादन्यपादस्तु जानुना ॥

पृथिवीसंश्रितः पत्रो गारुडं स्यात्तदासनम् ॥૧૬૩॥

ડાબો પગ આગળના ભાગમાં વાળેલો અને જમણો પગ પાછળના
ભાગમાં ઢીંચણથી વાળેલો તથા પાંગો પૃથિવી ઉપર પડેલી કરવી. આ
ગરૂડનું સ્વરૂપ બાણવું. ૧૬૩.

વૈકુંઠ.

વૈકુણ્ઠં તુ પ્રવક્ષ્યામિ સોઽષ્ટબ્રાહ્મર્મહાવલઃ ॥

તાદર્શ્યાસનશ્ચતુર્વક્ત્રઃ કર્તવ્યઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥૧૬૪॥

ગદાં શ્વેત્ત્વં શરં ચક્રં દક્ષિણે તુ ચતુષ્કરે ॥

શંખં શ્વેતં ધનુઃ પદ્મં વામે દદ્યાન્નચતુષ્ટયે ॥૧૬૫॥

શાન્તિ ઇચ્છનારે વૈકુંઠની મૂર્તિ મહાબળવાળી, આઠ ભુજવાળી, ગરૂડ ઉપર બેઠેલી અને ચાર મુખવાળી કરવી. અને તેના જમણી બાજુના ચારે હાથમાં અનુક્રમે ગદા, ખડ્ગ, બાણ અને ચક્ર તથા ડાબી બાજુના હાથમાં શંખ, દાલ, ધનુશ અને પદ્મ આપવું. ૧૬૪, ૧૬૫.

અગ્રતઃ પુરુષાકારં નારસિંહશ્ચ દક્ષિણે ॥

અપરં સ્ત્રીમુખાકારં વારાહાસ્યં તથોત્તરમ્ ॥૧૬૬॥

વૈકુંઠ મૂર્તિનું અગ્રભાગનું મુખ પુરૂષના જેવું, દક્ષિણ તરફનું નર-સિંહના જેવું, પશ્ચિમ તરફનું સ્ત્રીના મુખ જેવું અને ઉત્તર તરફનું મુખ વરાહના મુખ જેવું કરવું. ૧૬૬.

ત્રિશ્વરૂપ.

વિંશત્યા હસ્તકૈર્યુક્તો વિશ્વરુપશ્ચતુર્મુખઃ ॥

પતાકા હલશંખૌ ચ વજ્રાંકુશશરાસ્તથા ॥૧૬૭॥

ચક્રં ચ વીજપૂરં ચ વરો દક્ષિણબ્રાહ્મણ ॥

પતાકા દણ્ડપાશૌ ચ ગદા શાઙ્ગોત્પલાનિ ચ ॥૧૬૮॥

શૃંગી મૂસલમક્ષં ચ ક્રમાત્સ્પુર્ગમબ્રાહ્મણ ॥

હસ્તદ્વયો યોગમુદ્રાં ચ વૈનતેયોપરીસ્થિતઃ ॥૧૬૯॥

ચાર મુખ અનેવીસ હાથવાળી વિશ્વરૂપ મૂર્તિ બાણવી. પતાકા, હળ, શંખ, વજ્ર, અંકુશ, બાણ, ચક્ર, બીજોરૂ અને વરદ; એ જમણા હાથમાં તેમજ પતાકા, દંડ, પાશ, ગદા, ધનુષ, કમળ, શૃંગી, મૂસલ અને અક્ષ-માલા; એ ડાબા હાથમાં ધારણ કરેલા આયુધોવાળી તેમજ બે હાથ યોગ-મુદ્રાવાળી, ગરૂડ ઉપર બેઠેલી, ક્રમે નર, નરસિંહ, સ્ત્રી અને વરાહના મુખ જેવાં ચાર મુખોવાળી ત્રિશ્વરૂપની મૂર્તિ બાણવી. ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯.

અનંત.

અનન્તોઽનન્તરુપસ્તુ હસ્તૈર્દ્વાદશભિર્યુતઃ ॥

અનન્તશક્તિસંવીતો ગરુડસ્થત્રતુર્મુખઃ ॥૧૭૦॥

દક્ષિણે તુ ગદાચ્છદ્ગૌ ચક્રં વજ્રાંકુશૌ શરઃ ॥

શંખં ચ્છેટં ધનુઃ પદ્મં દણ્ડપાશૌ ચ વામતઃ ॥૧૭૧॥

ક્રમાન્નરસિંહનારીવારાહમુખવન્મુખૈઃ ॥

મુખાનિ પૂર્વવત્તસ્યાઽપ્યથ ત્રૈલોક્યમોહનઃ ॥૧૭૨॥

આર મુખવાળી અનંતની મૂર્તિ અનંત સ્વરૂપવાળી, બાર હાથવાળી, અનંત શક્તિવાળી, ગરુડ ઉપર બેઠેલી અને નર, સિંહ, સ્ત્રી અને વરાહના જેવા આર મુખવાળી બાણવી. અને તેના જમણા હાથમાં ગદા, તરવાર, ચક્ર, વજ્ર, અંકુશ અને શર (બાણ) તથા ડાબા હાથમાં શંખ, ઢાલ, ધનુષ, પદ્મ, દંડ અને પાશ આપવો. અનંત મૂર્તિનાં આર મુખો વિશ્વ-મૂર્તિ પ્રમાણે કરવા હવે ત્રૈલોક્ય મૂર્તિનું સ્વરૂપ કહું છું. ૧૭૦, ૧૭૧. ૧૭૨.

ત્રૈલોક્ય મોહન.

પોષશ્ચમુજો ગરુડારુઢઃ પ્રાગ્વચ્ચતુર્મુખઃ ॥

ગદા ચક્રાંકુશૌ વાણઃ શક્તિશ્ચક્રં વરં ક્રમાત્ ॥૧૭૩॥

દક્ષેષુ મુદ્રરઃ પાશઃ શાર્ઙ્ગશંખાન્નકુણ્ડિકાઃ ॥

શૃઙ્ગી વામેષુ હસ્તેષુ યોગમુદ્રાકરદ્વયઃ ॥

નરશ્ચ નારસિંહશ્ચ શૂકરં કપિલાનનમ્ ॥૧૭૪॥

ત્રૈલોક્ય મોહનની મૂર્તિ સોળ હાથવાળી, ગરુડનું વાહન અને આર મુખવાળી કરવી. દક્ષિણ બાજુના હાથ અનુક્રમે ગદા, ચક્ર, અંકુશ, બાણ. શક્તિ, ચક્ર અને વર તથા વામ હાથ મુદ્રર, પાશ, ધનુષ, શંખ, કમળ, કુંડિકા અને શૃંગીયુક્ત કરવા બે હાથો યોગમુદ્રા યુક્ત કરવા તથા નર, સિંહ. શૂકર અને કપિલાદેવીના જેવાં આર મુખ કરવાં. ૧૭૩. ૧૭૪.

વિષ્ણુ-આયતન.

દક્ષિણે પુષ્કરીકાક્ષઃ પૂર્વે નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥

ગોવિંદઃ પશ્ચિમે સ્થાપ્ય ઉત્તરે મધુસૂદનઃ ॥૧૭૫॥

ઈશાને સ્થાપયેદ્વિષ્ણુમાગ્રેયાં તુ જનાર્દનઃ ॥
 નૈકત્યે પદ્મનાભશ્ચ વાયવ્યે માધવસ્તથા ॥૧૭૬
 કેશવો મધ્યતઃ સ્થાપ્યો વાસુદેવોઽથવા બુધૈઃ ॥
 સંકર્ષણઃ પ્રદ્યુમ્નો વાઽનિરૂદ્ધો વા યથાવિધિ ॥૧૭૭॥
 દશાવતારસંયુક્તઃ પ્રોક્તશ્ચ જલશાયકઃ ॥
 અગ્રતઃ શૂકરઃ સ્થાપ્યઃ સર્વદેવમયઃ શુભઃ ॥૧૭૮॥

દક્ષિણે પુંડરીકાક્ષ, પૂર્વે નારાયણ, પશ્ચિમે ગોવિંદ, ઉત્તરે મધુસૂદન, ઇશાને વિષ્ણુ, અગ્નિ કેશ્વે જનાર્દન, નૈઋત્યકેશ્વે પદ્મનાભ, વાયુકેશ્વરમાં માધવ અને મધ્ય ભાગમાં કેશવ અથવા વિદ્વાન્ શિલ્પીઓએ યથાવિધિ વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરૂદ્ધ અથવા દશાવતાર સહિત જલશાયી સ્થાપવા અને અગ્રભાગે સર્વદેવ સ્વરૂપ તથા શુભરૂપ શૂકર ભગવાન સ્થાપવા. ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮.

વિષ્ણુના અષ્ટ દ્વારપાલ.

પ્રતિહારાંસ્તતો વક્ષ્યે દિશાં ચત્તમૃણાં ક્રમાત્ ॥
 વામનાકારરૂપાશ્ચ કર્તવ્યાઃ સર્વતઃ શુભાઃ ॥૧૭૯॥

હવે ચાર દિશાઓના વિષ્ણુના પ્રતિહારો કહું છું તે સાંભળો અને તે વામનાકાર સ્વરૂપના કરવા સર્વ રીતે શુભકર્તા છે. ૧૭૯.

પૂર્વ દિશાના.

તર્જનીં શંખચક્રે ચ ચણ્ડો દણ્ડં દધત્ક્રમાત્ ॥
 ચામસ્થાને પ્રચણ્ડોઽયસત્યે ચ દક્ષિણે શુભઃ ॥૧૮૦॥

પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચારે હાથમાં તર્જની, શંખ, ચક્ર અને દંડધારી પૂર્વ દિશાનો હાથા ભાગે રહેલો અંડ તથા ઉપરના આયુધોને હાથા જમણી ફેરફાર કરવાથી પૂર્વ દિશાનો જમણા દક્ષિણ ભાગમાં રહેલો પ્રચંડ નામનો દ્વારપાલ બન્યો અને તે શુભ છે. ૧૮૦.

દક્ષિણ દિશાના.

પદ્મં સ્વર્ગં સ્વેદકશ્ચ ક્રમાત્ વિભ્રત્ ગદાં જયઃ ॥
 વિલોમે પદ્મગદયોર્વિજયસ્તુ ક્રમાન્ન્યસેત્ ॥૧૮૧॥

પદ્મ, તરવાર, ઢાલ અને ગદાધારી જય નામનો તથા પદ્મ અને ગદાને પરસ્પર અદલવાથી વિજય નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે પ્રતિહારે દક્ષિણ દિશાના છે. ૧૮૧.

પશ્ચિમ દિશાના.

તર્જની વાણચાપૌ ચ ગદા ધાતા ચ સૃષ્ટિતઃ ॥

ગદાપસવ્યે તૈરસ્તૈર્વિધાતા વામદક્ષયોઃ ॥૧૮૨॥

તર્જની, બાણ, ધનુષ અને ગદાધારી ધાતા નામનો તથા ગદાને અપસવ્ય કરી પૂર્વના અશ્વો સાથે સાથે વિધાતા નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે પશ્ચિમ દિશાના કેમે વામ અને દક્ષિણ લાગમાં રહેલા દ્વારપાલ બાણવા. ૧૮૨.

ઉત્તર દિશાના.

તર્જનો કમલં શંખં ગદાં વિભ્રન્ સુભદ્રકઃ ॥

શસ્ત્રાપસવ્યયોગેન પ્રતિભદ્રઃ ક્રમાન્ન્યસેત્ ॥૧૮૩॥

તર્જની, કમલ, શંખ અને ગદા ધારણ કરતો સુભદ્ર તથા ઉપરનાં આયુધોને અપસવ્ય કરવાથી પ્રતિભદ્ર નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે ઉત્તર દિશાના વામ અને દક્ષિણ લાગમાં રહેલા પ્રતિહાર બાણવા. ૧૮૩.

શિવ-મૂર્તિ-સ્વરૂપવર્ણન.

અધોબ્ધત.

શુક્લમ્બરધરં દેવં શુક્લમાલાનુલેપનમ્ ॥

ગદામારયુતં કુર્યાદ્ધાલેન્દુકૃતશેખરમ્ ॥૧૮૪॥

ત્રિલોચનં સૌમ્યમુખં કુણ્ડલાશ્યામલકૃતમ્ ॥

સઘોજાતં મહોત્સાહં વરદામયહંસ્તકમ્ ॥૧૮૫॥

અધોબ્ધત નામે દેવ શ્વેતવસ્ત્રધારી, શ્વેતમાલા અને શ્વેત ચંદનવાળા, ગદાધારી, લલાટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા, સૌમ્ય મુખ-વાળા, કુંડલો વડે અલંકૃત કર્ણવાળા, ચણા ઉત્સાહ સંપન્ન તથા વરદ અને અલય હસ્તવાળા કરવા. ૧૮૪, ૧૮૫.

એકાદશ રૂદ્ર સ્વરૂપ.

૧ વામદેવ.

રક્તામ્बरधरं देवं रक्तयज्ञोपवीतिनम् ॥
 रक्तोष्णीषं रक्तनेत्रं रक्तमाल्यानुलेपनम् ॥१८६॥
 जटाचंद्रधरं कुर्यात् त्रिनेत्रं तुंगनासिकम् ॥
 वामदेवं महाबाहुं खड्गखेटकधारिणम् ॥१८७॥

વામદેવ રાતા વસ્ત્રને ધારણ કરનારા, રાતા યજ્ઞોપવીતવાળા, રક્ત મુદ્રુટધારી, રાતાં નેત્રવાળા, રાતી માલા અને રાતા અંદનવાળા, જટાશૂટમાં અંદ્રને ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા, ઉંચી નાસિકાવાળા અને મહાબાહુ તથા ખડ્ગ અને ઢાલધારી કરવા. ૧૮૬, ૧૮૭.

૨ અધોર.

दंष्ट्राकरालवदनं सर्पशीर्षं त्रिलोचनम् ॥
 रुण्डमालाधरं देवं सर्पकुण्डलमण्डितम् ॥१८८॥
 भुजङ्गकेयूरधरं सर्पहारोपवीतिनम् ॥
 गोनसं कटिस्त्रयश्च गले वृथिकमालिकम् ॥१८९॥
 नीलोत्पलदलश्याममतसीपुष्पसन्निभम् ॥
 पिङ्गभ्रूपिङ्गजटिलं शशाङ्ककृतशेखरम् ॥१९०॥
 तक्षकमुष्टिकश्चैव पादयोस्तस्य नूपुरौ ॥
 अधोरूपकं कुर्यात् कालरूपमिवापरम् ॥१९१॥
 महावीर्यं महोत्साहमष्टबाहुं महाबलम् ॥
 त्रासयन्तं रिपोः सङ्घं निवेशो यत्र भूतले ॥१९२॥
 खड्गैश्च કપાલશ્ચ સેટકં પાશમેવ ચ ॥
 વામહસ્તેષુ કર્તવ્યમેતચ્છસ્ત્રચતુષ્ટયમ્ ॥१९३॥
 ત્રિશુલં પરશુખડ્ગૌ દણ્ડશ્ચૈવારિમર્દનમ્ ॥
 શસ્ત્રાણ્યેતાનિ ચત્વારિ દક્ષિણેષુ કરેષુ ચ ॥१९४॥

અધોર રૂદ્ર મોટી દાઢીને લીધે વિકાળ મુખવાળા, મસ્તક ઉપર સર્પ ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા; મસ્તકેની માળાને ધારણ કરનારા, કાનોમાં

પ્રિય રત્નાકર.

એકાદશી રત્ન.

શ્રીરત્નાકર

અર્પનાં દુંડલવાળા, સર્પના બાહુબંધવાળા, સર્પનું ઉપવીતવાળા, જાનસ નામના સર્પની ચેળલાવાળા, કંઠમાં વીંછીની માળાવાળા, નીલ કમળના જેવા શ્યામવર્ણવાળા. અઝઝીના પુષ્પ જેવી શ્યામ કાંતિવાળા, ખીળી જૂદુટિ અને ખીળી જટાવાળા, લલાટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારા, બન્ને પગમાં તક્ક અને મુદ્રિક નામના સર્પરૂપી આંઝરવાળા, બીજા કાળના જેવા ભયંકર રૂપવાળા, મહા પરાક્રમશાળી, મોટા ઉત્સાહવાળા અને આઠ હાથવાળા, મહા બળવાન, જ્યાં હોય ત્યાં શત્રુ સમૂહને ત્રાસ આપનારા, હાળા હાથમાં બાંધવાળા. કપાલ, ઢાલ અને પાશ તથા જમણા હાથમાં શૂલ, દંડશી, બાણ અને શત્રુને મર્દન કરનારો દંડ ધારણ કરેલા કરવા. ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪.

૩ તત્પુરૂષ.

પીતામ્बरસ્તત્પુરુષઃ પીતયજ્ઞોપવીતવાન્ ॥

માતુલિજ્ઞં કરે વામેઽક્ષમાલાં દક્ષિણે તથા ॥૧૯૫॥

તત્પુરૂષ રૂદ્ર પીળા વસ્ત્રવાળા, પીળું યજ્ઞોપવીતવાળા, વામ હસ્તમાં બીજોડું અને દક્ષિણ હસ્તમાં અક્ષમાળા ધારણ કરેલા કરવા. ૧૯૫.

૪ ઇશાન.

શુદ્ધસ્ફટિકસદ્ધાશો જટાચન્દ્રવિભૂષિતઃ ॥

અક્ષં ત્રિશૂલહસ્તૌ ચ કપાલં વામતઃ શુભઃ ॥૧૯૬॥

શુદ્ધ સ્ફટિકના જેવી શ્વેત કાંતિવાળા, જટા અને ચંદ્ર વડે વિભૂષિત, દક્ષિણ હાથમાં અક્ષમાલા અને ત્રિશૂલ તથા વામ હાથમાં કપાલ અને ત્રિશૂલધારી ઇશાન રૂદ્ર બાણવા. ૧૯૬.

૫ મૃત્યુંજય.

કપાલમાલિનં શ્વેતં શશાઙ્કકૃતશેખરમ્ ॥

વ્યાગ્રચર્મધરં મૃત્યુઙ્ગયં નાગેન્દ્રભૂષિતમ્ ॥૧૯૭॥

ત્રિશૂલઆક્ષમાલા ચ દક્ષિણે કરયોઃ સ્મૃતા ॥

કપાલં કુણ્ડિકા વામે યોગમુદ્રાકરદયમ્ ॥૧૯૮॥

ઝોપરીની માળાવાળા, શ્વેત વર્ણવાળા, લલાટમાં ચંદ્રવાળા. વ્યાગ્રચર્મ ધારણ કરનારા અને સર્પશાજીથી વિભૂષિત ઘચેલા મૃત્યુંજય રૂદ્ર કરવા. તેમના જમણા

હાથમાં ત્રિશૂલ તથા અક્ષમાળા, ડાબા હાથમાં કપાલ અને કુંડિકા આપવી તથા બે હાથ યોગમુદ્રાવાળા કરવા. ૧૯૭, ૧૯૮.

૬ કિરણાક્ષ.

ચતુર્મુજં મહાવાહું શુક્લપાદાક્ષપાણિકમ્ ॥

પુસ્તકામયહસ્તઞ્ચ કિરણાક્ષં ત્રિલોચનમ્ ॥૧૯૯॥

ચાર ભુલવાળા, મોટા બાહુવાળા, સફેદ પગવાળા, બે હાથમાં માળાવાળા તેમજ બીજા બે હાથમાં પુસ્તક અને અભયવાળા તથા ત્રણ નેત્રવાળા કિરણાક્ષ રૂપ કરવા. ૧૯૯.

૭ શ્રીકંઠ.

ચિત્રવસ્ત્રધરં કુર્યાત્ ચિત્રયજ્ઞોપવીતિનમ્ ॥

ચિત્રરૂપં મહેશાનં ચિત્રૈશ્વર્યસમન્વિતમ્ ॥૨૦૦॥

ચતુર્વાહુઞ્ચૈકવક્ત્રં સર્પાલક્ષ્મરમૂષિતમ્ ॥

સહગં ઘનુઃ શરં સ્વેદં શ્રીકણ્ઠં વિમ્રતં મુજૈઃ ॥૨૦૧॥

વિચિત્ર વસ્ત્રધારી, વિચિત્ર યજ્ઞોપવિત યુક્ત, વિચિત્ર રૂપવાળા. વિચિત્ર ઐશ્વર્ય સંપન્ન, ચાર બાહુ, એક મુખ અને સર્પના અલંકારોથી વિભૂષિત શ્રીકંઠ નામે રૂપ સ્વરૂપ કરવું તથા ચારે હાથમાં અનુક્રમે તરવાર, ઘનુપ, બાણ અને ઢાલ આપવી. ૨૦૦, ૨૦૧.

૮ અહિર્બુધ્ન.

જહિર્બુધ્નો ગદાસર્પચક્રહમસ્તુદ્ગરાન્ ॥

શૂલાક્ષ્માક્ષમાલાંચ દક્ષિણોર્ધ્વં ક્રમાદધત્ ॥૨૦૨॥

તોમરં પટ્ટિશ્ચં ચર્મકપાલં તર્જનીં ઘટમ્ ॥

શક્તિઞ્ચ પરશું વામહસ્તેષુ ધારયત્યસૌ ॥૨૦૩॥

અનુક્રમે ઉપરથી આરંભી જમણા હાથમાં ગદા, સર્પ, ચક્ર, ડમરૂ, મુદ્ગર, ત્રિશૂલ, અંકુશ અને અક્ષમાલા તથા ડાબા હાથમાં તોમર, પટ્ટિશ, ચર્મ, કપાલ, તર્જની, ઘટ, શક્તિ અને દ્વરશી ધારણ કરેલાં છે એવા અહિર્બુધ્ન નામના રૂપ બાણવા. ૨૦૨, ૨૦૩.

૯ વિરૂપાક્ષ.

વિરૂપાક્ષસ્તતઃ સહગં શૂલં હમસ્તુદ્ગરાન્ ॥

સર્પં ચક્રં ગદામક્ષસ્રજં વિમ્રન્કરાણકે ॥૨૦૪॥

ચેટં ચત્વાંજ્જશક્તી ચ પરશું તર્જનીં ઘટમ્ ॥

ઘટ્ટાં કપાલકચ્છેતિ વામોર્ધ્વાદિકરાણકે ॥૨૦૫॥

જમણી આઠ હાથમાં ખડ્ગ, ત્રિશૂલ, ડમરૂ, અંકુશ, ચર્પ, ચક્ર, ગદા અને અક્ષમાલા અને ડાબા હાથમાં ઢાલ, ખટ્વાંગ, શક્તિ, કન્ડી, તર્જની, ઘટો, ઘંટા અને કપાલ ધારણ કરનારા વિશ્વાક્ષ નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૪, ૨૦૫.

૧૦ બહુરૂપ.

વહુરૂપો દધદશ્ચ હમરુચ્ચ સુદર્શનમ્ ॥

સર્પ શૂલાઙ્ગુશૌ કુંભં કૌમુદીં જપમાલિકામ્ ॥૨૦૬॥

ઘટ્ટાં કપાલચત્વાંજ્જે તર્જનીં કુણ્ડિકાં ધનુઃ ॥

પરશું પટ્ટિશચ્છેતિ વામોર્ધ્વાદિકરાણકે ॥૨૦૭॥

જમણી બાજુના હાથમાં અનુક્રમે ડમરૂ, સુદર્શન ચક્ર, ચર્પ, ત્રિશૂલ, અંકુશ, કુંભ, ગદા અને જપમાલા તથા વામ હાથમાં ઘંટા, કપાલ, ખટ્વાંગ, તર્જની, કુંડિકા, ધનુષ, પરશુ અને પટ્ટિશધારી બહુરૂપ નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૬, ૨૦૭.

૧૧ ત્ર્યંબક.

ત્ર્યંબકશ્ચક્રચેટશ્ચ હમરું મૃદ્ધરં શરમ્ ॥

શૂલાઙ્ગુશમક્ષસૂત્રં દક્ષિણોર્ધ્વક્રમેણ હિ ॥૨૦૮॥

ગદાચત્વાંજ્જપાત્રાણિ કાર્મુકં તર્જનીઘટૌ ॥

પરશું પટ્ટિશચ્છેતિ વામોર્ધ્વાદિકરાણકે ॥૨૦૯॥

ચક્ર, ઢાલ, ડમરૂ, મુદ્ગર, બાણ, ત્રિશૂલ, અંકુશ અને અક્ષમાલા; આ આયુધો ઉપરથી આરંભી દક્ષિણ હાથમાં તથા ગદા, ખટ્વાંગ, પાત્ર, ધનુષ, તર્જની, ઘટો, પરશુ અને પટ્ટિશ; આ આયુધો ઉપરના ક્રમે વામ હાથમાં ધારણ કરેલા ત્ર્યંબક નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૮, ૨૦૯.

ઉમા-મહેશ્વર-મૂર્તિ લક્ષણ.

ઉમામહેશ્વરં વક્ષ્યે ઉમયા સહ શક્કરમ્ ॥

માતુલિઙ્ગં ત્રિશૂલશ્ચ ધરતે દક્ષિણે કરે ॥૨૧૦॥

આલિઙ્ગિતં વામહસ્તે નાગેન્દ્રં દ્વિતીયે કરે ॥

હરસ્કંધે ઉમાહસ્તં દર્પણં દ્વિતીયે કરે ॥૨૧૧॥

અધસ્તાદ્ વૃષભં કુર્યાત્કુમારશ્ચ ગણેશ્વરમ્ ॥

મૃઙ્ગીરટં તથા કુર્યાન્નિર્માસં નિત્યસંસ્થિતમ્ ॥૨૧૨॥

હવે ઉમા સાથે શંકરની મૂર્તિનું સ્વરૂપ કહું છું. જમણા હાથમાં બીજોડું અને ત્રિશૂલધારી અને ઉપલો વામ હસ્ત ઉમાના કંઠમાં આલિંગન કરેલો, બીજો હાથ સર્પથી વિભૂષિત, ઉમાનો એક હાથ હરના ખભા ઉપર પડેલો અને ઉમાનો બીજો હાથ દર્પણ ધારણ કરેલો, એવું ઉમામહેશ્વરનું સ્વરૂપ કરવું. નીચેના ભાગમાં નંદી કરવો તેમજ કાર્તિકસ્વામી અને ગણેશ કરવા તથા શરીરે કૃશ એવો મૃંગીરટ નામનો ગણ નિત્ય પાસે બેઠેલો કરવો. ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨.

હરિહર મૂર્તિ.

કાર્યો હરિહરસ્પાપિ દક્ષિણાર્ધે શિવઃ સદા ॥

હૃષીકેશશ્ચ વામાર્ધે શ્વેતનીલાકૃતિઃ ક્રમાત્ ॥૨૧૩॥

વરત્રિશૂલચક્રાન્નધારિણૌ બાહુષુ ક્રમાત્ ॥

દક્ષિણે વૃષભઃ પાર્શ્વે વામે વિહગરાહિતિ ॥૨૧૪॥

હરિહરની મૂર્તિના દક્ષિણના અર્ધ ભાગમાં શિવ તથા વામાર્ધ ભાગમાં હૃષીકેશની મૂર્તિ કરવી અને તે કમથી શ્વેત અને નીલ વર્ણની કરવી તથા વરદ અને ત્રિશૂલ તથા ચક્ર અને પદ્મ, એ ચાર આયુધો ધારણ કરેલી કરવી તેમજ જેના જમણી બાજુના દક્ષિણ પાર્શ્વ ભાગમાં નંદી અને વામ ભાગમાં ગરુડ બેઠેલા છે એવી કરવી. ૨૧૩, ૨૧૪.

હરિહરપિતામહ.

एकपीठसमारूढास्तनुष्वेकनिवासिनः ॥

षड्भुजश्च चतुर्वक्त्रं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥૨૧૫॥

अक्षसूत्रं त्रिशूलश्च गदां कुर्याच्च दक्षिणे ॥

कमण्डलुश्च खट्वाङ्गं चक्रं वामभुजे तथा ॥૨૧૬॥

એક પીઠ ઉપર બેઠેલા, એકજ શરીરમાં બિરાજેલા, છ હાથવાળા, ચાર મુખવાળા અને સર્વ લક્ષણોથી સંપન્ન હરિહર પિતામહ (વિષ્ણુ, શિવ, બ્રહ્મા) કરવા. અને અનુક્રમે છ હાથમાં અક્ષમાલા, ત્રિશૂલ અને ગદા જમણા હાથમાં તથા કમંડલુ, ખટ્વાંગ અને ચક્ર વામ હાથમાં ધારણ કરેલા બાજુવા. ૨૧૫, ૨૧૬.

ઉમાદેવી તથા નારાયણાશ્રિતા લક્ષ્મીદેવી.

ઉમાશ્ચ દ્વિભુજાં કુર્યાલ્લક્ષ્મીં નારાયણાશ્રિતામ્ ॥

દેવં શસ્ત્રઃ સ્વકીયૈશ્વ ગરુડોપરિ સંસ્થિતમ્ ॥૨૧૭॥

દક્ષિણઃ કણ્ઠલગ્નઃ સ્યાદ્દામહસ્તઃ સરોજઘૃક્ ॥

વિભોર્વામકરો લક્ષ્મ્યાઃ કુક્ષિભાગે સ્થિતઃ સદા ॥૨૧૮॥

ઉમાની મૂર્તિ જે હાથવાળી કરવી. લક્ષ્મીની મૂર્તિ નારાયણના હાથા ઉત્સંગ ઉપર જેઠેલી તથા નારાયણને પોતાના શસ્ત્રોથી સંયુક્ત અને ગરુડ ઉપર જેઠેલા કરવા. લક્ષ્મીનો જમણો હાથ નારાયણના કંઠમાં રાખેલો કરવો અને હાથા હાથમાં કમળ આપવું તેમજ નારાયણનો નીચેનો હાથો હાથ લક્ષ્મીની કમરમાં વીંટાએલો કરવો. ૨૧૭, ૨૧૮.

યુગ્મ મૂર્તિ લક્ષણ.

સર્વેષામેવ દેવાનામેવં યુગ્મં વિધીયતે ॥

તેષાં શક્તિઃ પૃથ્વ્ઝ્કરૂપા તદસ્રવાહનાકૃતિઃ ॥૨૧૯॥

સર્વ દેવતાઓનાં યુગ્મ સ્વરૂપ ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે કરવાં. તેઓની શક્તિનું સ્વરૂપ જુદું કરવું અને તેમનાં શસ્ત્રો અને વાહનોનાં સ્વરૂપો પણ જુદાં કરવાં. ૨૧૯.

લિંગ સ્વરૂપ વર્ણન.

લિંગ ભેદે ક્ષેત્ર ભેદ.

સ્થિરલક્ષ્મીપ્રદં હૈમં રાજતશ્ચૈવ રાજ્યદમ્ ॥

પ્રજાવૃદ્ધિકરં તામ્રં વાઙ્માયુર્વિવર્ધનમ્ ॥૨૨૦॥

વિશેષકારકં કાંસ્યં પિત્તલં ભુક્તિમુક્તિદમ્ ॥

સીસકં શત્રુહલિઙ્ગમાયસં રિપુનાશનમ્ ॥૨૨૧॥

અષ્ટલોહમયં લિઙ્ગં કુષ્ઠરોગક્ષયાપહમ્ ॥

ત્રિલોહસંભવં લિઙ્ગં મન્ત્રધ્વનિપ્રસિદ્ધિદમ્ ॥૨૨૨॥

આયુષ્યં હીરકં લિઙ્ગં ભોગદં મૌક્તિકોદ્ભવમ્ ॥

સુસ્રકૃત્પુષ્પરાગોત્થં વૈદૂર્યં શત્રુમર્દનમ્ ॥૨૨૩॥

ત્રીપ્રદં પદ્મરાગોત્થમિન્દ્રનીલં યશ્નઃપ્રદમ્ ॥

લિઙ્ગં મણિમયં પુષ્ટ્યૈ સ્ફટિકં સર્વકામદમ્ ॥૨૨૪॥

સુવર્ણનું લિંગ અવિચલ લક્ષ્મી આપનારૂં, ચાંદીનું રાજ્ય આપનારૂં, તાંબાનું પ્રજાવૃદ્ધિ કરનારૂં, કલગનું આયુષ્ય વધારનારૂં, કાંસાનું પ્રતિષ્ઠા આપનારૂં, પિત્તગનું સુખ અને મુક્તિ દેનારૂં, સીસાનું શત્રુનો નાશ કરનારૂં, લોહાનું રિયુનો નાશ કરનારૂં, અષ્ટધાતુનું કુળ રોગ અને ક્ષયનો નાશ કરનારૂં, ત્રિલોહનું મંત્ર, ધ્વનિ અને પ્રસિદ્ધિ દેનારૂં, હીરાનું આયુષ્ય વધારનારૂં, મોતીનું લોગ આપનારૂં, પુષ્પરાગ મણિનું સુખ આપનારૂં, વૈદૂર્ય મણિનું શત્રુનો નાશ કરનારૂં, પદ્મરાગનું લક્ષ્મી આપનારૂં, ઈન્દ્રનીલ મણિનું, યશ આપનારૂં, મણિમય પુષ્ટિ કરનારૂં અને સ્ફટિકનું લિંગ સર્વ કામનાઓને આપનારૂં જાણવું ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪.

દ્વિધા રત્ન લિંગ.

રત્નં લિङ્ગં દ્વિધા રૂપાતં સ્વપીઠં ધાતુપીઠકમ્ ॥

ધાતુજં તુ સ્વયોનિસ્થં સિદ્ધિમુક્તિપ્રદાયકમ્ ॥૨૨૫॥

રત્નોનાં લિંગોના બે પ્રકાર છે. એક સ્વપીઠ અને બીજો ધાતુપીઠ, એટલે રત્નોના લિંગને રત્નની પીઠ અથવા ધાતુની પીઠ (જળધારી) કરવી. ધાતુના લિંગને ધાતુની જળાધારી કરવી સિદ્ધિ અને મુક્તિ દાયક છે. ૨૨૫.

લિંગભેદે પીઠિકા ભેદ.

તામ્રજં પુષ્પરાગસ્ય સ્ફટિકસ્ય તુ રાજતમ્ ॥

તામ્રજં મૌલિકસ્યાપિ શેષાણાં હેમજં મતમ્ ॥૨૨૬॥

પુષ્પરાગના લિંગને તાંબાની, સ્ફટિકના લિંગને ચાંદીની, મોતીના લિંગને તાંબાની તથા બાકીના શેષ લિંગોને સોનાની જળાધારી કરવી શુભ છે. ૨૨૬.

અલે લિંગ.

મુદ્રાદેકાઙ્ગુલં વાપિ યદ્વાં દ્વયઙ્ગુલનિર્મિતમ્ ॥

સપીઠં મિન્નપીઠં વા રત્નં લિङ્ગં ચલં મતમ્ ॥૨૨૭॥

મગના દાણાથી આરંભી એક આંગળ અથવા બે આંગળ સુધીના માનનું રત્ન લિંગ પીઠ સહિત અથવા જુદી પીઠવાળું હોય તો તેને સર્વત્ર અલાયમાન કરી શકાય તેવું માનેલું છે. ૨૨૭.

રત્ન લિંગમાં માન વિરુદ્ધ,

સમસ્તમણિજાતીનાં દીપ્તિઃ સાન્નિધ્યંકારણમ્ ॥

માનોન્માનપ્રમાણાદિ રત્ને ગ્રાહ્યં ન વા બુધૈઃ ॥૨૨૮॥

અમરત મણિ અતિનાં લિંગોની કાંતિ એવ શિવનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ છે. નેશી વિદ્વાનોએ રત્ન લિંગોમાં માન, હિન્માન અને પ્રમાણ વગેરે બેવાની જરૂર નથી. ૨૨૮.

ચત્વચલ લિંગ.

ચૈતેયં ભોગદં લિંગં મૃન્મયં સર્વકામદમ્ ॥

દારુજં વસુસિદ્ધયથૈ સર્વમતશ્ચલાચલમ્ ॥૨૨૯॥

પથાણુનું લિંગ વૈલવ આપનારું, માટીનું સર્વકામનાઓને પૂર્ણ કરનારું અને કાષ્ઠનું લિંગ ધનની તિદ્ધિ આપનારું છે. એ ત્રિવાચનાં બીજાં બધાં લિંગો સ્થિર અને અસ્થિર ફલ આપનારાં બાણુવાં. ૨૨૯.

ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ લિંગમાન.

एकाङ्गुलादिपञ्चान्तं लिङ्गं स्याच्च कनिष्ठकम् ॥

षट्पूर्वादिदशान्तश्च मध्यमेकादशादितः ॥૨૩૦॥

એક આંગળથી પાંચ આંગળ સુધીનું લિંગ કનિષ્ઠ, છ થી દશ સુધીનું મધ્યમ અને અગીયાર આંગળથી મોટા માનનું લિંગ ઉત્તમ બાણુવું. ૨૩૦.

સ્થિર અસ્થિર લિંગ.

नैकहस्तादितोऽवस्ते प्रासादे स्थिरतां नयेत् ॥

स्थिरं न स्थापयेद्देहे गृहिष्ठां दुःखकृच्च यत् ॥૨૩૧॥

એક જગથી નાના પ્રાસાદમાં સ્થિર લિંગનું સ્થાપન કરવું નહિ તથા પરમાં સ્થિર (અચલ) લિંગ સ્થાપવું નહિ; કારણ કે ગૃહસ્થોને તે દુઃખકર્તા છે. ૨૩૧.

મુખ્ય પ્રમાણુ મનસ્તુષ્ટિ.

चाणे लक्षणहीनेऽपि यत्र चै रोचते मनः ॥

तत्र पूजां हि कर्तव्यां धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥૨૩૨॥

ચણિ બાણુલિંગ લક્ષણહીન હોય તો પણ જેના દર્શનથી મનને સંતોષ થતો હોય તેની પૂજા કરવાથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ મળે છે. ૨૩૨.

નવ રત્નલિંગ પ્રમાણ.

રત્નમેકાક્ષુલં લિંગમક્ષુલાક્ષુલવૃદ્ધિતઃ ॥

નવાન્તં નવલિંગાનિ વૃદ્ધિર્વા મુદ્રમાનિકા ॥૨૩૩॥

રત્નલિંગ એક આંગળનું કરવું અને પછી એક એક આંગળની વૃદ્ધિ નવ આંગળ સુધી કરવી. અથવા મગના દાણાના માને વૃદ્ધિ કરવી. આ રીતે નવ રત્ન લિંગોનું પ્રમાણ બાણવું. ૨૩૩.

નવ ધાતુલિંગ પ્રમાણ.

ધાતોરષ્ટાક્ષુલં પૂર્વમષ્ટાક્ષુલવર્ધનાત્ ॥

ત્રિહસ્તાન્તં નવૈવં સ્યુર્લિંગાનિ ચ ત્રયથાક્રમમ્ ॥૨૩૪॥

ધાતુનું પહેલું લિંગ આઠ આંગળનું કરવું અને પછી આઠ આઠ આંગળની વૃદ્ધિ ત્રણ ગજ સુધી કરવી. આ નવ ધાતુલિંગોનું પ્રમાણ બાણવું. ૨૩૪.

નવ કાષ્ઠલિંગ પ્રમાણ.

દૃઢકાષ્ઠમયં લિંગં કર્તવ્યં ષોડશાક્ષુલમ્ ॥

ષોડશાક્ષુલિકા વૃદ્ધિઃ ષટ્કરાન્તં નવૈવં હિ ॥૨૩૫॥

મજબૂત કાષ્ઠનું પહેલું લિંગ સોળ આંગળના માનનું કરવું અને પછી સોળ સોળ આંગળની વૃદ્ધિ છ ગજ સુધી કરવી. આ નવ કાષ્ઠલિંગોનું પ્રમાણ બાણવું. ૨૩૫.

નવ પાષાણ લિંગ પ્રમાણ.

હસ્તાદિનવહસ્તાન્તં શૈલલિંગં વિધાયતે ॥

હસ્તવૃદ્ધયા નવૈવં સ્યુર્મધ્યે વૃદ્ધિર્યદ્વચ્છયા ॥૨૩૬॥

એક ગજથી નવ ગજ સુધીનાં પાષાણલિંગ કરી શકાય છે. અનુક્રમે એકેક ગજની વૃદ્ધિ નવ ગજ સુધી કરી નવ લિંગો કરવાં. આ નવ લિંગોમાં મધ્યના લિંગોના પ્રમાણની વૃદ્ધિ ઇચ્છાનુસાર થઈ શકે છે. ૨૩૬.

દિગ વિસ્તાર માન.

મૃદાસ્લોહશૈલાનાં દૈર્ઘ્યે ભક્તે જિનાંશકૈઃ ॥

કુર્યાત્ પદ્માર્ધસપ્તાષ્ટનવાંશૈર્વિસ્તરં શુભમ્ ॥૨૩૭॥

માથે, કાઠ, લોહ, પાષાણ વિંગોની લંબાઈને ચોવીને સાગવી અને તેના આડ જ, આડ, આઠ અથવા નવ ભાગે, પહોળાઈ કરવી તે શુભ છે. ૨૩૭.

દિગ્દાયે શુભ કાઠ.

શ્રીપર્ણી શિશ્રુપાશોકઃ શિરીષઃ સ્વદિરોઽર્જુનઃ ॥

ચંદનં શ્રીફલં નીમ્બો રક્તચંદનચીજકૌ ॥૨૩૮॥

કર્પૂરો દેવદારુથ ચંદનં પારિજાતકમ્ ॥

ચમ્પકો મધુવૃક્ષઃ હિન્તાલશ્ચાગુરુઃ શુભઃ ॥૨૩૯॥

શ્રીપર્ણી, શિશ્રુપા, અશોક, શિરીષ, અદિર, અર્જુન, ચંદન, શ્રીફલ, લીમ્બો, રક્તચંદન, બીજક, કર્પૂર, દેવદાર, ચંદન, પારિજાતક, ચંપક, મધુવૃક્ષ (મહુડા), હિન્તાલ, અને અગરવૃક્ષ, આ વૃક્ષો કાઠવિંગને માટે શુભ છે. ૨૩૮, ૨૩૯.

નિષિદ્ધ કાઠ.

નિર્વિણાઃ સુદઢાઃ સર્વે લિદ્ધાર્થે સૌખ્યદાયકાઃ ॥

અન્થિકોટરસંયુક્તાન્ શાસ્ત્રોદ્ભૂતાન્ પરિત્યજેત્ ॥૨૪૦॥

છિદ્રરહિત, મજબૂત અને કઠોર એવાં ઉપરનાં સર્વ વૃક્ષોનાં કાઠ લિંગના માટે ॥ સુખદાયી છે; પરંતુ તેમનાં ગાંઠવાળાં, છિદ્રોવાળાં અને આખા પ્રજાખાવાળાં ભાગો તર્જવા. ૨૪૦.

દિગ ભેદે આસાદ ભેદ.

નીલયં દારુલિદ્ધાનામિષ્ટકાદારુજં શુભમ્ ॥

કૌલજં ધાતુરત્નાનાં સ્વરૂપં વાપિકં શુભમ્ ॥૨૪૧॥

ધાતુજે રત્નજે વાગે દારુજે ચ સ્વયંભુવિ ॥

ગૃહં ન્યૂનાધિકં વાપિ વક્ત્રલિદ્ધેષુ પાર્થિવે ॥૨૪૨॥

કાષ્ટનાં વિંગોનો પ્રાસાદ છોટો અને કાષ્ટનો કરવો શુભ છે. ધાતુ અને રત્નોનાં વિંગોનો પ્રાસાદ પાપાણુનો અથવા તે તે વિંગની વ્યતિના સ્વરૂપનો કરવો અધિક શુભ છે. ધાતુનાં, રત્નનાં, કાષ્ટનાં અને સ્વયંભૂ વિંગ તેમજ વદ્ધ અને પાર્થિવ વિંગનાં મંદિર અધિક અથવા ન્યૂન માનનાં થઈ શકે છે. ૨૪૧, ૨૪૨.

પ્રાસાદ માને જ્યેષ્ઠવિંગ માન.

હસ્તમાનં ભવેલ્લિઙ્ગં વેદહસ્તે સુરાલયે ॥

જ્યેષ્ઠલિઙ્ગં તુ વેદાંશે પદ્મવિશે નવહસ્તકમ્ ॥૨૪૩॥

ચાર ગજના પ્રાસાદને એક ગજ લાંબું વિંગ કરવું. અને પ્રાસાદની ચુકોળાઈના ચોથા ભાગે વિંગ લાંબું કરવાથી જ્યેષ્ઠમાન વિંગ થાય છે. આ પ્રમાણે છત્રીસ ગજના પ્રાસાદમાં નવ ગજ લાંબું વિંગ થાય છે. આ જ્યેષ્ઠ માનના નવ વિંગોનું પ્રમાણ બાણુવું. ૨૪૩.

પ્રાસાદમાને મધ્યમ વિંગમાન.

પશ્ચાદિભૂતવેદાંશે પ્રાસાદે હસ્તસંખ્યયા ॥

મધ્યમં પશ્ચમાંશેન હસ્તાદિનવહસ્તકમ્ ॥૨૪૪॥

પાંચ ગજથી પીસતાલીસ ગજ સુધીના પ્રાસાદમાં પ્રાસાદ માનથી પાંચમા ભાગે વિંગ લાંબું કરવું. આ નવ હાથ સુધીનાં મધ્યમ માનનાં નવ વિંગોનું પ્રમાણ બાણુવું. ૨૪૪.

પ્રાસાદમાને કનિષ્ઠ વિંગ માન.

કૃતાદિયુગત્તસંખ્યે હસ્તસંખ્યે સુરાલયે ॥

પદ્મંશેન પ્રકર્તવ્યં હસ્તાદિનવહસ્તકમ્ ॥૨૪૫॥

૭ ગજથી ચોપન ગજ સુધીના પ્રાસાદને છઠ્ઠા ભાગે એટલે ૭ ગજે એક ગજ લાંબું વિંગ કરવું. આ પ્રમાણે અનુક્રમે નવ ગજ સુધીનાં કનિષ્ઠ માનનાં નવ વિંગોનું પ્રમાણ બાણુવું. ૨૪૫.

વિંગ માને પ્રાસાદ માન.

કનિષ્ઠા જ્યેષ્ઠલિઙ્ગેષુ મધ્યમા મધ્યમેષુ ચ ॥

પ્રાસાદા કનિષ્ઠે જ્યેષ્ઠાઃ સીમામાનમિદં સ્મૃતમ્ ॥૨૪૬॥

ન્યેષ્ઠ માનના લિંગોમાં કનિષ્ઠ, મધ્ય માનના લિંગોમાં મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનના લિંગોમાં ન્યેષ્ઠ માનના પ્રાસાદો કરવા. આ લિંગ અને પ્રાસાદોનું સીમામાન બહુવું. ૨૪૬.

ગભારા માને લિંગ માન.

ગર્ભે પચ્ચાંશકે ત્ર્યંશૈર્જ્યેષ્ઠં લિંગં તુ મધ્યમં ॥

નવાંશે પચ્ચભાગં સ્યાદ્ગર્ભાર્ધે કનિષ્ઠોદયમ્ ॥૨૪૭॥

ગભારામાં પાંચ ભાગ કરી ત્રણ ભાગનું લિંગ લાંબું કરવું તે ગભારા માને લિંગનું ન્યેષ્ઠ માન બહુવું. ગભારામાં નવ ભાગ કરી પાંચ ભાગનું મધ્યમ અને ગભારાના અર્ધ ભાગે લિંગ કરવું તે કનિષ્ઠમાન બહુવું. ૨૪૭.

પ્રાસાદમાને લિંગમાન.

પ્રાસાદે દશાંશેન ભાગાર્ધે લિંગમેવ ચ ॥

લિંગમાનપ્રમાણન્તુ તન્માનો વૃષભો મવેત્ ॥૨૪૮॥

પ્રાસાદની મહોળાઈમાં દશ ભાગ કરી અર્ધ ભાગનું લિંગ બહું કરવું. આ લિંગની બહાઈના માનનું પ્રમાણ બહુવું. લિંગના માને નંદી ઉંચે કરવો. ૨૪૮.

શુભ ચિન્હ.

પદ્મ શંખો ધ્વજઃ છત્રં સદ્ગઃ સ્વસ્તિકચામરે ॥

વજ્રં દણ્ડોર્ધ્વચન્દ્રો ગૌત્રિકં મત્સ્યો ઘટઃ શુભાઃ ॥૨૪૯॥

પદ્મ, શંખ, ધ્વજ, છત્ર, તરવાર, સ્વસ્તિક (સાથીઓ), ચામર, વજ્ર, દંડ, અર્ધ ચંદ્રાકાર, ગાય, ચક્ર. માછલું અને ઘટ; એ લિંગોમાં હોય તે શુભ ચિન્હો બહુવા. ૨૪૯.

વર્ણ ભેદે શુભ રેખા.

સૌર્યદં ચિહ્નમિત્યાઘમાવર્તો દક્ષિણોઽપિ યઃ ॥

શ્વેતા રક્તા પીતા કૃષ્ણા રેસા વર્ણેષુ સૌર્યદાઃ ॥૨૫૦॥

ઉપર કહેલા ચિન્હોમાંથી મુક્ત લિંગ મુખ આપનારું બહુવું તથા જે લિંગમાં દક્ષિણાવર્ત (સવળો ભમરો) હોય તે પણ શુભ બહુવું. ધોળી, રાતી, પીળી અને કાળી; એ ચાર રંગની રેખાઓ અનુક્રમે પ્રાણસુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર; એ ચાર વર્ણોને મુખ આપનારી છે. ૨૫૦.

લિંગ સ્વરૂપ માન.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ ભાગમાન.

બ્રહ્માંશશ્ચતુરસોડયો મધ્યેષ્ટાસસ્તુ વૈષ્ણવઃ ॥

પૂજાભાગઃ સુવૃત્તઃ સ્યાત્ પીઠોર્ધ્વે શક્રસ્ય ચ ॥૨૫૧॥

જળાધારી ઉપર રહેલા લિંગનો નીચેનો ચોખંડો ભાગ બ્રહ્માનો અંશ બનેલો અને મધ્યનો અષ્ટાસ્ર (અઠાંશ) ભાગ વિષ્ણુનો અંશ બનેલો તથા ઉપરનો સુંદર ગોળાકાર ભાગ પૂજાભાગ (શિવનો અંશ) બનેલો. ૨૫૧.

પૂજાભાગ માન.

પૂજાયા એકલાંશેન લિંગચિહ્ને દશાંશકે ॥

પીઠસ્યોર્ધ્વે દ્વિભાગેન રેખાઃ કાર્યાઃ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૨૫૨॥

લિંગની ઉપરનાં ચોખંડો ભાગ કલ્પી તેમાંનો દશમો પૂજાભાગ બનેલો અને જળાધારીના ઉપરના બે ભાગોએ પ્રદક્ષિણ ક્રમે રેખાઓ કરવી. ૨૫૨.

મસ્તક માન.

મસ્તકં માનમધ્યે તુ વાહ્યગે રાષ્ટ્રવિભ્રમઃ ॥

છત્રામમટ્તમાંશેન સાર્ધદ્વયેષપદંશકૈઃ ॥૨૫૩॥

લિંગનું મસ્તક માનના મધ્ય ભાગે રાખવું અને માનમાંથી બહાર નીકળે અર્થાત્ ગભે ગોળાઈ ન થતાં વાંકું ચુંકું થાય તો રાષ્ટ્રનો નાશ થાય છે. આઠમા અથવા સાડા આઠમા ભાગે લિંગનો ઉપરનો ભાગ (મસ્તક) છત્રના જેવા આકારનો કરવો. ૨૫૩.

સ્વરૂપ લક્ષણ.

પ્રપુષામ વિસ્તરાધે કુક્કટાપડં શિરો મતમ્ ॥૨૫૪॥

ત્રિભાગે લિંગવિસ્તારે ચૈકાંશે માલચન્દ્રકમ્ ॥૨૫૪॥

સાર્ધચૈકાંશેન તુલ્યં સ્યાદ્દશાંશે બુદ્ધબુદ્ધાકૃતિ ॥

અધોર્ધ્વમધ્યહીનં ચલિજ્ઞ નાશકરં ભવેત્ ॥૨૫૫॥

પહેલાઈનો અધ ભાગ કલાઈનો જેવી કાંતિવાળો અને લિંગનું મસ્તક કુક્કડાના ઝડાના જેવી લંબગોળ આકૃતિમાં કરવું. લિંગની પહેલાઈમાં

ત્રણ લાગ કરી એક લાગમાં લાલચંદ્ર (અર્ધચંદ્ર) વિસ્તારવો. લંબાઈમાં કરેલા દશ લાગોમાંથી ઉપરના ઢોઢ લાગે બુદ્ધબુદ્ધાકૃતિ (પાણીમાં થતા પરપોટાના જેવા આકારવાળું) લિંગ કરવું. ઉપરના ભાગમાં તેમજ મધ્ય લાગમાં બે લિંગ માનથી એાછું થાય તો નાશકર્તા બાણુવું. ૨૫૪, ૨૫૫.

સર્વ દેવ સ્થાપન.

દૈર્ઘ્યે વા સંધિરેસ્વામિર્થુક્તં કાકપદાકૃતિ ॥

લિંગં નાનાશ્રિતાઃ સર્વે લિંગે વૈ સર્વદેવતાઃ ॥૨૫૬॥

સ્થાપયેન્મુખ્યદેવસ્ય સ્કંધમેદાન્તરે સુરાન્ ॥

एवंविधं प्रकर्तव्यं लिङ्गं सर्वार्थकामदम् ॥૨૫૭॥

લિંગની લંબાઈમાં રહેલી રેખાઓ સંધિરેખાઓ યુક્ત હોય તો તે લિંગ કાકપદાકૃતિ બાણુવું અને તેમાં સર્વ દેવો રહેલા હોય છે. લિંગમાં મુખ્ય દેવના સ્કંધ અને મેદના પંચલા અંતરમાં સર્વ દેવી દેવતાઓ સ્થાપન કરવા. આ પ્રમાણે લિંગ કરવું તે સર્વ અર્થ અને કામનાઓને પૂર્ણ કરનારું છે. ૨૫૬, ૨૫૭.

બાણુલિંગ સ્વરૂપ લક્ષણ.

બાણુ લિંગનાં સ્થાન.

वाराणस्यां प्रयागे च गंगायाः संगमेषु च ॥

કુરુક્ષેત્રે સરસ્વત્યાં बाणलिङ्गं शुभावहम् ॥૨૫૮॥

यानि वै नर्मदायाञ्च सन्तर्वेद्याञ्च संगमे ॥

કેદારે ચ પ્રભાસે ચ बाणलिङ्गं सुखावहम् ॥૨૫૯॥

કાશી, પ્રયાગ, ગંગાનદીનાં સંગમસ્થાન, કુરુક્ષેત્ર અને સરસ્વતીમાંથી નીકળેલું બાણુલિંગ કલ્યાણકર્તા છે તથા નર્મદા, અન્તર્વેદી, નદીના સંગમ, કેદારેશ્વર અને પ્રભાસ ક્ષેત્રમાંનું બાણુલિંગ સુખકર્તા છે. ૨૫૮, ૨૫૯.

બાણુલિંગ પરીક્ષા.

त्रिषञ्चवारं यस्यैव तुलासाम्यं न जायते ॥

તદા बाणं समाख्यातं त्रिदं पापाणसंभवम् ॥૨૬૦॥

પાપાણુનું જે લિંગ ત્રણ અથવા પાંચ વખત તોલતાં દરેક વખતે તેનું અરુણું તોલ ન આવે તે બાણુલિંગ બાણુવું. ૨૬૦.

દોષ લક્ષણ.

સ્થૂલં સ્પષ્ટંચ દીર્ઘંચ સ્ફુટિતં છિદ્રસંયુતમ્ ॥

વિન્દુયુક્તંચ શૂલાગ્રં કૃષ્ણં પીતં તથૈવ હિ ॥૨૬૧॥

વક્રંચ મધ્યહીનંચ बहुवर्णंચ यद्भवेत् ॥

वर्जयेन्मतिमालिङ्गं सर्वदोषकरं यतः ॥૨૬૨॥

જે બાણલિંગ બહુ, ખંડિત થયેલું, લાંબું, કાટેલું, છિદ્રોવાળું ટપકાં-વાળું, જેનો અગ્ર ભાગ ત્રિશૂલની ઓળી જેવો હોય તેવું, કાળું, પીળું, વાંદું, મધ્યમાં પાતળું અને ઘણા વર્ણોવાળું હોય તેનો બુદ્ધિમાન પુરૂષે ત્યાગ કરવો. કારણ કે તે સમસ્ત દોષોને ઉત્પન્નકર્તા છે. ૨૬૧, ૨૬૨.

ભક્તિપૂર્વક પૂજાવિધાન.

મહાનદીસમૃદ્ધતં સિદ્ધક્ષેત્રાદિસંભવમ્ ॥

પાપાણં પરયાં ભક્ત્યા લિङ्ગં તત્પૂજયેત્સુધીઃ ॥૨૬૩॥

મહાનદી (મોટી, સતતધારાથી વહેનારી નદીઓ) તથા સિદ્ધિક્ષેત્ર વગેરે-માંથી ઉત્પન્ન થયેલું પાપાણલિંગ બુદ્ધિમાન પુરૂષે ઘણી શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક પૂજવું. ૨૬૩.

નિત્ય બાણપૂજા વિધાન.

સદોષં ગુણયુક્તં વા જાણં પૂજ્યં હિ નિત્યશઃ ॥

ચલં લક્ષ્મીં સમાક્રમ્ય ઋજ્યતે જાણલિङ्ગતઃ ॥૨૬૪॥

બાણલિંગ દોષયુક્ત હોય અથવા ગુણયુક્ત હોય પરંતુ હંમેશા પૂજવા યોગ્ય છે. કારણ કે બાણલિંગના પૂજનથી મનુષ્ય બલપૂર્વક લક્ષ્મીને તાબે કરી તેનો ઉપલોકતા બને છે. ૨૬૪.

લિંગપૂજાએ ફલ.

સર્વયજ્ઞતપોદાનં તથાં વેદેષુ યત્ફલમ્ ॥

તત્ફલં કોટિગુણિતં પ્રાપ્યતે લિङ્ગપૂજનાત્ ॥૨૬૫॥

લિંગનું પૂજન કરવાથી સર્વ યજ્ઞ, તપ અને દાન તથા વેદોનું પઠન કરવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેથી કરોડો ગંભીર ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૬૫.

સતવારં કુરુથેવે સહસ્રં જાદ્વવીજલે ॥
 લક્ષ્મવારં નર્મદાયાં કોટિશ્ચ કુરુજાઙ્ગલે ॥૨૬૬॥
 કૃત્વા સ્નાનં તથા પિષ્ઠં દોમં દાનશ્ચ ભોજનમ્ ॥
 ગુણિતં કોટિવારશ્ચ સર્વં પુણ્યં લભેન્નરઃ ॥૨૬૭॥

માણસ કુરુથેવેમાં એ વળત, ગંગાજળમાં હલ્લર વળત. નર્મદામાં લક્ષ્મવાર અને કુરુજાંગલમાં કરોડોવાર સ્નાન, પિંડદાન, હોમ, દાન અને ભોજનનાદિ પુણ્યકાર્ય કરવાથી જે પુણ્ય ફલ મેળવે છે તેનાથી કરોડો ગણું પુણ્ય તેને લિંગના પૂજનથી મળે છે. ૨૬૬, ૨૬૭.

શિવતીર્થોદક.

પથે સતસહસ્રેષુ ત્રાપે પશ્ચસતેષુ ચ ॥
 સ્વયંભુવિ સહસ્વાન્તે શિવતીર્થોદકં સ્મૃતમ્ ॥૨૬૮॥

જ્યાં એક લાખ કમળો, પાંચસો બાણલિંગ અને એક હલ્લર સ્વયંભૂલિંગ હોય ત્યાં શિવતીર્થોદક બાણવું. ૨૬૮.

લિંગ દૈર્ઘ્ય, વિસ્તાર તથા વૃપમાન.

લિંગાયામસમં દૈર્ઘ્યે ચોચ્છ્રયે પીઠિકા સમા ॥
 સપ્તભાગાયતો નંદી પશ્ચંભાગોન્નતો ભવેત્ ॥૨૬૯॥

લિંગની બહાઈ, પ્રમાણ ઉંચાઈ રાખવી અને ઉંચાઈ પ્રમાણે પીઠિકા (જગાખારી) રાખવી. નંદી (વૃષ) આવ ભાગ લાંબો અને પાંચ ભાગ ઉંચો કરવો. ૨૬૯.

ન્યૂનાધિક વૃપમાન.

ત્રાણલિંગે વૃષં કુર્યાત્ સ્વયંભુમુલમૃન્મયે ॥
 સતસહસ્રલિંગેષુ વૃષં ન્યૂનાધિકં વિદુઃ ॥૨૭૦॥

બાણલિંગ; સ્વયંભૂલિંગ, મુખલિંગ, મુન્યમયલિંગ તથા એક લાખ લિંગોમાં વૃષ ન્યૂનાધિક કરવો. ૨૭૦.

પીઠિકા સ્વરૂપ લક્ષણ.

પૃથુત્વં પીઠિકાયાસ્તુ લિઙ્ગાયામસમં ભવેત્ ॥

ઉદયો વિષ્ણુભાગાન્ત ઉમાત્રત્ પીઠિકા સ્મૃતા ॥૨૭૧॥

જળાધારીની પહોળાઈ લિંગની લંબાઈ બરોબર કરવી તથા વિષ્ણુના ભાગ સુધી ઉંચી કરવી. જળાધારી ઉમાનું સ્વરૂપ બાણુવું. ૨૭૧.

વિસ્તારસ્ય ત્રિભાગેન પ્રણાલઞ્ચાધિકં મતમ્ ॥

તદર્ધેનાપ્રવિસ્તારં ત્રિભાગો જલવાહકઃ ॥૨૭૨॥

વિસ્તાર (પહોળાઈ) ના ત્રીબ ભાગે પ્રણાલ કરવું અથવા તેથી અધિક અંશે પણ કરવું. તેનાથી અર્ધા ભાગે આગળના ભાગને વિસ્તાર કરવો અને તેના ત્રીબ ભાગે પાણી જવાનો માર્ગ કરવો. ૨૭૨.

એક ભતિ પીઠ વિધાન.

જાત્યંકયા વિઘાતવ્યં નેષ્ટમન્યોન્યસંકરમ્ ॥

આહુઃ શૈલેન્દ્રજે કેચિત્ પીઠં પક્ષેષ્ટકામયમ્ ॥૨૭૩॥

જળાધારી એક ભતિની કરવી. મિશ્ર ભતિની જળાધારી ઇષ્ટ મથી. કેટલાક શાસ્ત્રકારો પાષાણના લિંગને પકવેલી ઇટોની જળાધારી કરવી એમ કહે છે. ૨૭૩.

સંધિ.

ઉપર્યુપરિ પીઠાનાં સંધી રંગાવસાનકે ॥

નાલસ્ય મધ્યમધ્યે ચ કર્ણે સંધિ ન કારયેત્ ॥૨૭૪॥

ઉપરાઉપરી કરેલી પીઠિકાઓની સંધિ રંગાવસાનક એટલે ગલતની ઘસીઓમાં કરવી. પરંતુ નાલના મધ્યભાગે અને કર્ણ (કોણ)માં સંધિ કરવી નહિ. ૨૭૪.

પીઠિકાના દશ ભેદ.

ચતુરસાદિવૃત્તાનાં પીઠિકા દશઘા સ્મૃતા ॥

ઉન્નતા દર્પણાકારા નાલે મેસલયાન્વિતા ॥૨૭૫॥

ચોરસ, ગોળ આદિ ભેદોએ કરી પીઠિકા દશ પ્રકારની બાણવી. પીઠિકા દર્પણના આકારે ઉન્નત (મધ્યભાગે જરા ઉપેટી) તથા બહારના ભાગે મેખલાવાળી કરવી. ૨૭૫.

પીઠિકામાં જગતી પીઠ માન.

ત્રયોદશ તુ પીઠે ચે જગત્યાઞ્ચ પરિક્ષિપેત્ ॥

ઊર્ધ્વાધો જાલ્યકુમ્ભઃ તન્મધ્યે કણકં ભવેત્ ॥૨૭૬॥

અર્ચાદૈર્ઘ્યસમા દૈર્ઘ્યે લિંગાયામાયતા ભવેત્ ॥

યસ્ય દેવસ્ય યા પત્ની પીઠે તાં પરિકલ્પયેત્ ॥૨૭૭॥

જગતીમાં વર્ણવેલી તેર લાગની પીઠ પ્રમાણે જળાધારીની પીઠ પણ કરવી. જળાધારીને ઉપર નીચે જાડાં બનાવવાં કરવે. અને જાડાં બાની વચ્ચેમાં કણક, કર્ણિકાકણી કરવી. જળાધારી લંબાઈમાં લિંગની લંબાઈ સમાન તથા પહોળાઈમાં લિંગની પહોળાઈ બરાબર લિંગને કરતી કરવી અને જે દેવની જે પત્ની હોય તેની પીઠમાં કલ્પના કરવી. ૨૭૬, ૨૭૭.

મુખલિંગ લક્ષણ.

મુખલિંગં ત્રિવક્રં સ્યાદેકવક્રં ચતુર્મુખમ્ ॥

સન્મુખશ્ચૈકવક્રં સ્યાત્ ત્રિવક્રં પૃષ્ઠતો નહિ ॥૨૭૮॥

મુખલિંગ અથવા મુખસહિત લિંગ ત્રણ મુખવાળું, એક મુખવાળું અથવા ચાર મુખવાળું કરવું. એક મુખવાળું મુખલિંગ સન્મુખ કરવું અને ત્રણ મુખવાળા મુખલિંગને પૃષ્ઠ ભાગે મુખ કરવું નહિ. ૨૭૮.

પશ્ચિમાસ્યં સિત્તં શુભ્રં કુક્કુમાભં તથોત્તરમ્ ॥

યામ્યં કૃષ્ણકરાલં સ્યાત્ પ્રાચ્યં દીપ્તાગ્નિસન્નિભમ્ ॥૨૭૯॥

મુખલિંગનું પશ્ચિમ દિશા તરફનું મુખ શ્વેત કાંતિવાળું. ઉત્તર દિશા તરફનું કુંકુમની કાંતિવાળું, દક્ષિણ દિશાનું કાળું અને લયંકર કાંતિવાળું તથા પૂર્વ દિશા તરફનું મુખ પ્રજ્વલિત અગ્નિ સમાન કાંતિવાળું કરવું. ૨૭૯.

સયો વામં તથા ધોરં તત્પુરુષઞ્ચ ચતુર્થકમ્ ॥

પન્ચમઞ્ચ તથેશાનં યોગિનામપ્યગોચરમ્ ॥૨૮૦॥

નયોભત, વામદેવ, અધોર, ત્રોધા તત્પુરુષ અને પાંચમા ઈશાન ચેદનાં સ્વરૂપો યોગી લોકોને પણ અગમ્ય છે. ૨૮૦.

એક દ્વાર શિવાયતન.

વામે ગણાધિપઃ સ્થાપ્યો દક્ષિણે પાર્વતી તથા ॥

નૈઋત્યે માસ્કરં વિદ્યાદ્ વાયવ્યે ચ જનાર્દનમ્ ॥૨૮૧॥

માતૃકામાતૃસંસ્થાનં કારયેદ્ દક્ષિણાં દિશમ્ ॥

સૌમ્યે શાન્તિગૃહં કુર્યાદધ્યાધીશસ્તુ પશ્ચિમે ॥૨૮૨॥

એક દ્વાર શિવાયતનમાં વામ ભાગે ગણુપતિ, દક્ષિણ ભાગે પાર્વતી, નૈઋત્ય કોણમાં સૂર્ય, વાયુકોણમાં જનાર્દન, દક્ષિણ દિશામાં માતૃકા દેવી-ઓનું સંસ્થાન, ઉત્તર દિશામાં શાન્તિગૃહ અને પશ્ચિમ દિશામાં કુબેર બેસાડવા. ૨૮૧, ૨૮૨.

ચતુર્મુખ શિવાયતન.

વામે શાન્તિગૃહં કુર્યાદધ્યોદ્યોદારશ્ચ દક્ષિણે ॥

મધ્યે રુદ્રઃ પ્રતિષ્ઠાપ્યો માતૃસ્થાનશ્ચ દક્ષિણે ॥૨૮૩॥

વામે દેવી મહાલક્ષ્મીભ્યાં વૈ ભૈરવસ્તથા ॥

બ્રહ્મવિષ્ણુ તથા રુદ્રં પ્રૃષ્ઠિદેશે તુ કારયેત્ ॥૨૮૪॥

ચન્દ્રાદિત્યૌ સ્થિતૌ કર્ણૌ અગ્નિયાં સ્કંદ એવ ચ ॥

ઈશાને વિઘ્નરાજશ્ચ ધૂમ્ર ઈશાનગોચરે ॥૨૮૫॥

ચતુર્મુખ શિવાયતનમાં વામભાગે શાન્તિગૃહ અને દક્ષિણ ભાગમાં યશોદ્યોદાર કરવું. મધ્યભાગે રુદ્ર સ્થાપવો. દક્ષિણ દિશામાં માતૃકા દેવીઓનું સ્થાન કરવું. વામ ભાગમાં દેવી મહાલક્ષ્મી, ઉમા તથા ભૈરવ બેસાડવા. પાછળના ભાગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર સ્થાપવા. કોણાઓમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય બેસાડવા, અગ્નિકોણમાં સ્કંદ, ઈશાન કોણમાં ગણેશ તથા નૈઋત્ય-કોણમાં ધૂમ્ર બેસાડવો. ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૫.

શિવના અષ્ટ દ્વારપાલ:

પૂર્વ દિશાના

માતુલિજ્ઞશ્ચ નાગેન્દ્રં હમરું વીજપૂરકમ્ ॥

નન્દી મુકુટશોભાલ્યઃ સર્વાભરણભૂષિતઃ ॥૨૮૬॥

સદ્વાજ્ઞશ્ચ કપાલશ્ચ હમરું વીજપૂરકમ્ ॥

દંષ્ટ્રાકરારાવદનો મહાકાલસ્તુ દક્ષિણે ॥૨૮૭॥

બીજેરૂં, સર્પ, ડમરૂ અને બીજપૂરકધારી, મુકુટની ચોલાવાળો તથા સર્વાલંકારથી વિભૂષિત પૂર્વદિશાના વામભાગે રહેલો નંદી નામનો દ્વારપાલ બાણવો. તેમજ ખટ્વાંગ, કપાલ, ડમરૂ અને બીજપૂરકધારી અને દંડાથી વિકરાળ મુખવાળો પૂર્વ દિશાના દક્ષિણ ભાગે રહેલો મહાકાલ નામનો દ્વારપાલ બાણવો. ૨૮૬, ૨૮૭.

દક્ષિણ દિશાના

તર્જનીશ્ચ ત્રિશૂલશ્ચ ડમરૂં ગજમેવ ચ ॥

હેરમ્બો વામભાગે સ્યાદ્ મૃગી દક્ષિણતઃ સ્મૃતઃ ॥૨૮૮॥

ગજં ડમરૂશ્ચ સદ્વાજ્ઞં તર્જનીં વામહસ્તકે ॥

ઉમૌ ચ દક્ષિણે દ્વારે મૃન્ગી દક્ષિણતઃ શુભઃ ॥૨૮૯॥

તર્જની, ત્રિશૂલ, ડમરૂ અને ગજધારી દક્ષિણ દિશાના ડાબા ભાગે રહેલો હેરમ્બ નામનો તથા ગજ, ડમરૂ, ખટ્વાંગ અને વામ હસ્તમાં તર્જનીવાળો દક્ષિણ દિશાના જમણા ભાગમાં રહેલો મૃગી નામનો દ્વારપાલ બાણવો. ૨૮૮, ૨૮૯.

પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશાના

ત્રિશૂલં ડમરૂશ્ચૈવ સદ્વાજ્ઞશ્ચ કપાલકમ્ ॥

કપાલં ડમરૂં દન્તં ચીજપૂરં તથા દધત્ ॥૨૯૦॥

દુર્મુખઃ પશ્ચિમે વામે પાણ્ડુરો દક્ષિણે તથા ॥

માતુલિજ્ઞં મૃણાલશ્ચ સદ્વાજ્ઞપદ્મચંદ્રકૌ ॥૨૯૧॥

સિતો વામેઽસિતો દક્ષે ઉત્તરદ્વારસંસ્થિતૌ ॥

પદ્મદણ્ડશ્ચ સદ્વાજ્ઞં મૃણાલં ચીજપૂરકમ્ ॥૨૯૨॥

ત્રિશૂલ, ડમરૂ, ખટ્વાંગ અને કપાલધારી પશ્ચિમ દિશાના વામ ભાગમાં રહેલો દુર્મુખ નામનો તથા કપાલ, ડમરૂ, દંત અને બીજપૂરકધારી પશ્ચિમ દિશાના દક્ષિણ ભાગે રહેલો પાણ્ડુર નામનો દ્વારપાલ બાણવો. માતુલિંગ, કમળ, ખટ્વાંગ અને પદ્મદંડધારી ઉત્તર દિશાના વામભાગસ્થિત સિત નામનો તથા પદ્મદંડ, ખટ્વાંગ, કમળ અને બીજપૂરકધારી ઉત્તર દિશાના દક્ષિણ ભાગમાં રહેલો અસિત નામનો દ્વારપાલ બાણવો. ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨.

દેવી સ્વરૂપ લક્ષણ વર્ણન.
ઉમાદેવી.

અથ ગૌર્યાઃ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રમાણ મૂર્તિનિર્ણયમ્ ॥
ચતુર્મુજા ત્રિનેત્રા ચ સર્વાભરણમૂર્ષિતા ॥૨૯૩॥
અક્ષસૂત્રામ્બુજે ધત્તે દર્પણશ્ચ કમળડલુમ્ ॥
ઉમાનામ્ની ભવેન્મૂર્તિર્વંદિતા ત્રિદશૈરપિ ॥૨૯૪॥

હવે ગૌરીની મૂર્તિનું પ્રમાણ કહીશ. ચાર ભુજવાળી, ત્રણ નેત્રવાળી, સર્વ આભરણોથી વિભૂષિત, અક્ષમાલા, પદ્મ, દર્પણ અને કમડલુ જેણે અક્ષિણ ક્રમે ચારે ભુજઓમાં ધારણ કરેલાં છે એવી તથા દેવતાઓથી વંદિત થયેલી ઉમા નામની ગૌરીની મૂર્તિ જાણવી. ૨૯૩, ૨૯૪.

પાર્વતી.

અક્ષસૂત્રં શિવં દેવં ગણાધ્યક્ષં કમધ્યક્ષં કમળડલુમ્ ॥
પદ્મદ્વયેડગ્રિકુણ્ડૌ ચ પાર્વતી પર્વતોદ્ભવા ॥૨૯૫॥

અક્ષિણક્રમે નીચેના હાથમાં અક્ષમાલા, ઉપરના હાથમાં જગાધારી સહિત શિવલિંગ, વામ બાજુના ઉપરના હાથમાં ગણેશ અને નીચેના હાથમાં કમડલુ ધારણ કરેલી તથા બન્ને બાજુએ અગ્નિકુંડોથી યુક્ત અને પર્વતથી ઉદ્ભવેલી પાર્વતીની મૂર્તિ જાણવી. ૨૯૫.

ગૌરી.

અક્ષસૂત્રં તથા પદ્મમયશ્ચ વરં તથા ॥
ગોધાસનાશ્રયા મૂર્તિર્ગૌરે પૂજ્યા શ્રિયૈ સદા ॥૨૯૬॥

અક્ષમાલા, પદ્મ, અભય અને વરહ હાથવાળી તથા ઘોડા ઉપર બેઠેલી ગૌરીની મૂર્તિ ઘરમાં સદા પૂજવી. તે લક્ષ્મીને આપનારી છે. ૨૯૬.

રંભાગૌરી.

કમળડલ્લક્ષસૂત્રે ચ વિભ્રાણા વજ્રમકુસુમ્ ॥
ગજાસનસ્થિતા રંભા કર્તૃત્રયા સર્વકામદા ॥૨૯૭॥

કમંડલુ, અક્ષમાલા, વળ અને અંકુશ ધારિણી તથા હાથીના વાહનવાળી રંગા નામની ગૌરીની મૂર્તિ કરવી. તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૨૯૭.

ચામુંડગૌરી.

શૂલાક્ષ્મવદેણ્ડાંથ વિભ્રાણા શ્વેતચામરમ્ ॥

ચામુન્ડેતિ સમારૂપાતા સર્વપાપવ્રણશિની ॥૨૯૮॥

ત્રિશૂલ, અક્ષમાલા, દંડ અને શ્વેત ચામર ધારણ કરનારી ચામુંડા નામની ગૌરીની મૂર્તિ કરવી તે સર્વ પાપને નાશ કરનારી છે. ૨૯૮.

ત્રિપુરાગૌરી.

નાગપાશાકૃશૌ ચૈવાભયદં વરદં કરમ્ ॥

ત્રિપુરા નામ સંપૂજ્યા વંદિતા ત્રિદશૌરપિ ॥૨૯૯॥

નાગપાશ, અંકુશ, અભય તથા વરદ હાથવાળી ત્રિપુરા નામની ગૌરીની મૂર્તિ પૂજવી. જે દેવતાઓથી પણ વંદિત થએલી છે. ૨૯૯.

ગૌરી આયતન.

વામે સિદ્ધી રમા યામ્યે સાવિત્રી ચૈવ પશ્ચિમે ॥

પૃષ્ઠે કર્ણદ્રયે કાર્યા ભગવતી સરસ્વતી ॥૩૦૦॥

ઈશાને તુ ગણેશઃ સ્યાત્કુમારશ્રાગ્રિકોણકે ॥

મધ્યે ગૌરી પ્રતિષ્ઠાપ્યા સર્વાભરણભૂષિતા ॥૩૦૧॥

ગૌર્યાયતનમાં વામ ભાગે સિદ્ધિ, દક્ષિણ ભાગે લક્ષ્મી, પશ્ચિમે સાવિત્રી, પાછળના બંને કર્ણોમાં ભગવતી અને સરસ્વતી, ઈશાને કોણમાં ગણેશ અને અગ્નિકોણે કુમારસ્વામી સ્થાપવા તથા મધ્ય ભાગમાં સર્વ આલરભોજી વિભૂષિત ગૌરીની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૩૦૦, ૩૦૧.

ગૌરીની અષ્ટ દ્વારપાલિકાઓનાં નામ.

જયા ચ વિજયા ચૈવ મજિતા ચાપરાજિતા ॥

વિભક્તા મક્તલા ચૈવ મોહિની સ્વમ્મિની તથા ॥૩૦૨॥

જયા, વિજયા, અજિતા, અપરાજિતા, વિલક્ષ્તા, મંગલા, મોહિની અને સ્તંભિની; આ આઠ ગૌરીની દ્વારપાલિકાઓ બાણવી. ૩૦૨.

અમયાદ્ગુણપાશૈશ્વ દણ્ડેનૈવ જયા મતા ॥
 સન્ધ્યાપસન્ધ્યયોગેન વિજયા નામ સા ભવેત્ ॥૩૦૩॥
 અમયાન્નજપાશદણ્ડે રાજિતા ચાપરાજિતા ॥
 અમયવન્નાદ્ગુણદણ્ડેર્વિમક્તા ચૈવ મદ્ગલા ॥૩૦૪॥
 અમયશઙ્ખજ્જદણ્ડેર્મોહિની સ્તંભિની તથા ॥
 ગૌર્યાં આયતને સૃષ્ટ્યા ચાષ્ટૌ સ્પુદ્રારપાલિકાઃ ॥૩૦૫॥

અલય, અંકુશ, પાશ અને દંડધારિણી જયા તથા ડાબા જમણાં આયુધો કરવાથી વિજયા નામની દ્વારપાલિકા બાણવી. અલય, પદ્મ, પાશ અને દંડધારિણી અજિતા અને આયુધોને સન્ધ્યાપસન્ધ્ય કરવાથી અપરાજિતા; અલય, વજ્ર, અંકુશ અને દંડધારિણી વિલક્ષ્તા અને આયુધોના સન્ધ્યાપસન્ધ્ય યોગે મંગલા, અલય, શંખ, પદ્મ અને દંડધારિણી મોહિની તથા સન્ધ્યાપસન્ધ્ય યોગે સ્તંભિની નામની દ્વારપાલિકા બાણવી અને આ આઠે દ્વારપાલિકાઓ ગૌરીના પ્રાસાદમાં પૂર્વથી પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચારે દિશામાં સ્થાપવી. ૩૦૩, ૩૦૪, ૩૦૫.

ગણેશ સ્વરૂપ લક્ષણ.

ગણેશ.

દન્તશ્ચ પરશુ પદ્મ મોદકશ્ચ ગજાનનઃ ॥
 ગણેશો મૂષકારૂઢો વિભ્રાણઃ સર્વકામદઃ ॥૩૦૬॥

હાથીદાંત, ક્રૂરસી, પદ્મ અને મોદક (લાડુ) ધારી ચાર હાથવાળા, હોથીના મુખ-વાળા તથા ઉદર ઉપર બેઠેલા સર્વ કામનાઓને પૂરનારા ગણેશ બાણવી. ૩૦૬.

હરંબ.

વરં તથાંકુશં દન્તં દક્ષિણે પાર્શ્વઘ્રામયૌ ॥
 ધામે કપાલં ત્રાણાક્ષે પાશં કૌમોદિકી તથા ॥૩૦૭॥
 ધાર્યન્તં કરેભ્યશ્ચ પંચવક્ત્રં ત્રિલોચનમ્ ॥
 હેરમ્બં મૂષકારૂઢં કુર્યાત્સર્વાર્થકામદમ્ ॥૩૦૮॥

વર, અંકુશ, દાંત, પરશુ અને અભય જમણા હાથમાં; કપાલ, ગાણ, અક્ષમાળા, પાશ, અને ગદા હાથમાં ધારણ કરેલા, પાંચ મુખવાળા, ત્રણ નેત્રવાળા અને મૂષક ઉપર બેઠેલા હેરાંબ ગણેશ કરવા. તે સર્વ ઈચ્છિત ફળના દેનારા છે. ૩૦૭, ૩૦૮.

વક્રતુંડ.

લમ્બોદરં ત્રિનેત્રશ્ચ પાશાક્લ્લશધરં પરમ્ ॥

વરદાંભયહસ્તશ્ચ લસત્કર્ણ સચામરમ્ ॥૩૦૯॥

ત્રણ નેત્રવાળા, પાશ અને અંકુશધારી તથા વરદ અને અભય હસ્તવાળા, ક્ષોર્ભા કુંડલધારી, આમરવાળા અને લાંબા ઉદરવાળા વક્રતુંડ ગણેશ બાળવા. ૩૦૯.

ગણેશાયતન.

વાસાક્ષે ગજકર્ણ તુ સિદ્ધિ દયાચ્ચ દક્ષિણે ॥

પૃષ્ઠિકર્ણે તથા દ્વૌ ચ ધૂમ્રકો વાલચન્દ્રમાઃ ॥૩૧૦॥

ઉત્તરે તુ સદા ગૌરી યામ્યે ચૈવ સરસ્વતી ॥

પશ્ચિમે યક્ષરાજશ્ચ બુદ્ધિઃ પૂર્વે સુસંસ્થિતા ॥૩૧૧॥

ગણેશાયતનમાં વામાંગે ગજકર્ણ, દક્ષિણ અંગે સિદ્ધિ, પૃષ્ઠિકર્ણમાં ધૂમ્રક અને બાલચન્દ્રમા, ઉત્તર દિશામાં ગૌરી, દક્ષિણ દિશામાં સરસ્વતી, પશ્ચિમે યક્ષરાજ કુબેર તથા પૂર્વ દિશામાં બુદ્ધિ દેવતા સ્થાપવી. ૩૧૦, ૩૧૧.

ગણેશના અષ્ટ દ્વારપાલ.

સર્વે ચ વામનાકારાઃ સૌમ્યાશ્ચ પુરુષોત્તમાઃ ॥

તર્જની પરશુઃ પદ્ય હ્યવિમ્નો દણ્ડહસ્તકઃ ॥૩૧૨॥

તર્જનીદણ્ડાપસવ્યે તુ સ ભવેદ્ વિમ્નરાજકઃ ॥

તર્જની સ્વડ્ગણે ચ દણ્ડહસ્તશ્ચ વક્રકઃ ॥૩૧૩॥

તર્જનીદંડાપસવ્યે તુ દક્ષિણે ચલવાન્ ભવેત્ ॥

તર્જની વાળચાપે ચ દણ્ડશ્ચ ગજકર્ણકઃ ॥૩૧૪॥

તર્જનીદંડાપસવ્યે તુ ગોકર્ણઃ પશ્ચિમે સ્મૃતઃ ॥

તર્જનીપદ્માક્ષાશ્ચ દણ્ડં હસ્તેષુ સૌમ્યકઃ ॥૩૧૫॥

તર્જનીદણ્ડાપસવ્યે તુ સ ચૈવ શ્રુતિદાયકઃ ॥

પદ્મદ્વારાદિકે સર્વે પ્રાચ્યાદિષ્ટસંસ્થિતાઃ ॥૩૧૬॥

ગણેશના આઠ પ્રતિહારો વામનાકાર, સૌમ્ય સ્વરૂપ અને પુરુષના સુખ-
વાળા કરવા. તર્જની, પરશુ, પદ્મ અને દંડધારી અવિધન નામે દ્વારપાળ
તથા તર્જની અને દંડને પરસ્પર બદલી ડાબાજમણી કરવાથી વિધનરાજ
નામે બાણવો. તર્જની, ખડ્ગ, દાલ અને દંડધારી સુવક્ર નામે તથા તર્જની
અને દંડના સવ્યાપસવ્ય યોગે બલવાન નામે દ્વારપાળ બાણવો. તર્જની,
બાણ, ધનુષ્ય અને દંડધારી ગજકર્ણ નામે તથા તર્જની અને દંડના
સવ્યાપસવ્ય યોગે ગોકર્ણ નામે પશ્ચિમ દ્વારના દ્વારપાળ બાણવા. તર્જની,
પદ્મ, અંકુશ અને દંડધારી સૌમ્યક નામે તથા તર્જની અને દંડના સવ્યા-
પસવ્ય યોગે શ્રુતિદાયક નામે દ્વારપાળ બાણવો. આ સર્વ પ્રતિહારો પૂર્વાદિ
દિશાઓના ક્રમે દ્વારોના બન્ને પડખે રહેલા બાણવા. ૩૧૨, ૩૧૩, ૩૧૪,
૩૧૫, ૩૧૬.

શ્રી કાંતિકસ્ત્રામી.

કાર્તિકેયં પ્રવક્ષ્યામિ તસ્મિન્નાદિત્યસન્નિભમ્ ॥

કમલોદરવર્ણામં કુમારં સુકુમારકમ્ ॥૩૧૭॥

લવણકૈશ્રીરકૈર્યુક્તં મયૂરચરવાહનમ્ ॥

સ્થાનીયં સ્વેતનગરે ભુજા દ્વાદશ કલ્પયેત્ ॥૩૧૮॥

ચતુર્ભુજં કર્પટે સ્યાદ્ વને ગ્રામે દ્વિવાહુકમ્ ॥

દક્ષિણે શક્તિપાર્શ્વૌ ચ લઙ્ગં ત્રિશૂલકમ્ ॥૩૧૯॥

વરદશ્ચૈકહસ્તઃ સ્યાદથવાઽભયદો ભવેત્ ॥

ધનુઃ પતાકા મુષ્ટિચ તર્જની તુપ્રસારિતા ॥૩૨૦॥

સ્વેટકં તામ્રચૂડચ વામહસ્તેષુ શસ્યતે ॥

દ્વિભુજસ્ય કરે શક્તિર્વામોર્ધ્વે ચૈવ કુર્કુટઃ ॥૩૨૧॥

ચતુર્ભુજે શક્તિપાર્શ્વૌ વામતો દક્ષિણે ત્વસિઃ ॥

વરદોઽભયદો વાપિ દક્ષિણે સ્યાત્તુરીયકઃ ॥૩૨૨॥

કાંતિકસ્ત્રામી નવીન ઉદય પામતા સૂર્યની કાંતિ સમાન કાંતિવાળા તેમજ
કમળના ઉદરના વર્ણની સમાન કાંતિવાળા સુકુમાર કુમાર કરવા. તથા અંડ
વસ્ત્રોથી ભૂષિત થએલા અને મયૂરના વાહન સહિત કરવા. * ખેટ અથવા
નગરમાં બાર ભુલ્લવાળી મૂર્તિ કરવી. કર્પટમાં ચતુર્ભુજવાળી અને વન.
તથા ગ્રામમાં ખે ભુલ્લવાળી મૂર્તિ કરવી.

* ૧૭, ૧૩ કે ૯ હાથ પહોળા રસ્તા જેમાં હોય તે ક્રમે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ
અને કાનેષ્ઠ નગર કહેવાય છે. નગરના અર્ધને ગ્રામ, ગ્રામના અર્ધ જેટલાને
ખેટ અને ખેટના અર્ધ જેટલું નાનું ગામડું હોય તેને કર્પટ કહે છે.

દક્ષિણ હાથોમાં શક્તિ, પાશ, ખડ્ગ, બાણ, ત્રિશૂલ અને એક હાથ વરદ અથવા અભય આપનારો કરવો. વામ હાથોમાં ધનુષ, પતાકા, મુદ્રિ. તર્જની (ઉંચી કરેલી), ઢાલ અને કુકડો આપવો શુભ છે.

જો ભુજવાળી મૂર્તિના દક્ષિણ હાથમાં શક્તિ અને વામ હાથમાં બેઠેલો કુકડો આપવો. ચાર ભુજવાળી મૂર્તિના દક્ષિણ હાથોમાં તરવાર અને વરદ અથવા અભય તથા વામ હાથોમાં શક્તિ અને પાશ આપવો. ૩૧૭, ૩૧૮, ૩૧૯, ૩૨૦, ૩૨૧, ૩૨૨.

પાંચ લીલાદેવી.

અક્ષસ્રત્રામ્બુપાત્રે ચ હૃદયોહસ્તૌ પ્રકાશયેત્ ॥

સર્વાસામીદ્યૌ હસ્તૌ દ્રાવૂર્ધ્વૌ કથયામ્યથ ॥૩૨૩॥

પદ્મયુગ્મે લીલયા સ્યાત્લીલા પદ્મ ચ પુસ્તકમ્ ॥

લીલાઙ્ગી પાશપદ્માભ્યાં લલિતા વજ્રમહુશમ્ ॥

પાશાઙ્ગૌ લીલાવતી લીલા વૈ પદ્મ કીર્તિતાઃ ॥૩૨૪॥

અક્ષમાલા અને જલપાત્રયુક્ત પાંચે લીલા દેવીઓના નીચેના હસ્તો કરવા અને ઉપરના બન્ને હાથોનાં આયુધો નીચે પ્રમાણે જાણવાં.

બન્ને ઉર્ધ્વ હાથમાં બે પદ્મ ધારિણી લીલયા નામે, પદ્મ અને પુસ્તક-ધારિણી લીલા નામે, પાશ અને પદ્મધારિણી લીલાંગી નામે, વજ્ર અને અંકુશધારિણી લલિતા નામે તથા પાશ અને અંકુશધારિણી લીલાવતી નામે દેવી જાણવી. આ પાંચ લીલાદેવીઓ કહેલી છે. ૩૨૩, ૩૨૪.

મહાલક્ષ્મી.

વરં ત્રિશૂલચ્છેદે ચ પાનપાત્રં ચિમ્રતી ॥

નીલકણ્ઠં તથા નાગં મહાલક્ષ્મીઃ પ્રકીર્તિતા ॥૩૨૫॥

વર, ત્રિશૂલ, ઢાલ અને જલપાત્રને ધારણ કરનારી તથા મોર અથવા હાથીના વાહનવાળી મહાલક્ષ્મી કહી છે. ૩૨૫.

ક્ષેમંકરી.

વરં ત્રિશૂલપદ્મે ચ પાનપાત્રં કરે તથા ॥

ક્ષેમંકરી તદા નામ ક્ષેમારોગ્યપ્રદાયિની ॥૩૨૬॥

વર, ત્રિશૂલ, પદ્મ અને જલપાત્ર ધારિણી ક્ષેમ અને આરોગ્યને આપનારી ક્ષેમંકરી નામની દેવી જાણવી. ૩૨૬.

હરસિદ્ધિ.

કમળહલુચ્ચ સ્વર્ગચ્ચ હમરૂં પાનપાત્રકમ્ ॥

હરસિદ્ધિસ્તદા નામ સર્વેષાં સિદ્ધિહેતવે ॥૩૨૭॥

કમંડલુ, તલવાર, હમરૂં અને જલપાત્ર ધારણ કરનારી હરસિદ્ધિ નામની દેવી જાણવી અને તે સર્વને સિદ્ધિ આપવામાં કારણભૂત છે. ૩૨૭.

ત્રણ માત્રી દેવી.

ગોધાસના ભવેદ્ગૌરી લીલયા હંસવાહના ॥

સિંહારૂઢા ભવેદ્ગૌરી માતરઃ સ્વસ્ત્રવાહનાઃ ॥૩૨૮॥

ઘોના વાહનવાળી ગૌરી, હંસના વાહનવાળી લીલયા, સિંહારૂઢ થયેલી દુર્ગા અને માતૃદેવતાઓ પોતપોતાના વાહનોવાળી જાણવી. ૩૨૮.

ચામુંડા.

ચણ્ડિકા ક્રૂરરૂપા ચ પિંજ્રકેશ કૃશોદરી ॥

રક્તાક્ષી મગ્નેત્રા ચ નિર્માસા વિકૃતાનના ॥૩૨૯॥

વ્યાગ્રચર્મપરીધાના મુજંગ્ગામરણાન્વિતા ॥

કપાલમાલિની કૃષ્ણા શ્વારૂઢા મયાવહા ॥૩૩૦॥

શૂલચ્છેદાંકુશઃ સ્વર્ગો ધનુઃ પાશઃ કુશેશયમ્ ॥

કુઠારો દર્પણં ઘન્ટા શૃંગશ્ચક્રં ગદા પવિઃ ॥૩૩૧॥

દણ્ડો મુદ્રર ઇત્યેતૈર્યથાસ્થાયુધસંયુતા ॥

વાહુષોડશસંયુક્તા ચણ્ડમુણ્ડવિષાતિની ॥૩૩૨॥

ચંડિકા સ્વરૂપ ધારિણી, ક્રૂર સ્વરૂપવાળી, પીળા કેશવાળી, પાતળા ઉદરવાળી, રાતી આંખોવાળી, ઉંડા નેત્રોવાળી, કેવળ હાડપિંજરવાળી અને વિકાળ મુખવાળી તથા વ્યાગ્રચર્મને ધારણ કરનારી, સર્પોના આલરણીથી વિભૂષિત થયેલી, કપાલની માળા પહેરેલી, કાળા વર્ણની, મુઠકા ઉપર બેઠેલી અને લય ઉત્પન્ન કરનારી તથા ત્રિશૂલ, ઢાલ, અંકુશ, ખડ્ગ, ધનુષ, પાશ, પદ્મ, કુવાડો, દર્પણ, ઘન્ટા, શંખ, ચક્ર, ગદા, વજ્ર, દંડ અને મુદ્ગર; એ સોળ આયુધોથી યુક્ત સોળ ભુજોવાળી અને ચંડમુંડને મારનારી ચામુંડા દેવી જાણવી. ૩૨૯, ૩૩૦, ૩૩૧, ૩૩૨.

યોગેશ્વરી.

સહગૃહૈવ, તથા પાત્રં મૂસલં લાઙ્ગલં તથા ॥

આસ્થાતા રક્તચામુણ્ડા દેવી યોગેશ્વરીતિ ચ ॥૩૩૩॥

ખડ્ગ, પાત્ર, મૂસલ અને હળ ધારિણી રક્ત ચામુંડા દેવી નામુવી.
એને યોગેશ્વરી પણ કહેલી છે. ૩૩૩.

પ્રશંસા.

અનયા વ્યાસમશિલં જગત્સ્થાવરજઙ્ગમમ્ ॥

હમાં યઃ પૂજયેદ્ ભક્ત્યા સ વ્યાપ્રોતિ ચરાચરમ્ ॥૩૩૪॥

આ યોગેશ્વરી દેવીથી સમગ્ર સ્થાવર-જંગમાત્મક જગત્ વ્યાપ્ત થએલું
છે. જે માણસે ભક્તિપૂર્વક આ દેવીનું પૂજન કરે છે તે સમસ્ત ચરાચર
વિશ્વમાં વ્યાપ્ત થાય છે. ૩૩૪.

અધીતે ય इदं નિત્યં રક્તદન્ત્યાઃ વપુસ્તવમ્ ॥

તં સા પરિચરેદ્ દેવી પતિપ્રિયમિવાઙ્ગના ॥૩૩૫॥

રક્તદંતી દેવીના સ્વરૂપના આ સ્તોત્રનો જે પુરૂષ નિત્ય પાઠ કરે છે તેની
આ દેવી જેમ સુલક્ષણા પતિવ્રતા અંગના પોતાના પ્રિય પતિની પરિચર્યા
કરે તેમ પરિચર્યા કરે છે. ૩૩૫.

કાત્યાયની દેવી.

કાત્યાયનીં તતો વક્ષ્યે દશહસ્તાં મહાશુજામ્ ॥

તેજઃપ્રતાપદાં નિત્યં નૃપાણાં સુખચોધિન્તમ્ ॥૩૩૬॥

હવે હું કાત્યાયની દેવીનું સ્વરૂપ કહેશીશ. જે મોટા દશ હાથોવાળી અને
સર્વદા રાજાઓને તેજ અને પ્રતાપ આપનારી તથા મુખવધારનારી છે. ૩૩૬.

મહિષાસુરમાદની ચંડિકા.

ત્રિભક્તીસ્થાનસંસ્થાના મહિષાસુરસ્રદિની ॥

દક્ષિણે શૂલસહગૌ ચ ચક્રં વાણાવ્જશક્તિકાઃ ॥૩૩૭॥

સ્વેટકં પૂર્ણચાપશ્ચ પાશમઙ્ગશર્મેવ ચ ॥
 ઘण्टाश्च वामतो दद्याद् दैत्यमूर्धजघृत्करा ॥૩૩૮॥
 અઘસ્તાન્મહિષશ્ચૈવ શિરચ્છિન્નં પ્રદર્શયેત્ ॥
 શિરચ્છેદોદ્ભવં તદ્વદ્ દાનવં સ્વડગપાણિનમ્ ॥૩૩૯॥
 હૃદિ શૂલેન નિર્મિત્રં તિર્યગ્દન્તવિમૂષિતમ્ ॥
 રક્તરક્તીકૃતાઙ્ગશ્ચ રક્તવિસ્ફારિતેક્ષણમ્ ॥૩૪૦॥
 દેવ્યાસ્તુ દક્ષિણં પાદં સમં સિંહોપરિ સ્થિતમ્ ॥
 કિશ્ચિદ્ધૃવં તથા વામમઙ્ગુષ્ઠં મહિષોપરિ ॥૩૪૧॥

ત્રિભંગીપણે ઉભેલી, મહિષાસુરનો નાશ કરતી, દક્ષિણ હાથમાં ક્રમે ત્રિશૂલ, ખડ્ગ, ચક્ર, ખાણ, પદ્મ, શક્તિ, અને વામ હાથમાં ઢાલ, ચઢાવેલું ધનુષ પાશ, અંકુશ તથા ઘંટા ધારિણી અને એક હાથમાં જેણે દૈત્યનું મસ્તક કેશમાંથી પકડેલું છે એવી કરવી. તથા નીચે જેનું મસ્તક કાપી નાખેલું છે એવો પડેલો પાડો કરવો. તે પ્રમાણે માથું કપાયેલો અને જેના હાથમાં તરવાર છે એવો મહિસાસુર દાનવ પણ બતાવવો અને તે હૃદયમાં ત્રિશૂળથી ભેદાયેલો, વાંકા દાંતવાળો, રક્તથી જેનાં આંખો રંગાયેલા છે, કાટેલી અને લાલચોળ જેની આંખો છે એવા સ્વરૂપવાળો કરવો. દેવીને દક્ષિણ પગ સિંહના ઉપર રહેલો તથા વામ પગનો અંગુઠો કંઈક ઉંચેથી મહિષના ઉપર અડકેલો કરવો. ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૧.

ચંડિકાના અષ્ટ દ્વારપાલ.

ચંડિકાયાઃ પ્રતીહારાન્ કથયિષ્યામ્યનુક્રમાત્ ॥
 વૈતાલઃ કરટશ્ચૈવ પિન્નાક્ષો બ્રૂકુટિસ્તથા ॥૩૪૨॥
 ધૂમ્રકઃ કઙ્કટશ્ચૈવ રક્તાક્ષયસુલોચનઃ ॥
 દંષ્ટ્રાનના વિકટાસ્યા વિસ્ફુરદ્દશનોજ્જ્વલાઃ ॥
 વર્વરીકૃષ્ણદેહાશ્ચ રક્તાક્ષાશ્ચ મહાબલાઃ ॥૩૪૩॥

ચંડિકાના આઠ પ્રતીહારોનાં નામ અનુક્રમે કહું છું :- વૈતાલ, કરટ, પિન્નાક્ષ, બ્રૂકુટિ, ધૂમ્રક, કંકટ, રક્તાક્ષ અને સુલોચન નામે જાણુવા. તે બધાં લાંબી દંષ્ટ્રાયુક્ત મુખવાળા, ખુલ્લા મોઢાના, તેજસ્વી અને ઘોળા દાંતવાળા, કાબરચિત્રા અને કાળા દેહવાળા, સતી આંખોવાળા અને મહાબળવાન કરવા. ૩૪૨, ૩૪૩.

તર્જનીઞ્ચૈવ ચઙ્ગાઙ્ગમૂર્ધ્વ ડમરુદેણ્ડકૌ ॥
 વૈતાલસ્તુ સમાખ્યાતોઽપસવ્યે કરટઃ પુનઃ ॥૩૪૪॥
 અભયં ચટ્ગચેટે ચ દંડં પિઙ્ગલલોચનઃ ॥
 સવ્યાપસવ્યયોગેન ભવેદ્ઙ્કુટિનામકઃ ॥૩૪૫॥
 તર્જનીં વજ્રાઙ્ગુશૌ ચ દંડં ધૂમ્રક ઈરિતઃ ॥
 સવ્યાપસવ્યયોગેન ભવેત્કઙ્કટનામકઃ ॥૩૪૬॥
 તર્જનીં ચ ત્રિશૂલઞ્ચ ચટ્વાઙ્ગં દંડમેવ ચ ॥
 રક્તાક્ષો નામભેદેન વામે ચૈવ ત્રિલોચનઃ ॥
 દિગ્દ્વારપક્ષયુગ્મેષુ પ્રશસ્તા વિઘ્નનાશકાઃ ॥૩૪૭॥

તર્જની, ખટ્વાંગ, ડમરુ અને દંડધારી વૈતાલ નામે તથા આયુધના સવ્યા-
 પસવ્ય યોગે કરટ નામે; અભય, ખડ્ગ, ગદા અને દંડધારી પિંગલાક્ષ નામે
 તથા આયુધના સવ્યાપસવ્ય યોગે બ્રુહુટિ; તર્જની, વજ્ર, અંકુશ અને દંડધારી
 ધૂમ્રક નામે તથા આયુધના સવ્યાપસવ્ય યોગે કંકટ નામે; તર્જની, ત્રિશૂલ,
 ખટ્વાંગ અને દંડધારી રક્તાક્ષ નામે તથા વામયોગે ત્રિલોચન (સુલોચન) નામે-
 દ્વારપાળ બાણવા. દિશાના દ્વારો તથા દ્વારોના બેય પડખામાં પૂર્વાદિ ક્રમે રહેલા
 દ્વારપાલો પ્રશસ્ત અને વિઘ્નહર્તા છે. ૩૪૪, ૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭.

લક્ષ્મી.

અષ્ટપત્રામ્બુજસ્યોર્ધ્વે લક્ષ્મીઃ સિંહાસને શુભે ॥
 વિનાયકવદાસીના સર્વાભરણભૂષિતા ॥૩૪૮॥
 ઊર્ધ્વહસ્તૌ પ્રકર્તવ્યૌ દેવ્યાઃ પદ્મજધારિણૌ ॥
 વામેઽમૃતઘટં ધત્તે દક્ષિણે માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૩૪૯॥

આઠ દળવાળા કમળના શુભ સિંહાસન ઉપર વિનાયકની પેઠે આરૂઢ
 થયેલી, સર્વ આસરણોથી સમલંકૃત, ઉપરના બંને હાથમાં પદ્મધારિણી,
 નીચેના વામ હસ્તમાં અમૃતનો ઘડો તથા દક્ષિણ બાજુના નીચેના હાથમાં
 માતુલિંગ ધારણ કરેલી લક્ષ્મી બાણવી. ૩૪૮, ૩૪૯.

મહાલક્ષ્મી.

ક્ષેત્રે કોલાપુરાદન્યે મહાલક્ષ્મીર્યદાર્ચ્યતે ॥
 લક્ષ્મીવત્સા તદા કાર્યા રૂપાભરણભૂષિતા ॥૩૫૦॥

દક્ષિણઘઃકરે પાત્રમૂર્ધ્વે કૌમોદકી ભવેત્ ॥

વામોર્ધ્વેચ્છેટકં ધત્તે શ્રીફલં તદઘઃકરે ॥૩૫૧॥

કોલાપુર ક્ષેત્ર સિવાયના અન્ય ક્ષેત્રમાં જ્યારે મહાલક્ષ્મીનું પૂજન કરવામાં આવે ત્યારે તેનું સ્વરૂપ લક્ષ્મી પ્રમાણે સર્વાભિરૂણી સંપન્ન કરવું.

કોલાપુર ક્ષેત્રમાં પૂજવાની મહાલક્ષ્મીની મૂર્તિના દક્ષિણ બાજુના નીચેના હાથમાં પાત્ર તથા ઉપરના હાથમાં કૌમોદકી ગદા આપવી તેમજ વામ બાજુના ઉર્ધ્વ હસ્તમાં ઢાલ અને નીચેના હાથમાં શ્રીફળ આપવું. ૩૫૦, ૩૫૧.

મહાવિદ્યા અને સરસ્વતી.

एकवक्त्रा चतुर्हस्ता मुकुटेन विराजिता ॥

प्रभामंडलसंयुक्ता कुंडलान्वितशेखरा ॥૩૫૨॥

अक्षान्जवीणापुस्तका महाविद्या प्रकीर्त्तिता ॥

वराक्षान्जपुस्तका च सरस्वती शुभावहा ॥૩૫૩॥

એક મુખવાળી, ચાર ભુજવાળી, મુકુટધારિણી, પ્રભામંડલ-તેજના મંડલથી યુક્ત, કુંડલો યુક્ત ઠાણવાળી અને અક્ષમાલા, પદ્મ, વીણા અને પુસ્તકધારિણી મહાવિદ્યા જાણવી તથા ઉપર પ્રમાણેના સ્વરૂપવાળી અને વરદ, અક્ષમાલા, પદ્મ અને પુસ્તકધારિણી કલ્યાણકારી સરસ્વતી જાણવી. ૩૫૨, ૩૫૩.

અદ્યાણી.

हंसारूढा प्रकर्तव्या साक्षसूत्रकमंडलुः ॥

सुचञ्च पुस्तकं धत्ते ऊर्ध्वहस्तद्वये शुभा ॥૩૫૪॥

હંસના, વાહન ઉપર બેઠેલી, કંમે નીચેના હાથોમાં અક્ષમાલા, અને કમંડલુ તથા ઉપરના બન્ને હાથોમાં સુચિ અને પુસ્તકધારિણી શુભકર્તા અદ્યાણી જાણવી. ૩૫૪.

માહેશ્વરી.

माहेश्वरी प्रकर्तव्या वृषभासनसंस्थिता ॥

कपालशूलखट्वाङ्गा वरदा च चतुर्भुजा ॥૩૫૫॥

વૃષભના ઉપર બેઠેલી તથા કપાલ, ત્રિશૂલ ખટ્વાંગ અને વરદ આયુધોથી સંપન્ન ચારભુજવાળી માહેશ્વરી દેવી કરવી. ૩૫૫.

કૌમારી.

કુમારરૂપકૌમારી મયૂરવરવાહના ॥

રક્તવસ્ત્રાધૃક્ વરદા શૂલશક્તિગદાધરા ॥૩૫૬॥

કુમાર સ્વરૂપવાળી, મયૂરના વાહનવાળી, રક્ત વસ્ત્રોને ધારણ કરેલી તથા વર, ત્રિશૂલ, શક્તિ અને ગદાધારિણી કૌમારી દેવી બાણવી. ૩૫૬.

વૈષ્ણવી.

વૈષ્ણવી વિષ્ણુસદૃશી ગરુડોપરિ સંસ્થિતા ॥

ચતુર્બાહુશ્ચ વરદા શંખચક્રગદાધરા ॥૩૫૭॥

વિષ્ણુના સમાન સ્વરૂપવાળી, ગરુડ ઉપર બેઠેલી તથા વર, શંખ, ચક્ર અને ગદાયુક્ત ચાર ભુજવાળી વૈષ્ણવી દેવી બાણવી. ૩૫૭.

વારાહી.

ચારાહીં તુ પ્રવક્ષ્યામિ મહિષોપરિ સંસ્થિતા ॥

વારાહસદૃશી દેવી ઘન્ટાચામરધારિણી ॥૩૫૮॥

ગદાચક્રધરા તદ્રદ્ દાનવેન્દ્રવિષાતિની ॥

લોકાનાશ્ચ હિતાર્થા યા સર્વવ્યાધિવિનાશિની ॥૩૫૯॥

મહિષ (પાડા) ઉપર બેઠેલી, વારાહના જેવા સ્વરૂપવાળી; ઘન્ટા અને ચામર ધારિણી તેમજ ગદા અને ચક્રધારિણી, દાનવેન્દ્રનો નાશ કરનારી, લોકોની હિતકર્તા તથા સર્વ વ્યાધિઓનો નાશ કરનારી વારાહી દેવી કરવી. ૩૫૮, ૩૫૯.

ઇન્દ્રાણી.

ઇન્દ્રાણી તિવન્દ્રમદૃશી વજ્રશૂલગદાધરા ॥

ગજાસનગતા દેવી લોચનૈર્બહુભિર્વૃતા ॥૩૬૦॥

ઇન્દ્રના સમાન સ્વરૂપવાળી, વજ્ર, ત્રિશૂલ, ગદા અને વર યુક્ત ચાર ભુજવાળી, હાથી ઉપર બેઠેલી અને પ્રભા સોયનોવાળી ઇન્દ્રાણી કરવી. ૩૬૦.

રક્ત ચામુંડા.

દંષ્ટ્રાલા ક્ષીણદેહા ચ ગર્તાક્ષા ભીમરૂપિણી ॥
 દિગ્વાહુઃ ક્ષામકુક્ષિશ્ચ મૂસલં ચક્રમાર્ગણે ॥૩૬૧॥
 અઙ્ગુશં વિભ્રતી ચ્વડ્ગં દક્ષિણેષ્વથ વામતઃ ॥
 ચ્વેટં પાશં ધનુર્દંડં કુઠારશ્ચેતિ વિભ્રતી ॥૩૬૨॥
 ચામુંડા પ્રેતગા રક્તા વિક્રાન્તાસ્યા હિ ભીષણા ॥
 દ્વિમુજા વા પ્રકર્તવ્યા કર્ત્તિકાકર્પરાન્વિતા ॥૩૬૩॥

મોટી વિકાળ દાઢોવાળી, શુષ્ક દેહવાળી, ઉડી આંખોવાળી, લયંકર સ્વરૂપવાળી, દશ ભુજવાળી, ક્ષીણ કમરવાળી; મૂસલ, ચક્ર, બાણ, અંકુશ અને ખડ્ગ દક્ષિણ હાથોમાં ધારણ કરેલી તથા ઢાલ, પાશ, ધનુષ, દંડ અને કુઠાર વામ હાથોમાં ધારણ કરનારી, મુઠદા ઉપર બેઠેલી, વિકાળ મુખવાળી અને લયંકર રક્તચામુંડા દેવી કરવી. અથવા કર્ત્તિકા અને કર્પરસંયુક્ત બે ભુજવાળી કરવી. ૩૬૨, ૩૬૩.

વીરેશ્વર ભગવાન.

વીરેશ્વરશ્ચ ભગવાન્ વૃષારૂઢો ધનુર્ધરઃ ॥
 વીણાત્રિશૂલહસ્તશ્ચ માતૃણામગ્રતો ભવેત્ ॥
 મધ્યે વા માતરઃ કાર્યા અન્તે તાસાં વિનાયકઃ ॥૩૬૪॥

વૃષ ઉપર બેઠેલા, ધનુર્ધારી, વીણા અને ત્રિશુળને ધારણ કરેલા વીરેશ્વર ભગવાન કરવા અને તે માત્રી દેવતાઓના અથ્ર લાગે સ્થાપવા તેમજ મધ્ય લાગે માત્રી દેવતાઓ સ્થાપવી અને તેમની પાછળના અંત લાગે વિનાયક સ્થાપવા. ૩૬૪.

ક્ષેત્રપાલ.

ક્ષેત્રપાલો વિધાતઙ્યો દિગ્વાસા ઘંટભૂષિતઃ ॥
 કર્ત્તિકાં હમરૂં વિભ્રત્ દક્ષિણે તુ કરદ્વયે ॥૩૬૫॥
 વામે શૂલં કપાલશ્ચ મુણ્ડમાલોપવીતિકઃ ॥
 હસ્વહસ્તો મહોરસ્કઃ સર્પગ્રન્થિતશૈલ્લરઃ ॥૩૬૬॥

દિગંબર, ઘંટથી વિભૂષિત, દક્ષિણ હાથોમાં કર્ત્તિકા (કરવંત) અને હમરૂ તથા વામ હાથોમાં ત્રિશૂલ અને કપાલધારી, મુંડમાલના ઉપવીતવાળા, ટુંકા હાથવાળા, મોટી છાતીવાળા અને સર્પોથી વિંટાયેલી જટાવાળા ક્ષેત્રપાલ કરવા. ૩૬૫, ૩૬૬.

બદુક ભૈરવ.

સદ્વાદ્નમસિપાશૌ ચ શુલ્કચ વિભ્રતં કરૈઃ ॥
હમરુચ્ચ કપાલચ્ચ વરદં મુજગં તથા ॥૩૬૭॥
આત્મવર્ણસમોપેતં સારમેયસમન્વિતમ્ ॥
ધ્યાત્વા જપેત્સુસંહૃટઃ સર્વાન્ કામાનવાપ્નુયાત્ ॥૩૬૮॥

બદ્ધવાંગ, તરવાર, પાશ અને ત્રિશૂલ દક્ષિણ હાથોમાં તથા હમરુ, કપાળ, વર અને ભુજંગ વામ હાથોમાં ધારણ કરેલો, પોતાના ભૈરવ વર્ણુશ્રી યુક્ત, કુતરાસહિત બદુક ભૈરવ કરવો. જે માણસ ઉપરોક્ત સ્વરૂપવાળા બદુક ભૈરવનું હૃદયુક્ત ધ્યાન કરી જાપ કરે છે તે સર્વ કામનાઓને પામે છે. ૩૬૭, ૩૬૮.

આઠ આયોનાં સ્વરૂપ.

૧ દ્વન્તય.

ધ્વજાભયાત્પૂર્વેશો ધ્વજશ્ચ ધ્વજરૂપકઃ ॥
ચાર્લાર્કસદૃશો માતિ સર્વલક્ષણસંયુતઃ ॥૩૬૯॥

એક હાથમાં દ્વન્ત અને બીજા હાથમાં અભય ધારણ કરેલો, દ્વન્ત સ્વરૂપ-વાળો, ખાલ સૂર્યના જેવી કાંતિવાળો અને સર્વ લક્ષણો વડે યુક્ત થયેલો દ્વન્તય પૂર્વ દિશાનો સ્વામી જાણવો. ૩૬૯.

૨ ધૂમ્રાય.

વિભ્રતસર્પાસિવદ્વિશ્ચ ધૂમ્રશ્ચ ધૂમ્રવાહનઃ ॥
નીલકંઠસ્તથાઙ્ગૈશ્ચ સર્વાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૦॥

સર્પરૂપી તરવાર અને અગ્નિને ધારણ કરેલો, ધૂમ્ર સ્વરૂપ, ધૂમાડાના વાહનવાળો, નીલા કંઠવાળો અને અંગોએ સર્વ આભરણો વડે શોભાયેલો અગ્નિકોણનો સ્વામી ધૂમ્રાય જાણવો. ૩૭૦.

૩ સિંહાય.

સિંહઃ સિંહસમારૂઢઃ સદ્ગામયદહસ્તકઃ ॥
કિરીટકુંડલૈ ર્યુક્તો હેમવર્ણો ભયંકરઃ ॥૩૭૧॥

સિંહના ઉપર બેઠેલો, તરવાર અને અસ્ય ધારણ કરેલો, મુગટ અને કુંડલો પહેરેલો, સોનાના જેવા વર્ણવાળો અને ભયંકર આકૃતિવાળો દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી સિંહાર્ય બાણવો. ૩૭૧.

૪ શ્વાનાય.

શ્વાનઃ શ્વાનસમારૂઢઃ સર્પફણિચાપધરઃ ॥

કૃષ્ણવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયઃ કપાલયુતહસ્તકઃ ॥૩૭૨॥

કુતરા ઉપર બેઠેલો, એક હાથમાં સર્પની ફણાવાળા ધનુષને ધારણ કરેલો તથા બીજા હાથમાં કપાળ (ખોપરી) ને ધારણ કરેલો અને કાળા વર્ણવાળો નૈરત્ય કેાણનો સ્વામી શ્વાનાય બાણવો. ૩૭૨.

૫ વૃષાય.

વૃષો વૃષમારૂઢો વાણચાપસમાયુતઃ ॥

શ્વેતરૂપશ્ચ વિજ્ઞેયઃ સર્વાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૩॥

આખલા ઉપર બેઠેલો, બાણ અને ધનુષને ધારણ કરનારો, સફેદ વર્ણનો તથા સર્વાભરણોથી શોભિત થયેલો પશ્ચિમ દિશાનો સ્વામી વૃષાય બાણવો. ૩૭૩.

૬ ખરાય.

ચરશ્ચ ચરમારૂઢઃ શ્રદ્ધાદમરૂહસ્તકઃ ॥

ધૂમ્રવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયો રક્તાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૪॥

ગધેડા ઉપર બેઠેલો, શૃંગી અને ડમરૂ ધારણ કરેલો, ધૂમાડાના જેવા વર્ણવાળો અને રાતાં આભરણો વડે શૃંગારેલો વાયુકેાણનો સ્વામી ખરાય બાણવો. ૩૭૪.

૭ ગબ્ધાય.

ગજશ્ચૈવ ગજારૂઢો ગદાવરદહસ્તકઃ ॥

શ્યામવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયો હિમાંશુસદૃશોપમઃ ॥૩૭૫॥

હાથી ઉપર બેઠેલો, ગદા અને વરદ હસ્તવાળો, શ્યામવર્ણનો અને ચંદ્રમાના જેવી કાંતિવાળો ઉત્તર દિશાનો સ્વામી ગબ્ધાય બાણવો. ૩૭૫.

૮ ધ્વાંક્ષાય.

ધ્વાંક્ષઃ સર્પસમારૂઢો વિરાલવદનસ્તથા ॥

મત્સ્યકર્ત્તરિસંયુક્તઃ કપિલકૃષ્ણલોચનઃ ॥૩૭૬॥

ઇતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશક્કરસોમપુરાવિરચિત્તે
શિલ્પરત્નાકરે દેવમૂર્તિસ્વરૂપલક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયા-
મેકાદશં રત્નં સમાપ્તમ્ ॥

સર્પના ઉપર બેઠેલો, લયંકર મુખવાળો, માછલું અને કાતર ધારણ કરેલો તથા કપિલ અને કાળાં લોચનવાળો ઇશાન કોણનો સ્વામી ધ્વાંક્ષાય જાણવો. ૩૭૬.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ
સોમપુરાવિરચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું દેવમૂર્તિસ્વરૂપ
લક્ષણાધિકાર નામનું આગ્યારમું રત્ન સંપૂર્ણ.

૧ આ આદિ આયોનાં મુખ, શરીર અને પગના સ્વરૂપનું વર્ણન પ્રથમ રત્નમાં ૫૪ થી ૧૪ થી ૧૬ સુધીમાં કરેલું છે.

દ્વાદશં રત્નમ્ ।

અથ જિનપ્રતિમાસ્વરૂપલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રી જિન-મૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણ વર્ણન.

ચોવીસ તીર્થકરોનાં નામ.

અતઃ ऊर्ध्वं પ્રવક્ષ્યામિ જિનાન્ તીર્થઙ્કરાભિધાન્ ॥
ચતુર્વિંશતિસંખ્યાંશ્ચ ઋપભોઽજિતસમ્મવા ॥૧॥
અભિનન્દનનામા ચ સુમતિઃ પદ્મપ્રહુસ્તથા ॥
સુપાર્શ્વશ્ચન્દ્રપ્રભુશ્ચ સુવિધિઃ સ્યાદથ શીતલઃ ॥૨॥
શ્રેયાંસો વાસુપૂજ્યશ્ચ વિમલોઽનન્તતીર્થકૃત્ ॥
ધર્મઃ શાન્તિશ્ચ કુન્થુશ્ચાઽરો મલ્લિમુનિસુવ્રતઃ ॥૩॥
નમિર્નેમિશ્ચ પાર્શ્વશ્ચ મહાવીરસ્તથા સ્મૃતઃ ॥
ચતુર્વિંશતિરહન્તઃ લોકે પૂજ્યતમાઃ સ્મૃતાઃ ॥૪॥

હવે તીર્થકર જેમની સંજ્ઞા છે એવા ચોવીસ જિનેશ્વર લગવાનનાં નામ કહું છું :- (૧) ઋપલનાથ, (૨) અજિતનાથ, (૩) સંલવનાથ, (૪) અભિનંદન, (૫) સુમતિનાથ, (૬) પદ્મપ્રભુ, (૭) સુપાર્શ્વનાથ, (૮) ચંદ્રપ્રભુ, (૯) સુવિધિનાથ, (૧૦) શીતલનાથ, (૧૧) શ્રેયાંસનાથ, (૧૨) વાસુપૂજ્ય, (૧૩) વિમલનાથ, (૧૪) અનંતનાથ, (૧૫) ધર્મનાથ, (૧૬) શાન્તિનાથ, (૧૭) કુન્થુનાથ, (૧૮) અરનાથ, (૧૯) મલ્લિનાથ, (૨૦) મુનિસુવ્રત, (૨૧) નમિનાથ, (૨૨) નેમિનાથ, (૨૩) પાર્શ્વનાથ અને (૨૪) મહાવીર સ્વામી. આ પ્રમાણે ચોવીસ અહંતોનાં નામ બાળુવાં અને તેઓ લોકમાં પૂજ્યતમ બાળુવા. ૧, ૨, ૩, ૪.

વર્ણ.

રક્તૌ ચ પદ્મપ્રભુવાસુપૂજ્યૌ ॥

શુક્લૌ ચ ચંદ્રપ્રભુપુષ્પનંદનૌ ॥૫॥

કૃષ્ણૌ પુનઃ નેમિમુનિસુવ્રતૌ ॥

નીલૌ શ્રીમલ્લિપાર્શ્વૌ કનકત્વિષઃ પોહશ્ચ ॥૬॥

પરિકરવાળી પ્રતિમાજની આગળ પખાસણ કિપર બે સ્તંભીકાઓ
સાથેનું તોરણ. જૈન દેરાસર. (કુંભારીગાહ.)

શ્રી પદ્મપ્રભુ અને વાસુપૂજ્ય રક્ત, ચંદ્રપ્રભુ અને સુવિધિનાથ શ્વેત, મુનિસુવ્રત અને નેમનાથ શ્યામ, મલિલનાથ અને પાર્શ્વનાથ લીલા, તથા શેષ રહેલા સોળ જિન દેવતાઓ સુવર્ણના જેવી કાન્તિવાળા બાણવા. ૫, ૬.

લંછન.

વૃષો ગજોઽશ્વપ્લવગૌ ક્રૌઞ્ચોઽઙ્ગસ્વસ્તિકૌ શશી ॥

મકરઃ શ્રીવત્સઃ શૃંગી મહિપઃ શૂકરસ્તથા ॥૭॥

શ્યેનો વજ્રમૃગચ્છાગા નંદ્યાવર્તો ઘટોઽપિ ચ ॥

કૂર્મો નીલોત્પલં શહ્નો ફળી સિંહોઽર્હતાં ધ્વજાઃ ॥૮॥

(૧) વૃષ, (૨) હાથી, (૩) અશ્વ, (૪) વાંદરો, (૫) ક્રૌંચ પક્ષી, (૬) પદ્મ, (૭) સ્વસ્તિક, (૮) ચંદ્રમા, (૯) મગર, (૧૦) શ્રીવત્સ, (૧૧) ગેંડો; (૧૨) પાડો, (૧૩) સૂવર, (૧૪) શ્યેન (ખાજ), (૧૫) વજ્ર, (૧૬) મૃગ, (૧૭) બકરો, (૧૮) નંદ્યાવર્ત, (૧૯) ઘડો, (૨૦) કૂર્મ, (૨૧) નીલ કમલ, (૨૨) શંખ, (૨૩) સર્પ અને (૨૪) સિંહ; એ અનુક્રમે અર્હત દેવતાઓના ધ્વજ (લંછન) બાણવા. ૭, ૮.

જન્મ નક્ષત્ર.

ઉત્તરાષાઢરોહિણ્યૌ મૃગશીર્ષપુનર્વસુ ॥

મઘા ચિત્રા વિશાખા ચાઽનુરાધા મૂલમેવ ચ ॥૯॥

યૂર્વાષાઢા શ્રુતિશ્ચૈવ શતતારોત્તરાપદે ॥

રેવતી પુષ્યશ્રવણ્યૌ કૃત્તિકા રેવતી ક્રમાત્ ॥૧૦॥

અશ્વિની શ્રવણાશ્વિન્યૌ તથા ચિત્રા વિશાખિકા ॥

ઉત્તરાફાલ્ગુની ચેતિ જિનાનાં જન્મભાનિ વૈ ॥૧૧॥

(૧) ઉત્તરાષાઢા, (૨) રોહિણી, (૩) મૃગશીર્ષ, (૪) પુનર્વસુ, (૫) મઘા, (૬) ચિત્રા, (૭) વિશાખા, (૮) અનુરાધા, (૯) મૂલ, (૧૦) યૂર્વાષાઢા, (૧૧) શ્રવણ, (૧૨) શતભિષા, (૧૩) ઉત્તરા, ભાદ્રપદ, (૧૪) રેવતી, (૧૫) પુષ્ય, (૧૬) ભરણી, (૧૭) કૃત્તિકા, (૧૮) રેવતી, (૧૯) અશ્વિની, (૨૦) શ્રવણ, (૨૧) અશ્વિની, (૨૨) ચિત્રા, (૨૩) વિશાખા અને (૨૪) ઉત્તરાફાલ્ગુની; આ ચોવીસ નક્ષત્રો અનુક્રમે જિન દેવતાઓના જન્મનક્ષત્ર બાણવા. ૯, ૧૦, ૧૧.

જન્મરાશિ.

ધનં વૃષો મિથુનશ્ચ મિથુનં સિંહકન્યકે ॥

તુલા વૃશ્ચિકનામા ચ ધનધને મકરસ્તથા ॥૧૨॥

કુમ્ભમીનો ચ મીનશ્ચ કર્કમેષૌ તથા વૃષઃ ॥

મીનમેષૌ તથા ચૈવ મકરો મેષકન્યકે ॥૧૩॥

તુલા કન્યા તથૈવેતિ રાશયશ્ચ હ્યનુક્રમાત્ ॥

ચતુર્વિંશજિનાનાશ્ચ એતા વૈ જન્મરાશયઃ ॥૧૪॥

(૧) ધન, (૨) વૃષ, (૩) મિથુન, (૪) મિથુન, (૫) સિંહ, (૬) કન્યા, (૭) તુલા, (૮) વૃશ્ચિક, (૯) ધન, (૧૦) ધન, (૧૧) મકર, (૧૨) કુંભ, (૧૩) મીન, (૧૪) મીન, (૧૫) કર્ક, (૧૬) મેષ, (૧૭) વૃષભ, (૧૮) મીન, (૧૯) મેષ, (૨૦) મકર, (૨૧) મેષ, (૨૨) કન્યા, (૨૩) તુલા અને (૨૪) કન્યા; આ ચોવીસ રાશિઓ અનુક્રમે જિન લગવાનની જન્મરાશિઓ બાબુવી. ૧૨, ૧૩, ૧૪.

ચોવીસ યક્ષનાં નામ.

ગોમુખશ્ચ મહાયક્ષઃ ત્રિમુખો યક્ષનાયકઃ ॥

તુમ્બરુઃ કુસુમશ્ચાપિ માતઙ્ગો વિજયોઽજિતઃ ॥૧૫॥

બ્રહ્મ ચેશ્વરશ્ચાપિ કુમારઃ ષણ્મુખસ્તથા ॥

પાતાલઃ કિન્નરશ્ચૈવ ગરુડશ્ચ ગન્ધર્વકઃ ॥૧૬॥

યક્ષેન્દ્રશ્ચ કુબેરશ્ચ વરુણો બ્રુહદિસ્તથા ॥

ગોમેધપાર્શ્વમાતઙ્ગાઃ કાર્યા અર્હદુપાસકાઃ ॥૧૭॥

(૧) ગોમુખ, (૨) મહાયક્ષ, (૩) ત્રિમુખ, (૪) યક્ષનાયક-ઈશ્વર, (૫) તુમ્બરુ, (૬) કુસુમ, (૭) માતંગ, (૮) વિજય, (૯) અજિત, (૧૦) બ્રહ્મ, (૧૧) મનુજ (ઈશ્વર), (૧૨) કુમાર, (૧૩) ષણ્મુખ, (૧૪) પાતાલ, (૧૫) કિન્નર (૧૬) ગરુડ, (૧૭) ગંધર્વ, (૧૮) યક્ષેન્દ્ર, (૧૯) કુબેર, (૨૦) વરુણ, (૨૧) બ્રુહદિ, (૨૨) ગોમેધ, (૨૩) પાર્શ્વ અને (૨૪) માતંગ; આ ચોવીસ જિનદેવતાઓનાં ક્રમે યક્ષો બાબુવા. ૧૫, ૧૬, ૧૭.

ચોવીસ યક્ષિણીનાં નામ.

ચક્રેશ્વર્યજિતા બાલા દુરિતારિશ્ચ કાલિકા ॥

મહાકાલી તથા રૂપામા શાન્તા બ્રુહદિતારિકે ॥૧૮॥

અશોકા માનવી ચંડા વિદિતા ચાક્રુશી તથા ॥

કંદર્પા નિર્વાણી ચાલા ધારિણી ધરણપ્રિયા ॥૧૯॥

નરદત્તા ચ ગંધર્વાઽમ્બિકા પદ્માવતી તથા ॥

સિદ્ધાયિકા ચ જૈનાનાં ક્રમાન્ઠાસનદેવતાઃ ॥૨૦॥

(૧) અકેશ્વરી, (૨) અન્નિતબાલા, (૩) દુરિતારી, (૪) કાલિકા, (૫) મહાકાલી, (૬) શ્યામા, (૭) શાન્તા, (૮) બ્રહ્મકુટિ, (૯) સુતારિકા, (૧૦) અશોકા, (૧૧) માનવી, (૧૨) ચંડા, (૧૩) વિદિતા, (૧૪) અંકુશી, (૧૫) કંદર્પા-પદ્મગા, (૧૬) નિર્વાણી, (૧૭) બાલા-ખલા-અચ્યુતા, (૧૮) ધારિણી, (૧૯) ધરણપ્રિયા-વૈરોટ્યા, (૨૦) નરદત્તા, (૨૧) ગંધર્વા-ગાંધારી, (૨૨) અંબિકા, (૨૩) પદ્માવતી અને (૨૪) સિદ્ધાયિકા; આ ચોવીસ યક્ષિણીઓ તીર્થંકરોની ક્રમે શાંશનદેવીઓ બનુવી. ૧૮, ૧૯, ૨૦.

સોળ વિદ્યાદેવીનાં નામ.

પ્રથમા રોહિણી જ્ઞેયા પ્રજ્ઞતિર્વજ્રશૃંગલા ॥

વજ્રાક્રુશી સમાસ્થાતા ચક્રેશ્વરી તથૈવ હિ ॥૨૧॥

નરદત્તા ચ કાલી ચ મહાકાલી ચ ગૌરિકા ॥

ગાન્ધારી ચ મહાજ્વાલા વિજ્ઞાતવ્યા ચ માનવી ॥૨૨॥

વૈરોટ્યાચ્છુત્તિકા ચૈવ માનસી મહામાનસી ॥

દ્વમે પોડશસંસ્થાકા વિદ્યાદેવ્યઃ શુભપ્રદાઃ ॥૨૩॥

(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞતિ, (૩) વજ્રયુખલા, (૪) વજ્રક્રુશી, (૫) અકેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરીકા-ગૌરી, (૧૦) ગાન્ધારી, (૧૧) મહાજ્વાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોટ્યા, (૧૪) અચ્યુતિકા-અચ્યુતા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી; આ બૈશાચનમાં માનેલી સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં નામ છે. આ વિદ્યાદેવીઓ કલ્યાણકારિણી બનુવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

યક્ષ-યક્ષિણીસ્ત્રવ્ય લક્ષણ.

૧ ગોમુખે યક્ષે.

ક્રપમે ગોમુલો યલ્લો હેમવર્ણો ગજાસનઃ ॥

ચરાચ્છવપાશાંશ્ચ વીજપૂરં કરેષુ ચ ॥૨૪॥

સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળો, હાથી ઉપર બેઠેલો તથા નીચેના જમણા હાથથી પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચતુર્બાહુમાં વર, અક્ષમાલા, પાશ અને બીજેરને ધારણ કરેલો શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનો ગોમુખ ચક્ષ બાણવો. ૨૪.

૧ અપ્રતિચક્ર.

ચક્રેશ્વરી હેમવર્ણા તાક્ષ્યાંરુઢાષ્ટબાહુકા ॥

વરં વાણં ચક્રપાશોંકુશચક્રાશની ધનુઃ ॥૨૫॥

સુવર્ણવર્ણા, ગરૂડારૂઢ, આઠ ભુજવાળી તથા વર, બાણ, ચક્ર, પાશ, અંકુશ, ચક્ર, વજ્ર અને ધનુષ; આ આયુધો પ્રદક્ષિણ ક્રમે ધારણ કરેલી અપ્રતિચક્રા નામની ચક્રેશ્વરી નામની ચક્ષિણી બાણવી. ૨૫.

૨ ચક્રેશ્વરી.

દ્વાદશભિર્ભુજૈર્યુક્તા હૃષ્ટચક્ર ચ વજ્રકે ॥

માતુલિંગામયે ચૈવ પદ્મસ્થા ગરુડોપરિ ॥૨૬॥

આર ભુજવાળી, પદ્મના આસનવાળી, ગરૂડ ઉપર બેઠેલી તથા આઠ ચક્રો. બે વજ્રો, માતુલિંગ અને અલયધારિણી ચક્રેશ્વરી ચક્ષિણી દ્વિતીય ભેદે બાણવી. ૨૬.

૨ મહાયક્ષ.

અજિતે ચ મહાયક્ષઃ શ્યામશ્ચ ચતુરાનનઃ ॥

અષ્ટબાહુર્ગજારૂઢ આયુધૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥૨૭॥

વરમુદ્રરાક્ષસ્રત્રપાશાંશ્ચ દક્ષિણેષ્વથ ॥

बीजपूरकामयांकुशशक्तिर्वामदोषु च ॥૨૮॥

શ્યામવર્ણનો, ચાર મુખવાળો, અષ્ટબાહુ સંયુક્ત, 'હાથીના' વાહનવાળો તથા વર, મુદ્રગરં, માળા અને પાશ દક્ષિણ હાથોમાં તથા બીજેર, અલય, અંકુશ અને શક્તિ વામ હાથોમાં ધારણ કરેલો શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનો મહાયક્ષ બાણવો. ૨૭, ૨૮.

૨ અનિતા.

लौहारूढाऽजिता देवी गौरवर्णा चतुर्भुजा ॥

दक्षिणतो वरं पाशं बीजपूरं तथांकुशम् ॥२९॥

અકરાના વાહન ઉપર આરૂઢ, ગૌરવર્ણા, ચાર ભુજવાળી તથા દક્ષિણક્રમે વર, પાશ, બીજપૂર અને અંકુશને ધારણ કરેલી અનિતા ચક્ષિણી બાણવી. ૨૯.

૩ ત્રિમુખ યક્ષ.

સમ્ભવે ત્રિમુખશ્ચૈવ ત્રિનેત્રઃ ત્રિમુખાકૃતિઃ ॥
 મયૂરસ્યાસનં શ્યામો વહ્નિજથ મહાબલઃ ॥૩૦॥
 નકુલગદાભયાનિ દક્ષિણેષ્વથ નાકુપું ॥
 માતુલિક્કનાગાવક્ષસ્રત્રચ્ચ વામતઃ સ્મૃતમ્ ॥૩૧॥

ત્રણ નેત્રવાળો, ત્રણ મુખવાળો, મયૂરનાં વાહનવાળો, શ્યામવર્ણનો, છ
 ખાડુવાળો, મહાબલી તથા દક્ષિણ હસ્તોમાં નોળિયો, ગદા અને અભય;
 વામ હસ્તોમાં ખીજેડું. સર્પ અને માળાચુકત શ્રીસંભવનાથ લગુવાનનો
 ત્રિમુખ યક્ષ બાણવો. ૩૦, ૩૧.

૩ દુરિતારી.

મેષારૂઢા ચતુર્હસ્તા ગૌરમા દુરિતારિકા ॥
 માલિકાં વરદશ્ચૈવ ફલશ્ચાભયમેવ હિ ॥૩૨॥

મેટાના વાહનવાળો, ચાર ભુજવાળો, ગૌર વર્ણનો તથા માલા, વર, ફલ
 અને અભયચુકત હસ્તવાળો દુરિતારી યક્ષિણી બાણવી. ૩૨.

૪ ઈશ્વર યક્ષ.

ઈશ્વરઃ શ્યામવર્ણથ ચક્ષો વૈ ગજવાહનઃ ॥
 માતુલિક્કાક્ષસ્રત્રે ચ નકુલશ્ચાકુશં દધત્ ॥૩૩॥

શ્યામવર્ણનો, હાથીના વાહનવાળો તથા માતુલિક્કા, અક્ષમાલા, નકુલ
 અને અંકુશને ધારણ કરનારો શ્રીઅલિનંદન પ્રભુનો ઈશ્વર નામેનો યક્ષ
 બાણવો. ૩૩.

૪ કાલી.

શ્યામામા પદ્મસંસ્થા ચ કાલીદેવી ચતુર્ભુજા ॥
 દક્ષિણે વરદં પાશં નામે નાગાકુશૌ તથા ॥૩૪॥

શ્યામકાંતિવાળો, પદ્મના ઉપર બેઠેલી, ચાર ભુજવાળો તથા વર, પાશ,
 નાગ અને અંકુશધારિણી કાલીદેવી યક્ષિણી બાણવી. ૩૪.

૫ તુમ્બાઝ યક્ષ.

શ્વેતશ્વતુર્મુજથૈવ તુમ્બસ્તાર્ક્યવાહનઃ ॥

વરં શક્તિં ગદાશ્ચૈવ નાગપાશં વિભર્તિ યઃ ॥૩૫॥

શ્વેતવર્ણનો, ચાર બોહુવાળો, ગરુડનો વાહનવાળો તથા વર, શક્તિ, ગદા અને નાગપાશધારી શ્રીસુભતિનાથે ભગવાનનો તુમ્બાઝ નામનો યક્ષ બાણવો. ૩૫.

૫ મહાકાલી.

સુવર્ણામા મહાકાલી પદ્મારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

દક્ષિણતો વરં પાશં માતુલિજ્ઞાકુશૌ તથા ॥૩૬॥

સુવર્ણના સમાન કાંતિવાળી, પ્રગ્નના ઉપર આરૂઢ થયેલી તથા વર, પાશ, માતુલિંગ અને અંકુશ યુક્ત ચાર ભુબવાળી મહાકાલી યક્ષિણી બાણવી. ૩૬.

૬ કુસુમ યક્ષ.

કુસુમો નીલવર્ણશ્ચ યક્ષઃ કુરૂજ્જવાહનઃ ॥

માતુલિજ્ઞાભયે ચૈવ નકુલચ્ચાક્ષમાલિકામ્ ॥૩૭॥

નીલવર્ણનો, મૃગના વાહનવાળો, તથા માતુલિંગ, અભય, નકુલ અને અક્ષમાલાને ધારણ કરનારો શ્રીપદ્મપ્રભુનો કુસુમ નામનો યક્ષ બાણવો. ૩૭.

૬ અચ્યુતા.

શ્યામવર્ણાચ્યુતા દેવી નરારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

વરદશ્ચ તથા ગાણં ધનુશ્ચામયદં શુભા ॥૩૮॥

શ્યામવર્ણી, મનુષ્યના વાહનવાળી તથા વર, બાણ, ધનુષ અને અભયયુક્ત ચાર ભુબવાળી અચ્યુતા યક્ષિણી બાણવી. ૩૮.

૭ માતંગ યક્ષ.

માતંગો નીલવર્ણશ્ચ ગજારૂઢશ્ચતુર્મુજઃ ॥

દક્ષિણે પિલ્વપાશૌ ચ શિખે ચ નકુલાકુશૌ ॥૩૯॥

મીલવણુંનો, ગજના ઉપર આરૂઠ થયેલો, ચાર ભુજવાળો તથા દક્ષિણ હસ્તોમાં બિલ્વકુળ અને પાશ, વામ હસ્તોમાં નકુલ અને અંકુશ ધારણ કરેલો શ્રીસુપાર્શ્વનાથ લગવાનનો માતંગ નામનો યક્ષ જાણવો. ૩૯.

૭ શાન્તા.

શાન્તા ચ હૈમવર્ણાભા ગજચ્છદા ચતુર્ભુજા ॥

વરદશ્ચ તથા મારાં શુભાશ્રમયમેવ ચ ॥૪૦॥

સુવર્ણના વર્ણ સમાન કાન્તિવાળી, હાથી ઉપર બેઠેલી તથા વર, માલા, શૂલ અને અલયયુક્ત ચાર ભુજવાળી શાન્તા યક્ષિણી જાણવી. ૪૦.

૮ વિજય-યક્ષ.

હરિદ્વર્ણશ્ચ વિજયો વિજયો હંસવાહનઃ ॥

ત્રિનેત્રો દ્વિભુજશ્ચૈવ ચક્રમુદ્રસંયુતઃ ॥૪૧॥

લીલા વર્ણનો, હંસના વાહનવાળો, ત્રણ આંખ અને બે ભુજવાળો તથા ચક્ર અને મુદ્રગરધારી શ્રીચંદ્રપ્રભુ લગવાનનો વિજય નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૧.

૯ જ્વાલા.

જ્વાલા ચ કુટિઃ પીતા હંસારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

સંહગશ્ચ મુદ્રશ્ચૈવ ફલકં પરશુ તથા ॥૪૨॥

હંસના વાહનવાળી, પીળા વર્ણની તથા ખડ્ગ, મુદ્રગર, ઢાલ અને પરશુયુક્ત ચાર ભુજવાળી જ્વાલા (શ્રુકુટિ) નામે યક્ષિણી જાણવી. ૪૨.

૧૦ અજિત યક્ષ.

અજિતઃ શ્વેતવર્ણશ્ચ કુર્મારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

માતુલિજ્ઞાપ્તયત્રે ચ વિમ્બકુલકુન્તકી ॥૪૩॥

શ્વેતવર્ણ, હૈમનું વાહન અને ચાર ભુજવાળો તથા માતુલિંગ, અક્ષમાલા, નકુલ અને કુન્તક (ભાલો) ધારી શ્રીસુવિધિનાથ પ્રભુનો અજિત નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૩.

૯ સુતારિકા.

ગૌરવર્ણા સુતારા ચ વૃષારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

વરદં ત્વક્ષસ્ત્રઞ્ચ કલશઞ્ચ તથાકુશમ્ ॥૪૪॥

ગૌરવર્ણની, વૃષભ ઉપર આરૂઢ થયેલી તથા વર, અક્ષસ્ત્ર, કલશ અને અંકુશ યુક્ત ચાર ભુજવાળી સુતારા યક્ષિણી બાણવી. ૪૪.

૧૦ પ્રધાન યક્ષ.

બ્રહ્મચતુર્મુખો યક્ષઃ શ્વેતશ્ચ કમલાસનઃ ॥

ત્રિનેત્રોઽષ્ટમુજો દ્વેયો માંતુલિન્નઞ્ચ મુદ્રરમ્ ॥૪૫॥

ધત્તે પાશાભયે ચૈવ નકુલઞ્ચ ગદાકુશૌ ॥

દક્ષિણાધઃક્રમાદક્ષસ્ત્રઞ્ચૈવાણવાહુષુ ॥૪૬॥

ચાર મુખવાળો, શ્વેત વર્ણનો, કમલના આસનવાળો, ત્રિનેત્ર, આઠ બાહુવાળો તથા માતુલિંગ, મુદ્રગર, પાશ, અભય, નકુલ, ગદા, અંકુશ અને અક્ષસ્ત્ર; આ આઠ આયુધો દક્ષિણ તરફના નીચેના બાહુના કંમે ધારણ કરેલો શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનો પ્રધાન નામનો યક્ષ બાણવો. ૪૫, ૪૬.

૧૦ અશોકા.

અશોકા નીલવર્ણા ચ પદ્મારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

વરદઞ્ચ તથા પાશં ફલકઞ્ચાકુશં તથા ॥૪૭॥

નીલ વર્ણવાળી, પદ્મ ઉપર બેઠેલી તથા વર, પાશ, ફલક અને અંકુશ-યુક્ત ચાર ભુજવાળી અશોકા યક્ષિણી બાણવી. ૪૭.

૧૧ મનુજ યક્ષ.

મનુજો ધવલો દ્વેયઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ॥

માંતુલિન્નં ગદાઞ્ચૈવ નકુલાક્ષે ચતુષ્ટયે ॥૪૮॥

સફેદ વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો તથા માતુલિંગ, ગદા, નકુલ, અને અક્ષસ્ત્રધારી શ્રીશ્રેયાંસનાથ ભગવાનનો મનુજ (ઈશ્વર) નામનો યક્ષ બાણવો. ૪૮.

૧૧ માનવી.

શ્રીવત્સા માનવી દેવી ચન્દ્રામા સિંહવાહના ॥

વરદં મુદ્રરઞ્ચ કલશઞ્ચ તથાકુશમ્ ॥૪૯॥

અંદ્રના સમાન કાંતિવાળી, સિંહના વાહનવાળી તથા વર, મુદ્રગર, કલશ અને અંકુશયુક્ત ચતુર્ભુજ શ્રીવત્સા (માનવી) યક્ષિણી જાણવી. ૪૯.

૧૨ કુમાર યક્ષ.

શ્વેતવર્ણઃ કુમારઞ્ચ હંસારૂઢઞ્ચતુર્ભુજઃ ॥

ત્રીજપૂરં તથા ત્રાણં નકુલં ધારયન્ ધનુઃ ॥૫૦॥

શ્વેત વર્ણનો, હંસના વાહનવાળો, ચાર ભુજવાળો તથા ત્રીજપૂર, ત્રાણ, નકુલ અને ધનુષને ધારણ કરનારો શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનો કુમાર નામનો યક્ષ જાણવો. ૫૦.

૧૨ અંડા.

ચણ્ડા ચ પ્રવરા દેવી શ્યામાશ્વસ્થા ચતુર્ભુજા ॥

વરદઞ્ચ તથા શક્તિ પ્રસૂનઞ્ચ તથા ગદામ્ ॥૫૧॥

શ્યામવર્ણની, અશ્વારૂઢ તથા વર, શક્તિ, સુખ્ય અને ગદાયુક્ત ચાર ભુજવાળી અંડા યક્ષિણી જાણવી. આને અથાન્તરે પ્રવરા પણ કહી છે. ૫૧.

૧૩ પદ્મમય યક્ષ.

ષણ્મુસઃ શ્વેતવર્ણઞ્ચ ભુજૈર્દ્વાદશમિર્યુતઃ ॥

ફલં ચક્રં તથા ત્રાણં સ્વડગં પાંશાક્ષમ્બ્રવકે ॥૫૨॥

નકુલં ચક્રધનુષી ફલઞ્ચૈવાંકુશમ્બયે ॥

દક્ષિણાધઃક્રમાદ્ ધત્તે ષણ્મુસઃ શિશિવાહનઃ ॥૫૩॥

શ્વેતવર્ણનો, છ ભુજવાળો, બે આંકુશવાળો, અચૂરના વાહનવાળો તથા ફલ, ચક્ર, ત્રાણ, તલવાર, પાશ, અક્ષત્રય, નકુલ, ચક્ર, ધનુષ, દાલ, અંકુશ અને અભય વિગેરે આયુધો દક્ષિણક્રમથી ધારણ કરેલા શ્રીવિમલનાથ પ્રભુનો પદ્મમય નામનો યક્ષ જાણવો. ૫૨, ૫૩.

૧૩ વિદિતા.

વિદિતા વિજયા દેવી પદ્મસ્થા સ્વર્ણસન્નિભા ॥

શરં પાશં તથા ઘટે ઘનુર્નાગં ચતુષ્કરે ॥૫૪॥

પદ્મના ઉપર બેઠેલી, સુવર્ણના સન્નિભ વર્ણવાળી તથા બાણ, પાશ, ધનુષ્ય અને સર્પયુક્ત ચાર ભુજવાળી વિદિતા (વિજયા) ચક્ષિણી બાણવી. ૫૪.

૧૪ પાતાલ યક્ષ.

પાતાલસ્ત્રિમુખો રક્તઃ પંડુર્મુજો નક્રવાહનઃ ॥

પદ્મં સ્વર્ગં તથા પાશં નકુલં ફલમાલિકે ॥૫૫॥

ત્રણ મુખવાળો, રાતા વર્ણનો, પંડુ બાહુવાળો, નક્રવાહનવાળો તથા પદ્મ, ખડ્ગ, પાશ, નકુલ, ઢાલ અને અક્ષમાલાધારી શ્રીઅનંતનાથ પ્રભુનો પાતાલ નામે યક્ષ બાણવો. ૫૫.

૧૪ અંકુશ.

ગૌરવર્ણાક્ષા દેવી પદ્મારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

દક્ષિણે સ્વર્ગપાશૌ ચ વામે ચ ફલકાક્ષૌ ॥૫૬॥

ગૌરવર્ણા, પદ્મારૂઢ તથા ખડ્ગ, પાશ, ઢાલ અને અંકુશ સંયુક્ત ચતુર્ભુજા અંકુશા ચક્ષિણી બાણવી. ૫૬.

૧૫ કિન્નર યક્ષ.

કિન્નરસ્ત્રિમુખો રક્તઃ કૂર્મવાહનપંડુર્મુજઃ ॥

વીજપૂરં ગદામીતી નકુલં પદ્મમાલિકે ॥૫૭॥

ત્રણ મુખવાળો, રક્ત વર્ણનો, કૂર્મના વાહનવાળો, છ હાથવાળો તથા વીજપૂર, ગદા, અલય, નકુલ, પદ્મ અને અક્ષમાલાધારી શ્રીધર્મનાથ પ્રભુનો કિન્નર નામનો યક્ષ બાણવો. ૫૭.

૧૫ કંદર્પા.

કન્દર્પા પન્નગા દેવી ગૌરાભા મત્સ્યવાહના ॥

ઉત્પલચ્છાદિત્વં ધત્તેઽમયં પદ્મં ચતુષ્ટયે ॥૫૮॥

ગૌરવર્ણવાળી, મત્સ્યના ઉપર બેઠેલી તથા કંઠે, અંકુશ, અલય અને પદ્મયુક્ત ચાર હાથવાળી કંદર્પા (પન્નગા) ચક્ષિણી બાણવી. ૫૮.

૧૬ ગરુડ યક્ષ.

ક્રોડાસ્યો ગરુડઃ શ્યામો વરાહસ્થતુર્ભુજઃ ॥

ચીજપૂરં તથા પદ્મ નકુલશ્રાધ્ધઘ્રવકમ્ ॥૫૯॥

સુવર્ણના મુખવાળો, શ્યામ વર્ણનો, વરાહ (સૂવર) ના ઉપર આરૂઢ થયેલો, ચાર ભુજવાળો તથા ખીજપૂર, પદ્મ, નકુલ અને અક્ષસૂત્રધારી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનો ગરુડ નામનો યક્ષ બાણવો. ૫૯.

૧૬ નિર્વાણી.

કનકાભા ચ નિર્વાણી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

પુસ્તકશ્ચોત્પલં ધત્તે સરોરુહકમણ્ડલ્ ॥૬૦॥

સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળી; પદ્મના આસનવાળી તથા પુસ્તક, પોયણું, કમલ અને કમંડલુ યુક્ત ચાર ભુજવાળી નિર્વાણી ચક્ષિણી બાણવી. ૬૦.

૧૭ ગન્ધર્વ યક્ષ.

ગન્ધર્વઃ શ્યામવર્ણશ્ચ હંસારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

ચરદશ્ચ તથા પાશં માતુલિજ્ઞાકુશૌ દધન્ ॥૬૧॥

શ્યામ વર્ણનો, હંસના ઉપર બેઠેલો, ચાર ભુજવાળો તથા વર, પાશ, માતુલિંગ અને અંકુશધારી ક્ષીકુંથુનાથ ભગવાનનો ગંધર્વ નામનો યક્ષ બાણવો. ૬૧.

૧૭ બાલા.

ચાલાભિષાન્ધુતા દેવી સ્વર્ણાભા શિશિવાહના ॥

ચીજપૂરં ત્રિશૂલશ્ચ મુશુપિડશ્ચોત્પલં તથા ॥૬૨॥

સુવર્ણના સમાન કાંતિવાળી, મયૂરના વાહનવાળી તથા ખીજપૂર, ત્રિશૂલ, મુશુપિડ અને કમળયુક્ત ચાર ભુજવાળી બાલા નામની અન્ધુતા ચક્ષિણી બાણવી. ૬૨.

૧૮ યક્ષેન્દ્ર યક્ષ.

યક્ષેન્દ્રઃ પન્નમુક્તઃ શ્યામઃ ત્રિનેત્રઃ શઙ્કુવાહનઃ ॥

દ્વાદશહસ્તશોભાલ્યો યક્ષધારજિનસ્ય તુ ॥૬૩॥

વીજપૂરં તથા વાણં खङ्गमुद्वरपाशकान् ॥

અમયનકુલૌ ચાપં ફલં શૂલાક્ષુશાક્ષકાન્ ॥૬૪॥

છ મુખવાળો, શ્યામવર્ણનો, ત્રિનેત્ર, શંખના વાહનવાળો, ખાર હસ્ત-
વાળો તથા ખીજપૂર, ખાણ, ખડ્ગ, મુદ્ર, પાશ, અભય, નકુલ, ધનુષ,
ઢાલ, શૂલ; અંકુશ અને અક્ષમાલાધારી યક્ષેન્દ્ર નામનો શ્રી-મરનાથ પ્રભુનો
યક્ષ બાણવો. ૬૩, ૬૪.

૧૮ ધારિણી.

ધારિણી નિલવર્ણા ચ પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

માતુલિઙ્ગોત્પલે ધત્તે પદ્માક્ષસૂત્રકે તથા ॥૬૫॥

નીલ વર્ણની, પદ્મના ઉપર આરૂઢ તથા બીજેડં; ઉત્પલ, પદ્મ, અને
અક્ષમાલાસંયુક્ત ચાર ભુજવાળી ધારિણી યક્ષિણી બાણવી. ૬૫.

૧૯ કુખેર યક્ષ.

કુવેરઃ કૂવરો જ્ઞેયો ગજારૂઢશ્ચતુર્મુખઃ ॥

નીલવર્ણોઽષ્ટવાહુશ્ચ વરદશ્ચ ત્રિશૂલકમ્ ॥૬૬॥

પરશુમયશ્ચૈવ વીજપૂરશ્ચ મુદ્વરમ્ ॥

શક્તિ તથાક્ષસૂત્રશ્ચ ધારયનષ્ટવાહુષુ ॥૬૭॥

કૂખડા આકારવાળો, હાથી ઉપર બેઠેલો, ચાર મુખવાળો, નીલ વર્ણનો,
આઠ બાહુ સંયુક્ત તથા વર, ત્રિશૂલ, પરશુ, અભય, ખીજપૂર, મુદ્રગર,
શક્તિ અને અક્ષસૂત્રધારી શ્રીમલ્લિનાથ ભગવાનનો કુખેર નામનો યક્ષ
બાણવો. ૬૬, ૬૭.

૧૯ વૈરાટ્યા.

વૈરાટ્યા કૃષ્ણવર્ણા ચ પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

મુક્તામાલાં વરશ્ચૈવ શક્તિશ્ચ માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૬૮॥

કાળા વર્ણની, પદ્મના આસન ઉપર બેઠેલી તથા મુક્તામાલા, વર, શક્તિ
અને માતુલિંગને ધારણ કરેલા ચાર બાહુવાળી વૈરાટ્યા યક્ષિણી બાણવી. ૬૮.

૨૦ વરૂણ યક્ષ.

શ્વેતો વરુણો યક્ષઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ॥

ચતુરાનનસૂર્યાક્ષો જંટામુકુટભૂષિતઃ ॥૬૯॥

વીજપૂરગદાવાણાન્ શક્તિશ્ચ નકુલોત્પલે ॥

કાર્મુકં પરશુશ્ચૈવ ધારયત્યષ્ટવાહુષુ ॥૭૦॥

શ્વેત વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો, ચાર મુખવાળો. પ્રત્યેક મુખે ત્રણત્રણ નેત્રવાળાં, જટાના મુકુટથી સુશોભિત તથા બીજપૂર, ગદા, ગાણી, શક્તિ, નકુલ, કમળ, ધનુષ અને પરશુને (આઠે બાહુઓમાં) ધારણ કરતો શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીનો વરુણ નામનો યક્ષ જાણવો. ૬૯ ૭૦.

૨૦ નરદત્તા.

નરદત્તા ચ સ્વર્ણાભા મદ્રાસના ચતુર્મુજા ॥

વરાક્ષસ્રત્રસંયુક્તા વીજપૂરકશૂલિકા ॥૭૧॥

સોનાના વર્ણ જેવી કાન્તિવાળી, ભદ્રાસનથી બેઠેલી તથા વર, અક્ષસૂત્ર, બીજપૂર અને શૂલસંયુક્ત ચતુર્ભુજ નરદત્તા-અશ્તુપ્તા ચક્ષિણી જાણવી. ૭૧.

૨૧ બ્રૂકુટિ યક્ષ.

બ્રૂકુટિર્હેમવર્ણશ્ચ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ॥

ચતુર્મુલોઽષ્ટવાહુશ્ચ દ્વાદશાક્ષવિભૂષિતઃ ॥૭૨॥

વીજપૂરં તથા શક્તિ મુદ્રરશ્ચાભયં તથા ॥

નકુલં પરશું વજ્રં ધારયત્યક્ષસ્રત્રકમ્ ॥૭૩॥

સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો, ચાર મુખવાળો, આઠ બાહુવાળો પ્રત્યેક મુખે ત્રણત્રણ નેત્રવાળાં તથા બીજપૂર, શક્તિ, મુદ્રગર, અભય, નકુલ, પરશુ, વજ્ર અને અક્ષમાલા ધારણ કરેલો શ્રીનમિનાથ ભગવાનનો બ્રૂકુટિ નામનો યક્ષ જાણવો. ૭૨, ૭૩.

૨૧ ગાન્ધારી.

શ્વેતવર્ણા ચ ગાન્ધારી હંસારૂઢા ચતુર્મુજા ॥

વરદસૂઢ્ગસંયુક્તા વીજપૂરકકુન્તિકા ॥૭૪॥

શ્વેતવર્ણની, હંસના ઉપર બેઠેલી તથા વર, અરુઢ, બીજપૂર અને કુન્તિક (ભાલા) ધારિણી ચતુર્ભુજ ગાન્ધારી ચક્ષિણી જાણવી. ૭૪.

૨૨ ગોમેધ યક્ષ.

ગોમેધઃ षड્भुજઃ શ્યામઃ ત્રિમુખો નરવાહનઃ ॥
 વીજપૂરં તથા પર્શુ ચક્રઞ્ચ નકુલં તથા ॥૭૫॥
 ત્રિશૂલઞ્ચ તથા શક્તિઃ षડ્ભુજેષુ વિભર્તિ યઃ ॥
 યક્ષઃ શ્રીનેમિનાથસ્ય કર્તવ્યો લક્ષ્ણૈર્યુતઃ ॥૭૬॥

છ બાહુ, ત્રિનેત્ર, શ્યામ વર્ણ અને મનુષ્યના વાહનવાળો તથા બીજપૂર, પર્શુ, ચક્ર, નકુલ, શૂલ અને શક્તિધારી તથા લક્ષણસંપન્ન શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનો ગોમેધ નામનો યક્ષ બાણવો. ૭૫. ૭૬.

૨૨ અંખિકા.

અમ્બા ચ સ્વર્ણસન્નિભા સિંહારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥
 આમ્રાલીઞ્ચ તથા પાશં ધત્તે ચાંકુશપુત્રકાન્ ॥૭૭॥

સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળી, સિંહ ઉપર બેઠેલી તથા આમ્રાલી (કેરીનો લુમખો), પાશ, અંકુશ અને ઢીંચણ ઉપર પુત્રને ધારણ કરેલી ચાર ભુજવાળી અંખિકા યક્ષિણી બાણવી. ૭૭.

૨૩ પાર્શ્વ યક્ષ.

ફળાભૂષાશિરઃ પાર્શ્વઃ કૂર્મારૂઢો ગજાનનઃ ॥
 વીજપૂરોરગૌ નાગં નકુલં શ્યામવર્ણકઃ ॥૭૮॥

સર્પની ફળા જેના મસ્તક ઉપર ભૂષણરૂપ થયેલી છે એવો, કાચબાના વાહનવાળો, હાથીના મુખવાળો, શ્યામ વર્ણનો તથા બીજપૂર, સર્પ, નાગ અને નકુલધારી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનો પાર્શ્વ નામે યક્ષ બાણવો. ૭૮.

૨૩ પદ્માવતી.

પદ્માવતી ચ સ્વર્ણાભા કુર્કુટસર્પવાહના ॥
 પદ્મપાશાન્વિતા સન્ધ્યે ફલકાંકુશસંયુતા ॥૭૯॥

સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળી, કુર્કુટ નામના સર્પના વાહનવાળી તથા પદ્મ, પાશ, ફલક અને અંકુશ સંયુક્ત ચાર ભુજવાળી પદ્માવતી યક્ષિણી બાણવી. ૭૯.

૨૪ માતંગ યક્ષ.

માતઙ્ગઃ શ્યામવર્ણઃ દ્વિભુજો ગજવાહનઃ ॥

દક્ષિણે નકુલં ઘટે વીજપુરઞ્ચ વામતઃ ॥૮૦॥

શ્યામવર્ણનો, બે હાથ અને હાથીના વાહનવાળો તથા દક્ષિણ હાથમાં નકુલ અને વામ બાહુમાં બીજપૂરધારી શ્રીમહાવીર સ્વામીનો માતંગ નામે યક્ષ જાણવો. ૮૦.

૨૪ સિદ્ધાયિકા.

સિદ્ધાયિકા હરિદ્વર્ણા સિંહારૂઢા ત્ર્યમ્બુજા ॥

પુસ્તકઞ્ચાભયં ઘટે વીણાં વૈ માતુલિક્કમ્ ॥૮૧॥

લીલા વર્ણની, સિંહારૂઢ તથા પુસ્તક, અભય, વીણા અને માતુલિંગયુક્ત ચાર ભુજવાળી સિદ્ધાયિકા યક્ષિણી જાણવી. ૮૧.

વિદ્યાદેવી-સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ રોહિણી.

સુરભિવાહનારૂઢા ગૌરવર્ણા તુ રોહિણી ॥

અક્ષવાણધનુઃ સ્વર્ગસમન્વિતચતુષ્કરા ॥૮૨॥

સુરભિ (ગાય) ના વાહન ઉપર આરૂઢ થયેલી, ગૌરવર્ણની તથા અક્ષમાલા, બાણ, ધનુષ અને તરવાર યુક્ત ચાર ભુજવાળી રોહિણી વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૨.

૨ પ્રજ્ઞપ્તિ.

પ્રજ્ઞપ્તિઃ શ્વેતવર્ણા ત્ર મયૂરવરવાહના ॥

વરદશક્તિસંયુક્તા સરશક્તિમાતુલિક્કિકા ॥૮૩॥

શ્વેતવર્ણની, મયૂરના શ્રેષ્ઠ વાહનવાળી તથા જમણા હાથ પર, શક્તિ-સંયુક્ત અને ડાબા હાથ શક્તિ, માતુલિંગ સહિત પ્રજ્ઞપ્તિ નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૩.

૩ વજ્રમૂર્તિ.

ચતુર્ભુજા ચ સંક્રાંતા પદ્મસ્થા વજ્રમૂર્તિલા ॥

વરદમૂર્તિલાયુક્તા મૂર્તિલાપદ્મસંયુતા ॥૮૪॥

શંખના સમાન કાંતિવાળી, પદ્મના આસનવાળી તથા જમણા હાથ વર, શૂંખલા (સાંકળ) યુક્ત અને કાળા હાથ શૂંખલા, પદ્મસંયુક્ત ચાર ભુજવાળી વજ્રશૂંખલા નામની વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૪.

૪ વજ્રાંકુશી.

વજ્રાંકુશી ગજારૂઢા કનકાભા ચતુર્મુજા ॥

વરદં વજ્રકં ધત્તેઽઙ્ગશ્ચ માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૮૫॥

હાથી ઉપર ખેઠેલી, સુવર્ણના સંમાન કાંતિવાળી, તથા વર, વજ્ર, અંકુશ, અને માતુલિંગને ધારણ કરેલા ચાર ભુજવાળી વજ્રાંકુશા નામની વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૫.

૫ ચક્રેશ્વરી.

ગરુડસ્થા તલિઙ્ગાંઽપ્રતિચક્રા ચતુર્મુજા ॥

ચક્રેશ્વરીતિ યા રચ્યાતા ચક્રયુક્તચતુષ્કરા ॥૮૬॥

ગરુડના વાહનયુક્ત, વીજળીના સમાન કાંતિવાળી તથા ચક્રયુક્ત ચાર ભુજવાળી અપ્રતિચક્રા જાણવી. જે ચક્રેશ્વરીના નામે પણ ઓળખાય છે. ૮૬.

૬ નરદત્તા.

નરદત્તા ચ હેમાભા મહિષીવાહનસ્થિતા ॥

વરદસહ્ગસંયુક્તા સેટકમાતુલિઙ્ગિકા ॥૮૭॥

સુવર્ણના સમાન કાંતિવાળી, લેંસના વાહન ઉપર ખેઠેલી તથા જમણા હાથ વર, ખડ્ગયુક્ત અને કાળા હાથ ઠાલ, માતુલિંગયુક્ત ચતુર્ભુજ નરદત્તા નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૭.

૭ કાલી.

કાલી તુ કૃષ્ણવર્ણા સ્યાત્પદ્માસના ચતુર્મુજા ॥

અક્ષસ્રગદાવજ્રાઽભયયુક્તચતુષ્કરા ॥૮૮॥

કાળા વર્ણની, પદ્મના આસન ઉપર ખેઠેલી તથા અક્ષમાલા, ગદા, વજ્ર અને અભયયુક્ત ચાર ભુજવાળી કાલી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૮.

૮ મહાકાલી.

મહાકાલી તમાલાભા પુરુષવાહનસ્થિતા ॥

અક્ષમુત્રં તથા વજ્રં ધત્તેઽભયઞ્ચ ઘંટિકામ્ ॥૮૯॥

તમાલ વૃક્ષના સમાન કાંતિવાળી, પુરુષના વાહનવાળી તથા અક્ષમાલા, વજ્ર, અભય અને ઘંટને ધારણ કરેલા ચાર ભુજવાળી મહાકાલી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૯.

૯ ગૌરી.

ગૌરી કનકવર્ણાભા ગોધાવાહનસંસ્થિતાં ॥

વરદમૂસલાક્ષાન્નજસમન્વિતચતુષ્કરા ॥૯૦॥

ચુવર્ણના જેવી કાંતિવાળી, ઘોના વાહન ઉપર બેઠેલી તથા 'વર, મૂસલ, અક્ષમાલા અને કમળ સહિત ચાર ભુજવાળી ગૌરી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૯૦.

૧૦ ગાંધારી.

ગાન્ધારી નીલવર્ણા ચ કમલાસનસંસ્થિતા ॥

વરદં મૂસલં વજ્રમભયઞ્ચૈવ વિભ્રતી ॥૯૧॥

નીલવર્ણા, કમલાસનવાળી તથા વર, મૂસલ, વજ્ર અને અભયધારિણી ચતુર્ભુજ ગાન્ધારી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૯૧.

૧૧ મહાજ્વાલા.

માર્जारવાહના નિત્યં જ્વાલોદ્ગાસિકરદ્વયા ॥

શશાંકધવલા જ્વાલા દેવી ભદ્રં દદાતુ નઃ ॥૯૨॥

ખિલાડાના વાહનવાળી, અગ્નિની જ્વાલાથી 'જેના બંને હાથે શોભાયમાન છે એવી અને ચંદ્ર સમાન શ્વેતવર્ણવાળી મહાજ્વાલા જાણવી અને તે અમારું કલ્યાણ કરે. ૯૨.

૧૨ માનવી.

માનવી શ્યામવર્ણા ચ કમલસ્થા ચતુર્ભુજા ॥

વરદપાશશાલાક્ષમૂત્રાલંકૃતહસ્તકા ॥૯૩॥

શ્યામવર્ણ, કમલના ઉપર બેઠેલી તથા વર, પાશ, પદ્મવયુક્ત શાખા અને અક્ષમાલા વડે અલંકૃત, ચાર ભુજવાળી માનવી જાણવી. ૯૩.

૧૩ વૈરોટ્યા.

વૈરોટ્યા ક્ષ્યામવર્ણાં ચાજગરાસનસંસ્થિતા ॥

સન્ધ્યે સ્વર્ગોરગૌ ધત્તે વામે સ્વેટકપંચંગૌ ॥૧૪॥

ક્ષ્યામ વર્ણવાળી, અજગરના આસનવાળી તથા ખડ્ગ, સ્પર્ધ, ઢાલ અને સ્પર્ધ યુક્ત ચાર ભુજવાળી વૈરોટ્યા બાણવી. ૯૪.

૧૪ અચ્છુપ્તા.

અચ્છુપ્તા ચ તલિદ્વર્ણાં તુરગવાહનસ્થિતા ॥

સ્વર્ગવાણધનુઃસ્વેટવિભૂષિતચતુર્ભુજા ॥૧૫॥

વિજળીના સમાન વર્ણવાળી, અશ્વના વાહનવાળી તથા ખડ્ગ, બાણ, ધનુષ્ય અને ઢાલ યુક્ત ચાર ભુજવાળી અચ્છુપ્તા દેવી બાણવી. ૯૫.

૧૫ માનસી.

માનસી ધવલામા ચ હંસવાહનસંસ્થિતા ॥

વરદવજ્રવજ્રાક્ષવલયાન્વિતબાહુકા ॥૧૬॥

ધોળી કાંતિવાળી, હંસ ઉપર બેઠેલી તથા વર, વજ્ર, વજ્ર અને અક્ષ-માલાના કંકણયુક્ત ચાર ભુજવાળી માનસી નામની વિદ્યાદેવી બાણવી. ૯૬.

૧૬ મહામાનસી.

સિંહાસનસમાસીના ધવલા મહામાનસી ॥

વરાસિસ્વેટકૈર્યુક્તા કુણ્ડયા ચૈવ ચતુર્ભુજા ॥૧૭॥

સિંહ ઉપર બેઠેલી, ધોળા વર્ણવાળી તથા વર, તરવાર, ઢાલ અને કુંડિકાયુક્ત ચાર ભુજવાળી મહામાનસી (નાગદેવી) બાણવી. ૯૭.

દેવીઓના આયુધની ઉચ્ચાધનું પ્રમાણ.

આયુધં જિનદેવીનાં કેશાન્તાદધિકં ન હિ ॥

કૃતે કારાપકઃ સ્વામી ગૃહકર્તૃ વિનંશ્યતિ ॥૧૮॥

જિનશાસ્ત્રમાં કહેલી ચાર નિકાયની દેવીઓનાં આયુધ કેશાન્તથી અધિક ઉચ્ચાં કરવાં નહિ. જો અધિક કરવામાં આવે તો કરાવનાર સ્વામી, ઘર અને કરાવનારનો વિનાશ થાય છે. ૯૮.

શ્રી જિનદેવના અષ્ટ દ્વારપાલ,

નામ.

ઇન્દ્ર ઇન્દ્રજયશ્રી માહેન્દ્રો વિજયસ્તથા ॥

ધરણેન્દ્રઃ પદ્મકથ સુનાભઃ સુરદુન્દુભિઃ ॥૧૯॥

ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રજય, માહેન્દ્ર, વિજય, ધરણેન્દ્ર, પદ્મક, સુનાભ અને સુર-
દુન્દુભિઃ આ આઠ જિનદેવતાઓના દ્વારપાલ બાણવા. ૯૯.

ફલં વજ્રાકુશૌ દણ્ડમિન્દ્ર ઇન્દ્રજયસ્તથા ॥

દ્રૌ વજ્રૌ ફલદણ્ડૌ ચ માહેન્દ્રો વિજયોદ્ભવઃ ॥૧૦૦॥

વજ્રાભયફણીદણ્ડૈર્ધરણેન્દ્રથ પદ્મકઃ ॥

ફલં વંશીદ્વયં દણ્ડઃ સુનાભઃ સુરદુન્દુભિઃ ॥૧૦૧॥

ફલ, વજ્ર, અંકુશ અને દંડધારી ઇન્દ્ર તથા આ આયુધો સ્વઘ્યાપસઘ્ય
કરવાથી ઇન્દ્રજય નામના પૂર્વદિશાના ક્રમે વામદક્ષિણુ લાગમાં રહેલા
દ્વારપાલ બાણવા.

વજ્ર, વજ્ર, ફલ અને દંડધારી માહેન્દ્ર તથા આ આયુધો સ્વઘ્યાપસઘ્ય
કરી વિજય નામના દક્ષિણ દિશાના વામદક્ષિણુ બાગે રહેલા દ્વારપાલ બાણવા.

વજ્ર, અભય, સર્પ અને દંડધારી ધરણેન્દ્ર તથા સ્વઘ્યાપસઘ્ય યોગે
પદ્મક નામના પશ્ચિમ દિશાના વામદક્ષિણુ લાગે રહેલા દ્વારપાલ બાણવા.

ફલ, બંસુરી બંસુરી અને દંડધારી સુનાભ તથા સ્વઘ્યાપસઘ્ય યોગે
સુરદુન્દુભિ નામના ઉત્તર દિશાના દ્વારપાલ બાણવા. ૧૦૦, ૧૦૧.

સ્ત્યષ્ઠૌ ચ પ્રતીહારા વીતરાગે પ્રકીર્તિતાઃ ॥

નગરાદિપુરગ્રામે સર્વે વિઘ્નપ્રણાશનાઃ ॥૧૦૨॥

આ પ્રમાણે વીતરાગ દેવતાના આઠ પ્રતીહારો કહ્યા. એ નગર વિગેરે
તેમજ પુર અને ગામમાં વિઘ્નનો નાશ કરનારા બાણવા. ૧૦૨.

સમોસરણુ તથા સિંહાસન લક્ષણુ.

શ્રીઆદિનાથનેમી ચ પાર્શ્વો વીરશ્વતુર્યકઃ ॥

ચક્રેશ્વર્યમ્બિકા પદ્માવતી સિદ્ધાયિકેતિ ચ ॥૧૦૩॥

કૈલાસં સમોસરણં સિદ્ધિવર્તિ સદા શિવમ્ ॥

સિંહાસનં ધર્મચક્રમુપરીતાતપત્રકમ્ ॥૧૦૪॥

શ્રી આદિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને ચોથા મહાવીર સ્વામી તથા ચક્રેશ્વરી, અંબિકા, પદ્માવતી અને સિદ્ધાયિકા દેવી યુક્ત કૈલાસ સમોસરણુ બાણુવું. તે સિદ્ધિદાયક અને સદા કલ્યાણકારી છે. સિંહાસન, ધર્મચક્ર તથા છત્ર સંયુક્ત કરવું. ૧૦૩, ૧૦૪.

ઘરમંદિરમાં સ્થાપના ન કરવા વિષે.

નેમિશ્ચ મહિનાથશ્ચ વીરો વૈરાગ્યકારકાઃ ॥

ત્રયો વૈ મંદિરે સ્થાપ્યાઃ શુભદા ન ગૃહે મતાઃ ॥૧૦૫॥

વૈરાગ્યવાન નેમિનાથ, મહિનાથ અને મહાવીર સ્વામી; આં ત્રણુ તીર્થંકરોની દેવાલયોમાંજ સ્થાપના કરવી. ઘરમંદિરમાં સ્થાપના શુભકર્તા નથી. ૧૦૫.

ઋષભાદિજિનપંક્તિઃ સ્થાપ્યા દક્ષિણતઃ સદા ॥

ચતુર્વિંશજિનાલયે સર્વસ્મિન્સૃષ્ટિમાર્ગતઃ ॥૧૦૬॥

શ્રીઋષભદેવ આદિ જિનેશ્વરની પંક્તિ સૃષ્ટિમાર્ગે એટલે પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર, એ પ્રમાણે સ્થાપવી. સમસ્ત જિનાલયમાં આ પ્રમાણે સમજવું. ૧૦૬.

ચતુર્વિંશતિપૃથક્ત્વે જિનાનાં ચ દ્વાસપ્તતિઃ ॥

મૂલનાયકો ભવેદ્યસ્તુ તસ્ય સ્થાને સરસ્વતી ॥૧૦૭॥

જિનાલયે જિનં કુર્યાદંતે કુર્યાત્સરસ્વતીમ્ ॥

સરસ્વતી જિનથૈવ હ્યન્યોન્યમવરોધકમ્ ॥૧૦૮॥

ચોવીસ જિનાલયોના પૃથક્ પૃથક્ લેહો વડે (ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાનના લેહો વડે) ખોતેર જિનાલય થાય છે. જે મૂલનાયક હોય તેના સ્થાને સરસ્વતી દેવી કરવી અને જિનાલયમાં તે જિન દેવતા કરવા અને પાછંળના અંત લાગે સરસ્વતી કરવી. સરસ્વતી અને જિન દેવતા પરસ્પર એકે બીજાના અવરોધ કરતાં બાણવા. ૧૦૭, ૧૦૮.

શ્રી જિન પ્રતિમા વિભાગ વર્ણન.

જિનસ્વરૂપ.

અરૂપં રૂપમાપન્નં વિશ્વરૂપં જગત્પ્રભુમ્ ॥

કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિન્ન વીતરાગં જિનેશ્વરમ્ ॥૧૦૯॥

દ્વિભુજઞ્ચૈકવક્ત્રઞ્ચ વદ્ધપદ્માસનસ્થિતમ્ ॥

લીયમાનપરબ્રહ્મજિનમૂર્તિજગદ્ગુરુમ્ ॥૧૧૦॥

નિરાકાર અને વિશ્વરૂપ, જગતના પ્રભુ તથા કેવલ જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ વીતરાગ જિનેશ્વર સ્વરૂપાકારને પ્રાપ્ત થયેલા કરવા. ૧૦૯.

બે ભુજવાળા, એક મુખવાળા, પદ્માસનવાળીને બેઠેલા તથા પરબ્રહ્મના ધ્યાનમાં લીન થયેલી સુદ્રાવાળા જિનમૂર્તિ જગદ્ગુરુ કરવા. ૧૧૦.

નામસહ્સ્રયા સમાખ્યાતા પ્રયુક્તા વાસ્તુવેદકે ॥

ચતુર્વિંશત્યુપમાદ્યા વર્ધમાનાન્તકાસ્તથા ॥૧૧૧॥

ઋપમાદિપરીવારો દુર્ગમો વર્ણસંકરઃ ॥

તેન ચાઙ્ગુલસંખ્યા વૈ પ્રતિમામાનકર્મણિ ॥૧૧૨॥

શ્રીઋપભાદિથી શ્રીવર્ધમાન સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોની વાસ્તુવેદમાં વર્ણવેલી નામસંખ્યા પૂર્વે કહી છે. શ્રીઋપભાદિ પરિવાર વર્ણની મિશ્રતાને ક્ષીધે તેમનાં સ્વરૂપ લક્ષણ બાણનાં અત્યંત કઠિન છે તેથી પ્રતિમાના માનના કાર્યમાં અંશુલ સંખ્યાના પ્રમાણથી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ૧૧૧, ૧૧૨.

પ્રતિમામાન.

પ્રાસાદમાને સ્યાદર્ચા દ્વારમાને વિશેષતઃ ॥

પ્રમાણં દ્વારમાનેન હ્યન્યથા નિષ્ફલં ભવેત્ ॥૧૧૩॥

પ્રાસાદમાને પ્રતિમા કરવી પરંતુ વિશેષતઃ દ્વારમાને કરવી શુભ છે. કારણ કે પ્રતિમાનું માન દ્વારમાને લેવું, સાફ, અન્યથા નિષ્ફળ થાય છે. ૧૧૩.

અર્ચા ચોત્પન્નમાનેન દ્વારાધિપાજ્જિનોદયઃ ॥

પ્રાસાદો વીતરાગસ્ય નો શાસ્ત્રોદરમધ્યમઃ ॥૧૧૪॥

ઉત્પન્ન થયેલા માને કરેલી શ્રીજિનદેવની અર્ચા (પ્રતિમા) દ્વારપાલથી ઉઘે સ્થાપવી તથા વીતરાગનો પ્રાસાદ, જેની શાખાઓનું ઉદર મધ્ય માનનું છે એવો કરવો નહિ. અર્થાત્ વીતરાગના પ્રાસાદમાં દ્વારની પહેાળાઈ મધ્યમ માનની કરવી નહિ. ૧૧૪.

देवलोकत्रिलोकेषु न वै शस्या तथार्चिता ॥

जयः स्यादधमे माने शाखोदरं न लंघयेत् ॥१९५॥

મધ્યમ માનના દ્વારના માને કરેલી પ્રતિમાની પૂજા સ્વર્ગલોક તેમજ ત્રિલોકમાં પ્રશંસનીય થતી નથી. કનિષ્ઠ માનનું દ્વાર કરવાથી જય થાય છે માટે તે સિવાયના માને કરી શાખોદરનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. ૧૧૫.

બેઠી પ્રતિમાનું ચતુર્વિધ માન.

आद्यं द्वारञ्च पादोनं प्रान्ते शाखोदरी तथा ॥

त्रिधा भक्तञ्च कर्तव्यं प्रमाणञ्च चतुर्विधम् ॥११६॥

દ્વારમાને પ્રતિમા કરવાનું ચાર પ્રકારનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે બાધુવું. પ્રથમ દ્વારની પહેાળાઈમાં ચાર લાગ કરી તેમાંથી એક લાગ છોડી ત્રણ લાગની, બીજું શાખાઓના અંત લાગ સુધીની, ત્રીજું શાખાઓના ઉદરમાં પ્રવેશતી અને ચોથું ત્રણ લાગ કરી બે લાગની પ્રતિમા કરવી. ૧૧૬.

ત્રિવિધમાન.

पञ्चमात्रं प्रान्तद्वारं विस्तरार्धमलङ्कृतम् ॥

त्रिधा मानञ्च कर्तव्यमर्चा चतुर्मुखा यदा ॥११७॥

ચોમુખ પ્રાસાદમાં ચારે દિશામાં પ્રતિમા સ્થાપન કરવાને દ્વારમાને પ્રતિમામાન નીચે પ્રમાણે ત્રિવિધમાન લેવું. પાંચ લાગ કરી ચાર લાગે, દ્વારના પ્રાન્તલાગે અને પહેાળાઈના અર્ધ લાગે ચોભાયમાન પ્રતિમામાન કરવું. ૧૧૭.

સ્વરૂપ-વિભાગ.

प्रतिमोलूयमाने तु कर्तव्याश्चतुरंशकाः ॥

तत्रांशेषु प्रकुर्वीत चाङ्गुलानां चतुर्दश ॥११८॥

પ્રતિમાની ઉંચાઈના માનમાં ચાર ભાગો કરવા અને તે ચાર ભાગોમાં ચૌદ ચૌદ આંગળો અર્થાત્ ચૌદ ચૌદ વિભાગો કરવા. ૧૧૮.

તેનાઙ્ગુલપ્રમાણેન પટ્પશ્ચાશત્સમુદ્ભૂયઃ ॥

વિસ્તારસ્તત્પ્રમાણેન કર્તવ્યઃ સર્વકામદઃ ॥૧૧૯॥

ઉપરોક્ત આંગુલ પ્રમાણે કુલ છપ્પન આંગુલ યુક્ત પ્રતિમાની કેશાંત પ્રથમ તની ઉંચાઈ થઈ. ઉંચાઈના પ્રમાણે પહોળાઈ પણ પનોઠીએ છપ્પન ભાગોથી યુક્ત કરવી તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૧૧૯.

અસ્તકસ્યોચ્છ્રયઃ કાર્યશ્ચાષ્ટાઙ્ગુલપ્રમાણતઃ ॥

પાદશ્ચાષ્ટાઙ્ગુલઃ પ્રોક્તઃ દોસ્તુલા ચતુરંગુલા ॥૧૨૦॥

પ્રતિમાના આસન (મસૂર) ની ઉંચાઈ આઠ આંગળની કરવી. પણ આઠ આંગળ જાડા કરવા અને કરતુલા (બન્ને હાથ જોડેલો પંજો) ચાર આંગળની કરવી. ૧૨૦.

ચતુરંગુલકં ગુહ્યં સ્તનગર્ભશ્ચતુર્દશ ॥

ત્રયોદશતુ હૃચ્ચ કેશાન્તશ્ચ ત્રયોદશ ॥૧૨૧॥

ગુહ્યભાગ ચાર આંગળનો કરવો. ગુહ્ય ભાગથી સ્તનગર્ભ સુધીનો ભાગ ત્રીઠ આંગળ, સ્તનગર્ભથી કંઠ સુધીનો હૃદયભાગ તેર આંગળ અને કંઠથી કેશાંત સુધીનો મુખભાગ પણ તેર આંગળનો કરવો. ૧૨૧.

લલાટશ્ચ ચતુર્ભાગં નાસિકા પંચ કીર્તિતા ॥

અઙ્ગુલમોઘમધ્યશ્ચ ગુણાઙ્ગુલમહોઘકમ્ ॥૧૨૨॥

મુખના તેર ભાગોમાં ચાર આંગળનું કપાળ, પાંચ આંગળની નાસિકા, એક આંગળનો નાસિકા અને ઓઘનો મધ્યભાગ તથા ઉપરના ઓઘથી નીચે દાઢી સુધીનો ભાગ ત્રણ આંગળ કરવો. ૧૨૨.

નાસિકૌઘદ્વયોર્મધ્યે પ્રવેશશ્ચાઙ્ગુલસ્ય વૈ ॥

અર્ધાઙ્ગુલમધ્યૌઘં દ્વયઙ્ગુલા ચ હનુસ્તથા ॥૧૨૩॥

નાસિકા અને ઓઘની વચ્ચેનો પ્રવેશભાગ એક આંગળનો રાખવો. બન્ને આઠ અર્ધા અર્ધા આંગળના અને દાઢી બે આંગળની કરવી. (કુલ ભાગ ચાર) ૧૨૩.

एवञ्च षड्पञ्चाशदुच्छ्रये च विशेषतः ॥

ऊर्ध्वं षडंगुलं ज्ञेयं केशान्तस्य परिस्थितिः ॥१२४॥

આ પ્રમાણે ઉંચાઈમાં વિશેષે કરી છપ્પન લાગો કરવા અને કેશાંતની ઉપલ્લેખા લાગ શિખા પર્યંત છ આંગળ કરવો. (એ રીતે કુલ ચીત્તે ૨ (૭૦) આંગળ અથવા લાગો બાબુવા.) ૧૨૪.

वक्त्रविस्तारमानं च ह्यङ्गुलानि चतुर्दश ॥

ग्रीवा दशाङ्गुला प्रोक्ता स्तनगर्भे च द्वादश ॥१२५॥

મુખની પહોળાઈ ચૌદ આંગળની કરવી તથા ગળું બહુ ૧૪ આંગળ કરવું અને બન્ને સ્તનનો મધ્ય લાગ પહોળાઈમાં બાર આંગળ રાખવો. ૧૨૫.

कक्षमध्यं प्रकुर्वीत द्वाविंशतिविभागकैः ॥

कटिविस्तारमानञ्च ह्यङ्गुलानाञ्च षोडश ॥१२६॥

બન્ને કાષ્ઠનો મધ્ય લાગ બાવીસ આંગળનો તથા કટિ-કર્મરની પહોળાઈ સોળ આંગળની કરવી. ૧૨૬.

ब्राह्मकक्षप्रमाणञ्च ह्यष्टादशाङ्गुलस्तथा ॥

बाह्वुविस्तरतः प्राञ्चोऽष्टाङ्गुलात्मकमूर्ध्वकम् ॥१२७॥

હૃદયના મધ્યેથી કાષ્ઠ બહાર બાહુ સુધીનો લાગ અઢાર આંગળનો કરવો. (બન્ને બાબુએ મળી કુલ ૩૬ છત્રીસ આંગળ બાબુવા) અને બાહુ-વિસ્તારમાં ઉપરનો લાગ આઠ આંગળ બહો કરવો. ૧૨૭.

सप्ताङ्गुलमधःस्थाने चाष्टादश कराग्रतः ॥

दैर्घ्यं तत्र प्रकर्तव्यं विस्तारेऽष्टाङ्गुलाश्च वै ॥१२८॥

કોણીથી નીચેનો હાથનો લાગ સાત આંગળ બહો કરવો અને કોણીથી આગળીઓ સુધીનો હાથનો લાગ અઢાર આંગળ લાંબો કરવો તથા પાંજો આઠ આંગળ પહોળો કરવો. ૧૨૮.

झेलकश्च चतुर्भागं ब्राह्मं पञ्चभागकम् ॥

मत्स्यकं सप्तसार्धञ्च वसीकश्चैव द्व्यङ्गुलम् ॥१२९॥

કાંડામાં હાથ બેડો ચાર લાગ અને બાહુનો આગળનો લાગ પહોળો પાંચ લાગ કરવો. તથા કોણીએ સાડા સાત લાગ બેડો અને પેટ તથા હાથની વચ્ચે બે લાગની ઘસી કરવી. ૧૨૯.

આસનઞ્ચાષ્ટવિંશત્યા પોઢશાઙ્ગુલમસ્તકમ્ ॥

કર્ણનાસાગ્રકં કાર્ય શોભનઞ્ચ દશાઙ્ગુલમ્ ॥૧૩૦॥

આસન (પલાંઠીથી પૃષ્ઠ ભાગ સુધી) પહોળું અઠાવીસ લાગ કરવું. અને કર્ણ સહિત મસ્તક સોળ લાગ પહોળું કરવું તથા કાનથી નાસિકાનો અંત્રલાગ દશ લાગનો રાખવો. ૧૩૦.

દૈધર્ચે દશાઙ્ગુલઃ પ્રોક્તઃ કર્ણઞ્ચ દ્વયઙ્ગુલો મતઃ ॥

ચતુરંગુલકં ચક્ષુર્વિસ્તારે દ્વયઙ્ગુલં મતમ્ ॥૧૩૧॥

કાન લાંબો દશ આંગળ અને પહોળો બે આંગળનો કરવો તથા આંખ લાંબી ચાર આંગળ અને પહોળી બે આંગળ રાખવી. ૧૩૧.

નાસિકા તૂર્યભાગા ચ હ્યગ્રે સાર્ધાઙ્ગુલાં મતા ॥

લલાટં હર્વટી જ્ઞેયા ક્ષોભના ચ ત્રયાઙ્ગુલા ॥૧૩૨॥

નાસિકા પહોળી ચાર લાગની કરવી અને ઉંચી અંત્રલાગે દોઢ આંગળની કરવી. તથા કપાળ અને દાઢી નાસિકાના અંત્રલાગેથી ત્રણ લાગ અંદર પડતી કરવી. ૧૩૨.

ગ્રીવા દશાઙ્ગુલાં પ્રોક્તા કર્ણાયામં દશાઙ્ગુલમ્ ॥

ત્રયસાર્ધઞ્ચ વિસ્તારો ભાગભાગથ નિર્ગમઃ ॥૧૩૩॥

ગળું દશ આંગળ બહું કરવું. કર્ણની લાંબાઈ દશ આંગળ કરવી તથા સાડા ત્રણ આંગળની પહોળાઈ કરવી અને નીકારે નીકળતો કાન એકેક લાગનો કરવો. ૧૩૩.

શ્રીવત્સઃ પંચભાગઃ સ્યાત્ ત્રિભાગો વિસ્તરે મતઃ ॥

નિર્ગમં ત્રયભાગથ સ્તનગર્ભે સુશોભનઃ ॥૧૩૪॥

શ્રીવત્સ પાંચ ભાગ લાંબો અને ત્રણ ભાગ પહોળો કરવો નીકારે (ઉંચે) નીકળતો ત્રણ ભાગ રાખવો એ પ્રમાણે બે સ્તનોનો 'મધ્યભાગ' સુશોભિત કરવો. ૧૩૪.

ઉદરમણંગુલં સ્યાદુદયમેકાદશ તુ ॥

કટિવાહુપણં પ્રોક્તમક્કુલત્રયમેવ ચ ॥૧૩૫॥

ઉદર આઠ લાગ પહોળું અને અગિયાર લાગ ઉંચું કરવું તથા કમર અને બાહુનો મધ્યલાગ (ગાળો) ત્રણ લાગ રાખવો. ૧૩૫.

દશપદ્મ ભવેત્પાદશ્ચાક્કુલં પિંડકદ્વયમ્ ॥

છિદ્રં દ્વિભાગિકં મૂલે વિસ્તરે દ્વયમેવ ચ ॥૧૩૬॥

પગ પંદર લાગ રાખવો અને પગની પિંડીઓ એક એક લાગની કરવી તથા આસન વાળેલા પગના મૂળમાં પાણી જવાનું છિદ્ર જે લાગ લાંબુ અને જે લાગ પહોળું કરવું. ૧૩૬.

ગર્ભસ્થા નવભાગાદૌ હસ્તાગ્રં દ્વયમેવ ચ ॥

દ્વાદશ ચ સ્થિતા જંઘા ત્રાગ્રે પૃષ્ઠે તથૈવ ચ ॥૧૩૭॥

ગાદીના મધ્ય લાગે રહેલી ચોરસી નવ લાગ લાંબી અને આઠ લાગ પહોળી કરવી તથા હાથનો અગ્ર લાગ જે આંગળ જાડો કાંઠા પાસે રાખવો અને પગની આંગળની તેમજ પાછળની જંઘાઓ બાર ભાગ બંધી કરવી. ૧૩૭.

તથાગ્રે પદ્મ યત્નેન ચતુરક્કુલમાનકમ્ ॥

પદ્મભિર્ભાગૈશ્ચ કર્તવ્યો વામપાદશ્ચ મધ્યકે ॥૧૩૮॥

તેમજ પાણી નીકળવાના કાણા પાસે પગનું કાંડું પાંચ આંગળ જાડું કરવું અને અંગુઠા પાસેનો પગનો પંજે ચાર લાગ જાડો કરવો તથા પલાઠીના મધ્યમાં છ લાગ ખોદી કાળો પગ દેખાડવો. ૧૩૮.

કર્તવ્યં શાસ્ત્રસંમત્યા સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

एवं युक्तिर्विधातव्या प्रतिमामानकर्मणि ॥૧૩૯॥

શાસ્ત્રાનુસાર સર્વ લક્ષણોથી સંયુક્ત પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કરવું તથા પ્રતિમાના વિભાગમાનના કાર્યમાં ઉપર બતાવેલી યુક્તિ પ્રમાણે ભાગમાને પ્રતિમાનું સ્વરૂપ ઘડવું. ૧૩૯.

વિમલ-વસાહી સમવસરણી રચના.
જૈન દેરાશર, માઉન્ટ આબુ.

શિલ્પ રતનાકર.
❀════════❀

દાદશ રતન
❀════════❀

કાઉસ્સગ, જૈન દેરાશર, કુંભારીયાજી.

इत्येतत् कथितञ्चैव कर्तव्यं शास्त्रपारमैः ॥

पूर्वमानप्रमाणञ्च कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥૧૪૦॥

આ પ્રમાણે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં પ્રતિમાના સ્વરૂપનું લક્ષણ ઠલું છે. અને વિદ્વાન, શિલ્પીઓએ લક્ષણાનુસાર પ્રતિમા કરવી તેના પૂર્વથી પરંપરાએ ચાલતું આવેલું માનનું પ્રમાણ પણ વિધિપૂર્વક ચોજવું. ૧૪૦.

બેઠી પ્રતિમાના પ્રમાણનાં ૪ સૂત્ર

ऊर्ध्वस्थितस्य मानार्द्रमुत्सेधं परिकल्पयेत् ॥

पर्यङ्कमपि तावत्તુ तिर्यगायामसंस्थितम् ॥૧૪૧॥

ઉભી પ્રતિમાના પ્રમાણથી બેઠી પ્રતિમાનું પ્રમાણ અધું અથવા (૫૪) ચોપન આંગળનું જાણવું.

પદ્માસનથી બેઠેલી પ્રતિમાના બે લીંચણ સુધીનું માપ લેવું તે પ્રથમ સૂત્ર, તેજ સૂત્રના માપે જમણા લીંચણથી ડાબા બલા સુધી બીજું સૂત્ર, ડાબા લીંચણથી જમણા બલા સુધી ત્રીજું સૂત્ર, અને ગાદીના ઉપરથી કેશ સુધી ઉંચાઈ માપવી તે ચોથું સૂત્ર. આ ચાર સૂત્રના માપમાં પ્રતિમા બરાબર હોવી જોઈએ. ૧૪૧.

ઉભી જિનમૂર્તિનું પ્રમાણ.

तालमात्रं मुखं तत्र ग्रीवाधश्चतुरङ्गुलम् ॥

कण्ठतो हृदयं यावदन्तरं द्वादशाङ्गुलम् ॥૧૪૨॥

तालमात्रं ततो नाभिर्नाभिमेढ्रान्तरं मुखम् ॥

मेढ्रजान्वन्तरं तज्જૈર્હસ્તમાત્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥૧૪૩॥

वेदाङ्गुलं भवेज्जानुर्जानुगुल्फान्तरं करः ॥

वेदाङ्गुलं समाख्यातं गुल्फपादतलान्तरम् ॥૧૪૪॥

केशस्थानं जिनेन्द्रस्य प्रोक्तं पञ्चाङ्गुलायतम् ॥

ऊष्णीषश्च च ततो ज्ञेयमङ्गुलद्वयमुन्नतम् ॥૧૪૫॥

ઉભી પ્રતિમાના સુખની લંબાઈ (૧૨) બાર આંગળ, ગળું ૪ ચાર આંગળ, કંઠથી હૃદય ૧૨ બાર આંગળ, નાભિ ૧૨ બાર આંગળ, નાભિથી લિંગ સુધી ૧૨ બાર આંગળ, લિંગથી લીંચણ સુધી ૨૪ ચોવીસ આંગળ, લીંચણ ૪ ચાર આંગળ, લીંચણથી પગની ઘુંટી સુધી ૨૪ ચોવીસ અને

દ્વંત્રીથી પગની પાની સુધી ૪ ચાર આંગળ કરવા. કુલ ઉચાઈના લાગ ૧૦૮ આંગળ તે કેશાન્ત સુધી બાણવા. જિનેશ્વરનું કેશસ્થાન ૫ પાંચ આંગળ ઉચું કરવું. તેમાં કેશ ૩ ત્રણ લાગ અને (૨) બે આંગળ શિખા ઉન્નત કરવી. ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫.

દ્વાદશાङ्गुलविस्तीर्णमायतं द्वादशाङ्गुलम् ॥

मुखं कुर्यात् स्वकेशान्तं त्रिधा तच्च यथाक्रमम् ॥૧૪૬॥

બાર આંગળ લંબાઈમાં અને (૧૨) બાર આંગળ વિસ્તારમાં કેશ શિવાય મુખ કરવું. તેમાં ૪ ચાર આંગળ કપાળ, ૪ ચાર આંગળ લાંબી નાસિકા અને (૪) ચાર આંગળ મુખ દાઢી સહિત કરવું. ૧૪૬.

માનહીન ન કરવા વિષે.

अन्यथा च न कर्तव्यं मानहीनं न कारयेत् ॥

क्रियते बहुदोषाः स्युः सिद्धिरत्र न जायते ॥૧૪૭॥

શિલ્પીએ માન પ્રમાણ છોડી કાર્ય કરવું નહિ. તેમજ કર્તાએ માન પ્રમાણ રહિત કાર્ય કરાવવું પણ નહિ. જો તેમ કરે તો ઘણા દોષો થાય અને તે કાર્યમાં લાભ મળે નહિ. ૧૪૭.

શાસ્ત્રહીન ન કરવા વિષે.

निर्दोषा जायमाना स्यात् शिल्पिदोषे महद्भयम् ॥

शास्त्रहीनं न कर्तव्यं स्वामिसर्वधनक्षयः ॥૧૪૮॥

શાસ્ત્ર પ્રમાણાનુસાર નિર્દોષ પ્રતિમા કરવામાં આવે તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ શિલ્પીથી માન પ્રમાણમાં દોષ થાય તો મોટો લય ઉત્પન્ન થાય તેમજ શાસ્ત્રના પ્રમાણરહિત પ્રતિમા કરવામાં આવે તો કરાવનાર સ્વામીના સમસ્ત ધનનો નાશ થાય છે. ૧૪૮.

આંગળ માને શુભાશુભ.

एकाङ्गुला भवेत् श्रेष्ठा द्व्यङ्गुला धननाशिका ॥

त्र्यङ्गुला वृद्धिदा ज्ञेया वर्जयेत् चतुरङ्गुलाम् ॥૧૪૯॥

पञ्चाङ्गुला भवेद् वृद्धिरुद्वेगश्च षडङ्गुला ॥

सप्ताङ्गुला नवा वृद्धिर्हीना चाष्टाङ्गुला सदा ॥૧૫૦॥

નવાક્ષુલા સુતં દદ્યાદ્ દ્રવ્યહાનિર્દશાક્ષુલા ॥

एकादशांगुलं विम्बं सद्यः कामार्थसिद्धिदम् ॥१५१॥

એક આંગળની ઉંચી પ્રતિમા શ્રેષ્ઠ, બે આંગળની ધનનો નાશ કરનારી, ત્રણ આંગળની પ્રતિમા વૃદ્ધિ કરનારી, ચાર આંગળની પ્રતિમા કરવી નહિ, પાંચ આંગળની વૃદ્ધિ કરનારી, છ આંગળની ઉદ્ધેગ કરનારી, સાત આંગળની નવીન ધનાદિની વૃદ્ધિ કરનારી, આઠ આંગળની ન કરવી, નવ આંગળની પુત્ર આપનારી, દશ આંગળની દ્રવ્યહાનિ કરનારી અને અગિયાર આંગળની ઉંચી પ્રતિમા તરત કામ અને અર્થની સિદ્ધિ કરનારી બાબુવી. ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧. પ્રતિમામાં શુભ રેખા.

नंदावर्तवसुन्धराधरहयश्रीवत्सकूर्मोपमाः,

शङ्खस्वस्तिकहस्तिगोवृषनिभाः शक्रेन्दुसूर्योपमाः ॥

छत्रस्रग्ध्वजलिङ्गतोरणमृगंપ્રાસાદપદ્મોપમાः,

वज्राभा गरुडोપમાથ શુભદા રેખાઃ કર્પદોપમાઃ ॥૧૫૨॥

પાપાણ અગર લાકડાની મૂર્તિમાં નંદાવર્ત, શેપનાગ, ઘોડો, શ્રીવત્સ, કાચબો, શંખ, સ્વસ્તિક, હાથી, ગાય, બળદ, ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, સૂર્ય, છત્ર, માલા, ધ્વજ, શિવલિંગ, તોરણ, હરણ, પ્રાસાદ, કમળ, વજ્ર, ગરુડ અને શિવના સમાન રેખા હોય તો તે શુભ બાબુવી. ૧૫૨.

પ્રતિમામાં અશુભ રેખા અથવા હાથ.

हृदये मस्तके भाले हंशयोः कर्णयोर्मुखे ॥

उदरे पृष्ठसंलग्ने हस्तयोः पादयोरपि ॥૧૫૩॥

एतेष्वङ्गेषु सर्वेषु रेखालाञ्छननीलिका ॥

विम्बानां यत्र दृश्यन्ते त्यजेत्तानि विचक्षणः ॥૧૫૪॥

अन्यस्थानेषु मध्यस्था त्रासफाटविवर्जिता ॥

निर्मलस्निग्धशान्ता च वर्णसारूप्यशालिनी ॥૧૫૫॥

હૃદય, મસ્તક, કપાલ, બન્ને ખલા, બે કાન, મુખ, પેટ, પૃષ્ઠભાગ, બે હાથ અને બન્ને પગ; આ સર્વ અંગે આસ્માની અગર કાળી રેખાઓ અર્થાત્ લીંટા હોય તો એવી પ્રતિમાને પંડિતોએ અવશ્ય વર્જવી બેમુએ.

ઉપર ખતાવેલાં અંગ સિવાય બીજે ઠેકાણે હોય તો તે પ્રતિમા મધ્યમ બ્રહ્મવી, પરંતુ ખરાબ તીરાડો કે ચીરા આદિ દૂષણથી રહિત, સ્વચ્છ, ત્રિકણી, ઠંડી અને ચોતાના વર્ણના રંગની રેખાઓવાળી હોય તો દોષકર્તા બ્રહ્મવી નહિ. ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫.

હીનાંગે દોષ વર્ણન.

एतत्प्रामाणकं प्रोक्तमूर्ध्वं प्रासादपूजिता ॥

ऊर्ध्वदृष्टिर्द्रव्यनाशा दुर्भिक्षाय कृशोदरी ॥૧૫૬॥

આ પ્રમાણે પ્રતિમાની ઉંચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું. તેમાં એકી સંખ્યાએ પ્રતિમા ઉંચી કરવી શુભ છે અને આથી ઉંચી પ્રતિમા પ્રાસાદમાં પૂજવી. પ્રતિમાની દૃષ્ટિ ઉંચી રાખે તો દ્રવ્યનો નાશ કરનારી અને પેટનો ભાગ પાતળો કરી નાખે તો હુકાળ પાડનારી થાય છે. ૧૫૬.

जंघाहीना भवेद् भक्षा कटिहीना च घातिनी ॥

अघोहीनातिदुःखाय शिल्पिनो भोगवर्जिताः ॥૧૫૭॥

જંઘાહીન (પ્રમાણથી પાતળી) પ્રતિમા કરે તો ભક્ષણ કરનારી, કટિ (કેડ) હીના થાય તો કર્તા કાર્યિતાનો ઘાત કરનારી અને નીચેના ભાગે હીના થાય તો અત્યંત દુઃખકર્તા તથા શિલ્પીઓના મુખને હાનિકર્તા થાય છે. ૧૫૭.

वक्रनासादिकश्चैव करक्षीणे न लेपना ॥

भाले नखे मुखे चैव क्षीणेऽधिके कुलक्षयः ॥૧૫૮॥

નાસિકા, મુખ અને પગાદિ વાંકા હોય તેમજ હાથ પાતળા થાય તો કુલનો નાશકર્તા તથા કપાળ, નખો અને મુખાદિ પાતળાં અથવા પ્રમાણથી અધિક થાય તો કુલનો ક્ષય કરનારી બ્રહ્મવી. ૧૫૮.

विशाला क्षीणसंपत्तिर्नामिलम्बे कुलक्षयः ॥

कक्षालम्बे वियोगश्च-सौम्या सर्वार्थसिद्धिदा ॥૧૫૯॥

પ્રમાણથી પ્રતિમા વિશાળ (મોટી લાંબી) કરે તો સંપત્તિનો ક્ષય કરે, નાલિનો ભાગ લાંબો થાય તો કુલનો ક્ષય કરે, કાખનો ભાગ લાંબો કરે તો ઇષ્ટનો વિયોગ થાય અને સૌમ્ય (ખરાબર) સ્વરૂપની કરે તો 'સર્વ' પ્રકારનાં અર્થોની સિદ્ધિ આપનારી બ્રહ્મવી. ૧૫૯.

રોદન્તી ચ હસન્તી ચ મદિકાક્ષા ચ શિલ્પિના ॥

ક્રુશા દ્રવ્યવિનાશાય દુર્મિશાય ક્રુશોદરી ॥૧૬૦॥

શિલ્પીએ પ્રતિમા રડતી, હસતી અથવા મદ ભરેલાં અંગેાવાળી કરી નેાય તો તે હાનિકર્તા બાણવી. પાતળી દ્રવ્ય નાશ કરનારી અને પાતળા ચેટવાળી દુર્લિંહ કરનારી થાય છે. ૧૬૦.

વક્રનાસાતિદુઃખાય હસ્વાક્ષા ક્ષયકારિણી ॥

અનેત્રા નેત્રનાશાય શિલ્પી સ્પાદ્ ભોગવર્જિતઃ ॥૧૬૧॥

વાંકા નાકવાળી પ્રતિમા ઘણું દુઃખ કરનારી છે, પ્રમાણથી નાનાં અંગેાવાળી ક્ષય કરનારી છે, ચક્ષુ વગરની ચક્ષુ નાશ કરનારી છે અને શિલ્પી દુઃખી થાય છે. ૧૬૧.

જાયતે પ્રતિમા હીને કટિહાસે ચ ઘાતિની ॥

જંઘાહીને ભવેદ્ ભ્રાતૃપુત્રમિત્રવિનાશિની ॥૧૬૨॥

પ્રમાણથી રહિત પ્રતિમા કરે તો તેમજ કમરનો ભાગ હસ્ત (પાતળો અને જડો) કરે તો ઘાતકર્તા થાય છે. જંઘાહીન કરે તો ભાઈ, પુત્ર અને મિત્રાદિનો વિનાશકર્તા થાય છે. ૧૬૨.

ગ્રીવાહીનેઽત્ર વિઙ્ગેયો ગ્રીવારોગો ન સંશયઃ ॥

સ્કંધહીને તુ વિઙ્ગેયઃ સ્ત્રીનાશો નિરુપગ્રહઃ ॥૧૬૩॥

ગ્રીવા-કંઠ હીન પ્રતિમા કરવાથી કંઠરોગ થાય છે એમાં સંશય નહિ કરવો. સ્કંધ હીન પ્રતિમા કરે તો સ્ત્રીનો નાશ અને ગ્રહનો ઉપદ્રવ થાય. ૧૬૩.

હૃદિ હીને ચ નિઃશેષો વાહુહીનેઽપરાક્રમઃ ॥

હીનહસ્તે ચ સ્ત્રીહાનિઃ પૃષ્ઠહીને તથાઽસુખમ્ ॥૧૬૪॥

હૃદયહીન થાય તો નિઃશેષ (નિઃસંતાન), બાહુહીન કરે તો પરાક્રમ રહિત, હસ્તહીન થાય તો સ્ત્રીની હાનિ અને પૃષ્ઠ ભાગે હીન થાય તો દુઃખકર્તા થાય. ૧૬૪.

પાર્શ્વહીને ચ વિઙ્ગેયો ગૃહસ્થાપિ પરિક્ષયઃ ॥

ઊરુક્ષયે વિજાનીયાત્ કુટુમ્બસ્ય વિનાશિની ॥૧૬૫॥

પડખાના ભાગે હીન થાય તો ગૃહનો નાશ બાણવો અને છાતીના ભાગે હીન હોય તો કુટુંબનો નાશ કરનારી બાણવી. ૧૬૫.

નાભિપ્રદેશહીને તુ વ્યાધિસ્ત્ર પ્રકોપિતઃ ॥

અનાર્હતા ચ રિક્તા ચ શુક્લાનાં ક્ષયકારિણી ॥૧૬૬॥

નાભિભાગે હીન કરેલી પ્રતિમા વ્યાધિનો પ્રકોપ કરે તથા અયોગ્ય અંગોવાળી અને યોગ્ય અંગોથી રહિત પ્રતિમા પુણ્ય કર્મોની ક્ષયકારિણી બાબતી. ૧૬૬.

ઉદરં ક્ષપયેદ્યસ્તુ માર્યાં તસ્ય ચ નશ્યતિ ॥

જાનૂ ન ક્ષપયેદ્યસ્તુ પુત્રૈઃ સહ વિવર્ધતે ॥૧૬૭॥

શિલ્પી પ્રતિમાનું ઉદર (પેટ) પ્રમાણથી પાતળું કરી નાખે તો તેની સ્ત્રીને નાશ થાય છે અને જે પ્રતિમાના જાનુ-ભાગે પ્રમાણથી પાતળાં કરે તો નથી તે પુત્રો સાથે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૬૭.

જંઘા યસ્ય પ્રહીયેત પ્રવાસં તસ્ય નિર્દિશેત્ ॥

અતિ-દીર્ઘાણિ દૃશ્યાનિ ગોત્રાક્ષણવિનાશિની ॥૧૬૮॥

જે પ્રતિમા જંઘા હીન કરે તેને પ્રવાસ કરવો પડે. પ્રમાણથી મોટાં નેત્રોવાળી પ્રતિમા ગો-પ્રાક્ષણનો નાશ કરનારી બાબતી. તથા વિકાળ મુખવાળી અને નીચી દષ્ટિવાળી પ્રતિમા ક્ષય અને વ્યાધિઓના લગ્નને પેદા કરે છે ૧૬૮.

પરિકર-લક્ષણ.

અર્ચાસાધ્ધગુણં કૃત્વા પરિકરં પ્રયત્નતઃ ॥

તત્ર સિંહાસનં જ્ઞેયમુદયેઽર્ચાધૃતસ્તથા ॥૧૬૯॥

પ્રતિમાની પહોળાઈથી પરિકરની પહોળાઈ દોઢી રાખવી અને તેમાં કરવાનાં સિંહાસન (ગાદી) ની ઉંચાઈ પ્રતિમાની પહોળાઈનાં અર્ધા ભાગે કરવી. ૧૬૯.

અધઃ પીઠોદયઃ કાર્યશાંગુલા દશ એવ ચ ॥

ગજોદયઃ પ્રયત્નેન હ્યુદયે દ્વાદશાંગુલાઃ ॥૧૭૦॥

સિંહાસનની કણ્ઠપીઠની ઉંચાઈ દશ ભાગ-આગળ કરવી અને હાથની ઉંચાઈ બાર ભાગ કરવી. ૧૭૦.

પદ્મભાગં છાદિકાયુક્તમૂર્ધ્વં તુ ચતુરંગુલમ્ ॥

ઉદયશ્ચ સમાખ્યાતો વિસ્તારશ્ચાથ કથ્યતે ॥૧૭૧॥

ઉપત્રી છબ્બિકા સાથે કણ્ણપીઠ છ લાગની કરવી. તેમાં ચાર લાગની કણ્ણપીઠ અને બે લાગની નીચે છબ્બિકા કરવી. આ ઉચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું. હવે પહોળાઈનું પ્રમાણ કહ્યું છું. ૧૭૧.

चतुर्दशांगुलो यक्षः सिंहो द्वादश चांगुलः ॥

गजो वै दशभागश्च द्वौ द्वौ हि स्तंभिका भवेत् ॥ ૧૭૨ ॥

પહોળાઈમાં યક્ષ લાગ ચૌદ, સિંહ લાગ બાર, હાથી લાગ દશ અને બે બે લાગની થાંભલીની ખુણી કરવી. ૧૭૨.

वसुभिर्मध्यदेवी च मृगयुग्मं प्रकीर्तितम् ॥

निर्गमश्च ततो ज्ञेयमंगुलानि च पञ्च वै ॥ ૧૭૩ ॥

મધ્ય લાગમાં દેવી લાગ આઠની પહોળી કરવી અને કણ્ણપીઠમાં મૃગનું જોડું કરવું તથા નીકળતો ઘાટ લાગ પાંચ કરવો. ૧૭૩.

तथा षोडश विस्तारे तत्र मध्येऽपि वै शृणु ॥

दशभिरूर्ध्वसंस्थानो मुनिरेकेन त्रिशतिः ॥ ૧૭૪ ॥

પરિકરની પહોળાઈ લાગ સોળની કરવી. હવે તેમાં કરવાનાં સ્વરૂપોના વિલાસો સાંભળ. દશ લાગની પહોળી અને એકત્રીસ લાગની ઉચી ઉભી રહેલી મુનિની (અર્થાત્ કાઉસ્તુભગની ધ્યાનમાં ઉભેલી) પ્રતિમા કરવી. ૧૭૪.

शेषश्च वलणं कार्यं मल्लिकातोरणोत्तमम् ॥

विस्तरे स्तंभिकागर्भमध्यभागे ततः शृणु ॥ ૧૭૫ ॥

તે પ્રતિમાના ઉપરના શેષ લાગોમાં તોરણાદિથી સંયુક્ત મેરાપ કરવી અને તે પ્રતિમાની બાજુની બે થાંભલીઓના મધ્ય લાગોમાં કરવી. ૧૭૫.

पङ्गुलाश्च कर्तव्या विरालीगजचामराः ॥

स्तम्भिके द्वयङ्गुले द्वे च शेषश्च मुनिविस्तरः ॥ ૧૭૬ ॥

ખાહ, હાથી અને ચામર (ચમ્મર અને ટલશધારી) છ લાગની પહોળાઈમાં કરવાં. પ્રતિમાની બન્ને પડખે બે બે લાગની બે થાંભલીઓ કરવી તથા બાકી રહેલી પહોળાઈમાં મુનિની પ્રતિમા કરવી. ૧૭૬.

નિર્ગમં ગર્ભસૂત્રેણ સર્વાલક્ષ્યસંયુતમ્ ॥

દશાંગુલં તિલકશ્ચ કાર્યં દ્વિસ્તમ્ભિકોપરિ ॥૧૭૭॥

સર્વ અલંકારો પોતપોતાના પ્રમાણથી અર્ધા ભાગે નીકારે રાખવા. અને
એ યાંભડીઓ ઉપર તિલકો દશ ભાગનાં કરવાં. ૧૭૭.

નક્રઃ પદંગુલઃ કાર્યઃ ક્ષોભનશ્ચતુરંગુલમ્ ॥

માલાધરાઃ કૃતા મધ્યે ચોપરિ ગજ ઉત્તમઃ ॥૧૭૮॥

મગરનું મુખ છ ભાગનું કરવું અને તે ચાર ભાગ નીચું ઉતારવું તથા
અંદરની પડખે માલાધર કરવા અને તેના ઉપર હાથી કરવો. ૧૭૮.

ભામણ્ડલસ્ય વિસ્તારો દ્વાવિંશત્યંગુલૈર્મતઃ ॥

ચતુર્વિંશોદયઃ કાર્યસ્તતો મૃણાલછત્રકમ્ ॥૧૭૯॥

ભામંડલની પહોળાઈ કુલ ભાગ બાવીસ કરવી અને ઉંચાઈ કુલ ભાગ ચોવીસ
કરવી અને ત્યાર બાદ મૃણાલછત્ર એટલે કમલદંડ અને છત્ર કરવાં. ૧૭૯.

દ્વયછત્રં તથાકારમૂર્ધ્વે ચૈવોત્પલોત્તમમ્ ॥

સર્વછત્રસ્ય વિસ્તારશ્ચાક્ષુલા વિંશતિર્મતાઃ ॥૧૮૦॥

છત્રના ઉપરના ભાગમાં એ છત્રો ઉપરાઉપરી ગલતાકારે કરવાં તથા તે
ગલતોમાં કમળની પાંખડીઓવાળા ઘાટ કરવા અને બધા છત્રવટો પહોળો
કુલ વીસ ભાગનો કરવો. ૧૮૦.

ઉપરિ ઢક્કધારા ચ તથા હિ દશાંગુલિકા ॥

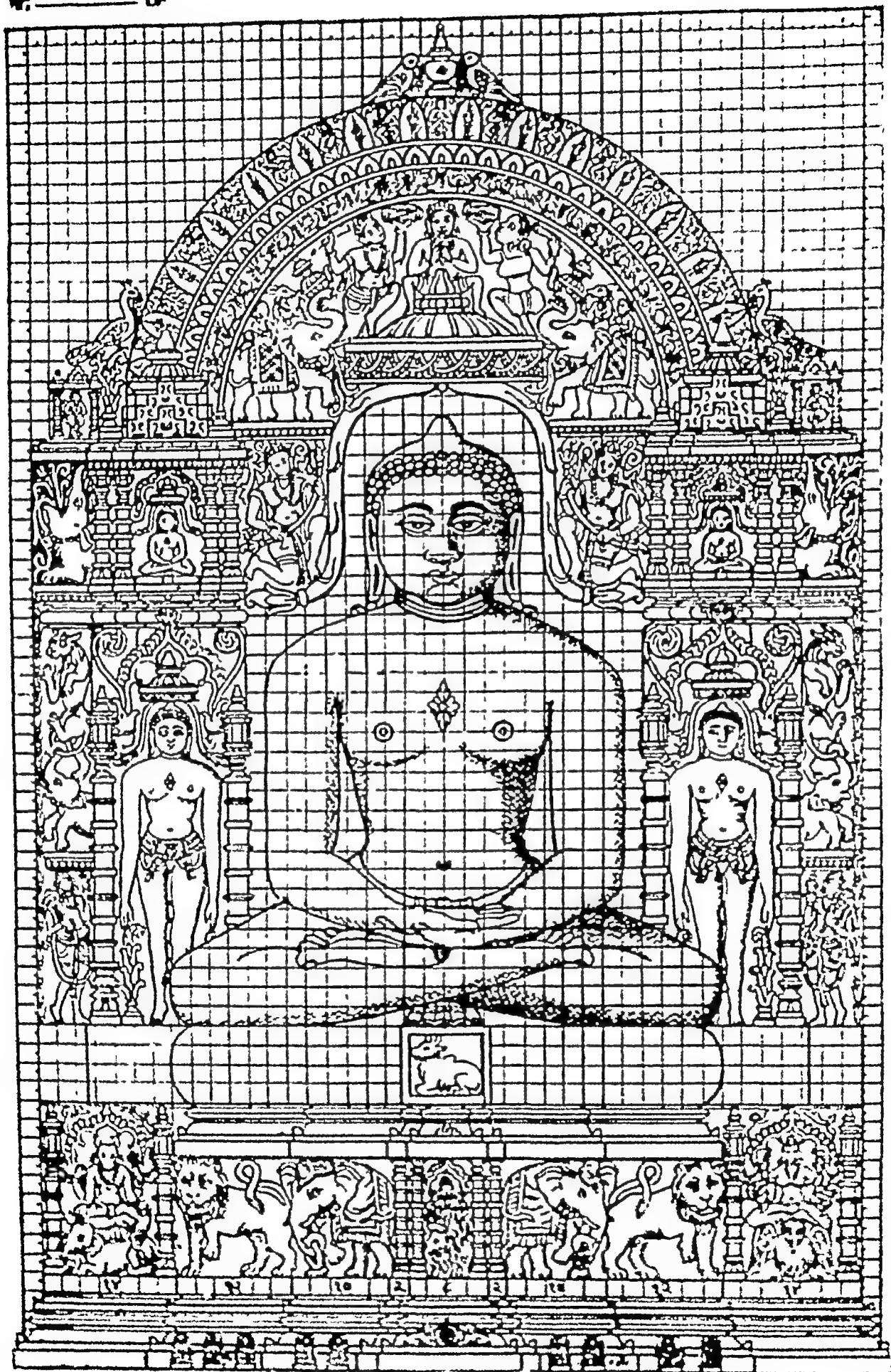
ચત્વારો મણિબંધશ્ચ દ્વે ચૈવોપરિ પટ્ટિકે ॥૧૮૧॥

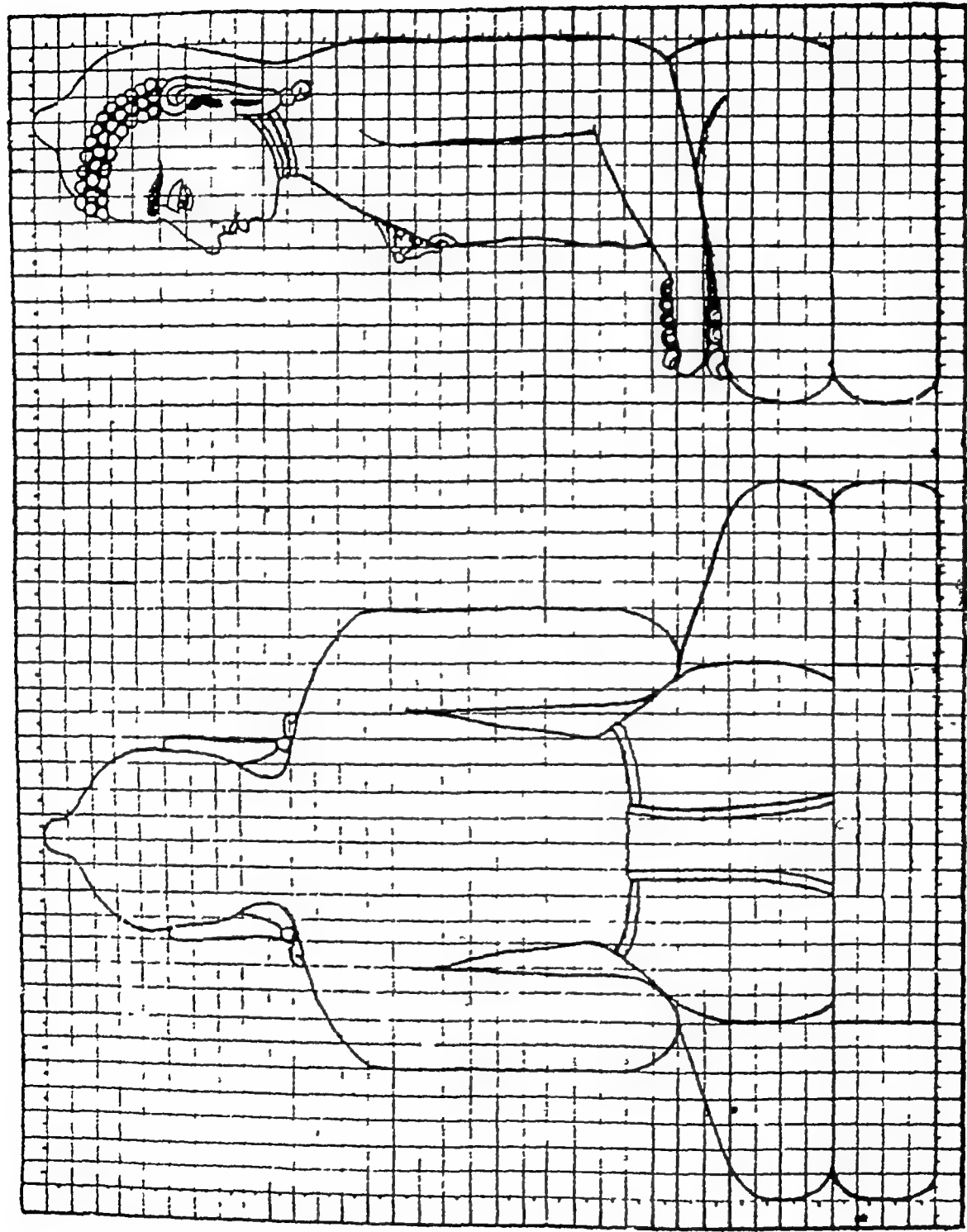
ઉપર બતાવેલા છત્રની ગલતાકારની ઢંકધારા ઉંચી ભાગ દશની કરવી
અને નીચે ચાર ભાગનો મણિબંધ અર્થાત્ લમરીઓ અથવા મોતીની
ઝાલર કરવી તથા મણિબંધના ઉપરના ભાગે એ પટ્ટીકાઓ કરવી. ૧૮૧.

મૂલનાયકદોર્ગર્ભે કાર્યં પરિકરોત્તમમ્ ॥

મસૂરે વિસ્તરો યત્ર તદ્ગર્ભે કાયસ્વર્ગયઃ ॥૧૮૨॥

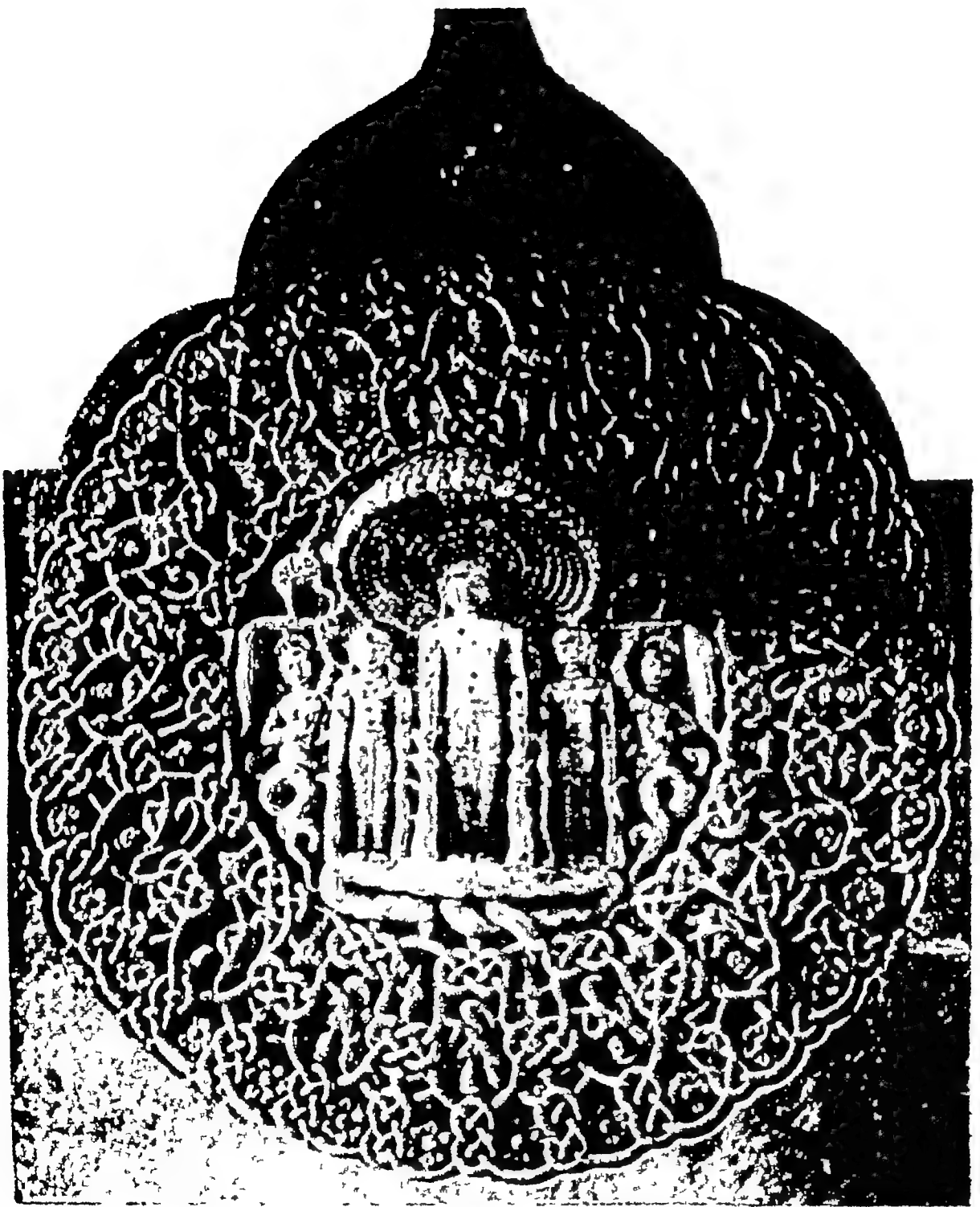
મૂલનાયકના બન્ને હાથની બહારની ફરકેથી પરિકર કરવું તથા મસૂર
(ગાદી) ની પહોળાઈની ફરકે કાઉરસગની ઉભી પ્રતિમા ગંભે કરવી. ૧૮૨.

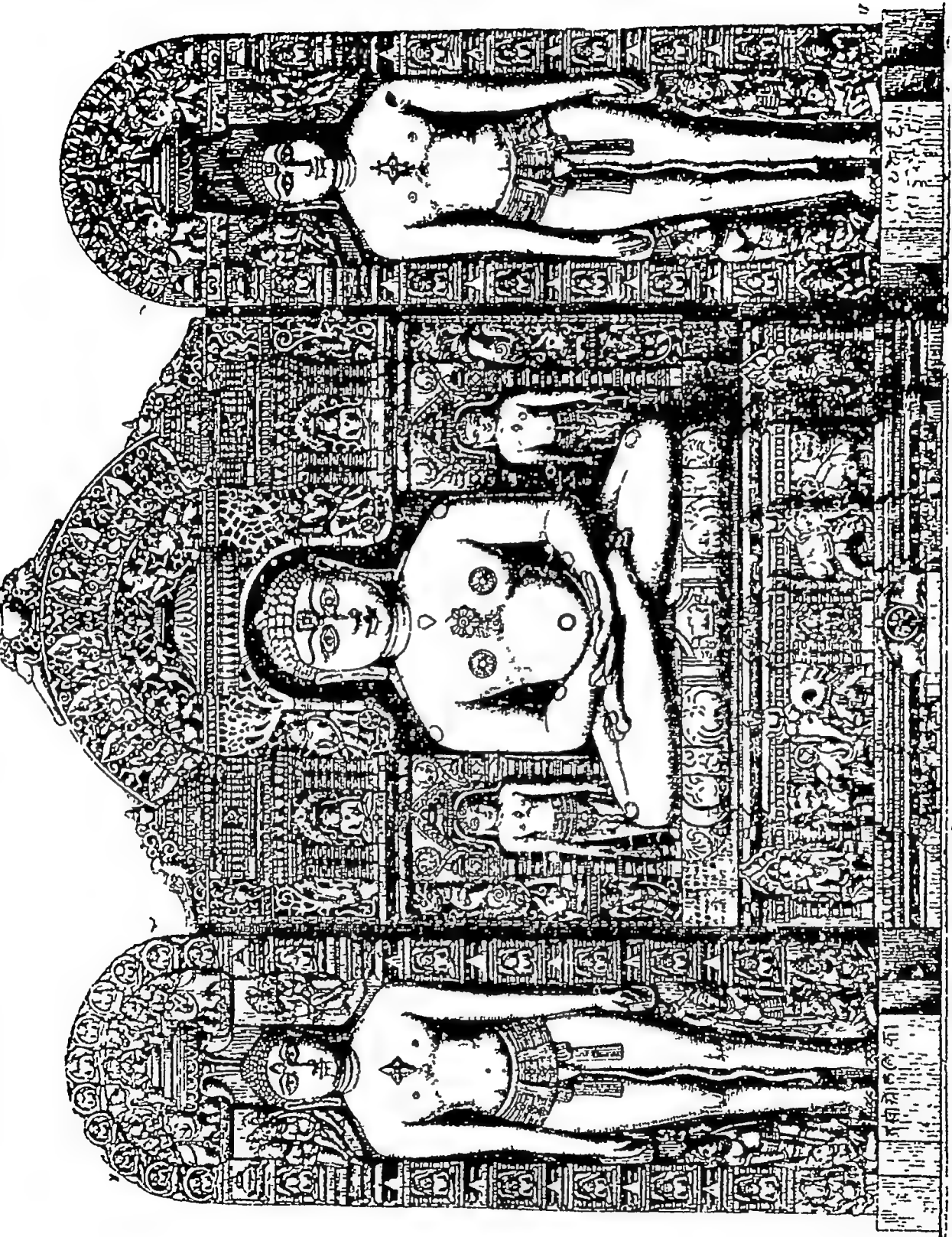

પ્રથમ દર્શન.

પાશ્વર દર્શન.

श्रीमदस्त्रक्षणा पार्श्वनाथ. रागुष्टपुर, भारवाड.

[શિલ્પ રત્નાકર.] • સિંહાસન અને કાલસક સહિત શ્રીતીર્થંકરની મૂર્તિનો દેખાવ. [કાદશ રતન.

કાયસ્વર્ગે યદા છત્રમૂર્ધ્વે ચ પ્રતિમાસનમ્ ॥

સર્વપરિકરસ્યાગ્રે નિર્ગમં સાર્ધમઙ્ગુલમ્ ॥૧૮૩॥

કાઉસ્સગની પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છત્ર કરવું તથા તેના ઉપર પ્રતિમા બેસાડવાનો ગોળકો કરવો અને તે સર્વ પરિકરથી દોઢ લાગ નીકળતું વધારે કરવું. ૧૮૩.

તથા ચ તોરણં વક્ષ્યે તત્પ્રમાણમતઃ શૃણુ ॥

સર્વપરિકરમાનં ગર્ભતોરણસ્તમ્ભિકા ॥૧૮૪॥

હવે હું તોરણ કરવાનું પ્રમાણ કહું છું તે સાંભળ. સર્વ પરિકરના માને બે થાંભલીઓના મધ્યમાં તોરણ કરવાં. ૧૮૪.

અષ્ટાંશા સ્તંભિકા ગર્ભાદ્ દ્વાશીતિરુદયસ્તથા ॥

દ્વાવિંશતિથ વિસ્તારો મધ્યેઽઙ્ગુલાદિકં ભવેત્ ॥૧૮૫॥

ગર્ભથી થાંભલીઓ આઠ આઠ લાગ છેટે રાખવી અને મધ્યમાં કુલ ઝોળ લાગ રાખવા. સમસ્ત પરિકરની કુલ ઉંચાઈ ૮૨ લાગની બાણવી તથા પંડોળાઈ ૨૨ લાગ બાણવી. ઉંચાઈનું માપ કાઉસ્સગના મધ્ય લાગથી કલશ ગુપ્તી લેવું. ૧૮૫.

પટંગો નિર્ગમસ્ત્ર પટ્તિર્વિમ્વવિરાલિકાઃ ॥

સઙ્ગે ત્રામે ચ કર્તવ્યાઃ સ્વરૂપા લક્ષણનિતાઃ ॥૧૮૬॥

કાઉસ્સગાદિનાં સ્વરૂપો છ લાગ નીકળતાં કરવાં અને છ લાગ પંડોળી વિરાલિકા (મગર, ગ્રાસ, હાથી અને ચમ્મન્ધારીના લાગો) કરવી. આ સ્વરૂપો ડાબી તથા જમણી બન્ને બાજુએ કરવાં. ૧૮૬.

ગ્રહાશ્ચ નિર્ગમે કાર્યા હ્યઙ્ગુલૈશ્ચૈવ પશ્ચભિઃ ॥

દિગ્ભિર્યક્ષમદ્રશ્ચ ત્રીણિ ત્રીણિ ત્રિનાસિકાઃ ॥૧૮૭॥

સિંહાસનમાં નીચે પાંચ લાગે નીકળતા નવ શ્રેણી કરવા. દશ લાગનું ચક્ષુલદ્ર અને ત્રણ ત્રણ લાગની ત્રણ નાસિકાઓ કરવી. ૧૮૭

સ્તંભિકાઃ દ્વિભિઃ કર્તવ્યા ઉભયોર્વામદક્ષિણે ॥

પાવટી ચ ત્રિભિઃ પ્રોક્તા યક્ષો દ્વાદશ એવ ચ ॥૧૮૮॥

જમણે તથા ડાબે બન્ને પડબે બપ્પે લાગની થાંભલીઓ કરવી; ત્રણ લાગની પાવટી (પટ્ટી) કરવી તથા બાર લાગનો યક્ષ કરવો. ૧૮૮.

एकादश च कर्तव्यं ग्रासान्तश्च विचक्षणैः ॥

तस्योर्ध्वमंगुलत्रया पावटी च प्रयत्नतः ॥१८९॥

અગિયાર લાગનો લાંબો ગ્રાસ કરવો અને તેના ઉપર ત્રણ લાગની પાવટી (પટ્ટી) પ્રયત્નથી કરવી. ૧૮૯.

कायस्वर्गश्च कर्तव्य उदय एकत्रिंशतिः ॥

उपर्यन्तरकं कार्यं चत्वारः छत्रकं भवेत् ॥१९०॥

ઉચ્ચાઈમાં કાયસ્વર્ગ (કાઉસ્સર્ગ) ની પ્રતિમા ઉભી ૩૧ લાગની કરવી અને તેના ઉપર અન્તરાલ રાખી ચાર લાગનું છત્ર કરવું. ૧૯૦.

पङ्क्तिश्च छत्रविस्तारो झालरी चतुरंगुला ॥

उपरि च छत्रद्वयमेकैकમंगुलं भवेत् ॥१९१॥

છત્રની પહોળાઈ છ લાગની કરવી. ચાર લાગની ઝાલરી કરવી તથા તેના ઉપર એક એક લાગનાં બે છત્રો કરવાં. ૧૯૧.

उपरि फालनाः कार्यास्तत्र भेदमतः शृणु ॥

षड्भागं मुखभद्रश्च निर्गमं सार्धमेव च ॥१९२॥

છત્રના ઉપર ગોખની ફાલના કરવી. તેમાં કરવાનાં ભેદ હવે સાંભળ. છ લાગનું મુખભદ્ર કરવું અને તે નીકારે દોઢ લાગનું રાખવું. ૧૯૨.

मूला च नासिका कार्या द्वौ द्वात्रिंशद्योश्च वै ॥

तस्य बाह्ये प्रकर्तव्यं सार्धं सार्धश्च निर्गमम् ॥१९३॥

બે બાહ્યે બે બે લાગની મૂલા નાસિકા (કણ) કરવી અને બહારના ભાગે નીકળતું દોઢ દોઢ લાગનું મળી ત્રણ લાગનું ભદ્ર કરવું. ૧૯૩.

उमरं पल्लवैर्युक्तमङ्गुलानां चतुर्दश ॥

तस्य मध्ये च कर्तव्यः पल्लवः षट् तथैव हि ॥१९४॥

ચૌદ લાગનું પલ્લવથી સંયુક્ત ઉમર (ઢાલ તથા શંખ ધગાડતાં સ્વરૂપો) કરવું અને તે ઉમરમાં છ લાગનાં પલ્લવ કરવાં. ૧૯૪.

तस्योर्ध्वे तिलकं कार्यमंगुलानां तथा दश ॥

सर्वालङ्कारसंयुक्तं मकरैर्वामदक्षिणे ॥१९५॥

ઉપર ઉપર દેશ લાગતું તિલક (કેળશો) કરવું અને ઉપર પ્રમાણે સર્વ અલંકારોથી સંયુક્ત તથા જમણી તથા ડાબી બાજુઓમાં મકરના મુખ સહિત પરિકર કરવું. ૧૯૫.

તન્મુખે તોરણં કાર્યં વલણેઃ ત્રયપંચભિઃ ॥

કેવલજ્ઞાનમૂર્તિશ્ચ હ્યગ્રે કાર્યાં વિચક્ષણેઃ ॥૧૯૬॥

બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીઓએ મગરોના મુખમાંથી નીકળતાં તોરણો કરવાં અને ત્રણ અથવા પાંચ વલણ કરવી તથા પરિકરના અગ્ર ભાગે કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ કરવી. (વલણ એટલે અર્ધ ગોળાકાર, તેમાં પાંદડાં અને હંસની પંક્તિ કરવી). ૧૯૬.

ઉભી પ્રતિમાનું પરિકર-સંક્ષિપ્ત લક્ષણ.

છત્રત્રયં જિનસ્યોર્ધ્વે રથિકાભિસ્ત્રિભિર્યુતમ્ ॥

અશોકદ્રુમપત્રૈશ્ચ દેવદુન્દુભિર્વાદિભિઃ ॥૧૯૭॥

શ્રીજિન પ્રતિમાના મસ્તકના ઉપરના ભાગે ત્રણ રથિકાઓથી સંયુક્ત એવાં ત્રણ છત્રો કરવાં અને તે છત્રો અશોક વૃક્ષનાં પાંદડાં તથા દેવદુન્દુભિ-નગારાં વગાડતા દેવો વડે અલંકૃત કરવાં. ૧૯૭.

સિંહાસનમસ્તકાધો ગજસિંહવિભૂષિતઃ ॥

મધ્યે ચ ધર્મચક્રશ્ચ પાર્શ્વયોર્યક્ષયક્ષિણી ॥૧૯૮॥

સિંહાસનના મસ્તકની નીચેનો એટલે વચ્ચેનો ભાગ હાથી અને સિંહથી વિભૂષિત કરવો, મધ્ય ભાગે ધર્મચક્ર કરવું તથા બન્ને બાજુના ભાગમાં યક્ષ યક્ષિણી કરવાં. ૧૯૮.

દ્વિતાલાં વિસ્તરે કાર્યાં વહિઃ પરિકરસ્ય તુ ॥

દૈર્ઘ્યે તુ પ્રતિમાતુલ્યં તદૂર્ધ્વે તુ નરાયણમ્ ॥૧૯૯॥

મૂર્તિથી બહારના ભાગે પરિકરની પહોળાઈ એ તાલની અર્થાત્ ચોવીસ આંગળ અથવા લાગની કરવી તથા લંબાઈમાં ઉભી પ્રતિમાની બરાબર કરવું. અને તેના ઉપરના ભાગે નરાયણ અર્થાત્ દેવદુન્દુભિવાદીઓનું સ્વરૂપ કરવું. ૧૯૯.

વાહિકા બાહ્યકેપાતુ ગજસિંહૈરલંકૃતાઃ ॥

કર્તવ્યા દ્વારશાખા ચ તન્મૂર્તિગણસંયુતા ॥૨૦૦॥

હાથી અને સિંહ વિગેરેથી અલંકૃત કરેલી વાહિકા (બોળે ઉઠાવનારી પીઠ) બહાર નીકળતી કરવી અને તે (પરિકરનું) રક્ષણ કરે. દ્વારશાખાઓ તે મૂર્તિના ગણ-દ્વારપાલ સંયુક્ત કરવી. ૨૦૦.

રથિકા સંયુત જીરણ લક્ષણ.

જીરણં પશ્ચવા પ્રોક્તં રથિકાર્ચા ચ દેવતા ॥
 લલિતં ચલિકાકારં ત્રિરથવલિકોદરમ્ ॥૨૦૧॥
 શ્રીપૂજ્યં પશ્ચરથિકં સપ્ત વા નંદવર્ધનમ્ ॥
 રથિકોભયપક્ષે તુ મકરા વિકૃતાનનાઃ ॥
 ઇતિકાલવર્ણયુક્તં કર્તવ્યં રથિકાન્તરમ્ ॥૨૦૨॥

(પરિકરના સમાન અન્ય દેવોને પણ આબુખાબુએ અને ઉપર શોભાનું વર્તુલ કરવા વિષે)

જીરણ એટલે શોભાનું વર્તુલ પાંચ પ્રકારનું કહેલું છે. અને તે જીરણની રથિકાઓના મધ્ય ભાગે પ્રતિમા સ્થાપવી. ત્રણ રથિકાઓથી યુક્ત અને જેનું ઉદર (પેટનો ભાગ) અર્ધ વર્તુલાકારમાં વળેલું હોય તેમજ છત્રના આકારવાળું હોય તે લલિત નામનું જીરણ જાણવું.

પાંચ રથિકાઓ યુક્ત જીરણ શ્રીપૂજ્ય નામે અને સાત રથિકાઓથી સંયુક્ત જીરણ આનંદવર્ધન નામે જાણવું. રથિકાઓના બન્ને પડખે વિરૂપ મોંઢાના મગરો કરવા. આ પ્રમાણેનાં આલવણ (ખાબુના સુંદર ઘેરાવાથી યુક્ત પ્રતિમાની પડખે રહેલી રથિકાઓનો અન્તર ભાગ) કરવા. ૨૦૧, ૨૦૨.

રથિકાયાં ભવેદ્ભ્રૂવા વિષ્ણુરીશચ ચંડિકા ॥

જિનો ગૌરી ગણેશચ સ્વે સ્વે સ્થાને સુભાવહાઃ ॥૨૦૩॥

ઉપર પ્રમાણે બનાવેલી રથિકા (રથના સમાન દેવતાને બેસવા માટે બનાવેલો અર્ધચંદ્રાકારનો એક પ્રકારનો રથ) માં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ, ચંડિકા, જિન, ગૌરી અને ગણેશની સ્થાપના કરવી. એ દેવો પોતાપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત થયે સુખને આપનારા છે. ૨૦૩.

દિવાલને અડીને પ્રતિમા ન બેસાડવા વિષે.

મિત્તિસંલગ્નવિમ્વચ્ચ પુરુષઃ સર્વથાઽશુભઃ ॥

ચિત્રમયાચ્ચ નાગાદ્યા મિત્તૌ ચૈવ શુભાવહાઃ ॥૨૦૪॥

દીવાલની અડોઅડ ચોઢલાં દેવખિંબ અને ઉત્તમ પુરુષની મૂર્તિ સર્વથા અશુભ છે, પરંતુ ચિત્રામણમાં નાગ આદિ દેવતાઓ તો સ્વાભાવિક રીતે દીવાલેજ હોય છે તેનો દોષ નથી. ૨૦૪.

ખંડિત તથા દુષ્ટ મનુષ્યના સ્પર્શ વિષે.

ધાતુલેપ્યમયં સર્વં વ્યહગ્યસંસ્કારમર્હતિ ॥

કાષ્ટપાપાણનિષ્પન્નં સંસ્કારાર્હં પુનર્નહિ ॥૨૦૫॥

પ્રતિષ્ઠિતં પુનર્વિમ્વે સંસ્કારઃ સ્યાન્ન કર્હિન્નિત્ ॥

સંસ્કારે ચ કૃતે કાર્યા પ્રતિષ્ઠા તાદૃશી પુનઃ ॥૨૦૬॥

સંસ્કૃતે તુલિતે ચૈવ દુષ્ટસ્પૃષ્ટે પરીક્ષિતે ॥

હતે વિમ્વે ચ લિઙ્ગે ચ પ્રતિષ્ઠા પુનરેવ હિ ॥૨૦૭॥

ધાતુની પ્રતિમા તથા ઈંટો, ચૂનો, માટી આદિ લેપની પ્રતિમા જે વિકલાંગ (ખંડિત) થઈ જાય તો પણ ફેર સુધારી પૂજવાને યોગ્ય થાય છે, પરંતુ લાકડાની તથા પાપાણુની પ્રતિમા ખંડિત થઈ જાય તો ફરી સંસ્કારને યોગ્ય રહેતી નથી. ૨૦૫.

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી કોઈ પણ જાતની પ્રતિમા સંસ્કારને યોગ્ય થાય નહિ. કદાચ કારણવશાત્ કોઈ પણ સંસ્કાર કરવો પડે તો ફરી પૂર્વવત્ પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. ૨૦૬.

કહ્યું છે કે પ્રતિષ્ઠા થયા બાદ જે મૂર્તિનો સંસ્કાર કરવો પડે, તોલ કરવો પડે, દુષ્ટ મનુષ્યનો સ્પર્શ થાય, પરીશ્રા કરવી પડે અને ચોર લોડો ચોરી ફરી લઈ ગયા હોય તેવી પ્રતિમાનો પૂર્વવત્ ફરીથી પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. ૨૦૭.

ઘર મંદિરમાં ધ્વજ ન રાખવા વિષે.

ન કઢાપિ ધ્વજાદંડો સ્થાપ્યો વૈ ગૃહમંદિરે ॥

કલશામરસારૌ ચ શુભદૌ પરિકીર્તિતૌ ॥૨૦૮॥

ઘરમંદિર ઉપર ધ્વજદંડ કદી ચઢાવવો નહિ પરંતુ આમલસાદો તથા કળશ ચઢાવવો શુભકર્તા છે. ૨૦૮.

કર્ણપ્રતિરથમદ્રોરુશૃઙ્ગતિલકાન્વિતઃ ॥

કાષ્ટપ્રાસાદઃ શિશ્વરી પ્રોક્તો તીર્થે શુભાવહઃ ॥૨૦૯॥

કર્ણ, પ્રતિરથ અને ભદ્ર આદિ અંગવાળો તથા તિલક, ઉરશૃંગાદિથી વિભૂષિત બનાવેલો લાકડાનો શિખરખંધ પ્રાસાદ ઘરમાં પૂજવો નહિ તેમ ઘરમાં રાખવો પણ નહિ, પરંતુ તીર્થમાં અગર તીર્થયાત્રામાં સાથે હોય તો દોષ લાગતો નથી. ૨૦૯.

વજ્રલેપ.

આમં તિન્દુકમામં કપિત્થકં પુષ્પમપિ ચ શાલ્મલ્યાઃ ॥
 બીજાનિ શલ્કીનાં ધન્વનવલ્કો વચા ચેતિ ॥૨૧૦॥
 એતઃ સલિલદ્રોણઃ કાથયિતવ્યોઽષ્ટભાગશેષથ ॥
 અવતાર્યોઽસ્ય ચ કલ્કો દ્રવ્યૈરેતૈઃ સમનુયોજ્યઃ ॥૨૧૧॥
 શ્રીવાસકરસગુગ્ગુલુમહાતકકુન્દુરુકસર્જરસૈઃ ॥
 અતસીવિલ્વૈથ, યુતઃ-કલ્કોઽયં વજ્રલેપાલ્પયઃ ॥૨૧૨॥

કાચાં તેંદુ ફલ, કાચાં કૈયફલ, સીમળાનાં પુષ્પ, શાલવૃક્ષનાં બીજ, ધામન
 વૃક્ષની છાલ અને વચ; આ ઔષધોને સરખા વજ્રને લઈ-૧૦૨૪, તોલા
 એટલે ૨૫ શેર ને ૨૪ તોલા પાણીમાં નાખી ક્વાથ બનાવવો, પાણી આઠમે
 હીસ્સે રહે એટલે ઉતારી તેમાં શ્રીવાસક વૃક્ષનો અંદર, હીરાબોળ, ગુગલ,
 લીલાવા, દેવદાને અંદર, કંદ્રપ રાક્ષ, અલસી, અને બીલાં વિગેરેને બીણાં-બાંડી
 અંદર નાખી ખુબ હલાવવાથી વજ્રલેપ તૈયાર થાય છે. ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨.

વજ્રલેપનો ગુણ.

પ્રાસાદહર્મ્યવલભીલિંગપ્રતિમાસુ કુચ્ચકૂપેષુ ॥

સન્તપ્તો દાતવ્યો વર્ષસહસ્રાય તસ્યાયુઃ ॥૨૧૩॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते

शिल्परत्नाकरे जिनमूर्तिस्वरूपलक्षणधिकारे गुर्जरभाषायां

द्वादश-रत्न-समाप्तम् ॥

ઉપરોક્ત વજ્રલેપ દેવમંદિર, મકાન, શિવલિંગ, પ્રતિમા (મૂર્તિ), દીવાલ અને
 દૂવો ઇત્યાદિ ઠેકાણે ગરમ ગરમ લગાડવાથી હજારો વર્ષ થકી રહે છે. ૨૧૩.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્તમદાશરૂકર સુલભલાઇ
 સોમપુરાવચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું જિનમૂર્તિસ્વરૂપ
 લક્ષણાધિકાર નામનું આરંભ રત્ન સંપૂર્ણ.

ત્રયોદશં રત્નમ્ ।

અથ પ્રતિષ્ઠાવિધિલક્ષણાધિકારઃ ।

પ્રતિષ્ઠા સમય.

ઉક્તપૂર્ણે તુ પુણ્યાહે પ્રતિષ્ઠા સર્વસિદ્ધિદા ॥

રત્નૌ સૌમ્યાયને કુર્યાદ્ દેવાનાં સ્થાપનાદિકમ્ ॥૧॥

પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે જ્યારે પ્રાસાદ સંપૂર્ણ થાય ત્યારે શુભ મુહૂર્તમાં પ્રતિષ્ઠા કરવી તે સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓને આપનારી છે. જ્યારે સૂર્ય ઉત્તરાર્ધગુનો થએલો હોય ત્યારે દેવતા વિગેરેની સ્થાપના કરવી. ૧.

શુભે દિને મુહૂર્તે ચ લગ્ને સૌમ્યયુતર્થકે ॥

અભિષેકઃ, પ્રતિષ્ઠા, ચ પ્રવેશાદિકમધ્યતઃ ॥૨॥

શુભ દિવસે શુભ મુહૂર્તમાં અને શુભ નક્ષત્ર યુક્ત શુભ લગ્નમાં દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા, અભિષેક તથા દેવગૃહ પ્રવેશ વિગેરે કાર્યો પૂજનપૂર્વક કરવાં. ૨.

મંડપવિધાન.

પ્રાસાદાગ્રે તથેશાને ચોત્તરે મળ્ડપં શુભમ્ ॥

ત્રિપશ્ચસપ્તનંદૈકાદશવિશ્વંકરાન્તરે ॥૩॥

પ્રાસાદના અગ્ર ભાગે તથા ઇશાન કોણમાં અને ઉત્તર દિશામાં (૩) ત્રણ, (૫) પાંચ, (૭) સાત, (૯) નવ, (૧૧) અગિયાર અને (૧૪) ચૌદ ગોળના આંતરે મંડપની રચના કરવી શુભ છે. ૩.

મંડપાર્થે ભૂમિશોધન પૂર્વક દિક્ક શોધન.

જ્ઞાત્વા પૂર્વ ધરિત્રીં દહનસ્થનનસંપ્રાવૈઃ સંવિશોધય,

પશ્ચાત્કૃત્વા સમાનાં મુકુરજઠરવદ્વાચયિત્વા દ્વિજેન્દ્રૈઃ ॥

પુણ્યાહે કર્મશેષૌ ક્ષિતિમપિ કુસુમાદ્યૈઃ સમારાધ્ય શુદ્ધે,

વારે તિથ્યાન્ન કુર્યાત્સુરપતિકુમ્ભઃ શોધનં મળ્ડપાર્થમ્ ॥૪॥

શુભ વારે અને શુભ તિથિમાં પ્રતિષ્ઠાનો મંડપ કરવા માટે શુદ્ધ પૂર્વ દિશા સાધવી. તે પહેલા પૃથ્વીની પ્રાક્ષણાદિ વર્ણ તથા શલ્યાદિની પરીચા કરવી અને પછી ભૂમિને બાળી એક હસ્ત ખોદવી અને તેમા જલ ભરી વહેતું મૂકવું વિગેરે યુક્તિઓથી શુદ્ધ કરવી. ત્યાર પછી ભૂમિને દર્પણના સમાન સાદું ચિત્રણી બનાવવી પછી શ્રેષ્ઠ પ્રાક્ષણો ત્યાસે પુક્યાડાચન કરાવી. દૂર્મ, શેષ-નાગ અને પૃથ્વી એમની પુખ્તાદિ સામગ્રી વડે પૂજા કરવી ૪.

શંકુરોપણ.

નૃપાઙ્ગુલૈઃ સંમિતકર્કટેન સૂત્રેણ વા વૃત્તવરં વિલિખ્ય ॥

રઘ્યઙ્ગુલં શંકુમમુલ્ય મધ્યે નિવેશયેત્લાક્ષિમિતાઙ્ગુલિભિઃ ॥૫॥

ચતસૃમિથ્વાપિ ઋજૂતમાભિઃ સંસ્પૃશીષં તુ સમેપિકાભિઃ ॥

સચ્છંકુમા યત્ર વિશેદપેયાદ્ વૃત્તે ક્રમાત્સ્તો વરુણેન્દ્રકાષ્ટે ॥૬॥

ઉપર પ્રમાણે ભૂમિ શોધન કર્યા પછી પૂર્વ દિશા સાધવા માટે ૧૬ ઝોળ આંગળ પ્રકાર (કંપાસ) ની બે અણી પહોળી રાખી અથવા સૂત્ર વડે વર્તુલ (ઝોળ કુંડાળું) કરીને વૃત્તના મધ્ય ભાગે બાર (૧૨) આંગળનો લાંબો શંકુ રોપવો. પછી સ્થિર થએલા શંકુની છાયા સવારમાં વર્તુલની રેખાના જે સ્થાનમાંથી વર્તુલમાં પ્રવેશ કરે તે જગ્યાએ પશ્ચિમ દિશાનું સૂચક એક ચિન્હ કરવું અને બપોર પછી શંકુની છાયા વર્તુલની રેખાના જે સ્થાનમાંથી બહાર નીકળે ત્યાં પૂર્વ દિશાનું સૂચક બીજું ચિન્હ કરવું. આ પ્રમાણે ક્રમે પશ્ચિમ તથા પૂર્વ દિશા સિદ્ધ થાય છે તેમજ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા સિદ્ધ કરવા માટે. તે શંકુની છાયાના અગ્ર ભાગને લગાડી વીસ વીસ આંગળની ચાર (૪) કોમળ અને સીધી સળીઓ ચારે દિશામાં અણીઓ અડાડીને મૂકવાથી ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા પણ સિદ્ધ થાય છે. ૫, ૬.

ફર્કે કીટે ગોમૃગે યૂકયા સા દ્વાભ્યાં ચાલ્યા સિંહકુંભત્રિકેડપિ ॥

યામાશાં વૈ માનુમાન્વાતિ તસ્યાં ચાલ્યા દ્વન્દ્વે કાર્મુકે ચાલનં ન ॥૭॥

કર્ક, વૃશ્ચિક, વૃષ અને મકર, આ ચાર સંક્રાન્તિઓમાં એક એક યૂકા (જૂ) પ્રમાણે શંકુની છાયા જે દિશામાં સૂર્ય હોય તે દિશા સામે ચલાવવી. તથા સિંહ, કન્યા અને તુલા તેમજ કુંભ, મીન અને મેષ; એમની ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિઓ મળી છ સંક્રાન્તિઓમાં સૂર્ય જે દિશામાં હોય તે દિશા તરફ શંકુની છાયાથી બળે યૂકા પ્રમાણેના અંતરે ચિન્હ કરવું. આ પ્રમાણે ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયનના સૂર્યમાં પૂર્વ દિશા સાધવી. પરંતુ મિથુન અને ધન રાશિની સંક્રાન્તિઓમાં શંકુની છાયા ચલાવવાની જરૂર નથી. ૭.

પ્રથમ મંડપ પ્રમાણ.

મળપ: સ્યાત્કરૈરદશસૂર્યકલામિતૈઃ ॥

સ્તંભપોદશસંયુક્તસ્તોરણાદિવિરાજિતઃ ॥૮॥

મંડપ આઠ (૮), દશ (૧૦), બાર (૧૨) અને સોળ (૧૬) ગજ મુધીને કરવો અને તે સોળ (૧૬) થાંભલા તેમજ તોરણ વિગેરેથી મુગ્ધોભિત કરવો. ૮.

દ્વિતીય માન (અંથાન્તરમાંથી).

દશસૂર્યકરોન્મિતોઽધમઃ સ્યાદિનશક્રપ્રમિતૈઃ કરૈસ્તુ મધ્યઃ ॥

ધૃતિભૂપકરોન્મિતો વરીયાન્નલહસ્તોઽપ્યથ મળપસ્તુલાયામ્ ॥૯॥

દશ (૧૦) અથવા બાર (૧૨) હસ્તનો મંડપ કનિષ્ઠ, બાર અથવા ચૌદ (૧૪) હાથનો મધ્યમ તથા સોળ (૧૬) અથવા અઠાર (૧૮) હાથનો શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે અને તુલાદાનમાં વીસ (૨૦) હાથનો મંડપ ઉત્તમ કહેવાય છે. ૯.

ઉચ્ચાં ભૂમિ મળપસ્ય પ્રકુર્યાદસ્તોન્માનામર્દ્દહસ્તોન્મિતાં વા ॥

મધ્યે ભૂમિ મળપેનોન્મિતાં ચ ત્યક્ત્વા કુર્યાન્મળપશ્વેદ્ દ્વિતીયઃ ॥૧૦॥

મંડપની ભૂમિ એક હાથ અથવા અર્ધો હાથ (ગજ) ઉચ્ચી કરવી અને તે બીજો મંડપ બનાવવો હોય તો જોડલા હાથનો મંડપ હોય તંટલા હાથ પૂર્વ મંડપથી જમીન છેડી પછી બીજો મંડપ બનાવવો. ૧૦.

મંડપમાં દ્વાર તથા મધ્યવેદીનું પરિમાણ.

દિગન્તરાલે દ્વિકરં ભવેદ્ દ્રાચતુષ્ટયં વેદગજાંગુલૈસ્તત્ ॥

વિવર્દિતં મધ્યવરિષ્ઠયોઃ સ્યાદ્વેદીં ત્રિભાગેન સમાકરોચ્ચ ॥૧૧॥

કનિષ્ઠ મંડપોમાં પૂર્વાદિ દિશાઓની મધ્ય-વચ્ચમાં બે બે ગજ પહોળાં ચાર દ્વારો ચાર દિશાઓમાં કરવાં. મધ્યમ મંડપોમાં બે ગજ ચાર આંગળ પહોળાં તથા ઉત્તમ મંડપોમાં બે ગજ આઠ આંગળનાં પહોળાં ચાર દ્વારો કરવાં અને મંડપના ત્રીજા ભાગે મધ્યમાં એક વેદી કરવી (અર્થાત મંડપના નવ ભાગ કરી મધ્યમાં વેદી કરવી થોડું છે.) ૧૧.

તુલાદાનમાં વિશેષ.

તુલાપ્રદાનેઽધમમધ્યયોઃ સ્યાત્સા પંચહસ્તોત્તમકેઽદ્રિહસ્તા ॥

ઈશાનભાગે ગ્રહવેદિકા તુ હસ્તોન્મિતોચાલ્લપવતી ત્રિવપ્રા ॥૧૨॥

તુલાપુરૂષના દાનમાં કનિષ્ઠ તથા મધ્યમ મંડપમાં પાંચ હસ્તની વેદી અને ઉત્તમ મંડપમાં સાત (૭) ગજની વેદી બનાવવી. (આ મધ્ય વેદીને મહાવેદી પણ કહે છે) તેમજ મંડપના ઈશાન કોણમાં એક ગજની લાખી, પહોળી અને ઉચી ત્રણ મેખલાવાળી ગ્રહવેદી કરવી. ૧૨.

ધ્વજ અને પતાકા વિષે.

ધ્વજાન્ દ્વિહસ્તાયતિકાશ્ચ પંચહસ્તાન્સુપીતારુણકૃષ્ણનીલાન્ ॥

શ્વેતાસિતશ્વેતસિતાન્દિગીશ્વાહાન્વહેદિકરવંશશીર્ષે ॥૧૩॥

પૂર્વાદિ ક્રમથી આઠ ધ્વજઓ કરવી અને તે આઠે બે બે ગજની પહોળી તેમજ પાંચ પાંચ ગજની લાંબી કરવી જઈએ. તેમાં પૂર્વમાં પીતલ વર્ણ અને હાથીના ચિત્રસહિત ઈન્દ્રધ્વજ (૧), અગ્નિકોણમાં લાલ વર્ણ અને ઘેટાના ચિત્રયુક્ત અગ્નિધ્વજ (૨), દક્ષિણમાં કૃષ્ણ વર્ણ અને પાડાના ચિત્રયુક્ત યમધ્વજ (૩), નૈઋત્યમાં નીલ વર્ણ અને શ્વાનના ચિત્રયુક્ત રાક્ષસધ્વજ, (૪), પશ્ચિમમાં શ્વેત વર્ણ અને મગરના ચિત્રયુક્ત વરુણધ્વજ (૫), વાયુ-કોણમાં લીલો વર્ણ તથા મૃગના ચિત્રયુક્ત વાયુધ્વજ (૬), ઉત્તરમાં શ્વેત વર્ણ અને હાથીના ચિત્રયુક્ત કુબેરધ્વજ (૭) અને ઈશાન કોણમાં શ્વેત વર્ણ તથા વૃષ (બળદ) ના ચિત્રયુક્ત શિવધ્વજ (૮) કરવો અને આ આઠે ધ્વજો દશ ગજ લાંબા વાંસના ધ્વજદંડોમાં પરોવી ધ્વજદંડની ઉચાઈના પાંચમાં ભાગે અર્થાત્ બે ગજ જેટલા જમીનમા દાટી આઠ દિશાઓમાં ફરકતા મૂકવા. ૧૩.

લોકેશવર્ણાસ્ત્રયુતાઃ પતાકાઃ શૈલેન્દુદૈર્ઘ્યાઘાતકાશ્ચ મધ્યે ॥

ચિત્રં ધ્વજં દિકરદૈર્ઘ્યવંશત્રિદોસ્તતં પ્રાંતગર્ગિકિણીકમ્ ॥૧૪॥

આઠે પતાકાઓ સાત સાત હાથ લાંબી અને એક એક હાથ પહોળી ત્રિકોણાકાર કરવી અને પૂર્વેષ્ટ ઈન્દ્રાદિ લોકપાલોના વર્ણ તથા નીચે આપેલાં આયુધોયુક્ત કરી દશ ગજ લાંબા વાંસના દંડમાં પરોવી પૂર્વાદિ ક્રમે જમીનમાં દાટવી. ઈન્દ્રનું આયુધ વજ્ર (૧), વહ્નિનું શક્તિ (૨), યમનું દંડ (૩), રાક્ષસનું ખડ્ગ (૪), વરુણનું પાશ (૫), વાયુનું અંકુશ (૬), કુબેરનું ગદા (૭) અને શિવનું ત્રિશૂલ (૮) આયુધ બાણવું. તથા

મંડપના મધ્ય ભાગે દશ ગજ લાંબા વાંસ ઉપર સાત ગજ લાંબો અને ત્રણ ગજ પહોળો તેમજ છેડે ઘુઘરીઓવાળો અને શિરોભાગે ચામરવાળો મિશ્રિત રંગનો ધ્વજ લગાડવો. ૧૪.

શ્વેતાશ્ચ નવમીં પૂર્વેશાનયોર્મધ્યતો વુધઃ ॥

વિન્યસેતુ પતાકાંશ્ચ ધ્વજાંસ્તાનપિ પૂર્વતઃ ॥૧૫॥

શ્વેત વર્ણની નવમી પતાકા પૂર્વે તથા ઈશાન કોણના મધ્ય ભાગમાં શુદ્ધિમાન પુરૂષે લગાડવી. આ પ્રમાણે પૂર્વાદિ ક્રમથી નવ ધ્વજો તથા નવ પતાકાઓ લગાડવી અને તેમને પોતાના દંડની ઉંચાઈના પાંચમાં ભાગે જમીનમાં દાટવી અને તેની ચંદન પુષ્પાદિથી પુજા કરવી. ૧૫.

કુંડવિધાન.

પોહશહસ્તકુણ્ડશ્ચ દશાદધિકમિષ્યતે ॥

મળ્ડપે વેદિકામધ્યે પંચાષ્ટનવકુણ્ડકમ્ ॥૧૬॥

હોમ કરવાનો કુંડ દશ (૧૦) ગજથી સોળ (૧૬) ગજ સુધીના મંડપમાં કરવો અને મધ્ય ભાગે વેદિકા કરવી. તથા મંડપમાં પાંચ (૫), આઠ (૮) અથવા નવ (૯) કુંડ કરવા. ૧૬.

પૂર્વાદિ ક્રમથી નવ કુંડ નિવેશ પ્રકાર.

પ્રાચ્યાશ્વતુષ્કોણમગેન્દુષ્ણ્વત્રિકોણવૃત્તાંગમુજાંબુજાનિ ॥

અષ્ટાસિ શક્રેશ્વરયોસ્તુ મધ્યે વેદાસિં વા વૃત્તમુશંતિ કુણ્ડમ્ ॥૧૭॥

પૂર્વમાં અતુષ્કોણ (૧) અગ્નિકોણમાં યોન્યાકાર (૨), દક્ષિણમાં અર્ધચંદ્ર (૩), નૈઋત્યકોણમાં ત્રિકોણ (૪), પશ્ચિમમાં વર્તુલ (૫); વાયુકોણમાં પદ્મકોણ (૬), ઉત્તરમાં અષ્ટદલ પ્રજાકાર (૭) અને ઈશાનમાં અષ્ટકોણ (૮) તથા પૂર્વ અને ઈશાનના મધ્યમાં (૯) નવમો આચાર્ય કુંડ વર્તુલ અથવા ચોરસ કુંડ કરવો. (આ પ્રમાણે નવકુંડની રચના કરવી. આને જ નવકુંડી કહે છે. આઠ કુંડ આઠ દિશ્પાલોના અને એક કુંડ આચાર્યનો મળી કુલ નવ કુંડ બાણવા. ૧૭.

પંચકુંડી તથા એક કુંડી નિવેશ પ્રકાર.

અશેષકુળૈરિહ પશ્ચકુણ્ડી ચૈકં યદા પશ્ચિમસોમશૈવે ॥

વેદ્યાઃ સપાદેન કરેણ યદ્વા પાદાન્તરેણાસિલકુણ્ડસંસ્થા ॥૧૮॥

અશેષ કુંડો (ખણાઓના કુંડો છોડી) વડે પંચકુંડી કરવી. અર્થાત્ પૂર્વમાં ચતુષ્કોણ, દક્ષિણમાં અર્ધચંદ્ર, પશ્ચિમમાં વૃત્ત અને ઉત્તરમાં પદ્મકુંડ તથા ઈશાન કોણમાં ચતુ.કોણ અથવા વર્તુલ કરવો. અને જો એકજ કુંડ કરવા હોય તો પશ્ચિમ, ઉત્તર અથવા ઈશાનમાં કેવળ ચતુ:કોણ કરવો. મંડપમાં બધા કુંડોની સ્થિતિ મહાવેદીથી સવા ગજને અંતરે અથવા મંડપના હસ્તમાને આવેલી મધ્યવેદીના માનના ચોથા ભાગનું અંતર રાખી કરવી. ૧૮.

ત્રિપ્રાદિ વર્ણક્રમથી તથા સ્ત્રીઓને કુંડ વિશેષ કથન.

ત્રિપ્રાચ્છૈત્યસ્રં ચ વૃત્તં ચ વૃત્તાર્ધં ત્ર્યસિ સ્યાદ્વેદકોણાનિ વાપિ ॥

સર્વાણ્યાહુર્વૃત્તરૂપાણિ ચાન્યે યોન્યાકારાણ્યજ્ઞનાનાં તુ તાનિ ॥૧૯॥

પ્રાદ્યથને ચતુ:કોણ દ્વિત્રિયને વર્તુલ, વૈશ્યને અર્ધચંદ્ર અને શૂદ્રને ત્રિકોણ કુંડ કરવો. અથવા ચારે વર્ણને ચતુ:કોણ કુંડ કરવો. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે વર્તુલ કુંડ સર્વ વર્ણોને યોગ્ય છે. સ્ત્રીઓને માટે ચોનિકુંડ કરવો. ૧૯.

સિદ્ધિ: પુત્રા: શુભં શત્રુનાશ: શાંતિર્મૃતિચ્છિદે ॥

વૃદિરારોગ્યમુક્તં હિ ફલં પ્રાચ્યાદિકુંડકે ॥૨૦॥

પૂર્વાદિ દિશાના ક્રમથી કુંડનું ક્ષણ નીચે પ્રમાણે જાણવું. (૧) કાર્યસિદ્ધિ. (૨) પુત્રલાભ, (૩) શુભ, (૪) શત્રુનાશ, (૫) શાન્તિ, (૬) આયુષ્યવૃદ્ધિ, (૭) વૃદ્ધિ અને (૮) આરોગ્ય ક્ષણ જાણવાં. ૨૦.

હોમ સંખ્યા પ્રમાણે કુંડમાન.

હસ્તમાત્રં ભવેત્કુણ્ડં મેઘલાયોનિસંયુતમ્ ॥

આગમવેદમંત્રેશ્વ હોમં કુર્યાદ્વિધાનતઃ ॥૨૧॥

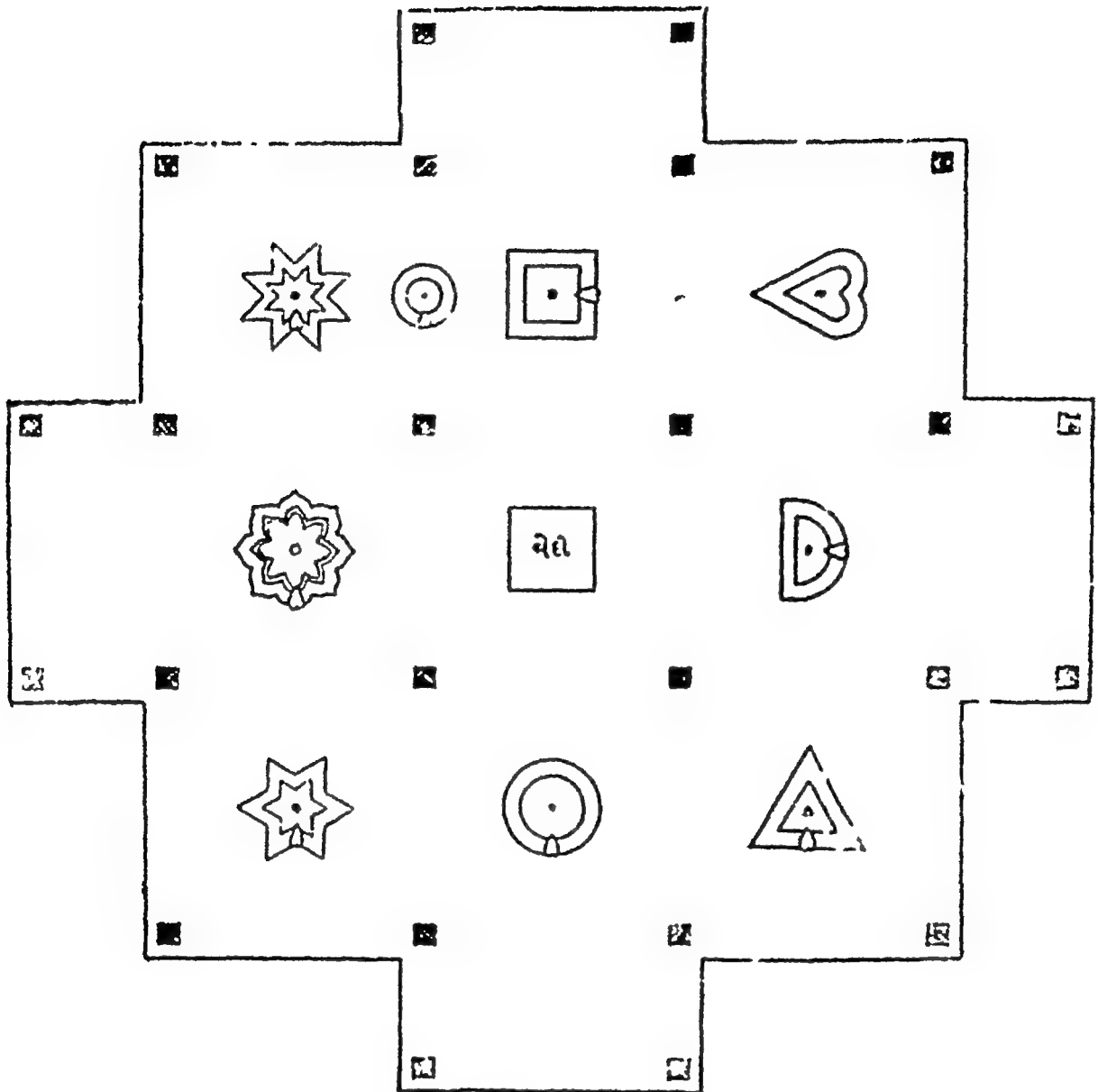
એક ગજનો કુંડ કરવો તે મેઘલા તથા ચોનિ સહિત કરવો અને તેમાં પુરાણ શાસ્ત્ર તથા વેદમંત્રો વડે વિધિપૂર્વક હોમ કરવો. ૨૧.

અયુતં હસ્તમાત્રે હિ લક્ષાર્ધં તુ દ્વિહસ્તકે ॥

ત્રિહસ્તે લક્ષહોમં સ્યાદ્શલક્ષં ચતુષ્કરે ॥૨૨॥

ત્રિંશલક્ષં પંચહસ્તે કોટ્યર્ધં ષટ્કરે મતમ્ ॥

સપ્તકેઽશીતિલક્ષં સ્યાત્કોટિહોમં તથાષ્ટકે ॥૨૩॥

મંડપ અને કુંડાની રચના.

એક ગજના કુંડમાં દશ હજાર (૧૦,૦૦૦), બે ગજના કુંડમાં અર્ધી લાખ (૫૦,૦૦૦), ત્રણ ગજના કુંડમાં એક લાખ (૧,૦૦,૦૦૦), ચાર ગજના કુંડમાં દશ લાખ (૧૦,૦૦,૦૦૦), પાંચ ગજના કુંડમાં ત્રીસ લાખ, (૩૦,૦૦,૦૦૦), છ ગજના કુંડમાં અર્ધ કોટી (૫૦,૦૦,૦૦૦), સાત ગજના કુંડમાં એંશી લાખ (૮૦,૦૦,૦૦૦) અને આઠ ગજના કુંડમાં એક કોટી- (૧,૦૦,૦૦,૦૦૦) આહુતિ આપવી. ૨૨, ૨૩.

શતાર્દ્ધ રત્નિઃ સ્યાચ્છતપરિમિતેડરત્નિવિતં,

સહસ્રે હસ્તં સ્યાદયુતહવને હસ્તયુગલમ્ ॥

ચતુર્હસ્તં લક્ષે પ્રયુતહવને ષટ્કરમિતમ્,

કકુન્નિર્વા કોટૌ નૃપકરમપિ પ્રાહુરપરે ॥૨૪॥

પચાસ (૫૦) આહુતિ આપવી હોય તો રત્નિ (૨૧ આંગળનો) કુંડ બનાવવો તથા સો (૧૦૦) હોમમાં અરત્નિ (૨૨૧ આંગળનો) કુંડ કરવો તેમજ હજાર (૧૦૦૦) હોમમાં એક હસ્તનો, અયુત (૧૦૦૦૦) હોમમાં બે હસ્તનો, લક્ષ (૧૦૦૦૦૦) હોમમાં ચાર હસ્તનો, પ્રયુત (૧,૦૦૦૦૦૦) હોમમાં છ હસ્તનો અને કોટિ (૧૦૦૦૦૦૦૦) હોમમાં આઠ અથવા દશ હસ્તનો કુંડ બનાવવો. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે કોટિ હોમમાં સોળ (૧૬) હસ્તનો કુંડ બનાવવો જોઈએ. (આ ત્રણ પદો સૂક્ષ્મ, મધ્ય અને સ્થૂળ હંવિદ્રવ્યના ભેદે કરી જાણવા. જેમ કે સૂક્ષ્મહંવિદ્રવ્ય ધૂતતિલાદિ, મધ્ય તિલજવદ્રાક્ષાદિ અને સ્થૂળ ખિલ્વનારિકેલાદિ હંવિદ્રવ્ય જાણવાં. ૨૪.

અન્ય આચાર્યોના મતે કુંડમાન.

લક્ષૈકવૃદ્ધયા દશલક્ષકાન્તં કરૈકવૃદ્ધયા દશહસ્તકં ચ ॥

કોટ્યર્ધદિર્ગવિંશતિલક્ષલક્ષદલે મુનીષ્વર્તુક્રશાનુહસ્તમ્ ॥૨૫॥

એક લાખથી દશ લાખ સુધી હોમ કરવો હોય તો એક ગજથી દશ ગજ સુધીના કુંડ કરવા. જેમ કે એક લાખ હવન કરવો હોય તો એક ગજનો, બે લાખ કરવો હોય તો બે ગજનો વિગેરે અન્ય મતે ૫૦ લક્ષ હોમમાં ૭ હસ્તનો, ૧૦ લક્ષ હોમમાં ૫ હસ્તનો ૨૦ લક્ષ હોમમાં ૬ હસ્તનો અને ૫૦ હજાર હોમમાં ૩ હસ્તનો કુંડ કરવો. ૨૫.

કુંડાનું ભુજમાન.

વેદાક્ષીણિ-યુગાગ્રયઃ શશિયુગાન્યષ્ટાન્ધયસ્ત્રીપવોડ,

ષ્ટાક્ષા વહ્નિરસા રસાંગકમિતા નેત્રર્પયોડ્ધસ્વરાઃ ॥

અજુલ્યોઽથ યવાઃ સ્વમગ્નિવઃ સ્વં પંચ પટસાગરાઃ,
સપ્તાશ્રં મુનયસ્ત્વમી નિગદિતા વેદાસ્રકે ગ્રાહવઃ ॥૨૬॥

એક હસ્તના કુંડમાં કુંડનું ભુજમાન ૨૪ આંગળ અને ૦ યવનું નાણુવું,
બે ગજના કુંડમાં ૩૪ આંગળ ૦ યવ, ત્રણ ગજના કુંડમાં ૪૧ આંગળ
૫ યવ, ચાર ગજમાં ૪૮ આંગળ ૦ યવ, પાંચ ગજમાં ૫૩ આંગળ ૫
યવ, છ ગજમાં ૫૮ આંગળ ૬ યવ, સાત ગજમાં ૬૩ આંગળ ૪ યવ,
આઠ ગજમાં ૬૬ આંગળ ૭ યવ, નવ ગજમાં ૭૨ આંગળ ૦ યવ અને
દશ ગજના કુંડમાં કુંડનું ભુજમાન ૭૫ આંગળ ૭ યવનું નાણુવું. આ
ભુજમાન ચોરસ અર્થાત્ ચતુર્ભુજ કુંડનું નાણુવું. ૨૬.

કુંડોના ભુજમાનનું કોષ્ટક.

હસ્ત	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
આંગળ	૨૪	૩૪	૪૧	૪૮	૫૩	૫૮	૬૩	૬૬	૭૨	૭૫
યવ	૦	૦	૫	૦	૫	૬	૪	૭	૦	૭
ચૂકા	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

કુંડમાં યોનિયોજના પ્રકાર.

કુંડત્રયી દક્ષિણયોનિરૈન્દ્રયાઃ સૌમ્યાગ્રકા સ્યાદિતરાણિ પંચ ॥

પશ્ચાદ્ગાનીન્દ્રદિગ્રકાણિ યોનિર્ન કોણે ન ચ યોનિકુંડે ॥૨૭॥

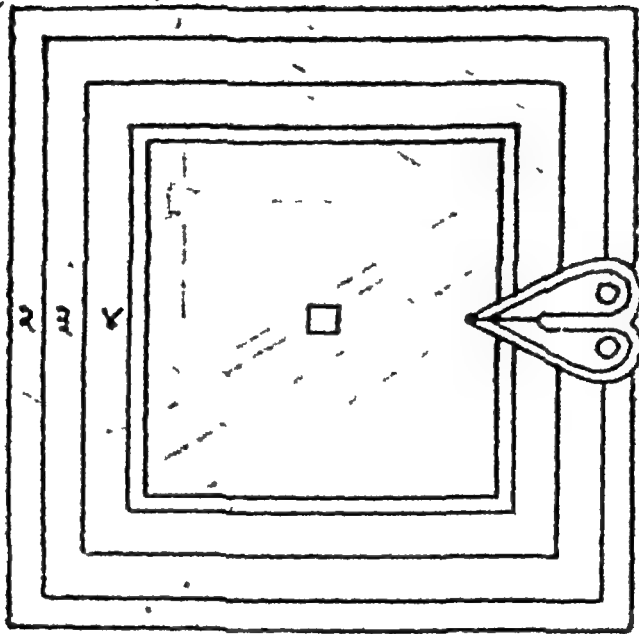
પૂર્વ દિશાના કુંડે ચતુરસ્ર, યોનિ અને અંધકોણ; આ ત્રણ કુંડોમાં
યોનિ કુંડોની દક્ષિણે લાગે કરવી અને તેનું મુખ અર્થાત્ અંધલોગ ઉત્તર
તરફ રાખવો અર્થાત્ હોતો. ઉત્તરમુખે એસે અને બાકીના પાંચ કુંડો
અર્થાત્ ત્રિકોણ, વૃત્ત, પદ્મકોણ, પદ્મ અને અષ્ટકોણ; એમના પશ્ચિમ દિશાના
લાગે યોનિ લગાડવી અને યોનિનો અંધલોગ પૂર્વ તરફ રાખવો. પરંતુ
કોણના અર્થાત્ પૂર્વે શાન મધ્યેના કુંડમાં તેમજ યોનિકુંડમાં યોનિ કરવી
નહિ. ૨૭.

સર્વ કુંડોના પ્રકૃતિભૂત ચતુષ્કોણનું સાધન.

દ્વિમન્વ્યાસં તુર્યચિહ્નં સંપાશં સૂત્રં શાંકૌ પશ્ચિમે પૂર્વગેઽપિ ગા
દત્તવા કર્પત્કોણયોઃ પાશતુર્યો સ્યાદેવં વા વેદકોણં સમાનેમ્ ॥૨૮॥

પૂર્વેક્રિત પ્રમાણે પૂર્વપશ્ચિમ દિશા શુદ્ધ કર્યા પછી પૂર્વપશ્ચિમ દિશાના છેડે પોતાને અલીપ અંતરે જે ખીંટીઓ ઠાકવી. બન્ને ખીંટીઓના વચ્ચેલા અંતર (વ્યાસ) જેટલું બમણું લાંબુ સૂત્ર લઈ તેના ચોથા ભાગમાં ચિન્હ કરી બન્ને ખીંટીઓમાં બાંધવું અને પછી સૂત્રના બન્ને તરફના ચતુર્થાંશ પકડી કાણા-ખૂણાઓ તરફ ખેંચવું. તેથી ચારે ખૂણાઓ શુદ્ધ થાય છે અને આ પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર શુદ્ધ થાય છે. ૨૮.

૧ પૂર્વ દિશાનો ચતુષ્કોણ.

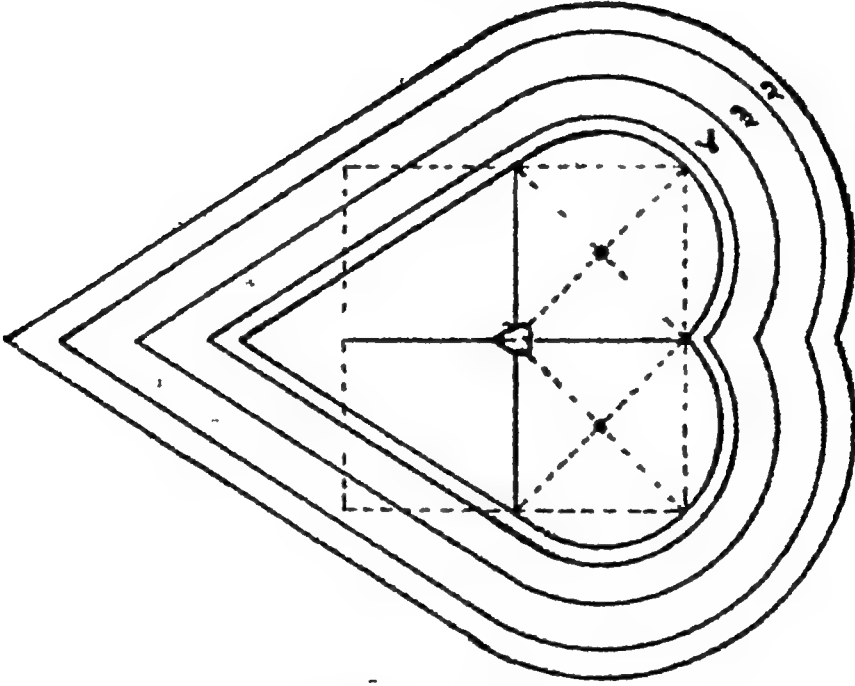
૨ ચોનિકુંડ.

ક્ષેત્રે જિનાંશે પુરતઃ સરાંશાન્સંવર્ધ્ય ચ સ્વીયરદાંશયુક્તાન્ ॥
કર્ણાત્રિમાનેન લિખેન્દુસંઢે પ્રત્યક્પુરોઽઙ્કાદ્ ગુણતો ભગાભમ્ ॥૨૯॥

ઉપર પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર તૈયાર કરી તેના ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરવા અને આગળનો ભાગ પાંચ આંગળના બત્રીસમા ભાગયુક્ત પાંચ આંગળ અર્થાત્ પાંચ આંગળ એક ચવ અને જે ચૂકા જેટલો વધારવો. પછી ફરીથી ક્ષેત્રના ચાર ભાગ કરવા એટલે ચાર ચોરસ થયે. તેમાં પશ્ચિમના જે જે ચોરસ છે તેમના મધ્યના ચિન્હમાં બરાબર કંઈક (કંપાસ) મૂકવો અને તે કંપાસનો વિસ્તાર (પહોળી) કણ સૂત્રનો ચોથા ભાગે રાખવો. આ પ્રમાણે

કંપાસથી એ અર્ધચંદ્રો કરવા. પછી આગળ વધારેલા લાગના મધ્ય ચિન્હથી સૂત્ર વડે બન્ને અર્ધચંદ્રોના ઉત્તરદક્ષિણના અંત્રભાગોને જોડી દેવા અને અંદરની તેમજ બહારની રેખાઓ ભુસી નાખવી એટલે યોનિ આકારનો યોનિકુંડ સિદ્ધ થશે. ૨૯.

૨ અશિકોણ, યોનિ કુંડ.

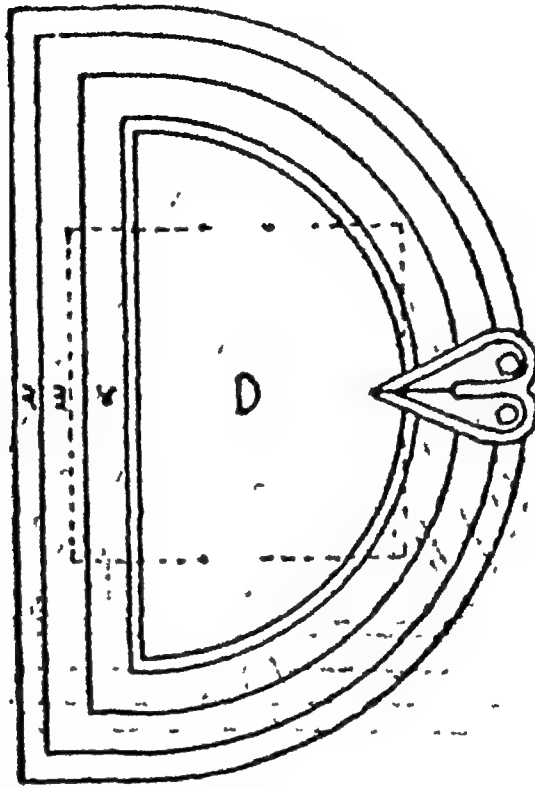
૩ અર્ધચંદ્ર કુંડ.

સ્વશતાંશયુતેષુ ભાગહીનસ્વધર્મિત્રીમિતકર્કટેન માધ્યાત્ ॥

કૃતવૃત્તદલેઽગ્રતઃ જીવાં વિદધાત્તિવદુદલસ્ય સાધુ સિદ્ધયૈ ॥૩૦॥

પોતાના સોમા લાગયુક્ત જે ચોરસ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભાગ તેનાથી હીન જે ક્ષેત્રનો વ્યાસ તેના પ્રમાણે કંપાસનું અંતર રાખી મધ્યભાગેથી દુવો કરી કંપાસ ફેરવવો અને આ પ્રમાણે કરેલા અર્ધચંદ્રના આગળના ભાગમાં યોનિ કરવી. શુદ્ધ અર્ધચંદ્ર કુંડની સિદ્ધિ માટે આ રીત કરવી. (ચોરસ ક્ષેત્રના પાંચ ભાગ કરવા અને તેમાંના પાંચમો ભાગમાં સો ભાગ કરી પોતાના સોમા ભાગ સાથે ક્ષેત્રમાંથી પાંચમો ભાગ હીન કરવો. પછી શેષ રહેલા ક્ષેત્રના વ્યાસના માને કંપાસ પહોળો રાખી મધ્યે દુવો કરી ફેરવવો. અને થએલા અર્ધચંદ્રના આગળના ભાગમાં યોની કરવી એટલે શુદ્ધ અર્ધચંદ્ર કુંડ તૈયાર થશે.) ૩૦.

૩ દક્ષિણ દિશા, અર્ધચંદ્ર કુંડ.

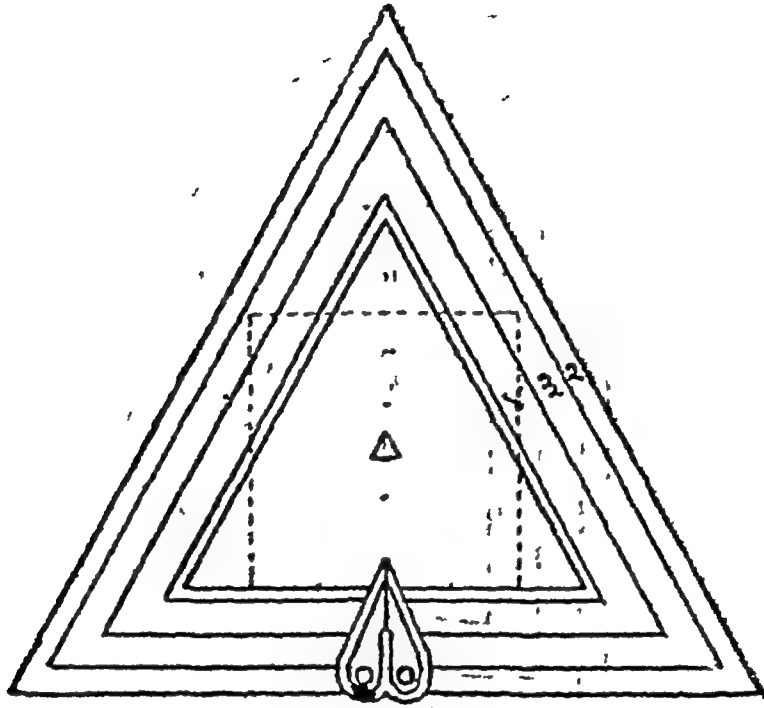
૪ ત્રિકોણ અને ૫ વર્તુલ કુંડ.

बह्वंशं पुरतो निधाय च पुनः श्रोणयोश्चतुर्थांशकम्,
चिह्नेषु त्रिषु सूत्रदानंत इदं स्यात्किंयसि कष्टोर्जिज्ञतम् ॥
विश्वांशैः स्वजिनांशकेन सहितैः क्षेत्रे जिनांशे कृते,
व्यासार्धेन मितेन मंडलमिदं स्याद् वृत्तसंज्ञं शुभम् ॥३१॥

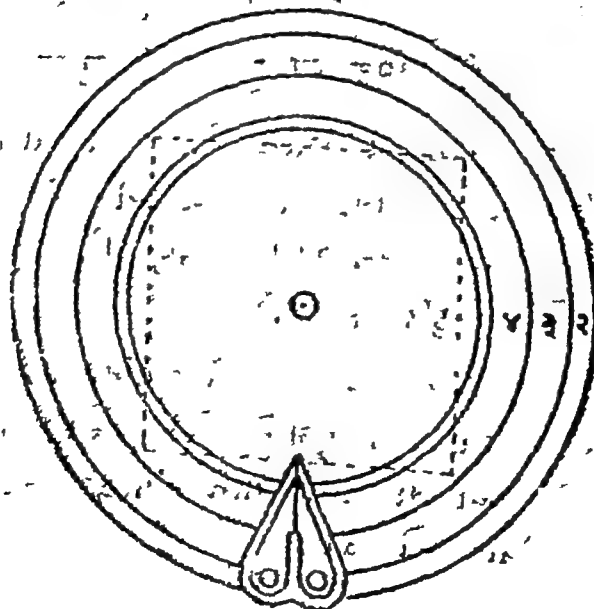
ચોરસ ક્ષેત્રમાં ત્રણ લાગ કરી તેમાંનો એક લાગ આગળ વધારી ચિન્હ કરવું. તેવીજ રીતે ચોરસ ક્ષેત્રના ચાર લાગ કરી અને બાબુએ એક એક લાગ વધારી ચિન્હ કરવું. અને પછી તે ત્રણ ચિન્હોમાં સૂત્ર છોડવું. તેથી સરલ રીતે ત્રિકોણ કુંડ સિદ્ધ થશે.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ૨૪ લાગ કરવા. અને તેમાંના ૧૩ લાગો લઈ તેમાં ચોવીસ (૨૪) લાગ કરવા તથા તેમાંનો એક લાગ તેરમાં મેળવી તેર લાગ વધારવા અને વ્યાસના અર્ધા માને કંપાસ ફેરવવો. એટલે વૃત્ત નામનો શુભ કુંડ તૈયાર થશે. ૩૧.

૪ નૈઋત્ય કોણ, ત્રિકોણ કુંડ.

૫ પશ્ચિમ દિશા, વર્તુલ કુંડ.

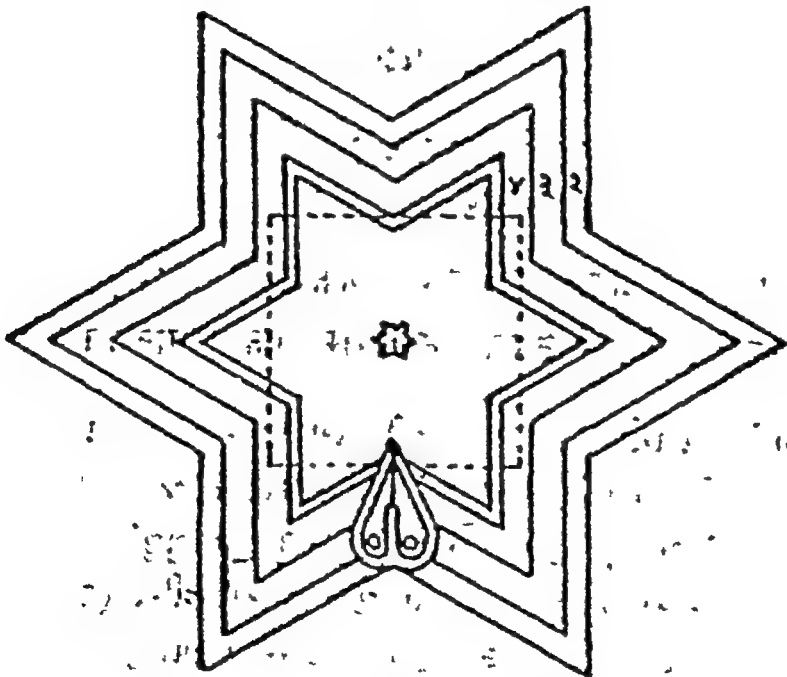

૬ પદ્મકોણ કુંડ.

મક્તે ક્ષેત્રે જિનાંશૈર્ધૃતિમિતલવકૈઃ સ્વાશ્વિશૈલાંસયુક્તૈ-
 ર્યાસાઽર્ધાન્મંડલે તન્મિતઘૃતગુણકે કર્કટે વેન્દુદિક્તઃ ॥
 પટ્તચિહ્નેષુ પ્રદઘાદ્રસમિતગુણકાનેકમેકં તુ હિત્વા,
 નાસ્યે સઘ્યર્તુદોષામપિઃ ચ ઘૃતિકૃતેર્નેત્રરમ્યં પડસમ્ ॥૩૨॥

પૂર્વ પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોવીસ (૨૪) લાગ કરી તેમાંના અઢાર (૧૮) લાગોમાં ગોતેર (૭૨) લાગો કરવાં. તેમાંના એક લાગ આથે ૧૮ લાગ ક્ષેત્રમાં વધારવા અને પછી આખા ક્ષેત્રના વ્યાસના અર્ધા માને વૃત્ત ફેરવવું અથવા એક લાગ મેળવેલા ૧૮ લાગ બેટલું વૃત્ત ફેરવવું. આ પ્રમાણે ઉત્તર દિશાએથી કંપાસ ફેરવતાં છ ચિન્હો થશે. તેમાંના એક એક ચિન્હને છોડી છ (૬) સૂત્રો છોડવાં. પછી સંધિના છ ભુજોનો તેમજ વર્તુલનો નાશ કરવાથી નેત્રોને સુંદર લાગનારો પદ્મકોણ થશે. ૩૨.

૬ વાયવ્ય કોણ, પદ્મકોણ કુંડ.

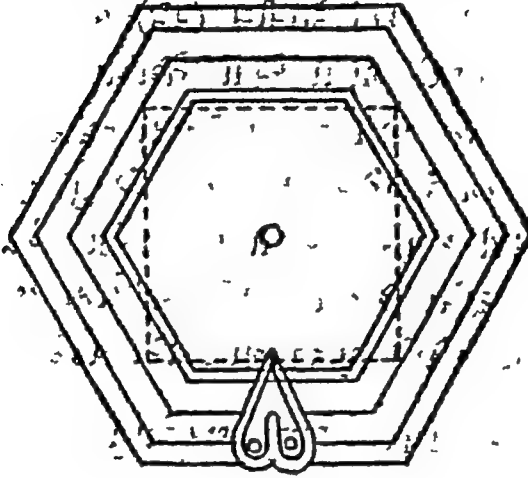

બીજા પ્રકારે પદ્મકોણ કુંડ.

જથવા જિનમક્તકુંડમાનાચિયિભાગૈઃ સ્વસ્ત્યૂપભાગદીનિઃ ॥
 મિતકર્કટકોદ્રવે તુ ઘૃતે વિધુદિક્તઃ સમપટ્તમુજૈઃ પડસમ્ ॥૩૩॥

અથવા પૂર્વ પ્રમાણે ક્ષેત્રના ૨૪ લાગો કરી તેમાંના ૧૫ પંદર લાગમાં ૧૬૦ લાગ કરી તેમાંનો એક લાગી ચંદ્રમાંથી હીત કરવો અને શેષ રહેલા પંદર લાગ જેટલું વૃત્ત ફેરવવું. મધ્ય વૃત્તમાં ઉત્તર દિશાથી સ્થમ ૭ ભુજે કરવા એટલે બીજી રીતે મટકોણ સિદ્ધ થશે. ૩૩.

૬ અન્ય પ્રકારે મટકોણ કેન્દ્ર.

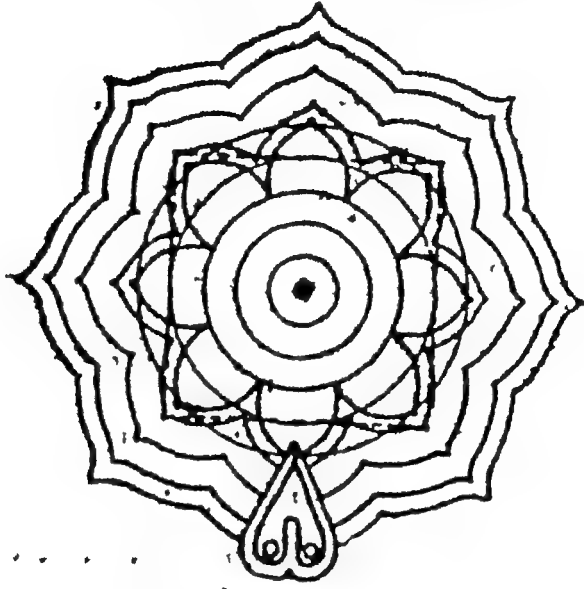

૭ પદ્મકુંડ.

અષ્ટાંશાચ્ચ યતથ વૃત્તશરકે યત્રાદિમં કર્ણિકા,
યુગ્મે પોઢશકેસરાણિ ત્રરમે સ્વાષ્ટ્રિભાગો નિતે ॥
ભક્તે પોઢશધા શરાંતરધૃતે સ્યુઃ કર્કટેષ્ટયૌ છદાઃ,
સર્વાસ્તાન્ત્રલનકર્ણિકાં ત્યજ નિર્જાયામોચ્ચક્રો સ્યાત્કજમ્ ॥૩૪॥

પૂર્વ પ્રમાણે ક્ષેત્રના ૨૪ લાગ કરી તેમાંના આઠમાં લાગે ક્ષેત્રમાં વૃત્ત ફેરવવું. પછી એ પ્રમાણે આઠમાં લાગે પ્રધારતા ૪૪ કુલ પાંચ વૃત્તો ફેરવવાં. તેમાંનું પહેલું વૃત્ત કલિકા (કળી) ૩૫ ભણવું અને ૨ તથા ૩ ના વૃત્તમાં સોળ કેસરો ભણવાં. છેલ્લા વૃત્તમાં આડત્રીસ (૩૮) લાગ કરવા. તેમાંનો એક લાગ છોડી છેલ્લા વૃત્તની ઉપરની બાજુએ ગોળાઈમાં સોળ (૧૬) લાગ કરવા. અતંતર માંચ માંચ લાગતા અંતરે કંપાસ ફેરવવો એટલે પદ્મનાં આઠ દલો થશે. મધ્ય બધાં કેસરો અર્થાત્ ૨ અને ૩ નું કેશરવૃત્ત બોલી કાઢવું. પરંતુ પોતાના વિસ્તાર જેટલી કલિકા કેવળ બોલી નહિ. આવી રીતે પદ્મકુંડ સિદ્ધ થશે. ૩૪.

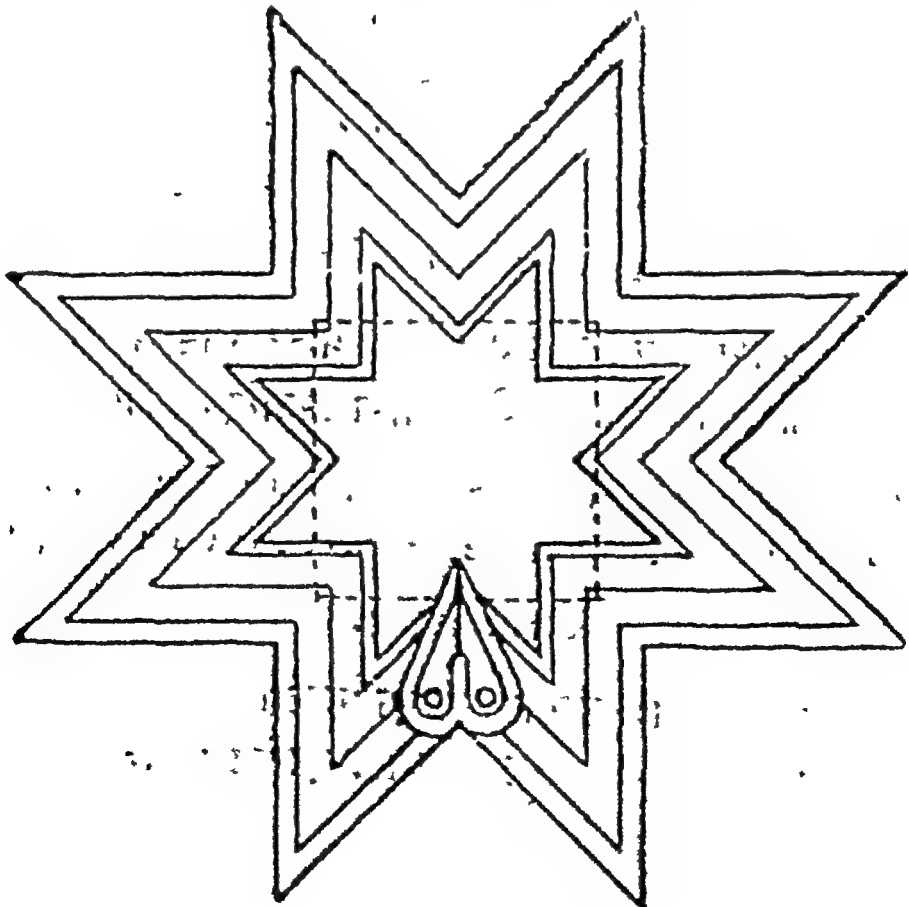
૭ ઉત્તર દિશાના પદ્મકુંડ.

૮ અષ્ટકોણ કુંડ.

ક્ષેત્રે જિનાશે ગજચંદ્રભાગૈઃ સ્વાષ્ટાક્ષિભાગેન યુતૈસ્તુ વૃત્તે ॥
વિદિગ્દિશોરંતરતોઽષ્ટસૂત્રૈસ્તૃતીયયુક્તૈરિદમષ્ટકોણમ્ ॥૩૫॥

૯ ઇશાન કોણ, અષ્ટકોણ કુંડ.

ક્ષેત્રના ચોવીસ લાગ કરી તેમાંના ૧૮ લાગમાં ૨૮ લાગ કરવા અને તેમાંનો એક લાગ ૧૮ માં વધારી વૃત્ત ફેરવવું. વૃત્તમાં દિશા અને કોણમાં મળી આઠ આઠ ચિન્હ કરવાં અને પછી જે ચિન્હ છોડી ત્રીજે ચિન્હથી સૂત્ર છોડવું. આ પ્રમાણે દરેક ચિન્હથી સૂત્ર છોડતાં અષ્ટકોણ કુંડ સિદ્ધ થશે. ૩૫.

અન્ય પ્રકારે અષ્ટકોણ સમભુજ.

मध्ये गुणे वेदयमैर्विभक्ते शक्रेर्निजर्ष्यन्धिलवेन युक्तैः ॥

वृत्ते कृते दिग्बिदिशोऽन्तराले गजैर्भुजैः स्यादथवाष्टकोणम् ॥૩૬॥

અથવા ક્ષેત્રના ચોવીસ (૨૪) લાગ કરી તેમાંના ૧૪ લાગમાં ૪૭ લાગ કરવા. તેમાંનો એક લાગ ૧૪ લાગમાં વધારી વૃત્ત ફેરવવું. આ પ્રમાણે દિશા વિદિશાઓના અંતરાલમાં આઠ ભુજે કરવાથી સમભુજ અષ્ટકોણ કુંડ સિદ્ધ થશે. ૩૬.

આત તથા કુંડમાન.

खातं क्षेत्रसमं प्राहुरन्ये तु मेखलां विना ॥

कंठो जिनांशमानः स्यादकांश इति चापरे ॥૩૭॥

કુંડ ઉંડો ક્ષેત્ર સમાન બાણવો. અર્થાત્ એક ગજનો કુંડ હોય તો મેખલા સાથે ઉંડો પણ એક ગજ કરવો. વળી કેટલાક આચાર્ય મેખલા સિવાય ક્ષેત્ર સમાન ઉંડો કુંડ કરવો એમ કહે છે. કુંડનો કંઠ ૨૪ મા અંશે કરવો. વળી ખીજ કેટલાક આચાર્યો બારમા અંશે કરવો એમ કથન કરે છે. ૩૭.

મેખલાના કનિષ્ઠાદિ ભેદ.

अधमा मेखलैका स्यान्मध्यमं मेखलाद्वयम् ॥

श्रेष्ठास्तिस्रोऽथ वा द्वित्रिपञ्चस्वधमतादिकम् ॥૩૮॥

એક મેખલા કનિષ્ઠ, બે મેખલા મધ્યમ અને ત્રણ મેખલા શ્રેષ્ઠ બાણવી; અથવા બે, ત્રણ અને પાંચની સંખ્યાએ કનિષ્ઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ બાણવી. ૩૮.

મેખલા લક્ષણ.

अष्टधा विहितकुंडशरांशैः संखनेद्भुवमुपर्यनलांशैः ॥

मेखला निरचयेदपि तिस्रः पङ्गजाकलवविस्तृतपिंडाः ॥૩૯॥

ક્ષેત્રના આઠ લાગ કરી તેમાંના પાંચ (૫) લાગ અર્થાત્ પંદર આંગળ ઉડી ખોદવી અને ઉપરના લાગે ત્રણ લાગની (૯ આંગળની) ત્રણ મેળલા કરવી. તેનો વિસ્તાર કમે છઠ્ઠા, આઠમા અને બારમા લાગે કરવો એટલે ઉપરની મેળલા ૪ લાગની, વચલી ૩ અને છેલ્લી ૨ લાગની કરવી. ૩૯.

યોનિ લક્ષણ.

યોનિર્વ્યાસાર્ધદીર્ઘા વિતતિગુણલઘ્વાદાયતાઙ્ઘિર્દ્વિભાગા,
તુઙ્ગા તાવત્સમન્તાત્પરિધિરુપરિગા તાવદગ્રેણ રમ્યમ્ ॥
નિમ્નં કુંડં વિશંતી વલયદલયુગેનાન્વિતાધો વિશાલા,
મૂલાત્સચ્છિદ્રનાલાન્તરવટરુચિરાશ્વત્યપત્રાકૃતિઃ સા ॥૪૦॥

ક્ષેત્રના અર્ધા માને લાંબી, ક્ષેત્રના ત્રીજા લાગે પહોળી અને ચોવીસમા લાગે ઉચી તેમજ ઉપર કરતી મેળલાવાળી, આગળના લાગે નમતી, કુંડમાં પ્રવેશ કરતી, બે અર્ધ ગોળ યુક્ત, નીચેના લાગે વિશાળ, મૂળથી છંદ પાડેલી અને પીપળાના પાનના આકાર જેવી યોનિ સુંદર બાણવી. ૪૦.

અથવાપિ મૃદા સુવર્ણભાસા કરમાનં ચતુરજ્જુલોચમત્પે ॥
હવને વિદધીત વાઙ્જુલોચં વિવુઘઃ સ્થંડિલમેવ વેદકોણમ્ ॥૪૧॥

અથવા વિદ્વાન્ પુરૂષે-થોડા હવનમાં પીળી માટીથી ચાર આંગળ ઉંચું અથવા એક આંગળ ઉંચું ચોરસ એક ગજનું સ્થંડિલ (વેદીમંડલ) કરવું. ૪૧.

મંડલ વિધાન.

एकद्वित्रिकरं कुर्याद् वेदिकोपरि मंडलम् ॥
ब्रह्मविष्णुरवीनां तु सर्वतोभद्रमिष्यते ॥४२॥

વેદી ઉપર એક, બે અને ત્રણ ગજનું મંડળ કરવું. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા સૂર્યની ઉપાસનામાં સર્વતોભદ્ર મંડળ કરવું ઈષ્ટ છે. ૪૨.

भद्रं तु सर्वदेवानां नवनाभि तथा त्रयम् ॥
लिङ्गोद्भवं शिवं स्याच्च लतालिसंयुतं तथा ॥४३॥

સર્વ દેવતાઓને માટે સર્વતોભદ્ર મંડળ કરવું. નવનાભિ (લિંગ) અને ત્રણ લિંગ કરવાં તથા શિવનું મંડળ લિંગ તથા વેલ પાંદડા સંયુક્ત કરવું. ૪૩.

મદ્રશ્ચ ગૌરિતિલકં દેવીનાં પૂજને હિતમ્ ॥
 અર્ધચન્દ્રં તડાગેષુ ચાપોકારં તથૈવ ચ ॥૪૪॥
 ટંકારં સ્વસ્તિકશ્ચૈવ વાપીકૂપાદિ પૂજયેત્ ॥
 પીઠિકા જલપટ્ટેષુ યોન્યાકારશ્ચ કામદમ્ ॥૪૫॥
 ગજદન્તં મહાદુઃખે પ્રશસ્તં મંડલં ભવેત્ ॥
 ટંકારં ચતુરસ્રશ્ચ ગંજદન્તમંયાયતમ્ ॥૪૬॥

દેવીઓના પૂજનને માટે સર્વતોલદ્ર મંડળ તથા ગૌરીતિલક મંડળ હિતકારક છે અને તળાવના પૂજન વિષે અર્ધચંદ્ર મંડળ તથા ધનુષાકાર મંડળ પૂજવા યોગ્ય છે તેમજ વાપ, કૂવાદિને ટંકાર એટલે ધનુષાકાર અને સ્વસ્તિક મંડળ પૂજવા યોગ્ય છે. પીઠિકા તથા જલપટ્ટા એટલે જલપ્રવાહ (પાણીનો કાંસ અથવા નહેર) ને યોનિના આકારના મંડળે પૂજવા તે સર્વ કામનાને આપનાર છે.

મહાદુઃખના નિવારણ માટે ગજદંત મંડળ પ્રશસિત છે તેમજ ચોરસ અને ગજદંત મંડળનાં જેટલું લાંબું ધનુષાકાર મંડળ પણ પ્રશસિત છે. ૪૪, ૪૫, ૪૬.

વિશ્વયાતં સર્વતોમદ્રં દ્વેયાન્યન્યાનિ લોકતઃ ॥

પૂર્વાદિતોરણં કુર્યાદ્ યજ્ઞાંજ્ઞવંટપિપ્પલમ્ ॥૪૭॥

સર્વતોક્ષદ્ર મંડળ વિશ્વયાત છે અને બીજાં મંડળોની વિધિ લોકાંતુસાર જાણવી. પૂર્વાદિ, દિશાના પ્રદક્ષિણ ક્રમે સ્તાંભ તથા તોરણો વડે, પીપળો વગેરે યજ્ઞીય વૃક્ષનાં કરવાં. ૪૭.

ઋત્વિજ્ઞે તથા અન્ય વિધાન.

દ્વાત્રિશાષ્ટચતુઃષ્ટિમૃત્વિજો વેદપારગાન્ ॥

કૃલીનાનક્ષસમ્પૂર્ણાન્ પાદ્યાર્ધ્યમમિમંત્રયેત્ ॥૪૮॥

પ્રતિષ્ઠા વખતે વેદવેદાંગમાં પારંગત, કુલીન તથા સર્વાંગ સંપૂર્ણ એવા આઠ (૮), બત્રીસ (૩૨) અથવા ચોસઠ (૬૪) ઋત્વિજોને પાદ્યાર્ધ્ય આપી આમંત્રણ કરવું. ૪૮.

મળ્હપસ્ય ત્રિમાસેન ચોત્તરે સ્નાનમળ્હપમ્ ॥

સ્થંડિલં વાલુકં કૃત્વા છાયાયાં સ્નાપયેત્સુરાન્ ॥૪૯॥

મંડપના ત્રીજા ભાગે ઉત્તર દિશામાં સ્નાનમંડપ કરવો અને સ્નાન માટે રેતીનું સ્થંડિલ (સ્નાનની શિલા અથવા ચોકડી) કરવું તથા દેવતાઓને છાયામાં સ્નાન કરાવવું. ૪૯.

પંચગવ્યકપાયૈશ્વ વલ્કલૈઃ ક્ષીરવૃક્ષજૈઃ ॥

સ્નાપયેત્પશ્ચકલશશતવારજલેન ચ ॥૫૦॥

પંચગવ્ય (દહીં, દુધ, ધૂત, ગોમૂત્ર અને છાણુ) અને કપાય વડે પાંચ અથવા સો ૧૦૦ કલશો-ભરી જલથી સ્નાન કરાવી ક્ષીર વૃક્ષોની વચ્ચે (છાણ) રૂપી વસ્ત્રો ઓઢાડવાં. ૫૦.

વેદમંત્રૈશ્વ વાદિત્રૈર્ગીતમંગલનિસ્વનૈઃ ॥

વસ્ત્રેણાચ્છાદયેદીશં વેદ્યન્તે મંડપે જપેત્ ॥૫૧॥

વેદમંત્રો, વાદિત્રો તથા માંગલિક ગીતોના શબ્દપૂર્વક મંડપમાં વેદી પાસે દેવતાને શયન કરાવી વસ્ત્ર ઓઢાડવાં. ૫૧.

તુલામારોપયેદ્વેદ્યામુત્તરાદૌ ચ તાં ન્યસેત્ ॥

કલશં તુ શિરોદેશે પાદસ્થાને કમળહલુમ્ ॥૫૨॥

વેદીમાં તુલારોપણ કરવું અને તે વેદીની ઉત્તરાદિ દિશામાં સ્થાપન કરવું. દેવતાના મસ્તક તરફ કલશ મૂકવો અને પગ તરફ કમંડલુ મૂકવું. ૫૨.

વ્યજનં પૃષ્ઠદેશે તુ દર્પણં વામતઃ શુભમ્ ॥

પુષ્પરાગશ્ચ ગોમેદં પૂર્વાદૌ વજ્રવૃક્કસ્થિતે ॥૫૩॥

દેવતાની પીઠ તરફ વ્યજન (વીંજણો) અને ડાબી બાજુએ દર્પણ મૂકવું તે શુભ છે. પુષ્પરાગ અને ગોમેદાદિ રત્નો ધૃત્રાદિદેવાધિષ્ઠિત પૂર્વાદિ દિશાના ક્રમે મૂકવાં. ૫૩.

વજ્રવૈદ્યમુક્તાશ્વ ત્વિન્દ્રનીલં સુનીલકમ્ ॥

પુષ્પરાગશ્ચ ગોમેદં પ્રવાલં પૂર્વદિક્ક્રમૈઃ ॥૫૪॥

૧ વજ્ર, ૨ વૈદ્ય, ૩ મોતી, ૪ ઇન્દ્રનીલ, ૫ સુનીલ, ૬ પુષ્પરાગ, ૭ ગોમેદ અને ૮ પ્રવાલ; આ રત્નો પુર્વાદિ ક્રમે મૂકવાં. ૫૪.

સુવર્ણં રજતં તામ્રં કાંસ્યં રીતિશ્ચ સીસકમ્ ॥

વંગં લોહશ્ચ પૂર્વાદૌ સૃષ્ટ્યા ધાતુનિહ ન્યસેત્ ॥૫૫॥

સોનું (૧), રૂપું (૨), તાંબું (૩), કાંસુ (૪), પીતળ (૫), સીસું (૬), કલ્પ (૭) અને લોહું (૮); આ ધાતુઓ અનુક્રમે પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં મૂકવી. ૫૫.

વજ્રં વહ્નિસહદેવ્યૌ વિષ્ણુકાન્તેન્દ્રવારુણી ॥

સંજીવી દ્યુષ્પતિશ્ચૈવ સ્વરિતા ચ ક્રમાન્વયસેત્ ॥૫૬॥

૧ વજ્ર (સિંદરડી), ૨ વહ્નિશિખા (કસુંબો), ૩ સહદેવી, ૪ તુલસીપત્ર, ૫ ઇન્દ્રવારુણી, (ઈન્દ્રામણી), ૬ શંખાવલી, ૭ ઉદાકુલી અને ૮ સ્વરિતા; આ આઠ ઔષધિઓ પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં અનુક્રમે મૂકવી. ૫૬.

યવો વ્રીહિસ્તથા કંગૂર્જુર્ણાદ્રા ચ તિલૈર્યુતા ॥

શાલિમુદ્રાઃ સમાખ્યાતા ગોધૂમશ્ચ ક્રમેણ તુ ॥૫૭॥

૧ જવ, ૨ હાંગર, ૩ કાંગ, ૪ જર, ૫ તલ, ૬ ચોળા, ૭ મગ અને ૮ ઘઉં, આ આઠ અનાજ પણ ક્રમે પૂર્વાદિ દિશાઓમાં મૂકવાં. ૫૭.

તતો મહોત્સવં કુર્યાન્નૃત્યગીતૈરનેકશઃ ॥

નૈવેદ્યમાર્તિકં પૂજામઙ્ગન્યાસાદિકં તથા ॥૫૮॥

ત્યાર પછી મહોત્સવ કરવો. નૃત્ય કરાવવું તથા માંગલિક ગીતો વિગેરે ગાવાં તેમજ દેવતાઓને નૈવેદ્ય ધરાવવું, આરતી ઉતારવી અને અંગન્યાસાદિ સર્વ પુનકાર્ય કરવાં. ૫૮.

શીરં ક્ષૌત્રં ઘૃતં ક્ષણ્ડં પક્વાન્નાનિ વહૂન્યપિ ॥

ષટ્સસ્રવાદુભક્ષ્યાણિ સમન્તાત્પરિકલ્પયેત્ ॥૫૯॥

દુધ, દહીં, ઘી, ખાંડ તથા બીજાં નાના પ્રકારનાં અનેક પકવાનો તેમજ અટરસ ચુકત સ્વાદિષ્ટ ભોજ્ય પદાર્થો બનાવી આરે તરફ ગોઠવવા, ધરાવવા. ૫૯.

વિગ્રાણાં સંપ્રદાયૈશ્ચ વેદમંત્રૈસ્તથાગમૈઃ ॥

સકલીકર્ણજીવન્યઃ સન્યાસં ચ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥૬૦॥

ગ્રાહણોના સંપ્રદાયોએ આગમ તથા વેદના સંબંધન મંત્રો વડે ન્યાસ-પૂર્વક દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૬૦.

વસ્ત્રાલંકાર અને નૈવેદ્ય શિદ્ધીને આપવા વિષે.

યદેવાભરણં પૂજા વસ્ત્રાલંકારભૂષણમ્ ॥

તત્સર્વ શિલ્પિને દેયમાચાર્યાય તુ યમજ્ઞિયમ્ ॥૬૧॥

દેવતા સંબંધી આભૂષણ, પૂજા, વસ્ત્ર, અલંકાર અને ભૂષણ; એ સર્વ પદાર્થો શિલ્પીને આપવા અને યજ્ઞ સંબંધી સર્વ વસ્તુઓ આચાર્યને આપવી. ૬૧.

પ્રાસાદના દેવતાઓનું પૂજન વિધાન.

પ્રાસાદે દેવતાન્યાસં સ્થાવરેષુ પૃથક્ પૃથક્ ॥

સ્થરશિલાયાં વારાહં પૌલ્યે નાગકુલાનિ ચ ॥૬૨॥

પ્રાસાદમાં દેવતાઓનું આવાહન કરી સ્થાપના કરવી અને પ્રાસાદના દરેક થરવાળામાં અલગ અલગ દેવતાઓ સ્થાપવા. પ્રાસાદના ગડસલમાં વારાહ દેવતા અને વારિમાર્ગમાં નાગ દેવતાનું આવાહન અને પૂજા કરી નાગકુલ સાથે તેમની સ્થાપના કરવી. ૬૨.

પ્રકુંભે જલદેવાશ્ચ પુષ્પકે કિસુરાસ્તથા ॥

નંદિની જાલ્યકુંભસ્ય કર્ગાશ્વાં સ્થાપયેદ્ધરિઃ ॥૬૩॥

દરેક કુંભીમાં જલદેવતા, પુષ્પકંઠમાં અસુર દેવતા, જાડંગામાં નંદિની (કામધેનુ) અને બંને કલ્પિકાઓમાં વિષ્ણુ દેવતાનું આવાહન કરી સ્થાપના કરવી. ૬૩.

ગણેશં ગજપીઠે ચ હશ્વપીઠે તથાશ્વિનો ॥

નરપીઠે નરાશ્વૈવ ક્ષમા ચ સુરકં જપેત્ ॥૬૪॥

ગજપીઠમાં ગણેશ, અશ્વપીઠમાં અશ્વિનીકુમાર, નરપીઠમાં નરદેવ અને ખરામાં પૃથ્વી દેવતાનું આવાહન યુક્ત સ્થાપન કરવું. ૬૪.

મદ્રે સંધ્યાત્રયં કુંભે પાર્વતી કલશે સ્થિતા ॥

કપોતાલ્યાંશ્ચ ગંધર્વા મશ્ચિકાયાં સરસ્વતી ॥૬૫॥

પ્રાસાદના ભદ્રના કુંભામાં ત્રણ સંધ્યા (પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સાયં-સંધ્યાના દેવતા), કલશામાં પાર્વતી દેવી, કેવાલમાં ગંધર્વ દેવતા અને મશ્ચિકામાં સરસ્વતી દેવીનું આવાહનપૂર્વક સ્થાપન કરવું. ૬૫.

જંઘાયાં ચ દિશાં પાલાઃ ઇન્દ્ર ઉદ્ગમસંસ્થિતઃ ॥

સાવિત્રી ભરણીદેશે શિરાવદ્યાશ્ચ દેવિકાઃ ॥૬૬॥

વિદ્યાધરી કપોતાલ્યામન્તરાલે મુરાસ્તથા ॥

પર્જન્યં કૃટ્છાદ્યે ચ તતો મધ્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥૬૭॥

ભંધીમાં દિગ્પાલો, ઉદ્દગમ (કોઢિયા) માં ઈન્દ્રદેવ, ભરણીમાં સાવિત્રી, શિરાવટીમાં દેવીઓ, કપોતાલી (પુષ્પકંઠ) માં વિદ્યાધરી, અન્તરાલમાં સુર અને કૂટલાદ્ય (છાન્ત) માં પર્વત્ય (મેઘ દેવતા) ની આવાહનપુર્વક પૂજા કરી સ્થાપના કરવી. આ પ્રમાણે થરોની પૂજા કરી દેવપ્રતિષ્ઠા કરવી. ૬૬, ૬૭.

શાખયોશ્વન્દ્રસૂર્યો ચ ત્રિમૂર્તિશ્ચોત્તરાંગકે ॥

ઉદુમ્બરે સ્થિતો યક્ષશ્ચાશ્વિનાવર્ધચન્દ્રકે ॥૬૮॥

કોલિકાયાં ધરાધારં ક્ષિતિં ચોત્તમપટ્ટકે ॥

સ્તંભેષુ પર્વતાંશ્ચૈવ હ્યાંકાશઞ્ચ કરોટકે ॥૬૯॥

દ્વારશાખાઓમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય, ઉત્તરંગ (ઓતરંગ) માં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ ઉંબરામાં યક્ષ, અર્ધચંદ્ર (શંખાવટ) માં અશ્વિનીકુમાર, કોળીમાં શેષનાગ ઉત્તમપટ્ટ (ભારવટ) માં પૃથ્વી, સ્તંભોમાં પર્વત દેવતાઓ અને કરોટક (ઘુમટ) માં આકાશ દેવતાની આવાહન-પૂજાપૂર્વક સ્થાપના કરવી. ૬૮, ૬૯.

મધ્યે પ્રતિષ્ઠયેદેવં મકરે જાન્હવીં તથા ॥

શિખરસ્યોરુશૃંગેષુ સ્થાપયેત્પશ્ચ પશ્ચ વૈ ॥૭૦॥

પ્રાસાદના ગભારામાં જે દેવતાનો પ્રાસાદ હોય તેમને સ્થાપવા. પરનાલમાં મગરના મુખે ગંગાજી અને શિખરના ઉરશૃંગોમાં પાંચ પાંચ દેવતાઓની આવાહનયુક્ત સ્થાપના કરવી. (પાંચ દેવ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, ઈશ્વર અને ઈન્દ્ર.) ૭૦.

બ્રહ્મા વિષ્ણુસ્તથા રૂદ્ર ઈશ્વરસ્ય સદા પ્રિયાઃ ॥

શિખરે ચૈશ્વરં દેવં શિખાયાં તુ સુરાધિપમ્ ॥૭૧॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર; આ ત્રણ દેવો, પ્રાસાદદેવતાને સદા પ્રિય છે. શિખરમાં ઈશ્વર અને શિખા (કળશ) માં ઈન્દ્રની આવાહન યુક્ત સ્થાપના કરવી. ૭૧.

ગ્રીવાયામમરં દેવં વંદાયાઞ્ચ નિશાચરમ્ ॥

પદ્માક્ષં પદ્મપત્રે ચ કલશે ચ સદાશિવમ્ ॥૭૨॥

છાંદ્યવામે તથાઽધોરં તત્પુરુષં તથેશકમ્ ॥

કર્ણાદિર્ગર્ભપર્યન્તં પશ્ચાદ્ગૈ ચ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥૭૩॥

આમલસારાના ગળામાં અમરદેવતા, આમલસારામાં નિશાચર, પદ્મપત્ર (ચંદ્રસ) માં પદ્માક્ષ દેવતા, કલશમાં સદાશિવ, છાંદ્યની ડાબી બાજુમાં

અધોર દેવતા, જમણી બાજુમાં તત્પુરુષ અને અધોર દેવતાનો ઇશ કૌરવ દેવતા સ્થાપવો. આ પ્રમાણે કર્ણથી ગર્ભ સુધી પ્રાસાદનાં પાંચે અંગોમાં દેવતાઓની સ્થાપના અને પૂજન કરવું. ૭૨, ૭૩.

પ્રાસાદના દેવતાનું પૂર્ણ રીતે પૂજન ન કરવાથી પ્રાસાદ કરાવ્યાનું ફળ મળતું નથી.

અર્ચાયુક્તિયરસ્તંભપીઠમંડોવરણ ચ ॥

પૂજને લોપયેદ્યત્ર નિષ્ફલં તત્પ્રજાયતે ॥૭૪॥

દેવતાની પૂજા, પ્રાસાદના થરો, સ્તંભ, પીઠ અને મંડોવર આદિની પૂજામાં જો દેવતાઓના પૂજનનો લોપ કરવામાં આવે તો પૂજાફળ નિષ્ફળ નીકળે છે અને પ્રાસાદ કરાવ્યાનું પુણ્ય ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૭૪.

દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પ્રથમ દર્શન.

પ્રથમં દેવતાદષ્ટેર્દર્શયેદન્તર્ધાહિતમ્ ॥

વિપ્રકુમારિકાં વાસ્તુ તતો લોકાન્પ્રદર્શયેત્ ॥૭૫॥

પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી દેવાલય બંધ કરી પ્રથમ ગ્રાહણની કુમારિકાને દેવાલય ઉઘાડી દર્શન કરાવવું અને ત્યાર પછી સર્વ લોકોને દર્શન કરાવવાં. ૭૫.

ગૃહસ્થે પ્રાસાદથી થતા પુણ્યની માંગણી કરવી અને શિલ્પીએ આશીર્વાદ આપના વિષે.

પુણ્યં પ્રાસાદજં સ્વામી પ્રાર્થયેત્સૂત્રધારતઃ ॥

સૂત્રધારો વંદેત્સ્વામિન્નક્ષયં ભવતાત્તત્ર ॥૭૬॥

પ્રાસાદ કરાવનારે ગૃહસ્થે પ્રતિષ્ઠા કરાવી સૂત્રધાર પાસે પ્રાસાદથી ઉત્પન્ન થનારા પુણ્યની પ્રાર્થના કરવી અને જ્યારે સ્વામી પ્રાસાદના પુણ્યની પ્રાર્થના કરે ત્યારે સૂત્રધારે “હે સ્વામિન્, તવ અક્ષયં-પુણ્યં ભવતાત્-ભૂયાત્” હે સ્વામી ! પ્રાસાદ કરાવ્યાનું અક્ષય પુણ્ય તમને પ્રાપ્ત થાઓ ” આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપવો. ૭૬.

સૂત્રધાર પૂજન.

અનન્તરં કર્તવ્યં સૂત્રધારસ્ય પૂજનમ્ ॥

વસ્ત્રાલંકારમોજ્યેન ગોમહિષ્યાશ્વવાહનૈઃ ॥૭૭॥

પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી સૂત્રધાર (મુખ્ય શિલ્પી) ની પૂજા કરવી અને વસ્ત્ર, અલંકાર, લોજન તથા ગાય, ભેંસ, અશ્વ અને વાહન વિગેરેથી સન્માન કરી સંતુષ્ટ કરવા. ૭૭.

અન્યેષાં શિલ્પિનાં પૂજા કર્તવ્યા કર્મકારિણામ્ ॥

સ્વાધિકારાનુસારેણ વસ્ત્રતામ્બૂલમોજનૈઃ ॥૭૮॥

તેમજ બીજા કામ કરનારા શિલ્પીઓની પણ પૂજા કરવી અને તેમના અધિકાર પ્રમાણે વસ્ત્ર, તાંબૂલ અને લોજનાદિથી સંતુષ્ટ કરવા. ૭૮.

શિલ્પિનં પૂજયેત્પ્રાજ્ઞઃ સોમપુરાભિધં સદા ॥

તસ્ય હસ્તેન કલ્યાણં કર્તવ્યં રિદ્ધિસિદ્ધિદમ્ ॥૭૯॥

બુદ્ધિમાન ગૃહસ્થે સદાસર્વદા સોમપુરા ભતિના શ્રેષ્ઠ શિલ્પીની પૂજા કરવી. કારણ કે તેના હસ્તે થએલું કામ કલ્યાણ, રિદ્ધિ અને સિદ્ધિને આપનારું થાય છે. ૭૯.

સર્વેષાં ધનમાધારઃ પ્રાણિનાં જીવનં પરમ્ ॥

વિત્તે દત્તે પ્રતુલ્યંતિ મનુષ્યાઃ પિતરઃ સુરાઃ ॥૮૦॥

સર્વ પ્રાણી માત્રને આધારભૂત તથા જીવનરૂપ ધન છે. માટે ધનનું દાન કરવાથી માણસો, પિતૃઓ અને દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે. ૮૦.

આચાર્ય પૂજન,

આચાર્યપૂજનં કુર્યાદ્ વસ્ત્રસ્વર્ણધનૈઃ સદ્ ॥

દાનં દદ્યાદ્ દ્વિજાતિભ્યો દાનં ધનુર્વલેષુ ચ ॥૮૧॥

વસ્ત્ર, સુવર્ણ અને ધનથી આચાર્યનું પૂજન કરવું અને પછી ગ્રાહ્યજ્ઞોને દાન આપવું. કારણ કે જેવી રીતે સેનામાં ધનુષ્ મુખ્ય છે તેવી રીતે પુણ્યમાં દાન છે. ૮૧.

મહામહોત્સવઃ કાર્યો મહાદાનં પ્રદીયતે ॥

આચાર્યસૂત્રધારેભ્યો દદ્યાદ્ વસ્ત્રાણિ સંમુદા ॥૮૨॥

પ્રતિષ્ઠાનો મોટો મહોત્સવ કરવો અને મોટું દાન પુણ્ય કરવું તથા આચાર્ય અને સૂત્રધારનું સારી રીતે સન્માન કરી તેમને અમૂલ્ય વસ્ત્રો આપવાં. ૮૨.

પ્રાસાદ તથા પ્રતિષ્ઠા કર્યાનું ક્ષણ.

દેવાનાં સ્થાપનં પૂજા પાપહૃદ્ દર્શનાદિકમ્ ॥

ધર્મે વૃદ્ધે ભવેદર્થઃ કામમોક્ષૌ તતો નૃણામ્ ॥૮૩॥

દેવોની સ્થાપના, પૂજા અને દર્શનાદિક પાપનો નાશ કરનારાં છે અને ધર્મની વૃદ્ધિ થવાથી મનુષ્યોને અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૮૩.

પચાશત્પૂર્વપચાચ્છાત્માનં તુ તથાધિકમ્ ॥

શતમેકોત્તરં સોઽપિ તારયેન્નરકાર્ણવાત્ ॥૮૪॥

પ્રતિષ્ઠા કરનાર પચાસ પેઢીઓ પહેલાંની અને પચાસ પેઢીઓ પાછળની તથા પોતે મળી કુલ (૧૦૧) એકસો એક પેઢીનો નરકરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે. ૮૪.

કોટિવર્ષોપવાસશ્ચ તપો વૈ જન્મજન્મનિ ॥

કોટિદાનં કોટિદાને પ્રાસાદકલકારણે ॥૮૫॥

નવો પ્રાસાદ કરાવવાથી કોટિ વર્ષો સુધી ઉપવાસ કર્યાનું, જન્મોજન્મ તપ કર્યાનું તથા કોટિદાનોમાં કોટિદાન કર્યાનું ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૫.

एकहस्ते तु प्रासादे कल्पं स्वर्गे च तिष्ठति ॥

पश्चाद्राज्यं च भूलोके कथितं नात्र संशयः ॥८६॥

એક ગજનો પ્રાસાદ કરાવે તો એક કલ્પ પર્યંત સ્વર્ગમાં નિવાસ કરે છે અને પછી પૃથ્વીલોકમાં રાજ્ય કરે છે એમ કહેલું છે. એમાં જરા પણ સંશય કરવો નહિ. ૮૬.

* * * *

જૈન પ્રતિષ્ઠા વિષે.

પ્રતિષ્ઠા વીતરાગસ્ય જિનશાશનમાર્ગતઃ ॥

નમસ્કારૈઃ સુરમંત્રૈઃ સિદ્ધિકેવલભાષિતૈઃ ॥૮૭॥

વીતરાગ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા જિનશાશન માર્ગાનુસાર સિદ્ધિકેવલમાં કહેલા નમસ્કાર (નવકાર) દેવમંત્રોના ઉચ્ચારપૂર્વક કરવી. ૮૭.

જિનાનાં માતરો યાથ યક્ષિણી ગૌતમી તથા ॥

સિદ્ધિકાલે ચ યા જાતા ચતુર્વિંશતિમૂર્તયઃ ॥૮૮॥

જિનદેવતાઓની માતૃદેવતાઓ તથા યક્ષિણી અને ગૌતમી વિગેરે શાશનદેવીઓ તેમજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી વખતે ઉત્પન્ન થએલી ચૌવીસ યક્ષ, યક્ષિણી યથાયોગ્ય સ્થાને સ્થાપવી. ૮૮.

इति स्थाप्या जिनावासे त्रिप्रकारं गृहं तथा ॥

सांभरणं शिखरं मन्दारकं तत्त्वपदादिकम् ॥८९॥

ઉપર કહેલી સર્વ માતૃદેવતાઓ જિનાલયમાં સ્થાપવી તથા સાંભરણું (સામરણ), શિખર અને મંદારક (ધુમક) એમ ત્રણ પ્રકારે જિનાલય બાંધવું. ૮૯.

अहं प्रतिष्ठा विधे.

ग्रहाणां सर्वदेवानां पादपीठे प्रतिष्ठिता ॥

येनानन्तविभेदेन मूर्तिमार्ग उदाहृतः ॥९०॥

અહોની પ્રતિષ્ઠા સર્વ દેવતાઓની પીઠિકાઓમાં કરવી. આ પ્રમાણે અનંત ભેદોએ કરી મૂર્તિમાર્ગ કહેલો છે તે શાસ્ત્રો દ્વારા બાંધવો. ૯૦.

वापीकूपादिनी प्रतिष्ठा विधे.

मावादिपञ्चमासेषु वापीकूपादिसंस्कृताः ॥

तडागस्य चतुर्मास्ये कुर्यात्तथा षड्मार्गभिः ॥९१॥

માઘ, શ્રાવણ, ચૈત્ર, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ આ પાંચ મહિનાઓમાં વાવ, કૂપ, ઈત્યાદિનો સંસ્કાર કરવો અને ચાતુર્માસ (ચૌમાસા) માં તલાવનો સંસ્કાર કરવો. આ પ્રમાણે છ પ્રકારે ઉપરનાં શુભ સુદૂર્તોમાં વિધિવત્ સંસ્કાર કરી ઉપયોગ કરવો. ૯૧.

असंस्कृतं जलं देवाः पितरो न पिबन्ति ते ॥

संस्कृते तु प्रमायन्ति तस्मात्સंस्कारमाप्नुयेत् ॥९२॥

સંસ્કાર કર્યા વગરનાં જાવ, કૂવો, તલાવ વિગેરે જલાશયોનું જળ દેવો તેમજ પિતૃદેવો પીતા નથી અર્થાત્ અહણુ કરતા નથી. પરંતુ સંસ્કાર કર્યા પછી જળશયોનાં જળને પ્રમાણુ કરે છે અર્થાત્ અહણુ કરે છે. માટે અવશ્ય સંસ્કાર કરવો. ૯૨.

जीवनं वृद्धजन्तूनां कारिते च जलाशये ॥

दत्ते वासभृते सौख्यं भुंक्तौ स्वर्गे च मानवः ॥९३॥

જલાશય કરવાથી વૃદ્ધો તથા પ્રાણીમાત્રને છાવન મળે છે તથા આ પ્રમાણે પ્રાણીમાત્રને વાસ આપવાથી જલાશય કરનાર માણસ સ્વર્ગમાં ઉત્તમ સુખનો ઉપલોગ કરે છે. ૯૩.

वास्तु पूजन विधान.

સસ પુણ્યાહ કરવા વિધે.

कूर्मसंस्थापनं द्वारं पद्मशिला च पूरुषः ॥

घंटा ध्वजः प्रतिष्ठा च ज्ञेयं पुण्याहसप्तकम् ॥९४॥

૧ કૂર્મશિલા સ્થાપન, ૨ દ્વારશાખા સ્થાપન, ૩ પદ્મશિલા સ્થાપન, ૪ ધ્વજપુરુષની સ્થાપના, ૫ ઘંટા સ્થાપન, ૬ ધ્વજ સ્થાપન અને ૭ દેવ પ્રતિષ્ઠા; આ સાતને પુણ્યાહ સપ્તક બાણવું. આ સાત કાર્યોમાં વાસ્તુ પૂજન કરવું. ૯૪.

ચૌદ વખત વાસ્તુ પૂજન કરવા વિધે.

भूम्यारंभे तथा कूर्मे शिलायां सूत्रपातने ॥

द्वारोच्छ्रये खुरे कुंभे पटे पद्मशिलासु च ॥९५॥

शुकनासे च पुरुषे घंटायां कलशे तथा ॥

ध्वजोच्छ्रાયે પ્રતિષ્ઠાયાં શાંતિકાનિ ચતુર્દશ ॥૯૬॥

૧ ભૂમ્યારંભ (પ્રથમ પાયો ખોદતી) વખતે, ૨ કૂર્મશિલા સ્થાપતાં, ૩ ખડસલ ચોડતાં, ૪ સૂત્ર છોડતાં, ૫ દ્વારશાખા સ્થાપતાં, ૬ ખરો ચોડતાં, ૭ થાંભલાની કુંલી બેસાડતાં, ૮ પાટ (લાવટ) મૂકતાં, ૯ પદ્મશિલા વખતે, ૧૦ શુકનાસ વખતે, ૧૧ ધ્વજપુરુષ બેસાડતાં, ૧૨ આમલસારો ચઢાવતાં, ૧૩ કલશ (શિખરનું ઇંડું) ચઢાવતાં તથા ૧૪ ધ્વજયુક્ત પ્રતિષ્ઠા વખતે વાસ્તુપૂજ કરવી. આ ચૌદ શાંતિકર્મ બાણવાં. ૯૫, ૯૬.

સસ પુણ્યાહ પ્રતિષ્ઠાનું મહાક્રમ.

कृतकूर्मप्रतिष्ठायां स्नाते पूर्णसुसंस्थिते ॥

भूर्लोकं लभते राज्यं सर्वजन्मसु शाश्वतम् ॥९७॥

કૂર્મ પ્રતિષ્ઠા કરી ખાતનો નાલિનળ પૂર્ણરીતે ચણી લાવવાથી જન્મોજન્મ ભૂલોકમાં શાશ્વત રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૭.

શિલાપ્રતિષ્ઠમાનાસુ દૈવતૈરત્ર શુચ્યતે ॥

સ્વર્ગે ચામીપ્સિતં સ્થાનં રાજ્યં ચ જન્મજન્મનિ ॥૯૮॥

અન્ય આઠ દિશાઓની અષ્ટશિલાઓનું સ્થાપન થતાં દેવો (પોતાનાં સ્થાન જવાના) વિચારમાં પડે છે અને સ્થાપનકર્તા સ્વર્ગમાં ઈચ્છિત સ્થાન મેળવે છે તથા જન્મજન્મમાંતરમાં રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ૯૮.

દ્વારે પ્રતિષ્ઠમાને તુ સ્તંભોચ્છ્રાયસુસંયુતે ॥

લોકે મહાપુરં રમ્યં શતયોજનકાઙ્ગનમ્ ॥૯૯॥

દ્વારશાખા સંયુક્ત દ્વારની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી, લોકમાં સોં યોજનના વિસ્તારવાળા રમણીય મહાપુરનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૯.

પદ્મશિલાપ્રતિષ્ઠાયાં દેવાલયે ભૂમસ્તકે ॥

એકચ્છત્રં મહારાજ્યં જનલોકેષુ લભ્યતે ॥૧૦૦॥

દેવાલયમાં પદ્મશિલાની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી જનલોકમાં એકચ્છત્ર મહારાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૦૦.

પુરુષે પ્રતિષ્ઠમાને આગમમેત્રસંયુતે ॥

તપોલોકે બ્રહ્મલોકે ત્રિદશૈઃ સહ ક્રીડતિ ॥૧૦૧॥

શાસ્ત્રોક્ત મંત્રવિધિ સંયુક્ત ધ્વજપુરુષની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી કર્તા તપલોક તેમજ બ્રહ્મલોકમાં દેવલોકની સાથે ક્રીડા કરે છે. ૧૦૧.

ઘંટાપ્રતિષ્ઠમાનાયામુત્પન્નાયાં સ્ત્રીરાણંવાત્ ॥

કાશ્વનૈઃ પુષ્પવિમાનૈઃ સત્યલોકં સ ગચ્છતિ ॥૧૦૨॥

શ્રીરસમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી ઘંટા એટલે આમલસારો ચઢાવવાની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી કર્તા સુવર્ણમય પુષ્પવિમાનોમાં યેશી સત્યલોકમાં ગમન કરે છે. ૧૦૨.

કૃતે મહાધ્વજારોહે પતાકાધ્વજચામરે ॥

ગચ્છતિ જ્ઞાનલોકં સ યત્ર જ્ઞાનશ્ચ દેવતા ॥૧૦૩॥

પતાકાધ્વજ તથા ચામરસહિત મહાધ્વજારોપણ અને તેની સાથે દેવાલયમાં દેવપ્રતિષ્ઠા કર્યાથી કરાવનાર સ્વામી જ્ઞાનલોકને પ્રાપ્ત થાય છે કે બધાં સદા સર્વદા જ્ઞાનદેવતા બિરાજમાન છે. ૧૦૩.

વાસ્તુપુરૂષની ઉત્પત્તિ.

ભાદ્રપદસ્ય માસસ્ય તૃતીયા કૃષ્ણપક્ષકા ॥
 વારઃ શનૈશ્વરઃ પ્રોક્તો નક્ષત્રં કૃત્તિકા ભવેત્ ॥૧૦૪॥
 યોગસ્તત્ર વ્યતીપાતઃ કરણં વિષ્ટિસંભવઃ ॥
 મદ્રા ચૈવ ભવેત્તત્ર કુલિકા તદા ભવેત્ ॥૧૦૫॥
 પુરાન્ધકવધે રુદ્રલાટપતિતઃ ક્ષિતૌ ॥
 સ્વેદસ્તતોદ્ભૂતં જાતઃ પુરુષો વૈ સુદુઃસહઃ ॥૧૦૬॥

ભાદ્રપદ માસના કૃષ્ણપક્ષની તૃતીયા, શનિવાર, કૃત્તિકા, નક્ષત્ર, વ્યતી-
 પાત યોગ, વિષ્ટિકરણ, ભદ્રા તેમજ કુલિકા; એ સર્વ યોગ આવેલા હતા
 તેવા યોગમાં પૂર્વે અંધકાસુર દૈત્યની સાથે યુદ્ધ કરતાં રૂદ્રના લલાટમાંથી
 પરિશ્રમને લીધે પરસેવાનું બિંદુ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું અને તે પરસેવાના
 બિંદુમાંથી એક આશ્ચર્યકારક બનાવ બન્યો. અર્થાત્ તે બિંદુમાંથી એક
 અતિદુઃસહ અને વિકાળ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો. ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬.

ગૃહીત્વા સર્વદેવૈસ્તં ન્યસ્તો ભૂમાવધોમુખમ્ ॥
 જાનૂ કોળી ચ પાદૌ ચ રક્ષોદિશિ શિવે શિરઃ ॥૧૦૭॥
 ચત્વારિશઘુતાઃ પંચ વાસ્તુદેહે સ્થિતાઃ સુરાઃ ॥
 અષ્ટૌ ચ વાહગાસ્તેષાં વસનાદ્રાસ્તુરુચ્યતે ॥૧૦૮॥

સર્વ દેવતાઓએ તે પુરૂષને પકડીને ઉધે મુખે ભૂમિ પર સૂતાડી લીધો.
 તેની બે બાંધ, છુટણ તથા પગ નૈઋત્ય દિશામાં અને માથું ઈશાન કોણમાં
 રહ્યું. આ પુરૂષના શરીર ઉપર પીસતાડીય (૪૫) દેવતાઓ રહેલા છે અને
 એ ૪૫ દેવતાઓમાંથી આઠ આઠ દેવતાઓ ચારે દિશાઓમાં રહેલા છે.
 આ પ્રમાણે દેવતાઓએ તેના પર વાસ કરવાથી તે 'વાસ્તુપુરૂષ' કહેવાયો.
 ૧૦૭, ૧૦૮.

અધોમુક્તેન સૌરુપ્યઞ્ચ કુરુતે હન્તિ ચાન્યથા ॥
 વનૈ તસ્ય વિના શાંતિઃ શ્રીદઃ સુવિહિતો વતિઃ ॥૧૦૯॥
 પ્રાસાદભવનાદીનાં પ્રારંભે પરિવર્તન ॥
 વાસ્તુકર્મસુ સર્વેષુ પૂજિતઃ સુખદો ભવેત્ ॥૧૧૦॥

આ વાસ્તુપુરુષને ઉઘે મુખે સૂવાડવાથી મુખ આપે છે અને જો ચત્તો સુવાડયો હોય તો હાનિ કરે છે તેમજ વાસ્તુની શાંતિ ક્યારે વગર લક્ષ્મી આપનારો થતો નથી પરંતુ સારી રીતે બલિદાન કરવામાં આવે તો લક્ષ્મી આપનારો થાય છે. ૧૦૯.

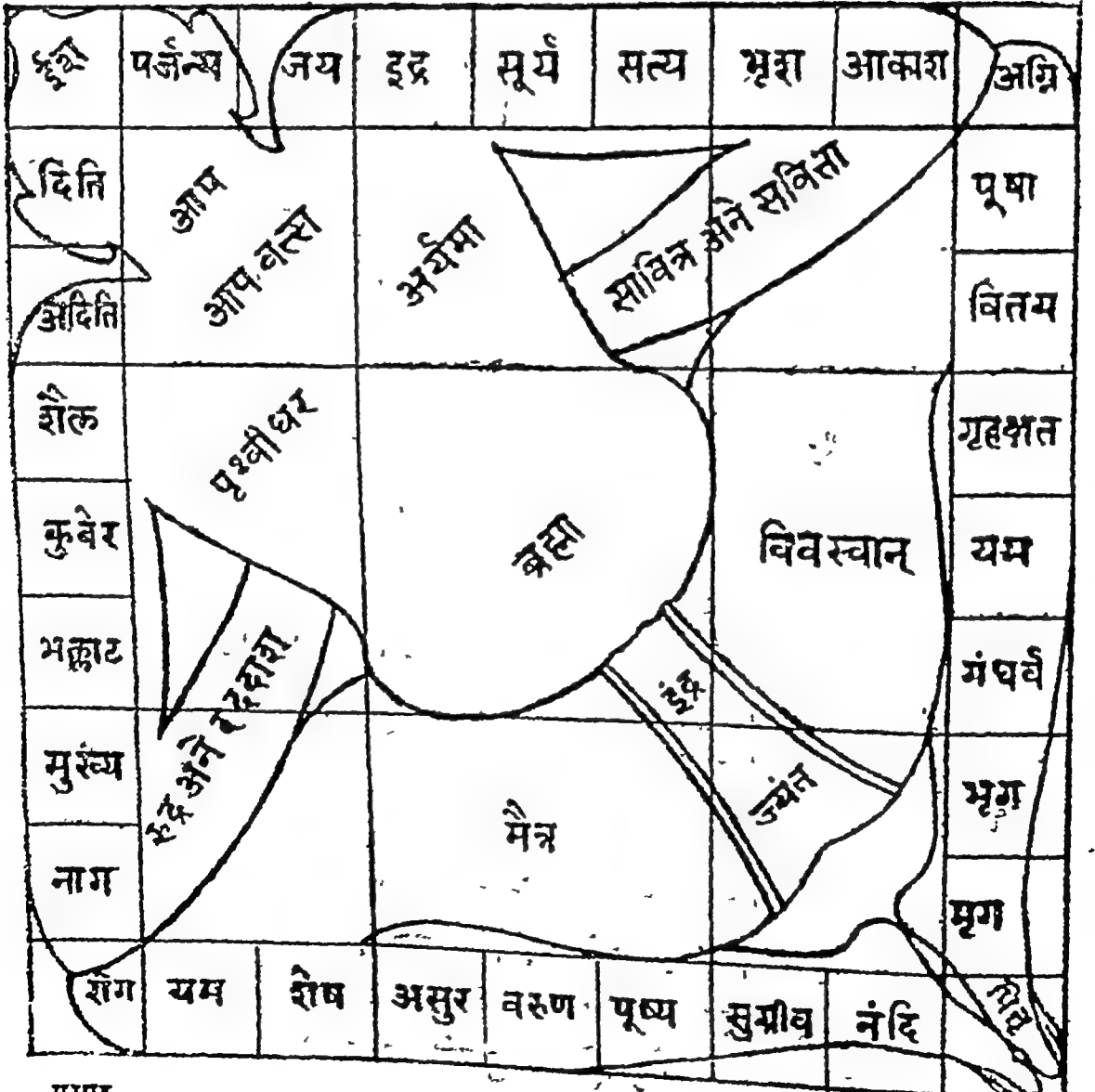
પ્રાસાદ તથા ઘર વિગેરેના આરંભમાં તથા સમાપ્તિ વખતે તેમજ સર્વ પ્રકારનાં વાસ્તુકર્મોમાં જો વાસ્તુપુરુષનું પૂજન કરવામાં આવે તો તે મુખ આપનારો થાય છે. ૧૦૯, ૧૧૦.

વાસ્તુ પુરુષનું ચિત્ર.

પૂર્વ દિશા.

ચરકી

વિદારિકા

પાપ

પૂતના

વાસ્તુ પૂજન ન કરવાથી દોષ.

વાસ્તુપૂજાં પુરા કૃત્વા પશ્યાદ્ ભવનમાવિશેત્ ॥

અકૃત્વા વાસ્તુપૂજાદિં ગૃહસ્વામી વિનશ્યતિ ॥૧૧૧॥

તસ્માત્પૂજાં વિધાયાદૌ ગૃહદેવાલયાદિકે ॥

પશ્ચદા પૂજનં વાસ્તોઃ ગૃહકર્મણિ સર્વદા ॥૧૧૨॥

પ્રથમ વાસ્તુ પૂજન કરી પછી ગૃહમાં પ્રવેશ કરવો અને તે વાસ્તુપૂજાદિ પૂજન કાર્ય કર્યા સિવાય ગૃહપ્રવેશ કરે તો ગૃહસ્વામી અર્થાત્ ધરધણીનું મૃત્યુ થાય. માટે પ્રથમ વાસ્તુપૂજન કરી પછી ગૃહ તથા દેવાલયાદિકેનો પ્રારંભ તેમજ પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો કરવાં. હમેશાં ગૃહકાર્યમાં પાંચ પ્રકારે વાસ્તુપૂજન કરવું. ૧૧૧, ૧૧૨.

વાસ્તુદેવોનું પૂજન વિધાન.

एकपदादितो वास्तुर्यावत्पञ्चाशहस्तकः ॥

द्वात्रिंशन्मण्डलान्येव क्षेत्रतुल्याकृतीनि च ॥૧૧૩॥

એક (૧) પદથી તે એક હજાર (૧૦૦૦) પદ સુધીનો તથા એક ગજથી પચાસ (૫૦) ગજ સુધીનો વાસ્તુ પૂજવો. તેમજ ક્ષેત્રના આકાર પ્રમાણે આકૃતિવાળાં ગત્રીસ મંડલો કરી વાસ્તુ પૂજવો. ૧૧૩.

मणिभिः स्वर्णरूपाभ्यां विद्रुमेण फलेन वा ॥

चतुःषष्टिपदं वास्तुं लिखेद्वापि शतांशकैः ॥૧૧૪॥

पिष्टેन वाक्षતैः शुद्धैस्ततो वास्तुं समर्चयेत् ॥

पूर्वोक्तेन विधानेन बलिपुष्पादि चार्पयेत् ॥૧૧૫॥

મણિ, સુવર્ણ, રૂપું, પરવાળાં અને ફલો વડે ચોસઠ (૬૪) અથવા સો (૧૦૦) પદનો વાસ્તુ રચવો. તેમજ પિષ્ટ (લોટ) તથા શુદ્ધ અક્ષત (ચોળા) વડે વાસ્તુ રચવો અને પછી વાસ્તુની પૂજા કરવી તથા પૂર્વોક્ત વિધાનથી બલિપુષ્પાદિ અર્પણ કરવાં. ૧૧૪, ૧૧૫.

૬૪ પદનો વાસ્તુ.

अथातः संप्रवक्ष्यामि वास्तुलक्षणेमुत्तमम् ॥

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे षष्टभागविभाजिते ॥૧૧૬॥

મધ્યે ચતુષ્પદો બ્રહ્મા ષટ્પદાશ્ચાર્યમાદયઃ ॥

કર્ણે દ્વિધ્વપદા મક્તાઃ શેષાશ્ચૈકપદાઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૧૭॥

હવે ઉત્તમ વાસ્તુ લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. ચોસઠ (૬૪) પદના વાસ્તુના ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠ લાગ કરવા. વચમાં ચાર લાગમાં બ્રહ્મા, છ લાગમાં અર્ચમાં, વૈવસ્વત વિગેરે અને વાસ્તુના કોણના દેવતાઓ. અર્ધા પદમાં તેમજ ખાડીના દેવતા એક પદમાં સ્થાપવા. ૧૧૬, ૧૧૭.

૬૪ પદનો વાસ્તુ

ચરકી		પૂર્વ દિશા						વિદારિકા	
		પ	જ	ઈ	સુ	સ	મૃ		
અ	આ પવત્સ	આપ		અર્ચમા		સાચિત્ર સચિતા		પૂ	
શૈ									
કુ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા		વૈવસ્વત		ગૃ		ય
મ									
મુ	હદ્દ દ્વિદાસ	હદ્દ	મૈત્રગણ		અગ્નિ		ગં		મુ
ના									
ત	શો	અ	વ	પુ	સુ	નં	વિ	હિ	સ્ત

૮૧ પદનો વાસ્તુ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે નવભાગવિભાજિતે ॥

મધ્યે નવપદો બ્રહ્મા ષટ્પદાશ્ચાર્યમાદયઃ ॥૧૧૮॥

તૃતીયે પદમધ્યસ્થા દ્વિપદાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

શેષાસ્તુ પદિકા જ્ઞેયા એકયાશીતિપદે મુરાઃ ॥૧૧૯॥

ઐકાશી પદના વાસ્તુના ચોરસ ક્ષેત્રમાં નવ લાગ કરવા. તેમાં મધ્યના નવ લાગમાં પ્રદ્વા, પ્રદ્વાની ચારે બાજુના છ છ લાગમાં અર્ચમા વર્ગેદે, ત્રીજા પદના મધ્ય ભાગે રહેલા દેવતાઓ બે બે લાગમાં અને બાકીના ઐક ઐક લાગમાં સ્થાપવા. ૧૧૮, ૧૧૯.

૮૧ પદનેા વાસ્તુ

ચરકી	પૂર્વ									વિશાલિકા								
ઈ	પ્ર	જ	હં	સૂ	મ	મૃ	મા	મ										
દિ	હંદ્ર હંદ્રાસ			અર્ચમા			માવિત્ર સાવિત્રી			પૂ								
અ										વિ								
શૈ	પૃથ્વીધર			બ્રહ્મા			વૈવસ્વત			ગૃ								
કુ										ય								
મ										મં								
મુ	હંદ્ર હંદ્રાસ			મૈત્રગણ			માવિત્ર સાવિત્રી			મૃ								
ના										મૃ								
ને	પા	શ	અ	વ	પુ	સુ	નં	પિ										
પાપા										પૂતના								

૧૦૦ પદનેા વાસ્તુ.

ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે દશભાગવિભાજિતે ॥

વાસ્તુર્કર્ણસ્યાષ્ઠૌ સાર્દ્ધપદા મધ્યેઽષ્ટપદિકાઃ ॥૧૨૦॥

ચતુર્વિંશો દ્વિપદાથ મધ્યમાસ્તુ ચતુષ્પદાઃ ॥

બ્રહ્મા પોડશભાગૈસ્તુ અતપદે વ્યવસ્થિતઃ ॥૧૨૧॥

સો ૫૬ (૧૦૦) ના વાસ્તુના ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ લાગ કરવા અને વાસ્તુના કર્ણના દેવતાઓ દોઢ લાગમાં, તેમજ મધ્યના કર્ણના દેવતાઓ આડ આડ

પદમાં સ્થાપવા. બાહુના ચોવીસ દેવતાઓ જે જે ભાગમાં અને મધ્યના દેવતાઓ ચાર ભાગમાં સ્થાપવા. બ્રહ્મા સોળ ભાગમાં સ્થાપવા. આ પ્રમાણે સો પદના વાસ્તુમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૨૦, ૧૨૧.

૧૦૦ પદનો વાસ્તુ

પૂર્વ દિશા.									
કરકી	ઈ	પ	જ	હ	સૂ	સ	મૃ	આ	કિનારિકા
દિ	આપ						સાવિત્ર	અ	
અ	આવત્તમ			અર્યમા			મવિતા	પૂ	
શ								વિ	
કુ								ગૃ	
મ	પૃથ્વીધર			વ્રહ્મા			વૈવસ્વત	ચ	
મુ								ગં	
ના	રુદ્ર						ઈન્દ્ર	મૃ	
રો	રુદ્ર દાસ			મૈત્ર	ગણ		જય	મૃ	
માયા	ચ	રો	અ	વ	પુ	સુ	નં	પિ	પૂતના

ઈશો મૂર્ધ્નિ ચ પૂજ્યેત દક્ષિણં કર્ણમાશ્રિતઃ ॥

જયઃ સ્કન્ધે મહેશઘ્નાઃ પશ્ચલક્ષણવાહુગાઃ ॥૧૨૨॥

મહેન્દ્રાદિત્યમૃત્યુશ્ચ મૃજ્જ આકાશમેવ ચ ॥

વહિજાનો તથા પૂષા સપ્ત પદાલિષુ સ્થિતાઃ ॥૧૨૩॥

મસ્તકે ઈશ દેવતાની પૂજા કરવી અને તે ઈશ વાસ્તુના દક્ષિણ કર્ણને (કાનને) આશ્રય કરી રહેલો છે. સ્કન્ધમાં જય અને મહેશદિ પાંચ દેવો બાહુમાં રહેલા છે. મહેન્દ્ર, આદિત્ય, મૃત્યુ, ભૃંગ અને આકાશ; આ પાંચ દેવતાઓ જમણી બાંધ ઉપર તથા પૂષા વિગેરે સાત દેવો પદાલિ એટલે પદનો સાત ભાગોમાં રહેલા છે. ૧૨૨, ૧૨૩.

પૂષા ચૈવ તથેનશ્ચ ગૃહધેત્રો યમસ્તથા ॥

ગંધર્વો ભુંગરાજશ્ચ મૃગઃ સપ્ત સુરા इति ॥૧૨૪॥

પૂષા, સૂર્ય, ગૃહધેત્ર, યમ, ગંધર્વ, ભુંગરાજ તથા મૃગ; આ સાત દેવો પાદસ્થાને રહેલા જાણવા. ૧૨૪.

પાદયોરપિ તસ્યૈવ સપ્ત સપ્ત દલસ્યિતાઃ ॥

દૌવારિકોઽથ સુગ્રીવઃ પુષ્પદંતો જલધિપઃ ॥૧૨૫॥

અસુરશેષયમોઽથ રોગો જાનૂતલે સ્થિતાઃ ॥

નાગો મુખ્યશ્ચમહ્યાટઃ સોમોઽદ્રિરસ્ય ચાહુગાઃ ॥૧૨૬॥

તે વાસ્તુપુરૂષના જે પગોના દબોમાં પણ સાત સાત દેવતાઓ રહેલા છે. દૌવારિક, સુગ્રીવ, પુષ્પદંત, જલધિપ, અસુર, શેષ અને યમ; આ સાત ડાબા પગના દબોમાં જાણવા. રોગદેવતા જાંઘ તળે રહેલા છે. નાગ, મુખ્ય, લહલાટ, સોમ અને અદ્રિ (શૈલ); આ દેવો વાસ્તુપુરૂષના ડાબા હાથ ઉપર રહેલા જાણવા. ૧૨૫, ૧૨૬.

અદિતિઃ સંધિદેશે ચ વામે ભાગે દિતિઃ સ્થિતા ॥

દ્વાત્રિશદ્ ચાહુગા દેવા નામિષ્ટે સ્થિતો વિધિઃ ॥૧૨૭॥

અર્ચમા દક્ષિણે વામે સ્થાને તુ પૃથિવીધરઃ ॥

રવિર્વિવસ્વાન્મિત્રશ્ચ દક્ષવામોરુગાવુભૌ ॥૧૨૮॥

સંધિદેશમાં અદિતિ, ડાબી બાજુએ દિતિ, આ બંને દેવો બહારના ભાગમાં રહેલા જાણવા. નાલિષ્ઠમાં બ્રહ્મા, દક્ષિણ બાજુએ અર્ચમા, ડાબી બાજુએ પૃથ્વીધર રહેલા છે. જમણી જાંઘ ઉપર વિવસ્વાન્ અને ડાબી જાંઘ ઉપર મિત્ર દેવતા રહેલા છે. ૧૨૭, ૧૨૮.

આપસ્તુ મલ્લવો વાસ્તુ આપવત્સો હૃદિ સ્થિતઃ ॥

સાવિત્રી સવિતા તદ્વત્ કરદક્ષિણમાત્રિતા ॥૧૨૯॥

ઇન્દ્ર એન્દ્રશ્ચ મેદ્રે સ્યાદ્ રુદ્રો વૈ વામહસ્તકે ॥

અંતકોઽપિ તથા તન્નાઽતિરૈલક્ષ્યમિદં વપુઃ ॥૧૩૦॥

હૃદય દેશમાં જલદેવતા અને આપર્વત્સ રહેલા છે. તથા જમણા હાથ ઉપર સાવિત્રી અને સવિતા દેવતા રહેલા છે. ઈન્દ્ર અને જયંત એ મેદ્ર (સિંગ) ઉપર રહેલા છે. તથા ડાબા હાથ ઉપર રુદ્ર દેવતા રહેલા છે તેમજ અંતક (યમ) પણ ડાબા હાથ ઉપર રહેલા છે. આ પ્રમાણે આ વાસ્તુપુરૂષનું શરીર અતિવિલક્ષણુ છે. ૧૨૯, ૧૩૦.

ઈશાને ચરકી બાંહે ચિપિચ્છા તુ ચ પૂર્વતઃ ॥
 વિદારિકાગ્રિકોણે ચ જિહ્વાયાં ચ દિગાશ્રિતાઃ ॥૧૩૧॥
 નૈઋત્યે પૂતના સ્કંદઃ પશ્ચિમે વાયુકોણકે ॥
 પાપરાક્ષસિકા સૌમ્ય ચૈવં સર્વાન્ પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૩૨॥

ઈશાનકોણમાં બહારની બાજુએ ચરકી દેવતા, પૂર્વ દિશાએ ચિપિચ્છા, અગ્નિકોણમાં વિદારિકા અને જિહ્વામાં દિગ્પાલ દેવતાઓ રહેલા છે. નૈઋત્યકોણમાં પૂતના. પશ્ચિમમાં સ્કંદ અને વાયુકોણમાં પાપરાક્ષસી રહેલી છે. હે સૌમ્ય, આ પ્રમાણે સર્વ દેવતાઓની કલ્પના વાસ્તુપુરૂષના અંગમાં કરવી. ૧૩૧, ૧૩૨.

ઉપજાતિ.

યઃ પૂજયેદ્ વાસ્તુમનન્યમક્ત્યા ન તસ્ય દુઃખં ભવતીહ કિશ્ચિત્ ॥
 જીવત્યસૌ વર્ષશતં સુખેન સ્વર્ગે નરસ્તિષ્ઠતિ કલ્પમેકમ્ ॥૧૩૩॥

જે પુરૂષ અનન્ય ભક્તિ વડે વાસ્તુદેવને પૂજે છે તેને આ લોકમાં કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ થતું નથી. એટલું જ નહિ પણ તે સો ૧૦૦ વર્ષ પર્યંત સુખશાંતિ પૂર્વક જીવે છે અને મૃત્યુ પછી એક કલ્પ સુધી સ્વર્ગમાં નિવાસ કરે છે. ૧૩૦.

અથ વાસ્તુપૂજનમ્ ।

વાસ્તુપૂજન વિધિ.

પ્રાસાદ અથવા ઘરની ઉત્તર દિશાએ અગર ઈશાન કોણે શુદ્ધ મૃત્તિકાની બે ગજ સમચોરસ વેદી કરવી. (વેદી ન બની શકે તો મોટો બાજોઈ કામમાં લેવો). પછી વેદિકા અથવા બાજોઈ ઉપર બે ગજ સમચોરસ રેશમી રંગેત વસ્ત્ર પાથરવું. તેમાં ચોખાનો સ્વસ્તિક (સાથીયો) પૂરવો-કરવો. શ્વેત વસ્ત્ર ઉપર પીત વસ્ત્ર પાથરવું અને તેના ઉપર ચોખાથી અષ્ટદલ કમળ કરવું. પીત વસ્ત્ર ઉપર રક્ત વસ્ત્ર પાથરવું અને તેના ઉપર સુંવણું અથવા પરવાળાંની વાસ્તુની રેખાઓ આલેખવી. પરંતુ જો શક્તિ ન હોય તો અક્ષત અથવા જવનો લોટ પાથરી સોનાની શલાકા વડે અથવા પરવાળાં વડે વાસ્તુની રેખાઓ ખેંચવી. ત્યાર પછી બ્રહ્માના સ્થાને જલપૂર્ણ કલશ સ્થાપવો.

૧ કલશમાં જલ ભરતાં નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ગંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ॥

નર્મદે સિન્ધો કાવેરિ જલેડસ્મિન્સન્નિધિ કુરુ ॥૧॥

કલશના દેવતા.

કલશસ્ય મુખે વિષ્ણુઃ કણ્ઠે રુદ્રઃ સમાશ્રિતઃ ॥
 મૂળે તસ્ય સ્થિતો બ્રહ્મા મધ્યે માતૃગણાઃ સ્મૃતાઃ ॥૨॥
 કુક્ષૌ તુ સાગરાઃ સર્વે સપ્તદ્વીપા વસુંધરા ॥
 ઋગ્વેદોઽથ યજુર્વેદઃ સામવેદો હથર્વણઃ ॥૩॥

પંચરત્ન તથા સોનામંદોર કે રૂપામંદોર કલશમાં મૂકી ત્યાર પછી
 કલશના મુખે પાંચ પાન મૂકી ઉપર શ્રીકૃષ્ણ મૂકવું અને નીચેના મંત્ર વડે
 વચ્ચે નવ પદના સ્થાને કલશનું સ્થાપન કરવું.

ૐ શ્રીસિદ્ધયે નમઃ । ૐ બ્રહ્મણે નમઃ । ૐ બ્રહ્માસને સ્થિરો ભવ ।

નમસ્કાર.

અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્ય જ્ઞાનાક્ષનશલાકયા ॥

ચક્ષુરુન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥૪॥

ૐ નમો શ્રીવાસ્તુદેવાય । ૐ શ્રીવિશ્વકર્મણે નમઃ ।

નીચેના મંત્ર વડે પૂજનાં દ્રવ્યોને તથા પોતાને પ્રોક્ષ્ય કરી પવિત્ર કરવા.

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોઽપિ વા ॥

યઃ સ્મરેત્પુણ્ડરીકાક્ષં સ વાહ્યાભ્યન્તરઃ શુચિઃ ॥૫॥

(૨) પૂર્વાદિ ચાર દિશાના અર્ચનાદિ ચાર દેવોનું નીચેના મંત્રો વડે
 આવાહન કરવું.

૧ ૐ ક્ષીં સિદ્ધયે નમઃ । ૐ અર્ચમણે નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

૨ ૐ ક્ષીં સિદ્ધયે નમઃ । ૐ વિવસ્વતે નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

૩ ૐ ક્ષીં સિદ્ધયે નમઃ । ૐ મિત્રાય નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

૪ ૐ ક્ષીં સિદ્ધયે નમઃ । ૐ પૃથ્વીધરાય નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૩) ધશાનકોણથી અંદરના અષ્ટકોણના આપત્સાદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

૧ ૐ ઋદ્ધયે નમઃ । ૐ પ્રાપાવત્સાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમ્, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવતમ્ ।

૨ ૐ ઋદ્ધયે નમઃ । ૐ સાવિત્રિસવિતૃભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમ્, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવતમ્ ।

૩ ૐ ઋદ્ધયે નમઃ । ૐ ઇન્દ્રવ્યાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમ્, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવતમ્ ।

૪ ૐ ઋદ્ધયે નમઃ । ૐ રુદ્રદાસાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમ્, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવતમ્ ।

(૪) ઇશાનકોણથી પૂર્વના ઇશાદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

- ૧ ઐ હ્રીં શ્રીં ઈશાન નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨ ઐ હ્રીં શ્રીં પર્જન્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૩ ઐ હ્રીં શ્રીં જયાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૪ ઐ હ્રીં શ્રીં ઇન્દ્રાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૫ ઐ હ્રીં શ્રીં સૂર્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૬ ઐ હ્રીં શ્રીં સત્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૭ ઐ હ્રીં શ્રીં ભૂશાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૮ ઐ હ્રીં શ્રીં આકાશાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૫) અગ્નિકોણથી દક્ષિણના અગ્નિ આદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

- ૯ ઐ હ્રીં અગ્નયે નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૦ ઐ હ્રીં પૂષ્ણે નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૧ ઐ હ્રીં વિરોચનાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૨ ઐ હ્રીં ગૃહક્ષતાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૩ ઐ હ્રીં યમાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૪ ઐ હ્રીં ગંધર્વાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૫ ઐ હ્રીં મૃંગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૬ ઐ હ્રીં મૃગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૬) નૈઋત્યકોણથી પશ્ચિમના પિતૃઆદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

- ૧૭ ઐ હ્રીં શ્રીં પિતૃભ્યો નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવત ।
- ૧૮ ઐ હ્રીં શ્રીં દૌવારિકાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૯ ઐ હ્રીં શ્રીં સુગ્રીવાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૦ ઐ હ્રીં શ્રીં પુષ્પદન્તાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૧ ઐ હ્રીં શ્રીં વરુણાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૨ ઐ હ્રીં શ્રીં અસુરાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૩ ઐ હ્રીં શ્રીં શેષાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૪ ઐ હ્રીં શ્રીં પાપય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૭) વાયવ્યકોણથી ઉત્તર દિશાના રોગાદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

- ૨૫ ઐ હ્રીં શ્રીં રોગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૬ ઐ હ્રીં શ્રીં નાગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૭ ઐ હ્રીં શ્રીં મુખ્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

- २८ ॐ क्लीं श्रीं भल्लाटाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 २९ ॐ क्लीं श्रीं सोमाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 ३० ॐ क्लीं श्रीं शैलाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 ३१ ॐ क्लीं श्रीं अदित्यै नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरा भव ।
 ३२ ॐ क्लीं श्रीं दित्यै नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरा भव ।

(८) भंडणीनी षडारना पूर्वादिथी चिपिच्छादि आठ देवानुं आवाहन.

- १ ॐ चिपिच्छायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 २ ॐ विदार्यै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ३ ॐ जंभायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ४ ॐ पूतनायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ५ ॐ स्कंदाय नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ६ ॐ पापराक्षस्यै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरो भव ।
 ७ ॐ यमाय नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरो भव ।
 ८ ॐ चरक्यै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।

आ प्रभाणे वास्तुदेवताभ्योनुं भंत्रपूर्वक आवाहन करी गंधपुष्पादि तेभ्य नैवेद्य विगरेथी पूज आरंभवी.

अथ उाथजेड.

श्रीमन्महागणाधिपतये नमः । इष्टदेवताभ्यो नमः । कुलदेवताभ्यो नमः । स्थानदेवताभ्यो नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः । सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । एतत्कर्मप्रधानदेवताभ्यो नमो नमः ।

सुमुखैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ॥

लंबोदरश्च विकटो विघ्ननाशो गणाधिपः ॥६॥

धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः ॥

द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥७॥

विद्यारंभे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥

संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥८॥

शुक्लाम्बरधरं देवं राशिवर्णं चतुर्भुजम् ॥

प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥९॥

सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ॥

शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१०॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ॥

येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥११॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ॥

विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽन्ध्रियुगं स्मरामि ॥१२॥

अथ संकल्पः ।

श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्याद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्द्धे विष्णुपदे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे कलियुगे प्रथमचरणे भस्त्रवर्षे भरतखण्डे आर्यावर्तदेशे जम्बूद्वीपे अमुकनामसंवत्सरे अमुकमासे, अ० पक्षे, अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे मम सपुत्रस्य सभार्यस्य सहपरिवारस्य सर्वानिष्टप्रशान्तिपूर्वकं आयुरारोग्यवृद्धये गृहाधिष्ठितवास्तु-पुरुषप्रीतये ब्रह्मादीनां वास्त्वङ्गदेवतानां प्रीत्यर्थं अमुककार्यनिमित्तं श्रीवास्तुदेवतापूजनमहं करिष्ये ।

त्यार ५४१ सुवर्णनी वास्तुनी भूर्तिने स्नान अर्थनादि कशवी अर्च
देवतानी पूजा आरंभवी.

५० व्याभूत स्नान.

पञ्चामृतैः स्नापयिष्ये कामधेनोः समुद्रवैः ॥

पयो ददामि स्नानार्थं देवेश प्रतिगृह्यताम् ॥१३॥

शुद्धोदक स्नान.

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥

स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥१४॥

स्नान कशवी नीयेना भन्त्र वडे भूर्तिने कलश पासे ५४२ ववी.

नानारत्नसमायुक्तं कांचनं रत्नभूषितम् ॥

आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥१५॥

नभस्कोर.

नमस्ते देवदेवेश नमस्ते सुरपूजित ॥

नमस्ते जगदाधार नमस्ते वास्तुदेवते ॥१६॥

यज्ञोपवीत अर्पण.

ब्रह्मादिदेवैः सर्वैश्च निर्मितं ब्रह्मसूत्रकम् ॥
यज्ञोपवीतदानेन प्रीयतां कमलापतिः ॥१७॥

वस्त्र अर्पण.

जीवनं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परम् ॥
सुवेषधारि वस्त्रं हि कलशे वेष्टयाम्यहम् ॥१८॥

अर्चन पूजन.

श्रीस्र्गचन्दनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरम् ॥
विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥१९॥
अगरुमिश्रं कुंकुमैरर्चयेत्सर्वदेवताः ॥
कर्पूरस्वर्णसिन्दूरं ब्रह्मादिदेवमर्चयेत् ॥२०॥

पुष्प अर्पण.

मल्लिकादिसुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥
मयाहृतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यताम् ॥२१॥

धूप अर्पण.

वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंध उत्तमः ॥
आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥२२॥

धृतदीप अर्पण.

साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥
दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहम् ॥२३॥

नैवेद्य.

पूगीफलञ्च नारंगी जंभीरकरणस्तथा ॥
नारिकेलहिरण्यञ्च ब्रह्मस्थाने प्रपूजयेत् ॥२४॥
शर्कराखण्डखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च ॥
आहारं भक्ष्यभोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥२५॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ॥

येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥११॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ॥

विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽन्ध्रियुगं स्मरामि ॥१२॥

अथ संकल्पः ।

श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्याद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्द्धे विष्णुपदे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे कलियुगे प्रथमचरणे भरतवर्षे भरतखण्डे आर्यावर्तदेशे जम्बूद्वीपे अमुकनामसंवत्सरे अमुकमासे, अ० पक्षे, अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे मम सपुत्रस्य सभार्यस्य सहपरिवारस्य सर्वानिष्टप्रशान्तिपूर्वकं आयुरारोग्यवृद्धये गृहाधिष्ठितवास्तु-पुरुषप्रीतये ब्रह्मादीनां वास्त्वङ्गदेवतानां प्रीत्यर्थं अमुककार्यनिमित्तं श्रीवास्तुदेवतापूजनमहं करिष्ये ।

त्या२ प०१ सुवर्णनी वास्तुनी भूतिने स्नान अर्थनादि क्शपी सर्व देवतानी पूजा आ२० लवी.

पञ्चाभूत स्नान.

पञ्चामृतैः स्नापयिष्ये कामधेनोः समुद्भवैः ॥

पयो ददामि स्नानार्थं देवेश प्रतिगृह्यताम् ॥१३॥

शुद्धोदक स्नान.

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥

स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥१४॥

स्नान क्शपी नीयेना भन्त्र वडे भूतिने क्वथ पासे पधराववी.

नानारत्नसमायुक्तं कांचनं रत्नभूषितम् ॥

आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥१५॥

नमस्कार.

नमस्ते देवदेवेश नमस्ते सुरपूजित ॥

नमस्ते जगदाधार नमस्ते वास्तुदेवते ॥१६॥

- १ ॐ पूर्वे हेतकभैरवाय नमः । २ ॐ आग्नेये त्रिपुरांतकभैरवाय नमः ।
 ३ ॐ दक्षिणे आदिवैतालभैरवाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये अग्निजिह्वकभैरवाय नमः ।
 ५ ॐ पश्चिमे कालभैरवाय नमः । ६ ॐ वायव्ये करालभैरवाय नमः ।
 ७ ॐ उत्तरे एकपादभैरवाय नमः । ८ ॐ ईशाने कालमुखभैरवाय नमः ।
 ९ ॐ ऊर्ध्वे स्वच्छंदभैरवाय नमः । १० ॐ पाताले गंधमालिकभैरवाय नमः ।

दिक्पाल नमस्कार.

- १ ॐ पूर्वे इन्द्राय नमः । २ ॐ आग्नेये अग्नये नमः ।
 ३ ॐ दक्षिणे यमाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये नैऋत्याय नमः ।
 ५ ॐ पश्चिमे वरुणाय नमः । ६ ॐ वायव्ये वायुदेवाय नमः ।
 ७ ॐ उत्तरे कुबेराय नमः । ८ ॐ ईशाने ईशानाय नमः ।
 ९ ॐ आकाशे ब्रह्मणे नमः । १० ॐ पाताले विष्णवे नमः ।

अर्घ्यं पुष्पांजलि.

आवाहनं न जानामि न जानामि तवाऽर्चनम् ॥
 पूजां चैव न जानामि धमस्व परमेश्वर ॥३२॥
 अंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिश्रद्धाविवर्जितम् ॥
 यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥३३॥

त्यार पछी ते सुद्धर्त करवानुं छैत्य ते करी नीचेना भंत्रथी वास्तु-
 देवतातुं विसर्जन करवुं.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ॥
 यत्र ब्रह्मादयो देवा गच्छ त्वं वास्तुदेवते ॥३४॥
 यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामकीम् ॥
 इष्टकामसमृद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥३५॥
 अति वास्तु पूजनं सभांस. शांतिः शांतिः शांतिः
 अथ दिग्पालपूजनविधिः ।

दिक्पालः क्षेत्रपालश्च गणेशश्चण्डिका तथा ॥
 एतेषां विधिवत्पूजां कृत्वा कर्म समारमेत् ॥३६॥

ભૌરવાદિ આઠ દિશાના દેવતાઓને અક્ષિદાન.
 નેવેયં પયઃશર્કરાણ્ણપ્તગુહતિલેયુતમ્ ॥
 રક્ષોમિત્રવક્ષેત્રપાણેભ્યો દદ્યાદ્ વલિં દિશિ ॥૨૬॥

આચમન.

સર્વપાપહરં દિવ્યં ગાંગેયં નિર્મલં જલમ્ ॥
 આચમનં મયા દત્તં ગૃહ્યતાં વાસ્તુદેવતે ॥૨૭॥

તામ્બૂલ અર્પણ.

લવંગકર્પૂરયુતં તાંબૂલં સુરપૂજિતમ્ ॥
 પ્રાપ્ત્યા ગૃહાણ દેવેશ મમ સૌખ્યં ત્રિવર્દય ॥૨૮॥

આરતિ નિરાંજન.

ચક્ષુર્દં સર્વલોકાનાં તિમિરસ્ય નિવારણમ્ ॥
 આર્તિક્યં કલ્પિતં ભક્ત્યા ગૃહાણ સુસ્મત્તમ ॥૨૯॥

પ્રદક્ષિણા.

યાનિ ક્રાનિ ચ પાપાનિ જન્માંતરકૃતાનિ ચ ॥
 તાનિ તાનિ ત્રિનગ્નંતિ પ્રદક્ષિણપદે પદે ॥૩૦॥

નમસ્કાર.

અપરાધસહસ્રાણિ ક્રિયંતેઽહર્નિશં મયા ॥
 દાસોઽયમિતિ માં મત્વા ધમસ્ય પરમેશ્વર ॥૩૧॥
 નમસ્તે વાસ્તુપુરુષ ભૂશંયાનિરત પ્રભો ॥
 મદ્ગૃહે ઘનવાન્વાદિસમૃદ્ધિં કુરુ સર્વદા ॥૩૨॥

મંત્રધ્યાનમ્ ॥

‘ૐ હ્રીં શ્રીં કુરુ સ્વાહા ।’ આ મંત્રનો ૨૧ વાર બાપે કરવો તથા
 ‘ૐ વાસ્તુદેવાય નમઃ ।’ મંત્ર વડે વાસ્તુદેવને નમસ્કાર કરી નીચેના
 મંત્રો વડે દિગ્પાથ તથા ભૌરવને નમસ્કાર કરવા.

- १ ॐ पूर्वे हेतकभैरवाय नमः । २ ॐ आग्नेये त्रिपुरांतकभैरवाय नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे आदिवैतालभैरवाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये अग्निजिह्वकभैरवाय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे कालभैरवाय नमः । ६ ॐ वायव्ये करालभैरवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे एकपादभैरवाय नमः । ८ ॐ ईशाने कालमुखभैरवाय नमः ।
- ९ ॐ ऊर्ध्वे स्वच्छंदभैरवाय नमः । १० ॐ पाताले गंधमालिकभैरवाय नमः ।

दिग्पाल नमस्कार.

- १ ॐ पूर्वे इन्द्राय नमः । २ ॐ आग्नेये अग्नये नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे यमाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये नैऋत्याय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे वरुणाय नमः । ६ ॐ वायव्ये वायुदेवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे कुबेराय नमः । ८ ॐ ईशाने ईशानाय नमः ।
- ९ ॐ आकाशे ब्रह्मणे नमः । १० ॐ पाताले विष्णवे नमः ।

अथ पुष्पांजलि.

आवाहनं न जानामि न जानामि तवाऽर्चनम् ॥

पूजां चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर ॥३२॥

अंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिश्रद्धाविवर्जितम् ॥

यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥३३॥

तथा ५४१ ने सुहृत् करवानुं छेत्त ते करी नीचेना भंत्रथी वास्तु-
देवदानुं विसर्जनं करवुं.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ॥

यत्र ब्रह्मादयो देवा गच्छ त्वं वास्तुदेवते ॥३४॥

यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामकीम् ॥

इष्टकामसमृद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥३५॥

धृति वास्तु पूजनं समाप्तं. शांतिः शांतिः शांतिः

अथ दिग्पालपूजनविधिः ।

दिक्पालः क्षेत्रपालश्च गणेशश्चण्डिका तथा ॥

एतेषां विधिवत्पूजां कृत्वा कर्म समारमेत् ॥३६॥

દિગ્દેવાલ, ક્ષેત્રપાલ, ગણેશ અને ચંડિકા વિગેરેની વિધિવત્ પૂજા કરી ગૃહારંભ પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્ય કરવાં. ૩૬.

પૂર્વ દિશામાં

૧ ઐં આં હૈં ક્લીં ઇન્દ્રાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં ઇન્દ્રસ્તુ મહતા દીપ્તઃ સર્વદેવાધિપો મહાન્ ॥

વજ્રહસ્તો ગજારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૭॥

અષ્ટગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વલિઃ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

અગ્નિકોણમાં

૨ ઐં હ્રીં હ્રીં હ્રીં વહ્નિમૂર્તયે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં અગ્નિસ્તુ મહતા દીપ્તઃ સર્વતેજઃધિપો મહાન્ ॥

મેષારૂઢઃ સુચિહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૮॥

અષ્ટમેષારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વલિઃ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

દક્ષિણ દિશામાં

૩ ઐં ક્રૌં ક્રૌં ક્રૌં કાલમૂર્તયે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં યમસ્તુ મહિષારૂઢઃ સર્વપ્રેતાધિપો મહાન્ ॥

દણ્ડહસ્તો મહાદીપ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૯॥

અષ્ટમહિષારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વલિઃ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

નૈઋત્યકોણમાં

૪ ઐં દ્યૌં દ્યૌં દ્યૌં ક્ષેત્રપાલક્ષેત્રાધિપમૃત્યુવે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં નૈર્ઋતિસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વક્ષેત્રાધિપો મહાન્ ॥

સદ્ગહસ્તઃ શુનારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૦॥

અષ્ટદિગ્ગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વલિઃ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

પશ્ચિમ દિશામાં

૫ ઐં શ્રૌં શ્રીં શ્રું વં વિ વરુણાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં વરુણસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વસ્વર્ણાધિપો મહાન્ ॥

નકારૂઢઃ પાશહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૧॥

અષ્ટદિગ્ગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વલિઃ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

वायुकोणभां

६ ॐ ऐं विष्वाधिनाथाय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।

ॐ वायुस्तु महसा दीप्तः सर्वश्रेष्ठाधिपो महान् ॥

ध्वजहस्तो मृगारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४२॥

अष्टदिग्गजारूढध्वजपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

उत्तर दिशाभां

७ ॐ ह्रीं श्रीं कुबेराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।

ॐ कुबेरो महसा दीप्तः सर्वयक्षाधिपो महान् ॥

निविहस्तो गजारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४३॥

अष्टदिग्गजारूढध्वजपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

उत्तर दिशाभां

८ ॐ ह्रीं ह्रीं क्लृं विश्वंभराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।

ॐ रुद्रस्तु महसा दीप्तः सर्वदेवाधिपो महान् ॥

शूलहस्तो वृषारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४४॥

अष्टदिग्गजारूढध्वजपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

आडाशे

९ ॐ व्रीं व्रीं त्रूं ब्रह्मणे नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।

ॐ ब्रह्मा तु महसा दीप्तः सर्वसृष्ट्याधिपो महान् ॥

भुजहस्तो हंसारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४५॥

अष्टदिग्गजारूढध्वजपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

पाताले

१० ॐ श्रीं श्रीं श्रीपतये नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।

ॐ विष्णुस्तु महसा दीप्तः सर्वयोगाधिपो महान् ॥

ताक्ष्यारूढो गदाहस्तस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४६॥

अष्टदिग्गजारूढ ध्वजपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

इति दिक्पालपूजनविधिः समाप्तः । शुभं भूयात् ॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुवर्णमर्मदायङ्कुरसोमपुराविरचिते

शिल्परत्नाकरे प्रतिष्ठाविधिलक्षणाधिकारे गुर्वरभाषायां

त्रयोदशं रत्नं समाप्तम् ॥

પૂજા સામગ્રી.

શ્રીકૃષ્ણ નંગ ૨, રેશમી વસ્ત્ર નંગ ૩, તે બે બે ગજ સમચોરસ, શ્વેત, પીત અને રક્ત વર્ણનાં. ચોખા શેર ૨૧, સુવર્ણની મૂર્તિ સવા પાંચ વાલ, પંચરત્ન (અથવા પંચરત્નની પોટલી નંગ ૨) તથા વાસ્તુની મહાદક્ષિણા રૂા. પા (સવા પાંચ), તાંબાનો કળશ નંગ ૧ તથા ઘોતી બેટો નંગ ૧.

પૈસા	નંગ	૧૦૦	એલાયચી	નંગ	૧૦૦
સોપારી	,,	૧૦૦	લવીંગ	,,	૧૦૦
બદામ	,,	૧૦૦	પાન	,,	૧૦૦
ખારેક	,,	૧૦૦	કમળ કાકડી	,,	૧૦૦
દ્રાક્ષ	,,	૧૦૦	ભવિંત્રી	૦૧	તોલો

કેળાં, દાડમ, ભ્રમકૃષ્ણ, નારંગી, મોસંબી, કેરી વિગેરે પાંચ પાંચ અને બીજાં નંગ ૧, કૃષ્ણકળાદિ, પુષ્પ, સિંદૂર, કપૂર, અગર, ચંદન, કેશર, અખીલ, ગુલાલ, ધૂપ, દીપ, કંકુ, નાડાછડી. નૈવેદ્યમાં ચેંડા, બરફી, લાડુ અને સાકર સવા શેર લેવી. પંચામૃતમાં દૂધ, દહીં, ઘૃત, સાકર અને મધ.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્તમદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરાચરિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું પ્રતિષ્ઠાવિધિ લક્ષણાધિકાર નામનું તેરમું રત્ન સંપૂર્ણ.

चतुर्दशं रत्नम् ।

अथ ज्योतिर्मुहूर्तलक्षणाधिकारः ।

त्याज्य अङ्कशु.

तिथिनक्षत्रवाराणां दुष्टयोगान्परस्परम् ॥
व्यतीपातादिदुर्योगान् विष्टिदर्शार्कसंक्रमान् ॥१॥
जन्मक्षतिथिमासांश्च तिथ्यर्द्धित्ववमं दिनम् ॥
पापैर्मुक्तं युतं भोग्यं विद्धं ललितमृक्षकम् ॥२॥
उत्पातग्रहमिन्नञ्च स्वग्रासे ग्रहणार्थकम् ॥
पण्मासावधि मासेषु त्रिषु ग्रासेऽर्द्धके सति ॥३॥
मासमेकं तु तुर्यांशे ग्रस्ते चन्द्रे च भास्करे ॥
त्र्यहं प्राग्ग्रहणात्सप्तदिनानि ग्रहणोत्तरम् ॥४॥
ग्रस्तास्ते तु त्र्यहं पूर्वं त्र्यहं ग्रस्तोदये परम् ॥
पूर्णे ग्रासे त्विदं ज्ञेयं खंडग्रासेऽनुपाततः ॥५॥

तिथि, वार અને નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થએલા દુષ્ટ યોગ તથા વ્યતીપાતાદિ દુર્યોગ, ભદ્રા, અમાવાસ્યા, સૂર્ય સંક્રાન્તિ, જન્મ નક્ષત્ર, જન્મ તિથિ, જન્મ માસ, તિથિવૃદ્ધિ, તિથિશ્વય, પાપઅહોએ લોગયેલાં નક્ષત્ર તેમજ પાપઅહોથી યુક્ત નક્ષત્ર, પાપઅહો લોગ્ય નક્ષત્ર અર્થાત્ પાપઅહો જે નક્ષત્ર પર જનાર હોય, પાપઅહોથી વીંધાયેલાં નક્ષત્ર, પાપઅહોની લક્ષ્યાયુક્ત નક્ષત્ર, ઉત્પાતનું નક્ષત્ર અને અહોથી લેદાયેલાં નક્ષત્ર તજવાં.

જાગ્રાસ અહુલુનું નક્ષત્ર છ મહિના સુધી તથા અર્ધગ્રાસ હોય તો ત્રણ મહિના સુધી અને અંદ્રમા તથા સૂર્યનું ચોથા ભાગે અહુલુ હોય તો એક મહિના સુધી, તજવું તેમજ અહુલુના પહેલા ત્રણ દિવસ અને અહુલુના પાછલા સાત દિવસ તજવા. અહુલુના અસ્તાસ્તમાં પહેલા ત્રણ દિવસ અને અસ્તોદયમાં પાછલા ત્રણ દિવસ તથા પૂર્ણ ગ્રાસમાં પહેલા અને પાછલા ત્રણ ત્રણ દિવસ (તેમજ આ ત્રણ દિવસના હિસાબે ત્રિરાશિ કરી અંડગ્રાસમાં પણ પહેલા અને પાછલા દિવસ) તજવા. ૧, ૨, ૩, ૪, ૫.

દિનમેકં તુ માસાન્તે નક્ષત્રાન્તે ઘટીદ્વયમ્ ॥
 ઘટીમેકાં તુ તિથ્યન્તે લગ્નાંતે ઘટિકાર્દ્ધકમ્ ॥૬॥
 વિષાખ્યા નાડિકા માનાં પાતમેકાર્ગલં તથા ॥
 દગ્ધાહં ક્રાંતિસામ્યશ્ચ લગ્નેશં રિપુમૃત્યુગમ્ ॥૭॥
 દિનાર્દ્ધે ચ રજન્યર્દ્ધે સન્ધૌ ચ પલવિંશતિમ્ ॥
 મલમાસં કવીજ્યાસ્તં ચાલવાર્દ્ધક્યમેવ ચ ॥૮॥
 જન્મેશાસ્તં મનોભંમં સૂતકં માતુરાર્ત્તવમ્ ॥
 રોગોત્પાતાદ્યરિશ્તાનિ શુભેષ્વેતાનિ સંત્યજેત્ ॥૯॥

માસના અંતનો ૧ દિવસ, નક્ષત્રાન્તમાં ૨ ઘડી, તિથ્યન્તમાં ૧ ઘડી, લગ્નાંતમાં અર્ધ ઘડી અને નક્ષત્રોની વિષ નામની નાડી; એ સર્વ તજવાં. પાતદોષ, એકાર્ગલ (દગ્ધ દિવસ, ક્રાંતિ સમય અને લગ્નનો સ્વામી શત્રુ તથા મૃત્યુ સ્થાનમાં હોય), મધ્યાહ્ન તથા અર્ધ રાત્રિ, બન્ને સંધ્યાની સંધિમાં વીસવીસ પલ, અધિક માસ, શુક્ર અને બુદ્ધસ્પતિનો અસ્ત તથા શુક્ર અને બુદ્ધસ્પતિનાં બાહ્યત્વ અને વૃદ્ધત્વ; એ સર્વ તજવાં. તથા જન્મેશનો અસ્ત, મનનો ભંગ, સૂતક, માતાને ઋતુ પ્રાપ્ત થવી, રોગ અને ઉત્પાતાદિ અરિષ્ટ; એ સર્વ શુભકાર્યોમાં તજી દેવાં. ૬, ૭, ૮, ૯.

સિંહસ્થ ગુરૂ તજવા વિષે.

શોકો વિવાહે મરણં વ્રતે સ્યાત્સૌરે દરિદ્રં વિફલા ચ યાત્રા ॥
 મૌર્યશ્ચ દીક્ષ્યે વિઘ્નં પ્રતિષ્ઠિતે સિંહસ્થિતે સર્વચિવર્જનીયમ્ ॥૧૦॥

સિંહસ્થ ગુરૂ હોય તો વિવાહમાં શોક, વ્રતમાં મૃત્યુ, યૌલમાં દરિદ્રતા તથા યાત્રામાં નિષ્ફળતા, દીક્ષામાં મૂઢતા અને પ્રતિષ્ઠામાં વિઘ્ન વિગેરે ફળો પ્રાપ્ત થાય માટે સિંહ રાશિનો ગુરૂ થાય ત્યારે સર્વ પ્રકારનાં શુભ કાર્ય કરવાં નહિ. ૧૦.

કૂર ગ્રહે ભોગવેલું નક્ષત્ર શુભ કામમાં લેવા વિષે.

શુક્તં ભોજ્યશ્ચ ન ત્યાજ્યં સર્વકર્મસુ સિદ્ધિદમ્ ॥

યત્નાત્ ત્યાજ્યં તુ સત્કાર્યે નક્ષત્રં રાહુસંયુતમ્ ॥૧૧॥

કૂર ગ્રહે ભોગવેલું, ભોગવાતું કે ભોજ્ય નક્ષત્ર સર્વ કર્મમાં સિદ્ધિ દાતા હોવાથી ત્યાજ્ય નથી; પરંતુ શુભ કાર્યમાં તો રાહુથી યુક્ત થયેલું નક્ષત્ર યત્નપૂર્વક તજવું. ૧૧.

રાહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર ક્યારે થાય.

વિષ્ણયં કામાય પર્યાપ્તં ચન્દ્રભોગાદ્ ગ્રહાહતમ્ ॥

શુદ્ધં ષડ્મિર્ભવેન્માસૈરપરાગપરાહતમ્ ॥૧૨॥

અહીં હણાયેલ નક્ષત્ર દોષમુક્ત થઈ ચંદ્રના ભોગમાં આવ્યા પછી શુભ કાર્યને માટે થોડા થાય છે અને અહીં હણાયેલ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે.

લલ્લ કહે છે કે દૂષિત નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં તથા ચંદ્રના ભોગમાં શાંત થતાં શુભ કાર્યમાં અહણ કરાય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે અહણનું નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ થાય છે. સત્તર્પિણા કહે છે કે એક માસમાં જે અહણ થાય તેા બીજું અહણ થતાં પહેલાં અહણથી દૂષિત નક્ષત્ર શુદ્ધ થાય છે અને બીજા અહણનું નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે. ૧૨.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ માસ.

ચૈત્રે શોકકરં વિદ્યાદ્ વૈશાખે ચ ધનાગમમ્ ॥

જ્યેષ્ઠે ગ્રહાઃ વિપીડન્તે આષાઢે પશુનાશનમ્ ॥૧૩॥

શ્રાવણે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાત્ શૂન્યં માદ્રપદે ભવેત્ ॥

કલહં ચાશ્વિને માસે મૃત્યુનાશ્ચ કાર્તિકે ॥૧૪॥

માર્ગશીર્ષે ધનપ્રાપ્તિઃ પૌષે ચ કામસંપદઃ ॥

માઘે ચાશ્વિમયં કુર્યાત્ ફાલ્ગુને ત્રિયમુત્તમામ્ ॥૧૫॥

ચૈત્ર માસમાં (ધર કે પ્રાસાદનેા) આરંભ અર્થાત્ ખાત કરવામાં આવે તેા શોક ઉપજે, વૈશાખ માસમાં કરે તેા ધનની પ્રાપ્તિ થાય, જ્યેષ્ઠ માસમાં કરે તેા કરાવનારને અહો પીડા કરે, અષાઢ માસમાં કરે તેા પશુનો નાશ કરે, શ્રાવણ માસમાં કરે તેા ધનની વૃદ્ધિ થાય, ભાદરવા માસમાં કરે તેા શૂન્ય રહે, આસો માસમાં કરે તેા કલેશ થાય, કાર્તિક માસમાં કરે તેા ધરધણીના નોકરોનો નાશ થાય, માર્ગશીર્ષ માસમાં કરે તેા ધનની પ્રાપ્તિ થાય, પૌષ માસમાં કરે તેા સર્વ કામનાઓ અને સંપત્તિને આપે, માઘ માસમાં કરે તેા અગ્નિનો લય થાય અને ફાલ્ગુ માસમાં કરે તેા ઉત્તમ લક્ષ્મીને આપે. ૧૩, ૧૪, ૧૫.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ સંક્રાન્તિ.

ગૃહસંસ્થાપનં ઘર્ષે મૈષસ્યે શુભદં ભવેત્ ॥

વૃષસ્યે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ મિથુને મરણં ધ્રુવમ્ ॥૧૬॥

કર્કટે શુભદં પ્રોક્તં સિંહે મૃત્યવિવર્દનમ્ ॥

કન્યારોગં તુલાસૌખ્યં વૃશ્ચિકે ધનવર્દનમ્ ॥૧૭॥

કાર્મુકે તુ મહાહાનિર્મકરે સ્યાદ્ ધનાગમઃ ॥

કુંભે તુ રત્નલાભઃ સ્યાદ્ મીને સઘ્ન ભયાવહમ્ ॥૧૮॥

ઘરનો આરંભ એવ રાશિના સૂર્યમાં કરે તો શુભદાયક, વૃષ રાશિના સૂર્યમાં ધનની વૃદ્ધિ, મિથુનના સૂર્યમાં મૃત્યુ, કર્કના સૂર્યમાં શુભદાયક, સિંહના સૂર્યમાં સેવક-નોકરોની વૃદ્ધિ, કન્યાના સૂર્યમાં રોગકર્તા, તુલાના સૂર્યમાં સુખ આપનાર, વૃશ્ચિકના સૂર્યમાં ધનવૃદ્ધિ, ધનના સૂર્યમાં મહાહાનિ, મકરના સૂર્યમાં ધનપ્રાપ્તિ, કુંભના સૂર્યમાં રત્નલાભ અને મીનના સૂર્યમાં ઘરનો આરંભ કરે તો લયકર્તા બન્યું. ૧૬, ૧૭, ૧૮.

પ્રતિષ્ઠામાં લેવાના માસ.

માસે તપસ્યે તપસિ પ્રતિષ્ઠા ધનાયુરારોગ્યકરી ચ મર્તુઃ ॥

ચૈત્રે મહારુઘ્મયદા ચ શુક્રે સમાધવે પુત્રધનાપ્તયે સ્યાદ્ ॥૧૯॥

માઘ અને ફાગણ માસમાં દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠા, ધન, આયુષ્ય અને આરોગ્ય કરનારી છે. ચૈત્ર મહિનામાં મહારોગ અને લયને આપનારી છે તથા જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખ મહિનામાં કરનારને પુત્ર અને ધન આપનારી બાળુવી. ૧૯.

દેવતા વિશેષેણ માસવિશેષ.

યામ્યાયનેડપિ વારાહમાતૃમૈરવવામનાન્ ॥

મહિપાસુરહંત્રીશ્ચ નૃસિંહં સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥૨૦॥

શ્રાવણે સ્થાપયેલ્લિઙ્ગમાશ્વિને જગદંવિકામ્ ॥

માર્ગશીર્ષે હરિશ્ચૈવ સર્વાન્ પૌષેડપિ કેચન ॥૨૧॥

દક્ષિણાયનમાં વારાહ મૂર્તિ, માતૃકા, ભૈરવ, વામન, દુર્ગાદેવી અને નૃસિંહ, એ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે. શ્રાવણ માસમાં શિવલિંગની પ્રતિષ્ઠા કરવી, આસોમાં જગદંબિકાની અને માર્ગશીર્ષમાં વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી તથા પૌષ માસમાં સર્વ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી. એમ કેટલાક આચાર્યોએ કહેલું છે. ૨૦, ૨૧.

નંદાદિ તિથિઓમાં કરવાનાં કાર્ય.

ગીતં નૃત્યં તથા-ક્ષેત્રં ત્રિત્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥

વસ્ત્રાલંકારશિલ્પાદિ નંદારૂપાંસુ શુભં સ્મૃતમ્ ॥૨૨॥

વિવાહોપનયૌ યાત્રાભૂવાશિલ્પકલાદિકમ્ ॥
 ગજાશ્વરથકૃત્યશ્ચ મદ્રાતિથિષુ સિદ્ધિદમ્ ॥૨૩॥
 સૈન્યં સંગ્રામશસ્ત્રાદિ યાત્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥
 મૈષજ્યશ્ચૈવ ધાણિજ્યે સિદ્ધ્યેત્સર્વજમાસુ ચ ॥૨૪॥
 યાત્રાણાં વધનંધાદિ વિપશ્નસ્નાગ્નિયોજનમ્ ॥
 કર્તવ્યં તત્ત્વ રિક્તાયાં નૈવ સન્મદ્ગતે ક્વચિન્ ॥૨૫॥
 વ્રતવંધવિવાહાદિ યાત્રારાજ્વામિષેચનમ્ ॥
 શાંતિકં પૌષ્ટિકં કર્મ પૂર્ણાસુ કિલ સિદ્ધયતિ ॥૨૬॥

ગીર્ણ, તૃત્ય, ખેતી કરવી, ચિત્રવિદ્યા શીખવી, ઉત્સવ કરવો, ગૃહાદિ
 બનાવવો, વસ્ત્રાલંકાર બનાવવા તથા પહેરવા અને કાઠીગરી શીખવી; આ કાર્યો
 મંદાસંસ્રેષ્ઠ ૫૭વો, ૭૪ અને એકાદશી; એ તિથિઓમાં કરવાં શુભ છે. ૨૨.

વિવાહ, યજ્ઞોપવીત, યાત્રા, આભૂષણ બનાવવાં તથા પહેરવાં, કાઠીગરી, કલ્પ
 શીખવી, હુથી, દોડા, અને રથ ચલાવવો તથા ઉપર બેસવું; આ સર્વ
 કાર્યો ભદ્રાસંસ્રેષ્ઠ બીજ, બારત્ર અને સાતમ; એ તિથિઓમાં કરવો સિદ્ધિ
 અપનારાં છે. ૨૩.

ત્રેતાને ચલાવવી તથા લશ્કરી અભ્યાસ કરવો, યુદ્ધ કરવું, જસ્ટાદિ ચલાવવા,
 ગાનાવવાં. યાત્રા, ઉત્સવ અને ગૃહાદિ કરવાં તથા ઔષધિ ખનવાવી તેમજ
 એપાર કરવે; આ સર્વ કાર્યો વદ્યાસંસ્રેષ્ઠ ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ; એ
 તિથિઓમાં કરવાં સિદ્ધિદાયક છે. ૨૪.

શત્રુઓને મારવા, બાંધવા, વિપ આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અર્પણ લગાડવી
 કૌત્યાદિ કાર્યો રિક્તા સંસ્રેષ્ઠ ચોથ, નોમ અને ત્રીદશ; એ તિથિઓમાં કરવાં
 પરંતુ મંગળકાર્ય કરવાં નહિ. ૨૫.

યજ્ઞોપવીત, વિવાહાદિ, યાત્રા, રાજ્યાલિપેક, શાન્તિકે તથા પૌષ્ટિકે કર્મો
 પૂર્ણાસંસ્રેષ્ઠ પાંચમ, દશેમ અને પૂનેમ; એ તિથિઓમાં કરવાથી સિદ્ધિ
 અત્ય છે. ૨૬.

સામાન્ય શુભાશુભ તિથિઓ.

દ્વિતીયા પચ્ચમી ચૈવ તૃતીયા સપ્તમી તથા ॥
 દશમ્બેકાદશી કુલ્પપ્રતિપન્ન ત્રયોદશી ॥૨૭॥
 પૂર્ણિમા તિથયો સેવાઃ સર્વકાર્યે શુભાવહાઃ ॥
 અન્યાસ્તુ તિથયો ચેશઃ પ્રોક્તકૃત્યે શુભા મતાઃ ॥૨૮॥

કૃષ્ણા ચતુર્દશી શુક્લા પ્રતિપદર્શસંજ્ઞકા ॥

एताः शुभेषु कार्येषु वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥२९॥

બીજ, પાંચમ, ત્રીજ, સાતમ, દશમ, અગિયારશ, કૃષ્ણપક્ષની એકમ, તંરશ અને પૂનમ; આ સર્વ તિથિઓ શુભ કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ ફળ આપનારી છે. આ સિવાયની બીજી તિથિઓ શુભ નથી. પરંતુ જે તે તિથિમાં કહેલાં કાર્ય કરવામાં શુભ માનેલી છે. કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશ, શુક્લ પક્ષની પ્રતિપદા અને અમાવાસ્યા, આ તિથિઓ શુભકાર્યમાં યત્નપૂર્વક વર્જવી. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

તિથિ સંજ્ઞા ચક્ર.

તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
તિથિના સ્વામી	અગ્નિ	બ્રહ્મા	પાર્વતી	ગણેશ	સર્પ	કાર્તિકેશ્વર	સૂર્ય	શિવ	દુર્ગા	ચમ	વિશ્વદેવ	વિષ્ણુ	કામદેવ	શિવ	ચંદ્ર-પિતર
નંદાદિ તિથિ	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા
શુક્લપક્ષે અશુભાદિ સંજ્ઞા	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ
કૃષ્ણપક્ષે શુભાદિ સંજ્ઞા	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ

શુભ મામકે તિથિઓનું વર્ણન.

मेपादीनां चतुर्णां हि चतस्रः प्रतिपन्मुखाः ॥

तिथयस्तच्चतुष्कस्य पञ्चमी परिकीर्तिता ॥३०॥

सिंहकन्यातुलादीनां षष्ठयाद्यास्तिथयः क्रमात् ॥

दशम्येतच्चतुष्कस्य तथा चैकादशीमुखः ॥३१॥

चतस्रो धनुरादीनामेतेषां पूर्णमास्यमा ॥

पापयुक्तस्य राशेर्या तिथिः सा न शुभावहा ॥३२॥

મેપાદિ ચાર ચાર રાશિઓની પ્રતિપદાદિ ચાર તિથિઓ છે અર્થાત્ મેષ, વૃષ, મિથુન અને કર્કની કેમ્પેથી એકમ, બીજ અને ચોથ તિથિ બાણવી અને એકમાદિ આ ચાર તિથિઓની પાંચમ પૂર્ણા તિથિ બાણવી.

ચિંહ, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિઓની ક્રમથી છઠ, સાતમ, આઠમ અને નોમ તિથિઓ છે અને છઠ આદિ ચાર તિથિઓની દશમ પૂર્ણા તિથિ છે તથા ધન, મકર; કુંભ અને મીન; આ રાશિઓની ક્રમથી અગિયારશ, બારસ, તેરસ અને ચૌદશ તિથિઓ છે અને એકાદશ્યાદિ ચાર તિથિઓની પૂનમ તથા અમાવાસ્યા પૂર્ણા તિથિ છે પરંતુ જે તિથિ પાપઅહયુક્ત રાશિની હોય તે શુભકારક નથી. ૩૦, ૩૧, ૩૨.

શુભાશુભ વાર.

આદિત્યશ્ચન્દ્રમા ભૌમો બુધશ્ચાથ વૃહસ્પતિઃ ॥
શુક્રઃ શનૈશ્વરશ્ચૈતે વાસરાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૩॥
શિવો દુર્ગા ગુહો વિષ્ણુર્બ્રહ્મેન્દ્રઃ કાલસંજ્ઞકઃ ॥
સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે સ્વામિનઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૪॥
ગુરુશ્ચન્દ્રો બુધઃ શુક્રઃ શુભા વારા શુભે સ્મૃતાઃ ॥
ક્રૂરાસ્તુ ક્રૂરકૃત્યેષુ ગ્રાહ્યા ભૌમાર્કસૂર્યજાઃ ॥૩૫॥
સ્થિરઃ સૂર્યશ્ચન્દ્રો ભૌમશ્ચોગ્રો બુધઃ સમઃ ॥
લઘુર્જીવો મૃદુઃ શુક્રઃ શનિસ્તીક્ષ્ણઃ સમીરિતઃ ॥૩૬॥

રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શુક્ર અને શનિ; આ સાત વારોનાં નામ છે. શિવ, દુર્ગા, કાર્તિકેય; વિષ્ણુ, બ્રહ્મા; ઇન્દ્ર અને કાલ; આ સાત દેવો ક્રમે સાત વારોના સ્વામી જાણવા. શુક્ર, સોમ; બુધ અને શુક્ર; આ ચાર શુભ વારો છે અને તે શુભ કાર્યમાં અહણ કરવા શ્રેષ્ઠ છે તથા મંગળ, રવિ અને શનિ; આ ૩ વારો ક્રૂર છે અને તે ક્રૂર કાર્યમાં લેવા યોગ્ય છે. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

વારોમાં રવિવાર સ્થિર, સોમવાર ચલ, મંગળવાર ઉચ્ચ, બુધવાર સમ, શુક્રવાર લઘુ. શુક્રવાર ક્રોમળ અને શનિવાર તીક્ષ્ણ છે. ૩૬.

પ્રતિષ્ઠાના વાર.

તેજસ્વિની ક્ષેમકૃદગ્નિદાહવિધાયિની સ્યાદ્વરદા દઢા ચ ॥
આનંદકૃત્કલ્પનિવાસિની ચ સૂર્યાદિવારેષુ ભવેત્પ્રતિષ્ઠા ॥૩૭॥

રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી તેજસ્વી અર્થાત પ્રભાવશાલી, સોમવારે મંગળ કરવાવાળી, મંગળવારે અગ્નિદાહ, બુધવારે મનોવાંછિત ફલ આપવાવાળી, શુક્રવારે દૃઢ (દિપ્ત), શુક્રવારે આનંદ આપવાવાળી અને શનિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો કદપ પર્યન્ત અર્થાત સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળી થાય છે. ૩૭.

પ્રત્યેક વારમાં કરવાનાં કાર્ય.

રાજામિષેકમાદ્ગલ્યં યાનમંત્રાસ્ત્રમૌષધમ્ ॥
 રણઃ પળ્યાગ્નિસેવાદ્યં સુવર્ણાદિ સ્વૌ સ્મૃતમ્ ॥૩૮॥
 શઙ્ખમૌક્તિકરૂપાદિભૂષા ગીતં ક્રતુઃ કૃપિઃ ॥
 મોડ્યં સ્ત્રીશુલ્કારાંભઃ કર્મોક્તં સોમવાસરે ॥૩૯॥
 મેદસ્તેયાનૃતં શાઠ્યં વિષશસ્ત્રાગ્નિઘાતનમ્ ॥
 પ્રવાલકરદેમાદ્યમેતત્કુર્યાત્કુર્જેઽહનિ ॥૪૦॥
 કલાનૌપુણ્યવાણિજ્યં સંધિવ્યાયામસેવનમ્ ॥
 વૈદાઘ્યયનલિપ્યાદિ વિદઘ્યાદ્ બુધવાસરે ॥૪૧॥
 યજ્ઞો ધર્મઃ ક્રિયા વિદ્યા માદ્ગલ્યં પૌષ્ટિકં ગૃહમ્ ॥
 યાત્રા મૌષજ્યભૂષાદ્યા વિધેયા ગુરુવાસરે ॥૪૨॥
 ગીતં સ્ત્રીમિત્નશ્ય્યાદિ વસ્ત્રં ભૂષોત્સવક્રિયાઃ ॥
 મૂષળ્યકૃષિકોશાદ્યાઃ સર્વે સિદ્ધયન્તિ માર્ગવે ॥૪૩॥
 ગૃહપ્રવેશદીક્ષાદિ ગજવન્ધઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥
 દાસશસ્ત્રાનૃતં સ્તેયમેતત્સિદ્ધયેચ્છન્નૈશ્વરે ॥૪૪॥
 સ્વેદસ્પોષપચયસ્થસ્ય વારે કાર્યં શુભાવહમ્ ॥
 તદેવાપચયસ્થસ્ય યત્નેનાપિ ન સિદ્ધયતિ ॥૪૫॥

રવિવારે રાજાને રક્તચાલિષેક, માંગલિક કાર્ય, યાવ-રથાદિવાહન બનાવવાં તથા સવારી કરવી, તંત્ર સાધના કરવી, અસ્ત્ર ચલાવવાં અને બનાવવાં, ઔષધિ બનાવવી તથા ખાવી, યુદ્ધ કરવું, હુકમ કરવી, અગ્નિ લગાડવી, સેવા કરવી તથા સુવર્ણાદિનાં આભૂષણો બનાવવા અને પહેરવાં વિગેરે કાર્યો કરવા કહેલાં છે. ૩૮.

સોમવારે શંખ, મોતી, ચાંદી વિગેરેનાં આભૂષણો ધારણ કરવાં અને બનાવવાં, સંગીત વિદ્યા શીખવી, યજ્ઞ કરવો, ખેતી કરવી, લોજન કાર્ય, શ્રીસેવન, ગોળખાંડ બનાવવો તથા પાણીને કુવારો શરૂ કરવો વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૩૯.

મંગળવારે ભેદ કરવો, ચોરી કરવી, જૂઠું ખોલવું, ધૂર્તતા કરવી, ઝેર દેવું, શસ્ત્ર ચલાવવાં, અગ્નિ લગાડવી, ઘાત કરવો, પ્રવાળાં ધારણ કરવાં, કર નાખવો અને વસૂલ કરવો, સોનાનું કામ કરાવવું વિગેરે કાર્યો કરવાં શુભ છે. ૪૦.

બુધવારે કલા અથવા હુન્નર શીખવા, કલાઓમાં નિપુણતા, પ્રવીણતા મેળવવી, વેપાર કરવો, સાંધે કરવી, વ્યાયામ-કસરત કરવી, નોકરી કરવી, વેદ લખવા, પુસ્તકાદિ લખવાં વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૧.

ગુરુવારે યજ્ઞ, ધર્મ, ક્રિયા, વિદ્યા, મંગલ કાર્ય, પૌષ્ટિક કર્મ, ગૃહારંભ, યાત્રા, ઔષધ ખાવું અને જનાવવું, અક્ષતંકારો ધારણ કરવા વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૨.

શુક્રવારે ગીતવિદ્યા શીખવી, સંસેવન, રત્ન ધારણ કરવાં, શર્યાદિ એટલે પક્ષંગ વિગેરે જનાવવા, વસ્ત્ર ધારણ કરવાં, આમૂષણો પહેરવાં, ઉત્સવ ક્રિયાઓ કરવી, ભૂમિ વેચવી તથા ખરીદવી, દુકાન કરવી, કૃષિ કરવી, જાતનો સંઘરવો વિગેરે કાર્યો કરવા શુભ છે. ૪૩.

શનિવારે ગૃહપ્રવેશ કરવો, મંત્રદીક્ષા લેવી, હાથી ખાંધવો, સ્થિર કામો કરવાં, નોકરી કરવી, નોકર રાખવા, શસ્ત્ર ચલાવવાં, જૂઠું જોડવું અને ચોરી કરવી; આ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૪૪.

લગ્નથી ૩, ૬, ૧૦ અને ૧૧ મું ભુવન ઉપચય સ્થાન કહેવાય છે અને ૧, ૨, ૪, ૫, ૭, ૮, ૯ અને ૧૨ મું ભુવન અપચય સ્થાન કહેવાય છે. ઉપચય સ્થાનમાં સ્થિત ગ્રહના વારમાં કરેલું કામ શુભકારક થાય છે અને અપચય સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહના વારમાં ચતુષ્પર્વક કરેલું કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું નથી. ૪૫.

વારનો આરંભ કયારે થાય.

વારાદિરુદ્યાદૂર્ધ્વ પલૈર્મેષાદિગે રવૌ ॥

તુલાદિગે ત્વધર્શિશત્તદ્વયુમાનાન્તરાર્ધજૈઃ ॥૪૬॥

મેષાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પછી તે દિવસના દિનમાન અને ત્રીશની વચ્ચેના આંતરાના અર્ધપણ વડે વારનો આરંભ થાય છે, અને તુલાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલાં તેટલા પળે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૪૬.

જેમ કે ગુર્જર દેશમાં ૬૪ સંક્રાંતિઓ ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ઘડી ૩૩ પણ ૪૮ નું હોય છે. તેમાંથી ત્રીસ બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ પણ ૪૮ રહ્યા. તેનો અર્ધ લાગ કરતાં ઘડી ૧ પણ ૫૪ ગયાં એટલે સૂર્યોદય થયા પછી ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ જાણવો.

તેજ પ્રમાણે મકર સંક્રાંતિમાં જ્યન્ય દિનમાન ઘડી ૨૬ ને ૧૨ પળનું હોય છે. તેને ત્રીશમાંથી બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ ને ૪૮ પણ રહ્યાં. તેને પ્રથમની જેમ અર્ધ કરતાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પણ રહ્યાં માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ થાય છે. તેવી રીતે દરેક દિનમાના હિસાબે વારનો આરંભ જાણવો.

નંબર	વાગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ કેતુ
૧ ગ્રહનાસ્વામી	શિવ	દુર્ગા	કાર્તિકે	વિષ્ણુ	બ્રહ્મા	ઇન્દ્ર	કાલ		
૨ „ સ્વભાવ	સ્થિર	ચર	ઉગ્ર	સમ	લઘુ	મૃદુ	તીક્ષ્ણ		
૩ સ્વામિત્વની દિશા	પૂર્વ	વાયવ્ય	દક્ષિણ	ઉત્તર	ધશાન	અગ્નિ	પશ્ચિમ	નોરત્ય	
૪ ગ્રહના વર્ણ	રક્ત	શ્વેત	રક્ત	પીળો	પીળો	શ્વેત	શ્યામ	શ્યામ	
૫ ગ્રહની જાતિ	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	બ્રાહ્મણ	બ્રાહ્મણ	શદ્ર	શદ્ર	
૬ „ સ્વભાવ	કુર	સો. કુર	કુર	સો. કુર	સૌમ્ય	સૌમ્ય	કુર		
૭ „ લિંગ	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	ન	પુરુષ	સ્ત્રી	સ્ત્રી ન.	પુરુષ, નપુંસક
૮ રાશિ ભોગ માસ	માસ ૧	વડી ૧૩૫	માસ ૧૧	માસ ૧	માસ ૧૨	માસ ૧	માસ ૩૦	માસ ૧૮	
૯ પરસ્પર મૈત્રી	સો, મ	ર, મં, ગુ,	ર, સો, ગુ,	શુ, શ, રા,	ર. સો. મં.	બુ, શ રા,	બુ, શ, રા,	બુ, શ, રા,	
૧૦ મધ્યમ ગ્રહો	બુધ	મં, ગુ, શુ. રા.	શુ. શ, મં, ગુ, રા,	શ	મં, ગુ	ગુરુ			
૧૧ મિત્ર „	સો, મ, ગુ.	રા, બુ,	ર, શો, ગુ,	ર, શુ,	શ, સો. મં	બુ, શ, બુ. શુ.			
૧૨ શત્રુ „	શુ, શ,	X	બુધ	સોમ	બુ. શુ,	ર, સો,	ર, સો, મં		
૧૩ પરસ્પર બળ	૭	૬	૨	૩	૪	૫	૧		
૧૪ સ્વધર	સિંહ	કર્ક	વૃષ, મેષ	કન્યા, મિથુન	ધન, મીન	વૃષ, તુલા	મકર, કુંભ	કન્યા, મીન	
૧૫ ઉચ્ચ ધર	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન	
૧૬ નીચ ધર	તુલા	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	મકર	કન્યા	મેષ	ધન, મિથુન	
૧૭ મૂળ ત્રિકોણ	સિંહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુંભ	કુંભ સિંહ	
૧૮ ઉર્ધ્વસ્થાન	૯	૩	૬	૧	૧૧	૫	૧૨		
૧૯ ઉર્ધ્વસ્થાન	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન	
૨૦ પસંદ સ્થાન	૧૦	૧૦	૧૦	૧	૧૦	૭	૧, ૨, ૧૧		

नं०	पात्र	रवि	सोम	मङ्गल	गुरु	शुक्र	शनि	राहु-केतु
२१	पूर्य्य दष्टि	७	७	४, ७, ८	७	५, ७, ८,	७	३, ७, १०, ५, ७, ८, १२
२२	पोष्य दष्टि	१, ८,	४, ८,	X	४, ८,	४, ८,	४, ८,	४, ८,
२३	अर्ध दष्टि	५, ८,	५, ८,	५, ८,	५, ८,	X	५, ८,	५, ८,
२४	अेकपाद दष्टि	३, १०,	३, १०,	३, १०,	३, १०,	३, १०,	३, १०,	+
२५	ज्येष्ठ शुद्धि	३, ६, १०, ११,	२, ३, ५, ६, १०, ११,	३, ६, १०, ११,	२, ३, ५, ७, ८, १०, ११,	२, ५, ७, ८, १०, ११,	२, ३, ७, १०, ११,	३, ६, १०, ११,
२६	लसाट	१	५, ६,	१०	४	२, ३,	११, १२,	७
२७	अहस्थान	नृप	सर्व	युद्ध	ज्ञान	विवाह	गमन	दीक्षा
२८	कार्यं मण	दर्शन	कृतिहा	पूर्वाषाढा	श्रवण	पूर्वा	न्येष्ठा	रेवती
२९	विशाल	पूव	पश्चिम	दक्षिण	उत्तर	उत्तर	पूर्व	पश्चिम
३०	दिग्भुज	तांशु	मणि	सोतु	कांशु	रघु	मोती	सीसु
३१	त्रिशांश	दिन १	घडी ४॥	दिन १॥	दिन १	दिन १३	दिन ३०	दिन १८
३२	मे गदिन	२-३०	घडी ११॥	३-४५	२-३०	३२-३०	२-३०	७५-० $\frac{१}{१२}$
३३	द्वाशांश	१-२०	०-१५	५-०	३-२०	४३-२०	३-२०	१००-० $\frac{१}{८}$
३४	त्रिशांश	१०	घडी ४५	१५	१०	१३०	१०	३०० $\frac{१}{८}$
३५	मे गदिन							

शुभाशुभ नक्षत्र,

रोहिण्यश्विभृगाः पुष्यो हस्तध्रिचोत्तरात्रयम् ॥

रेवती श्रवणश्चैव धनिष्ठा च पुनर्वसुः ॥४७॥

अनुराधा तथा स्वाती शुभान्येतानि भानि च ॥

सर्वाणि शुभकार्याणि सिद्ध्यन्त्येषु च भेषु च ॥४८॥

પૂર્વાત્રયં વિશાખા ચ જ્યેષ્ઠાર્દ્રામૂલમેવ ચ ॥
 શતતારાભમેતેષુ કૃત્યં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥૪૯॥
 ભરણી કૃત્તિકા ચૈવ મઘાશ્લેષે તથૈવ ચ ॥
 અત્યુગ્રં દુષ્ટકાર્યં યત્ પ્રોક્તમેષુ વિધીયતે ॥૫૦॥

રોહિણી, અશ્વિની, મૃગશિર, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, ત્રજુ ઉત્તરા, રેવતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, અનુરાધા તથા સ્વાતી; આ નક્ષત્રો શુભ છે અને સર્વ પ્રકારનાં શુભ કાર્યો આ નક્ષત્રોમાં સિદ્ધ થાય છે.

ત્રણે પૂર્વા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને શતતારા; આ નક્ષત્રો સાધારણ છે અને તેમાં સાધારણ કાર્ય કરવાં શુભ છે.

ભરણી, કૃત્તિકા, મઘા તથા આશ્લેષા; એ અતિ ઉગ્ર નક્ષત્રો છે અને તેમાં અત્યંત ઉગ્ર કાર્યો કરવા કહ્યું છે. ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦.

નક્ષત્રોમાં વિશેષ શુભાશુભ કાર્ય.

ધ્રુવં સ્થિરમિતિ સ્વાતં રોહિણી ચોત્તરાત્રયમ્ ॥
 તન્નામરગૃહપ્રામાડપિપેકાઘાઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥૫૧॥
 મૃગશ્ચિત્રાનુરાધા ચ રેવતી મૃદુમંત્રકમ્ ॥
 તત્ર ગીતં રતિં કુર્યાદ્ઘ્રપા માઙ્ગલ્યમમ્બરમ્ ॥૫૨॥
 પુષ્યાશ્વિન્યભિજિઘસ્તૈ લઘુ ક્ષિપ્રમુદાહતમ્ ॥
 તત્ર ભૂવૈષઘજ્ઞાનં ગમનં સ્થિત્પક્કં રતિઃ ॥૫૩॥
 જ્યેષ્ઠાર્દ્રા મૂલમાશ્લેષા તીક્ષ્ણં દારુણમુચ્યતે ॥
 તત્ર ભેદો વધો વંધો મંત્રભૂતાદિસાધનમ્ ॥૫૪॥
 શ્રવણાદિત્રિમં સ્વાતિપુનર્વસુ ચરં ચલમ્ ॥
 તસ્મિન્વાજિગજારોહો વાટિકાગમનાદિકમ્ ॥૫૫॥
 ભરણી ચ મઘા પૂર્વા ક્રૂરમુગ્રમુદાહતમ્ ॥
 વિષાશસ્ત્રાગ્નિઘાતાદિ તત્ર ચ્છેદવિનાશનમ્ ॥૫૬॥
 વિશાખા કૃત્તિકા ચૈવ મિશ્રં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥
 નીલોત્સર્ગોઽગ્નિકાર્યંચ મિશ્રં તત્ર ચ સિદ્ધયતિ ॥૫૭॥

રોહિણી અને ઉત્તરાત્રય એટલે ઉત્તરા શલ્યુની, ઉત્તરાષાઢા તથા ઉત્તરા-
 ભાદ્રપદ; આ નક્ષત્રો ધ્રુવ અને સ્થિર સંજ્ઞાવાળાં છે. તેમાં દેવાલય બનાવવાં,

ગ્રામ વસાવવું, રાજને ગાદીએ બેસાડવો તથા સર્વ પ્રકારનાં ક્રિયર કાર્ય શુભ છે. ૫૧.

મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધા અને દેવતી, આ નક્ષત્રો મૃદુ અને મિત્ર-સંજ્ઞક છે. તેમાં ગાયન વિદ્યા શીખવી, સ્ત્રીસંગમ કરવો, આભૂષણ પહેરવાં, માંગલિક કર્મ કરવાં તથા વસ્ત્રો પહેરવાં; એ કાર્યો કરવામાં શ્રેષ્ઠ છે. ૫૨.

પુષ્ય, અશ્વિની, અભિજિત અને હસ્ત; આ નક્ષત્રો લઘુ અને ક્ષિપ્રસંજ્ઞક છે. તેમાં આભૂષણ ધારણ કરવાં, ઔષધસેવન, જ્ઞાનસંપાદન, ગમન, ઠાડીગરી, સ્ત્રીસંગમ; એ કાર્યો કરવાં સારાં છે. ૫૩.

જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને આશ્લેષા; આ નક્ષત્રો તીક્ષ્ણ અને દાર્ણ સંજ્ઞક છે. તેમાં લેદન, મારણ, બંધન, મંત્રસાધન, ભૂતાદિ સાધન વિગેરે કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૪.

શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્વાતિ અને પુનર્વસુ; આ નક્ષત્રો ચર અને ચલ સંજ્ઞક છે. તેમાં હાથી અને ઘોડા ઉપર ચઢવું, બગીચો બનાવવો અને પ્રયાણ કરવું; એ સર્વ કાર્યો કરવાં. ૫૫.

ભરણી, મઘા અને ત્રણ પૂર્વા અર્થાત્ પૂર્વા ફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વા ભાદ્રપદ; આ નક્ષત્રો કૂર અને ઉગ્ર સંજ્ઞક છે તેથી તેમાં ઝેર આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અગ્નિ લગાડવી, મારવું, કાપવું અને વિનાશ કરવો ઇત્યાદિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૬.

વિશાખા અને કૃત્તિકા; આ બે નક્ષત્રો મિશ્ર તથા સાધારણ સંજ્ઞક છે. તેમાં વૃષોત્સર્ગ, અગ્નિકાર્ય અને મિશ્રકાર્ય કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે. ૫૭.

ગૃહાસંભમાં નક્ષત્ર અને વારતું ફળ.

ષુદ્ધ્યધ્રુવેન્દુહરિસર્પજલૈઃ સર્જીવે—

સ્તદ્વાસનન્ન કૃતં સુતરાજ્યદં સ્યાત્ ॥

દ્વીશાશ્વિતક્ષિવસુપાશિશિવૈઃ સશુક્રે—

ર્વારે સિતસ્ય ચ ગૃહં ધનધાન્યદં સ્યાત્ ॥૫૮॥

પુષ્ય, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, રોહિણી, મૃગશિર, શ્રવણ, આશ્લેષા અને પૂર્વાષાઢા; આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર શુક્ર હોય અગર તે

નક્ષત્રના રોજે ગુરુવાર હોય તે દિવસે ઘર ઠરવાનો આરંભ ઠરવામાં આવે તો તે ઘર પુત્ર અને રાજ્ય આપનારૂં થાય છે. ૫૮

સાગૈઃ કરેજ્યાન્ત્યમધામ્બુમૂલૈઃ કૌજેઽહિ વેશમાગ્નિસુતાદિતં સ્યાત્ ॥

સંજ્ઞૈઃ કદાસ્તાર્યમતક્ષહસ્તૈર્જસ્યૈવ વારે સુખપુત્રદં સ્યાત્ ॥૫૯॥

હસ્ત, પુષ્ય, રેવતી, મઘા, પૂર્વાષાઢા અને મૂલ નક્ષત્રો પર મંગળ હોય અગર તે દિવસે મંગળવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરંભ કરે તો ઘર અગ્નિથી બળી જાય અગર પુત્રને પીડા કર્તા થાય છે. રોહિણી, અશ્વિની, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ચિત્રા અને હસ્ત; આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર બુધ હોય અગર તે નક્ષત્રના દિવસે બુધવાર હોય તે દિવસે ઘરનો આરંભ ઠરવામાં આવે તો સુખ આપનાર અને પુત્રદાયક થાય છે. ૫૯.

અજૈકપાદાહિર્વુધ્ન્યશકમિત્રાનિલાન્તકૈઃ ॥

સમન્દૈર્મન્દવારે સ્યાદ્ રક્ષોભૂતયતં ગૃહમ્ ॥૬૦॥

અગ્નિનક્ષત્રમે સૂર્યે ચન્દ્રે વા સંસ્થિતે યદિ ॥

નિર્મિતં મંદિરં નૂતનમગ્નિના દહ્યતેઽચિરાત્ ॥૬૧॥

પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, સ્વાતિ અને ભરણી; આમાંનાં કોઈપણ નક્ષત્રો પર શનિ હોય અગર તે દિવસે શનિવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરંભ ઠરવામાં આવે તો તે ઘર રાક્ષસ અને ભૂત આદિનું નિવાસ સ્થાન થાય છે. કૃત્તિકા નક્ષત્રના ઉપર સૂર્ય અગર ચંદ્રમા હોય તે દિવસે ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘર તૈયાર થયા પછી જલ્દી અગ્નિથી બળી ભસ્મ થાય છે. ૬૦, ૬૧.

પુષ્ય નક્ષત્રની પ્રશંસા .

પાપૈર્વિદ્ધે યુતે હીને ચન્દ્રતારાવલેઽપિ ચ ॥

પુષ્યે સિદ્ધયન્તિ સર્વાણિ કાર્યાણિ મંગલાનિ ચ ॥૬૨॥

ચંદ્રમા અને તારા બંધીન હોય, પાપબહોથી વિદ્વાન્ને હોય અથવા પાપ-બહોથી યુક્ત હોય તો પણ પુષ્ય નક્ષત્રમાં સર્વ મંગલસિદ્ધિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૬૨

નક્ષત્ર કોષ્ટક નં. (૧)

	નક્ષત્રનાં નામ	ગણ	નામના અક્ષર	નક્ષત્ર ના ચરણ	રાશિના નામ	નક્ષત્રની જાતિ	નક્ષત્ર સિંગ
૧	અશ્વિની	દેવ	ચુ,ચે,ચો,લા.	૪	મેષ	વશિષ્ઠ	પુરુષ
૨	ભરણી	મનુષ્ય	સિ, લુ,લે,લો.	૪	મેષ	ચંડાલ	"
૩	કૃત્તિકા	રાક્ષસ	અ, ઇ,ઉ, ઐ.	૬	મેષ	બ્રાહ્મણ	"
૪	રોહિણી	મનુષ્ય	ઓ,વા,વિ,વુ.	૪	વૃષભ	ખેડૂત	"
૫	મૃગશિર	દેવ	વે,વો, ટા, ડી.	૩	વૃષભ	સેવક	"
૬	આર્દ્રા	મનુષ્ય	કુ, ધ, ડ, ણ.	૪	મિથુન	ઉગ્ર	સ્ત્રી
૭	પુનર્વસુ	દેવ	કે,કો, ઉા, ણી.	૩	મિથુન	વશિષ્ઠ	"
૮	પુષ્ય	દેવ	હુ, હે હો, ડા.	૪	કર્ક	રાજા	"
૯	આશ્લેષા	રાક્ષસ	ડિ, કુ, ડે, ડો.	૪	કર્ક	ચંડાલ	"
૧૦	મઘા	રાક્ષસ	મા,મિ,મુ, મે.	૪	સિંહ	ખેડૂત	"
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	મનુષ્ય	મો,ટા, ટિ,ટુ.	૪	સિંહ	બ્રાહ્મણ	"
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	મનુષ્ય	ટ,ટા, પા,પિ.	૬	સિંહ	રાજા	"
૧૩	હસ્તા	દેવ	પુ, પ, ણ, ઠ.	૪	કન્યા	વશિષ્ઠ	"
૧૪	ચિત્રા	રાક્ષસ	ચે,ચો, રા,રિ.	૩	કન્યા	સેવક	"
૧૫	સ્વાતિ	દેવ	ર, રે,રો, તા.	૪	તુલા	ચંડાલ	"
૧૬	વિશાખા	રાક્ષસ	તિ,તુ તે, તો.	૩	તુલા	ચંડાલ	નપુંસક
૧૭	અનુરાધા	દેવ	ના,નિ,નુ ને.	૪	વૃશ્ચિક	સેવક	"
૧૮	જ્યેષ્ઠા	રાક્ષસ	નો,યા,યિ.યુ.	૪	વૃશ્ચિક	સેવક	"
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	યે,યો,લ, લિ	૪	વૃશ્ચિક	ઉગ્ર	પુરુષ
૨૦	પૂર્વાષાઢા	મનુષ્ય	લુ,ધ, ઠા, ડા.	૪	ધન	બ્રાહ્મણ	"
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	મનુષ્ય	લે,લો,જ,જિ.	૬	ધન	રાજા	"
૨૨	અભિજિત	વિદ્યાધર	જા,જે,જો,ખા.	૧૧	મકર	વશિષ્ઠ	"
૨૩	શ્રવણ	દેવ	ખિ,ખુ,ખે,ખો.	૪	મકર	ચંડાલ	"
૨૪	ધનિષ્ઠા	રાક્ષસ	ગ, ગિ, ગુ, ગે.	૩	મકર	ઉગ્ર	"
૨૫	શતભિષા	રાક્ષસ	ગો,ગા,ગિ,ગુ.	૪	કુંભ	ઉગ્ર	"
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	સે,સો, દ, દિ.	૩	કુંભ	બ્રાહ્મણ	"
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	દુ, શ, ઝ, ધ.	૪	મીન	રાજા	"
૨૮	રેવતી	દેવ	દે, દો, ચ, ચી	૪	મીન	ખેડૂત	"

નંબર	નક્ષત્ર નામ	આકાશ દિશા	નારી	નેત્ર	ચોતિ	વેર ચોતિ	ધાત તિથિ
૧	અશ્વિની	ઉત્તર ચારી	આઘ	મંદ સોચન	ઘોડો	પાડો	જયા
૨	ભરણી	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	મધ્ય સોચન	હાથી	સિંહ	જયા
૩	કૃતિકા	મધ્યમ ચારી	અંત્ય	સુસોચન	બકરો	વાંદરો	નંદા
૪	રોહિણી	મધ્યમ ચારી	અંત્ય	અંધ સોચન	સપ	નોળાચો	પૂણી
૫	મૃગશિર	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મંદ સોચન	સપ	નોળાચો	જયા
૬	આર્દ્રા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	કૂતરો	હરણ	નંદા
૭	પુનર્વસુ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુસોચન	ખીલાડો	ઉદર	રિક્તા
૮	પુષ્ય	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	બકરો	વાંદરો	જયા
૯	આશ્લેષા	મધ્યમ ચારી	અંત્ય	મંદ સોચન	ખીલાડો	ઉદર	નંદા
૧૦	મઘા	ઉત્તર ચારી	અંત્ય	મધ્ય સોચન	ઉદર	ખીલાડો	રિક્તા
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુસોચન	ઉદર	ખીલાડો	ભદ્રા
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	ઉત્તર ચારી	આઘ	અંધ સોચન	બળદ	વાધ	ભદ્રા
૧૩	હસ્ત	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મંદ સોચન	પાડો	ઘોડો	પૂણી
૧૪	ચિત્રા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	મધ્ય સોચન	વાઘ	બળદ	નંદા
૧૫	સ્વાતિ	ઉત્તર ચારી	અંત્ય	સુસોચન	પાડો	ઘોડો	નંદા
૧૬	વિશાખા	ઉત્તર ચારી	અંત્ય	અંધ સોચન	વાધ	બળદ	રિક્તા
૧૭	અનુરાધા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મંદ સોચન	હરણ	કૂતરો	રિક્તા
૧૮	જ્યેષ્ઠા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	હરણ	કૂતરો	જયા
૧૯	મૂળ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુસોચન	કૂતરો	હરણ	નંદા
૨૦	પૂર્વાષાઢા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	વાધ	બળદ	રિક્તા
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	દક્ષિણ ચારી	અંત્ય	મંદ સોચન	નોળાચો	સપ	રિક્તા
૨૨	અભિજિત	..	મધ્ય	મધ્ય સોચન	નોળાચો	સપ
૨૩	મઘણુ	મધ્યમ ચારી	અંત્ય	સુસોચન	વાંદરો	બકરો	જયા
૨૪	ધનિષ્ઠા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	સિંહ	હાથી	પૂણી
૨૫	શતભિષા	મધ્યમ ચારી	આઘ	મંદ સોચન	ઘોડો	પાડો	નંદા
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	સિંહ	હાથી	ભદ્રા
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુસોચન	બળદ	વાધ	ભદ્રા
૨૮	રેવતી	મધ્યમ ચારી	અંત્ય	અંધ સોચન	હાથી	સિંહ	નંદા

નક્ષત્ર કોષક નં. (૩)

	નક્ષત્રનાં નામ	નક્ષત્રના સ્વામી	નક્ષત્ર શુભાશુભ	ધ્રુવઃદિ અંશ	અધોમુખાદિગંત	નક્ષત્ર સ્વરૂપ	તારા નાંખ
૧	અશ્વિની	અશ્વિનીકુમાર	શુભ	સધુ, ક્ષિપ્ર	તિર્થંદ્રુખ	અવમુખાકાર	૨
૨	ભરણી	યમ	ઉમ	કુર, ઉમ	અધોમુખ	લગાકાર	૩
૩	કૃતિકા	અગ્નિ	ઉમ	મિત્ર, સાધારણ	અધોમુખ	મુરકાકાર	૬
૪	રોહિણી	બ્રહ્મા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	શકટાકાર	૫
૫	મૃગશિર	ચંદ્રમા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્થંદ્રુખ	મૃગમુખાકાર	૨
૬	આર્દ્રા	શિવ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	મણીસમાન	૧
૭	પુનર્વાસુ	અદિતિ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્થંદ્રુખ	ગૃહાકાર	૪
૮	પુષ્ય	જૃહસ્પતિ	શુભ	સધુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	ખાણાકાર	૩
૯	આશ્લેષા	સર્પ	ઉમ	તીક્ષ્ણ, દારણ	અધોમુખ	ચર્પાકાર	૫
૧૦	મઘા	પિતર	ઉમ	કુર, ઉમ	અધોમુખ	કીલાકાર	૫
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	ભગ	સાધારણ	કુર, ઉમ	અધોમુખ	શય્યાકાર	૨
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	અર્ધમા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	શય્યાકાર	૨
૧૩	હસ્તા	સૂર્ય	શુભ	સધુ, ક્ષિપ્ર	તિર્થંદ્રુખ	હસ્તાકાર	૫
૧૪	ચિત્રા	તવણ	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્થંદ્રુખ	મોતીસમાન	૧
૧૫	સ્વાતિ	વાયુ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્થંદ્રુખ	પ્રવાસાકાર	૧
૧૬	વિશાખા	ઈન્દ્રાસા	સાધારણ	મિત્ર, સાધારણ	અધોમુખ	તોરણાકાર	૪
૧૭	અનુરાધા	મિત્ર	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્થંદ્રુખ	મૂસલાકાર	૪
૧૮	જ્યેષ્ઠા	ઈન્દ્ર	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	તિર્થંદ્રુખ	કુંડલાયાર	૩
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	અધોમુખ	વીછી આકાર	૧૧
૨૦	પૂર્વાષાઢા	જલ	સાધારણ	કુર, ઉમ	અધોમુખ	શય્યાકાર	૪
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	વિશ્વદેવ	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	ગજદંતાકાર	૩
૨૨	અભિજિત	બ્રહ્મા	શુભ	સધુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	ત્રિશાણાકાર	૩
૨૩	શ્રવણ	વિષ્ણુ	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	ત્રાણ પગલાકાર	૩
૨૪	ધનિષ્ઠા	વસુ	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	સૂર્યાકાર	૪
૨૫	શતભિષા	વરણ	સાધારણ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	ગોલાકાર	૧૦૦
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	અજપાત	સાધારણ	કુર, ઉમ	અધોમુખ	લીટી આકાર	૨
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	અનિર્ણય	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વંદ્રુખ	લીટી આકાર	૨
૨૮	રેવતી	પૃથા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્થંદ્રુખ	મૃદંત્રાકાર	૩૨

યોગનાં નામ

વિષ્કુંભઃ પ્રીતિરાયુષ્માન્ સૌભાગ્યઃ શોભનામિઘઃ ॥
 અતિગણ્ડઃ સુકર્માખ્યો ધૃતિઃ શૂલામિધાનકઃ ॥૬૩॥
 ગણ્ડો વૃદ્ધિધ્રુવશ્ચાથ વ્યાધાતો હર્ષણાહ્વયઃ ॥
 વજ્રં સિદ્ધિર્વ્યતીપાતો વરીયાન્ પરિઘઃ શિવઃ ॥૬૪॥
 સિદ્ધિઃ સાધ્યઃ શુભઃ શુક્લો વ્રજેન્દ્રોઽથચ વૈદૃતિઃ ॥
 યોગાનાં જ્ઞેયમેતેષાં સ્વનામસદૃશં ફલમ્ ॥૬૫॥

(૧) વિષ્કુંભ, (૨) પ્રીતિ, (૩) આયુષ્માન્, (૪) સૌભાગ્ય, (૫) શોભન,
 (૬) અતિગંડ, (૭) સુકર્મ; (૮) ધૃતિ, (૯) શૂલ, (૧૦) ગંડ, (૧૧) વૃદ્ધિ,
 (૧૨) ધ્રુવ, (૧૩) વ્યાધાત, (૧૪) હર્ષણ, (૧૫) વજ્ર, (૧૬) સિદ્ધિ, (૧૭)
 વ્યતિપાત, (૧૮) વરીયાન્, (૧૯) પરિઘ, (૨૦) શિવ, (૨૧) સિદ્ધિ, (૨૨)
 સાધ્ય, (૨૩) શુભ, (૨૪) શુક્લ, (૨૫) વ્રજા, (૨૬) ઐન્દ્ર અને (૨૭)
 વૈદૃતિ, આ સત્તાવીસ યોગ છે અને તેમનાં પોતાના નામ પ્રમાણે ક્રમ
 બાજુવાં. ૬૩, ૬૪, ૬૫.

અશુભ યોગની તજવાની ઘડી.

વૈદૃતિર્વ્યતીપાતાખ્યૌ સંપૂર્ણ વર્જયેદ્વલુપે ॥
 વજ્રવિષ્કુંભયોશ્ચૈવ ઘટિકાત્રયમાદિમમ્ ॥૬૬॥
 પરિધાર્ધં પશ્ચ શૂલે વ્યાધાતે ઘટિકાનવમ્ ॥
 ગણ્ડાતિગણ્ડયોઃ પડ્ ચ હેયાઃ સર્વેષુ કર્મસુ ॥૬૭॥
 એતેષામપિ યોગાનાં શેષં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥
 એકે વિરુદ્ધયોગાનાં પાદમાદ્યં ત્યજન્તિ હિ ॥૬૮॥

વૈદૃતિ અને વ્યતીપાત નામના બે યોગો શુભ કાર્યમાં સંપૂર્ણ તજ દેવા,
 વજ્ર અને વિષ્કુંભ યોગની પ્રથમની ત્રણ ઘડી ત્યાગવી, પરિઘ, યોગનો
 પૂર્વાર્ધ, શૂલ યોગની પાંચ ઘડી, વ્યાધાત યોગની નવ ઘડી, ગંડ અને અતિ-
 ગંડ યોગની છ છ ઘડી સર્વ શુભ કાર્યોમાં ત્યાગવી. તેમજ ઉપર કહેલા
 આ યોગોનો શેષ ભાગ પણ સાધારણ બાજુવો અને તે સાધારણ ક્રમદાતા
 છે. કેટલાક આચાર્યો વિરુદ્ધ યોગોનો પહેલો પાદજ તજવો એમ કહે છે.
 ૬૬, ૬૭, ૬૮.

કરણ પ્રકરણ.

કરણાનિ ચરાણ્યાનિ વવવાલવકૌલવમ્ ॥
 તેત્તિલં ગરવાણિજ્યે વિષ્ટિરેતાનિ સપ્ત ચ ॥૬૯॥
 ગતાશ્ચ તિથયો દ્વાભ્યાં નિમ્નાઃ શુક્લાદિતઃ ક્રમાત્ ॥
 વવાશ્ચ કરણં પૂર્વે જ્ઞેયં સૈકં પરે દલે ॥૭૦॥
 પરે કૃષ્ણચતુર્દશ્યાં દલે ચ શકુનિર્ભવેત્ ॥
 દર્શં ચતુષ્પદં નાગં પૂર્વાપરવિભાગયોઃ ॥૭૧॥
 શુક્લં પ્રતિપદઃ પૂર્વે દલે કિંસ્તુમ્નસંજ્ઞકમ્ ॥
 એતેર્પાં કરણાનાં હિ ચતુષ્કં સ્થિરસંજ્ઞકમ્ ॥૭૨॥

(૧) ખવ, (૨) ખાલવ, (૩) કૌલવ, (૪) તેત્તિલ, (૫) ગર, (૬) વાણિજ્ય અને (૭) વિષ્ટિ; આ સાત કરણ ચરસંજ્ઞક છે. ૬૯.

શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાથી ગત તિથિઓને ખમણી કરે અને જે અંક આવે તે અનુક્રમે ખવાદિ કરણ તિથિના પૂર્વાર્ધમાં થાય છે અને જો તિથિના ઉત્તરાર્ધમાં કરણ જાણવી હોય તો ખમણી કરેલી ગત તિથિઓમાં એક(૧) ઉમેરી ખવાદિ કરણ જાણવી અને એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે દરેક તિથિને જો કરણ લોગવે છે.

કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશના ખીજ લાગમાં શકુનિ કરણ આવે છે અને અમાસના પહેલા લાગમાં ચતુષ્પદ તથા ખીજ લાગમાં નાગ કરણ આવે છે તેમજ શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાના પહેલા લાગમાં કિંસ્તુમ્ન કરણ આવે છે. આ ચારે કરણોની સ્થિર સંજ્ઞા જાણવી. ૭૦, ૭૧, ૭૨.

કરણોના સ્વામી.

ઇન્દ્રો વ્રહ્મા તથા મિત્રાર્યમાભૂરમાયમાઃ ॥
 કલિઘર્માક્ષનાગાજઃ કરણાનામધીશ્વરાઃ ॥૭૩॥

(૧) ઈન્દ્ર, (૨) વ્રહ્મા, (૩) મિત્ર, (૪) અર્યમા, (૫) પૃથ્વી, (૬) લક્ષ્મી, (૭) યમ, (૮) કલિ, (૯) વૃષ, (૧૦) સર્પ અને (૧૧) વાયુ; આ ક્રમે ખવાદિ કરણોના સ્વામી જાણવા. ૭૩.

કરણોમાં કરવાનાં કાર્ય.

ચવે પૌષ્ટિકકાર્યાણિ વિપ્રકર્માણિ ચાલવે ॥
 કૌલવે સ્ત્રીમુહત્કર્મ તેત્તિલે મુખગાગ્રિયમ્ ॥૭૪॥

ગરે વીજાશ્રિતં કુર્યાદ્વાણિજ્યં વણિજે ચરેત્ ॥

દાહપાતાદિકં વિષ્ટયાં ન શુભં તત્ર કિશ્ચન ॥૭૫॥

શકુનાવૌષધં મંત્રસાધનં પૌષ્ટિકં ચરેત્ ॥

રાજ્યં ગોવિપ્રયોઃ કર્મ પિતૃકાર્યં ચતુષ્પદે ॥૭૬॥

સૌભાગ્યં દારુણં નાગે કિંસ્તુમે મંગલં ચરેત્ ॥

અવંવિધશ્ચ વિજ્ઞેયઃ કરણાનાં કાર્યવિસ્તરઃ ॥૭૭॥

બવ કરણમાં પૌષ્ટિક કર્મ, બાલવમાં બ્રાહ્મણનાં કર્મ, કૌલવમાં સ્ત્રી અને મિત્રના કર્મ, તૈત્તિલમાં સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીને પ્રિય કાર્ય, ગરમાં ખેતરમાં બી વાવવું તથા હળ જોતવું, વણિજમાં વણિજ્ય કર્મ અને વિષ્ટિમાં-લદ્રામાં-અગ્નિ લગાડવી, પાડવું વિગેરે દુષ્ટ કર્મ કરવાં પરંતુ કેાઈ પણ શુભ કર્મ કરવું નહિ. શકુનિમાં ઔષધ સેવન, મંત્રસાધના, પૌષ્ટિક કાર્ય, ચતુષ્પાદમાં રાજ્યકર્મ ગૌબ્રાહ્મણ કર્મ અને પિતૃકાર્ય, નાગમાં સૌભાગ્ય કર્મ તથા દારુણ કર્મ અને કિંસ્તુદન કરણમાં મંગલ કાર્ય કરવાં. આ પ્રમાણે કરણોનો કાર્યવિસ્તાર જાણવો. ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭.

કરણ ચક્ર.

શુકલ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી				કૃષ્ણ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી				કરણનાં નામ	સ્વામી	સ્થિતિ સંજ્ઞા	શુભાશુભ કાર્ય
પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ				
૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	કિંસ્તુદન	વાયુ	સ્થિર	શુભ કાર્ય કરવાં.
૫	૮	૧૧૫	૪૧૧	૭	૦	બવ	ઈન્દ્ર	ચર			વૃતોત્સવ, દેવળ, તક્ષાવ કરાવવા.
૨	૯	૫૧૨	૧	૮	૪૧૧	બાલવ	બ્રહ્મા	ચર			બ્રાહ્મણનાં કર્મ કરવા.
૬૧૩	૨	૯	૫૧૨	૧	૮	કૌલવ	મિત્ર	ચર			સ્ત્રી અને મિત્રનાં કર્મ કરવાં
૩૧૦	૬૧૩	૨	૯	૫૧૨	૧	તૈત્તિલ	સૂર્ય	ચર			વિવાહાદિ મંગલ કાર્ય કરવાં.
૭	૪	૩૧૦	૬૧૩	૨	૯	ગર	ભૂમિ	ચર			બીજ વાવવું, હળ જોતવું.
૪૧૧	૭૧૪	૩૧૦	૬૧૩	૫ણિજ	લક્ષ્મી	ચર					દેવપ્રતિષ્ઠા, ઘર, દુકાન બાંધવી.
૮૧૫	૧૪૧૧	૭૧૪	૩૧૦	વિષ્ટિ	યમ	ચર					શુભ કર્મ ન કરવાં, વિષ, શત્રુને હણવો, કૂર કર્મ કરવા
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧૪	શકુનિ	કવિ	સ્થિર	મંત્ર સાધન, ઔષધ સેવન, ગ્રહ પૂજા, પૌષ્ટિક કર્મ કરવાં.
૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	૦	૦	ચતુષ્પાદ	વૃષ	સ્થિર	રાજ્યાભિષેક, ગાય, ભેંસ, દેવી અને મિત્ર કાર્ય કરવાં
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	નાગ	સપ્ત	સ્થિર	સૌભાગ્ય કર્મ, મુધ્ધે જવું ઘેર્ય રાખવું, વિદ્યાભ્યાસ કરવો.

અંગ અંગમાં વિશેષ.

પદ્મવદ્વાં ચતુર્થાં મુકે મદ્રા પરે દલે ॥

અદ્વયાં પૌર્ણિમાયાં મદ્રા પૂર્વદલે સ્થિતા ॥૭૮॥

તૃતીયાયાં દંશમ્યાં કૃષ્ણપદ્મે પરે દલે ॥

સપ્તમ્યાં ચતુર્દશ્યાં મદ્રા પૂર્વદલે ભવેત્ ॥૭૯॥

શુકલ પદ્મની અગિયારસ તથા ચૌથના રોજ તિથિના ઉત્તરાર્ધ એટલે
ખીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, અને શુકલ પદ્મની આઠમ તથા પૂર્ણિમાના
દિવસે તિથિના પૂર્વાર્ધ એટલે પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે અને કૃષ્ણ પદ્મના
ત્રીજ તથા દશમના દિવસે ઉત્તરાર્ધ ભાગમાં તથા કૃષ્ણ પદ્મની સાતમ તેમજ
ચોથના દિવસે પૂર્વાર્ધમાં ભદ્રા હોય છે. ૭૮, ૭૯.

ભદ્રાનું અંગ વિભાગનું ફળ.

પન્નનાડથો મુસે ચૈકા કળ્થે તુ હ્રદયે દશ ॥

પન્ન નામૌ કટૌ પટ્ ચ વિષ્ટેઃ પુઞ્જં ઘટિન્નવદ્ ॥૮૦॥

કાર્યનાગો મૃતિર્લક્ષ્મ્યા નાશો બુદ્ધેર્હતિઃ કલિઃ ॥

જેયં ક્રમાત્કલં વિષ્ટેરિદમજ્ઞસમુદ્ભવન્ ॥

કાર્યેડત્યાવશ્યકે વિષ્ટેર્મુલમાત્રં પરિત્યજેત્ ॥૮૧॥

પાંચ (૫) ઘડી ગુળમાં, એક (૧) કંઠમાં, દશ (૧૦) હૃદયમાં. પાંચ
(૫) નાભિમાં, છ (૬) કટિ (કેડ)માં અને ત્રણ (૩) પૂંછડામાં એવી રીતે
ત્રીસ (૩૦) ઘડિયોના વિભાગથી ભદ્રાનાં છ અંગો મમજ્યાં તથા કાર્યનાશ,
મૃત્યુ, લક્ષ્મીનાશ, બુદ્ધિનાશ, કલેશ અને વ્યય; આ પ્રમાણે અનુક્રમે
ભદ્રાનાં છ અંગોનાં ફળ જાણવાં. પરંતુ જો અતિ આવશ્યક કાર્ય હોય
તો ભદ્રાનું મુખમાત્ર ત્યાગવું. ૮૦, ૮૧.

દેવ્યાણી ભદ્રા.

મુરમે વત્સ ! યા મદ્રા સોમે સૌમ્યે સિતે ગુરૌ ॥

કલ્યાણી નામ સા પ્રોક્તા સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥૮૨॥

હે વત્સ ! દેવ નક્ષત્રમાં સોમ, ગુલ, શુક અને શુક્રવારે જે ભદ્રા આવે
છે તેને દેવ્યાણી ભદ્રા કહી છે અને તે સર્વ કાર્યોને સાધનારી છે. ૮૨.

ભદ્રાના દોષોનો અપવાદ

તિથેઃ પૂર્વાર્ધજા રાત્રૌ દિને મદ્રા પરાર્ધજા ॥

મદ્રા દોષો ન તત્ર સ્યાત્ કાર્યેડત્યાવશ્યકે સતિ ॥૮૩॥

અજત્રયેઽન્જે લિંગે ચ મદ્રા સ્વલોકચારિણી ॥
 કન્યાદ્વયે ધનુર્યુગ્મે ચન્દ્ર મદ્રા રસાતલે ॥૮૪॥
 કુંભે મીને તથા કર્કે સિંહે ચન્દ્ર મુવિ સ્થિતા ॥
 મૂર્લોકસ્થા સદા ત્યાજ્યા સ્વર્ગપાતાલગો શુભા ॥૮૫॥
 વૈધૃતિવ્યતિપાતશ્ચ વિષ્ટિશ્ચ ભૌમવાસરઃ ॥
 તથૈવ દુષ્ટતારાઃ સ્યુર્મધ્યાહ્વાત્પરતઃ શુભાઃ ॥૮૬॥

તિથિની પૂર્વાર્ધે ભાગની ભદ્રા રાત્રિમાં તથા ઉત્તરાર્ધની ભદ્રા દિવસે આવે
 તો અતિ આવશ્યક કાર્યમાં ભદ્રાનો હોષ આવતો નથી.

મેષ, વૃષ, મિથુન અને વૃશ્ચિકના ચંદ્રમામાં ભદ્રા સ્વર્ગ લોકમાં; કન્યા, તુલા,
 ધન અને મકરના ચંદ્રમામાં ભદ્રા પાતાલ લોકમાં તથા કુંભ, મીન, કર્ક અને
 સિંહના ચંદ્રમામાં ભદ્રા મૃત્યુલોકમાં રહે છે. ભૂલોક (પૃથ્વી)ની ભદ્રા સર્વદા
 તજવી અને સ્વર્ગ તથા પાતાલ લોકની ભદ્રા સર્વદા શુભ જાણવી.

ભદ્રા ચક્ર

પક્ષ	તિથિ	ભદ્રાનો વાસ તથા નામ	ધડી સંખ્યા	સ્થાન કુંળ	ચંદ્રમા	લોકવાસ	ફળ
કૃષ્ણ પક્ષ	૩ ૧૦	આ તિથિઓના ખીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, સર્પિણી નામ	૩	પુરુષ વિજય	મેષ વૃષ મિથુન	સ્વર્ગ લોક	શુભ
શુકલ પક્ષ	૪ ૧૧	આ તિથિઓના ખીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકા નામ	૬	કટિ બુદ્ધિ નાશ	વૃશ્ચિક		
કૃષ્ણ પક્ષ	૭ ૧૪	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, સર્પિણી નામ	૫	નાભિ બુદ્ધિ નાશ	કન્યા તુલા ધન મકર	પાતાલ લોક	ધન પ્રાપ્તિ
શુકલ પક્ષ	૮ ૧૫	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકા નામ	૧૦	હૃદય લક્ષ્મી નાશ			
			૧	કંઠ મૃત્યુ	કુંભ મીન કર્ક	મૃત્યુ લોક	અશુભ
			૫	મુખ, કાર્યનાશ	સિંહ		

યેષ્ટિ યોગ, વ્યતિપાત, ભદ્રા, મંગળવાર અને દુષ્ટતારા; આ સર્વ મધ્યાદિ
(અયોરના બાર વાગ્યા) પછી શુભ જાણવાં. ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬.

ચંદ્રનું શુભાશુભ ફળ.

સ્વજન્મરાશિમારભ્ય ચન્દ્રરાશિસ્થિતં ફલમ્ ॥

ચન્દ્રે જન્મસ્થિતં પુષ્ટિર્દ્વિતીયે નો મુખં ભવેત્ ॥૮૭॥

તૃતીયે ધનલાભઃ ચતુર્થે રોગસંભવઃ ॥

પચ્ચમે કાર્યનાશઃ પષ્ટે દ્રવ્યાગમો મહાન્ ॥૮૮॥

સપ્તમે ભૂપસન્માનસ્ત્રવણમે મરણં ભ્રુવમ્ ॥

નવમે ચ મયં જ્ઞેયં દશમે કાર્યસંપદમ્ ॥

एकादशेऽर्थलाभश्च द्वादशे विविधापदः ॥૮૯॥

યોતાની જન્મરાશિથી ચંદ્રમાની રાશિ સુધીનું ફળ જણેવામાં આવે છે.

ચંદ્રમા જન્મરાશિમાં સ્થિત હોય તો પુષ્ટિ, બીજે હોય તો સુખની અપ્રાપ્તિ,
ત્રીજે ધન લાભ, ચોથા હોય તો રોગની ઉત્પત્તિ, પાંચમે કાર્યનાશ, છઠ્ઠો મોટી દ્રવ્ય
પ્રાપ્તિ, સાતમે રાજસન્માન, આઠમે મરણ, નવમે ભય, દશમે કાર્ય સંપત્તિ, અગિયારમે
દ્રવ્ય લાભ અને બારમે ચંદ્ર હોય તો અનેક જાતની ઉપાધિ ધરે. ૮૭, ૮૮, ૮૯.

શુક્રપક્ષ વિશેષ

દ્વિतीयઃ પચ્ચમશ્ચન્દ્રો નવમશ્ચ શુભપ્રદઃ ॥

શુક્રપક્ષે વિશેષોઽયં તુલ્યમન્યત્તથોભયોઃ ॥૯૦॥

ચન્દ્રસ્યેવ ચલં શુક્રે ન તુ તારાપ્રધાનતા ॥

રાત્રૌ કાન્તે ચલોપેતે સ્વાતંત્ર્યં ન ચ યોષિતઃ ॥૯૧॥

કૃષ્ણપક્ષે તુ તારાયા ચલં ગ્રાહ્યં સદા યતઃ ॥

ક્ષીણે વા પ્રોષિતે કાન્તે ગાર્હસ્થ્યં ગૌહિની ચરેત્ ॥૯૨॥

શુક્ર પક્ષમાં બીજે, પાંચમે અને નવમે ચંદ્રમા વિશેષ શુભપ્રદ છે.
શુક્ર પક્ષમાં આ વિશેષતા જાણવી અને તે સિવાયના અન્ય ચંદ્રમા બન્ને પક્ષોમાં
સમાન ફળ આપનારા છે.

શુક્ર પક્ષમાં ચંદ્રમાનું જ બલ પ્રધાન ગણાય છે, તારાનું બલ ગણાતું
નથી. કારણ કે જેમ પતિ બલસંપન્ન હોય તો રાત્રિએ સ્ત્રીની સ્વતંત્ર રહેતી નથી
તેમ શુક્ર પક્ષની રાત્રિએ ચંદ્ર બલવાન હોવાથી તારાની પ્રધાનતા રહેતી નથી.

પરંતુ કૃષ્ણપક્ષમાં સર્વદા તારાનુ બલ ગ્રહણ કરવું. કેમકે ત્યારે પતિ ક્ષીણ થાય છે અથવા વિદેશ જાય છે ત્યારે ઘરનુ સ્વામીપણું ઘરની સ્ત્રીજ કરે છે. ૬૦, ૬૧, ૬૨.

તારા બલ.

જનિભાન્નવકેષુ ત્રિષુ જનિકર્માધાનસંજ્ઞિતાઃ પ્રથમાઃ ॥

તાભ્યસ્ત્રિપચ્ચસપ્તતારાઃ સ્યુર્નહિ શુભાઃ ક્વચન ॥૯૩॥

જન્મ નક્ષત્ર યા નામના નક્ષત્રથી આરંભ કરીને દિન યા નક્ષત્ર સુધી ગણી નવ નવની ત્રણ પંક્તિ કરવી. એ ત્રણે પંક્તિની પ્રથમ તારાઓનાં નામ ક્રમથી જન્મતારા, કર્મતારા અને આધાન તારા જાણવાં. એ ત્રણે પંક્તિમાં, ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી અશુભ જાણવી. ૬૩.

તારાનું કોષ્ટક.

૧ જન્મ	૨ રાંપત	૩ વિપત	૪ ક્ષેમ	૫ ચર્મ	૬ સધન	૭ નિધન	૮ મૈત્રી	૯ પરમ મૈત્રી
૧૦ કર્મ	૧૧ „	૧૨ „	૧૩ „	૧૪ „	૧૫ „	૧૬ „	૧૭ „	૧૮ „
૧૯ આધાન	૨૦ „	૨૧ „	૨૨ „	૨૩ „	૨૪ „	૨૫ „	૨૬ „	૨૭ „

આ તારાઓમાં પ્રથમ, બીજી અને આઠમી તારા મધ્યમ ફળ આપનારી છે. ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા અધમ છે તથા ચોથી, છઠ્ઠી અને નવમી તારા શ્રેષ્ઠ કહી છે.

ઋક્ષં ન્યૂનં તિથિન્યૂના ક્ષપાનાથોઽપિ ચાષ્ટમઃ ॥

તત્સર્વં ક્ષોભયેત્તારા પદ્મચતુર્થનવસ્થિતા ॥૯૪॥

નક્ષત્ર અશુભ હોય, તિથિ અશુભ અને ચંદ્રમા અશુભ હોય તો પણ છઠ્ઠી, ચોથી અને નવમી તારા સર્વને દુખાવી દે છે. ૬૪.

યાત્રાયુદ્ધવિવાહેષુ જન્મતારા ન શોભના ॥

શુભાઽન્યશુભકાર્યેષુ પ્રવેશે ચ વિશેષતઃ ॥૯૫॥

યાત્રા, યુદ્ધ અને વિવાહમાં જન્મની તારા સારી નથી પરંતુ બીજા શુભ કાર્યમાં જન્મની તારા શુભ છે અને પ્રવેશ કાર્યમાં તો વિશેષ કરીને શુભ છે. ૬૫.

ચંદ્રની દિશા

મેષે ચ સિંહે ધનપૂર્વમાગે વૃષે ચ કન્યામકરે ચ યામ્યે ॥

મિથુને ચ તૂલે ઘટપશ્ચિમાયાં કર્કે ચ મીને ચ અલિ ઉત્તરાયામ્ ॥૯૬॥

ચંદ્ર એવ, સિંહ અને ધન રાશિનો થાય ત્યારે પુર્વમાં; વૃષભ; કન્યા અને મકરનો દક્ષિણમાં; મિથુન, તુલા અને કુંભનો પશ્ચિમમાં તથા કર્ક, મીન અને વૃશ્ચિકનો થાય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં હોય છે. ૯૧.

ચંદ્રની દિશાનું ફળ

સન્મુલ્લે ચાર્વલાભં તુ દક્ષિણે મુલસંપદઃ ॥

પશ્ચિમે કુસ્તે મૃત્યુ વામે ચન્દ્રો ધનક્ષયમ્ ॥૯૭॥

પ્રયાણમાં ચંદ્ર સન્મુળ હોય તો અર્થ લાભ-ધન પ્રાપ્તિ કરાવે, જમણી બાબતો હોય તો સુખ સંપદા આપે, પાછળ હોય તો મરણ નીપજાવે અને ડાબી બાબતો હોય તો ધનનો ક્ષય કરે. ૯૭.

અન્ય દોષોને હરનાર ચંદ્ર

કરણભગણદોષં વારસંક્રાન્તિદોષં,

કુતિથિકુલિકદોષં યામયામાર્ધદોષમ્ ॥

કુજશનિરવિદોષં રાહુકેત્વાદિદોષં,

હરતિ સકલદાપં ચન્દ્રમાઃ સન્મુલ્લસ્થઃ ॥૯૮॥

સન્મુળ રહેલો ચંદ્ર કરણ, નક્ષત્ર વાર, સંક્રાન્તિ, કુતિથિ, કુલિક, પ્રહર, ચૌદાડિયાં, મંજળ, શનિ, રવિ, રાહુ, કેતુ વિગેરે ગ્રહોનો દોષ તેમજ અન્ય બધા દોષોને હરે છે. ૯૮.

ચારે દિશામાં ફરતા ચંદ્રની ઘડી.

નાડયઃ સપ્તદશ પ્રાચ્યાં યામ્યાં તિથિમતાસ્તતઃ ॥

તતઃ સ્વર્ગમિતાઃ પ્રત્યગુત્તરસ્યાં તુ ષોડશ ॥૯૯॥

પુનઃ સપ્તદશ પ્રાચ્યાં દક્ષિણસ્યાં ચતુર્દશ ॥

પશ્ચિમે નવસંખ્યાસ્તા ઉદિચ્યાં પચ્ચભૂમિતાઃ ॥૧૦૦॥

વારહગ્ન્યં ભ્રમચ્ચેન્દ્રોઃ સ્વવામસ્થાનતઃ ક્રમાત્ ॥

પુલ્લાદિરિગતોઽપીહ તદિશાજં ફલં દિશેત્ ॥૧૦૧॥

આવશ્યક કાર્યમાં, ઘટિકાત્મક ચંદ્રમા ચારે દિશામાં ફરે છે તે લેવો. ચંદ્રમા ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૫ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૧ ઘડી પશ્ચિમમાં, ૧૬ ઘડી ઉત્તરમાં અને ફરી પાછો ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૪ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૦ ઘડી પશ્ચિમમાં તથા ૧૫ ઘડી ઉત્તરમાં રહે છે. આ પ્રમાણે ચંદ્રમા ચાલતા નિવાસ સ્થાનથી અતુલકાંતે ચારે દિશાઓમાં જે જગત ફરી વળે છે તે પ્રમાણે ચંદ્રમા તે જગત રાશિમાં રિયતિ કરી રહે છે પરંતુ ફળ તે તે જગત દિશાનું આપે છે કે જે દિશામાં તે રહે છે. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧.

રાશી લગ્ન ચક્ર.

નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુમ્ભ	મીન
નામની અક્ષર	અ, લા, ઈ	મા. વા. ઉ	ક, છ, ધ	ડા, ઢા	મા, ટા	પા, ફ, જી	ચા, તા, શુક્ર	નો. યા	ભ, ઢ, ધ	ખા, ભ, શનિ	ગા, સા	દા, ચા, ઝા, ઞ, ગુરુ
સ્વામી	ભોમ	શુક્ર	બુધ	સોમ	ક્રિ	બુધ	શુક્ર	ભોમ	ગુરુ	શનિ	શનિ	ગુરુ
શુભત્રિશાશે	૨૭	૨૦	૧૭	૪-૮	૧૬	૪-૮	૪	૪	૧૭	૨૨	૨૬	૪-૮
શુભ નવમશી	૭-૯	૩-૫	૬	૧-૩	૬	૩	૬	૪	૬-૭-૯	૫	૬-૮	૧-૩
માસ	કૈત્ર	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	અષાઢ	આવશ્ય	ભાદરવ	આસા	કાર્તિક	માગશીર્ષ	પૌષ	મહા	ફાગણ
ઋતુ	વસંત	ગ્રીષ્મ	ગ્રીષ્મ	વર્ષા	વર્ષા	શરદ	શરદ	હિમંત	હિમંત	શિશિર	શિશિર	વસંત
રવિદગ્ધાતિથિ	૬	૪	૮	૧૦	૧૦	૮	૫૨	૧૦	૨	૧૨	૫૪	૨
ચંદ્રદગ્ધા તિથિ	૪	૧૦	૪	૧૦	૬	૧૨	૬	૧૨	૨	૮	૨	૮
ક્રૂર તિથિ	૧-૫	૨-૫	૩-૫	૪-૫	૬-૧૦	૭-૧૦	૮-૧૦	૯-૧૦	૧૧-૧૫	૧૨-૧૫	૧૩-૧૫	૧૪-૧૫
દર્શક	અકરો	ખળદ	દંપતિ	કાયળો	સોભાચારી	કન્યા	ત્રાજવું	વીછી	અશ્વતંત્ર	મૃગ	ધડાવાળાનર	માછલું

રત્ન	વાલ	સ્વેત	દીર્ઘલીસા	દીર્ઘ સાલપાકુ, ઘોળા	વિચિત્ર	કાળા પિંગલપીળા	પિંગલ પીળા	ચિત્રા	પીળાખલ્યુથિયમસાદ્ય	રત્ન
દિશાઓ	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર
સ્વભાવ	ચંદ્ર	સ્થિર	દિગ્વલાવ	ચંદ્ર	દિગ્વલાવ	ચંદ્ર	સ્થિર	ચંદ્ર	સ્થિર	દિગ્વલાવ
સિત્ર	પૂરવ	સ્ત્રી	પૂરવ	સ્ત્રી	સ્ત્રી	પૂરવ	સ્ત્રી	સ્ત્રી	પૂરવ	સ્ત્રી
ઉચ્ચ ગ્રહો	રવિ	સોમ	રાહુ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ	સોમ	ગુરુ	શુક્ર
નીચ ગ્રહો	શનિ	રાહુ	કેતુ	સોમ	શુક્ર	રવિ	સોમ	ગુરુ	રાહુ	કેતુ
બલી ગ્રહો	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ
પગાટક	પ્રશિક્ષક	ધન	ગકર	કુંભ	મેષ	વૃષ	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા
પગાટકનું ફળ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ	શત્રુ	શત્રુ	પ્રીતિ	શત્રુ
બોધા બાઈ	મીન	મેષ	વૃષ	મિથુન	સિંહ	કન્યા	તુલા	ધન	મકર	કેતુ
" ફળ	ચેદ	અશુભ	ચેદ	અશુભ	શુભ	કેદ	અશુભ	અશુભ	ચેદ	અશુભ
નિષ્પંચક	ચિન્દ	કન્યા	તુલા	પ્રશિક્ષક	ગકર	કેતુ	મીન	વૃષ	મિથુન	કર્ક
" ફળ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ

બાર રાશિના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના ઘાત ચંદ્રાદિ.

રાશિનાં નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ઘાત માસ	કાર્તિક	માર્ગ- શીર્ષ	આષાઢ	પૌષ	જ્યેષ્ઠ	માદ- રવે	મહા	આસો	શ્રાવણ	વૈશાખ	ચૈત્ર	ફાગણ
,, તિથિ	૧, ૬, ૧૧	૫, ૧૦, ૧૫	૨, ૭, ૧૨	૧, ૭, ૧૨	૩, ૮, ૧૩	૫, ૧૦, ૧૫	૪, ૯, ૧૪	૧, ૬, ૧૧	૮, ૩, ૧૩	૪, ૯, ૧૪	૩, ૮, ૧૩	૫, ૧૦, ૧૫
,, વાર	રવિ	શનિ	સોમ	બુધ	શનિ	શનિ	ગુરુ	શુક્ર	શુક્ર	મંગલ	ગુરુ	શુક્ર
,, નક્ષત્ર	મઘા	હસ્ત	સ્વાતિ	અનુ- રાધા	મૂલ	શ્રવણ	શત- ભિષા	રેવતી	ભરણી	રો- હિણી	આર્દ્રા	આ- શ્લેષા
,, યોગ	વિષ્કંભ	સુકર્મા	પરિધ	વ્યા- ઘાત	ધૃતિ	શલ	સુકર્મા	વ્યતિ- પાત	વજ્ર	વૈધૃતિ	ગંડ	વજ્ર
,, ઠરણ	બવ	શકુનિ	ચતુ- ષ્પાદ	નાગ	બવ	કોલવ	તૈત્તિલ	ગર	તૈત્તિલ	શકુનિ	કિસ્તુદ	ચતુ- ષ્પાદ
,, પહેર	૧ સો	૪ થો	૩ નો	૧ સો	૧ સો	૧ સો	૪ થો	૧ સો	૧ સો	૪ થો	૩ નો	૪ થો
,, સૂર્ય	૪ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ સો	૬ થો	૧૦ મો	૭ મો	૧૧ મો	૨ નો	૩ નો
,, ચંદ્ર	૧ સો	૫ મો	૯ મો	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૪ થો	૭ મો	૪ થો	૮ મો	૧૧ મો	૧૨ મો
,, સ્ત્રીચંદ્ર	૧ સો	૮ મો	૭ મો	૯ મો	૬ થો	૩ નો	૪ થો	૨ નો	૧૦ મો	૧૧ મો	૫ મો	૧૨ મો
,, મંગળ	૫ મો	૯ મો	૧ સો	૬ થો	૧૦ મો	૨ નો	૭ મો	૧૧ મો	૮ મો	૧૨ મો	૩ નો	૪ થો
,, બુધ	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૩ નો	૭ મો	૧ સો	૮ મો	૮ મો	૫ મો	૯ મો	૧૨ મો	૧ સો
,, ગુરુ	૬ થો	૨ નો	૧૧ મો	૭ મો	૧૧ મો	૩ નો	૫ મો	૧૨ મો	૯ મો	૧ સો	૪ થો	૩ નો
,, શુક્ર	૭ મો	૧૦ મો	૩ નો	૮ મો	૧૨ મો	૪ થો	૯ મો	૧ સો	૧૦ મો	૭ મો	૫ મો	૨ નો
,, શનિ	૩ નો	૭ મો	૧૧ મો	૪ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ સો	૧૦ મો	૧ સો	૬ થો
,, રાહુ	૮ મો	૧૨ મો	૪ થો	૯ મો	૧ સો	૫ મો	૧૦ મો	૨ નો	૧૧ મો	૩ નો	૬ થો	૭ મો
,, કમ	૧૬	૨૪	૪૫	૭૫	૧૦૫	૧૨૫	૬૬	૮૫	૯૫	૧૧૫	૩૫	૫૫

અહમલ અને ચંદ્રમલ વિષે

ઉદાહે ચોત્સવે જીવઃ સૂર્યો ભૂપાલદર્શને ॥
સંગ્રામે ધરણીપુત્રો વિદ્યાભ્યાસે બુધો વલી ॥૧૦૨॥
યાત્રાયાં માર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાં ગૈશ્વરઃ ॥
ચન્દ્રમાઃ સર્વકાર્યેષુ પ્રશસ્તો ગૃહ્યતે બુધૈઃ ॥૧૦૩॥

વિવાહ અને ઉત્સવમાં ગુરૂનું બળ, રાજદર્શનમાં સૂર્યનું બળ, સંગ્રામમાં મંગળનું બળ, વિદ્યાભ્યાસમાં બુધનું બળ, યાત્રામાં શુક્રનું બળ, દીક્ષા લેવામાં શનિનું બળ અને સર્વ કાર્યોમાં ચંદ્રમનું બળ પ્રશસ્ત છે, તેથી બુધિમાન પુરૂષો તેનું બળ અહમ્ હરી કાર્યારંભ કરે છે. ૧૦૨, ૧૦૩.

તિથિવાર સિદ્ધિયોગ.

एकादशी जीवदिने च षष्ठी भौमे त्रयोदश्यपि शुक्रवारे ॥
सूर्यो नवैकाष्टमिकाश्च सिद्धाश्चंद्रे द्वितीयादशमीनवम्यः ॥१०४॥

એકાદશીના દિવસે ગુરૂવાર હોય, છઠને દિવસે મંગળવાર હોય, તેરશના દિવસે શુક્રવાર હોય; નવમી, એકમ અને આઠમ; એ ત્રણ તિથિઓમાંની ગમે તે તિથિના દિવસે રવિવાર હોય તથા બીજ, દશમ અને નવમી; એ ત્રણ તિથિઓમાંથી ગમે તે તિથિના દિવસે સોમવાર હોય તો તે દિવસે સિદ્ધિયોગ બાંધવો. ૧૦૪.

नंदा भृगौ बुधे भद्रा मंदे रिक्ता कुजे जय ॥
गुरौ पूर्णा खिले कार्ये सिद्धियोगाः शुभावहाः ॥१०५॥
नंदा भद्रा तथा नंदा जया रिक्ताथ भद्रिका॥
पूर्णा सूर्यादिवारेषु वशिष्ठादिमतेऽशुभाः ॥१०६॥

શુક્રવારના દિવસે નંદા તિથિ, બુધવારે ભદ્રા, શનિવારે રિક્તા, મંગળવારે જયા અને ગુરૂવારના દિવસે પૂર્ણા તિથિ હોય તો સિદ્ધિયોગ થાય છે અને તે સર્વ કાર્યોમાં શુભાવહ બાંધવો. ૧૦૫.

નંદા, ભદ્રા, નંદા, જયા, રિક્તા, ભદ્રા અને પૂર્ણા; એ તિથિઓ સૂર્યાદિ સાત વારેમાં અનુક્રમે હોય તો વશિષ્ઠાદિ ઋષિઓએ અશુભ યોગ માન્યો છે. ૧૦૬.

નક્ષત્ર વાર અમૃતસિદ્ધિ યોગ.

અર્કે હસ્તો મૃગશ્રન્દ્રે ગુરૌ પુષ્યોઽશ્વિનિ કુજે ॥

અનુરાધા બુધે શુક્રે રેવતી રોહિણી સ્નૌ ॥૧૦૭॥

અમૃતઃ સિદ્ધિયોગઃ સ્યાત્ સર્વકાર્યાર્થસિદ્ધિદઃ ॥

યથા સૂર્યસ્તમો હન્તિ દોષસંઘાસ્તથા ત્વયમ્ ॥૧૦૮॥

રવિવારે હસ્ત, સોમવારે મૃગશિર. ગુરુવારે પુષ્ય, મંગળવારે અશ્વિની, બુધવારે અનુરાધા, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો અમૃતસિદ્ધિ યોગ થાય છે. તે સર્વ કાર્યો તથા સર્વ પ્રકારના અર્થની સિદ્ધિને આપનાર છે. જેમ સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે છે તેવી રીતે આ અમૃતસિદ્ધિ યોગ સર્વ પ્રકારના દોષોના સમૂહોનો શીઘ્ર નાશ કરે છે. ૧૦૭, ૧૦૮.

અમૃતસિદ્ધિયોગ તજવા વિષે.

પશ્ચમ્યાદિતિથૌ ત્યાજ્યા હસ્તાર્કાઘાઃ કમાચ્છુમે ॥

યોગાશ્ચામૃતસિદ્ધિચાહ્યા અન્યે સર્વાર્થસાધકાઃ ॥૧૦૯॥

ઉદાહે ગુરુપુષ્યશ્ચ પ્રવેશે તુ કુજાશ્વિનીમ્ ॥

ત્યજેદેતત્પ્રયત્નેન પ્રયાણે શનિરોહિણીમ્ ॥૧૧૦॥

પશ્ચમ્યાદિ તિથિઓમાં અનુક્રમે હસ્ત અને રવિવારાર્થિ થતો અમૃતસિદ્ધિ નામનો યોગ શુભ કાર્યમાં ત્યાગવો કહ્યો છે અર્થાત્ તિથિ પાંચમે હસ્ત નક્ષત્ર અને રવિવાર, છઠના દિવસે મૃગશિર અને સોમવાર, સાતમના દિવસે અશ્વિની અને મંગળવાર, આઠમના દિવસે અનુરાધા અને બુધવાર, નોંમના દિવસે પુષ્ય અને ગુરુવાર; આ દિવસોએ અમૃતસિદ્ધિ યોગ શુભ કાર્યમાં તજવો અને આ સિવાયના બીજા અમૃતસિદ્ધિયોગ, સર્વ કાર્યોની સિદ્ધિ કરનારા છે. ૧૦૯.

વિવાહમાં ગુરુવારના દિવસે પુષ્ય, ગ્રહપ્રવેશમાં મંગળવારે અશ્વિની અને યાત્રામાં શનિવારના દિવસે રોહિણી ઇત્યાદિ નક્ષત્ર વારના યોગોને ચતનપૂર્વક તજવા. ૧૧૦.

સિદ્ધિ યોગ ચક્ર.

વાર	રવિ	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
તિ. સિદ્ધિ યોગ	૩, ૮, ૧૩, ૧૭, ૧૨	૫, ૧૦, ૧૫, ૧૬, ૧૧	૪, ૯, ૧૪	૬, ૧૧	૭, ૧૨
તિ. અશુભ યોગ	૧, ૬, ૧૧	૨, ૭, ૧૨	૩, ૮, ૧૩	૪, ૯, ૧૪	૫, ૧૦, ૧૫	૬, ૧૧	૭, ૧૨
નક્ષત્ર અમૃત સિદ્ધિ યોગ	હસ્ત	મૃગશિર	અશ્વિની	અનુરાધા	પુષ્ય	રેવતી	રોહિણી

ચતુર્થાશ રતન]

જ્યોતિર્મુદ્રત્ લક્ષણાધિકાર.

વાર, તિથિ, નક્ષત્ર મળી થતું યોગ ચક્ર.

યોગના નામ	ગમે તે વાર	ગમે તે તિથિ	કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય	યોગનું ફળ
કુમાર યોગ	સોમ, મંગળ બુધ, શુક્ર	૧, ૫, ૯, ૧૦, ૧૧	અ., રો., પુન., ઉ., વિ, મૂ., શ્ર., પૂ-લા.	ધણી શ્રેષ્ઠ યોગ છે
રાજ યોગ	રવિ, મંગળ, બુધ, શુક્ર	૨, ૩, ૭, ૧૨, ૧૫	લ., મૂ., પુષ્ય, પૂ-કા., ચિ., અનુ, પૂ-વા, ધ., ઉ-લા.	શ્રેષ્ઠ છે
સ્થવિર યોગ	શુક્ર, શનિ	૪, ૮, ૯, ૧૩, ૧૪	કૃ., આ., શ્ર., ઉ-કા., રવા. જ્યે., ઉ-વા, શ, રેવતી	શ્રેષ્ઠ
દ્વિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ, .	૨, ૭, ૧૨	મૂ., ચિ, ધનિષ્ઠા.	શ્રેષ્ઠ
ત્રિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ, .	૨, ૭, ૧૨	કૃ., પુન., ઉ-કા., વિ; પૂ-લા, ઉ.વા.	શ્રેષ્ઠ

નક્ષત્ર, વાર અને તિથિથી થતા અશુભ યોગ.

યોગનાં નામ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શનિ	યોગનું ફળ
અમૃત સિદ્ધિ મૃત્યુ યોગ	હસ્ત તિ. ૫	મૃગશિર તિ. ૬,	અશ્વિની તિ. ૭	અનુરાધા તિ. ૮	પુષ્ય તિ. ૯	અશુભ
અગ્નિ યોગ	આર્દ્રા તિ. ૧૨	મૃગશિર તિ. ૧૧	..	રોહિણી તિ. ૨	કૃત્તિકા તિ. ૫	અશુભ
વિષ યોગ	કૃત્તિકા તિ. ૧૨	...	શતભિષા તિ. ૭	આશ્લેષા તિ. ૨	અશુભ
રુધ યોગ	લગ્નણી	ચિત્રા	ઉત્તરા પા.	ધનિષ્ઠા	ઉત્તરા-કા.	જ્યેષ્ઠા રેવતી	અશુભ
યમ ધંટ યોગ	મઘા	વિશાખા	આર્દ્રા	મૂલ	કૃત્તિકા	રોહિણી	હસ્ત અશુભ

સૂર્ય દોષનો નાશ કરનાર રવિયોગ.

સૂર્યમાદ્યમે પટે તુર્યે વિશે પ્રયોદશે ॥

નવમે ચન્દ્રનક્ષત્રે રવિયોગઃ શુભપ્રદઃ ॥

અનેકદોષસંઘાનાં ધ્વસંકોડ્યમુદાહૃતઃ ॥૧૧૧॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંત્રમાના (હિનિયા) નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૧૦ સું, ૬૬કું, ૪થુ, ૨૦સું, ૧૩ સું અને ૯ સું નક્ષત્ર હોય ત્યારે રવિયોગ થાય છે તે શુભદાયક છે અને તે અનેક દોષના સમૂહોનો નાશ કરનાર કહેલો છે. ૧૧૧.

આનંદાદિ અઘ્નિવિષ યોગનું ચક્ર

નં.અર	યોગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	તજવાની ધડી	ફળ
૧	આનંદ	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	૦	સિદ્ધિ
૨	કાળદંડ	ભરણી	આર્દ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ.	પૂ.ભાદ્રપદા	આખું	મૃત્યુ
૩	ધૂમ્રાક્ષા	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂ.ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	અવધ	ઉ.ભાદ્રપદા	૧	અસુખ
૪	પ્રજ્વલપતિ	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ.ફાલ્ગુની	વિશાખા	પૂ. પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	૦	સૌભાગ્ય
૫	સૌમ્ય	મૃગશિર	આશ્લેષ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	૦	સૌભાગ્ય
૬	ખંડાક્ષા	આર્દ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ	પૂ.ભાદ્રપદા	ભરણી	૫	ધન ક્ષય
૭	ધવજ	પુનર્વસુ	પૂ.ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	અવધ	ઉ.ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	૦	સુખ
૮	શ્રીવત્સ	પુષ્ય	ઉ.ફાલ્ગુની	વિશાખા	પૂ. પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	૦	સુખ
૯	વજ્ર	આશ્લેષ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	મૃગશિર	૫	ક્ષય
૧૦	મુદ્રગર	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ.	પૂ. ભાદ્રપદા	ભરણી	આર્દ્રા	૫	ધનનોશ
૧૧	છત્ર	પૂ.ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	અવધ	ઉ.ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	૦	રાજનોત
૧૨	મિત્ર	ઉ.ફાલ્ગુની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	૦	પ્રિય
૧૩	માનસ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષ	૦	સુખ

૧૪	પદ્ય	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત.	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આદ્રા	મધા	૪	ધન પ્રાશ
૧૫	લુંબક	સ્વાતિ	મૃગ	અવશ્ય	કુતારા ભાદ્ર	દ્રતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	૪	ધન હાનિ
૧૬	ઉત્પાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વિની	આર્દ્ર	પ્રાશ નાશ
૧૭	ચતુર્થ	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શનતારા	આશ્લેષા	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	આર્દ્ર	ચતુર્થ
૧૮	કાષ્ઠ	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂર્વાભા.	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	૨	કલેશ
૧૯	સિદ્ધિ	મૃગ	અવજ્ય	ઉત્તરાભા.	દ્રતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	૦	કાશ્વસિદ્ધિ
૨૦	શુભ	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	મૃગશિર	પુષ્ય	વિશાખા	૦	કન્યાજ્ય
૨૧	અચ્યનસિદ્ધિ	ઉત્તરાષાઢા	શનતારા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	૦	રાજમાન
૨૨	મૃસેળ	અભિજિત	પૂર્વાભા	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	૪	ધન મેય
૨૩	ગદ	અવજ્ય	ઉત્તરાભા.	દ્રતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	મૃગ	૭	મેય
૨૪	માતંગ	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વિની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	૦	કૃત્તિ વૃદ્ધિ
૨૫	રાશ્વેશ	શનતારા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	આર્દ્ર	મહા કલ
૨૬	ચર	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	૩	કાશ્વ હાનિ
૨૭	દિગ્ધર	ઉત્તરાભા.	દ્રતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	મૃગ	અવશ્ય	૦	મહારંભ
૨૮	વર્ધમાન	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	કુતારાશ્વિની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	૦	લભ

આનંદાદિ અઠાવિંશ યોગ.

આનન્દઃ કાલદણ્ડોઽથ ધૂમ્રાક્ષોઽથ પ્રજાપતિઃ ॥
 સૌમ્યધ્વાંશ્વજાશ્ચૈવ શ્રીવત્સો વજ્રમુદ્રરૌ ॥૧૧૨॥
 ક્ષત્રં મિત્રં ક્રમેણૈવ માનસઃ પદ્મલુમ્બકૌ ॥
 ઉત્પાતમૃત્યુકાણાશ્ચાઃ સિદ્ધિશ્ચૈવ શુભામૃતૌ ॥૧૧૩॥
 મૂસલશ્ચ ગદાશ્ચ માત્તક્કો રાક્ષસશ્ચરઃ ॥
 સ્થિરઃ પ્રવર્દ્ધમાનશ્ચ નામતુલ્યફલા અમી ॥૧૧૪॥

આનંદ ૧, કાલદંડ ૨, ધૂમ્રાક્ષ ૩, પ્રજાપતિ ૪, સૌમ્ય ૫, ધ્વાંશ્વ ૬, ધ્વજ ૭, શ્રીવત્સ ૮, વજ્ર ૯, મુદ્ર ૧૦, ક્ષત્ર ૧૧, મિત્ર ૧૨, માનસ ૧૩, પદ્મ ૧૪, લુંબ ૧૫, ઉત્પાત ૧૬, મૃત્યુ ૧૭, કાણ ૧૮, સિદ્ધિ ૧૯, શુભ ૨૦, અમૃત ૨૧, મૂસલ ૨૨, ગદ ૨૩, માતંગ ૨૪, રાક્ષસ ૨૫, ચર ૨૬, સ્થિર ૨૭ અને પ્રવર્દ્ધમાન ૨૮; આ અઠાવીસ યોગ પોતાના નામ પ્રમાણે ક્ષણ આપનારા બહુવા. ૧૧૨. ૧૧૩, ૧૧૪.

માનુવારેઽશ્વિનક્ષત્રાત્સાભિજિત્કૈશ્વ સર્વમૈઃ ॥
 ભવન્તિ ક્રમશઃ યોગા અષ્ટાવિંશતિસંખ્યકાઃ ॥૧૧૫॥

રવિવારના દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રથી વર્તમાન નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે સંખ્યા આવે તે અનુક્રમે આનંદાદિ યોગ બહુવા અને અભિજિત સહિત બધાં નક્ષત્રો ગણવાથી અઠાવીસ આનંદાદિ યોગો થાય છે. ૧૧૫.

મૃગાદારમ્ય રાત્રીશે શ્લેષાતઃ કુજવાસરે ॥
 હસ્તાદ્ બુધેઽનુગધામાઝુરુવારે તથૈવ ચ ॥
 ઉત્તરાષાઢતઃ શુક્રે શતતારાદિતઃ શનૌ ॥૧૧૬॥

સોમવારના દિવસે મૃગશિરથી, મંગળવારના દિવસે આશ્લેષાથી, બુધવારના દિવસે હસ્તથી, શુક્રવારના દિવસે અનુરાધાથી, શુક્રવારના દિવસે ઉત્તરાષાઢાથી અને શનિવારના દિવસે શતભિષાથી ગણી આનંદાદિ યોગ બહુવા. ૧૧૬.

તિથિવારથી દુષ્ટ યોગ.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ પૃષ્ઠી મૌમે સપ્તાષ્ટમી બુધે ॥

દશ શુક્રે શનૌ રુદ્રા ગુરૌ નવ હુતાશનઃ ॥૧૧૭॥

રવિવારે દ્વાદશી, ચંદ્રવારે છઠ, મંગળવારે સપ્તમી, બુધવારે અષ્ટમી, શુક્રવારે દશમી, શનિવારે એકાદશી અને શુક્રવારે નૌમી તિથિ હોય તો હુતાશન યોગ જાણવો. ૧૧૭.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ રુદ્રા મૌમે પચ્ચ બુધેઽગ્રયઃ ॥

ગુરૌ પદ્મ્યષ્ટમી શુક્રે દગ્ધારુપો નવમી શનૌ ॥૧૧૮॥

રવિવારે દ્વાદશી, ચંદ્રવારે એકાદશી, મંગળવારે પંચમી, બુધવારે તૃતીયા; શુક્રવારે પૃષ્ઠી, શુક્રવારે અષ્ટમી અને શનિવારે નવમી તિથિ હોય તો દગ્ધ યોગ જાણવો. ૧૧૮.

ચતુર્થ્યર્કે વિધૌ પૃષ્ઠી દ્વિતીયા જ્ઞેઽષ્ટમી ગુરૌ ॥

નવ શુક્ર વિષાખ્યથ સપ્તમી કુજમંદયોઃ ॥૧૧૯॥

રવિવારે અતુર્થી, ચંદ્રવારે પૃષ્ઠી બુધવારે દ્વિતીયા શુક્રવારે, અષ્ટમી, શુક્રવારે નવમી તથા મંગળ અને શનિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો વિષ નામક યોગ જાણવો. ૧૧૯.

શનૌ પૃષ્ઠી મૃગૌ સપ્તાઽષ્ટમી જીવે બુધે નવ ॥

કુજે દશ વિધૌ રુદ્રાઃ ક્રંકચો દ્વાદશી રવૌ ॥૧૨૦॥

શનિવારે પૃષ્ઠી, શુક્રવારે સપ્તમી, શુક્રવારે અષ્ટમી, બુધવારે નવમી, મંગળવારે દશમી, ચંદ્રવારે એકાદશી અને રવિવારે દ્વાદશી તિથિ હોય તો ક્રંકચ નામનો યોગ જાણવો. ૧૨૦.

પ્રતિપજ્ઞે રવૌ સપ્ત સર્વર્થો યોગ ફરિતઃ ॥

દગ્ધાદીસ્તિથિવારોત્યાંસ્ત્યજેધોગાન્શુમે સદા ॥૧૨૧॥

બુધવારે પ્રતિપદા અને રવિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો સર્વર્થ યોગ જાણવો. તિથિવારથી ઉત્પન્ન થએલા દગ્ધાદિ યોગો સર્વદા શુભ કાર્યમાં ત્યાગવા. ૧૨૧.

તિથિવાર નક્ષત્રોત્પન્ન દુષ્ટ યોગ તથા સિદ્ધિયોગ ચક્ર.

યોગના નામ	તિ. ૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
હુતાશનયો	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	અશુભ
દુષ્ટ યોગ	૦	૦	પુ.	૦	મં	ગુ	૦	શુ	શ	૦	ચ	ગવિ	૦	૦	૦	„
વિષ યોગ	૦	પુ	૦	૨.	૦	ચં.	મં.શ	ગુ	શુ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
ક્રકચ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	શ	શુ	ગુ.	પુ.	મં	ચં.	ગવિ	૦	૦	૦	„
સ વર્ત યોગ	પુ	૦	૦	૦	૦	૦	૨.	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
ચોથનુ ધર	શ	શુ	ગુ	પુ.	મં	ચં.	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
મૃત્યુ યોગ	મં.	ગુ	પુ	ગુ	શ	૦	૦	પુ	શુ.	શ.	મં	ચં.	ચં.	૨ પુ.	શ	„
વળપાત	૦	અનુ	ઉત	૦	મં	૨.ગુ	૨.ચ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
કાલ મુખી	૦	૦	અનુ	ઉત	મં.	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
જવાલામુખી	મૂ.	૦	૦	૦	લ.	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
વળ્ય યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
અશુભ યોગ	સૂ	ચ.	પુ.	ગુ	શ.	સૂ	ચં.	પુ	ગુ	શ.	સૂ	ચં.	પુ	ગુ	શ	„
સિદ્ધિ યોગ	૨ શુ	ચં.	મં	શ.	ગુ.	મં	શુ	૨.મં	૨.ચં	ગુ	ચં.	ગુ	મં	શ	ગુ	શુભ

ત્રિવિધ ગંડાંત તજવા વિષે.

નક્ષત્રતિથિરાશીનાં ગણહાન્તં ત્રિવિધં ત્યજેત્ ॥

નવપશ્ચચતુર્થ્યન્ત્યં દ્વયેકાઘવટિકામિતમ્ ॥

તાવન્મિતં તતોઽગ્રયાણામાદાવપિ પરિત્યજેત્ ॥૧૨૨॥

નક્ષત્ર, તિથિ અને રાશિ; એમનાં ત્રણ પ્રકારનાં ગંડાંત તજવાં અર્થાત્ નક્ષત્ર ગંડાંત, તિથિ ગંડાંત અને લગ્ન ગંડાંત તજવાં. નોમ, પાંચમ અને ચોથ, એ તિથિ-એની અંતની અનુક્રમે બે ૨, એક ૧ અને અર્ધ ઘડી ગંડાંત થાય છે. અથવા

નોમની અંતની બે ૨, પાંચમની અંતની એક ૧ અને ચોથની અંતની ૦૧૧ અર્ધી ઘડી ગંડાંત સંજક હોવાથી તજવી. આવી રીતે આગળ નક્ષત્ર અને લગ્નની આદિની ગંડાંત ઘડી તજવાની છે. ૧૨૨.

નક્ષત્ર ગંડાંત.

જ્યેષ્ઠામૂર્લ્લ્યૈઃ સંઘૌ રેવત્યશ્ચિમયોસ્તથા ॥

આશ્લેષામધયોરન્તરાલે નાહી ચતુષ્ઠયમ્ ॥૧૨૩॥

જ્યેષ્ઠા અને મૂળ નક્ષત્રની સંધિમાં ચાર ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્ જ્યેષ્ઠાની અંતની બે ઘડી અને મૂળ નક્ષત્રની આદિની બે ઘડી, આશ્લેષાની અંતની બે ઘડી અને મધ્યાની આદિની બે ઘડી તથા રેવતીની અંતની બે ઘડી અને અશ્વિનીની આદિની બે ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૩.

અન્યમતે તિથિ ગંડાંત.

અન્તરે પञ्चમીપૃથ્વોઃ પૂર્ણિમાદ્યાહ્યોરપિ ॥

દશમ્યેકાદશીસંઘૌ ગણ્ડાન્તં ઘટિકાદ્વયમ્ ॥૧૨૪॥

પાંચમ અને છઠની સંધિમાં બે બે ઘડી ગંડાંત થાય છે અર્થાત્ પાંચમની અંતની એક ઘડી અને છઠની પ્રથમની એક ઘડી તથા દશમની અંતની અને એકાદશીની પ્રથમની એક ઘડી તેમજ પૂર્ણિમાની અંતની તથા પ્રતિપદાની આદિની એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૪.

લગ્ન ગંડાંત.

કર્કસિંહાશ્વયોર્મીનમેયોરન્તરે તયોઃ ॥

વૃશ્ચિકાશ્વયધનુઃસંઘૌ લગ્નસ્પેકં ઘટીમિતમ્ ॥૧૨૫॥

કર્ક અને સિંહ લગ્નની મધ્યની એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્ કર્કના અંતની અર્ધી અને સિંહની પ્રથમની અર્ધી ઘડી ગંડાંત થાય છે. તે પ્રમાણે મીનના અંતની અને મેષના પ્રથમની તથા વૃશ્ચિકના અંતની અને ધન લગ્નના પ્રથમની અર્ધી ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૫.

કુલિક. કંટક, કાલવેળા અને યમઘંટ નામક ત્યાગ્ય મુહૂર્ત.

મન્વર્કદશનાર્ગતુવેદનેત્રમિતાઃ ક્ષણાઃ ॥

કુલિકાસ્તે રવેર્વારાત્ક્રમતઃ કણ્ટકા બુધાત્ ॥૧૨૬॥

ગુરોસ્તે કાલવેળાઘ્યાઃ શુક્રાતે યમઘણ્ટકાઃ ॥

ત્યજેદેતાઞ્જીભે કાર્યે નિશિ વ્યેકાન્ મૂહૂર્તકાન્ ॥૧૨૭॥

રવિવારદિ સાત વારેના ક્રમથી ૧૪, ૧૨, ૧૦, ૮, ૬, ૪ અને ૨; આ મુહૂર્તો કુલિક સંજક થાય છે અને બુધવારે ક્રમથી આ મુહૂર્તો કંટક સંજક થાય છે. શુક્રવારે ક્રમે કાલવેળા સંજક તથા શુક્રવારે ક્રમે યમઘંટ સંજક થાય છે. આ મુહૂર્તો દિવસનાં કલાં છે. અને આ મુહૂર્તોમાંથી એક ઘટાડવાથી રાત્રીનાં મુહૂર્તો થાય છે. શુભ કાર્યમાં આ સર્વ મુહૂર્તો ત્યાગવા યોગ્ય છે. ૧૨૬, ૧૨૭.

દિવસે કુલિકાદિ ચક્ર

રાત્રિ કુલિકાદિ ચક્ર

વાર	ર.	વ.	મ.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.
કુલિક	૧૪	૧૨	૧૦	૮	૬	૪	૨
કંટક	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦	૮
કાલ વેળા	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦
યમ ઘંટ	૧૦	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨

વાર	ર.	વ.	મ.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.
કુલિક	૧૩	૧૧	૯	૭	૫	૩	૧
કંટક	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯	૭
કાલ વેળા	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯
યમ ઘંટ	૯	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧

દુષ્ટ ક્ષણ.

ક્ષણચતુર્દશઃ સૂર્યે નવમદ્વાદશૌ વિધૌ ॥

સપ્તમો નિશિ ભૌમેઽદ્વિ તુર્યશ્ચાથ બુધેઽષ્ટમઃ ॥૧૨૮॥

ષષ્ઠદ્વાદશકૌ જીવે ચતુર્થનવમૌ મૃગૌ ॥

શનૌ ચાઘદ્વિતીયૌ ચ ત્યાજ્યા દુષ્ટક્ષણા ઇમે ॥૧૨૯॥

રવિવારે ચૌદમું મુહૂર્ત, સોમવારે નવમું અને બારમું, મંગળવારે રાત્રે સાતમું અને દિવસે ચોથું, બુધવારે આઠમું, શુક્રવારે છઠ્ઠું અને બારમું, શુક્રવારે ચોથું અને નવમું તથા શનિવારે પહેલું અને બીજું મુહૂર્ત દુષ્ટ ક્ષણ થાય છે. આ સર્વ દુષ્ટ ક્ષણો શુભ કાર્યમાં તજવાં. ૧૨૮, ૧૨૯.

માસ, તિથિ, નક્ષત્ર લગ્નશૂન્ય ચક્ર.

ચૈત્ર	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	અષાઢ	શ્રાવણ	ભાદ્ર- પદ	આસો	કાર્તિક	માગ્ શીર્ષ	પોષ	મહા	ફાલ્ગુન	માઘ
૮-૯	૧૨	૦	૦	૨-૩	૧-૨	૧૦-૧૧	૦	૭-૮	૪-૫	૦	૦	મન્ને પક્ષ ની તિથિ શૂન્ય
૦	૦	૧૪	૬	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૫	૪	દૃષ્ટ પક્ષ તિથિ શૂન્ય
૦	૦	૧૩	૭	૦	૦	૦	૧૪	૦	૦	૬	૩	શુક્લ પક્ષ તિથિ શૂન્ય
અશ્વિ,	ચિત્રા	પુષ્ય	ધનિ,	શ્રવણ	રેવતી	પૂ ભા.	કૃત્તિકા	ચિત્રા	આ.અ	મૂલ	ભરણી	{ નક્ષત્ર શૂન્ય
રેહિ.	સ્વાતિ	ઉ. પા	રેહિ	ઉ. પા	ઘતભિ.		મઘા	વિશા.	હસ્ત	શ્રાવણ	જ્યેષ્ઠા	
કુંભ	મીન	વૃષ	મિથુન	મેષ	કન્યા	વૃશ્ચિક	મુલા	ધન	કર્ક	મકર	સિંહ	

તિથિશૂન્ય લગ્નચક્ર.

૧	૩	૫	૭	૯	૧૧	૧૩	તિથિ
મુલ	મકર	મિથુન	કર્ક	સિંહ	ધન	વૃષ	} શૂન્ય લગ્ન
મકર	સિંહ	કન્યા	ધન	મીન	મીન	મીન	

આવશ્યક કાર્યે યોગનો અપવાદ.

તિથિવારોદ્ભવાન્યોગાન્દુષ્ટારૂપાંથ ભવારજાન્ ॥

તિથિભોત્યાંસ્તિતયજાન્દુષ્ટે વંગે સ્વશે ત્યજેત્ ॥૧૩૦॥

નાન્યદેશે નિષિદ્વાસ્તે ગુણવત્તિથિમાદિષુ ॥

ઉત્પાતમૃત્યુકાણારૂપાન્નક્ષોદગધારૂપકાલકાન્ ॥૧૩૧॥

ઋક્ત્વં યમયન્ત્રાદીઞ્જસ્તે ચન્દ્રે શુભાઞ્જગુઃ ॥

મધ્યાહ્નોત્તરમિત્યેકે યામોત્તરમધ્યાપરે ॥૧૩૨॥

યાત્રાતિરિક્તકાર્યેઽન્યે લગ્નશુદ્ધયા શુભાન્નજગુઃ ॥

કુયોગઃ સિદ્ધિયોગથ્થયદિ સ્યાતામુભાવપિ ॥

સુયોગો હંતિ દુર્યોગં કાર્યસિદ્ધયૈ શુભાવહઃ ॥૧૩૩॥

તિથિવારોત્પન્ન, નક્ષત્રવારોત્પન્ન તથા તિથિનક્ષત્રોત્પન્ન; આ ત્રણ પ્રકારના દુષ્ટ યોગ હૂણ, ખંગ અને ખશ દેશમાં તજવા. પરંતુ તિથિનક્ષત્રાદિક સર્વગુણયુક્ત હોય તો આ ત્રણે દુષ્ટ યોગ અન્ય દેશમાં નિષિદ્ધ નથી. તેમજ જો ચંદ્રમા શુભ હોય તો ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણા, દગ્ધ, કાલ, કંકચ અને ચમઘંટ આદિ કુયોગ શુભ થાય છે એવું પંડિતોએ કહેલું છે, અને કેટલાક આચાર્યોની એવી માન્યતા છે કે મધ્યાહ્ન કાળ પછી ઉક્ત કુયોગો શુભ થઈ જાય છે તથા કેઈ અન્ય આચાર્યોએ કહ્યું છે કે એક પ્રહર વીત્યા બાદ શુભ થાય છે. જ્યારે કેટલાક પંડિતોએ એવું કથન કરેલું છે કે યાત્રા સિવાય અન્ય કાર્યોમાં લગ્ન શુદ્ધ હોય તો કુયોગ શુભ થઈ જાય છે. તથા કુયોગ અને સિદ્ધિયોગ એક સમયમાં હોય તો સિદ્ધિયોગ કુયોગનો નાશ કરી દે છે અને કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩.

અભિજિત્ નામનું મુહૂર્ત્.

રવૌ ગગનમધ્યસ્થે મુહૂર્તેઽભિજિદાહ્વયે ॥

છિન્તિ સકલાન્દોષાંશ્ચક્રમાદાય માધવઃ ॥૧૩૪॥

સૂર્ય આકાશે મધ્ય ભાગમાં રહ્યો હોય ત્યારે અભિજિત નામનું મુહૂર્ત કહેવાય છે. તે વખતે માધવ (વિષ્ણુ) ચક્ર લઈને સર્વ દોષોને હણે છે. મધ્યાહ્ન કાળે એક ઘડી પહેલા અને મધ્યાહ્ન પછી એક ઘડી સુધી એટલે મધ્યાહ્ન બે ઘડી વિજય મુહૂર્ત રહે છે તે સર્વ દોષોને હણનાર છે. ૧૩૪.

છાયા મુહૂર્ત.

સિદ્ધચ્છાયા ક્રમાદર્કોદિષુ સિદ્ધિ પ્રદા પદૈઃ ॥

રુદ્રસાર્ધાષ્ટનંદાષ્ટસપ્તમિશ્ચન્દ્રવદ્ દ્વયોઃ ॥૧૩૫॥

રવિવારોદિ વારોમાં ક્રમે ૧૧, ૮, ૬, ૮, ૭, ૮, ૮ અને ૮ પદોએ રહેલી છાયા સિદ્ધિ આપનારી જણાવી. ૧૩૫.

રવિવારે ૧૧ પગલાં	}	શંકુથી છાયાનું પ્રમાણુ જોવા માટે શંકુ આંગળ
સોમવારે ૮૥ ,,		સાત ૭ નો લાંબો કરાવવો અને તેને એક
મંગળવારે ૬ ,,		પાટલીમાં જોસાડી શંકુના મધ્ય લાગથી પગલાંના
ગુધવારે ૮ ,,		બદલે આંગળના આંકા કરી વાર પ્રમાણુ છાયા
શુક્રવારે ૭ ,,		જોઈ શુદ્ધત્ જોવું.
શુક્રવારે ૮૥ ,,		
શનિવારે ૮૥ ,,		

નક્ષત્રાણિ તિથિર્વાસ્તારાશ્ચન્દ્રચલં ગ્રહાઃ ॥

દુષ્ટાન્યપિ શુભં ભાવં મજન્તે સિદ્ધછાયવા ॥૧૩૬॥

નક્ષત્ર, તિથિ, વાર, તારા, ચંદ્ર અને ચંદ્રો, એમનાં દુષ્ટ કથાન હોય તો પણ સિદ્ધછાયાના પ્રભાવે શુભ લાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩૬.

વર્ગના સ્વામી.

અકચટતપયશવર્ગાઃ સ્વગેશમાર્જોરસિદ્ધેશુંનામ્ ॥

સર્પાસ્ત્રમૃગાવીનાં નિજપશ્ચમૈરિણામઘૈ ॥૧૩૭॥

અ વર્ગ, ક વર્ગ, ચ વર્ગ, ટ વર્ગ, ત વર્ગ, પ વર્ગ, ય વર્ગ અને શ વર્ગ; એ આઠ વર્ગ છે અને તેના સ્વામી ક્રમે અ વર્ગનો ગરુડ, ક વર્ગનો બીલાડો, ચ વર્ગનો સિંહ, ટ વર્ગનો શ્વાન, ત વર્ગનો સર્પ, પ વર્ગનો ઉદર, ય વર્ગનો હરણ અને શ વર્ગ સ્વામી મેંદા અર્થાત્ ઘેટો બાણુવો. ૧૩૭.

લેણુદેણુ જોવાનો વિચાર.

નામાદિવર્ગાક્ષમયૈકવર્ગે વર્ણાક્ષમેવ ક્રમતોત્ક્રમાચ્ચ ॥

ન્યસ્યોભયોરદ્વિતાવશિષ્ટેઽદ્વિતે વિશેષાઃ પ્રથમેન દેવાઃ ॥૧૩૮॥

બન્નેના નામના આઠ અક્ષરવાળા વર્ગના અંકને સામા રાખી પછી તેને આઠે ભાગ દેવો. જે શેષ રહે તેનો અર્ધા કરવો અને જે બચે તેટલા વિશ્વા પ્રથમ અંકના વર્ગવાળો બીજા અંકનો કરજદાર થાય છે. એવી રીતે વર્ગના અંકને ઉલટ મુલટ ગણવા અર્થાત્ બીજા વર્ગના અંકને પહેલો લખી પૂર્વવત્ ગણી બન્નેમાંથી જેના વિશ્વા અધિક થાય તે કરજદાર બાણુવો. ૧૩૮.

ઉદાહરણુઃ—નર્મદાશંકરનો વર્ગ પાંચમો છે માટે પ્રથમ પાંચનો આંટો મૂકવો. અને અમદાવાદનો અ વર્ગ પ્રથમ છે. તેનો વર્ગ પહેલો આવ્યો. તે

પાંચની જોડે ૧ મૂકવાથી ૫૧ થયા. તેને આઠે ભાગવાથી ૩ વધ્યા. હવે અમદાવાદનો આ વર્ગનો એક અને નર્મદાશંકરનો વર્ગ ૫, એકની જોડે મૂકવાથી ૧૫, થયા. તેને આઠે ભાગતા ૭ વધ્યા માટે અમદાવાદ નર્મદાશંકરનું દેવાદાર છે એમ જાણવું.

પ્રતિભા અને પ્રતિષ્ઠા કરનારને ઘેરભાવ.

યોનિગણરાશિભેદા લભ્યં વર્ગશ્ચ નાડિવેધશ્ચ ॥

નૂતનર્થિવવિધાનેષ્ઠવિધમેતદ્ વલોકયં જ્ઞૈઃ ॥૧૩૯॥

યોનિ, ગણ, રાશિભેદ, લેણુદેણુ, વર્ગ અને નાડિવેધ; એ છ પ્રકારનાં બધા પંડિતોએ નવીન જિનજિમ્મ કરાવતી વખતે જોવાં જોઈએ. ૧૩૯.

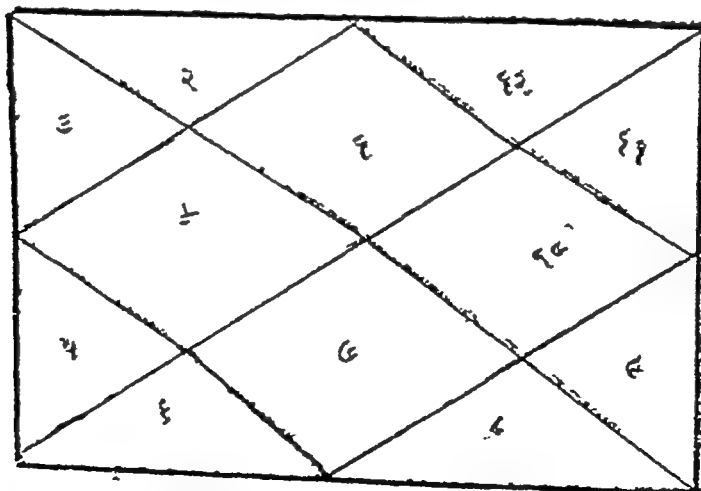
લગ્નકુંડલી બનાવવાની રીત.

લગ્નાદૂ ભાવાસ્તનુદ્રવ્યભ્રાતૃવન્ધુસુતારયઃ ॥

સ્ત્રીમૃત્યુધર્મકર્માડ્યન્યયાથ દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૦॥

લગ્નના પ્રથમ સ્થાનથી બાર ભાવો અનુક્રમે જાણવા. ૧ તનુ, ૨ ધન, ૩ જાતૃ, ૪ બન્ધુ, ૫ પુત્ર, ૬ શત્રુ, ૭ સ્ત્રી, ૮ મૃત્યુ, ૯ ધર્મ, ૧૧ લાલ અને ૧૨ વ્યય છે. (લગ્ન કુંડલીમાં જે બાર ખાનાં હોય છે તેને ભુવન અથવા સ્થાન કહે છે.) ૧૪૦.

લગ્ન કુંડલી.

ભુવનોનાં વિશેષ નામો.

કેન્દ્રં પળપરશ્વાપોક્તિમં લગ્નાત્પુનઃ પુનઃ ॥

નવમં પશ્ચમં સ્થાનં ત્રિકોણં પરિકીર્તિતમ્ ॥૧૪૧॥

ત્રિદશૈકાદશં પઠ્ઠં પ્રોક્તં ચોપચયાહ્વયમ્ ॥

જામિત્રં સપ્તમં દ્યુનં દ્યુતશ્ચ મદનાભિધમ્ ॥૧૪૨॥

રિઃફં તુ દ્વાદશં જ્ઞેયં દુશ્ચિક્યં સ્યાતૃતીયકમ્ ॥

ચતુરસ્રં તુરીયાષ્ટસંખ્યં રંધ્રમથાષ્ટમમ્ ॥૧૪૩॥

લગ્નથી લઈ કેન્દ્ર, પલુકર અને આપોક્લિમ; આ પ્રમાણે ચાર વળત ગણવાથી કુંડલીનાં બાર સ્થાનોની સંજ્ઞાઓ જાણી લેવાય છે અર્થાત્ ૧, ૪, ૭ અને ૧૦, આ ચાર સ્થાનો કેન્દ્ર સંજ્ઞક છે. ૨, ૫, ૮ અને ૧૧; આ ચાર સ્થાનો પલુકર તથા ૩, ૬, ૯ અને ૧૨; આ ચાર સ્થાનો આપોક્લિમ સંજ્ઞક છે. વળી નવમા અને પાંચમા સ્થાનને ત્રિકોણ, ત્રીજા, દશમા, અગિયારમા અને છઠ્ઠા સ્થાનને ઉપચય; સાતમા સ્થાનને જામિત્ર, દ્યુન, દ્યુત તથા મદન; બારમા સ્થાનને રિઃ, ત્રીજાને દુશ્ચિક્ય, જોયા અને આઠમા સ્થાનને ચતુરસ્ર તથા આઠમાને રંધ્રસંજ્ઞક સ્થાન રહેલું છે. ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩.

ભાવિ કાર્યં પળકરાત્ જ્ઞેયમાપોક્લિમાદ્ ગતમ્ ॥

કેન્દ્રે સર્વગ્રહાઃ પુટાઃ ત્રૈકાલિકફલપ્રદાઃ ॥૧૪૪॥

પલુકરથી થનારું કાર્ય અને આપોક્લિમથી ભૂતકાલનું કાર્ય જાણાય છે તથા કેન્દ્રમાં રહેલા પુટા સર્વગ્રહો ત્રણે કાલનું ફળ આપનારા છે. ૧૪૪.

ઉચ્ચ ગ્રહો.

મેષો વૃષસ્તથા મકરઃ કન્યાકર્કશ્ચાસ્તુલા ॥

સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે કથિતા ઉચ્ચરાશયઃ ॥૧૪૫॥

પરમોચ્ચાંશકાઃ સૂર્યાદિશો રામા ગજાશ્વિનઃ ॥

વાળચન્દ્રાઃ શરાઃ શૈલદ્વશઃ સ્વાશ્વિમિતાઃ ક્રમાત્ ॥૧૪૬॥

મેષ, વૃષ, મકર, કન્યા, કર્ક, મીન અને તુલા; આ સાત રાશિને અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોનાં ઉચ્ચ સ્થાન કહ્યાં છે. અર્થાત્ મેષનો સૂર્ય, વૃષનો ચંદ્ર, મકરનો મંગળ, કન્યાનો શુક્ર, કર્કનો શુક્ર, મીનનો શુક્ર અને તુલાનો શનિ; એ ઉચ્ચ ગ્રહોનાં સ્થાન જાણવાં તથા ૧૦ દશ, ૩ ત્રણ, ૨૮ અઠાવીસ, ૧૫ પંદર, ૫ પાંચ, ૨૭ સત્તાવીસ; અને ૨૦ વીસ, આ અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોના ગ્રેહ ઉચ્ચ સ્થાન છે. ૧૪૫, ૧૪૬.

નીચ ગ્રહો.

સૂર્યાદીનાં જગુર્નીચં સ્વોચ્ચમાદ્ય સત્તમમ્ ॥

રાહોસ્તુ કન્યકાગેહં મિથુનં સ્વૌચ્ચમં સ્મૃતમ્ ॥૧૪૭॥

સૂર્યાદિ ગ્રહોની ઉચ્ચ રાશિથી સાતમી રાશિ નીચ સ્થાનની કહી છે. અર્થાત્ તુલાનો સૂર્ય ચંદ્રમા વૃશ્ચિકનો, મંગળ કર્કનો, બુધ મીનનો, ગુરુ મકરનો, શુક કન્યાનો અને શનૈશ્વર મેષનો નીચ સ્થાનનો જાણવો તથા રાહુની કન્યારાશિ ગૃહ, મિથુન ઉચ્ચસ્થાન અને ધન નીચ સ્થાન જાણવું. ૧૪૭.

મૂલ ત્રિકોણ.

સિંહો વૃષભમેષૌ ચ કન્યાધન્વિતુલાવટાઃ ॥

સૂર્યાદીનાં કમાન્મૂલત્રિકોણા રાશયઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૮॥

સિંહ, વૃષ, મેષ, કન્યા, ધન, તુલા અને કુંભ; આ રાશિઓ અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોની ત્રિકોણ રાશિઓ જાણવી. અર્થાત્ સિંહનો સૂર્ય, વૃષભનો ચંદ્ર, મેષનો મંગળ, કન્યાનો બુધ, ધનનો ગુરુ, તુલાનો શુક અને કુંભનો શનિ મૂલત્રિકોણ જાણવા. ૧૪૮.

ગ્રહોની ઉચ્ચાદિ રાશીનું ચક્ર.

સૂર્યાદિ ગ્રહો	સૂર્ય	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક	શનિ	રાહુ
ઉચ્ચ રાશિ	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન
નીચ રાશિ	તુલા	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	ધન	કન્યા	મેષ	ધન
પરમેશ્વ રાશિ								
કેટલા અંશ સુધી	૧૦	૩૦	૨૮	૧૫	૫	૨૭	૨૦	...
મૂલ ત્રિકોણ રાશિ	સિંહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુંભ	...

ગ્રહોની દૃષ્ટિ.

તૃતીયદશમે પાદં ત્રિકોણેઽગ્રિદ્વયગ્રહઃ ॥

પદ્મચતુર્થેઽષ્ટમે પાદત્રયં પૂર્ણં તુ સપ્તમે ॥૧૪૯॥

પૂર્ણં તુ ત્રિદશં મંદો પંચમં નવમં ગુરુઃ ॥

મૌમોઽષ્ટમં ચતુર્થશ્ચ સપ્તમં સકલા ગ્રહાઃ ॥૧૫૦॥

દરેક ગ્રહો પોતાના સ્થાનથી (૩) ત્રીજા અને (૧૦) દશમા સ્થાનને એક પાદ, (૯) નવમા અને (૫) પાંચમાને બે પાદ, (૪) ચોથા અને આઠમાને ત્રણ પાદ તથા (૭) સાતમા સ્થાનને પૂર્ણ દ્વિતી ભુવે છે. ૧૪૯.

૩ જા તથા ૧૦ મા સ્થાનને શનિ, ૫ મા તથા ૯ મા સ્થાનને શુક્ર, ૮ મા તથા ૪ થા સ્થાનને મંગળ અને ૭ મા સ્થાનને સર્વ ગ્રહો પૂર્ણ દ્વિતી ભુવે છે. ૧૫૦.

આખો દિવસ અને આખી રાત મળી ભોગવાતાં બારે રાશિઓનાં લગ્નનાં ઘડીપણ જોવાનું કોષ્ટક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ઘડી	૩	૪	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૪	૩
પણ	૫૭	૨૬	૭	૩૯	૩	૧૯	૧૯	૩૨	૩૯	૭	૨૬	૫૭

દરરોજ ઘટાડયાની પણ જોવાનું કોષ્ટક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
પણ	૭	૮	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૮	૭
વિપણ	૫૪	૫૨	૧૮	૧૪	૪	૩૮	૩૮	૪	૧૪	૧૮	૫૨	૫૪

ઉપરના કોડા ઉપરથી એમ સમજવું કે મેષ રાશિનું લગ્ન ૩ ઘડી ૫૭ પણ રહે છે. એજ પ્રમાણે દરેક રાશિઓનાં લગ્નો માટે સમજવું. મેષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે સવારમાં સૂર્યોદય વળતે પ્રથમ મેષ રહે અને પછી વરણ (વૃષ) લગ્ન બેસે. આ પ્રમાણે આગળ સમજવું. પણ વિશેષ જાણવાનું એ છે કે જે દિવસે મેષ સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસે સવારમાં ૩ ઘડી અને ૫૭-પણ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે અને પછી વરણ લગ્ન બેસે. હવે તે મેષનો સૂર્ય એક માસ સુધો રહેવાનો છે અને પછી વરણનો થવાનો છે. માટે દરરોજ મેષ લગ્ન ૭ પણ ૫૪ વિપણ ઓછું થતું જાય. તેથી મેષ સંક્રાન્તિના બીજે દિવસે સૂર્યોદયથી ૩ ઘડી ૪૯ પણ ને ૬ વિપણ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે. આવી રીતે દરરોજ ઘટવાથી એક માસ પુરો થતાં વરણ સંક્રાન્તિ થવાના દિવસે મેષ લગ્ન સૂર્યોદય વળતે ઉતરી જાય અને તરતજ વરણ લગ્ન બેસે. ઉપર પ્રમાણે વરણ લગ્ન પણ દરરોજ ૮ પણ ને ૫૨ વિપણ ઘટે છે એટલે એક માસે વરણ લગ્ન પણ પુરું થઈ મિથુન લગ્ન બેસે છે. આ પ્રમાણે દરેક રાશિના લગ્નની રીત સમજવી.

લગ્ન કે જન્મકુંડલી બનાવવા માટે લગ્ન શોધનની રીત.

જે સમયનું લગ્ન બેસાડવું હોય તેનો સમય ઘડી પણ ચોક્કસ જોઈ તેના કલાક અને મિનિટો એક બાજુ લખી રાખવી અને પછી તેની ઇન્ટ ઘડી નીચે પ્રમાણે કરવી.

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાની રીત.

૧ સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીમાં જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમાંથી તે દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતાં શેષ વધે તેને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી, પણ અને વિપળ થાય છે. (તે એવી રીતે કે કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી પણ થાય છે.) તે સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીની ઇન્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

૨ બપોરના બાર વાગ્યાથી સાંજના સૂર્યાસ્ત સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમાં ૧૨ બાર ઉમેરી સરવાળો કરી તેમાંથી એજ દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરી બાકી રહેલા કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી પણ આવે તે ઇન્ટ ઘડી સમજવી.

૩ સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય, તેમાંથી સૂર્યાસ્તના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતાં તથા આવેલી સંખ્યાને અઢીએ ગુણતાં પ્રાપ્ત થયેલી સંખ્યામાં આખું દિનમાન ઉમેરવાથી સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધીની ઇન્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

૪ રાત્રિના બાર વાગ્યા પછીથી સૂર્યોદય થાય ત્યાં સુધીના જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેને અઢીએ ગુણતાં આવેલી રકમમાં દિનમાન પુરૂં અને રાત્રિમાન અધુરું ઉમેરવાથી રાત્રિના બારથી સૂર્યોદય સુધીની ઇન્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાનું ઉદાહરણ.

માનો કે એક બાળકનો જન્મ કલાક ૯-૪૫ મિનિટ દિવસે થયો. પંચાંગમાં જોતાં તે દિવસે સૂર્યોદય કલાક ૬-૩૫ નો છે. તો હવે ૯-૪૫ માથી ૬-૩૫ બાદ જતાં કલાક ૩-૧૦ મિનિટ આવી. એટલે સૂર્યનો ઉદય થયા પછી કલાક ૩-૧૦ મિનિટ તે બાળકનો જન્મ થયો. હવે તે કલાક અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી ૭-૫૫ પણ આવી એટલે સૂર્ય ઉગ્યા પછી ઘડી ૭-૫૫ પળે તે બાળકનો જન્મ થયો એટલે તેના જન્મની ઇષ્ટ ઘડી ૭-૫૫ પણ થઈ એમ સમજવું. પણ સંમજો કે કોઈ બાળકનો જન્મ બપોરે કલાક ૩-૩૬ મિનિટ થયો. તો હવે તેમાંથી ૬-૩૫ બાદ

અર્ધ શકે નહિ. માટે ૩-૩૬ માં ૧૨ ઉમેરવાથી સળંગ કલાક ૧૫-૩૬ મિનિટ આવી. તેમાંથી સૂર્યોદયના કલાક ૬-૩૫ મિનિટ બાદ કરતાં કલાક ૯-૧ મિનિટ આવી. તેને અઢીએ ગુણી ઘડીપણ લાવવી.

તેવીજ રીતે એક બાળકનો જન્મ રાત્રે કલાક ૯-૪૧ મિનિટે થયો. તે દિવસે પંચાંગમાં સૂર્યાસ્તનો સમય કલાક ૫-૩૫ મિનિટે છે. તે ૯-૪૧ માથી બાદ કરતાં ૪-૬ મિનિટ આવી. તેને ૨૧ એ ગુણવાથી ઘડી ૧૦-૧૫ પણ આવી. તેમાં તે દિવસના દિનમાનની ઘડી ૨૭-૨૧ પણ ઉમેરતા ઘડી ૩૭-૩૬ પણ બાળકના જન્મની ઈષ્ટ ઘડી આવી એમ સમજવું.

આવી રીતે ઇષ્ટ ઘડી નક્કી કર્યા પછી લગ્ન ક્યું આવે છે તે સહેલાઈથી જોવા માટે લગ્નપત્ર પૃષ્ઠ ૬૦૪ ઉપર આપેલું છે તે જોવું.

લગ્નપત્ર જોવાની સમજૂતી.

આપેલા લગ્નપત્ર ઉપરથી જમે તે વળતરું લગ્નપત્ર કાઢી શકાય છે. તે એવી રીતે કે જે દિવસે જેટલી ઘડીપણ ઉપર લગ્ન લાવવું હોય તે દિવસનો સૂર્ય કઈ રાશિનો છે તે પંચાંગ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કારણ કે પંચાંગમાં દરેક મહિનાની સુદિની અને વદીની એવી બે કુંડળીયો આપવામાં આવે છે અને તેમાં દરેક ગ્રહ કઈ રાશિમાં છે તે બતાવવામાં આવે છે. સુદિની કુંડળીમાં પુનમના રોજ દરેક ગ્રહ કઈ રાશિનો કેટલા અંશ કળા અને ત્રિકળાનો છે તથા તે ગ્રહની ગતિ પણ જણાવેલી હોય છે. તેવીજ રીતે વદીની કુંડળીમાં અમાસના રોજ દરેક ગ્રહ કઈ રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે જણાવેલું હોય છે પણ પુનમ કે અમાસના દિવસે જે રાશિના જેટલા અંશે ગ્રહો હોય તે બતાવેલું હોય છે. પરંતુ ગ્રહો પોતાની ગતિ પ્રમાણે દરરોજ ફરતા હોવાથી જન્મ વળતે કે કોઈ મુદ્દત વળતે ગ્રહ કઈ રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે ગણતરીથી નક્કી કરવું જોઈએ.

જેમકે સૂર્ય જે રાશિમાં જે દિવસે જમે ત્યારથી એક મહિના સુધી તેજ રાશિમાં રહે છે એટલે એક મહિનામાં ત્રીસ (૩૦) અંશ ચાલે છે અને દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. એક દિવસ અને રાત્રિ મળી ૧૨ લગ્ન અનુક્રમે પુરાં લોગવે છે. સુદ સાતમ સુધીમાં જન્મ હોય તો તેની પાછળના મહિનાની અમાસની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિના જેટલા અંશે હોય તે અંશમાં રોજનો એક એક અંશ ઉમેરવો. એટલે તે દિવસે સૂર્ય તે રાશિમાં તેટલા અંશે છે એમ સમજવું અને જો સુદિ સાતમ પછી જન્મ હોય તો પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિમાં જેટલા અંશે હોય તે અંશમાંથી દરરોજના એક અંશ લેજો તેટલા અંશ ઓછા કરવા. તેથી સૂર્યના તે દિવસના અંશ આવશે. જેમકે એક બાળકનો જન્મ વદ પાંચમના રોજ છે અને તે મહિનાની પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય મઠર રાશિનો ૨ અંશે છે તો તે પછીના પાંચમ સુધીના ૫ અંશ ઉમેરવાથી તે દિવસે મઠરનો સૂર્ય ૭ અંશે છે એમ બાજવું.

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ॥

येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥११॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ॥

विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽन्विष्युगं स्मरामि ॥१२॥

अथ संकल्पः ।

श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्याद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्द्धे विष्णुपदे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे कलियुगे प्रथमचरणे भरतवर्षे भरतखण्डे आर्यावर्तदेशे जम्बूद्वीपे अमुकनामसंवत्सरे अमुकमासे, अ० पक्षे, अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे मम सपुत्रस्य सभार्यस्य सहपरिवारस्य सर्वानिष्टप्रशान्तिपूर्वकं आयुरारोग्यवृद्धये गृहाधिष्ठितवास्तु-पुरुषप्रीतये ब्रह्मादीनां वास्त्वङ्गदेवतानां प्रीत्यर्थं अमुककार्यनिमित्तं श्रीवास्तुदेवतापूजनमहं करिष्ये ।

त्या २ पृष्ठी सुवर्णनी वास्तुनी भूर्तिने स्नान अर्थनादि कशवी सर्व देवतानी पूजा आरंभवी.

पञ्चाभूत स्नान.

पञ्चामृतैः स्नापयिष्ये कामधेनोः समुद्रवैः ॥

पयो ददामि स्नानार्थं देवेश प्रतिगृह्यताम् ॥१३॥

शुद्धोदके स्नान.

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥

स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥१४॥

स्नान कशवी नीयेना भन्त्र वडे भूर्तिने कलश पासे पधरावपी.

नानारत्नसमायुक्तं कांचनं रत्नभूषितम् ॥

आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥१५॥

नमस्कार.

नमस्ते देवदेवेश नमस्ते सुरपूजित ॥

नमस्ते जगदाधार नमस्ते वास्तुदेवते ॥१६॥

- १ ॐ पूर्वे हेतकभैरवाय नमः । २ ॐ आग्नेये त्रिपुरांतकभैरवाय नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे आदिवैतालभैरवाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये अग्निजिह्वकभैरवाय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे कालभैरवाय नमः । ६ ॐ वायव्ये करालभैरवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे एकपादभैरवाय नमः । ८ ॐ ईशाने कालमुखभैरवाय नमः ।
- ९ ॐ ऊर्ध्वे स्वच्छंदभैरवाय नमः । १० ॐ पाताले गंधमालिकभैरवाय नमः ।

दिग्पाल नमस्कार.

- १ ॐ पूर्वे इन्द्राय नमः । २ ॐ आग्नेये अग्नये नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे यमाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये नैऋत्याय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे वरुणाय नमः । ६ ॐ वायव्ये वायुदेवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे कुबेराय नमः । ८ ॐ ईशाने ईशानाय नमः ।
- ९ ॐ आकाशे ब्रह्मणे नमः । १० ॐ पाताले विष्णवे नमः ।

अथ पुष्पांजलि.

आवाहनं न जानामि न जानामि तवाऽर्चनम् ॥

पूजां चैव न जानामि धमस्व परमेश्वर ॥३२॥

अंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिश्रद्धाविवर्जितम् ॥

यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥३३॥

तथा ५४ ७ सुहृत् करवानुं होय ते इरी नीयेना भन्त्रथी वास्तु-
देवतानुं विसर्जनं करपुं.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ॥

यत्र ब्रह्मादयो देवा गच्छ त्वं वास्तुदेवते ॥३४॥

यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामकीम् ॥

इष्टकामसमृद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥३५॥

अति वास्तु पूजनं सभोस. शांतिः शांतिः शांतिः

अथ दिग्पालपूजनविधिः ।

दिग्पालः क्षेत्रपालश्च गणेशश्चण्डिका तथा ॥

एतेषां विधिवत्पूजां कृत्वा कर्म समारमेत् ॥३६॥

लैश्चादि आठ दिशाना देवताओंने अखिदान.

नैवेद्यं पयःशर्कराक्षण्डगुडतिलैर्युतम् ॥

रक्षोभैरवक्षेत्रपालेभ्यो दद्याद् बलिं दिशि ॥२६॥

आचमन.

सर्वपापहरं दिव्यं गांगेयं निर्मलं जलम् ॥

आचमनं मया दत्तं गृह्यतां वास्तुदेवते ॥२७॥

ताम्बूल अर्पण.

लवंगकर्पूरयुतं तांबूलं सुरपूजितम् ॥

प्राप्त्या गृहाण देवेश मम सौख्यं विवर्द्धय ॥२८॥

आरति निरांजन.

चक्षुर्दं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम् ॥

आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण सुरसत्तम ॥२९॥

प्रदक्षिणा.

यानि कानि च पापानि जन्मांतरकृतानि च ॥

तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे ॥३०॥

नमस्कार.

अपराधसहस्राणि क्रियंतेऽहर्निशं मया ॥

दासोऽयमिति मां मत्वा क्षमस्व परमेश्वर ॥३१॥

नमस्ते वास्तुपुरुष भूशय्यानिरत प्रसो ॥

मद्गृहे धनधान्यादिसमृद्धिं कुरु सर्वदा ॥३२॥

मंत्रध्यानम् ॥

‘ॐ ह्रीं श्रीं कुरु स्वाहा ।’ आ मंत्रने २१ बार लपे करेया तथा
‘ॐ वास्तुदेवाय नमः ।’ मंत्र वडे वास्तुदेवने नमस्कार करी नीचेना
मंत्रा वडे दिग्पाव तथा लै रवने नमस्कार करवा.

- १ ॐ पूर्वे हेतकभैरवाय नमः । २ ॐ आग्नेये त्रिपुरांतकभैरवाय नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे आदिवैतालभैरवाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये अग्निजिह्वकभैरवाय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे कालभैरवाय नमः । ६ ॐ वायव्ये करालभैरवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे एकपादभैरवाय नमः । ८ ॐ ईशाने कालमुखभैरवाय नमः ।
- ९ ॐ ऊर्ध्वे स्वच्छंदभैरवाय नमः । १० ॐ पाताले गंधमालिनीभैरवाय नमः ।

दिग्पाल नमस्कार.

- १ ॐ पूर्वे इन्द्राय नमः । २ ॐ आग्नेये अग्नये नमः ।
- ३ ॐ दक्षिणे यमाय नमः । ४ ॐ नैऋत्ये नैऋत्याय नमः ।
- ५ ॐ पश्चिमे वरुणाय नमः । ६ ॐ वायव्ये वायुदेवाय नमः ।
- ७ ॐ उत्तरे कुबेराय नमः । ८ ॐ ईशाने ईशानाय नमः ।
- ९ ॐ आकाशे ब्रह्मणे नमः । १० ॐ पाताले विष्णवे नमः ।

अथ पुष्पांजलि.

आवाहनं न जानामि न जानामि तवाऽर्चनम् ॥
पूजां चैव न जानामि धमस्व परमेश्वर ॥३२॥
अंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिश्रद्धाविवर्जितम् ॥
यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥३३॥

तथा ५४ी ने सुहृत् श्रवानुं छेय ते शरी नीयेना भंत्रथी वास्तु-
देवदानुं विसर्जनं श्रवुं.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ॥
यत्र ब्रह्मादयो देवा गच्छ त्वं वास्तुदेवते ॥३४॥
यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामकीम् ॥
इष्टकामसमृद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥३५॥

अति वास्तु पूजनं समाप्तं. शांतिः शांतिः शांतिः

अथ दिग्पालपूजनविधिः ।

दिक्पालः क्षेत्रपालश्च गणेशश्चण्डिका तथा ॥

एतेषां विधिवत्पूजां कृत्वा कर्म समारभेत् ॥३६॥

દિગ્ધેપાલ, ક્ષેત્રપાલ, ગણેશ અને ચંડિકા વિગેરેની વિધિવત્ પૂજા કરી ગૃહારંભ પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્ય કરવાં. ૩૬.

પૂર્વ દિશામાં

૧ ઐં આં હૈં ક્ષીં ઇન્દ્રાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં ઇન્દ્રસ્તુ મહસા દીપ્તઃ સર્વદેવાધિપો મહાન્ ॥

વજ્રહસ્તો ગજારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૭॥

અષ્ટગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વર્લિ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

અગ્નિકોણમાં

૨ ઐં હ્રીં હ્રોં હ્રાં વહ્નિમૂર્તયે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં અગ્નિસ્તુ મહસા દીપ્તઃ સર્વતેજઃધિપો મહાન્ ॥

મેષારૂઢઃ સુચિહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૮॥

અષ્ટમેષારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વર્લિ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

દક્ષિણ દિશામાં

૩ ઐં ક્રૌં ક્રોં ક્રૂં કાલમૂર્તયે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં યમસ્તુ મહિષારૂઢઃ સર્વપ્રેતાધિપો મહાન્ ॥

દણ્ડહસ્તો મહાદીપ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૯॥

અષ્ટમહિષારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વર્લિ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

નૈઋત્યકોણમાં

૪ ઐં ઈં ક્ષૌં ક્ષીં ક્ષેત્રપાલક્ષેત્રાધિપમૃત્યુવે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં નૈર્ઋતિસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વક્ષેત્રાધિપો મહાન્ ॥

સહગ્રહસ્તઃ શુનારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૦॥

અષ્ટદિગ્ગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વર્લિ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

પશ્ચિમ દિશામાં

૫ ઐં શ્રૌં શ્રીં શ્રું વં વિ વરુણાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ઐં વરુણસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વસ્વર્ણાધિપો મહાન્ ॥

નકારૂઢઃ પાશહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૧॥

અષ્ટદિગ્ગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈઃ પ્રયુક્તો વર્લિ ગૃહ ૨ સ્વાહા ।

वायुकेयुभां

६ ॐ हे विश्वाधिनाथाय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
ॐ वायुस्तु महसा दीप्तः सर्वश्रेष्ठाधिपो महान् ॥
ध्वजहस्तो मृगारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४२॥

अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

उत्तर दिशाभां

७ ॐ ह्रीं श्रीं कुबेराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
ॐ कुबेरो महसा दीप्तः सर्वयक्षाधिपो महान् ॥
निधिहस्तो गजारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४३॥

अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

धृति न क्षेप्याभां

८ ॐ ह्रीं ह्रीं क्लृं विश्वंभराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
ॐ रुद्रस्तु महसा दीप्तः सर्वदेवाधिपो महान् ॥
शूलहस्तो वृषारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४४॥

अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

आकाशे

९ ॐ व्रीं व्रीं व्रूं ब्रह्मणे नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
ॐ ब्रह्मा तु महसा दीप्तः सर्वसृष्ट्याधिपो महान् ॥
भुजहस्तो हंसारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४५॥

अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

पाताले

१० ॐ श्रीं श्रीं श्रीपतये नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
ॐ विष्णुस्तु महसा दीप्तः सर्वयोगाधिपो महान् ॥
ताक्ष्यारूढो गदाहस्तस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४६॥

अष्टदिग्गजारूढ क्षेत्रपालैः प्रयुक्तो बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

इति दिक्पालपूजनविधिः समाप्तः । शुभं भूयात् ॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदायङ्कुरसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे प्रतिष्ठाविधिलक्षणाधिकारे गुर्वरभाषायां

त्रयोदशं रत्नं समाप्तम् ॥

પૂજા સામગ્રી.

શ્રીફળ નંગ ૨, રેશમી વસ્ત્ર નંગ ૩, તે બે બે ગજ સમચોરસ, શ્વેત, પીત અને રક્ત વર્ણનાં. ચોખા શેર ૨૦, સુવર્ણની મૂર્તિ સવા પાંચ વાલ, પંચરત્ન (અથવા પંચરત્નની પોટલી નંગ ૨) તથા વાસ્તુની મહાદક્ષિણા રૂ. ૫૦ (સવા પાંચ), તાંબાનો કળશ નંગ ૧ તથા ઘોતી જોટો નંગ ૧.

પૈસા	નંગ	૧૦૦	એલાયચી	નંગ	૧૦૦
સોયારી	,,	૧૦૦	લવીંગ	,,	૧૦૦
મદામ	,,	૧૦૦	પાન	,,	૧૦૦
ખારેક	,,	૧૦૦	કમળ કાકડી	,,	૧૦૦
દ્રાક્ષ	,,	૧૦૦	ભવિત્રી	,,	૦૧ તોલો

કેળાં, દાડમ, બમફળ, નારંગી, મોસંબી, કેરી વિગેરે પાંચ પાંચ અને બીજેડું નંગ ૧, ફળફળાદિ, પુષ્પ; સિંદૂર, કપૂર, અગર, ચંદન, કેશર, અખીલ, ગુલાલ, ધૂપ, દીપ, કંકુ, નાડાછડી. નૈવેદ્યમાં ચેંડા, બરફી, લાડુ અને સાકર સવા શેર લેવી. પંચામૃતમાં દૂધ, દહીં, ઘૃત, સાકર અને મધ.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્તમદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરાચરિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું પ્રતિષ્ઠાવિધિ લક્ષણાધિકાર નામનું તેરમું રત્ન સંપૂર્ણ.

चतुर्दशं रत्नम् ।

अथ ज्योतिर्मुहूर्तलक्षणाधिकारः ।

त्याज्य प्रकरणे.

तिथिनक्षत्रवाराणां दुष्टयोगान्परस्परम् ॥
व्यतीपातादिदुर्योगान् विष्टिदर्शकसंक्रमान् ॥१॥
जन्मर्क्षतिथिमासांश्च तिथ्यर्द्धित्ववमं दिनम् ॥
पापैर्मुक्तं युतं भोग्यं विद्धं ललितमृक्षकम् ॥२॥
उत्पातग्रहमिन्नश्च स्वग्रासे ग्रहणार्थकम् ॥
षण्मासावधि मासेषु त्रिषु ग्रासेऽर्द्धके सति ॥३॥
मासमेकं तु तुर्यांशे ग्रस्ते चन्द्रे च भास्करे ॥
ज्यहं प्राग्ग्रहणात्सप्तदिनानि ग्रहणोत्तरम् ॥४॥
ग्रस्तास्ते तु ज्यहं पूर्वं ज्यहं ग्रस्तोदये परम् ॥
पूर्णे ग्रासे त्विदं ज्ञेयं खंडग्रासेऽनुपाततः ॥५॥

तिथि, वार અને નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થએલા દુષ્ટ યોગ તથા વ્યતીપાતાદિ દુર્યોગ, ભદ્રા, અમાવાસ્યા, સૂર્ય સંક્રાન્તિ, જન્મ નક્ષત્ર, જન્મ તિથિ, જન્મ માસ, તિથિવૃદ્ધિ, તિથિશય, પાપઅહોએ લોગયેલાં નક્ષત્ર તેમજ પાપઅહોથી યુક્ત નક્ષત્ર. પાપઅહો લોગ્ય નક્ષત્ર અર્થાત્ પાપઅહો જે નક્ષત્ર પર જનાર હોય, પાપઅહોથી વીંધાયેલાં નક્ષત્ર, પાપઅહોની લત્તાયુક્ત નક્ષત્ર, ઉત્પાતનું નક્ષત્ર અને અહોથી લેદાયેલાં નક્ષત્ર તજવાં.

ખગ્રાસ અહોનું નક્ષત્ર છ મહિના સુધી તથા અર્ધગ્રાસ હોય તો ત્રણ મહિના સુધી અને અંદ્રમા તથા સૂર્યનું ચોથા ભાગે અહો હોય તો એક મહિના સુધી, તજવું તેમજ અહોના પહેલા ત્રણ દિવસ અને અહોના પાછલા સાત દિવસ તજવા. અહોના અસ્તાસ્તમાં પહેલા ત્રણ દિવસ અને અસ્તોદયમાં પાછલા ત્રણ દિવસ તથા પૂર્ણ ગ્રાસમાં પહેલા અને પાછલા ત્રણ ત્રણ દિવસ (તેમજ આ ત્રણ દિવસના હિસાબે ત્રિશશિ કરી અંડગ્રાસમાં પણ પહેલા અને પાછલા દિવસ) તજવા. ૧, ૨, ૩, ૪, ૫.

દિનમેકં તુ માસાન્તે નક્ષત્રાન્તે ઘટીદ્વયમ્ ॥
 ઘટીમેકાં તુ તિથ્યન્તે લગ્નાંતે ઘટિકાર્દ્ધકમ્ ॥૬॥
 વિષાહ્યા નાહિકા માનાં પાતમેકાર્ગલં તથા ॥
 દગ્ધાહં ક્રાંતિસામ્યશ્ચ લગ્નેશં રિપુમૃત્યુગમ્ ॥૭॥
 દિનાર્દ્ધે ચ રજન્યર્દ્ધે સન્ધૌ ચ પલવિંશતિમ્ ॥
 મલમાસં કવીજ્યાસ્તં બાલવાર્દ્ધકયમેવ ચ ॥૮॥
 જન્મેશાસ્તં મનોભંમં સૂતકં માતુરાર્ત્તવમ્ ॥
 રોગોત્પાતાદ્યરિષ્ટાનિ શુભેષ્વેતાનિ સંત્યજેત્ ॥૯॥

માસના અંતનો ૧ દિવસ, નક્ષત્રાન્તમાં ૨ ઘડી, તિથ્યન્તમાં ૧ ઘડી, લગ્નાંતમાં અર્ધ ઘડી અને નક્ષત્રોની વિષ નામની નાડી; એ સર્વ તજવાં. પાતદોષ, એકાર્ગલ (દગ્ધ દિવસ, ક્રાંતિ સમય અને લગ્નનો સ્વામી શત્રુ તથા મૃત્યુ સ્થાનમાં હોય), મધ્યાહ્ન તથા અર્ધ રાત્રિ, બન્ને સંધ્યાની સંધિમાં વીસવીસ પલ, અધિક માસ, શુક અને બુદ્ધસ્પતિનો અસ્ત તથા શુક અને બુદ્ધસ્પતિનાં બાહ્યત્વ અને વૃદ્ધત્વ; એ સર્વ તજવાં. તથા જન્મેશનો અસ્ત, મનનો લંગ, સૂતક, માતાને ઋતુ પ્રાપ્ત થવી, રોગ અને ઉત્પાતાદિ અરિષ્ટ; એ સર્વ શુભકાર્યોમાં તજ દેવાં. ૬, ૭, ૮, ૯.

સિંહસ્થ ગુરૂ તજવા વિષે.

શોકો વિગ્રાહે મરણં વ્રતે સ્વાત્ક્ષૌરે દરિદ્રં વિકલા ચ યાત્રા ॥
 મૌર્યશ્ચ દીક્ષ્યે વિઘ્નં પ્રતિષ્ઠિતે સિંહસ્થિતે સર્વવિવર્જનીયમ્ ॥૧૦॥

સિંહસ્થ ગુરૂ હોય તો વિવાહમાં શોક, વ્રતમાં મૃત્યુ, ચૌલમાં દરિદ્રતા તથા યાત્રામાં નિષ્ફળતા, દીક્ષામાં મૂઢતા અને પ્રતિષ્ઠામાં વિઘ્ન વિગેરે ફળો પ્રાપ્ત થાય માટે સિંહ રાશિનો ગુરૂ થાય ત્યારે સર્વ પ્રકારનાં શુભ કાર્ય કરવાં નહિ. ૧૦.

કૂરુ ગ્રહે ભોગવેલું નક્ષત્ર શુભ કામમાં લેવા વિષે.

શુક્તં ભોજ્યશ્ચ ન ત્યાજ્યં સર્વકર્મસુ સિદ્ધિદમ્ ॥

યત્નાત્ ત્યાજ્યં તુ સત્કાર્યે નક્ષત્રં રાહુસંયુતમ્ ॥૧૧॥

કૂરુ ગ્રહે ભોગવેલું, ભોગવાતું કે ભોજ્ય નક્ષત્ર સર્વ કર્મમાં સિદ્ધિ દાતા હોવાથી ત્યાજ્ય નથી; પરંતુ શુભ કાર્યમાં તો રાહુથી યુક્ત થયેલું નક્ષત્ર યત્નપૂર્વક તજવું. ૧૧.

રાહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર ક્યારે થાય.

વિષ્ણુ કામાય પર્યાપ્ત ચન્દ્રભોગાદ્ ગ્રહાહતમ્ ॥

શુદ્ધં શ્દ્મિર્ભવેન્માસૈરુપરાગપરાહતમ્ ॥૧૨॥

અહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર દોષયુક્ત થઈ ચંદ્રના ભોગમાં આવ્યા પછી શુભ કાર્યને માટે થોડા થાય છે અને અહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે.

લલ્લ કહે છે કે દ્વિપિત નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં તથા ચંદ્રના ભોગમાં ચાંત થતાં શુભ કાર્યમાં અહુ કરાય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે અહુનું નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ થાય છે. સમર્પિયા કહે છે કે એક માસમાં જે અહુ થાય તેા બીજું અહુ થતાં પહેલા અહુથી દ્વિપિત નક્ષત્ર શુદ્ધ થાય છે અને બીજા અહુનું નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે. ૧૨.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ માસ.

ચૈત્રે શ્લોકકરં વિદ્યાદ્ વૈશ્ણવે ચ ધનાગમમ્ ॥

જ્યેષ્ઠે ગ્રહાઃ વિપીડન્તે આષાઢે પશુનાશનમ્ ॥૧૩॥

શ્રાવણે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાત્ શૂન્યં ભાદ્રપદે ભવેત્ ॥

કલ્હં ચાશ્વિને માસે મૃત્યુનાશથ કાર્તિકે ॥૧૪॥

માર્ગશીર્ષે ધનપ્રાપ્તિઃ પૌષે ચ કામસંપદઃ ॥

માઘે ચાગ્રિભયં કુર્યાત્ ફાલ્ગુને ત્રિયમુત્તમામ્ ॥૧૫॥

ચૈત્ર માસમાં (ધર કે પ્રાસાદનેા) આરંભ અર્થાત્ ખાત કરવામાં આવે તેા શોક ઉપજે, વૈશાખ માસમાં કરે તેા ધનની પ્રાપ્તિ થાય, બ્યેષ્ઠ માસમાં કરે તેા કરાવનારને અહો પીડા કરે, અષાઢ માસમાં કરે તેા પશુનેા નાશ કરે, શ્રાવણ માસમાં કરે તેા ધનની વૃદ્ધિ થાય, ભાદ્રવા માસમાં કરે તેા શૂન્ય રહે, આસો માસમાં કરે તેા કલેશ થાય, કાર્તિક માસમાં કરે તેા ધરધણીના નોકરોનેા નાશ થાય, માર્ગશીર્ષ માસમાં કરે તેા ધનની પ્રાપ્તિ થાય, પૌષ માસમાં કરે તેા સર્વ કામનાઓ અને સંપત્તિને આપે, માઘ માસમાં કરે તેા અગ્નિનેા ભય થાય અને ફાલ્ગુ માસમાં કરે તેા ઉત્તમ લક્ષ્મીને આપે. ૧૩, ૧૪, ૧૫.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ સંક્રાન્તિ.

ગૃહસંસ્થાપનં ઘર્ષે મૈષસ્યે શુભદં ભવેત્ ॥

વૃષસ્યે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ મિથુને મરણં ધ્રુવમ્ ॥૧૬॥

કર્કટે શુભદં પ્રોક્તં સિંહે મૃત્યવિવર્દનમ્ ॥

કન્યારોગં તુલાસૌખ્યં વૃશ્ચિકે ધનવર્દનમ્ ॥૧૭॥

કાર્મુકે તુ મહાહાનિર્મકરે સ્યાદ્ ધનાગમઃ ॥

કુંભે તુ રત્નલાભઃ સ્યાદ્ મીને સદ્ર મયાવહમ્ ॥૧૮॥

ધરનો આરંભ મેષ રાશિના સૂર્યમાં કરે તો શુભદાયક, વૃષ રાશિના સૂર્યમાં ધનની વૃદ્ધિ, મિથુનના સૂર્યમાં મૃત્યુ, કર્કના સૂર્યમાં શુભદાયક, સિંહના સૂર્યમાં સેવક-નોકરોની વૃદ્ધિ, કન્યાના સૂર્યમાં રોગકર્તા, તુલાના સૂર્યમાં સુખ આપનાર, વૃશ્ચિકના સૂર્યમાં ધનવૃદ્ધિ, ધનના સૂર્યમાં મહાહાનિ, મકરના સૂર્યમાં ધનપ્રાપ્તિ, કુંભના સૂર્યમાં રત્નલાભ અને મીનના સૂર્યમાં ધરનો આરંભ કરે તો લયકર્તા જાણવું. ૧૬, ૧૭, ૧૮.

પ્રતિષ્ઠામાં લેવાના માસ.

માસે તપસ્યે તપસિ પ્રતિષ્ઠા ધનાયુરારોગ્યકરી ચ મર્તુઃ ॥

ચૈત્રે મહારુઘ્મયદા ચ શુક્રે સમાધવે પુત્રધનાપ્તયે સ્યાદ્ ॥૧૯॥

માઘ અને ક્રાગણ માસમાં દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠા, ધન, આયુષ્ય અને આરોગ્ય કરનારી છે. ચૈત્ર મહિનામાં મહારોગ અને લયને આપનારી છે તથા જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખ મહિનામાં કરનારને પુત્ર અને ધન આપનારી જાણવી. ૧૯.

દેવતા વિશેષેણ માસવિશેષ.

યામ્યાયનેડપિ વારાહમાતૃમૈરવવામનાન્ ॥

મહિપાસુરહંત્રીશ્ચ નૃસિંહં સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥૨૦॥

શ્રાવણે સ્થાપયેલ્લિઙ્ગમાશ્વિને જગદંવિકામ્ ॥

માર્ગશીર્ષે હરિશ્ચૈવ સર્વાન્ પૌષેડપિ કેચન ॥૨૧॥

દક્ષિણાયનમાં વારાહ મૂર્તિ, માતૃકા, ભૈરવ, વામન, દુર્ગાદેવી અને નૃસિંહ, એ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે. શ્રાવણ માસમાં શિવલિંગની પ્રતિષ્ઠા કરવી, આસોમાં જગદંબિકાની અને માર્ગશીર્ષમાં વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી તથા પૌષ માસમાં સર્વ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી. એમ કેટલાક આચાર્યોએ કહેલું છે. ૨૦, ૨૧.

નંદાદિ તિથિઓમાં કરવાનાં કાર્ય.

ગીતં નૃત્યં તથા-ક્ષેત્રં ત્રિવ્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥

વસ્ત્રાલંકારશિલ્પાદિ નંદાખ્યાસુ શુભં સ્મૃતમ્ ॥૨૨॥

વિવાહોપનયો યાત્રામૂવાશિલ્પકલાદિકમ્ ॥

ગજાશ્વરથકૃત્યશ્ચ મદ્રાતિથિષુ સિદ્ધિદમ્ ॥૨૩॥

સૈન્યં સંગ્રામશસ્ત્રાદિ યાત્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥

ઐષજ્યશ્ચૈવ વાણિજ્યં સિદ્ધ્યેત્સર્વજમાસુ ચ ॥૨૪॥

યાત્રાણાં વધવંધાદિ વિપક્ષસ્થાગ્નિયોજનમ્ ॥

કર્તવ્યં તત્ત્વ રિક્તાયાં નૈવ સન્મદ્ગતં ક્વચિન્ ॥૨૫॥

વ્રતવંધવિવાહાદિ યાત્રારાજ્યાભિષેચનમ્ ॥

શાંતિકં પૌષ્ટિકં કર્મ પૂર્ણાસુ કિલ સિદ્ધયતિ ॥૨૬॥

ગીત, નૃત્ય, ખેતી કરવી, ચિત્રવિદ્યા શીખવી, ઉત્સવ કરવો, ગૃહાદિ ખનાવવો, વસ્ત્રાલંકાર ખનાવવા તથા પહેરવા અને કાસીગરી શીખવી; આ કાર્યો નવસંજ્ઞક ૫૩વો, ૭૬ અને એકાદશી; એ તિથિઓમાં કરવાં શુભ છે. ૨૨.

વિવાહ, યજ્ઞોપવીત, યાત્રા, આભૂષણ ખનાવવાં તથા પહેરવાં, કાસીગરી, કલ્પ શીખવી, હુથી, દોડા, અને રથ ચલાવવો તથા ઉપર બેસવું; આ સર્વ કાર્યો સદ્રશસંજ્ઞક ખીજ, બારસ અને સાતમ; એ તિથિઓમાં કરવો સિદ્ધિ અપનાવો છે. ૨૩.

જેનાને ચલાવવી તથા લશ્કરી અભ્યાસ કરવો, યુદ્ધ કરવું, જૂસ્સાદિ ચલાવવા, ખનાવવો. યાત્રા, ઉત્સવ અને ગૃહાદિ કરવાં તથા ઔષધિ ખનાવવી તેમજ બેપાર કરવો; આ સર્વ કાર્યો વ્યાસસંજ્ઞક ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ; એ તિથિઓમાં કરવાં સિદ્ધિદાયક છે. ૨૪.

શત્રુઓને મારવા, ખોંધવા, વિપ આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અગ્નિ લગાડવી કૌત્યાદિ કાર્યો રિક્તા સંજ્ઞક ચોથ, નોમ અને ત્રીદશ; એ તિથિઓમાં કરવાં પરંતુ મંગળકાર્ય કરવાં નહિ. ૨૫.

યજ્ઞોપવીત, વિવાહાદિ, યાત્રા, રાજ્યાભિષેક, શાન્તિક તથા પૌષ્ટિક કર્મો પૂર્ણાસંજ્ઞક પાંચમ, દશેમ અને પૂનેમ; એ તિથિઓમાં કરવાની સિદ્ધિ અત્ય છે. ૨૬.

સામાન્ય શુભાશુભ તિથિઓ.

દિતીયા પચ્ચમી ત્રૈવ ચતુર્થી સપ્તમી તથા ॥

દશમ્બેકાદશી કૃત્તિકાપ્રતિપદ ત્રયોદશી ॥૨૭॥

પૂર્ણિમા તિથયો દેવાઃ સર્વકાર્યે શુભાવહાઃ ॥

અન્યાસ્તુ તિથયો વૈશાઃ પ્રોકૃત્સ્ત્યેશુભા મતાઃ ॥૨૮॥

કૃષ્ણા ચતુર્દશી શુક્લા પ્રતિપદર્શસંજ્ઞકા ॥

एताः शुभेषु कार्येषु वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥२९॥

બીજ, પાંચમ, ત્રીજ, સાતમ, દશમ, અગિયારશ, કૃષ્ણપક્ષની એકમ, તેરશ અને પૂનમ; આ સર્વ તિથિઓ શુભ કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ ફળ આપનારી છે. આ સિવાયની બીજી તિથિઓ શુભ નથી. પરંતુ જે તે તિથિમાં કહેલાં કાર્ય કરવામાં શુભ માનેલી છે. કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશ, શુક્લ પક્ષની પ્રતિપદા અને અમાવાસ્યા, આ તિથિઓ શુભકાર્યમાં યત્નપૂર્વક વર્જવી. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

તિથિ સંજ્ઞા ચક્ર.

તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
તિથિના સ્વામી	અગ્નિ	જલ્મા	પાવતી	ગણેશ	સર્યુ	કાર્તિકસ્વા.	સર્યુ	શિવ	કુર્ગા	ક્રમ	વિશ્વદેવ	વિષ્ણુ	ક્રમદેવ	શિવ	વંદન-પિતર
નંદાદિ તિથિ	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	નંદા	લદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા
શુક્લપક્ષે અશુભાદિ સંજ્ઞા	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ
કૃષ્ણપક્ષે શુભાદિ સંજ્ઞા	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ

શુભ નામક તિથિઓનું વર્ણન.

मेपादीनां चतुर्णां हि चतस्रः प्रतिपन्मुखाः ॥

तिथयस्तच्चतुष्कस्य पञ्चमी परिकीर्तिता ॥३०॥

सिंहकन्यातुलादीनां षष्ठयाद्यास्तिथयः क्रमात् ॥

दशम्येतच्चतुष्कस्य तथा चैकादशीमुखः ॥३१॥

चतस्रो धनुरादीनामेतेषां पूर्णमास्यमा ॥

पापयुक्तस्य राशेर्याં तिथिः सा न शुभावहा ॥३२॥

મેપાદિ ચાર ચાર રાશિઓની પ્રતિપદાદિ ચાર તિથિઓ છે અર્થાત્ મેષ, વૃષ, મિથુન અને કર્કની કેમેથી એકમ, બીજ, ત્રીજ અને ચોથ તિથિ બાણવી અને એકમાદિ આ ચાર તિથિઓની પાંચમ પૂર્ણ તિથિ બાણવી.

ચિંહ, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિઓની ક્રમથી છઠ્ઠા, સાતમ, આઠમ અને નોમ તિથિઓ છે અને છઠ્ઠા આદિ ચાર તિથિઓની દશમ પૂર્ણા તિથિ છે તથા ધન, મકર, કુંભ અને મીન; આ રાશિઓની ક્રમથી અગિયારમ, બારમ, તેરમ અને ચૌદમ તિથિઓ છે અને એકાદશ્યાદિ ચાર તિથિઓની પૂનમ તથા અમાવાસ્યા પૂર્ણા તિથિ છે પરંતુ જે તિથિ પાપઅહુયુક્ત રાશિની હોય તે શુભકારક નથી. ૩૦, ૩૧, ૩૨.

શુભાશુભ વાર.

આદિત્યશ્વન્દ્રમા ભૌમો બુધશ્ચથ વૃહસ્પતિઃ ॥

શુક્રઃ શનૈશ્ચરશ્ચૈતે વાસરાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૩॥

શિવો દુર્ગા ગુહો વિષ્ણુર્બ્રહ્મેન્દ્રઃ કાલસંજ્ઞકઃ ॥

સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે સ્વામિનઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૪॥

ગુરુશ્વન્દ્રો બુધઃ શુક્રઃ શુભા વારા શુભે સ્મૃતાઃ ॥

કૂરાસ્તુ કૂરકૃત્યેષુ ગ્રાહ્યા ભૌમાર્કસૂર્યજાઃ ॥૩૫॥

સ્થિરઃ સૂર્યશ્ચરશ્વન્દ્રો ભૌમશ્ચોગ્રો બુધઃ સમઃ ॥

લઘુર્જીવો મૃદુઃ શુક્રઃ શનિસ્તીક્ષ્ણઃ સમીરિતઃ ॥૩૬॥

રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શુક્ર અને શનિ; આ સાત વારોનાં નામ છે. શિવ, દુર્ગા, કાર્તિકેય; વિષ્ણુ, બ્રહ્મા; ઇન્દ્ર અને કાલ; આ સાત દેવો ક્રમે સાત વારોના સ્વામી બનેલા. શુક્ર, સોમ; બુધ અને શુક્ર; આ ચાર શુભ વારો છે અને તે શુભ કાર્યમાં અહણ કરવા શ્રેષ્ઠ છે તથા મંગળ, રવિ અને શનિ; આ ૩ વારો કૂર છે અને તે કૂર કાર્યોમાં લેવા યોગ્ય છે. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

વારોમાં રવિવાર સ્થિર, સોમવાર ચલ, મંગળવાર ઉગ્ર, બુધવાર સમ, શુક્રવાર લઘુ. શુક્રવાર કેમળ અને શનિવાર તીક્ષ્ણ છે. ૩૬.

પ્રતિષ્ઠાના વાર.

તેજસ્વિની ક્ષેમકૃદગ્નિદાહવિધાયિની સ્યાદ્ગરદા દદા ચ ॥

આનંદકૃત્કલ્પનિવાસિની ચ સૂર્યાદિવારેષુ ભવેત્પ્રતિષ્ઠા ॥૩૭॥

રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી તેજસ્વી અર્થાત્ પ્રભાવશાલી, સોમવારે મંગળ કરવાવાળી, મંગળવારે અગ્નિદાહ, બુધવારે મનોવાંછિત ફલ આપવાવાળી, શુક્રવારે દદ (દિવર), શુક્રવારે આનંદ આપવાવાળી અને શનિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો કદપ્ પર્વન્ત અર્થાત્ સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળી થાય છે. ૩૭.

પ્રત્યેક વારમાં કરવાનાં કાર્ય.

રાજાભિષેકમાઙ્ગલ્યં યાનમંત્રાસ્ત્રમૌષધમ્ ॥
 રણઃ પળ્યાગ્નિસેવાદ્યં સુવર્ણાદિ સ્વૈ સ્મૃતમ્ ॥૩૮॥
 શઙ્ખમૌક્તિકરૂપાદિભૂષા ગીતં ક્રતુઃ કૃપિઃ ॥
 મોઙ્યં સ્ત્રીક્ષુવિકારાંભઃ કર્મોક્તં સોમવાસરે ॥૩૯॥
 મેદસ્તેયાનૃતં શાઙ્ખં વિષશસ્ત્રાગ્નિઘાતનમ્ ॥
 પ્રવાલકસ્ત્રેમાદ્યમેતત્કુર્યાત્કુર્જેડહનિ ॥૪૦॥
 કલાનૈપુણ્યવાણિઙ્યં સંધિવ્યાયામસેવનમ્ ॥
 વેદાધ્યયનલિપ્યાદિ વિદ્યાદ્યુચવાસરે ॥૪૧॥
 યજ્ઞો ધર્મઃ ક્રિયા વિદ્યા માઙ્ગલ્યં પૌષ્ટિકં ગૃહમ્ ॥
 યાત્રા મૌષ્ઙ્યભૂષાદ્યા વિધેયા ગુરુવાસરે ॥૪૨॥
 ગીતં સ્ત્રીમિત્નશ્ચ્યાદિ વસ્ત્રં ભૂષોત્સવક્રિયાઃ ॥
 મૃપણ્યકૃષિકોશાદ્યાઃ સર્વે સિદ્ધયન્તિ માર્ગવે ॥૪૩॥
 ગૃહપ્રવેશદીક્ષાદિ ગજવન્ધઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥
 દાસશ્ચત્રાનૃતં સ્તેયમેતત્સિદ્ધયેચ્છનૈશ્વરે ॥૪૪॥
 સ્વેદસ્પોષચયસ્થસ્ય વારે કાર્યં શુભાવહમ્ ॥
 તદેવાપચયસ્થસ્ય યત્નેનાપિ ન સિદ્ધયતિ ॥૪૫॥

રવિવારે રાજાને રાજ્યાભિષેક, માંગલિક કાર્ય, યાવ-ચર્યાદિવાહન બનાવવાં તથા સવારી કરવી, તંત્ર સાધના કરવી, અસ્ત્ર ચલાવવાં અને બનાવવાં, ઔષધિ બનાવવી તથા ખાવી, યુદ્ધ કરવું, હુકમ કરવી, અગ્નિ લગાડવી, યજ્ઞ કરવી તથા સુવર્ણાદિનાં આભૂષણો બનાવવા અને પહેરવાં વગેરે કાર્યો કરવા કહેલાં છે. ૩૮.

સોમવારે શંખ, મોતી, ચાંદી વિગેરેનાં આભૂષણો ધારણ કરવાં અને બનાવવાં, સંગીત વિદ્યા શીખવી; યજ્ઞ કરવો, ખેતી કરવી, લોજન કાર્ય, સ્ત્રીસેવન, ગોળખાંડ બનાવવો તથા પાણીનો કુવારો શરૂ કરવો વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૩૯.

મંગળવારે ભેદ કરવો, ચોરી કરવી, જૂઠું ખોલવું, ધૂર્તતા કરવી, ઝેર દેવું, શસ્ત્ર ચલાવવાં, અગ્નિ લગાડવી, ઘાત કરવો, પ્રવાળાં ધારણ કરવાં, કરનાખવો અને વસૂલ કરવો, સેનાનું કામ કરાવવું વિગેરે કાર્યો કરવાં શુભ છે. ૪૦.

બુધવારે કલા અથવા હુન્નર શીખવા, કલાઓમાં નિપુણતા, પ્રવીણતા મેળવવી, વેપાર કરવો, સંધિ કરવી, વ્યાયામ-કસરત કરવી, નોકરી કરવી, વેદ લખવા, પુસ્તકાદિ લખવાં વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૧.

ગુરુવારે યજ્ઞ, ધર્મ, ક્રિયા, વિદ્યા, મંગલ કાર્ય, પૌષ્ટિક કર્મ, ગૃહારંભ, યાત્રા, ઔષધ ખાવું અને જનાવડું, અલંકારો ધારણ કરવા વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૨.

શુક્રવારે ગીતવિદ્યા શીખવી, સંસેવન, રત્ન ધારણ કરવાં, શય્યાદિ એટલે પક્ષંગ વિગેરે જનાવવા, વસ્ત્ર ધારણ કરવાં, આમૂષણો પહેરવાં, ઉત્સવ ક્રિયાઓ કરવી, ભૂમિ વેચવી તથા ખરીદવી, દુકાન કરવી, કૃષિ કરવી, જાતનો સંઘરવો વિગેરે કાર્યો કરવા શુભ છે. ૪૩.

શનિવારે ગૃહપ્રવેશ કરવો, મંત્રદીક્ષા લેવી, હાથી ખાંધવો, સ્થિર કામો કરવાં, નોકરી કરવી, નોકર રાખવા, શસ્ત્ર ચલાવવાં, જૂઠું ખોદવું અને ચોરી કરવી; આ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૪૪.

લગ્નથી ૩, ૬, ૧૦ અને ૧૧ મું ભુવન ઉપચય સ્થાન કહેવાય છે અને ૧, ૨, ૪, ૫, ૭, ૮, ૯ અને ૧૨ મું ભુવન અપચય સ્થાન કહેવાય છે. ઉપચય સ્થાનમાં સ્થિત ગ્રહના વારમાં કરેલું કામ શુભકારક થાય છે અને અપચય સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહના વારમાં ચતુર્થ કરેલું કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું નથી. ૪૫.

વારનો આરંભ ક્યારે થાય.

વારાદિરુદયાદૂર્ધ્વ પલેર્મેષાદિગે રવૌ ॥

તુલાદિગે ત્વધસ્ત્રિશત્તદ્વયુમાનાન્તરાર્ધજૈઃ ॥૪૬॥

મેષાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પછી તે દિવસના દિનમાન અને ત્રીશની વચ્ચેના આંતરાના અર્ધપણ વડે વારનો આરંભ થાય છે, અને તુલાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલાં તેટલા પળે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૪૬.

જેમ કે ગુર્જર દેશમાં ૬૬ સંક્રાંતિએ ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ઘડી ૩૩ પણ ૪૮ નું હોય છે. તેમાંથી ત્રીસ ગાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ પણ ૪૮ રહ્યા. તેનો અર્ધ લાગ કરતાં ઘડી ૧ પણ ૫૪ રહ્યાં એટલે સૂર્યોદય થયા પછી ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ જાણવો.

તેજ પ્રમાણે મકર સંક્રાંતિમાં જઘન્ય દિનમાન ઘડી ૨૬ ને ૧૨ પળનું હોય છે. તેને ત્રીશમાંથી ગાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ ને ૪૮ પણ રહ્યાં. તેને પ્રથમની જેમ અર્ધ કરતાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પણ રહ્યાં માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ થાય છે. તેવી રીતે દરેક દિનમાના હિસાબે વારનો આરંભ જાણવો.

ક્ર.સં.	વાગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ કેતુ
૧	અહનાસ્વામી	શિવ	દુર્ગા	કાર્તિકે	વિષ્ણુ	બ્રહ્મા	ચંદ્ર	કાલ	
૨	સ્વભાવ	સ્થિર	ચર	ઉગ્ર	સમ	લઘુ	મૃદુ	તીક્ષ્ણ	
૩	સ્વામિત્વની	પૂર્વ	વાયવ્ય	દક્ષિણ	ઉત્તર	ધશાન	અગ્નિ	પશ્ચિમ	નોદત્ય
૪	અહના વર્ણ	રક્ત	શ્વેત	રક્ત	પીળો	પીળો	શ્વેત	શ્યામ	શ્યામ
૫	અહની જાતિ	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	બ્રાહ્મણ	બ્રાહ્મણ	શદ્ર	શદ્ર
૬	સ્વભાવ	કુર	સો. કુર	કુર	સો. કુર	સોમ્ય	સોમ્ય	કુર	
૭	લિંગ	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી ન	પુરુષ	સ્ત્રી	સ્ત્રી ન.	પુરુષ, નપુંષક
૮	રાશિ ભોગ	માસ ૧	વડી ૧૩૫	માસ ૧૧	માસ ૧	માસ ૧૨	માસ ૧	માસ ૩૦	માસ ૧૮
૯	પરસ્પર મૈત્રી	સો, મ	૨, મં, ગુ,	૨, સો, ગુ,	શુ, સ, રા,	૨, સો, મં,	બુ, શ રા,	બુ, શુ, રા,	બુ, શુ, રા,
૧૦	મધ્યમ ગ્રહો	બુધ	મં, ગુ,	શુ. શ,	મં, ગુ, રા,	શ	મં, ગુ	ગુરુ	
૧૧	મિત્ર	સો, મ,	રા, બુ,	૨, શો, ગુ,	૨, શુ,	શ, સો, મં	બુ, શ,	બુ, શુ,	
૧૨	શત્રુ	શુ, શ,	X	બુધ	સોમ	બુ. શુ,	૨, સો,	૨, સો, મં	
૧૩	પરસ્પર બળ	૭	૬	૨	૩	૪	૫	૧	
૧૪	સ્વધર	સિંહ	કર્ક	વૃષ, મેષ	કન્યા, મિથુન	ધન, મીન	વૃષ, તુલા	મકર, કુંભ	કન્યા, મીન
૧૫	ઉચ્ચ ધર	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન
૧૬	નીચ ધર	તુલા	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	મકર	કન્યા	મેષ	ધન, મિથુન
૧૭	મૂળ ત્રિકોણ	સિંહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુંભ	કુંભ સિંહ
૧૮	ઉર્ધ્વસ્થાન	૯	૩	૬	૧	૧૧	૫	૧૨	
૧૯	ઉર્ધ્વસ્થાન	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન
૨૦	પર્વસ્થાન	૧૦	૧૦	૧૦	૧	૧૦	૭	૧, ૨, ૧૧	

ક્રં સ	વાર	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શનિ	રાહ-કેતુ	
૨૧	પૂર્ણ દષ્ટિ	૭	૭	૪, ૭, ૮	૭	૫, ૭, ૯,	૭	૩, ૭, ૧૦, ૫, ૭, ૯, ૧૨	
૨૨	પોણી દષ્ટિ	૮, ૮,	૪, ૮,	X	૪, ૮,	૪, ૮,	૪, ૮,	૪, ૮,	
૨૩	અર્ધ દષ્ટિ	૫, ૯,	૫, ૯,	૫, ૯,	૫, ૯,	X	૫, ૯,	૫, ૯,	
૨૪	એકપાદ દષ્ટિ	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	+	૩, ૧૦,
૨૫	ગ્રાચર શુદ્ધિ	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,	૨, ૩, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,	૨, ૩, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૨, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૨, ૩, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,
૨૬	લક્ષાટ	૧	૫, ૬,	૧૦	૪	૨, ૩,	૧૧, ૧૨,	૭	૮, ૯,
૨૭	મહરથાન કાર્ય બળ	નૃપ દર્શન	સર્વ	યુદ્ધ	જ્ઞાન	વિવાહ	ગમન	દીક્ષા	
૨૮	જન્મ નક્ષત્ર	વિશાખા	કૃત્તિકા	પૂર્વાષાઢા	શ્રવણ	પૂર્વાશ્વિની	જ્યેષ્ઠા	રેવતી	ભરણી અશ્વિની દક્ષિણ
૨૯	દિગ્બળ	પૂર્વ	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	ઉત્તર	ઉત્તર	પૂર્વ	પશ્ચિમ	
૩૦	ધાતુ	તાંબુ	મણિ	સોનું	કાંચું	રૂપું	મોતી	સીસું	
૩૧	ત્રિશાંશ ભોગદિન	દિન ૧	ધડી ૪૮	દિન ૧૮	દિન ૧	દિન ૧૩	દિન ૩૦	દિન ૩૦	દિન ૧૮
૩૨	દ્વાશાંશ ભોગદિન	૨-૩૦	ધડી ૧૧૮	૩-૪૫	૨-૩૦	૩૨-૩૦	૨-૩૦	૭૫-૦	૪૫-૦ $\frac{૧}{૧૨}$
૩૩	ત્ર્યશાંશ ભોગદિન ધડી	૧-૨૦	૦-૧૫	૫-૦	૩-૨૦	૪૩-૨૦	૩-૨૦	૧૦૦-૦	૬૮-૦ $\frac{૧}{૮}$
૩૪	દ્વેષ્ઠાશ્વ ભોગદિન	૧૦	ધડી ૪૫	૧૫	૧૦	૧૩૦	૧૦	૩૦૦	૧૮૦-૦ $\frac{૧}{૮}$

શુભાશુભ નક્ષત્ર,

રોહિણ્યશ્વિમૃગાઃ પુલ્હયો હસ્તશ્ચિત્રોત્તરાત્રયમ્ ॥

રેવતી શ્રવણશ્ચૈવ ધનિષ્ઠા ચ પુનર્વસુઃ ॥૪૭॥

અનુરાધા તથા સ્વાતી શુભાન્વેતાનિ ભાનિ ચ ॥

સર્વાણિ શુભકાર્યાણિ સિદ્ધયંત્યેષુ ચ મેષુ ચ ॥૪૮॥

પૂર્વાત્રયં વિશાખા ચ જ્યેષ્ઠાર્દ્રામૂલમેવ ચ ॥
 શતતારાભમેતેષુ કૃત્યં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥૪૯॥
 ભરણી કૃત્તિકા ચૈવ મઘાશ્લેષે તથૈવ ચ ॥
 અત્યુગ્રં દુષ્ટકાર્યં યત્ પ્રોક્તમેષુ વિધીયતે ॥૫૦॥

રોહિણી, અશ્વિની, મૃગશિર, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, ત્રણ્ણ ઉત્તરા, દેવતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, અનુરાધા તથા સ્વાતી; આ નક્ષત્રો શુભ છે અને સર્વ પ્રકારનાં શુભ કાર્યો આ નક્ષત્રોમાં સિદ્ધ થાય છે.

ત્રણે પૂર્વા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને શતતારા; આ નક્ષત્રો સાધારણ છે અને તેમાં સાધારણ કાર્ય કરવાં શુભ છે.

ભરણી, કૃત્તિકા, મઘા તથા આશ્લેષા; એ અતિ ઉગ્ર નક્ષત્રો છે અને તેમાં અત્યંત ઉગ્ર કાર્યો કરવા કષ્ટ છે. ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦.

નક્ષત્રોમાં વિશેષ શુભાશુભ કાર્ય.

ધ્રુવં સ્થિરમિતિ સ્થિતં રોહિણી ચોત્તરાત્રયમ્ ॥
 તત્રામરગૃહગ્રામાઽભિષેકાદ્યાઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥૫૧॥
 મૃગશિરોઅનુરાધા ચ રેવતી મૃદુમંત્રકમ્ ॥
 તત્ર ગીતં રતિં કુર્યાદ્ઘ્નપા માઙ્ગલ્યમમ્બરમ્ ॥૫૨॥
 પુષ્યાશ્વિન્યભિજિઘ્ઘસ્તૈ લઘુ ક્ષિપ્રમુદાહતમ્ ॥
 તત્ર ભૂવૈવધજ્ઞાનં ગમનં સ્તિલ્પકં રતિઃ ॥૫૩॥
 જ્યેષ્ઠાર્દ્રા મૂલમાશ્લેષા તીક્ષ્ણં દારુણમુચ્યતે ॥
 તત્ર ભેદો વધો વંધો મંત્રભૂતાદિસાધનમ્ ॥૫૪॥
 શ્રવણાદિત્રિભં સ્વાતિપુનર્વસુ ચરં ચલમ્ ॥
 તસ્મિન્વાજિગજારોહો વાટિકાગમનાદિકમ્ ॥૫૫॥
 ભરણી ચ મઘા પૂર્વા ક્રૂરમુગ્રમુદાહતમ્ ॥
 વિષાશસ્ત્રાગ્નિધાતાદિ તત્ર ચ્છેદધિનાશનમ્ ॥૫૬॥
 વિશાખા કૃત્તિકા ચૈવ મિશ્રં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥
 નીલોત્સર્ગોઽગ્નિકાર્યંચ મિશ્રં તત્ર ચ સિદ્ધયતિ ॥૫૭॥

રોહિણી અને ઉત્તરાત્રય એટલે ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા તથા ઉત્તરા-
 જ્યેષ્ઠા; આ નક્ષત્રો ધ્રુવ અને સ્થિર સંજ્ઞાવાળાં છે. તેમાં દેવાલય બનાવવાં,

ગ્રામ વસાવવું, રાજતને ગાદીએ બેસાડવો તથા અર્ચ પ્રકારનાં દિશ્વર કાર્ય શુભ છે. ૫૧.

મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધા અને દેવતી, આ નક્ષત્રો મૃદુ અને મિત્ર-સંજક છે. તેમાં ગાયન વિદ્યા શીખવી, સ્ત્રીસંગમ કરવો, આભૂષણ પહેરવાં, માંગલિક કર્મ કરવાં તથા વસ્ત્રો પહેરવાં; એ કાર્યો કરવામાં શ્રેષ્ઠ છે. ૫૨.

પુષ્ય, અશ્વિની, અભિજિત અને હસ્ત; આ નક્ષત્રો લઘુ અને ક્ષિપ્રસંજક છે. તેમાં આભૂષણ ધારણ કરવાં, ઔષધસેવન, જ્ઞાનસંપાદન, ગમન, દારીગરી, સ્ત્રીસંગમ; એ કાર્યો કરવાં સારાં છે. ૫૩.

જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને આશ્લેષા; આ નક્ષત્રો તીક્ષ્ણ અને દાર્ણ્ય સંજક છે. તેમાં લેદન, મારણ, બંધન, મંત્રસાધન, ભૂતાદિ સાધન વિગેરે કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૪.

શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્વાતિ અને પુનર્વસુ; આ નક્ષત્રો ચર અને ચલ સંજક છે. તેમાં હાથી અને ઘોડા ઉપર ચઢવું, બગીચો બનાવવો અને પ્રયાણ કરવું; એ સર્વ કાર્યો કરવાં. ૫૫.

ભરણી, મઘા અને ત્રણ પૂર્વા અર્થાત્ પૂર્વા ફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વા ભાદ્રપદ; આ નક્ષત્રો કૂર અને ઉચ્ચ સંજક છે તેથી તેમાં ઝેર આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અગ્નિ લગાડવી, મારવું, કાપવું અને વિનાશ કરવો ઇત્યાદિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૬.

વિશાખા અને કૃત્તિકા; આ બે નક્ષત્રો મિશ્ર તથા સાધારણ સંજક છે. તેમાં વૃષોત્સર્ગ, અગ્નિકાર્ય અને મિશ્રકાર્ય કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે. ૫૭.

ગૃહારંભમાં નક્ષત્ર અને વારતું ફળ.

ષુબ્યધ્રુવેન્દુહરિસર્પજલૈઃ સર્જીવે—

સ્તદ્વાસનશ્ચ કૃતં સુતરાજ્યદં સ્યાત્ ॥

દ્વીશાશ્વિતશ્ચિવસુપાશિશિવૈઃ સશુક્રે—

ર્વારે સિતસ્ય ચ ગૃહં ધનધાન્યદં સ્યાત્ ॥૫૮॥

પુષ્ય, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, રોહિણી, મૃગશિર, શ્રવણ, આશ્લેષા અને પૂર્વાષાઢા; આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર ગુરૂ હોય અગર તે

નક્ષત્રના રોજે ગુરુવાર હોય તે દિવસે ઘર કરવાનો આરંભ કરવામાં આવે તો તે ઘર પુત્ર અને રાજ્ય આપનારૂં થાય છે. ૫૮

સાગૈઃ કરેજ્યાન્ત્યમધામ્બુમૂલૈઃ કૌજેઽહિ વેશમાગ્નિસુતાદિતં સ્યાત્ ॥

સંજૈઃ કદાસ્તાર્યમતક્ષહસ્તૈર્જસ્યૈવ વારે સુખપુત્રદં સ્યાત્ ॥૫૯॥

હસ્ત, પુષ્ય, રેવતી, મઘા, પૂર્વાષાઢા અને મૂલ નક્ષત્રો પર મંગળ હોય અગર તે દિવસે મંગળવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરંભ કરે તો ઘર અગ્નિથી બળી જાય અગર પુત્રને પીડા કર્તા થાય છે. રોહિણી, અશ્વિની, ઉત્તરા ક્રાદુગુની, ચિત્રા અને હસ્ત; આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર બુધ હોય અગર તે નક્ષત્રના દિવસે બુધવાર હોય તે દિવસે ઘરનો આરંભ કરવામાં આવે તો સુખ આપનાર અને પુત્રદાયક થાય છે. ૫૯.

અજૈકપાદાહિર્વુધ્ન્યશક્રમિત્રાનિલાન્તકૈઃ ॥

સમન્દૈર્મન્દવારે સ્યાદ્ રક્ષોભૂતયતં ગૃહમ્ ॥૬૦॥

અગ્નિનક્ષત્રમે સૂર્યે ચન્દ્રે વા સંસ્થિતે યદિ ॥

નિર્મિતં મંદિરં નૂનમગ્નિના દહ્યતેઽચિરાત્ ॥૬૧॥

પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, સ્વાતિ અને ભરણી; આમાંનાં કોઈપણ નક્ષત્રો પર શનિ હોય અગર તે દિવસે શનિવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરંભ કરવામાં આવે તો તે ઘર રાક્ષસ અને ભૂત આદિનું નિવાસ સ્થાન થાય છે. કૃત્તિકા નક્ષત્રના ઉપર સૂર્ય અગર ચંદ્રમા હોય તે દિવસે ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘર તૈયાર થયા પછી જલ્દી અગ્નિથી બળી ભસ્મ થાય છે. ૬૦, ૬૧.

પુષ્ય નક્ષત્રની પ્રશંસા .

પાપૈર્વિદ્ધે યુતે હીને ચન્દ્રતારાવલેઽપિ ચ ॥

પુષ્યે સિદ્ધયન્તિ સર્વાણિ કાર્યાણિ મંગલાનિ ચ ॥૬૨॥

ચંદ્રમા અને તારા બંધીન હોય, પાપબહોથી વિદ્યાએલ હોય અથવા પાપ-બહોથી યુક્ત હોય તો પણ પુષ્ય નક્ષત્રમાં સર્વ માંગસિદ્ધિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૬૨

નક્ષત્ર કોષ્ઠક નં. (૧)

	નક્ષત્રનાં નામ	ગણ	નામના અક્ષર	નક્ષત્ર ના ચન્દ્ર	રાશિના નામ	નક્ષત્રની ભતિ	નક્ષત્ર સિંગ
૧	અશ્વિની	દેવ	ચુ,ચે,ચો,લા.	૪	મેષ	વશ્લિક	પુરુષ
૨	ભરણી	મનુષ્ય	સિ, લુ,લે,લો.	૪	મેષ	ચંડાલ	"
૩	કૃતિકા	રાક્ષસ	અ, ઇ,ઉ, ઓ.	૩	મેષ	બ્રાહ્મણ	"
૪	રોહિણી	મનુષ્ય	ઓ,વા,વિ,વુ.	૪	વૃષભ	ખેડૂત	"
૫	મૃગશિર	દેવ	વે,વો, ડા, ડી.	૩	વૃષભ	મેવક	"
૬	આર્દ્રા	મનુષ્ય	કુ, ધ, ડ, ડ.	૪	મિથુન	ઉગ્ર	સ્ત્રી
૭	પુનર્વસુ	દેવ	કે,કો, ડા, ડી.	૩	મિથુન	વશ્લિક	"
૮	પુલ્લ	દેવ	હુ, હે,હો, ડા.	૪	કર્ક	રાજા	"
૯	આશ્લેષા	રાક્ષસ	ડિ, કુ, કે, ડો.	૪	કર્ક	ચંડાલ	"
૧૦	મઘા	રાક્ષસ	મા,મિ,મુ, મે.	૪	સિંહ	ખેડૂત	"
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	મનુષ્ય	મો,ટા, ટિ,ટુ.	૪	સિંહ	બ્રાહ્મણ	"
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	મનુષ્ય	ટ,ટા, પા,પિ.	૩	સિંહ	રાજા	"
૧૩	હસ્તા	દેવ	પુ, ધ, ધુ, ઠ.	૪	કન્યા	વશ્લિક	"
૧૪	ચિત્રા	રાક્ષસ	ચે,ચો, રા,રિ.	૩	કન્યા	મેવક	"
૧૫	સ્વાતિ	દેવ	ર, રે,રો, તા.	૪	તુલા	ચંડાલ	"
૧૬	વિશાખા	રાક્ષસ	તિ,તુ તે, તો.	૩	તુલા	ચંડાલ	નપુંસક
૧૭	અનુરાધા	દેવ	ના,નિ,નુ ને.	૪	વૃશ્ચિક	મેવક	"
૧૮	જ્યેષ્ઠા	રાક્ષસ	નો,ચા,ચિ. યુ.	૪	વૃશ્ચિક	મેવક	"
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	યે,યો,લ, લિ	૪	ધન	ઉગ્ર	પુરુષ
૨૦	પૂર્વાષાઢા	મનુષ્ય	લુ,ધ, ડા, ડા.	૪	ધન	બ્રાહ્મણ	"
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	મનુષ્ય	ભે,ભો,જ,જિ.	૩	ધન	રાજા	"
૨૨	અભિજિત	વિદ્યાધર	ભ,ભે,ભો,ખા.	૦૧	મકર	વશ્લિક	"
૨૩	શ્રવણ	દેવ	ખિ,ખુ,ખે,ખો.	૪	મકર	ચંડાલ	"
૨૪	ધનિષ્ઠા	રાક્ષસ	ગ, ગિ, ગુ, ગે.	૩	મકર	ઉગ્ર	"
૨૫	શતભિષા	રાક્ષસ	ગો,ગા,ગિ, ગુ.	૪	કુંભ	ઉગ્ર	"
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	સે,સો, દ, દિ.	૩	કુંભ	બ્રાહ્મણ	"
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	દુ. શ, ઝ, ધ.	૪	મીન	રાજા	"
૨૮	રેવતી	દેવ	દે,દો, ય, યી	૪	મીન	ખેડૂત	"

નંબર	નક્ષત્ર નામ	આકાશ દિશા	નાદી	નેત્ર	ચોતિ	વૈર ચોતિ	ધાત તિથિ
૧	અશ્વિની	ઉત્તર ચારી	આઘ	મંદ સોચન	ઘોડો	પાડો	જયા
૨	કરકી	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	મધ્ય સોચન	હાથી	સિંહ	જયા
૩	કૃતિકા	મધ્યમ ચારી	અત્ય	સુસોચન	બકરો	વાંદરો	નંદા
૪	રોહિણી	મધ્યમ ચારી	અત્ય	અંધ સોચન	સપ	નોળાચો	પૂણી
૫	મૃગશિર	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મંદ સોચન	સપ	નોળાચો	જયા
૬	આર્દ્રા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	કૂતરો	હરણ	નંદા
૭	પુનર્વસુ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુસોચન	ખીલાડો	ઉદર	રિક્તા
૮	પુષ્ય	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	બકરો	વાંદરો	જયા
૯	આશ્લેષા	મધ્યમ ચારી	અત્ય	મંદ સોચન	ખીલાડો	ઉદર	નંદા
૧૦	મઘા	ઉત્તર ચારી	અત્ય	મધ્ય સોચન	ઉદર	ખીલાડો	રિક્તા
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુસોચન	ઉદર	ખીલાડો	સદા
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	ઉત્તર ચારી	આઘ	અંધ સોચન	બળદ	વાધ	સદા
૧૩	હસ્ત	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મંદ સોચન	પાડો	ઘોડો	પૂણી
૧૪	ચિત્રા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	મધ્ય સોચન	વાધ	બળદ	નંદા
૧૫	સ્વાતિ	ઉત્તર ચારી	અત્ય	સુસોચન	પાડો	ઘોડો	નંદા
૧૬	વિશાખા	ઉત્તર ચારી	અત્ય	અંધ સોચન	વાધ	બળદ	રિક્તા
૧૭	અનુરાધા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મંદ સોચન	હરણ	કૂતરો	રિક્તા
૧૮	જ્યેષ્ઠા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	હરણ	કૂતરો	જયા
૧૯	મૂળ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુસોચન	કૂતરો	હરણ	નંદા
૨૦	પૂર્વાષાઢા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	વાધ	બળદ	રિક્તા
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	દક્ષિણ ચારી	અત્ય	મંદ સોચન	નોળાચો	સપ	રિક્તા
૨૨	અભિજિત	..	મધ્ય	મધ્ય સોચન	નોળાચો	સપ
૨૩	મત્રણ	મધ્યમ ચારી	અત્ય	સુસોચન	વાંદરો	બકરો	જયા
૨૪	ધનિષ્ઠા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અંધ સોચન	સિંહ	હાથી	પૂણી
૨૫	શતભિષા	મધ્યમ ચારી	આઘ	મંદ સોચન	ઘોડો	પાડો	નંદા
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	આઘ	મધ્ય સોચન	સિંહ	હાથી	સદા
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુસોચન	બળદ	વાધ	સદા
૨૮	રેવતી	મધ્યમ ચારી	અત્ય	અંધ સોચન	હાથી	સિંહ	નંદા

નક્ષત્ર કોષક નં. (૩)

	નક્ષત્રનાં નામ	નક્ષત્રના સ્વામી	નક્ષત્ર શુભાશુભ	ધ્રુવઃદિ સંજ્ઞા	અધોમુખાદિગંજા	નક્ષત્ર સ્વરૂપ	તારા નંબર
૧	અશ્વિની	અશ્વિનીકુમાર	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	તિર્યકમુખ	અશ્વમુખાકાર	૩
૨	ભરણી	યમ	ઉગ્ર	કુર, ઉગ્ર	અધોમુખ	ભગાકાર	૩
૩	કૃતિકા	અગ્નિ	ઉગ્ર	મિત્ર, સાધારણ	અધોમુખ	શુરાકાર	૬
૪	રોહિણી	બ્રહ્મા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	શકટાકાર	૫
૫	મૃગશિર	ચંદ્રમા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યકમુખ	મૃગમુખાકાર	૨
૬	આર્દ્રા	શિવ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	ઉર્ધ્વમુખ	મણીસમાન	૧
૭	પુનર્વસુ	અદિતિ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્યકમુખ	ગૃહાકાર	૪
૮	પુષ્ય	જૃહસ્પતિ	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વમુખ	ખાણાકાર	૩
૯	આશ્લેષા	સર્પ	ઉગ્ર	તીક્ષ્ણ, દારણ	અધોમુખ	અર્પાકાર	૫
૧૦	મઘા	પિતર	ઉગ્ર	કુર, ઉગ્ર	અધોમુખ	કીલાકાર	૫
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	ભગ	સાધારણ	કુર, ઉગ્ર	અધોમુખ	શર્યાકાર	૨
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	અર્ધમા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	શર્યાકાર	૨
૧૩	હસ્તા	સૂર્ય	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	તિર્યકમુખ	હસ્તાકાર	૫
૧૪	ચિત્રા	ત્વષ્ટા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યકમુખ	મોતીસમાન	૧
૧૫	સ્વાતિ	વાયુ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્યકમુખ	પ્રવાસાકાર	૧
૧૬	વિશાખા	ઈન્દ્રામા	સાધારણ	મિત્ર, સાધારણ	અધોમુખ	તોરણાકાર	૪
૧૭	અનુરાધા	મિત્ર	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યકમુખ	મૂસલાકાર	૪
૧૮	જ્યેષ્ઠા	ઈન્દ્ર	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	તિર્યકમુખ	કુંડલાયાર	૩
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દારણ	અધોમુખ	વીછી આકાર	૧૧
૨૦	પૂર્વાષાઢા	જલ	સાધારણ	કુર, ઉગ્ર	અધોમુખ	શર્યાકાર	૪
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	વિશ્વદેવ	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	ગજદંતાકાર	૩
૨૨	અભિજિત	બ્રહ્મા	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વમુખ	ત્રિકોણાકાર	૩
૨૩	શ્રવણ	ત્રિપુર	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	ત્રણ પગલાકાર	૩
૨૪	ધનિષ્ઠા	વસુ	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	મૂર્ચાકાર	૪
૨૫	શતભિષા	વરુણ	સાધારણ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	ગોલાકાર	૧૦૦
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	અજપાત	સાધારણ	કુર, ઉગ્ર	અધોમુખ	લીટી આકાર	૨
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	અનિર્મુખ	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	લીટી આકાર	૨
૨૮	રેવતી	પૃથ્વી	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યકમુખ	મૃદંગાકાર	૩૨

યોગનાં નામ

વિષ્કુંભઃ પ્રીતિરાયુષ્માન્ સૌભાગ્યઃ શોભનામિઘઃ ॥
 અતિગણ્ડઃ સુકર્માખ્યો ધૃતિઃ શૂલામિધાનકઃ ॥૬૩॥
 ગણ્ડો વૃદ્ધિધ્રુવશ્ચાથ વ્યાધાતો હર્ષણાહ્વયઃ ॥
 વજ્રં સિદ્ધિર્વ્યતીપાતો વરીયાન્ પરિઘઃ શિવઃ ॥૬૪॥
 સિદ્ધિઃ સાધ્યઃ શુભઃ શુક્લો વ્રજેન્દ્રોઽથચ વૈધૃતિઃ ॥
 યોગાનાં જ્ઞેયમેતેષાં સ્વનામસદૃશં ફલમ્ ॥૬૫॥

(૧) વિષ્કુંભ, (૨) પ્રીતિ, (૩) આયુષ્માન્, (૪) સૌભાગ્ય, (૫) શોભન,
 (૬) અતિગંડ, (૭) સુકર્મ; (૮) ધૃતિ, (૯) શૂલ, (૧૦) ગંડ, (૧૧) વૃદ્ધિ,
 (૧૨) ધ્રુવ, (૧૩) વ્યાધાત, (૧૪) હર્ષણ, (૧૫) વજ્ર, (૧૬) સિદ્ધિ, (૧૭)
 વ્યતિપાત, (૧૮) વરીયાન્, (૧૯) પરિઘ, (૨૦) શિવ, (૨૧) સિદ્ધિ, (૨૨)
 સાધ્ય, (૨૩) શુભ, (૨૪) શુક્લ, (૨૫) વ્રજા, (૨૬) ઐન્દ્ર અને (૨૭)
 વૈધૃતિ, આ સત્તાવીસ યોગ છે અને તેમનાં યોગના નામ પ્રમાણે કુંજ
 બાણવાં. ૬૩, ૬૪, ૬૫.

અશુભ યોગની તજવાની ઘડી.

વૈધૃતિર્વ્યતીપાતાખ્યૌ સંપૂર્ણ વર્જયેદ્ધુમે ॥
 વજ્રવિષ્કુંભયોશ્ચૈવ ઘટિકાત્રયમાદિમમ્ ॥૬૬॥
 પરિધાર્ધં પશ્ચ શૂલે વ્યાધાતે ઘટિકાનવમ્ ॥
 ગણ્ડાતિગણ્ડયોઃ પદ્મ ચ હેયાઃ સર્વેષુ કર્મસુ ॥૬૭॥
 એતેષામપિ યોગાનાં શેષં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥
 એકે વિરુદ્ધયોગાનાં પાદમાદ્યં ત્યજન્તિ હિ ॥૬૮॥

વૈધૃતિ અને વ્યતીપાત નામના બે યોગો શુભ કાર્યમાં સંપૂર્ણ તજ દેવા,
 વજ્ર અને વિષ્કુંભ યોગની પ્રથમની ત્રણ ઘડી ત્યાગવી, પરિઘ, યોગનો
 પૂર્વાર્ધ, શૂલ યોગની પાંચ ઘડી, વ્યાધાત યોગની નવ ઘડી, ગંડ અને અતિ-
 ગંડ યોગની છ છ ઘડી સર્વ શુભ કાર્યમાં ત્યાગવી. તેમજ ઉપર કહેલા
 આ યોગોનો શેષ ભાગ પણ સાધારણ બાણવો અને તે સાધારણ કુંજદાતા
 છે. કેટલાક આચાર્યો વિરુદ્ધ યોગોનો પહેલો પાદજ તજવો એમ કહે છે.
 ૬૬, ૬૭, ૬૮.

કરણ પ્રકરણ.

કરણાનિ ચરાણ્યાનિ વચ્ચાલવકૌલવમ્ ॥

તૈત્તિલં ગરવાણિજ્યે વિષ્ટિરેતાનિ સપ્ત ચ ॥૬૯॥

ગતાશ્ચ તિથયો દ્વાભ્યાં નિમ્નાઃ શુક્લાદિતઃ ક્રમાત્ ॥

વવાશ્ચ કરણં પૂર્વે જ્ઞેયં સૈકં પરે દલે ॥૭૦॥

પરે કૃષ્ણચતુર્દશ્યાં દલે ચ શકુનિર્ભવેત્ ॥

દર્શો ચતુષ્પદં નાગં પૂર્વાપરવિભાગયોઃ ॥૭૧॥

શુક્લ પ્રતિપદઃ પૂર્વે દલે કિંસ્તુમ્નસંજ્ઞકમ્ ॥

એતેર્પા કરણાનાં હિ ચતુષ્કં સ્થિરસંજ્ઞકમ્ ॥૭૨॥

(૧) બવ, (૨) બાલવ, (૩) કૌલવ, (૪) તૈત્તિલ, (૫) ગર, (૬) વાણિજ્ય અને (૭) વિષ્ટિ; આ સાત કરણ ચરસંજ્ઞક છે. ૬૯.

શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાથી ગત તિથિઓને બમણી કરે અને જે અંક આવે તે અનુક્રમે બવાદિ કરણ તિથિના પૂર્વાર્ધમાં થાય છે અને જો તિથિના ઉત્તરાર્ધમાં કરણ જાણવી હોય તો બમણી કરેલી ગત તિથિઓમાં એક(૧) ઉમેરી બવાદિ કરણ જાણવી અને એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે દરેક તિથિને જો કરણ લોગવે છે.

કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશના બીજા લાગમાં શકુનિ કરણ આવે છે અને અમાસના પહેલા લાગમાં અતુષ્પદ તથા બીજા લાગમાં નાગ કરણ આવે છે તેમજ શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાના પહેલા લાગમાં કિંસ્તુમ્ન કરણ આવે છે. આ ચારે કરણોની સ્થિર સંજ્ઞા જાણવી. ૭૦, ૭૧, ૭૨.

કરણોના સ્વામી.

હન્દ્રો વ્રહ્મા તથા મિત્રાર્યમાભૂરમાયમાઃ ॥

કલિઘર્માક્ષનાગાજઃ કરણાનામધીશ્વરાઃ ॥૭૩॥

(૧) હંદ્ર, (૨) વ્રહ્મા, (૩) મિત્ર, (૪) અર્યમા, (૫) પૃથ્વી, (૬) લક્ષ્મી, (૭) યમ, (૮) કલિ, (૯) વૃષ, (૧૦) સર્પ અને (૧૧) વાયુ; આ ક્રમે બવાદિ કરણોના સ્વામી જાણવા. ૭૩.

કરણોમાં કરવાનાં કાર્ય.

ચવે પૌષ્ટિકકાર્યાણિ વિપ્રકર્માણિ ચાલવે ॥

કૌલવે સ્ત્રીસુહૃત્કર્મ તૈત્તિલં સુભગાગ્રિયમ્ ॥૭૪॥

ગરે વીજાશ્રિતં કુર્યાદ્વાણિજ્યં વણિજે ચરેત્ ॥

દાહપાતાદિકં વિષ્ટ્યાં ન શુભં તત્ર કિશ્ચન ॥૭૫॥

શકુનાવૌષધં મંત્રસાધનં પૌષ્ટિકં ચરેત્ ॥

રાજ્યં ગોવિપ્રયોઃ કર્મ પિતૃકાર્યં ચતુષ્પદે ॥૭૬॥

સૌભાગ્યં દારુણં નાગે કિંસ્તુઘ્ને મંગલં ચરેત્ ॥

એવંવિધશ્ચ વિજ્ઞેયઃ કરણાનાં કાર્યવિસ્તરઃ ॥૭૭॥

બવ કરણમાં પૌષ્ટિક કર્મ, બાલવમાં બ્રાહ્મણનાં કર્મ, કૌલવમાં સ્ત્રી અને મિત્રના કર્મ, તૈત્તિલમાં સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીને પ્રિય કાર્ય, ગરમાં ખેતરમાં બી વાવવું તથા હળ ભેતવું, વણિજમાં વાણિજ્ય કર્મ અને વિષ્ટિમાં-લદ્રામાં-અગ્નિ લગાડવી, પાડવું વિગેરે દુષ્કર્મ કરવાં પરંતુ કેાઈ પણ શુભ કર્મ કરવું નહિ. શકુનિમાં ઔષધ સેવન, મંત્રસાધના, પૌષ્ટિક કાર્ય, ચતુષ્પાદમાં રાજ્યકર્મ ગૌબ્રાહ્મણ કર્મ અને પિતૃકાર્ય, નાગમાં સૌભાગ્ય કર્મ તથા દારુણ કર્મ અને કિંસ્તુઘ્ન કરણમાં મંગલ કાર્ય કરવાં. આ પ્રમાણે કરણોનો કાર્યવિસ્તાર જાણવો. ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭.

કરણ ચક્ર.

શુકલ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી				કૃષ્ણ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી				કરણનાં નામ	સ્વામી	સ્થિતિ	ગુભાશુભ કાર્ય
પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ				
૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	કિંસ્તુઘ્ન	વાયુ	સ્થિર	શુભ કાર્ય કરવાં.
૫	૮	૧૧૫	૪૧૧	૭	૦	બવ	ઈન્દ્ર	ચર			વૃતોન્મલ, દેવળ, તક્ષાવ કરાવવા.
૨	૯	૫૧૨	૧	૮	૪૧૧	બાલવ	બ્રહ્મા	ચર			બ્રાહ્મણનાં કર્મ કરવા.
૬૧૩	૨	૯	૫૧૨	૧	૮	કૌલવ	મિત્ર	ચર			સ્ત્રી અને મિત્રનાં કર્મ કરવાં
૩૧૦	૬૧૩	૨	૯	૫૧૨	૦	તૈત્તિલ	સૂર્ય	ચર			વિવાહાદિ મંગલ કાર્ય કરવાં.
૭	૪	૩૧૦	૬૧૩	૨	૯	ગર	ભૂમિ	ચર			બીજ વાવવું, હળ ભેતવું.
૪૧૧	૭૧૪	૩૧૦	૬૧૩	૦	૦	વણિજ	લક્ષ્મી	ચર			દેવપ્રતિષ્ઠા, ઘર, દુકાન બાંધવી.
૮૧૫	૧૪૧૧	૭૧૪	૩૧૦	૦	૦	વિષ્ટિ	યમ	ચર			શુભ કર્મ ન કરવાં, વિષ, યત્રુને હણવો, કૂર કર્મ કરવા
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧૪	શકુનિ	કવિ	સ્થિર	મંત્ર સાધન, ઔષધ સેવન, ગ્રહ પૂજા, પૌષ્ટિક કર્મ કરવાં.
૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	૦	૦	ચતુષ્પાદ	વૃષ	સ્થિર	રાજ્યાભિષેક, ગાય, ભેંસ, લેવી અને મિત્ર કાર્ય કરવાં
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	નાગ	સપ્ત	સ્થિર	સૌભાગ્ય કર્મ, યુધ્ધે જવું ઘેર રાખવું, વિદ્યાભ્યાસ કરવો.

અંગ અંગમાં વિશેષ.

પદ્મવદ્યાં પદ્મવદ્યાં મુદ્ધે મદ્રા પરે દલે ॥

અદ્ધ્યાં પદ્મવદ્યાં મદ્રા પૂર્વદલે સ્થિતા ॥૭૮॥

તૃતીયાયાં દંશમ્યાં કૃષ્ણપદ્મે પરે દલે ॥

સપ્તમ્યાં ચતુર્દશ્યાં મદ્રા પૂર્વદલે મેવેત્ ॥૭૯॥

શુકલ પદ્મની અગિયારસ તથા ચૈત્યના રોજ તિથિના ઉત્તરાર્ધે એટલે પીત્ત ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, અને શુકલ પદ્મની આઠમ તથા પૂર્ણિમાના દિવસે તિથિના પૂર્વાર્ધે એટલે પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે અને કૃષ્ણ પદ્મના ત્રીજ તથા દશમના દિવસે ઉત્તરાર્ધે ભાગમાં તથા કૃષ્ણ પદ્મની સાતમ તેમજ ચૈત્યના દિવસે પૂર્વાર્ધમાં ભદ્રા હોય છે. ૭૮, ૭૯.

ભદ્રાનું અંગ વિભાગનું ફળ.

પદ્મનાભથો મુખે ચૈકા કણ્ઠે તુ હૃદયે દશ ॥

પદ્મ નાભૌ કટૌ પદ્મ ચ વિષ્ણુઃ પુષ્કલં ઘટિન્નયમ્ ॥૮૦॥

કાર્યનાગો મૃતિર્લક્ષ્મ્યા નાશો મુદ્ધેર્હતિઃ કલિઃ ॥

જેયં ક્રમાત્કલં વિષ્ણુરિદમ્જસમુદ્ભવત્ ॥

કાર્યેડત્યાવશ્યકે વિષ્ણુર્મુલમાત્રં પરિત્યજેત્ ॥૮૧॥

પાંચ (૫) ઘડી મુખમાં, એક (૧) કંઠમાં, દશ (૧૦) હૃદયમાં. પાંચ (૫) નાભિમાં, છ (૬) કટિ (કેડ)માં અને ત્રણ (૩) પૂંછડામાં એવી રીતે ત્રીસ (૩૦) ઘડિયોના વિભાગથી ભદ્રાનાં છ અંગો મમજ્યાં તથા કાર્યનાશ, મૃત્યુ, લક્ષ્મીનાશ, પુત્રિનાશ, કલેશ અને બચ; આ પ્રમાણે અનુક્રમે ભદ્રાનાં છ અંગોનાં ફળ જાણવાં. પરંતુ જો અતિ આવશ્યક કાર્ય હોય તો ભદ્રાનું મુખમાત્ર ત્યાગવું. ૮૦, ૮૧.

કલ્યાણી ભદ્રા.

મુરમે વત્સ ! યા મદ્રા સોમે સૌમ્યે સિતે મુરૌ ॥

કલ્યાણી નામ સા પ્રોક્તા સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥૮૨॥

હે વત્સ ! દેવ નક્ષત્રમાં સોમ, પુષ્ય, શુક્ર અને શુક્રારે જે ભદ્રા આવે છે તેને કલ્યાણી ભદ્રા કહી છે અને તે સર્વ કાર્યોને સાધનારી છે. ૮૨.

ભદ્રાના દોષોનો અપવાદ

તિથેઃ પૂર્વાર્ધજા રાત્રીં દિને મદ્રા પરાર્ધજા ॥

ભદ્રા દોષો ન તત્ર સ્યાત્ કાર્યેડત્યાવશ્યકે સતિ ॥૮૩॥

અજત્રયેડજે લિંગે ચ મદ્રા સ્વલોકચારિણી ॥
 કન્યાદ્વયે ધનુર્યુગમે ચન્દ્ર મદ્રા રસાતલે ॥૮૪॥
 કુંભે મીને તથા કર્કે સિંહે ચન્દ્ર મુવિ સ્થિતો ॥
 મૂલોક્સ્થા સદા ત્યાજ્યા સ્વર્ગપાતાલગો શુભા ॥૮૫॥
 વૈદ્યતિન્યતિપાતશ્ચ વિષ્ણુશ્ચ મૌમવાસરઃ ॥
 તથૈવ દુષ્ટતારાઃ સ્યુર્મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુભાઃ ॥૮૬॥

તિથિની પૂર્વાર્ધ ભાગની ભદ્રા રાત્રિમાં તથા ઉત્તરાર્ધની ભદ્રા દિવસે આવે
 તો અતિ આવશ્યક કાર્યમાં ભદ્રાનો દોષ આવતો નથી

મેષ, વૃષ, મિથુન અને વૃશ્ચિકના ચંદ્રમામાં ભદ્રા સ્વર્ગ લોકમાં; કન્યા, તુલા,
 ધન અને મકરના ચંદ્રમામાં ભદ્રા પાતાલ લોકમાં તથા કુંભ, મીન, કર્ક અને
 સિંહના ચંદ્રમામાં ભદ્રા મૃત્યુલોકમાં રહે છે. ભૂલોક (પૃથ્વી) ની ભદ્રા સર્વદા
 તજવી અને સ્વર્ગ તથા પાતાલ લોકની ભદ્રા સર્વદા શુભ જાણવી.

ભદ્રા ચક્ર

પક્ષ	તિથિ	ભદ્રાનો વાસ તથા નામ	ધર્મી સંખ્યા	સ્થાન ક્રમ	ચંદ્રમા	લોકવાસ	ફળ
કૃષ્ણ પક્ષ	૩ ૧૦	આ તિથિઓના ખીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, સર્પિણી નામ	૩	પુરુષ વિજય	મેષ વૃષ મિથુન	સ્વર્ગ લોક	શુભ
શુકલ પક્ષ	૪ ૧૧	આ તિથિઓના ખીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકી નામ	૬	કટિ યુદ્ધિ નાશ	વૃશ્ચિક		
કૃષ્ણ પક્ષ	૭ ૧૪	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, સર્પિણી નામ	૫	નાભિ યુદ્ધિ નાશ	કન્યા તુલા ધન	પાતાલ લોક	ધન પ્રાપ્તિ
શુકલ પક્ષ	૮ ૧૫	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકી નામ	૧૦	હૃદય લક્ષ્મી નાશ	મકર		
			૧	કંઠ મૃત્યુ	કુંભ મીન કર્ક	મૃત્યુ લોક	અશુભ
			૫	મુખ, કાર્યનાશ	સિંહ		

યૈવૃતિ યોગ, વ્યતિપાત, ભદ્રા, મંગળવાર અને દુષ્ટતારા; આ સર્વ મધ્યાદ્ય
(બપોરના બાર વાગ્યા) પછી શુભ જાણવાં. ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬.

ચંદ્રનું શુભાશુભ ફળ.

સ્વજન્મરાશિમારભ્ય ચન્દ્રરાશિસ્થિતં ફલમ્ ॥

ચન્દ્રે જન્મસ્થિતં પુષ્ટિર્દ્વિતીયે નો મુલં ભવેત્ ॥૮૭॥

તૃતીયે ધનલાભઃ ચતુર્થે રોગસંભવઃ ॥

પચ્ચમે કાર્યનાશઃ પષ્ટે દ્રવ્યાગમો મહાન્ ॥૮૮॥

મત્તમે ભૂપસન્માનસ્ત્રવણમે મરણં ધ્રુવમ્ ॥

નવમે ચ મયં જ્ઞેયં દશમે કાર્યસંપદમ્ ॥

एकादशेऽर्थलाभश्च द्वादशे विविधापदः ॥૮૯॥

પોતાની જન્મરાશિથી ચંદ્રમાની રાશિ સુધીનું ફળ ટહેવામાં આવે છે.

ચંદ્રમા જન્મરાશિમાં સ્થિત હોય તો પુષ્ટિ, બીજે હોય તો સુખની અપ્રાપ્તિ,
ત્રીજે ધન લાભ, ચોથા હોય તો રોગની ઉત્પત્તિ, પાંચમે કાર્યનાશ, છઠ્ઠો મોટી દ્રવ્ય
પ્રાપ્તિ, સાતમે રાજસન્માન, આઠમે મરણ, નવમે ભય, દશમે કાર્ય સંપત્તિ, અગિયારમે
દ્રવ્ય લાભ અને બારમે ચંદ્ર હોય તો અનેક ભતિની ઉપાધિ ટરે. ૮૭, ૮૮, ૮૯.

શુક્રપક્ષ વિશેષ

द्वितीयः पञ्चमश्चन्द्रो नवमश्च शुभप्रदः ॥

शुक्लपक्षे विशेषोऽयं तुल्यमन्दतथोभयोः ॥૯૦॥

चन्द्रस्यैव बलं शुक्ले न तु ताराप्रधानता ॥

रात्रौ कान्ते बलोपेते स्वातंत्र्यं न च योषितः ॥૯૧॥

कृष्णपक्षे तु ताराया बलं ग्राह्यं सदा यतः ॥

क्षीणे वा प्रोषिते कान्ते गार्हस्थ्यं गोहिनी चरेत् ॥૯૨॥

શુકલ પક્ષમાં બીજે, પાંચમે અને નવમે ચંદ્રમા વિશેષ શુભપ્રદ છે.
શુકલ પક્ષમાં આ વિશેષતા જાણવી અને તે સિવાયના અન્ય ચંદ્રમા બન્ને પક્ષોમાં
સમાન ફળ આપમારા છે.

શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રમાનું જ બલ પ્રધાન ગણાય છે, તારાનું બલ ગણાતું
નથી. દારણ કે જેમ પતિ બલસંપન્ન હોય તે રાત્રિએ સ્ત્રીની સ્વતંત્ર રહેતી નથી
તેમ શુકલ પક્ષની રાત્રિએ ચંદ્ર બલવાન હોવાથી તારાની પ્રધાનતા રહેતી નથી.

પરંતુ કૃષ્ણપક્ષમાં સર્વદા તારાનુ બલ ગ્રહણ કરવું. કેમકે જ્યારે પતિ ક્ષીણ થાય છે અથવા વિદેશ જાય છે ત્યારે ઘરનુ સ્વામીપણું ઘરની સ્ત્રીજ કરે છે. ૬૦, ૬૧, ૬૨.

તારા બલ.

જનિમાન્નવકેષુ ત્રિષુ જનિકર્માધાનસંજ્ઞિતાઃ પ્રથમાઃ ॥

તાભ્યસ્ત્રિપશ્ચસપ્તમતારાઃ સ્યુર્નહિ શુભાઃ ક્વચન ॥૯૩॥

જન્મ નક્ષત્ર થા નામના નક્ષત્રથી આરંભ કરીને દિન થા નક્ષત્ર સુધી ગણી નવ નવની ત્રણ પંક્તિ કરવી. એ ત્રણે પંક્તિની પ્રથમ તારાઓનાં નામ ક્રમથી જન્મતારા, કર્મતારા અને આધાન તારા જાણવાં. એ ત્રણે પંક્તિમાં, ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી અશુભ જાણવી. ૬૩.

તારાનું કોષ્ટક.

૧ જન્મ	૨ રાંપત	૩ વિપત	૪ ક્ષેમ	૫ ચર્મ	૬ સધન	૭ નિધન	૮ મૈત્રી	૯ પરમ મૈત્રી
૧૦ કર્મ	૧૧ „	૧૨ „	૧૩ „	૧૪ „	૧૫ „	૧૬ „	૧૭ „	૧૮ „
૧૯ આધાન	૨૦ „	૨૧ „	૨૨ „	૨૩ „	૨૪ „	૨૫ „	૨૬ „	૨૭ „

આ તારાઓમાં પ્રથમ, બીજી અને આઠમી તારા મધ્યમ ક્ષણ આપનારી છે. ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા અધમ છે તથા ચોથી, છઠ્ઠી અને નવમી તારા શ્રેષ્ઠ કહી છે.

ઋક્ષં ન્યૂનં તિથિન્યૂના ક્ષપાનાથોડપિ ચાષ્ટમઃ ॥

તત્સર્વ ક્ષોભયેતારા પટ્ચતુર્થનવસ્થિતા ॥૯૪॥

નક્ષત્ર અશુભ હોય, તિથિ અશુભ અને ચંદ્રમા અશુભ હોય તો પણ છઠ્ઠી, ચોથી અને નવમી તારા સર્વને દબાવી દે છે. ૬૪.

યાત્રાયુદ્ધવિવાહેષુ જન્મતારા ન શોભના ॥

શુભાડન્યશુભકાર્યેષુ પ્રવેશે ચ વિશેષતઃ ॥૯૫॥

યાત્રા, યુદ્ધ અને વિવાહમાં જન્મની તારા સારી નથી પરંતુ બીજા શુભ કાર્યમાં જન્મની તારા શુભ છે અને પ્રવેશ કાર્યમાં તો વિશેષ કરીને શુભ છે. ૬૫.

ચંદ્રની દિશા

મેષે ચ સિંહે ધનપૂર્વમાગે વૃષે ચ કન્યામકરે ચ યામ્યે ॥

મિથુને ચ તૂલે ઘટપશ્ચિમાયાં કર્કે ચ મીને ચ અલિ ઉત્તરાયામ્ ॥૯૬॥

ચંદ્ર એવ, સિંહ અને ધન-રાશિનો થાય ત્યારે પૂર્વમાં; વૃષભ; કન્યા અને મકરનો દક્ષિણમાં; મિથુન, તુલા અને કુંભનો પશ્ચિમમાં તથા કર્ક, મીન અને વૃશ્ચિકનો થાય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં હોય છે. ૯૧.

ચંદ્રની દિશાનું ફળ

સન્મુક્તે ચાર્યલાભં તુ દક્ષિણે મુક્તસંપદઃ ॥

પશ્ચિમે કુસ્તે મૃત્યું વામે ચન્દ્રો ધનધન્યમ્ ॥૯૭॥

પ્રયાણમાં ચંદ્ર સન્મુખ હોય તો અર્થ લાભ-ધન પ્રાપ્તિ કરાવે, જમણી બાજુએ હોય તો સુખ સંપદા અપે, પાછળ હોય તો મરણ નીપજાવે અને ડાબી બાજુએ હોય તો ધનનો હાથ કરે. ૯૭.

અન્ય દોષોને હરનાર ચંદ્ર

કરણભગણદોષં વારસંક્રાન્તિદોષં,

કુતિથિકુલિકદોષં યામયામાર્ધદોષમ્ ॥

કુજક્ષનિરવિદોષં રાહુકેત્વાદિદોષં,

હરતિ સકલદાષં ચન્દ્રમાઃ સન્મુક્તસ્થઃ ॥૯૮॥

સન્મુખ રહેલો ચંદ્ર કરણ, નક્ષત્ર વાર, સંક્રાન્તિ, કુતિથિ, કુલિક, પ્રહર, ચૌદશિયાં, મંજળ, શનિ, રવિ, રાહુ, કેતુ વિગેરે ગ્રહોનો દોષ તેમજ અન્ય બધા દોષોને હરે છે. ૯૮.

ચારે દિશામાં ફરતા ચંદ્રની ઘડી.

નાડયઃ સસદશ પ્રાચ્યાં યામ્યાં તિથિમતાસ્તતઃ ॥

તતઃ સ્વર્ગમિતાઃ પ્રત્યગુત્તરસ્યાં તુ પોઢશ ॥૯૯॥

પુનઃ સસદશ પ્રાચ્યાં દક્ષિણસ્યાં ચતુર્દશ ॥

પશ્ચિમે નવસંખ્યાસ્તા ઉદિચ્યાં પચ્ચભૂમિતાઃ ॥૧૦૦॥

વારઘ્વં ભ્રમશ્ચન્દ્રોઃ સ્વવાનસ્થાનતઃ ક્રમાત્ ॥

અંગાદિરિગતોઽપીહ તદિશાજં ફલં દિશેત્ ॥૧૦૧॥

આવશ્યક કાર્યમાં, ઘટિકાત્મક ચંદ્રમા ચારે દિશામાં ફરે છે તે લેવો. ચંદ્રમા ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૫ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૧ ઘડી પશ્ચિમમાં, ૧૬ ઘડી ઉત્તરમાં અને ફરી પાછો ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૪ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૦ ઘડી પશ્ચિમમાં તથા ૧૫ ઘડી ઉત્તરમાં રહે છે. આ પ્રમાણે ચંદ્રમા ચાતાના નિવાસ સ્થાનથી અનુક્રમે ચારે દિશાઓમાં જો વાર ફરી વળે છે તો પણ ચંદ્રમા તો એક જ રાશિમાં સ્થિતિ કરી રહે છે પરંતુ ફળ તો તેજ દિશાનું આવે છે કે નો દિશામાં તે રહે છે. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧.

રાશી લગ્ન ચક્ર.

નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	શુક્ર	ધન	મકર	કુલ	મીન
નામનો અક્ષર	અ, ઇ, ઈ	મા, વા, ઉ	ક, છ, ધ	ડા, ઢા	મા, ટા	પા, ઠ, થ	સ, તા, શુક્ર	નો. યા	ભ, ઢ, કે, ધ	ખા, ભ, શતિ	ગા, સા	ઘા, ઘા, ઙા, ઙા, ઞા, ઞા
સ્વામી	ભોમ	શુક્ર	બુધ	સોમ	કર્ક	બુધ	શુક્ર	ભોમ	ગુરુ	શતિ	શનિ	ગુરુ
શુભત્રિશાશી	૨૭	૨૦	૧૭	૪-૮	૧૬	૪-૮	૪	૪	૧૭	૨૨	૨૬	૪-૮
શુભ નવમશી	૭-૯	૩-૫	૬	૧-૩	૬	૩	૬	૪	૬-૭-૯	૫	૬-૮	૧-૩
માસ	જ્યેષ્ઠ	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	અષાઢ	આવશ્ય	ભાદરવ	આસા	કાર્તિક	માર્ગશીર્ષ	મૌષ	મહા	ફાગુન
ઋતુ	વસંત	ગ્રીષ્મ	ગ્રીષ્મ	વર્ષા	વર્ષા	શરદ	શરદ	હિમ	હિમ	શિશિર	શિશિર	વસંત
રવિદગ્ધાતિથિ	૬	૪	૮	૬	૧૦	૮	૬	૧૦	૨	૧૨	૨	૨
ચંદ્રદગ્ધા તિથિ	૪	૧૦	૪	૧૦	૬	૧૨	૬	૧૨	૨	૮	૨	૮
કુર તિથિ	૧-૫	૨-૫	૩-૫	૪-૫	૬-૧૦	૭-૧૦	૮-૧૦	૯-૧૦	૧૧-૧૫	૧૨-૧૫	૧૩-૧૫	૧૪-૧૫
સ્વરૂપ	અકરો	ખળદ	દંપતિ	દાયણા	શેલાચારી	કન્યા	ત્રાજવી	વીણી	અશ્વતર	મૃગ	ધડાવાળાનર	માછલું

રત્ન	વાલ	ત્રવેત	શીઘ્રદીસો	શીઘ્ર સાતપાકુ, ઘોળો	વિચિત્ર	ઠાળો	પિંગલપીળો	પિંગલ પીળો	ચિત્તો	પીળાખલ્યુયુધોમસાહસ
દિશાચો	પૂર્વ	દશિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ
સ્વભાવ	ચર	સ્થિર	દ્વિચલાવ	ચર	દ્વિચલાવ	ચર	સ્થિર	દ્વિચલાવ	ચર	સ્થિર
સિત્ર	પૂરવ	સ્ત્રી	પૂરવ	પૂરવ	સ્ત્રી	પૂરવ	સ્ત્રી	પૂરવ	સ્ત્રી	પૂરવ
ઉચ્ચ પ્રદો	રવિ	સોમ	રાહુ	ગુરુ	ચુક	શનિ	રાહુ	ગુરુ	સોમ	ચુક
નીચ પ્રદો	શનિ	ગુરુ	ચુક	સોમ	રાહુ	રવિ	સોમ	રાહુ	ગુરુ	ચુક
બસી પ્રદો	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	પ
પડાટક	ગ્રહિત	ધન	ગદર	કુંભ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા
પગાટકનું ફળ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ	શત્રુ	પ્રીતિ
બોગા વાદૃ	મીન	મેષ	વૃષ	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર
" ફળ	ચેદ	અશુભ	ચેદ	ચેદ	શુભ	ચેદ	અશુભ	ચેદ	અશુભ	અશુભ
નિપરંચક	ચિંત	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	મકર	કુંભ	મીન	મેષ	વૃષ	મિથુન
" ફળ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ

બાર રાશિના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના ઘાત ચંદ્રાદિ.

રાશિનાં નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ઘાત માસ	કાર્તિક	માગશીર્ષ	આષાઢ	પૌષ	જ્યેષ્ઠ	માદરવે	મહા	આસો	શ્રાવણ	વૈશાખ	ચૈત્ર	ફાગણ
,, તિથિ	૧, ૬, ૧૧	૫, ૧૦, ૧૫	૨, ૭, ૧૨	૧, ૭, ૧૨	૩, ૮, ૧૩	૫, ૧૦, ૧૫	૪, ૯, ૧૪	૧, ૬, ૧૧	૮, ૩, ૧૩	૪, ૯, ૧૪	૩, ૮, ૧૩	૫, ૧૦, ૧૫
,, વાર	રવિ	શનિ	સોમ	બુધ	શનિ	શનિ	ગુરુ	શુક્ર	શુક્ર	મંગલ	ગુરુ	શુક્ર
,, નક્ષત્ર	મઘા	હસ્ત	સ્વાતિ	અનુરાધા	મૂલ	શ્રવણ	શતભિષા	રેવતી	ભરણી	રોહિણી	આર્દ્રા	આશ્લેષા
,, યોગ	વિષ્કંભ	સુકર્મા	પરિધ	વ્યાઘાત	ધૃતિ	શલ	સુકર્મા	વ્યતિપાત	વજ્ર	વૈધૃતિ	ગંઠ	વજ્ર
,, દરશુ	બવ	શકુનિ	ચતુષ્પાદ	નાગ	બવ	કૌલવ	તૈત્તિલ	ગર	તૈત્તિલ	શકુનિ	કિરતુલ્ય	ચતુષ્પાદ
,, પહેર	૧ લો	૪ થો	૩ નો	૧ લો	૧ લો	૧ લો	૪ થો	૧ લો	૧ લો	૪ થો	૩ નો	૪ થો
,, સૂર્ય	૪ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૬ થો	૧૦ મો	૭ મો	૧૧ મો	૨ નો	૩ નો
,, ચંદ્ર	૧ લો	૫ મો	૯ મો	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૪ થો	૭ મો	૪ થો	૮ મો	૧૧ મો	૧૨ મો
,, સ્ત્રીચંદ્ર	૧ લો	૮ મો	૭ મો	૯ મો	૬ થો	૩ નો	૪ થો	૨ નો	૧૦ મો	૧૧ મો	૫ મો	૧૨ મો
,, મગળ	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૬ થો	૧૦ મો	૨ નો	૭ મો	૧૧ મો	૮ મો	૧૨ મો	૩ નો	૪ થો
,, બુધ	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૩ નો	૭ મો	૧ લો	૮ મો	૮ મો	૫ મો	૯ મો	૧૨ મો	૧ લો
,, ગુરુ	૬ થો	૨ નો	૧૧ મો	૭ મો	૧૧ મો	૩ નો	૫ મો	૧૨ મો	૯ મો	૧ લો	૪ થો	૩ નો
,, શુક્ર	૭ મો	૧૦ મો	૩ નો	૮ મો	૧૨ મો	૪ થો	૯ મો	૧ લો	૧૦ મો	૭ મો	૫ મો	૨ નો
,, શનિ	૩ નો	૭ મો	૧૧ મો	૪ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૧૦ મો	૧ લો	૬ થો
,, રાહુ	૮ મો	૧૨ મો	૪ થો	૯ મો	૧ લો	૫ મો	૧૦ મો	૨ નો	૧૧ મો	૩ નો	૬ થો	૭ મો
,, કમ	૧ મું	૨ મું	૪ મું	૭ મું	૧૦ મું	૧૨ મું	૬ મું	૮ મું	૯ મું	૧૧ મું	૩ મું	૫ મું

અહમલ અને ચંદ્રમલ વિષે

ઉદાહે ચોત્સવે જીવઃ સૂર્યો મૂપાલદર્શને ॥
સંગ્રામે ધરણીપુત્રો વિદ્યાભ્યાસે બુધો વલી ॥૧૦૨॥
યાત્રાયાં માર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાન્ન ગૈશ્વરઃ ॥
ચન્દ્રમાઃ સર્વકાર્યેષુ પ્રશસ્તો ગૃહ્યતે બુધૈઃ ॥૧૦૩॥

વિવાહ અને ઉત્સવમાં ગુરૂનું બળ, રાજદર્શનમાં સૂર્યનું બળ, સંગ્રામમાં મંગળનું બળ, વિદ્યાભ્યાસમાં બુધનું બળ, યાત્રામાં શુક્રનું બળ, દીક્ષા લેવામાં શનિનું બળ અને સર્વ કાર્યોમાં ચંદ્રમાનું બળ પ્રશસ્ત છે, તેથી બુધિમાન પુરૂષો તેનું બળ અહણુ દરી કાર્યારંભ કરે છે. ૧૦૨, ૧૦૩.

તિથિવાર સિદ્ધિયોગ.

एकादशी जीवदिने च षष्ठी भौमे त्रयोदश्यपि शुक्रवारे ॥
सूर्यो नवैकाष्टमिकाश्च सिद्धाश्चंद्रे द्वितीयादशमीनवम्यः ॥१०४॥

એકાદશીના દિવસે ગુરૂવાર હોય, છઠને દિવસે મંગળવાર હોય, તેરશના દિવસે શુક્રવાર હોય; નવમી, એકમ અને આઠમ; એ ત્રણ તિથિઓમાંની ગમે તે તિથિના દિવસે રવિવાર હોય તથા બીજ, દશમ અને નવમી; એ ત્રણ તિથિઓમાંથી ગમે તે તિથિના દિવસે સોમવાર હોય તો તે દિવસે સિદ્ધિયોગ બાલુવો. ૧૦૪.

नंदा भृगौ बुधे भद्रा मंदे रिक्ता कुजे जय ॥
गुरौ पूर्णा खिले कार्ये सिद्धियोगाः शुभावहाः ॥१०५॥
नंदा भद्रा तथा नंदा जया रिक्ताथ भद्रिका॥
पूर्णा सूर्यादिवारेषु वशिष्ठादिमतेऽशुभाः ॥१०६॥

શુક્રવારના દિવસે નંદા તિથિ, બુધવારે ભદ્રા, શનિવારે રિક્તા, મંગળવારે જયા અને ગુરૂવારના દિવસે પૂર્ણા તિથિ હોય તો સિદ્ધિયોગ થાય છે અને તે સર્વ કાર્યોમાં શુભાવહ બાલુવો. ૧૦૫.

નંદા, ભદ્રા, નંદા, જયા, રિક્તા, ભદ્રા અને પૂર્ણા; એ તિથિઓ સૂર્યાદિ સાત વારોમાં અનુક્રમે હોય તો વશિષ્ઠાદિ ઋષિઓએ અશુભ યોગ માન્યો છે. ૧૦૬.

નક્ષત્ર વાર અમૃતસિદ્ધિ યોગ.

અર્કે હસ્તો મૃગશ્રન્દ્રે ગુરૌ પુષ્યોઽશ્વિનિ કુજે ॥

અનુરાધા બુધે શુક્રે રેવતી રોહિણી શનૌ ॥૧૦૭॥

અમૃતઃ સિદ્ધિયોગઃ સ્યાત્ સર્વકાર્યાર્થસિદ્ધિદઃ ॥

યથા સૂર્યસ્તમો હન્તિ દોષસંવાસ્તથા ત્વયમ્ ॥૧૦૮॥

રવિવારે હસ્ત, સોમવારે મૃગશિર. ગુરુવારે પુષ્ય, મંગળવારે અશ્વિની, બુધવારે અનુરાધા, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો અમૃતસિદ્ધિ યોગ થાય છે. તે સર્વ કાર્યો તથા સર્વ પ્રકારના અર્થની સિદ્ધિને આપનાર છે. જેમ સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે છે તેવી રીતે આ અમૃતસિદ્ધિ યોગ સર્વ પ્રકારના દોષોના સમૂહોનો શીઘ્ર નાશ કરે છે. ૧૦૭, ૧૦૮.

અમૃતસિદ્ધિયોગ તજવા વિધે.

પञ्चम्यादितिथौ त्याज्या हस्तार्काद्याः कमाच्छुभे ॥

योगાશ્ચામૃતસિદ્ધિચાહ્યા અન્યે સર્વાર્થસાધકાઃ ॥૧૦૯॥

उदाहे गुरुपुष्यश्च प्रवेशे तु कुजाश्विनीम् ॥

તયજેદેતત્પ્રયત્નેન પ્રયાણે શનિરોહિણીમ્ ॥૧૧૦॥

પાંચમ્યાદિ તિથિઓમાં અનુક્રમે હસ્ત અને રવિવારદિથી થતો અમૃતસિદ્ધિ નામનો યોગ શુભ કાર્યમાં ત્યાગવો કહ્યો છે અર્થાત્ તિથિ પાંચમે હસ્ત નક્ષત્ર અને રવિવાર, છઠના દિવસે મૃગશિર અને સોમવાર, સાતમના દિવસે અશ્વિની અને મંગળવાર, આઠમના દિવસે અનુરાધા અને બુધવાર, નોંમના દિવસે પુષ્ય અને ગુરુવાર; આ દિવસોએ અમૃતસિદ્ધિ યોગ શુભ કાર્યમાં તજવો અને આ સિવાયના બીજા અમૃતસિદ્ધિયોગ સર્વ કાર્યોની સિદ્ધિ કરનારા છે. ૧૦૯.

વિવાહમાં ગુરુવારના દિવસે પુષ્ય, ગ્રહપ્રવેશમાં મંગળવારે અશ્વિની અને યાત્રામાં શનિવારના દિવસે રોહિણી ઇત્યાદિ નક્ષત્ર વારના યોગોને ચતુર્થક તજવા. ૧૧૦.

સિદ્ધિ યોગ ચક્ર.

વાર	રવિ	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
તિ. સિદ્ધિ યોગ	૩, ૮, ૧૩, ૭, ૧૨	૫, ૧૦, ૧૫, ૧, ૬, ૧૧	૪, ૯, ૧૪	૨, ૭, ૧૨	૫, ૧૦, ૧૫
તિ. અશુભ યોગ	૧, ૬, ૧૧	૨, ૭, ૧૨	૩, ૮, ૧૩	૪, ૯, ૧૪	૫, ૧૦, ૧૫	૧, ૬, ૧૧	૨, ૭, ૧૨
નક્ષત્ર અમૃત સિદ્ધિ યોગ	હસ્ત	મૃગશિર	અશ્વિની	અનુરાધા	પુષ્ય	રેવતી	રોહિણી

વાર, તિથિ, નક્ષત્ર મળી ચતુર યોગ ચક્ર.

યોગના નામ	ગમે તે વાર	ગમે તે તિથિ	કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય	યોગનું ફળ
કુમાર યોગ	સોમ, મંગળ બુધ, શુક્ર	૧, ૫, ૯, ૧૦, ૧૧	જ., રો., પુન., ઉ., વિ, મૃ., શ્ર., પૂ-ભા.	ધણી શ્રેષ્ઠ યોગ છે
રાજ યોગ	રવિ, મંગળ, બુધ, શુક્ર	૨, ૩, ૭, ૧૨, ૧૫	ભ., મૃ., પુષ્ય, પૂ-કા., ચિ., અનુ., પૂ-ધા, ધ., ઉ-ભા.	શ્રેષ્ઠ છે
સ્થવિર યોગ	શુક્ર, શનિ	૪, ૮, ૯, ૧૩, ૧૪	કૃ., આ., શ્ર., ઉ-કા., રવા. જ્યે., ઉ-ધા, શ, રેવતી	શ્રેષ્ઠ
દ્વિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ,	૨, ૭, ૧૨	મૃ., ચિ, ધનિષ્ઠા.	શ્રેષ્ઠ
ત્રિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ,	૨, ૭, ૧૨	કૃ., પુન., ઉ-કા., વિ; પૂ-ભા, ઉ.ધા.	શ્રેષ્ઠ

નક્ષત્ર, વાર અને તિથિથી થતા અશુભ યોગ.

યોગનાં નામ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શનિ	યોગનું ફળ
અમૃત સિદ્ધિ મૃત્યુ યોગ	હસ્ત તિ. ૫	મૃગશિર તિ. ૬,	અશ્વિની તિ. ૭	અનુરાધા તિ. ૮	પુષ્ય તિ. ૯	...	અશુભ
અગ્નિ યોગ	આર્દ્રા તિ. ૧૨	મૃગશિર તિ. ૧૧	...	રોહિણી તિ. ૨	...	કૃત્તિકા તિ. ૫	અશુભ
વિષ યોગ	કૃત્તિકા તિ. ૧૨	...	શતભિષા તિ. ૭	આશ્લેષા તિ. ૨	અશુભ
હૃદય યોગ	ભરણી	ચિત્રા	ઉત્તરાષા.	ધનિષ્ઠા	ઉત્તરા-કા.	જ્યેષ્ઠા રેવતી	અશુભ
યમ ધંટ યોગ	મઘા	વિશાખા	આર્દ્રા	મૂલ	કૃત્તિકા	રોહિણી	હસ્ત અશુભ

સર્વ દોષનો નાશ કરનાર રવિયોગ.

સૂર્યભાદ્રમે પદ્મે તુર્યે વિશે પ્રયોદશે ॥

નવમે ચન્દ્રનક્ષત્રે રવિયોગઃ શુભપ્રદઃ ॥

અનેકદોષસંધાનાં ધ્વસંકોડ્યમુદાહતઃ ॥૧૧૧॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રમાના (હિનિયા) નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૧૦ મું, ૬૬મું, ૪૪મું, ૨૦મું, ૧૩ મું અને ૯ મું નક્ષત્ર હોય ત્યારે રવિયોગ થાય છે તે શુભદાયક છે અને તે અનેક દોષના સમૂહોનો નાશ કરનાર કહેવો છે. ૧૧૧.

આનંદાદિ અક્ષાવિસ યોગનું ચક્ર

નંબર	યોગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	તજવાની ધડી	કેળ
૧	આનંદ	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	૦	સિદ્ધિ
૨	કાળદંડ	ભરણી	આર્દ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ.	પૂ. ભાદ્રપદા	આખું	મરુચ
૩	ધૂમ્રાક્ષા	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ક્રાલ્યની	સ્વાતિ	મૃગ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદા	૧	અસુખ
૪	પ્રજ્ઞપતિ	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ. ક્રાલ્યની	વિશાખા	પૂ. પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	૦	સૌભાગ્ય
૫	સૌમ્ય	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	૦	સૌભાગ્ય
૬	ખંધાક્ષ	આર્દ્રા	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ	પૂ. ભાદ્રપદા	ભરણી	૫	ધન ક્ષય
૭	સ્વજ	પુનર્વસુ	પૂ. ક્રાલ્યની	સ્વાતિ	મૃગ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	૦	સુખ
૮	શ્રીવત્સ	પુષ્ય	ઉ. ક્રાલ્યની	વિશાખા	પૂ. પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	૦	સુખ
૯	વલ્લભ	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	મૃગશિર	૫	ક્ષય
૧૦	મુદ્દગર	મધા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિ.	પૂ. ભાદ્રપદા	ભરણી	આર્દ્રા	૫	ધનનોશ
૧૧	જન	પૂ. ક્રાલ્યની	સ્વાતિ	મૃગ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	૦	રાજનોત
૧૨	મિત્ર	ઉ. ક્રાલ્યની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	૦	પ્રિય
૧૩	માનસ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાદા	શતતારકા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	૦	સુખ

૧૨	પદ્ય	ચિત્રા	ન્યેષઃ	અભિજિત	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આદ્રા	મધા	૪	ધન પ્રાપ્તિ
૧૫	ભૂજક	સ્વાતિ	મૃગ	શ્રવણ	કુતરા ભાદ્ર	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	૪	ધન હાતિ
૧૬	છિન્નપાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વિની	આષ્ટમી	પ્રાર્થનાશ
૧૭	ચંદ્ર	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતતારા	આશ્લેષા	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	આષ્ટમી	મંદ્ર
૧૮	કાળ	ન્યેષઃ	અભિજિત	પૂર્વાભા.	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	૨	કલેશ
૧૯	સિદ્ધિ	મૃગ	શ્રવણ	ઉત્તરાભા.	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	૦	કાનસિદ્ધિ
૨૦	શુભ	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	કુતરાશ્વિની	વિશાખા	૦	કન્યાલ
૨૧	અશ્વત્થસિદ્ધિ	ઉત્તરાષાઢા	શતતારા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	૦	રાજમાન
૨૨	મંદ્ર	અભિજિત	પૂર્વાભા	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	ન્યેષઃ	૪	ધન મેય
૨૩	ગદ	શ્રવણ	ઉત્તરાભા.	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	મૃગ	૭	મય
૨૪	માતંગ	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વિની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	૦	કુળ વૃદ્ધિ
૨૫	રાશ્વસ	શતતારા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	આષ્ટમી	મહા કલ
૨૬	ચર	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આદ્રા	મધા	ચિત્રા	ન્યેષઃ	અભિજિત	૩	કાર્ય હાતિ
૨૭	દિગ્ધર	ઉત્તરાભા.	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્વિની	સ્વાતિ	મૃગ	અશ્વિની	૦	મહારંભ
૨૮	વર્ધમાન	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	કુતરાશ્વિની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	૦	સમ

આનંદાદિ અઠાવિશ યોગ.

આનન્દઃ કાલદણ્ડોઽથ ધૂમ્રાક્ષોઽથ પ્રજાપતિઃ ॥

સૌમ્યધ્વાંક્ષધ્વજાથૈવ શ્રીવત્સો વજ્રમુદ્રરૌ ॥૧૧૨॥

ક્ષત્રં મિત્રં ક્રમેણૈવ માનસઃ પદ્મલુમ્બકૌ ॥

ઉત્પાતમૃત્યુકાળાખ્યાઃ સિદ્ધિથૈવ શુભામૃતૌ ॥૧૧૩॥

મૂસલઞ્ચ ગદાખ્યથ માત્તક્કો રાક્ષસશ્વરઃ ॥

સ્થિરઃ પ્રવર્દ્ધમાનથ નામતુલ્યફલા અમી ॥૧૧૪॥

આનંદ ૧, કાલદંડ ૨, ધૂમ્રાક્ષ ૩, પ્રજાપતિ ૪, સૌમ્ય ૫, ધ્વાંક્ષ ૬, ધ્વજ ૭, શ્રીવત્સ ૮, વજ્ર ૯, મુદ્ર ૧૦, ક્ષત્ર ૧૧, મિત્ર ૧૨, માનસ ૧૩, પદ્મ ૧૪, લુમ્બક ૧૫, ઉત્પાત ૧૬, મૃત્યુ ૧૭, કાળ ૧૮, સિદ્ધિ ૧૯, શુભ ૨૦, અમૃત ૨૧, મૂસલ ૨૨, ગદા ૨૩, માતંગ ૨૪, રાક્ષસ ૨૫, શ્વર ૨૬, સ્થિર ૨૭ અને પ્રવર્દ્ધમાન ૨૮; આ અઠાવીસ યોગ પોતાના નામ પ્રમાણે ક્ષણ આપનારા બાણવા. ૧૧૨. ૧૧૩, ૧૧૪.

માનુવારેઽશ્વિનક્ષત્રાત્સામિજિત્કૈથ સર્વમૈઃ ॥

ભવન્તિ ક્રમશો યોગા અષ્ટાવિંશતિસંખ્યકાઃ ॥૧૧૫॥

રવિવારના દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રથી વર્તમાન નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે સંખ્યા આવે તે અનુક્રમે આનંદાદિ યોગ બાણવા અને અભિજિત સહિત બધાં નક્ષત્રો ગણવાથી અઠાવીસ આનંદાદિ યોગો થાય છે. ૧૧૫.

મૃગાદારભ્ય રાત્રીશે શ્લેષાતઃ કુજવાસરે ॥

હસ્તાદ્ બુધેઽનુગધામાદ્રુવારે તથૈવ ચ ॥

ઉત્તરાષાઢતઃ શુક્રે શતતારાદિતઃ શનૌ ॥૧૧૬॥

સોમવારના દિવસે મૃગશિરથી, મંગળવારના દિવસે આશ્લેષાથી, બુધવારના દિવસે હસ્તથી, ગુરુવારના દિવસે અનુરાધાથી, શુક્રવારના દિવસે ઉત્તરાષાઢાથી અને શનિવારના દિવસે શતલિષાથી ગણી આનંદાદિ યોગ બાણવા. ૧૧૬.

તિથિવારથી દુષ્ટ યોગ.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ પઠી મૌમે સપ્તાષ્ટમી બુધે ॥

દશ શુક્રે શનૌ રુદ્રા ગુરૌ નવ હુતાશનઃ ॥૧૧૭॥

રવિવારે દ્વાદશી, અંદ્રવારે છઠ, મંગળવારે સપ્તમી, બુધવારે અષ્ટમી, શુક્રવારે દશમી, શનિવારે એકાદશી અને ગુરુવારે નૌમી તિથિ હોય તો હુતાશન યોગ જાણવો. ૧૧૭.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ રુદ્રા મૌમે પચ્ચ બુધેઽગ્રયઃ ॥

ગુરૌ પદ્મ્યષ્ટમી શુક્રે દગ્ધાશ્વો નવમી શનૌ ॥૧૧૮॥

રવિવારે દ્વાદશી, અંદ્રવારે એકાદશી, મંગળવારે પંચમી, બુધવારે તૃતીયા; ગુરુવારે પઠી, શુક્રવારે અષ્ટમી અને શનિવારે નવમી તિથિ હોય તો દગ્ધ યોગ જાણવો. ૧૧૮.

ચતુર્થ્યર્કે વિધૌ પઠી દ્વિતીયા ત્રેઽષ્ટમી ગુરૌ ॥

નવ શુક્ર વિપાશ્વથ સપ્તમી કુજમંદયોઃ ॥૧૧૯॥

રવિવારે ચતુર્થી, અંદ્રવારે પઠી બુધવારે દ્વિતીયા ગુરુવારે, અષ્ટમી, શુક્રવારે નવમી તથા મંગળ અને શનિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો વિપ નામક યોગ જાણવો. ૧૧૯.

શનૌ પઠી મૃગૌ સપ્તાષ્ટમી જીવે બુધે નવ ॥

કુજે દશ વિધૌ રુદ્રાઃ ક્રંકચો દ્વાદશી રવૌ ॥૧૨૦॥

શનિવારે પઠી, શુક્રવારે સપ્તમી, ગુરુવારે અષ્ટમી, બુધવારે નવમી, મંગળવારે દશમી, અંદ્રવારે એકાદશી અને રવિવારે દ્વાદશી તિથિ હોય તો ક્રંકચ નામનો યોગ જાણવો. ૧૨૦.

પ્રતિપજ્ઞે રવૌ સપ્ત સંવર્તો યોગ ઈરિતઃ ॥

દગ્ધાદીંસ્તિથિવારોત્થાંસ્ત્યજેઘોગાન્શુમે સદા ॥૧૨૧॥

બુધવારે પ્રતિપદા અને રવિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો સંવર્ત યોગ જાણવો. તિથિવારોથી ઉત્પન્ન થએલા દગ્ધાદિ યોગો સર્વદા શુભ કાર્યમાં ત્યાગવા. ૧૨૧.

તિથિવાર નક્ષત્રોત્પન્ન દુષ્ટ યોગ તથા સિદ્ધિયોગ ચક્ર.

યોગના નામ	તિ. ૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૬૭
હતાશનયો	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	અશુભ
દાઘ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
વિષ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
કકચ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
સ વર્ત યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
ચોથનુ ધર	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
મૃત્યુ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
વજ્રપાત	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
કાલ મુખી	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
જવાલામુખી	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
વલ્ચ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
અશુભ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„
સિદ્ધિ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	„

ત્રિવિધ ગંડાંત તજવા વિષે.

નક્ષત્રતિથિરાશીનાં ગણદાન્તં ત્રિવિધં ત્યજેત્ ॥

નવપશ્ચચતુર્થ્યન્ત્યં દ્વયેકાઘવટિકામિતમ્ ॥

તાવન્મિતં તતોઽગ્રયાણામાદાવપિ પરિત્યજેત્ ॥૧૨૨॥

નક્ષત્ર, તિથિ અને રાશિ; એમનાં ત્રણ પ્રકારનાં ગંડાંત તજવાં અર્થાત્ નક્ષત્ર ગંડાંત, તિથિ ગંડાંત અને લગ્ન ગંડાંત તજવાં. નોમ, પાંચમ અને ચોથ, એ તિથિ-એની અંતની અનુક્રમે બે ૨, એક ૧ અને અર્ધ ઘડી ગંડાંત થાય છે. અથવા

નોમની અંતની બે ૨, પાંચમની અંતની એક-૧ અને ચોથની અંતની ૦૥ અધીઁ ઘડી ગંડાંત સંજક હોવાથી તજવી. આવી રીતે આગળ નક્ષત્ર અને લગ્નની આદિની ગંડાંત ઘડી તજવાની છે. ૧૨૨.

નક્ષત્ર ગંડાંત.

જ્યેષ્ઠામૂર્લ્ધ્વયોઃ સંધૌ રેવત્યશ્ચિમયોસ્તથા ॥

આશ્લેષામધયોરન્તરાલે નાહી ચતુષ્ઠયમ્ ॥૧૨૩॥

જ્યેષ્ઠા અને મૂળ નક્ષત્રની સંધિમાં ચાર ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્ જ્યેષ્ઠાની અંતની બે ઘડી અને મૂળ નક્ષત્રની આદિની બે ઘડી, આશ્લેષાની અંતની બે ઘડી અને મધ્યાની આદિની બે ઘડી તથા રેવતીની અંતની બે ઘડી અને અશ્વિનીની આદિની બે ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૩.

અન્યમતે તિથિ ગંડાંત.

અન્તરે પશ્ચમીપૃથ્વોઃ પૂર્ણિમાચાહયોરપિ ॥

દશમ્યેકાદશીસંધૌ ગણહાન્તં ઘટિકાદ્વયમ્ ॥૧૨૪॥

પાંચમ અને છઠની સંધિમાં બે બે ઘડી ગંડાંત થાય છે અર્થાત્ પાંચમની અંતની એક ઘડી અને છઠની પ્રથમની એક ઘડી તથા દશમની અંતની અને એકાદશીની પ્રથમની એક ઘડી તેમજ પૂર્ણિમાની અંતની તથા પ્રતિપદાની આદિની એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૪.

લગ્ન ગંડાંત.

કર્કસિંહાચ્ચયોર્મીનમેપયોરન્તરે તયોઃ ॥

વૃશ્ચિકાચ્ચધનુઃસંધૌ લગ્નસ્પેકં ઘટીમિતમ્ ॥૧૨૫॥

કર્ક અને સિંહ લગ્નની મધ્યની એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્ કર્કના અંતની અધીઁ અને સિંહની પ્રથમની અધીઁ ઘડી ગંડાંત થાય છે. તે પ્રમાણે મીનના અંતની અને મેષના પ્રથમની તથા વૃશ્ચિકાના અંતની અને ધનુ લગ્નના પ્રથમની અધીઁ ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૫.

કુલિક. કંટક, કાલવેલા અને યમઘંટ નામકે ત્યાજ્ય મુહૂર્ત.

મન્વર્કદશનાગર્તુવેદનેત્રમિતાઃ ક્ષણાઃ ॥

કુલિકાસ્તે રવેર્વારાત્ક્રમતઃ કણ્ટકા બુધાત્ ॥૧૨૬॥

ગુરોસ્તે કાલવેલાઃ શુક્રાતે યમઘણ્ટકાઃ ॥

ત્યજેદેતાઞ્છુમે કાર્યે નિશિ વ્યેકાન્ મૂહૂર્તકાન્ ॥૧૨૭॥

રવિવારાદિ સાત વારોના ક્રમથી ૧૪, ૧૨, ૧૦, ૮, ૬, ૪ અને ૨; આ મુહૂર્તો કુલિક સંજક થાય છે અને બુધવારે ક્રમથી આ મુહૂર્તો કંટક સંજક થાય છે. શુક્રવારે ક્રમે કાલવેલા સંજક તથા શુક્રવારે ક્રમે યમઘંટ સંજક થાય છે. આ મુહૂર્તો દિવસનાં કહ્યાં છે. અને આ મુહૂર્તોમાંથી એક ઘટાડવાથી રાત્રીનાં મુહૂર્તો થાય છે. શુભ કાર્યમાં આ સર્વ મુહૂર્તો ત્યાગવા યોગ્ય છે. ૧૨૬, ૧૨૭.

દિવસે કુલિકાદિ ચક્ર

વાર	ર.	વ.	મ.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.
કુલિક	૧૪	૧૨	૧૦	૮	૬	૪	૨
કંટક	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦	૮
કાલ વેળા	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦
યમ ઘંટ	૧૦	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨

રાત્રિ કુલિકાદિ ચક્ર

વાર	ર.	વ.	મ.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.
કુલિક	૧૩	૧૧	૯	૭	૫	૩	૧
કંટક	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯	૭
કાલ વેળા	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯
યમ ઘંટ	૯	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧

દુષ્ટ ક્ષણ.

ક્ષણચતુર્દશઃ સૂર્યે નવમદ્વાદશૌ વિધૌ ॥

સપ્તમો નિશિ મૌમેઽદિ તુર્યથાથ બુધેઽષ્ટમઃ ॥૧૨૮॥

ષષ્ઠદ્વાદશકૌ જીવે ચતુર્થનવમૌ મૃગૌ ॥

શની ચાઘદ્વિતીયૌ ચ ત્યાજ્યા દુષ્ટક્ષણા ઇમે ॥૧૨૯॥

રવિવારે ઔદ્યુ મુહૂર્ત, સોમવારે નવમું અને ખારમું, મંગળવારે રાત્રે સાતમું અને દિવસે ચૌથું, બુધવારે આઠમું, શુક્રવારે છઠ્ઠું અને ખારમું, શુક્રવારે ચૌથું અને નવમું તથા શનિવારે પહેલું અને બીજું મુહૂર્ત દુષ્ટ ક્ષણ થાય છે. આ સર્વ દુષ્ટ ક્ષણો શુભ કાર્યમાં તજવાં. ૧૨૮, ૧૨૯.

भास, तिथि, नक्षत्र लक्षणय चक्र.

चक्र	वेद्यान	लगेष्ट	अपाठ	श्रावण	भास- पक्ष	भासो	अतिरिक्त	भाग्य- शीप	चोप	महा	हासुन	भास	
८-८	१२	०	०	२-३	१-२	१०-११	०	७-८	४-५	०	०	मन्ने पक्ष नी तिथि शून्य	
०	०	१४	६	०	०	०	५	०	०	५	४	कृष्ण पक्ष तिथि शून्य	
०	०	१३	७	०	०	०	१४	०	०	६	३	शुद्ध पक्ष तिथि शून्य	
अश्वि,	चित्रा	पुष्य	मनि.	श्रावण	रेवती	पू	भा.	कृत्तिका	चित्रा	आ.अ	भूव	भरणी	{ नक्षत्र शून्य
शेखि.	स्वाति	उ. पा	शेखि	उ. पा	घतभि.			मघा	विधा.	उस्त	श्रावण	लगेष्ट	
कुंभ	मीन	वृष	मिथुन	मेघ	कन्या	वृश्चिक	तुला	धन	कङ्क	मकर	सिंह	राशि शून्य	

तिथिशून्य लक्षणचक्र.

१	३	५	७	९	११	१३	तिथि
मृगश	मकर	मिथुन	कङ्क	सिंह	धन	वृष	} शून्य लक्षण
मकर	सिंह	कन्या	धन	मीन	मीन	मीन	

आवश्यक कार्ये योगनो अपवाद.

तिथिवारोद्धवान्योगान्दुष्टाख्यांश्च भवारजान् ॥

तिथिभोत्थांस्त्रितयजान्दृष्टे वंगे खशे त्यजेत् ॥१३०॥

नान्यदेशे निषिद्धास्ते गुणवत्तिथिभादिषु ॥

उत्पातमृत्युकाणाख्यात्रक्षोदग्धाख्यकालकान् ॥१३१॥

क्रकचं यमघण्टादीञ्छस्ते चन्द्रे शुभाञ्जगुः ॥

मध्याह्नोत्तरमित्येके यामोत्तरमघापरे ॥१३२॥

યાત્રાતિરિક્તકાર્યેઽન્યે લગ્નશુદ્ધયા શુભાન્નગુઃ ॥

કુયોગઃ સિદ્ધિયોગશ્ચ યદિ સ્યાતામુભાવપિ ॥

સુયોગો હંતિ દુર્યોગં કાર્યસિદ્ધયૈ શુભાવહઃ ॥૧૩૩॥

તિથિવારોત્પન્ન, નક્ષત્રવારોત્પન્ન તથા તિથિનક્ષત્રોત્પન્ન; આ ત્રણ પ્રકારના દુષ્ટ યોગ હૂણ, ખંગ અને ખશ દેશમાં તજવા. પરંતુ તિથિનક્ષત્રાદિક સર્વગુણયુક્ત હોય તો આ ત્રણે દુષ્ટ યોગ અન્ય દેશમાં નિષિદ્ધ નથી. તેમજ જો ચંદ્રમા શુભ હોય તો ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણા, દગ્ધ, કાલ, કંકચ અને ચમઘંટ આદિ કુયોગ શુભ થાય છે એવું પંડિતોએ કહેલું છે, અને કેટલાક આચાર્યોની એવી માન્યતા છે કે મધ્યાહ્ન કાળ પછી ઉક્ત કુયોગો શુભ થઈ જાય છે તથા કેાઈ અન્ય આચાર્યોએ કહ્યું છે કે એક પ્રહર વીત્યા બાદ શુભ થાય છે. જ્યારે કેટલાક પંડિતોએ એવું કથન કરેલું છે કે યાત્રા સિવાય અન્ય કાર્યોમાં લગ્ન શુદ્ધ હોય તો કુયોગ શુભ થઈ જાય છે. તથા કુયોગ અને સિદ્ધિયોગ એક સમયમાં હોય તો સિદ્ધિયોગ કુયોગનો નાશ કરી દે છે અને કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩.

અભિજિત નામનું મુહૂર્ત.

રવૌ ગગનમધ્યસ્થે મુહૂર્તેઽભિજિદાહ્વયે ॥

છિનત્તિ સકલાન્દોષાંશ્ચક્રમાદાય માધવઃ ॥૧૩૪॥

સૂર્ય આકાશે મધ્ય ભાગમાં રહ્યો હોય ત્યારે અભિજિત નામનું મુહૂર્ત કહેવાય છે. તે વખતે માધવ (વિષ્ણુ) ચક્ર લઈને સર્વ દોષોને હણે છે. મધ્યાહ્ન કાળે એક ઘડી પહેલા અને મધ્યાહ્ન પછી એક ઘડી સુધી એટલે મધ્યાહ્ન બે ઘડી વિજય મુહૂર્ત રહે છે તે સર્વ દોષોને હણનાર છે. ૧૩૪.

છાયા મુહૂર્ત.

સિદ્ધચ્છાયા ક્રમાદર્કોદિષુ સિદ્ધિ પ્રદા પદૈઃ ॥

રુદ્રસાર્ધાષ્ટનંદાષ્ટસપ્તમિશ્ચન્દ્રવદ્ દ્વયોઃ ॥૧૩૫॥

રવિવારાદિ વારોમાં ક્રમે ૧૧, ૮, ૬, ૮, ૭, ૮, ૮ અને ૮ પદોએ રહેલી છાયા સિદ્ધિ આપનારી જાણવી. ૧૩૫.

રવિવારે ૧૧ પગલાં	}	શંકુથી છાયાનું પ્રમાણ જોવા માટે શંકુ આંગળ
સોમવારે ૮૥ ,,		સાત ૭ નો લાંબો કરાવવો અને તેને એક
મંગળવારે ૯ ,,		પાટલીમાં જોસાડી શંકુના મધ્ય ભાગથી પગલાંના
ગુધવારે ૮ ,,		બદલે આંગળના આંકા કરી વાર પ્રમાણે છાયા
ગુરુવારે ૭ ,,		જોઈ મુદ્ધર્ત જોવું. , , ,
શુક્રવારે ૮૥ ,,		
શનિવારે ૮૥ ,,		

નક્ષત્રાણિ તિથિર્વાસ્તારાશ્ચન્દ્રચલં ગ્રહાઃ ॥

દુષ્ટાન્યપિ શુભં ભાવં ભજન્તે સિદ્ધછાપયા ॥૧૩૬॥

નક્ષત્ર, તિથિ, વાર, તારા, ચંદ્ર અને ગ્રહો; એમનાં દુષ્ટ કથાન હોય તો પણ સિદ્ધછાયાના પ્રભાવે શુભ લાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩૬.

વર્ગના સ્વામી.

અકચટતપયશવર્ગાઃ' સ્વગેશમાર્જોરસિદ્ધેશુંતામ્ ॥

સર્પાસ્ત્રમૃગાવીનાં નિજપશ્ચમવૈરિણામષ્ટી ॥૧૩૭॥

અ વર્ગ, ક વર્ગ, ચ વર્ગ, ટ વર્ગ, ત વર્ગ, પ વર્ગ, ય વર્ગ અને શ વર્ગ; એ આઠ વર્ગ છે અને તેના સ્વામી ક્રમે અ વર્ગનો ગરુડ, ક વર્ગનો બીલાડો, ચ વર્ગનો સિંહ, ટ વર્ગનો શ્વાન, ત વર્ગનો સર્પ, પ વર્ગનો ઉદર, ય વર્ગનો હરણ અને શ વર્ગ સ્વામી મેંદા અર્થાત્ ઘેટે બાણવો. ૧૩૭.

લેણદેણ જોવાનો વિચાર.

નામાદિવર્ગાઙ્ગમયૈકવર્ગે વર્ણાઙ્ગમેવ ક્રમતોત્ક્રમાચ્છ ॥

ન્યસ્યોભયોરદ્દહતાવશિષ્ટેડદિતે વિશેષાઃ પ્રથમેન દેવાઃ ॥૧૩૮॥

બન્નેના નામના આઠ અક્ષરવાળા વર્ગના અંકને સામા રાખી પછી તેને આઠે ભાગ દેવો. જે શેષ રહે તેનો અર્ધ કરવો અને જે બચે તેટલા વિશ્વા પ્રથમ અંકના વર્ગવાળો બીજા અંકનો કરજદાર થાય છે. એવી રીતે વર્ગના અંકને ઉલટ સુલટ ગણવા અર્થાત્ બીજા વર્ગના અંકને પહેલો વર્ગી પૂર્વવત્ ગણી બન્નેમાંથી જેના વિશ્વા અધિક થાય તે કરજદાર બાણવો. ૧૩૮.

ઉદાહરણ:—નર્મદાશંકરનો વર્ગ પાંચમો છે-માટે પ્રથમ પાંચનો આંટો મૂકવો. અને અમદાવાદનો અ વર્ગ પ્રથમ છે. તેનો વર્ગ પહેલો આવ્યો. તે

પાંચની ભેડે ૧ મૂકવાથી ૫૧ થયા. તેને આઠે લાગવાથી ૩ વધ્યા. હવે અમદાવાદનો અ વર્ગનો એક અને નર્મદાશંકરનો વર્ગ ૫, એકની ભેડે મૂકવાથી ૧૫, થયા. તેને આઠે લાગતા ૭ વધ્યા માટે અમદાવાદ નર્મદા-શંકરનું દેવાદાર છે એમ જાણવું.

પ્રતિમા અને પ્રતિષ્ઠા કરનારને વૈરભાવ.

યોનિગણરાશિમેદા લભ્યં વર્ગથ નાહિવેધથ ॥

નૂતનર્થિવવિધાને ષડ્વિધમેતદ્ વિલોકયં જ્ઞૈઃ ॥૧૩૯॥

યોનિ, ગણ, રાશિભેદ, લેણદેણ, વર્ગ અને નાહિવેધ; એ છ પ્રકારનાં જલ ધંડિતોએ નવીન જિનખિમ્બ કરાવતી વળતે જોવાં જોઈએ. ૧૩૯.

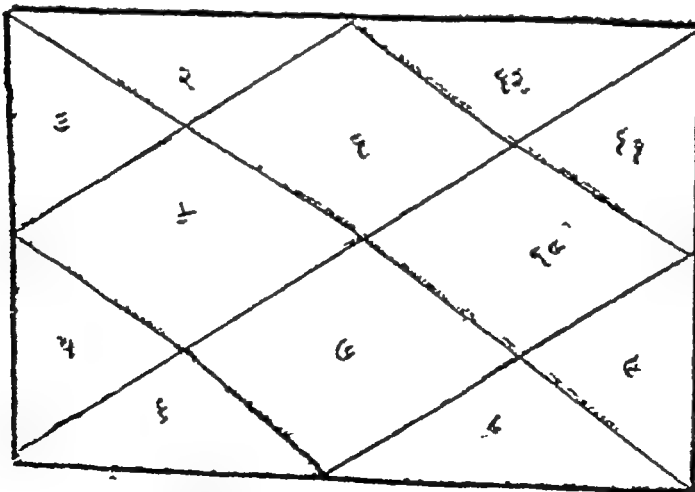
લગ્નકુંડલી બનાવવાની રીત.

લગ્નાદૂ ભાવાસ્તનુદ્રવ્યભ્રાતૃવન્ધુસુતારયઃ ॥

સ્ત્રીમૃત્યુધર્મકર્માડ્યવ્યયાથ દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૦॥

લગ્નના પ્રથમ સ્થાનથી બાર લાવો અનુક્રમે જાણવા. ૧ તનુ, ૨ ધન, ૩ ભ્રાતૃ, ૪ બન્ધુ, ૫ પુત્ર, ૬ શત્રુ, ૭ સ્ત્રી, ૮ મૃત્યુ, ૯ ધર્મ, ૧૧ લાલ અને ૧૨ વ્યય છે. (લગ્ન કુંડલીમા જે બાર ખાનાં હોય છે તેને ભુવન અથવા સ્થાન કહે છે.) ૧૪૦.

લગ્ન કુંડલી.

ભુવનોનાં વિશેષ નામો.

કેન્દ્રં પળકરશ્ચાપોક્તિમં લગ્નાત્પુનઃ પુનઃ ॥

નવમં પથમં સ્થાનં ત્રિકોણં પરિકીર્તિતમ્ ॥૧૪૧॥

ત્રિદશૈકાદયં પદ્યં પ્રોક્તં ચોપચયાહ્વયમ્ ॥

જામિત્રં સપ્તમં દ્યુનં દ્યુતશ્ચ મદનાભિધમ્ ॥૧૪૨॥

રિઃફં તુ દ્વાદશં દ્વૈષં દુશ્ચિક્યં સ્વાતૃતીયકમ્ ॥

ચતુરસ્રં તુરીયાદ્યસંખ્યં રંધ્રમથાદ્યમ્ ॥૧૪૩॥

લગ્નથી લઈ કેન્દ્ર, પલુકર અને આપોક્તિલભ; આ પ્રમાણે ચાર વખત ગણવાથી કુંડલીનાં બાર સ્થાનોની સંજ્ઞાઓ જાણી લેવાય છે અર્થાત્ ૧, ૪, ૭ અને ૧૦, આ ચાર સ્થાનો કેન્દ્ર સંજ્ઞક છે. ૨, ૫, ૮ અને ૧૧; આ ચાર સ્થાનો પલુકર તથા ૩, ૬, ૯ અને ૧૨; આ ચાર સ્થાનો આપોક્તિલભ સંજ્ઞક છે. વળી નવમા અને પાંચમા સ્થાનને ત્રિકોણ, ત્રીજા, દશમા, અગિયારમા અને છઠ્ઠા સ્થાનને ઉપચય; સાતમા સ્થાનને જામિત્ર, દ્યુન, દ્યુત તથા મદન; બારમા સ્થાનને રિક્ષ, ત્રીજાને દુશ્ચિક્ય, ચોથા અને આઠમા સ્થાનને ચતુરસ્ર તથા આઠમાને રંધ્રમથાદ્ય સ્થાન રહેલું છે. ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩.

ભાવિ કાર્યં પળકરાત્ જ્ઞેયમાપોક્તિમાદ્ ગતમ્ ॥

કેન્દ્રે સર્વગ્રહાઃ પુષ્ટાઃ ત્રૈકાલિકફલપ્રદાઃ ॥૧૪૪॥

પલુકરથી થનારું કાર્ય અને આપોક્તિલભથી ભૂતકાલનું કાર્ય જાણાય છે તથા કેન્દ્રમાં રહેલા પુષ્ટ ગ્રહોએ ત્રણે કાલનું ફળ આપનારા છે. ૧૪૮.

ઉચ્ચ ગ્રહો.

મેષો વૃષસ્તથા નક્રઃ કન્યાકર્કશ્ચાસ્તુલા ॥

સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે કથિતા ઉચ્ચરાશયઃ ॥૧૪૫॥

પરમોચ્ચાંશકાઃ સૂર્યાદિશો રામા ગલાશ્ચિનઃ ॥

ચાળચન્દ્રાઃ શરાઃ શૈલદશઃ સ્વાશ્ચિમિતાઃ ક્રમાત્ ॥૧૪૬॥

મેષ, વૃષ, મકર, કન્યા, કર્ક, મીન અને તુલા; આ સાત રાશિને અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોનાં ઉચ્ચ સ્થાન કહ્યાં છે. અર્થાત્ મેષનો સૂર્ય, વૃષનો ચંદ્ર, મકરનો મંગળ, કન્યાનો શુક્ર, કર્કનો શુક્ર, મીનનો શુક્ર અને તુલાનો શનિ; એ ઉચ્ચ ગ્રહોનાં સ્થાન જાણવાં તથા ૧૦ દશ, ૩ ત્રણ, ૨૮ અઠાવીસ, ૧૫ પંદર, ૫ પાંચ, ૨૭ સત્તાવીસ; અને ૨૦ વીસ, આ અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોના ગ્રેહ ઉચ્ચ સ્થાન છે. ૧૪૫, ૧૪૬.

નીચ ગ્રહો.

સૂર્યાદીનાં જગુર્નીચં સ્વોચ્ચમાયચ્ચ સત્તમમ્ ॥

રાહોસ્તુ કન્યકાગેહં મિથુનં સ્વૈચ્ચમં સ્મૃતમ્ ॥૧૪૭॥

સૂર્યાદિ ગ્રહોની ઉચ્ચ રાશિથી સાતમી રાશિ નીચ સ્થાનની કહી છે. અર્થાત્ તુલાનો સૂર્ય ચંદ્રમા વૃશ્ચિકનો, મંગળ કર્કનો, બુધ મીનનો, શુક્ર મકરનો, શુક્ર કન્યાનો અને શનૈશ્ચર મેષનો નીચ સ્થાનનો જાણવો. તથા રાહુની કન્યારાશિ ગૃહ, મિથુન ઉચ્ચસ્થાન અને ધન નીચ સ્થાન જાણવું. ૧૪૭.

મૂલ ત્રિકોણ.

સિંહો વૃષભમેષૌ ચ કન્યાધન્વિતુલાવટાઃ ॥

સૂર્યાદીનાં ક્રમાન્મૂલત્રિકોણા રાશયઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૮॥

સિંહ, વૃષ, મેષ, કન્યા, ધન, તુલા અને કુંભ; આ રાશિઓ અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોની ત્રિકોણ રાશિઓ જાણવી. અર્થાત્ સિંહનો સૂર્ય, વૃષભનો ચંદ્ર, મેષનો મંગળ, કન્યાનો બુધ, ધનનો શુક્ર, તુલાનો શુક્ર અને કુંભનો શનિ મૂલત્રિકોણ જાણવા. ૧૪૮.

ગ્રહોની ઉચ્ચાદિ રાશીનું ચક્ર.

સૂર્યાદિ ગ્રહો	સૂર્ય	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શનિ	રાહુ
ઉચ્ચ રાશિ	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા
નીચ રાશિ	તુલા	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	ધન	કન્યા	મેષ
પરમોચ્ચ રાશિ							
કેટલા અંશ સુધી	૧૦	૩૦	૨૮	૧૫	૫	૨૭	૨૦
મૂલ ત્રિકોણ રાશિ	સિંહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુંભ

ગ્રહોની દૃષ્ટિ.

તૃતીયદશમે પાદં ત્રિકોણેઽષ્ટિદયગ્રહઃ ॥

પદ્મચતુર્થેઽષ્ટમે પાદત્રયં પૂર્ણં તુ સપ્તમે ॥૧૪૯॥

પૂર્ણં તુ ત્રિદશં મંદો પંચમં નવમં ગુરુઃ ॥

મૌમોઽષ્ટમં ચતુર્થશ્ચ સપ્તમં સકલા ગ્રહાઃ ॥૧૫૦॥

દરેક થ્રેહા પોતાના સ્થાનથી (૩) ત્રીજા અને (૧૦) દશમા સ્થાનને એક પાદ, (૯) નવમા અને (૫) પાંચમાને બે પાદ, (૪) ચોથા અને આઠમાને ત્રણ પાદ તથા (૭) સાતમા સ્થાનને પૂર્ણ દિપ્તિથી જુલે છે. ૧૪૯.

૩ જા તથા ૧૦ મા સ્થાનને શનિ, ૫ મા તથા ૯ મા સ્થાનને શુક્ર, ૮ મા તથા ૪ થા સ્થાનને મંગળ અને ૭ મા સ્થાનને સર્વ થ્રેહા પૂર્ણ દિપ્તિથી જુલે છે. ૧૫૦.

આખો દિવસ અને આખી રાત મળી ભોગવાતાં બારે રાશિઓનાં લગ્નનાં ઘડીપળ જોવાનું કોષ્ટક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ઘડી	૩	૪	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૪	૩
પળ	૫૭	૨૬	૭	૩૯	૩	૧૯	૧૯	૩૨	૩૯	૭	૨૬	૫૭

દરરોજ ઘટાડયાની પળ જોવાનું કોષ્ટક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
પળ	૭	૮	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૮	૭
વિપળ	૫૪	૫૨	૧૮	૧૪	૪	૩૮	૩૮	૪	૧૪	૧૮	૫૨	૫૪

ઉપરના કોષ્ટક ઉપરથી એમ સમજવું કે મેષ રાશિનું લગ્ન ૩ ઘડી ૫૭ પળ રહે છે. એજ પ્રમાણે દરેક રાશિઓનાં લગ્નો માટે સમજવું. મેષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે સવારમાં સૂર્યોદય વળતે પ્રથમ મેષ રહે અને પછી વરણ (વૃષ) લગ્ન બેસે. આ પ્રમાણે આગળ સમજવું. પણ વિશેષ જાણવાનું એ છે કે જે દિવસે મેષ સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસે સવારમાં ૩ ઘડી અને ૫૭-પળ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે અને પછી વરણ લગ્ન બેસે. હવે તે મેષનો સૂર્ય એક માસ સુધી રહેવાનો છે અને પછી વરણનો ચવાનો છે. માટે દરરોજ મેષ લગ્ન ૭ પળ ૫૪ વિપળ ઓછું થતું જાય. તેથી મેષ સંક્રાન્તિના બીજે દિવસે સૂર્યોદયથી ૩ ઘડી ૪૯ પળ ને ૬ વિપળ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે. આવી રીતે દરરોજ ઘટવાથી એક માસ પુરો થતાં વરણ સંક્રાન્તિ ચવાના દિવસે મેષ લગ્ન સૂર્યોદય વળતે ઉતરી જાય અને તરતજ વરણ લગ્ન બેસે. ઉપર પ્રમાણે વરણ લગ્ન પણ દરરોજ ૮ પળ ને ૫૨ વિપળ ઘટે છે એટલે એક માસે વરણ લગ્ન પણ પુરું થઈ મિથુન લગ્ન બેસે છે. આ પ્રમાણે દરેક રાશિના લગ્નની રીત સમજવી.

લગ્ન કે જન્મકુંડલી બનાવવા માટે લગ્ન શોધનની રીત.

જે સમયનું લગ્ન બેસાડવું હોય તેનો સમય ઘડી પણ ચોક્કસ જોઈ તેના કલાક અને મિનિટો એક બાજુ લખી રાખવી અને પછી તેની ઇષ્ટ ઘડી નીચે પ્રમાણે કરવી.

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાની રીત.

૧ સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીમાં જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમાંથી તે દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતાં શેષ વધે તેને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી, પણ અને વિપણ થાય છે. (તે એવી રીતે કે કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી પણ થાય છે.) તે સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

૨ બપોરના બાર વાગ્યાથી સાંજના સૂર્યાસ્ત સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમાં ૧૨ બાર ઉમેરી સરવાળો કરી તેમાંથી એજ દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરી બાકી રહેલા કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી પણ આવે તે ઇષ્ટ ઘડી સમજવી.

૩ સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય, તેમાંથી સૂર્યાસ્તના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતાં તથા આવેલી સંખ્યાને અઢીએ ગુણતાં પ્રાપ્ત થયેલી સંખ્યામાં આખું દિનમાન ઉમેરવાથી સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

૪ રાત્રિના બાર વાગ્યા પછીથી સૂર્યોદય થાય ત્યાં સુધીના જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેને અઢીએ ગુણતાં આવેલી રકમમાં દિનમાન પુરૂં અને રાત્રિમાન અધુરું ઉમેરવાથી રાત્રિના બારથી સૂર્યોદય સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું.

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાનું ઉદાહરણ.

માનો કે એક બાળકનો જન્મ કલાક ૯-૪૫ મિનિટ દિવસે થયો. પંચાંગમાં જોતાં તે દિવસે સૂર્યોદય કલાક ૬-૩૫ નો છે. તો હવે ૯-૪૫ માથી ૬-૩૫ બાદ જતાં કલાક ૩-૧૦ મિનિટ આવી, એટલે સૂર્યનો ઉદય થયા પછી કલાક ૩-૧૦ મિનિટ તે બાળકનો જન્મ થયો. હવે તે કલાક અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી ૭-૫૫ પણ આવી એટલે સૂર્ય ઉગ્યા પછી ઘડી ૭-૫૫ પળે તે બાળકનો જન્મ થયો એટલે તેના જન્મની ઇષ્ટ ઘડી ૭-૫૫ પણ થઈ એમ સમજવું. પણ સમજો કે કોઈ બાળકનો જન્મ બપોરે કલાક ૩-૩૬ મિનિટ થયો તો હવે તેમાંથી ૬-૩૫ બાદ

શ્ર્દ્ધ શકે નહિ. માટે ૩-૩૬ માં ૧૨ ઉમેરવાથી સ્થાંગ કલાક ૧૫-૩૬ મિનિટ આવી. તેમાંથી સૂર્યોદયના કલાક ૬-૩૫ મિનિટ ગાદ કરતાં કલાક ૯-૧ મિનિટ આવી. તેને અઢીએ ગુણી ઘડીપણ લાવવી.

તેવીજ રીતે એક બાળકનો જન્મ રાત્રે કલાક ૯-૪૧ મિનિટે થયો. તે દિવસે પંચાંગમાં સૂર્યાસ્તનો સમય કલાક ૫-૩૫ મિનિટે છે. તે ૯-૪૧ માંથી ગાદ કરતાં ૪-૬ મિનિટ આવી. તેને ૨૧ એ ગુણવાથી ઘડી ૧૦-૧૫ થઈ ગઈ. તેમાં તે દિવસના દિનમાનની ઘડી ૨૭-૨૧ થઈ ઉમેરતા ઘડી ૩૭-૩૬ થઈ બાળકના જન્મની ઈષ્ટ ઘડી આવી એમ સમજવું.

આવી રીતે ઇષ્ટ ઘડી નક્કી કર્યા પછી લગ્ન કર્યું આવે છે તે સહેલાઈથી જોવા માટે લગ્નપત્ર પૃષ્ઠ ૬૦૪ ઉપર આપેલું છે તે જોવું.

લગ્નપત્ર જોવાની સમજૂતી.

આપેલા લગ્નપત્ર ઉપરથી ગમે તે વળતરું લગ્નપત્ર કાઢી શકાય છે. તે એવી રીતે કે જે દિવસે જેટલી ઘડીપણ ઉપર લગ્ન લાવવું હોય તે દિવસનો સૂર્ય કઈ રાશિનો છે તે પંચાંગ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કારણ કે પંચાંગમાં દરેક મહિનાની સુદિની અને વદીની એવી જો કુંડળીયો આપવામાં આવે છે અને તેમાં દરેક ગ્રહ કઈ રાશિમાં છે તે જતાવવામાં આવે છે. સુદિની કુંડળીમાં પુનમના રોજ દરેક ગ્રહ કઈ રાશિનો કેટલા અંશ કળા અને વિકળાનો છે તથા તે ગ્રહની ગતિ પણ જણાવેલી હોય છે. તેવીજ રીતે વદીની કુંડળીમાં અમાસના રોજ દરેક ગ્રહ કઈ રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે જણાવેલું હોય છે પણ પુનમ કે અમાસના દિવસે જે રાશિના જેટલા અંશે ગ્રહો હોય તે જતાવેલું હોય છે. પરંતુ ગ્રહો પોતાની ગતિ પ્રમાણે દરરોજ ફરતા હોવાથી જન્મ વળતે કે કોઈ મુદ્દત વળતે ગ્રહ કઈ રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે ગણતરીથી નક્કી કરવું જોઈએ.

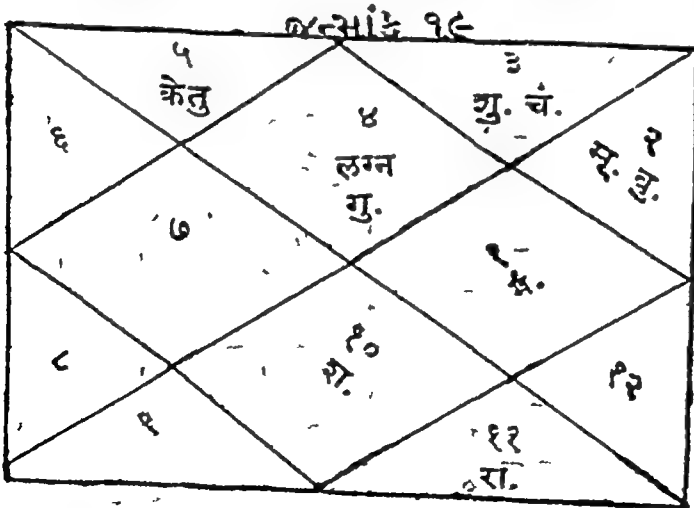
જેમકે સૂર્ય જે રાશિમાં જે દિવસે જોડે ત્યારથી એક મહિના સુધી તેજ રાશિમાં રહે છે એટલે એક મહિનામાં ત્રીસ (૩૦) અંશ ચાલે છે અને દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. એક દિવસ અને રાત્રિ મળી ૧૨ લગ્ન અનુક્રમે પુરાં લોગવે છે. સુદ સાતમ સુધીમાં જન્મ હોય તો તેની પાછળના મહિનાની અમાસની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિના જેટલા અંશે હોય તે અંશમાં રોજનો એક એક અંશ ઉમેરવો. એટલે તે દિવસે સૂર્ય તે રાશિમાં તેટલા અંશે છે એમ સમજવું અને જો સુદિ સાતમ પછી જન્મ હોય તો પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિમાં જેટલા અંશે હોય તે અંશમાંથી દરરોજના એક અંશ લેજો તેટલા અંશ ઓછા કરવા. તેથી સૂર્યના તે દિવસના અંશ આવશે. જેમકે એક બાળકનો જન્મ વદ પાંચમના રોજ છે અને તે મહિનાની પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય મઠર રાશિનો ૨ અંશે છે તો તે પછીના પાંચમ સુધીના ૫ અંશ ઉમેરવાથી તે દિવસે મઠરનો સૂર્ય ૭ અંશે છે એમ જાણવું.

[illegible]

આવે તો તેમાંથી ૬૦ બાદ કરતાં જે ઘડીપળ આવે તે ઘડીપળનો આંકડો અથવા તેને મળતો એક જે ઘડી આઘીપાછીનો આંકડો લગ્નપત્રમાં શોધી કાઢવો અને તે આંકડાની ડાબી લાઈનમાં જે રાશિ આવતી હોય તે રાશિનું લગ્ન અને તે આંકડાની ઉપરની સીધી લાઈનમાં મથાળે જે અંશનો આંકડો હોય તેટલા અંશનું તે વળતે લગ્ન છે એમ સમજવું.

ઉદાહરણ:- સુર્ય વરુણ રાશિના ૨૨ અંશનો છે અને સૂર્યેદિયથી ૪૪ ઘડી ૧૦, ૨૫ પળ છે, તે વળતનું લગ્ન સાધવું છે હવે લગ્નપત્રમાં વરુણ રાશિના ૨૨ અંશના કોઠામાં ઘડી ૧૦-૩૮ પળ છે. તેમાં ૧૦ ઘડી, ૨૫ પળ ઉમેર્યાં ત્યારે કુલ સરવાળો ૨૧-૩ પળનો થયો. તે કક્ક રાશિના ૧૯ માં અંશના કોઠાની લગલગ છે માટે તે વળતે કક્ક રાશિના ૧૯ અંશનું લગ્ન નક્કી થયું એમ જાણવું. તે કક્ક લગ્ન મેષ રાશિથી ગણતાં ૪ થી રાશિ થઈ માટે કક્ક રાશિનું નામ નહિ લખતાં ૪ નો આંક લગ્ન-કુંડળીમાં પ્રથમના જાનામાં મૂકવો અને ત્યાર પછી સિંહરાશિનો ૫ મો આંકડો કુંડળીમાં ડાબી બાજુના બીજા જાનામાં મૂકવો અને ત્રીજા જાનામાં કન્યા રાશિનો ૭ નો તથા ચૈત્રા જાનામાં તુલા રાશિનો ૭ નો આંક મૂકવો; આ પ્રમાણે બારે રાશિઓના બારે આંક બારે જાનાઓમાં એક પછી એક અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે મૂકવા.

લગ્ન કુંડળીમાં રાશિ અને ગ્રહો બેસાડવાની રીત.

આ પ્રમાણે જન્મકુંડળી નક્કી કરી બારે રાશિઓના આંકડા બારે જાનાઓમાં ગોઠવ્યા પછી તે કિવસે દરેક રાશિમાં કયો ગ્રહ કેટલા અંશે છે તે પંચાંગમાં જોઈ નક્કી કરી કુંડળીના તે તે રાશિના અંકવાળા કોઠામાં તે તે ગ્રહો મૂકવા.

૧ હવે આ નક્ષત્ર કદેલા લગ્નના દિવસે વરણ રાશિના ૨૨ અંશનો સૂચ્ય છે. માટે વરણ રાશિના અંક ૨ વાળા કોઠામાં 'મૂ.' અક્ષર લખવા. સૂચ્ય એક રાશિમાં એક મહિના સુધી રહે છે એટલે દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. તે પ્રમાણે પંચાંગમાં કુંડળી જોઈ વધઘટ થતી હોય તે પ્રમાણે અંશ કાઢવા.

૨ તે પછી ચંદ્ર કઈ રાશિમાં કેટલા અંશે) તે પંચાંગમાં પુનમ કે અમાસની કુંડળીમાં લખેલું હોય છે પણ ચંદ્ર સવા જે દિવસમાં એક રાશિ એટલે ત્રીસ (૩૦) અંશ ચાલે છે જેથી એક દિવસમાં લગભગ ૧૪ અંશ ચાલે. એ રીતે સવા જે દિવસ ચંદ્ર એક રાશિમાં રહે છે અને ત્યાર પછી બીજી રાશિમાં પ્રવેશ કરે છે.

પંચાંગમાં તિથિની મામે ચંદ્ર કઈ રાશિનો છે અને કયે દિવસે કઈ ઘડીએ જોડેલો છે તે લખેલું હોય છે હવે જ્યારે જે રાશિમાં ચંદ્રમા જોડો ત્યારથી જન્મ કે ઇષ્ટ ઘડીપણ સુધી દરરોજના ૧૪ અંશ લેજો કેટલા અંશ છે તે ગણી જન્મ કે મુહૂર્તની ઇષ્ટ ઘડી વળતે કેટલા અંશે ચંદ્ર છે તે શોધી કાઢવું અને જે રાશિનો ચંદ્ર હોય તે રાશિનો આંક જે ખાનામાં હોય તે ખાનામાં ચંદ્રનો પહેલો 'ચં.' અક્ષર મૂકવો અને કુંડળીની નીચે ઝહુના અંશનો કોઠો આપવામાં આવે છે તેમાં ચંદ્રની રાશિના નામ તળે તેના અંશ લખવા. એવી રીતે ચંદ્ર મિથુન રાશિનો છે માટે ૩ આંકડાવાળા લગ્નકુંડળીના કોઠામાં શુક છે ત્યાં ચંદ્રને પણ મૂકવો.

૩ મંગળ જન્મ વળતે કઈ રાશિના કેટલા અંશે છે તે જોવું. મંગળ દોઢ દિવસે એક અંશ ફરે છે એટલે જ્યારથી જે રાશિમાં મંગળ જોડો હોય ત્યારથી દોઢ મહિના સુધી તે રાશિમાંજ રહે છે. માટે પંચાંગમાં પુનમ કે અમાસની કુંડળીમાં મંગળ કેટલા અંશનો જે રાશિનો હોય તે અંશમાં જન્મ દિવસ સુધીના દોઢ દિવસના એક અંશ પ્રમાણે ગણી અંશમાં વધઘટ કરી અંશ કાઢવા. હવે ઉપર જણાવેલા સમયે મંગળ મેષ રાશિનો છે માટે મેષ રાશિનો આંક ૧ નો આવ્યો. જેથી લગ્ન કુંડળીમાં એક આંકવાળા મેષ રાશિના કોઠામાં મંગળનો પહેલો અક્ષર 'મં.' મૂકવો અને કુંડળીની નીચે ઝહુના અંશનો કોઠો આપવામાં આવે છે તેમાં મંગળની રાશિના નામ તળે અંશ લખવા.

૪ બુધ એક દિવસે એક અંશ ચાલે છે અને એક મહિનામાં એક રાશિ જોગવે છે. માટે પંચાંગમાં આપેલી કુંડળીમાં જે રાશિમાં હોય અને તે કેટલા અંશમાં છે તે નક્કી કરી તેમાં મુહૂર્તના કે જન્મના દિવસ સુધી દરરોજના એક અંશ પ્રમાણે ગણી વધઘટ કરી નક્કી અંશ કાઢવા. હવે ઉપર જણાવેલા સમયે બુધ વરણ રાશિનો છે માટે કુંડળીમાં વરણ રાશિનો

આંક બેવાળા કોઠામાં બુધનો પહેલો અક્ષર 'બુ.' લખવો અને તેની નીચેની કુંડળીમાં જે અંશ નક્કી થયા હોય તે લખવા. એવી રીતે દરેક ગ્રહોના અંશ, કળા ને વિકળા લખવી.

૫ ગુરુ તેર (૧૩) મહિના સુધી એક રાશિમાં રહે છે અને બાર દિવસે એક અંશ ચાલે છે એટલે એક મહિને અઢી અંશ બદલાય છે તેથી મુદ્દત કે જન્મની ઇષ્ટ ઘડી વળતે કેટલા અંશે છે તે પંચાંગમાં જોઈ બાર દિવસના એક અંશ પ્રમાણે વધઘટ કરી ગુરુ કઈ રાશિનો અને કેટલા અંશે છે તે નક્કી કરી કુંડળીમાં મૂકવું. ઉપર જણાવેલા સમયે ગુરુ કઈ રાશિમાં છે માટે કઈ રાશિનો ચોથો આંક લગનાજ કોઠામાં છે ત્યાં ગુરુનો 'ગુ.' અક્ષર મુકવો અને નીચેની કુંડળીમાં તે રાશિની નીચે જે અંશ આવ્યા હોય તે મૂકવા.

૬ શુક્ર એક રાશિમાં એક માસ સુધી રહે છે એટલે દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. તે પ્રમાણે ઇષ્ટ ઘડીના દિવસ સુધીમાં વધઘટ કરી જે રાશિનો અને કેટલા અંશે છે તે નક્કી કરી કુંડલીના કોઠામાં તે રાશિ લેગો મૂકવો. હવે ઉપર જણાવેલા સમયે શુક્ર મિથુન રાશિમાં છે માટે મિથુન રાશિના ૩૯ આંક લેગો શુક્રનો પહેલો અક્ષર 'શુ.' મૂકવો.

૭ શનિ એક રાશિમાં ત્રીસ મહિના સુધી રહે છે એટલે એક મહિને અથવા ત્રીસ દિવસે એક અંશ ચાલે છે માટે ઇષ્ટ ઘડીના દિવસે ફેરફાર વિશેષ થતો નથી અને કદાચ થતો જણાય તો વધઘટ કરી જે રાશિનો અને કેટલા અંશે હોય તે નક્કી કરી કુંડળીના કોઠામાં તે રાશિ લેગો મૂકવો. હવે ઉપરના સમયે શનિ મકર રાશિમાં છે માટે મકર રાશિના ૧૦ ના આંક લેગો શનિનો પહેલો અક્ષર 'શ.' મૂકવો.

૮ રાહુ અઢાર મહિના સુધી એક રાશિમાં રહે છે એટલે અઢાર દિવસે એક અંશ પાછો હોઈ છે; કારણ કે તેની ગતિ ઉલટી છે એટલે ઇષ્ટ ઘડીના દિવસે પંચાંગમાં જે રાશિનો જેટલા અંશે હોય તેમાં ઘણે ભાગે ફેરફાર થતો નથી. માટે પંચાંગમાં જોઈ કુંડળીના કોઠામાં મૂકવો. હવે ઉપરના સમયે રાહુ કુંભ રાશિમાં છે માટે કુંભ રાશિના ૧૧ માં આંક લેગો રાહુનો પહેલો અક્ષર 'રા.' લખવો.

૯ કેતુ પણ એક રાશિમાં અઢાર માસ સુધી રહે છે એટલે એ અઢાર દિવસે એક અંશ પાછો હોઈ છે. તે પણ ઘણે ભાગે પંચાંગની કુંડળીમાં જે રાશિમાં જેટલા અંશ હોય છે તેમાં અઢાર (૧૮) દિવસ સુધી કાયમ રહે છે. ઉપરના સમયે કેતુ સિંહ રાશિમાં છે માટે સિંહ રાશિના ૫ ના આંક લેગો 'કે.' મૂકવો.

એવી રીતે લગ્નકુંડળી તૈયાર કરી લગ્નકુંડળીમાં આવેલા ગ્રહોનું શુભાશુભ ક્ષણ તપાસવું.

નવાંશ કુંડળી બનાવવાની રીત.

ધનુઃ સિંહોઽથ મેષથ મેષાઘાસ્તુ નવાંશકાઃ ॥

મકરો વૃષભઃ કન્યા મકરાઘાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૧૫૧॥

તુલામિથુનકુંભાઘાસ્તુલાઘાઃ કથિતા વૃષેઃ ॥

કર્કાઘાસ્તે તુ વિજ્ઞેયા મીનવૃશ્ચિકર્કકટાઃ ॥૧૫૨॥

ધન, સિંહ અને મેષ, એ ત્રણ રાશિના નવાંશ મેષથી ગણવામાં આવે છે. મકર, વૃષ અને કન્યા રાશિના નવાંશ મકર રાશિથી; તુલા, મિથુન અને કુંભ રાશિના નવાંશ તુલા રાશિથી અને મીન, વૃશ્ચિક તથા કર્ક રાશિના નવાંશ કર્ક રાશિથી ગણવામાં આવે છે એમ પંડિતોએ કહ્યું છે. ૧૫૧, ૧૫૨.

નવાંશ ચક્ર.

અંશ	કુંભ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
૩	૨૦	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં
૬	૪૦	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ
૧૦	૦	બુ	ગુ	ગુ	બુ	બુ	ગુ	ગુ	બુ	ગુ	ગુ	બુ	ગુ
૧૪	૨૦	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ
૧૬	૪૦	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ	મં
૨૦	૦	બુ	બુ	ગુ	ગુ	બુ	બુ	ગુ	ગુ	બુ	બુ	ગુ	ગુ
૨૩	૨૦	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ
૨૬	૪૦	મં	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ	મં	ચૂ	શુ	શ
૩૦	૦	ગુ	બુ	ગુ	ગુ	ગુ	બુ	બુ	ગુ	ગુ	બુ	બુ	ગુ

નવાંશ કુંડળી બનાવવા માટે એક રાશિ ત્રીસ (૩૦) અંશની હોય છે તેથી તેના નવ (૯) ભાગ કરી નવ ભાગનું કોષ્ટક ઉપર પ્રમાણે બનાવવું. ઉપરના કોષ્ટકમાં નવાંશ ચક્રની મેષાદિથી બાર રાશિઓ લખેલી છે અને ડાબી બાજુના કોષ્ટકમાં નીચે ઉતારતાં જે લગ્ન આવેલું હોય તેના નવ ભાગના

અંશ લખેલા છે. તે લગ્ન બેટલા અંશનું હોય તે અંશના કોઠાની લાઈન અને જે રાશિનો નવાંશ આવ્યો હોય તે રાશિની લાઈન જે કોઠામાં ગોઠાય તે કોઠામાં જે ગ્રહ હોય તે ગ્રહ નવાંશ કુંડળીમાં પડેલા ભુવનમાં મૂકવો અને પછીના ગ્રહો પણ ખીજી જે રાશિ આવતી હોય અને બેટલા અંશે હોય તે જાનાની લાઈન જે કોઠામાં ભેગી થાય તે કોઠામાં જે ગ્રહ હોય તે તે રાશિમાં મૂકવો.

નવાંશનું પ્રાધાન્યપાત્રું.

લગ્ને શુભેડપિ યદંશઃ કૂરઃ સ્પાન્નેષ્ઠસિદ્ધિદઃ ॥

લગ્ને કૂરેડપિ સૌમ્યાંશઃ શુભદોંડશો ચલાયતઃ ॥૧૫૩॥

લગ્ન, હોર, ઉબકાર, નવાંશ કાદશાંશ, ત્રિશાંશ માનનું કોષ્ટક.

લગ્ન માન		હોર માન		ઉબકાર માન		નવાંશ માન		કાદશાંશ માન		ત્રિશાંશ માન	
પણ, પળ		પણ, અસર		પણ, અસર		પણ, અસર, વ્યક્ત		પણ, અસર		પણ, અસર	
મેષ,	૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫- ૦	૨૫ -૦- ૦	૧૮-૪૫	૭-૩૦					
વૃષ,	૪-૧૬	૧૨૮- ૦	૮૫-૨૦	૨૮-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨					
મિથુન,	૫-૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦					
કર્ક,	૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨					
સિંહ,	૫-૪૨	૧૭૧- ૦	૧૧૪- ૦	૩૮- ૦ - ૦	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪					
કન્યા,	૫-૩૨	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧-૨					
તુલા,	૫-૩૧	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧-૨					
વૃશ્ચિક,	૫-૪૨	૧૭૧- ૦	૧૧૪- ૦	૩૮-૦-૦	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪					
ધન,	૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨					
મકર,	૫-૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦					
કુંભ,	૪-૧૬	૧૨૮- ૦	૮૫-૨૦	૨૮-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨					
મીન,	૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫- ૦	૨૫-૦- ૦	૧૮-૪૫	૭-૩૦					

લગ્ન ગુલ હોય છતાં અંશ (નવાંશ) કૂર હોય તો તે ઇષ્ટ સિદ્ધિને આપતો નથી, અને લગ્ન કૂર હોય છતાં અંશ સૌમ્ય હોય તો ગુલકારક છે. કારણ કે અંશજ બલવાન છે તેમજ કૂર અંશ (નવાંશ) માં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહ પણ કૂર થાય છે અને સૌમ્ય ગ્રહમાં રહેલા કૂર ગ્રહ પણ સૌમ્ય થાય છે. કૂર અંશમાં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહની દષ્ટિ પણ દુષ્ટ થાય છે અને સૌમ્ય ગ્રહમાં રહેલા કૂર ગ્રહની દષ્ટિ પણ ગુલ થાય છે એવું લક્ષ તથા શ્રીપતિ કહે છે. ૧૫૩.

ઘર તથા દેવમંદિરોના આરંભમાં લગ્નબળ વિચાર.

દિઃસ્વભાવે સ્થિરે લગ્ને શુભર્ચ્યાંત્યર્ગૈર્મૃદૈઃ ॥

પાપૈરાયારિગૈઃ કુર્વાન્મંદિરારંભણં બુધઃ ॥૧૫૪॥

દિશ્વલાવ તથા સ્થિર લગ્ન હોય, ૮ મા અને ૧૨ મા સ્થાનને છોડી બીજા સ્થાનોમાં ગુલ ગ્રહો હોય તથા પાપગ્રહ ૧૧ મા અને ૬ ક્રા સ્થાનમાં હોય તો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ ઘર અને મંદિરો બનાવવાનો આરંભ કરવો. ૧૫૪.

ગૃહારંભમાં ગુલ યોગો.

લગ્ને ગુરૌ રવૌ પઠે દ્યુને વૈ ભાર્ગવે સુમે ॥

મન્દ્રે ત્રિંગે કૃતં તિષ્ઠેન્ મંદિરં શરદાં શતમ્ ॥૧૫૫॥

લગ્નમાં શુક્ર, છૂટ્ટે સ્થાને સૂર્ય, સાતમે બુધ, ચોથે શુક્ર. અને ત્રીજા સ્થાને શનિ હોય તો એવા મુદ્રતમાં બનાવેલું મંદિર અથવા ઘર ૧૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૫.

તનો શુક્રે સહોત્યેડર્કે પઠે ભૌમે સુતે ગુરૌ ॥

સમારંભં ગૃહં તિષ્ઠેદાયનાનાં શતં દ્વયમ્ ॥૧૫૬॥

લગ્નમાં શુક્ર, ત્રીજા સ્થાને સૂર્ય, છૂટ્ટે સ્થાને મંગળ અને પાંચમા સ્થાને શુક્ર હોય એવા યોગમાં ઘરનો આરંભ કરવામાં આવે તો તે ઘર ૨૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૬.

સર્વે લાભગતે શુક્રે તનો નમસિ ચંદ્રજે ॥

ગેહં વર્ષશતાયુષ્યં નિર્મિતં નૃત્તૈર્મૈવેત્ ॥૧૫૭॥

અગિયારમા સ્થાને સૂર્ય, લગ્નમાં શુક્ર અને બુધ દશમે સ્થાને હોય એવા યોગમાં આરંભ કરેલું ઘર ૧૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૭.

ચતુર્થે વાક્રપતૌ લામે મૌમે મંદે ચ સે વિધૌ ॥

અશીતિહાયનાયુષ્યમારબ્ધં મંદિરં સ્મૃતમ્ ॥૧૫૮॥

ચોથા સ્થાનમાં શુક્ર, અગિયારમે મંગળ અને શનિ તથા દશમા સ્થાને ચંદ્ર હોય એવા યોગમાં આરંભ કરેલું મકાન ૮૦ વર્ષના આયુષ્યવાળું બાળુવું. ૧૫૮.

શુક્રે સ્વોચે તનો વાપિ જીવે પાતાલગેડથમા ॥

લામગે વા શનો સ્વોચ સંપદ્યુક્તં ગૃહં ચિરમ્ ॥૧૫૯॥

શુક્ર ઉચ્ચ સ્થાનનો અથવા લગ્નનો હોય, શુક્ર લગ્નમાં અથવા ચોથે સ્થાને હોય અને શનિ અગિયારમે અથવા ઉચ્ચ રાશિનો હોય તેવા વળતમાં આરંભ કરેલું મકાન સંપત્તિયુક્ત રહી ઘણાં વર્ષો સુધી ટકે છે. ૧૫૯.

લગ્નસ્થે સ્વર્ક્ષમે ચંદ્રે કેન્દ્રે જીવેડથ સેચરૈઃ ॥

સ્વોચમિત્રાંશગૈર્ગૈહં લક્ષ્મ્યા યુક્તં સ્થિરં મવેત્ ॥૧૬૦॥

કર્ક રાશિનો ચંદ્રમા લગ્નમાં હોય, શુક્ર કેન્દ્રમાં હોય તથા ખીલ્લ ગ્રહો પોતાની ઉચ્ચ રાશિના અથવા મિત્રની રાશિના હોય એવા યોગમાં બનાવેલું મકાન લક્ષ્મી સહિત ઘણાં વર્ષો સુધી સ્થિર રહે છે. ૧૬૦.

મૃગુર્વિલગ્ને યદિ મીનસંસ્થઃ કર્કે ગુરુસ્તુર્યગૃહં ગતથેત્ ॥

શનિસ્તથૈકાદશગન્તુલાયાં ગૈહં ચિરં શ્રીસહિતં તદા સ્યાત્ ॥૧૬૧॥

મીન રાશિના લગ્નમાં શુક્ર હોય, કર્કનો બૃહસ્પતિ ચોથા ભુવનમાં હોય અને શનૈશ્વર તુલાનો અગિયારમા ભુવનમાં હોય એવા વળતમાં આરંભ કરેલું ઘર લક્ષ્મી સહિત ઘણાં દિવસ સુધી ટકે. ૧૬૧.

લગ્નેશ નેષ્ટ યોગકેળ.

સર્વે વ્યયાદમગતાઃ સકલે ન શસ્તાઃ,

કેન્દ્રત્રિકોણધનંગાસ્તુ તથૈવ પાપાઃ ॥

સૌમ્યાન્વિતોઽપિ વિધુરેવ શુભો ન લગ્ને,

મૃતૌ તથૈવ નિધને ન શુભં શુભેષુ ॥૧૬૨॥

સર્વ ગ્રહો ખારમે અને આઠમે સ્થાને કેઈપણ કાર્યમાં સારા નથી. કેન્દ્ર સ્થાનમાં, ત્રિકોણમાં અને ધન સ્થાનમાં પાપગ્રહો સારા નથી. જેમ લગ્નનો

ચંદ્રમા બુધયુક્ત હોય તો પણ સારો નથી તેવો જ આઠમા સ્થાનનો ચંદ્રમા પણ જાણવો. માટે આઠમા સ્થાનમાં કદાચ શુભ ગ્રહો હોય તો પણ તે સારો નથી. ૧૬૨.

નીચાંશસ્યેસ્તથા સ્વેદૈર્નિર્ધનં મંદિરં હિ તત્ ॥

સ્વેદથેત્કોડપિ સ્વે દ્યૂને પરાંશસ્યેડત્ર મધ્યતઃ ॥૧૬૩॥

જો નીચાંશમાં બધા ગ્રહો સ્થિત હોય તો આ યોગમાં બનાવેલ મકાન નિર્ધન થાય છે, અને જો કેઈ પણ એક ગ્રહ શત્રુ ગ્રહના નવાંશમાં સ્થિત હોવા છતાં દશમા અથવા સાતમા સ્થાનમાં હોય અને લગ્નેશ નિર્બળ હોય તો તે મકાન એક વર્ષની અંદર પગથા હાથમાં જાય છે. ૧૬૩.

લગ્નમાં અસ્ત પામેલા ગ્રહ વર્જ્યા.

અનસ્તૈઃ સિતેંજ્યેન્દુજન્મરાશિવિલગ્રૈઃ ॥

સ્વોઘસ્વક્ષેત્રભાગસ્થૈર્ભવેત્ત્રીસૌખ્યદં ગૃહમ્ ॥૧૬૪॥

શુક્ર, શુક્ર, ચંદ્ર, જન્મનો સ્વામી, રાશિનો સ્વામી અને લગ્નનો સ્વામી આટલા ગ્રહો અસ્ત પામેલા ન હોય તથા પોતાના ઉચ્ચ સ્થાને પોતાના ક્ષેત્રમાં અને પોતાના અંશમાં રહેલા હોય તો તે વખતે આરંભ કરેલું ઘર લક્ષ્મી અને સુખ આપનારું થાય છે. ૧૬૪.

પ્રવેશ તથા પ્રતિષ્ઠા વખતે લગ્નબળ.

ચરે લગ્ને ચરાંશરથે પ્રવેશો ન શુભાવહઃ ॥

શુભાંશેન યુતે ચોપચયસ્યે ચ ચરેડપિ સત્ ॥૧૬૫॥

શુભૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણાયદ્વિગૈરાયત્રિષ્ટમૈઃ ॥

પાપૈઃ શુદ્ધેષ્ટમે તુર્યે વિજનુર્માર્ગમેગકે ॥૧૬૬॥

શુભે મકૂટકે ગૈરે વિધાયાગ્રે દ્વિજન્મનઃ ॥

જલપૂર્ણ ઘટં ધૃત્વા માંગલ્યેન ગૃહં વિશેત્ ॥૧૬૭॥

ચરલગ્ન તથા ચરલગ્નના નવાંશ હોય તો નવીન ગૃહ પ્રવેશમાં અશુભ જાણવા અને શુભ ગ્રહના નવાંશ યુક્ત ચરલગ્ન હોય અથવા ઉપચય એટલે ૩, ૬, ૧૦ અને ૧૧ મા સ્થાને લગ્નનો સ્વામી હોય તો એવા વખતમાં પ્રવેશ મુદ્દત્ શુભ જાણવું.

શુભ ગ્રહ કેન્દ્ર એટલે ૧-૪-૭ અને ૧૦ મા સ્થાને તથા ત્રિકોણ એટલે ૫ અને ૮ માં સ્થાને અને બીજા સ્થાને બેઠાં હોય, પાપગ્રહ અગિયારમે,

ત્રીજે અને છઠ્ઠે સ્થાને હોય, આઠમું અને ચોથું સ્થાન શુદ્ધ હોય. અર્થાત્ તે સ્થાનોમા કોઈ ગ્રહ ન હોય અને જન્મનું નક્ષત્ર, રાશિ તથા જન્મ-રાશિથી આઠમું લગ્ન ન હોય તેમજ ઘર અને ઘરના સ્વામીની રાશિનું લક્ષ્ટ શુભ હોય એવા વખતમાં જળથી ભરેલા કળશ સહિત બ્રાહ્મણોને આગળ કરી મંગલપૂર્વક ગૃહપ્રવેશ કરવો. ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭.

ગૃહપ્રવેશ વખતે સૂર્ય જોવા વિષે.

રંધ્રાત્મજકુટુમ્બાયાત્પશ્ચમે માસ્કરે સ્થિતે ॥

પૂર્વાસ્પાદિગૃહે શ્રેષ્ઠઃ ક્રમાદ્રામગતો રવિઃ ॥૧૬૮॥

પૂર્વાદિક દિશાઓમાં ઘરનું દ્વાર હોય તો અનુક્રમે આઠમા, પાંચમા, બીજા અને અગિયારમા સ્થાનથી પાંચ પાંચ સ્થાનોની અંદર સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી તરફ રહે છે અર્થાત્ ઘરનું દ્વાર પૂર્વ તરફ હોય તો લગ્નથી આઠમા સ્થાનથી ગણતાં પાંચ સ્થાન સુધી સૂર્ય પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુ રહે છે.

ઘરનું દ્વાર દક્ષિણ તરફ હોય તો લગ્નથી પાંચમા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુએ રહે છે. ઘરનું દ્વાર પશ્ચિમ દિશા તરફ હોય તો લગ્નના બીજા સ્થાનથી પાંચ સ્થાનની અંદર સૂર્ય હોય તો તે પણ ડાબી બાજુ રહે છે તેમજ ઘરનું દ્વાર ઉત્તર તરફ હોય તો અગિયારમા સ્થાનથી ગણતા પાંચ સ્થાન સુધીની અંદર સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુ સૂર્ય રહે, એ પ્રવેશ વખતે ઉત્તમ જાણવો. ૧૬૮.

પ્રતિષ્ઠા કુંડળીમાં ગ્રહ સ્થાપના.

પ્રતિષ્ઠાયાં શ્રેષ્ઠો રવિરુપચયે શીતકિરણઃ,

સ્વધર્માદયે તત્ર ક્ષિતિજરવિજૌ ત્ર્યાયરિપુગૌ ॥

બુધસ્વર્ગ્યાચાર્યૌ વ્યયનિઘનવર્જૌ મૃગસુતઃ,

સુતં યાવલ્લંગનાન્નવમદશમાયેષ્વપિ તથા ॥૧૬૯॥

પ્રતિષ્ઠાના સમયે લગ્ન કુંડળીમાં સૂર્ય જો ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે. ચંદ્રમા ધન અને ધર્મસ્થાન સહિત પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં (૨-૩-૬-૯-૧૦-૧૧) રહ્યો હોય તો શ્રેષ્ઠ છે. મંગળ તથા શનિ ત્રીજે, અગિયારમે અને છઠ્ઠા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે. બુધ, શુક્ર બારમું અને આઠમું સ્થાન છોડી કોઈ પણ સ્થાને રહ્યા હોય તો સારા છે, શુક્ર લગ્નથી પાંચમા સ્થાન સુધી (૧-૨-૩-૪-૫) તથા ૯-૧૦ અને ૧૧ માં સ્થાને રહ્યો હોય તો શ્રેષ્ઠ જાણવો. ૧૬૯.

લગ્નમૃત્યુસુતાસ્તેષુ પાપા રન્ધ્રે શુભાઃ સ્થિતાઃ ॥

ત્યાજ્યા દેવપ્રતિષ્ઠાયાં લગ્નપટ્ટાણ્ઘઃ શશી ॥૧૭૦॥

પાપગ્રહ (રવિ, મંગળ, શનિ, રાહુ અને કેતુ) જે પહેલા, આઠમા, પાંચમા અને સાતમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય, શુભ ગ્રહ આઠમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય અને ચંદ્રમા પહેલા, છઠ્ઠા તથા આઠમા સ્થાનમાં હોય એવી રીતે કુંડળીમાં ગ્રહો જોડેલા હોય તો તે લગ્ન દેવની પ્રતિષ્ઠામાં ત્યાગવા યોગ્ય છે. ૧૭૦.

પ્રતિષ્ઠામાં ગ્રહ સ્થાપનાનું કોષ્ટક.

રવિ	૩-૬-૧૧	૧૦	૫	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૨
સોમ	૨-૩-૧૧	૧-૪-૬-૭ ૯-૧૦	૫	૮-૧૨
મંગળ	૩-૬-૧૧	૦	૫	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
બુધ	૧-૨-૩ ૪-૫-૧૦-૧૧	૬-૭-૯	૦	૮-૧૨
ગુરુ	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૧૦-૧૧	૬	૩	૮-૧૨
શુક્ર	૧-૪-૫-૯-૧૦-૧૧	૨-૩	૬-૭-૧૨	૮
શનિ	૩-૬-૧૧	૦	૫-૧૦	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૨
રા. કે.	૩-૬-૧૧	૨-૪-૫-૮-૯-૧૦-૧૨	૦	૧-૭

દેવતા અનુકૂળ લગ્નખલ.

સિંહે સૂર્યઃ શિવો ઢંદે લગ્ને સ્થાપ્યઃ સ્ત્રિયાં હરિઃ ॥

કુંભે વેષાચરે શુદ્રા દ્વયજ્ઞે દેવ્યઃ સ્થિરેઽસિલાઃ ॥૧૭૧॥

સિંહ લગ્નમાં સૂર્યની, મિથુન લગ્નમાં શિવની, કન્યા લગ્નમાં વિષ્ણુની, કુંભ લગ્નમાં બ્રહ્માની, ચર લગ્નમાં શુદ્રા અર્થાત ચોત્રઠ યોગિણીઓની, દ્વિસ્વભાવ લગ્નમાં દેવીઓની તથા સ્થિર લગ્નમાં સર્વ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૧૭૧.

ચંદ્રમાનું ક્ષણ.

મૂર્તૌ મૃત્યુકરઃ સ્ત્રી ધનગતો ધાન્યં સુસં વિક્રમે,

વેદમસ્યઃ કલ્હં કરોતિ સુતગઃ સંતાનગોત્રધયમ્ ॥

षष्ठे वैरिभयञ्च सप्तमगतो दुःखं मूर्ति मृत्युगः,

विभ्रं धर्मगतो बलञ्च गगनेऽलाभेऽर्थमत्येव्ययम् ॥१७२॥

પ્રતિષ્ઠા કુંડળી વિષે લગ્નમાં (પહેલાં ભુવનમાં) ચંદ્રમા હોય તો તે મૃત્યુ કરે, ધન ભુવનમાં (બીજામાં) હોય તો ધાન્યની વૃદ્ધિ કરે, પરાક્રમ (ત્રીજા) ભુવનમાં હોય તો કલેશ કરાવે, પાંચમામાં હોય તો સંતાન અને ગોત્રનો સ્થાય કરે, છઠ્ઠા ભુવનમા હોય તો શત્રુનો ભય કરે, સાતમા ભુવનમાં હોય તો દુષ્કરે, આઠમામાં હોય તો મૃત્યુ કરે, નવમા ભુવનમાં હોય તો વિધ્ન કરે, દશમા ભુવનમાં હોય તો બળ આપે, અગીયારમા ભુવનમાં હોય તો ધન અને બારમા ભુવનમાં ચંદ્રમા હોય તો તે વ્યયખર્ચ કરાવે. ૧૭૨.

ચંદ્ર ખલાખલ વિશેષ.

शुभश्चन्द्रोऽप्यसत्पापात् सप्तमः पापयुक्तथा ॥

पापमध्यगतः क्षीणो नीचगः शत्रुवर्गगः ॥१७३॥

अशुभोऽपि शुभश्चन्द्रो गुरुणालोकितो युतः ॥

स्वर्क्षोच्चस्थः शुभांशे वा स्वाधिमित्रांशके तथा ॥१७४॥

પાપગ્રહથી સાતમા ઘરમાં રહેલો ચંદ્રમા અથવા પાપગ્રહની સાથે હોય અગર પાપગ્રહોના મધ્યમાં હોય, ક્ષીણ હોય, નીચેનો હોય તેમજ શત્રુ-વર્ગનો હોય તો શુભ ચંદ્રમા પણ અશુભ થઈ જાય છે. પરંતુ ચંદ્રમા ગુરૂની દષ્ટિયુક્ત હોય અથવા પોતાની કર્ક રાશિનો હોય, ઉચ્ચનો હોય, શુભ ગ્રહના નવાંશમાં અગર પોતાના અધિમિત્રના નવાંશમાં હોય તો અશુભ ચંદ્રમા પણ શુભ થઈ જાય છે. ૧૭૩, ૧૭૪.

લગ્ન પુંડળીમાં ચંદ્રમાતું બળ અવશ્ય લેવા વિષે.

लग्नं देहः षड्वर्गोऽङ्गकानि प्राणश्चन्द्रो धातवः खेचरेन्द्राः ॥

प्राणे नष्टे देहयोऽत्वङ्गनाशो यत्नेनातश्चन्द्रवीर्यं प्रकल्प्यम् ॥१७५॥

“ લગ્ન શરીર છે, પદ્મવર્ગ-અંગ છે, ચંદ્રમા પ્રાણુ છે અને ... ખીન થઈ
સસ ધાતુ ન્નયુતા. પ્રાણુનો વિનાશ થવાથી-શરીર, અંગ, ઉપાંગ અને ધાતુનો
પણ વિનાશ થઈ ન્નય છે માટે પ્રાણુરૂપ ચંદ્રમાનું બલ અવશ્ય લેવું જોઈએ. ૧૭૫.

ગ્રહોની દષ્ટિ પડવા વિષેનું કૃળ.

पत्या युक्तो वीक्षितो वाथ सौम्यैर्यो भावः स्यात्तस्य वाच्या हि सिद्धिः ॥

हानिः पापैः क्रूरसौम्यैस्तु मिश्रं सर्वेष्वेवं चिन्तनीयं स्वबुद्ध्या ॥१७६॥

જે સ્થાન પોતાના સ્વામી વડે યુક્ત હોય (જે સ્થાન ઉપર પોતાના સ્વામીની દૃષ્ટિ પડતી હોય) તથા જે સ્થાન સૌમ્ય ગ્રહ યુક્ત હોય અથવા સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી ફળની સિદ્ધિ બાબતી, તેમજ જે સ્થાનમાં પાપગ્રહ હોય અથવા પાપગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી ફળની હાનિ સમજવી. વળી જે સ્થાનમાં કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહ એકઠા હોય અથવા કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી તેનું ફળ મિશ્ર બાબતું. આ પ્રકારે ગ્રહો અને ગ્રહોના સ્થાન વિષે સર્વ ઠેકાણે વિશેષ વિચાર પોતાની બુદ્ધિ વડે કરવો. ૧૭૬.

ચંદ્ર અને ગ્રહોથી થતા ૪ યોગ.

લગ્નાન્ધિસપ્તવ્યોમસ્થો મંવેત્કૂરગ્રહો વિધોઃ ॥

આપીડા ચૈવ સંપીડા ભૃગ્વાદ્યો વર્તિતાઃ ક્રમાત્ ॥૧૭૭॥

ચંદ્રથી ૧, ૪, ૭ અને ૧૦ માં ભુવનમાં કૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે આપીડા, સંપીડા, ભૃગ્વાદ્ય અને વર્તિતા યોગ થાય છે. આ યોગોમાં કાર્ય કરવાથી પોતાનો, બંધુનો, સ્ત્રીનો અને કાર્યનો નાશ થાય છે. ૧૭૭.

યુતિ દોષ વિષે.

રાશૌ સસ્ત્રેચરે ચન્દ્રે દોષઃ સ્વાત્સ ગ્રહામિત્રઃ ॥

સ ત્યાજ્યઃ શોભને કેચિન્નેત્યાહુઃ સન્નુષેજ્યકે ॥૧૭૮॥

જે રાશિમાં ચંદ્રમા હોય તેજ રાશિમાં બીજો કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો યુતિ દોષ થાય છે. એ દોષ શુભ કર્મમાં ત્યાગવો જોઈએ અને દેટલાક આચાર્યોનું એવું કહેવું છે કે બુધ અને શુક્ર યુક્ત ચંદ્રમા હોય તો યુતિદોષ થતો નથી. ૧૭૮.

લગ્ન શુદ્ધિ વિષે.

અન્દાયનર્તુમાસર્ધપદ્મદગ્ધાદસંભવાઃ ॥

અંધકાળાદિલગ્નોત્થાઃ સપાપેન્દુનવાંશકાઃ ॥

દોષા નશ્યંતિ જીવન્નશુક્રેઃ કેન્દ્રત્રિકોણગેઃ ॥૧૭૯॥

વર્ષ દોષ, અયન દોષ, ઋતુ દોષ, માસ દોષ, નક્ષત્ર દોષ, પક્ષ દોષ, દુગ્ધ દિન દોષ; અંધકાળાદિ લગ્ન દોષ અને પાપગ્રહસહિત ચંદ્રમા તથા ખરાબ નવાંશનો દોષ; એ સર્વ દોષો શુક્ર, બુધ અને શુક્ર કેન્દ્ર તથા ત્રિકોણ સ્થાને હોય તો નષ્ટ થાય છે. ૧૭૯.

કુનવાંશપ્રહોઝતાઃ પદ્મવર્ગક્ષણલગ્નજાઃ ॥

શશિન્યેકાદશે સર્વે દોષા નશ્યંતિ વૈ ધ્રુવમ્ ॥૧૮૦॥

કુનવાંશ તથા ગ્રહસ્થી ઉત્પન્ન થએલા તેમજ પદ્મવર્ગ, મુહૂર્ત અને લગ્નથી ઉત્પન્ન થએલા સર્વ દોષો અગિયારમે સ્થાને ચંદ્ર હોય તો નાશ પામે છે. ૧૮૦.

લગ્ને વર્ગોત્તમે વેન્દૌ ઘૂનાથે લાભગેઽથવા ॥

કેન્દ્રકોણે ગુરૌ દોષા નશ્યંતિ સક્લા અપિ ॥૧૮૧॥

કેન્દ્રકોણેઽપિ જામિત્રે દોષાણાન્ન શતં વુધઃ ॥

શુક્રઃ શતદ્વયં હન્યાલ્લઘ્નં તુ વચસાં મતિઃ ॥૧૮૨॥

લગ્નેશો વા લવાધીશો લાભે કેન્દ્રે સ્થિતઃ ॥

દોષરાશિં દહત્યાશુ તૂલરાશિમિવાનલઃ ॥૧૮૩॥

ચંદ્રમા લગ્નમા વર્ગોત્તમે નવાંશનો હોય અથવા સૂર્ય અગિયારમા સ્થાને હોય તથા શુક્ર કેન્દ્ર અને કોણમાં હોય તો સર્વ દોષોનો નાશ થાય છે. ૧૮૧.

સાતમા સ્થાનને છોડી કેન્દ્ર અથવા ત્રિકોણમાં બુધ હોય તો ૧૦૦ દોષોનો નાશ કરે તે સ્થાને શુક્ર હોય તો ૨૦૦ દોષોનો અને શુક્ર હોય તો લાખ દોષોનો નાશ કરે છે. ૧૮૨.

લગ્નેશ (લગ્નનો સ્વામી લગ્નમાં હોય) અથવા લગ્નના નવાંશમાં અથવા અગિયારમે કે કેન્દ્ર સ્થાને સ્થિત હોય તો તેમ સર્વ પ્રકારના દોષ સમૂહનો નાશ કરે છે જેમ અગ્નિ રૂના ઢીંગલાનો નાશ કરે છે. ૧૮૩.

લગ્નખલ ત્રિવે.

અયોગારિત્થિવારક્ષજાતા ચેઽમી પ્રકીર્તિતાઃ ॥

લગ્ને ગ્રહવલોપેતે પ્રભવન્તિ ન તે ક્વચિત્ ॥૧૮૪॥

યત્ર લગ્નં વિના ક્રમે ક્રિયતે શુભસન્નક્રમ ॥

તત્રૈતેષાં હિ યોગાનાં પ્રભાવાજ્જાયતે ફલમ્ ॥૧૮૫॥

તિથિ, વાર અને નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થનારા કુયોગો બલવાન અથવા શુક્ત લગ્નમાં કદી વિદ્ય કરવા સમર્થ થતા નથી અર્થાત્ લગ્નખલ ઉત્તમ હોય તો કુયોગોનો દોષ થતો નથી. જ્યાં લગ્ન વગર શુભ કાર્ય કરવામાં આવે ત્યાં તેવા યોગોના ફલનો પ્રભાવ પડે છે. ૧૮૪, ૧૮૫.

વિવાહ લગ્ને શુભ યોગ.

શુભેલગ્નગતૈઃ સ્વેદૈરશુભેર્નિવનોપગૈઃ ॥
 ધ્વજોડયં પરિણીતાત્ર યુવતી પ્રિયવલ્લભા ॥૧૮૬॥
 કુજેડકે લાભમે પદે શની ચંદ્રે દ્વિતીયમે ॥
 -ધર્મસ્થૈઃ સ્વેચ્ચૈરન્યૈઃ શ્રીવત્સો યોગ ઉત્તમઃ ॥૧૮૭॥
 યદિ સ્પાત્કન્યકાલગ્ને તૃતીયે ચંદ્રવાક્પતી ॥
 પંચમે મૃગુરાનંદો યોગશ્ચાનંદકૃત્સ હિ ॥૧૮૮॥
 લાભેડકોડરિગૃહે ભૌમો દુશ્ચિક્વેડય શનેશ્વરઃ ॥
 યોગોડયમંદ્રચંદ્રાશ્વસ્ત્રોઢા સુભગા સતી ॥૧૮૯॥
 ગુરૌધર્મે બુધે મૃતૌ લાભે મંદે ગજાભિધઃ ॥
 પરિણીતેહ વામાક્ષી સાધ્વી ધર્માધિદાયિની ॥
 ચતુર્થનવગૈઃ સૌમ્યૈઃ શંભોડયં શુભકૃત્સદા ॥૧૯૦॥

શુભ ગ્રહો લગ્નમાં અને પાપગ્રહો આઠમે સ્થાને હોય તો ધ્વજયોગ થાય છે. તે વળતે પરણેલી યુવતી પોતાના પતિને ખ્યારી થાય. ૧૮૬.

મંગળ અને સૂર્ય અગિયારમે, શનેશ્વર છઠ્ઠે અને ચંદ્રમા ત્રીજે તથા અન્ય ગ્રહો નવમે સ્થાને હોય તો શ્રીવત્સ નામનો ઉત્તમ યોગ થાય છે. ૧૮૭.

કન્યા લગ્ન હોય, ત્રીજા સ્થાનમાં ચંદ્રમા તથા ગુરુ હોય અને પાંચમા સ્થાને શુક્ર હોય તો આનંદ નામનો યોગ થાય છે. તે સર્વદા આનંદ કરનારો બાણુવો. ૧૮૮.

અગિયારમા સ્થાને સૂર્ય, છઠ્ઠે મંગળ અને ત્રીજે સ્થાને શનિ હોય તો અર્ધચંદ્ર નામનો યોગ થાય છે. આ યોગમાં પરણેલી કન્યા સૌભાગ્યવતી અને સતી થાય. ૧૮૯.

ગુરુ નવમા સ્થાને, બુધ લગ્નમાં અને શનિ અગિયારમે સ્થાને હોય તો ગજ નામનો યોગ થાય છે. આ યોગમાં પરણેલી કન્યા ધર્માધિ કરનારી પતિવ્રતા અને સાધ્વી થાય.

દશમે, ચોથે અને નવમે સ્થાને શુભ ગ્રહ હોય તો શંખ નામનો યોગ થાય છે. આ યોગ સર્વદા શુભકર્તા બાણુવો. ૧૯૦.

गृहारंभ वभते वृषचक्र जेवुं.

गृहारंभेऽर्कमाद्राभैः शीर्षस्थैर्दाह ईरितः ॥

अग्रपादस्थितैर्वेदैः शून्यं स्याद्वृषचक्रके ॥१९१॥

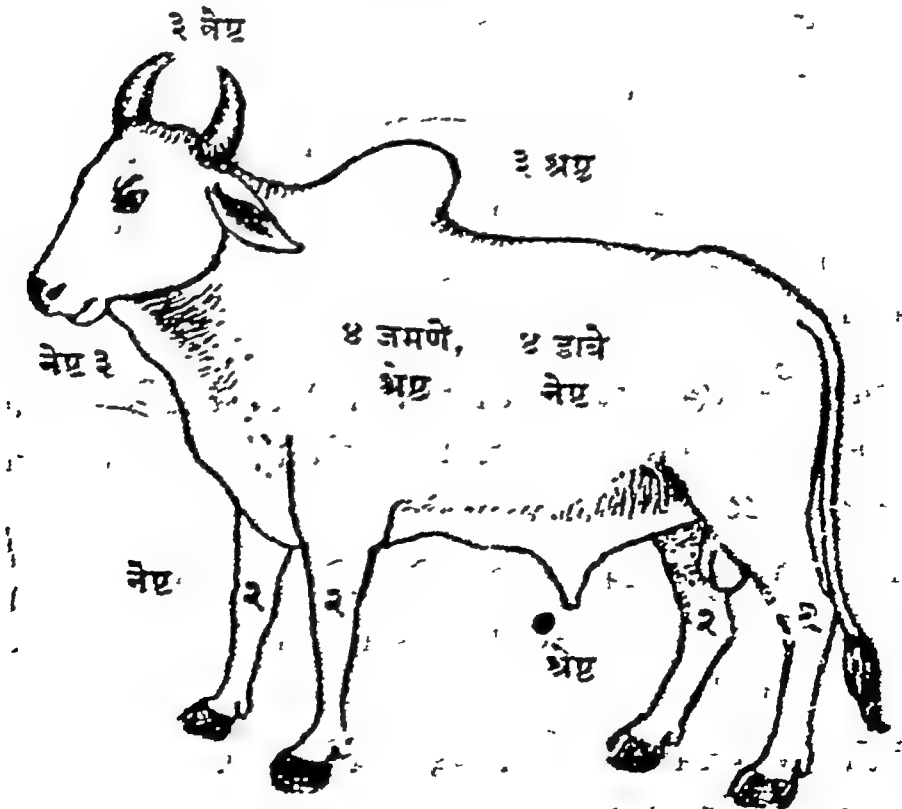
स्थिरता प्रुष्ठपादस्थैर्वेदैः पुष्टे श्रियास्त्रिभिः ॥

लाभो वेदैर्दक्षकुक्षौ रामैः पुच्छे पतिक्षतिः ॥

कुक्षौ वामेऽङ्घ्रिभिर्नैस्व मुखे पीडा त्रिभिश्च भैः ॥१९२॥

गृहारंभमां सूर्यना नक्षत्रथी दिनिया नक्षत्र सुधी- गणुतां त्रष्टु (३) नक्षत्र वृषना भाये स्थापवां. तेनुं इण दाह; पछी चार (४) नक्षत्र वृषना आगला पगे स्थापवां. तेनुं इण शून्य; चार (४) नक्षत्र वृषना पाछणना पगे स्थापवां. तेनुं इण स्थिरता; चार पछी त्रष्टु (३) नक्षत्र पीठ उपर स्थापवां. तेनुं इण लक्ष्मीप्राप्ति; चार (४) नक्षत्र जमणी कुंजे स्थापवां. तेनुं इण दाल, वणी त्रष्टु (३) नक्षत्र पुछडे स्थापवां. तेनुं इण स्वामीना नाश. चार (४) नक्षत्र डाणी कुंजे-स्थापवां. तेनुं इण निर्धनता अने चार पछी त्रष्टु (३) नक्षत्र सुभमां स्थापवां. तेनुं इण पीडा नष्टुवी. १९१, १९२.

वृषचक्र.

ખાત વખતે પૃથ્વી સૂતી કે બેઠી બેવાની રીત.

ગુદિ ૧ થી તિથિ, રવિવારથી વાર અને અગ્નિની નક્ષત્રથી નક્ષત્ર એવી રીતે જે દિવસે મુદ્ધત બેવું હોય તે દિવસની તિથિ, વાર કે નક્ષત્રની સંખ્યાનો સરવાળો કરી ચારે ભાગતાં જે શેષ રહે તેનું નીચે પ્રમાણે દ્રવ્ય બાબુધું.

૧ શેષ રહે તો પૃથ્વી ઉભી, ઘર કરતાં લડાઈ થાય.

૨ શેષ રહે તો પૃથ્વી બેઠી, તે સારી બાણી.

૩ શેષ રહે તો તે પણ સારી બાણી.

૦ શેષ રહે તો બગતી, તે સારી નહિ.

કૂર્મશિલા સ્થાપન વખતે કૂર્મચક્ર બેવું.

તિથિસ્તુ પશ્ચગુણિતા કૃત્તિકાઘૃષ્ઠસંયુતા ॥

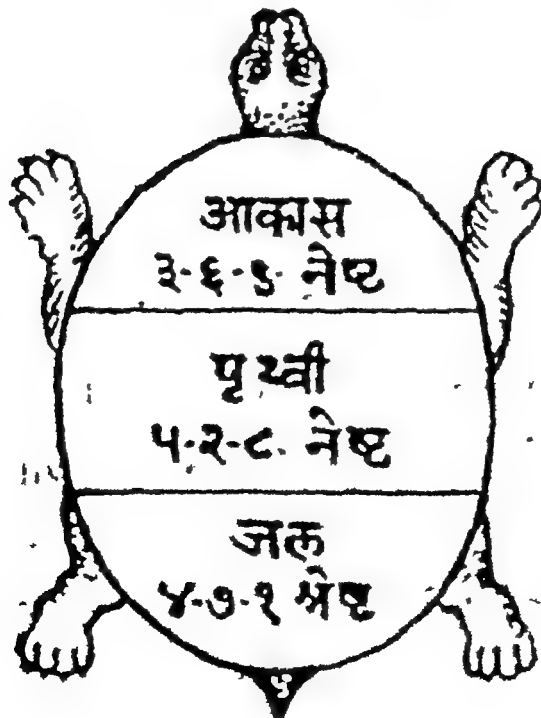
તથા દ્વાદશમિથા ચ નવભાગેન ભાજિતા ॥૧૯૩॥

જલે વેદા મુનિશ્વરઃ સ્થલે પશ્ચદ્વયં વસુઃ ॥

ત્રિપટ્કનવ ચાકાશે ત્રિવિધં કૂર્મલક્ષણમ્ ॥૧૯૪॥

જલે લાભસ્તથા પ્રોક્તઃ સ્થલે હાનિસ્તથૈવ ચ ॥

આકાશે મરણં પ્રોક્તમિદં કૂર્મસ્ય ચક્રકમ્ ॥૧૯૫॥

જો તિથિએ શિલા સ્થાપન કરવાની હોય તે તિથિને ૫, પાંચથી ગુણવી. પછી કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રથી મુહૂર્તના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જોઈલા અંક આવે તે અંકર લેજવી તેમાં બીજા બાર (૧૨) અંક મેળવતા અને આવેલા સરવાળાને નવ (૯) થી લાગવો. શેષમાં ૪, ૭ અથવા ૧ રહે તો જળ સ્થાને; ૫, ૨ અથવા ૮ શેષ રહે તો ભૂમિ ઉપર અને ૩, ૬ અથવા ૯ શેષ રહે તો આકાશમાં કૂર્મ બાણવો.

જળ સ્થાને કૂર્મ હોય તો લાલ, ભૂમિ ઉપર હોય તો હાનિ અને આકાશમાં કૂર્મ હોય તો મૃત્યુ થાય. આને કૂર્મચક્ર કહે છે, તે શિલા સ્થાપન વખતે અવશ્ય લેવું. ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫.

દ્વાર સ્થાપનના મુહૂર્ત વખતે વત્સ લેવો.

કન્યાદીનાં ત્રિકે સૂર્યે દ્વારં પૂર્વાદિષુ ત્યજેત્ ॥

યત્ર વત્સુમુસં તત્ર સ્વામિનો હાનિદં કૃતે ॥૧૯૬॥

કન્યાદિ ગણ ગણ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વાદિ વિગેરે દિશાઓમાં દ્વાર મૂકવું નહિ. અર્થાત્ કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક; એ ગણ રાશિના સૂર્યમાં પૂર્વદિશાએ દ્વાર મૂકવું નહિ; ધન, મકર અને કુંભ; એ ગણ રાશિમાં દક્ષિણ દિશાનું દ્વાર મૂકવું નહિ. એ પ્રમાણે મીનાદિ ગણ રાશિના સૂર્યમાં પશ્ચિમ તથા મિથુનાદિ ગણ રાશિના સૂર્યમાં ઉત્તર દિશાનું દ્વાર મૂકવું નહિ. કારણ કે તે તે વખતે તે તે દિશામાં વત્સનું મુખ હોય છે. તેથી જો તે દિશાઓમાં દ્વાર મૂકવામાં આવે તો ઘર યા પ્રાસાદ કરાવનારને હાનિ થાય છે. ૧૯૬.

વત્સનો દોષ ન લાગવા વિષે.

સિંહે ચૈત્ર તથા કુંભે વૃશ્ચિકે વૃષભે તથા ॥

નૈવ દોષો ભવેત્તત્ર કુર્યાંચતુર્દિશામુસમ્ ॥૧૯૭॥

સિંહ, કુંભ, વૃશ્ચિક તથા વૃષભ રાશિનો સૂર્યમાં ચૈત્ર દિશા તરફ દ્વાર મૂકવામાં આવે તો પણ વત્સનો દોષ આવતો નથી. (કારણ કે તે વખતે વત્સનું મુખ કોણાઓ તરફ હોય છે.) ૧૯૭.

વત્સચક્ર.

ઉત્તર.

વાયવ્ય.	૫	૧૦	૧૫	૨૦	૨૫	૩૦	૫	દિશાન.
૫	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>ઘર કરવાની આશુભિ છે</p> <p>ગમ સમજો.</p> </div>							૫
૧૦								૧૦
૧૫								૧૫
૨૦								૨૦
૨૫								૨૫
૩૦								૩૦
૫								૫
૫	૫	૧૦	૧૫	૨૦	૨૫	૩૦	૫	અગ્નિ.

દક્ષિણ.

આ વત્સચક્ર છે એટલે, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિનાં સૂર્યેમાં વત્સનું મુળ પૂર્વ દિશામાં હોય છે અર્થાત્ ભાદરવો, આસો અને કારતક; આ ત્રણ માસ સુધી પૂર્વમાં હોય છે તેથી ત્યાં સુધી પૂર્વ કે પશ્ચિમ દિશામાં ઘરનું દ્વાર મુકવું નહિ એમ સાધારણ વ્યોતિષ લાલુનાર કહે છે પરંતુ વિદ્વાન અને પ્રવીણ વ્યોતિષી તો એ ત્રણ માસમાં પણ સારો દિવસ જોઈ દ્વાર મુકવાનું સુદૂત્ આપે છે. એટલે વાદવિવાદ થાય છે માટે તેમ ન થતા સર્વજનો એક સરખી રીતે-અમને તે માટે ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

આ વત્સચક્રમાં ધરની ભૂમિની ચારે દિશાઓમાં—સાત સાત વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે અને દરેક કોણનો વિભાગ બુદો છે. ઇશાનથી અગ્નિકોણ સુધીમાં સાત વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ વિભાગમાં પાંચ દિવસ

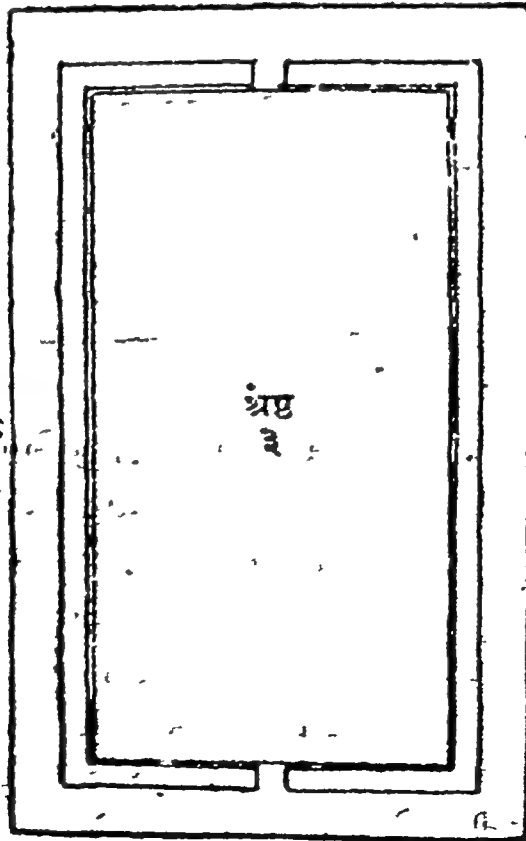
વત્સ રહે છે, બીજામાં દશ દિવસ, ત્રીજામાં પંદર દિવસ અને મધ્યમાં ત્રીસ દિવસ વત્સ રહે છે. પાંચમામાં પંદર દિવસ, છઠ્ઠામાં દશ દિવસ અને સાતમામાં પાંચ દિવસ વત્સ રહે છે. આ રીતે દરેક દિશામાં વત્સનું રહેવું થાય છે. માટે જે વિલાગમાં વત્સ હોય તેમાં અગર તેની સામેની દિશામાં દ્વાર મુકવું નહિ પરંતુ જે વિલાગમાં વત્સ હોય તે વિલાગ છોડીને બીજી તરફ દ્વાર મુકવું હોય, તો સારો દિવસ જોઈ મુકવાનું મુદૂત આપવું અને જ્યારે વત્સ મધ્યના વિલાગમાં હોય ત્યારે તે દિશામાં અને તેની સામેની દિશામાં મધ્ય વિલાગે દ્વાર મુકવાનું મુદૂત આપવું નહિ.

(૩) બારણું બેસાડતાં દ્વાર ચક્ર બેવું.

અર્કાંશત્વારિ ક્ષણિ ઋર્ધ્વે ચૈવ પ્રદાપયેત્ ॥

દ્વૌ દ્વૌ દયાંચ કોણેષુ શાસ્ત્રાયાન્ન ચતુશ્વતુઃ ॥૧૯૮॥

દ્વાર ચક્ર.

અથશત્વારિ દેયાનિ મધ્યે ત્રીણિ પ્રદાપયેત્ ॥

ઉદ્યે તુ લભતે રાજ્યમુદ્દેગઃ કોણકેષુ ચ ॥૧૯૯॥

જ્ઞાસ્તાયાં લભતે લક્ષ્મીર્મધ્યે રાજ્યપ્રદં તથા ॥

અથસ્તે મરણં પ્રોક્તં દ્વારચક્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥૨૦૦॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણી પ્રથમ ઉપર ઓતરંગે ચાર (૪) નક્ષત્ર મૂકવાં. પછી ચારે કોણાઓમાં જે જે નક્ષત્રો મૂકવાં. બન્ને દ્વારશાખાઓમાં ચાર ચાર નક્ષત્રો મૂકવાં. નીચે ઉંબરામાં ચાર નક્ષત્રો સ્થાપવાં અને છેવટનાં ત્રણ નક્ષત્રો દ્વારના મધ્ય ભાગે સ્થાપવાં.

ઉપર ઓતરંગે ચાર નક્ષત્ર સ્થાપન કર્યાં તેનું ક્ષણ રાજ્યપ્રાપ્તિ, કોણાઓનું ઉદ્દેવેગ, શાખાઓનું લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ, મધ્યનું રાજ્યલાભ અને નીચે ઉંબરાનું મરણ ક્ષણ બહેવું. આ પ્રમાણે દ્વારચક્ર કહ્યું છે. તેનું શુભાશુભ ક્ષણ આવી રીતે આવે છે માટે શુભ ક્ષણને આપનાર નક્ષત્ર હોય તે દિવસે ખુદ્ધિમાન પુરૂષે દ્વારનું મુદ્ધત કરવું. ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦.

(૪) સ્તંભ ચોદતી ભખતે સ્તંભચક્ર જોવું.

સૂર્યાધિષ્ઠિતભાત્રયં પ્રથમતો મધ્યે તથા વિંશતિઃ,

સ્તંભાગ્રે શરસંખ્યયા મુનિવરૈરુક્તાનિ ધિષ્ણયાનિ ચ ॥

સ્તંભાગ્રે મરણં ભવેદ્ ગૃહપતેર્મૂલે ધનાર્થસ્યયઃ,

મધ્યે ચૈવ સુસાર્થકીર્તિમતુલાં પ્રાપ્નોતિ કર્તા સદાઃ ॥૨૦૧॥

સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી દિનીયા નક્ષત્ર સુધી ગણતરી કરી પ્રથમનાં ત્રણ નક્ષત્રો સ્તંભના અગ્ર ભાગમાં મૂકવાં. ત્રણથી તે તેવીસ સુધીનાં એટલે ૨૦ નક્ષત્રો મધ્ય ભાગમાં અને તેવીસથી તે અભિજિત સહિત અઠાવીસ સુધી એટલે ૫ નક્ષત્રો સ્તંભના મૂળ ભાગમાં મૂકવાં, એમ મુનિવરોએ કહ્યું છે.

જે સ્તંભના અગ્ર ભાગમાં દિનીયું નક્ષત્ર આવ્યું હોય તે (સવનના) માલીકનું મરણ, મૂળ ભાગમાં આવ્યું હોય તે ધન તથા મનોરથનો નાશ અને મધ્ય ભાગમાં આવ્યું હોય તે સુખ, ધન તથા અતુલ કીર્તિ, સવનના માલીકને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૦૧.

સ્તંભસ્યારોપણંચૈવ પ્રાતર્મધ્યાહ્નકે તથા ॥

અન્યથા નિધનં યાતિ કર્તા દૂષણમાપ્નુયાત્ ॥૨૦૨॥

સ્તંભનું આરોપણ પ્રાતઃકાળમાં કે મધ્યાહ્ન કાળમાં કરવું. અને આથી વિચરીત સમયે કરે તો મકાનના માલિકનો નાશ થાય અને કર્તા દોષભાગી થાય. ૨૦૨.

સ્તંભ ચક્ર.

૩	નેષ્ટ
અગ્રમાં	
૨૦	શ્રેષ્ઠ
મધ્યમાં	
૧૫	નેષ્ટ
મૂળમાં	

(૫) મોલ તથા પાટડા વખતે મોલચક્ર જોવું.

મૂલે મોમે ત્રિકલ્પે ગૃહપતિમરણ પશ્ચગમે સુખં સ્યાત્,

મધ્યે ચૈવાદ્ર કલ્પાં ધનસુતસુલદં પુચ્છકે ચાદ્રે હાનિઃ ॥૨૦૨॥

પથાદગ્રે ત્રિભાનિ ગૃહપતિસુલદં ભાગ્યપુત્રાવદં સ્યાત્,

સૂર્યાદિયં ત્ર કલ્પાં યદિ વિધુદિનમ્ મોમચક્રં વિલોક્યમ્ ॥૨૦૩॥

સૂર્યનાં મહાનક્ષત્રથી તે દિનીયાનક્ષત્ર સુધી ગણતરી કરી ત્રણ નક્ષત્રો મોલનાં મૂળમાં મૂકવાં તે અશુભ છે અને તે ધરના માલિકનું મરણ બીજાને છે. બલમાં પાંચ મૂકવાં તે સુખ, મધ્યમાં આઠ નક્ષત્ર મૂકવા તે ધન, પુત્ર તથા સુખ આપનાર, પુછકે આઠ નક્ષત્રો મૂકવાં તે હાનિ, પાછળના ભાગે તથા અગ્રભાગે ત્રણ નક્ષત્રો મૂકવાં તે ધરના પતિને સુખ આપનાર તથા ભાગ્ય અને ધણી પુત્રો આપનાર ભાવવાં. આ પ્રમાણે મોલચક્ર તથા સારવટ (પાટડા) નું ચક્ર એકજ છે તે વિદ્વાનોએ જોવું. ૨૦૩.

પાટકો અર્થાત્ મોક્ષ ચક્ર.

૩	૫	૮	૮	૩
---	---	---	---	---

નેટ

શ્રેષ્ઠ

નેટ

શ્રેષ્ઠ

આમલક્ષ્યારો સ્થાપતી વખતે ઘંટા ચક્ર જોવું.

ઘણ્ટાચક્રં વિધાયૈવ મધ્યે પૂર્વદિશાક્રમાત્ ॥

ત્રીણિ ત્રીણિ પ્રદેયાનિ સૃષ્ટિમાર્ગેણ ક્રામકે ॥૨૦૪॥

મધ્યે ચૈવ સ્મૃતો લાભો પૂર્વભાગે વયો રણે ॥

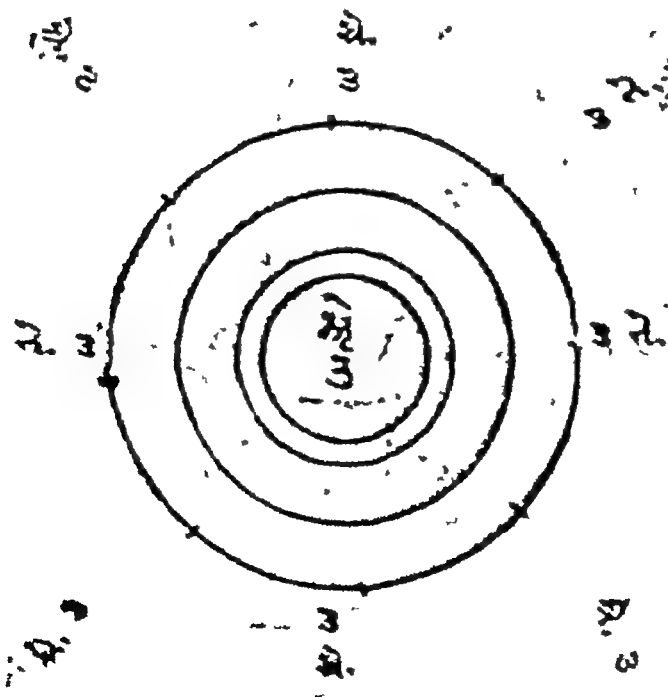
આગ્રેયાશ્ચિવ હાનિઃ સ્યાદ્ દક્ષિણે પવિનાશનમ્ ॥૨૦૫॥

નૈઋત્યે પારણાલાભઃ પશ્ચિમે સર્વદા સુખમ્ ॥

ચાયન્યામશ્વલાભઃ સ્યાદુત્તરે વ્યાધિસંભવઃ ॥

ઈશાને ચક્ષુલાભશ્ચ ઘણ્ટાચક્રફલં સ્મૃતમ્ ॥૨૦૬॥

ઘંટા ચક્ર.

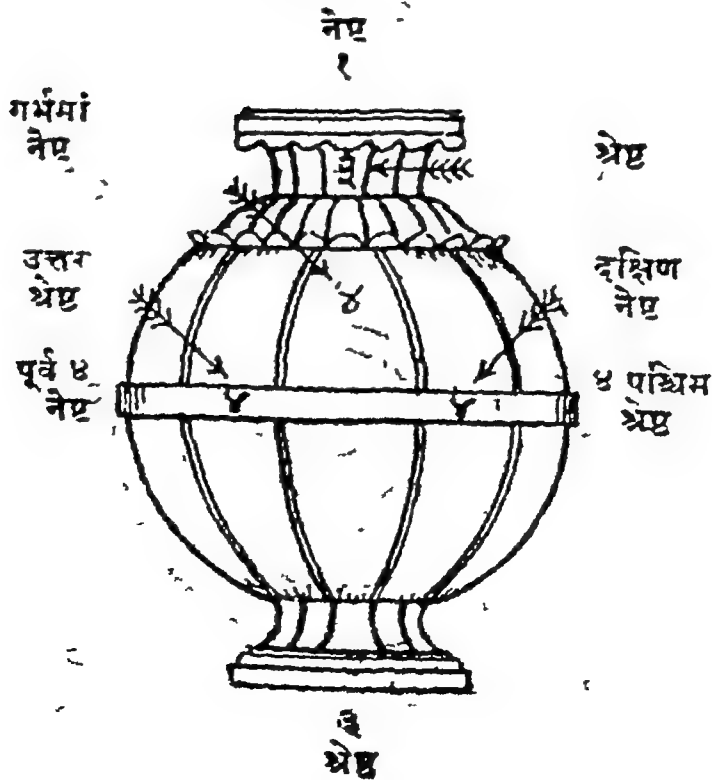

આમલસારાનું મુહૂર્ત કરવામાં ઘંટાચક્ર જોવું. ઘંટાચક્રના મધ્યભાગે ૩ ત્રણ નક્ષત્ર મુકવાં અને પછી પૂર્વ દિશાના ક્રમે પ્રદક્ષિણ ક્રમે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ચક્રમાં મુકવાં. મધ્યમાં લાલ, પૂર્વ દિશામાં રણસંગ્રામમાં વિજય, અગ્નિકોણમાં હાનિ, દક્ષિણમાં પતિનો નાશ, નૈરૂત્યકોણમાં પુત્રનો અલાભ, પશ્ચિમમાં સર્વદા સુખ, વાયુકોણમાં અશ્વલાલ, ઉત્તરમાં વ્યાધિનો સંભવ અને ઇશાનકોણમાં વસ્ત્રનો લાભ; આ ઘંટાચક્રનું રૂપ જાણવું. ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬.

(૬) પ્રવેશ વખતે કલશચક્ર જોવું.

મુલૈકં દિક્ષુ ચત્વારિ ચત્વારિ ગર્ભ એવ ચ ॥
 ત્રીણિ ત્રીણિ ગુદે કળ્પે વાસ્તુશાસ્ત્રે નિયોજયેત્ ॥૨૦૭॥
 મુલકક્ષે શિરચ્છેદઃ પૂર્વે હૃદયગસંભવઃ ॥
 દક્ષિણે ધનહાનિઃ સ્યાત્ પશ્ચિમે સર્વસંપદઃ ॥૨૦૮॥
 ઉત્તરે રાજસન્માનં ગર્ભે ગર્ભી વિનંદયતિ ॥
 ચિરકાલં વસેત્કળ્પે ગુદે ચારોગ્યમાદિશેત્ ॥૨૦૯॥

કલશ ચક્ર.

સૂર્ય નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણી કલશના મુખમાં ૧, ચાર ચાર નક્ષત્ર ચારે દિશાએ, ચાર નક્ષત્ર ધરમાં-ગર્ભે, ત્રણ નક્ષત્ર કંઠે તથા ત્રણ નક્ષત્ર નીચે પડઘીએ મૂકવાં. ૧ મુખમાં આવે તો શિરઃછેદ, ૪ પૂર્વમાં ઉદ્દેગ, ૪ દક્ષિણે ધનહાનિ, ૪ પશ્ચિમે સર્વ સંપત્તિને આપે, ૪ ઉત્તરમાં રાજસન્માન, ૪ ધરમાં (ગર્ભમાં) ગર્ભનાશ, ૩ કંઠમાં દીર્ઘકાળ નિવાસ અને પડઘીમાં નક્ષત્ર આવે તો આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯.

હોમ વખતે આહુતિ ચક્ર જોવાની રીત.

સૂર્યમાત્રિવિમે, ચાન્દ્રે સૂર્યવિચ્છુકપંગવઃ ॥

ચન્દ્રારેજ્યાગુશિશ્વિનો નેષ્ટા હોમાહુતિઃ સ્વલે ॥૨૧૦॥

સૂર્ય નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણીને નીચે બતાવેલા ચક્રમાં અહોની નીચે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો મૂકવાં. ગણતરીનો અંક શુભ અહના ખાનામાં આવે તો શુભ અહના મુખમાં આહુતિ પડે છે એટલે તે સારી બાણવી અને અશુભ અહના મુખમાં આહુતિ પડે તો તે સારી નથી. રવિ, શનિ, મંગળ, રાહુ અને કેતુઃ આ અહોના મુખમાં આહુતિ પડે તો તે સારી નથી. ૨૧૦.

આહુતિ ચક્ર.

રવિ	બુધ	શુક્ર	શનિ	ચંદ્ર	મંગળ	ગુરુ	રાહુ	કેતુ
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
નેષ્ટ	ત્રેષ્ટ	ત્રેષ્ટ	નેષ્ટ	ત્રેષ્ટ	નેષ્ટ	ત્રેષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ

પ્રવેશ વખતે વત્સ, રાહુ તથા સૂર્યાદિ અહો જોવા વિષે.

મીનાદિત્રયમાદિત્યો વત્સઃ કન્યાદિકત્રયે ॥

ધન્વાદિત્રિતયે રાહુઃ શેષાઃ સિંહાદિકત્રયે ॥૨૧૧॥

સૂર્ય મીનાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિએ પૂર્વાદિ દિશામાં અનુક્રમે બાણવો. વત્સ કન્યાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિથી અને રાહુ ધનાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની સંક્રાન્તિએ તથા ખાત્રીના ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ; આ છ અહો સિંહાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની સંક્રાન્તિએ પૂર્વ, દક્ષિણ, પાશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં ક્રમે રહે છે એમ બાણવું. (વત્સ, રાહુ વિગેરે પ્રવેશ વખતે સન્મુખે તલવા.) ૨૧૧.

રાહુ સન્મુખ હોવા છતાં દ્વાર મૂકવાનું વિધાન.

સન્મુખો રાહુઃ પૃષ્ઠે વા દ્વારઞ્ચ સ્થાપયેત્સુધીઃ ॥

સ્યાંગુલા શલાકાઘા વિસ્તારાંગુલિકા તથા ॥૨૧૨॥

દ્વિશલાકા દ્વિકોણે સ્યાન્તામ્રશુદ્ધા ચ તત્ર વૈ ॥

સ્થાપિતે વદન્તે ધીર્માનન્તરિક્ષઃ પ્રજાયતે ॥૨૧૩॥

રાહુ સન્મુખ હોય કે પછવાડે હોય તેવા સમયમાં જો બારણું મૂકવાની આવશ્યકતા હોય તો બુદ્ધિમાન પુરૂષે નીચે બતાવેલી વિધિ અનુસાર દ્વાર સ્થાપન કરવું.

બાર આંગળ લાંબી અને એક આંગળ પહોળી એવી શુદ્ધ તાંબાની બે શલાકાઓ (પટ્ટીઓ) કરાવી દ્વારના બન્ને કોણાઓની નીચે મૂકી તેના ઉપર દ્વાર સ્થાપન કરવું. આ પ્રમાણે દ્વારનું સ્થાપન કર્યાથી અંતરિક્ષ દ્વાર થાય છે. તેથી રાહુનો દોષ લાગતો નથી. પરંતુ આ વખતે દ્વારપ્રતિષ્ઠા વિધિ કરવી નહિ. ૨૧૨, ૨૧૩.

પુનઃ શુદ્ધદિશાકાલે તિર્યગ્દેશે સુશોભને ॥

દ્વારચક્રં શુભસ્થાને ચતિપૂજાવિધાનકૈઃ ॥૨૧૪॥

સ્નાતયેત્ કુંચિન્નૃત્ત દ્વારમિત્તિકાયાઞ્ચ બુદ્ધિમાન્ ॥

નીત્વા તદા શલાકાઞ્ચ દ્વારં વૈ સ્થાપયેત્તથા ॥૨૧૫॥

ફરી બારે રાહુ શુદ્ધ દિશામાં આવે ત્યારે તિર્યગ્ગતિના શુભ નક્ષત્રના દિવસે પોતાના મૂળ સ્થાનમાં દ્વારચક્રને દ્વારપ્રતિષ્ઠાની બલિપૂજના વિધાન-પૂર્વક નીચે બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે સ્થાપવું.

બુદ્ધિમાન શિદ્ધીએ દ્વારના ખુણાએ (શલાકાની જગ્યાએ) ભિત્તિમાં દિવાલ કોચી આકૃત ખાડવું અને શલાકા એવી કાઢવી અને પછી દ્વાર સ્થાપી દિવાલમાં ખાડેનું ખાડું ચણી લેવું. આ પ્રમાણે દ્વારસ્થાપન વિધિ બહુવી. ૨૧૪, ૨૧૫.

વત્સદોષ ઉત્પન્ન ન થવા વિષે.

ભારદ્વાજવસિષ્ઠાનાં વંશજ્ઞાતીન્ વિશેષતઃ ॥

પ્રાસાદે ચ ચતુર્દારે પુરે ચ નગરાયણે ॥૨૧૬॥

કૂપે કુણ્ડે તડાગે વા વત્સદોષો ન વિદ્યતે ॥

દ્વારસ્થાપ્યન્તરે દ્વારે મધ્યે ભૌમં ચતુર્મુલમ્ ॥૨૧૭॥

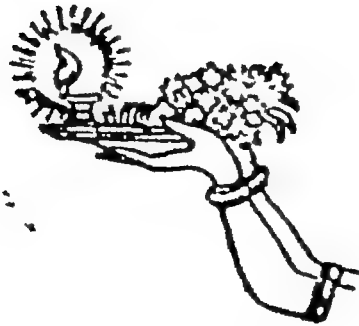
પ્રતિષ્ઠામણ્ડપે ચૈવ દ્યોમસ્થાને વિશેષતઃ ॥

વત્સદોષો ન કર્તવ્યશ્રાય સૌભાગ્યદાયકાઃ ॥૨૧૮॥

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશંકરસોમપુરાવિરચિતે
શિલ્પરત્નાકરે જ્યોતિર્મુદ્દત્લક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયાં
શિલ્પચતુર્દશરત્નં સમ્પૂર્ણમ્ । શુભં ભૂયાત્ ॥

ભાગદ્વાજ અને વશિષ્ઠ ગોત્રના વંશજો તથા જાતિવાળાઓને વિશેષ
કરીને વત્સ દોષ લાગતો નથી તેમજ અતુર્મુળ પ્રાસાદ, પુર, નગર, દેપ,
કુંડ, તડાગ વિગેરે કરવામાં વત્સ દોષ લાગતો નથી તથા દ્વારની અંદરના
ભાગે બીલું દ્વાર મૂકવામાં અને મધ્યમાં અતુર્મુળ ભૂમિને વત્સ દોષ લાગતો
નથી. તેવી રીતે પ્રતિષ્ઠાને મંડપ કરવામાં તથા વિશેષ કરીને દ્યોમસ્થાન
બનાવવામાં વત્સ દોષ લાગતો નથી. વત્સ દોષ હોય તો પણ આ સર્વ
સૌભાગ્યને આપનારાં બલુવાં. ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૮.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મુક્તબાધ
સોમપુરાવિરચિત શિલ્પરત્નાકરે નામના ગ્રંથનું વ્યોતિર્મુદ્દત્
લક્ષણાધિકાર નામનું ચૌદમું રત્ન સંપૂર્ણ.

અથ પરિશિષ્ટ પ્રકરણ ।

જિત સિંહાસન માટે બીજી રીતે રાહુની સર્વાંગ મૂર્તિનું પ્રમાણ.

સિંહાસનગતં રાહું કરાલવદનં લિખેત્ ॥

વરદલ્લંગસંયુક્તં ચેટશૂલધરં લિખેત્ ॥૧॥

સિંહાસન ઉપર આડઠ થયેલો, વિકરાળ મુખવાળો તેમજ વર, તલવાર, દાલ અને ત્રિશૂળને ધારણ કરેલો રાહુ કરવો. ૧.

કેતુમૂર્તિ.

ધૂમાસ્તિવશા હિ વહવઃ સર્વે વરગદાધરાઃ ॥

ગૃધ્રપૃષ્ઠે સમારૂઢાઃ લેખનીયાસ્તુ કેતવઃ ॥૨॥

ધૂમાડાના જેવી કાન્તિવાળા, વર અને ગદા યુક્ત, હાથવાળા તેમજ બીધના વાહનવાળા કેતુ આલેખવા. ૨.

દ્વારમાને ઉભી પ્રતિમાનું પ્રમાણ.

દ્વારોચ્છ્રયેઽષ્ટધા કાર્યં ભાગૈકશ્ચ પરિત્યજેત્ ॥

સપ્તભાગં ત્રિધા કૃત્વા દ્વિભાગં પ્રતિમા ભવેત્ ॥૩॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં આઠ ભાગ કરવા. ઉપરનો આઠમો ભાગ છોડી નીચેના સાત ભાગમાં ત્રણ ભાગ કરવા અને બે ભાગ ઉભી પ્રતિમા કરવી. ૩.

દ્વારમાને ઉભી પ્રતિમાનું બીજું પ્રમાણ.

દ્વારં વિભજ્ય નવધા ભાગૈકશ્ચ પરિત્યજેત્ ॥

અષ્ટભાગં ત્રિધા કૃત્વા દ્વિભાગં પ્રતિમા ભવેત્ ॥૪॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં નવ ભાગ કરી ઉપરનો નવમો એક ભાગ તલવો. આઠ ભાગમાં ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગ ઉભી પ્રતિમા કરવી. ૪.

પ્રાસાદમાને પ્રતિમાનું પ્રમાણ.

હસ્તાચ્ચ વેદહસ્તાન્તં પદ્મવદ્ધિઃ સ્પાત્પદંગુલાત્ ॥

તદૂર્ધ્વં દસહસ્તાન્તં વ્યક્તલા શુદ્ધિરિષ્યતે ॥૫॥

(૨)

एकांगुला भवेद् वृद्धिर्यावत्पञ्चाशहस्तकम् ॥

विंशत्यंशाधिका ज्येष्ठा विंशत्यूना कनीयसी ॥६॥

એક ગજથી ચાર ગજ સુધીના પ્રાસાદને દર ગજે છ આંગળની વૃદ્ધિ કરી પ્રતિમા કરવી. ત્યાર પછી દશ ગજ સુધી ગજે ત્રણ આંગળ અને પછી પચાસ ગજ સુધી એક આંગળ વૃદ્ધિ કરવી. આ માનમાં વીસમા ભાગે અધિક કરવાથી જ્યેષ્ઠ માનની અને વીસમા ભાગે ઓછી કરવાથી કનિષ્ઠ માનની જાણવી. ૫, ૬.

કપિલી (કોળી) નું પ્રમાણ.

अथातः संप्रवक्ष्यामि कपिलीमानमुत्तमम् ॥

प्रासादार्धे भवेज्ज्येष्ठा त्रिभागा मध्यमैव तु ॥७॥

जघन्या कोणमानेन साद्वौ चाथ प्रपूजयेत् ॥

ज्येष्ठा च कपिली यत्र मण्डपं नैव कारयेत् ॥८॥

હવે કપિલી-કોળીનું ઉત્તમ માન કહું છું. પ્રાસાદમાનના અર્ધા ભાગે કરે તો જ્યેષ્ઠ માનની, ત્રીજા ભાગે મધ્યમ માનની અને કોળીના માને કરે તો કનિષ્ઠ માનની જાણવી અથવા કોળી માનની દોઢા ભાગે પણ કરવી. જે પ્રાસાદને જ્યેષ્ઠ માનની કોળી કરી હોય તેને મંડપ કરવો નહિ. ૭, ૮.

કોળીના અગ્રભાગે મંડપ વિધાન.

संश्लिष्टाश्चैव रिक्ताश्च ह्यग्रतस्ते प्रकीर्तिताः ॥

कोली कोणफरकस्य मण्डपाः शुभदायकाः ॥९॥

कोलीकोणः सिंहकर्णे कर्तव्यस्तु सदा बुधैः ॥

प्रासादे कोणमानेन कोणसाद्वૈન वा तथा ॥१०॥

કોળીને ભેડીને અગર છુટા તેના અગ્રભાગે મંડપો કરવા શુભદાયક કહેલા છે. બુદ્ધિમાનોએ કોળીની રેખા પ્રાસાદના સિંહકર્ણની રેખાના એક સૂત્રમા રાખવી અને તે પ્રાસાદના કર્ણમાને અથવા તેથી દોઢી કરવી. ૯, ૧૦.

कपिलीं स्थापयेत्प्राज्ञो मण्डपं तत्र कारयेत् ॥

अर्धे पदे त्रिभागे वा कोणाधो नैव लंघयेत् ॥११॥

अथवा लंघयेद्यस्तु कुलं तस्य न विद्यते ॥

प्रासादे कोणमर्यादा जलान्तः स्थापयेद्बुधः ॥१२॥

(૩)

પદના અર્ધા ભાગે અથવા ત્રીજા ભાગે કોળી કરવી અને તેને જોડીને મંડપ કરવો. કોણથી જોછા માનની કોળી કરવી નહિ અને જો કદાચ કરે તો કુળનો નાશ થાય છે. પ્રાસાદમાં કોણની મર્યાદાને સાચવવા માટે વચમાં પાણીતાર કરવાં. ૧૧, ૧૨.

વિવિધાઃ ફાલનાઃ કાર્યાઃ કપિલીં શુભલક્ષણામ્ ॥

મદ્રછંદે ન કર્તવ્યા નહિ મધ્યે જલાન્તરઃ ॥૧૩॥

અથવા સ્થાપયેદ્યસ્તુ શિલ્પિનં દોષકારકમ્ ॥

મધ્યે જલાન્તરં ત્યાજ્યં ક્રિયતે મંદબુદ્ધિના ॥૧૪॥

રાજપીઠા ભવેત્તત્ર નિર્વાણં નૈવ ગચ્છતિ ॥

કપિલી ત્રિવિધા જ્ઞેયા પ્રાસાદે મંડપે સ્થિતા ॥૧૫॥

કોળીમાં નાના પ્રકારની ફાલનાઓ કરવી પરંતુ કોળીના લદ્રમાં કરવી નહિ. તેમજ કોળીની ફાલનાઓમાં જલાન્તર કરવો નહિ. અને જો કદાચ કરે તો શિલ્પીને દોષકર્તા થાય છે માટે કોળીના મધ્યે જલાન્તર તજવો અને જો કરે તો તે બુદ્ધિહીન શિલ્પી જાણવો. કોળીમાં પાણીતાર કરવાથી રાજમાં પીઠા થાય છે અને કર્તાને મોક્ષ મળતો નથી. પ્રાસાદ અને મંડપની મધ્યે રહેલી કોળી ત્રણ પ્રકારની જાણવી. ૧૩, ૧૪, ૧૫.

પૂર્વોક્તેન પ્રમાણેન કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥

ભૂમિભાગવિશેષેણ પદમાનં તુ ગૃહ્યતે ॥૧૬॥

કપિલીં કારયેત્પ્રાજ્ઞો જલાન્તરં ન કારયેત્ ॥

પ્રાસાદકપિલા માના વાસ્તુકર્મસુલાવહા ॥૧૭॥

ઉપરના માને બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ કોળીનું માન કરવું અને ભૂમિની સગવડતા હોય તો પદના માને કોળી માન લેવું. આ રીતે બુદ્ધિમાને કોળી કરવી અને તેની ફાલનાઓમાં પાણીતાર કરવો નહિ. પ્રાસાદમાં રહેલી કોળી વાસ્તુકર્મમાં સુખદાયક જાણવી. ૧૬, ૧૭.

ગંભીરો પદોળો કરત્ર વિધે.

અથ ચૈવ પ્રવક્ષ્યામિ માનં ગર્ભગૃહોત્તમમ્ ॥

ગર્ભવ્યાસપટંસથ સપાદો સાર્ધમેવ ચ ॥

પદાર્થે તુ યદા ચૈવ જ્યેષ્ઠમધ્યકર્ત્રીયસમ્ ॥૧૮॥

હવે ગલારાનું ઉત્તમ માન કહું છું. ગલારાની પહોળાઈમાં છ લાગ કરી એક લાગ, સવા લાગ અને દોઢ લાગે વધારી ગલારો પહોળો કરવાથી જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનનો ગલારો જાણવો. ૧૮.

ઉંબરા બરાબર કુંભીની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

સુરકે હર્ધચંદ્રશ્ચ તસ્યોપરિ હ્યુદુમ્બરમ્ ॥

કુંભકેન ત્રિભાગે વા પાદે નીત્વા ચ મધ્યકમ્ ॥૧૯॥

ઉદુમ્બરાન્તે કૃતા કુંભિઃ સ્તંભં કૃત્વા ચ પૂર્વકમ્ ॥

સાંધારે વા નિરંધારે કુંભિ કૃત્વા હ્યુદુમ્બરમ્ ॥૨૦॥

બરાની બરાબર અર્ધચંદ્ર-શંખાવટ કરવો અને તેની ઉપર ઉંબરો કરવો અર્થાત્ કુંભાથી અર્ધ લાગે, ત્રીજા લાગે અથવા ચોથા લાગે ઉંબરો નીચો કરવો. તેમજ ઉંબરા બરાબર કુંભી કરવી અને થાંભલો પૂર્વે કહેલા માને ઉંચો કરવો. બ્રમવાળા અગર બ્રમ વિનાના પ્રાસાદમાં ઉંબરા બરાબર કુંભી કરવી. આ મધ્યમ માન જાણવું. ૧૯, ૨૦.

પ્રાસાદ વિનાના છુટા મંડપ અને ચોકીના થાંભલાની જાડાઈનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદેન વિના યત્ર મણ્ડપશ્ચાથ વેદિકા ॥

તત્રાયામસ્ય યન્માનં કાર્યં કલ્પયતે તતઃ ॥૨૧॥

સભામણ્ડપસ્તંભાનાં પ્રમાણશ્ચ હ્યતઃ શૃણુ ॥

દશમાંશદ્વાદશાંશચતુર્દશ વિશેષતઃ ॥૨૨॥

પ્રમાણં તત્ત્વ વિજ્ઞેયં પશ્ચાદ્ બુદ્ધિપુરઃસરમ્ ॥

જ્યેષ્ઠકનિષ્ઠમધ્યે ચ કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠમેવ ચ ॥૨૩॥

પ્રાસાદ વિનાનો મંડપ કે ચોકી કરવી હોય તો તેના થાંભલાની જાડાઈનું પ્રમાણ થાંભલાની લંબાઈના માને ચોજવું. લંબાઈના દશમા, બારમા અને ચૌદમા લાગે જાડાઈ કરવી. જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનની ચોજના શિલ્પીએ પાષાણની મજબૂતાઈ વિગેરેનો બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરી કરવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

બ્રમવાળા પ્રાસાદોની બ્રમણીમાં કરવાનાં સ્વરૂપો.

પ્રદક્ષિણં યદા સૂર્યસૌમ્યાદીનાં તથૈવ ચ ॥

બ્રમસ્થાને પ્રદાતવ્યાઃ પૂજિતાશ્ચ સુસ્તાવહાઃ ॥૨૪॥

નારદાદ્યા ઋષયશ્ચ પાણ્ડવાદ્યા યુધિષ્ઠિરાઃ ॥

પ્રાસાદે બ્રમસંસ્થાને વાસ્તવ્યાશ્ચ પ્રદક્ષિણે ॥૨૫॥

સ્વચ્છન્દભૈરવાદ્યાશ્ચ લાનંદઃ પ્રતિભૈરવઃ ॥

મુક્તિયુક્તાસ્તથા દેવ્યો અમસ્થાને સુસ્વાવહાઃ ॥૨૬॥

બ્રમવાળા પ્રાસાદોની બ્રમણીમાં પ્રદક્ષિણ ક્રમે સૂર્ય, કુબેર વગેરે દેવોની મૂર્તિઓ કરવી તે સુખ આપનારી છે. તેમજ નારદ વિગેરે ઋષિઓ, શુધિષ્ઠિર આદિ પાંડવો પણ બ્રમણીમાં કરવા, સ્વચ્છન્દ; આનંદ વિગેરે ભૈરવ તેમજ સુખ આપનારી દેવીઓ આદિની મૂર્તિઓ બ્રમણીમાં કરવી સુખાયક છે. ૨૪, ૨૫, ૨૬.

મંડપોની રચના કયાં કયાં કરવી.

ઉત્સવાર્થે પ્રયત્નેન કર્તવ્યાઃ શુભમણ્ડપાઃ ॥

પ્રાસાદે રાજહર્મ્યેષુ વાપ્યાં કૂપતઢાગયોઃ ॥૨૭॥

તત્રૈવ મણ્ડપાઃ કાર્યા કપિરાજ શ્રૃણૂત્તમમ્ ॥

પ્રાસાદાગ્રે શુભા રમ્યા મણ્ડપાઃ સ્યુરનેકથા ॥૨૮॥

પ્રાગ્રીવવિજયાદ્યાશ્ચ મણ્ડપા ઉક્તમાનયોઃ ॥

દ્વયસ્તંભાસ્તતો વૃદ્ધિર્મણ્ડપઃ સાર્દ્ધ ઉચ્યતે ॥૨૯॥

ઉત્સવ પ્રસંગે પ્રયત્નપૂર્વક શુભ મંડપોની રચના કરવી. પ્રાસાદ, રાજ-મહેલ, વાવ, કુવા અને તળાવના અથ લાગે મંડપોની રચના કરવી. પ્રાસાદના અથ લાગે શુભ અને મનોહર મંડપો અનેક પ્રકારના થાય છે. પૂર્વે કહેલા માને પ્રાગ્રીવ અને વિજયાદિ મંડપો કરવા અને તે જે જે સ્તંભની અનુક્રમે વૃદ્ધિ કરવાથી થાય છે. મંડપ દોઢો કરવો સારો છે. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

પ્રાસાદનું દેવસ્વરૂપે વર્ણન.

પ્રાસાદે દેવરૂપં સ્યાત્ પાદૌ પાદશિલાસ્તથા ॥

ગર્ભશ્ચૈવોદરં ત્રેયં જંઘા પાદોર્ધ્વમુચ્યતે ॥૩૦॥

સ્તંભાશ્ચ જાનવો જ્ઞેયા ઘણ્ટા જિહ્વા પ્રકીર્તિતા ॥

દીપઃ પ્રાણોઽસ્ય વિજ્ઞેયો સ્પાનો જલનિર્ગતઃ ॥૩૧॥

ત્રણસ્થાનં યદેતચ તન્નામિઃ પરિકીર્તિતા ॥

હૃદયં પીઠિકા જ્ઞેયા પ્રતિમા પુરુષઃ સ્મૃતઃ ॥૩૨॥

પાદચારસ્તુ હેકારો જ્યોતિસ્ત્રયલુચ્યતે ॥

તદૂર્ધ્વં પ્રકૃતિસ્તસ્ય પ્રતિમાત્મા સ્મૃતો નૃધિઃ ॥૩૩॥

(૬)

તલકુંભાદધો દ્વારં તસ્ય પ્રજનનં સ્મૃતમ્ ॥
 શુકનાશો ભવેન્નાસા ગવાક્ષઃ કર્ણ ઉચ્યતે ॥૩૪॥
 ક્રાંતપાલી સ્મૃતાં સ્કંધો ગ્રીવા ચામલસારિકા ॥
 કલશસ્તુ શિરો જ્ઞેયો ધ્વજાઃ કેશાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૩૫॥
 મેદશ્ચ વસુધા વિદ્યાત્ પ્રલેપો માંસમુચ્યતે ॥
 અસ્થીનિ ચ શિલાસ્તસ્ય સ્નાયુઃ કોલાદયઃ સ્મૃતઃ ॥
 એવં પુરુષરૂપં તુ ધ્યાયેચ્ચ મનસા સુધીઃ ॥૩૬॥

પ્રાસાદનું દેવરૂપ નીચે પ્રમાણે જાણવું. પાયાની શિલાઓ તેના પગરૂપે છે, ગભારો પેટ, પાયાનો ઉપરનો ભાગ જગતી સુધીનો જંઘા, ચાંલલાઓ દીંચણ, ઘંટ જીલ, પ્રાણદીપ, પ્રણાલ શુદ્ધમાર્ગ, દેવતાનું સ્થાન નાલિ, પીઠિકા હૃદય અને પ્રતિમા પુરૂષ જાણવો. હેકાર પગનો સંચાર, દીપનો પ્રકાશ ચક્ષુ, ઉપરનો ભાગ તેની પ્રકૃતિ અને પ્રતિમા આત્મા જાણવો. કુંભાના તળાંચા નીચેનો ભાગ લિંગ, શુકનાશ નાસિકા, ગવાક્ષ ડાન, શિખરનું બાંધણા મથાળું, ખલો, આમલસારો કંઠ, કળશ મસ્તક અને ધ્વજા કેશો જાણવા.

પૃથ્વી મેદ, ચૂનાનો લેપ માંસ, શિલાઓ હાડકાં, કોલ એટલે થોવ અને કુકરા વગેરે સ્નાયુ જાણવા. વિદ્વાન પુરૂષે સર્વ અંગો પરિપૂર્ણ પ્રાસાદના અખંડિત રૂપનું મનથી ધ્યાન કરવું. ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬.

સોળ માતૃદેવીઓનાં નામ.

ગૌરી પદ્મા શચી મેધા સાવિત્રી વિજયા જયા ॥
 દેવસેના સ્વધા સ્વાહા માતરો લોકમાતરઃ ॥૩૭॥
 ધૃતિઃ પુષ્ટિસ્તથા તુષ્ટિરાત્મનઃ કુલદેવતા ॥
 ગણેશનાધિકા હેતા વૃદ્ધૌ પૂજ્યાસ્તુ પોઢશ ॥૩૮॥

૧ ગૌરી, ૨ પદ્મા, ૩ શચી, ૪ મેધા, ૫ સાવિત્રી, ૬ વિજયા, ૭ જયા, ૮ દેવસેના, ૯ સ્વધા, ૧૦ સ્વાહા, ૧૧ માતા, ૧૨ લોકમાતા, ૧૩ ધૃતિ, ૧૪ પુષ્ટિ, ૧૫ તુષ્ટિ તથા ૧૬ કુલદેવતા; ગણેશ સાથે આ સોળ માતૃદેવીઓ સદા પૂજનીય છે. ૩૭, ૩૮.

દેવસેના માતૃદેવી.

મયૂરવાહનાં દેવીં સ્વસ્તિઘનુર્ધરામ્ ॥
 આવાહયેદ્ દેવસેનાં તારકાસુરમર્દિનીમ્ ॥૩૯॥

મયૂરના વાહનવાળી, ખડ્ગ, શક્તિ અને ધનુષ્યને ધારણ કરનારી તથા તારકાશુરનો વધ કરનારી એવી દેવસેનાતું આવાહન કરવું. ૩૯.

કુંડની પ્રાર્થના.

ૐ યે ચ કુણ્ડે સ્થિતા દેવાઃ કુણ્ડાદિ યાશ્ચ દેવતાઃ ॥

ઋદ્ધિં યચ્છન્તુ તે સર્વે યજ્ઞસિદ્ધિં મુદાન્વિતાઃ ॥૪૦॥

હે કુણ્ડ તવ નિર્માણં રચિતં વિશ્વકર્મણા ॥

અસ્માકં વાચ્છિતાં સિદ્ધિં યજ્ઞસિદ્ધિં દદાતુ ભોઃ ॥૪૧॥

કુંડમાં અને કુંડના અંગોમાં રહેલા દેવતાઓ ઋદ્ધિ અને યજ્ઞસિદ્ધિ પ્રાપ્ત આપો. હે કુંડ! તારું નિર્માણ વિશ્વકર્મણે કરેલું છે. તું અમને અમારી ઇચ્છિત યજ્ઞસિદ્ધિ આપ. ૪૦, ૪૧.

સૂત્રધાર પૂજનવિધિ.

અથૈવાનન્તરં વક્ષ્યે પૂજનં સૂત્રધારકમ્ ॥

યજ્ઞમણ્ડપયોર્મધ્યે મણ્ડલં કારયેત્શુભમ્ ॥૪૨॥

પટ્ટૈરાચ્છાદનં કૃત્વા સ્વસ્તિકશ્ચ સમાલિખેત્ ॥

સૂત્રધારં સૂત્રાસને પાદૌ પ્રક્ષાલ્ય સાદરમ્ ॥૪૩॥

કુંકુમાલેપનં કૃત્વા દિવ્યવસ્ત્રમાવર્ણયેત્ ॥

મુકુટં કુણ્ડલં સૂત્રં કંકણં મુદ્રિકોત્તમા ॥૪૪॥

હારંકેયૂરસંયુક્તં પાદાભરણસંયુતમ્ ॥

યુગ્મં સ્ત્રીપુરુષાણાં ચ પુત્રપૌત્રૈશ્ચ સંકુલમ્ ॥૪૫॥

ગૃહોપસ્કરસમસ્તં ગોમહિષ્યશ્વાદિયુતમ્ ॥

દાસીકર્મકરાણાં ચ યાનસુખાસનાદિકમ્ ॥૪૬॥

ગ્રામાણિ ચ તતો દદ્યાદયથા ભૂમિરુત્તમા ॥

તેન તુષ્ટેન તુષ્ટા હિ બ્રહ્મવિષ્ણુહરાદયઃ ॥૪૭॥

કર્મકરાણાં સર્વેષાં ધનં દદ્યાચ્ચ સર્વતઃ ॥

વસ્ત્રપ્રાવરણં કૃત્વા પુણ્યં દાનં મુસર્વતઃ ॥૪૮॥

યોજનીયાસ્તથા સર્વે મિથાશ્ચૈઃ સ્વણ્ડપક્કૈઃ ॥

તામ્બૂલં વિલેપનં ચ યાવત્સંતુષ્ટચેતસઃ ॥૪૯॥

(૮)

તુષ્ટેન ચ જગત્તુષ્ટં ત્રિલોક્યં સચરાચરમ્ ॥

સર્વતીર્થોદ્ભવં પુણ્યં સર્વદેવાનુપૂજકમ્ ॥૫૦॥

હવે હું ઉત્તમ સૂત્રધારની પૂજનવિધિ કહું છું. યજ્ઞ અને મંડપના મધ્યે શુભ મંડલ કરવું. વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત કરી સ્વસ્તિક મંડલ રચવું. સૂત્રધારને સૂત્રાસને પાદ પ્રક્ષાલન કરી બેસાડવા. કુંકુમનું આલંપન કરી દિવ્ય વસ્ત્રો ઓઢાડવાં, મુકુટ પહેરાવવો, કુંડલ, સૂત્ર, કડાં, ઉત્તમ વીંટી, હાર, ખાલુખંધ, પગનું આલરણ; આ અલંકારો સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને તેમના પુત્રપૌત્રાદિ પરિવાર સહિત આપવા. તેમજ દરેક જાતની ગૃહસામગ્રી, ગાય, ભેંસ, ઘોડો વિગેરે, દાસી કામ કરવા માટે ચાકર વર્ગ, વાહન, કુંભાસન, કોચ-પલંગ વિગેરે, ગામ અથવા સારી ભૂમિનું દાન કરવું. સૂત્રધાર પ્રસન્ન થવાથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર વિગેરે દેવો સંતુષ્ટ થયેલા જાણવા તથા બીજા બધા કારીગરોને ધનાદિની બક્ષીસ આપવી તેમજ યોગ્ય તેમને વસ્ત્રો ઓઢાડવાં તથા દાન આપવું. વળી દરેકને મિષ્ટાન્ન ભોજન કરાવવું અને પાનબીડું આપવું. ચંદન અર્ચવું, અને દરેક રીતે તેમને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા બનાવવા. એમના સંતુષ્ટ થવાથી સચરાચર ત્રિલોક સંતુષ્ટ થાય છે અને તે સર્વ તીર્થોથી મળનાર તથા સર્વ દેવોનું પૂજન કરવાથી થનાર પુણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦.

વાસ્તુ કર્મના અધિકાર વિષે.

વાસ્તુકર્મ સોમપુરાશિલ્પાચાર્યેણ કારયેત્ ॥

અન્યજાત્યા ન કર્તવ્યં કર્તા મર્તા વિનશ્યતિ ॥૫૧॥

વાસ્તુકર્મ સોમપુરા જાતિના શિલ્પાચાર્યના હસ્તે કરાવવું. બીજા જાતિના શિલ્પી પાસે કરાવવું નહિ. કરાવે તો કર્તા અને માલિક બન્નેનો વિનાશ થાય છે. ૫૧.

વાસ્તુપીઠની સામગ્રીનાં અધિકાર વિષે.

વાસ્તુપીઠસ્ય મેક્તારઃ સૂત્રધારશ્ચ શિલ્પકઃ ॥

અતસ્તસ્મૈ પ્રદાતવ્યં વાસ્તુપીઠં શુભેચ્છુના ॥૫૨॥

વાસ્તુપીઠની સામગ્રીના અધિકારી સૂત્રધાર અને શિલ્પીઓ છે. એટલા માટે કલ્યાણ ઇચ્છનારે વાસ્તુપીઠની સામગ્રી સૂત્રધારને આપવી જોઈએ. ૫૨.

દેવતાની પૂજા સામગ્રીનાં અધિકાર વિષે.

યદેવામરણં પૂજાવસ્ત્રાલંકારભૂષણમ્ ॥

સ્નાનમણ્ડપોપસ્કરં સ્થાલીપાત્રં તુ શિલ્પિને ॥૫૩॥

(૯)

શ્લાકામધુપાત્રં ચ છત્રિકાથં ચ શિલ્પિને ॥

સ્નાનગ્રંથ્યામહાધ્વજા દાતવ્યા ચૈવ શિલ્પિને ॥૫૪॥

દેવતા સંબંધીનું જે આલરણુ, પૂજાસામગ્રી, વસ્ત્ર, અભરાર અને આભૂષણ હોય, સ્નાન તેમજ મંડપ સંબંધી જે સામગ્રી હોય, શાળી, જળપાત્ર, શલાકા, મધુપાત્ર, છત્ર વગેરે તથા શમ્યા અને મહાપતાકા વગેરે સામગ્રી શિલ્પીને આપવી. ૫૩, ૫૪.

દ્વાર પ્રતિષ્ઠા વિધાન.

દ્વારસ્ય ચોચ્છ્રયઃ કાર્યઃ શુભે ચન્દ્રચલે સ્થિતે ॥

સ્વાતં કુર્યાદુદુમ્બરે પંચરત્નાનિ પ્રક્ષિપેત્ ॥૫૫॥

ઉદુમ્બરશાસ્ત્રાશ્ચૈવ મુત્તરંગાદિદ્વીનકમ્ ॥

ચક્ષેણાચ્છાદિતં કૃત્વા વાસ્તુદેવં સમર્ચયેત્ ॥૫૬॥

આદૌ દક્ષિણશાસ્ત્રાયાઃ સ્થાપનં કુરુતે ધ્રુવમ્ ॥

શાસ્ત્રાછેદચતુર્થાંશે દ્વારપાલાન્ પ્રજ્ઞયેત્ ॥૫૭॥

સહિરણ્યૈશ્ચ કલશૈર્વસ્ત્રેણાચ્છાદિતક્રમૈઃ ॥

અભિષેક ઉદુમ્બરે શાસ્ત્રાયામુત્તરંગકે ॥૫૮॥

ઉદુમ્બરે પ્રતિષ્ઠાયાં શાસ્ત્રાર્યાં ચ યથોચ્યતે ॥

ઉત્તરંગાદૌ કર્તવ્યા પ્રતિષ્ઠા સર્વકામદા ॥૫૯॥

માર્ગે ચંદ્રબળ જે દિવસે હોય તેવા શુભ દિવસે દ્વારશાળા બેસાડવી. ઉંબરાની નીચે ખાત કરી તેમાં પંચરત્ન મૂકવાં અને ઓતરંગ સિવાય ઉંબરા સાથે બારશાખો વસ્ત્ર વડે આચ્છાદિત કરી ઉભી કરવી અને વાસ્તુ-દેવતાનું પૂજન કરવું. પહેલી જમણી દ્વારશાખા બેસાડવી અને ત્યાર પછી ડાબી બેસાડવી. બારશાખના એક ચતુર્થાંશ ભાગે દ્વારપાલોને પૂજવા. સોના મોહર નાખેલાં અગર સોનાના કળશથી (જે સારાં વસ્ત્રોવડે ઢાંકેલા હોય) ઉંબરા, બન્ને શાખાઓ અને ઓતરંગ ઉપર અભિષેક કરવો. ઉંબરા ચોડતાં, બારશાખા ઉભી કરતાં અને ઓતરંગ બેસાડતાં પ્રતિષ્ઠા કરવી તે સર્વ કામનાંઓને આપનારી છે. ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯.

ચોડવાનો વજ્રવેપ અસાલો.

કરાલમુદ્ગીગુલમાલકલ્પચિહ્નમ્ ॥

પૂર્વોષ્ણુકાઃ પશ્યન્તે સુધોપ્રકૃતયો મતાઃ ॥૬૦॥

કરાલ, મુદ્ગી, ગુલ્માપ, કલ્ક અને ચિઝણ ચૂર્ણ સહિત આ પાંચને ચુના સમાન ગણેલા છે. ૬૦.

અભયાક્ષવીજમાત્રા શર્કરાઃ સાર્ધચૂર્ણિતાઃ ॥

તાઃ સ્યુઃ કરાલકા મુદ્ગતુલ્યા યાઃ ક્ષુદ્રશર્કરાઃ ॥૬૧॥

સૈવ મુદ્ગીતિ કથ્યતે શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદઃ ॥

સાર્ધત્રિપાદત્રિગુણકિઞ્જલ્કસિકતાન્વિતમ્ ॥૬૨॥

ચૂર્ણ શર્કરાશુક્તયો, યદ્ ગુલ્માપં તદ્દુચ્યતે ॥

કરાલમુદ્ગપૂર્વોક્તમાનેન સિકતાન્વિતમ્ ॥૬૩॥

ચણકસ્ય ચ ચૂર્ણસ્ય ચત્પિષ્ટં કલ્કમિષ્યતે ॥

ચિક્ષણં કેવલં ક્ષાયં વદ્વોદકમિતિ દ્વિધા ॥૬૪॥

નિશ્ચિદ્રમિષ્ટમાનેન ક્ષેત્રે ત્વિષ્ટકયાચિત્તે ॥

પૂર્વોક્તાનાં તુ પશ્ચાન્નાં વિધાતૃવ્યં પૃથક્ પૃથક્ ॥૬૫॥

અર્ધ ખાંડેલી હરડે, બહેડાં અને સાકર, એમને કરાલ કહે છે. મગના દાણા જેવા કરેલા સાકરના ટુકડાઓને મુદ્ગી કહે છે. દોઢ લાણે, ત્રીજા લાણે અથવા ત્રણ ગણા કેશર અને રેતી સાથેના સાકર અને શુકતના ચૂર્ણને ગુલ્માપ કહે છે. પહેલાં કહેલાં કરાલ મુદ્ગી અને રેતી સાથે મેળવેલું ચણાના ચૂર્ણ ને પિષ્ટ તેને કલ્ક કહે છે. કેવળ કેવાઈને ચિઝણ તથા બદ્વોદક એમ બે પ્રકારે કહેલાં છે. ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪.

ઇંટોના ક્ષેત્ર-કામમાં ઇંટોને નિશ્ચિદ્ર બનાવવા માટે પૂર્વે કહેલાં આ પાંચ મિશ્રણોનો જુદી જુદી રીતે ઉપયોગ કરવો. ૬૫.

તત્ર તત્ર તદુક્તેન દ્રવેણ પરિમદયેત્ ॥

કેવલેનામ્મસાં પૂર્વે પૂર્વોક્તાંસ્ત્રિપ્રમદયેત્ ॥૬૬॥

તે તે મિશ્રણમાં કહેલા દ્રવ વડે મદન કરવું. પ્રથમના ત્રણ મિશ્રણોને કેવળ પાણી સાથે પહેલાં મદન કરવાં. ૬૬.

ક્ષીરદ્રુમામલાક્ષાણાં કદમ્બાભયયોરપિ ॥

ત્વગ્જલૈસ્ત્રિફલાતોયં માપયૂષં ચ તત્સમમ્ ॥૬૭॥

મર્ધ શર્કરાશુક્તયોર્ચૂર્ણં તત્ક્રાશ્વારિણિ ॥

સુરસંઘુટ્નનં કૃત્વા સ્નાયિત્વાથ વાસસા ॥૬૮॥

ચિક્ષણં કલ્પયેત્તેન વદ્વોદકમથોચ્યતે ॥

દધાળાં વૃક્ષ, આમળાં, ખંદેરાં, કદમ્બ અને હરેની છાલનું જલ તથા ત્રિફળાનું પાણી તેમજ તેટલુંજ માપનું જૂપ; આ સર્વનો ક્વાથ કરી તેમાં શર્કરા અને શુક્રાનું ચૂર્ણ નાખી જૂળ હલાવવું અને પછી વચ્ચગાળ કરી તેના વડે ચિકેણ ગનાવવું. હવે ગદ્ગદક કહે છે. ૬૭, ૬૮.

દધિદુગ્ધં માર્પયૂર્પેગુલોજ્યકદલીફલઃ ॥૬૯॥

નાલિકેરામ્રફલયોર્જલૈશ્વતત્પ્રકલ્પિતમ્ ॥

ચદ્ગોદકં ભવત્યેતત્ સમભાગં નિયોજયેત્ ॥૭૦॥

અહરનો જૂપ, ગોળ, ઘી, કેળાં-તેમજ નાળીયેર અને કેરીના પાણીમાં દહીં દૂધ મેળવી ગનાવેલું મિશ્રણ ગદ્ગદક કહેવાય છે. દરેક વસ્તુ સરખા ભાગે લેવી. ૬૯, ૭૦.

લઙ્ચૂર્ણશતાંશં તુ ક્ષૌદ્રમંશદ્રયં ભવેત્ ॥

આજ્યં તુ કદલીપક્ક નાલીકેરામ્બુમાપયુક્ત્ ॥૭૧॥

ક્ષીરાન્નત્વક્કપાયં ચ ક્ષીરં દધિ તતો ગુલમ્ ॥

પિચ્છિલં ત્રિફલામ્મથ ટ્વંશાદિકમિદં ક્રમાત્ ॥૭૨॥

અંશવૃદ્ધયા સમાયોજ્ય પૂતપક્કામ્બુશક્તિઃ ॥

એકીકૃત્ય કરાલં ચ પ્રક્ષિપેદ્ દૃઢવેષ્ટિતમ્ ॥૭૩॥

અતીત્યેકદિનં પશ્ચાદથેવં ઘનતાં ભવેત્ ॥

નાલિકેરસ્ય શાલાભિદળૈશ્ચ તાડયેન્મુદ્ગુઃ ॥૭૪॥

અતીત્ય દશરાત્રં તુ મુદ્ગીગુલ્માપક્લ્લકૈઃ ॥

યુક્તં સંઘૃદિતં યુક્ત્યા સુધા ભવતિ શોભના ॥૭૫॥

દશ ભાગ ચૂર્ણ હોય તેમાં બે ભાગ મધ મેળવવું. ઘી, કેળાં, અહરયુક્ત નાળીયેરનું પાણી, દધાળાં વૃક્ષોની છાલનો કાઢો, દૂધ, દહીં તથા ગોળ તેમજ ભાતનું. આમળ, ત્રિફળાનું પાણી; એ દરેક ત્રણ ભાગ ઘી આરંભી એકેક ભાગ વધારી લેવાં. આ બધાં ભાગ કરી તેમાં કરાવ નાંખી જૂળ મજબૂત બાંધી એક દિવસ રાખી મૂકવું. પછી તે ઘાડું થયે. તેને નાળીયેરની શાળાઓ અગર દંડાઓ વડે જૂળ પીટવું. આ પ્રમાણે દશ ત્રિફળા પીટ્યા બાદ મુદ્ગી, શુદ્ધમાપ અને કલક સાથે યુક્તિપૂર્વક મિશ્રણ કરવાથી ધણો ઉત્તમ રૂનો તૈયાર થાય છે. ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫.

પૂર્વં દ્વયંશે કરાલં મધુકૃતકલીનાલિકેરામ્બુમાષ-
 વ્યૂષં વાક્ષાકપાયસ્તનજલધિગુલત્રૈફલામ્ભાંસિ ચૈવમ્ ॥
 વૃદ્ધાગ્ન્યંશક્રમેણ સ્ફુટશશિધવલં ચૂર્ણયુક્તં શતાંશં,
 પિટ્ટં સર્વં યથાવદ્ ભવતિ પરસુધાવચ્ચલેપસ્તથૈવ ॥૭૬॥
 ચતુસ્ત્રિદ્વયમાસાન્તં મૃષ્ટિકાયુક્તિમર્દિતા ॥
 શ્રેષ્ઠમધ્યોત્તમા જ્ઞેયા સુઘા સૌઘાદિવન્ધિની ॥૭૭॥

કરાલ જે ભાગ તથા મધ, કેળાં, નારીયેરનું પાણી અને અડદનો વ્યૂષ, ઘડેડાંનો કઢો, સ્તન, સમુદ્ર, ગોળ અને ત્રિક્ષણાનું પાણી; એ દરેક ત્રણથી આરંભી એકેક ભાગ વધારી લેવાં અને દશ ભાગ ચૂર્ણ મેળવી સર્વનું ખૂબ મર્દન કરવાથી શ્રેષ્ઠ વજ્રલેપ જેવો ચૂનો તૈયાર થાય છે. ૭૬.

આ તૈયાર થયેલા ચૂનાને ચાર, ત્રણ અને જે માસ પર્યંત મુઠીઓ દ્વારા મર્દન કરવામાં આવે તો ક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ ચૂનો બને છે. ૭૭.

[શુક્ત:- શુદ્ધ માટીના વાસણમાં ગોળ, મધ અને કાંજી; એ ત્રણેને એકકાં કરી ડાંગેરની ઢોઢીમાં ત્રણ રાત્રિ દિવસ રાખી મુકવામાં આવે તેને શુક્ત કહે છે.]

યૂષ:- મગ વગેરે બેદળ દ્રવ્યને અદારગણા પાણીમાં દાળ મળી જતાં સુધી સીઝવી ખીવા જેવા કરતાં કંઈક ઘાડા પાકને યૂષ કહે છે.]

વાસ્તુશાસ્ત્રાવતાર.

ન કોપિ કસ્યચિત્કર્તા કલ્પે કલ્પાન્તરાન્તરે ॥

વેદવચ્ચ સમુદ્વર્તા વિશ્વકર્મા યુગે યુગે ॥૭૮॥

ઋષિર્મિર્વાસ્તુશાસ્ત્રઞ્ચ મન્ત્રાદિભિઃ પ્રકાશિતમ્ ॥

સૃષ્ટ્યાદૌ બ્રહ્મણા સાર્દ્ધમાકાશાત્કથિતં પુરા ॥૭૯॥

બ્રહ્મણસ્તુ મુનયઃ સર્વે પ્રાપ્તા વૈ વિશ્વકર્મણઃ ॥

પુનઃ તપસાં કૃત્વા આત્મજ્ઞા ઋષિસત્તમાઃ ॥૮૦॥

આ કલ્પ તથા કલ્પાતરમાં વાસ્તુશાસ્ત્રનો કર્તા બીજો કોઈ નથી પરંતુ વેદની માફક પ્રત્યેક યુગમાં વિશ્વકર્માજી વાસ્તુશાસ્ત્રના ઉદ્ધાર કરતાં છે. મનુ વગેરે ઋષિઓ દ્વારા વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રકાશમાં આવ્યું; પહેલાં સૃષ્ટિના આરંભમાં બ્રહ્મા સાથે આકાશમાંથી આ શાસ્ત્રનો ઉપદેશ થયેલો છે અને બ્રહ્મા તથા વિશ્વકર્મા પાસેથી તપે કરી આત્મજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ પ્રાપ્ત કરેલું છે. ૭૮, ૭૯, ૮૦.

વાસ્તુશાસ્ત્રના પ્રવર્તક.

સુરજ્યેષ્ઠો વિશ્વકર્મા કુમારો નારદો મૃગુઃ ॥
 ર્શ્મરો નંદિકેશશ્ચ ઋવનશ્ચ મહામુનિઃ ॥૮૧॥
 મયભાત્રિર્વાસ્તુદેવો વશિષ્ઠો મકરધ્વજઃ ॥
 શ્રુતસ્પતિશ્ચાનિરુદ્ધો ધ્રુવનો ગર્ગ એવ ચ ॥૮૨॥
 શ્રીમત્સ્યશ્ચ મહાતેજા એતે ચાષ્ટાદશૈવ હિ ॥
 શૌનકોક્તાઃ સુરા એતે વાસ્તુશાસ્ત્રપ્રવર્તકાઃ ॥૮૩॥

ઇન્દ્ર, વિશ્વકર્મા, કુમાર, નારદ, ભૃગુમુનિ, ઇશ્વર, નંદિકેશ, મહામુનિ
 ઋવન, મય, અત્રિ, વાસ્તુદેવ, વશિષ્ઠ, મકરધ્વજ, શ્રુતસ્પતિ, અનિરુદ્ધ,
 ધ્રુવન, ગર્ગ અને શ્રીમત્સ્ય; આ અઠાર શૌનકે કહેલા વાસ્તુશાસ્ત્રના પ્રચાર-
 કર્તા બાણવા. ૮૧, ૮૨, ૮૩.

વાસ્તુશાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ.

શૌનકો રાવણો રામો રેણુકાનંદનો હરિઃ ॥
 રામાંશો ગાલવો વિપ્રો ગૌતમો ગોમિલસ્તથા ॥૮૪॥
 જયશ્ચ વિજયશ્ચૈવ સિદ્ધાર્થશ્ચાપરાજિતઃ ॥
 વિરુપાચાર્યો મુનિશ્રેષ્ઠઃ ત્રિદશૈઃ પૂજિતસ્તથા ॥૮૫॥
 ગચ્છવીશ્વમયપુત્રાઃ કાર્તિકેયો મહામતિઃ ॥
 ઋવનશ્ચ વનત્સુનુ વાસ્તુશાસ્ત્રસ્ય વેદિનઃ ॥૮૬॥

શૌનક, રાવણ, પરશુરામ, હરિ, ગાલવ, ગૌતમ, ગોમિલ, જય, વિજય,
 સિદ્ધાર્થ, અપરાજિત, વીજ્યાચાર્ય, ગચ્છ, વીશ્વ, મયપુત્ર, કાર્તિકેય; આ
 વાસ્તુશાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ બાણવા. ૮૪, ૮૫, ૮૬.

વાસ્તુવિત્તની પ્રશંસા.

વાસ્તુ વેદસર્મ જ્ઞાનં વાસ્તુ વેદસમક્રિયમ્ ॥
 વાસ્તુ વેદસર્મ જ્ઞાત્ત્વં વાસ્તુશાસ્ત્રમ્ માનયેત્ ॥૮૭॥
 વાસ્તુજ્ઞાનં સ્વતઃસિદ્ધં સૃષ્ટિકામ પુરાકૃતમ્ ॥
 તેનૈવ વાસ્તુશાસ્ત્રેણ લોકો ભવતિ પૂજિતઃ ॥૮૮॥

વાસ્તુશાસ્ત્ર વેદના જેવું જ્ઞાન અને વેદના જેવી ક્રિયાવાળું છે. વાસ્તુ વેદ જેવું
 જ્ઞાન છે તેથી તેનું સન્માન કરવું. વાસ્તુજ્ઞાન સ્વયંસિદ્ધ સૃષ્ટિ અર્થે પહેલાં
 રચાયેલું જ્ઞાનજ્ઞાન છે. એવા વાસ્તુશાસ્ત્ર જડે લોક ગુણી થાય છે. ૭૭, ૮૮.

વાસ્તુવેત્તા યથા બ્રહ્મા વાસ્તુવેત્તા યથા હરિઃ ॥
 વાસ્તુવેત્તા યથા રુદ્રો વાસ્તુવેત્તા ચ દેવતા ॥૮૯॥
 વાસ્તુવેત્તા સમો બંધુર્વાસ્તુવેત્તા સમઃ સુહૃદ્ ॥
 વાસ્તુવેત્તા સમો યોદ્ધા ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥૯૦॥
 વાસ્તુવેત્તા ભવદ્રાજા વાસ્તુવેત્તા ધનાધિપઃ ॥
 વાસ્તુવેત્તા સંઘા રાજ્ઞો વાસ્તુવેત્તા પ્રજયેત્ ॥૯૧॥
 કથં રુદ્ધયેત રાજાનઃ કથં રુદ્ધયાત્પ્રજાપતિઃ ॥
 કથં રુદ્ધયાદતુનાથો યસ્ય તુષ્ટૌ પ્રહસન્નાઃ ॥૯૨॥
 અપ્રદીપા યથા રાત્રિરનાદિત્યો યથા નભઃ ॥
 તથા શાસ્ત્રાર્થસંપન્નો વાસ્તુશાસ્ત્રં વિના દ્વિજઃ ॥૯૩॥
 ન વાસ્તુવર્જિતે લોકે મસ્ત્યં ભૂતિમિચ્છતા ॥
 ચક્ષુર્મૃતો નહિ વાસ્તુવસ્તર્કઃ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥૯૪॥

વાસ્તુશાસ્ત્રને બાળકારે બ્રહ્મા, હરિ અને રુદ્ર સમાન તેમજ દેવતારૂપ છે. વાસ્તુવેત્તા બંધુ, સુહૃદ્ અને યોદ્ધા સમાન છે. એના જેવો દ્વિતીયી ખીલે કોઈ થયો નથી અને થશે નહિ. વાસ્તુવેત્તા રાજા અને કુબેર સમાન છે તથા રાજાનો મિત્ર છે મોટે વાસ્તુવેત્તાની પૂજા કરવી. વાસ્તુવેત્તાની પ્રસન્નતામાં, જેના બધા થકો મિત્ર બની જાય છે, તેના ઉપર રાજા, પ્રજાપતિ અને સૂર્ય કેવી રીતે કોપાયમાન થઈ શકે?

જેમ દીવા વગરની રાત અને સૂર્ય વિનાનું આકાશ શોભાહીન છે તેમ વાસ્તુશાસ્ત્રને નહિ બાળનારો, શાસ્ત્રસંપૂર્ણ, વિદ્વાન શોભાહીન બાળવે પોતાનું કલ્યાણ ચાહનારે વાસ્તુવર્જિત દેશમાં વાસ કરવો નહિ; કેમકે વાસ્તુશાસ્ત્રને બાળનાર નેત્રરૂપ છે અને ત્યાં સનાતન ધર્મ રહેલો છે. ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪.

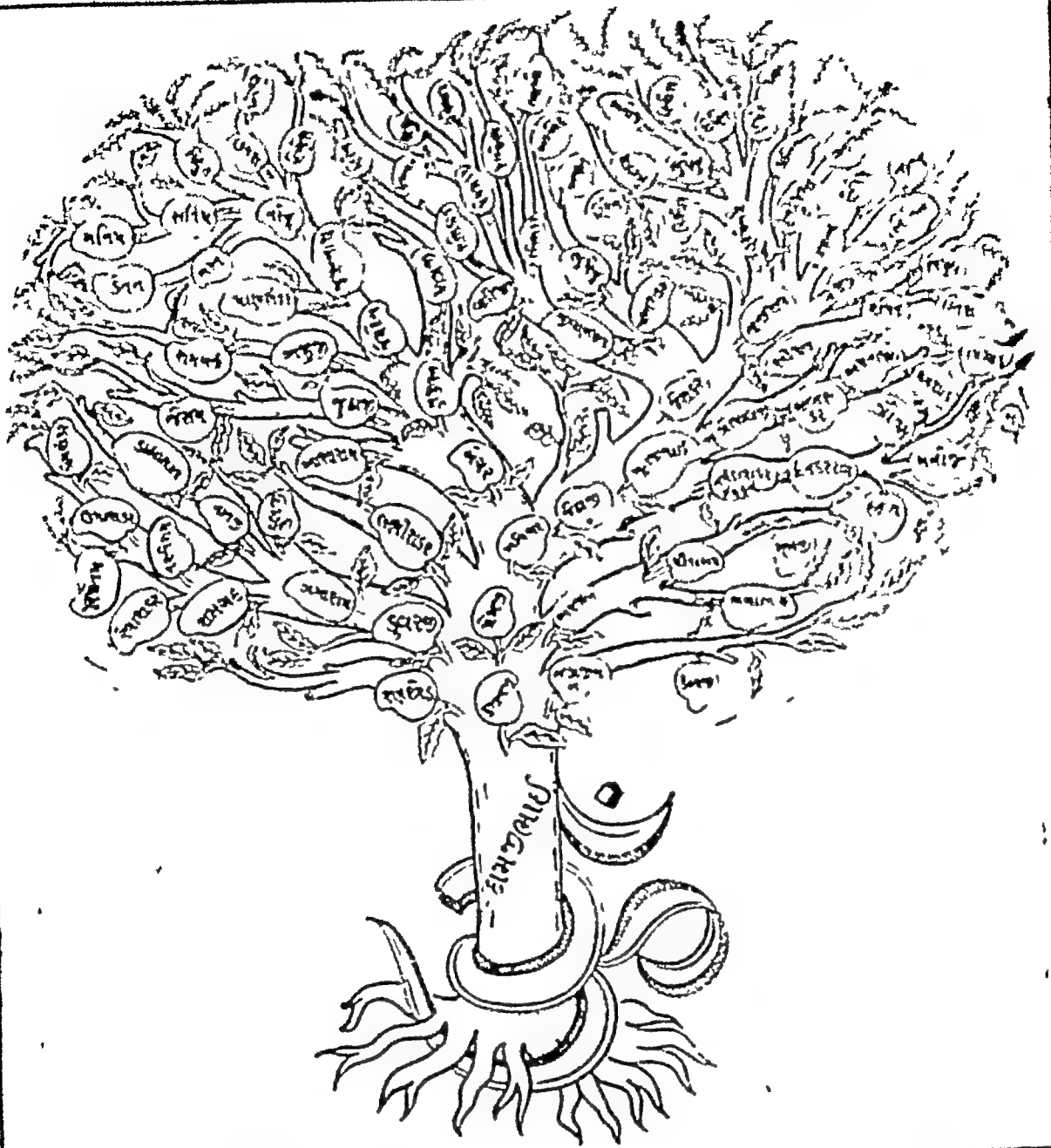
॥ શાસ્ત્રાર્થસંપન્નો વાસ્તુશાસ્ત્રં વિના દ્વિજઃ ॥૯૩॥

‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથના અગાઉ, આલોકનાં શુભ નામ.

સંખ્યા	નામ	ગામ
૩	પૂજ્યશ્રી જૈનાચાર્ય નીતિસૂરીશ્વરજી	અમદાવાદ
૩	મીસ્ત્રી દલસારામ ખુશાલદાસ સોમપુરા	આંગધ્રા
૧	વેણીશંકર કિરપાશંકર	" "
૧	ત્રિવેદી લગવાનજી મગનલાલ	" "
૧	મીસ્ત્રી ગિરજાશંકર રામકૃષ્ણ	" "
૧	દવે લગવાનજી હરીશંકર	" "
૧	અમૃતલાલ કાનજી	" "
૧	મીસ્ત્રી દેવજી કાનજી કેંદ્રાકદર	" "
૧	બાલાશંકર ગોપાલજી સોમપુરા	" "
૧	નાનાલાલ જ્ઞેશંકર	" "
૧	જ્ઞેશંકર દયારામ	" "
૧	મીસ્ત્રી પ્રભાશંકર ઓઘડલાલ	પાલીતાણા
૧	" લાઝશંકર ઓઘડલાલ	" "
૧	" અમરચંદ નાનચંદ	" "
૧	લગવાનજી નાનચંદ	" "
૧	નારણદાસ ગીરધરલાલ	" "
૧	મીસ્ત્રી ભાઈશંકર ગવરીશંકર	" "
૧	સોલંકી કલ્યાણજી મકનજી	વડવાણ કેમ્પ (હાલ કલાબવન, વડોદરા)
૧	રાવલ રવીશંકર દેવશંકર સોમપુરા	વડવાણ સીટી
૧	મીસ્ત્રી હિંમતલાલ ગીરધરલાલ	" "
૧	લલ્લુભાઈ મલુશંકર	" "
૧	આસર ધરમશ્રી પુરપોત્તમ	અંબાર-કેમ્પ હાલ કલાબવન-વડોદરા.

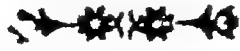
૧	કિશનલાલ મંગળજી સોમપુરા			સગવાડા, હાલ મુંબઈ
૧	રામસહાય સોજીરામ રાજેરિયા આદિગૌડ			ગાજીકા થાના
૧	મુકુંદરાય સોજીરામ	''	''	''
૧	નારણસહાય કુસાલીરામ	''	''	''
૧	મીસ્ત્રી ધનજીલાલ લીમજી સોમપુરા			સાવનગર
૧	દુર્ગાલાલ જગન્નાથ શર્મા			જયપુર, હાલ મુંબઈ
૧	લુખજી વનાજી	સોમપુરા		મુંબઈ-મારવાડ
૧	મમરૂપજી લીખમાજી	''	''	''
૧	કરતુરચંદ રતનાજી	''		ચાણોડ
૧	કરતુરચંદ તેજરાજ	''		સુમેઠપુર
૧	હરીશંકર કનીરામજી	''		વિરામી
૧	પંડિત હિમ્મતવિજયજી			શિવગંજ
૧	હમીરલાલ ચત્રુભુજજી	સોમપુરા		ઉદેપુર-મેવાડ
૧	શિલ્પકાર ગિરધારીલાલ ચત્રુભુજજી			શિરોલી-રાજપૂતાના
૧	કેકેદાર અબદુલગની બાહુદીન			મકરાણા
૧	છાનુરામ જીવજીરામ પંડિત			કિશોરી-અલ્હબદ
૧	છનાલાલ કલ્યાણદાસ સુધાર કડી, (હાલ) કલાભુવન વડોદરા આચાર્યશ્રયનલ			
૧	દલસુખલાલ હીરાલાલ શાહ વડુપાદરા	''	''	''
૧	મોહનલાલ દામોદરદાસ મળજર વડવા	''	''	''
૧	ગીરધરલાલ હીરજીલાલ ચાવડા રાજકોટ	''	''	''
૧	નવીનચંદ્ર રવચંદલાલ શાહ સાદરા	''	''	''
૧	નરવીર ઘેલાલાલ મીસ્ત્રી મંદિર	''	''	''
૧	અબેલાલ જાજીવન મીસ્ત્રી વલસાડ	''	''	''
૧	મંગળલાલ જેડીશન	''	''	''
૧	દી. એમ. છાયા	પેરખંદર	''	''
૧	એસ. કે. માનેક		''	''
૧	એસ. આર. વરમા		''	''

वशिष्ठे च महागौरी,
चित्रसर्मा वदन्ति च ।
सिद्धिविनायको देवो,
यक्षधिवेश्वरः कुले ॥
हरश्च शंकरो देवो,
भैरवो विजयस्तथा ।
वेदो यजुर्विजानीयान्,
शाखा माध्यंदिनीस्तथा ॥

वशिष्ठ गोत्रनी कुण्डेवी महा गौरी,
त्रिश्वरयक्षा, हरशंकर, विजय केशव,
यजुर्वेद, माध्यंदिनी शाखा, त्रिप्रवर
(वशिष्ठ, ईन्द्रप्रभद, नारदाज),
अवटंठ त्रिवेदी, वडनगरा, धांगध्रा.

॥ शिल्पशास्त्र पारिभाषिक शब्दार्थ कोशः ॥

शब्द	व्युत्पत्ति	शब्दार्थ
वालाग्र. लिखा. यूका. यवमध्य. अंगुल.	रेण्वष्टकेन वालाग्रं लिखा स्यादष्टमिस्तु तैः भवेद् यूकाष्टमिस्ताभिः यवमध्यं तदष्टकात् अष्टाभिः सप्तभिः पङ्क्तिभिः अंगुलानि यवोदरैः	આઠ ત્રસરેણુ મળી એક વાલાગ્ર થાય છે. આઠ વાલાગ્ર મળી એક લિખા થાય છે. આઠ લિખા મળી એક યૂકા થાય છે. આઠ યૂકા મળી યવમધ્ય-આડા જવ થાય છે. આઠ, સાત અને છ આંડાયવ મેળવવાથી અંતુકમે ન્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને દ્વિષ્ઠ પ્રમાણનો એક આંગળ (ઇંચ) થાય છે.
હસ્ત.	તત્તત્તુવિંશતિઃ કરઃ	એવા ચોવીસ આંગળનો એક હસ્ત અથવા ગજ થાય છે.
પ્રાશય હસ્ત.	જ્યેષ્ઠો હસ્તઃ સ વિદ્વિદ્ધિઃ પ્રોક્તઃ પ્રાશયસંજિતઃ	આઠ આડા યવ મળી એક આંગળ અને એવા ચોવીસ આંગળના ગજને પ્રાશય કહે છે.
સાધારણ હસ્ત.	યઃ પુનઃ કલ્પિતઃ સપ્ત યવકૃષ્ટૈરિદાંગુલૈઃ તજ્જૈઃ સ મધ્યમો હસ્તઃ સાધારણ ઇતિ સ્મૃતિઃ	સાત આડા યવ મળી એક આંગળ એવા ૨૪ આંગળના ગજને સાધારણ અર્થાત્ મધ્યમ ગજ કહે છે.
માત્રાશય હસ્ત.	માત્રેત્યત્પંચ યતઃ પ્રોક્તં, હસ્તશ્ચ શય ઉચ્યતે । તેન માત્રાશયઃ સઃ સ્યાદ્ હસ્તો યઃ પદ્યવા- કુલઃ	છ આડા યવ મળી એક આંગળ અને એવા ચોવીસ આંગળના થયેલા ગજને માત્રાશય ગજ કહે છે.
માત્રા. કલા. પર્વ. મુદિ.	સ્યાદેકમંગુલં માત્રા કલા પ્રોક્તાંગુલદ્વયમ્ પર્વત્રીણ્યંગુલાન્યાહુઃ મુદિઃ સ્યાદ્ચતુરંગુલા	એક આંગળને માત્રા કહે છે. બે આંગળને કલા કહે છે. ત્રણ આંગળ મળી એક પર્વ થાય છે. ચાર આંગળની એક મુદિ-મૂઠ કહે છે.

શબ્દ	વ્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
તલ.	તલં સ્યાત્ પંચભિઃ પદ્મભિઃ કર પાદાંગુલૈર્ભવેત્	હાથના પાંચ અથવા પગના છ આંગળનું તલ થાય છે.
દૃષ્ટિ.	સપ્તભિર્દૃષ્ટિઃ	સાત આંગળની દૃષ્ટિ થાય છે.
તૂળિ.	અષ્ટભિરંગુલૈસ્તૂળિરિષ્યતે	આઠ આંગળની એક તૂળિ થાય છે.
પ્રાદેશ.	પ્રાદેશો નવભિસ્તૈઃ સ્યાત્	નવ આંગળનો એક પ્રાદેશ થાય છે.
શયતાલ.	શયતાલો દશાંગુલઃ	દશ આંગળનો એક શયતાલ થાય છે.
ગોકર્ણ.	ગોકર્ણ એકાદશભિઃ	અગીયાર આંગળનો ગોકર્ણ થાય છે.
વિતસ્તિ.	વિતસ્તિર્દ્વાદશાંગુલા	બાર આંગળની એક વિતસ્તિ-વેંત થાય છે.
પાદ.	ચતુર્દશભિઃ સઃ દૃષ્ટઃ પાદો નામ તથાંગુલૈઃ ।	ચૌદ આંગળનો એક પાદ થાય છે.
રત્નિ.	રત્નિઃ સ્યોદકવિંશત્યા	એકવીસ આંગળની એક રત્નિ થાય છે.
અરત્નિ.	સ્યાદરત્નિઃ કરોન્મિતઃ	ચોવીસ આંગળ અથવા એક હાથને અરત્નિ કહે છે.
કિષ્કુ.	દ્વાચત્વારિંશતા કિષ્કુરંગુલૈઃ પરિકીર્તિતઃ ।	બેંતાલીસ આંગળનો કિષ્કુ થાય છે.
વ્યામ વા પુરુષ	ચતુરુત્તયાશીત્યા વ્યામઃ	ચોરાસી આંગળનો એક વ્યામ-વામ અથવા પુરુષ થાય છે.
ચાપ વા નાડીયુગ.	પૃષ્ણવત્યાઙ્ગુલૈશ્ચાપં ભવેન્નાડિયુગં તથા	છન્નુ આંગળનું ૧ ચાપ-ધનુષ થા નાડી-યુગ થાય છે.
દણ્ડ.	શતં ષડુત્તરં દણ્ડઃ	એકસો છ આંગળનો દંડ થાય છે.
નલ્વ.	નલ્વસ્ત્રિશંદ્રનુર્મિતઃ	ત્રીસ ધનુષનો એક નલ્વ થાય છે.
કોશ.	કોશો ધનુઃસહસ્રં તુ	એક હજાર ધનુષનો એક કોશ-ગાઉ થાય છે.
ગવ્યૂતિ.	ગવ્યૂતિસ્તદ્વયં વિદુઃ	બે કોશને ગવ્યૂતિ કહે છે.
યોજન.	ચતુર્ગવ્યૂતિરિચ્છન્તિ યોજનં માનવેદિનઃ	ચાર ગવ્યૂતિનો એક યોજન થાય છે.

શબ્દ	ન્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
એક	૧	એકમ
દશ	૧૦	દશમ
શત	૧૦૦	સો
સહસ્ર	૧૦૦૦	હજાર
અયુત	૧૦૦૦૦	દશ હજાર
નિયુત	૧૦૦૦૦૦	લાખ અથવા લક્ષ
પ્રયુત	૧૦૦૦૦૦૦	દશ લાખ
અર્બુદ, કોટિ	૧૦૦૦૦૦૦૦	કરોડ-કોટિ
ન્યર્બુદ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ કરોડ
ચૂન્દ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦	સો કરોડ=અબજ
સ્વર્વ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ વૃંદ=દશ અબજ=ખર્ચ
નિસ્વર્વ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ ખર્ચ
શંકુ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ નિખર્ચ
પદ્મ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ શંકુ
અમ્બુરાશિ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ પદ્મ
મધ્ય	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અંબુરાશિ
અન્ત્ય	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ મધ્ય
પર	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અંત્ય
અપર	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ પર
પરાર્ધ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અપર
નિમેષ	દહ્નિમેષો નિમેષઃ સ્યાત્	આંખની એક પલક
કાષ્ઠા	તૈઃ પંચદશભિઃ સ્મૃતા	પંદર નિમેષની એક કાષ્ઠા જાતની.
કલા	X	ત્રીસ કાષ્ઠાની એક કલા જાતની.
મુદ્ગર્ત	X	ત્રીસ કલાનું ૧ મુદ્ગર્ત.
અદ્વર્નિશ	X	ત્રીસ મુદ્ગર્તનો ૧ અદ્વર્નિશ-રાત્રિ દિવસ જાતનો.
પદ્મ	X	પંદર અદ્વર્નિશનું એક પદ્મજાતનું.

શબ્દ	વ્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
માસ	X	બે પખવાડીયાનો એક મહિનો.
ઋતુ	X	બે મહિનાની એક ઋતુ.
અયન	X	ત્રણ ઋતુનું એક અયન.
સંવત્સર	X	બે અયનનું એક વર્ષ.
રાજધાની	યત્રાસ્તે નગરે રાજા	જે નગરમાં રાજા રહેતો હોય તે નગરને રાજધાની કહે છે.
શાખાનગર નિગમ	શાખાનગરમેવાહ કર્વટં અનંતકર્વટમેવેહ ગુણૈર્નિગમ ઉચ્યતે	શાખાનગરને કર્વટ કહે છે. ઘણાં કર્વટોના સમૂહને નિગમ કહે છે.
ગ્રામ	ગ્રામઃ સ્યાન્નિગમાદ્વીનઃ	નિગમથી નાનું હોય તેને ગ્રામ કહે છે.
ગ્રામકલ્પ	ગ્રામકલ્પો ગૃહસ્ત્વસૌ	ગ્રામના ઘરોને ગ્રામકલ્પ કહે છે.
ગોઠ	ગોકુલા વાસમિચ્છંતિ	ગાયો સાથે ભરવાડ જે ગામમાં રહેતો હોય તેને ગોઠ કહે છે.
ગોઠક	અલ્પં તુ ગોઠકમ્	નાના ગોઠને ગોઠક કહે છે.
પત્તન	ઉપસ્થાનં ભવેદ્ રાજાં	જે નગરમાં રાજાનું ખીલું રહેઠાણ-ખીલો મહેલ હોય તેને પત્તન કહે છે.
પુટભેદન (દક)	વહુસ્ફીતવણિગ્યુક્તં તદુક્તં પુટભેદનમ્	જે ગ્રામમાં ધનવાન વણિકો અધિક સંખ્યામાં રહેતા હોય તે ગામને પુટભેદન કહે છે.
પલ્લી		જ્યાં ભીલો લોકો પાંદડાં, ડાળો, ઘાસ અને પત્થરાઓની ઝૂંપડીઓ બનાવી રહેતા હોય તેવા ગામને પલ્લી કહે છે.
પલ્લિકા		એથી થોડા ઝૂંપડાવાળા ગામને પલ્લિકા કહે છે.
જનપદ		જે નગરમાં રાજગાદી હોય તે સિવાયના ખીલો ભાગને જનપદ કહે છે.
રાષ્ટ્ર, દેશ વા મંડલ		રાજધાની સાથે જનપદને રાષ્ટ્ર, દેશ અથવા મંડલ કહે છે અર્થાત્ રાજ્ય કહે છે.

આવાસ, સદન, સઘ, નિકેત, મંદિર,
સંસ્થાન, નિધન, ધિગ્ગય, ભવન, વસતિ,
શ્વય, આગાર, સંશ્રય, નીડ, મેડ, શરણ,
આલય, લયન, વેશ્મ, ગૃહ, ઓક,
પ્રતિશ્રય.

આટલાં વગર મજલાનાં ઘરો હોય
તેનાં નામ છે.

અ

અમિગુપ્તિ પાંદડાંઓથી ળનેલા ઘરને
કહે છે.
અવલોકન ઘરની બારી
અવલોકનક દેક્ત બેઈ શકાય તેવી બળી
અલિન્દ ઘરની ઓસરી, પરસાળ
(વરંડા)
અપવરકા નાની કોટડી=ઓરડી
અપવર્ગ " "
અર્ગલા કમાડનો આગળીયો(ભુંગળ)
અર્ગલામ્મચી મોટી ભુંગળ (મોટો
આગળીયો)
અમેઘ્યા પેશાળ કરવાની જગ્યા
(સુતરડી)
અવસ્કર બજર
અનુગ-મ- પ્રતિરથ, પઢરો
અટ્ટ પહોળું અને ઉંચું મકાન,
કિલ્લા ઉપરનું સૈન્યગૃહ
-અશરી
અટ્ટાલિકા અગાસી
અટ્ટાલી રવેશ=નાની ગલેરી-છબ્બુ
અટ્ટાલકા નાની અથવા નીચી અગાસી
અર્ચાગૃહ દેવાલય
અઘ્વ માર્ગ, રસ્તો
અસુર રાહુ

અનંત શેષનાગ (વાસુકી)
અગ્નિ અગ્નિદેવ (૩ સંખ્યા)
અક્ષમ્મ રૂદ્રાક્ષની માળા
અવકાસિકા કણુશાળા
અંબુજ કમળનું ફુલ
અંગુષ્ઠ અંગુઠો
અનામિકા ટચલી આંગળી પાસેની
આંગળી
અમય આશીર્વાદ આપતો હાથ
અવલંબ ઓલંબો
અમીતિ અલય (ભય રહિત કરવા
વિષે આશીર્વાદ)
અટ્લોહ સોતું, રૂપું, કલધ, શીસું,
તાંબું, પીતળ, કાંસું, લોહું.
અદવિન્દ કમળ પુષ્પ
અરિષ્ટાગાર સૂતિકાગૃહ=પ્રસૂતિ ગૃહ
અર્ચિ ૩ સંખ્યા, અગ્નિ
અગ્નિમાગ ૧૮ ભાગ
આશ્રમાજિર આશ્રમનું આંગણું
આસ્થલક બારણા આંગળનું પગથી-
યાનું રમણું-નાનું પગ-
ચિયું
આક્રીડભૂમિ રમવાની જગ્યા
આપત લાંબું

આયામ લંખાઈ
 આદેશિક ઉપદેશક (ઉપદેશ કરનાર
 ગુરુ)
 આપવત્સ ઉમાદેવી (પાર્વતી)
 આયુધાગાર શસ્ત્ર રાખવાનું સ્થાન
 આસ-આસરોટ આસન-દાશે
 આદેશિની તર્જની-આંગળી(અંગુઠાના
 પાસેની આંગળી)
 આગમ શાસ્ત્ર
 આનન મુખ—મોઢું
 આયસ લોહું
 અંકુશ હાથીને હાંકવાનું હથિયાર
 ઇન્દુ ચંદ્ર, ૧, સંખ્યા.
 ઈલિકા થાંભલીએ તોરણે સહિત
 કરવી તે.
 ઈહામૃગ વિતર્કિતા (દીપમાળ)ના
 સ્તંભોમાં કેતરેલા મૃગ.
 ઇષુ બાણ (૫, સંખ્યા)
 ઈક્ષણ આંખ (૨, સંખ્યા)
 ઇન સૂર્ય, ૧૨ સંખ્યા
 ઉ
 ઉલોક ધરના છાપરાનું અજવાળીયું
 ઉપસ્થાન ત્રણ બાણ પડેલીવાળી બેઠક
 અથવા મોટે બેસવાનો
 બાંકડો
 ઉપસ્થાનક બેસવાની ખુરશી.
 ઉદકભ્રમ નગરની ફરતી પાણીની
 ખાઈ

ઉદુમ્બર ખારણાનો ઉબરો
 ઉપકાર્યા કિલ્લામાં અંતરે અંતરે
 કરેલા કેઠાં (ખુરજો).
 ઉદ્યાન બગીચો, તેમાં રમવાનો
 બગલો, કીડાગૃહ
 ઉચ્છ્રુતિ ઉંચાઈ
 ઉચ્છ્રાય, ઉચ્છ્રય ઉંચાઈ
 ઉરુમંજરી ઉરશૃંગના નીચે કરેલાં ફૂટ
 ઉલ્લુખલ ખાણીયો-ખાયણી
 ઉદ્ગમ ડાહીયો.
 એ
 એકશાલ જે ધરની એકજ એસરી
 હોય તે
 ક
 કરાલ પ્રમાણથી વધારે ઉંચું
 કર્વટ શહેર, નગર ૨૦૦ થી ૪૦૦
 ગામવાળા પ્રગણાની
 રાજધાનીનું ગામ
 કટક સૈન્ય (લશ્કર)
 કાલ ૩, સંખ્યા
 કણ્ઠા ધરના ફરતી વંડી
 કક્ષા જે ધરની વચ્ચેનો ખુલ્લો ચોક
 કપાટાશ્રય ઉબરા ઉપરના લાફડાનો સાગ
 કપાટ કેમાડ-સાંપુટ, યુગલ
 કર્ણપિપ્પલી કાનની વચ્ચેનો નસવાળો
 સાગ
 કર હાથ (૨, સંખ્યા)
 કકુભ દિશા

કનિષ્ઠિકા	ટચલી આંગળી
કપિશીર્ષ	કોટના કાંગરા
કપિલા	પ્રાસાદની કોળી (ગાય)
કપાલ	માથાની ખોપરી, મસ્તક
કલ્હાર	કમળ પુષ્પ
કર્પટ	જે માર્ગનું નાનું ગામડું
કર્તિકા	કરવત, કાતર
કલાહિયો	ધુમટ
કપાટપુટ	કમાડ
કાંડવારિણી	કોટના કાંગરાથી નીચેનો ભાગ, લશ્કરને ઉભા રહેવાની જગ્યા
કાષ્ઠપ્રણાલી	લાકડાની પ્રણાલ, ધોરીઓ
કાષ્ઠવિટક	દિવાલો સહિત લાકડાનું ઘર
કાશ્મશર્કર:	કાળા પથ્થરની ખાંચેલી સડક રસ્તો
કારુક	કારીગર
કાષ્ઠકર્ણ	કાટખુણો
કીલ	લોઢાનો ખીલો, લાકડાની ખીલી
કિરાત	જંગલમાં રહેનાર લીલ જેવી ભાત
કુડય; મિત્તિ	લીંત, દિવાલ, કંઠ પંજુ કહે છે
કુમાર	કૈંચકનું રૂપ મોટા સરામાં કરે છે.
કુરુક્	મૃગ (હરણ)
કુટ્ટિમ	ગંગાસી
કુમાર	કાર્તિક સ્વામી, ૬ સંખ્યા

કુષ્ઠ	ધન્વન્તર જેમ્સાડવાનું ચાલ
કુદ્દલ	કોદાલો
કુન્ત, કુન્તિ	લાલો
કુંજર	હાથી
કૂર્ચ	દાદી મૂંછ ભેથું
કુંડલ	કાનનો અલંકાર-કુંડલ
કુજ	મંગળવાર, તે નામનો શ્રવ
કૈવર્ત	ખલાસી, વહાણ ચલાવનાર
ક્રીડાગાર	રમવાની જગ્યા
કોષ્ઠક	કોટડી
કોશપાલ	ખાનનચી
કોષ્ઠાગાર	કોઠાર, દાણા ભરવાની વખાર
કોટર	ખખોલ, ગાડની પોલાણ
કૌમોદકી	વિષ્ણુની ગદા
કંચુ	શંખ
કોદ્દાલ	કોદાલો
કંવા, કૈંચિકા	ગંજ, ૨૪ આંગળનો હસ્ત.
કંક્ષાસન	કહેડો (જેમતાં કાળમાં સમાય તેવો)
કીલકા	ચાંલંલો
કર્ણ	શંખાવટ
કૈવલ્ય	૧ સંખ્યા
કૈંચિદ	ભરી
કંદન	કુંભી
	સ
સહગ	તરવાર

સ્વવાજ્ઞ ખાટલાની ઇસ (શિવનું
 આયુધ)
 સ્વેટ, સ્વેટક ઢાલ (પાંચ માર્ગવાળું
 મોટું ગામડું)
 ગર્ભગૃહ દેવાલયનો ગભારો
 ગડદિ ત્યાંલલાની ઠેકી કાંઠાસરા
 ઉપરની
 ગજકર્ણ ગણપતિના દેવાલયમાં ડાથી
 ખાળુના ચક્ષુનું નામ
 ગજપૃષ્ઠ નગરની ફરતી ખાઈનો કાંઠો
 ગજ હાથી
 ગુલ્ફ પગની ઘુંટી
 ગુણ ૩ સંખ્યા (સત, રજ,
 તમોગુણ)
 ગોપુર દેવાલય અને રાજમહેલના
 અથ ભાગે કિલ્લાનો સુંદર
 દરવાજો
 ગોષ્ઠ ગાયને રહેવાની જગ્યા(કોઠ)
 ગોધિકા ઘો, ચંદનઘો, પાટલાઘો
 ગૌહિર પગની એડી
 ગૌજિક સોની
 ગંધર્વ નારદ મુનિ
 ગાંડીવ મહાદેવ અથવા અર્જુનનું
 ધનુષ્ય
 ગૃહસ્થ બુધ
 ગર્ભકોષ્ટ દેવાલયનો ગભારો ગર્ભથી
 ચ.
 ચતુઃશાલ ઘરની ચારે ખાળુ એસરી
 હોય તે

ચત્વરં ચક્રો, ચાર રસ્તા ભેગા
 થાય તે
 ચતુરંગ હાથી, ઘોડા, રથ અને
 પાયદળનું દૈન્ય
 ચાક્રિક ધાંચી
 ચૈત્ય દેવાલય, (મોટું વૃક્ષ)
 ચિત્રુક દાઢી, હડપચી, હનું
 ચરક વ્યવસાય દેવતા (ઉદ્યોગ-
 દેવતા)
 ચાપ ધનુષ્ય
 ચંદ્રાવલોકન બરીવાળો ગોખ (ચંદ્રનાં
 કિરણ અંદર પડે તેવો)
 ચંદ્ર ચાંદો, ૧ સંખ્યા
 ચિત્ર દ્વારપાલ
 ચંદ્રમા ૧, સંખ્યા
 જ
 જલોદ્યાન નદી કીનારે બનાવેલો ખાગ
 જલવેદ્ય પાણીની વચમાં બનાવેલો
 બંગલો
 જય ઇન્દ્ર
 જાલ બરી કોતરેલી ખારી (બરી)
 જાનુ ઘુંટણથી પગની ઘુંટી
 સુધીનો ભાગ
 જલયંત્ર કુવારો
 જગતી પ્રાસાદનો ઓટલો, પ્રાસાદ
 સિંહાસન
 જસ ૨, સંખ્યા
 જયંતિકા ટોડી પાટમાં કરવાની
 ત.
 તત્ત્વ ૫ સંખ્યા, (આકાશ, વાયુ,
 અગ્નિ, પાણી, પૃથ્વી.)

તર્જની	અંગુઠાના પાસેની આંગળી	દંડ	લાકડી, છડી
તાર્ક્ય	ગરૂડ (વિપ્લુનું વાહન)	ટુંદ્રા	દાંત (ગિફારી જતાવરના દાંત)
તોરણ	મહેરાપ, કમાન, તોરણ	દ્વારપદ્મ	કમાડ
તાલ	૧૨ આંગળોનો ૧ તાલ	ટહન	૩, સંખ્યા
તામ્રચૂડ	ફૂકડો	દ્વિરદ	૭, સંખ્યા (સાત સૂંઢવાળો ઐરાવત હાથી)
તુલા	ઘરનો મોભ, ત્રાજવું	દશ	૨, સંખ્યા
તુળડ	મોહું, મુખ	ધ	ધ
તંતુશાલા	કાપડ વણવાનું મકાન, કારખાનું.	ધરણીધર	શેષનાગ (વાયુકી)
તુંડિ, તુંદિકા	હુંડી		પાતાલ દેવ
ત્રિવલિ	પેટ ઉપર પડતી ૩ કરચડી	ધરણીતલ	ભોયડું, સુરંગ
ત્રિદશ	દેવ	ધવલ વર્ણ	સફેદ રંગ
ત્રિશાલ	ઘરની ત્રણ બાજુ ઓસરી હોય તે	ધ્વજિન્	ફલાલ (દાડે વેચનાર)
ત્રિલોહ	સોનું, રૂપું, ત્રાણું	ધારાગૃહ	કુવાગનું પાણી પડવાનો હોજ
તાંડવ	શિવનું નૃત્ય	ધિષ્ણ	૨૭, સંખ્યા, નક્ષત્ર
તાન	૨, સંખ્યા	ધનુ	૧, સંખ્યા
	દ	દ્યુગોલક	૨, સંખ્યા
દર્પણગૃહ	કાચ જડેલું મકાન		ન
દિતિ	સપ્ત દેવતા	નકુલિશ	ભૈરવ, કાલ ભૈરવ
દ્વિશાલક	જે ઘરની બે બાજુ ઓસરી હોય તે	નયન	આંખ (૨ સંખ્યા)
દ્વારકોષ્ઠક	બારણાની બાજુમાં ગુપ્ત કોટડી	નાગદંત	દ્વારની બેય પડખે કરેલ ટોડલા, ખીંટી
દુર્ગા	પાર્વતી	નાગરાદિ પ્રાસાદ	કેસરાદિ પ્રાસાદ બ્રમ વગરના કરવાથી
દેહલી	બાજીનાનો લાકડાનો ઉબરો		નાગરાદિ કહેવાય છે
દેવતાયતન	દેવાલય, દેવ મંદિર	નાગપાશ	અર્પથી બાંધેલ કરવું તે
દોલા	હીંચકો, હીંડોલો	નાગ	હાથી
દીવારિક	નંદી (પોઠિયે) છડીદાર		

નિઃશ્રેણિ	લાકડાની વળીઓથી કરેલી	પાપયક્ષ્મા	ક્ષયરોગ, વાસ્તુનો એક દેવતા
નિર્યૂહ	નિસરણી	પુરિસંવરણ	કિલ્લાના કોઠામાં કરેલા
	હવેલીના છાપરાનાં નેવાં		ઘોરડા
	અથવા પ્રાસાદ (મહેલ)	પુષ્કરિણી	મકાનમાં બનાવેલું ટાંકું
	ની ટોચ	પૌર	નગરવાસી, નાગરિક
તિયામક	ન્યાયાધિશ	પ્રવેશન	બારણામાંથી પેસવાનો માર્ગ
નિગમ	વેદ	પ્રણાલી	નેવાં, પ્રણાલી
નિર્યૂહ	નરબુ	પ્રદ્વાર	ઘરની અંદરનું બારણું
નેમિ	પૈંડાની વાટ	પ્રાસાદ	દેવાલય (રાજાનો મહેલ)
નિષ્પાવ	ઢાણા સોવાનું સૂપડું	પ્રાસાદિકા	નાની દેરી (નાનો મહેલ)
નક્ર	મકર રાશિ, મગર	પ્રાકાર	કિલ્લો, ઘરના ફરતી વંડી,
	પ		ગઢ
પરિવ	દરવાજાની લોગણ	પેશદ્વાર	મુખ્ય બારણાથી બાહુરું
પરિસર	પરસાલ, ઓસરી		બીજું બારણું
પરિણા	કિલ્લાની ફરતી ખાઇ	પ્રેક્ષાગૃહ	નાટક શાળા
પદ્યા	રાજમાર્ગની બેથ બાહુ	પ્રાગ્રીવ	ગોખ, અરુખો, બારી
	ચાલવાનો રસ્તો (કુટપાથ)	પ્રવહણ	વચ્ચના ખુરખાથી ઢાંકેલી
પત્તિ	પાયદલ લશ્કર		ગાડી, રથ વિગેરે સગ્રામ
પશ્ચિરાજ	ગરુડ	પ્રકરી	ચોકની જમીન
પક્ષ	ર, સંખ્યા, (શુકલ ને	પ્રણા	પાણીનું પરણ
	કૃષ્ણપક્ષ)	પ્રેક્ષાગાર	રાજાઓનું ખાનગી મસલત-
પક્ષમ	ર, સંખ્યા (આંખની		ગૃહ
	બે પાંખણ)	પ્રતોલી	દેવમંદિરના અગ્રભાગે,
પદ્મ	કમળ		તલાવના કિનારે બે અર્ધવા
પરશુ	ફરસી, કુહાડી		૪ સ્થંભો અને તેના ૭૨૨
પરીણાહ	વિસ્તાર, પહોળું		મૂર્તિઓ અને મેરાપોથી
પાશ	શત્રુને બાંધવાની દોરીનું		બનાવેલા સુંદર સ્થંભો
	શુચળું	પુરોધસ	રાજગુરુ
પાનપાત્ર	પાણી પીવાનું પાત્ર, કમંડલ	પુષ્પદંત	ગરુડ (વિષ્ણુનું વાહન)

પૂષા	માતૃગણુ દેવતા
પિતામહ	બ્રહ્મા
પંચલોકાઃ	પાંચ લોકપાળ (ઇંદ્ર, યમ, વરુણ, કુબેર અને બ્રહ્મા)
પંકજ, પદ્મ	કમળનું ફુલ
પ્રતિશાલા	પડખાના પદને કહે છે
પુન્નાગ	ભયફલ, કેસર,
પર્યંક	ખાટલો, પલંગ
પ્રસ્તાર	કોળી મંડપ
પહ્લવી	નંદી
પૂંપ	રૂપસ્તંભ
પાકશાલા	રસોડું

ફ

ફલિહ	હાથીખાનાના ગારણાં
	બંધ કરવા લાકડાની
	ખાટડી રાખે છે તે
ફલક, ગવાક્ષ	જરી કોતરેલી નાની ગારી
ફલક	ઢાલ-ખાટીયું

વ

વલાણક	નગાર ખાનું, ટકોર ખાનું
વલ	સૈન્ય, લશ્કર
વીજપૂર	ખીલેરું
વક્ત્રચલ	તલાવ વચ્ચે બગલાને
	બેસવાનો બેટ

મ

ભવનાજિ	ધરનું આંગણું
મહાટ	ચંદ્રમા
મદ્રા	ઓસરી=માંડવી, પરમાલ

માળદાગાર	ખલતો, તીજોરી
માણિ	ભાટ, ચારણ, રાજની
	સ્તુતિ કરનાર
મૃશ દેવતા	કામદેવ
મૃંગરાજ	નિર્કાંતિનો પુત્ર એક રાક્ષસ
મોજનગૃહ	જમવાનું સ્થાન (હાથનીંગ
	રૂમ)

મ

મત્તવારણ	ગોળ, ઝરૂણો, ધરના
	ફરતી વંડી
મદલ	ગોળના નીચેના ઘોડાને
	મદલ કહે છે

મનસિજ	કામદેવ
મહાનસ	રસોઈ કરવાનું રસોડું,
	રસોઈ ખાનું

મરાલપાલી	ભીંતમાં અને ભીંતથી
	ગહાર નીકળતો ગોળલો
મહામાત્ર	મુખ્ય દિવાન, મહાવત
મર્મ	મુખ, માથાની ખોપરી.
	હૃદય નાણી, જે સ્તન એ
	છ મર્મસ્થાન છે.

મધ્યમા	વચલી આંગળી
--------	------------

મૃણાલ	કમળનું પુષ્પ
-------	--------------

મહિષ	ખાડો
------	------

મહિષી	ભેંસ
-------	------

માલી	રૂદ્રદેવતા (મહાદેવ)
------	-----------------------

મિત્ર	હલધર, (ગલરામ), સૂર્ય
-------	----------------------

મૃસલ	સાંબેલું
------	----------

મૂષા	ઓસરી, પરસાલ (વરંડા)
મેટું	લિંગ (શુદ્ધભાગ)
મંદુરો	અશ્વશાળા-ઘોડાનો તળેલો
માલૂર વૃક્ષ	ખીલીનું ઝાડ
મંદારક	ઉંખરાનું માણું-અર્ધચંદ્ર
મત્યાલંબ	ગોખ ભદરે કરવાનો
મુનિ	૭ સંખ્યા
મર્કટી	ધ્વજાદંડના ઉપરની પાટલી
	ય
યક્ષરાજ	કુખેર (ઉત્તર દિશાનો દિશ્પાલ)
યમલ	૨, સંખ્યા, જોડું
યમ	૨, સંખ્યા(યમ અને યમી-ભાઈબહેન)
યુગ	૪, સંખ્યા, (સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિયુગ)
યુગ્મ	૨, સંખ્યા (સ્ત્રી પુરુષનું જોડું)
યોગમુદ્રા	હાથની તર્જની આંગળી અંગુઠાને અડાડી પકાસન વાળી ખેસવું તે
યાન	પાલખી
યુદ્ધ	૨ સંખ્યા
	ર
રતિ	કામદેવની સ્ત્રી
રથ્યા	શેરી, ગલી, મહોલ્લો
રથિકા	ઠાઠિયો
રજક	ઘોળી
રસ	૬, સંખ્યા

રદ	દાંત
રાજપથ	રાજમાર્ગ
રાજયક્ષ્મા	શુદ્ધ દેવતા, ક્ષય રોગ
રામ	૩, સંખ્યા (પરશુરામ, બલરામ અને રામચંદ્ર)
રોગ	જવર દેવતા
ઋતુ	૬ સંખ્યા
રૂપ	૧ સંખ્યા
રત્નિ	મૂઠી વાળેલો હાથ (મુંઢો હાથ)
રેવન્ત	અશ્વ, ઘોડો
	લ
લાઙ્ગલ	હળ
લુંવિ	દિવાલથી બહાર નીકળતા ગોખના નીચેની લુંબ
લોહ	બકરો, લોહું
લોચન	આંખ, ૨ સંખ્યા
લિંગ	પહેલું ઉચ્ચુંગ
લાસ્ય	પાર્વતીનો નાચ
	વ
વર્ચસ્ક	વિષ્ણુ
વલમી	વળીઓથી બનાવેલું છાપડું (લાંબા શિખરવાળી દેરી)
વલીક	સોસડું નીકળેલા સાલનો છેડો
વલ્લીક	સાગના લાકડાની વળીઓ
વહમિ	રાફડો
વલમા	ત્રણ દિવાલની પડારી
વનાજિર	જંગલની ભૂમિમાં પેસવાની આગળની જગ્યા

વપ્ર	માટીનો કોટ, ગેતર, રેતી, શ્રીસું, કિનારો	વિપાળી	હાથી, બળદ અને શીંગડાવાળાં પશુ
વાતાયન	ઘરમાં હવા આવવાની બારી	વિતાન	ધુમટ (કલાડીયો)
વિતર્કિકા	આઠ માળની દીપમાળ અથવા કીતિસ્તંભના જેવું ગણપતિ	વિલેખ્ય	પ્રકાર, કપાસ, ગવુરી
વિમ્બરાજ	૮, સંખ્યા (ગાદવસુ)	વિરંચિ	બ્રહ્મા
વસુ	ગોળ, કડું, હાથમાં પહેરવાનો ગોળ દાગીનો	વેદ	૪, સંખ્યા (ઋગ્, યજુર્, સામ અને અથર્વવેદ)
વલય	ધુંટણુ સુધી લટકતી છ ઋતુના પુષ્પની માળા જેના મધ્યમાં કદમના ફુલોનો ગુચ્છો લટકતો હોય તે	વ્યાયામશાળા	કસરત શાળા
વનમાલા	વરદાન આપતો હાથ	વૈનતેય	ગરુડ
વરદાયક	કલાઈ	વદન	૧૦, સંખ્યા
વજ્ર	ચરાલ, વિરાલી મગર	વૃષભ	બળદ, આળસો
વરટ	રંગરેજ	વૃષદેવતા	ધર્મરાજ
વારાહ	સુઅર, ભુંડ	વક્ષસ્	છાતી, ઉર, હૃદય
વાક્ય	૪, સંખ્યા (વેદનાં ૪ મહાવાક્ય)	વૈરૂપ	વૃદ્ધાવસ્થા પામેલા વિશ્વકર્મા
વિદ્યાધરી	કિલ્લાની અંતરે અંતરે ઠરવામાં આવે છે તેને કોઠો, વહુરી પણ કહે છે.	વિરાટ	લાગ
વિષુધાગાર	દેવાલય, દેવમંદિર	વિગ્રાણ	૨, સંખ્યા
વીથિ	સાંકડી ગલી, પોળની અંદરની ગલી		શ
વિસ્તૃત, વિસ્તૃતિ	પહોળું	શતઘ્ની	તોપ
વ્યાસ	પહોળું	શરણી	પૃથ્વી
વિતસ્થ	અધર્મ	શશક	સસલું, હરણુ, મૃગ
		શર	બાણ, પ, સંખ્યા
		શાલા	ઘર અને ઘરની ચોસરીના સ્થંભોના વચ્ચે પદને શાળા કહે છે
		શરાવ	રામપાતર, ચપળીયું
		શક્તિ	વિપ્લુતું ધનુષ
		શિલ્પિમર્ત	વિશ્વકર્મા
		શિવિર	તંબુ

શિલાયંત્ર	દળવાની ઘંટી
શિખી	મેર
શૂલ	ત્રિશૂલ
શૂળિ	અંકુશ
શોષ	શનિ, ક્ષયરોગ
શ્રીવત્સ	છાતીના મધ્યે ઘોળાં રૂંવાટાં હોય છે તે. જિન પ્રતિમાની છાતીએ કરવામાં આવે છે તે ખીલું ઉરશૂંગ
શિવ	૧૩, સંખ્યા (ઇદ્ર)
શક્ર	૧, સંખ્યા
શબ્દ	ષ
ષટ્ વક્ત્ર	કાર્તિકસ્વામી (૬ મુખવાળા હોય છે)
ષળ	ખંડ
ષટ્દારુ	લીંતા ચાર થાંભલા અને બે પાટડી લાકડાની તેને ખરદાર કહે છે
સહસ્રાક્ષ	સ
સમા	ઇદ્ર, પૂર્વ દિશાનો દિગ્પાલ મહાજન લોકોને બેસવાનું સ્થાન
સવિતા	સૂર્ય
સ્મર	કામદેવ
સ્કંધ	ખંભો
સ્થપતિ	સ્થાપત્ય કળાનો કલાકાર (પ્રોફેસર)
સાન્ધારાદિ-	૧૦ ગજ ઉપરાંત કેસરી
પ્રાસાદ	પ્રાસાદ બ્રમવાળા કરવાથી તેમને સાંધાર કહે છે.

સિરા	નાડી
સિંહકર્ણ	તોરણ કે મેરાપની વચ્ચેનો ભાગ (ચાવી)
સુવર્ણકાર	સોની
સોમ	કુબેર
સૂર્ય	૧૨, સંખ્યા (બાર માસના ૧૨ સૂર્ય)
સાવિત્ર	દેવમાતા, શનિ
સોપાન	પથર અથવા ઇંટનો છતો, સીડી
સૌધ	અગામી, હવેલી, મહેલ
સંયમન	ઘરની ચાર બાજુએ ફરી શકાય તેવી છુટ્ટી જમીન
સન્ધ્ય	જમણું અંગ, જમણું હાથ
સાલ	કિલ્લો, કોટ
સુપર્ણ	ગરુડ
સુરભિ	ગાય
સુચ્ર	શરવો (યજ્ઞમાં ઘી હોમવાનો)
સૃષ્ટ્યાલ્ય	સાધણી (લેવલ)
સ્તંભાસન	કુંભી
સુધા	ચૂનો, અમૃત
સૂંડિકા	પગથિયાની બેય બાજુની હાથણી
હર્મ્ય	હ
હર્મ્યપ્રાકાર	મેડીવાળી હવેલી
હિરણ્યગર્ભ	ઘરના ફરતી વંડી (કંપાઉન્ડ)
હસ્તપુચ્છ	બ્રહ્મા
હિમવાન	હાથનો પંખો, પોંચો
	જલદેવતા, હિમાલય

ધર્માધર	ધર્માધર	(૫) સંખ્યા
ધૌમ	વાયુદી (શેવનાગ) ધરની ઉપર હવા વધારે આવે તેવી મેદી (મજલો)	ઇન્દ્રિય, વિષય, તત્ત્વ, ઇન્દ્રિય, ધૃવણ, ગ્રંથુ, ચક્ર, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, લિંગ
ધર્મા	૧ સંખ્યા, યુગ્મી	(૬) ,, ગાયત્રી, દર્શન, સંદર્ભ
ધાન્તિ	૧ સંખ્યા	(૭) ,, રાગ, આગમ, વક્ત્ર (મુક્ત)
(૧) સંખ્યા	ધર્મા, ધાન્તિ, શબ્દ, રૂપ, ચંદ્ર	પદિષુ
(૨) ,,	પક્ષ, યુગ્મ, તાન, યુદ્ધ, યુગો- લક, દશ, વિગ્રાણ, કર	(૭) ,, સમુદ્ર, અદિ, દ્વિપ, કન્યા.
(૩) ,,	અગ્નિ, રામ, કાલ, વિધિ, હરનેત્ર	નાદ, મુનિ, ઇન્દ્ર, મનુ.
(૪) ,,	યુગ, વેદ, વાઘ, દિશા, રુચાતિ, ભાગ	મસ્તક, સૂર્યાશ્વ, પાતાલ, સ્વર્ગ
		(૮) ,, જૈલ, પદ્મદલ
		(૯) ,, અંગ, દ્વાર, પ્રદેશ

(*)—(ॐ)—(*)

અંથાન્તરભેદે શુદ્ધિ પત્રક રૂપે પરિશિષ્ટ

અશુદ્ધિ

શુદ્ધિ

મંગલાચરણ	૧	વિમ્નરાજં	વિમ્નરાજં
”	૧	ટીકા પંકિત ચાર-કલ્યાણ કરનાર પશુપતિ	કલ્યાણ કરનાર અને પશુપતિ
”	૨	સુરનરોરગવંદિતાંઘ્રિં	સુરનરોરગવંદિતાંઘ્રિં
”	”	મયૂરવિહિતાસનહસ્તમાલાં ।	મયૂરવિહિતાસનહસ્તમાલાં ।
૨	૫	પ્રસાદાદ્વિશ્વકર્મણઃ	પ્રસાદાદ્વિશ્વકર્મણઃ
”	૬	સારમુદ્રત્ય	સારમુદ્રત્ય
૩	૪	વિજ્ઞેયં	વિજ્ઞેયં
૩	૪	ટીકા પંકિત પ્રથમ-ગાયત્રી મંત્રની વર્ણ (૨૪)માંથી	ગાયત્રી મંત્રની વર્ણ સંખ્યા (૨૪) માંથી
૪	૧૧	વહ્નિર્વહ્ના	વહ્નિર્વહ્ના
૬	૨૩	તત્સર્વકામાદમ્	તત્સર્વકામાદમ્
૧૬ ૬૩ થી ૬૭	ટીકા પંકિત ચોથી - તેમાં ૪	તેમાં ૪	
૨૦	૮૩	નવ	નવ
૨૬	૧૦૫	યદૃક્ષં	યદૃક્ષં
૨૯		પ્રથમ રત્ન	પ્રથમ રત્ન
”	૧૧૨	કોડપિ	કોડપિ
૩૦	૧૧૫	સુહૃદૌ	સુહૃદૌ
૪૩	૨૧	પુષ્પકથૈવ	પુષ્પકથૈવ
૪૪	૨૭	પશ્ચવિંશ-	પશ્ચવિંશ-
૪૬	૩૮	પુલ્લિઙ્ગૈષુ	પુલ્લિઙ્ગૈષુ
૫૦	૬૫	વલોદ્રતઃ	વલોદ્રતઃ
૫૨	૭૭	શ્રેષ્ઠો મધ્યે વાહ્યે	શ્રેષ્ઠો મધ્યે વાહ્યે
૫૨	૭૭	ટીકા પંકિત પ્રથમ - પ્રાસાદોનો	પ્રાસાદોનો
૬૧	૧૦૬	વસ્ત્રવૈદૂર્યસંયુક્તો	વસ્ત્રવૈદૂર્યસંયુક્ત
૬૨	૧૧૬	શુક્લપીતે	શુક્લપીતે
૬૫	૧૨૮	પશ્ચ	પશ્ચ
૭૦	૧૫૪	સ્વસ્યોદયપ્રમાણેન	સ્વસ્યોદયપ્રમાણેન

पृष्ठ	श्लोक	अशुद्धि	शुद्धि
७६ २४ थी २७		टीका पंक्ति त्रयोः उद्गम (उद्दिष्टा) लाग ८,	उद्गम (उद्दिष्टा) लाग ८,
८१	४४	भवेत्स्फंधः	भवेत्स्फंधः
८४	६७	पादोनस्तु	पादोनस्तु
८४		टीका पंक्ति णीछु :	पोछा लागने स्फंध
		पोछा लागने स्फंध	
८७	७६	टीका पंक्ति प्रथमः मेडुभंडाराने भायीथी लरणी उपरना अंगो- भां सरावटी लाग ८,	मेडुभंडाराने लरणीथी उपरना अंगोभां भायी लाग ८,
८८	८३	उद्गमं	उद्गमं
९१	८५	कार्णिका	कर्णिका
९५	११८	वास्तोर्भवेद्विद्विहीद्विनं	वास्तोर्भवेद्विद्विहीनं
॥	११८	वेधसघटि वास्तौ	वेधसंघटिते वास्तौ
९८	१३०	वृद्धिर्यावत्	वृद्धियार्वत्
९९	१३८	हस्तेऽर्कवृद्धिश्च	हस्ते हस्तेऽर्कवृद्धिश्च
१०१	१५२	त्रयाङ्गादिविभेदेन	त्रयाङ्गादिविभेदेन
१०२	१५६	सार्धमर्धं	सार्धमर्धं
॥	॥	ह्रस्ववृद्धी	ह्रस्ववृद्धी
१०३	१६४	पञ्चशाखामतः	पञ्चशाखमतः
११४		तृतीय २८८	अतुर्थ २८८
११५	१०	चतुरस्रो	चतुरस्रो
॥	१४	मद्रे	भद्रे
॥	॥	टीका पंक्ति णीछु : लद्रभां	लद्रभां
१२०	२०	कुर्याद्वि	कुर्याद्वि
१२८	४७	भित्तिभित्तिश्चतुष्काष्टांगकोत्तमैः	भित्तिभित्तिभित्तिश्चतुष्काष्टांगकोत्तमैः
१३०	४७	टीका पंक्ति त्रीछु : अंग्रावलोकन	अंग्रावलोकन
१३८	८०	टीका पंक्ति प्रथमः जलात् कर्तुं	जलात् कर्तुं
॥	८१	श्रुती	श्रुती
१४३	१०२	वितनानेकमंडितम्	वितनानेकमंडितम्

પૃષ્ઠ	શ્લોક	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૪૬		ત્રણ મૃત્વી ૨૫ ઘંટાની	ત્રણ મૃત્વી ૨૫ ઘંટાના
૧૫૧	૧૨૭	સ્વદશાંશોના	સ્વદશાંશોના
૧૫૬	૧૫૫	હરિહરપિતામહા:	હરિહરપિતામહા:
,,	૧૫૮	ગજસિંહવિમૂપિતમ્	ગજસિંહવિમૂપિતમ્
૧૫૭	૧૬૫	ચાન્તરપટ્ટિકા:	ચાન્તરપટ્ટિકા
૧૬૧	૧૮૦	લિઙ્ગશિરસ્ય	લિઙ્ગશિરસ્ય
૧૬૫	૧૮૫	ચતુષ્પટયુચ્છ્રિયં	ચતુષ્પટયુચ્છ્રિયં
,,	૧૮૭	ચાશુભોદ્રમ:	ચાશુભોદ્રમ:
૧૬૭	૨૦૪	વ્યક્તાવ્યક્તં	વ્યક્તાવ્યક્તં
૧૬૯		ટીકા પંક્તિ પાંચમી	ઉંળરાથી તળાંચાના
		ઉંળરાથી ઓતરંગના તળાંચાના	
૧૭૪	૮	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ : આરભ	આરંભ
,,	૧૨	ટીકા પંક્તિ ત્રીજી પ્રાસાદ	પ્રાસાદ
૧૭૫	૧૭	ટીકા પંક્તિ બીજી : માનથી સાવથી	માનથી સવાથી
૧૮૧	૪૭	અષ્ટાદિતોઽષ્ટપટ્યન્તં	અષ્ટાદિતોઽષ્ટપટ્યન્તં
૧૮૧	૮૬	દ્વિયધિકે	દ્વિયધિકે
,,	૯૧	અર્ધચંદ્રાકૃતિર્મધ્યે	અર્ધચંદ્રાકૃતિર્મધ્યે
૧૮૭	૧૦૫	ટીકા પંક્તિ બીજી . તેટલું પુણ્ય	જેટલું પુણ્ય
,,	૧૦૭	વાઙ્મિ	વાઙ્મિ
૨૦૪	૧૪૩	હસ્વે	હસ્વે
૨૦૫	૧૫૦	ઉદુમ્બરશિરં	ઉદુમ્બરશિરં
૨૦૭	૧૫૯	વર્જયેન્દ્રહચિત્રેષુ	વર્જયેન્દ્રહચિત્રેષુ
૨૧૧		પ્રથમ રત્ન	પંચમ રત્ન
૨૧૩	૧૮૭	ભવેચ્છેષ્ટં	ભવેચ્છેષ્ટં
,,	૧૮૮	તદ્રૂહમશુભં	તદ્રૂહમશુભં
,,	૧૮૯	ચતુર્દારં	ચતુર્દારં
,,	૧૯૧	મજ્જતા	મજ્જિતા

પૃષ્ઠ	શ્લોક	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૧૬	૨૦૫	પ્રાજારાજગૃહં	પ્રજારાજગૃહં
૨૧૭	૨૧૨	હસ્વે	હસ્વે
૨૧૮	૨૧૫	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ : વસ્તુની રેખાઓ	વાસ્તુની રેખાઓ
૨૨૦		इतिश्री : शिखिर निर्दोषयो- र्लक्षणाधिकारे	શિખર-નિર્દોષયોર્લક્ષણાધિકારે
૨૨૧	૨	-विंशतिः ॥२॥	-विंशतिः ॥२॥
૨૨૨	૯	પ્રતિમાજિતે	પ્રતિમાજિતે
૨૨૮	૩૩	शृङ्गमेकं	શૃંગમેકં
૨૩૦	૪૧	क्षेयं	ક્ષેયં
૨૩૧	૫૦	कर्तव्याश्चतुष्पष्टिदैस्तथा	કર્તવ્યાશ્ચતુષ્પષ્ટિપદૈસ્તથા
૨૩૪	૬૨	शृङ्गत्रयं	શૃંગત્રયં
૨૩૭	૭૫	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ બદ્ધે દોઢિયે	ભદ્રે દોઢિયે
૨૪૨	૯૨	वाह्यपंक्तिः	વાહ્યપંક્તિઃ
„	૯૪	विस्तारः	વિસ્તારઃ
૨૪૯	૧૨૮	सप्तसप्तत्यधिकैश्च	સપ્તસપ્તત્યધિકૈશ્ચ
„	૧૨૯	कारयेद्यत्रतु	કારયેદ્યસ્તુ
૨૫૨	૧૪૧	कास्येत्तत्र	કાસ્યેત્તત્ર
૨૫૩	૧૪૯	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ : નિકાને ૪૭	નીકાને ૧૪૭,
„	૧૫૩	रेखाणाञ्चैत्र	રેખાણાઞ્ચૈવ
૨૫૫	૧૬૦	सिंहान्यालसमन्विता	સિંહાન્યાલસમન્વિતા
૨૫૬	૧૬૭	निर्गमेऽपि	નિર્ગમેઽપિ
૨૫૭	૧૭૦	पट्पञ्चद्विशतैः	પટ્પચ્ચદ્વિશતૈઃ
૨૫૮	૧૭૪	૪ લિઙ્ પહ્લવી	૪ તિલક પહ્લવી
૨૬૦		शिल्परत्नाकरे	શિલ્પરત્નાકરે
૨૮૪	૮૮	रसभागाञ्च	રસભાગાઞ્ચ
૨૮૬	૧૦૦	संयुक्तद्रुमैश्च	સંયુક્તદ્રુમૈશ્ચ
„		इतिः शिल्परत्नाकरे	શિલ્પરત્નાકરે

પૃષ્ઠ	શ્લોક	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૯૩	૩૧	ધર્મવર્ધન	ધર્મવર્ધન
૩૦૨		(૨૧) સુનંદપ્રાસાદ	સુનંદન પ્રાસાદ
,		ઈતિશ્રી સુનંદા પ્રાસાદ	ઈતિશ્રી સુનંદન પ્રાસાદ
૩૦૫	૭૬	વિવિર્ઢનઃ	વિવર્ઢનઃ
૩૦૮	૯૦	તદૂરુપતં	તદૂરુપં
૩૧૧	૧૦૧	તદૂરુપશ્ચ	તદૂરુપશ્ચ
૩૧૩	૧૧૩	શ્રાનન્તશ્રિયમાલમેષુ	શ્રાનન્તશ્રિયમાલમેતુ
૩૧૬	૧૨૩	હુરુમૃદ્ગાશ્રુણિ	હુરુમૃદ્ગાણિ
૩૨૪	૧૫૦	વાહ્યન્દુયુગ્મરૂપૈશ્વ	વાહેન્દુયુગ્મરૂપૈશ્વ
૩૨૬	૧૭૧	ટીકા પંક્તિ ચોથી : સવવન્ન	સંપન્ન
૩૩૧	૧	ત્રયાઙ્ગાસ્ત્રાય	ત્રયાઙ્ગાસ્ત્રય
૩૩૪	૧૮	ત્રિવિધોદ્રતમ્	ત્રિવિધોદ્રતમ્
૩૩૬	૩૩	—	ઈતિશ્રી નંદન પ્રાસાદ દ્વિતીય, તુલભાગ ૪, ઇંક ૧૩.
૩૩૬	૩૪	પ્રતિભદ્રમુદ્રમથ	પ્રતિભદ્રમુદ્રમથ
૩૪૬	૬૩	મતાલંબોભયકર્ણે	મતાલંબોભયકર્ણે
૩૫૬	૨૬	પ્રતિરથેડનુગે	પ્રતિરથેડનુગે
૩૬૭	૮૬	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ : મધ્ય પ્રસાદનું	મધ્ય પ્રાસાદનું
૩૭૬	૧૩૮	વિતિલકં	ત્રિતિલકં
૩૮૭	૧૬૭	તિલકશ્ચૈ ચાનુગેવ	તિલકશ્ચૈવ ચાનુગે
૩૯૮	૨૧	દ્વારઙ્ગ	દ્વારઙ્ગ
૪૦૦		સપ્તાતાલ મૂર્તિ વિભાગ	સપ્તતાલ મૂર્તિ વિભાગ
૪૦૧	૪૦	માનવિભાગાંગાંશ્વ	માનવિભાગાંશ્વ
૪૦૫	૫૮	સહસ્રાસ્રાક્ષં વરુણ્યાં	સહસ્રાક્ષં વારુણ્યાં
,	,	ગ્રહાંશ્વૈવોચરે	ગ્રહાંશ્વૈવોત્તરે
૪૦૫	૬૨	ટીકા પંક્તિ પ્રથમ : પ્રિયોદ્ભાવ	પ્રિયોદ્ભાવ

पृष्ठ	श्लोक	अशुद्धि	शुद्धि
४०७	६८	मर्कटाननः	मर्कटाननः
४०८	७३	दक्षिणे	दक्षिणे
४०९	८०	रवेर्मूर्तिः द्विभुजा	रवेर्मूर्तिर्द्विभुजा
४११	८८	सौम्यायां	सौम्यायां
४१६	१०५	हयारूढश्चतुर्भुजः	हयारूढश्चतुर्भुजः
४१८	११२	खड्गश्च	खड्गश्च
४२५	१४२	दण्डवात्रपीताम्बरः	दण्डपात्रपीताम्बरः
४२६	१४५	पार्श्वयोर्मधुकैटभौ	पार्श्वयोर्मधुकैटभौ
४३०	१६८	पताका	पताका
"	"	शङ्कोत्पलानि	शङ्कोत्पलानि
४३२	१८०	चामस्थाने	चामस्थाने
४३७	२०८	मुद्गरं	मुद्गरं
४३९	२१९	विधीयते	विधीयते
४४१	२३१	स्थापयेद्देहे	स्थापयेद्देहे
४४९	२७०	चाणालिङ्गे	चाणालिङ्गे
४५०	२७१	उमावत्	उमावत्
४५४	२८५	गणाध्यक्षं कमध्यक्षं	गणाध्यक्षं कमण्डलुम्
४५७	३०९	वरदाभयहस्तश्च	वरदाभयहस्तश्च
"	३१३	तर्जनीदण्डापसन्ध्ये	तर्जनीदण्डापसन्ध्ये
४६१	३३५	वपुस्तवम्	वपुस्तवम्
"	३३६	सुखचोधिन्तम्	सुखचोधिनीम्
४६७	३६९	ध्वजाभयास्त्रपूर्वेशो	ध्वजाभयास्त्रपूर्वेशो
४७०	५	रक्तौ	रक्तौ
४८१	६१	टीका पङ्क्ति नीलः क्षीष्टं शुनाय	श्रीष्टं शुनाय
४८२	६४	खड्गमुद्गरपाशकान्	खड्गमुद्गरपाशकान्
"	६७	मुद्गरम्	मुद्गरम्
४८३	७०	धारयत्यष्टबाहुषु	धारयत्यष्टबाहुषु

पृष्ठ	श्लोक	अशुद्धि	शुद्धि
४८३	७३	मुद्गरश्चाभयं	मुद्गरश्चाभयं
"	७४	बीजपूर-	बीजपूर-
५०१	१६२	कटिहासे	कटिहासे
"	१६४	हृदि	हृदि
५१४	१२	हस्तोन्मितोच्छ्रयवती	हस्तोन्मितोच्छ्रयवती
५३६	१०६	वने	नैव
५४४	१२३	वह्निजानौ	वह्निजानौ
५४५	१२५	जलधिपः	जलाधिपः
५४६	१३३	वास्तुमनन्यमकत्या	वास्तुमनन्यमकत्या
५४८	(४)	४. ॐ ह्रीं श्रीं	ॐ ह्रीं श्रीं
"	(६)	(१७) स्थिरोभवत	स्थिरा भवत
"	"	(२४) ॐ क्लीं श्रीं पापय नमः	ॐ क्लीं श्रीं पापाय नमः
५४६	(८)	६ अत्रस्थाने स्थिरो भव	अत्र स्थाने स्थिरा भव
"	"	आगच्छ २	आगच्छ २
५५४	३८	सर्वतेजऽधिपो	सर्वतेजाऽधिपो
५५५	७	(४३) गृह्ण २ स्वाहा	गृह्ण २ स्वाहा
"	६	(४५) ब्रूँ	ब्रूँ
५६७		(३१) शुक्नी दार्ढनमां दिन ३०	दिन १
५६८	५४	बंधो	बंधो
"	५६	विषाशस्त्राग्निघातादि	विषाशस्त्राग्निघातादि
५७४	६४	सिद्धिर्व्यतीपातो	सिद्धिर्व्यतीपातो
"	६६	वैद्यतिर्व्यतीपाताख्यौ	वैद्यतिर्व्यतीपाताख्यौ
५७६	६२	टीका पंक्ति नीचेथी भीष्म :	स्वतंत्रता
५८८	नं-११	इणनी दार्ढनमां : राजनोऽन	राजमान
५८२		वज्रपात साथे पात्रभी	भ.
"		दार्ढनमा . भं.	
"		अलमुभी साथे पात्रभी	भ.
"		दार्ढनमां . भं.	

૫૯૨	૧૨૨	નક્ષત્રતિથિરાશીનાં	નક્ષત્રતિથિરાશીનાં
„	„	દ્વયેકાઘઘટિકામિતમ્	દ્વયેકાર્દ્ધઘટિકામિતમ્
૫૯૩	૧૨૪	પૂર્ણિમાઘાહ્યોરપિ	પૂર્ણિમાઘાહ્યોરપિ
૫૯૫		લગ્ન સૂર્ય ચક્ર મહાની	શ્રવણ
		લાઈનમાં પાંચમે શબ્દ :	
„		શ્રાવણ	
		તિથિશૂન્ય લગ્નચક્ર-૯ નીચે	૬૬
		ખીજે શબ્દ : મીન	
૫૯૭	૧૩૭	નિજપશ્ચમવૈરિણામટૌ	નિજપશ્ચમવૈરિણામટૌ
૬૦૯	૧૫૨	વિજ્ઞેયા	વિજ્ઞેયા
૬૨૪		દ્વારચક્રમાં જમણી ખાજુ :	
		૪ નેટ	૪ શ્રેષ્ઠ
૬૨૫	૨૦૧	ધિષ્ણયાનિ	ધિષ્ણયાનિ
„	„	કર્તા સદા:	કર્તા સદા
અથ પરિશિષ્ટ			
(૯)	૫૯	ટીકા પંક્તિ આઠમી : બારશાખા	બારશાખા
(૧૧)	૭૧	લઙ્ઘ્યર્ણશતાંશં	લઙ્ઘ્યર્ણશતાંશં
(૧૨)	૭૬	મધુકૃતકલીના-	મધુકૃતકદલીના-
„	૭૯	સૃષ્ટ્યાદૌ	સૃષ્ટ્યાદૌ
(૧૩)	૮૪	ગાલવો	ગાલવો
શબ્દાર્થ ટીપ			
૫.		અદવિન્દ	અરવિન્દ

२	६ सारमुद्धृत्य	सारमुद्धृत्य
११	४२ टीका: नीचेथी त्रीं लीटी: लागोने	लोकोने
३३	१२६ शूदे	शूदे
४३	१६ महापन्न	महापन्न
४८	५३ चाष्टो	चाष्टौ
७०	१५४ करयेत्	कारयेत्
८२	५३ मंजरीवहुला	मंजरीवहुला
१०२	१५३ टीका पंक्ति प्रथम: विषमलेद	विषमलेदे
"	" " " " भील पंथागमां	पंथांगमां
१०५	१६५ द्विभागिकः	द्विभागिकः
११३	२ टीका पंक्ति प्रथम: प्रासादनी	प्रासादनी भूण रेभाना
	भूण रेभाना	
११५	१२ टीका पंक्ति भील.	सर्वतोऽलद्र
	(५) सर्वतोऽलद्र	
१४०	६२ द्वारोर्ध्वे	द्वारोर्ध्वे
१६०	१७४ टीका पंक्ति नीचेथी चोथी.	अर्धचंद्रा
	अर्धचंद्रा	
१६७	२०५ व्यक्ताव्यक्तैकविंशश्च	व्यक्ताव्यक्तैकविंशश्च
१८४	त्रिभंडा	त्रिभंडा
१६३	६५ हस्तस्याङ्गुलिध्विस्तारं	हस्तस्याङ्गुलिविस्तारं
२००	१२३ -पश्चरलग्ने	-पश्चरलग्ने
२१२	१८२ निम्बवृक्षो	निम्बवृक्षो
२२३	१४ राज्याधी	राज्याधी
२६३	१४ टाईटल: गौरी	गौरी
२६८	२० टाईटल: प्रासाद	प्रासाद
२६८	२१ प्रथमपंक्तिकोणेषु जं	प्रथमपंक्तिकोणेषु शृङ्गं
२८४	६१ भद्रं गवाक्षभूषितम्	भद्रं गवाक्षभूषितम्
२६५	३६ भद्र	भद्रे
३०७	८६ त ।	तत्र

પૃષ્ઠ	શ્લોક	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૪૪૨	૩૩૬	વિધાયતે	વિધીયતે
૪૪૮	૨૬૩	મહાનદીસમુંદ્રતં સિદ્ધક્ષેત્રા-	મહાનદીસમુંદ્રતં સિદ્ધિક્ષેત્રા
૪૫૫	૨૯૯	ટીકા પંક્તિ પ્રથમઃ ગારીને	ગૌરીને
૪૬૨	૩૩૮	પાણમદ્ગુણમેવ	પાણમદ્ગુણમેવ
૪૬૬	૩૬૩	ટીકા પંક્તિ ત્રીયા. લાથેમાં	લાથેમાં
૪૭૭	૪૨	ચ કુટિઃ	ચ બ્રૂકુટિઃ
૪૮૭	૯૧	વજ્રમભયશ્ચૈવ	વજ્રમભયશ્ચૈવ
૪૯૩	૧૨૧	હ વ	હૈવ
૫૮૭	૧૧૧	ટીકા પંક્તિ પ્રથમઃ ચંદ્રમાના	ચંદ્રમાના
૫૯૦	૧૧૪	ટીકા પંક્તિ બીજીઃ સુદર ૧૦,	સુદર ૧૦,
૫૯૭	૧૩૭	ટીકા પંક્તિ છેલ્લી. વર્ગ સ્વામી	વર્ગનો સ્વામી
,,	૧૩૮	દેવાઃ	દેવા :
૬૨૦			વૃષચક્રમાં વૃષનાં પંચડે
૬૨૧			૩ નેષ્ટ જાણુવું.
૬૨૭			આ પૃષ્ઠની આકૃતિને
			કૃર્મચક્ર જાણુવું.
			મેલચક્ર નીચે
			વચ્ચે છપાયેલ નેષ્ટ અને
			શ્રેષ્ઠ જમાણી જાણુનાં
			૮ નીચે નેષ્ટ અને
			૩ નીચે શ્રેષ્ઠ જોગ વાંચવું.
અથપરિશિષ્ટ			
૧૨	૮૦	ટીકા પંક્તિ પહેલીઃ કલ્પાતર	કલ્પાંત :

